ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Selami ECE

MANİSALI CAMİÎ'NİN VAMIK U AZRA MESNEVİSİ

(İnceleme - Metin - Sadeleştirme)

DOKTORA

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç.Dr. Metin AKKUŞ

ERZURUM - 2002

SOSYAL BILIMLER ENSTITUSU MUDURLUGUNE

Bu çalışma, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalının Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman
Doç. Dr. Metin AKKUŞ

Jüri
Prof. Dr. Mustafa İSEN

Jüri
Doç. Dr. Turgut KARABEY

Jüri
Doç. Dr. Mehmet ATALAY

Jüri
Doç. Dr. Mehmet TÖRENEK

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

..05./...07/ 2002

Doç.Dr.Vahdettin Başçı
Enstitü Müdürü

ÖZET

DOKTORA TEZİ

MANİSALI CAMİΪ'NİN VAMIK U AZRA MESNEVİSİ

Selami ECE

Danışman: Doç. Dr. Metin AKKUŞ

2002 - SAYFA: 874

Jüri : Doç. Dr. Metin AKKUŞ
: Doç. Dr. Turgut KARABEY
: Doç. Dr. Mehmet ATALAY
: ....
: ....

Camiī 16. yüzyılda yaşamış bir şairdir. Manisa'nın Saruhan ilçesinde doğduğu kaydedilmiştir. Doğum ve ölüm tarihi tespit edilemeyen şair Vamık u Azra isimli oldukça hacimli olan bu mesneviyi Kanunī Sultan Süleyman adına telif etmiştir.

Mesnevinin tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde kayıtlıdır. Kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği belli değildir. Ancak, Sultan Mahmud'un özel kütüphanesine ait eserlerden olması nispeten nüshanın güvenilirliği için kayda değerdir.

Vamık u Azra, beşerī aşkı konu edinmiş bir mesnevidir. Konu, Yunan Edebiyatı kaynaklıdır, fakat Vamık ve Azra'nın Yunan Mitolojisinde orijinal isimlerinin ne olduğu henüz tespit edilmiş değildir. Edebiyatımıza da Fars edebiyatı kanalıyla girmiş, Camiī'nin güçlü kalemiyle tamamen yerli bir hüviyete bürünmüştür.

Diğer klasik mesnevilerde olduğu gibi üst zümreye mensup iki insanın apansız bir şekilde birbirlerine karşı hissettikleri aşk; sabır, mücadele ve sadakat gibi erdemlerle takviye edilmiş ve öykü iki seven insanın kavuşup evlenmesiyle son bulmuştur.

Ana hatları itibariyle üç bölümden oluşan bu tez çalışmasında şaire dair biyograf problemler ele alındı, *Vamık u Azra* mesnevisi edebiyat tarihi açısından değerlendirildi ve modern bir eleştiri yöntemi olan öyküleme metoduyla incelendi. Transkribe edilen orijinal metin sadeleştirilmek suretiyle daha faydalı hale getirilmeye çalışıldı.

ABSTRACT

Ph.D. THESİS

THE VAMIK U AZRA MESNEVI OF CAMIÎ FROM MANISA

Selami ECE

Supervisor: Doç. Dr. Metin AKKUŞ

2002 - PAGE: 874

Jury : Doç. Dr. Metin AKKUŞ
: Doç. Dr. Turgut KARABEY
: Doç. Dr. Mehmet ATALAY
: ....
: ....

Camiî, is a poet who lived in the 16 th. century. He is recorded to be born in Saruhan, Manisa. The poet, whose date of birth and death hasn't been identified, dedicated this extensive mesnevi, Vamık u Azra, to Kanunî Sultan Süleyman (Süleyman the Magnificent).

The only known copy of the mesnevi is registered in Süleymaniye Library. It is not known by whom or when it was written but being one of the works of Sultan Mahmut's Library, it is noteworthy for the reliability of the copy.

Vamık u Azra is a mesnevi written about human love. The theme is originated from Greek literature, but the original names of Vamık and Azra in Greek Mythology has not been identified yet. It entered our literature through Persian literature; and with the strong interpretation of Camiî, it completely became as an original native work.

Like other classical mesnevis the love between two people from upper class was reinforced by virtues such as patience, struggle and confidence and the story ended in marriage of the two lovers.

İn this thesis study; consisting of three chapters, biographical problems of the poet have been dealt with, the mesnevi of Vamık u Azra has been appreciated from the literary history point of view, and examined by a new method of criticism, called narration. The transcribed original text is tried to be made a useful one by being simplified.

ÖN SÖZ

Bu tezin konusu olan Vamık ve Azra'nın aşkı, Türk edebiyatında çokça işlenmiş bir konu değildir. Hatta diğer bir çok mesnevi konusu gibi halk hikâyesi şeklinde işlenmiş bir varyantına da rastlanmaz. Menşe itibariyle Yunan mitolojisine kadar uzanan bu aşkın, soylu, evrensel ve duygusal bir ilişkiyi yansıttığı vakıadır. 16. yüzyıl şairlerinden Camiî'ye ait olan bu eser, tek nüsha ve Lamiî'nin eseri hariç, ele geçirilen yegane *Vamık u Azra* mesnevisi olması itibariyle müstesna bir yere sahiptir. Camiî'nin kurguya verdiği biçim, zaman zaman Unsurî'den tercüme olduğu iddia edilmiş olan Lamiî'nin aynı adlı eseri hakkında da kesin yargılar sunar. Buna göre, her iki şairin de *Vamık u Azra* mesnevisini, telif etmek suretiyle Türk edebiyatına kazandırdıklarını söylemek mümkündür.

Tezkirelerin, günümüz araştırmacılarına bilgi vermekten çok rehberlik ettiği malumdur. Gerçekten diğer bir çok Divan Edebiyatı şairi gibi, Camiî'nin hayatı hakkında da sadece bir tezkirede bilgi vardır ve bu bilgiler de onun hayatını ve edebî kişiliğini aydınlatmaya yetecek ölçüde değildir. Eserinden hareket etmek suretiyle arzu edilen yeterlilikte olmasa dahi şairin hayatına dair bazı veriler elde edildi. Ayrıca kullandığı dil, edebî malzeme, söyleyiş sadeliği, akıcılık, sağlamlık ve öyküyü sunma tekniği, şairin şiir söyleme kabiliyetinin oldukça kuvvetli olduğunu telkin etmektedir. Nazire mecmualarına alınmış gazelleri de henüz ele geçmemiş bir divanının edebî dünyamız için ne büyük bir kazanç olacağını hissettirmektedir. Yapılan bu doktora tezinde, şairin hem hayatına ışık tutulmaya hem de eseri ebedileştirilmeye çalışıldı.

Mesneviler yapı itibariyle tahkiye ağırlıklı şiirlerdir. Bu bakımdan da gazel inceleme metoduna nazaran daha farklı bir eleştiri yöntemiyle çözümleme bekleyen eserlerdir. Günümüzde zaman zaman, Klasik Osmanlı Edebiyatında roman ihtiyacını, mesnevilerin doldurduğundan söz edilmiştir. Esasen bu yargıya varabilmek, o dönem insanının edebî hayatını, kültürel zevk ve estetik beklentilerini kesin çizgilerle ortaya koymayı gerektirir. Dolayısıyla mesnevileri, söz gelimi Batı edebiyatındaki romanslar gibi kendine has bir tür olarak kabul etmek daha tutarlı olmalıdır. Hatta romans, roman türünün oluşumu için bir zemin kabul edildiği halde mesnevinin bir başka türe zemin hazırladığını söylemek de mümkün değildir.

Yapılan inceleme çalışmasında geleneksel yaklaşım biçimleri yanında bilhassa öyküleme tekniği üzerinde yoğunlaşılarak klasik bir eserin modern tekniklerle değerlendirilebileceği tezinden hareket edildi. Aynı metodun Batı edebiyatında klasik destan ve romanslara uygulanması, seçilen yöntemin isabetli olduğu konusunda cesaretimizi artırdı. Edebiyat araştırmacıları yanında günümüzün sıradan okuyucusunun da bu tür eserlerden zevk almasına ve içeriğine kolayca nüfuz edebilmesine yardımcı olmak gayesiyle sadeleştirmenin yanısıra alfabetik olarak düzenlenmiş *tipler, kişilikler, teolojik ögeler, özel terimler-adlar ve fonksiyonel sözlük* gibi başlıklar altında bir bakıma eserin ansiklopedisi hazırlandı.

Kaynağının Yunan mitolojisi olduğunda hemen hemen hiç şüphe bulunmayan bu eserin kurgusal gelişimi, Fars edebiyatındaki *Vạmık u Azra* kurguları özetlenmek suretiyle takip edildi. Bu, aynı zamanda kurgunun Türk edebiyatındaki özgünlüğünü ortaya koymayı hedefleyen bir çalışma oldu.

Camiī'nin tek nüshası tespit edilen bu eseri 5240 beyittir ve Sultan Mahmud'un özel kütüphanesine ait kitaplardandır. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bl. 4142 numaradaki eserin metni, transkripsiyon çalışmasıyla sunuldu. Harekeleme ve imla farklılıkları dipnotlarda kaydedilip eksik veya fazla yazılmış harfler, özel işaretlerle gösterildi.

Bütün hassasiyetimize rağmen eksik kalmış veya farkedilememiş hatalarımızın telafi edilmesini, Camiī'nin ruhaniyeti karşısında ise klasik edebiyatın saf bir gönüllüsü olarak mazur görülmeyi dileriz.

Çalışma boyunca kaynağa yönlendirmek ve temin etmek bakımından zaman ayırıp zahmetimize katlanan Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki hocalarımın istisnasız olarak bütününe gönülden teşekkür ederim. Farklı şehirlerde olmamıza rağmen değerli kitaplığından faydalanmak imkânı bulduğum Sayın Prof. Dr. M. Nazif Şahinoğlu'na da saygılar sunarım. Daha lisans döneminden itibaren rehberliğine bağımlı hale geldiğim Danışman Hocam Doç. Dr. Metin Akkuş'a, bilgi, tecrübe, sabır ve hoşgörüsüyle göstermiş olduğu ilgi ve samimiyetten ötürü teşekkürlerimi arz ederim.

Selami ECE

Haziran - 2002

İÇİNDEKİLER

İŞARETLER ve KISALTMALAR

[ ]	: Vamık u Azra'ya yapılan tahmini ilaveler.
⟨ ⟩	: Vamık u Azra metninden yapılan tahminī çıkarmalar.
→	: Gramer değeri aynı.
ϕ	: Düşen harf/hece.
<	: Kelimenin nereden geldiğini gösterir.
AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
A.g.e.	: Adı geçen eser.
A.g.m.	: Adı geçen makale.
AKMB	: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
AÜ	: Atatürk Üniversitesi.
bkz.	: Bakınız.
Bl.	: Bölümü.
C.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
EF	: Edebiyat Fakültesi.
FEF	: Fen-Edebiyat Fakültesi.
h.	: Hicrī
h.ş.	: Hicrī Şemsī.
İA	: İslam Ansiklopedisi (MEB).
İt.	: İtalyanca.
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
Klb. Söz.	: Kalıplaşmış söz.
Ktp.	: Kütüphane.
m.	: Miladi.
md.	: Madde, maddesi.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
mec.	: Mecazen.
ö.	: Ölüm tarihi.
s.	: Sayfa.
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
TDEB	: Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
TDK	: Türk Dil Kurumu.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
Trc.	: Tercüme.
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YA	: Yeni Ansiklopedi.
Yay.	: Yayın, Yayınları.
vd.	: ve diğeri/diğerleri
vs.	: ve sair (diğeri/diğerleri).

GİRİŞ

GİRİŞ

MANİSALI CAMİÎ

1. Hayatı:

Bir çok klasik dönem Osmanlı şairinin olduğu gibi Camiî'nin de hayatı hakkında yeterince bilgi mevcut değildir. Latifî tezkiresi, şair hakkındaki tarihî bilgilerimizin yegane kaynağı durumundadır. "İlm-i hutütta Yäküt-ı sänii fenn-i nakışta mänend-i Mani idi. Vilayet-i Saruhan'dan[1] erbab-ı fazl-ı irfandandır. Padişahımız devrinde nakl itdi."[2] kaydını düşmüştür. Latifî, 1491-1582 yılları arasında yaşamış, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman'ın padişahlıklarını görmüştür. Camiî'nin hangi padişah döneminde öldüğünü ise *Vamık u Azra*'da yer alan Kanunî adına yazılmış kaside ve medhiyeler ile sebeb-i telif kısımlarından anlamak mümkündür. Sözü edilen kaside ve medhiyelerde padişahtan övgüyle bahsedilmiş ayrıca mesnevinin sebeb-i telif kısmında eserin padişah adına kaleme alındığı belirtilmiştir. Şaire bu eseri yazmayı tavsiye eden kapdan-ı derya Sinan Paşa, Firdevsî'nin, Mahmud ve Ayaz adlarıyla birlikte nice büyük şahların isimlerini yaşattığını örnek göstermiş, padişahın adını ebedîleştirecek ve şairin kendisini de rahmetle anmaya vesile olacak bir eser bırakmasını telkin etmiştir.

Getür cehd eyle bu naẓmı niẓāma
Oḳunsun tā ilā yevmi'l-ḳıyāme

Şehen-şāh adına olsun müsellem
Añılsun ḥaşre deñlü şāh-ı ᶜālem

Eger Firdevsī gelmese cihāna
Gelür miydi vücūda Şāhnāme

İdinmese anı Firdevsī maḳsūd
Añılmazdı bugün Āyāz u Maḥmūd

Virüb Şāhnāme naẓmına niẓāmı
Unutdurmadı şāhān-ı ᶜaẓāmı

(346-350)

---

[1] *Saruhan*, Manisa iline bağlı, şehrin kuzeyinde bir ilçedir.
[2] Rıdvan Canım, *Lātifī Tezkiretü'ş-Şuārā ve Tabsırātu'n-Nuzāmā*, Ankara, 2000, s. 208.

Sinan Paşa'nın kim olduğu da tafsilatlı olarak anlatılmıştır. Esere göre şaire ve sanatkāra değer verip hürmet gösteren Sinan Paşa, Süleyman peygamberin veziri Asaf gibi değerli bir veziridir.

Didi devlet şehen-şāhı Sinān Beg
Sa'ādet göginüñ māhı Sinān Beg

Yegâne ḫüsrev-i düstūr-i devrān
K'olubdur Āṣaf-ı Sulṭān Süleymān

(305-306)

Sinan Paşa 1554'te[3] Kanunī Sultan Süleyman ise 1566'da vefat etmiştir. Saltanat dönemi ise 1520-1566 yıllarıdır.[4] Buna göre ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen şairin Kanunī devrinde yani 1554'ten önce vefat ettiği tahmin edilebilir. Aslında bu veriler şairin *Vamık u Azra* mesnevisini yazdığı ve öldüğü tarihi tespit etmek için, Latifī'nin tezkiresini yazdığı tarihe kıyasla daha zayıftırlar. Tezkire 1546 yılında tamamlandığına göre her halükārda şair bu tarihten önce ölmüştür.

Aşık Çelebi, Manisalı şair "Senayī"den bahsederken bu şehre mensup diğer üç şairin daha sadece isimlerine yer verir. Samiī ve Kaniī ile birlikte Camiī'nin de bulunduğu bir mecliste bulunduğunu ve "ruhaniyet fehm" etmediğini kaydeden Aşık Çelebi'nin[5] değerlendirmeleri Latifī'nin övgü dolu sözleri ve şairin eserinden hareketle yapacağımız değerlendirmelerle mukayese edilince sathi ve hissī bir yaklaşım olarak yorumlanabilir. Aşık Çelebi döneminde halihazırda mevcut olan *Vamık u Azra* mesnevisinin isminin dahi anılmaması ancak bu tür bir yaklaşımın sonucu olabilir.

Evliya Çelebi, *Seyahatnāme*'sinde "Vilayet-i Saruhan" tanıtılıp Manisa'nın mimarī eserlerinden bahsedilirken Gülfam Hatun Çeşmesi üzerine Camiī tarafından düşülmüş bir tarih kaydına yer verilmiştir:

Bu hakīre didi Gülfam Hatun
Müyesser eylesün Hak ana kevser
İtdi Cāmiī bu hayra tārīh
İçin Allāh yoluna āb-ı kevser

---

[3] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV C., Ankara, 1998.C. II, s. 383.
[4] Bkz. Tarihī-Efsanevi (Destanī-Mitolojik) Kişilikler Bl. "Kanunī Sultan Süleyman" md. s. 125.
[5] G.M. Meredith-Owens, *Aşık Çelebi Meşairu'ş-Şuarā or Tezkere of Aşık Çelebi*, London, 1971, s. 259b.

"İçin Allah yoluna ab-ı kevser" mısraı hicri 946 miladī 1539 yılına tekabül etmektedir. [6]

Seyahatnāme'de, Saruhan hakkında verilen bilgiler de şairin yetiştiği coğrafī ve sosyal ortam hakkında fikirler verebilir. Evliya Çelebi Saruhan'ın ve Manisa'nın tabiī güzelliklerinden ve mimarī eserlerinden bahseder. Çok sayıda medrese ve tekkenin var olduğunu söylemektedir. Halkın ilmi seviyesinin yüksek, ve okuyan öğrenci sayısının fazla olduğu kaydını düşer. Tahtakale'de ariflerin, zariflerin toplandığı kahvehaneler bulunduğu bu kahvehanelerin her birinde hanende, sazende, rakkase, hikayeci ve meddahlar için mahfil teşkil edildiği belirtilmiştir. Evliya Çelebi Manisa için "Gerçi etrak diyarıdır ama eski taht şehri olduğundan halkı gayet söz anlar, miri kelam, maarif erbabı şairleri çoktur. Meşhur şairleri şunlardır: Anī, Vanī, Kaniī, Abī, Zülalī, Lalī, Vālī. Bu şehirde 17 divan sahibi şair vardır."[7] bilgilerini de ilave etmiştir.

Latifī'nin Camiī'nin yazı ve resim yapmadaki ustalığından bahsetmesine rağmen Müstakimzade'nin bir hattatlar tezkiresi olan *Tuhfe-i Hattātin* isimli eserinde bilgi bulamadığımız şair hakkında *Mecelletü'n-Nisāb*'da da sadece "Camiī; Mahlas-ı şair-i Rumī"[8] kaydı düşülmüştür..

Vamık u Azra'daki bazı beyitler şairin hayatına ve dünya görüşülerine dair bir takım ipuçları vermektedir:

Olubdur bozṭağan ᶜOṣmān Bābāyī
Çıḳardur kime ṭoḳunsa ḳabāyı

Fetīllī Cāmīler gibi kemendüñ
Olur boynına bend her derd-mendüñ

Işıḳ geyen erenler Edhemī-vār
İder cān ḫırḳasını cānlara ṭar

Ḳoyun Bābāyī'dür oḳ yüñ ṣoḳundı
Ṣoyar her kime kim oḳı ṭoḳundı

Ṣanasın mūları sancāḳ-ı şāhī
Ṭaḳınmış bend gibi zerrīn külāhı

---

[6] Evliya Çelebi, *Seyahatnāme* (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*), (Haz.: Zuhuri Danışman), İstanbul,1969 - 1971, C. 13, s. 74.
[7] *A.g.e.*, 13; 71-76.
[8] Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Mecelletü'n-Nisāb*, (Tıpkıbasım), Ankara, 2000, s. 165b.

Elif gibi sünüler ḳaldurub baş
Kim olmışlar ğulām-ı Ḥācī Bektāş

Siperler sīneye urmışdı dāğı
Yaḳardı Seydī Ġāzī'den çirāğı

(2469-2475)

Bektaşīlik, Alevīlik, Camīlik ve Babaīliğe dair bu reel motifler, *Vamık u Azra'* mesnevisinin orijinaliyle ilgisiz, tamamen şaire mahsus ve onun sosyal yönünü aksettirecek mahiyettedir. Şairin nazire mecmualarından alınmış bir gazelinde de bu düşünce sistemlerine yakın olduğunu hissettiren malzemeler tespit etmek mümkündür.

Cāmiī çekmek ne hācet cevrini her dilberin
Ger temāşāyise maksūdun sana Ca'fer yeter[9]

Beyitte sözü edilen *Ca'fer* Cafer-i Sadık'tır. Cafer, Şiīler tarafından kabul edilen oniki imamın altıncısıdır ve Cafer-i Sadık ismiyle anılmıştır. Caferiyye, İmamīliğin kollarındandır ve oniki imamın altıncısı olan Cafer-i Sadık'tan ötürü bu isimle anılmıştır. Hz. Ali'nin ölümünden sonra Şiīlik değişik kollara ayrılmıştır. İmāmiyye de bu kollardan birini teşkil eder. Hilafetin veraset yoluyla Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'ye ve onun soyuna geçmesi inancında, bir siyasi düşünce sistemi olan Şiīlik ve onun türevlerinde ehl-i beyt ve oniki imama bağlılık esası oluşturur.[10] Sözü edilen siyasi veya felsefī heterodoks zümreler birbirlerinin türevi mahiyetindedirler. Babailer bilinen tarihī ayaklanmadan sonra dağılmışlar ve daha sonra Hacı Bektaş-ı Veli etrafında toplanan müridler Bektaşīlik tarikatını teşkil etmişlerdir. Camīlik de düşünce sistemi itibariyle diğerlerinden farklı değildir. Alevīlik silsile veya sülaleyi esas aldığı için intisap edilecek bir tarikat karakteri arz etmemekle beraber Alevī zümrelerin daha çok Bektaşīlik tarikatına mensup oldukları vakıadır.[11]

Şair, *Vamık u Azra*'ya ilave ettiği kasidede Kanunī Sultan Süleyman'ı övmüş ve kendine devlet kurumlarında bir mevki bağışlanmasını ima etmiştir.

Himmet hümāsı ẓıllın üstine Cāmīʿīnüñ
Luṭf eyle himmet eyle ṣal iy Hümā-yı himmet

---

[9] Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, 3 C., İstanbul, 1935-45, C. II, s. 905.
[10] Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, İstanbul 1994, s. 193, 588.
[11] Daha geniş bilgi için bkz. Teolojik Ögeler Bl. "Babaīlik, Bektaşīlik, Camī'ler, Edhemīyye ve Rum Abdalları" md. s. 161.

Yükletdi aña gerdūn ẕillet yükini iy şāh
Ol yükden eyle āzād devlet yükini yüklet
(473-474)

Şair, Vamık ve Azra'nın aşkını hikaye ederken de zaman zaman yorumlar yapar ve belli sebeplerle yaşadığı dönemden şikayet eder.

ᶜAceb devrān irişdi gitdi şefḳat
Ne ehline ne ᶜilme ḳaldı rağbet

Eger rağbet umarsañ ḫor olursın
Hüner ᶜarż eyleseñ maḳhūr olursın

İderseñ ḫidmeti müft ummayub cāh
Gören dir āferinler bārekallāh

Dilerseñ cāyize dirler denīdür
Ġınāya müflis iflāsa ġanīdür

Elüñde varına eyle ḳanāᶜat
Şükür ḳıl itme devrāndan şikāyet

(832-836)

Vamık'ın babası Taymus şahı her yönüyle idealleştiren şair, bu beyitlerle kendi yaşadığı dönemden şikayetlerini dile getirmiş sanat ve sanat erbabının itibar görmediğini belirtmiştir.

Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız Camiī'nin sultana takdim ettiği bu mesneviden sonra ne şekilde ödüllendirildiğini bilemiyoruz. Hatta sünnī bir padişaha sunulmuş olan ve yukarıda sözü edilen siyasi ve felsefī görüşler içeren bir eserin olumlu bir kabul görmüş olması bile şüphelidir. Eserin *nat, miraciye* ve *çar-ı yar-ı güzin* bölümlerinde şairin sünnī anlayışın dışında bir çizgisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak yukarıya alınan örnekler yanında şairin

Emirü'l-mü'minīn Būbekr-i Ṣıddīḳ
İmām oldur nebīden ṣoñra taḥḳīḳ (255)

beytiyle Ali yerine ilk halifenin Ebubekir olmasını tahkik etmesi sünnī idareye muhalif olmamak endişesiyle veya Alevīliğin tarihī tekāmülüyle izah edilebilir.

2. Poetikası ve Edebi Kişiliği:

Camiī'nin *Vamık u Azra* mesnevisi dışında başka bir eserini bu bölümdeki değerlendirmelere ilave etmek imkânına sahip değiliz. Ne yazık ki bu materyal yetersizliği şairin edebī şahsiyeti hakkındaki ortaya konacak bilgileri sınırlayacaktır.

Latifī, şair hakkındaki değerlendirmelerinde "âşıkâne eşâr-ı dil-güşâsı vardır."[12] demektedir. "Âşıkâne" kelimesi tezkirelerde *aşk duygularıyla dolu ve lirik şiir* anlamında kullanılmıştır.[13]

Şairin eserleri üzerine yapılan değerlendirmelerde onun nazire mecmualarında tespit edilmiş gazelleri de yer almaktadır. Bu gazellerden ziyade mesnevi içerisine serpiştirilmiş olan gazeller daha liriktir. Ulaştığımız mesnevi ve gazellerin en dikkat çekici özelliği sade bir dil ile söylenmiş olmasıdır.

Mesnevinin giriş kısımlarında tespit edilen bazı fikirler şairin sanat çizgisini ortaya koymak bakımından önemlidir:

Ne miḳdārum var iy Ḫallāk-ı ᶜālem
Maᶜārif söylemekden ben uram dem

Ne söz ḳalmış ki anı dimemiş dil
Ne yol ḳalmış ki alınmadı menzil

Yimişdür Ḥażret-i Şeyḫī şekerler
Ḳomışdur söz diyü ṣāfī güherler

(494-496)

Yukarıdaki beyitlere göre şiir her şeyden önce bir kültürdür. Şair kültürel yeterliliğe sahip olmalıdır. Camiī'nin *söylenmemiş söz, gidilmemiş yol* ifadeleriyle orijinal söyleyişler peşinde olduğu seziliyor. Bu fikirleriyle, Fuzulī'nin "ne acayiptir ki, söylenmiş bir söz, evvelce söylenmiştir diye; söylenmemiş bir söz de evvelce söylenmemiş olması sebebiyle şiirde yer almıyor."[14] görüşünü teyid ediyor. İkinci beyitte ise şair aradığı üslup ve sanat seviyesini Şeyhī'nin şahsiyetinde göstermeğe çalışıyor. "Şeyhī, Divan Edebiyatını aşağı yukarı bütün hututile kendisinde tebellür ettiren ilk sanatkârdır." Şeyhī'nin sanatı hakkındaki belirtilecek fikirler bütün

[12] Canım, 208.
[13] Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara, 1998, s. 261.
[14] M. Nur Doğan, Fuzulī'*nin Poetikası*, İstanbul, 1997, s. 125.

Divan Edebiyatı için geçerli değerlendirmeler mahiyetindedir.[15] O halde Camiī *idealin* peşindedir:

Getürür naẓma baʿżī hezliyātı
Ne aṣlı var ne faṣlı ne ṣebātı

Ṣanur anuñla miskīn şāʿir oldı
Ki yaʿnī luṭf-ı ṭabʿa ḳādir oldı

Kime ṭuş olsa söyler mühmelātın
Oḳur her bir ḫabīşe hezliyātın

(502-504)

Aslı astarı belli olmayan bazı saçmalıkları nazmetmek şiir değildir. Yani şiir şeklī bir garaib değildir. Aynı zamanda şiir yazmak bir istidattır ve Allāh vergisidir. Şiir içi boşaltılmış kelimelerle değil, anlam yoğunluğu ile varlığını hissettirir:

Benüm şiʿrümde var ẓevḳ ü ḥalāvet
Niçün ḫoş ṭabʿa virmeye leṭāfet

Gelür kendüye kendü şiʿri ṭatlu
Görür ġayrīlerüñ şiʿrini yatlu

Birincin ṣatmaḳ ister zer yirine
Görür ḫar mühresin gevher yirine

Seçemez ṭūṭīden ṭurġayı miskīn
Hümā ṣanur ala-ḳarġa-yı miskīn

(506-509)

Şiirden, mizacı elverişli olanlar zevk alır. Ancak kendini şair sananların aradığı beğeniyi bulamaması başkalarında şiir tabiatının eksikliğine delalet etmez. Şiir yazan kişi objektif ve eleştiriye açık olmalıdır. Şair diğer insanlara nazaran hayatı ve dünyayı daha yüksek bir pencereden seyretmelidir. Klasik şiir sağlam ve ilmī bir zeminin varlığını zorunlu kılar. Kişi; çayırkuşunu papağan, alaca kargayı hüma zannetmemelidir. Fuzulī'nin "ilimsiz şiir temelsiz duvar gibidir." sözü aynı gerçeği ifade etmiştir.

Kiminde maʿnī yoḳ kiminde ṣūret
Bilinmez vezni yoḳ aṣlında ṣanʿat

[15] Ali Nihat Tarlan, *Şeyhī Divanını Tetkik*, İstanbul, 1934, s. 61.

Ne bellü naẓma ne ḫod neṡre benzer
Kim andan ḥaẓẓ ala ṭab'-ı seḫun-ver

Sözi eksiklünüñ eksiklidür heb
Kemāl ehli gibi olmaz müretteb

(531-533)

Camiī şiirden, mana ve şeklin (kelimenin ses, yapısal ve söz dizimsel yönleri), vezin ve sanatın mükemmel uyumunu anlar. Nazım mı nesir mi olduğu belli olmayan metinler estetik zevk vermekten uzaktır. Bunu ancak belli olgunluğa erişmiş, kendini yetiştirmiş olanlar başarabilirler.

Şairin şiirini oluşturan malzemeler ayrı bölümler halinde gösterilmeye çalışıldı. Yukarıdaki şiir görüşlerinden hareketle yapmak istenenler ile yapılanların örtüştüğü oranda şairin sanat çizgisini tayin ettiği kanaatine varılabilir. Kullanmış olduğu malzemeler diğer mesnevi şairlerinin kullandıklarından farklı değildir. Bu malzemelerin düzenleniş biçimini, diğer unsurlarla oluşturduğu uyumu ve özgün düşünüş ve söyleyiş biçimlerini ortaya koymak şarin edebī şahsiyeti hakkında söylenecekleri anlamlı kılar. Esere her zaman vücut verenin ruhu hakim olur. Ayrıca mimarlar da aynı malzemeyi kullanır, fakat sanatsal kıymeti farklı eserler vücuda getirirler.

Mesnevi şiirsel duygu ve hikâye etme tekniklerinin bir araya geldiği bir anlatma tarzıdır.. Şairin hem şiirsel malzemeyi iyi kullandığını, duygusallığın önplana çıktığı sahnelerde bu yönün ağır bastığını, hem de daha çok matematiksel beceri isteyen hikâye etme tekniklerini yerli yerince tertip ettiğini söylemek mümkündür. Bu iki sistemli çalışmada bir tarafın diğerine feda edildiğini söylemek zordur.

Mesnevide gelişen olayların mahiyetine göre zaman zaman didaktik bir şahsiyetle beliren şair, sözü fazla uzatmaz, veciz ifadelerle nasihat ve değerlendirmelerde bulunarak tekrar hikâyeye döner. Atasözleri ve deyimlerin geniş ifade etme imkânlarından yoğun bir şekilde faydalandığı görülür. Aşağıdaki beyitlerde görülen mısra seviyesindeki benzerlikler de tekrara düşmek olarak değil, bir bakıma darb-ı meseller gibi söyleyiş biçimi kalıplaşmış, klişeleşme eğiliminde, kararlı ve "mukteza-yı hale uygun" cümleler olarak yorumlanmalıdır.

Ḳamu derd ehli derdinüñ devāsı
Ayağı tozı cānlar tūtiyāsı (876)

Ḳadem rence ḳıl iy dertler devāsı
Ayağuñ tozı cānlar tūtiyāsı (3020)

Üc ᶜāşıḳ bir gicede cemᶜ olurlar
Kimi pervāne kimi şemᶜ olurlar (4934)

Oturub bir araya cemᶜ olurlar
Kimi pervāne kimi şemᶜ olurlar (5031)

Akıcı, müzikal, kolay, pürüzsüz, fasih ve veciz söyleyişin bütün mesneviye hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Şu deñlü yaḳdılar ḳandīl[i] mūmı
Yire indi yidi çarḫuñ nücūmı

Kebāb u dürlü niᶜmet cerb [ü] şīrīn
Kimesne şerḥ idemez biñde birin

Kederden ḳalbi itmege güşāde
Getürdi lāle-ruḫlar bezme bāde

(4826-4828)

Yukarıdaki beyitlerin her biri bilhassa bir yönüyle çok zengindir. İlk beyitteki mübalağa, ikinci beyitteki sehl-i mümteni ve son beyitte yer alan renk akustiği övgüye değer hususlardır.

Ḳoyun ḳuzı şu deñlü oldı biryān
Ki meclis ehli çūbān oldı yeksān (3410)

Gülistān oldı meclis kāseler gül
Arada bülbüle olmışdı bülbül (4829)

Yukarıdaki beyitlerde de bir şölenden bahsedilmektedir. Anlatımdaki ironi ve mübalağa, düşünce ve ifade mükemmel bir denge oluşturmuştur. İkinci beyitteki aliterasyon ve teşbih de bu dengeyi hassaslaştırmıştır.

3. Eserleri:

Camii'nin *Vamık u Azra* mesnevisi ve gönül okşayan şiirleri olduğundan bahseden ilk ve tek kaynak Latifi tezkiresidir. Latifi tezkiresinde şairin edebī kişiliğini yansıtmak üzere aşağıdaki beyitleri tespit etmiştir.

Hastadur gönlüm gül-i ruhsarun eyler arzu
Teşnedür lal-i şekker-güftārun eyler arzu

Hicran oduna döne döne dil kebap olur
Gözyaşı katre katre çekīde şarab olur

V*amık u Azra* mesnevisinden seçildiği belirtilen aşağıdaki beyitlerde ise şem'in (mumun) özelliklerini dile getirilmiştir.

Erir nār-ı belāda cism ü cānı
Eder göynükleri şerhin zebānı

Yanar kim rūşen ide her arayı
Ne hasıl rūşen olmaz pīş-i pāyı

Yakar fikr āteşine rişte-i cān
Virür agyāra nef' özine noksan

Vefā umar her ednā ve ehasdan
Virür cān bāda her bārid nefesden[16]

Latifī'nin kayıtlarından Camiī'nin müstakil bir divanı olabileceği anlaşılıyor. Ancak *Vamık u Azra*'dan alındığı iddia edilen beyitler, incelememize esas teşkil eden nüshada mevcut değildir. Bir başka nüshanın tespit edilmesi halinde bile Latifī'nin kaydettiği beyitler nüsha farkı değil, nüshalardan birininin eksikliği veya diğerinin fazlalığı olarak yorumlanabilecek türdendir. Üzerinde çalıştığımız nüsha sultan Mahmud tarafından vakfedilmiştir. Bu bakımdan da güvenilir bir nüsha olmalıdır.

Bursalı Mehmet Tahir, Behiştī Sinan hakkında bilgi verirken, anlaşılan Behiştī'nin Hamsesinde *Vamık u Azra* mesnevisinin bulunması münasebetiyle, Camiī hakkında da şu kayıtları düşer. "Manisalı Camiī'nin de *Vamık u Azra*'sı ve Hakimoğlu Kütüphanesi'nde *Mahzen-i Esrār* isminde bir manzumesi vardır."[17] Hakimoğu Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi'ne nakletmiştir. Sadettin Nüzhet Ergün, Millet Kütüphanesi'nin kataloğunda 674 numarada *Mahzen-i Esrār*'ın Behiştī adına kayıtlı olduğunu ve zayi olan kitaplar arasında göründüğünü belirtmektedir.[18]

Camiī'nin nazire mecmualarında yer alan bazı gazelleri:

---

[16] Canım, 208.
[17] Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri I, II, III*, Ankara, 2000, C. II, s. 97.
[18] Ergun, II, 905. Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin varlığına dair hiçbir kütüphane kaydına rastlayamadık.

- *I* -

Yazmağa iştıyākım aldım elime hāme
Arz itmeğe firākım yazdım habībe nāme

Didim bunı ki evvel aşkında niçe yıllar
Cevrini çekti cānım değmedi bir selāme

Sayyād-ı zülfün āhır dil mürgını hevādan
Bend ile avlayuben sihr ile çekti dāme

Can mürgı çābük oldı kurdı duzağ cāna
Ol āşiyandan uçtı kondı gibi kafame

Çün **Camiī** *usandı senden sen andan ey dost*
Var Mısr'a pādişāh ol sen sağ u ben selāme

- *II* -

Her gice ey dil hayāl-i zülf-i anber sādesin
Uyku gelmez gözlerine bir kuru sevdādesin

Uydum ulaştım komazsın bir nazar ey gam beni
O rakīb-i rū siyehten fārig u āzādesin

Subh olunca dolanursın kūyın ol mehpārenin
Eşiğinde itler ile ceng ile gavgadesin

Sofiler meygūn lebin şevkıyle ey hūri nijad
Rehne çekmiştir şerāba hırkasın seccādesin

Ol şeh-i hūbān-ı ālem destgir olmaz sana
Cāmiī *kaldın ayakta bir hakīr üftādesin*

- *III* -

Aşık-ı rind olana ālemde bir dilber yeter
Dil tesellī itmek ise bir perī peyker yeter

Şevkıne yanmak ne hācet her güneş ruhsārenin
Bir nazar seyrān ise bir mehlika manzar yeter

Mürg-i dil eğlenmeğ ise bir yüzi gülzār bes
Tūti-i can gülmeğ ise bir lebi sükker yeter

Pāresine ey gönül aldanma her mehpārenin
Yeter aldadı seni her gamzesi kāfer yeter

Cāmiī *çekmek ne hācet cevrini her dilberin*
Ger temāşāyise maksūdun sana Ca'fer yeter

- *IV* -

Cevrine sabr ider senin çoktur
Ben kadar derdine doyar yoktur

Ta'n-ı ağyârın ey kemân ebrû
Her biri cân içinde bir oktur

Lâle haddin gerek bana yoksa
Ravzada lâleler iken çoktur

Bu letâfet ruhun gülünde ki var
Bâğ-ı cennet gülünde bu yoktur

Ni'met-i cevre ***Câmiî*** *açtır*
Nân-ı vasla rakîb-i seg toktur

- V -

Hastedir cânım gül-i ruhsârın eyler arzû
Teşnedir la'l-i şeker güftârın eyler arzû

Her ne lezzet vardurur dünyâda gönlüm istemez
Ey melek sîmâ heman dîdârın eyler arzû

Zerre denlü mihrine canlar virür ey mâh-ı nev
Müşterî her gûşeden bâzârın eyler arzû

Bûy-i sünbül kalbe kuvvet câna râhatlar virür
Ol sebebden zülf-i anber-bârın eyler arzû

Görmek ister ruhlarını rûz u şeb ey mâh rû
Bülbülündür ***Câmiî*** *gülzârın eyler arzû*[19]

VAMIK U AZRA

1. Tarihçesi - Kaynağı:

"Abbasi halifeleri zamanında Horasan valisi olan Emir Abdullâh b. Tahir bir gün Nişabur'da oturmuştu. Bir adam bir kitap getirdi ve hediye etmek üzere kendisinin önüne koydu. Emir; 'Bu kitap nedir?' diye sordu. Adam; "Bu *Vamık u Azra* kıssasıdır ve güzel bir hikayedir. Filozoflar bunu Nuşirevan için telif emişlerdir." dedi. Emir; 'Biz Kur'an ve Hadis'ten başka bir şey istemeyiz böyle kitapların bizim için lüzumu yoktur, bu kitap Muğların eseridir; bizim için merduttur.' diye cevap verdi ve kitabın suya atılmasını emretti... Acemlerin ve

[19] *A.g.e.*, 905.

Muğların vücuda getirdikleri eserlerden ne buldularsa yok ettiler."[20] Devletşah'ın kaydettiği bu bilgiler *Vamık u Azra* mesnevisinin tarihi hakkındaki ilk kayıtlardır.

Vamık u Azra oldukça eski bir hikayedir. Sehl bin Harun (ö. 830) *Vamık u Azra* mesnevisini Yunancadan nesir halinde Arapçaya çevirmiştir, fakat daha önemlisi Unsurî (961-1040) ve Unsurî'nin çağdaşı Birunî (973-1051) ve Fasihî-yi Cürcanî (ö. 1051) *Vamık u Azra*'yı Mütekarib bahrine uyarlamışlardır. Bu eserlerden hiç biri ilk kaynak değildir. Eserle kaynak arasındaki bağlantı ise nispeten aydınlanmış değildir. Terbiyet, Çaykin ve Mecid Dariter Yunanca bölge ve şahıs isimlerine istinadla bu eserin aslının Yunanca olduğu kanaatindedirler.[21] Bazı araştırmacılar *Vamık u Azra*'nın *Menije ve Bijen, Vis ü Ramin* gibi eski İran efsanesi olduğu kanaatindedirler. Delil olarak da Devletşah-ı Semerkandî'nin Nuşirevan adına telif edilmiş, Abdullâh-ı Tahir Fermanferma-yi Horasanî (ö. 840) zamanında yazılmış bu manzumeden yapılan bir alıntının Pehlevice olduğunu belirtmesini gösterirler. Berhî, *Urve ve Afra, Leyla vü Mecnun* gibi *Vamık u Azra*'nın da Arapça olduğunu söyler. Berhî'den önce hiç kimse *Vamık u Azra*'nın Arapçadan Farsçaya tercüme edildiğini söylememiştir. Diğer görüşlerin tamamı *Vamık u Azra*'nın aslının Yunanca olduğu yönündedir. Yunanca olan iki sevgilinin isimleri de Arapçaya *Vamık* ve *Azra* olarak tercüme edilmiştir. *Mücmelü't-Tevarih ve'l-Kısas*'ta *Vamık ve Azra* kıssasının, *Dara bin Darab* zamanında Yunan coğrafyasında meydana geldiği kaydedilmiştir. Hamdullah Mustavfi de *Tarih-i Güzide*'de bu iki aşığın Büyük İskender'in çağdaşı olduğunu, Unsurî'nin eserinde cereyan eden isim ve olaylardan dolayı hikayenin aslının da Yunanca'dan Doğu dillerine tercüme ve nakledildiğini belirtmiştir.[22] Alman araştırmacısı Herman Ete bu hikayenin aslı İran'a aittir görüşünü taşımaktadır. Onun dışındakiler çoğunlukla Yunan kaynaklı olduğunda birleşirler.[23]

Unsurî'nin *Vamık u Azra* mesnevisinin kaynağı antik dönemin derinlikleridir. Bir çok yazar mesnevinin kaynağının İslamiyet öncesi olduğu kanaatindedir. Otuza yakın *Vamık u Azra* mesnevisinin kaleme alınmış olması bu eserin ne kadar büyük bir şöhrete sahip olduğunu gösterir. Ancak elde mevcut olanlardan hareketle *Vamık u Azra* manzumelerinin hiç birinin Unsurî'nin eserine nazire olmadığını söylemek mümkündür. Her ne kadar Unsurî'nin manzumesinin

---

[20] Devletşah, *Tezkiretü'ş-Şuara* (çev.: Necati Lugal), 4 C., İstanbul, 1977, C.1, s. 62-63.
[21] Jan Rypka, *History of Iranian Literature (Tarih-i Edebiyat-ı İran)*, (çev.: İsa Şehabî), Tahran, 1354 h.ş., s. 282-283.
[22] Muhammed Ali-yi Terbiyet, *Makalât-ı Terbiyet*, Tahran, ? s. 321-322.
[23] Muhamed Ali-yi Taberî, *Zübdetü'l-Asar*, Tahran, 1372, s. 420.

aslı zamanımıza kadar ulaşmamışsa da konu ana hatları itibariyle oryantalistler tarafından işlenmiştir. Hammer - Purgstall, *Osmanlı Manzumeleri Tarihi*[24] isimli eserinde, araştırmalar ışığında Lamiî'nin eserinin içeriğini ortaya koymuş ve daha sonra Gibb onu tekrar etmiştir.[25] Bir çok Doğubilimcinin Lamiî'nin manzumesinin Unsurî'ye ait olan *Vamık u Azra* mesnevisinin tercümesi olduğu inancında olmasının sebebini izah etmek güçtür. Yakın Doğuda sadece istisnaî konularda tercüme ve şerhler yapılmıştır. *Vamık u Azra* metninin aslı bile ortada yokken Lamiî'nin bu eseri tercüme ettiğini söylemek mümkün değildir. Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sından yapılan alıntılar, eski sözlüklerde ve özellikle *Hafız-ı Evbehî, Ferheng-i Sürûrî* ve *Mecmâu'l-Furs*'da yer alır. Bu iktibaslar yardımıyla manzume konusunun tercüme edilmesi mümkün değildir.[26] Hammer'e göre *Vamık u Azra* en eski Fars romantik destanıdır ve eski Fars hükümdarları döneminde Pehlevice olarak yazılmıştır. Ne yazık ki Cürcanî ve Samirî tarafından da kaleme alınan en eski üç eserin hiç biri bulunamamıştır. Vamık ve Azra Roma mitolojik söylemine göre *Umor ve Flora*'dır.[27]

Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn*'unda Lamiî'nin *Vamık u Azra* manzumesinin Unsurî'nin eserinden tercüme edildiği kaydedilmiş,[28] Şarkiyatçıların çoğu bu yargıyı devam ettirmiştir. Aslında üzerinde durulması gereken en önemli husus dönem insanının "tercüme" kelimesinden ne anladığıdır.

Unsurî'nin epik şiirinin edebiyat tarihi açısından araştırılmasında ve yeni aşamaların kaydedilmesinde en büyük pay Pakistanlı ilim adamı Muhammed-i Şefi' ve onun Gürcî asistanı İnga Kaladze'nindir.

Muhammed-i Şefi', 1132 yılında yazıya geçirilen bir Kur'an şerhi üzerinde çalışırken onun iç kapağında kartonun sağlam olması için yapıştırılmış kağıt tomarına rastlar. Bu, 327 beyit ihtiva eden ve *Vamık ve Azra* konusunu içeren onbir sayfalık bir fragment idi. Unsurî epik şiirinden izahlı lugatlerde korunup saklanılan bazı beyitlerle fragmentdekiler aynıydı. Fragmentin yüzyıllar boyu kaybolmuş sanılan eserin belirli bölümleri olduğuna şüphe yoktu. Bu büyük bir

---

[24] (J.V. Hammer-Purgstall, *Geschiche der Osmanischen Dischtkunst bis auf unsere.* Zeit, Pesth.1836-1838)

[25] Lamiî'nin tespit edilen 16 nüsha *Vamık u Azra* isimli eserinin 8 nüshasından karşılaştırmada yararlanılarak Doktora tezi olarak tenkitli metin-inceleme çalışması yapılmıştır. Gönül Ayan'ın yaptığı bu çalışma bibliyografyada verilen kayıtla ayrıca kitap olarak da yayımlanmıştır.

[26] E.E. Berthels, *Tarih-i Edebiyyât-ı Farisî,* (çev.: Sîrus-i İzedî), 2 C. Tahran, 1373-1374 h.ş., C. II, s.104-108.

[27] Jozeph V. Hammer, Vamik und Asra, d.i. des Gluhende und die Bluhende, das älteste Persische Romantische Gedicht, Wien, 1833, s. 7.

[28] Katip Çelebi, *Keşf-el-Zünûn,* 2 C., İstanbul 1941, C. 2, s. 1999

keşifti. Muhammed-i Şefi' XII. asır yazarı Tarsusî'nin *Dārābnāme* isimli eserinden Makedonyalı İskender ve onun babası ile ilgili bir epizota dikkat çekmiştir. Burada *Azra* adlı bir kızın başına gelen hal ve maceralardan bahsedilmektedir ve bu epizot Şefi'nin ortaya çıkardığı fragment ve dağınık beyitlerin devamı mahiyetindedir. Lügatlerde tespit edilen beyitler, Şefi'in ortaya çıkardığı beyitler ve *Dārābnāme-i Tarsusî*'den yapılan alıntılar bir araya getirilince *Vamık u Azra*'nın konu çizgisini izlemek imkânı doğmuştur. Bu gelişme Doğubilimcilikte yapılagelen tartışmalara son noktayı koymuştur. Unsurî'nin adı geçen eserinin Antik Yunan romanları ile alakası olduğu hipotezi doğrulanmıştır. Devletşah tezkiresi yanında miladi 1126 yılında kaleme alınmış anonim bir *Mecmāü't-Tevarih*'te; *Darab* veya onun oğlu *Dara* zamanında Yunan ülkesinde Vamık ve Azra aşkını işleyen bir eserin varlığından söz edilmiştir.[29]

Antik orijinal-protitipin hangi yollarla Unsurî'ye gelip ulaştığı da başlıca problem teşkil eder. Unsurî'den sonra Yakın Doğu edebiyatında da *Vamık u Azra* nazma çekilmiştir. Lamiî'nin eseri de bunlar arasındadır. Bu eserlerin Unsurî'nin eserinden çok uzak olduğu yukarıda belirtildi. Bunda Devletşah'ın kaydettiği bilgiler de önemli referans olarak kabul edilebilir. Horasan valisinin "bu kitap Muğlar tarafından kaleme alınmış" sözlerinin manası özünde Zerdüştî niteliğin olmadığı, Yunan ruhu ve seciyyesi taşıdığı anlamındadır. Aynı zamanda bu, kitabın tahrip edilmesinin de sebebi olmuştur. Ayrıca Nuşirevan zamanında yazılmış bir eser hiçbir surette *Vamık u Azra* olarak isimlendirilemezdi. Pehlevi dönemi edebiyatında Arapça isimli kitaplara tesadüf edilmez. Yine zor telaffuz edilen şahıs ve yer adları ile zengin bir konunun ağızdan ağıza dolaşması, sonra işlenerek sistematize edilmesi ve Unsurî tarafından kaleme alınması da mantığa uygun değildir. Konunun Unsurî'den sonra kaybolması da bu görüşü destekler. Unsurî konuyu kendi özüne uygun şekilde kaleme almıştır. Devletşah'ın "hoş hikâyet" şeklinde değerlendirmesi ise konunun Zerdüştî ruhuna uygun ve aşk konusunda yerli folklora yakınlığı olmalıdır. Fakat İslamdan sonra konu çabucak kaybolmuş ve geriye iki seven insanın sadece isimleri kalmıştır. Sonraki yazarlar da bu iki isimle kendi versiyonlarını ortaya koymuştur. Çağdaş Doğubilimciliğinin araştırmaları Unsurî'nin, hayatını Bizans medeniyet merkezlerinden biri olan Nissibin şehrinde geçirdiği ve burada Yunan dili ve edebiyatı ile yakın ilgisi olduğunu ileri sürmüştür.

---

[29] Azade Rüstemova, "Vamık ve Azra Adlanan Eserin Tale Yazısı", *Elmi Araşdırmalar* 1-2, Azerbaycan Elmler Akademiyası Nizamı adına Edebiyyat İnstitutu, Bakı-"elm", 2000, s. 19-20.

Bu bilgi Yunan metnini de bu şekilde tercüme ettiği sonucunu ortaya koyar. Fakat daha genel geçer olan ise Yunan metninin Suriye-Pehlevi-Arap ortaklığı ile Fars dilinde şiirleştiği yönündedir. Daha IX. asırda Bağdat'ta *Darü'l-Hükema* ismiyle bir tercüme kurulunun bulunduğu bilinmektedir. Bu kurulda yakın veya uzak bütün ülkelerden muhtelif ilimlere dair muhtelif dillerde (Süryani, Yunan, Latin, Pehlevi...) yazma nüshalar toplanıp Arap diline tercüme edilmiştir. Sözü edilen Yunan konusu belki de bu eserler arasındaydı. Sehl b. Harun'un zamanımıza kadar ulaşmayan *Vamık u Azra*'sı da Yunan menşeine en yakın olanlardan idi. Yahut Yunan konusunun önce Süryani sonra Pehlevi diline yapılmış tercümesi zemininde oluşmuştu. Burada, Bağdat'ın Gazne'ye, yani Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sına zemin olduğunu söylemek de mümkündür.[30] Unsurî, *Vamık u Azra*'yı kaleme aldığında hikâyenin kadın ve erkek kahramanlarının isimlerinden ve muğlak aşklarının varlığından başka hiçbir şey mevcut değildir.[31]

Sehl bin Harun'un ölüm tarihi Brockelmann'a göre hicri 215 (M. 830-31) yılıdır. Devletşah'ın naklettiği, Abdullâh bin Tahir'e (ö. 840) sunulan ve tahrip edilen *Vamık u Azra* nüshasının ona ait olma ihtimali vardır.[32] Sehl b. Harun, Eski Yunanca'dan, Süryanice'den ve Pehlevice'den *Sa'la vü Afra, E'n-Nimr ü Sa'leb* ve *Vamık u Azra* gibi yabancı meşhur şahısların kitaplarını tercüme etmiştir. *Vamık u Azra* manzumesinde geçen Yunanca isimler tekbaşına bir mana ifade etmez. *Vamık u Azra Ahd-i Atik*'teki hikayelerin olgusuyla yapılmıştır. Ayrıca Eski Yunan destanlarının da Doğu tarzından etkilendiğini gözden uzak tutmamak gerekir. Eldeki verilere göre Biruni de *Vamık u Azra*'yı Arapçaya çevirmiştir. Bu konu İslamdan çok önceki devirlerde İranlılardan Yunanlılara göç etmiş uzun yıllar sonra gayrimüslim mütercimler vasıtasıyla Deri farsçasıyla yazan Miladî 10-11. yüzyıl yazarlarına dönmüştür.[33]

Vamık u Azra mesnevisinin Türk Edebiyatında da tarihî seyrini takip etmek güçtür. Unsurî'nin kaybolan *Vamık u Azra* mesnevisinin kaderini araştıran Fars edebiyatı kaynakları Lamiî'nin eserine bu bakımdan önem vermiş, bahsetmek mecburiyeti hissetmişlerdir. Ayrıca Lamiî'nin çok sayıda mesnevi yazmış olması da dikkat çekmiştir. Türk Edebiyatında dahi bir iki kaynakta ismi geçen Camiî'den ise söz edilmemiştir.

---

[30] A.g.m., 21-22.
[31] E.J. Wilkinson Gibb, *A History of Ottoman Poetry (Osmanlı Şiir Tarihi)*, (çev.: Ali Çavuşoğlu), Ankara, 1999, s. 30- 31.
[32] M. Nazif Şahinoğlu, "*Vamık u Azra*", *İA*,13; 191.
[33] Berthels, II; 108-109.

Hammer, Lamiī'nin eserini Unsurī'nin eserinin bir versiyonu olarak değerlendirmiş ve şunları kaydetmiştir: "Unsurī'nin bu destanının bir türk versiyonunu hem de Lamiī'nin kaleminden bulma şerefine nail oldum. Lamiī, Osmanlının en büyük romantik şairiydi. Dostum ve çevirmen Ritter Von Raab üç senelik çeviri faaliyetinden sonra Lamiī'nin bu ve diğer eserlerini çevirdi. Vamık ile Azra'yı okuyup onda derinleştikçe bu eski Fars metninin büyüsüne kapılıyorsunuz..."[34]

Ahmet Ateş, Muhammed-i Şefi'e[35] gönderdiği 14 Aralık 1955 tarihli mektupta şunları kaydetmiştir: "Türkçe yazılmış *Vamık u Azra* mesnevisinin iki nüshası vardır. Onlardan biri Lamii Çelebi'nindir. İstanbul'da çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunmaktadır. Diğeri Camiī'nin eseridir. Tek nüshası İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü'nde 4142 numaradadır. Bu iki kitaptan başka Behiştī, Muidī, Sadaī, Mustafa Burusevī, Rahimī, Kuburīzade Abdurrahman da *Vamık u Azra*'yı manzum telif etmişlerdir. Lamiī ve Camiī'nin *Vamık u Azra*'ya yazdıkları sebeb-i telif kısımlarından her ikisinin de eseri Unsurī'den tercüme ettikleri anlaşılıyor. Diğer *Vamık u Azra* mesnevileri neredеdir ve Unsurī'nin tercümesi mi değil mi bilinmiyor. Fakat Camiī ve Lamiī, bir kişinin kendilerinden önce Unsurī'nin kitabını Türkçeye tercüme etmiş olduğunu fakat nazmının oldukça kötü olduğunu söylüyorlar. Söyledikleri kişinin Behiştī, Muidī olması mümkündür çünkü her ikisi de Lamiī ve Camiī'den önce yaşamıştır. Onuncu asırdan sonra burada hiç kimsenin Unsurī'nin eserinden söz etmemesinin ve onun nüshasının bulunmayışının sebebi, Lamiī'nin *Vamık u Azra*'sı olmalıdır."[36]

Değerlendirmelerin sathi olduğu anlaşılmaktadır. *Vamık u Azra*'sının sebeb-i telif kısmında Camiī'yi bu eseri yazmaya teşvik eden Sinan Paşa, *Baharistan*'da[37] Unsurī'nin eşsiz eseri *Vamık u Azra*'dan bahsedildiğini, her nasılsa bu kayıp eseri bir kişinin bulup Türkçeye tercüme ettiğini fakat arzu edilen güzelliği veremediğini söyler.

Oḳudum yād-gārın her birinüñ
Bahāristān'da gördüm ᶜUnṣurī'nüñ

---

[34] Hammer, 7-8.

[35] Muhammed-i Şefi, Unsurī'nin Vamık u Azra'sı üzerine değerli araştırmalarda bulunmuş, tespit edebildiği beyitleri bir mukaddimeyle birlikte *Vāmık u Azrā-yi Unsurī* ismiyle1967 yılında Lahor'da yayımlamıştır.

[36] Muhammed-i Şefi, *Vāmık u Azrā-yı* Unsurī, Lahor, 1967, s. 36.

[37] "Derler ki Unsurī'nin sultan Mahmud'u öven mesnevileri vardı. Bunlardan biri Vamık u Azra adlı eserdir. Fakat bugün o eser meydanda yoktur." Camī, *Baharistan*, (çev.: M. Nuri Gençosman), İstanbul,1985. s. 136.

Kim itmiş Vāmıḳ [u] ᶜAẕrā'yı manẓūm
Adı dillerde maᶜlūm kendi maᶜdūm

İşitmiş çoḳ cihānda ad u ṣanın
Velī hiç kimse virmemiş nişānın

Meger bir şaḫṣuñ ol girmiş eline
Kim itmiş tercüme kendü diline

Velī ol deñlü virmemiş leṭāfet
Meẕāḳ-ı cān bula andan ḥalāvet

(317-321)

Bundan sonraki kısımlarda dünyada eser bırakmanın insanı ebedileştireceği telkin edilmiş ve şairden eserini Kanunī Sultan Süleyman'a ithaf etmesi istenmiştir.

Şehen-şāh adına bir ḫoş kitāb it
Kim anı dürc-i dürr ü laᶜl-i nāb it (337)

Kitāb-ı Vāmıḳ [u] ᶜAẕrā disünler
Riyāż-ı bülbül-i şeydā disünler (338)

Şehen-şāh adına olsun müsellem
Añılsun ḥaşre deñlü şāh-ı ᶜālem (347)

Eger Firdevsī gelmese cihāna
Gelür miydi vücūda Şāhnāme (348)

Şairin *Vamık u Azra*'yı yazış tarihinin bazı incelemelerde yer aldığı şekliyle Sinan Paşa'nın kapdan-ı derya oluşu ile hiçbir ilgisi yoktur. Ancak 1554'ten önce yazıldığı kesindir, çünkü Sinan Paşa bu tarihte vefat etmiştir.[38]

2. Nüsha Tavsifi:

Ölçü: 28x19 (18x11).

Kapak: Kırmızı deri cilt. Cilt, altın mürekkepli, zincirekli, her iki tarafında da ortası kabartma çiçek desenli gömme, yuvarlak şemse. Miklepli, şirazeli. Miklep, düz çerçeveli, bir köşesi zincirekli ve ortası gömme şemse. İç kapak, yeşil ağırlıklı ebru desenli.

---

[38] Bkz. Tarihī-Efsanevi (Destanī-Mitolojik) Kişilikler Bl. "Sinan Beg" md. s. 134.

İç Düzen: İlk iki yaprak boş. Üçüncü ve dördüncü yaprakta kayıtlar bulunmaktadır. Metin *(4b)* den başlıyor. Kitabın soniki yaprağı boş. 181 yaprak, 15 satır iki sütun, 5240 beyit.

Kayıtlar: *(3a)* da *Kitab-ı Vamık u Azra* kaydı var. *(4a)* içinde "Elhamdüli'llâhillezi hedeynâ lihazâ ve ma künne linehtedîye lev lâ en hedeynâllah" (Hidayetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allâh'a hamdolsun! Allâh bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik.) ayeti[39] yazılı yuvarlak bir mühür ve tuğra var.

Mührün altında demirbaş kaydı: "Kad vekafa hazihi'n-nushata'l-behiyye Hazreti Sultânu'l-a'zâm el-fihâm ekremü'l-havâkini'l-kirâm el-ᶜizâm ibnu's-sultân es-sultân Mahmûd Hân vahibu devâvîni devliyye medde'l-ezmân. Harrarahü'l-fakîr ileyhi Teâlâ Derviş Mustafâ el-memûr bi-tasnifi umûri'l-evkâfi'l-Haremeyni'ş-şerifeyn gufira lehu." (Her zaman devlet divanlarının vakfedicisi olan büyük sultanlar sultanı Mahmud bu güzel nüshayı vakfetti. Harameynü Şerifeyn Evkafı'nın tanzimiyle görevli fakir Derviş Mustafa kaydetti. Allah onu affetsin.)

Demirbaş kaydının altında yer alan yuvarlak mührün sağ tarafı silinmiş. Ancak okunabilen tarafında geçen "mustafa" ibaresinden mührün muhtemelen yukarıdaki kayıtta sözü edilen vakıf kitaplarını kaydetmekle vazifeli Derviş Mustafa'ya ait olduğu anlaşılıyor. Mührün altında da bir imza yer almaktadır.

Aynı sayfada *(4a)* Fatih Bölümü kaşesi ve kitabın kütüphane sıra numarası olan 4142 rakamı bulunmaktadır.

(4b) sayfasında başlık yok, dikdörgen biçimli serlevha mavi ve sarı zemin üzerine ince çiçek desenli. Yazıların tamamı nesih ve altın yaldızlı çerçeve içerisinde.

Mürekkep: Başlıklar çoğunlukla kırmızı, kısmen mavi ve yeşil mürekkeple, şiirin tamamı siyah mürekkeple yazılmış.

Kağıt: *Hind abadisi* denilen bir cins ipek kağıt; aharlı, saman sarısı, mıstarlı, filigranlı.

Yazı: Harekeli nesih, başlıklar tevki'. Rekabe kayıtlı.

Başlangıç: *Ezel feth olsa dilde ism-i Fettâh*
Olur cümle kilid-i gence miftâh (1)

[39] (Araf 43)

Son: *Mezārum eyle īmānile tezyīn*

Emīn eyle belādan kim dir āmīn (5240)

Vezin: Me fā ī lün / Me fā ī lün / fe ū lün

* - - - / * - - - / * - -

3. Eseri Başlıklandırma Normları:

Vamık u Azra metninde yer alan başlıkların dili çoğunlukla Osmanlı Türkçesidir. Vamık ve Azra aşkının hikayesine başlayıncaya kadar mesnevinin tevhid, münacat, nat, miraç, çar-ı yar-ı güzin, aşere-i mübeşşerenin övgüsü, sebeb-i telif ve bu arada yer alan kasidelerin başlıkları Farsça-Arapçadır. Bu ayrım tahkiyeye nazaran dinī, ilmī, felsefī olan metinlerin daha süslü bir dil ile söylenebileceği anlayışının eseri gibi gözükmektedir. Devrin padişahına ithafen yazılmış kasideler de aynı anlayışla isimlendirilmiştir.

Elimizdeki nüsha, bizim ilave ettiğimiz *Vamık u Azra* başlığı ile başlıyor. Başlık seçiminde öncelikle eserin isminin belirtilmesi gerektiği kanaatiyle hareket edildi. Bu bölümde içerik esas alınsaydı *Menba-ı Aşk* gibi bir başlık düşünülebilirdi. Geleneksel düzene göre hareket eden şair, Allah'ın birliği üzerine söyleyeceklerini, ve O'na niyazını Tevhid ve Münacat başlıkları altında dile getirmiştir. Tevhid ve münacatı tek başlık altında toplayarak şair tevhid ile dualarına uygun bir zemin hazırlamıştır. Bu zikrin ve duanın birbirinden ayrı şeyler olmadığı düşüncesi olarak yorumlanabilir. *Hz. Muhammed*'in övgüsünü içeren na't kısmında başlık peygamberin en hususī özelliği ile teşkil edilmiştir. O, *fahr-ı ālem*, insanın özü ve ulaşabildiği derecenin temsilcisidir, yani *tac-ı evlad-ı ādem*dir. İçerik bu başlığı destekleyecek görüşlerin ayrıntısı anlamına gelir. Bu ayrıntılar; ayetler, mukayeseler, mucizeler, İslam inancının esasları vs. ile ortaya konmuştur.

Miracın anlatıldığı bölüm başlığı, bu olaya gönderme yapan klişe ayet iktibasıyla teşkil edilmiştir *(4b). Kurb-ı ev ednā* miraç ve mucize ile taltif edilmiş peygamberi anlatan en özlü iktibastır. Bu iktibas bölümün *209* ve *216.* beyitlerinde tekrar edilir. Dinsel motiflerin yanında *miraç* kelimesinin ilk anlamıyla bağlantı kurulmuş, göğün katları ve *ilm-i nücūm* denilen astrolojik bilgilere de yer verilmiştir.

Dört halifenin övüldüğü bölüm başlıkları da halifelerin en bilinen hatta isimleşmiş (*Sıddık, Faruk, Camiü'l-Kuran* gibi) sıfatları ile teşkil edilmiştir. Hz. Ali için "*hatemü'l-haya*" sıfatına başlıkta yer verilmesi ise sıradışı bir seçimdir.

Kerbela şehidi Hüseyin ve cennetle müjdelen on sahabīnin övgüsü ise tek başlık altında yer almıştır *(11a)*. Başlıkta yer almamasına rağmen Hz. Hasan'ın övgüsü de bu kısımda yer almıştır. Başlık kendi içinde de övgü sözleriyle tertip edilmiştir.

Şair Sebeb-i telif başlığında geleneğin gerektiği ayrıntıyı vereceğini de "...ü Tasnif-i Risale-i Adab" *(12a)* ifadesiyle belirtiyor.

Kanunī Sultan Süleyman'ı öven ilk bölümde *(14b)* *kaside* kelimesi yerine "Medh" kelimesi tercih edilmiştir. Şekil ve vezin itibariyle de mesnevinin devamı mahiyetindedir. Başlığın bu şekilde oluşturulması hem şeklī bir endişe hem de devlet büyükleri için *kaside* dışında da medih yazılabileceği anlamına geliyor. Başlık *padişahlık* + *halifelik* + *dua* formülüyle oluşturulmuştur. İçerik de formülü oluşturan birimlerin ayrıntılarıdır. Kasidenin başlığı ise *(17a)* daha süslüdür. Kasidenin başlığı ve içeriğinin gösterişli, gür sesli ve sanatlı olması padişahın ihtişamını hissettirir.

Şair nazmının muhtemel kusur ve noksanlıkları için "özr" kelimesini kullanarak başlığı oluşturuyor *(18a)*. İçeriğe bakmayınca başlığın, Allah'a aczini ve beşer olmanın zayıflığını bildirmek gayesi taşıdığı anlaşılmıyor. Şair, kendi kriterleriyle bu sahada ustaca bir tercih yaptığını da dile getiriyor. Bu ikinci kısım daha farklı bir başlık altında ortaya konabilirdi.

Diğer başlıklarla mukayese edince mesnevinin hikaye bölümüne daha hacimli bir başlıkla giriş yapıldığı görülür*(20b)*. Aslında başlıktaki bu yapı öyküleme tekniğinde itibarī zamanın işleyiş kaidelerini hatırlatıyor. Şah Taymus'un oğlunun olmaması, Şah Babek'in devrin güzeli Meryem ile evlenmesi, bu evlilikten Vamık'ın dünyaya gelmesi tek başlık ile ifade edilmiştir. Görünüşte uzun olmasına rağmen başlığın bu şekilde teşkil edilmesi hikayenin temel kurgusu olan Vamık ve Azra'nın aşkına çabucak geçişi sağlayan özetlenmiş bir zemin hazırlığını aksettirir. Mesnevinin hikaye bölümü 4698 beyittir. Sözü edilen başlık altında ifade edilen kısım 274 beyitten ibarettir. Bu da genele oranla % 5,8'e tekabül eder.

Bundan sonraki başlıklar olaylardaki ayrıntıları yansıtır. Bazen başlıkta küçük olay halkalarının kronolojik olarak dizildiği de görülür. Sözgelimi Azra'nın kendi resmini Bihzad isimli bir ressama on ipek halı üzerine çizdirip ilden ile

göndermesi, bu resimlerden birini Vamık'ın görüp aşık olması ve perişan olması aynı başlık altında ifade edilmiştir *(40b).*

Eylem anlatan başlıkların tamamında kronolojik bir sıra takip edildiği ve olay halkalarının zaman anlamlı gerundiumlarla (-up, -üp) birbirine bağlandığını söylemek mümkündür.

Eserde konunun gerektirdiği duygusal atmosferi hakim kılmak gayesiyle bazı ayrıntıların da müstakil başlıklar altında ifade edilmesi şairin bu bölümlere verdiği önemi aksettirir. Azra'nın yurdunu terkedip Hirat şehrinde bir viranede kalıp ayrılık gecesine arkadaş olmaktan yakınması *(45b),* Mum ile dertleşmesi *(47b),* ateşe düşüp yanan kelebeğe hitabı *(48a),* Allāh'a yalvarması *(49a)* sözü edilen niyete uygun örneklerdir.

Başlıkların olaylardaki *entrikayı* yahut gizemi önceden haber verdiğini söylemek de mümkündür: "Lahican'ın Aşık Olduğu Peri Kızı, Lahican İle Vamık'ı Birarada Görüp Kendiyle Mücadele İçin Bir Araya Gelmişler Sanıp Kaf Dağından Asker Getirmesi, Savaşıp Mağlup Olması" *(64a)* gibi.

Eylem ağırlıklı başlıklar yanında bir hususu vurgulamak ve okuyucuda hayranlık uyandırmak niyetiyle tasvir ağırlıklı başlıklar da vardır. Bu başlıkların (diğer mesnevilerde de olduğu gibi) "sıfat-ı" kelimesiyle terkip oluşturacak biçimde kalıplaştığı görülür. "Sıfat-ı Dürc-i Cevahir-i semīn" (Kıymetli mücevher sandığı) *(108a),* "Sıfat-ı Sivar-ı Alī Mikdar" (Çok değerli bilezik) *(108a)* gibi.

Başlıkların da edebī sanatlardan (teşbih, istiare, mecaz, telmih gibi) faydalanılarak oluşturulduğu görülmektedir. Vamık'ın Azra'ya gönderdiği ayna Cem'in *āyine-i cihān-nümāsına* benzetilmiştir *(116a).*

Kasideler gibi gazeller de müstakil başlıklarla ve fonksiyonunu da açıklayacak yeterlilikte başlıklar vasıtasıyla sunulmuştur. "Udi Sanatçının Vamık Ağzından Söylediği Duruma Göre Şikayet ve Hüzün Gazeli" *(121a)* gibi.

Eylem ifade eden başlıklar *..........-duğıdur (135b)* veya *...............-duğın beyan eder* kalıbındadır *(138a).* Eserdeki son başlık beklenen kavuşmayı ifade eden düğün ve sevince dairdir.*(165b).*

Bundan sonraki son dört bölümün başlık satırları boştur. Bu boşluklar içerikle bağlantılı olarak veya en basit olarak sonradan tamamlanmak üzere boş bırakılmıştır şeklinde yorumlanabilir.

4. Epizotları:

Çin hükümdarı Taymus'un yediyüz yaşına gelmesine rağmen hiç çocuğu olmamıştır. Her türlü zenginliğe sahiptir, fakat tahtına varis olacak bir veliahdın olmaması onu üzmektedir. Sonunda divanı toplar ve bu işin çaresini sorar. Ona Şah Babek'in kızı Meryem'i överler. Taymus, veziri Şadkam'ı Babek'le görüşmeye gönderir, bir de mektup yazar. Meryem'le gösterişli bir düğün yapar ve evlenir. Bu evlilikten Vamık doğar. Vamık'ın doğduğu gece, çocuğu olmayan vezir Şadkam'ın da bir oğlu olur ve adını Behmen koyarlar.

Vamık ve Behmen birlikte büyürler. Savaş sanatlarında ve her türlü ilimde eşsiz olurlar. Vamık'ın güzelliği dillere destan olur. Bu arada Gazni ülkesinin şahı Melik Şah'ın da bir süre çocuğu olmamış, sonunda eşsiz güzellikte bir kız olan Azra, dünyaya gelmiştir. Vamık gibi dadısı tarafından büyütülen Azra, sadece güzel değil aynı zamanda avcılık ve silah kullanma gibi meziyetlere de sahiptir. Bir mecliste otururken Vamık'ın övgüsünü duyar ve ona aşık olur.

Vamık'ın aşkı, Azra'yı perişan eder. Dadı, çare olarak, on ipek halı üzerine Azra'nın resimlerini yaptırarak dünyanın her tarafına göndermeyi bu şekilde Vamık'ı, Azra'nın güzelliğinden haberdar edip aşık etmeyi planlar.

Azra, Vamık'tan haber çıkmayınca daha fazla dayanamayıp bir gece gizlice erkek kıyafetiyle kaleden kaçar. Nereye gittiğini bilmeden üç gün boyunca yürür. Sonunda Hiri şehrine varır. Vakit akşamdır. Harabe bir evde sabahlar ve sabahleyin evin sahibiyle tanışıp bir süre o evde misafir olarak kalır. Bu arada gelip geçenlerden Vamık'ı sorar.

Bir av dönüşünde Vamık, dostlarıyla birlikte bir havuz kenarında mola verir. Aynı yere az sonra bir kervan gelip konaklar. Kervanın ileri gelen büyüklerinden biri Vamık'a hediyeler sunar. Bu hediyelerin içinde Azra'nın ipek halıya çizilmiş resmi de vardır. Resmi gören Vamık kendinden geçer. Eve dönerler. Taymus Şah oğlunun aşık olduğunu öğrenir. Ettiği nasihatların faydalı olmadığını görünce yanına Behmen'i ve bin kişilik askeri birliği katmak suretiyle gitmesine izin verir.

Vamık bir ay boyunca durup dinlenmeksizin yol alır. Bir havuz kenarında meclis kurup dinlenmeye karar verirler. Uzaktan giyim kuşamı sultanları andıran bir delikanlı çıkagelir. Vamık'ı köşküne davet edip ikramda bulunur. Vamık onunla tanışınca perilerin şahı Peri Han'ın oğlu Lahican olduğunu öğrenir. Lahican, kendi gibi bir peri olan Perizad'a aşıktır. Fakat Perizad, Lahican'ın bu duygularını karşılıksız bırakmıştır ve onunla sürekli savaş halindedir. Vamık ve Lahican'ın

konuşmalarını dinleyen Perizad ikisinin, kendine karşı birlik olduğunu düşünür ve Kaf Dağından savaşçılarını getirerek hücum eder. Vamık'ın gayretleriyle bu saldırı püskürtülür ve Perizad yenilgiye uğrar. Bu kadar güçlü bir savaşçının kim olduğunu merak eden Perizad Vamık'ı takip etmeye başlar. İniltilerini almış olduğu yaralardan sanıp ona yardım etmek ister. Vamık, Perizad'a durumunu anlatır. Bu tanışmayı müteakip Vamık iki sevgiliyi barıştırır. Perizad ve Lahican da Azra'yı aramak üzere kanat açarlar.

Uzun yolculuklardan sonra Vamık'ın yolu Rī ülkesinde bir ovaya düşer. Orada konaklamaya karar verirler. Bu arada Rī halkı ülke topraklarının ellerinden çıkacağı ve kendilerinin Vamık tarafından esir edileceği endişesiyle ülkenin padişahı Arslan'a durumu bildirirler. Arslan bir gece baskını yapar. Yapılan savaşta Arslan yakalanır. Bu arada Vamık da yaralanmıştır. Vamık'ın aldığı kılıç darbesinin zehirli olduğu hilesiyle yarasına özel bir merhemin konulması gerektiğini bahane eden Arslan, yaraya merhem yerine kuvvetli bir zehir koydurur.

Arslan'ın hilesini anlayan Behmen onu yakalayıp hapseder. Arslan'ın kızı Dilpezir babasını ve Vamık'ı kurtarmak için Behmen'e ricada bulunur ve ikna eder. Bu zehrin panzehiri Dilgüşa kalesinde bulunmaktadır. Behmen, Dilgüşa kalesine gidip kaleyi teslim alır ve panzehirle geri döner. Ölmek üzere olan Vamık'ı, yaşlı ve bilge bir doktor olan Hakim bu panzehir ile tedavi eder.

Dilpezir'e aşık olan Frengistan lideri Tur olanları öğrenir. Dilpezir'i ele geçirmek ve diğerlerini katletmek planıyla önce Dilpezir'e elçi gönderir ve ardından saldırır. Vamık tam iyileşmediği için bu savaşa katılamaz. Behmen, Tur ile tutuştuğu kavgada atının yaralanıp ölmesi üzerine kementler atılarak yakalanır ve hapsedilir. Bu arada Vamık, periler tarafından yatmış olduğu evden alınarak iyileştirilmek üzere Kaf Dağına götürülür.

Behmen hapsedilip Vamık da ortadan kaybolunca Hakim ve Dilpezir tahammül edemez ve sefere çıkarlar. Horasan'a varır ve tesadüfen Azra'nın misafir olduğu eve giderler. Birkaç gün dinlenmek için izin isterler. Bu tanışmadan sonra Azra, Vamık'ın ilk defa haberini almış olur. Üçü birbirlerinden ayrılmamayı vad edip Vamık'ı bulmak üzere yola çıkarlar. Yolları büyük bir deniz kıyısına varır. Kıyıda üç yalnız insanı gören gemi onlara doğru yaklaşıp demirler. Gemi kaptanı Erdişir, Azra'nın macerasını dinleyince ona yardım etmeye karar verir. Gemiyle seyahat etmeye başlarlar.

Vamık'ı Kaf Dağına götüren Lahican ve Perizad onun yarasının iyileşmesi için özel merhemler uygularlar. Yaraları iyileşen Vamık'ın ağrısı dinmeyen daha ağır bir yarası vardır. Lahican Azra'yı bulmak üzere kanat açar. Denizde seyahat etmekte olan gemiyi görür. Gemide Vamık'ın sözü edilmektedir. Gemideki güzelin Azra olabileceğini tahmin eden Lahican gemiyi kıyıya çeker. Azra'yı bir köşke götürür. Periler onun ayaklarına mücevherler saçarlar. Lahican Azra'ya Vamık'tan bahseder. Gemi kaptanı Erdişir'e yardımlarından dolayı gemisini dolduracak ölçüde hediyeler, değerli mücevherler verilip yolcu edilir.

Lahican, Hakim, Dilpezir ve Azra'yı bir tahta bindirip Süleyman peygamberin Dilşad isimli devrini tamamlamış eski şehrine götürür. Dilşad sarayı, periler tarafından süslenir. İki sandık çıkarılır. Bu sandıklardan birinden Belkis'in düğün gereçleri çıkar. Hepsi çok değerli olan giysiler ve mücevherlerle Azra süslenip giydirilir. Diğer sandık periler vasıtasıyla Kaf Dağındaki Vamık'a götürülür. Süleyman peygamberin eşyaları bulunan bu sandık da dua edilerek açılır ve Vamık giyinip kuşanır. Lahican'ın getirdiği fildişi bir tahta oturan Vamık, periler tarafından yerden kaldırılıp yıldızlara yükseltilir ve seher vaktinde Dilşad'a götürülür.

Vamık Dilşad'da Perizad tarafından karşılanır ve Süleyman'ın tahtına oturtulur. Bütün periler Süleyman devrini yaşamanın coşkusuyla büyük bir sevinç duyarlar.

Azra, arzu ettiği gibi Vamık'ı uzaktan seyreder ve onu karşılamaya çıkmaz. İçi gül dolu bir mendili hediye olarak gönderir. Vamık da onun hediyesine *Ayine-yi Ferhan* denilen üstün özellikleri olan bir ayna gönderir. Perizad ve Lahican'ın tertip ettiği bir mecliste birbirlerine ilk önce perde arkasından duygularını anlatır, sonra görüştürülürler.

Bu arada Tur tarafından hapsedilmiş olan Behmen'i kurtarmak için harekete geçen Vamık galip gelir. Tur yakalayan iki samimi arkadaş bu kavuşma sevinciyle onu serbest bırakırlar. Bir süre sonra yeniden kuvvet kazanan Tur, hücum eder ve savaş meydanına kazdırıp kamufle ettiği bir kuyuya Vamık'ı düşürmeyi başarır. Behmen, Azra, Dilpezir ve Hakim savaş meydanında güçlerini kaybetmiş ve yaralanmışlardır. Bu arada Vamık'ın bütün yeryüzüne gönderdiği resimlerden biri kendine ulaşan Tus ülkesi padişahı Merzban, Azra'yı aramaya çıkmış ve yolu bu savaş meydanına uğramıştır. Savaş meydanında çaresiz ve yardıma muhtaç

duruma düşmüş bu dört kişiyi görür ve önceden de düşman olduğu Tur'un üzerine saldırır. Tur ise Vamık'ı alarak deniz yoluyla kaçar.

Tur'a ezeli düşman olan ateş-perestler gemisini ele geçirir ve Tur'u asarlar. Gemideki diğer esirlerle birlikte paylaşılan Vamık, köle olarak ateş-perestlerin yaşlı reisinin hissesine düşer. Samimi hizmetleri yüzünden yaşlı lider onu özel hizmetçisi olarak tayin eder ve bir süre sonra macerasını öğrenip serbest bırakır.

Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra Vamık'ı bulmak için yola düşer ve bir kervana katılırlar. Kervanı haramîlerin saldırısından kurtarırlar ve Azra kervana lider seçilir. Yolları Zengî'lerin kalesine yakın bir ovaya düşer. Zengî'lerin ardarda yaptıkları saldırılar sonunda yakalanır ve hapsedilirler. Zengî, Azra'ya sahip olmak emelinde, başarısız olunca ona sürekli eziyet ettirir.

Ateş-perestlerin yanından ayrılan Vamık bir kervana katılır. Kervanın yolu üzerinde bir sebili bekleyen *arslanı*, ardından yedi başlı *ejderhayı* ve *div-i güm-rahı* öldürür. Kervandaki yaşlılardan biri Vamık'a, Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra'dan haberi olduğunu bir sefer esnasında aynı kervanda yolculuk ettiklerini söyler. Bunun üzerine Zengî kalesine doğru yol alırlar.

Zengilerle yapılan savaşlardan sonra bir gece baskınıyla kale ele geçirilir. Kavmin lideri olan Zengî, Azra'yı alarak kaçar. Bu arada Vamık diğer dostlarını kurtarmıştır. Zengî önceden Tus padişahı Merzban'ın emirlerinden biriyken isyan etmiş ve kaçmıştır. Azra'yı ona hediye ederek kendini affettirmek için şahın huzuruna çıkar. Şah, Azra'yı tanıyıp onu hanımına emanet eder ve Zengî'yi de hapse attırır.

Zengî'yi takip eden Vamık, Behmen ile birlikte Tus'a gelir. Bir handa kalıp Behmen'i Merzban Şah'ın huzuruna gönderir. Behmen macerayı anlatır. Merzban, Vamık'ı getirmek üzere devlet erkanını gönderir ve onu törenle karşılar. Merzban Şah, Zengî'yi cezalandırmayı Vamık'a bırakır. Vamık dostlarına kavuşmanın sevinciyle ve Zengî'nin kötülük yapmaya tövbe ettiğini ifade eden hikmetli sözlerinden ötürü düşündüğü cezadan vazgeçer ve onu serbest bırakır.

Vamık bir süre sonra memleketine dönmek üzere Tus hükümdarı Merzban'dan izin ister. Merzban düğün tertiplemek istediğini söyleyerek onları, bir süre daha kendi ülkesinde kalmaya razı eder. Çin'e Gazni'ye ve Rî ülkesine düğünü yapılacak olan sevenlerin ebeveynlerini davet etmek üzere vezirler gönderir. Behmen de Lahican ve Perizad'ı davet etmek üzere yola çıkar.

Lahican ve Perizad'ın Kaf Dağında yaşayan Gund isimli ber dev tarafından bir yıldır hapis tutulduğunu öğrenen Vamık onları kurtarmak üzere yola çıkar. Gund'u öldürmek için hatiften bir ses ona bir darbe vurmasını ikinci darbenin devi dirilteceğini söyler. Vamık, olağanüstü görünüm ve güçlere sahip olan Gund'u öldürür. Bağlı vaziyetteki Lahican ve Perizad'ı kurtarır.

Gund tarafından Perizad'ın dili bağlanmıştır ve bu bağın çözümü için tılısm Gund'un yaşadığı mağaranın karşısındaki mağarada yaşayan ejderin öldürülmesidir. Vamık ejderi öldürünce Perizad'ın dili çözülür ve konuşmaya başlar.

Vamık perilerin taşıdığı bir taht ile Tus'a döner. Tus hükümdarı Merzban, ilk düğünün kendi ülkesinde yapılması için Vamık'ı ikna eder. Vamık'ın, Azra'nın ve Dilpezir'in aileleri düğüne davet edilir. Düğüne Lahican ve Perizad ile birlikte diğer periler de katılırlar. Tus ülkesinin şahı Merzban şenlikler ve eğlenceler tertip eder. Vamık ile Azra'nın, Behmen ile Dilpezir'in, Lahican ile Perizad'ın düğünleri yapılır.

Konuklar ülkelerine dönerler. Taymus Şah tahtını Vamık'a devreder. Vamık'ın iki oğlu dünyaya gelir. Vamık'tan sonra bir süre de bunlar dünyaya hükmeder sonunda bunlar da dünyanın faniliğine teslim olurlar.

İNCELEME

İNCELEME

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VAMIK U AZRA YAZAR ve ŞAİRLERİ

1.1. Arapça Farsça ve Diğer Dillerde Vamık u Azra :

1- Sehl b. Harun (ö. 830): *Vamık u Azra*'yı nesir halinde Arapçaya çevirmiştir.[40] Unsurî'nin eserini yazdığı döneme tekabül eden bu nüshayı İbnü'l-Nedim, Sehl b. Harun'a nispet etmiştir.[41] İbnü'l-Nedim'in *Fihrist*'i ne yazık ki oldukça mübhemdir ve Sehl'in eserini hangi dilden tercüme ettiğini kaydetmemiştir. Eser, büyük ihtimalle Yunanca , Süryanice veya Pehlevice'dir.[42] Muhammed-i Şefi, İbnü'l-Nedim'in adı geçen eserine işaret ederek manzum veya mensur olduğu dahi bilinmeyen bu kayıp eserin konusunun rivayet ve hikayelerden ibaret olduğunu kaydeder. Aslen İranlı olan Sehl'in Arapça olan eserinin ismi *El-Vāmık ve'l-ʿAzrā*'dır.[43]

2- Ebu'l-Kasım Unsurî (ö. 431/1040):. Devletşah çok beğendiği *Vamık u Azra* manzumesinin ancak birkaç yaprağını bulabildiğini belirtmiştir.[44] Şair, *Vamık u Azra*'yı Gazneli Sultan Mahmud adına telif etmiştir. Diğer mesnevileri gibi *Vamık u Azra* da bir belagat hazinesidir. İnce manalar, etkileyici hükümler ve edebî sanatlarla süslüdür.[45] Tamamı günümüze kadar ulaşmayan bu eser, şairin diğer mesnevilerine nazaran en dikkate değer olandır.[46] Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sı hakkında en önemli çalışma Muhammed-i Şefi tarafından yapılmıştır. Şefi'in yayımladığı nüshayı esas alarak İnga Kaladze Unsurî şiiri üzerine Rusça incelemelerde bulunmuş ve eserinde bu metne olduğu gibi yer vermiştir.[47] *Şāhnāme*'nin, Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sı üzerine tesirleri hakkında da makaleler yayımlanmıştır.[48]

---

[40] Rypka, 282.
[41] Muhammed Ali-yi Taberî, 420.
[42] Berthels, 108.
[43] Şefi, 3-4.
[44] Devletşah, 1; 107.
[45] Muhammed-i Avfi, *Lübābü'l-Elbāb*, (Edited by Edward G. Browne, M.A., M.B.,) Volume I-II, London-Leiden, 1903-1906, C. II, s. 32.
[46] Berthels, 105.
[47] İnga Kaladze, *Unsurî'nin Epik Şiiri*, Tiflis, 1983, s. 59-102.
[48] Muhammed-i Riyad, "Tesir-i Şāhnāme der-Mesnevi-yi Vamık u Azra-yi Unsurî", *Hilal*, 1348 h.ş., 7; 14-25; Perviz Natil-i Handerî, "Vamık u Azra-yı Unsurî ve Şahname-i Firdevsî", *Heftad Sohen*, 1369 h.ş., 3; 226- 231.

3- Ebu Reyhan-i Bīrunī (362/973 - 445?/1053?-1061?): Muhammed Ali-yi Terbiyet'e göre Ebu Reyhan-ı Bīrunī, *Vamık u Azra*'yı Arapçaya ilk tercüme eden kişidir[49] ve büyük ihtimalle kaynağı da Unsurī'nin manzumesi veya Pehlevice metinlerdir. Ya da Unsurī ve Birunī'nin kaynağı aynıdır ve eserlerini bu kaynaktan tercüme etmişlerdir.[50] Meşhur bilgin ve Unsurī'nin çağdaşı olan Bīrunī eseri mütekarib bahrinde kaleme almışlardır.[51] Sadece Unsurī'nin eseri değil Birunī'nin eseri de kayıptır.[52]

4- Fasihī-yi Cürcanī (ö. 441/1051): *Vamık u Azra*'yı nazmetmiştir. Manzume'den överek bahseden Devletşah, ondan birkaç yaprak bulabildiğini, diğer kısmına ise ulaşamadığını belirtmiştir.[53] Türk şairi Kāmī'nin, Cürcanī'nin *Vamık u Azra*'sından oldukça güzel manalar iktibas ettiği[54] ve Fasihī'nin *Vamık u Azra*'sının konu itibariyle Unsurī'ninkinden farklı olmadığı[55] kaydedilmiştir.

5- Katilī-yi Buharaī (?-?): Katilī'nin hicri 9. asrın sonunda Sultan Yakub zamanında nazmettiği *Vamık u Azra* efsanesi yaklaşık altıbin beyittir.[56] Katilī'nin *Vamık u Azra*'sının resimli bir nüshası Rampur Şahzazede-nişīn Kütüphanesi'nde Farsça Yazmalar Nazım Bölümünde 4156 numarada kayıtlıdır. Mir Ali (ö. 951-957)'nin kaleminden diğer resimli bir nüsha da British Museum Or. 9037'de bulunmaktadır. Renk ve tezhip yönünden oldukça güzel olan bu nüsha ne yazık ki ıslanmış ve harap olmuştur. Katilī'nin bu uzun eseri açık, anlaşılır, selis ve etkileyicidir.[57]

6- Zamirī-yi İsfahanī (Kemalüddin veya Cemalüddin Hüseyn) (ö. 973): I. Şah Tahmasb zamanında altı mesnevi yazmıştır. Bu mesnevilerin içinde *Vamık u Azra* da vardır.[58] Eseri hakkında hiçbir malumat yoktur.[59]

---

[49] Terbiyet, Arapçaya yapılan ilk tercüme olduğu kanaatini belirtmeden önce *Sehl b. Harun*'un aynı adlı eserini kaynak araştırması yönünden değerlendirmiş ve Yunan kaynaklı veya Arap kaynaklı olup olamayacağı konusunda değişik görüşlere yer vermekle yetinmiştir.Terbiyet'in; Ebu Reyhan Birunī'nin Vamık u Azra'yı Arapçaya ilk tercüme eden kişi olduğunu belirtmesi" Sehl b. Harun'un bu eseri telif mi tercüme mi etmiş olduğu hakkında bir kanaate varmamış olduğunu göstermektedir. Fakat bu, eserin tarih itibariyle diğerlerinden daha önce tercüme veya telif edildiğini gösterir. (Bkz. Terbiyet, 331-332).
[50] Terbiyet, 323.
[51] Rypka, 282.
[52] Muhammed *Cafer-i Mahcub*, "*Vamık u Azra*-yı Unsurī", *Sohen*, 1357 h.ş., 1. 43.
[53] Devletşah, I; 107.
[54] Canım, 457.
[55] Terbiyet, 324.
[56] *A.g.e.*, 328
[57] Şefi, 51.
[58] Terbiyet, 329; Zebihullāh-i Safā, *Tarih-i Edebiyyāt, Der-İran*, V C., Tahran,1371 h.ş. C. 5, s. 696.
[59] Şefi, 39.

7- Kısmetî (Esterabadlı Molla Muhammed Ali) (?-?): Kısmetî' nin Farsça *Vamık u Azra*'sının olduğu *Rûz-ı Rûşen* tezkiresinde kayıtlıdır.[60] Mesnevisinin muhtasar bir tercümesi *Heft İklim ü Esterabad*'ın ekinde yer almaktadır. Çeşitli kütüphanelerde nüshalarının bulunduğu belirtilmiştir. Hicri 10. asırda yazılmıştır.[61]

8- Şuayb-i Cuşkanî (?-?): *Vamık u Azra*'yı hicrî 11. asrın ilk yarısında yazmıştır. Hezec veznindeki bu eser Tahran Kütüphanesi"ndedir.[62] Eserin bazı sayfaları eksik ve mevcut olanlar ise düzensizdir.[63] Şah Abbas-ı Kebirî devrinin ileri gelenlerinden olan Cuşkanî, eserini devrin padişahı adına yazmıştır.[64]

9- Sulhî (?-?): Çağdaş tezkire yazarı Takiyüddîn-i Evhadî (ö. 1030) *Mecmâü'n-Nefâis*'te Sulhî'nin Hindistan'da doğup Malide'de vefat ettiğini yazmıştır. Sulhî, Ekber Şah (1542-1605) zamanında ve hicri 993'ten önce *Vamık u Azra*'yı nazmetmiştir. Bu mesnevinin bir nüshası Rampur Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Diğer bir nüshası da British Museum'da Or. 10934'tedir.[65]

10- Emir-i Ferharî (?-?): Eski Fars şairlerinden olup Türk asıllıdır. *Vamık u Azra*'yı nazmetmiştir.[66] Thomas Vilyam Bil, *Doğulu Meşhurlar Sözlüğü*'nde Küçük Asya Selçuklularından Emir Keykavus bin Keyhusrev (ö. m. 1220)[67] zamanının şairlerinden Emir Ferharî'nin *Vamık u Azra* hikayesini nazmettiğini yazmıştır. Fasihî ve Ferharî'nin manzumelerinin kurgu itibariyle Unsurî'nin manzumesiyle aynı fakat sanat, teşbih ve tabirler bakımından farklı olmaları çok muhtemeldir.[68] Ferharî'nin eseri kayıptır.[69]

11- Zahîr-i Kirmanî (Zahirüddîn Hasan bin Nasırüddin Yahya Hatib-i Kirmanî) (?-?): *Vamık u Azra*'yı hicri 10. asırda yazmıştır. Tahran Edebiyat Fakültesinde bir nüshası bulunmaktadır. Mensurdur.[70]

12- Mevlana Esirî-yi Türbetî (ö. 982/1574): Şah Tahmasb zamanının şairlerindendir. Fakir, derviş meşreb ve kanaatkar biri olan şairin gazelleri ve

---

[60] Terbiyet, 335.
[61] Muhammed Cafer-i Mahcub, "*Vamık u Azra*-yı Unsurî", *Sohen*, 1357 h.ş., 2; 131.
[62] Muhammed Ali-yi Taberî, 419.
[63] Şefi, 70.
[64] Terbiyet, 331.
[65] Şefi, 42-43.
[66] Şemsettin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, (Tıpkıbasım / facsimile), 6 C., Ankara, 1996, C. 5, s. 3380.
[67] Terbiyet, Keykavus bin Keyhusrev'in ölüm tarihini hicrî 659-665 olarak kaydetmiştir. Metinde verilen tarih *İA*'dan alıntıdır.
[68] Terbiyet, 324.
[69] Mahcub, 2; 131.
[70] Muhammed Ali-yi Taberî, 420.

Vamık u Azra'sı vardır.[71] Eserinin bir nüshası İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 4141 numarada kayıtlıdır. [72]

13- Şeyh Yakub-i Sarfi-yi Keşmirî (Harfî) (908/1502 - 1003/1594): Nazım ve nesirde Hint tasavvufunun en büyüklerinden olan bu iranlı şair Nizamî'nin hamsesini takip etmiştir. *Vamık u Azra* da bu hamseyi oluşturan mesneviler arasındadır.[73] Harfî'nin eseri 1889 yılında *Leknev*'de (Hind Cumhuriyeti şehirlerinden biri) basılmıştır.[74]

14- Nevî-yi Habuşanî (Kuçanî) (ö. 1019/1610): Gazel ve mesnevi üstadı olan şairin *Vamık u Azra* mesnevisi vardır.[75] Padişah Celaleddîn Ekber zamanında yaşamış Hind şairidir. Beşyüz beyit civarındaki *Vamık u Azra* mesnevisi Nizamî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'iyle aynı vezindedir ve Mirza Muhammed-i Şirazî'nin özen ve gayretleriyle hicrî1306 (miladî 1887) yılında Hindistan'da basılmıştır.[76] Muhammed Ali-yi Terbiyet'in *Suz u Güdaz* mesnevisini izafe ettiği *Nevî* budur. Nevi, mesnevisini Padişah Ekber'in oğlu Şahzade Danyal'ın emriyle nazmetmiştir. Yaklaşık beşyüz beyitlik bu mesnevinin ikiyüz beyti mukaddime diğer kısmı ise hikayeyi içerir. Taşbaskısı yapılan bu kitabın ilk sayfasında şu tanıtım yazısı vardır: "Bu kitap Hakim-i Nevî kaleminden iki aşığın sıfatıyla isimlendirilmiş *Vamık u Azra* mesnevisi..." Tezkirecilerin *Suz u Güdaz* olarak anmasına rağmen kitabın hiçbir yerinde bu isme rastlanmaz. Nevi muradına erememiş iki Hintli sevgilinin aşk hikayesini *Vamık u Azra* ismiyle şiirleştirmiştir. Buna göre; eserin asıl ismi ya *Vamık u Azra*'dır veya Nevî bu iki ismin şöhretinden faydalanmak istemiştir, sonucuna varılabilir. [77]

15- Zahir-i İsfahanî: Şah Süleyman Safevi (H. 1077-1105)'nin çağdaşlarından olan şairin *Vamık u Azra* isimli bir mesnevisi vardır. Reml, nücum ve musıki ilimlerine vakıf olan şairin eserinde bu ilimlere ait ıstılahlar malzeme

---

[71] Said-i Nefisî, *Tarih-i Nazm u Nesr*, II C.,Tahran, 1363 h.ş.C.1, s. 574.
[72] Eserin bir bölümü Bitirme Tezi olarak Türkçeye çevrilmiştir. Esirî H. 954 tarihinde yazdığı Vamık u Azra'sını Kanunî Sultan Süleyman adına nazmetmiştir. (Selami Ece, *Esirî'nin Vamık u Azra Mesnevisi (Tevhid,Münacat ve Sebeb-i Telif Kısımlarının Çevirisi)*, AÜ FEF, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Bitirme Tezi), Erzurum, 2001.
[73] Nefisî, 1; 372-373.
[74] Terbiyet, 331.
[75] Nefisî, 1; 434.
[76] Muhammed Ali-yi Terbiyet şu bilgileri kaydetmiştir: *Mirza Muhamed-i Melikü'l-Küttâb-i Şirâzî*; Nevî-yi *Habuşanî*'nin (ö. 1019/1610) meşhur *Suz u Güdaz* mesnevisine birkaç beyit ilave etmiş, bir kısım beyitler çıkarmış ve onu *Vamık u Azra* ismiyle Bombay'da yayımlamıştır. (Terbiyet, 335)
[77] Mahcub, 2; 134-135.

olarak geniş bir yer tutar. Manzum olan eserin bir nüshası Hacı İsmail Ağa-yı Emirhizî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.[78]

16- İradethan-ı Vazıh (ö. 1128/1129): Mir Mübarekü'llah b. Kifayet Han'ın tahta oturuşunun kırkıncı yılında *İradethan* lakabını aldı. Bu lakap onun babasına da hediye edilmişti. İradethan'ın eserleri British Museum'dadır. Sanatlı nesirle yazmış olduğu *Vamık u Azra* isimli eserinin yazma nüshasından fotoğrafı, Pencap Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Asıl nüsha çok okunaksız ve tamir görmüştür.[79]

17- Namî-yi İsfahanî (Mirza Muhammed Sadık) (ö. 1204/1790): Şair hamse meydana getirmek maksadıyla hareket etmiş, *Hüsrev ü Şirin*, *Leyla vü Mecnun* ve *Vamık u Azra*[80] mesnevilerini nazmetmiştir.[81] Nadirşah'ın saltanatı döneminde vefat etmiştir. *Vamık u Azra* hicrî 1324-1328 (miladî 1906-1910)'de Şiraz'da basılmıştır. Bir nüshası Tahran Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.[82] Şairin eseri hakkında Hüseyn-i Bahrululumî bir incelemede bulunmuştur.[83]

18- Hüseynî (Muhammed Hüseyn-i Kazvinî-yi Şirazî): Bu müellif Ali Şah-ı Kaçar'ın fetihleri (1211/1797'den 1250/1834'e kadar) zamanında yaşamıştır. Mesnevisinin bir nüshası British Museum'da (Rieu s. 721) bulunmaktadır. Bahr-i remelde yazılmış olan eser binüçyüz veya bindörtyüz beyit civarındadır. Mesnevinin sonunda Vamık ismi bağlamında şair kendi gerçek aşkını anlatmıştır. Eser H. 1256'da **Muinüddîn** tarafından Puştuca'ya tercüme edilmiştir ve British Museum 2827 numarada bulunmaktadır.[84] Muhammed Hüseyn-i Şirazî'nin *Vamık u Azra*'sının bir nüshası da Tahran Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nin kataloğunda kayıtlıdır.[85] Eser, h. ş. 1324 'te Şiraz'da basılmıştır.[86]

19- Mirza İbrahim-i Kirmanî (? - ?): Şairin manzum bir *Vamık u Azra*'sı vardır. Eserin bir tam nüshası Berlin Kütüphanesi'ndedir.[87]

20- Seyfeddîn Ahund-i Seyf (? - ?): Şarin *Vamık u Azra*'sı Keşmirce'dir. Eserin bazı yerlerinde Farsça ibarelere de rastlamak mümkündür. Londra'da Hind

---

[78] Terbiyet, 333.
[79] Şefi, 45.
[80] Edward G. Browne, *A Literary History of Persia*, Volume I-IV. Cambridge,1924. C. IV, s. 283.
[81] Ali Ekber-i Dihhuda, *Lugatname*, 14+1 C., Tahran, 1372-1373 h.ş., C.13, s. 19676
[82] Muhammed Ali-yi Taberî, 419.
[83] Hüseyn-i Bayrululumî, "Sadıkî-yi Namî Vamık u Azra-yı U" *Edebiyat-ı Tahran* 21, 1353 h.ş.,1; 25-32.
[84] Şefi, 46-47.
[85] Muhammed Ali-yi Taberî, 419-420.
[86] Şahinoğlu, 13; 194.
[87] Terbiyet, 334.

İdaresi Kütüphanesi Kataloğunda 3226 numarada mesnevinin bir nüshası kayıtlıdır.[88]

21- Paristeki Mensur ***Vamık u Azra*****:** Yazarının Nami'den sonra yaşadığı anlaşılan bu mensur nüsha[89] için Blochet, Nami'nin mesnevisinin mensur tercümesi olma ihtimali vardır demektedir. Eser, miladi 1843?'te yazılmıştır.[90]

22- Pencap Üniversite Kütüphanesi'nde Bulunan ***Vamık u Azra*****:** Bu nüshanın, Hoca Şuayb-i Cuşkani'nin *Vamık u Azra*'sını örnek aldığı bellidir.[91] Mensur olan bu nüshanın sonu eksiktir.[92]

23- Zahir: Muhammed-i Şefi'nin bahsetmediği bu şairin *Vamık u Azra*'sından *Mahcub* sanatlı nesirle süslenmiş, nisbeten tafsilatlı, şiir tazminleri ayet ve hadis iktibaslarıyla desteklenmiş bir eser olarak söz eder. "Görünüşe göre bu eserin yazarı Zahir isimli bir şahıstır." *Zahir* şairin ismi veya mahlasıdır. Kitap hicrī-1378 (miladī 1958) yılında Tahran'da basılmıştır. 514 sayfa ve rikadır. Eserin çoğu kısmı manzumdur. Bu manzum kısımlar, müellifin kendi eserini süslemek için büyük şairlerden seçtiği örneklerin haricindeki kısımları teşkil eder. Zahir'in *Vamık u Azra*'daki şiirleri çok güzel sayılmaz. Vezni en eski aşk mesnevilerinin veznidir. (Bahr-ı hezec-i müseddes-i maksur veya mahzuf). Müellifin Safevilerin sonu yahut Kaçar devrinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Eserde bu devirlere ait ıstılahların çok sayıda kullanıldığı görülmektedir.[93] Muhammed Cafer-i Mahcub'un bahsetmiş olduğu bu nüshaya dair verilen bilgiler kısmen Terbiyet'in Zahir-i İsfahani'ye dair kaydettiği bilgilerle örtüşmektedir.

1.2. Türkçede Vamık u Azra :

1- Hamzavī: *Ahmedī* (735/1334?-815/1413)'nin kardeşidir. Ahmedī, I. Murat Han Gazi döneminde boy beyi olan Mir Süleyman Şah'ın maiyetindeki şairlerdendir.[94] Hamzavī de kardeşi Ahmedī gibi Mir Süleyman'ın meclislerine katılmış ve himaye edilmiştir. Hz. Hamza'nın menkıbelerini anlatan kitaplar yazmıştır. Muhammed Ali-yi Terbiyet'in "II. Bayezid'in emirlerinden Sinan bin Süleyman (ve) Bursalı Sufizadelerden şair Hamzavī'nin *Vamık u Azra*'sı vardır."

---

[88] Şefi, s. 47.
[89] E. Blochet, *Catalogue Des Manuscripts Turcs,* Paris Bibliotheque Nationale, Tome I-II, 1932-1933, p. 75, No. 2120.
[90] Şefi, 46.
[91] Mahcub, 2; 132.
[92] Şefi, 46.
[93] Mahcub, 2; 135-137.
[94] Canım, 162

şeklindeki ifadesi, cümle itibariyle alıntının Muhammed-i Şefi'den yapıldığını akla getirmektedir.[95] Ancak *Keşfü'z-Zünûn*'da ve diğer biyografik eserlerde Hamzavî'nin böyle bir eserinin varlığından söz edilmemiştir.

2- Cemalî (XV. yüzyıl): Muhammed-i Şefi tarafından ifade edilen Hamzavî veya Cemalî'ye ait *Vamık u Azra*[96] kaydını yukarıda sözü edildiği üzere Muhammed Ali-yi Terbiyet'in dışında Muhammed Cafer-i Mahcub da tekrar eder.[97] Ancak bu bilgiye başka kaynaklarda rastlanmamaktadır. Cemalî hakkında bilgi veren ilk kaynaklar Karamanlı veya Bursalı olduğunu Sultan II. Bayezid (1450-1512; saltanatı: 1481-1512) devrinin sonlarında vefat ettiğini kaydetmişlerdir.[98] Latifî, Cemalî'nin, şiirlerinin bütün güzelliğine ve içinde bulunduğu şartların elverişliliğine rağmen şöhret olamamasına dikkat çeker.

3- Behiştî Sinan (XV. yüzyıl): II. Bayezid (1450-1512; saltanatı 1481-1512) zamanında yaşamış olan şairin hamsesi vardır. Nizamî'nin hamsesini Türkçeye tercüme etmiştir.[99] Hamseyi oluşturan mesneviler içerisinde *Vamık u Azra* da vardır.[100] Diğer tezkireler de bu bilgiyi teyit ederler. Behiştî'nin eseri kayıptır.

4- Kalkandelenli Muidî (XV. yüzyıl): Muidî hakkında ilk bilgiyi veren Sehî Tezkiresinde şairin hamsesi veya *Vamık u Azra*'sından bahsedilmiyor.[101] Latifî ise isimlerini vermediği halde yedi mesnevisinin var olduğunu kaydediyor.[102] Aşık Çelebi, *Mahzenü'l-Esrâr* vezninde *Vamık u Azra*'sı olduğunu kaydediyor.[103] Kınalızade'ye göre ise Sultan II. Bayezid dönemi müderrislerinden olan şairin hamsesi vardır.[104]

5- Lamiî Çelebi (ö. 938/1531).[105] Şairin *Vamık u Azra*'sının yurt dışında 4 ve Türkiye kütüphanelerinde 12 nüshası vardır.[106] Lamiî'nin manzum eseri üzerinde doktora çalışması yapılmıştır.

6- Manisalı Camiî (XVI. yüzyıl.) Kanunî Sultan Süleyman (saltanatı: 1520-1566) dönemi şairlerindendir. 1546 yılından önce vefat ettiği tahmin

---

[95] Terbiyet, s. 327. Muhammed-i Şefi de aynı bilgiyi verir (Şefi, 38) kaynak olarak da *Keşfü'z-Zünûn*, C. II, s. 627 gösterilmiştir. *Terbiyet* bu bilgiyi Şefi'den almış olmalıdır.
[96] Şefi, 38.
[97] Mahcub, 2; 131.
[98] Mustafa İsen, *Sehî Bey, Heşt Behişt (Tezkire)*, İstanbul, 1980, s. 197, Canım, *A.g.e.*, s. 215-216.
[99] *A.g.e.*, 168.
[100] Canım, 194.
[101] İsen, 229.
[102] Canım, 502.
[103] Meredith-Owens, 125b.
[104] Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuara*, (Haz. İbrahim Kutluk), 2 C., Ankara, 1989, C. 2, s. 916.
[105] Katip Çelebi, 2; 1999.
[106] Ayan, *A.g.e.*, s. 85.

edilmektedir.[107] Eserinin tespit edilen tek nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bl. No: 4142'dedir.

7- Kadı Kadirī Çelebi: Muhammed-i Şefi *Keşfü'z-Zünūn*'a dayanarak Kadı Kadir Çelebi'yi de *Vamık u Azra*'sı olan şairler arasında kaydeder.[108] Muhammed Cafer-i Mahcub da Şefi'nin verdiği bilgileri tekrar eder.[109] Söz konusu kayıt şu şekildedir: "Vamık u Azra; Lamiī ismiyle Meşhur Mahmud b. Osman'a, hamse sahibi Kalkandelenli Muidi'ye ve Sultan II. Bayezid Han'ın emirlerinden Rum'un Hamse sahibi Sinan b. Süleyman'a ait Türkçe manzum tercüme ve Fasihī, Zamirī (O Kemaleddin Hüseynü'l-İsfahanī'dir) Unsurī ve diğer gayr-i meşhurlara ait Farsça manzum." Dipnot Kaydı: "Lamiī'nin kitabı Unsurī'nin *Vamık u Azra* tercümesidir ki Sultan Süleyman tercümesin murad itdükde Kazasker Kadirī Çelebi ***bunları***[110] sevk eyledi. Altı ayda bahr-i remelde tercüme vü tekmil itdi. Evvelehü *esteizü'l-lâhi min keydi'r-recīm* ilh. (Gül) redifli kaside ile hitam ider."[111] şeklindedir. Agah Sırrı Levend, Paris Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu Suppl, No: 1372'de Kadirī Çelebi adına kayıtlı olan *Vamık u Azra*'nın fotokopisini incelemiş ve Lamiī'ye ait olduğunu belirtmiştir.[112] Gönül Ayan tarafından Edisyon kritik çalışmasında değerlendirmeye alınan bu eser Türkçedir[113]

8- Hevaī Mustafa Efendi (ö. 1017/1608): Bursalı olan şair *Vamık u Azra*'yı nazmetmiştir.[114] Eser kayıptır.

9- Kuburīzade Abdurrahman Rahmī (ö. 1122/1710): Bazı kaynaklarda ismi *Rahimī* veya *Hevaī*, olarak da geçer.[115] Şairin manzum *Vamık u Azra*'sı olduğu kaydedilmiştir.[116]

---

[107] Bkz. "Manisalı Camiī - Hayatı" Bl. s. 3.

[108] Muhammed-i Şefi, *Keşfü'z-Zünūn*'dan naklen şunları kaydeder: "Lamiī'nin Unsurī'den tercüme ettiği Vamık u Azra mesnevisini Sultan Süleyman yeniden Farsçaya tercüme edilmesini istedi. Sultan bu işi Kadı Kadir Çelebi'ye havale etti. Kadı Kadir Çelebi altı ay zarfında bahrı remelde tercüme işini bitirdi. Onun ilk mısraı şöyledir: *Estazü bi'llâhi min keydi'r-recīm*" (Şefi, 38.)

[109] Mahcub, 2; 131.

[110] Cümlede Lamiī dışında bir kişiden söz edilmediği halde "bunları sevk eyledi" cümlesi ile daha başka kimlerin kastedildiği belli değildir. Muhammed-i Şefi'yi yanıltan cümle de bu olmalıdır.

[111] Katip Çelebi, II; 1999.

[112] Levend (1988), 134.

[113] Ayan, 11.

[114] Bursalı Mehmet Tahir, II; 488.

[115] Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I Giriş*, Ankara, 1988, s. 596. *Osmanlı Müellifleri*'nde *Hevaī Abdurrahman Efendi* şeklinde anılmaktadır.

[116] Bursalı Mehmet Tahir, II; 489.

2. VAMIK U AZRA KONUSUNUN TARİHÎ SEYRİ

2.1. Yunan Edebiyatında Vamık u Azra:

Unsurî'nin eseri eksik de olsa eserin kaynağı ile bağlantı kurmamızı sağlayan yegane materyal durumundadır ve bu eserde gerçekten Yunan prototiplerinin bulunduğu görülmektedir. Zamanımıza kadar Antik Yunan romanlarından en fazla tam olarak beş örnek gelip ulaşmıştır. Harito'nun *Herey ve Gallıley*, Efesli Ksnefont'un *Gabrokom ve Antiya*, Ahıll Tatiya'nın *Levkilla ve Klitofont*, Log'un *Dafais ve Hloya*, Helliodor'un *Feagen ve Harikliya* romanları. Unsurî'nin eseri maceralı aşk konusuna hasr edilmiştir. *Vamık u Azra*'da olduğu gibi sözü edilen Antik Yunan romanları da birbirini seven iki gencin başından geçen maceralar üzerine kurulmuştur. Kahramanları izleyen görülmemiş felaketler, onların kaçırılması, birbirinden ayrı düşmesi, esirlik, köle gibi defalarca alınıp satılmaları, köle pazarı, köle tüccarlığı, deniz ve adalarda perişanlık, her zaman ölüm korkusu, yalancı ölüm vb. onların esas konu çizgisini oluşturur. Ancak bu romanların bitişi güzel bir tesadüf yüzünden (teke tek dövüşte galip olma, esirlikte azad olma, hayırsever olan sahibin bağışı...) mutlulukla biter. Kahramanlar bütün belalardan geçerek kavuşurlar. Yunan romanlarının bu sağlam kanununa antik romancıların hepsi ciddi bir şekilde riayet etmiş ve bu, devrin estetik görüşleri ile bağlantılı olup okuyucuyu başlangıçtaki zorlu olayların mengenesinden kurtarmak endişesinden ileri gelmiştir.[117]

Vamık ile Azra aşkının ne şekilde bittiği belli değildir. Doğubilimcilerin bir kısmı seven gençlerin aşkının mutsuz başlayıp sonunun facia ile biteceğini ileri sürmüştür. Ancak bu poetik görüş, konunun bütün çizgilerinde antik Yunan anlatısına bağlı kalan Unsurî'nin poetikasından farklıdır. Şair eserini asıl çizgiye sadık kalarak tamamlamış olmalıdır. Onun sonunu değiştirmiş olması halinde eser boyu devam eden olayların kendi içindeki tutarlılığını kaybetmesi ihtimali vardır. Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sında yer alan kahramanların adları dikkat çekicidir. *Tufan* ve *Maşallâh* gibi Yunan menşeli olmayan bir-iki ad vardır. Diğer bütün şahısların adları belli tahriflerle birlikte Yunan menşelidir: *Mecinus, Pannadus/Zalkadus, Falatus, Melzitos/Mikzitos, Mankalus, Damahsinus, Vadanus/Dayanus, Behselus, Mandares, Adanuş, Alfatiş, Afrutşal, Xaphkalis...* Burada Yunanistan'ın tarihi şahsiyetlerinin isimleriyle karşılaşıyoruz. *Şamos* şahı

---

[117] Rüstemova, 20.

Folikrat (Filikrat) tarihî bir şahsiyettir. Kaynaklardan *Polikrat (Polykrates)* ismiyle tanıdığımız bu şahsiyet *Kambis* (*Kambyses*)'in hakimiyet yıllarında idam edilmiştir.[118]

Polykrates (ö. M. 537/522) zorla başa geçmiş ve *Samos*'u ele geçirerek cumhuriyeti üçe bölmüş ve kardeşleri Pantagnotos ve Syloson'u da bunların başına geçirmiştir. Daha sonra Pantagnotos'u öldürmüş ve *Syloson*'u sürerek bütün adaya hakim olmuştur. *Polikrat* her gittiği yere savaş ve yıkım götüren bir kraldır. İoania'da ve Yunanistan'ın her yerinde onu gücünden bahsedilir olmuştur. Bir çok adayı ve siteyi ele geçirmiş, Mısır kralı Amasis ile bir dostluk anlaşması yapmıştır. [119]

Kyros, Kambyses'in hastalığı sırasında Sardes'in başına Oroites adında bir İranlı'yı getirmiştir. Oroites aralarında hiçbir düşmanlık olmadığı halde Polykrates'i öldürmeyi aklına koymuştur. Oroites, Polykrates'in adalar ve İonia üzerinde hakimiyet kurma idealini biliyordu. Oroites bir hileyle Polykrates'i çağırtır ve Polykrates'in kızının gördüğü rüya gerçekleşir. Oroites onu kazığa vurdurduktan sonra asar. Samos'lu yol arkadaşlarını serbest bırakıp yabancıları ve köleleri köle olarak alıkoyar.[120]

Folikrat'ın kardeşi *Selisus (Sylosont)* da yine tarihi bir şahsiyettir. Kaynaklar *Polikrat*'ın *Sylosont* adlı bir kardeşinin olduğunu kaydetmiştir. İki seven insanın ilk defa karşılaştıkları *Şamos (Samos)* adasındaki mabedgah ise, uzmanların belirttiğine göre *Samos*'daki meşhur muhabbet ve nikah ilahesi baş tanrı Zevc'in kayınbiraderi Geran'ın adına yapılmış olan mabeddir. Eserin coğrafî fonu da dikkat çekicidir. Bütün antik romanlarda olduğu gibi burada da adalar asıl mekândır ve onlar da kendi tarihî adlarına gönderme yapacak mahiyettedir: *Şamos (Samos), Keyus (Hios), Kernus (Hersones), Zifenus (Sifenos). Vamık u Azra*'nın Unsurî tarafından ilk kaynağından vasıtasız olarak tekrarlandığı fikri de ortaya atılmıştır. Kısmen doğru olabilecek bu görüş yerine Unsurî'nin orijinalden çok uzağa gitmediğini fakat onu milli dilde milli zemine göre değiştirdiğini söylemek daha yerinde olur.[121] Bu isimlerden tarihî bağlantısı tespit edilemeyenlerin de Yunanca'ya uygun yapılmış isimler olduğu görülmektedir. *Asenistan* ve *Felatus* da Yunanca veya Yunanca'yı andıracak yapıdadır. Diğer iki kişi de *Hero ve Endrus*'tur.

---

[118] *A.g.m.*, s. 21.
[119] Herodotos, *Herodot Tarihi*, (çev.: Müntekim Ökmen), İstanbul, 1991. s. 155-156.
[120] *A.g.e.*, s. 181-182.
[121] Rüstemova, 21.

Yorumculara göre bunlar bir halicin iki tarafında yaşayan birbirini seven iki sevgilidir. Haru kendi kıyısında bir çıra yakar ve Endrus bu ışık yardımıyla sevgilisinin bulunduğu körfezin diğer tarafına yüzer. Fakat bir defasında çıra söner ve Endrus yolu kaybedip suda boğulur. Olay tüccar gemilerine saldıran korsanların yuvası olan adalarda gerçekleşir. Bu iki aşığın ünlü *Hero* (veya *Giro*) ile *Leandros* olduğunu anlamak zor değildir. Yunanca metinlerde ismi geçen iki kişidir. Anlatılan olayların olgusal niteliği *Ahd-i Atik*'te anlatılanlardan farklı değildir.[122]

Bu iki aşığın **(Hero ile Leandros)** mitolojik aşk hikayesi şu şekildedir:

Çanakkale Boğazı eskiden *Hellespontos* ismini taşıyordu. *Hellespontos*'un Avrupa yakasında *Sestos* adında bir şehir ve bu şehirde oldukça büyük ve ünlü bir tapınak bulunmaktaydı. Hero, güzelliği Sestos sınırlarını aşmış bekar bir rahibeydi. Aphrodite mabudesinin kumrularına bakan Hero'yu görenler onu Güzellik Tanrıçası sanıyorlardı.

Her yıl ilkbaharda Tabiat Tanrısı adına bayramlar yapılır, civardan akın akın insanlar tapınağa gelerek ağlarlar, kalplerinin pasını silmesi ve aşkla diriltmesi için gönüllere hükmeden tanrıçaya yalvarırlardı. Bunlar arasında seven, sevilen, mutlu mutsuz, aşktan nasibini alan veya ümitsizliğe düşen bir çok kimse bulunurdu.

Leandros 18 yaşını doldurmuş bir gençti. Alnında mersin ağacı yaprakları, elinde bir kumru yuvası, diğer elinde ise etrafa güzel kokular saçan bir vazo bulunmaktaydı. Utangaçtı, fakat korkak değildi. Çekinerek *Mihraba* girip armağanlarını koydu ve bu esnada Hero ile karşılaşıp apansız bir aşka tutdu.

Gün batıncaya kadar bekleyip ona doğru yaklaştı. Hero bir rahibe olduğu için susuyor, sırtını dönüyor, fakat onu susturmak istemiyordu. Daha sonra Hero, aralarında bulunan denizin görüşmelerine engel olacağını söyledi. Leandros, Hero'nun elini tuttu ve ancak köle kadının Hero'ya akşam olduğunu ve kaleye dönmek zamanı geldiğini seslenmesiyle uzaklaşıp karanlıklara daldı. Arkadaşları Abydos'lu gençler ile geri döndü. Leandros Abydos kıyısında kalakaldı ve koyu karanlıkta boğulmuş, uzakta kalmış olan *Sestos* kalesini seçmeye çalıştı.

Hero da ıssız kalede kölesiyle beraber oturuyor, neşesiz ve karanlık düşüncelere dalıyordu. Sonra yanındaki kadın köleye bu karanlıkta fırtınaya yakalanmış insanlara yardım etmek, denizcilere yol göstermek için bir meşale

---

[122] Berthels, II; 108.

yakarak Aphrodite'yi sevindirmiş olacaklarını söyledi. İhtiyar kadın bir meşale yakarak kalenin üzerinde uygun bir yere koydu.

Birden bire rüzgarların ve dalgaların arasında genç adamın sesi duyuldu. Leandros yüzerek oraya gelmişti. Yaşlı köle Leandros'a kim olduğunu, ebeveynini, gönlünde bir aşkın olup olmadığını vs. sordu. Leandros soruları cevapladı, sevdiğini söyledi, fakat sevilip sevilmediği sorusuna cevap vermedi. Leandros'un cevapsız bıraktığı soruyu Hero cevaplandırdı ve ancak bir kalpsizin böyle bir sevgiye ilgisiz kalacağını söyledi. Bu geceden sonra iki seven insan birbirine daha çok bağlandılar. Artık her gece Hero, meşale yakıyor ve delikanlı Hellespostos'u yüzerek geçiyordu.

Kış yaklaştığında Hero, Leandros'a tehlikeli olur endişesiyle uzun bir ayrılığın kendilerini beklediğini, bahara kadar gelmemesini söyledi. Delikanlı istemeyerek buna razı oldu, fakat o akşam alışkanlıkla yakılan ateşi görünce tekrar deniz kıyısına koştu. Fırtına şiddetliydi ve deniz kabarmıştı. Bir aralık yanan ateşi de göremez oldu. Kıyıdaki bir balıkçı kulübesine gidip acılarını azaltmak için sevgilisine mektup yazmaya başladı. Sabahleyin Abydos'lu bir balıkçıyla bu mektubu Hero'ya gönderdi.

Mektupta kuduran deniz ile kalbinde kopan fırtınaları mukayese ediyor Hero'nun yanına gelmek istiyordu. Hero da kalbine yenik düştüğünü, fırtınalar, dalgalar ve yıldırımların onu alıkoyamayacağını ifade eden bir cevap yazdı.

Leandros, mektupu alır almaz kendini dalgalara attı ve denizle boğuşmaya başladı. Hero ise dua ederek onu beklemekteydi. Fakat fırtınayla birlikte ümitsizliği arttı ve sabah oldu. Hero'yu yatıştırmak isteyen yaşlı köle onun uyuduğunu sanarak uyumaya başlamıştı. Sabahleyin yaşlı köle, Hero'yu deniz kıyısında bir kayanın dibinde aşığının cansız bedenine sarılmış olarak buldu. Kıyıda Leandros'un ölüsünü bulan Hero da kendini öldürmüştü. Onların ikisini denizin hemen kıyısına kazılan aynı mezara koydular. Sestos halkı ellerindeki güzel kokulu çiçekleri onların üzerlerine attılar. Zamanla onların ölümüne sebep olan dalgalar mezarlarını da silip süpürdü, fakat hatıraları ve aşkları dillere destan oldu.[123]

Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sında bu iki aşığa telmih yapılmıştır.

Ne men kemter ez-Endrüsem be-mihr
Ne bâşed be Harû çü-Azrâ be-çihr [124]

[123] Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul, ?., s. 107-112.
[124] Şefi, *A.g.e.* (*"Metn-i Vâmık u Azrâ-yı* Unsurî"Bl.), s. 38.

(Ne ben sevgi bakımından Endrus'tan eksiğim, ne de Haru, güzellik bakımından Azra'ya benzer)

Hero ile Leandros öyküsünün ne kadar eski olduğu kesin değildir. "Öykünün klasik literatürde ilk anlatım şekline *Vergilius* ile *Ovidius*'da rastlıyoruz. Michael Grant, *Hero ile Leandros* öyküsünün Ukrayna dahil, bütün *Avrupa*'da *Mısır*'da ve Pencap'ta bir halk öyküsü şeklinde yaşamakta olduğunu, klasik literatüre sonradan girdiğini ilk önce Vergilius'un *Georgica* adlı eserinde görüldüğünü, Vergilius'un da bu temayı bazı İskenderiyeli şairlerden, büyük bir ihtimalle de İsa'dan önce 305-240 yılları arasında yaşadığı bilinen Kallimakhos'tan almış olabileceğini söylemektedir."[125]

Öyküye, İstanbul'daki Kız Kulesiyle ilgili anlatmalarda olduğu gibi[126] bazen doğrudan, bazen de çağrışım yoluyla[127] Türk kültüründe folklorel bir malzeme olarak rastlamak mümkündür.

Öykünün en tam ve ayrıntılı şekli *Gramerci* lakabıyla anılan Mousaios tarafından anlatılmıştır. Mousaios, beşinci yüzyılda yaşamış bir şairdir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında yapılan araştırmalar Yunan Mitosuyla Orta Doğu mitos ve düşüncesi arasındaki benzerlikleri ortaya koymuştur. Bu benzerlikler sadece psikolojik bir yaşantı benzerliği değil aynı zamanda kültürel bir etkileşme olabileceği yönündedir. Hesiodos'un ve Homeros'un Orta Doğu mitos ve inançlarından etkilenmiş olduğu konusunda kimsenin şüphesi kalmamıştır. M. Grant'a göre Hero ve Leandros mitosu da Yunan mitosuna başka kaynaklardan aktarılmıştır. Bu mitosun en güçlü anlatımı Roma dönemindedir ve bu dönem Orta Doğu ile kültürel bağların en kuvvetli olduğu döneme tekabül eder. Hero bir Aphrodite rahibesidir, Zeus tarafından korunan bir soydan gelmektedir. Aşktan

---

[125] Turhan Yörükan, *Yunan Mitolojisinde Aşk*, Ankara, 2000, s. 120. Yazarın nakl ettiği bilgi için gösterdiği kaynak: M. Grant, *Myths of the Greeks amd Romans*, New York, New American Library, 1962, s. 374 - 375.

[126] Kız Kulesi M.Ö. 410 yılında, Atinalı kumandan Alkibiades tarafından Karadeniz'den gelen gemileri kontrol altında bulundurmak gayesiyle yapılmıştır. Daha sonra kaleye çevrilmiş ve İstanbul'un fethi ile birlikte tekrar kuleye dönüştürülmüştür. Hakkında çeşitli efsaneler ortaya çıkmakla beraber bu efsanelerin eneskisi Hero ile Leandros'un aşkına dair anlatılandır. Buna göre Leandros, Hero'ya kavuşmak üzere boğazı geçerken Kuz Kulesi civarında boğulmuş ve bu bina onun hatırasına yaptırılmıştır. *Meydan Larousse*, 12+1 C., İstanbul, 1969-1976, 7; 290.

[127] Elazığ *çayda çıra* oyunun çıkışıyla ilgili söylence Hero ile Leandros'un aşkını çağrıştıracak bir yapı arzetmektedir. Bu söylenceye göre aralarında bir ırmak bulunan aşiretlerden iki genç birbirine aşık olur ve geceleri birbirlerine yaktıkları çıralarla işaretleşirler.Delikanlı, kızın yaktığı çıraya doğru yüzüp karşı kıyıya ulaşır ve sevgilisiyle buluşurmuş. Bir gece ırmağın suları coşup delikanlıyı sürüklemiş. Kız da kıyı boyunca sevgilisini aramış ve onu bulamayınca kendini azgın sulara atmış. *Ana Brittanica Genel Kültür Ansiklopedisi*, 22 C., İstanbul, 1993, 6; 340.

habersizdir, masum ve utangaçtır. Ephesos ve Korinthos gibi liman şehirlerinde bulunan Aphrodite rahibeleri gibi fahişe değildir. Hero, Yunan mitolojisinde aşklarından söz edilen kral ailelerine mensup kızlardan biri değildir. Leandros da Hero'ya denk bir insandır.

Çanakkale Boğazının en dar yerinde yukarıda sözü edilen iki antik şehir (Abydos ve Sestos) tarihin önemli olaylarına sahne olmuştur. Bu şehirlerin buruk aşk öyküsü İlk Çağ'dan bu yana insanları etkilemiş ve değişik şekillerde yorumlanarak süregelmiştir.[128]

Vamık ve Azra'nın aşk hikayesinin değişik şekilde yorumlanmış olabileceğini ihtiyatla belirtmek gerekiyor. Ancak bilinen ana çizgilerinden hareket ederek bu aşkın Yunan mitolojisinde karşılığını bulmak şimdilik imkansız görünüyor.

2.2. Fars Edebiyatında Vamık u Azra :

Tarsusī'nin *Dārābnāme*'sinin takviyesiyle Unsurī'nin *Vamık u Azra*'sında nisbeten ana çizgileri beliren kurgu hep aynı minval üzere kalmamıştır. Şairler bazen kurguyu büsbütün değiştirmiş, bazen yorumlama anlayışını kurguya hakim duruma getirmişlerdir. *Vamık u Azra* versiyonlarının hiç birinin diğeriyle aynı çizgide olmadığını söylemek mümkündür. Bu en azından olay halkaları, şahıs ve yer isimleri seviyesinde değişiklikler olarak görülür.

Unsurī'nin *Vamık u Azra*'sının konusu Muhammed-i Şefi' tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

Filikrat, Yani adında güzel bir kadınla evlenir. Şamos adasında görülmemiş bir kalabalık toplanır, etraf süslenir, her taraf müzik sesleriyle dolar.

Filikrat bir rüya görür ve rüyasını yorumlatır. Bu yorum gerçekleşir ve bir süre sonra Yani'den bir kızı dünyaya gelir. Kız hem çok güzel hem de zekidir. İki yaşında okuma yazma öğrenir. On yaşında savaşçılığı öğrenir. İyi bir ok atıcı olur, fasih konuşur, zeki ve bilgili olduğu için babası ona Azra ismini verir. Filikrat onu kimseden gizlemez, Azra'yı saldırı ve savunma askerleriyle birlikte savaşlara gönderir.

Vamık Filikrat'ın akrabalarından akıllı ve yakışıklı bir gençtir. Annesi ölmüş ve babası başka bir kadınla evlenmiştir. Annesi babasıyla geçimsizdir ve Vamık'ı da zehirlemeyi düşünmektedir.

---

[128] Yörükan, 120-123.

Vamık yakın arkadaşı olan Tufan'la anlaşır ve bir gemiyle Şamos adasına giderler. Gemiden inip hemen yakında bulunan heykele varırlar. Tesadüfen Azra'da o esnada heykelin ziyaretinden dönmektedir. Birbirlerini görüp aşık olurlar. Azra ona kim olduğunu sorar. Vamık ise zulümden kaçtığını ve Filikrat'a sığındığını söyler.

Azra'nın annesi Yani, Vamık ile konuşur ve ondan padişaha bahsedeceğine söz verir. Ayrılırlar. Vamık'ın gönlü bu duygunun amansızlığı karşısında ateşler içindedir. Tufan ona öğütler verir. Heykel'e gidip dua ederler.

Azra'da aynı duyguları yaşamaktadır. Annesine verdiği sözü hatırlatır. Filikrat Vamık'ı çağırtır ve onun ne derece bilgili olduğunu imtihan eder. Aldığı cevaplara memnun olur ve sarayda bir mevki vererek taltif eder. Vamık ata binmede ve silah kullanmadaki ustalıklarını da gösterir, fakat Azra ile yarışmak istemez. Filikrat ise onun bu davranışını beğeniyle karşılar.

Şah Filikrat'ın Renakdus isminde dünyaca tanınmış bir çalgıcısı vardır. Şah'ın emriyle Barbut çalar ve şarkı söyler. Bu şarkılar Vamık'ı hüzne boğar.

Vamık, bir gece hüzünler içinde bahçede dolaşır ve sonra Azra'nın sarayının kapısına kadar gider. Azra'nın gönlü benim derdimden haberdar değildir diye düşünür. Yaşadığı hayattan bezginlik içindedir. Sonra geri döner.

Azra'nın Felatus isminde iyi kalpli, bilgin bir hocası vardır. Gece gündüz Azra ile birliktedir. Azra'nın annesi, kızının Vamık ile buluştuğunu öğrenir ve durumu Felatus'a bildirir.

Bir gece Azra Vamık'ın şarap meclisine katılmak üzere giderken Felatus onu görür ve azarlar. Azra utancından ve babasına haber verilir korkusuyla bayılır.

Azra'nın Vamık ile görüşmesi yasaklanır, babasının sarayı ve yaşadığı şehir ona zindan olur. Felatus, Vamık ve Tufan ile görüşüp onları azarlar. Vamık'tan da Azra'yla görüşmeyeceğine dair söz alır.

Bir süre sonra Azra Vamık'ın kendisinden yüz çevirdiği zannına kapılıp ağlar ve ölümü kendine yakın hisseder.

(Muhammed-i Şefi, hikayenin bundan sonraki kısmını *Dārābnāme* ile tamamlar).

Azra'nın annesi Yani ölünce şah Filikrat, Azra'yı Vamık'a vereceğine dair sözünü tutmaz. Bir savaş sonunda Filikrat ölür. Tahtını ele geçirirler ve Azra köle olarak satılır. Dört yıllık esaret hayatını müteakip Monkolus adlı bir kişi Kiyos adasından içlerinde Azra'nın da bulunduğu birkaç kızı satın alır. Köle tüccarı

Damahsinus, Azra'yı Monkolos'tan çalar. Sıkıntılı yıllardan sonra Azra Tartanyuş adasına ulaşır. Orada kölelikten kurtulur. Hilekar ve alçak biri olan şah Bahsalos, Azra'yı kaçırır.[129]

Ebu Tahir-i Tarsusī'nin *Dārābnāme*'sinde:

Eski mensur *İskendernāme*'de ve *Dārābnāme*'de Ebu Tahir-i Tarsusī, Unsurī'nin *Vamık u Azra* ve *Hing-Büt ü Sürh-Büt* isimli eserlerine göndermede bulunmuştur. Tarsusī'nin *Dārābnāme*'sinde geçen olaylardan birinde Azra'nın macerası *Dārābnāme* hikayesindeki kadınlardan bir kaçının macerasıyla ilişkilendiriliyor. Azra kendi hayat hikayesini arkadaşı olan, birlikte esarete düşüp satıldığı bir kadına anlatır. Buna göre Unsurī'nin nazmettiği *Vamık u Azra* hikayesinden bir kısmı kısaca aydınlanır.

Dārābnāme'de işlendiği şekliyle *Vamık u Azra* sergüzeşti:

Sutuhrun isminde küçük kızları ve cariyeleri şahlara ve diğer tüccarlara satan bir köle tüccarı yetmiş kızcağızı dört gemiye yerleştirip sefere çıkar. Yolun sonunda daha önce bir kaptanın Tomrusiye isminde bir kadını götürdüğü adaya ulaşır.

Tomrusiye Darab'a aşıktır ve Darab'ın eşi Zenegdisa onu kıskandığı için denize atmıştır. Bu denizci Tomrusiye'yi kurtarıp ve adaya getirir. Tüccar Sutuhrun ve Tomrusiye arasında bir savaşta Sutuhrun ölür ve kızları da onu öldürenler arasında paylaşılır. Tomrusiye ve dört genç kız Herenkalis adında Yunanlı bir adamın payına düşerler. Herenkalis Allah'tan korkan bir filozof ve Eflatun'un öğrencilerinden idi. İki yıl geçtikten sonra Darab'ın eşi Zenegdisa da esarete düşer ve onu bir köle tüccarına satarlar. Bu tüccar onu Herenkalis'e emanet eder. Bu kızlardan bazıları gece gündüz ağlarlar. Onlardan biri de Azra'dır. Azra, Vamık'tan ayrı düştüğüne gözyaşı dökmektedir. Tomrusiye ve Zenegdisa ise Darab'dan ayrı düştükleri için hüzünlüdürler. Herenkalis bir gece onlara ağlama sebeplerinn ne olduğunu sorar. Tomrusiye, buna karşılık Herenkalis'e bir soru sorup ayrıntılı cevap aldıktan sonra üçümüzden hangisinin macerasını dinlemek istiyorsun? der. Herenkalis "Güzel konuşanını sen belirle" diye cevap verir. Tomrusiye, gece gündüz ağlayan Azra'yı göstererek "Şu kız anlatsın" der. Sonunda Azra söz alır ve anlatmaya başlar: "Babam Yunan ülkesinin padişahı idi. Bizim yaşadığımız adada büyükçe bir heykel vardı. Bir gün annemle birlikte heykeli ziyaret etmeye gittim.

---

[129] Şefi, 18-20.

Heykelin yanından ayrıldıktan sonra güzel yüzlü, yüzü taptaze bir delikanlı gördüm. Kim olduğunu bilmeden ona bir görüşte aşık oldum. Bize yaklaşarak soru sorup bir şey istedi. Annem bir şey vermedi fakat gönderirim diye söz verdi. Köşke geldiğimizde onu unuttu, ben anneme hatırlatmaya utandım. Heykel olayını bahane edip 'Anneciğim adamızdaki gibi ziyaretgah hiçbir yerde yoktur.' dedim. Annem delikanlıyı hatırladı. O anda adam gönderdi ve onu çağırdı. Getirip babamın huzuruna götürdüler. Kültürlü bir genç olduğu için ona makam verdi. Bu şekilde bir süre geçti. Bu gencin şarap meclisine katılıyordum. Yine bir gece kalkıp onun yanına gittim. Benim bir hocam vardı. O geldi ve anneme senin kızın şöyle yapıyor diye anlattı. Annem beni çağırıp ayıpladı. Ben, 'Anneciğim utanç evinde beni bu delikanlının aşkı tutmuştur. Eğer beni ona vermezsen kendimi öldürürüm' dedim. Annem bunu duyunca babamla görüştü. Beni ona vermekten başka çare bulamadılar. Babamın bir düşmanı ortaya çıktığı için hüzünlüydü. Savaş oldu. Babamı yakalayıp astılar ve tahtına yabancılar oturdu. O genci ve beni yakalayıp hapsettiler. Beni de ele geçirmek istediyse de buna izin vermedim. Beni sattılar ve köleliğe düştüm. Bugün dört yıldır gece gündüz ağlamaktayım." Herenkalis "Bravo, büyük sıkıntılar çekmişsin ve bu kadar zaman geçtiği halde henüz aşkın kaybolmamış" dedi. Herenkalis ona baktı ve "Bu delikanlının adını biliyor musun?" dedi. "Bilirim, Vamık" diye cevap verdi. Herenkalis "Sen Melik Filikrat'ın kızı Azra'sın, seni serbest bıraktım. Himayemde kaldıkça köle edilemeyeceğine ve seni Vamık'ın yanına götüreceğime aziz ve celil olan Allâh'a yemin ederim" dedi. Azra sevinçle güldü ve yüzü gül rengine dönüştü, günlerce gülmemişti. Tomrusiye sevinçle Azra'yı yanına alıp ağladı ve onu kenara çekip "Niçin bunca zaman sana iyi davranması için kim olduğunu söylemedin?" dedi.[130]

Dokuzuncu Asrın Sonundan İtibaren *Vamık u Azra* İsimli Mesnevi Kurguları:

Kurgularda değişmeler görülür. Onlardan hiç biri diğeriyle benzerlik taşımaz ve her şairin manzumesi farklı bir efsaneye dönüşür. Hicri dokuzuncu asrın sonunda *Katilî*nin yazmış olduğu *Vamık u Azra* mesnevisinde Vamık Arap kabilesi emirlerinden birinin oğlu, Azra da Hicaz sultanları soyundan gelen Hamran'ın kızıdır. *Esirî*de Vamık, Sasanî şahlarından Kaan'ın oğludur ve

---

[130] Mahcub, 1; 44-46. Yazarın yararlandığı kaynak eser: Tarsusî, Darabnâme, Çap-ı Büngâh,Tercüme ve ve Neşr-i Kitab be-Tashih-i Üstad Doktor Zebihullâh-ı Safâ.

hikayenin önemli bir kısmı, yılın dört mevsimine uygun olarak Vamık için yapılmış anasır-ı erba (dört unsur) köşkleri hakkındadır. *Namî*'de Vamık, Yemen padişahının oğlu, Azra bir göçebe kızıdır. Hikayenin sonunda hüzünlü afetler son bulur ve kavuşmadan sonra Vamık ve Azra aşk ateşine yanıp kül olurlar. Vamık ve Azra'nın birbirlerine aşık olma şekilleri de şairden şaire farklılık arz etmiştir. Ayrıca *Sulhî, Keşmîrî, Namî, Hüseyn-i Şirazî* ve diğerlerinde Vamık ve Azra birbirleriyle evlenmelerini müteakip muradlarına eremeden ve mutluluğu tadamadan değişik sebeplerle ölürler. Vamık ve Azra ile birlikte birbirlerine kavuşan ikinci sınıf kahramanların da sayısı eserden esere değişiklik gösterir.[131] Mesnevilerin tamamında kahramanların her ikisi de hayatta muhtelif şekillerde engeller, acılar, eziyetler ve sıkıntılı olaylarla karşılaşırlar. Bu durum kurgularda müşterektir, fakat diğer kısımlar ise birbiriyle farklılık arz eder. Vamık ve Azra'nın şahsiyeti, kimliği ve nereli oldukları konusunda şair ve yazarlar aynı görüşü paylaşmazlar. Buna göre:

Şair	Vamık	Azra
Lamiî	Çin padişahının oğlu	Tus'un (?)[132] güzel kızı
Katilî	Yemen Şahzadesi	Hicaz padişahının kızı
Cuşkanî	İran Sasanî padişahı Felatus'un oğlu	Halh padişahı Kader Han'ın kızı
Sulhî	Arap meliklerinden birinin oğlu	Keşmir'in kızı
Sarfî	Yemen Şahzadesi	Rum serdarlarından birinin kızı
Namî	Yemen Şahzadesi	Bir bedevî kızı
Muhammed Hüseyn	Yemen Şahzadesi	Bir bedevi kızı

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere *Vamık u Azra*, değişik kurgusal versiyonlara dönüşmüştür. Unsurî'nin ortaya koyduğu kaynak metin ise sonrakilerden büsbütün ayrılır. Şairler kendi hayal ve zevklerine göre yazmışlardır.[133] Aşağıda seçilen örneklerin kurgusal çizgileri birbirlerinden belirgin farklılıklar gösterir:

Katilî'nin Eseri:

Vamık, Yemen emirlerinden birinin oğludur. Görmüş olduğu bir rüyayı yorumcular padişahlardan birinin ona aşık olacağı şeklinde yorumlarlar. Vamık, Şeyda isimli arkadaşını vasfedilen kızı aramaya gönderir. Şeyda, seyahata hangi

[131] M. Nazif Şahinoğlu, "*Vâmık u Azrâ*" *İA*, 13; 192,193.
[132] "Gazne Şahının kızıdır" (Gönül Ayan, *Lâmiî Vâmık u Azrâ (İnceleme-Metin)*, Ankara, 1998., s. 31)
[133] Şefi, 126-127.

yönden başlayacağına çektiği kurayla karar verir. Kurada Taif çıkar ve o tarafa doğru yönelir. Yolun yarısında Zengi haramīler Şeyda'yı esir eder ve hapse atarlar. Hidayet isimli bilge/hakim de esir edilir. Şeyda ve Hidayet bir yolunu bulup zindandan kaçar ve Taif'e ulaşırlar.

Hicaz padişahı yaz günlerini Taif'te geçirmektedir. Kızı Azra, iki defa rüyasında Yemen'den gelenleri görür. Her iki rüyasında da, gelenler Vamık'ı ona gösterip onun hakkında konuşurlar.

Hicaz padişahı, bilge Hidayet ve Şeyda'yı huzuruna kabul eder. Vamık'ın halini dinleyen Azra'nın isteği üzerine onu getirmek üzere Yemen'e dönerler. Bu esnada Zengī haramiler Bağdat padişahını destekleyip Taif şahını öldürürler. Şeyda ve Hidayet Vamık'ın yanına varup durumu anlatırlar.

Vamık, Şeyda'yı Taif tarafına gönderdikten sonra babası ona çeşitli ilimler öğretmek üzere bir Pīr tayin eder. Vamık Şeyda'nın anlattıklarını Pīr'e söyler. Vamık'ın babası durumu öğrenip oğlunu hapseder. Hakim ve Şeyda ise gizlenirler. Vamık, Rabia isimli kölesi vasıtasıyla kendini zindandan kurtarma çaresi bulması için Şeyda'ya bir mektup gönderir. Bir mektup da Azra'ya ulaştırmak üzere Hakime verir. Vamık, Şeyda ve Hakimin yardımıyla zindandan kurtulur ve üçü birlikte Taif'e giderler. Vamık yolda bir ejderhayı öldürür fakat yolu kaybeder. Çaresiz bir çiftçinin evinde kalmaya mecbur olur. Bu esnada diğer iki arkadaşı da denizde yolculuk yaparken boğularak ölürler.

Çiftçinin kızı Vamık'a aşık olur. Vamık, Rabia'yı çiftçinin evinde bırakır ve yoluna devam eder. Kadınlar Adasına ulaşınca orada esir edilir. Ada hanımının kızı Vamık'a aşık olup kendini intihar eder. Ada halkı da Vamık'ı öldürmek isterler. Vamık bu engeli de atlatıp sonunda Taif'e ulaşır.

Diğer taraftan Bağdat padişahı, Zengi haramilere saldırıp onları öldürür. İçlerinden biri Taif padişahının kızı Azra'yı ona getireceğine söz verir. Azra bir gün bahçede gezinti yaparken Zengī haramī onu yakalar ve kaçırır. Azra yaptığı güzel bir planla haramīyi öldürür. Dağlarda ve sahralarda bir müddet dolaşıp bir çok zorluk ve sıkıntı yaşadıktan sonra Taif'e geri dönmeyi başarır ve orada Vamık'la görüşür.

Bu arada Vamık babasının öldüğü haberini alınca ülkesine döner. Padişahlık ve saltanata ulaşmakla birlikte aşk gamını unutamamıştır. Gönlünün ateşi hep yalımlıdır. Taif padişahı ve Bağdat padişahı arasında bir savaş olur ve

Vamık Taif padişahına yardıma gider. Buna karşılık padişah da Azra'yı Vamık'a vereceğine dair söz verir ve sözünde durur.

Taif'de evlenen Vamık, ülkesine döner. Çiftçinin kızı ise Rabia'nın klavuzluğu ile Vamık'ın huzuruna varır. Azra bu duruma öfkelenir ve çaresiz Vamık, kızı şehrin dışında gizler. Fakat kız bu hüzünle ölür.

Azra öldükten sonra Vamık için çekilmez olan hayat bir gün son bulur ve o da ölür.[134]

Cuşkanî'nin Eseri:

Vamık, İran'da saltanat süren Sasanî padişahlarından Felatus'un oğlu, Azra Halh padişahı Kader Han'ın kızıdır. Vamık, Azra'nın resmini görüp ona aşık olur ve arkadaşı Bihzad ile birlikte Halh'a gider. Azra'yla birkaç defa görüşür. Bir takım engellerden sonra Kader Han kızını Vamık'a nişanlar, fakat ansızın babasının öldüğünü haber alan Vamık İran'a döner. Hıta padişahı Karahan, Kader Han'ın ülkesine asker sevk eder ve yapılan savaşta Kader Han ölür. Vamık İran'dan döner ve Karahan'ı yener. Azra'yı da esaretten kurtarıp onunla evlenir.[135]

Sarfi-yi Keşmirî'nin Eseri:

Yemen padişahlarından birinin oğlu olmaz. Yaşlı bir adam ona dua eder ve bir oğlu olur. Adını Vamık koyarlar.

Vamık, gençliğinde bir gün ava çıkar. Av esnasında yolu Rum ülkesinde bir şehre düşer. Şehrin ileri gelenlerinden biri olan Süheyl'in kızını görür ve ona aşık olur. Aynı şekilde kız da Vamık'a aşık olmuştur.

Daha sonra Vamık, Yemen'e geri döner. Babası, onun maceralarını öğrenince, oğlunu bu sevgiden kurtarmak için Şam ülkesinin padişahını eşliğe seçer. Fakat Vamık ona ilgi göstermez. Vamık'ın babası da Rum emiri Süheyl'in kızına görücülük etmekten başka çare olmadığını görür. Süheyl bu görücülüğü reddeder ve Yemenliler Rum ülkesine saldırırlar. Savaşta Yemen padişahı ölür ve Vamık babasının yerine padişah olan Behmen'i yeniden Rum ülkesine saldırmaya teşvik eder. Bu savaşta esir olan Süheyl, kızı Azra'yı Vamık'a vermeye razı olur. Yemenli Kamer'in eline esir düşmüş olan Azra'yı huzuruna çağıran Behmen ona aşık olur. Azra, Süheyl'in ısrarlarına rağmen onunla evlenmeye razı olmaz.

---

[134] *A.g.e.*, 52-54.
[135] *A.g.e.*, 70.

Behmen bir takım hilelere başvurarak Vamık'ı ortadan kaldırmayı planlar fakat başaramaz. Vaktiyle çocuğu olmayan Yemen padişahı için dua etmiş olan pir Behmen'in rüyasına girer ve onu uyarır.

Daha sonra Vamık ve Azra görüşüp buluşurlar. Çıkan bir savaş sonunda Behmen ölür ve Vamık, Yemen tahtına geçer. Rum padişahının oğlu, Vamık'la görüşmek için gelip huzura çıkar. Bu arada Azra da Vamık'ın yanındadır. Rum Şahzadesi Azra'yı görünce ona aşık olur. Gayesini gerçekleştirmek için Vamık'ı Çevgan oyunu sahasında öldürür. Vamık'ın ölüm haberini duyan Azra da intihar eder.[136]

Muhammed Hüseyn'in Eseri:

Yemen padişahının oğlu Vamık ava çıkar. Sahrada birilerinin çadır kurmuş olduğunu görür. Ansızın çadırlardan birinin önünde Azra gözüne ilişir. Her ikisi de ilk görüşte birbirlerine aşık olurlar.

Vamık kendi şehrine döner fakat hüzün içindedir. Annesi onun halini anlar ve babasına açıklar. Vamık'ın babası, oğlunun derdine derman bulmak gayesiyle her türlü yola başvurur fakat fayda etmez. Gezinti ve ava çıkmalar da Vamık'ı teskin etmez. Sonunda öfkelenen Yemen padişahı, oğlu Vamık'ı zincirlere vurur. Diğer taraftan Azra da onun ayrılığıyla perişandır.

Bu arada Mısır padişahı, Yemen üzerine saldırıya geçer. Vamık bu savaşta esir olur ve Mısır'a götürülür. Mısır padişahı Vamık'a sevgiyle yaklaşır, halini hatırını sorar ve bir bahçe içinde rahat edebileceği bir ev tahsis eder. Padişahın kızı Selmi, Vamık'a aşık olur ve sırrını dayesine açıklar. Daye, Vamık'ın Selmi'ye ilgi göstermesi için çok gayret eder, fakat Vamık, Selmi ile görüşmeye yanaşmaz.

Çin, Rum ve diğer ülkelerin padişahları Selmi için görücülük ederler. Selmi hiçbirini kabul etmez ve annesine yalnızca Vamık'ı sevdiğini söyler. Padişah, çaresiz olarak görücülere olumsuz cevap verir. Onlar da savaş açarlar. Vamık'ın savaş ustalığı ve uyguladığı stratejiyle hepsi yenilgiye uğrarlar.

Mısır padişahı bir şenlik düzenler ve bu şenlikte Vamık, Selmi'nin yanında oturur, fakat ona soğuk davranır. Hicaz padişahının oğlu Suad, Selmi'nin resmini görüp aşık olur. Suad, Mısır'a geldiğinde Selmi'yi Vamık'a nişanlamak üzeredirler. Vamık'ın bu birlikteliğe olan soğukluğu gerekçesiyle Selmi, Suad'a inanır ve onu huzuruna çağırır. Suad için bir köşk yaptırır.

---

[136] *A.g.e.*, 93-94.

Mısır padişahı Vamık'a ülkesine dönme izni verir. Vamık kendisini uğurlayan askerlerle birlikte yola düşer. Yola çıkmadan az önce Azra'dan bir mektup alır ve cevap gönderir. Dönüş yolunda on yıllık bir ayrılıktan sonra iki seven insan birbirlerini tekrar görürler. Daha sonra Vamık, Yemen'e ulaşır. Vamık'ın babası, oğlunun macerasını dinler, vezirini Azra'yı süsleyip getirmek üzere gönderir. Böylece Vamık ve Azra'nın düğünü yapılır ve bundan sonra birbirleriyle mutlu yaşarlar.

Diğer taraftan Suad da Selmi'yle birlikte kendi ülkesine doğru yola düşmüştür. Bu yolculuk sırasında Selmi, Vamık ve Azra'nın düğünü olduğunu duyar ve üzüntüye boğulur.

Vamık ve Azra iki tende bir can gibidirler. Birbirlerine kavuşmaları aşkın şiddetini artırır. Bu şiddetli aşkın neticesinde ölürler ve dünyanın iki yüzlülüğünden kurtulurlar. Bu dünyanın hayat defterinde yalnızca isimleri kalır.

Vamık ve Azra'nın ölüm haberini duyan Selmi çok üzülmüş gibi görünse de içten sevinir. Suad'ı resmi görücülük yapması için Hicaz'a gönderir. Suad, Hicaz veziriyle birlikte Mısır padişahının huzuruna çıkar ve Selmi'yi ister. Düğün yapılır ve gelin Hicaz'a getirilir. Hicaz padişahı sultanlık tacı ve kemerini Suad'a bırakır. Muradına eren Suad bir süre sonra ölür ve onun hüznüyle Selmi de intihar eder.[137]

Molla Nevî-yi Habuşanî'nin Eseri:

Şair, eserini, döneminde yaşanmış bir aşkı model alarak oluşturmuştur. Nevî, Muhteşem-i Kaşanî'nin öğrencisidir. Padişah Ekber'in oğlu Danyal'a yakın olmuş ve padişaha kasideler, sakinameler ve medhiyeler yazarak hediyeler kazanmıştır. Esere model teşkil eden olay şu şekilde cereyan eder:

Padişah Ekber zamanında Hintli bir delikanlı kendi düğün gecesinde Ekber Abad'da kapalı çarşıdan geçiyordu. Kazayla çatı çöktü ve delikanlı altında kalıp öldü. Çok güzel olan, genç, talihsiz gelin kendini yakmaya çalıştı. Padişah Ekber onu huzuruna çağırdı her ne kadar niyetinden vazgeçirmeye çalışıp tesseli etti, ümit verdi ve çokça nimetler bağışladıysa da kadın kendini pervane gibi ateşe attı. Bu sebeple Hint şairleri kendi aşk şiirlerinde kocasını, hayatının sermayesi sayan, kocanın ölümünden sonra kendini onun ölümüyle yakan kadından bahsederler.

Molla Nevî, şahzade Danyal'ın emriyle bahsedilen bu konu hakkında *Suz u Güdaz* mesnevisini nazmetti. Bu mesnevi Hindistan'da *Vamık u Azra* ismiyle

---

[137] *A.g.e.*, 106-108.

basılmıştır. Mesnevide yukarıda sözü edilen olaylar aynı çizgi üzere anlatılmış ve eser kahramanlarının isimlerinden şu şekilde bahsedilmiştir:

Melek huylu iki Hintli çocuk
İnsan yaradılışlı fakat kutsal mizaçlı

Birinin adını babası Vamık koydu
Şirinlikte şeker gibiydi

Diğerinin adını Azra koydu annesi
Yanağı güzellikte güneş ışığıydı

Toplam beşyüz beyit civarında olan bu kısa mesnevi çok zevk verici değildir ve yaklaşık son üçyüz beyti hikaye kısmını içerir.[138]

Zahir'in eseri:

Saba Melikesi Belkis Süleymanla düğün yapınca Saba ülkesini kardeşi Şah Nasır'a bırakır ve kendi Süleyman'ın haremine katılır.

Süleyman'ın ölümünden sonra oğlu babasının tahtına oturur, fakat muhalifler ona karşı ayaklanır ve o günahsız peygamber evladını öldürürler. Saba emiri Şah Nasır güçlü biridir. Süleyman'ın oğlunun intikamını almak için asker toplar, dinden dönenleri ve muhalifleri gerektiği gibi cezalandırıp Süleyman'ın ülkesini kurtararak ülkede kendi nüfuzunu artırır.

Şah Nasır, arzu ettiği her şeye sahiptir, fakat ihtiyarlamaktadır ve Allah ona henüz bir oğul ihsan etmemiştir. Şah Nasır falcıları ve müneccimleri topladı. Onlar şahın yıldızında güzelliğiyle meşhur Yemen şahının kızının ona bir oğul vereceğini görürler. Şah görücülük yaptırır, falcıların söylediği gerçekleşir ve bir oğlu olur. Adını Vamık koyarlar.

Vamık dünyaya gelince falcılar onun yıldızına bakarlar ve onun bütün ilimlerde dünyanın biriciği olacağını, fakat ilk gençlik yıllarında aşklar ve zor sıkıntılar yaşayacağını daha sonra yaşlanıncaya kadar mutlu olacağını söylerler.

Vamık'ın babası Şah Nasır onun eğitimine hazırlanır ve bir mağarada yaşayıp hiç dışarı çıkmayan, Eflatun'un öğrencilerinden Müeyyed isimli Yunan filozofunu Vamık için hoca tayin eder. Vamık'ın gündüzleri filozofun huzuruna gelip öğrenim gördükten sonra geceleri kendi köşküne dönüp dinlenmesi için filozofun mağarasının yakınına bir köşk yaptırır. Bir süre sonra bu köşkün çevresinde adına

[138] Mahcub, 2:134.

Şehr-i Sebz denilen bir şehir kurulur. Vamık şehrin merkezinde kendi köşkünde yaşar, günlerce filozof Müeyyed'in karşısına gider ve bütün ilim ve fenlerde yetişip mezun oluncaya kadar bu işi sürdürür. Filozof onun eğitimini tamamladığı kanaatine vardığında Şah Nasır'ın huzuruna gelir ve durumu bildirir. Bu esnada bir peri kızı olan Azra, Şehr-i Sebz'e gelir ve şahzade Vamık'ı görüp ona aşık olur. Ağlayarak geri döner. Hercai duygular içinde perişandır. Daye bu sırrı gizlemesini tavsiye eder. Azra, durumundan Vamık'ı haberdar etmesi için dayeyi ikna eder.

Daye bir ressam çağırır ve ona Azra'nın resmini yapmasını teklif eder. Daha sonra insan şekline bürünür ve şahzade'nin köşküne varır. Hile ve desiseyle resmi köşkün kapıcı ve bekçilerine satar ve sonunda şahzadenin o resmi görüp Azra'nın aşk okuna geleceğini kurar. Ardından Cabelsa'ya dönüp yaptıklarını haber verirnce Azra teskin olur.

Köşkün kapıcı ve hizmetçileri Azra'nın resmine bakıp perişan olurlar. Bu esnada Şah Nasır yoldan geçerken onların halini görür. Vamık görüp de aşık olur endişesiyle resmi bir sandığa koyup kilitler ve özel hazinesinde muhafaza eder. Bu resim Şah Nasır vefat edinceye kadar bu gizli hazinede kalır. Şah Nasır öldükten sonra Vamık tahta oturur, gizli hazinedeki sandığı açtırır, resmi görür ve ona aşık olur.

Belkis, kardeşinin oğlunu (Şah Nasır'ı) Saba ülkesinin padişahlığına atadığı zaman Süleyman'ın veziri Asaf'ın akrabalarından Berhiya isimli birini onun vezriliğine görevlendirir. Vamık'ın dünyaya geldiği günlerde vezirin de bir oğlu olur. Ona Asaf-ı Sanī adını verirler. Bu iki çocuk beraber büyürler ve Asaf-ı Sanī, Vamık'ın veziri olur. Vamık'ın Azra'ya aşık olduğu günlerde Asaf-ı Sanī de Çin Fağfurunun kızı Şekerduht'u uyurken görür ve ona aşık olur.

Vamık, Azra'yı bulmak için çöllere düşer. Devlet işlerini kendinden sonra Asaf-ı Sani'nin vekilliğine bıraktığını bildiren bir mektup yazar. Fakat Şekerduht'a aşık olan Asaf-ı Sani de vekilliğine muhalif bir çok dedikodudan sonra devlet işlerini Vamık'ın annesi Nigarin'e bırakır ve sevgilisini bulmak üzere yollara düşer.

Vamık önce, yolda haramilerle karşılaşır. Çapulcuların elebaşını ve bütün çeteyi öldürür. Daha sonra rüyasında Azra'yı görür. Sevgilisi ona kendisini doğuda bulacağını söyler.

Vamık uyandıktan sonra Doğuya gitmek için geri döner ve yolda bir dervişe rastlar. Onun şahzade Naim b. Şah Naim olduğunu öğrenir. Bir gemiye binerler ve çıkan bir fırtınada gemi batar. İki arkadaş birbirinden ayrı düşer. Vamık bir tahta

parçasına tutunarak Badçin'in altındaki adaya (Güneydoğu Asya'da Mecmäü'l-Cezayir) çıkar. Bir çok bela ve tehlikeler atlatır. Tuhaf ve garip yaratıklar görür.[139]

Sonunda Vamık Hz. Süleyman'ı rüyada görür ve ondan başarı ve fetih müjdeleri duyar. Çarçabuk Sad isimli bir tüccarın gemisiyle denizden hareket eder ve şans eseri aynı gemide Asaf-ı Sani'yi görür. Gemi Çin ü Maçin'e ulaşınca Vamık ve Asaf-ı Sani, Tüccar Sad'den ayrılıp Şekerduht'u bulmak hevesiyle Çin ü Maçin şehrine yürürler. Diğer taraftan Şekerduht bir rüya görüp ava çıkar. Yolda Vamık ve Asaf-ı Sani'yi görür. Onları alıp köşke döner. Kim olduklarını öğrenince Asaf-ı Sani'nin aşığı olur.

Vamık kendi macerasını ve Azra'ya duyduğu aşkı açıkladığı zaman Şekerduht, Azra'yla olan akrabalığından bahseder. Azra onun halazadesidir. Şahzade Naim'in sevgilisi olan Sanem-i Havra da Azra'nın amca kızıdır. Şekerduht Vamık ve Azra'yı görüştürmeyi vad eder.

Böylece Vamık ve Asaf-ı Sani bir müddet Şekerduht'un yanında gizlenirler.

Şekerduht'un Akrabalarından Mehin Banu, Şekerduht'un aşık olduğunu anlar ve bu aşkı, kendisi bir önlem alıncaya kadar gizlemesini öğütler.

Şekerduht cin taifesini çağırır ve onlara Azra'nın bir süredir kendisiyle görüşmeye niçin gelmediğini sorar. Azra'nın sırrının açığa çıktığını ve Bicade ve Behram isimli karı-kocanın Azra'nın babasının huzurunda onun aşkını açığa vurduklarını, Melik Şehbal'in öfkelenip kendi divanını Vamık'ı öldürmek üzere dünya semasına gönderdiğini öğrenir. Babası tarafından hapsedilen Azra ise delirmiştir. Bir yıldan sonra onu zorunlu olarak zindandan çıkarır ve tedavisiyle meşgul olurlar. Cabelsa memleketi matem içindedir.

Bir gece Azra, Vamık'ın rüyasına girer. Yüzüğünü onun parmağından çıkarır ve kendi yüzünğünü nişan olarak onun parmağına takar.

Şekerduht Azra'nın amca kızı Sanem-i Havra'yı yanına çağırır ve ona Azra'nın derdinin ilacı Vamık'ın elindedir der. Azra'nın Vamık'taki yüzüğünü alır ve onu Vamık'a baskın gelme alameti olarak Sanem-i Havra vasıtasıyla Azra'ya gönderir. Vamık, Azra'ya manzum bir mektup gönderir. Mektup ve yüzüğü gören Azra iyileşir. Sanem-i Havra, Vamık'ı istemek üzere kendi heyetini şahzade Naim'e gönderir. Heyet onu bulur ve Şekerduht'un köşküne getirir. O zaman Naim ve

[139] Yazar bu büyük tuhaflıkları Zekeriya-yı Kazvini'nin *Acayibü'l-Mahlukät* kitabından iktibas etmiş ve yer yer kitabın ismini vermiştir.

Vamık, Perizad'ın kızına nasıl görücülük edeceklerini kararlaştırırlar. (Zira Melik Şehbal kızını insanoğluna vermeye karşıdır).

Vamık cinnileri büyüler ve kendi tasallutu altına alır. O zaman kızlar görücülüğe başlar. Vamık dostlardan ayrılır ve Çin dağlarına gider ve bir mağarada cinlerin büyüsüne uğraşır. Bir çok uğraştan sonra bu işin sıkıntılarını bertaraf etmeye muvaffak olur ve cinler şahı kendi şehirlerinin harap olması korkusuyla Vamık ile anlaşmak zorunda kalırlar.

Vamık Melikü'l-Ervah (Melik Şehbal) ile Cabelsa şehrine gider. Fakat Melik Şehbal kızını vermeye henüz razı değildir. Veziri Tayfur, ona açıkça muhalefet etmek yerine cadıdan yardım almasını söyler. Vamık, cadının yardımlarını bertaraf eder ve onu Cabelsa'ya götürüp idam eder.

Vamık, Melik Şehbal'den Azra'nın aşkını haber veren Bicade ve Behram'ın idam edilmesini ister.

Vamık ve Azra, nişanlanırlar. Sonra Vamık, Sanem-i Havra'ya şehzade Naim için görücülük eder. Bunu, Şekerduht ve Asaf-ı Sani'nin de nişanlanması takip eder. ve Çin'de düğünler yapılır.

Vamık'ın Azra'dan bir oğlu olur. Ona Nasır-ı Sani ismini verirler. Vamık oğluna devlet siyasetini, adaleti ve sultanlığı öğretir.

Çin fağfurundan bir mektup gelir ve Melik Şehbal'in vefat ettiğini öğrenirler. Vamık ve Azra Cabelsa şehrine giderler. Oğlu Nasır-ı Sani Saba ülkesinde, kendi Cabelsa şehrinde Asaf-ı Sanī de Çin'de padişahlık yaparlar.[140]

2.3. Türk Edebiyatında Vamık u Azra:

Türk Edebiyatında *Vamık u Azra*, Ahmet Talat Onay'ın ifadesiyle edebiyata layıkıyla girememiştir. Ayrıca *Ferhat ile Şirin*, *Leyla ile Mecnun* gibi halk hikayesi şeklinde yayılma imkanı da bulamamıştır.[141] Muhammed-i Şefi'in bu kayıp eserin bir kısmını keşfini müteakip bu konudaki şüpheler de ortadan kalkmıştır. Lamiī'nin eseri Unsurī'ninki kadar orijinaldir. İki eserin ortak tarafı sadece baş kahramanların yani Vamık ve Azra'nın aynı adı taşımalarıdır.[142]

Lamiī'nin eserinin çeşitli yerlerinde eserinin tercüme olduğunu düşündürecek

[140] Mahcub, 2; 137-141.
[141] Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara, 1992., s. 429.
[142] M. Nazif Şahinoğlu, "Unsurī", md. *İA*, 13; 45.

Eylesen bu bahra söz fülkin revān

Böyle açdı kıssa içün bādbān

şeklinde benzer beyitlere rastlansa da bunun geleneksel bir üslup olduğu kabul edilmelidir.[143]

Unsurī ve Lamiī'nin eserleri arasında olayların bir kısmı ve motiflerde benzerlikler vardır. Lamiī'nin eserini kaleme alırken elinin altında bir başka eser olduğu da anlaşılmaktadır. Lamiī kendi eserinde sözü edilen bu eseri "kör, topal" diye eleştirir. Ancak kendi eserini yazarken bundan faydalandığı da muhakkaktır. Lamiī'nin, eserinde üstad olarak Unsurī'den bahsetmesi de dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Ayrıca Lamiī, Farsçadan çevirdiği diğer eserlerin tercüme olduğunu açıkça söylemekten çekinmeyen bir şairdir. *Vamık u Azra* konusunda ise bu tür bir açıklama söz konusu değildir.[144]

Tercüme, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir bahistir. *Hüsrev ü Şirin, Leyla ve Mecnun, Yusuf u Züleyha Vamık u Azra* ve diğer bir takım aşk mesnevileri Osmanlı toplumunda beğeniyle karşılandığı için defalarca nazmedilmiş, içerdiği olaylar her manzumede başka bir şekil kazanmıştır. Türkçe bir manzumenin Farsça bir eserden tercüme olduğunu söylemek etraflıca bir araştırma yapılmasını gerektirir.[145]

Muhammed Emin Riyahī, Lamiī'nin eseri için Said-i Nefisī'den naklen şunları kaydeder. "Unsurī'nin orijinal nüshası kaybolan *Vamık u Azra*'sından yapılan tercüme çok ehemmiyetlidir. Ben, Lamiī'nin *Vamık u Azra*'sını, Unsurī'ye ait manzumeden günümüze gelebilen ve toplam 515 beyit tutan beyitlerle karşılaştırdım ve şu sonuca vardım: Türk şairinin elinde Unsurī'nin mesnevisi yoktu. Üstelik, bu konuda yazılmış diğer Farsça manzumeler de Unsurī'nin hikâyesine benzememektedir."[146]

Lamiī'nin eserinde kendinden önce yazılmış bir *Vamık u Azra* mesnevisini değişik ifadelerle eleştirmesi de klasik edebiyatımızda öncelikle geleneksel bir yaklaşımdır. Şair bu düşünceyi kendini sözü edilen eseri yazmaya sevk eden kişinin gerekçesi olarak da ortaya koyar. "Şair dostlarıyla oturup ünlü bir

[143] Ayan, 15.
[144] *A.g.e.*, 17.
[145] Muhammed Emin Riyahī, *Zebān u Edeb-i Farsī der Kalemrov-i Osmānī*, (*Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*), (çev. Mehmet Kanar), İstanbul, 1995, s. 230.
[146] Riyahī, 230.

mesneviyi okurken, arkadaşları ondan benzeri bir eser yazmasını isteyebilirler. Hatta bu işi ancak kendisinin başarabileceğini söyleyerek ısrar etmiş olabilirler."[147] Fakat aşağıya alınan beyitleri mukayese etmek suretiyle Lamiī ve Camiī'nin *Vamık u Azra*'yı kaleme aldıklarında, paylaştıkları edebī ortam hakkında bir fikir edinilebilir.

Lamiī, *Vamık u Azra*:

Sābıkā bu kıssa-i hoş-manzarı
Nazm idüp yazmış meger kim Unsurī

Rūm'a düşmiş āhir ol hūrī-libās
Türkī dilden hullesin kılmış palās

Ne letāifden yanagı lāle-zār
Ne kavāfīden ayagı müze-dār

Hāksār u çeşmi kūr u başı kel
H'ār u zār u pāyı lenk ü desti şel

Uş bu yüzden iderek yüz bin sülūk
Hāk-i pāy-ı şāha irmiş lenk ü lūk

(390-394)[148]

Camiī, *Vamık u Azra*:

Oķudum yād-gārın her birinüñ
Bahāristān'da gördüm ᶜUnṣurī'nüñ

Kim itmiş Vāmıķ [u] ᶜAẓrā'yı manẓūm
Adı dillerde maᶜlūm kendi maᶜdūm

İşitmiş çoķ cihānda ad u ṣanın
Velī hiç kimse virmemiş nişānın

Meger bir şaḫṣuñ ol girmiş eline
Kim itmiş tercüme kendü diline

Velī ol deñlü virmemiş leṭāfet
Meẕāķ-ı cān bula andan ḥalāvet

(317-321)

Her iki şair de doğrudan doğruya Unsurī'den bir üstad, onun eserinden de prototip olarak bahsetmektedir. Aynı dönemde yaşayan bu iki şairin birbirlerinden mi yoksa bir üçüncü *Vamık u Azra* versiyonundan mı bahsettikleri yukarıdaki

---

[147] İsmail Ünver, "Mesnevi", *Türk Dili (Divan Şiiri)*, Sayı, 415-416-417, Temmuz, Ağustos, Eylül 1986, s. 437.
[148] Ayan, 134.

beyitlerin sırrı olarak kalacaktır. Çünkü sadece bu iki şairin eseri elimizdedir ve telif oldukları kesindir. Behiştî Sinan[149] ve Kalkandelenli Muidî de aynı dönemde yaşamış ve tarihî kaynaklar *Vamık u Azra* yazdıklarını kaydetmiştir. Ayrıca Lamiî ve Camiî'nin hangi eseri eleştirerek kendi eserlerini ortaya koydukları da değerlendirme ölçüsü değildir.

Camiî'nin yukarıya alınan beyitlerinden edinilecek başka kanaatler de vardır. Tercüme edilmiş bir eserden söz edilmektedir. Fakat tercümeye bir letafet verileceği, ve sözü edilen eserin bunu başaramadığına dair ifadeler dönemin tercüme anlayışını ortaya koymak bakımından önemli olduğu kadar Camiî'nin eseri hakkında da fikir verecek mahiyettedir.

Başka edebiyatlarda olduğu gibi Türk Edebiyatında da *Vamık u Azra* müstakil bir hüviyet kazanmıştır. Lamiî'nin eserinde geçen *Anton (Frenk Anton)* ismine Camiî'de rastlanmamaktadır. Bunun dışında olay örgüsü ve şahıs isim ve karakterleri aynı denilebilecek derecede benzerlik göstermektedir. Camiî'de teolojik özel çizgiler de kendini hissettirir. Her iki eserdeki bu benzerlik ortak bir örneğin olabileceğini düşündürmektedir. Lamiî'nin eserinin epizotları bu konudaki kanaatlerin referansı fonksiyonundadır.

Lamiî'*nin Vamık u Azra Mesnevisi:*

Çin hükümdarı Taymus, bütün zenginliklere sahip olmasına rağmen birkaç kere evlendiği halde çocuğu olmamıştır ve bu yüzden mutsuzdur. Sonunda bilginlerin tarif ettiği nitelikteki kızı araştırmaya başlar. Ressam Beşir'in çizdiği resimlerden Turan hanının kızının belirtilen niteliklere uygun olduğunu görür. Onunla evlenir ve Vamık dünyaya gelir. *(Vamık'ın özellikleri mesnevilerde klasikleşmiş ideal özelliklerdir).*

Gazneyn ülkesinin adı dillere destan güzel bir kızı vardır. Bu, Azra'dır.

Azra bir gün arkadaşlarıyla otururken Vamık'ın şöhretini ve güzelliğini işitir ve ona aşık olur. Dayesi bu derde çare olarak Azra'nın resmini ipekler üzerine çizdirip dünyanın dört bir yanına gönderir. Bu şekilde Vamık'ın onu görüp aşık olmasını kurmuştur.

---

[149] Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bl. 4148 Numarada kayıtlı olan eserin bir kısmının Behiştî Sinan'a ait mensur *Vamık u Azra* olduğu kayıtlarına rastlamak mümkündür. Ancak sözü edilen eserin tamamı *Hümayunnâme*'dir. *Hümayunnâme*, olayları hayvanlar arasında geçen, ders verici mesaj içerikli manzum ve mensur fabıllardan müteşekkildir. Kelile ve Dimne hikâyeleri Türkçede bu isimle işlenmiştir.

Bir gün Vamık yüzünün aksini suda görüp gurura kapılır. Bu duygularla avlanmaktayken bir tüccar grubuyla karşılaşır. Onlardaki ipek üzerine çizilmiş resmi görünce kendinden geçer. Saraya döndüğünde de durumunda değişme olmaz. Gece gündüz keder içinde şiirler söyler.

Çin hakanı Taymus'un oğluna öğütleri kar etmez. Vamık'ın Azra'yı aramak üzere yola çıkmasına engel olamaz bin askeri ödüllendirerek onunla gönderir. Taymus'un vezirinin oğlu Behmen Vamık'ın yakın arkadaşıdır. Onunla aynı zamanda doğmuştur. O da bu yolculuğa katılır.

Uzun ve sıkıntılı bir yolculuktan sonra uzakta bir ağacın altında çeşme olduğunu görüp orada dinlenmeye çekilirler. Bu çeşme başı Lahican isimli peri şahının makamıdır. Lahican, aşık olduğu anlaşılan Vamık'ın gazel okuduğunu görür. Onun derdiyle hüzünlenir ve insan şekline girerek onu kendi sarayına davet eder. Sarayda ziyafetten sonra birbirlerine dertlerini anlatırlar. Lahican, Kaf Dağının padişahının kızı Ferī'ye aşıktır. Ferī'nin babası ise bu aşka muhaliftir. Vamık da kendi macerasını anlatmaya başlar. Bu esnada Ferī emrindeki perilerle ziyafet meclisini basar, fakat bozguna uğrar.

Daha sonra Kaf Dağına eli boş dönmenin utancı içinde yeniden saldırmayı planlayıp Vamık'ı kaçırmayı düşünür. Vamık da bu esnada aşkını dile getiren gazeller okumaktadır. Ferī bu gazellerden etkilenir ve düşmanlığı unutur. Vamık Elbürz'den dönen Lahican'la Ferī'yi barıştırır. Ferī ve Lahican da Azra'yı aramak üzere kanat açarlar.

Vamık ve Behmen'in yolculuğu devam eder. Sonunda avlağı bol olan bir yere ulaşırlar. Vamık burada avlanmak ister fakat bu bölgenin sahibi zalim Erdeşīr ile savaşmak zorunda kalır. Onu yener. Fakat Erdeşīr yaralanan Vamık'ın yarasına merhem yerine hileyle zehir koydurur. Behmen hileyi anlayıp Erdeşir'i hapseder. Erdeşir'in kızı Dilpezir, babasının affedilmesi için Behmen'e hediyeler sunar. Ayrıca Vamık'ı iyileştirecek Pir'i buldurur. Dilküşa kalesinden panzehir getirilir ve Vamık iyileşir.

Belh sultanı Tur Erdeşir'in yardımına gelir. Kale halkı ve Behmen Tur'la savaşırlar. Behmen esir düşer ve Dilpezir, Vamık'ı Pīr'in yardımıyla Dilküşa kalesine kaçırmayı başarır. Lahican ile Ferī Dilküşa kalesinde Vamık'ı hasta görünce alıp Kaf Dağına götürürler.

Diğer taraftan Azra, dayesiyle birlikte Gazne sultanından bir bahaneyle izin almayı başarır ve on gün süren yorucu bir yolculuktan sonra bir şehre ulaşırlar. Bu

şehirde Pirezen isimli yaşlı bir kadın onları konuk eder. Bu arada Vamık'ı aramaya çıkan Dilpezir ve Pīr de aynı eve gelirler. Birbirleriyle tanışıp beraber Elbürz'e gitmek üzere hazırlanırlar.

Dördü Umman kıyısında bir tüccar gemiciye Çin eşkiyaları tarafından soyulduklarını söyleyip gemiye binerler.

Vamık ise Kaf Dağında özenli bir bakımdan sonra iyileşmiştir. Lahican yine Azra'yı aramakla meşgul olur. Bu aramaların birinde sözü edilen gemiye rastlar ve gemiyi çok güzel bir adaya çeker. Lahican onlarla sohbet eder ve gerçeği öğrenir. Sonra dördünü de alıp Kaf Dağına uçurur. Vamık, Azra'yı gökte karşılar. Behmen'den uzak kalmak ise sevinç ve eğlencelerini gölgeler. Lahican onları Tur'un bulunduğu yere getirir. Tur ile savaşıp Behmen'i zindandan kurtarırlar. Tur kaçarak Frenk Anton'a sığınır. Bu ilk zaferin ardından Tur ve Anton kuyular kazdırıp üzerlerini kapatırlar ve Vamık'ın üzerine hücum ederler. Behmen, Azra, Pīr, Dilpezīr ve Daye bu savaşta bitkin düşer.

Azra'nın resimlerinden biri de Tus ülkesinin hükümdarı Mizban'a ulaşmıştır. Mizban bu resme aşık olmuş ve ordusuyla birlikte, Azra'yı aramaya başlamıştır. Savaşın bu hassas anında onların imdadına yetişir ve önceden düşman olduğu Tur ve Anton'u bozguna uğratır. Tur ve Anton çareyi Anton'un adalarından birine kaçmakta bulurlar.

Mizban savaştan sonra Azra'yı görüp kendini kaybeder. Azra ise Vamık'a duyduğu aşk ile perişandır. Mizban, Azra'yı kardeşi olarak kabul eder ve Tur ve Anton'un kaçarken esir ettikleri ve birlikte götürdükleri Vamık'ı kurtarmaya söz verir. Tur ve Anton'un bindikleri gemi fırtınaya tutulur ve Hindular tarafından ele geçirilir. Hindular Vamık'ı da onlarla birlikte ateşe atarlar. Tur ve Anton cezasını bulurken, Ateş, İbrahim peygamberi yakmadığı gibi Vamık'ı da yakmaz.

Vamık, Hind ülkesinde kalmaz ve Azra'yı aramaya koyulur.

Diğer taraftan Azra da arkadaşlarıyla birlikte, bir kervana katılıp Vamık'ı aramaya koyulur. Kervana Hint Zengīleri saldırır ve esir düşerler. Zengilerin reisi Helhelan, Azra'yı zorla elde etmek ister. Azra bu isteğe Helhelan'ın ağzını kana boyayan bir yumrukla karşılık verir. Helhelan Azra ve Dilpezir'i kollarından astırır. Azra'nın duaları kabul edilir. Helhelan, Keşmir sultanının kızını kaçırmış ve ondan bir kızı olmuştur. Helhelan'ın kızı Hüma onları kurtarır. Azra ise gördüğü bir rüyadan ötürü Vamık'ı burada beklemek istemektedir. Gündüzleri darağacında asılı geceleri Hüma ile birlikte onun gelişini bekler.

Vamık Nahşıvan'a gitmekte olan bir kervana katılır. Kervanı bu uzun ve tehlikeli yolculuk boyunca bir çok tehlikeden kurtarır. Kervan önüne çıkan iki aslanı yere serer. Başlangıçta Vamık'a karşı umursamaz davranan ve daha önce Azra'nın katılmış olduğu bu kervan Vamık'a gereken ilgiyi göstermeye başlar ve ona arzu ettiği bilgileri verir. Ayrıca Vamık'la birlikte Helhelan'ın ülkesine varıp onun kavmini perişan ederler. Helhelan Azra ve Dilpezir'i alarak kaçar. Mizban'a sığınır. Mizban karşısında Azra'yı görünce Helhelan'ı zindana attırır.

Mizban, Vamık ve Behmen'i haberdar eder. Vamık, Hüma'yı Mizban'la tanıştırır. Mizban ona aşık olur ve ziyafetler düzenler. Mevsim kış olduğu için konuklarının gitmesini istemez, fakat düğün için Gazne Sultanına ve Erdeşîr'e haber gönderir.

Periler ise matem içindedir. Vamık Lahican ve Ferî'nin Gur adlı şeytana esir düştüklerini öğrenir. Kaf sultanı Vamık'ı Gur'dan koruyacak önlemler alır, vücuduna yağ sürüp ağzına bir cevher vererek ateş ve buz deryasından zarar görmeden geçmesini sağlar. Sonunda devi yener. Lahican ve Ferî'nin iyi olduğunu öğrenir. Onları ararken İskender zamanından kalma bir mezarla karşılaşır. Mezar yedi başlı bir canavar tarafından beklenmektedir. Vamık onun bir sihir olduğunu anlar ve ancak devi ism-i azam ile yok eder. Lahican ve Ferî'yi kurtaran Vamık devin hazinesine el koyar. Tus şahına verilmek üzere birkaç hediye alıp kalanını askerine bırakır.

Mizban onları özel bahçesinde ağırlar. Gazne şahı gelir ve Vamık babasının ayaklarına kapanır. Ardından Çin hakanı gözükür. Bu arada Hüma ise üzgündür. Mizban Hüma'ya duyduğu aşktan ötürü Helhelan'ı affeder.

(Geleneksel ve görkemli eğlenceler yapılır).

Vamık ve Azra gibi diğerleri de sevdiklerine kavuşurlar. Hepsinin düğünü birlikte yapılır. Düğünden sonra ülkelerine dönerler.[150]

Camiî'nin eseriyle hemen hemen en küçük motifine kadar aynı olan bu iki eser Klasik edebiyatımızın *Vamık u Azra* hikayesine dair yegane anlatılarıdır.

Vamık ile Azra'nın aşkı müstakil olarak şiirlere motif olmuş, bazen de bestelenip söylenmiştir. Edirneli Ata;

Seni bin türlü belâlarla gören âşıka bak
Gam-ı Azrâ ile yolunda ölen Vâmık'a bak

[150] Ayan, 19-26.

beytiyle onlara telmih yaparken Safvet de;

Her zaman bir Vāmık u Azrā olur ālem bu ya
Nev-be-nev efsāneler peydā olur ālem bu ya

Kabz u bast kıl tefekkür aleminde ey gönül
Vakt-i sermānın sonu vakt-i germā olur ālem bu ya

şeklinde aynı aşkı dile getirmiştir. Safvet'in bu şiiri *Hafiz Osman* (Şaşı Osman) tarafından serbest gazel formunda oldukça güzel yorumlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MANİSALI CAMİ'Î'NİN VAMIK U AZRA MESNEVİSİ

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ:

1.1. Nazım Şekilleri :

Eserde mesnevi nazım şekli içerisine serpiştirilmiş 5 gazel ve Kanunî Sultan Süleyman için yazılmış 1 kaside yer almaktadır. Aşağıdaki dökümanda yer alan parantezli rakamlar mesnevi dışındaki nazım şekillerinin tertip sıralarını göstermektedir. Eserde yer alan bütün nazım şekilleri fonksiyoneldir. Öyküleme için mesnevinin elverişli olduğu kadar duygunun yoğunlaştığı kısımlarda gazel formundan faydalanılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'ı övmek için seçilen ifade biçimi yalnızca bir kaside ile sınırlı değildir. Mesnevi şeklinde de padişahın övüldüğü görülür. Yine de eserin bütününe hakim olan dil sadeliği kendini şeklî ögelerde de hissettirir. Asıl gayenin Vamık ile Azra'nın aşkını öyküleme olduğu çok belirgindir.

Beyit Numarası				*Nazım Şekli*
1	⟶	446	⟶	Mesnevi
447 (1)	⟶	474 (28)	⟶	Kaside (Medih+Taç)
475	⟶	1528	⟶	Mesnevi
1529 (1)	⟶	1533 (5)	⟶	Gazel I (Musarra-Müselsel)[151]
1534	⟶	3440	⟶	Mesnevi
3441 (1)	⟶	3445 (5)	⟶	Gazel II
3446	⟶	3454	⟶	Mesnevi
3455 (1)	⟶	3458 (4)	⟶	Gazel III
3459	⟶	3469	⟶	Mesnevi
3470 (1)	⟶	3474 (5)	⟶	Gazel IV
3475	⟶	3478	⟶	Mesnevi
3479 (1)	⟶	3483 (5)	⟶	Gazel V
3484	⟶	5240	⟶	Mesnevi

[151] Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 1995. s. 106.

1.2. Vezin ve Vezinlerin Uygulanışı:

Metinde mesnevi ve gazellerin vezni:

* - - - / * - - - / * - -

Mefâilün / mefâilün / feûlün

kalıbındadır. Hezec bahrinin bu kısa ve işlek kalıbı mesnevilerde oldukça fazla kullanılmıştır. Türk edebiyatında kaside ve gazellerin de bu kalıpla yazıldığı görülmüştür. *Hezec* Arapçada *güzel sesle ve bağırarak şarkı söyleme* demektir.

Kasidenin vezni:

- - * / - * - - / - - * / - * - -

Mef'ûlü / fâilâtün / mefûlü / fâilâtün

kalıbındadır. Muzari bahrinin bu kalıbı Münserih bahrinin *Müstef'ilün fâûlün müstef'ilün fâûlün* kalıbı şeklinde de okunabilir. Bu kalıp Türk edebiyatının her döneminde görülür, fakat oldukça az kullanılmıştır.[152] Camiî'nin bu kalıbı seçmesi ise tesadüfi veya rastgele değildir. Kasidenin tamamına aks sanatı hakimdir. Sanat bir beyitte daha çok birinci mısraın ilk kelimesi ile ikinci mısraın son kelimesi arasında vardır. Kalıp ortadan ikiye bölündüğünde iki eşit parça ortaya çıkar. Bu, bir beyitte dört eşit parçanın var olduğu anlamına gelir. Şairin sanata uygun bir vezin veya vezne uygun bir sanat seçtiği söylenebilir. Örnek:

Ṭâḳat getürmez iy şâh bâr-ı ʿaṭâña gerdûn
Kûh-ı girâna bir kâh ḳanda getüre ṭâḳat *(462)*

Türkçe Farsça ve Arapça kelimelerin vezne uygun şekilde telaffuz edildiği görülür.[153] Örnekler:

Zihî Vâcid k'ider bir demde îcâd
Hezârân vâlideyn <u>ebnât</u> evlâd *(7)*

[152] Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, 1994., s.232.
[153] Bkz. "İmla Özellikleri" Bl. s. 448.

("bint"in çoğulu "ebnāt" değil, "benāt"tır. Kelimenin vezin zoruyla bu şekilde çoğul yapıldığı düşünülebilir.)

Göñülden cānile sevdi ḥabībi
Kim oldı cümle dertlerüñ ṭabībi (289)

("dertlerüñ" kelimesinde yapılması geren imale, kelimenin klişeleşmiş imlasını da değiştirmiş ve çoğul ekinin ünlü harfi "elif" ile *dertlārüñ* şeklinde uzatılmıştır)

Yaḫūd irsāl idevüz aña peyġām
Bilevüz nāmını bildirevüz nām (1092)

("Yāhūd" kelimesi vezne uygun şekilde telaffuz edilmiştir.)

İki başı laᶜalden gez yeşimden
Kirişi ḳırmızī ḫāṣ ebrişimden (3238)

("laᶜl" kelimesi vezne uydurulmuştur.)

Şair oldukça rahat bir söyleyiş gücüne sahiptir. Vezin uygulaması dil sadeliğini etkilemeyecek ölçüde ustaca yapılmıştır. Metnin tamamında ritmi bozacak, akıcılığı aksatacak bir zorlama görülmez.

Kapalı hecelerin ağırlıkta olduğu vezin kalıpları en beğenilen kalıplar olmuştur. Bu kalıplarda üç kapalı hecenin ard arda gelmesine rağmen üç açık hece bir birini takip etmez. Kapalı hecenin çokluğu ritmi yavaşlatırken açık hecenin çokluğu ise ritmin yavaşlamasına sebep olur. Tefile sonundaki imaleler de ritmi yavaşlatır. Divan şairleri ritmi artırmak için kısa kalıpları tercih ederler. Ritmin aksamaması için mısra sonlarında ise uzun (medli) hece kullanmamaya özen gösterilir.[154] Camii'nin uygulamaları ritmin bu kriterlerine uygundur.

1.3. Kafiye ve Redif:

Vezin gibi, kafiye ve redif de divan şiirinde ritmi oluşturan ögelerdendir. Bütün klasik edebiyatlarda olduğu gibi divan şiirinde de şairler bağlı bulundukları geleneğin estetik anlayışına oldukça bağlıdırlar. Aynı zamanda kafiye, nazım şeklinden ayrı düşünülmeyecek bir husustur. R. Jakobson'un tespitiyle kafiye ses

---

[154] Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Ankara, 1996, s. 82.

benzerliğine dayanan kelimelerin oluşturduğu ahenkten ibaret değildir. Kafiye oluşturan kelimeler arasında anlamsal bir ilgi ve yakınlık da gözetilir.[155] Camiī'nin şiirde bu anlamsal ilgiyi ön planda tuttuğu açıktır.

Ḳodı zaḫmına merhem ṣardı üstād
Añub ᶜAẕrā'yı Vāmıḳ ḳıldı feryād (1834)

Severdi Dilpeẕīr'i cān u dilden
Niçe kez istemişdi atasından (2608)

Kafiye şiirdeki diğer kelimelerle ses ve anlam bütünlüğü oluşturacak bir fonksiyona sahip olursa etkileyici olur.[156] Aşağıdaki örnekte şair kafiye yerindeki kelimeyi mısra içerisindeki kelimelerle sağlamlaştırmış bir bakıma beyte bağlamıştır.

Yüzine sürdügince tāze tāze
Açardı göñlin ırmış gibi yaza (3324)

Kafiye yapılan kelimeler vasıtasıyla telaffuza dair fikirler edinilebilir:

Alur andan ṣafā vü ẕevḳ u leẕẕet
Gehi mihr ü vefā geh hicr ü fürḳat (21)

Bu deñlü rifᶜatile ᶜarş-ı aᶜẓam
İzi tozı ḳatında ẕerreden kem (200)

Seḥerden bindi Vāmıḳ ṣanki Rüstem
Yüridi ᶜaskere hīc yimedi ġam (3609)

Hemān saᶜat yirinden ṭurdı ol ḫar
Ol araya yaḳın olurdı dilber (4270)

Yukarıdaki örneklerde sözlüklere kalın ünlüyle geçmiş olan *fürḳat, aᶜẓam, ġam, ḫar* gibi kelimelerin Farsī veya Azerī telaffuz ediş biçimiyle yani ince ünlüyle *ġem, ḫer, fürḳet, eᶜẓem* şeklinde telaffuz edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum; eski ahenk anla- yışının kelimelerin telaffuz şeklinden bağımsız yorumlanamayacağı anlamına gelir.

Divan şiirinde bulunan her yeni kafiye ve redif yeni bir mana alemine yolculuk demektir. Söylenmemiş veya meseleye uygun düşen yeni bir kafiye ve

[155] *A.g.e.*, 83-84.
[156] *A.g.e.*, s. 87.

redifin bulunması şairin gücünü gösteren olumlu bir değerlendirme ölçüsüdür.[157] Aşağıdaki beyit bu açıklamaya örnek teşkil eder.

Bu er kim geldi bu ṣaḥrāya girdi
Bilinmez adı şanı yiri yurdı (1954)

Redif ise kafiyeyi bütünler ve zenginleştirir. İçerik redif için belirleyici etkenlerdendir. Rediflerle metnin anlamı ve konusu arasında sıkı bir ilişki vardır. Redifler genellikle Türkçe kelimelerden seçilir.[158] Tanpınar'a göre kafiye ve redif asıl temayı oluşturur ve şaire ilham kapıları açar. Fikir, duygu ve düşünceler kafiye ve redifin bünyesinde şekillenir.[159] Camiī mesneviye nazaran lirizme daha müsait olan gazelleri rediften faydalanmak suretiyle ayrıca coşkun ve müzikal hale getirmiştir.

1 Beni bülbül gibi zār eyledi ᶜışḳ
Ṭurağum gül gibi ḫār eyledi ᶜışḳ (3441)

2 Ḳomadı cānda şevḳ ü tende rāḥat
Cihānuñ geñligin ṭar eyledi ᶜışḳ (3442)

3 Ṭağıtdı dirnegini ᶜaḳluñ elden
Ne müşkil ṣatı bāzār eyledi ᶜışḳ (3443)

* * *

1 Niçe bir yanayın cānān ğamından
Öleyin ḳurtılayın cān ğamından (3470)

2 Yetiş gel iy ecel luṭf eyle ḳurtar
Beni ol āfet-i devrān ğamından (3471)

3 Güler gülşende gül pervāsı yoḳdur
Bu yaña bülbül-i nālān ğamından (3472)

Redif yapılan kelimeler şairlerin şahsī psikolojilerini ve yaşadıkları dönemin atmosferini de yansıtırlar.[160]

İstisnaī olsa da aşağıdaki uygulama biçimlerini kulak için hata yerine göz ahengi veya kelime içindeki benzer seslerle farklı arayışlar olarak kabul etmek gerekir.

Kimesne ḍarbile almadı Mıṣr'ı
Ne Cemşīd ü Ferīdūn u ne Kisrā (420)

---

[157] Cemal Kurnaz, "Divan Şiirinde Belge Redifler", *Yedi İklim*, 67, Ekim 1995; 65
[158] Macit, 88-89.
[159] Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1976, s. 20.
[160] Kurnaz, 68.

Ṣabāḥ oldı yirinden ṭurdı Vāmıḳ
Yüzini yire sürdi yine Vāmıḳ (4496)

Ayrıca ikinci beyitte "turdı" ve "sürdi" kelimeleri arasında bir nevi iç kafiye oluşturulmuştur. Beyit;

Sabah oldı yirinden turdı Vāmık

Yüzini yire yine sürdi Vāmık

şeklinde tertip edilebilirdi. Ancak "ye" harfi ile başlayan üç kelimenin ard arda gelmesi ahenk ve söyleyişi aksatacağı için araya ses değeri farklı bir kelime getirilmiştir.

2. EDEBÎ TÜRLER:

Besmele: (1-45)

Münacat (42-45)

Tevhid: (46-94)

Münacat (62-85)

Pendname (86-88)

Münacat (89-94)

Na't: (95-127)

Mirac: (98-252)

Münacat (249-252)

Medh-i Çehar-yar: (253-268)

Medh-i Hasan-Hüseyin ve Aşere-i Mübeşşere: (269-299)

Münacat (297-299)

Sebeb-i Telif-i Kitab: (300-371)

Padişah İçin Övgü: (372-474)

Özr-i Taksir-i Şair (Eserin Kusurlarından Ötürü Şairin Özür Dilemesi): (475-542)

Tevhid (475-480)

Münacat (481-494)

Sebeb-i Telif (495-536)

Münacat (537-541)

Giriş (542)

Agaz-ı Dastan: (543- 5240)

Hiciv (Devirden şikayet, ilim erbabının itibar görmediğinin ifadesi) (832-846)

Hikmet (1031)

Hikmet (1194-1200)

Münacat (1201-1203)

Hikmet (1306-1310)

Hikmet (1392-1395)

Hikmet (1462-1464)

Hikmet (1691)

Hikmet (1696-1702)

Hikmet (2031-2045)

Hikmet (2091-2092)

Pendname (2248-2255)

Pendname (3059-3063)

Hikmet (3171-3177)

Münacat (3525-3528)

Pendname (3731-3740)

Hikmet (3895-3897)

Hikmet (3922-3924)

Pendname (3926)

Hikmet (4061-4065)

Nevruziye (4841-4845)

Nevruziye (4980-4990)

Hikmet (5185-5187)

Pendname (5190)

Hikmet (5192-5193)

Pendname (5208-5228)

Münacat (5229-5240)

3. FİGÜRATİF ÖGELER

3.1. İnsan[161]

3.1.1. Tipler

3.1.1.1. Tahayyülî - Tasavvurî tipler:[162]

Aşık (Seven): Aşık *(1193),* divane *(3950),* rind *(3527),* Vamık *(8),* yar (2360)

Aşık Grubu: Ayyaş *(2691),* Bülbül *(12),* ehl-i aşk *(1479),* ehl-i daniş *(950),* ehl-i dergah *(1380), ehl-i derd (3179),* ehl-i dil *(549),* ehl-i fazl *(5089),* ehl-i güftar *(1174),* ehl-î ḥikmet *(805),* ehl-i ᶜilm *(5064),* ehl-i keramet *(5157),* Ferhad *(9),* Hurşid *(9),* Hüsrev *(11),* Mecnun *(5220),* mest *(3834),* Pervane *(997),* Ramin *(11),* rind *(2691),* saki (3822), Süheyl *(3168),* şeyda *(1190),* şeyh-i kamil *(796),* üstad-ı kamil *(3211),* uşşak *(3654),* yar (dost: 2212)

Maşuk (Sevilen): Afet-i devran *(3471),* Azra *(8),* canan *(3160),* dilber *(3959),* habib *(3793),* mahbub *(3751),* maşuk *(8),* melek *(3390),* tabib *(3793),* peri (1178) *yar (5219)*

Maşuk Grubu: Gül *(12),* Ferahşad *(9),* huban *(3990),* Hüb-ı Kenᶜän *(3923),* Leyla *(10),* Mahbub-ı Kenᶜan *(3166),* Nevbahar *(3168),* Şem *(997),* Şirin *(11),* Vis *(11),* Yusuf *(4586),* Zeliha *(3166).*

Rakib (Engel) ve Rakib grubu: adu *(3680),* cadu *(1782),* cazu *(2976),* div (1178), felek *(3999),* gayr *(507),* ifrit *(155a başlık),* melun (2373) nadan (1196), şeytan (1178)

3.1.1.2. Temsilî tipler:

Behram *(Merih: güneş sultanının komutanı) (3225)*

Cedi (Oğlak burcu) *(2179),*

Delv (Kova burcu) *(2179)*

---

[161] Bu bölümün tasnifi ve dinî kişiliklerin edebî metinlerde işlenişi hususunda şu eserlerden geniş ölçüde istifade edildi. Aynı eserler metin içerisinde sadece vurgulanması gereken bilgilerin referansı olarak tekrar edildi. 1- Metin Akkuş, *Divan Şiirinde İnsan I - Dinî Kişilikler,* Erzurum, 2000. 2- Metin Akkuş, *Nefi Divanı'nda Tipler ve Kişilikler,* Erzurum, 1995.

[162] Tipler, Vamık ve Azra'ya göre konumları dikkate alınarak gruplandırıldı.

Hamel (Koç/Kuzu burcu) *(923),*

Harçeng (Yengeç burcu) *(921),*

Huşe (Başak burcu) *(925),*

Hut (Balık burcu) *(924),*

Keyvan *(hazinedar) (181)*

Mah *(kamer; Güneş sultanının veziri) (305)*

Mizan (Terazi burcu)*(920),*

Müşteri (Bircis) (3432)

Sevr (Boğa burcu) *(926)*

Şems *(sultan-ı cihan)(111b)*

Tir *(Utārid, Merkür; güneş sultanının katibi) (962)*

Zühre *(çalgıcı, şarkıcı)(3433)*

3.1.2. Kişilikler

3.1.2.1. Dinī kişilikler:

Abbas: Abdulmuttalib'in en küçük oğludur. İslam peygamberinden üç yaş büyüktür ve onun amcasıdır. Bedir savaşından sonra Müslüman olmuştur. Mekke ve Huneyn savaşlarında Müslümanların safında çarpışmıştır. Seksensekiz yaşında vefat etti. Uzun boylu, beyaz ve güzel yüzlü idi. Abbasī halifeleri onun soyundandır.[163] Peygamberimiz Abbas'a "Ey Resulullāhın Amcası" diye hitap ederdi. Abbas, "Ya Resulullāh, müşriklerin beni gördüklerinde surat asmalarından rahatsız oluyorum" der, Resulullāh onu teselli eder ve "Onlar seni sevmedikçe Cennet"e giremez" buyururdu. Peygamberin vefatından sonra da büyük hizmetlerde bulunmuştur.[164]

İki ᶜamū olubdur eşrefü'n-nās
Ki yānī Ḥażret-i Ḥamza vü ᶜAbbās (274)

Abdurrahman: Abdurrahman bin Avf. Abd-i Avf bin Hars'in torunudur. Ashab-ı kiramın büyüklerinden Aşere-i mübeşşereden, yani cennetle müjdelenen on sahabiden, ilk iman eden sekiz kişiden biridir. Bu özelliğinden dolayı da metinden aşağıya alınan beyitte resullullāhın dostlarından altıncısı olarak

[163] Seyyid Ahmet Mekkī Üçışık, *Saadet-i Ebediyye* (*Tam İlmihal*, Haz. M. Sıddık Gümüş), İstanbul,1985, s. 970.
[164] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 2 C., İstanbul, 1999, C.1, s. 145-146

nitelendirilmiştir. Resulullâh ile yaşıt olan Abdurrahman, Mekkeli muhacirlerle Medineli Ensar arasındaki kardeşlik ilanında Sad b. Rebi ile kardeş oldu, zenginleşti ve bütün servetini Allâh yolunda sarf etti. İbadet ve takvada çok üstündü. Kendisinden fedakâr olan sahabileri düşündükçe haline üzülür ve ağlardı. Bütün savaşlara katılıp, Uhud'da yirmi yerinden yaralandı, sakatlandı ve dişleri döküldü. Hicretin 21. yılında 72 yaşında iken vefat etti. Çok sayıda hadis rivayet etmiştir.[165]

Olur altıncı yâri ᶜAbdu'r-raḥman
Muḥibb-i ḫânedân maḥbûb-ı Raḥmân (280)

Adem: İlk insan ve bütün ilahi dinlere göre de ilk peygamberdir. "Ebü'l-beşer" (insanlığın babası) ve "safiyyullâh" (seçkin kul) isimleriyle anılır. İbranicede *Adem* isminin toprak anlamındaki *edim*den geldiği rivayet edilmiştir. Bu, Adem'in topraktan yaratılmış olmasıyla kurulmuş bir ilgiyi gösterir.

İnsanlığın atası olan Adem gökler ve yerler yaratıldıktan sonra en güzel bir biçimde (ahsen-i takvim) topraktan yaratılmıştır.[166] Adem'den önce *Hin, Bin, Tim, Rim* adlı varlıkların bulunduğu İsrailiyyat ve İran folkloru kaynaklıdır. [167]

Adem'in yaratılmasıyla melekler yeryüzünde onun soyunun fitne çıkaracağı endişesine düştüler. Allâh ise meleklere ona secde etmelerini emretti. Bu secde ediş onu kabulleniş veya *biat* anlamında yorumlanmıştır. Meleklerin hocası olan Azazil kendinin ateşten Adem'in ise topraktan yaratıldığını ileri sürerek, kibirlendi ve emre itaat etmedi. Bu yüzden de lanetlendi. Azazil, yani iblis cennetin bekçisiydi ve çok bilgiliydi.

Daha sonra Adem, cennetten çıkarılmıştır. Allâh'ın emrine muhalif bir hareket dolayısıyla[168] Adem ve Havva cennetten çıkarılarak dünyada farklı bölgelere indirilmiş ve bir süre yalnızlığa mahkum edilmişlerdir. Adem Hindistan'da Nevz veya Bevz dağına, Havva Hicaz yakınlarında Cidde'ye indirilmişti. Adem Hicaz'a gelerek Havva'yı buldu. İşledikleri günahtan dolayı tövbe etmişler ve tövbeleri kabul edilmiştir. Adem cennetten çıkarılışını unutmamış ve sürekli ağlamıştır. Bunun üzerine Allâh ona arşının hizasında bulunan dünyadaki harem bölgede Kabe yapmasını ve onu tavaf etmesini emretmiştir. Adem'in Kabe'yi beş dağdan getirilen

[165] *A.g.e.*,1; 115-119.
[166] (Al-i İmran 59)
[167] Akkuş (2000), 3.
[168] (Bakara 35)

taşlarla yaptığı rivayet edilmiştir. Kabe'nin tek başına bir yakut taşı olarak gökten indirildiği, bu taşın Adem tarafından işlenerek kabe haline getirildiği de belirtilmiştir.[169] Adem, tavaf etme şeklini kendine klavuzluk eden Cebrail'den öğrenmiş, ilahī emirler 21 sayfalık[170] bir metinle bildirilmiş ve peygamberlik için gerekli ahlak ve faziletlerle donatılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi[171] insanlık da onların nesli olarak vücuda geldi. Havva her batında bir kız ve bir erkek ikiz dünyaya getiriyordu. Bunlar başlangıçta diğer batında doğan çocuklarla evlendiler ve daha sonra evlilik müeessesi Allāh tarafından yeniden düzenlendi. İlk batında doğan Kabil ile Lubud (*Lübüz*) idi. İkinci batında ise Habil ile kızkardeşi İklima doğdu. Adem'in isteği doğrultusunda Habil Kabil'in kızkardeşiyle evlenmeye razı oldu. Kabil ise Habil'in kızkardeşiyle evlenmekten kaçındı ve kendi ikiz kardeşiyle evlenmeye özendi. Bu sebeple ilk cinayet işlendi ve Kabil Habil'i öldürdü. Bu aynı zamanda ilk ölüm hadisesiydi. Adem'in vefat ettiği günün Cuma olduğu ve bin yıl yaşadığı rivayet edilmiştir. Kabrinin yeri hakkında ihtilaflar vardır. Hindistan'ın Nevz dağı, Mekke'nin Ebu Kubeys Dağındaki Kenz Mağarası rivayetler arasındadır.[172]

Edebiyatta, Adem, Havva, İsa, Mehdi, Muhammed, Halilullāh, Süleyman şahsiyetleri; yılan ve şeytan varlıkları genel olarak birbirini çağrıştırıcı, bütünleyici ögeler olarak yer alırlar. Adem'in yüzünde ilahi nur vardır. Allāh ona kendi ruhundan üflemiştir.

Metinlerde *düşmek* ifadesiyle cennetten sürgün edilen Adem ve Havva'ya telmih yapılır. *Bilmek* kelimesi Adem'in cennette bilmeyerek suç işlediğine, *la takrabū* iktibası da Adem ve Havva'ya hitaben Allāh'ın *"yaklaşmayın"* ikazına işaret eder. Hz. Adem'in şiirde ardındaki zengin malzeme ve bu malzemeye getirilen şerhlerle geniş bir anlam dünyasıyla yer aldığı görülür.[173]

Vamık u Azra metninde aşkın tarihine, Adem'in *Safiyyullāh"* ismiyle anılışına ve insanlığın babası olduğuna, *Mirac*ta Hz. Muhammed'i karşıladığına ve ilk peygamber olduğuna değinilmiştir.[174]

---

[169] Üçışık, 1013.

[170] On sayfa olduğu da rivayet edilmiştir. Taberī, *Taberī-yi Kebīr Tercümesi*, (Mütercim: ?), 3 C., İstanbul, 1306, C. I, s. 77.

[171] (Araf 189)

[172] M. Asım Köksal, *Büyük Peygamberler Tarihi*, 2 C., İstanbul, 1999, C. 1, s. 58-85.

[173] Bkz. Akkuş (2000), 3-9.

[174] Daha fazla örnek için bkz. *(5, 103, 117, 1388)*

Biri birine ᶜâşıḳ ḫalḳ-ı ᶜâlem
Biri birin sever evlâd-ı Âdem (13)

Ṣafiyyullâh egerçi 'bü'l-beşerdür
Muḥammed faḫrile ḫayrü'l-beşerdür (104)

Çün evvel göge irdi faḫr-ı ᶜâlem
Selâma geldi evvel anda Âdem (114)

Nübüvvet şemᶜin evvel yaḳdı Âdem
O şemᶜüñ cemᶜine bu oldı ḫâtem (164)

Ahmed: Bkz. "Muhammed".

Ali: Ali b. Ebu Talib el-Kureyşî el-Haşimi. Hicretten 22 yıl önce (M. 600) Mekke'de doğmuştur. Ali, cenetle müjdelenen on kişiden dördüncüsüdür.

Hz. Muhammed'in amcasının oğludur. Hatice'den sonra yaşına göre çocuklar arasında ilk inanan ve peygamberle birlikte ilk namaz kılan kimsedir. Peygamberin kızı Fatıma ile evlenerek ona damat olmuş ve hicret esnasında Mekkelilerin şüphelenmemesi için Hz. Muhammed'in yatağında uyumuş yine onun vasiyetiyle cenazesini yıkamış ve benzeri hizmetleri yapmıştır. [175] Hz. Muhammed; Ali'yi, Fatıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i çağırmış ve "Allâh'ım, bunlar benim ailemdir." buyurmuştur. Muaviye'nin halifelik için yaptığı girişimlere rağmen İslam dünyası onu dördüncü halife olarak tanımıştır. Hz. Ali Küfe'deki Harici Abdurrahman b. Mülcem tarafından sabah namazında zehirli bir hançerle yaralanıp 28 Ocak 661'de vefat etmiş ve Küfe'ye defnedilmiştir.

Hz. Ali, sancaktarlık yapmış, Uhud'da ve Huneyn'de yaralı olmasına rağmen Resulullâhı korumuştur. Hayber'de ağır bir demir kapıyı kalkan gibi kullanmış ve savaşın zaferle sonuçlanıp Yahudilere galebe çalınmasında büyük payı olmuştur. Fedek'te ve Yemen seferinde kuvvetleri sevk ve idare görevinde bulunmuştur.

Peygamberin özel katipliğini ve vahiy katipliği yapmıştır. Halifeler döneminde idari görevde bulunmamış, savaşlara katılmamış, Medine'de kalıp; *Kur'an*, hadis ve fıkhî konularda çalışmıştır. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer onun fikrine müracaat etmişlerdir. İslam tarihinin başlangıcının hicret tarihi olması onun teklifiyle kabul edilmiştir.

Hz. Ali değişik lakaplarla anılır. *Ebu Türâb* (toprağın babası)lakabı. Hz. Muhammed tarafından verilmiştir. *El-Murtazâ* (beğenilmiş seçilmiş), *Esedullâhi'l-Gâlib* (Allâh'ın galip arslanı), *Kerremallâhu vecheh* dua cümlesi de çocukluğunda

[175] Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali" md. *DİA*, İstanbul, 1989; 2; 371-372.

puta tapmadığı için ona verilen bir lakaptır. *Arslan* , *Haydar, Haydar-ı Kerrar, Allāh'ın Arslanı, Esedullāh, Şir-i Yezdan, Şir-i Huda, Gazanfer-i Bari, İmam-ı Evliya, Emirü'l-Müminin, Murtaza, Aliyyü'l-Murtaza* lakapları da Hz. Ali için kullanılan lakaplardır. Bektaşi ve benzeri tarikat mensupları arasında *Saki-i Kevser, Pir-i Yezdan, Şah-ı Velayet, Şah-ı Merdan, Şah-ı Necef, Sultan-ı Necef,* olarak anılır.

Edebiyat Dünyasında: Sırr-ı Pinhan, Kaşif-i İlm-i Ledün, Dürr-i Derya-yı İlah, Gevher-i Kan, Zat-ı Pak-i Mustafa, Kıble-i Can, Sahib-i Lutf u Kerem, Kān-ı İhsan, Pişvā-yı Evliyā, Şah-ı Cümle Kainat tamlamaları Ali'ye işaret eder. Sevgilinin kaşı ve kirpiği Haydar'ın oku ve yayıdır. Gamzesi, *Zülfikar-ı Murtaza*'dır. Kasidelerde memduh devlet adamı ise o da değişik yönlerden Hz. Ali'ye benzetilir. Çar-ı yar-ı güzin bölümünde hakkında medhiyeler yer alır.

Vamık u Azra metninde *(265-268)* çar-ı yar-ı güzin kısmında dördüncü halife olduğu, cömertliği, kevser kadehinin sahibi olduğu, tarikat ehlinin sultanı olduğu, samimi inancı, şecaati, kerameti ve yiğitliği anılmıştır.

Ḥayāsı artdı ᶜOs̱mān-ı emīnüñ
Seḫā vü cūdile luṭfı ᶜAlī'nüñ (245)

Emīrü'l-mü'minīn dördünci Ḥaydar
Odur sāḳī anuñdur cām-ı Kevs̱er (265)

İkincisi ᶜÖmer üçünci ᶜOs̱mān
ᶜAlī dördüncisidür İbn-i ᶜİmrān (277)

Olurlar rükn-i aṣḥāb-ı peyem-ber
Ebūbekr ü ᶜÖmer ᶜOs̱mān u Ḥaydar (5236)

Asaf: Süleyman peygamberin katibi veya veziridir. *Kur'an-ı Kerim*de "kendinde kitaptan ilim bulunan kişi" olarak bahsedilmiştir. "(Sonra Süleyman müşavirlerine) dedi ki: Ey ulular! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir? Cinlerden bir ifrit sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm, gerçekten bu işe gücüm yeter ve bana güvenebilirsiniz dedi. Kitaptan (Allāh tarafından verilmiş) bir ilmi olan kimse ise: Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm, dedi. (Süleyman) onu (melikenin tahtını) yanıbaşına yerleşmiş olarak görünce: Bu, dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği)

lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, çok kerem sahibidir."[176]

Asaf b. Berahya; muska, tılsım, vefk gibi ilimler ve simyanın mucidi sayılmıştır. İslami kaynaklarda duası makbul ve ism-i azam-ı bilen bir kişi olarak tanımlanmıştır. Asaf, İsmaili neslindendir. Annesi İrailoğullarının ileri gelenlerinden birinin kızıydı. Lavi ibn Yakub neslindendir. Süleyman'a gözünü açıp kapamadan önce Belkis'in tahtını getireceğini söylemişti. Daha sonra Süleyman tahtı önünde Allâha secde edip dua etti ve Belkîs'in tahtı huzurda beliriverdi.[177]

Onun hakkındaki bazı bilgiler de İsrailiyat kaynaklıdır. Tevratta Zebur bestecisi "ilahici" olarak vasfedilmiştir. Ayrıca Davud'un merasimlerini yürütme görevinde bulunmuş peygamber veya üstün bir kişi olarak da tanımlanır.[178]

İslam dünyasında Asaf, vezir sembolü olarak yer almıştır. İleri görüşlülüğü, hikmetli davranışı, başarılı yönetimi ve tedbiri ön plana çıkmış bir şahsiyettir. *Vamık u Azra* metninde de "Sinan Beğ" Asaf'a benzetilerek övülmüştür.

Yegâne ḫüsrev-i düstûr-ı devrân
K'olubdur Āṣaf-ı Sulṭān Süleymān (306)

Belkis: Saba melikesidir. Süleyman kıssasında Belkîs'ten ima yoluyla bahsedilir. İsmi verilmez. Saba ülkesi Yemen ve Hicaz arasında tabii güzellikleri zengin olan bir bölgedir. Süleyman ordusuyla buradayken su bulmak için ayrılan Hüdhüd'ün gecikmesine öfkelenmiştir. Hüdhüd, Belkis ve onun ülkesinden haberler getirir. Süleyman, melikeyi davet eder. Melike Süleyman'ın ihtişamını görür, onun dinini kabul eder ve ülkesine döner. Süleyman'ın ihtişamına dair anlatılanlar *Kur'an-ı Kerim*'de Belkis'in gözüyle ifade edilmiştir. [179]

Tevrat'ta Belkis'in adı geçmektedir ve Süleyman yine ihtişamlıdır. "Ve Şeba kraliçesi, Süleyman'ın şöhretini işitince, Süleyman'ı Yeruşalim'de bilmecelerle denemek için, çok büyük alayla, baharat ve pek çok altın ve değerli taşlar yüklü develerle geldi ve Süleyman'ın yanına geldi ve yüreğinde olan bütün şeyler için onunla söyleşti. Ve onun bütün sorgularına Süleyman cevap verdi. Süleyman için kadına cevap vermediği gizli bir şey yoktu. Ve Süleyman'ın hikmetini ve yaptığı evi, ve sofrasının yemeğini ve kullarının oturuşunu ve hizmetçilerinin duruşunu ve

---

[176] (Neml 38-40)
[177] Taberî, 1; 391.
[178] *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat, Zebur [mezmurlar] ve İncil)*, İstanbul, 2000,1 Eski Ahit, s. 429, 438, 568.
[179] (Bkz. Neml 44)

onların esvaplarını, sakilerini de ve onların esvaplarını ve Rabbin evine çıktığı merdiveni Şeba kıraliçesi gördüğü zaman artık kendisinde can kalmadı."[180]

İslam kültüründe Süleyman'a duygusal yakınlık izafe edilmiş ve bu şekilde sevilerek işlenen bir motif olarak yaygınlık kazanmıştır. Aşağıdaki beyitlerde İhtişam ve zenginliğin aşka yenik düşeceği, seven ve sevilenin elit tabakaya has görüşme töreni, Süleyman ve Belkīs sembolleri ile anlatılmıştır.[181]

Ḳılam hüdhüd gibi emrüñ başa tāc
Süleymān'a idem Belḳīs'i muḥtāc (595)

Gidelüm muntaẓırdur saña sulṭān
Bugün Belḳīs'ini görsün Süleymān (3021)

Betül: Hz. Muhammed'in kızı Fatımatü'z-Zehra ve Hz. Meryem'in lakabıdır. Betül, erkeklerden çekinen namuslu kadın anlamına da gelir.

Vamık u Azra metninde peygamberin kızına işaret edilerek kullanılmıştır. Fatımatü'z-Zehra Hz. Muhammed'in dördüncü kızı, Ali'nin zevcesi ve Ömer'in kayınvalidesidir. Ehl-i beyittendir. Beyaz tenli ve çok güzel olduğu için "zehra" sıfatıyla anılmıştır. Hicretten onüç yıl önce Mekke'de doğmuş ve 24 yaşındayken vefat etmiştir. Hasan, Hüseyin ve Muhsin adında üç oğlu ile Ümm-i Gülsüm ve Zeyneb adında iki kızı olmuştur. Hz. Muhammed'in soyu Fatıma ile devam etmiştir. Fatıma'nın kızı Zeyneb, Cafer Tayyar ile nikahlanmıştır. Bu sülaleye "şerif-i Caferi" denir.[182]

Aşağıdaki beyitte de Resullullāh'a olan yakınlığı dile getirilen Betül, Hz. Aişe'nin ifadesine göre sözü ve konuşması Hz. Muhammed'e en fazla benzeyen kişiydi. Peygamber o geldiği zaman ayağa kalkar ve onu karşılayıp selamlardı.[183]

Yine Hz. Muhammed'in eşi Aişe'nin bir başka rivayeti Fatıma'nın peygambere olan yakınlığını ifade etmek açısından önemlidir. Resullullāh hastalığında Fatıma'yı yanına çağırmış ve ona gizlice bir şeyler söylemişti. Bu sözler Fatıma'yı ağlatmış, daha sonra yine gizlice söylediği sözlerle onu teselli etmiş ve güldürmüştü. Aişe, Fatıma'ya, onu önce ağlatan ve daha sonra güldüren sözlerin ne olduğunu sordu. Fatıma, "Tutulduğu hastalığı neticesinde vefat edeceğini haber verdi. Buna ağladım.

---

[180] *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, 1 Eski Ahit* (II. Tarihler, Bab 9, 1-5), s. 442.
[181] Daha fazla örnek için bkz. *(3083, 3085, 3100, 3103, 3104, 3111, 3133, 3141, 3142, 4870, 4873)*
[182] Üçışık, 1005.
[183] Köksal, *İslam Tarihi*, 11+1 C., İstanbul, 1981, C. 2, s. 255.

Sonra ev halkının, kendisine ilk kavuşup katılanı ben olacağımı haber verince de güldüm." dedi.[184]

Camiī, *Vamık u Azra*'da Hüseyin'i anlatırken Fatıma ve Ali'ye de gönderme yapmıştır.

Çerāğ-ı ḳurretü'l-ᶜaynı resūlüñ
Yüregi yağıdur zevce'l-Betūl'üñ (272)

bu Cehil: Bkz. "Ebu Cehil".

Bubekir: Bkz. "Ebubekir".

Davud: Davud b. İşa. Beni İsrail peygamberlerindendir. Süleyman peygamberin babasıdır. Hem peygamber hem sultandı. Zebur kitabı ona nazil olmuştur. *Kur'an-ı Kerim* de Hz. Davud'a verilen mucizelerden bahseder: "Süleyman, Davud'a varis oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden (nasip) verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur."[185]. "Andolsun, Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. "Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin!" dedik. Ona demiri yumuşattık."[186] "(Resulüm!) Onların söylediklerine sabret. Kulumuz Davud'u, o kuvvet sahibi zatı hatırla. O hep Allāh'a yönelirdi. Biz, dağları onun emrine vermiştik. Akşam sabah onunla beraber tesbih ederlerdi."[187] Bu ayetlerin tefsirine göre ona güzel konuşma özelliği ve güzel bir ses verildiğini, dağların ve kuşların bu güzel sese eşlik ettiğini, demiri yoğurup zırh yapacak kadar kuvvet ihsan edildiğini görüyoruz.[188] Başlangıçta çobanlık yapan Davud'a Allāh krallık nasip etmiştir. Kılık değiştirerek halkın arasında dolaşan davud onların ihtiyaç ve şikayetlerini öğrenmeye çalışır, bazılarına "Davud hakkında ne dersin? (ne düşünüyorsun?)" diye sorardı. Halk ondan memnun olduğunu ifade ederdi. Davud peygamber İsrail oğullarını Beytü'l-Makdis'te bir yere götürmüş ve tutulmuş oldukları veba hastalığından kurtulmaları için Allāh'a niyazda bulunmuş, Allāh, duasını kabul etmiştir. Bunun üzerine orada bir mescid yapmaya karar verdiler. Yerin sahibine gerekli ücreti verip razı ettikten sonra mescidin inşasına başlamış tamamlanmasını ise oğlu Süleyman'a vasiyyet etmiştir. Bir cumartesi günü vefat ettiğinde 100 yaşında idi.[189]

---

[184] Köksal (1981), 11; 54-55.
[185] (Neml 16)
[186] (Sebe 10)
[187] (Sad 17 - 18)
[188] *Yeni Ansiklopedi (Dini, İlmi, Felsefi)*, , 4 C., İstanbul, 1991. C. 1, s. 343-344.
[189] Köksal (1999), I; 198-214.

Şiirde Davud peygamber için kullanılan en yaygın motifler demiri yoğurma, zırh yapma ve güzel sestir. *Vamık u Azra*'da demiri yoğurma mucizesinde söz edilmiş ve dünyaya hükümran olan Süleyman peygamberin babası olması dolayısıyla telmihte bulunulmuştur.

Elinde Dāvud'uñ mūm idi āhen
Cihān mūmın Muḥammed itdi rūşen (111)

Kim evvel Şāh Süleymān İbn-i Dāvud
Cihān milkini virdi aña maᶜbūd (415)

Ne örs ü ne çekiç görmişdi ne od
Düzetmişdi anı muᶜcizle Dāvud (3229)

Ebubekir: Abdullāh b. Ebi Kuhafe. İslam peygamberinin ölümünden sonra ilk halife odur ve cennetle müjdelenen on kişiden biridir.

Hür erkeklerden Müslümanlığı ilk kabul eden Ebubekir idi. Onun gayretleriyle Müslümanlığı kabul edenlerin sayısı artmıştır. Halk arasında sevilen ve sayılan bir zat olan Ebubekir içki içmez, kan davalarını halleder, bilgi ve sohbetleriyle çevresindekileri aydınlatırdı. Tüccarlıkla meşgul olmaktaydı. Şair Hassan b. Sabit bir şiirinde onun için "O peygamberden sonra, yaratılmışların en hayırlısı, Allāh'tan en çok sakınanı, insanların en adaletlisi, üzerine aldığı vazifeleri en iyi surette yerine getireni idi" diyor.[190] İsra ve Mirac hadisesinde de Hz. Ebubekir'e gelip "Arkadaşının işinden haberin var mı? O bu gece Beytü'l-Makdis'e gittiğini, orada namaz kılıp Mekke'ye döndüğünü söyledi." diyenlere "Vallāhi, eğer o söylediyse şüphesiz ki doğrudur." diye cevap vermiş ve o günden itibaren "Sıddik" diye anılmaya başlanmıştı. Medine'ye hicret esnasında da Hz. Ebubekir, peygamberin yanında idi. Kendilerini takip eden Mekke'li müşriklerden bir mağaraya sığındılar. Ebubekir peygamberi korumak için mağaraya önce girip etrafı yokladı. Yerleri düzleyip delikleri elbisesinin parçalarıyla tıkadı. Bir deliğe de ayağını kapattı. Daha sonra peygamber içeri girip Ebubekir'in dizine başını koyarak uyudu. Bu sırada Ebubekir'in ayağını bir yılan ısırdı. O rahatsız olmasın diye Ebubekir kımıldamadı.[191] Resulullāh, Aişe ile evlenerek Ebubekir Sıddik'a damad olmuştur.

---

[190] Köksal (1981), (Ek Cilt), 156, 158, 161.
[191] *A.g.e.*, 361, 408.

Peygamberin ahirete irtihalinden hemen sonra da "o peygamber olsaydı ölmezdi" diyerek Müslümanların maneviyatını sarsmaya çalışan kişilere "Resulullâh ölmüştür. Baki olan ancak Allâh'tır." demiş ve *Kur'an*'dan "Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçti. O ölür veya öldürülürse gerisin geri mi döneceksiniz?..."[192] mealindeki ayeti okumuştur.

İstekli olmadığı halde halife seçilen Ebubekir, halifeliği sırasında işlere kabiliyetli ve ehliyetleri olanları tayin etti. İyi bir idarecilik örneği verdi.

Halifeliği döneminde de önemli hizmetlerde bulunmuştur. Hicretin 13. yılında vefat etmiştir. Takva ehli bir insan olan Ebubekir, *Kur'an*'ı okuma, anlama ve sünnete vakıf olma hususunda da sahabilerin en alimi idi. [193]

"*Sıddik*, çar-yarın *serdan*, halifelerin *sadrı*; *saniyesneyni izhüma fil-gar* ayetinin muhatabı olan *Hüma*, Al-i aba'dan sonra gelen muhterem zat, *vela tahzen* hitabına mazhar olan *veli*, *vefa*nın menşei, Bedir gününün anlamı, Hak ehlinin *mürşid*idir." *Yar-ı Evvel, Emirü'l-müminin, Şahne-i Kişver-i Sıdk* gibi isimler de ona işaret eder.[194]

Metinde, sadakati, ilk halife olduğu ve ashabın dört temel direğinden biri olduğu dile getirilmiştir.[195]

İşitdi ṣıdḳ-ı Ṣıddīḳ oldı muḥkem
ᶜÖmer'de ᶜadl [u] dād oldı müsellem (244),

Emīrü'l-mü'minīn Būbekr-i Ṣıddīḳ
İmām oldur nebīden ṣoñra taḥḳīḳ (255)

Olurlar rükn-i aṣḥāb-ı peyem-ber
Ebūbekr ü ᶜÖmer ᶜOṣmān u Ḥaydar (5236)

Ebu Cehil: Ebu Cehil, *cehaletin babası* anlamına gelir. Asıl adı, Ömer b. Hişam'dır. Ebu Hakem ve İbn-i Hanzala da denir. Ebu Cehil, son peygamber zamanında yaşamıştır. Peygamberi, mucize ve diğer delilleri gördüğü halde iman etmemiştir. Din düşmanı, puta tapan bir müşrik olduğu için bu lakapla anılmıştır.[196] Bedir gazasında yetmiş yaşında iken ölmüştür.

---

[192] (Al-i İmran 44)
[193] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 1; 55.
[194] Akkuş (2000), 40-41.
[195] Daha fazla örnek için bkz. *(254, 276)*
[196] *Yeni Ansiklopedi*, 1; 398.

Ebu Cehil edebiyatta, inançsızlık, bilgisizlik, ve inadın sembolü olarak yer alır. *Vamık u Azra* metninde de düşmanlığı ve cahilliği vurgulanmıştır.

ᶜAdâvet Bu Cehil'de oldı muḥkem
Zübânını cehâlet ḳıldı ebkem (246)

Habib: Bkz. "Muhammed".

Habibullāh Bkz. "Muhammed".

Halil: Bkz. "İbrahim".

Halilullāh: Bkz. "İbrahim".

Hamza: Hamza b. Abdülmuttalib. Resulullâhın amcasıdır. Hicretten 7 yıl önce Müslüman olmuştur.

Hamza'nın kabul edişiyle İslamiyetin yayılışı hızlanmıştır.

Hamza yiğitlerin en merdi ve itibarlısıydı. Enam suresinin 122. ayeti İbn-i Abbas'ın rivayetine göre Hz. Hamza hakkında nazil olmuştur. "Bir ölü iken kendisini diriltttiğimiz, ona insanların arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kişi, içinden çıkamayacak bir halde karanlıklarda kalan, ondan hiç çıkmayan kimse gibi olur mu hiç? Kâfirlerin yapmakta oldukları şeyler, kendilerine öyle süslü gösterilmiştir."

Ayette bahsedilen ölü iken diriltilen ve nura kavuşturulan kişinin Hz. Hamza, karanlıktan çıkmayanın ise Ebu Cehil olduğu tefsir edilmiştir.

Uhud'da gösterdiği kahramanlıklar dillere destan olmuştur. Hamza'nın savaşlarda gösterdiği kahramanlığı unutmayan müşrikler Bedir'de onu ortadan kaldırmak için Habeşli bir köle olan Vahşi'yi bu iş ile görevlendirdiler. Hamza tarafından babası öldürülen Hind intikam almak arzusunda idi. Vahşi azad olacağı ve ödüllendirileceği vaadlerinden dolayı savaşta sürekli Hamza'yı takip etti ve uzaktan mızrak atarak onu şehit etti. Göğsünü yarıp ciğerini çıkardı ve Hind'e götürdü.

59 yaşında şehit edilen Hamza için Resulullâh "şehitlerin en hayırlısı" diyerek övgüde bulunmuş ve "melekleri gördüm onu yıkıyorlardı." diye buyurmuştur.[197]

Metinde Hamza son peygamberle olan akrabalığı dile getirilmiştir.

İki ᶜamū olubdur eşrefi'n-nās
Ki yānī Ḥażret-i Ḥamza vü ᶜAbbās (274)

---

[197] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 2; 441-447.

Harun: Musa peygamberin kardeşidir ve israiloğulları peygamberlerindendir. *Kur'an-ı Kerim*'de ve Tevrat'ta Hz. Musa ile birlikte anılır. Harun *Kur'an-ı Kerim*'de güzel konuşan, furkan verilmiş, hidayete ermiş bir peygamber olarak tanımlanmıştır. Musa peygamberin isteği üzerine ona yardımcı olmuştur.

Hz. Musa, Sina'ya gittiğinde onu yerine vekil bırakırdı. Samirī adında bir münafık o zamanlar için hiçbir değeri olmayan altın ve gümüşleri halktan topladı. Altından bir buzağı yaptı. Heykel ses de çıkarabiliyordu. Halka tanrının bu olduğunu söyledi ve tapmaya teşvik etti. Harun peygamber onlara ne kadar nasihat ettiyse de dinletemedi, hatta onu öldürmek istediler. Hz. Musa, Tur'dan Tevrat ile döndü. Harun'un onların buzağıya tapmasına engel olamamasına kızdı. Daha sonra yeniden halkı ikna etti ve Tevrat'ın emirleriyle hareket ettiler.[198]

Rivayete göre Musa ve Harun, Tih'de otuz yıl kaldılar. Bir gün Musa peygambere Harun'un vefatının yakın olduğu bildirildi. Birlikte bir sahraya çıktılar. Bir ağacın altında taht gördüler. Harun onun üzerinde uyumak istedi. Uyumaya başladı ve uykuda vefat etti. Musa, tahtın bulunduğu yere bakınca bir şey göremedi. Harun'un taht ile beraber göğe irtihal ettiğini anladı. Halk Harun'u kıskandığı için Musa'nın öldürdüğünü düşündü. Allāh taht ile beraber Harun'un ölü bedenini tekrar onlara gösterdi. Üç yıl sonra da Musa öldü.[199]

Metinde Hz. Harun Miraç esnasında beşinci gökte Hz. Muhammed'i karşılamıştır.

Selāma geldi ol menzilde Hārūn
Didi olduñ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a maḳrūn (176)

Hasan: Hasan b. Ali b. Ebu Talib. Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Ali ve Fatıma'nın büyük oğludur. Hicretin 3. yılında Şaban ayında veya Ramazan ayının 15'inde Medine'de doğdu. (M. Ocak-Şubat 625 yılında) Kaynaklarda sessiz-sakin, vakarlı, siyaset ve kargaşadan kaçınan biri olarak tanımlanmıştır. Peygambere en fazla benzeyen yedi kişiden biri olarak bazan bunların da ilk sırada yer alanı olarak gösterilmiştir. Hasan kardeşi Hüseyin gibi ilk halife döneminde cereyan eden önemli olaylarda yer almamış, evi Küfeliler tarafından kuşatılmış olan halife Osman'ı korumaya çalışmıştır.

[198] Ahmet Cevdet, *Kısās-ı Enbiyā*, (Haz. Mahir İz) VI C., Ankara, 2000, C. I, s. 24-25.
[199] Taberī, I; 352

Cemel ve Sıffin Vakalarında da Hüseyin'le birlikte babasının safında yer almıştır. Hz. Ali'nin vefatından sonra kendisine biat edilip edilmemesini kayıtsızlıkla karşılamıştır. Kendisine biat edenler oldu. Muaviye onun taraflarını kendi safına çekmek için yoğun faaliyetlere başladı. Suriye, Filistin ve El-Cezire kuvvetlerinden oluşan bir ordu ile Hasan'ın üzerine yürüdü.[200] Hz. Hasan bazı şartlarla Muaviye ile anlaşmış ve siyasetten uzaklaşmıştır. Onun Muaviye ile anlaşmasını, taraftarları hoş karşılamadı. Müslümanların küçük düşürüldüğü kanaatindeydiler. Hasan kararından dönmedi ve Kûfe'ye gitti. Hüseyin de kardeşi Hüseyin'in bu anlaşmasına karşı çıkanlar arasındaydı. Fakat Hasan böyle davranmakla kısa sürecek olan bir barış dönemine vesile olmuştu. Rivayete göre eşi Cade binti Eşas, Yezid ile evlendirileceği vadiyle kandırıldı ve Hasan'ı öldürmesi istendi. Cade, Hicretin 28. yılında Hasan'ı zehirleyerek şehit etti.

Hasan, *müctebā, tākī, zekī* ve *sıbt* lakaplarıyla anılmıştır. Resul-i Ekrem, Hasan ve Hüseyin'i "Cennetin efendileri" diye övmüş ve "Allāh'ım ben onları seviyorum, sen de sev" diye dua etmiştir. Kaynaklarda Hz. Muhammed'in, bu iki torununu ne kadar çok sevdiği değişik örneklerle dile getirilmiştir.

Hasan'ın soyundan gelenler şerif olarak anılmıştır. Hasan Ehl-i beyt ve Al-i aba'dandır. Bazı tarikat grupları Ali, Hasan ve Hüseyin sevgisini idealleştirmiştir.

Metinde isminin anlamıyla da bağlantı kurulan Hz. Hasan ahlak güzelliği ile anılmıştır.

Biri ḫulḳile ḫalḳ içre Ḥasen'dür
Riyāż-ı ᶜizzete serv ü semendür (270)

Havva: İlk kadın ve Adem'in eşidir. Havva ismi *Kur'an*da zikredilmez ima yoluyla ve konumundan bahsedilerek anlatılır. İbranice olduğu sanılan kelime *diri* anlamına gelir. Havva'nın Adem'den yaratıldığı tefsirlerle de belirtilmiştir. "Sizi bir tek candan (Adem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur...."[201] ayetinin tefsirinden bunu öğreniyoruz. Allāh ilk nefs durumunda olan Adem'den Havva'yı onun cüzü veya türevi olarak yaratmıştır. Doğumla çoğalma kanunundan farklı olarak aynı kaynaktan ikinci bir nevi yaratıp birbirine eş yaptı"[202]

---
[200] Fığlalı, "Hasan" md. *DİA*, 16; 282
[201] (Araf 189)
[202] Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 2351.

Havva'nın Adem'in göğüs kemiğinden veya kaburga kemiğinden yaratıldığına dair görüşler vardır. Havva ile birlikte cennetteyken İblis ilk önce Havva'yı aldatmış ve Allāh'ın yasağını çiğnemeye teşvik etmiştir. Havva da kendilerine yasaklanan ağacın meyvesinden yemek için Adem'i ikna etmiştir. Cennetten çıkarıldıktan sonra Havva Cidde'ye indirilmiştir. Havva ve Adem birbirlerini aramış ve Arafat'ta buluşmuşlardır. Birlikte, cennetten kovuluşlarına ikiyüz yıl ağladıkları rivayet edilmiştir. İbn-i İshak Havva'nın kırkbir erkek çocuğu, kırk kız çocuğu olduğunu kaydetmiş Şit'in bir batında yalnız doğduğunu belirtmiştir. Havva, Adem'den sonra Cidde'de vefat etmiştir.[203]

Havva *mmü'l-beşer* yani insanlığın anasıdır. Klasik şiirimizde Havva, Adem ile birlikte anılmıştır. Çıplaklık, cennetten kovulma, yeryüzüne yerleşme, insan soyunun başlangıcı gibi hususlar Adem-Havva anlatmalarının temel motiflerdir.

Bi-ḥaḳḳı mihr-i Ādem ḥüsn-i Ḥavvā
Beni maḳṣūduma irgür Ḫudāyā (1388)

Hızır: Hızır'a dair kıssa, Yahudiler ve bazı istisnayı teşkil eden hadis ravileri ve tarihçiler tarafından kabul edilmemiştir. *Kur'an*'da "Hızır" ismi geçmez. Hızır'ın isminde ihtilaf edilmiştir. Bir rivayette adının Ermiya olduğu başka rivayetlerde Elyesa veya Belya olduğu belirtilmiştir. Hızır bir taşa oturmuş, kalkıp yürüdüğünde taş da ardından yürümüştür. O İsrailoğullarına peygamber olduğu veya olmadığı da şüphelidir. Bazı rivayetlerde ise onun Nuh zamanını görmüş evliyadan olduğu ve soyu da Nuh peygambere kadar uzadığı, ab-ı hayat içtiği için uzun yaşamış biri olduğu belirtilmiştir. Başka bir rivayete göre de; Nuh, ona Hindistan'da Serendib'e gidip Adem ve Havva'nın cesedlerini çıkarıp kendisine getirmesini, buna karşılık ömrünün uzun olması için ona dua edeceğini söyledi. Hızır bu görevi yerine getirdi ve Allāh Nuh'un duasıyla Hızır'ın ömrünü uzattı.[204]

Rivayete göre Hızır'ın Adem'in oğlu olduğu, İbrahim'e iman eden ve Babil'den onunla birlikte hicret eden biri olduğu, Zülkarneyn'e klavuzluk ettiği, İsrail oğullarına peygamber olarak gönderildiği, halen yaşadığı, her yıl İlyas ile buluşup hacca gittiği de rivayetler arasındadır. "Hızır" künyesi Ebu Hureyre'nin rivayetine göre peygamber tarafından şu şekilde açıklanmıştır. ""Hızır otsuz, kuru bir yere otururdu da, ansızın o otsuz yer yeşillenerek onun ardısıra dalgalanırdı."[205]

---

[203] Üçışık, 1013, Köksal (1999), I; 55-56, 58, 63.
[204] Taberī, 1; 334.
[205] Köksal (1999), II; 123-124.

Kelimenin türediği sülasi mastar, *yeşil renkli olmak, yeşertmek, yeşil yapmak, yeşile boyamak* anlamlarına gelmektedir.

"Hızır" ismiyle anılan kişi, Musa döneminde yaşamış "kendine hikmet verilmiş" biri olarak da tanımlanır. Hz. Musa ile Hızır'ın buluşmaları *Kur'an-ı Kerim*'in Kehf-60-82 ayetlerinde anlatılmıştır.[206] Musa ve Hızır kıssası zahir ve batın meselesi olarak yorumlanmış ve Tasavvuf ehli "Hızır'ın vücudu alem-i misalde"dir demiştir. *İlm-i Ledünn* başlı başına bir inceleme konusu olsa da burada şunu kaydetmek lazımdır. Peygamberlerin bilgisi vahye dayanır ve Hızır'a verilen bilgi "ilmü'l-guyub ve esrar-ı ulum-ı hafiyye" olarak tefsir edilmiştir. *Sahih-i Buhari*'de Hızır'ın "Ya Musa, ben Allāh'ın ilminden bana talim ettiği bir ilm üzereyim ki sen onu bilmezsin, sen de Allāh'ın ilminden sana talim ettiği bir ilim üzeresin ki ben onu bilmem" dediği rivayet edilmiştir.[207]

Onun sağ olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Allāh'ın "Senden önce hiçbir beşeri ölümsüz kılmadık."[208] ayetini tefsir edenler ve peygamberin "yeryüzünde bulunan hiç kimse baki değildir.", "Musa ve İsa sağ olsalardı bana uymaktan başka bir şey yapamazlardı" sözlerini delil gösterenler Hızır'ın ölmüş olduğu kanaatini taşırlar. Çünkü Hızır hayatta olsaydı Resulullāh onun kendine iştirak ettiğini haber verirdi demişlerdir.[209] Ruhen ölümsüzlüğe ulaşmış, bedenen İslam peygamberinden önce ölmüş olduğu da ileri sürülen fikirler arasındadır.[210] Hızır'ın yaşadığı fikriyle ona izafe edilen bazı olaylar[211] onu menkıbevi bir hüviyete büründürmüş ve anlatmalar, mahiyet itibariyle edebiyatta ve halk arasında da çeşitlilik kazanmış ve renkli motifler haline gelmiştir.

Edebiyatta *Hızır* kelimesi en fazla sevgilinin ayva tüyleri için kullanılan bir benzetme unsurudur. Hızır kelimesinin yeşillik anlamıyla ilgi kurularak ağız ab-ı hayata saç, Zülumat ülkesine, yanaklar da parlaklığı dolayısıyla deryaya benzetilmiştir. Hızır-hat ilişkisi başka şekillerde de yorum bulmuştur. Hat kelimesinin *yazı* anlamı kastedilmiş dolayısıyla kalemin sevgilinin aşkını rehber edindiği yorumu yapılmıştır. Sevgilinin hat'ı sayfalardaki yazı, kalem de Zülumat ülkesi olarak kabul edilen siyah yazı içine girmiştir. Sevgili, aşığı ölümsüzlük

---

[206] Aynı ayetlerin ab-ı hayata dair yorumları için bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Ab-ı Hayat" md. s. 172.
[207] Mürşid, 3.0, (CD) *(Elmalılı)*, 3261-3262.
[208] (Enbiya 34)
[209] İbn Kesir, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), 16 C., İstanbul, 1991, C. 10, s. 5058.
[210] Akkuş (2000), 73.
[211] Bkz. Muhiddin-i Arabi, *Fütühat-ı Mekkiye*, (çev.: Selahattin Alpay), İstanbul, ?, s. 82-85

suyuna ulaştıracak olan Hızır olarak da yorumlanmıştır. Hızır'ın kimliğini gizlediği inancı, insanları eşit görmek her insana Hızır olabileceği ihtimaliyle yaklaşmak anlayışını da beraberinde getirmiştir. Hızır ve İlyas kelimeleri bir arada kullanıldığında Hızır'ın denizde, İlyas'ın ise karada zor durumda kalan insanların yardımına yetiştiği söz konusu edilmiştir. Hızır'ın içki sunan sakiden, yol gösteren şeyhe kadar değişik benzetmelere konu olduğunu görüyoruz. Bazen de Hızır alim, ab-ı hayat alimdir.[212]

Vamık u Azra metninde Hızır; ab-ı hayata ulaşan, zor durumda kalan insanlara yetişip yardımcı olan ve yürüdükçe adımlarının ardında kalan yerlerin yeşerdiği yani tabiata canlılık getiren bir kişidir.[213]

Şükür Allāh'a bu devrāna irdüñ
Ḥıżır'sın çeşme-i ḥayvāna irdüñ (361)

Yitişdi Ḥıżr gibi itdi dermān
Yaḫud ʿİsī'durur kim nefḫ ider cān (2224)

Ḳademde Ḥıżrımışsın demde ʿİsā
Bu ölmiş cānı yine ḳılduñ iḥyā (3026)

Kim anuñ bir mübārek ṣāḥibi var
Ḥıżır yār olsun aña Ḥaḳ nigeh-dār (3049)

Horestus: Bkz. "İsa".

Hub-ı Kenan: Bkz. "Yusuf".

Hüseyin: Hz. Muhammed'in torunudur. Hüseyin b. Ali Ebu Talib, Resulullâhın kızı Fatma'nın oğludur. Hz. Muhammed, Hasan ve Hüseyin'e duyduğu sevgiyi "Allâh'ım Ben bunları, seviyorum. Sen de sev bunları!" "Hasan ve Hüseyin ki onlar benim dünyada kokladığım iki reyhanımdır." "Hasan ve Hüseyin cennetlik gençlerin iki seyyididir." sözleriyle ifade etmiştir.

Hüseyin ismi geçince İslam dünyasında sürekliliğini muhafaza eden bir hüzün dile getirilmiş olur. Kerbela Vakası şairler tarafından edebi eserlere konu olmuş ve Kerbela toprakları duyarlılık dünyasını şekillendiren bir iklim olmuştur.

Hz. Ali ile hılafet kavgasına girişmiş olan Muaviye Hz. Hüseyin'in kendisine beyat etmesini istemiş, Hüseyin ona beyat etmemişti. Muaviye öldükten sonra oğlu Yezid, Hüseyin'in hılafet kavgasına gireceğinden çekiniyordu.

---

212 Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Ankara, 2000, s. 371-379.
213 Daha fazla örnek için bkz. *(1077, 2744)*

Küfe halkı Hüseyin'in Mekke'ye gittiğini duydu ve Hüseyin'e beyat etmek düşüncesiyle bir mektup yazıp onu Küfe'ye davet ettiler. Bazı kaynaklara göre bu davet mektuplarında Yezid'in parmağı vardı. Hüseyin'in Küfe'ye geleceği bildirilince Yezid, Küfe valisini değiştirdi. Yeni tayin edilen İbn-i Ziyad, Küfe halkını tehdit etti. Başlangıçta Hüseyin'in öncü olarak gönderdiği Müslim b. Akil, gizlice onsekizbin veya otuzbin kişinin Hüseyin'e beyatını almışken daha sonra bu sayı otuz kişiye indi ve İbn-i Ziyad Müslim b. Akil'i yakalatıp öldürttü.

Müslim öldürtülmeden önce İbn-i Ziyad'ın yanında yer almasına rağmen akrabalık bağları hatırına Ömer b. Sad'a vasiyyet etmiş ve kendisine beyat edenlerin terk ettiğini Hüseyin'e bildiren bir mektubun ulaştırılması için söz almıştı. İbn-i Ziyad Hüseyin'e beyat etmek düşüncesiyle Müslim b. Akil'e destek vermiş olan kabile reislerini de öldürmeye başladı. Hüseyin, Zübale'ye geldiğinde Müslim'in mektubunu getiren elçiler ulaştı. Bu kötü haber karşısında yolculuk boyunca Hüseyin'e katılmış olanlar geri döndüler, Hüseyin'in yanında ashabından başkası kalmadı. İbn-i Ziyad mektubu götürenlere Hüseyin'in Küfe'ye varıncaya kadar gözetim altına alınmasını ve geri dönmesinin de engellenmesini emr etmişti. İbn-i Ziyad Rey valiliğine getirileceğini söyleyerek Ömer b. Sad'ı dörtbin kişilik bir kuvvetle Hüseyin'in üzerine gönderdi. Hüseyin'in Kerbela'ya varışının ertesi günü Ömer b. Sad, kuvvetleriyle oraya ulaştı.

İbn-i Ziyad, Şimr b. Zilcevşen'in kışkırtmalarıyla onu öldürmenin uygun olacağına karar verdi. Hüseyin ve ashabı Kerbela'da susuz bırakıldı. Bu arada vicdan muhasebesi yapan az sayıda Küfelinin Hz. Hüseyin'in yanında yer aldığı da olmuştur.

Başlangıçta peygamber evladının karşısında yer almak bazıları için tereddütle karşılanmıştı. Küfe askerinin ilk saldırısı geri püskürtüldü. Daha sonra süvarilerle hep birlikte tekrar saldırdılar. Hüseyin ve ashabı bir süre direndiler. Ehl-i beyt gençleri teker teker şehit düştü. Bir ara Hüseyin'in kucağında üç yaşındaki oğlu Abdullâh da atılan bir okla vuruldu. Hüseyin'i kuşattılar ve şehit ettiler. Vücudunda çok sayıda kılıç ve mızrak yarası vardı. Hüseyin Hicretin altmışbirinci yılında (683 yılında) Muharrem ayının onunda Cuma günü şehit edildiğinde 57 yaşında idi.[214] Elbisesi ve silahları soyulan Hüseyin'in bedeni atlara çiğnettirildi ve başı gövdesinden ayrılarak Yezid'e götürüldü.

---

[214] Bazı kaynaklarda Hüseyin'in şehid olduğunda 55 yaşında olduğu (Ahmet Cevdet, 260), veya Hicretin altıncı yılında doğup 681 yılında 53 yaşında vefat ettiği kayıtlıdır. (Üçışık, 1015).

Bu katliamdan Hüseyin'in hasta yatan oğlu Aliyü'l-asgar[215] ile dört yaşındaki oğlu Ömer'den başkası kurtulamamıştır. Bunlar, Hüseyin'in kızları ve kızkardeşleriyle birlikte birkaç gün esir tutulduktan sonra Medine'ye gönderilmişlerdir. Küfe askeri çekildikten sonra Gadıriyye köylüleri Kerbela şehidlerini defn ettiler. Hüseyin'in kabrini belirsiz etmek için kabrinin bulunduğu yere Fırat'tan su saldılar. Esedoğulla-rından bir bedevi toprağı koklamış ve "Onun düşmanları, kabrini belirsiz etmek istediler. Halbuki, kabrinin hoş kokulu toprağı, kabrine delalet edip durmaktadır." beytini söylemiştir.[216] Başının gömüldüğü yer hakkında da ihtilaf vardır. Medine'de Fatıma'nın yanında gömülü olduğu rivayeti yanında, Dımışk'ta (Şam)[217] veya Mısır'da Karafe kabristanında[218] olduğu da söylenmiştir.

Divan şiirinde Hüseyin, ağabeyi Hasan ve Zeynelabidin ile birlikte anılır. Hüseyin'in şehadetini işleyen *Mersiye* ve *Maktel* türleri, menkabe ve tarih kayıtlarıyla zenginleşmiştir. Alevî Bektaşî nefeslerinde de Hüseyin'in müstesna bir yeri vardır. *Hüseyn-i Kerbela* tamlaması şehadetin temsilcisi ve örnek Müslüman anlamına gelir. Hüseyin'in trajik sonu, İslam kültüründe *maktel* isimli yeni bir türün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. *Maktel-i Hüseyin* taziye törenlerinde okunan bir mersiyedir.[219]

Kerbela Hüseyin'in susuzluğunu temsil eden bir coğrafyadır. Gözyaşı mübalağa kudretini Kerbela'daki hüzünden alır. *Vamık u Azra*'da alışıldığı üzere Resulullâhın "nur-ı çeşmi" olan Hüseyin "şahım" ifadesiyle anılmış, ve Kerbela'ya telmih yapılmıştır.

Biri şâhum şehîd-i Kerbelâ'dur
Ḥüseyn-i pür-ᶜanâ vü pür-belâdur (271)

---

[215] Abdullâh Cevdet; Hüseyin'in kucağında şehit olan ve cfaydalandığımız kaynakta adı "Abdullâh" olarak geçen küçük çocuğun *Ali Asgar* olduğunu ve Kerbela faciasında *Ali Evsat*'a hasta olduğu için, Hasan ve Ömer'e de küçük oldukları için dokunulmadığını kaydetmiştir. (Cevdet, 258 - 260 - 261). Kerbela faciasından Zeynelabidin'in kurtulduğu vakıadır. Zenelabidin oniki imamın dördüncüsüdür ve Medine'de Vefat etmiştir. Kaynaklardaki Çelişki *Zeynelabidin*'in Hüseyin'in hangi oğlu olduğu konusundan kaynaklanmıştır. Bazı eserler Zeynelabidin'in Ali Evsat olduğunu kaydettiği için Ahmet Cevdet'e göre, kurtulan bu olmalıdır. Ancak Asım Köksal, her halde Zeynelabidin'in Aliyü'l-asgar olduğu kanaatinde olmalıdır. Taberî' de Aliyü'l-asgar'ın Zeynelabid olduğunu ve hasta yattığı için kendisine dokunulmadığını belirtmiştir. (Taberî, 3; 264). (Hz. Hüseyin konusunda günümüze az sayıda monogrofik eser kalmıştır ve *Taberî-yi Tarih* bunlardan biridir. Ahmet Ateş, "Hüseyin" md. *İA*, 5-I; 640)

[216] Köksal (1981), 4; 167-199. Ayrıca daha geniş bilgi için Müstakil olarak basılan Köksal, *İslam Tarihi, Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası*, Ankara, 1984, s. 1-184

[217] Köksal (1981), 4; 209, 210

[218] Üçışık, 1015

[219] Akkuş (2000), 80-81.

İbrahim: Nuh peygamberin soyundandır. Babası Tarah (Azer), Harran halkındandır. Azer, Kral Nemrud'un putlarının bakıcısı ve idarecisidir. Nemrud zamanında halk yıldızlara ait bilgilerle uğraşır, ay ve yıldızların hareketlerini gözler, hükümler çıkarırlardı.

Edebiyatta İbrahim peygamber ile Nemrud ve ateşe atılma olayı birlikte işlenen yaygın bir konudur.

Rivayete göre Nemrud rüyasında güneşin ve ayın parlaklığını örten bir yıldızın doğduğunu gördü. Rüyasını korkuyla kahinlere anlattı. Kahinler doğacak bir çocuğun Nemrud'un saltanatına son vereceğini söylediler. Nemrud başka bir köye taşındı ve o köyde bulunan bütün erkekleri çıkarttı. Her on erkek için de bir kontrolör tayin etti. Nemrud Azer'e güvendiği için onu bir işi yerine getirmek üzere şehre gönderdi. Azer bu arada eşiyle de görüştü. Ailesini kaçırıp Evr köyünde bir bodruma yerleştirdi.

Nemrud, sihirbazların ve kahinlerin belirttiği zamanda doğan çocukları getirtti ve öldürttü. İbrahim'in annesi hamileliğini gizlemeyi başardı. İbrahim bir mağarada doğdu ve büyüdü. Nemrud da artık şüphelerinden uzaklaşmıştı. *Kur'an-ı Kerim*'de İbrahim'in yıldızı, ayı, güneşi yorumlayarak Hakk'ı idrak edişi anlatılmıştır.[220] Ayrıca peygamber oluşu ve puta tapan babası ve içinde yaşadığı toplumu uyardığı da anlatılmaktadır.[221] Daha sonra İbrahim, puthanedeki putları kırar ve putların kendilerini bile koruyamadığını ispat eder.

Nemrud, İbrahim'i sorguya çektikten sonra ateşe atılmasına karar verdi. Rivayete göre üç ay odun toplatıp yığdırdı ve çakıl taşlarıyla da tandır yaptırdı. Kurdurduğu bir mancınık vasıtasıyla ateşe attılar. Allâh "Ey ateş İbrahim'e karşı serinlik ve selametlik ol!"[222] buyurdu. Ateş emre uydu. Bir süre sonra İbrahim'in yanmadığını Nemrud da gördü. Allâh'ın kudretine inanmakla beraber İbrahim'in dinine girmeyi saltanatına değişmek istemedi.[223]

Hz. İbrahim daha sonra kendine inananlarla birlikte Şam taraflarına hicret etti, Mısır'a gitti ve Kenan ilinde yerleşti.

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Muhammed'in Miraçta İbrahim peygamber ile görüşmesi ve yukarıda bahsedilen ateşe atılma olayına telmih yapılmıştır. Metinde

---

[220] (Enam 75-79)
[221] (Meryem 42-48, Enbiya 52-56, Şuara 70-102)
[222] (Enbiya 69)
[223] Köksal (1999), I; 165-187.

"Halil ve Halilullāh" isimleriyle anılmıştır. *Halil*, samimi dost, sadık dost demektir. "...Allāh İbrahim'i dost edinmiştir."[224]

Ḫalīl'e gülşen oldı nār-ı Nemrūd
Müsaḫḫardur ḥabībe cümle mevcūd (109)

Ḫalīlu'l-lāh yetişdi ḫulletile
Selām virdi resūle ᶜizzetile (182)

İdris: İdris (Ahnuh, Uhnuh veya Hanuh) b. Yerd: İdris kelimesinin ders kelimesi ile kök ilişkisi ve dolayısıyla bu ismin verilmesi şu şekilde izah edilmiştir. "Yüce Allāh'ın kitabından ve İslam dininin sünnetinden, kitablardan, Adem ve Şis peygamberlerin sahifelerinden çok ders yaptığı için" bu ad verilmiştir. İdris peygamber Adem'den sonra kalemle ilk kez yazı yazan, yıldız ve hesap ilmini bilen, gizli ilimlere vakıf, ilk defa iğne ile dikiş diken terzi ve çok ibadet edici bir kişi olarak anlatılmıştır. Adem ve Şis peygamberden sonra peygamber olmuş ve kendisine otuz sahife nazil olmuştur. İdris, Şis oğullarından olan kavmini doğru yola iletmek için mücadele etmiş ancak kendisine bin kişi icabet etmiştir. [225] *Kur'an*da "Kitapta İdris'i de an. Hakikaten o, pek doğru bir insan, bir peygamberdi. Onu üstün bir makama yücelttik."[226] buyurulmuştur. Allāh, İdris'i yüzaltmışbeş yaşında hayatta iken göğe yükseltmiştir.[227] 917 yaşında vefat etmiştir.

Metinde ilk uruc edenin yani Allāh'ın yükselttiği ilk kişinin İdris olduğu vurgulanmıştır.

Kim itdi ibtidā İdrīs ᶜurūcı
Müsaḫḫar eyledi necm-i bürūcı (105)

İmran: İmran; Musa, Harun ve Meryem'in babası olarak anılan kişilere denir. *Kur'an*'da adıyla anılan bir sure vardır. "Al-i İmran" suresinde Musa ve İsa anlatılır. Hepsi birlikte kastedildiğinde "Al-i İmran" lafzı kullanılır. *Kur'an*'da karnındaki çocuğu Allāh'a nezretmiş olan bir kadının kocası *İmran* adıyla anılır. Bu, Meryem'in babasıdır. Meryem'in babası İmran ile Musa'nın babası olarak geçen İmran arasında 1800 yıllık bir zaman farkı vardır.

---

[224] (Nisa 125)
[225] Köksal (1999), I; 103-105.
[226] (Meryem 56-57)
[227] Köksal (1999), I; 106, Ahmet Cevdet, I; 2.

Tevrat'ta Yishar'ın oğlu olan Amram, Yuhabid ile evlenmiş ve 70 yaşında iken bu evlilikten Musa dünyaya gelmiştir. Firavun'un kadınların öldürülmesine karar verdiği zaman İmran nöbette olduğu için karısı kontrol edilmemiştir.

Divan şiirinde de "İmran" kelimesi ile anlatılanlar kaynaklardaki karışıklığı aynen yansıtır.[228]

Vamık u Azra metninde "İbn-i İmran" ifadesinin konumu ilginçtir. Musa ve İsa'nın soyu İbrahim peygambere varır. Amcazade olan Hz. Muhammed ve Ali'nin soy kütüğü de İbrahim peygambere varır.

Aşağıdaki beyitte cennetle müjdelenenler anlatılmaktadır. "İbn-i İmran" ifadesiyle ismin bilinen anlamları dışında istisnaî ve biraz da muğlak bir gönderme söz konusudur:

İkincisi ᶜÖmer üçünci ᶜOşmān
ᶜAlī dördüncisidür ibn-i ᶜİmrān (277)

Beytin merhun olmadığı ve "İbn-i İmran" ifadesinin Ali'ye izafe edildiği görülmektedir.

Beşinci Ṭalḥa'dur olmadı ṭāliḥ
Ṣalāḥat gördi andan cümle ṣāliḥ (278)

İsa: İsa Allāh'ın özel bir inayeti ile[229] Meryem'den dünyaya gelmiştir. Meryem'in babası İmran b. Masan olup Süleyman peygamber'in soyundandır. Meryem, dönemin peygamberi Zekeriya'yı bile imrendirecek kadar ilahi lütuf ve ihsanların tebarüz ettiği biriydi.

İsa peygamber henüz beşikte iken konuşmuştur. İsa peygambere otuz yaşında vahy geldikten sonra mucizeleri de onun halk tarafından sevilmesine vesile olmuştur. *İncil* nazil olduktan sonra Allāh'ın emriyle halkı iman ve ibadete davet edip, hastaları, kötürümleri, anadan doğma körleri, veba hastalarını ve delileri iyileştirdi. Ölüyü diriltmek bile onun mucizeleri arasındadır.

Bir kralın davetinde İsa, önüne konan kaseden yemek yediği halde yemek eksilmiyordu. Kral onun Mesih olduğunu öğrenince krallığını terk etti ve bazı arkadaşları ile birlikte ona tabi oldu. Bu kişilerin boyacı, avcı veya başka meslekten olan *Havariler* oldukları rivayet edilmiştir. Havariler Nuh'un gemisinden haberdar

---

[228] Akkuş (2000), 93-94.
[229] (Meryem 19-22)

olmak istediler ve onu gören birini diriltmesini arzu ettiler. İsa'nın, Nuh'un oğullarından Sam veya Ham'ı diriltttiği rivayet edilmiştir. İsa, onunla konuşmuş o da Nuh gemisini anlatmış ve havarilere kendini diriltenin Meryem oğlu İsa olduğunu peygamberliğine iman etmelerini telkin etmiştir. Daha sonra, İsa peygamberin duasıyla tekrar ölmüştür.

Havariler acıktıkları veya susadıkları zaman İsa elini yere vurarak ihtiyac duyulanı temin ederdi. Bu, ayrıca gökten sofra indirme mucizesi olarak da ifade edilmiştir.[230]

Rivayete göre İsa peygamberi sorguya çeken Yahudiler onu öldürmeğe karar verdiler. Yahudilere öncülük eden kişi adamlarından birini peygamberin evine gönderip onu öldürmesini emretti. Allāh da Cebrail'i göndererek İsa'yı göğe yükseltti. Adam İsa'nın evinde kimseyi göremedi ve Allāh'ın takdiriyle yüzü İsa'ya benzetildi. Dışarı çıktığında onu İsa zannettiler. Öldürdüler ve astılar. İsa'nın yakalandıktan sonra göğe yükseltildiği de rivayet edilmiştir. Ağaca asılanın İsa'nın havarilerinden biri olduğuna dair rivayetler de vardır. *Kur'an*'da öldürdüklerini sandıkları kişinin İsa olmadığı[231] ve peygamberin göğe yükseltildiği[232] bildirilmiştir.[233]

İsa peygamber hakkında "Kanonik İnciller" (*Matta, Markos, Luka* ve diğerleri) aynı minval üzere bilgiler vermektedirler. Mesela teslis inancında çok fazla farklılıklar göstermezler. *Matta*'nın 11. bab 25. cümlesinde İsa, Allāh'a "baba" diye hitap ediyor. *Markos*'un 3. babı 11. cümlesinde de İsa'ya "sen Allāh'ın oğlusun" şeklinde hitap ediliyor vs. *Barnabas İncili* hususi bir yere sahiptir. Bab 126'da "O kadar ki İsrail'de İsa'nın Allāh birdir ve İsa, Allāh'ın peygamberidir şeklindeki sözleri tasdik edildi."[234] Hastaları iyileştirme (*Matta* 14, cümle 36, *Markos* 7, cümle 56, *Resullerin İşleri* 5, cümle 16) *Barnabas* Bab 69'da da İsa'nın hastaları iyileştirdiğinden bahsedilmektedir. *Barnabas İncili*nde ("Allāh'ın ismiyle") yemeği artırma mucizesi (Bab 98), kör adamın gözünü açması (Bab 156) ve İsa'ya benzeyen başka birinin çarmıha asıldığı (Bab 217) anlatılmıştır.

Edebiyatta; *İsā, İsī, Mesih, Ruhu'l-Kuds, Ruhullāh, İbn-i Meryem, Mesih-i Meryem, İsā-yı Mücerred* isimleriyle telmihte bulunulur. Doğumu ve bebeklik döneminde gelişen olaylar, mucizeleri, dünyayı önemsemeyişi, kendi söküğünü

---

[230] Bkz. (Maide 112-115)
[231] (Nisa 156-158)
[232] (Al-i İmran 55)
[233] Köksal (1999), II; 318-319, 322-345
[234] *Barnabas İncili*, (İngilizce'den çeviren: Mehmet Yıldız, Önsöz ve Notlar: Ali Ünal) s. 235.

dikmesi, göğe yükselmesi, üzerinde dünyevîliğe işaret kabul edilen bir iğnenin bulunmasından dolayı dördüncü felekte kalışı vs. mazmunlaşmıştır.[235]

Edebî metinlere zengin motifler taşıyan İsa peygambere *Vamık u Azra*'da da çok fazla telmih yapılmıştır. Göğe yükseltilmiş olduğu ve Miraçta Hz. Muhammed'i karşılaması, ölmüşleri diriltmesi, hastaları iyileştirmesi konu edilmiştir. *Mesih, Refiullâh, İsa, İsî, Mesiha* isimleriyle anılmıştır. Ayrıca, Avrupa dillerinde *Mesih* anlamıyla Hz. İsa'ya verilen bir isim[236] olmasına rağmen *Horestûs* kelimesinin *isevî* anlamında kullanıldığı görülür.[237]

Mesîḥ eylerdi ger emvâtı iḥyâ
Ḥayâtı Aḥmedile buldı dünyâ (113)

Müşerref eyledi çün ol maḳâmı
Refîᶜu'l-lâh gelüb virdi selâmı (173)

Ṣıḥḥat saña ki nuṭḳuñ ᶜÎsâ gibi deminden
Ölmişleri dirildüb virdi saḳîme ṣıḥḥat (460)

Yitişdi Ḥıżr gibi itdi dermân
Yaḫud ᶜÎsî'durur kim nefḫ ider cân (2224)

Ṭurur Merḳa öñiñde çoḳ Ḥorestûs
Başında bürnûs ellerinde nâḳûs (2440)

Didi derdile iy faḫr-ı eṭıbbâ
Sözüñdür ölmişe nuṭḳ-ı Mesîḥâ (2755)

Karun: Karun, Musa Peygamberin amcasının oğlu olup büyük servet sahibi biriydi. Süslenmiş üçyüz cariyesinin olduğu ve dokuzbin adamı ile halkın huzuruna çıktığı, konağının kapısının altından ve duvarlarının da altın levhalarla kaplandığı rivayet edilmiştir. Musa'nın peygamberliğini yalanlamıştır. Firavun onu vali tayin etmiş ve İsrailoğullarına onun vasıtasıyla zulmetmiştir. Zekat verilmesine itiraz etmiş ve bir fahişe gönderip Musa'ya iftira attırmıştır. Fakat kadın, sorguya çekildiğinde Musa'nın suçsuz olduğunu itiraf etmiş ve Karun'un tuzak kurduğunu söylemiştir. Musa peygamber secdeye kapanarak beddua etmiş ve Karun yere gömülmüştür.[238] *Kur'an*'da, Kasas 76-84 ayetlerinde Karun'dan bahsedilmektedir.

---

[235] Akkuş (2000), 96.
[236] Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, 6 C., (Tıpkıbasım / facsimile) Ankara, 1996, C. 3, s. 2033.
[237] Daha fazla bilgi için bkz. *(579, 2445, 2446, 2448, 2744, 2750, 3026, 4610).*
[238] Köksal (1999), II; 97-102

Tefsirlere İsrailiyattan bazı hususlar karışmış ve Karun kişiliği renklenmiştir. Karun'un hazinelerinin anahtarlarının kırk iki kişi tarafından taşınacak kadar çok olması hususu böyledir. Karun'un hazinelerine "Genc-i Revan" denilmiştir.[239] Karun ile birlikte hazineleri de yere gömülmüştür. Bu yüzden de hazinelerine "Dahme-i Karun" da denilir. Musa'nın rehberliğiyle toprağı altın yapma sanatını öğrendiği de anlatılar arasındadır.[240]

Rivayetlere göre Karun, Hz. Yusuf'a ait hazinelerden birini ele geçirdiği veya ilm-i simyayı yani toprağı veya bakırı altına çevirme ilmini öğrendiği için zengin olmuştur. Karun'un, bu ilmi Hz. Musa'dan öğrendiği veya Musa'nın kızkardeşi olan kendi eşinden öğrendiği de rivayet edilmiştir.[241]

Divan Edebiyatında ve hatta genel olarak edebiyatın diğer alanlarında da Karun zenginliği ile malzeme olmuştur. Maddi zenginliğin boyutu veya zenginliğe olan pervasız temayül Karun örneği ile dile getirilmiştir.

Getürdi dāḍe bī-ḥad aḳçe altun
Virüb her birine bir genc-i Ḳārūn (1181)

Kelimullāh: Bkz. "Musa".

Lokman: Lokman b. Saran. İslam kaynaklarında ve Doğu toplumlarında bu isim ile hakim, şair ve peygamber kişiliğine işaret edilmiştir. Davud peygamber zamanında yaşamıştır. Terzi veya marangoz olduğu rivayet edilmiştir. *Kur'an-ı Kerim*'de de Lokman'a hikmet verildiği ifade edilmiştir. Bazıları onun peygamber olmadığını zira peygamberlerin soy sop bakımından bilinir olduğunu ileri sürmüşlerdir.[242] Bir çok alimin görüş birliği ise onun peygamber olup vahye mazhar olmadığı, Allāh'ın salih bir kulu olduğu yönündedir. Lokman, ilmiyle Davud peygambere vezirlik etmiştir.[243]

Kur'an'da aynı adla anılan surede Lokman'dan bahsedilir.[244]

Lokman kişiliği şu şekillerin bir bütünüdür. 1- Eski arap ananelerinde Lokman, Lokman el-Muammer'dir. Yedi kartalın hayat süresini yaşamış uzun yaşamanın sembolü olmuştur. 2- Lokman'a Allāh tarafından hikmet verilmiştir. 3- Lokman hikmetli kıssalar kahramanıdır. 4- Lokman, benzer efsanevi

---

[239] Pala, 283.
[240] Onay, 244.
[241] Tökel, 381.
[242] İbn Kesīr, 12; 6402.
[243] Köksal (1999), II; 242.
[244] (Lokman 12-13, 16-19)

şahsiyetlerin görünümüne de bürünür. Promete, Akmaion, Lukianos ve Süleyman gibi. [245]

Lokman bitkilerin dilini bildiğine, ölümsüzlük otunu bulduğuna ancak bir yılanın otu kaçırdığına veya bir rüzgarın lokmanın terkib ettiği ilacı ırmağa düşürdüğüne dair inanışlar vardır. Doğuda hikmetin ve tıbbın sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden zaman zaman İbn-i Sina ile aynı beyitlerde yer alır.[246]

Şairler aşk derdinin büyüklüğünü Lokman'dan söz ederek dile getirirler. Şairler Lokman'dan ölüme çare bulan biri olarak söz edip aşk derdinde çaresizlikten bahsederken hem bir mübalağayı hem de aynı zamanda bir gerçeği ortaya koymuş olurlar.

Niçe biñ yıl ᶜilāc eylerse Loḳmān
İdemez çāre yoḳ ol derde dermāñ (1052)

Didiler iy bugün ḥikmetde Loḳmān
Gerekdür idesin luṭfile iḥsān (2137)

Ki tiryāk olmayınca gitmez ağu
Ne Loḳmān çāre eyler ne Aresṭū (2144)

Oñulmaz derdüme dermān yitişdüñ
Ḥaḳīḳat sen baña Loḳmān yitişdüñ (2743)

Mahbub-ı Kenan: Bkz. "Yusuf".

Mesiha: Bkz. "İsa".

Muhammed: İslam peygamberi. Künyesi, Ebu'l-Kasım Muhammed el-Muhtar b. Abdullāh b. Abdulmuttalib. Allāh onu insanlığa son peygamber olarak ve yine ayet-i kerimenin ifadesiyle "alemlere rahmet olarak" göndermiştir.

*İsimleri: Kur'an-ı Kerim*de 4 defa "Muhammed" ismiyle anılır. Hz. İsa'nın, onu ümmetine "Ahmed" olarak tanıttığı bildirilmiştir. İncillerin eski Yunanca tercümlerinde bu ismin karşılığı *Paraclete* kelimesidir. Peygamberimize bu isim annesi Amine'ye rüyasında "Sen insanların hayırlısına, bu ümmetin efendisine hamilesin. Doğunca ona, Muhammed, Ahmed ismini tak" denildiği için verilmiştir. Abdulmuttalib ise "Gökte Allāh, yerde insanlar onu övsünler diye Muhammed koydum." demiştir. *Muhammed*, Tefᶜil babından ism-i mefᶜul olup *çok çok sena, hamd ve medh olunmuş* demektir. Bunun anlamı, Adem'den önce meleklerin

---

[245] Bernhard Heller, "Lokman" md., *İA*, 7; 64-67.
[246] Tökel, 427.

lisanıyla ve Adem ile son peygamber arasındaki bütün peygamberlere nazil olan kitaplarda kendinden övgüyle bahsedilmiş olmasıdır. Bu isim, Allâh tarafından; yer ve göğ yaratılmadan önce arşın, göğün ve cennetin bütün köşk ve sarayları üzerine kelime-i tevhid'de kendi ismine yakın olarak yazılmış, Adem'in tövbesinin kabulünde aracı edilmiştir.[247] *Kur'an-ı Kerim*'de onun için sıfat-isim olarak kullanılmış çok sayıda ifade vardır. Sayısında ihtilaf vardır. İmam-ı Kostolani'ye göre bin ismi vardır. İbn-i Faris'e göre ise bu sayı ikibinyirmidir. Her bir isim onun bir özelliğini dile getirir.[248] Daha çok *Ahmed,*[249] *Emin,*[250]*Mahmud,*[251] *Mustafa,*[252] *Rahmet, Rahmeten li'l-Alemin,*[253] isimleriyle anılmıştır. Bu isimlerle yapılmış *Ahmed-i Muhtar, Ahmed-i Mürsel* gibi bazı terkiplerle veya daha başka *Hâtem, Hayrü'l-Beşer, Resul, Resulullâh Sadık, Sâdıku'l-Vadü'l-Emin* gibi özel sıfatlarla da de İslam peygamberine gönderme yapılır. [254]

Doğumu ve İlk Vahye Kadar Hayatı: Meke'de 571 yılında Mekke'de doğdu. Annesi Amine'dir. Halime ona süt annesi olmuş ve beş yaşına kadar onun yanında kalmıştır. Sekiz yaşında iken dedesi Abdulmuttalib'in ölümünden sonra amcası Ebu Talib ile kalmış ve onunla birlikte ticaret kervanlarıyla yolculuk etmiştir. Bu dönemde Hz. Muhammed amcası Ebu Talib fakir olduğu için Mekke'nin üstündeki tepelerde veya ovada çobanlık ederek hayatını kazanmaya çalışmıştır.[255] Basra'daki manastırda yaşayan rahip Bahira, gelen Mekke kervanını takip eden ve gölgelik yapan buluttan on iki yaşındaki Muhammed'in manastır kütüphanesinin yazmalarında sözü edilen[256] peygamber olacağını keşf etti. Kervandakileri evine

---

[247] Davud Efendi, *Şerh-i Delail-i Hayrat*, 1304, s. 54-55.
[248] *A.g.e.*, 54
[249] (Saf 6)
[250] (Şuara 107)
[251] (İsra 79)
[252] (Hacc 75)
[253] (Enbiya 107)
[254] İsimler ve şerhine dair daha geniş bilgi için bkz. Muhammed ibni Muhammed Efendi (Altıparmak), *Meâricü'n-Nübüvve (Nur-u Muhammed)*, (Osmanlıcadan Sadeleştiren: Sabri Yılmaz), 2 C., İstanbul, 1985, C. 1, s. 395- 399; Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Nat*, Ankara,1993, s. 175-195
[255] Martin Lings, *The Life of Muhammad (Hz. Muhammed'in Hayatı)*, (çev. Nazife Şişman), İstanbul, 2000, s. 41.
[256] "İsa cevap verdi: "Sizin zamanınızda gelmeyecek fakat, sizden birkaç yıl sonra, kitabımın hükümsüz kılınacağı bir zamanda gelecektir. Bu zamanda Allâh dünyadakilere acıyacak ve bu bakımndan elçisini gönderecektir. Elçisinin üzerinde bir bulut duracak, buradan onun Allâh'ın seçilmiş bir kulu olduğu bilinecek ve onunla tanınacaktır. Dinsizlere karşı büyük bir güçle gelecek ve yeryüzünde puta-tapıcılığı yıkacaktır. Ve ben de seviniyorum ki onunla Allâh tanınıp, tazim edilecek ve ben de gerçek olarak tanınacağım. Ve benim insandan öte olduğumu söyleyenlerden öç alacaktır..." "İsa cevap verdi: "Mesih'in adı hayranlık uyandırır, çünkü Allâh ruhunu yaratıp da göksel bir nur içine koyduğu zaman ona (bu) adı kendisi vermiştir. Allâh dedi: Bekle Muhammed; çünkü senin uğruna cenneti, dünyayı ve yığınlarca yaratığı yaratacağım, içlerinden seni bir elçi yapacağım, öyle ki, kim seni kutsarsa kutsanacak, kim seni lanetlerse lanetlenecektir. Seni dünyaya göndereceğim zaman, kurtuluşa elçim olarak göndereceğim ve senin sözün gerçek olacak. O kadar ki, gök ve yer

davet etti ve kardeşinin oğlunu ülkene götür ve onu Yahudilerden koru, çünkü benim bildiğimi onlar da bilirler..." dedi.[257]

Hz. Muhammed,ilk vahiy gelinceye kadar ilahî muhafaza ile putlara el sürmemiş, putlar için kesilen kurban etlerinden yememiş, çıplak gezmemiş ve araplarda gelenek olan gece masalları dinlemeye ve eğlence toplantılarına katılmamıştır.[258]

Mekkeliler Hz. Muhammed 35 yaşında iken, o zamanlar bir adam boyu yükseklikte olan Kabe'yi yeniden inşa etmeye karar verdiler. İbrahim peygamberin attığı temellere kadar inip sonra inşaya başladılar. Sonunda Hacerü'l-Esved'in konulacağı yere geldiler. Bu kabileler arasında onur vesilesi olacak bir ameliye olacaktı. Anlaşmazlık büyüdü. O andan itibaren Mescid'e gelecek ilk kişiyi hakem tayin etmeye karar verdiler. Hz. Muhammed geldi. "O, el-Emin'dir, onun kararına uyarız." dediler. Hz. Muhammed bir kumaş parçası üzerine Hacerü'l-Esved'i koydu ve her kabile bezin bir ucundan tuttu. Duvara yerleştirecekleri yere yükselttiler ve Hz. Muhammed eliyle taşı yerine yerleştirdi.[259]

İlk Vahy ve Peygamberlik Dönemi: İlk vahy, Cebrail vasıtasıyla Hira'da nazil oldu.

Hicret: Peygamberliğin onikinci yılında 622 yılında Mekkeli müşriklerin zulmü müşriklerin kendisine itibar ettikleri Ebu Talib'in ölümü, peygambere suikast tertibi, İslamiyetin yayılışın hızlandırmak vs. sebepler göç etmeyi zorunlu hale getirmiştir. Müşrikler, Müslümanların ve peygamberin göç etmesini engellemek için gözetim altında tutuyorlardı.

Resulullâh Cebrail'in talimatıyla hareket etmiş ve bir gece Ebubekir ile birlikte Yemen'e giden yol üzerindeki Sevr Mağarasına doğru yola çıktılar. Allâh onları sığındıkları mağarada, mağara önünde yuva yapmış güvercin ve örümcek ağı ile müşriklere karşı muhafaza etmiştir. Sevr Mağarasında Abdullâh ve kardeşi Amir'i beklediler. Amir bir bedevîyi de rehberlik etmek üzere yanında getirmişti. Yesrib'e gitmek için klavuzluk edecekti. Yolda Evs'li ve Hazreç'li gençler onu korumak için gruba katıldılar. Medine'ye ulaşıldı.[260]

---

düşecek. Fakat senin dinin düşmeyecek. Muhammed, onun kutlu adıdır. O zaman kalabalık seslerini yükseltip dediler: Ey Allâh bize elçini gönder! Ey Muhammed, dünyanın kurtuluşu için çabuk gel!" (*Barnabas İncili*, Bab72, 97, s. 160-161, 196.)

[257] Lings, 43.

[258] Köksal (1981), (Ek Cilt), s. 84-87.

[259] Lings, 60-61.

[260] *A.g.e.*, 170-173

Medine Dönemi: Medineye hicretten sonra bir cami yapımına başlandı. Cami inşaatında herkes çalışıyordu. İnşaatın bitiminden sonra Müslümanları ibadete çağırmak için bugünkü ezan metnine de ilk defa bu dönemde karar verildi. Ezan metni Abdullâh ibn Zeyd'e rüyada talim ettirilmiş, o da bunu peygambere anlatmıştır.[261] İlk Cuma namazı Medine'de kılınmış, ashab-ı suffa için bir yer yapılmış, Muhacir ve Ensar arasında kardeşlik andlaşması yapılmıştır. O döneme kadar peygamberlerin makamı Kudüs iken Yahudilerin bunu dedikodu vasıtası yapmaları yüzünden Hz. Muhammed yine Kabe'nin kıble olmasını arzu ediyordu. Hicretin ikinci yılında yeni kıble Mescid-i Haram oldu.[262]

Savaşlar: Bedir, Uhud, Hendek veya Ahzab savaşları peygamberlik döneminde vuku bulan büyük savaşlardandır. Mekkeli müşriklerin saldırıları sonuçsuz kalmış Hendek savaşından sonra da geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu artık onlar için İslamiyetin yayılışının önüne geçilemeyeceğini anlamına geliyordu.[263]

Vefatı: Hz. Muhammed Hicret'in onbirinci yılı Safer (Arabî ayların ikincisi) Pazar günü Baki Mezarlığında bir cenazeyi defnettikten sonra dönerken yolda başağrısına tutuldu. Harareti arttı. Onbir gün hasta olduğu halde namaz kıldırdı. Son günü mescide zorlukla gelebildi. Enes'in rivayetine göre cemaat sevinçten neredeyse namazda olduğunu unutacaktı. Resulullâh, eliyle namazı tamamlamalarını işaret etti. Hicretin onbirinci yılının 12 Rabiulevvel Pazartesi günü kuşluk vaktinde vefat ettiğinde 63 yaşında idi.[264]

Ahlakı, Özellikleri ve Faziletleri: İnsanlığın en üstünü her bakımdan bir kusursuzluğu gerektirir. Bunlar peygamberlerin ortak sıfatlarıdır ve peygamberler ruh ve beden itibariyle kusursuzdurlar. Allâh son peygamberi daha önceki peygamberlere överek müjdelemiştir.

1- Yumuşak huyluluk, tahammül gücü, affetme, zorluklara karşı sabır, şecaati, haya ve edebi Allâh'ın özel terbiyesiyle elde ettiği sıfatlardır.

2- Kimsenin yüzüne dikkatle bakmazdı. Gözü yerdeydi. Anlamlı bakar, hayası ve şahsiyetinin yüceliğinden dolayı kimsenin suçunu yüzüne vurmazdı.

---

[261] *A.g.e.*,184. (Konu ile ilgili başka rivayetler de vardır. Bir rivayete göre rüyayı gören Hz. Ömer'dir. Bazı rivayetlerde de vahyin uygulaması ile ezanın şekli tespit edilmiştir. Rüya veya Cebrail'in uygulaması ile öğretilmiş olsa da ezan metni konusunda ihtilaf olmamıştır: Ali Himmet Berki - Osman Keskioğlu, *Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara, 2001, s. 204.

[262] Berki - Keskioğlu, 229.

[263] *A.g.e.*, s. 316

[264] Safiyurrahman el-Mübarek-Furi, *Er-Rahiku'l-Mahtum* (*Peygamber Efendimiz Hayatı ve Daveti*), (çev.: Halil İbrahim Kutlay), İstanbul, 1999, s. 528-535.

3- Mütevaziliği eşsizdi. Kendisi için ayağa kalkılmasını yasaklamıştır. Yoksulları dolaşıp ziyaret etmiş, kölenin davetinden hoşlanmıştır. Hz. Aişe'nin ifadesine göre nalınını onarır, elbisesini diker herkes gibi evinde çalışırdı. İnsanlardan herhangi biri gibi söküklerini diker, koyunları sağar, kendi hizmetini kendi görürdü.

4- Ruhunun, bedeninden önce yaratılması: "Biz evvelce geçenlerin sonuncularıyız." hadisi buna işaret eder. Tirmizi'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiği "Adem ruh ile ceset arasındayken ben peygamberdim." hadisi de aynı anlamdadır.

5- Enbiyanın ona tabi olması.[265]

6- Allâh diğer peygamberlere hitap edişinden farklı olarak ona "Ey Peygamber" "Ey Resul" diye hitap etmiştir. İsmi ile hitap ettiğinde ise övgüsünü nübüvvet ve risalet sıfatlarıyla ifade etmiştir.

7- Ashabının hitap şekli: Ayet-i Kerime'de: "Peygamberi kendi aranızda birbirinizi çağırdığınız gibi çağırmayın"[266] buyurulmuştur.

8- Cevamiü'l-kelim olması: Allâh, ona az kelime ile manası çok olan söz söyleme yeteneği vermiştir.

9- Bütün mahluka gönderilmesi: Hz. Muhammed cinlere ve insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Bu, *Kur'an*'da bildirildiği gibi, "Ben bütün mahlukata peygamber olarak gönderildim." hadisiyle de bildirilmiştir.

10- Peygamberlerin sonuncusu olması.

11- Alemlere rahmet olarak gönderilmesi.

12- Enbiyaya üstünlüğü.[267]

13- Kıyamet günü şefaat etme yetkisine sahip olması.

Yukarıdaki satırlarda son peygamberin edebiyatta çokça sözü edilen özellikleri sıralanmaya çalışıldı. İster ilmi kaynakların isterse edebi eserlerin referansı ve bakış açılarıyla ifade edilmeye çalışılsın bu özellikler *O, Kuran ahlakıyla ahlaklandırılmıştır* ifadesiyle özetlenebilir.[268]

Mucizeleri[269]*:* Peygamberin sahih hadislerle nakl edilen mucizeleri sınırlıdır. Sonradan uydurulan bir takım masal ve efsaneler ona nisbet edilmiş ve peygamber efsanevi bir şahsiyet haline getirilmiştir. İslam peygamberinin tabiat kanunlarına

---

[265] Bkz. (Al-i İmran 81)
[266] (Nur 63)
[267] Bkz. (Duha 5, Hicr 72)
[268] Muhammed İbni Muhammed Efendi (Altıparmak), 1; 75-94. Safiyurrahman el-Mübarek-Furi, 552-557.
[269] Bu başlık altında sıraladığımız mucizeler edebi eserlerde nisbeten yaygın olan motiflerdir. (Yeniterzi, 282-300.

riayet eden ve tedbirlerini ona göre alan bir peygamber olduğu[270] ihtimamiyle bizce, aklen izah edilememek bakımından vahyin bir parçası olan ve birbirinden farklı olmayan mucizeleri; inanmak ve kabul etmek için değil, inancı canlı tutmak, sevmek veya süslemek açısından dinin dinamikleri olarak yorumlamak gerekir. Mucize ve benzeri olayların, şiirin motif dünyasını oluşturan hayatî malzemeler olması da yine duyguya hitap edici olmalarıyla izah edilebilir.

1- Doğumunda vuku bulan mucizeler: İran'daki Kisra Sarayı ve büyük kiliseler yıkılmış, putlar devrilmiştir. Save Gölü kurumuş, Mecusilerin kutsal ateşleri sönmüştür. Bunlar zayıf rivayetlere dayansa bile, ya da peygamberliğine inanmak açısından önemsiz görülse bile küfrün yok olmaya yüz tuttuğunu ve son peygamberin misyonunu göstermek açısından hayli muteberdirler.[271]

2- *Kur'an-ı Kerim* Mucizesi: Bu mucize, peygamberin hayatta olduğu dönemle ve mekanla kayıtlı olmamak bakımından, diğer mucizelere ve hatta diğer ilahi kitaplara nazaran özel bir anlam taşır. *Kur'an-ı Kerim*'in veciz, fasih, beliğ ve selis ifadesi yanında, içerik bakımından da ayetteki ifadeyle "hiçbir şey unutulmuş değildir." İnsan kalbinin en ücra köşelerini tetkik eder. İnsanlığa bugünkü vazifelerini öğretmek için yerine göre insanlık tarihinin en eski devirlerine veya istikbale uzanır.[272] Bunda *Kur'an*'ın vahyedilen son kitap olması da etken sebep olmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in ümmi bir peygambere vahyedilmiş olması mucizenin sadece bir yönüdür. *Kur'an-ı Kerim* nazil olduğunda Araplar arasında şiir ve hitabet hayli revaçtaydı. Araplar şiir yarışması düzenliyor ve kazanan yedi şiiri altın harflerle yazdırıp Kabe duvarına asıyorlardı. Fakat *Kur'an*'ın taklit edilemez ve beşer kabiliyetlerini aşan belagati müşriklerin bir çoğunu Müslüman edecek kadar etkiliydi.

3- Mirac: *Uruc etmek, yükselmek* anlamındaki bu kelime Peygamber; Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya, oradan da "O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu."[273] ayetiyle bildirilen yakınlığa ulaştırılmıştır.

4- Ayın ikiye bölünmesi: Mekkelilerin peygamberden bir mucize istemeleri üzerine parmağıyla işaret ederek ayı iki parçaya bölmüştür.

---

[270] Süleyman Uludağ, *İslamda İnanç Konuları ve İtikadi Mezhebler*, İstanbul, 1992, s. 199-201.
[271] Yeniterzi, 285.
[272] Mâlik b. Nebi, *Kur'an-ı Kerim Mucizesi*, (çev.: Ergun Göze), Ankara, 1991, s. 134.
[273] (Necm 9)

5- Güneşin geri döndürülmesi: Peygamber, başı Ali'nin kucağında olduğu halde uyurken vahy gelmiş ve Ali onun rahatsız olmaması için kımıldamamış bu esnada ikindi namazını kılamamıştır. Peygamberin duasıyla güneş ikindi vakti ışıklarıyla geri dönmüş ve Ali namazını eda etmiştir.

6- Bir avuç toprakla bir ordunun yenilmesi: Bedir savaşında vuku bulmuştur.

7- Parmaklarından suların akması: Hudeybiye barışında ashabın susuzluğa maruz kalması sebebiyle gerçekleşmiştir.

8- Avucundaki taşların tesbihi: Ebu Cehil avucuna gizlediği taşların ne olduğunu sorarak peygamberden mucize göstermesini istemişti. Hz. Muhammed, bunun cevabını Ebu Cehil'in avucundaki taşlara cevaplattırmış ve taşlar kelime-i tevhid getirmiştir.

9- Kütükten ağlama sesi duyulması. Hz. Muhammed hutbelerini bir kütüğe yaslanarak vermiştir. Ancak minber yapıldıktan sonra hutbe vermek için minbere çıktığında kütükten "çocuk ağlamasına veya yavrularını arayan bir devenin sesine benzeyen iniltiler duyulmuştur." Hz. Peygamber minberden inerek bu kütüğü okşayınca ağlama sesi kesilmiştir.

10- Diktiğu hurma fidanının hemen meyve vermesi.

11- Hicrette mağarayı kamufle eden örümcek ağı ve güvercin yumurtaları.

12- Pişmiş kuzunun zehirlendiğini haber vermesi: Hayber savaşından sonra Yahudi bir kadın peygamber ve yanındakileri davet edip pişirdiği kuzuyu ikram etmiştir. Peygamberin ağzındaki lokma, zehirli olduğunu söylemiş, peygamber de ashabını uyarmıştır. Kadın suçunu itiraf etmiştir.

13- Bir bulutun onu gölgelemesi.

14- Gölgesinin olmaması veya gölgesinin yere düşmemesi.

Edebiyatta: Edebiyatta, Hz. Muhammed ile ilgili şiirler başlıbaşına türler haline gelmiştir. *Hilye, Şemail-i Şerif, Kırk/Yüz Hadis Tercümleri, Siyer, Seriyye, Gazve, Nat, Miraciyye, Muhammediye, Ahmediye* gibi şiirler yalnızca onu konu edinen türlerdir. Bunun yanısıra nazmın diğer türlerinde de motif olarak yaygındır. Bu motifler ayet-hadis iktibasları, Hz. Muhammed'in isim, lakap, sıfat, siret, suret, ve mucizeleri şeklinde yer alırlar. Böylece kelimeler ona işaret etmek bakımından çoğunlukla mazmunlaşmışlardır.[274] Son peygamber motifi, şiire bütün peygamberler tarihini, İslam tarihini, *Kur'an* Hükümlerini, Hadis Külliyatı ve hatta diğer dinler ve düşünceler tarihini de yan veya yardımcı ögeler olarak taşır.

---

[274] Örnekler için bkz. Akkuş (2000), 122-131.

Vamık u Azra metninde Camiî, Hz. Muhammed'den; Davud peygamberle ilgi kurarak, *Kur'an*'dan ayet iktibas edip peygamberliğinin gayesine gönderme yaparak İlahi sırlara vakıf bir peygamber sıfatıyla, şefaatçi yönüyle, kainatın varlık sebebi olarak ve miraç mucizesiyle ilgi kurmak suretiyle bahsetmiştir. Ayrıca şair kendi için dua ederken de peygamberde bulunan bir özelliğe övgüde ve telmihde bulunur.[275]

Ḥabîbüñ yüzi ṣuyına İlâhî
Bağışla cürmi ᶜafv eyle günâhı (94)

Elinde Dâvud'uñ mûm idi âhen
Cihân mûmın Muḥammed itdi rûşen (111)

Muḥammed raḥmeten lil-ᶜâlemîndür
Muḥammed Ṣâdıḳu'l-Vaᶜdü'l-Emîn'dür (115)

Muḥammed maḫzen-i esrâr-ı Ḥaḳ'dur
Muḥammed maᶜden-i envâr-ı Ḥaḳ'dur (116)

Muḥammed'dür ümîd-i her dü-ᶜâlem
Muḥammed'dür murâd-ı âl-i Âdem (117)

Burâḳ'ı Rûḥ-ı Ḳudsî rağbetile
Getürdi Muṣṭafâ'ya ḥürmetile (142)

Ḫalîlu'l-lâh yetişdi ḫulletile
Selâm virdi resûle ᶜizzetile (182)

Zihî ᶜâşıḳ cenâbına ḥabîbin
İder daᶜvet virür ᶜizzet naṣîbin (215)

Lisânum Muṣṭafâ gibi faṣîḥ it
Maḳâluma ṣafâlar vir ṣaḥîḥ it (485)

Musa: Musa b. İmran'ın soyu, İbrahim peygambere ulaşır. Harun peygamberin kardeşidir. Musa peygamberin hayatı ve mucizeleri şiire elverişli motifler olarak görülmüş ve bu sebeple sık sık onunla ilgili telmih ve teşbihlere müracaat edilmiştir.

Musa adı da ağaçlık ve suda bulunmasından dolayıdır. Kıbtîce "mu" su, "sa" ağaç demektir.

Özellikleri: Açık ve düzgün konuşan, yumuşak huylu biridir.

---

[275] Daha fazla örnek için bkz. *(93, 104, 106, 107, 108, 109, 113, 142, 162, 188, 190, 192, 198, 208, 212, 234, 237, 248, 250, 251, 289, 430, 1387, 5235).*

Peygamber oluşu, İlahi Tecelli ve Firavun'la mücadelesi: Musa Tur yanında ısınması için ailesine kor getireceğini söyleyip, ateş sandığı bir nura doğru ilerledi. Ateş olarak gördüğü nur bir ağacın içinden yalınlanıyor fakat ağacın yeşilliğini artırmaktan başka bir şey yapmıyordu. Korkuyla ateşe yaklaştı. "Ağaçtan, ey Musa! Alemlerin Rabbi olan Allāh, şüphesiz Ben'im Ben" diye bir ses duydu. Asasını yere bırakması emredildi. Musa asayı yere bırakınca onun bir yılan gibi kıvrılmakta olduğunu gördü. Korkup kaçmak istedi. Allāh kendisinin peygamber olarak seçildiğini bildirdi. Musa'ya ilahi kitap olarak *Tevrat* nazil olmuştur.

Firavun ve ona tabi olanlara göstermek üzere Musa'ya dokuz mucize verilmiştir.[276] Asa'nın yılan olma mucizesinden başka, Musa'nın diğer bir mucizesi de elini koynuna sokup çıkarınca güneş gibi bembeyaz parlamasıdır. Musa kendisinin peygamber olduğunu ispat etmek, Firavun ve ona tabi olanlara Allāh'ın dininini kabul ettirmek için Firavun'un sihirbazlarıyla karşı karşıya geldi. Sihirbazlar değnek ve iplerini salıp seyircilerin gözlerini büyülediler. Her bir değnek ve ip değişik ve korkunç varlıklar görüntüsüne büründü. Musa, Asa'yı yere atınca bir ejderha olup onların değnek ve sopalarını yuttu. Sihirbazlar bu işin Allāh'ın kudreti olduğuna kanaat getirdiler. Firavun, sihirbazları iman ettikleri için cezalandırdı, el ve ayaklarını kestirdi ve kendilerini de ağaçlara astı.

Musa Allāh'ın emri doğrultusunda kendine tabi olanlarla birlikte Mısır'dan çıktı. Firavun'un veziri Haman, kalabalık bir orduyla birlikte gün doğarken Musa'nın peşine düştü. Musa'ya yetiştiklerinde, Musa'ya Asa'yı denize vurması emredildi. Deniz bölündü ve geçtiler. Firavun ve yanındakiler de bölünen denize daldılar. Deniz tekrar kapanmaya başlayınca Firavun "Müslümanlardanım" demek zorunda kalmış fakat imanı kabul edilmemişti. Onları boğan deniz Kulzüm denizidir.

Tur Dağı ve Musa: İsrailoğulları her fırsatta sapıklığa meyleden bir kavimdi. Musa Allāh'a münacatta bulunmak üzere Tur Dağına gider orada kavminin ıslah olması için dua edip yalvarırdı. Musa "Rabbim (cemalini) göster bana (ne olur) seni göreyim" diye niyazda bulundu. Allāh "Beni katiyyen göremezsin Fakat şu dağa bak! Eğer o yerinde durabilirse sen de beni görürsün! buyurdu. Derken Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça ediverdi. Musa da baygın (bir halde) yere düştü..."[277]

---

[276] (Neml 12)
[277] (Araf 142-143)

Mûsâ ve Kârun: Karun Musa'nın amcasının oğludur. Çok zengindi. O da Firavun ve Haman gibi Musa'ya inanmamıştır. İsrailoğullarının zulmüne ve taşkınlığına öncü o idi. Musa'ya zina ithamında bulunan Karun ve taraftarlarının cezalandırmak için Allâh; yerin Musa'ya boyun eğmesini emretti. Musa, yere onları yutması için emir verdi ve yok oldular.[278]

Mûsâ ve Hızır: Musa'nın Hızır ile arkadaşlığı da *Kur'an-ı Kerim*'de anlatılan kıssalardandır. (Bkz. "Hızır").

Tevratta: "Çıkış" bölümünde Hz. Musa'dan bahsedilmiştir. Musa'nın İsrailoğulları ile birlikte Mısır'dan çıkışı ve "Tur" Dağında ilahi emirlerin bildirilmesinden bahsedilmiştir.[279].

Edebiyatta: Hz. Musa, Allâh ile konuştuğu için *Kelimullâh* lakabı ile de anılmıştır. Beyaz el mucizesi *yed-i beyzâ* olarak terimleşmiştir. *Tecelli, Tur, ateş, Kelim* sözleri ile Musa'ya telmih yapılırken bilhassa "lenterani" (beni göremezsin) iktibasıyla da *Kur'an*'da anlatılan, Musa'nın Allâh'ı görmek arzusuna göndermede bulunulur. "Pur-ı İmran" ifadesiyle de Hz. Musa anlatılmıştır.

Kelimullâh'a Ṭûr olmışdı meʾvâ
Ḥabîbullâh'a meʾvâ ḳurb-ı ednâ (110)

Selâma geldi anda pûr-i ʿİmrân
Didi meydân senüñdür eyle cevlân (179)

Nemrud: Bu ismin ilk olarak akla getirdiği İbrahim peygamberin mücadele ettiği Babil kralıdır. Nemrud'un hangi dönemde yaşadığı bilinmemektedir. *Kur'an-ı Kerim*de Nemrud ismi yoktur.

Nemrud, Babil krallarının genel bir lakabı olarak da kullanılmıştır.

Nemrud kişiliği; Arap, İran, İbrani, Bizans gibi ayrı kaynaklardan beslenmiş motif yönünden zengin bir tipin adı olmuştur. Bu anlatmalara göre Nemrud rüyasında Kenan b. Kuş'un kendisini öldüreceğini görür. Doğduğunda burnuna yılan giren Nemrud'u annesi bir çobana bırakmıştır. Çobanın karısı uğursuz geldiği gerekçesiyle Nemrud'u nehre atmış ve Nemrud bir kaplan tarafından beslenmiş, böylece büyümüş ve çete reisi olmuştur. Veziri olan Azer ona mükemmel bir saray yapmıştır. Nemrud, İdris ve Hermes'ten nücum ilmini (astroloji) zorla elde etmiş ve İblis'ten sihir öğrenmiştir. Daha sonra kendini Tanrı olarak ilan eden Nemrud

---

[278] Köksal (1999), II; 13-102.
[279] *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, 1 Eski Ahit*, s. 56-81.

İbrahim'in saltanatına son vereceğini kahinlerden öğrenince çocukları öldürmeye başlar. İbadet ettiği putları kıran İbrahim'i ateşe atar. (Bkz. "İbrahim"). Nemrud anlatmaları arasında saltanatına son verecek kaygısıyla yeni doğan çocukları öldürtmesi, göğe ok atıp Allāh'ı vurduğunu iddia etmesi, Allāh'a ulaşmak için yüksek bir kule yaptırması da vardır.[280] Musa döneminde Firavun da aynı endişeyle doğacak çocukları öldürtmüştür.[281] Kule yaptırma olayı da *Kur'an-ı Kerim*'de; "Firavun: Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilah tanımıyorum. Ey Haman! Haydi benim için çamur üzerine ateş yak (ve tuğla imal et), bana bir kule yap ki Musa'nın tanrısına çıkayım; ama sanıyorum, o mutlaka yalan söyleyenlerdendir, dedi."[282] şeklinde belirtilmiştir. Firavun yapılan yüksek kulenin üzerine çıkar, eline bir yay alıp göğe ok atar. Kuşları yaralayan ok geriye kanlı dönünce "Ben Musa'nın Allāh'ını öldürdüm" der.[283]

Nemrud'un ölümü ibret verici niteliktedir. Bir sivrisinek tanrılık iddiasında bulunan Nemrud'un burnundan girip beynine ulaşmış, ona büyük rahatsızlık vermiş ve Nemrud başına pamukla kaplı bir tokmakla vurdurmuştur. Tokmakçı tokmağın içine gürz koymuş ve onu öldürmüştür. Allāh'a saldırmak için kule yaptırma motifi Nemrud, Firavun ve Haman kişilikleriyle benzeşirken, kaplan tarafından beslenmesi ve babasını öldürüp annesi ile evlenmesi Oedipus, Romüs-Romülüs anlatmalarına benzer. İran mitolojisindeki Dahhak ile de Nemrud efsanesinin karışmış unsurları vardır.[284]

Edebiyatta ateşe atılma motifi, ateşin gülbahçesine dönüşmesi telmih yapılan hususlardır.

Ḫalīl'e gülşen oldı nār-ı Nemrūd
Müsaḫḫardur ḥabībe cümle mevcūd (109)

Nuh: Nuh b. Lemek (veya Lemk). Nuh peygamberin makamı Irak toprakları idi. Kavmi putlara tapıyordu. Nuh kelime-i tevhidi söyledikçe ve kavmini doğru yola davet ettikçe taptıkları putlar yıkılıyor ve onlar da peygamberi yere düşünceye kadar dövüyorlardı. Kral Dermesil, Nuh peygamber hakkında korkunç bir rüya gördü Nuh'un mecnun olduğuna, yaptıklarından mesul olmadığına hükmetti ve

280 Akkuş (2000), 140.
281 Köksal (1999), II; 16.
282 (Kasas 38)
283 Köksal (1999), II; 56.
284 Akkuş (2000), 141.

onu zindandan çıkarmalarını emretti. Zamanın kahini ise Tufan'ın yaklaştığını halka bildirip Nuh'u öldürmelerini telkin ediyordu.

Nuh, kendisine sürekli zulmeden kavmi arasında dokuzyüzelli yıl kaldı. Tebliğler etkisiz kalınca kavmi için beddua etti. Allâh'ın emri ile sac (abanoz) ağacı dikti, ağaç büyüyüp yetişti. Nuh marangozdu. Allâh, ona gemi yapmasını öğretti. Nuh gemiyi yaparken kavmi onunla alay ediyordu. Üstelik her taraf kupkuruydu. İki yıl veya daha fazla sürede geminin inşası bitti. Allâh, Nuh'a gemiye alması gereken kişileri bindirdi. Oğlu Yam ile zevcelerinden Vaile kafirdi. Diğer oğulları ve eşleri gemiye bindiler. Kral ve Nuh'un oğlu gelip gemiyi yakmak istediler. Su olmadığı halde gemide bazı rivayetlere göre seksen kişi vardı. Kral, Nuh'a seslendiği esnada biri gelip ekmek pişiren bir kadının tandırından su fışkırdığını haber verdi. Derken su onların bulunduğu yere de ulaştı. Yağan yağmurlar ve yerden fışkıran suların seviyesi dağları bile aştı. Sular çekildikten sonra "(Gemi de) Cudi (Dağının) üzerinde durdu."[285], Cudi'nin nerede olduğuna dair değişik rivayetler vardır. *Buharî*'deki bir hadise göre "Cudi, Cezire'de bir dağdır. Yabancı bilim adamları Tevrat'taki "Ararat" tabirinden yola çıkarak gemiyi Ağrı Dağında aramaktadırlar.

Tufan olayından dolayı Nuh peygamber Adem'den sonra İnsanlığın atası olarak telakki edilmiştir.[286]

Metinde gözyaşı ile tufan arasında ilgi kurulmuş ve tufanın gemicisi olan Nuh peygamberin ruhu hatırına dua edilmiştir.

Be-rūḥ-ı Nūḥ-ı keştī-bān-ı ṭūfān
Gözümüñ yaşını eyleme ᶜummān (2985)

Osman: Hayatta iken cennetle müjdelenmiş on kişiden biridir. Haya ve edep örneğidir.

Hz. Muhammed'in kızı Rukiyye ile evlenmiştir. Müşriklerin zulmünden dolayı eşi ile birlikte Habeşistan'a hicret etmiştir. Osman, bütün arzusuna rağmen hanımı Rukıyye'nin ağır hastalığı yüzünden Bedir savaşına katılamadı. Bu hastalığın neticesinde Rukıyye vefat etti. Resulullâh onu hem eşini kaybettiği için hem de Bedir savaşına katılamamanın üzüntüsünden dolayı teselli etti. Daha sonra peygamberin kızı Ümmü Gülsüm ile evlendiği için Osman, *Zinnureyn* (iki nur

---

[285] (Hud 44)
[286] Köksal (1999), I; 111-136.

sahibi) lakabıyla anılmıştır. Osman'ın kişiliğini tanıtan keskin çizgilerden biri de *Kur'an-ı Kerim* nüshalarının çoğaltılmasını sağlamış olmasıdır.

Huneyn savaşında Resullâhı korumak için bedenini kalkan etmiştir. Genç, nüfuzlu ve zengin bir tüccar olan Osman bütün varlığını fakirlere dağıtmıştır.

Ömer'in halifeliği sırasında, Osman ona destek vermiş önemli görevleri yerine getirmeyi üstlenmiştir. 644 yılında halife olan Osman'ın hilafetinin ilk altı yılı fetihlerle geçmiştir. Bu zaman zarfında büyük zaferler kazanılmış, eyalet sistemi kökleşmiş, İslam ülkesi mülki ve idari olmak üzere iki sistemle yönetilmiştir. Hicretin 35. Osman'ın hilafetinin 12. yılında Küfe, Basra ve Mısır bölgelerinden gelen bozguncular Hz. Osman'ın evini kuşattılar. Hz. Ali ve ileri gelen sahabiler bu muhasaraya engel olmak istedilerse de başarılı olamadılar. Hasan ve Hüseyin Osman'ın evinde nöbetçilik ettiler. Cuma günü evde *Kur'an* okurken fırsat bulan bozgunculardan bir kaçı içeri girdi ve onu şehid ettiler.[287]

Metinde "Osman-ı Emîn" olarak hayasının üstünlüğü ve peygamber ashabının temel direklerinden biri olduğu belirtilmiştir.[288]

Hayâsı artdı ᶜOṣmân-ı emînüñ
Seḫâ vü cûdile luṭfı ᶜAlî'nüñ (245)

Olurlar rükn-i aṣḥâb-ı peyem-ber
Ebûbekr ü ᶜÖmer ᶜOṣmân u Ḥaydar (5236)

Ömer: Ömer bin Hattab. Hz. Muhammed'e vahy geldikten altı yıl sonra Müslümanlığın yayılmasını engelllemek isteyen müşriklerin baskı ve zulmü artmıştı. Bu yüzden bir grup Müslüman Habeşistan'a göç etmek zorunda kalmıştır. Müşrikler bir araya toplanarak peygamberi ortadan kaldırmaya karar verdiler. Müslüman olanların sayısı henüz kırka ulaşmamıştı. Hz. Muhammed müşrikler arasında güçlü olan iki Ömer'den birinin Müslüman olmasının İslamiyetin kuvvetlenmesi için bilhassa arzu ediyordu. Bunlardan biri İslam dünyasında *Ebu Cehil* lakabıyla tanınmış olan Ömer b. Hişam öteki ise Ömer bin Hattab idi. Ömer b. Hişam, Resullulahı öldürecek olana yüz deve vadetmiş Ömer b. Hattab ise bu teklifi kabul edip kılıcını kuşanmıştı. Yolda yeni Müslüman olan Nuaym'a rastladı. Nuaym'ın Ömer'e kızkardeşi ve eniştesinin Müslüman olduğunu söyledi. Ömer hiddetle yolunu değiştirdi ve eniştesinin evine yöneldi. Kızkardeşi onun geldiğini

---

[287] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 1; 67-77.
[288] Daha fazla örnek için bkz. *(261, 277)*

görünce *Kur'an* sayfalarını gizledi. Ömer, hiddetle kırkardeşi Fatıma'yı ve eniştesi dövdü. Fatıma ağlıyarak ve kelime-i şehadetle mukabele etti. Ömer kardeşi ve eniştesinin samimiyetinden ve duyduğu güzel sesli tilavetten etkilenmiş ve Müslüman olmuştur.

Peygamber ona hakkı batıldan ayıran anlamında *Faruk* ismini vermiştir.

Adalet onun ön plana çıkan kişilik özelliğidir. Ömer bir devletin ortak görüş esası ile idare edileceğine inanmış ve bunun için *Şura Meclisi* kurmuştur. Fetihleriyle İslam orduları Bizans sınırından Horasan'a kadar yayılmıştır. Hicretin 23. yılında Ebu Lülü adında bir köle tarafından şehid edilmiştir. Cennetle müjdelenmiş on kişiden biridir.

Vamık u Azra'da yukarıda anlatılan özellikleriyle övülmüştür.[289]

Emirü'l-mü'minin ol feyż-i Vehhāb
İkincisi ᶜÖmer'dür ibn-i Ḫaṭṭāb

Bu din yolında ᶜadl ü dād idüpdür
Şeriᶜat şehrin ol ābād idüpdür

Ayırdı ḥaḳḳı bāṭıldan idüb farḳ
Yürütdi ḥaḳḳı itdi bāṭılı ḫarḳ

Ḳaçar ẓıllından anuñ div [ü] şeyṭān
Üşenür heybetinden insile cān
(257-260).

Pur-i ᶜİmran: Bkz. "Musa".

Refiu'llāh: Bkz. "İsa".

Sad İbn-i Vakkas: Sahabenin ileri gelenlerindendir. İslam dinini ilk kabul edenlerin yedincisi olduğu rivayet edilmiştir. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Medine'ye de ilk hicret edenler arasındadır. Uhud savaşında düşmana 1000'den fazla ok atmış ve peygamber tarafından övülmüştür. Sad, Bedir savaşına ve diğer savaşlara da iştirak etmiş Müslümanların üç bayrağından biri kendisine teslim edilmiş bir İslam kumandanıdır. İranlıların "direfş-i kaviyan" dedikleri kaplan derisinden yapılmış, değerli taşlarla süslenmiş olan bayrakları da Sad tarafından ele geçirilmiştir. Küfe şehrinin kurularak ordugah teşkil edilmesi de Sad'ın faaliyetleri arasındadır.

---

[289] Daha fazla örnek için *(244, 5236)*

Osman'ın şehid edilmesinden sonra köşesine çekilen Sad halifelik mücadelelerinde tarafsız kalmıştır. Ali'nin halifeliğine de biat etmemiş Akīk'teki arazisine çekilerek ölümüne kadar orada yaşamıştır. Vefat ettiğinde 80 yaşını geçmiş bir ihtiyardı.[290] Sad vasiyeti üzerine Bedir savaşında giydiği gömlek ile kefenlenmiştir.[291]

Metinde cennetle müjdelenenlerin sekizincisi olarak sözü edilir.

Sekizincidurur Saᶜd ibn-i Vaḳḳāṣ
Ḥavāṣi'l-mü'minīn içinde ol ḫāṣ (284)

Said ibn-i Zeyd: Peygamberin ilk sahabilerindendir. Ömer b. Hattab'ın Müslüman oluşunda Said'in, eşinin ve kızkardeşi Fatıma'nın telkinleri oldukça etkili olmuştur. Said Medine'ye peygamberden evvel hicret etmiştir. Peygamber Said'i Kureyş kervanı hakkında bilgi getirmek için Şam'a gönderdiği sıralarda Bedir savaşı yapılmış ve Said bu savaşa katılamamış, fakat diğer savaşların hepsinde şecaat ve kahramanlık göstermiştir. Ömer'in vefatından sonra Osman'ın halifeliğine taraftar olmuş, fakat onun idaresinden memnun kalmamıştır. Ali ile Muaviye arasındaki halifelik kavgasında da tarafsız kalmış ve hayatının geri kalanını Akīk'teki arazisinde geçirmişti. 70 yaşında vefat eden Saīd cennetle müjdelenen on kişiden biridir.[292]

Metinde ondan aşere-i mübeşşerenin dokuzuncusu olarak söz edilir.

Ṭoḳuzıncı emīrü'l-mütteḳīndür
Ki Sāᶜid ibn-i Zeyd-i pāk-i dīndür (286)

Salih: Salih b. Ubeyd'in soyu Nuh peygambere ulaşır. Salih peygamber Semud kavminin ana baba soyu bakımından en seçkin ve üstünü idi. Semud kavmi putlara tapıp, fesat çıkarmaya ve taşkınlık etmeye başlayınca Salih onlara uyarıcı olarak gönderilmiştir. Salih kavmiyle yirmi yıl mücadele etti. Peygamberliğini mucize ile ispat etmesini istediler. Salih'e bir kayadan dişi deve çıkarmasını karşılığında peygamberliğine iman edeceklerini söylediler Salih dua edince kaya "doğum sancısı gibi sancılandı, gebe bir kadının hareketi gibi hareket etti ve istenilen deve çıktı. Kavim bu deveyi sağıp kaplarını süt ile dolduruyordı. Salih peygamber, devesinden hiç ayrılmıyordu. Semud'un soylularının telkiniyle kavim

---

[290] K. V. Zettersteen, "Sad b. Ebu Vakkas" md., *İA*,10; 18-19
[291] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 1; 131.
[292] A. J. Wensınck, "Saīd b. Zeyd" md., *İA*, 10; 81-82.

Müslüman olmaktan vazgeçti. Allâh'ın ihsan etmiş olduğu bu deveye karşı da kibir, gurur ve hasede düştüler. Deveyi kestiler, devenin yavrusu da dağlara kaçtı. Yavru Deve Salih'i görünce ağladı, üç kere de böğürdü. Salih peygamber, azgın kavmine "her böğürüş bir eceldir, yurdunuzda üç gün daha yaşayacaksınız." dedi. Birinci gün yüzleri sararmış, ikinci gün kırmızı, üçüncü gün de kararmış olarak sabaha çıktılar. Dördüncü gün güneş doğarken gökyüzünden gelen korkunç bir ses onların kalplerini parçaladı ve soluklarını kesti.[293]

Metinde Salih peygamberin taştan deve çıkarma mucizesine telmih yapılmıştır.

Çıkardı gerçi Ṣâliḥ nâḳe ṭaşdan
Muḥammed ṭaşı gûyâ itdi başdan (108)

Süleyman: Süleyman, Davud b. İşa'nın oğludur. Davud peygamberin krallığına, hikmet ve ilmine, peygamberliğine varis olmuştur.

12 yaşında tahta geçmiş, 40 yıl saltanat sürmüştür. Arap tarihçilerine göre dünyanın hakimi olan dört büyük hükümdar vardır. Bunların ikisi kafir (Nemrud ve Buht el-Nasar), ikisi mümindir (Zülkarneyn ve Süleyman). Süleyman en kudretlileridir. 58 yaşında ölmüştür. Mezarının yeri tayin edilememiştir. Peygamber "Denizin ortasında kayaya kazılmış bir saraydadır. bu sarayda üzerinde Süleyman'ın oturduğu bir taht vardır. Hükümdarlık yüzüğü parmağındadır. Hala hayatta gibi görünür. Oniki muhafız onu gece gündüz korur. Affan ve Bulukiya'dan başka kimse onun yanına girmemiştir." buyurmuştur.

İhtişam, İnşa ve Hazineleri: Kudüs mabedini inşa etmek için kullanılan büyük taşlar Sahr adlı büyük şeytanın deniz kartalının yanından temin ettiği Samur (Şamir) denilen harikalı taşla yontulmuştur. Süleyman'ın uçan yeşil ipekten sihirli halıya sahip olması, cinlere hükmetmesi, onları imar faaliyetlerinde çalıştırması, değerli taşlar altın gümüş toplatıp, denizden inci çıkarttırması ihtişamının özelliklerindendir. Hayvanlara da hükmediyordu ve ordusu insanlardan, cinlerden ve kuşlardan oluşuyordu. Fırtına da kendisine itaat ederdi. Kudüs Camii ona isnad edilir ve İskenderiye'de bir cami yaptırdığı da rivayet edilir. Efsaneye göre hazineleri İspanya'ya götürülmüştür.

Mührü: Rüzgarlara, suya, hayvanlara ve cin taifesine hakim olma iktidarını dört melekten alan Süleyman'a her meleğin kıymetli bir taş verdiği, bu taşların tunç

---

[293] Köksal (1999), I; 150-157.

ve demirden yapılmış bir yüzüğe geçirildiği ve üzerinde bir adem otunun bulunduğu rivayet edilmiştir. Şeytanī cinn Sahr, bir ara Süleyman'ın abdest almak üzere eşi Amina'ya verdiği yüzüğü Süleyman'ın görüntüsüne bürünerek ele geçirmiş ve 40 gün saltanat sürmüştür. Şeytan denizde yüzüğü kaybetmiş ve yüzüğü yutan balığı avlamış olan Süleyman tekrar tahtına geçmiştir. Bu yüzük altı köşeli olduğu ve fevkalede güçleri temsil ettiği için daha sonraları altı köşeli yıldız bir tılsım olarak kullanılmaya başlanmıştır. Süleyman'ın tahtına dönmesi de İran'da Nevruzun başlangıç tarihi olarak kabul edilmiştir.[294]

Kuran-ı Kerim'de: Neml suresinin 15-44 ayetlerinde Süleyman peygambere, kuş dili öğretildiği, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları olduğu, karınca vadisinde karınca beyinin "yuvalarınıza giriniz, sakın Süleyman ve ordusu -bilmeyerek- sizi kırmasın" dediğini duyması, Hüdhüd vasıtasıyla Saba Melikesinden haberdar olması ve onu davet etmesi (bkz. "Belkıs") anlatılmıştır.

Tevratta: Davud oğlu Süleyman'a Rabbi için hazırlamış olduğu değerli mücevherlerden "makdis olarak ev yapmak üzere Rab seni seçti, kuvvetli ol ve yap" diye emr edilmiştir. Rabbinin, Süleyman'ı ihtişamlı kıldığı, İsrail üzerinde kırk yıl Hebron'da yedi yıl ve Yeruşalim'de otuzüç yıl kırallık ettiği kaydedilmiştir. Kudsü'lakdas evinde heykeltıraş işini iki kerubinin yaptığı belirtilmiştir. Yaptığı imar faaliyetlerine geniş yer verilmiş ve Saba Melike'si Belkis'den bahsedilmiş ve Süleyman'ın öldükten sonra babası Davud'un şehrine gömüldüğü anlatılmıştır.[295]

Edebiyatta, ihtişamıyla, mühür, şeytan, cin, rüzgar, karınca, Belkis ve Asaf (bkz. "Asaf") motifleriyle birlikte yer alır.[296] *Vamık u Azra*'da da farklı değildir.[297]

Ḳarıncasın Süleymān ḫidmetinde
Bu naẓma vir niẓāmı devletinde (362)

Kim evvel Şāh Ṣüleymān ibn-i Dāvud
Cihān milkini virdi aña maᶜbūd (415)

Şevketde iy şehenşāh irmez saña Süleymān
Ednā ḳuluñ Sikender ḳadrince buldı şevket (459)

Virürsin mūr-ı maẓlūma zübānı
Süleymān'ile eyler nüktedānī (480)

---

[294] J. Walker, "Süleyman b. Davud" md. *İA*, 11; 174,
[295] *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, 1 Eski Ahit, Tarihler I-II*, s. 432-443.
[296] Bkz. Akkuş (2000), 159-164.
[297] Daha fazla örnek için bkz. *(112, 306, 373, 422, 426, 443, 595, 1736, 1738, 1880, 1887, 2936, 3021, 3073, 3079, 3082, 3083, 3085, 3086, 3103, 3165, 3202, 3208, 3246, 3248, 3251, 3253, 3262, 3264, 3268, 3275, 3387, 4865, 4868, 4870, 4889, 4890).*

Talha: Talha b. Ubeydullâh, İlk Müslüman olanların beşincisidir. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Uhud'da peygamberi korumak için çok yara aldı. Kâfirlerden birinin peygambere yaptığı kılıç hamlesini önlemek için kolunu siper etti ve çolak kaldı. Çok zengindi fakat bütün varlığını fakirlere dağıttı. "Cemel Vakası"nda Hz. Ali'ye muhalif olan Aişe'nin saflarında idi. Oklanarak şehit edildi. Hz. Ali ağlayarak eli ile onun yüzündeki toprağı sildi ve cenaze namazını kıldırdı.[298] Peygamberin vefatından sonra da Hz. Ebubekir'e biat etmiş ve onun danışma kurulunda görev yapmıştır. Hz. Ömer zamanında da bu görevine devam etmiş, hilafet kavgalarından uzak durmuştur. Hicretin 34. yılında 64 yaşında iken şehit edilmiştir.[299]

Metinde bağlılığı ve samimiyeti övülen Talha'dan cennetle müjdelenmiş olması dolayısıyla söz edilmiştir.

Beşinci Ṭalḥa'dur olmadı ṭâliḥ
Ṣalâḥat gördi andan cümle ṣâliḥ (278)

Ubeyde ibn-i Cerrah: Cennetle müjdelenen on sahabiden biridir. Uhud savaşında peygamberin yanında kalanlardandır. Hz. Muhammed'in yüzüne giren zırh halkalarını dişleri ile çıkarırken iki ön dişi kırılmıştır. Güzel ahlaklı, harpten bıkmayan bunalmayan, Allâh'a aşık bir sahabidir. Hz. Aişe'ye "Resul-i Ekrem kendisine halife seçecek olsa kimi tayin ederdi" diye sorulduğunda Aişe "Önce Ebubekir'i, sonra Ömer'i, daha sonra da Ebu Ubeyde'yi tayin ederdi." demiştir.[300] Ubeyde'nin Babası müşrikdi ve Bedir'de onunla karşı karşıya gelmemek için değişik yerlere geçiyordu. Fakat sonunda babasını dinine feda etmek zorunda kalmıştır. Fazilet timsali olan Ebu Ubeyde'nin evini halife Ömer ziyaret etmiş ve evde birkaç parça ev eşyası, kılıcı ve zırhından başka bir şeyinin olmadığını görmüştür. Ubeyde idaresi altında bulunan müslim ve gayr-i müslimleri aynı şekilde gözetir ve iyi muamele ederdi. Bu bakımdan Hıristiyanlar da ona hizmet eder, düşman hareketlerinden haber verirdiler. Hicretin 18. yılında 58 yaşında taun hastalığından vefat etmiştir.[301]

---

[298] Üçışık, 1075-1076, Ahmet Cevdet, II; 51.
[299] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 2; 111-113.
[300] Ahmet Cevdet, II; 51-52.
[301] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 1, 121-123.

Vamık u Azra metninde, Resullâhı gönülden seven bu zatın aşere-i mübeşerreden olduğu dile getirilmiş, Allâh'ın ona her kapıyı açtığı söylenmiştir.

Onuncısı ᶜUbeyde ibn-i Cerrâh
Aña fetḥ itdi her ebvâbı Fettâh (288)

Yahya: Yahya b. Zekeriyya. İsa'dan altı ay önce doğmuştur. Yahya peygamber için *Kur'an*'da daha çocukluğunda hikmet verilmiş, kalbi yumuşak ve günahlardan arındırılmış bir peygamber olarak söz edilmiştir. Anne ve babasına itaatli ve çok müttakī olduğu belirtilmiştir.[302] Haris el-Eşari'nin rivayet ettiği bir hadise göre Yahya peygambere İsrailoğullarına emretmek üzere beş kelime vahyedilmiştir.

İsa Peygamber göğe yükseltilmeden birbuçuk yıl önce, Hz. Yahya şehit edilmiştir.[303]

Vamık u Azra metninde Yahya, Miraç gecesinde ikinci gökte hatemü'l-enbiyayı karşılar ve selamlar.

Selâma geldi anda didi Yaḥyâ
Cihânı eyledüñ nûruñla iḥyâ (167)

Yakub: Yakub b. İshak b. İbrahim. Yakub'un oniki oğlu dünyaya gelmiştir. Bunlardan Bünyamin ve Yusuf öz kardeştirler. *Kur'an-ı Kerim*'de[304] Yakub'un faziletleri belirtilmiştir. Yakub, oğlu Yusuf için düştüğü üzüntüyle ön plana çıkmış bir tiptir. (Bkz. "Yusuf").Yakub, bu üzüntüyle zayıflamış ve yaşlanmıştı. Bir gün komşusu ona "Ey Yakub! Sende gördüğüm şu başına gelen hal nedir, (ihtiyar olmadan) ihtiyarladın! Tükendin gittin, sen (bu gidişle) babanın, kardeşinin eriştiği yaşa bile erişemeyeceksin" dedi. Yakub "zamanın uzunluğu ve üzüntülerin çokluğu" diye cevap verdi ve sözlerinden dolayı "Ben, taşan kederimi ve üzüntümü yalnız Allâh'a şikayet ve arz ederim" diye Allâh'tan af diledi.[305]

Edebiyatta *Pîr-i Kenan, Külbe-i Ahzan* (hüzünler kulubesi), *Beytü'l-Hazen* (gam evi) ifadeleri Yakub'a gönderme yapar. Ağlıyarak kör olması, Yusuf'un gömleği ile gözlerinin açılışı da duygusal malzemeler olmuştur.[306] *Vamık u Azra* da kavuşma sevinci Yakub'un Yusuf'a kavuşması gibi telakki edilmiştir.

---

[302] (Meryem 12-15)
[303] Köksal (1999), II; 304, 307.
[304] (Enbiya 72-73, Ankebut 27, Sad 47)
[305] Köksal (1999), I; 296-301
[306] Akkuş (2000), 171.

Zihî yevm-i mübârek sâ'at-ı ḫûb
Ki buldu Yûsuf'ını pîr Ya'ḳûb (4586)

Zübeyr ibn-i Avam: Ashab-ı Kiram'ın büyüklerinden ve cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Onsekiz yaşında iken Müslüman olmuştur. Bütün savaşlara katılmış ve bir çok defa yaralanmıştır. Mısır'ın fethine de iştirak etmiş olan Zübeyr zengin olmasına rağmen bütün mal varlığını fakirlere dağıtmıştır. "Cemel Vakası"nda (bkz. "Ali") Hz. Muhammed'in eşi Aişe'nin yanında yer almış ve Hz. Ali'ye muhalif olmuştur. Harpden çekilip namaz kıldığı esnada şehid edilmiştir. Onun şehit olması Hz. Ali'yi çok üzmüş, cenaze namazını da kendisi kıldırmıştır.[307] Zübeyr bütün davranış ve yaşayında peygamberi örnek almış bir sahibiydi. Osman devrinde de devlet işlerine karışmamış sükunet içerisinde yaşamıştı. Cemel Vakasında Aişe tarafında yer alma sebebi, Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını arzu etmesiydi.[308]

Metinde de cennetle müjdelenen ashab-ı kiramın seçkinlerinden biri olarak anılmıştır.

Yedincisi Zübeyr ibn-i 'Av[v]âm'dur
Mükerrem-faḫr-ı aṣḥâb-ı kirâmdur (282)

Zülkarneyn: İsim *iki karn sahibi* anlamına gelir. *Karn; Boynuz, asır*, manaları yanında insanın tepesine ve özellikle başının yanlarına, ya'ni şakaklarına (hayvanda boynuz yeri) ve erkeklerin perçemine, kadınların zülflerine, Güneş kursunun kenarına ve bir kavmın başında olan efendisine de *Zülkarneyn* denir. En önemli manası *Kur'an*'ın ifadesine göre *yeryüzünün Doğu ve Batısına sahib olan* anlamıdır, yani *cihangir* karşılığıdır. Kelimenin bu anlamından hareket eden müfessirlere göre Zülkarneyn, birden fazla kişinin (Hımyer meliklerinden cihangir olanlarının, 'Şemmer'in, Arap olmayan Efridun ve İskender'in) lakabıdır ve *Kur'an*'da adı geçen Zülkarneyn, diğerlerinden Zülkarneyn-i Ekber lakabıyla ayırdedilir. Bu lakapla anılan son kişi İskender olduğu için tarihçiler arasında Zülkarneyn şöhreti İskender'in olmuştur. Yehud kitablarında Zülkarneyn, Rum'dan çıkan Mısır'ı ve İskenderiye'yi bina eden bir gençtir.[309]

---

[307] Üçışık, 1089-1090.
[308] *Sahabiler Ansiklopedisi*, 1; 108.
[309] Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 3275-3276.

Kaynaklarda İskender'in isminin değişik şahıslara işaret etmesi çok değişik karışıklıklara sebep olmuştur. *Şemseddin Sami*'ye göre İskender, dünyanın en büyük en meşhur cihangirlerinden olub *Büyük İskender, İskender-i Zülkarneyn* ve *İskender-i Rumī* olarak bilinir. Makedonya hükümdarı Filip'in[310] Arablar tarafından "Zülkarneyn" diye adlandırılmasının sebebi Şark ve Garba veya İran ve Yunan'a sahip olması veya bir rivayetde giydiği tacının boynuz gibi iki ucu bulunmasıdır. Zulemat'a gittiği rivayet olunan Zülkarneyn, İskender-i Zülkarneyn yani Makedonyalı İskender'dir. İran tarihçileri bir ecnebinin İran devletini zabt etmesini onur kırıcı kabul ettiklerinden İskender'in Dara ile kardeş olduğunu iddia etmişlerdir. Güya Darab, Feylekus'un yani Filib'in kızıyla evlendikten sonra ağzı koktuğundan boşayıp pederine iade etmiş ve kız ise gebe kalmış olduğundan babasının yanına döndükten sonra İskender doğmuştur. *Şāhnāme*'de dahi ileri sürülen bu iddia yalandır.[311] Bu iddiayı destekleyenler "Zül-Karneyn" lakabını İskender'in fetihlerinin Doğudan Batıya uzaması veya İran ve Grek asıllı yani iki soydan gelmesi anlamında izah ederler.[312]

İslam dünyasında Makedonyalı İskender'in, *Kur'an*da sözü edilen Zülkarneyn olmadığı bilinci hakimdir. Makedonyalı İskender M. Ö. III. asırda yaşamış içki içen, adam öldüren ırkçı, adaletsiz, tanrılık iddiasında bulunan hatta eşcinsel bir kişidir.[313]

Ondokuzuncu yüzyılda, önceki tefsir metodlarından farklı olarak *Ahd-i Atik*'in "kaynak kritiği" metoduyla yeniden incelenmesi gündeme gelmiştir. Sorunun kaynağı Yahudiler olduğu için çalışmayı bu şekilde yönlendirmek gerektiği düşünülmüştür. *Ebu'l-Kelām Āzād*, Yahudilerin önemli bir tarihi kişiliği olan Kuruş'un Zülkarneyn olduğu kanaatindedir. Kuruş, Med-Pers krallıklarını birleştirmiş ve büyük bir krallık kurmuştur. Doğu, Batı ve Güneye sefer edip zaferler kazanmıştır. Tevrat'ta Danyal peygamberin rüyasında görmüş olduğu çift boynuzlu koç Cebrail tarafından yorumlanmıştır. Bu iki krallığı birleştirecek olan Kuruş'tur.[314]

İskender-i Zülkarneyn'in edebiyatta teşkil ettiği motifler:

---

[310] Bkz. Tarihī - Efsanevī (Destanī - Mitolojik) kişilikler Bl. "İskender" md. s. 124.
[311] Şemseddin Sami, 2; 925-926.
[312] Ahmed Suphi Furat, "Zül-Karneyn" md. *İA*, 13; 652.
[313] Pala, 260.
[314] Ebu'l-Kelam Azad, *Te'emmulāt fī Şahsiyyeti Zu'l-Quarneyn*, (*Zülkarneyn Kimdir*), (çev.: Muharrem Tan), İstanbul, 2000. s. 33-36.

1- Ab-ı Hayat: Ölümsüzlük veren suyu aramaya çıkmıştır.[315]

2- Sedd-i İskender: Fitne çıkaran Yecüc ve Mecüc kavmini hapsetmek için bir set yapmıştır.[316]

Süleymān-salṭanat İskender-efser
Yed-i taḫtında maḥkūm yedi kişver (373)

Kimisi sedd-i İskender gibi berk
Ṭururdı baş u cānın eyleyüb terk (2487)

Sikender gibi seyr idüb cihānı
Araruz āb-ı ḥayvāndan nişānı (2808)

Sikender gibi Ẓulmet'de perişān
Arayıb isteriken āb-ı ḥayvān (3027)

3.1.2.2. Tarihī[317]- Efsanevī (Destanī - Mitolojik) kişilikler:

Alaüddevle (ö. 1515): Dulkadiroğulları beyliğinin yedinci ve son beyi olup kardeşi Şah Budağ'ı yenip Sis, Tarsus ve Diyarbakır'a kadar olan yerleri ele geçirmiştir.

II. Bayezit zamanında Memluklara karşı başlangıçta kendisine yardım edilmiş olan Dulkadıroğlu Alaüddevle bir süre sonra Memluklarla anlaşmayı kendi hesabına faydalı bulduğundan Osmanlı hükümetinden yüz çevirmiş ve Osmanlı kuvvetlerinin başarısızlığına sebep olmuştu.

Yavuz Sultan Selim, İran seferinde Alaüddevle'nin Şah İsmail'e olan husumeti dolayısıyla savaşa iştirak etmesini istemişse de Alaüddevle bunu kabul etmemekle kalmayıp kendine bağlı aşiret kuvvetleriyle Osmanlıların zahire kollarını da vurmuştu. Çaldıran dönüşünde Yavuz Sultan Selim, Hadım Sinan Paşa'yı kırkbin kişilik bir kuvvetle Dulkadiroğulları memleketini zaptı için gönderdi. Sinan Paşa kuvvetlerinin sınırı geçtiğini duyan Alaüddevle onlara karşı çıkmış ve Göksun muharebesinde yenilerek kaçmıştır. Elbistan'ın Güneyine Turna Dağında yakalandı. Dört oğlu ve bir çok akrabasıyla birlikte katledildi.

Metinde, Yavuz Sultan Selim'in Alaüddevle'yi yenerek Dulkadir topraklarını Osmanlı topraklarına ilhak ettiğinden söz edilmiştir

---

[315] Bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Ab-ı Hayat" md. s. 172.
[316] Bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Sedd-i İskender" md. s. 225.
[317] Türk Tarihine ait kişilikler için müracaat edilen eserler: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4 + 2 C., Ankara, 1998; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, 5 C., Ankara, 1996, (Komisyon), *Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih/Medeniyet/Kültür*, 7 C. İstanbul, 1993.

Saᶜādet seyfini çün şarḳa şaldı
ᶜAlā'eddevle'nüñ taḫtını aldı (420)

Bayezid II: (1450-1512) (1481-1512). *Veli, Sofu, Gazi* adlarıyla anılmış, *Adli* mahlasıyla şiirler yazmıştır. Asıl adı Yıldırım Bayezid olup hayattayken de böyle anılmış ancak ölümünden sonra I. Bayezid ile karıştırılmaması için *II. Bayezid* olarak anılmıştır. Şairliği yanında hattat, bestekar ve Osmanoğullarının Fatih'ten sonra en alimidir. Divanı ve Farsça şiirleri vardır. Yapmış olduğu besteler günümüze kadar gelmiştir. Müzehhib, yay yapıcısı ve aynı zamanda iyi bir okçudur. Otuz yaşında tahta geçmiş olan II. Bayezid Han Hersek'e sefer yaparak burayı Osmanlı topraklarına katmıştır. Ardından Boğdan Beyliğini ele geçirmiş Kili ve Akkerman zaptedilmiştir. Osmanlı toprakları ile Kırım arasındaki bağlantı sağlanmış ve Karadeniz'in bütün Batı sahili ele geçirilmiştir. Modon fethedilmiş, Osmanlı ordusu Varşova'ya girmiştir.

II. Bayezid Han tahttan indikten 32 gün sonra vefat etmiştir. Mezarı İstanbul'da Bayezid Camii yanındadır.

Metinde dünyaya hakim olan sultanlardan söz edilir. Bu sultanların üçüncüsü Yavuz Sultan Selim'dir. Yavuz, II. Bayezid'in oğludur. Metinde ayrıca, II. Bayezid'in yumuşak huylu bir padişah olduğu da belirtilmiştir.

Üçünci geldi sulṭān ibn-i sulṭān
Selīm Şāh ibn-i Sulṭān Bāyezīd Ḫān (417)

Selīm Şāh gibi olsun merd-i meydān
Selīm olsun nitekim Bāyezīd Ḫān (429)

Behram: İran'ın meşhur efsanevi kahramanlarından bir kaçının adıdır. En meşhuru yabani eşek avına meraklı olduğu için Behram Gur ismiyle anılır. *Vamık u Azra* metninde bir kahramanlığı dile getirmek gayesiyle gönderme yapılan Behram bu olmalıdır.

Behram Gur Sasanilerin 14. padişahıdır. Birinci Yezdigerd'in oğludur. Aynı ismi taşıyan diğer Behram'ların en meşhuru olup kuvveti, cesareti, adaleti ve savaşlarından çok söz edilir. Çocukluğunda arap reislerinden birine teslim edilmiş ve onun yanında yetiştirilmiştir. Miladi 420 yılında İran tahtına geçmiş 18 yıl saltanat sürmüş İran'ın bir çok kasaba ve şehirlerini mamur edip Hind'e sefer yapmıştır. Miladi 438 tarihinde av esnasında kuyuya düşmüş ve ölmüştür. Dilaram

isimli birine duyduğu aşk meşhurdur. Farsça ilk edebi şiir söyliyenin Behram Gur olduğu nakledilmiştir.[318]

Ziyāde itdi Behmen daḫı iḳdām
Nitekim sāye Ḫān cenginde Behrām (1995)

Cem: Pişdadiyan sülalesinin dördüncüdür. *Zend-Avesta*'da yakışıklı ve şanı yüce padişahlar arasında yer alan Cem bu padişahlara verilen Hind mabudu sıfatıyla anılır. Dünyayı dolaştıktan sonra Azerbaycan'a gelen Cem burayı beğenmiş ve tahtını yüksek bir yere kurdurmuştur. Üzerinde mücevherle süslü elbiseler güneşin doğuşuyla birlikte parlamış ve halk 21 Mart'a tekabül eden bu güne nevruz, Cem'e de Cem-şid (ışık şahı) demiştir.

Cem zaman zaman *rüzgar* ve *yüzük* ile anılarak Süleyman peygamber, *ayna* ile anılarak (ayine-i iskender) İskender kişiliğine büründürülmüştür. Şarab-ı bulanın Cem olduğu söylenir. İdris peygamberin şeriatına göre amel eden Cem daha sonra tanrılık iddialarında bulunmuş ve halk ondan yüz çevirince Dahhak onun yerine geçmiştir. Cem önce Hind'e sonra Çīn'e kaçmış ve orada ölmüştür.

Edebiyatta *cam-ı Cem, cam-ı cihan-nüma, cam-ı cihan-bīn, nevruz, ış ü ışret* ve *dem* terimleriyle birlikte yer alır.

Efsanevi kişiliği ön plana çıkan Cemşid'in, *Vamık u Azra*'da tarihī kişiliğine de gönderme yapılmış, Mısır'ı fetheden Kanunī Sultan Süleyman ile karşılaştırılmış, şarabın mucidi olması münasebetiyle, Cemşid dönemi işret ve eğlence dönemi olarak yorumlanmıştır.[319]

Kimesne ḍarbile almadı Mıṣr'ı
Ne Cemşīd ü Ferīdūn u ne Kisrā (421)

Elinde ḫoş Cemāne cām-ı zerrīn
Dilinde Ḫüsrevāne şiʿr-i Şīrīn (1966)

Didi şāhā hemīşe şādkām ol
Cihānda Cem gibi hemrāh-ı cām ol (1970)

Cemşid: Bkz. "Cem"

Dahhak: Pişdadiyan sülalesi hükümdarlarından biridir. *Şāhnāme*'ye göre Dahhak, dindar olan bir Arap hükümdarının oğlu imiş. Elinin altında on bin altın

---

[318] Şemseddin Sami, 2: 1416-1417.
[319] Daha fazla örnek için bkz. *(891, 1004, 2695, 3825, 4157).*

ve dizginli arap atı bulunan Dahhak'a bu yüzden *Deri dili*nde *onbin* anlamına gelen *Biyur* deniliyormuş. Kendi cesur, yiğit ancak şöhrete düşkün ve kötü huylu biriymiş. İnsan görünümüne bürünmüş olan şeytanın kendisini ikna etmesi üzerine babasını öldürüp bir kuyuya atmış ve onun yerine hükümdar olmuştur. Şeytan bu defa bir aşçı görünümüyle onun maiyetinde hizmete başlamış. Dahhak'a yaptığı hizmetlerle onun gönlünü kazanmış. Bir gün omuzlarından öpmek istediğini söyleyip Dahhak'a sevgisini göstermek istediğini ileri sürmüş. Bu öpme neticesinde Dahhak'ın omuzlarından iki yılan ortaya çıkmış ve Dahhak bundan oldukça kederlenmiş. Bu yılanlar ne kadar kesilmişse yeniden uzamış. Doktor görünümüne giren şeytan, yılanları insan beyni ile beslemesi gerektiğini söylemiş.

Dahhak tahta oturduktan sonra bin yıl padişahlık etmiş bu arada Cemşid'i öldürüp onun iki kız kardeşini esir almış, onlara hilekarlık ve sihir öğretmiştir.

İki temiz yürekli insan, Dahhak'ın sarayına aşçı olur. Her gün iki insan beyni yiyen Dahhak'a aşçılar insan beyinlerinden birinin yerine bir koyun beyni koyarak her defasında bir insanı kurtarırlar. Dahhak bir gün rüyasında üç savaşçı görür. Bu savaşçılardan en genç olanı elindeki öküz başlı bir gürz ile Dahhak'ı yere indirir ve diğerleri onun derisini yüzer. Korkuyla uyanan Dahhak rüyasını kahinlere yorumlattırır. Kahinler onun Feridun isminde bir genç tarafından tahtından indirilip öldürüleceğini söylerler. Dahhak bundan sonra anlatılan kişiyi bulmaya çalışır. Nihayet onsekiz çocuğundan onyedisi yedirilmiş olan Demirci Gave önlüğünü bayrak yaparak isyan etmiştir. Kendisine katılan halkla birlikte Feridun'u bulup ona tabi olurlar. Böylece Dahhak'ı tahttan indiren Feridun onu bağlayarak dağlar arasında bir mağaraya kapatır. Eziyette kalması için beynine ulaşmayacak şekilde başından çiviletir.[320]

Dahhak, İran mitolojisine Hint mitolojisinden girmiştir. Dahhak ile Feridun arasındaki savaşların kaynağı da *Zend-Avesta*'dır. *Zend-Avesta*'da Azıdahaka isimli bir ejderle onu öldüren Seritun'dan bahsedilir. Dahhak ve Feridun isimlerinin bunlarla ilgili olduğu düşünülebilir.[321]

Metinde Süleyman hazineleri içinde çıkan bir kılıç Dahhak'ın kılıcıyla mukayese edilmektedir:

Dimezdi kūh-ı Ḳāf'a ẕerre-i ḫāk
Yolında ḫāk olurdı tīġ-i Daḥḥāk (3232)

---

[320] Fırdevsî, *Şehnâme*, (çev. Necati Lugal), 4 C., İstanbul, 1994, C. I, s. 46-97
[321] Pala, 119.

Ayrıca dünyanın faniliği ve güvenilmezliği, zehir-yılan-Dahhak tenasübünden faydalanılarak anlatılmıştır:

Cihān bir mār-ı efʿīdür zehir-nāk
Niçe Ḍaḥḥāk'uñ itdi zehresin çāk (5213)

Feridun: Dahhak tarafından öldürülen Cemşid'in büyüklüğünü devam ettiren ve Dahhak'ın zulmüne son veren padişahtır. Dahhak'ın hükümdarlığı sırasında ondan gizlenerek bir çoban tarafından dağda büyütülmüştür. Feridun, Gave ile birlikte Dahhak'ın hükümdarlığına son vermiş ve tahta oturmuştur. Halkı iyi yöneterek onların sevgisini kazanmıştır. Bir süre sonra Selm, Tur ve İreç adındaki oğulları arasında ülkesini paylaştırır. İreç'te daha üstün vasıflar görüyordu. Diğer iki oğlu İreç'i kıskanarak ona verilmiş topraklara da sahip olmak isterler. İreç'i öldürüp, başını da Feridun'a gönderirler. Feridun buna çok üzülür ve üzüntüsünü İreç'in eşinin doğurduğu kız-torunu ile teselli etmeye çalışır. Kız büyüyüp Peşeng adında biri ile evlenir ve Minuçihr dünyaya gelir. Feridun bu çocuğu çok iyi korur. Selm ve Tur'un Minuçihr'i ortadan kaldırma teşebbüsleri sonuçsuz kalır. Minuçihr, Tur ve Selm'i öldürür. Feridun saltanatını Minuçihr'e bırakır ve bu sonuçtan dolayı huzur içinde ölür.[322]

Metinde Feridun'un efsanevi kişiliği dile getirilmiş ve Mısır'ı fetheden sultanların büyüklüğünü göstermek için mukayese malzemesi olarak faydalanılmıştır.

Kimesne ḍarbile almadı Mışr'ı
Ne Cemşīd ü Ferīdūn u ne Kisrā (421)

Aşağıdaki beyitte ise kurgusal kahraman olan Tus hükümdarı Merzban, Azra'ya kendini ve ülkesini tanıtıyor.

Ḳuluñdur şehr-i Ṭūs'uñ şehr-yārı
Ferīdūn [u] Sikender yād-gārı (3818)

Hudavendigar Gazī: (1326-1389), (1362-1389). Sultan I. Murad Hudavendigar Gazī; *Şehīd, Şihābüddīn, Gıyāsü'd-Dünya ve'd-Dīn, Ebü'l-Feth, Melikü'l-Ādil, Es-Sultanī'l-Ādil, Gıyāsü'l-Müslimīn, Leysü'l-İslam, Sultānü'l-Guzāt ve'l-Mücāhidīn,*

[322] Firdevsī, I; 65-193.

Gazi ve *Hünkâr* isimleriyle anılır. Saltanatının ilk birkaç yılını geçirdiği Dimetoka'yı 1361'de fethedip devlet merkezi yaptı.

Ragusa (Dubrovnik) Cumhuriyeti'nin tabiiliği, Sırbistan'ın Osmanlı üstünlüğünü tanıması, Makedonya'nın fethi, Balkanlardaki hakimiyeti sağlamlaştırmak için, Manastır, Sofya ve Niş'in alınması. Sofya'nın ele geçirilmesi, Mısırla siyasi münasebet, Karaman Harbi ve Bizans'ın Osmanlı üstünlüğünü tanıması. Edirne'nin fethi, Filibe'nin ve Meriç Vadisinin Osmanlı topraklarına katılması, Sırp Sındığı Savaşıyla Edirne ve Batı Trakya'daki hakimiyetin sağlamlaştırılması ve Kosova zaferiyle Osmanlıların Balkanlara kesin olarak yerleşmesi I. Murat Hudavendigar Gazī döneminin önemli tarihī olaylarıdır.

Kosova Zaferini müteakip savaş meydanının dolaşan I. Murat Hudavendigar, yaralı bir sırp asilzadesi tarafından hançerlenerek şehit edildi.

Metinde Kanuni Sultan Süleyman'ı öven şair, onu adalet ve cömertlik bakımından *Hudâvendigâr*'a benzetmektedir.

ᶜAdilde cūd u iḥsānda ḫudāvend
Bugün Ġāzī Ḫudāvendgār'a mānend (432)

İskender (Feylekus oğlu İskender, Makedonyalı İskender): M. Ö. 356 yılında doğmuştur. Yunan kültürünü Aristo vasıtasıyla tanıyan İskender, Homeros destanlarına karşı büyük bir ilgi duymuştur. Küçük yaşlarda babası Filip'e[323] vekalet eden İskender oldukça yetenekliydi. Babasının ölümünden sonra kral ilan edilmiştir. Trakya, İllirya ve Asya'ya seferler yapmış, Anadolu ve Doğu Akdeniz ülkelerini Doğu İran ve Orta Asya ülkelerini, Hindistan'ı ele geçirmiştir. İskender dünyaya egemen olmak emeliyle hareket etmiştir. Fakat elde etmiş olduğu geniş coğrafyaya hakim olabilmek bir takım problemler doğuruyordu. Değişik kültür ve geleneklere sahip insanları kaynaştırmak bu problemin esasıydı. Yunanlılara pek fazla güvenmemiş olan İskender asıl gücün Makedonyalılarda kalmasını arzu ediyordu. Bunun için bir takım yeniden yapılanma programlarını uygulamaya koydu, fakat Perslere devlet teşkilatında ve orduda önemli bir yer ayrılması Makedonyalıların isyan etmesine sebep oldu. Kral ordudaki nüfuzu sayesinde bu isyanı bastırdı.

---

[323] "İskender"in Yunanca *Alexander* kelimesinin bozulmuş şekli olması gibi "Feylekus" ismi de Yunanca *Filipus* isminin Arapçalaştırılmış şekli olan *Filīfūs* kelimesinden galattır. Şâhnâme ve diğer Doğu menşeli kitaplarda İskender-i Zülkarneynin babasına bu isim verilmiştir. (Şemseddin Sami, 5; 3467).

Ön Asya'daki sınırlarda güvenliği sağlamak ve Batı Akdeniz Ülkelerine karşı bir sefere girişmek üzere iken aniden hastalandı. 10 gün süren tropik sıtma ya da pnömoniden 323 yılında öldü.

Mali alanda yaptığı yenilikler yanında fethettiği ülkeleri de askeri ve Yunan kültürünü etrafa yayacak kültürel üsler haline getirmiştir. Ulaşıma önem vermiş ve posta teşkilatını geliştirmiştir. Aristo'nun öğrencisi olan İskender bilimsel çalışmaları teşvik etmiş, fethettiği ülkelerin coğrafi durumu, iklimi, hayvanları ve bitkilerine dair bilimsel eserler hazırlattırmıştır.

İskender'in kişiliğinin etkileri Firdevsī'nin *Şāhnāme*sine kadar nüfuz etmiştir.[324] *Ayine-i İskender*' de onun kişiliği etrafında teşekkül eden motiflerdendir.[325]

İskender zaman zaman *Kur'an*'da ismi geçen Zülkarneyn ile karıştırılmıştır.[326]

Vamık u Azra metninde fetihlerine göndermeler yapılıp, dünyaya hakim olan dört sultandan biri olarak gösteriliyor.[327]

İkinci Feyleḳūs oğlı Sikender
K'anuñ ḥükminde idi baḥrile ber (416)

Ḳuluñdur şehr-i Ṭūs'uñ şehr-yārı
Ferīdūn [u] Sikender yād-gārı (3818)

Kanunī Sultan Süleyman: (1495-1566) (1520-1566). Şehzadeliğinde *Süleyman Şah* diye anılmış, Avrupalılar ona *Muhteşem* ve *Büyük* lakaplarıyla işaret etmişlerdir. II. Süleyman, *Muhibbī* mahlasıyla şiirler yazmış, oldukça hacimli bir *Divan* tertip etmiştir. Şairliği yanında hattat ve kuyumcu olan Kanuni, Sırpça biliyordu.

1520 yılında tahta geçmek üzere Manisa'dan İstanbul'a geldiğinde Eyüb Sultan'da son Abbasi Halifesi III. Mütevekkil tarafından halifelik kılıcı kuşatılmıştır.

Döneminin önemli zafer ve olayları: Macar (Engerus) seferiyle Belgrat'ın alınması, Rodos'un fethi, Mohaç zaferi, Budin'in fethi, Nemçe Seferi, ve I. Viyana muhasarası, Tebriz, Bağdat ve Tunus'un fethi, Preveze Deniz zaferi, Estergon, Fransa ve Roma seferi, Fransa'nın, Osmanlı Padişahının üstünlüğünü kabul

---

[324] Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1999, s. 433-458
[325] Bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Cam-ı cihan-nüma" md. s. 185.
[326] Bkz. Dinī kişilikler Bl. "Zülkarneyn" md. s. 117.
[327] Daha fazla örnek için bkz. *(422, 423, 459)*.

etmesi, Barbaros Hayrettin Paşa'nın başarıları, Turgut Reis'in başarıları ve Korsika'yı fethi, Zigetvar Seferi ve Cerbe zaferi.

Zigetvar (veya *Sigetvar*) kalesi Almanlardan alınmak üzereyken öldü. Zigetvar yakınlarında Macarlar'ın *Turbek* dedikleri yere gömüldü. Halen oradadır.

Kanuni her zaman ordusunun başında savaşlara katılmış bir padişahtı. Onun devrinde Osmanlı Devleti en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ağırbaşlı, hoşgörülü, tedbirli ve adaletli bir padişah olan Kanunî, bilgin ve sanatkarları korumuştur. *Süleymaniye Camii*, imar faaliyetlerine önem veren Kanunî zamanında yapılmıştır.

Vamık u Azra Kanunî'nin vezirlerinden Sinan Paşa'nın teşvikiyle yazılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'dan Osmanlı Hanedanı'nın büyük sultanlarının özelliklerini kendinde toplayan bir padişah, "emirü'l-müminin" "fahr-ı alem", "hayr-ı adem", "zıll-ı huda" olarak söz edilmiştir. Devlet sahibi, cömert, adaletli ve güzel ahlaklı bir padişahtır. Süleyman (Peygamber) gibi taht, İskender gibi taç sahibidir. Bu dünyaya hükmetmiş dört büyük sultan vardır. Süleyman Peygamber, İskender (Alexandır), Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman. Kanunî; ilmi her sırra vakıf, alim, hükmü Doğuya ve Batıya hakim, devleti Süleyman Peygamberin devleti gibi eşsiz, nutku İsa nefesi gibi hayat verici bir padişah olarak tanıtılıyor. Şaire göre Kanunî, Osmanlı Sultanlarının onuncusudur. Şair 429-433 beyitleri arasında Kanunî'den başlayarak öncesine doğru sayıyor, ve Kanunî'nin onuncu padişah olduğunu söylüyor. Bu görüşü ile Hanedanı Ertuğrul Gazi'den başlatan tarihçilerden ayrılan şair, hanedanın ilk sultanı olarak Ertuğrul Gazi yerine Osman Gazi'yi kabul etmiş, ve zincirde sadece "her karı tedbir" eden fakat adından "Sultan" diye sözedilen bir padişah daha sayılarak sayıyı 10'a tamamlamıştır. Halbuki tarihi kaynaklara göre, şairin "Sultan" ismiyle bir padişah olarak saydığı halkada, tahta cülus etmiş üç padişah vardır. Bu padişah şairin takip ettiği sıraya göre: Çelebi Mehmed I; (1382-1421) (1413-1421), Musa Çelebi (1388-1413) (1410-1413) veya Süleyman I (1375-1410) (1402-1410) olabilir. Bunlardan hangisinini kastedildiği belli değildir.

Vamık u Azra mesnevisi Kanunî Sultan Süleyman adına kaleme alındığı için doğal olarak mesnevi içerisinde adından çokça söz edilmiş, müstakil olarak padişah adına kaside ve övgüler yer almıştır.[328]

[328] Daha fazla örnek için bkz. *(374, 376, 438)*.

Cenāb-ı ᶜizz ü faḫr-ı āl-i ᶜOṣmān
Emīrü'l-Mü'minīn Sulṭān Süleymān (343)

Kim oldı milke dördünci şehen-şāh
Süleymān Şāh bin Sulṭān Selīm Şāh (425)

Ki ṭutdı evvelin mülküñ Süleymān
Yine āḫir Süleymān oldı sulṭān (426)

Biḥamdillāh onuncı al-i ᶜOṣman
Olupdur Ḥażret-i Sulṭān Süleymān (436)

Keykubad (Key-Kubad): *Key; büyük hükümdar, padişah* anlamlarına gelir. Eski Acem şahlarından ikinci tabakada bulunanların adlarının başına getirilir. İran'ın pişdadiyan sülalesinden sonra gelen Keyaniyan sülalesinin ilk hükümdarı Keykubad'dır. Büyük Selçuklu sultanı Keykubad ile hiçbir alakası yoktur.

Keykubad, Feridun soyundandır. Padişahlığı çok kısa süren Zev'den sonra otuz yıl hüküm süren Zev'in oğlu Gürşasb ölünce İran padişahsız kalmış ve ileri gelenler Zal'ın yardım etmesini isterler. Zal, Feridun soyundan gelen Keykubad'ın tahta çıkmasını uygun bulur ve Elbürz dağında olan Keykubad'ı getirmek için yola çıkarlar. Keykubad tahta oturur ve yüz yıl hüküm sürer. Keykubad, Turanlılarla yapılan şiddetli savaşlardan sonra barış döneminde imar faaliyetlerine ağırlık verir, dünyayı barış ve adaletle yönetir. Adaletli oluşu ön plana çıkmış olan Keykubad, Divan şiirinde de bu yönü ile ele alınmıştır.[329] Ayrıca aşağıdaki beyitte de görülüyor ki Keykubad aynı zamanda Şan, şeref, azamet, ululuk sembolü olarak da işlenmektedir.

Şerefde Keyḳubād olmışdı Keyvān
Aña taḫt-ı keyānī ḳurdı Mīzān (920)

Kızıl Arslan (? - 1191): Azerbaycan atabeylerinden olup Atabeyler sülalesinin kurucusu olan İldeniz'in küçük oğludur. Kızıl Arslan Babası İldeniz ve ağabeyi Pehlivan'ın atabeylikleri zamanında *amir sipahsalar* (ordu komutanı) görevinde bulunmuştur. 1174 yılında ağabeyi ile birlikte Tebriz'i almış, babası İldeniz ile Gürcistan seferine iştirak etmiştir. Tuğrul III, Kızıl Arslan'ın atabey olmasını istemiyordu. Bu sebeple Tuğrul ile Kızıl Arslan arasında savaşlar olmuş, sonunda Kızıl Arslan Tuğrul'u yenmiş ve Süleyman-oğlu Sencer'i Selçuklu tahtına oturtmuştur. Daha sonra Bağdat'taki hilafet makamından onay alan Kızıl Arslan,

[329] Tökel, 227-228.

Süleyman'ı kaleye gönderip Selçuklu tahtına oturmuştur. Ağabeyisinin dul eşi olan İnanç Hatun ile evlenen Kızıl Arslan'ın bu saltanatı altı yıl sürmüş kendini benimseyemeyen eşinin komplosu ile çadırında sarhoş olduğu bir halde iken hançerlenerek öldürülmüştür.

Kızıl Arslan bir çok şairi himaye etmiştir. Enverī, Nizamī-yi Gencevī, Zahir-i Faryabī bunlar arasındadır.[330] Nizamī-yi Gencevī *Hüsrev u Şirin*'de Kızıl Arslan'ı "Padişah-ı Muzafferüddin Kızıl Aslan'ın Medhine Dair" başlığı altında övmüştür.[331]

Vamık u Azra'da Kızıl Arslan'dan, *Penc Genc*'i yazan Nizamī-yi Gencevī ile ilgi kurularak bahsedilmiştir. Hükümdar bile olsa kişilerin yazılı metinlerle ebedileşeceği fikri savunulmaktadır.

Niẓāmī çekmese çoḳ dürlü renci
Getürmese vücūda Penc-Genc'i (356)

Ḳızıl Arslan adın kim yād iderdi
Revānın ḫayrile kim şād iderdi (357)

Ne Arslan ḳaldı ne anuñ bināsı
Ne yir üzre bināsınuñ esāsı (358)

Kisra (Nuşirevan): İran hükümdarlarına verilen lakaptır. İlk defa Nuşirevan için kullanılmıştır. Kelime; *padişahlar padişahı, büyük padişah* anlamlarına gelir. Kasidelerde daha fazla görülen bu kelime Nuşirevan'ın adaletle hükmettiği sarayına işaret etmek üzere *Tak-ı Kisrā* şeklinde de kullanılır.

Vamık u Azra'da Kisra'ya bir tarihi kişilik olarak dikkat çekilmiş ve Kisra'nın başaramadığını, Mısır'ı fetheden Yavuz Sultan Selim'in başardığı ifade edilmiştir.

Kimesne ḍarbile almadı Mıṣr'ı
Ne Cemşīd ü Ferīdūn u ne Kisrā (421)

Muhammed Han (Fatih Sultan Mehmet): (1432-1481) (1451-1481). Fatih Sultan Mehmet. (II. Mehmet); *Gazi, Ebü'l-Feth, Kayser-i Rūm* adlarıyla anılan sultan aynı zamanda şairdir ve mahlası *Adlī*'dir.

---

[330] Faruk Sümer, "Kızıl-Arslan" md. *İA*, 6; 787-788.
[331] Nuzamī, *Hüsrev ü Şirin*, İstanbul, 1994, s. 27. Ayrıca bkz. Edebī ve Sanatkār Kişilikler Bl. Nizamī-yi Gencevī" md. s. 140.

Toplam 25 sefer yapmış olan Fatih 18 ülkeyi Osmanlı topraklarına katmıştır. Onun zamanında Anadolu'da Hıristiyan devleti kalmamıştır. Bosna dahil bütün Balkanlar ele geçirilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinde 21 yaşında idi. Maestro Iacopo adında Venedik Cumhuriyeti casusu Yakup Paşa adıyla güya İslam dinini kabul etmiş olan bir hekimdi. Bir hafta boyunca vermiş olduğu zehir neticesinde Fatih Sultan Mehmet vefat etmiştir. Yakup Paşa, asker tarafından linç edilmiştir. Fatih'in ölümü üzerine Avrupa kiliselerinin hepsinde üç gün üç gece çan çalınıp şükür ayini yapılmıştır. Bu diğer Osmanlı sultanlarının hiçbiri için vuku bulmamıştı.

Hissiyatını gizlemeyi bilen Fatih, devlet işlerinde azim ve iradeli, temkinli, kararlarını mutlaka uygulayan bir şahsiyetti. Savaşta cesur, yerine göre soğukkanlı ve mutedil bir karekteri vardı. İlme düşkün bir padişah olan Fatih Arapça ve Rumca çok sayıda felsefi eseri tercüme ettirmiştir. Yabancı alimleri İstanbul'da toplamak için her türlü gayreti göstermiştir.

İstanbul'un fethinden sonra burayı şenlendirmek için Anadolu'daki Türk ve zaptettiği diğer yerlerin Hıristiyan halkından buraya iskan etmiş, İstanbul'u kültürel ve sosyal müesseselerle süslemiş Fatih Camii yanına zamanın hukuk ve ilahiyat fakülteleri olan *Sahn-ı Semān ve Tetimme* medreselerini kurdurmuştur.

Fatih Sultan Mehmet, şairliği yanında, matematik, balistik, felsefe ve İslamī ilimlerde alim idi. Mevlevi olan sultan Arapça, Farsça, Çağatay Türkçesi dışında Latince, Yunanca, İbrañīce, İtalyanca ve Sırpça biliyordu. Mürettep divanı (*Divan-ı Avni*) vardır. Çiçekçilik, yay yapımı ve kuyumculuk zanaatlarına da vakıftı.

Fatih, ataları zamanından beri mevcut olan kanunları *Kanunname-i Al-i Osman* ismi altında bir araya getirip kitaplaştırmış ve bunlara kendi kanunlarını da ilave etmiştir.

Vamık u Azra metninde Fatih, her ilme vakıf biri olarak ön plana çıkmıştır.

Muḥammed Ḫān gibi her fende ḳāmil
Murād Ḫān gibi hem ġāzī hem ʿādil (430)

Murat Gazi: II. Murad (1404-1451) (1421-1451). *Koca Gazi, Ebü'l-Hayrāt, Sultānü'l-Mücahidīn* adlarıyla anılır. Mahlası *Murad ve Muradī*'dir.

İzmir'de Börklüce Mustafa isyanını bastırmıştır. Ayaklanmaların bastırılmasından sonra Anadolu Türk Beyliğini kurmaya çalışmıştır. Bunun için Candaroğulları üzerine yürüyen Osmanlılar, Kastamonu ve Küre'yi almıştır.

Osmanlı hakimiyetini kabul etmeyen Cüneyt Bey ortadan kaldırılmış, Menteşe ve Teke oğulları ile Germiyanoğlulları Beyliğine son verilmiştir.

II. Murat Sırbistan üzerine yürümüş ve Karaman'ı fethetmiştir.

Kendi isteğiyle saltanattan feragat eden tek devlet başkanı II. Murat'tır. 12 yaşında olan bir çocuğun (Fatih Sultan Mehmet'in) tahta geçmesini fırsat bilen Sırplar ve Macarlar, Segedin Antlaşmasını bozarak Tuna'yı geçtiler. II. Murat tekrar tahta geçti ve ordusunun başında Varna'ya hareket eti. Varna Savaşı da Osmanlıların kesin zaferiyle sonuçlandı. Macar Kralı Ladislas'ın ölümü üzerine onun yerine geçen Hünyadi Yanoş yeni bir haçlı ordusu tertip etti. Tarihe II. Kosova Savaşı olarak geçen bu savaş Osmanlıların Balkanlar'da kazandığı en büyük zaferlerden biri olmuştur.

II. Murat kültür hayatını yükseltmek için hiçbir fedakarlıktan çekinmemiştir. Bir çok mimarî yapıt II. Murat tarafından yaptırılmıştır. Şair, hattat, müzisyen ve alim bir padişahtı. Bütün tarihi kaynaklar onun ince ruhlu, hassas, adil, merhametli, sözüne sadık, cesur, azimli, tedbirli, güler yüzlü, bir padişah olduğu konusunda görüş birliğindedir. Vefat sebebi *apopleksi* olarak kaydedilmiştir.

Vamık u Azra'da Murad Han'dan, gazi ve adaletli bir padişah olması dolayısıyla söz edilmiştir.

Muḥammed Ḫān gibi her fende ḳāmil
Murād Ḫān gibi hem ġāzī hem ᶜādil (430)

Orhan Gazi: (1281-1362) (1324-1362). Osmanlı İmparatorluğunun temellerini atan Osman Gazi'nin oğludur. *Bey, Sultan, Han, İhtiyarüddin, Seyfüddin Şücaüddin, Sultan İbn Sultanil-Guzat, Gaazi İbni'l-Gazi, Şücaü'd-Devle ve'd-Din* isimleriyle tanınır.

Döneminde Bursa fethedilmiş ve başkent olmuştur. Ankara'nın Ahılar'dan alınması, *Akça* denilen gümüş sikke kestirilmesi, İznik'in, Üsküdar, Kadıköy ve Marmara Adalarının Bizanslılardan alınması diğer önemli olaylardır.

Ölüm sebebi, ihtiyarlık ve büyük oğlu Gazi Süleyman Paşa'nın ölümünden duyduğu üzüntü olarak kaydedilmiştir. Türbesi Bursa'dadır.

Metinde Orhan Gazi yeni kurulan bir ülkenin topraklarını genişleten bir padişah olarak yorumlanmıştır.

Cihān milkini żabṭ itmekde Orḫān
Ġazā idüb il açmaḳlıḳda ᶜOṣmān (433)

Osman Gazi: (1258-1324) (1281-1324). Osman Bey'in Söğüt'te doğduğu rivayet edilmiştir. Osman Bey Ahilerin şeyhi olan ve tekkesinin bulunduğu çevrede oldukça itibarlı ve sözü geçen Edebalı'nın kızı Malhon Hatun ile evlenmiş ve böylece ahilerin nüfuzundan istifade etmiştir.

Osman Gazi; etrafındaki beyliklerin bir kısmını yenerek, bir kısmını da kendine tabi etmek suretiyle kurulacak olan imparatorluğun ilk temellerini atmıştır.

Tarihi kayıtlara göre Osman Gazi nikris hastalığı sebebiyle 1320 tarihinden itibaren oğlu Orhan'ı kendine vekil tayin etmiştir. Ölüm sebebi olarak da bu hastalık gösterilmiştir.

Osmanoğullarının ataları Oğuzlar'ın Kayı boyundandandır. Kayılar 24 boyun en soylusu, tarihi bakımdan en önemlisi ve en kalabalığıdır. *Oğuz Han* denilen Mete'nin büyük oğlu Gün Han'ın büyük oğlu Kayı Han'ın soyudur. *Kayı*'nın sözlük anlamı *güç ve kudret sahibi* demektir.

Osman bey yüksek yetenekli, adil ve halka karşı merhametli bir sultan olarak tanınmıştır. Devlet hazinesinden kendine hiç para almamış, kendi toprağından ve az sayıdaki sürüsünden elde ettiği gelirle hayatını sürdürmüştür.

Metinde Osmanlı imparatorluğunun temelleri atanın Osman Gazi olduğuna işaret edilmiştir. Tarihi kaynaklarda Ertuğrul Gazi yurt tutucu olarak gösterilir. Her halde Osmanlı imparatorluğunun Osman Gazi adı ile anılmasında şairin gösterdiği sebep ölçü olarak kabul edilmiş olmalıdır. Osman Gazi savaşmış ve genişlemeye zemin teşkil edecek iller ele geçirmiştir.

Metinde Kanunî Sultan Süleyman'ın atası ve Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu olması münasebetiyle sözü edilmiştir.

Cenāb-ı ᶜizz ü faḫr-ı āl-i ᶜOsmān
Emīrü'l-Mü'minīn Sulṭān Süleymān (343)

Serīr-i ᶜizz ü devlet-şehr-yārı
Mükerrem-i āl-i ᶜOsmān yād-gārı (383)

Cihān milkini żabṭ itmekde Orḫān
Ġazā idüb il açmaḳlıḳda ᶜOsmān (433)

Biḥamdillāh onuncı āl-i ᶜOsmān
Olupdur Ḥażret-i Sulṭān Süleymān (436)

Rüstem: İran'ın efsanevi kahramanlarından olan Rüstem, Sam'ın torunu, Zal'ın oğludur.

Efsaneye göre Rüstem'e hamile olan Zal'ın karısı normal yollarla doğum yapamaz. Zal ise kendini büyüten Simurg'dan yardım ister. Simurg doğacak çocuğun olağanüstü niteliklere sahip olacağını söyler. Akıllı bir adam getirir ve annenin karnı yarılmak suretiyle Rüstem dünyaya gelmesi sağlanır. Bu sıkıntılı doğumdan ötürü Zal'in karısı "oh, kurtuldum!" der ve çocuğa *kurtuldum* anlamına gelen *Rüstem* ismi verilir.

Rüstem saçları ve elleri kan kırmızı, bir günlük olduğu halde bir yaşlık gibi cesametli görünen bir çocukmuş. On dadı tarafından emzirilmiş, sütten kesilince et ve ekmek ile beslenmiş. Beş kişinin yiyeceği yemeği yiyerek hızlı bir şekilde büyüyüp gelişen Rüstem korkusuzluk ve güç bakımından arslana benzer. Kendi gibi dillere destan atının adı ise *Rahş*'tır.

Rüstem ilk kahramanlığını bir gece yarısı saldıran ve herkesin kendisinden korkuyla kaçtığı bir fili öldürmekle gösterir. Bundan sonra Rüstem, dedesi Neriman'ın ölümüne sebep olan ve babası Sam'ın ulaşamadığı Sipend Dağındaki gizemli ülkeyi fetheder. Rüstem uzun yıllar boyunca Efrasiyab ile savaşır ve onu yenilgiye uğratır. İsfendiyar ile savaştığı zaman ise yediyüz yaşındadır. Rüstem bu savaşta İsfendiyar'ı yenemeyeceğini anlamış ve Babası Zal'dan yardım istemiştir. Zal, Simurg'a oğlu Rüstem'e yardım etmesi için yalvarır. Simurg, İsfendiyar'ı öldürenin fazla yaşamayacağını söyler. Rüstem, zafer uğruna buna razı olur. İsfendiyar'ı öldürür. İsfendiyar'ın kardeşi Behmen, sihir gücünden faydalanmak suretiyle bir dağın eteklerinde oturmakta olan Rüstem'in üzerine oldukça büyük bir kaya yuvarlar. Yaşlı Rüstem bu kayayı ayağının ucuyla durdurur.

Korkunç cadılar, devler, ve akıl almaz tehlikelerle dolu *Mazendaran* ülkesini, halkının insan eti yediği *Bidat* adlı kaleyi, fethetmesi, *Ekvan* adlı devi öldürüp İran'ı büyük bir tehlikeden kurtarması Rüstem'in kahramanlıkları arasındadır.

Rüstem'in karada fil, suda bir timsah olduğu, yiğitliği, savaşçılığı, akıllılığı, bilgeliği, ağırbaşlılığı da *Şâhnâme*'de dile getirilen özellikleridir. Onun, Tanrı'ya karşı güven ve bağlılığı da ön plana çıkmış tasvir unsurlarıdır. Bu tevekkül onu, ölümden korkusuz bir kahraman haline getirmiştir.

İsfendiyar'la savaşıp onu öldürdükten sonra otuz yıl yaşayan Rüstem, üvey kardeşi Şegad'ın düzenlediği bir hile ile ölmüştür.[332]

Rüstem, doğumundaki olağanüstülükler, esrarengiz ve olağanüstü güçlerle yaptığı savaşlar, kuvvet, cesaret ve kahramanlıkları v.s. bakımından edebiyatta fazlaca işlenmiş efsanevi şahsiyetlerden biridir.

Vamık u Azra metninde de Rüstem, yaygın kullanılan motiflerdendir. Görev unsurları aynıdır.[333]

Çün irdi on iki yaşına sulṭān
Cihānda oldı Rüstem gibi destān (850)

Çekerler altına bir raḫş-ı ḫurrem
Kim aña reşk iderdi Raḫş-ı Rüstem (1496)

Biner bir raḫşa Behmen ṣanki Rüstem
Revān oldı hemān bī-yār u bī-ġām (2175)

Görürler Rüstem-āyīn bir dilāver
Ṣanasın ejdehādur genci bekler (2189)

Bahāda Cem bahādırlıḳda Rüstem
ʿAdilde Kisrā cömerdlikde Ḥātem (2695)

Sam: İran'ın efsanevi kahramanlarından olan Sam, Rüstem'in dedesidir. Minuçihr'in yakın dostlarındandır. Sam, "Keşef Nehrinden çıkmış olan ejderha"yı tek vuruşta öldürdüğü için *Tek Vuruşlu Sam* lakabıyla anılmıştır. Sam, oğlu Zal gibi, İran hükümdarlarına erdemli olmayı öğütleyen, aynı zamanda girdiği savaşlarda olağanüstü kahramanlıklar sergileyen bir kişidir. Nuh peygamber'in oğullarından biri ve İsa Peygamberin mucize göstererek dirilttiği üç kişiden birinin ismi de Sam'dır.[334]

Vamık u Azra'da da *Şāhnāme* kahramanı Sam'dan diğer edebi yapıtlarda yer aldığı şekilde söz edilmiştir.

Adum Behmen'dür ibn-i Şādkām'ın
Bahādırlıḳda serverlikde Sām'ın (2507)

Çıḳar Sām-ı süvārī yine bir gürz
Tozırdı göge ḍarbın yirse Elbürz (3233)

---

[332] Tökel, 247-254.
[333] Daha fazla örnek için bkz. *(2003, 2193, 2558, 3239, 3609, 4203).*
[334] Tökel, 258-259.

Sikender: Bkz. "İskender."

Sinan Bey (Sinan Paşa) (ö. 1554) : 1550'den itibaren dört yıl kapdan-ı deryalık yapmıştır. Aslen Hırvat'dır.[335]

Sadrazam Rüstem Paşa'nın biraderidir. Barbaros Hayrettin Paşa'nın yerine Sokullu Mehmet Paşa kaptan olmuş, az bir süre sonra Sokullu'nun Rumeli beylerbeyliğine nakli üzerine Sinan Paşa kaptan tayin edilmiştir. 1551'de doksan kadırgadan ibaret olan donanma Ağrıboz Adasındaki Turgut Reis donanmasıyla bir araya geldi ve Akdeniz'de Hıristiyan korsanlarının merkezi olan Malta Adası üzerine yürüdüler. Malta kuşatıldı ise de kapdan-ı derya Sinan Paşa ile Turgut Reis arasında ihtilaf çıktı. Sinan Paşa, askeri gemilere alarak ayrıldı ve Turgut Reis ile Trablusgarb'a geldiler. Malta şövalyelerinin bir başka merkezi olan Trablusgarp denizden ve karadan yapılan hücumlarla ele geçirildi. Fakat Trablusgarb'ın idaresinin Murad Ağa'ya verilmesi Turgut Reis'i gücendirdi. Önceki hadiselerin de bıraktığı etkiyle Turgut reis ayrılmak istediyse de ikna edilerek İstanbul'a götürüldü. Sinan Paşa'nın tavsiyesiyle arkadaşlarıyla birlikte padişahın hizmetine alınan Turgut Reis'e Karlıeli sancakbeyliği verilmiş maiyetindekiler ileri makamlara getirilip ödüllendirilmiştir.

1552 yılında Osmanlı donanması, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa komutasında Batı-Akdeniz'e açıldı. Fransa Kralı II. Hanri'nin Şarlken ile aralarındaki rekabet üzerine yardıma gidiliyordu. Bu seferde Andrea Dorya mağlup edilmiş, seferden sonra 1554 yılında Sinan Paşa vefat etmiştir.

Üsküdar'da Mihrümah Sultan Camii'nin mihrabı önünde medfundur. Lutfi Paşa yakınındaki camii ve Dibağ-ı Yunus yakınında bulunan camii ile Beşiktaş Camiī Kebiri (Büyük Sinan Paşa Camii) ve medresesi de Sinan Paşa tarafından yaptırılmıştır.[336]

Vamık u Azra'da şairi huzuruna davet edip bir mesnevi yazarak Kanunī Sultan Süleyman'ın ismini yaşatmasını isteyen Sinan Paşa'dır. Şairin anlatımından Sinan Paşa'nın ilim erbabına ve sanatkāra değer verdiği anlaşılmaktadır. Esere göre Sinan Paşa, devlet güneşi, mutluluk göğünün ayı ve Kanunī Sultan Süleyman'ın Asaf'ıdır. Şaire değer vermiş ve hürmet etmiştir.

Didi devlet şehen-şāhı Sinān Beg
Saādet göginüñ māhı Sinān Beg (304)

---

[335] Şemseddin Sami, 4; 2636.
[336] Uzunçarşılı, 2; 383-386.

Yegāne ḫüsrev-i düstūr-i devrān
K'olubdur Āṣaf-ı Sulṭān Süleymān (305)

Ulular serveri ṣāḥib-sa'ādet
Tapuñı ḫalvetine ḳıldı da'vet (307)

Ayaġ üzre ṭurub 'izzetler itdi
Degül bir niçe biñ ḥürmetler itdi (312)

Yavuz Sultan Selim: (1470-1520) (1512-1520). *Selim ve Selimī* mahlasıyla bilinen I. Selim, Şehzadeliğinde *Sultan Selim Şah Han* diye anılmıştır. Osmanlı Hanedanının en büyük sultanlarından biridir. 74. İslam halifesidir. Halep'teki III. Mütevekkil'in yerine halife ilan edilmiştir.

Riyaziye, felsefe, edebiyat ve İslamī ilimlerde alim olan Yavuz, alim, ressam ve şair bir padişahtır. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri vardır. *Yavuz* ünvanı da şehzadeliğinin bir hatırasıdır.

Yavuz İran Seferi'nde Çaldıran Ovası'nda Safevi hükümdarı Şah İsmail'i yenmiş, bu seferin sonunda Doğu Anadolu Osmanlı idaresine girmiş, Tebriz-Halep, Tebriz-Bursa ipek yolu kontrol altına alınmıştır.

Memluklarla Merc-i Dabık'ta yapılan savaş da zaferle sonuçlanmıştır. Haleb'e girilerek halifelik alametleri alındı ve ardından Şam, Filistin ve Suriye toprakları işgal edildi. Memlukların yeni sultanı Tomanbay ve Mısır beyleri Yavuz'un, Cengiz ve Timur gibi Suriye ve Filistin'den döneceğini zannediyorlar ve Yavuz'un dönmesiyle işgal edilen yerleri geri almayı planlıyorlardı. Sina Çölü geçildi ve Memluk kuvvetleriyle Ridaniye'de karşı karşıya gelen Osmanlı ordusu yine galip geldi. Tomanbay kaçtı. Ordu Kahire'ye girdi ve Tomanbay yakalanarak idam edildi. Mısır Seferi de Osmanlı tarihinin en uzun seferi olmuştur.

Yavuz Sultan Selim, sırtında oluşan *Şirpençe* isimli bir çıban hastalığından vefat etmiştir.

Yavuz Sultan Selim iyi tahsil görmüş alim hükümdarlardandı. Tasavvufun *vahdet-i vücud* anlayışına ilgi göstermiş, hatta bu anlayışın Anadolu'da yayılmasını sağlayan Muhiddin-i Arabī'nin Şam'daki türbesi yanına cami ve başka imaretler yaptırmıştır. İlmi koruyan ve ilim adamlarına karşı saygıyla davranan Yavuz Sultan Selim eğlenceden hoşlanmaz ve sadeliği severdi. Devlet işlerinde oldukça programlı hareket ederdi. Atılgan kişiliği, sert mizacı ile ciddi bir otorite tesis etmiştir. *Kutsal emanetler* onun tarafından İstanbul'a getirilmiştir.

Şair Camiî'nin, *Vamık u Azra* metninde onu değerlendirişi gerçekten kayda değerdir. Yavuz Sultan Süleyman dört büyük hükümdardan biridir. Bunlar Süleyman Peygamber, Feylekus oğlu İskender, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman'dır *(417-423).* Yavuz Sultan Selim'in üçüncü padişah olduğu, Alaüddevle'yi yenerek Dulkadir topraklarını Osmanlı topraklarına ilhak ettiği, Mısır'ı "onsekizbin server" ile fethettiği, Kanunî Sultan Süleyman'ın babası olduğu ve yiğitliği vurgulanmıştır:

Üçünci geldi sulṭān ibn-i sulṭān
Selīm Şāh ibn-i Sulṭān Bāyezīd Ḫān (417)

Saᶜādet seyfini çün şarḳa şaldı
ᶜAlā'eddevle'nüñ taḫtını aldı (420)

Sikender aldı yüz biñ ᶜaskerile
Selīm Şāh on sekiz biñ serverile (423)

Kim oldı milke dördünci şehen-şāh
Süleymān Şāh bin Sulṭān Selīm Şāh (425)

Selīm Şāh gibi olsun merd-i meydān
Selīm olsun nitekim Bāyezīd Ḫān (429)

Yıldırım Bayezid: (1360 veya 1362-1403) (1389-1402). *Celalüddīn, Seyfüddīn, Gıyāsü'd-Dünya ve'd-Dīn, Sultan-ı İklim-i Rum* isimleriyle anılmıştır. *Yıldırım* lakabı şehzadeliği sırasında Karaman Seferinde askeri harekatındaki hızlılığından dolayı verilmiştir. *Sultan-ı İklim-i Rum* lakabı da Halife I. Mütevekkil tarafından Niğbolu zaferi üzerine verilmiştir.

İlk defa onun zamanında İstanbul kuşatılmış fakat fetih nasip olmamıştır.

Yıldırım Bayezid, Niğbolu savaşını fırsat bilerek Ankara'yı Basan Alaüddin Bey'i Konya ovasında yenerek Karaman Devletini ortadan kaldırmıştır.

Yıldırım Bayezīd'in en ciddi rakibi Altınordu devletidir. Timur'un Sivas'ı zaptından sonra Ankara savaşı yapılmış ve Yıldırım Bayezid bütün cesaret ve yiğitliğine rağmen bu savaşta esir düşmüştür. Timur bu esaret sırasında ona iyi davranmış, fakat bu esaret hayatı onun gibi zaferden zafere koşmuş bir hükümdara ağır gelmiş ve yüzüğündeki zehiri içerek, veya nefes darlığı, humma, hunnak hastalığı gibi diğer sebeplerle vefat ettiği kaydedilmiştir.

Timur sekiz ay Anadolu'da kalmış, eski beylikleri tekrar kurarak Osmanlı imparatorluğunu karışıklık içinde bırakarak çekilmiştir.

Yıldırım Bayezid, azimli, iradesi güçlü, cesur ve değerli bir komutan, mizaç itibariyle asabi, hırçın ve inatçı bir padişahtır. Timur'u baskın yaparak Ankara önünde yakalaması askeri dehasının ispatıdır. Fakat bu halden istifade etmek istemeyişi savaşın kaybedilmesine sebep olmuştur.

Vamık u Azra metninde de onun savaşçılığından söz edilmiştir.

İder Sulṭān gibi her kārı tedbīr
Olupdur Yıldırım gibi cihāngīr (431)

Zal: *Şāhnāme* kahramanlarından Rüstem'in babasıdır. Zal'ın babası olan Sam'ın uzun yıllar çocuğu olmaz. Bir gün bir cariyesinden sıradan insanlara benzemeyen bir oğlu dünyaya gelir. "Güzel bir çocuk, ihtiyar bir çocuk" olan Zal'ın, kendisine Tanrı tarafından bir suçunun karşılığı olarak verildiğini düşünen Sam, onu Elbürz dağındaki Simurg'un yuvasına bırakır. Simurg, yavrularıyla birlikte Zal'i de büyütür.

Zal büyüyüp bir yiğit olduktan sonra babası rüyasında kendine haber verilen oğlunu almak için Simurg'un yuvasının bulunduğu yere gider. Simurg Zal'a *Zend'in Destanı* adını vermiştir. Sam oğlunu alıp döndükten sonra ona *Zal-i Zer* ismini verir.

Zal İranlılara bir danışman ve padişahlara öğüt veren biri konumundadır. Kendisini dinlemediği için Mazendaran'ı fethetmeye kalkışan Keykavus esir edilmiş ve sonunda Zal'dan yardım istemek zorunda kalmıştır.

Zal'ın en önemli özelliklerinden biri Simurg tarafından büyütülmüş olmasıdır. Zor anlarında Simurg'un kendisine verdiği tüyleri yakınca Simurg derhal yardımına yetişir.

Zal ok atmasıyla da ünlü bir kahramandır. Tanrılarla yapılan bir savaşta iki ordu karşı karşıya gelmeden Zal rastgele attığı oklarla Turan askerlerini vurur.

Zal ismi, *ihtiyar ve ak sakallı anlamındadır.* Zal anadan doğduğunda kaşları, kirpikleri ve saçları beyaz olduğu için bu isim ile anılmıştır. Klasik şiirde kelime anlamları, mazmun oluşturmada temel unsurlardan olmuştur. Bu anlamlarla zaman ve feleğin uzun devirleri ifade edilmiş ve *Zal-i dehr, dehr-i Zal* gibi terkipler oluşturulmuştur.[337]

Klasik şiirimizde Zal ve Rüstem'in umumiyetle birlikte kullanıldığı görülür. İkisi de kahramanlığı ifade etmek açısından güçlü motiflerdir.

---

[337] Tökel, 267-270.

Ṭurımaz heybetine Rüstem ü Zāl
Bahādır bir cüvāndur itme ihmāl (4203)

3.1.2.3. Edebī ve Sanatkār kişilikler:

Firdevsī: Kesin olmamakla birlikte 934-1020 yılları arasında yaşadığı kaydedilmiştir. İran'ın milli destanı *Şāhnāme*'nin şairidir. Künyesi *Ebü'l-Kasım*, lakabı *Fahreddin*'dir. Tus'ta çiftliği olduğununu *Şāhnāme*'deki bilgiler de teyid etmektedir.

Başlangıçta diğer şairler gibi gazel ve kasideler yazan şairin yaşadığı dönemde *Hudayname*'nin aslına veya çevirisine dayanılarak bir takım *Şāhnāme*'ler yazılmıştı. İran tarihi hakkında yazılmış eserlere ilgi duyan şair Zerdüşt rahiplerinden Pehlevice öğrenmiştir. Büyük bir ihtimalle *Şāhnāme*'yi 980 veya 990 yıllarında yazmaya başlamıştır. Tefrikalar halinde yazdığı esere daha sonra bağlantıyı sağlayacak ilavelerle 1003-1004 yıllarında son şeklini vermiştir. Eserini dönemin büyük hükümdarlarından olan Gazneli Mahmud'a ithaf etmiş fakat sultanla o yıllarda tanışamamıştı. Bu konudaki değişik rivayetlere rağmen 1014 yılında Sultan Mahmud'a eserini sunan şair, vezir Ahmed b. Hasan-ı Meymendī'nin sultana olumsuz telkinleri yüzünden beklediği ödülü alamamıştır. Verilen küçük miktardaki caizeyi bozacıya, hamamcıya ve sultanın gözdesi Ayaz'a bölüştürdüğü rivayetler arasındadır. Hatta bir hicviye yazmış *Şāhnāme*'deki Rüstem ile mukayese ederek Sultan Mahmud'un ordusundaki kişileri küçümsemiş bu yüzden de Sultan Mahmud tarafından ölümle cezalandırılmaktan zor kurtulmuştur. Firdevsī hakkında araştırmalar yapan alimler; sultan ile Firdevsī arasındaki uzaklığı şiī-sünnī husumeti olarak yorumlamışlardır. Herat'a giderek ölümden kurtulan Firdevsī daha sonra Tus'a dönmüş ve ömrünün geri kalanını yoksulluk içinde geçirmiştir. Şairin cenazesi şehrin bir kapısından çıkarken, diğer kapıdan Şāhnāme'nin değerini anlayan Sultan Mahmud'un altın yüklü kervanının girdiği rivayet edilmiştir.[338]

Vamık u Azra'da şairlerin, eserleriyle yaşadığı ve bu eserlerde geçen kişilerin de okuyucu hafızasında ebedileştiği vurgulanmıştır.

Eger Firdevsī gelmese cihāna
Gelür miydi vücūda Şāhnāme

[338] Mehmet Kanar, "Firdevsī" md. *DİA*, 13,125-126.

İdinmese anı Firdevsī maḳsūd
Añılmazdı bugün Āyāz ü Maḥmūd

Virüb Şāhnāme naẓmına niẓāmı
Unutdurmadı şāhān-ı ᶜaẓāmı
(348-350)

Hatem-i Tay: Cahiliye döneminin cömertliği ile ünlü şairidir. Tay kabilesinin reisidir. Hatem, çocuk yaşlarından itibaren cömertliği ve misafirperverliği ile tanınmış ve *Cevād (Ecved)* lakabıyla anılmıştır. Menkıbeye göre Hatem henüz çocukken deve güttüğü esnada ikram edeceği birilerini arar. O esnada birkaç süvari gelir ve yemeğinin olup olmadığını sorarlar. Hatem "Develeri gördüğünüz halde hala misafir için yemek mi soruyorsunuz?" diye cevap verir ve onlara üç deve ikram eder. Bu süvariler zamanın ileri gelen şairleridir. Hatem'i cömertliğinden dolayı överler. Hatem diğer develeri de onlar arasında bölüştürür.

Hatem'in bu cömertliği onu sembolik bir şahsiyet haline getirmiştir. Kaynaklar onun cömertliği yanında hoşgörü, tevazu, sadakat, iffet ve vefa sahibi bir insan olduğunu da kaydederler. Şarap içmeyi ve sefahati haram saydığı, mensub olduğu Tay kabilesi umumiyetle Hıristiyan olduğu halde onun, atalarının dinine sadık kaldığı belirtilmiştir. Hatem'in kızı Seffane, Hz. Ali'nin Tay kabilesi üzerine gönderdiği bir birlik tarafından esir alınmış ve Resulullāh'ın huzuruna getirilmiştir. Seffane, babasının hatırı için serbest bırakılmasını rica etmiş, Hz. Muhammed ona babasının özelliklerini sormuş ve "Senin baban İslam'ın telkin ettiği faziletlerle süslü bir adamdı" diyerek Seffane'yi serbest bırakmıştır. Hatem'in oğlu Adī ise İslamiyeti kabul etmiş ve Cemel ve Sıffin vakalarında Hz. Ali'nin yanında yer almıştır.

Hatem, şiirlerinde cömertliği övmüş ve bencilliği reddetmiş, gaybı bilen ve çürümüş kemiklere can veren Allāh inancını dile getirmiştir. Bu şiirlerde misafir gelmesi için geceleri çölde ateş yaktığını, komşuların namusuna saygı gösterdiğini, misafire güleryüzlü davranmayı maddi ikramdan değerli gördüğünü belirtmiştir.[339]

Metinde de Hatem'in cömertliği vurgulanmıştır.

Bahāda Cem bahādırlıḳda Rüstem
ᶜAdilde Kisrā cömerdlikde Ḥātem (2695)

İderdi ḫalḳa iḥsānı pey-ā-pey
Seḫāda ṣanasın kim Ḥātem-i Ṭay (5195)

---

[339] Süleyman Tülücü, "Hatim et-Taī" md. *DİA*; 16; 472-473.

Mani: Çinli bir ressam veya nakkaşın ismidir. Sasaniler zamanında İran'a gelerek, Zerdüştlük ve Hıristiyanlığı inceleyip iki dini birleştirerek bir mezhep oluşturmuştur. Buna *Maniheizm* adı verilmiştir. En çok Çin'de yayılmış olan bu dinin kutsal kitabı, resimlerle süslü imiş. Yaptığı resimler çok güzel olduğu için bunları müridlerine mucize olarak göstermiştir. Aynı zamanda hekim olan Mani, Şapur'un hastalığını iyileştiremediği için İran'a sürülmüş ve Hürmüz zamanında geri dönmüştür. Hürmüz'ün oğlu Behram, Zerdüşt olduğu için Mani'yi derisi yüzdürmek suretiyle öldürtmüş.

Edebiyatta Mani, *Nigāristān, Erteng* veya *Erjeng* adlı resim mecmualarıyla tanınır ve edebiyatta bu isimlerle ona telmih yapılır. Sevgilinin saçı ve aşık, Mani'ye benzetilmiştir.[340]

Vamık u Azra'da, dadı, Azra'nın resmini yapacak olan ressama Mani ile mukayese ederek övgüde bulunuyor. Azra'nın ipek halılara işlenmiş olan resimlerindeki ustalık yine Mani'nin ustalığına telmih yapılarak ifade edilmiştir.

Didi naḳḳāşa dāye iy hünerver
Ḥużūruñda hezārān Mānī çāker (1149)

Açar bir çehre kim görseydi Mānī
Diridi var bunuñ cisminde cānı (1161)

ʿAceb bilsem kimüñdür işbu taṣvīr
Meger Mānī idübdür anı taḥrīr (1627)

Nizamī-yi Gencevī (1150?-1214?): İran'ın hatta dünyanın en büyük şairlerinder biridir. Nizam-i-yi Gencevī diye anılan şair ismindeki mensubiyetten de anlaşılacağı üzere Gence şehrindendir. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça az ve değişik rivayetlerden ibarettir. Kum Şehrinden olduğuna dair kayıtlara rastlamak da mümkündür. Buna göre Kum'a bağlı Ta Köyünde doğmuş ve sonradan babası ile birlikte Gence'ye gitmiştir. Bu iddialarda şairi İran asıllı göstermek endişesi vardır.

Nizamī, sünnīliğin yoğun olduğu Gence'de iyi bir öğrenim görmüştür. Eserlerinden hareketle şairin, Gence gibi sürekli taarruzlara maruz kalan bir sınır şehrinde başta astronomi ve felsefe olmak üzere değişik alanlarda alim olması dikkat çekicidir. Hamsesinin ilk mesnevisi olan *Mahzenü'l-Esrār*'ı yazdıktan sonra

[340] Pala, 322-323.

nasıl bir hayat geçirdiği belli değildir. Sonraki eserlerinde hayatının riyazet, tevekkül ve kanaatle geçtiğini bildirmiştir. Kaynaklarda da defalarca halvete çekilip çile çıkardığı kaydedilmiştir. *Mahzenü'l-Esrār*'ı yazdıktan sonra hayatının ilk büyük ihsanını, eseri ithaf ettiği Behramşah'tan görmüş, yazmış olduğu kısa şiirleri civar hükümdarlara göndermiştir. Şair memduhlarının davetine rağmen Gence'den ayrılmamıştır. Yalnızca bir defasında Tuğrul b. Arslan'ın (ö. 1199) davetine icabet etmiştir. Bu davette şairin zahidliğine hürmet gösterilmiş ve içki meclisi kurulmamıştır.

Eserlerinden yaşadığı sakin ve zahidane hayat dolayısıyla ihtiyarlık duygusuna erken yaşlarda teslim olduğu anlaşılan şair, Gence'de vefat etmiştir.

Şairin az sayıda eseri günümüze kadar ulaşabilmiştir. *Divan, Hamse (Mahzenü'l-Esrār, Hüsrev ü Şirin, Leyli vü Mecnun, Heft Peyker, İskendernāme).*[341]

Vamık u Azra Metninde Nizamī'nin hamsesi ile Kızıl Arslan'ın hatırlanacağını ve böylece eser bırakmanın ehemmiyeti vurgulanıyor. Aşağıdaki beyitler Sinan Paşa tarafından eser yazmaya teşvik edilen Camiī'ye hitaben söyleniyor:

Niẓāmī çekmese çoḳ dürlü renci
Getürmese vücūda Penc-Genc'i (356)

Ḳızıl Arslan adın kim yād iderdi
Revānın ḫayrile kim şād iderdi (357)

Şeyhī (1373 ? - 1431 ?): XV. asrın tanınmış şairlerinden olan Şeyhī'nin asıl adı Yusuf Sinaneddin'dir. Şeyhī büyük ihtimalle Kütahyalıdır. Mesnevī şairleri Şeyhī'den saygı ile bahsetmeyi bir vazife telakki etmişlerdir. Fuzulī'nin de *Leyl vü Mecnun* mukaddimesinde Şeyhī'den bahsetmesi gözardı edilecek bir husus değildir.

İyi bir tahsil görmüştür. İran'a giderek tahsilini ilerleten ve tıp tahsili gören şair, Latifī'ye göre aynı zamanda tasavvuf sahasında da ilerlemiş ve sofilik mertebeleri elde etmiştir. Çelebi Sultan Mehmed'e ve dolayısıyla Osmanlı sarayına girmesi de öncelikle hekimlikte kazandığı şöhret sebebiyledir. Hacı Bayram-ı Veli'ye mürid olduğu, ondan tasavvufi terbiye aldığı kaydedilmiştir.

Şeyhī, Ahmedī'den sonra Anadolu'daki Türk Edebiyatının *kuruluş devri*ni devam ettirmiş güçlü bir şairdir. Yaşadığı dönemin dinī ve sosyal ideolojisini, İslam ilimlerini, kültür ve inanışları, edebi mecaz ve mazmunları şiirlerinde ustaca

---

[341] Ahmet Ateş, "Nizamī" md. *İA*, 9, 318-324.

işlemiş, düşünce adamı yönüyle yazmış olduğu hicivleriyle unutulmaz eserler bırakmıştır. *Harnâme* isimli manzum hicvi bu tür eserlerinin en meşhurudur. Eserlerinde tasavvuf kültürünün izleri vardır. Sesten ziyade söz ve manaya ağırlık veren bir üslubu vardır.

İdeoloji bakımınan Hafız, Sadî, Nizamî, Selman-ı Savecî gibi şairlerden, tasavvufî görüşler itibarile Mevlana ve Attar'dan faydalandığı hissedilir.

Divanı, Harname ve *Hüsrev ü Şirin* mesnevileri Şeyhî'nin isminden övgüyle söz edilmesi için yetmiştir.[342]

Yukarıda şairlerin, yazmış oldukları mesnevilerde bir görev anlayışı ile Şeyhî'den bahsettikleri belirtildi. Camiî de Şeyhî'den övgü dolu sözlerle bahseder. Bazı haddini bilmezlerin onu eleştirmekle kendi cahilliklerini sergilediklerinden bahsetmiştir. Geleneksel *sebeb-i telif* ve dolayısıyla tevazu-mazeret bildirme kısmında Şeyhî'nin ruhaniyeti, şairin böyle bir eseri kaleme alması için teşvik malzemesi olmuştur.

Yimişdür Ḥażret-i Şeyḫî şekerler
Ḳomışdur söz diyü ṣâfî güherler (496)

İder kendü eliyle cehlin iẓhâr
Ṭolaşur Şeyḫî'nün şiʿrine her bâr (501)

Urur lâf her ḫabîṣi görse eydür
Benüm şiʿrüm bugün Şeyḫî'den eydür (505)

Bilenler Ḥażret-i Şeyḫî kemâlin
Bilür kend'özinüñ naḳṣın zevâlin (510)

Serîr-i milk-i naẓmuñ şâhı Şeyḫî
Şerefde burc-ı naẓmuñ mâhı Şeyḫî (511)

Hemân sâʿat bi-emr-i Ḥażret-i Ḥaḳ
Naẓâr ḳıldum mezâr oldı iki şaḳ (516)

Çü Şeyḫî Ḥażretinden irdi himmet
Açıldı naẓma dil olduḳca ḳudret (527)

Unsurî (? - 1040): Gazneliler dönemi saray şairlerinin büyüklerindendir. İran edebiyatında daha çok kasideciliği ile tanınır.

Hayatı hakkında tafsilatlı bilgi yoktur. Belh'de doğmuştur. Tezkirelerde verilen bilgilere göre ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğudur. Genç yaşta ebeveynini

---

[342] Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2 C., İstanbul, 1971, C.1, s. 456-458.

kaybeden şair ticaretle uğraşmış, kervanı yağmanlanınca bir süre sefih bir hayat yaşamış, sonra kendini ilim öğrenmeye hasretmiştir. Şiirlerinden Arapçaya vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin geçerli ilimlerini, hikmet, felsefe, mantık ve astronomiyi bildiği de tahmin edilmektedir. Gazneli Sultan Mahmud'dan iltifat görmüş ve saraya girmeyi başarmıştır. Hızlı bir yükselişle sultanın nedimi ve saray şairlerinin lideri durumuna geldi. Sultanın göreceği şiirler onun tashih ve tenkidinden geçiyordu.

İrticalen şiir söyleme yeteneği ve duyguları kolayca hüzne ve neşeye sevk edebilme gücü şaire oldukça itibar kazandırmıştır. Kaynaklara göre Firdevsī'yi, eski İran kahraman ve hükümdarlarının tarihini nazmettirmek isteyen Sultan Mahmud'la tanıştıran da Unsurī'dir.

Unsurī, Sultan Mahmud'un seferlerine iştirak etmiş yazmış olduğu kasidelerle onun hünerlerini ve savaşlarda gösterdiği kahramanlıklarını ordusu ve halkı ile olan ilişkilerini övmüştür. *Melikü'ş-şuarā* ünvanını almış olan Unsurī, bu ünvanını Sultan Mesud döneminde de korumuştur.

Divan'ı vardır. *Vamık u Azra*'yı İran Edebiyatında ilk olarak onun yazdığı kaydedilmiştir. Diğer mesnevileri: *Hing-Büt ü Sürh-Büt, Şād Bahr u Aynü'l-Hayat.*[343]

Vamık u Azra'da eser bırakan şairlerden bahsedilerek Unsurī'nin *Vamık u Azra* mesnevisiyle unutulmadığı vurgulanmıştır.

Oḳudum yād-gārın her birinüñ
Bahāristān'da gördüm ᶜUnṣurī'nüñ (317)

Kim itmiş Vāmıḳ'[ı] ᶜAẕrā'yı manẓūm
Adı dillerde maᶜlūm kendi maᶜdūm (318)

3.1.2.4. Mutasavvıf ve Bilgin kişilikler:

Aristo: Milattan önce 384-322 yıllarında yaşamış ünlü Yunanlı bilim adamı ve filozoftur. Mantık, metafizik, fizik ve biyoloji alanında modern çağa kadar tek ve en büyük otorite olarak kabul edilmiştir.[344] Aristo İslam medeniyetinde üzerinde en fazla tetkiklerde bulunulan filozof olmuştur. Hatta bu hususta İslam Filozofları Batılı skolastikerden üstündür. İbn-i Rüşd ve İbn-i Meymun yaptıkları latince

---

[343] M. Nazif Şahinoğlu, "Unsurī" md. *İA*, 13, 41-47.
[344] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, "Aristoteles" md., İstanbul, 1999, s. 74.

tercümeleriyle Batının dikkatini Aristo Felsefesine çekmeyi başarmışlardır.[345] İlk çağın büyük Filozofu Aristo, bir bahçenin yolları arasında dolaşarak öğrencilerine ders anlattığı için Peripatosçuluk (*Gezginler*) akımının temsilcisi olarak telakki edilmiştir. İslam dünyasında bu yönü ile bile etkili olmuş Meşşailer Ekolü onun görüşlerinden geniş ölçüde faydalanmıştır. Meşşailer kelimesi de *yürüyenler* manasına gelir.[346] Aristutalīs, Aristatalīs, Aristalīs, ve Aristu gibi isimlerle anılan ünlü filozofa, "El-Hakīm" ve "El-Feylesuf" isimlerile de atıfta bulunulmuştur. Mantık ilminin kurucusu olduğu için Sahibü'l-Mantık", ilimleri sistematize ettiği için Muallimü'l-Evvel" ünvanıyla anılmıştır.[347]

Ki tiryāk olmayınca gitmez ağu
Ne Lokmān çāre eyler ne Aresṭū (2144)

Hacı Bektaş-ı Veli: Yaşadığı tarihler hakkında ihtilaf olan Hacı Bektaş-ı Veli, bazı eserlere göre hicrī 645-738 (M.1247-1337) yılları arasında yaşamıştır. Onun kişiliği hakkında verilen bilgiler sınırlı sayıda birkaç eseri referans almıştır.

Hacı Bektaş-ı Veli'ye en yakın kaynak *Menākıbü'l-Ārifīn*'dir.[348] Bu eserde Hacı Bektaş-ı Veli, Baba Resul'ün halifelerinden biridir. Baba Resul Anadolu'da görülmüş ve *Baba resulu'llāh* ismiyle anılmıştır. Hacı Bektaş, arif gönüllü, içi aydınlık biri fakat norma muhalif biriydi. Nakibi olan Şeyh İshak'ı Mevlana'ya göndermiş sahte veya samimi bir çok şeyh, ve mürid gibi Hacı Bektaş da ona olan ilgisini göstermiştir.[349]

Aşık Paşazade'ye (ö. 1484'ten sonra) göre Hacı Bektaş-ı Veli kardeşi Menteş ile birlikte, Sivas, Baba İlyas, Kırşehir, Kayseri üzerinden Karahöyük isimli yere kadar gelmiş, orada Hatun Ana'yı kendisine kız edinmiş ve vefat etmiştir. Aşık Paşazade, Hacı Bektaş'ın "bir meczub-ı büdela", "aziz" ve "Şeyhlikten, müridlikten fariğ" olduğunu ileri sürüyor.[350]

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnāme*'sinde Edirne'nin ikinci başkent olması üzerine Hacı Bektaş-ı Veli huzurunda gülbang çekilip fatiha okunduğu kaydedilmiştir. Orhan Gazi'nin, Veli'yi bizzat ziyaret edip duasını aldığını, hatta *Yeniçeri* ismini de

---

345 Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi*, İstanbul, 1995, s. 24.
346 Nihat Keklik, *Felsefenin İlkeleri*, İstanbul, 1982, s. 56.
347 Mahmut Kaya, "Aristo" md. *DİA*, 3; 376.
348 Bu eser ilk defa 1318 -19 yılında kaleme alınmış ve bir yıl içinde tamamlanmıştır. Bu ilk çalışmanın adı, *Menākıbu'l-Ārifīn ve Merātibu'l-Kāşifīn*'dir. Eserin ikinci redaksiyonu uzun yıllar süren yeni bilgiler ilave edilmek suretiyle 1353 yılında tamamlanmıştır.
349 Eflakī El-Arifī, *Menākıbü'l-Ārifīn*, 2 C., Ankara, 1976, C. 1, s. 381.
350 Aşık Paşazade, *Tarih*, (*Aşıkpaşaoğlu Tarihi)*, (Haz. Atsız), İstanbul, 1970, s. 221-222.

bizzat Hacı Bektaş'ın verdiğini belirtilmiştir.[351] Aşık Paşazade Evliya Çelebi'nin verdiği bu bilgiyi de yalanlamaktadır. Ona göre *börk* Orhan Gazi zamanında Bilecik'te ortaya çıkmıştır. Bektaşilerin bu börkü giymelerinin sebebi Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra Hatun Ana'nın yanına gelen ve Hacı Bektaş'ın mezarında "nice gün" bekleyen Abdal Musa'dır. Zira Aşık Paşazade, *Tarih*inde Osmanlı Hanedanı ülkesinde bulunan, Osmanlı soyu ile görüşmüş olan "aziz"lere yer vermiştir. Hacı Bektaş'ın ise Osmanlı Hanedanından kimse ile konuşmadığını belirtmiştir.[352]

Molla Cami'nin (ö. 1492) naklettikleri dikkate değerdir. *Nefahatü'l Üns*'e göre[353] Hacı Bektaş-ı Veli', velayet ve keramet sahibi biridir. Türbesi Türkmen Vilayetindedir. Ona mensup olduğunu iddia edenlerin çoğu kendilerini İslam kaydından tecrit etmiş kişilerdir.[354]

Hacı Bektaş-ı Veli biyografisi için gösterilen temel kaynaklardan *Şakaik-ı Numaniye*'de de Molla Cami'nin verdiği bilgiler teyid edilir ve ilave bilgi verilmez.[355]

Hacı Bektaş Veli hakkında sonradan müridleri tarafından yazılmış olan velayet-nameler birbirinden ayrılıklar gösterir. Mesela Hacım Sultan *Velâyetnâmesi*'ne göre Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmed-i Yesevî'nin halifesi iken *Künhü'l-Ahbâr*'ın beşinci cildinde Lokman-ı Perende'nin müridi olduğu olduğu yazılıdır.

Tarih itibariyle Ahmed-i Yesevî ile Hacı Bektaş Veli arasında cereyan ettiği ileri sürülen menkıbelerin aslı yoktur. Ayrıca hac farizasını yerine getirmediği halde *Hacı* lakabının ona izafe edildiği kaydedilmiştir.[356]

Hacı Bektaş-ı Veli'nin tarihi şahsiyetini aşan bir hüviyete büründüğünü kaydedebiliriz. Bu hüviyetin çizgileri edebî eserlere de aynen yansımıştır.

Bektaşi şiiri Babaîlik, Ahîlik, Abdallık, Hurufilik, Kızılbaşlık, Kalenderîlik, Hayderîlik akidelerinin terkibidir. Sözgelimi Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinin Bektaşi şiirine şahsiyet verdiği söylenebilir. Bektaşî şiiri edebi tarz, zevk ve eda bakımından Yunus'tan çok etkilenmiş bir sanat koludur. Bektaşilik, Hurufilik, Kızılbaşlık gibi tuhaf itikadların halk arasında bu kadar kuvvetle yayılmasında bu sade, ve milli zevke uygun söyleyişler etkin olmuştur denilebilir.[357] Buna; Hz. Ali ve Battal Gazi[358]

---

[351] Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, (Osmanlıcadan çev.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, 1990, s. 395.

[352] Aşık Paşazade, 221-223.

[353] Eser 1478 yılında kaleme alınmış olup 614 fazıl, alim ve tasavvuf şeyhinin hal tercümesini içerir.

[354] Molla Camî, *Nefahatü'l-Üns Min-Hazarati'l-Kudüs*, (Lamii Tarafından yapılan Şerhli Tercümeden Sadeleştiren: Abdulkadir Akçiçek), İstanbul, 1981, s. 1087.

[355] Abdulkadir Özcan, *Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri*, 5 C., İstanbul, 1989, C. 1, s. 44.

[356] Hüseyin Vassaf, 396-397.

[357] M. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul, 1989, s. 302-304.

[358] Bkz. Tarihî - Efsanevi (Destanî - Mitolojik) Kişilikler Bl. "Seydi Gazi" md. s. 148.

gibi saygınlığını dini duyarlılıktan alan şahsiyetlere izafe edilen hamasī hikayeleri, Kerbela gibi derin bir hüznü, Bektaşī şeyhlerinin menkabe ve kerametlerini de ilave etmek gerekir.

Alevi-Bektaşi edebiyatı bu zümrenin, geleneklerini, inançlarını, atasözlerini, terimlerini, şeyhlerini ve onların menkabelerini şiirleştirir. Ayin ve erkandan bahseder. Tanrıyla şakalaşır, zahidi taşlar. Ali sevgisini ve oniki imamı kutsar. Dünya nimetlerine bağlılık önemli bir yer tutar. Realite çok canlıdır, tarih, zaman zaman beslenen sevgi veya kin ile heyecanlı bir şekilde dile getirilir. Anlatım lirik ve didaktiktir.[359]

Vamık u Azra metninde şair, *Seydi Gazi, Koyun Babayī, Osman Babayī* gibi isimleri zikrettikten sonra, Hacı Bektaş-ı Veli'ye telmihte bulunuyor. Bu isimlerin mesnevinin kurgusal dünyası içerisine heveskerane bir tutumla serpiştirilmiş olması şairin görüşünü aksettirmesi açısından önemlidir.

Elif gibi sün̄üler ḳaldurub baş
Kim olmışlar ġulām-ı Ḥācī Bektāş (2474)

Koyun Babayī: Koyun Baba hakkında bilgi veren kaynak sayısı yok denecek kadar azdır. Hammer'e göre Koyun Baba Hacı Bektaş'ın arkadaşlarındandır. Evliya Çelebi ye göre de Hacı Bektaş Veli ile birlikte Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve Hacı Bektaş'ın halifesi olmuştur. Verilen bu bilgiler Koyun Baba'nın Hacı Bektaş'a çağdaş olduğunu yani XIII. yüzyılda yaşamış olduğunu gösteriyor. Koyun Baba toplumdan uzak yaşayan konuşmayı sevmeyen biriymiş. Zaman zaman koyun gibi meler ve zamanının büyük kısmını tapınmayla geçirirmiş. Koyun Baba'yı rüyasında gören II. Bayezid, onun için bir türbe ve külliye yaptırmıştır. Koyun Baba Tekkesi Çorum iline bağlı olan Osmancık'ta bulunmaktadır. Evliya Çelebi bu bölge halkının tümüyle Bektaşī olduğunu kaydetmiştir. Sonradan bu tekke başkalarının eline geçmiş ve *Koyun Baba* ismi *Pamuk Baba*'ya dönüşmüştür. XVII. yüzyılda bu türbeyi ziyaret eden Evliya Çelebi Koyun Baba'nın mezarı üzerinde bir bektaşi sikkesi olduğundan ve türbenin kubbesinde Hacı Bektaş'a ait hırka, seccade, tabıl, alem, kudüm, palhengi, asa ve tacın muhafaza edildiğinden bahsetmiştir. Bektaşiler sünni anlayıştaki halk tarafından hoş karşılanmazken Koyun Baba ve

---

[359] Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevi-Bektaşī Nefesleri*, İstanbul, 1963), s. 6-7.

dervişleri koyun gibi meledikleri, iyi huylu oldukları ve "sünni kurallara uyup, namaz kıldıkları için" sevilmişlerdir.[360]

Vamık u Azra'nın itibari metninde, Bektaşî veya Babaî büyüklerinden biri olan Koyun Babayî alp-erenlik yönü ön plana çıkmış bir şahsiyet olarak gözükmektedir. "Kâfir Tur" ile yapılan savaşta Behmen'in yanında yer almış ve iyi bir okçu olduğu vurgulanmıştır.

Ḳoyun Bābāyī'dür oḳ yüñ ṣoḳundı
Ṣoyar her kime kim oḳı ṭoḳundı (2472)

Osman Babayî: XVI. yüzyılda Rumeli'de çok büyük şöhret kazanmış olan "Os man-Otmanbaba" dır.[361] Köprülü tarafından yaşadığı dönemin XVI. yüzyıl olarak kaydedilmiş olmasınınan bir baskı hatası olduğunu zannediyoruz. Bu kayıt ncelediğimiz diğer kaynaklarda ihtilafsız olarak XV. yüzyıl olarak gösterilmiştir.

Otman Baba (ö. 1478) Balkanların Türkleşmesinde etkili olmuş, Horasan'dan Anadolu'ya gelen ve maiyetinde abdallar olduğu halde Dobruca, Tırnova, Zağra, Filibe, Edirne, Vize; Babaeski ve Serez'de bulunan Bektaşi şeyhidir. Fatih zamanında İstanbul'da bulunmuş olan Otman Baba gezdiği yerlerde halka Oğuz diliyle şiirler okumuş, mehdilik ve peygamberlik iddiasında bulunmuştur.[362] Asıl adının *Hüsamşah* olduğu belirtilen Otman Baba'nın Kalenderi Şeyhi olduğu da ileri sürülmüştür. Fatih zamanında Manisa'da bulunmuş ve fetihlere katılmıştır. Bektaşilerce büyük bir veli ve önemli Bektaşi şeylerinden kabul edilen Otman Baba, Akyazılı Sultan'ın şeyhi kabul edilmiştir. Hastaları iyileştirdiği, kerametiyle nerede olurlarsa olsunlar müridlerinin yardımına yetiştiği, doğa güçlerini dilediği gibi kullandığı anlatılmıştır.[363] Otman Baba'da rastlanılan bir özellik de ruhun bedeni geçici olarak terketmesi (transmigrasyon) olayıdır. Bu ruh terki kendisine sorulduğunda *alem-i ulviyyeti* seyre gittiğini söyleyen Otman Baba'nın ruhu bu seyirde iken bedeninin bulunduğu yerde sabit olduğu rivayet edilmiştir. Otman Baba gerçekte Bektaşilere mesafeli olmasına rağmen Bektaşilerce büyük bir veli olarak tanınmış ve kendilerinden biri olarak kabul edilmiştir.[364]

---

[360] Baki Öz, *Bektaşilik Nedir (Bektaşilik Tarihi)*, İstanbul, 1997, s. 291. Ayrıca "Baba" lakabı, Babailik ve Bektaşilik arasındaki ilgi için bkz. Teolojik Ögeler Bl. "Babailik" md. s. 161.
[361] Köprülü (1989), 250.
[362] *Meydan Larousse*, 9; 693.
[363] *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, 17; 242.
[364] Orhan Türkdoğan, *Alevi Bektaşi Kimliği (Sosyo-Antropolojik Araştırma)*, İstanbul, 1995, s. 234-235.

Otman Baba ile Hacı Bektaş mensupları arasındaki anlaşmazlık abartılmış bir meseledir. *Vilayetname*'ye dayanarak ileri sürülen bu anlaşmazlığın sebebi, Otman Baba'nın ayağında çizmeleri ile girmek istediği bir yere, Hacı Bektaş'ın karşı çıkmasıdır. Otman Baba hakkındaki yegane bilgi kaynağı olan *Vilayetname* onun ölümünden beşbuçuk yıl sonra Kögçek Abdal (veya Küççük, Küçücek Abdal) adlı bir "yol evladı" tarafından yazılmıştır. Bu dervişin asıl adı bilinmemektedir. *Vilâyetnâme-i Şâhî* veya *Vilâyetnâme-i Sultan Baba* isimli bu eserde Otman Baba, Oğuzca konuşan heybetli, nazarı ibretli, zahiri ve batını güçleri sınırsız biridir. Asıl adı olan Hüsam *keskin kılıç* demektir. Cömertliğinden dolayı isminin sonuna *Gânî* ismi de eklenmiş ve bazen *Gani Baba* olarak anılmıştır. *Velâyetnâme*'ye göre Otman Baba, Fatih Sultan Mehmet ile görüşmüş ve Fatih onun için "Bu yiğit Oğuz ilinin bir kahraman oğludur, cümle zafer ona müyeser ola" demiştir. Cemal Kutay'a göre Otman Baba, Türk Milliyetçiliğini, Türklük töre ve yasalarını; Araplık, Acemlik, İsrailiyyat ve Hıristiyanlık döküntülerine karşı korumuştur. Emirçin Otman Baba adında, Otman Baba'dan çok daha önceleri yaşamış başka bir kişi daha vardır. Şeyhi Ahmed-i Yesevi olan Emirçin için değişik kerametler söz konusudur. Otman Baba ise Hacı Bektaş Veli'den birbuçuk-iki yüzyıl sonra yaşamıştır. Otman Baba ve "evladlarının yedi terkli taç giyindikleri rivayet edilmiştir. *Terk* keçe başlıkların dilimleridir; 2 terklisine (parçalısına) *elifî*, 4 terklisine *edhemî*, 12 terklisine de *Hüseynî Tâc* denmiştir. [365]

Vamık u Azra metninde "Osman Babayî" olarak sözü edilir. Osman Babayî, mesnevinin kurgusal dünyasına reel hüviyetiyle girivermiş *edhemî börk* giyindiğinden söz edilmiş ve kafir Tur ile yapılan savaşta Behmen'in yanında yer almıştır.

Olubdur bozṭağan ᶜOṣmān Bābāyî
Çıḳardur kime ṭoḳunsa ḳabāyı (2469)

Işıḳ geyen erenler Edhemî-vār
İder cān̄ ḫırḳasını cānlara ṭar (2471)

Seydi Gazi: Seydi Gazi'den kastedilen *Abdallar*'ın piri Seyyid Battal Gazi'dir. (ö. 700-701,741(?)) Emevîler devrinde Bizans'a karşı yapılan savaşlarda ün kazanmış, Müslümanlar ve bilhassa Türkler arasında büyük bir gazi-veli

---

[365] Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, 9 C., Ankara, 1998, I; 259 - 264. Ayrıca, "Baba" lakabı, Babailik ve Bektaşilik arasındaki ilgi için bkz. Teolojik Ögeler Bl. "Babailik" md. s. 161.

hüviyetiyle yüceltilip destan kahramanı olmuş bir Müslüman emiridir. Battal Gazi hakkında verilen bilgiler tarihi-menkabevi mahiyettedir.

Battal Gazî Menkabesi Selçuklular zamanından itibaren manzum ve mensur bir çok *Battalname*'ler vücuda gelmesine sebep olmuştur. Türklerin müşterek hislerini aksettiren bu eser halk arasında büyük bir şöhret kazanmıştır. Battal Gazî'nin menkabevi hayatı Doğu Türkistan'a kadar yayılmıştır. Battal Gazi, Muhammedü'l-Hanife'nin dördüncü torunudur ve *İmam Abdurrahman Alevî* ismiyle tanınır. Medine'de vefat etmiş olmasına rağmen hayatı etrafında teşekkül eden olaylar ve halk arasında bulduğu rağbet dolayısıyla Aksu, Eskişehir[366] ve başka yerlerde de mezarına tesadüf etmek mümkündür.

Arap vekayinamelerinde de Türk kaynaklarının çizmiş olduğu Battal Gazi portresine paralel tasvirler görülür. Battal Gazi, Hıristiyanların çok korktuğu bir savaşçıdır.

Battal Gazi'nin Eskişehir'in Seyidgazi kasabasının bulunduğu antik Akroinon mevkiindeki muharebe alanında şehid olduğu kaydedilmiştir. Rivayete göre I. Alaaddin Keykubad'ın annesinin gördüğü bir rüya üzerine şehit düştüğü yer keşfedilmiş, I. Gıyaseddin Keyhusrev, hanımının arzusu ile buraya bir türbe yaptırmış ve Osmanlılar zamanında ilave edilen külliyeyle Seyidgazi, bir yerleşim merkezi haline gelmiştir. Onun bir gazi-veli hüviyetiyle yüceltilmesinde sürekli ziyaret edilegelen bu Bizans Manastırının yanındaki külliyenin de payı vardır. Müslüman Arap kumandanı Abdullâh, Anadolu insanını, kahramanlığı ve evliya hüviyetiyle derinden etkilemiş Kalenderî dervişleri onu *pir* kabul etmiş, sözü edilen Bizans manastırı da daha XIII. yüzyılda merkezî tekke durumuna getirilmiştir.

Battal Gazi, daha Selçuklular zamanından itibaren *Kalenderiler*, yanında *Bektaşiler* ve *Aleviler* gibi heterodoks zümreler tarafından benimsenip yüceltilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Emeviler'e mensup olduğu halde Battal Gazi'nin, Hz. Ali sevgisini yücelten gruplar tarafından sevilmesi dikkat çekicidir. Bektaşîler XIV. yüzyıldan itibaren Battal Gazi'yi ve babası Hüseyin Gazi'yi öven nefesler söylemişlerdir. Tarihi bir şahsiyet olduğunda şüphe bulunmayan Battal Gazi, yerini Hz. Ali soyundan gelen itibarî Seyyid Battal Gazi'ye bırakmıştır.[367]

Vamık u Azra'da *Seydi Gazi* ismiyle küfre karşı mücadele veren Hacı Bektaş-ı Veli ve Babaî lakaplı kişilerle birlikte anılmıştır.

---

366 Köprülü (1989), 198-199.
367 Ahmet Yaşar Ocak, "Battal Gazi" md. *DİA*, 5; 204-205.

Siperler sîneye urmışdı dāğı
Yaḳardı Seydi Ġāzî' den çirāğı (2475)

3.1.3. Milletler (Toplum - Kavim - Ümmet):

Kurgusal metinde yer alan millet adlarının çoğu dekoratiftir. Frenklerden sürekli düşman ve kafir olarak söz edilirken, Habeş ve Rum ırkından rengleri dolayısıyla gece gündüz, karanlık-aydınlık, kötü-iyi tasviri için malzeme olarak faydalanılmıştır. Zengiler de eserde, baskın özelliği düşmanlık olan bir kavim olarak yer almıştır. Bunlar dışında sözü edilenler, kurgunun gelişimine göre Vamık ve ona tabi olanlar açısından değerlendirilince dostluğu kazanılmış milletler olarak karşımıza çıkarlar.

Buna göre metinde ister figüratif isterse aktif görev üstlenmiş olsunlar sözü edilen milletleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ateşperestler *(3912)*,	Hint *(3227)*,
Çinliler *(716)*,	İslam ümmeti *(5234)*,
Dilgüşa kalesi halkı (2187),	Nahcüvan halkı *(2324)*,
Ehl-i Babil *(2978)*,	Rī halkı *(1951)*,
Frenk *(4320)*,	Rum *(1317)*,
Gazni halkı *(1282)*,	Tus halkı (*4848)*
Habeş *(1317)*,	Zengīler *(4016)*.

3.2. Hayvan:

Klasik şiirimizde hayvanlar da müstakil özellikleriyle şaire sanatını sergileme imkânı veren malzemelerdendir. Diğer varlıklar gibi hayvanlar da şiirde, şairin muhayyilesiyle ve üstlendikleri rollerle yeniden hayat bulur ve en hazır ifadeyle şiirsel mantığı olan yeni bir alem oluştururlar.

Hayvanları vakaya katkıları yahut üstlendikleri rollere göre iyi-kötü, dost (yardımcı)-düşman (engel) şeklinde ya da kuvveti-güzelliği-çirkinliği-sinsiliği-kurnazlığı vs. temsil edenler şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Vamık u Azra'da sözü edilen hayvanların çoğu retorik bir figür bile değildir. Bu bakımdan belli gruplar halinde teşkil edilmesi beklenen mesajı vermeyebilir. Sadece dil malzemesi olarak değerlendirmek daha doğru olur. Aşağıda sıralanan bu

malzemenin günümüz Türkçesindeki karşılıkları *Fonksiyonel Sözlük* bölümünde verilmiştir.

Ahu *(1502)*
Akreb *(4472)*
Anka *(1495)*
At *(1942)*
Baz *(1501)*
Bebr ü Beyan *(2414)*
Berre *(4804)*
Bıldırcın *(5046)*
Bum *(4175)*
Bülbül *(1712)*
Can-ver (Canavar) *(1608)*
Çıyan *(1941)*
Demne (Dimne) *(2008)*
Dilkü (Tilki) *(396)*
Div *(4518)*
Dücāc *(4821)*
Dürrāc *(1945)*
Ejder *(1500)*

Ejdeha *(853)*
Esb *(820)*
Gav *(4805)*
Gazal *(742)*
Gusfend *(4805)*
Gürbe (Kedi) *(395)*
Gürg *(853)*
Güvercin *(3408)*
Har *(4054)*
Harguş *(4807)*
Hezar *(5005)*
Horos *(1322)*
Hüdhüd *(595)*
Hüma *(3355)*
İt *(3566)*
Kaplan *(4512)*
Karga *(2308)*
Karınca *(362)*

Kasver *(1500)*
Katır *(820)*
Kaz *(1501)*
Kebg *(4806)*
Kebg-i Hirāmān *(1263)*
Kebg-iDeri *(3200)*
Keklik *(1945)*
Kelb *(3599)*
Kolan *(4474)*
Koyun *(396)*
Kumrı *(5004)*
Kurt *(4085)*
Kuş *(4055)*
Kuzu *(2465)*
Mākiyān *(4806)*
Mār *(4472)*
Mār-ı Ef'ī *(5212)*
Meges *(4820)*

Mur *(4472)*
Murg *(2359)*
Muş *(395)*
Nāke *(108)*
Neheng: *(2414)*
Ner-Ejder *(4124)*
Nerre-Şir *(2008)*
Oklı Toñuz *(2339)*
Ördek *(397)*
Örümcek *(1294)*
Pervane *(998)*
Pil (Fil) *(1975)*

Pil (Fil) *(1975)*
Rahş-ı Tāzī *(3602)*
Rübeh *(2015)*
Rübāh *(1322)*
Seg *(2434)*
Semend *(3667)*
Sıçan *(1300)*
Simurg *(1975)*
Sinek *(1975)*
Söglün *(4807)*
Şagal *(4823)*
Şahin *(2925)*

Şakayık *(1832)*
Şehbaz *(2005)*
Şir *(1502)*
Şir-i Garran *(1940)*
Tavşan *(1945)*
Tenende *(2180)*
Tihū *(4807)*
Turna *(397)*
Tūtī *(3420)*
Üştür *(820)*
Yılan *(398)*

3.3. Bitki:

Vamık u Azra'da geçen bitkiler, ya bir tabiat betimlemesi olarak ya da doğrudan veya dolaylı bir şekilde sevgilinin güzelliğini vurgulamak için kullanılmış dil malzemesi olarak karşımıza çıkar. Sayı itibariyle, şairin kültürünü göstermek bakımından azımsanmıyacak miktarda olan bu isimlerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları *Fonksiyonel Sözlük* bölümünde verildi.

Ac-ı Şimşād *(1751)*
Ağaç *(4472)*
Azeryün *(4794)*
Benefşe *(1059)*
Beng *(3592)*
Berg-i Nesrin *(2327)*
Çemen *(1507)*
Çınar *(409)*
Çiçek *(2802)*
Diraht *(639)*
Ergavan *(2868)*
Gonçe *(1398)*
Gül *(639)*
Gül-i Nesrin *(2757)*
Gül-i Sūrī *(5000)*
Gül-i Ter *(3318)*
Gülnar *(5013)*
Har u Haşak *(4472)*
Hasaluban *(3091)*
Kafur *(4852)*
Karanfil *(5020)*
Kargı *(2802)*
Lale *(1832)*
Mir Aşıkan *(5010)*
Nar-ven *(4998)*
Nesteren *(1529)*
Nihal *(3287)*
Ot *(4471)*
Reyhan *(3136)*
Semen *(1453)*
Servi *(3316)*
Serv-i Āzād *(1817)*
Serv-i Bālā *(4764)*
Serv-i Çemen *(1531)*
Serv-i Hırāmān *(2837)*
Serv-i Hoş-endām*(5003)*
Serv-i Rānā *(4598)*
Serv-İ Revān *(1107)*
Serv-i Sehi *(3287)*
Serv-i Ser-efraz *(4712)*
Sidre *(875)*
Sipend *(3817)*
Sūsen *(410)*
Sünbül *(2869)*
Şakayık *(5013)*
Şeb-bu *(5009)*
Şehlā *(405)*
Şengül *(2759)*
Şimşād *(3316)*
Tere *(3405)*
Terhun *(3405)*
Tuba *(743)*
Ud *(3091)*
Unnāb *(3138)*
Ünnāb *(2728)*
Verd *(3797)*
Verd-i Ahmer *(3797)*
Yasemen *(5012)*
Zaᶜferan *(4999)*
Zanbak *(5013)*
Zaygam *(2265)*
Zaymerān *(5010)*
Zerrin *(5007)*
Zülf-i Nigar *(5017)*

3.4. Coğrafya:

Vamık u Azra mesnevisinde mekân teşkil etmek için coğrafik yer isimlerinden faydalanıldığı görülür. Bunların, eserin kurgusal yapısına *gerçeğe* yakınlık kazandırmak endişesiyle yer aldığını söylemek zordur. Dönemin anlatı mantığı içinde okuyucu muhayyilesini harekete geçirmekle vazifelidirler. Hayal edilen mekânlara bilinen isimlerle işaret edilmiştir. Bir bakıma Servet-i Fünun döneminin hayali mekânları, söz gelimi "Yeni Zelandası" gibidirler.[368] Bu şehir ve bölgeler dış dünyada popüler fakat eserin itibarî aleminde şaire ve geleneksel anlayışa uygun yerlerdir. Çin, Frengistan ve Hind ü Sind gibi (putları, güzelleri, kılıçları vs.) özel anlamlar kazananların dışındaki yer isimlerinin birinin diğeriyle yer değiştirmesi, sonucu etkilemez.[369]

Acem Mülki: İran ülkesi. Metinde Yavuz Sultan Selim'in fethi münasebetiyle sözü edilmiştir. *(419).*

Aden: Güney Arabistan'da Kızıldeniz'e bitişik bir sahil şehridir. Eskiden beri inci çıkarılan bir bölgedir. Metinde de bu özelliğiyle yer almıştır *(1532).*

Adırbaycan (Azerbaycan): İran'ın Kuzeybatı sınırında bulunan bir bölgedir. Doğusunda Hazar denizi sahili ve Kuzeyinde Aras nehri bulunur. Irak ile sınırdaştır Azra, Vamık'ı bulmak üzere Azerbaycan üzerinden Çin'e gider*(1428).*

Babil: Eski Keldanilerin merkezi olan büyük ve meşhur bir şehirdir. Eski dönemlerde dünyanın en bayındır, en güzel ve en büyük şehriydi. Bağdat'ın 93 kilometre Güneyinde Fırat'ın iki tarafındadır. Nemrud tarafından kurulmuştur. Genel olarak büyü yapmaya gönderme yapılarak sözü edilen Babil, *Vamık u Azra*'da da saç ve büyü ilişkini kuvvetlendiren bir mazmun olarak yer almıştır. *(2978).*

Bağdat: Irak'ın başkentidir. Eskiden Abbasilerin idare merkezi ve İslam aleminin başkenti olmuştur. Dicle'nin iki yanına kurulmuştur. XVI. asrın ilk yarısında Osmanlı idaresine girmiştir. Kumaşlarıyla meşhurdur ve edebiyatta tanık olduğu bazı tarihî olaylarla birlikte anılır. Uzaklığı ifade eden atasözlerine girmiş ve metinde de bu şekilde yer almıştır *(1221-1222).*

Çin: Uzak Doğu ülkesi. Mani dininin yaygın olduğu bir yerdir. Mani bir ressam ve kutsal kitabının da güzel resimlerle dolu olması münasebetiyle yüz

[368] Yaşadıkları dönemin sosyal ve siyasi şartlarından bunalan Servet-i Fünuncular sanatkâr hasssasiyetiyle önce Yeni Zelanda'ya kaçmayı düşünmüşler, daha sonra Hüseyin Siret'in Manisa'daki çiftliğine gitmeyi hayal etmişlerdir.
[369] Bkz. Mekân Bl. s. 354.

güzelliği Çin ülkesi ile birlikte anılmış, Çin resminden ve Çin putundan bahsedilmiştir *(3398)*.

Çin ü Maçin: Maçin, Çin'in Güney bölgesine verilen isimdir. Türkistan'ın Doğusunda ve Tarim'in Güneybatısındaki çöl ve dağlarda yaşayan Türk kabilesi de bu isimle anılmıştır. Bu bölgeye de kabilenin adından dolayı *Maçin* adı verilmiştir. Klasik metinlerde çoğunlukla *Çin ü Maçin* şeklinde klişeleştiği görülür. Metinde de genel çizgileriyle, yani uzaklığı ve genişliği ifade etmek için kullanılmıştır. *(1172)*. (Bkz. "Çin.")

Elbürz (Dağı): Kaf Dağı olarak da bilinir. Kafkas silsilesinin en yüksek dağıdır. İki zirvesi vardır ve bunların en yükseği 5660 metredir. Etrafında bulunan kavimler bu dağı muhtelif isimlerle anarlar ve hepsi cinlerin mekanı olduğuna inanır. Elbürz ismiyle anılan bir diğer dağ da İran'ın Kuzeyinde Hazar denizinin Güney sahili boyunca uzanır. Eski İran mitolojisinde Elbürz dağının özel bir anlamı vardır. Rüstem, Zal, Sam ve Neriman'a koruyuculuk yapan Simurg isimli kuşun bu dağın zirvelerinde yuvası olduğu düşünülmüştür. Bu dağ silsilesinin en yüksek zirvesi takriben 6000 metredir. *Vamık u Azra*'da görkem ve ihtişamın sembolüdür *(860, 3233)*.

Firengistan: Frenk ülkesi. Avrupa ülkelerinin çoğu bu isimle anılmıştır. Frenk ülkesi, edebiyatımızda Müslüman olmayan ülke, putları, kafirleri ve güzelleri olan bir coğrafya olarak tanımlanır. *Vamık u Azra*'da keten kumaşlarıyla ünlü *(1542)*, Hristiyan Avrupa ve düşmanı temsil eden bir yer olarak söz edilmiştir *(2261-2262)*.

Gazni (Gazneyn/Gazne): Afganistan'ın büyük şehirlerinden biridir. Metinde Azra'nın vatanıdır *(742)*.

Heft İklim: Yedi iklim, yedi bölge. Eski coğrafi anlayışa göre yeryüzünün hayat olan dörtte birlik bölümü. Ekvatordan Kuzey Kutbuna doğru uzayan bölüm yedi bölgeye ayrılmış ve iklim adı verilmiştir. Diğer kısımlar ise Zulumat olarak isimlendirilir. Yedi İklimi oluşturan bölgelerin merkezinde İran bulunur. Arabistan, Afrika, Roma, Türk, Hind ve Çin toprakları bölgenin diğer kısımlarıdır. Bu bölgeler bazen daha başka sınırlarla da bölünür. Vamık'ın babası Taymus hükmü *heft-iklim*e geçen bir padişahtır. *(2681)*.

Hind ü Sind: Hind sözü ile kavime işaret edilmiyorsa bu kavmin yaşadığı Hindistan kastedilir. Hindistan, uzaklığı, esrarengizliği, havası, tabiat güzelliği ve baharatı ile sözü edilen bir ülkedir. Yakut, anber ve incinin elde edildiği yer olarak da bilinir. İnsanlarının siyah ırka mensup olması da edebiyatta malzeme olarak

kullanılmıştır. Köle ticaretine elverişli bir ülke olarak tasvir edilmiştir. Sind, Hindistan'da meşhur bir vilayetin adıdır. Hindistan ile Horasan arasında akan bir ırmak da bu isimle anılır. *Vamık u Azra*'da da *Hind ü Sind* şekliyle mücevherleriyle ünlü bir yer olarak sözü edilmiştir *(3227)*. *Sind* ili de zengin bir şehirdir *(3398)*.

Hirat (Herat): Horasan'ın meşhur şehirlerinden biridir. Afganistanın Kuzeybatısında yer alır. Heri-reved'in Doğu sahilinde eski bir şehirdir. Tarihte havasının güzelliği ile tercih edilen bir şehir olarak gösterilmiştir. Metinde Vamık'ı bulmak üzere Gazne'den ayrılan Azra'nın ilk vardığı ve bir süre kaldığı yer olarak gösterilmiştir. *(45b Başlıkta)*. Güzel ve seyrine doyulmaz bir şehir olduğu anlaşılmaktadır *(1442)*.

Hiri (Şehri): Hiri'nin *(1291) Burhan-ı Kati*'da Herat şehrinin eski ismi olduğu kaydedilmiştir. (Bkz. "Hirat"). Metindeki ifadeden bu şehrin Horasan'ın başkenti olduğu *(1442)*, dünyanın her tarafından insanların geldiği kalabalık bir şehir olduğu anlaşılıyor *(2812-2813)*.

Horasan: İran'ın Doğusunda bir bölgedir. *Hor-āsān* kelimesi *güneşin doğduğu yurt* anlamına gelir. Divan şiiri coğrafyasında önemli bir yere sahiptir. Belh ve Buhara gibi şehirleri, madenleri, ve verimli arazisi ile meşhur bir bölgedir. Buradan Anadolu'ya yapılan göçlerin Anodolu'nun tasavvufī hayatı üzerinde derin izleri olmuştur. Metne göre Hiri (Hirat) şehri bu ülkenin sınırları içerisindedir (2645-*2645)*. (Bkz. "Hirat")

Irak: Dicle nehri ile Aşağı Basra'ya kadar olan kısımdır. Şat Irmağının iki tarafındaki bu bölge Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem olarak ikiye ayrılır. Bugünkü Irak toprakları da aynı bölgede yer almaktadır. Klasik şiir coğrafyasında adı çok geçer Azra'nın resimlerinden biri Irak'a gönderilir.*(1185)*.

İsfahan: Safevilerin başkenti olan İsfahan günümüzde İran sınırları içinde kalan bayındır bir şehirdir. Sürmenin İsfahan'da imal edilmesi de edebī malzeme olarak kullanılmıştır. *İsfahan* kelimesinin farsça *nısf-ı cihan* (dünyanın yarısı) terkibiyle ilgili olduğu rivayet edilmiştir. Azra'nın resimlerinden biri de İsfahan'a gönderilir *(1185)*.

Kerbela: Irak'ta Bağdat'ın 100 km. Güneybatısında bulunan bir bölgedir. Edebiyatta Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in şehid edildiği yer olarak anılır. Kerbela ismiyle bir coğrafī bölgeden çok tarihsel bir ızdırap dile getirilir. *Vamık u Azra*'da Hüseyin ile birlikte kullanılmıştır *(271)*.

Kudüs: Beytü'l-Mukaddes ve İliya isimleriyle de anılmıştır. Filistin'in başkentidir. Lut Gölünün 38 km. Batısında dağlık ve yüksek bir bölgedir. Edebî eserlerde daha çok Miraç mucizesinde Hz. Muhammed'in uğrayıp geçmiş peygamberlerin ruhaniyetine imamlık ettiği büyük Mescid-i Aksa camii dolayısıyla sözü edilir. Mescid-i Aksa'nın yapımına Davud peygamber zamanında başlanmış ve Davud'un oğlu Süleyman peygamber tarafından tamamlanmıştır. Müslümanların ilk kıblesi de bu camii idi. Tevrat'a inanan Yahudiler için de Kudüs kutsal bir bölgedir. Metinde, miraç gecesinde peygamberin vardığı ilk durak olarak sözü edilmiştir *(151)*.

Kur: Metne göre Nahcüvan'ın başkenti Rî'ye bağlı bir şehirdir *(2288)*. (Bkz. "Nahcüvan").

Mısır: Mısır ülkesi. Mısır'ın başkenti Kahire'ye de bu isimle işaret edilebilir. Divan şiirinin coğrafyasında Yusuf ile Züleyha kıssasının yaşandığı bölge olmak itibariyle söz edilir. Nil nehri bu ülkeye hayat verir. Mısır, şeker kamışıyla ve eskiden mısır yapımı kılıçlar ile meşhur bir bölgedir. Kelime *ülke, memleket* anlamlarına gelir. *Vamık u Azra*'da bu kelime ile Yusuf'un güzelliğine telmih yapılmıştır *(3923)*.

Muhit: Dünyadaki kara parçalarını çevreleyen büyük denizlere (okyanuslara) verilen isimdir. Metinde bir denizin büyüklüğünü tasvir etmek için mukayese unsuru olarak faydalanılmıştır *(2843)*.

Nahcüvan (Nahçüvan): Ermenistan'ın eski şehirlerinden biridir. Don Irmağının sağ tarafında, ve bu nehrin Azag Denizine döküldüğü yerden 40 km. yukarıda bir kasabadır. 1780'de bazı Ermeni göçmenleri tarafından kurulmuştur ve halkının çoğu Ermeni'dir. Metinde Rî ülkesinin başkentidir *(1963)*.

Nahşeb: Maveraünnehir'de Nesef beldesinin diğer ismidir. Buhara Hanlığının Buhara'dan sonra en büyük ve mamur şehridir. Buhara'nın 150 km. Güneydoğusundadır. Bugünkü Karaşi şehridir. *Vamık u Azra*'da *mah-ı nahşeb* şeklinde bir efsaneye işaret etmek için kullanılmıştır *(1295)*.[370]

Râ/ Rî (Rey): İran'ın eski ve meşhur şehirlerinden biridir. Harabeleri Tahran'ın 5 km. güneyindedir. Metinde başkenti Nahcüvan olan bir ülke Dilpezir'in babası Aslan'ın hükmü altındadır *(1963)*.

Rum (Ülkesi): Anadolu, Osmanlı, Sivas ve yöresi anlamlarında kullanılmıştır Metinde *Rum*, halılarıyla ünlü *(1542)* Anadolu ve İslam ülkesidir *(419, 424, 2398)*.

---

[370] Bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Mah-ı Nahşeb" md. s. 213.

Sind : *(3399)*. Bkz. "Hind ü Sind".

Şam: Avam arasında her ne kadar Dımışk şehri anlamında kullanılmışsa da asıl Şam, Arapçada Suriye'dir. Suriye'nin merkezi yani başkenti ise Dımışk'tır. Filistin ülkesini de kapsayan genel bir anlamı vardır. Metinde; Meryem, güzellikte benzeri, Rum'da, Çin'de ve Şam'da bulunmayan biri olarak tasvir edilmiştir *(581)*.

Turan: Eski İranlılar tarafından Türk diyarına verilen isimdir. Orta Asya'da Ceyhun ırmağının Kuzeyindeki yerlere de Turan denmiştir. *Lehce-i Osmānī*de eskiden "Suriye Asuriye dağlık manasına Buhara dağlığı" anlamı verilmiştir. İran ve Turan genellikle birlikte kullanmış ve büyük bir coğrafya kastedilmek istenmiştir *(577)*.

Tus: Horasan'da meşhed'in 20 km. Kuzeybatısında viraneleri bulunan eski bir şehirdir. İslamdan önce meşhur olduğu gibi İslamī dönemde de Horasan'ın en bayındır ve en büyük şehirlerinden İslam medeniyet ve ilminin en parlak merkezlerindendir. İmam-ı Gazzalī ve Nasırüddin gibi büyük alimler ve Firdevsī gibi şairler bu şehirde yetişmiştir. İranlılar şehrin Cemşid tarafından kurulduğunu iddia ederler. Eserde Merzban'ın ülkesi olarak gösterilmiştir *(3746)*.

Yedi İklim: Bkz. "Heft İklim".

3.5. Olağanüstü Ögeler:[371]

Vamık u Azra ile konu ve kurgu itibariyle aynı gruba dahil edilebilecek eserlerde olay halkalarından bir veya birkaçının *olağanüstü*lük olarak nitelendirilebilecek olaylarla teşkil edildiği görülür. *Olağanüstü* ifadesini *alışılmışa* ve *keşfedilmiş olana* indeksli bakış açısıyla verilmiş bir hüküm olarak kabul etmek gerekir. Aksi halde yılandaki zehir, örümceğin ağındaki sağlamlık, elektrik balığındaki elektrik de izah edilmek bakımından en az yedi başlı ejderha kadar *olağanüstü*dür. Aşağıda sıralanan maddeleri de klasik şairlerimizin zaman zaman klişeleşmiş dahi olsa hayal egzersizleri olarak kabul etmek gerekir.

---

[371] Aşağıdaki beyitlerde örneği görülen mübalağa sanatı ve ferdī veya kollektif üslup olarak yorumlanabilecek anlatımlar, *Olağünüstü Ögeler* grubuna dahil edilmedi.

Ne yaña kim dönüb oḳlar şaçardı
Bir oḳı elli ādemden geçerdi

Süñüyi ḫışmile kime ḳaḳardı
Degül bir biñi bir ḍarbdan yıḳardı

Ḳılıc ṣalub ne şaḫṣı kim çalardı
Eyer ḳaşına dek iki bölerdi
(2497-2499)

1- Çin hükümdarı Taymus'un ömrü yediyüz yıldır *(559).*

2- Azra dünyaya gelince cennetten huriler gelip üzerine nur saçar ve melekler "nûrun-alâ-nûr" derler *(934)*

3- Vamık, peri olan Lahican'la tanışır *(1763-1764)*, perilerin sultanı Peri Han'ın oğlu Lahican'ın, sevdiği peri kızı Perizad'a kavuşması için önce Perizad'ın savaşçılarını yener *(1825-1826)*, ardından iki sevgiliyi barıştırır. Vamık bu iki peri arkadaşının yardımını görür; Dilpezir'in babası Arslan tarafından hileyle zehirletilen Vamık'ın tedavisi kısmen Kaf Dağında yapılır. Azra'yı Lahican (peri) bulur. Vamık ile Azra'nın ilk buluşması da periler vasıtasıyla gerçekleşir. Vamık, Behmen'i kurtarmak düşüncesiyle Lahican'dan bilgi alır Bu samimi dostluk nedeniyle Vamık da Lahican ve Perizad'ı bazı belalardan kurtarır.

4- Vamık katıldığı bir kervan ile Azra'yı bulmak üzere yolculuk yapar. Bu yolculuk esnasında yolları üzerinde bir sebilin başını tutmuş olan arslanı bir yumrukla yere serer. Öldürür ve derisini yüzer *(4115-4116).* Aynı yolculukta Vamık yedi başlı erkek dev ile de savaşır. Bu devin burnundan dumanlar çıkar ve derisi kalkanı andıran pullarla kaplıdır. Vamık onun yedi başını attığı oklarla vurur *(4143)* ve daha sonra ağzındaki "mühre"yi alır *((4154).* Bu yolculuğun üçüncü olağanüstü olayı "Div-i Gümrah"tır. Azgın bir devdir, fakat Vamık onu vurduğu bir kılıç darbesiyle ikiye böler *(4170).*

5- Dev Gund'u öldürmek üzere mağaraya giren Vamık'a "hatif" yardım eder. (Hatif: sesi işitilip de kendisi görülmeyen [kimse], seslenici, çağırıcı, gaipten haber veren melek). Hatif, Vamık'a deve bir kere vurmasını, ikinci defa vurması halinde tekrar dirileceğini tenbih eder. Eserde ses sahibinin kim ve isminin ne olduğundan bahsedilmemiştir. *(4506-4508).*

6- Kaf Dağında yaşayan Dev Gund, Lahican ve Perizad'ı esir etmiştir. Yılan ve karınca yiyip zehir içen *(4479)* bu devin yaşadığı yer de olumsuzlukların yoğunlaştığı özelliklere sahiptir. Başı arslana, elleri insana, bedeni kaplana, ayakları eşeğe, kuyruğu ise ejderhaya benzer *(4511-4512).* Ağzından ateş saçıp *(4519)* sihir yapabilir *(4543).* Vamık bu dev ile savaşıp onu öldürür *(4538).*

7- Lahican ve Perizad'ı hapseden dev Gund, Perizad'a sihir yapmıştır. Bu sihirin çözümü Ejder'dedir. Ejder, Gund'un mağarasının karşısında bulunan başka bir mağarada yaşar *(4548).* Ağzından ateş saçmaktadır *(4549).* Vamık'ın attığı bir ok ile ölür ve tılsım geçersiz hale gelir *(4550).* Böylece Perizad, sihrin etkisinden kurtulur ve konuşmaya başlar *(4551).*

3.6. Kozmik Alem:

Allāh kainatı "kün" (ol!) emri ile yaratmıştır.[372] Dünya, Kaf Dağı ile çevrilmiştir.

*Ulaşdı emri birle **nūna** bir **ḳāf***
Cihān var oldı andan Ḳāf-tā-Ḳāf (4)

Sekiz cennet, dokuz gök ve yedi kat yer Hz. Muhammed'in nurundan (nur-ı muhammedī) yaratılmıştır. Felekler dönmektedirler. Yıldızların bir kısmı sabit (burçlar) bir kısmı ise hareket halindedir (gezegenler). Vahşi hayvanlar, kuşlar insanlar ve cinler kısaca bütün varlıklar sözü edilen nurdan yaratılmıştır.

Sekiz uçmağile bu ṭoḳuz eflāk
Yedi ṭamuyile bu yidi ḳat ḫāk

Sükūn-ı arżile nüh çarḫ-ı dāyir
Meh ü mihr ü ṣevābit necm-i sāyir

Zemīn ü ās-mān cennāt ü Rıḍvān
Vuḥūşile ṭuyūr u insile cān

Anuñ nūrından oldı cümle mevcūd
Odur cümle cihān içinde maḳṣūd

(119-123)

Nur-i Muhammedī, evrenin yaradılışından önce var olduğuna inanılan Hz. Muhammed'in ruhudur. *Kur'an* ve *Hadis*te buna dair bir hüküm yoktur. Halk inancı olarak yayılmış olan bu fikir özellikle şiiler tarafından benimsenmiştir. Bu anlayışa göre on peygamberin cevheri her yaradılıştan önce bir nokta halinde mevcuttur. Bu ruh, sırasıyla bütün peygamberlerde ve nihayet hatem-i enbiyada cisimleşmiştir.[373]

Her yıldızın felekte devrediş süresi bin yıldır. Eski inanışa göre dünya yaratıldığından itibaren yedi gezegene ait devirler geçmiştir.

Didi devrānda biñ yıl her bir aḫter
İder devrin sürer ḥükmin muḳarrer

---

[372] Bkz. "İktibaslar" Nu: 1, s. 241.
[373] Hançerlioğlu, 437.

Ezel Keyvān u Bircīs ṣoñra Behrām
Pes andan ṣoñra Şems'e irdi eyyām

Çü devrān içre devrin sürdi Ḥurşīd
İrişdi nevbeti şād oldı Nāhīd

Çü ḥükm itdi cihān milkine Zühre
Cihāna şādlıḳdan irdi behre

(552-555)

Son devir içinde bulunduğumuz kamer devridir. *Adem* kelimesi ile *Zühāl* kelimesinin ebced hesabıyla toplamlarının birbirine denk olması yaşanan ilk dönemin yani hayatın başlangıcının Zühal devri olduğu kanaatini hasıl etmiştir. Bundan sonra sırasıyla Mirrih, Müşteri, Şems, Zühre, Utarid devretmiştir. Kamer, devrini tamamladığında kıyamet kopacaktır. Bu devre, *devr-i kamer* yahut *devr-i Muhammed* adı da verilmiştir. Bu şekilde Hz. Adem ile Hz. Muhammed arasındaki zaman, dilimlere bölünmüş olur.[374] Bir diğer rivayete göre ise devirlerin her biri yedibin yani toplam kırkdokuzbin senedir.[375]

Vamık u Azra'da yıldızlar ve burçlar da değerlendirilmiş ve bunların insan ve insanın eylemleri üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir. Azra'nın dünyaya geliş anı bütün yıldızların uğurlu bir konumda bulunmasıyla yorumlanmıştır.[376]

Ḳamu kevkeb şeref burcında vāḳıᶜ
Saᶜādet maṭlaᶜında oldı ṭāliᶜ

Zihī devrān zihī devr(i)-i ḫuceste
Şeref açuḳ nuḫūset oldı beste

İrişdi ṭāliᶜi ferḫunde-iḳbāl
Gele bir ferruḫ-aḫter Müşterī-fāl

Ki nāgāh delv burcından sehergāh
Güneş gibi ṭulūᶜ eyledi ol māh

(927-930)

---

[374] Pala, 56.
[375] Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul, 1980, s. 202.
[376] Bkz. Özel Terimler ve Adlar Bl. "Burc" md. s. 184.

3.7. Teolojik Ögeler:

Babaīlik: Tarihçi Ahmed Refik Bey'in İkdam'da neşrettiği "Orhan Gazi" isimli yazısında *Babāīler* ismi, Cengiz İstilasından kaçarak Horasan'dan gelen Baba İlyas'ın müridlerine verilmiş bir isimdir. Abdallık, Babaīliğin bir şubesidir. Abdallardan Kaygusuz Abdal'ın şiirleri Bektaşīlik üzerinde büyük tesirler göstermiştir. [377]

Yapılan araştırmalarla *Babaīlik*'in Baba İlyas tarafından kurulmuş bir tarikat olduğu sonucuna varılmıştır. Bu araştırmalara göre *Tarikat-ı Babaīyye*, Baba İlyas'ın Amasya'ya gelişinden hemen sonra kurulmuş ve silsile itibariyle Cüneyd-i Bağdadī'ye dayanan sünni bir tarikattır. Ancak ileri sürülen fikirler arasında tam bir uyumdan söz edilemiyor. Köprülü'ye göre bu bir tarikat değil, daha çok bir mezhep mahiyeti arz eder. Bu mezhep, eski Türk inanç ve gelenekleri ile Şiīlik ve yerli bir takım inançların karışımından meydana gelen bir sistemin, Yesevīlik ve Kalenderīlik tasavvufī anlayışı ile yorumlanmasıdır. Gölpınarlı'ya göre Vefaīliğin bir şubesi olup Ebü'l Vefa'dan sonra Baba İlyas ikinci büyük Pir'dir. *Claude Cahen*'e göre Baba İlyas veya onun baş halifesi Baba İshak'ın böyle bir tarikat kurduğu şüphelidir. Babaī terimini ilk defa kullanan İbn Bibi'dir. İbn Bibi'nin kayıtlarına göre *Babaī, Baba* ismini taşıyan bir şahsın yönettiği ayaklanmaya katılan kişilere verilen isimdir. Bu, kelimenin tasavvufi bir kaynağa değil, bir harekete gönderme yaptığını göstermektedir. Kelimenin ilk defa XV. yüzyılda Taşköprülüzade tarafından dinī anlamda kullanıldığını görüyoruz. Ona göre Baba İlyas'ın müridlerine *Babaī* ismi verilmiştir. Ayrıca 1465 yılında Edirne'de vefat eden Abdulgani Pir Babaī isimli bir şeyh *Babaīyye* adında bir tarikat kurmuştur. Bu tarikata mensup olanlara da *Babaī* denmiştir. Terimin Baba İlyas'a nisbet edilerek kullanılması da bir karışıklık olarak değerlendirilebilir. Babaīlik; Türkmen zümrelerini içine alan, Vefaīlik, Kalenderīlik, Haydarīlik ve Yesevīlik olmak üzere dört heterodoks tarikat mensuplarınca teşkilatlanıp yönetilmiş siyasī-sosyal bir harekettir.[378]

13. yüzyılda Moğol istilasından kaçarak Horasan'a gelip Amasya'da yerleşen Baba İshak, Babaīlerin başına geçmiştir. Müridler Baba İshak'ı çok benimsemiş ve "lā ilāhe illallāh, Baba Resulullāh" diyerek ona bir peygamber gibi saygı

---

[377] Hüseyin Vassaf, 402.
[378] Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı - Alevīliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk HeterodoksisininTeşekkülü*, İstanbul, 1996, s. 148-151.

göstermişlerdir. Bu esnada Hacı Bektaş-ı Veli de kardeşi Menteş ile birlikte Horasan'dan gelmiş ve Baba İshak'ın en seçkin halifesi olmuştur. Babaîler Baba İshak'a olağanüstü bir kişilik verdiklerinden dolayı ölmeyeceğine inanmışlardır. Baba İshak Anadolu'da Türkmenler arasında bir hayli taraftar toplamış ve Amasya'da bir mağarada veli hayatı yaşayarak halkı Gıyaseddin-i Selçukî aleyhine hareket etmeye teşvik etmiştir. Kefersud ve Maraş bölgesindeki müridlerini de haberdar ederek ayaklandırmış, Malatya, Tokat ve Amasya taraflarını ele geçirmiştir. Nihayet "Baba Resulullâh" namlı Baba İshak ve müridleri yakalanarak idam edilmişlerdir.

Kaynaklarda ayaklanmadan sonra bütün Babaîlerin kılıçtan geçirildiği belirtilmiş olmasına rağmen bu ayaklanmaya iştirak etmiş olan Hacı Bektaş, Geyikli Baba, Abdal Musa, Sarı Saltuk, ve Barak Baba'nın varlıklarını sürdürmeleri verilen bilgilerin mübalağa olduğunu gösterir. Gerek Hacı Bektaş'ın çevresinde yeniden biraraya gelen *Bektaşîler* gerekse Bektaşîliğin aslı olan Babaîlik Şiî-Batınî tarikattır.[379] Kardeşi Menteş'in de öldüğü rivayet edilen Babaî isyanından sonra Hacı Bektaş, Suluca Karahöyük'te (bugünkü adıyla Hacıbektaş'ta) Baba İshak'ın dağılmış müridlerini toplamış ve zümreyi yeni katılanlarla genişletmiştir. Bu topluluk *Bektaşî* adını almış ve tarikata da *Bektaşîlik* denmiştir.[380]

Vamık u Azra'da Babaîlik ile Bektaşîlik arasındaki ilgiyi ortaya koyan ifadelere rastlanıyor. *Osman Babaî, Koyun Babaî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Seyyid Battal Gazi,*[381] "Kâfir Tur"a karşı aynı safta yer almışlardır *(2469-2475)*.

Bektaşîlik: Hacı Bektaş-ı Veli'nin tarihi şahsiyeti hakkında verilen bilgiler zaman zaman Bektaşîlik anlayışı ile çelişkili bulunmuştur.[382] Edebiyatta önemli olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin tarihi misyonu ve belgesel kişiliği değil, *Bektaşilik* olarak ifade edilen inanç sisteminin hayata ve dolayısıyla edebî eserlere yansıyış biçimidir, çünkü Hacı Bektaş-ı Veli'nin şahsiyeti nasıl olursa olsun, bu düşünce sistemi karşısında siliktir.

Bektaşî tarikatı Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kurulmuş değildir Yesevîlik ile ilgisi yoktur.[383] Tarikatın ilk kuruluş anlarında bile tarikata intisap edenler

[379] *Türk Ansiklopedisi*, 33 C., İstanbul, 1989, C. 5, s. 9
[380] Dedebaba, I; 179.
[381] Bkz. Mutasavvıf ve Bilgin Kişilikler Bl. s. 143.
[382] Hacı Bektaş-ı Veli'nin kişiliği için bkz. Mutasavvıf ve Bilgin Kişilikler Bl. "Hacı Bektaş-ı Veli" md. s. 143.
[383] M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara,1966, s. 95.

haramları mubah gören zındıklar gibi görülmüş ve *Hurûfiyye* taifesinden ve şeriata aykırı hareket eden kişiler olarak telakki edilmişlerdir. Ondördüncü asırda Fazl-ı Hurufî müridlerinden Ali el-Alâ, Asya-yı Suğra isimli Bektaşî tekkesine yerleştikten sonra, Hurufîlik akaidini Bektaşîlik adı altında yaymaya başlamıştır. Hacı Bektaş ile Baba ishak ve hatta o asırdaki diğer Kalenderî, Hayderî ve Babaî dervişleri arasında büyük bir fark yoktur. [384]

Bektaşîlik ehl-i sünnet mezhebine uzaktır. Babaîlik, Ahilik, Abdallık, Hurufilik, Kızılbaşlık, Kalenderîlik, Hayderîlik akaidinin bir karışımıdır. Aşk ve muhabbete Allâh, Muhammed, Ali teslisine, sonra Al-i Aba'ya, Fazl'ın uluhiyyetine, harflerin esrarına, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Muhammed ve Ali'den ayrı olmadığına inanırlar. Seyyid ailesine gösterdikleri sevgi, taraftar toplamak içindir.[385]

Anadolu'ya gelen Horasan Erenleri, İslamı yayma anlayışında sevgi, saygı, kul hakkının yenmemesi gibi kaideleri esas almışlar ve bunları Ermeni, Bizans kökenli Hıristiyanlar, Paien, Pagan vs. özellikleri sürdüren Müslüman olmayan gruplara anlatırken eski *baba, dede, kam-ozan* gibi Şaman karizmatik özellikleri gündeme gelmiş, fakat ağırlık İslam'ın tasavvufi yorumu olmuştur. Bunların Hint kökenli olma ihtimalleri olduğu gibi namaz kılmadıkları, içki içtikleri de bilinmektedir. "Abdal" sıfatı da daha çok bu dervişler tarafından kullanılmıştır.[386] Alevi olmak, en azından Alevi bir babanın çocuğu olmakla kayıtlıdır. Bu bakımdan tarikat değildir. Bektaşilik ise bektaşiliği seven herhangi birinin bir "baba"ya başvurması ve "ıhvan"ların toplantı yapıp bir tören düzenlemeleri suretiyle gerçekleşir. Bektaşi olan bu kişiye *muhib* adı verilir. Yukarıdaki ayrımlara rağmen Bektaşîlik; Ali'yi Tanrı yerine koymak, hurafevi bir şekilde oniki imamı, ondört masumu tanımak, inançlarda kökleri eski devirlere uzayan geleneklere yer vermek, kadınların da iştirak ettiği sazlı, içkili muhabbet meclisleri kurmak, Alevilerin okuduğu duaları okumak gibi özellikleri[387] benimsemek bakımından Alevilik düşünce sistemiyle ortaktır.[388]

---

[384] Hüseyin Vassaf, 396-398.
[385] *A.g.e.*, 401.
[386] Niyazi Öktem, "Anadolu'da Aleviliğin Senkretik Yapısı", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler,Bektaşiler, Nusayriler*, İstanbul, 1999, s. 228.
[387] Bu özellikler, genelin görüşünü yansıtsın veya yansıtmasın, Bektaşîlik düşünce sistemi içerisinde yer aldığını söylemek mümkündür: "Zaman sana uymazsa sen zamana uy anlamına gelen hadis ve Kur'an ilkelerinin (?) islam dininde uygulandığı görülmemiştir..." "... ayetler İslam dininin kadına karşı gereğinde çok iyi saygılı davranmayı buyurduğunu gösterir. Ancak bunlar genellikle ahlak alanında geçerlidir, toplumu düzenleyen yasalar karşısında geçerliği yoktur. İlk yaratılan insanın Adem, ikincisinin Havva olduğu öyküsü İbrani dininin ürünüdür. Bu ilkelerin bir çoğu eskimiş, çağa uymayan hukuksal nitelikli kurallardır. İnsan gelişimine terstir." "İslam dininde içkinin bütün keyif verici türleri, çalgılı, türkülü eğlenceler, kadınlı erkekli toplantılar, şölenler, dernekler, oyunlu-

Bektaşilerde, dinin şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde yapılanması tamamen reddedilmez ancak şeriat hakir görülür ve gelenek kendini kuvvetli bir biçimde muhafaza eder.[389] Anadolu Aleviliği İslam dinini bir yorumlayış biçimidir. Allāh, Muhammed, Ali kredosu, (ana unsur) Oniki imam ve Ehl-i Beyt'çilik ön plana çıkmıştır. Anadolu Aleviliği bu görünümde bir heterodoksidir ve içinde şia unsurlarla beraber Türk ve Kürt grupların eski dini alışkanlıkları da mevcuttur.[390] Bu bakımdan da Bektaşilik ile ortak bir çizgidedir.

Vamık u Azra'da Bektaşilik kendini Hacı Bektaş-ı Veli'ye yapılan bir gönderme ile hissettirir. Fakat yukarıda belirtildiği gibi şiī-batını tarikatlar ve kişilerle de bağlantı kurulmuştur.

Elif gibi süñüler ḳaldurub baş
Kim olmışlar ġulām-ı Ḥācī Bektāş (2474)

Beyitte süngülerin "baş kaldırmış" olması ve bunların Hacı Bektaş-ı Veli'nin "gulam"larına benzetilmesi, her ne kadar metinde Kāfir Tur'a karşı olanların cephesi olsa da *Babailik* ayaklanmasını da düşündürmekten uzak değildir. (Bkz. "Babaīlik"). Eserin sünnī bir padişaha (Kanunī Sultan Süleyman'a) ithaf edilmesi ise ayrıca düşündürücüdür.

Camī'ler: XIII ve XVII. yüzyılda Anadolu'da bulunan bir tarikattır. Bu tarikat ehli Ahmet Namıkıyy-i Camī'ye (ö. 1141) nisbet ettiklerini iddia ederler. *Vahidī*'nin 1515'te Rodos Adalarının fethinden dolayı yazmış olduğu *Menākıb-ı Hāce-i Cihān ve Netice-i Cān* isimli eserde Camīler hakkında bilgi vardır. Bu esere göre bunlar şaraba ve müziğe düşkündürler. Bellerine demir kemerler, yanlarına demir zincirler, bileklerine bilezikler, kulaklarına da Bektaşilerde olduğu gibi küpler takar, saç uzatır, sakal uzatmaz, bıyıklarına ise hiç dokunmazlardı. Yün abalar giyip toplu halde davul, kudüm ve bayraklarla gezer, Mevlevīler gibi sema ederlerdi.

çalgılı düğünler yasaklanmıştır... Anadolu gibi ilk çağdan bu yana bol üzüm yetiştiren, ondan şarap yapıp satan, bundan büyük gelir sağlayan bir ülke için bu yasak bir yıkımdır, üretimi engellemektir... Özellikle Bektaşilik, Mevlevilik'in Alevi kolu üzümden yapılmış içkileri bol bol içerlerdi. *Kuran*'ın Koyduğu kesin yasak böylece uygarlığın etkisi karşısında egemenliğini sürdüremedi. (...) Yine Müslümanlara göre domuz kesinlikle haramdı. Oysa hıristiyanlar için önemli bir besindi. (Bu da) insanları birleştirmiyor, aralarında uyum sağlayacak bir yaşam ortamı yaratmıyordu. Sevgi üretmiyordu. Güven vermiyordu..." İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi*, 5 C., Ankara, 1998, C. 1, s. 29, 33-36.

388 Gölpınarlı (1963), 4-5.

389 Hamid Algar, "Bektaşi ve İran: Temaslar ve Bağlantılar" *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler,Bektaşiler, Nusayriler*, s. 139.

390 Öktem, 226-227

Bektaşîler gibi şeyhlerine "baba" diyen Camî'ler ehl-i beyte bağlı olduklarını iddia eden şiî-batınî bir zümredir. *Kalkandelenli Fakirî*'nin1534'te yazdığı *Risale-i Tarifat*'ta şaraba düşkünlükleri, başlarına kıldan taçlar giydikleri ve halkı azdırdıkları kayıtlıdır.[391]

Vamık u Azra'da Frenk Tur'a karşı savaşan Osman Babayî'nin kemendi Camî'lerin giyim-kuşamdaki görünümlerine gönderme yapılarak anlatılmıştır.

Fetîlli Cāmî'ler gibi kemendüñ
Olur boynına bend her derd-mendüñ (2470)

Edhemîye - Edhemî: Meşhur sufi *İbrahim b. Edhem*'in bir tarikat kurup kurmadığı belli değildir. Ona nisbet edilen bu tarikatın nerede ve ne zaman kurulduğu belli değildir. Vāhidî, Edhemîlerin sünnete uyduklarını kaydetmiştir. Edhemîler alemde bulunan her şeyin insanda mevcut olduğuna inanırlar. *edhem* kelimesinin harflerini de sembolik anlamlarda kullanırlar. Masum Ali Şah, Edhemîlerin İmam Zeynelabidin veya İmam Muhammed el-Bākır'a dayandığını ve şiî temayyülerinin olduğunu belirtir. Zebidî'ye göre Edhemîler sünnî özelliklerini XVIII. yüzyıla kadar korumuş, bundan sonra Şiî-batınî zümrelerin tesirinde kalmışlardır.

Tarikat mensupları başlarına "taç" adını verdikleri dört terkli bir başlık giyerler. *Terk*, keçe başlıklarının dilimleridir; 2 terklisine *Elifî*, 4 terklisine *Edhemî*, 12 terklisine *Hüseynî Taç* denir. Otman Baba ve müridleri yedi terkli taç giyinmişlerdir. [392] Dört terkli olanlarla, Allāh ve Muhammed lafızlarının dört harfli olması sembolize edilmiştir.[393]

Işıḳ geyen erenler Edhemî-vār
İder cāñ ḫırḳasını cānlara ṭar (2471)

beytinde geçen "erenler" kelimesi de tasavvuf ehli, özellikle de Mevlevîler ve Bektaşîler arasında yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Şeyh veya diğer tarikat ehline hitaben saygı ifadesi olarak "erenler", "erenlerim" ifadeleri kullanılır.[394]

Hıristiyanlık: Yahudileri Babil esaretinden kurtaran ve dağılmasına engel olan faktör, Yehova'nın Yahudi ırkını bütün ırkların üstüne çıkaracağını vadetmesi ve

---

[391] *Türk Ansiklopedisi*, 9; 281.
[392] Dedebaba, I; 259.
[393] Süleyman Uludağ, "Edhemiyye", *DİA*, 10; 421.
[394] Abdülbâki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul, 1977, s. 118.

Mesih'in geleceğine duyulan ümittir. Babil esaretinden kurtulduktan sonra Yahudilerin Mesih hakkındaki görüşleri değişir. İsa peygamber ise, Hahamların "Musa dinini bozuyor, Yahudi tahtında gözü var." propagandalarıyla idam edilmiştir.[395] Hıristiyanlığı İsa peygamberin ölümünden sonra Kudüs'ün dışında yayan ve ona mahalli ve milli vasıflar verip yepyeni bir hüviyet ile aksettiren şahıs Pavlos'tur. Bu bakımdan Pavlos, Hıristiyanlığın kurucusu olarak görülmüştür. Pavlos, Tarsuslu bir Yahudinin oğludur. Yunanlılardan taraftar kazanmak için Grek felsefesini, Yahudilere hoş görünmek için de bazı yahudi öğretilerini Hıristiyanlığa ilave etmiştir. Yahudi filozofu Philon'dan Allāh'ın "Kelime - Logas" yolu ile arza bağlı olduğu fikrini almıştır. Logas, "Allāh"ın oğlu/ruhu (Ruhu'l-Kudüs) anlamına gelir. Pavlos'un "Hristos" kelimesi üzerine kurduğu Hıristiyanlığın değişmez prensipleri vardır. Bunların en dikkat çekicileri Hıristiyanlığın evrensel din olduğu, teslis inancı, İsa'nın ölüler arasından kalkması ve insanları idare etmek için gökte babasının sağına oturması vs.[396] Yirmiyedi kitaptan oluşan İncil'in oluşumu ise yaklaşık dört asır sürmüştür. İnciller bir çok geleneğe dayandırılarak İsa'dan çok sonraları meydana getirilmiş olan bir külliyattır.[397] Haç, Hıristiyanlıkta oldukça mühimdir. Haç (çarmıh) İsa'nın asıldığı alet olduğu halde lanetlenmek yerine onun kanı değdiği için kutsal kabul edilmiş ve aynı hatıra tekrarlanarak yaşanmıştır. Koruyucu ve uğur olduğuna inanılmış ve dindarlık alameti olarak kabul edilmiştir.[398]

Vamık u Azra'da Tur ve ona bağlı savaşçılar *İsevī* anlamında kullanılarak *Horestūs* ismiyle tanımlanmıştır.

Ṭurur Merḳa öñiñde çoḳ Ḥorestūs
Başında būrnūs ellerinde nāḳūs (2440)

İslamiyet: Osmanlı, dinsel kimliği ön plana çıkmış bir devlettir. Kozmopolit yapısına rağmen yönetime hakim olan sultan hem ülkenin dinī ve devlet lideri hem de bütün İslam dünyasının halifesidir. Klasik Osmanlı şairleri nazım şekil ve türlerinde dinsel kimliği hissettiren bazı kaidelere de en azından gelenek olması itibariyle uymak durumundadırlar. İslamın algılanış şekli üzerinde mezhebī, mistik, felsefī ve kültürel yorumların, bazen de şairin mensup olduğu devletten maddi

---

[395] Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İstanbul, 1993, s. 205.
[396] *A.g.e.*, 208-211.
[397] Mircea Eliade - Ioan P. Couliano, *Dictionnaire des Religions*, *(Dinler Tarihi Sözlüğü)*, (çev.: Ali Erbaş), İstanbul, 1997, s. 117-118.
[398] Kahraman, 234.

beklentilerinin etkin olduğu görülür. Konuyu sadece *Vamık u Azra*'da arz ettiği görünüm itibariyle değerlendirmek suretiyle iktifa edeceğiz.

Vamık u Azra'nın temel inanç sistemi İslamîdir, ancak bu daha çok yukarıda belirtildiği gibi özgün bir yorumlayıştır. Tevhid, münacat, miraç, çar-ı yar-ı güzin gibi dinsel ağırlıklı bölümlerde belli motifler tekrar edilegelmiştir. Ayet iktibasları da bir durumu anlatmaya yönelik klişeleşmiş ifade biçimleridir. İslamiyet, şaire arzu ettiği galibiyeti sağlayacak bir gücün kişisel formudur.

Mecusîlik (Ateşperestlik): Eski İran dinlerindendir. Yerli halkın en eski inanışı olarak bilinir. Mecusiliğin, Sabie'nin (yıldızlara tapınmanın) bir uzantısı olduğu kesindir. Mecusiler bazı görüşlere göre Hz. İbrahim'in peygamberliğine inanan kimselerdir. Halbuki İbrahim yıldızlara ve putlara tapanlarla mücadele etmiştir. *Mecus*'un ateşe tapınmayı icad eden kimse olduğu da ileri sürülmüştür. Müfessirlere göre mecusîlik sadece ateşperestlik değil, güneşe, aya ve ateşe tapınmadır. Filozofların kainatın yaratılışına dair düalist görüşleri, hayır ve şerre yaklaşımları, hararet (ısı, ateş) ile hayat ve varlıklarla arasında bir bağlantı olduğu düşünceleri de mecusîliğin başlangıcını teşkil edebilir. Hayır ilahı *Ormuzod - Hürmüz*, şer ilahı ise *Angra Mainyu - Ehrimen* adı ile anılmıştır. Bunlar devamlı savaş halindedirler.

Mecusîler ateşi, hayır ilahı Hürmüz'ün bir sembolü olarak kabul etmiş ve her tapınakta *Ateşgede* denilen sönmemek üzere bir ateş yakmışlardır. Kimse bu ateşe dokunamaz ve soluğuyla bile kirletemez. Bu ateşin sürekli yanmasının anlamı hayır ilahı Hürmüz'ün bu sayede şer ilahına galip geleceğine duyulan inançtır.[399]

Vamık ve Azra ile savaşan Frenk Tur, sonunda Vamık'ı esir alıp hapseder. Yaralanmış olan Azra'da o esnada ordusuyla yetişen Tus padişahının yardımıyla yakalanmaktan kurtulur. Tur esir ettiği Vamık'ı alarak bir gemiyle kaçar. Gemi yolda Tur'a düşman olan ateş-perestlerin eline geçer. Ateş-perestler Tur'u asarak idam ederler. Vamık da ateş-perestlerin yaşlı komutanının özel kölesi olur. Hizmetini aksatmayan, fakat her zaman üzüntülü olan Vamık'ın hayat hikayesini öğrenen ateş-perestlerin reisi "Pir", Vamık'ı serbest bırakır. Bu kısım, mesnevide *(3912-3959)* beyitleri arasında anlatılmıştır.

---

[399] *A.g.e.*, 95-97.

Rum Abdalları: XIV. yüzyıldaki Babaî hareketinin devamı olan bir zümredir. Zahidane bir hayat tarzı süren bu zümre inanç bakımından Babaîlerin devamı mahiyetindedir. İlk Osmanlı beyleri tarafından Rum Abdalları için yaptırılan zaviyelerde bir çok mürid yetişmiştir. Bu müridler için ilk Bektaşîler demek yanlış olmaz, çünkü bunlar Hacı Bektaş kültünü etrafa yaymaya çalışmışlardır. Bu kültün yayılmasında en dikkat çekici isim Abdal Musa'dır. Bektaşîliğin ilk çehresi Rum Abdalları tarafından tesis edilmiştir. *Abdalan-ı Rum* veya *Rum Abdalı* terimleri Bektaşî edebiyatında önemli bir yere sahiptir. *Vilâyetnâme*'de Hacı Bektaş için Rum Abdallarının başı, müridleri için de *Abdal* teriminin kullanıldığı görülüyor. Bektaşî edebiyatının kurucusu sayılan Kaygusuz Abdal, Abdal Musa'nın müridîdir. Babaîliğin birinci türevi Bektaşîlik ikinci türevi ise paylaştığı ortak sosyal taban dolayısıyla Alevîlik'tir. XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Şiîlik henüz etkin değildir ve Hz. Ali, Oniki İmam, Kerbela matemi gibi kültler yoktur. Bu kültler XV. yüzyılın sonlarından itibaren İran propagandası ile Anadolu'ya girer ve Bektaşîlik ve Alevîliğe yeni bir çehre verir. Yukarıda sözünü ettiğimiz Baba İlyas, Baba İshak ve diğer Babaî şeyhlerinde bu kültün izlerine rastlanmaz. Bu bakımdan o dönemin Babaîliğini bugünkü anlamıyla Alevîlik çizgisinde bulamayız.[400] Baba İlyas *şaman* kimliğine sahip bir kişidir. Göçebeler, köylüler ve bir takım şehirlilerden mürekkep olan Babaîler, Sünnî ve Şiî olmayan heterodoks bir zümreydi.[401]

Eski yazarlar mahiyet itibariyle birbirine benzeyen heterodoks zümreleri birbiri yerine kullanılan isimlerle anmışlardır. XV. yüzyıldan itibaren *Abdal, Işık, Torlak, Hayderî, Kalender* kelimeleri birbirleri yerine kulanılmıştır. XVI. asır Anadolu metinlerinde ise en fazla *Abdal* ve *Işık* kelimeleri kullanılır.[402] Kanunî Sultan Süleyman, İran seferinden döndükten sonra Seyyid Gazi Tekkesini şeriat hükümlerine riayet etmeyen *Işıklar*'dan temizlemiştir.[403] Vahidî'ye göre Rum Abdallarının merkezi Seyidgazi, tarikatın büyükleri ise Osman Baba ve Baba Şüca'dır.[404]

Vamık u Azra metninde de Hz. Ali'nin övgüsüne ayrılan kısmın *(265-268)* diğer halifelere ayrılandan farklı olmaması, oniki imam övgüsü yerine aşere-i mübeşşere'nin övülmesi şiî batınî bir inancı düşündürmeyecek bir yapı arz eder. Hz. Hasan ve Hüseyin'den de *(270-271)* Ali'nin iki gözü, birinin ahlakının güzelliği,

---

400 Ocak, 211-214
401 Reha Çamuroğlu, *Tarih Heterodoksi ve Babaîler*, İstanbul, 1999, s. 171
402 Köprülü (1989), 371.
403 *A.g.e.*, 377.
404 *A.g.e.*, 374.

diğerinin Kerbela şehidi olduğu dile getirilirek bahsedilmiştir. Siyasal ve ideal olmaktan uzak olan bu sevgi anlayışı, sünnī bir şairinkinden farklı olmamak yönü ile yukarıdaki görüşleri teyid eder mahiyettedir. Ancak gerek çağrıştırmak yoluyla ("Edhemī", "Işık") gerekse doğrudan çoğunlukla batınī tarikat veya mensuplarının isimlerine yer verilmesi *(2469-2475)*, Camiī'nin bu tür tarikatlara olan meylini gösterir.

Olubdur bozṭağan ᶜOsmān Bābāyī
Çıḳardur kime ṭoḳunsa ḳabāyı (2469)

Fetīllī Cāmī'ler gibi kemendüñ
Olur boynına bend her derd-mendüñ (2470)

Işıḳ geyen erenler Edhemī-vār
İder cāñ ḫırḳasını cānlara ṭar (2471)

Ḳoyun Bābāyī'dür oḳ yüñ ṣoḳundı
Ṣoyar her kime kim oḳı ṭoḳundı (2472)

Siperler sīneye urmışdı dāğı
Yaḳardı Seydī Ġāzī'den çırāğı (2475)

Zend - Pazend: Sözlükte *Zend*, Zerdüştīlerin kutsal kitabı, *Pazend* de bu dinin peygamberi olduğuna inanılan *Zerdüşt*'ün Pehlevī dilinde yazdığı tefsir olarak kaydedilmiştir. Yani her iki terim de Eski İran'ın en büyük dini sayılan Zerdüştlüğe aittir.

Zendüşt dininin kutsal kitabı Zend-Avestadır. Kitap ismi *ıslah eden metin, yeniden kurulan kanun* manalarına gelir. Zerdüşt'ün bu kitabı Ahura-Mazda(h)'dan aldığı rivayet edilmiştir.[405]*Avesta* kitabın asıl ismidir. *Zend* ise Pehlevī dilinde Avesta'ya yazılan bir şerhtir ve Kuzey-Batı İran'da klasik Zerdüştīliğe karşı olanların görüşlerini içeren bir edebiyat kitabıdır.[406] Daha yeni araştırmalara göre ise bu *Zend* metinleri İran'ın Kuzeybatısındaki Ermenistan'da yaşayan dindarların geleneklerini aksettirir. Zerdüşt'ün M.Ö. 6. asırdan evvel (bazı ilim adamlarına göre M.Ö. 569 yılında), Harizm ve Maveraünnehir'de hayvancılık yapılan bir bölgede

[405] "Ahura Mazdah, Zerdüşt dininde *iyi prensip*, esas itibariyle Hindistan'da Varuna'ya yakın (yahut aynı) olan *yaratan ve kurtaran ilah*. Eski esatire göre Zervan'ın oğlu, Ahriman'ın kardeşi Ahriman bütün unsurları ihata eden, dünyaya şamil olan bir varlıktır; öbür taraftan, dünyayı yaratan bir ilahtır." Annamarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul, 1999, s. 208
[406] Kahraman, 97-98.

doğduğu tahmin edilmektedir.[407] Zerdüşt'ün M.Ö. 1500-1000 yılları arasında[408] veya 1000'li yıllara yakın[409] yaşadığı da ileri sürülmüştür.

Avesta, muhtelif devirlere ait metinlerin bir araya toplanması ile meydana gelmiştir. Başlangıçta 12 bin öküz derisine yazılmış olan Avesta'nın 17 ciltlik kısmı İran'a saldıran Makedonyalı İskender tarafından yakılmış bir kısmı ise Hindistan ve Bombay'a kaçan Zerdüştiler tarafından kurtarılabilmiştir.[410] "Zerdüşt, Mazdaizmin derlenip toparlanmasını, reformlaştırılmasını, boş inançlar yerine ünlü dualizmini koyup, Arya (Eski İran) yurdunu ve halkını birleştirmeyi hedef alan bir çeşit *savaş programı* olan bir dinin kurucusudur."[411] "Savaşçı aristokrasi tarafından idare edilen bir topluma uygun düşen bu din ve onun giriş ritüeli olan tarikatlarının sert uygulamaları, *aşırı öfke* halinde doruk noktasına ulaşıyordu."[412] Zerdüşt dininin, dinler tarihi açısından en önemli özelliği, doktrininde ahıret inancı olmasıdır.[413] Zerdüşt ananesine muhalif fikirlerin sonradan bu dinin resmī kitabına girmiş olması söz konusudur. *Zend* kelimesi, İslam tarihinde *zendīk* tabirinin aslıdır. İran'da Avesta'ya şerh yazan Ortodoks olmayanlara *zindik* denildiği gibi esas itibariyle İslamiyette sünnī geleneğe muhalif kişilere de *zindīk* denilmiştir.[414]

Vamık u Azra mesnevisinde, Dilpezir'e kavuşmak isteyen Tur, bir elçi göndererek arzusunu bildirir. Teklifinin reddilmesi halinde savaş açacağı tehdidinde bulunur. Dilpezir Tur'a hakaret eder ve savaş kaçınılmaz olur. Mesnevīnin bu kısımlarında henüz belirsiz olan fakat daha sonra belirginleşen bir gönül ilişkisi daha vardır. Behmen, Dilpezir'e yardım eder. Asker toplar ve Tur ile savaşır. Tur'un arkasına anlamını bulamadığımız ancak bir totem veya haç olduğu anlaşılan "Merka"yı dikerler. Savaşçıların *Zend ü Pazend*[415] okudukları ve Avrupa dillerinde *Mesih* anlamında metinde ise *İsevī anlamında* kullanılan bir çok *Horestūs*'un da "Merka" önünde dikildikleri tasvir edilmiştir. Tur'un ordusunun Zerdüştī ve İsevīlerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Dikerler Tūr'uñ arḳasında Merḳa
İnānub Tūr aña virmişdi arḳa (2439)

---

[407] Schimmel, 87-89.
[408] *Zerdüşt Avesta - Bölümler*, (çev.: Eshat Ayata, İstanbul, 1998, s. 11.
[409] Eliade - Couliano, 303.
[410] *Zerdüşt Avesta - Bölümler*, s. 11.
[411] *A.g.e.*, 13.
[412] Eliade - Couliano, 303.
[413] Kahraman, 98.
[414] Schimmel, 89.
[415] Metinde Jend ü Pajend olarak ifade edilmiştir.

Ṭurur Merḳa öñiñde çoḳ Ḫorestūs
Başında būrnūs ellerinde nāḳūs (2440)

Oḳurlar Jend ü Pājend'i be-her-sū
Baş açub çağrışurlar giryalāsū (2441)

3.8. Örf ve Adetler:

1- Padişah önemli işleri divan toplamak suretiyle görüşüp karara bağlar. Taymus, yaşının ilerlemiş olması sebebiyle tahtına veraset edecek bir çocuğu olmaması sebebiyle üzgündür. Yeni bir evlilik kararı ve kendine uygun bir eşin bulunması için divanı toplar *(570).* Tahta varis olan şahzadeye taç giydirme merasimi de divan ve bütün halkın huzurunda yapılır *(5117).*

2- Padişahın huzurunda konuşmak, nesmiyet haline gelmiş saygı ve bağlılık ifade eden davranışlarda bulunduktan sonra gerçekleşir. Konuşmacı ayağa kalkar, dua edip övgüde bulunur, yeri öper ve ondan sonra söze başlar.*(576)* Konuşmacı sözünü bitirdikten sonra da yeri öper *(583)*

3- Yolculuğa çıkmak için günün ve saatin uğurlu olduğu bir an beklenir. Taymus'a Meryem'i eş olarak getirmek üzere "tecrübeli", "işbilir" vezir Şadkam böyle bir anı dikkate alarak yola çıkar *(599).*

4- Yemek yendikten sonra dua edilmesi *(618).*

5- Büyük bir makamdan gelen mektup açılmadan önce öpüp başa konması *(627).*

6- Mektuba (yahut benzeri başka bir yazılı metne) Allāh ismiyle (besmeleyle) başlanır *(629).*

7- Kırk gün süren düğünün ardından gelin süslenir, mihir sözleşmesi yapılır, sabahın erken saatlerinde gelinin bineği süslenip eşyası hazırlanır ve yola çıkarılır. Belli bir mesafeye kadar gelini götüren topluluğa eşlik edilir. Gelinin babası bu mesafeden sonra ayrılma esnasında kızına sarılıp öğütler verir *(660-675).*

8- Vamık'ın dünyaya gelişiyle Taymus *(711),* aynı gece Behmen'in dünyaya gelişiyle de babası Şadkam (Taymus'un veziri) kurban keserler *(722).*

9- Çocuğun kötülüklerden korunması için boylama, vefk, muska vb. uygulamaların yapılması *(756).*

10- Çocuğu büyütmek ve ilk terbiyeyi vermek üzere bir dadı tutulması *(758).*

11- Diploma töreni ve cübbe giyme *(804-805).*

12- Sevindirici haber alan kişinin hediye vermesi *(938).*

13- Karalar giyinmek suretiyle matem çekmek *(1282)*.

14- Ava çıkmak ve avda eğitilmiş avcı kuşlardan da faydalanmak *(1506)*.

15- Savaşlarda evlerden birer ikişer kişinin asker olarak kaydedilmesi *(2379)*.

16- Azra, Dilşad kentine getirilen Vamık'ı, görgü kurallarına uyarak karşılamaya çıkmaz *(3279)*.

17- Vamık, Azra'nın kendine hediye ettiği içi gül dolu, altın sırmalı mendile karşılık olarak bir ayna hediye eder ve "güzel olanlara ayna hediye edilir." der *(3339)*.

18- Düzenlenen eğlencelerde herkesin yeri önceden tayin edilir ve davetliler kendilerine ayrılmış yerlere otururlar *(3394, 4809)*.

19- Birini karşılamak ve at üzerinde iken üzengisini öpmek gelenektir. Şahlar bile büyük bir şahı karşılamak söz konusu olunca bu geleneğe uyarlar *(3306, 4581, 4598)*.

20- Gelin için mihrin belirlenmesi *(4849)*.

21- Özel parfüm ve makyaj malzemeleriyle gelinin süslenmesi *(4851-4861)*.

22- Gelin çıkarma bahşişi verilmesi *(4886-4896)*

23- Düğünden sonra damadın hamama götürülmesi *(4941)*.

24- Haremlik-selamlık uygulaması *(5028-5029)*.

4. ANLAM ÖGELERİ

4.1. Özel Terimler ve Adlar:[416]

Ab-ı hayat: *Hayat suyu, ölümsüzlük veren su* anlamlarına gelir. *Ab-ı hayvan, çeşme-i hayvan, ab-ı beka, ab-ı cavidanî, ab-ı zindeganî, bengisu* vs. tabirler aynı şeye işaret ederler. Kaynağı *karanlıklar* anlamına gelen Zulmat/Zulumat ülkesidir. Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn, veziri Hızır ve İlyas ile birlikte bu suyu aramaya çıkmış. Suyu ayrı ayrı aramak üzere Hızır ve İlyas bir yöne Zülkarneyn de diğer yöne gitmiş. Zulmat ülkesinde Hızır ve İlyas yanlarında getirdikleri pişmiş balığın üzerine düşen bir su damlasından dolayı yanı başında oturdukları kaynağın ab-ı hayat olduğunu anlamış ve içmişler. Allâh'ın emri ile suyu bulduklarını Zülkarneyn'e haber vermemişler veya Zülkarneyn'e haber vermek üzere gitmiş fakat

---

[416] Anlamı edebiyat dünyasında oldukça yaygın olan bazı maddeler için şu kaynaklardan geniş ölçüde faydalanıldı: 1- Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, İstanbul, 1980. 2- İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü C. I-II.* Ankara , ? 3- Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz.: Cemal Kurnaz), Ankara, 1992.

bir daha kaynağı bulamamışlar. Bu suyun bulunduğu yer olan Zulumat ülkesini Erzurumlu İbrahim Hakkı, yılın altı ayı karanlık olan Kuzey kutbu olarak gösterirken, Taberî'ye göre Azerbaycan'ın Kuzeyinde bir kesimdir. Seyyah İbn-i Batuta da Çin'de büyük bir nehre bu ismi verir. Bu nehrin Hung-hu veya Yengçe-kang nehri olma ihtimali vardır.

Kur'an-ı Kerim'de[417] ab-ı hayata işaret edilmiştir. Ayetlere göre Musa peygamber hizmetçisiyle birlikte iki denizin birleştiği yere doğru yola çıkmış. Yolda acıkınca yanlarında bulunan balığı yemek maksadıyla durmuşlar. Fakat hizmetçisi "Sahra"da balığı unuttuğunu ve balığın şaşılacak bir şekilde denizde yüzüp gittiğini söyler. Musa peygamber aradıklarının orada olduğunu söyleyerek tekrar geriye dönerler (aradıkları Allâh'ın ilim verdiği bir kuldur) ve orada müfessirler tarafından Hızır olduğu belirtilen zat ile buluşurlar. Müfessirlere göre *Sahra* deniz kenarında meçhul bir kayadır. "...gördün mü sahraya sığındığımızda ben balığı unutmuşum..."[418] ayetini tefsir eden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a göre sözü edilen Sahra, Kudüs'tedir. Balığın denize gittiğinin belirtilmesi her ne kadar bu kayanın deniz kenarında olmasını icap ettirse de balığın denizdeki yolunu tutup bir deliğe girmiş olması, oradaki bir su deliğine girmiş olması şeklinde şerh edilebilir. Çünkü Musa ile Hızır buluştuktan sonra gemiye bininceye kadar bir hayli yol gitmişlerdir.[419]

"Vaktaki iki denizin birleştikleri yere ulaştılar, balıklarını unuttular. O vakit -o balık- denizde bir yarığa doğru yolunu tutmuştu."[420] mealindeki ayetin içinde geçen *sereb* kelimesi *akar su, izbe bir yer, yer altında kazılmış lağım, yarılmış yer* manasınadır.[421]

Veled Çelebi İzbudak'ın dikkatiyle *Mesnevi*nin ikinci cildindeki şu ifade gerçekten manalıdır. "Ab-ı hayatın dünyada cereyanını görmüyorsan, mesela dere gibi akan suya ve nebatatın hayat aleminde seyir ve nemasına ve türlü şekillere girip gunagun nebat vesair fevaid vermelerine bak..."

Ab-ı hayat, Tasavvufî Edebiyatta ilahi aşkın sembolüdür. Mürşid-i kamilin insan aklını dirilten sözleri ve bakışıdır. Manevi neşe, aşk, irfan ve güzel söylenmiş söz de bu mazmun ile nitelendirilir. İlahî aşkın konu edildiği şiirlerde sevgilinin

---

[417] (Kehf 60-72; Saffat 123 -130 ve Enam 85)
[418] (Kehf 63)
[419] Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 3259.
[420] (Kehf 61)
[421] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 8 C, Ankara, 1991, C. 4, s.1975.

dudağı ab-ı hayattır. Dudağı çevreleyen tüyler Zulumat'tır. *Zulumat* karanlık ve kesret alemidir. Mecazī aşkta da dudak aynı mazmunla ifade edilmiştir.

Ab-ı hayat, *Vamık u Azra*'da da geleneksel anlamlarıyla kullanılmıştır.

Sikender gibi ẓulmetde perīşān
Arayıb isteriken āb-ı ḥayvān (3030)

İçürdüñ sen baña āb-ı ḥayātı
Yolumda eyledüñ ḥal müşkilātı (3031)

Şükür Allāh'a bu devrāna irdüñ
Ḫıżır'sın çeşme-i ḥayvāna irdüñ (361)

Ṭabīᶜat ẓulmetinde ḳılma pinhān
Sözüm luṭfuñla eyle āb-ı ḥayvān (488)

Akaid: İslamī ilimlerdendir. İnanılacak şeyler, iman bilgileri ve imanın esaslarını anlatan ilimdir. Akaid, dinin ibadetle ilgili olan kısımlarını değil, inaçla ilgili kısımlarını içine alır.[422]

Faḳāhetde ᶜaḳāyidde mesāyil
Ḳamusın itdi ḥal ḳalmadı müşkil (783)

Akik: Yemen'de bulunan değerli bir taştır. Bu kırmızı taş rivayete göre rengini süheyl yıldızından alırmış. Başlangıçta balmumu gibi yumuşak olan akike bazı ilaçlarla kaynatılmak suretiyle kıvam verilirmiş. Akikin bedenden akan kanları durduracağı, kalbe kuvvet vereceği, göze sürme diye çekildiğinde görüşü kuvvetlendireceği, parmakta yüzük olarak taşınınca duaların kabulüne vesile olacağı fakirlikten kurtulmaya vesile olacağı inancı vardır.

Metindeki anlam dünyası gelenekseldir. Diğer değerli taşlar gibi zenginlik alameti olmak yanında kırmızı renginden dolayı, aşığın gözyaşları ve sevgilinin inci dişlerini gizleyen dudakları da akikten yapılmış kırmızı bir kutuya benzetilmiştir.

ᶜAḳīḳin noḳṭaı ḫandile mīm it
Şüreyyā gösterüb mīmi dü-nīm it (1063)

Cevāhirden ḳumāşdan aldı bī-ḥad
ᶜAḳīḳ ü laᶜl ü yāḳūt u zeberced (1543)

[422] Mustafa Ç. Varlık v.d., *Dini Terimler Sözlüğü*, 2 C., İstanbul, ?, C. 1, s. 16-17.

Allâhü alem: "En iyi bilen Allâh'tır". *Kur'an-ı Kerim* kaynaklı klişeleşmiş bir ifadedir. "Alîm", Allâh'ın güzel isimlerindendir. Onun zamana kayıtsız mutlak bilici olduğunu ifade eder. İnsan bu bilme yetisine kendine müsaade edildiği ölçüde sahip olmak sıfatıyla sınırlanmıştır.[423] Kişi bu klişe söyleyişle bilgi vermenin esas olduğu durumlarda her şeyi bilen Allâh'ı referans olarak gösterirken beşer olarak kendi sınırlarının farkında olduğunu da ifade eder. Bu yapı dilimizde aynı zamanda deyim[424] olarak "sanırım, belki de, yoksa" anlamlarını kazanmıştır. Yani bu tür kullanımlarda "mutlak bilicilik" bakımından bir referans söz konusu değildir.

Ne emr itseñ muṭîᶜüz emre her dem
Budur ḳullar sözi Allâhü aᶜlem (5135)

Anber: Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığında oluşan bir urdan elde edilen siyah renkli, yapışkan bir maddedir. Balık bunu dışarı atar ve parça parça su üzerinde yüzen ve sahile vuran bu parçalar bulunarak işlenir ve güzel bir parfüm elde edilir. İlaç olarak da kullanılan anber sevgilinin saçının kokusu, ayağının toprağı olarak anılmıştır.

Gülâba ḳatdılar miskile ᶜanber
Türâbın ol serâyuñ itdiler ter (3090)

Ṭararlar sünbülini ᶜanber ile
Muṭarrâ itdiler müşk(i)-i terile (4854)

Anka: Kaf Dağında veya Elbürz dağında yaşadığı söylenen hayali bir kuş. Tüyleri renkli ve süslü, yüzü insan yüzü gibi, boynu uzun bir kuşmuş. Çok yükseklerden uçar ve yere konmazmış. Kendinde her kuştan bir alamet varmış. Efsaneye göre bulunduğu yerdeki hayvanları uzun boynuyla avlayıp Batıya doğru uçarmış. Bu yüzden *Anka-yı Mugrib* denilmiş. Allâh dişi olan kuş için erkeğini de yaratmış. Çoğalmış, Necid ve Hicaz taraflarına yayılmışlar. Avladıkları hayvanlar bitince sıra çocuklara gelmiş. Halk onu peygamberleri Hanzale b. Safvan'a şikayet etmiş, peygamberin duasıyla yıldırım çarpmış ve anka, nesli ile birlikte yok edilmiş. Bazı rivayetlerde Hz. Musa veya Hz. Süleyman zamanında yaşadığı ve dört kanatlı olduğu belirtilmiştir. Hz. Süleyman'ın bu kuşa gazap etmesi üzerine Kaf Dağına uçup bir daha görünmediği söylenir. Taberî'nin nakl ettiği bu rivaye şu şekildedir:

[423] Ali Osman Tatlısu, *Esmaü'l-Hüsna Şerhi*, İstanbul, 1990, s. 78.
[424] M. Sadi Çögenli, *Arapça Deyimler Sözlüğü*, Erzurum, 1993, s. 17.

Simurg Allāh'ın kudretine ve Süleyman peygamberin peygamberliğine inanmakla beraber kaza ve kader konusunda şüpheleri vardı. Allāh aynı gece doğan Batıda bir padişahın kızının Doğuda bir padişahın oğluna kavuşmasını takdir ettiğini Süleyman peygambere vahyetti. Süleyman peygamber bunu kuşların beği olan Simurga söyledi. Simurg kader ve kazayı değiştirebileceği düşüncesindeydi. Hazır olanları tanık ettiler. Simurg gidip kızı Magrib ülkesinden kaçırarak denizin ortasında bir adada gizledi ve onu besledi. Kız, onu annesi zannediyordu. Maşrık ülkesinin padişahının oğluna Allāh, avlanma tutkusu vermişti. Bir gün deniz aşırı avlara çıktılar. Gemileri battı ve melikzade tahtaya tutunarak bir kıyıya ulaştı. Oradan geçen gemideki tüccarlardan biri Süleyman peygamberin ailesinden idi. Onu köleliğe kabul etti ve hizmetinden çok memnun kaldı. Bir süre sonra ona bir beyaz taş hediye edip azat etti. Melikzade bu taş ile hayvanların dilini anlayabilirdi. Nil'in kaynağını aramak üzere yola çıkan Melikzade bir çok serüvenden sonra yolculuk yaptığı geminin batmasıyla kızın bulunduğu adaya çıkarak canını kurtarabildi. Kendiyle beraber üç at daha kurtulmuştu. Atlardan biri öldü. Onun içini boşaltıp derisini kuruttu ve çadır gibi içinde kalmaktaydı. Daha sonra ağacın üzerinde Simurg'un yapmış olduğu yuvada kızı gördü ve aşık oldu. Kız da ona karşı muhabbet hissetti. Simurg gündüzleri Süleyman peygamberin hizmetine gidip akşam dönüyordu. Kız Simurg'dan gündüzleri kıyıda gezmek istediğini kendini yere indirmesini istemişti. Simurg onu yere indiriyor ve akşam tekrar yuvaya çıkarıyordu. Melikzade köleliği esnasında kendine hediye edilerek azat edildiği taş yardımıyla kızın dilini anlıyabiliyordu. Bir süre sonra kız da onun dilini anlamaya başladı. Simurg, kızı ejderhaya yem olur ve Süleyman peygambere hesap vermek zorunda kalır düşüncesiyle artık yere indirmedi, fakat kızın isteği üzerine kıyıdaki kurumuş at derisini yuvaya bıraktı. Melikzade onun içindeydi. Kaderin ve kazanın vuku bulduğu Süleyman peygambere vahy edildi. Süleyman peygamber ondan onbeş yaşına kadar beslemiş olduğu Magrib ülkesi padişahının kızını getirmesini istedi. O da yuvayla birlikte kızı getirdi. Kız da kurumuş at derisinin içindeydi. Deri kesildi ve iki sevgili ortaya çıktı. Süleyman peygamber diğerlerine öğüt olması için Simurga ceza vereceğini söyleyince Simurg korkudan feryat edip kaçtı. Kaf Dağına gizlendi. Onunla birlikte olan iki Simurgdan birini ejderha yedi ve birini de İsfendiyar öldürdü.[425]

[425] Taberī, 3: 400-409

İranlılar, üzerinde otuz kuştan birer alamet bulunduğu için, Anka'ya *Simurg* derler. Cennet kuşuna benzeyen yeşil bir kuş olduğu için *Zümrüdüanka* da denilmiştir.

Vamık u Azra metninde de sözü edilen özellikleriyle yer alan Anka, malzeme olarak kullanılan en yaygın motiflerdendir. Olağanüstü özelliklere sahip olan simurga, sinek demek metinde Vamık'ın yiğitliğini ifade etmek için kullanılmış bir deyimdir:

Öñinden ürkeridi ṣayd-ı ṣaḥrā
Uçardı naʿrasından Ḳāf'a ʿAnḳā (1499)

Bizi ṣayd itmedin ʿAnḳā-yı devrān
İdelüm bir şikārı şīr-i ġarrān (1940)

Felek adını añıcaḳ kelek dir
Pīle pīşe vü sīmurġa siñek dir (1975)

Arş: *Arş-ı alā, arş-ı azām, arş-ı ilahī* olarak vasıflandırılan kelime *çadır, çardak, cumba, kafes, çatı, dam, dokuzuncu gök* ve *taht* anlamlarına gelir. İslami literatürde Allāhü Taalanın yarattığı en büyük varlıktır. Yedi kat göklerin ve kürsinin üstünde olup, halk yani madde aleminin sonu ve maddesizlik aleminin başlangıcıdır.

Ayette[426] arş, "Allāhü teala gökleri ve yeri altı günde yarattı ve arşı su üzerinde idi." şeklinde anlatılır. Arşın su üzerinde olması değişik şekillerde tefsir edilmiştir.

Arşın su üzerinde olması semanın arz üzerinde olması kabilindendir. Allāh'ın arşı ilahi saltanatın hükmü demektir. Yoksa su üzerinde olmak cisimsel manada değildir. Allāh'ın varlığı ezeli ve onunla beraber başka bir şey olmadığından alemin yaratılışından önce Arş'ın olma ihtimali yoktur.[427]

Ahmed Farukī'ye göre su, yer ve gökten önce yaratılmıştır ve arş yere ve göğe benzemez. İmam-ı Rabbanī; "*arş-ı mecid* de denilen arş, Allāhü Taala'nın şaşılacak mahluklarından biridir ve mahlukların en şereflisidir. Her şeyden daha saf ve nurludur. Bunun için ayna gibidir. Allāhü Taala'nın büyüklüğü orada görünür. Bunun içindir ki ona *arşullāh* denir." görüşündedir. İmam-ı Gazzalī "Namazın

---

[426] (Hud 7)
[427] MÜRŞİD 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 2759.

kıblesi Kabe olduğu için duanın kıblesi de *arş-ı ilahi*dir. Bunun için duada eller kaldırılıp, avuç içleri yukarı açılır." der.[428]

Kur'an-ı Kerim'de Allâh'a nisbet edilerek sekiz ayette yer alan arş, Hz.Yusuf ve Saba melikesi Belkis'e nisbet edilerek de kullanılmıştır. *Tevbe* ve *Müminun* surelerinde arşın büyük, değerli ve şerefli oluşundan söz edilmiş ve Allâh'a nisbet edilerek kullanılmıştır. Melekler tarafından taşınan arş, Allâh'ı tesbih eden diğer melekler tarafından çevrelenmiştir. Hadislerde de Allâh'a, Cebrail'e ve şeytana ait üç arştan söz edilir. Bunlardan Cebrail ve şeytanın arşı hakkında bilgi verilmez. *Buhari* ve *Müslim*'den rivayet edilen bu hadislerde Resulullâh, Cebrail'i gökle yer arasında bir arş üzerinde otururken gördüğünü belirtmiştir. Şeytanın arşının deniz veya su üzerinde olduğu, çevresinin yılanlarla çevrili olduğu, şeytan yardımcılarının insanları saptırmak için bu mekândan emir aldıkları rivayet edilmiştir. Hadislerde, Allâh'ın arşının, gök ve yeryüzünün yaratılmasından önce mevcut ve yedinci göğün üzerindeki Firdevs cennetinin üstünde olduğu bildirilmiştir. Allâh da arşın fevkindedir. Alt, üst, sağ, sol gibi yönleri; ağırlığı, gölgesi, köşeleri ve sütunları bulunan arş göğün üzerinde kubbe şeklinde duran büyük ve değerli bir nesnedir. Sütunları üzerinde kelime-i tevhid yazılıdır.

*Yasin suresi*nde güneşin bir yörüngede seyrettiğini ifade eden ayet Hz. Muhammed tarafından tefsir edilmiş ve bu yörüngenin arşın altında olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra Sünnî ve Şiî bir çok kelam ve tefsir kitabında hadis şerhleri yapılmış ve arşın nurdan veya kırmızı, yeşil, sarı ve beyaz renkli nurdan, nur suyundan, kırmızı veya yeşil yakuttan yaratılmış nurani bir varlık olduğundan söz edilmiştir.

Kitab-ı Mukaddes'te de arşın genel olarak *taht* anlamında kullanıldığı, Davud ve Süleyman peygamber ile Firavun'un tahtına da arş adının verildiği görülür.

Zatı ve sıfatları yaratıklarına benzemeyen Allâh'ın arşa "istiva" etmesi İslam alimleri için kelam problemi olmuştur. Kelamcılar gayb alemini duyular alemine kıyas ettiklerinden Allâh - arş ilişkisini inkar ederek emirlerin verildiği ilahi mekân olarak yorumlamışlardır. İlahi azamet ve saltanatın mecazi tasviri olarak hadislerdeki bilgilere uygun düşen bu sonuç, meleklerin arşın etrafında toplanması Allâh'ı tesbih etmesi, ve arşı taşıması bilgilerine muhalif görünmektedir.[429]

---

[428] Varlık vd., I; 28-29
[429] Yusuf Şevki Yavuz, "Arş" md. *DİA, 3; 406-409.*

Fakat arş, bütün kainatı ihata eden ve insan aklının sınırlarını aşan, hakikatı Allâh'ın ilminde bulunan yüce bir varlıktır. Gökler, cennet, sidre ve kürsi hep arşın altında tasavvur edilmiştir. Sonsuzluk olarak tanımlanan bu kesimde kainat tasavvuru biter. Bu bakımdan cism-i küll olan arş için; cisim, mekân ve yön tasavvuru çelişkiye düşmek olur.[430] Yani yukarıda bahsedilen ve cismani varlıklar olmayan "melekler tarafından taşınma" hadisesi de daha hassas düşünülmesi gereken ilmi bir problemdir.

Edebiyatta *arş-ı rahman, arş-ı ilahi, arş-ı Yezdan* vs. şekillerde geçer. Resulullâhın, arşı geçip Allâh ile yüz yüze görüştüğü motifi oldukça fazla işlenir. Ayrıca maddi alemin ilk tabakası, sekizinci gök ve meleklerin kıblesi olarak bilinir. Daha çok yüceliği dile getirmek için *kendisine benzetilen* unsur olarak yer alır. Metinde yüceliği temsil eden manevi bir mekân olarak kullanılmıştır.

Yapusı ol evüñ yāķūt-ı aḥmer
Ķapusı ᶜarş-ı aᶜlāya berāber (194)

Bu deñlü rifᶜatile ᶜarş-ı aᶜẓam
İzi tozı ķatında ẕerreden kem (200)

Arş-ı alâ: Bkz. "Arş".

Arş-ı azam: Bkz. "Arş".

Aruz ilmi: Hecelerin uzun veya kısa sesli oluşunu esas alan, arapların manzum sözlerindeki ahengin ölçülerini gösteren ilmin adıdır. Bir arap gramercisi ve musıki bilgini olan İmam Halil b. Ahmed (ö. 791-792), Cahiliyye devrinden kendi zamanına kadar yazılmış olan şiirlerde tespit ettiği ortak ahenkleri sistemleştirerek belli ahenk kalıpları ortaya koymuş ve bunları sınıflandırmıştır. *Kitābü'l-ᶜArūz* isimli eseri genellikle benimsenmekle birlikte bazı eleştirilere de uğramıştır. Aruz ilmi daha sonra verilen eserlerle gelişim ve değişimini sürdürmüştür. Türk edebiyatına Fars edebiyatından geçen bu ölçü Türkçenin Arapçadan farklı bir dil ailesine mensup olması sebebiyle bazı değişikliklere uğratılarak benimsenmiştir.

Vamık u Azra metninde, Vamık'ın özelliklerinden övgüyle söz edilirken aruz ilmini de iyi bildiği dile getirilmiştir.

ᶜArūẓ ᶜilminde oldı şöyle māhir
Elinde oldı ᶜāciz cümle şāᶜir (787)

---

430 Varlık vd., I; 129

Ay: Bkz. "Kamer".

Ayaz: Bkz. "Mahmud u Ayaz".

Ayine: Eskiden tunç, çelik, gümüş ve çini olan aynalar toplumda birilerinin zenginliğini tayin etmeye ölçü olabilecek kadar değerli bir eşyadır. Edebiyatta yapısı itibariyle parlaklığı, lekesizliği, aydınlık olması ve pastan silinip arındırılması aynanın işlenişinde anlam zenginliğini oluşturan hususlardır. Ayna sevgilinin güzelliğini yansıtacağı için değerli, bir yandan da sevgilinin güzelliği ile karşılaştırılınca yetersiz bir *kendisine benzetilen* olarak teşbihte yer alır. Bu yetersizlik *benzeyen* unsuru daha kuvvetli ifadeye zemin hazırlar. Sevgilinin yüzü, yanağı, genel hali, aşığın gönlü ve canı da aynaya benzetilir. Kavram, *gözgü* ve *mirat* olarak da ifade edilmiştir. Eserde Vamık, Azra'ya efsanevi özellikleri olan *(3329-3336)* bir ayna hediye etmiştir.

Fakīrāne tekellüfdür bu mirāt
Olur ḥüsn ehline āyīne sevkat (3339)

Bilürüz kim degüldür aña ḳābil
Kim olmaz āyīne aya muḳābil (3340)

Alub āyīnei ol serv-i āzād
Güzeller şāhına şundı Perīzād (3341)

Pes ol āyinei āyīne-i dil
Alub ayına eyledi muḳābi (3349)

Ayine-i çinī: Tunçtan yapılmış özel nitelikleri olan bir aynadır. (Bkz. "Ayine").

Şehüñ varidi bir āyīne-çīnī
Ki görmedi gören rūy-i zemīnī (3329)

Bad-ı saba: Saba rüzgarı. Lügatte; *gündüz ile gece eşit olduğunda gündoğusundan esen rüzgar* anlamındaki saba, edebiyatımızda *sevgilinin semtinden gelen rüzgar*, dolayısıyla *sevgiliden haber getiren postacı* anlamında bir motiftir. Sevgiliyle kurulan ilgiden veya gelecek habere bağlanan ümitten kaynaklanan bir psikolojiyle hafif ve latif esen bir rüzgar olarak yorumlanmıştır. Bazıları da sabayı seher vakti kıble tarafından esen rüzgar olarak yorumlamıştır. Hz. Yakub'a, oğlu Yusuf'un gömleğinin kokusunu getiren de bu rüzgardır.

Seher vaktinde esen rüzgar ozon gazının etkisinin yoğun olduğu bir akımdır. Bu bakımdan da gerçekten yumuşak bir rüzgardır.

Saba, bahar mevsimlerinde de önemli bir motiftir. Sevgilinin saçını dağıtır, tabiatı canlandırır, goncayı açar, serviyi donatır, laleye kırmızılık verir. Edebiyattaki yorumuyla sabanın terkibinde, sevgilinin saçındaki misk, anber, sünbül ve reyhan kokuları vardır. *Vamık u Azra* metninde yalnızca bir beyitte geçmektedir.

Minnet idüb Ḥudā'ya bād-ı ṣabā eyitdi
Devletlü āsitānın öpdüm Ḥudā'ya minnet (470)

Bakı: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın "varlığının sonu olmayan" anlamındaki sıfat-ismidir. Varlığın devamlılığı önü ve sonu olmaması demektir. Devamlılığın öncesinin olmaması "El-Kadīm" ismiyle sonrasının olmaması ise "El-Bakī" ismiyle anılmıştır. "El-Ezelī" ve "El-Ebedī" isimleri de bu manalara yakındır. Allāh'ın varlığı zaman mefhumunun içine sığmaz. Kainatın yaratılmasıyla birlikte zaman da yaratılmıştır. Kainat yaratılmadan önce zaman yoktu, fakat zamanın da yaratıcısı olan Allāh vardı. Yoktan var ettiği gibi zamanla birlikte kainatı yok edecek olan Allāh, kalıcıdır.[431]

Metinde Allāh'ın bu ismi O'nun "diri ve kalıcı" oluşu (Hayyü Kayyüm) iktibasıyla açıklanmıştır.

Yaradılmış olısar cümle maᶜdūm
Ḳalur Bāḳī ebeddür Ḥayyü Ḳayyūm (5286)

Bareka'llāh: "Allāh mübarek etsin", "hayırlı ve bereketli olsun", "aferin"" anlamındaki bu klişe söyleyiş beğenme ve temenni ifade eder. *Kur'an-ı Kerim* kaynaklıdır. Bu şekildeki bazı klişe ifadeler muhtelif ayetlerde[432] geçtiği halde şairler ve hatta *Kur'an* kültürüne uzak halk tarafından da zaman zaman *Kur'an*daki bir mevzuya işaret etmeksizin kullanılır. Kişisel bir psikolojiyi dile getiren ifadenin aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere birlikte kullanıldığı "hoş", "aferinler", "Allāh razı olsun", "tahsin" ifadelerinden farkı yoktur.

Alub taᶜẓīmile ol nāmei şāh
Öpüb başına ḳor ḫoş bārekallāh (628)

---

[431] Tatlısu, 255-256.

[432] "... Bilesiniz ki yaratmak da emretmek de O'na mahsusur, Alemlerin Rabbi ne yücedir. " (Araf, 7/54), "...yapıp yaratanların en güzeli olan Allāh pek yücedir." (Müminun, 23/14), "...ve sizi temiz besinle rızıklandıran Allāh'tır. İşte Allāh sizin Rabbinizdir. Alemlerin Rabbi Allāh, yücelerden yücedir." (Mümin, 40/64)

İderseñ ḫidmeti müft ummayub cāh
Gören dir āferinler bārekallāh (834)

Eyitdi ancaḳ olur bārekallāh
Biz olduḳ rāżī rāżī olsun Allāh (1918)

Ki hergiz görmemişdi Vāmıḳ'ı şāh
Göricek didi taḥsīn bārekallāh (4347)

Bari: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın isimlerindendir. "Eşyayı ve her şeyin aza ve cihazını birbirine uygun ve mülayim bir halde yaratan". Her şey hem kendi içerisinde hem de diğer varlıklarla uygun olarak yaratılmıştır.[433] Bu yaratma eyleminin faili olan Allāh, Bari'dir.

Bu resmile sürerken rūz-gārı
İşit gör neyledi taḳdīr-i Bārī (2679)

Ümīżüm var ᶜināyet ide Bārī
Ḳoyasın dünyede bir yād-gārı (325)

Behram (Mirrih): (Merih). Beşinci felekte yer alır. Cumartesi gecesi ile Salı gününe hakimdir. Bu gece ile günün ilk saatleri de yine buna nispet edilir. Tabiatı aşırı derecede sıcak ve kuru, rengi kırmızıdır. Küçük uğursuzdur. Etkisinde doğanlar, kuvvetli, öfkeli, sert ve cesur olurlar. Atılgan ve girişimcidirler. Fikirleri dengelidir. Sürekli kavga ve mücadele halinde olurlar. Mirrih savaş belirtisidir. Güneş sultanının komutanı olarak vasıflandırılmıştır.

Şeref tīġın alub destine Behrām
Cedī burcını itdi ḥükmine rām (922)

Çıḳar bir zülf-i cānī ḫançer-i tīz
Ṣanasın ḫançer-i Behrām-ı ḫūn-rīz (3225)

Belağat: Belagat sözün *fasih* olmak şartıyla durumun gereğine uygun olmasıdır. *Beliğ* olan söz durumun gereğine uygun (maanī), anlatımı açık (beyan) ve kelime seçimi (bedi) bakımından zevkli olandır. Durumdan kastedilen sözün söylendiği andır. Bu şekilde söylenen sözler kısa, kolay ve zengin anlamlıdırlar. Sözün bu kısımları belagat ilminin esasını oluşturur. Ahenk olarak kulağa hoş gelen anlaşılmasında zihnin yorulmadığı, kısımları birbirine uygun yani anlam

---

[433] Tatlısu, 64.

bütünlüğü olan sözler *fasih*tirler. Belagati bazen ilimlerin en üstünü bazen de benzer ilimler zümresi içinde en üstün sayanlar olmuştur.[434]

Eserde Vamık'ın diğer bir çok ilim yanında bu ilmi de tahsil ettiği belirtilmiştir.

Kelāmile bilüb ᶜilm-i maᶜānī
İderdi şerḥ bediᶜile beyānı (785)

Beliğ inşa - Fasih elfaz: Süslü nesir. Klasik edebiyat döneminde "devrin edebi kültürü, edebi zevki ve anlayışıyla idealize edilmiş nesir tarzıdır." Bu özelliği gösteren metinlerde dil Arapça ve Farsça kelimelerle süslü, edebi sanatlar bakımından yoğundur. Dil bu özelliğinden dolayı halk dilinden uzaklaşmıştır. Kendini en fazla XVI. yüzyıl ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında hissettiren bu üslup, sanat iddiasıyla yazılmış eserlerde barizdir.[435] (Ayrıca bkz. "Belağat").

Vamık, işinin ehli bir filozoftan ders almış ve güzel yazıp konuşmak ilmine sahip olmuştur.

Beliğ inşāyile neşri muraṣṣaᶜ
Faṣīḥ elfāẓile dirdi muṭallaᶜ (789)

Bihamdillāh: "Allāh'a şükrolsun." anlamındadır. İbare, Arap dilinin morfolojik yapısını muhafaza ettiği için ayetleri çağrıştırır, ancak *ufkī* anlam taşıdığı için aşağıdaki beyitlerde oluşturduğu bağlam ile bir iktibas konumunda değildir.

Ayaḳ tozıyla şehre şimdi irdük
Biḥamdillāh ki evvel sizi gördük (2657)

Biz alduḳ Vāmıḳ'ı ḳaçduḳ ḥiṣāra
Biḥamdillāh ki düşmedük şikāra (2713)

Bircis: Bkz. "Müşteri".

Bostān ve Gülistān: Şirazlı Şeyh Sadi'nin (ö. 1292) iki önemli eserinin ismidir. Bostān ahlakī-didaktik bir mesnevidir. Küçük hikāyelerden oluşan 4000 beyit civarında bir eserdir. *Gülistān* ise *Bostān*'dan bir yıl sonra yazılmıştır. *Bostān*'da siyasi ve askeri, toplumsal ve kişisel ahlak, aşk, terbiye, hayat kuralları, dünya-insan ilişkisi, Tanrı-insan ilişkisi işlenmiştir. *Gülistān*'da padişahların tutum ve

---

[434] M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belāğāt)*, İstanbul, 1989, s. 21,22-24.
[435] Metin Akkuş, *Eski Türk Edebiyatı Nesir (Ders Notları)*, Erzurum, 1999, s. 28.

davranışları, dervişlerin ahlakı, tevekkül, büyüklerin önünde susmanın yararları, aşk ve gençlik, güçsüzlük ve yaşlılık, terbiye ve eğitim, zenginlik ve yoksulluk konuları işlenmiştir. Üslup ve şekil bakımından mükemmel bir eser olan *Gülistān*'da fabl ve gerçekçi bir anlatım, şaka ve öğüt mistisizm ve hayat ustaca bir araya getirilmiştir. *Gülistān* şiir ve düzyazı karışık düzenlendiği için *Bostān*'a nazaran daha popüler olmuştur. Yalın dilinden ötürü köylü halkın bile elinden düşmemiş bir eserdir. *Bostān* bu bakımdan biraz daha elit kesime yönelik bir eserdir. Osmanlı kültüründe Farsça öğrenimi *Bostān* ve *Gülistān* üzerinde uygulama yapmak suretiyle yapıldığından eserlerin bir çok şerhi yapılmıştır. Metinden de bu eserlerin toplumda oldukça fazla ilgi gördüğü anlaşılmaktadır.

Oḳu gül defterinden Gülsitān'ı
Bize şerḥ eyle metn-i Būstān'ı (1474)

Burak: *Binek.* Cennete mahsus bir binek vasıtası. Alami tefsirinden Alusī'nin nakline göre, miraç gecesi Resulullāh dört binek vasıtasıyla Sidretü'l-Münteha'ya kadar gitmiştir. Bunlar; Beytü'l-Makdis'e kadar Burak, dünya göğüne kadar Mirac, yedinci göğe kadar Ecniha-i Melaike, Sidre-i Münteha'ya kadar cenah-ı Cibril (Cebrailin kanadı), beşincisi de kab-ı kavseyne kadar götüren Refref'tir. Burak lafzı, *berk* kelimesinden türemiştir. Hadis-i şerife göre merkebden büyük katırdan küçük bir yük ve binek hayvanıdır. Ayağını gözünün görebildiği son noktaya atabilir. Bu ise şimşek yani ışık hızıdır. Fakat müfessirlerin pozitif ilimlerin gelişmesinden yararlanarak yapmış oldukları bu tür tefsirler bile şimdilik mirac olayının olağanüstülüğünü tam manasıyla izah edebilecek noktada değildir.[436]

Vamık u Azra'da *Burak*, çok hızlı atlar için kullanılan sıfatla (bad-pay) nitelendirilmiş, Hz. Muhammed'i göğe yükseltmek üzere cennet bahçesinden alınmıştır.

Cinān bāğından al bir berḳ-i sür'at
Burāḳ-ı bād-pāy ü tāc ü ḫil'at (133)

Burāḳ'ı Rūḥ-ı Ḳudsī rağbetile
Getürdi Muṣṭafā'ya ḥürmetile (142)

Burc: Yahudiler arasında oldukça yayılmış olan bu inanış, başlı başına bir ilim halini almıştır. Eskiden, *ilm-i tencim* olarak adlandırılan burçlar ilmine diğer

[436] *Yeni Ansiklopedi (Dini, İlmi, Felsefi)*, . 4 C., İstanbul, 1991, C. 1, s. 251-252.

ismiyle astrolojiye dair İslam dünyasında da çok sayıda kitap yazılmıştır. Hükümdar saraylarında müneccim başılık oldukça itibarlı bir mevki sayılmıştır. Bu ilimle uğraşanlar, hükümdarın talihine bakar, önemli haberleri verir, savaş ve barış zamanları için uygun zamanları tayin ederlermiş. Bu ilmin hükümlerinde esas alınan husus; yedi gezegen ve oniki burcun anlamları ve bulundukları konumdur. İnsan, hayvan, bitki ve hatta madenlerin bile bu gezegen ve burçların tesirinde olduğu kaydedilmiştir. Burçların her biri ayrı bir renk ve tesire sahiptir. Eskiden bu ilim gizli tutulmuştur. Gezegenlerin yeri, Kamer'e uzaklıklarına göre tayin edilmiş yedinci felekten başlayarak alta doğru Zühal, Müşteri, Şems, Zühre, Utarit ve Kamer şeklinde sıralanmıştır.

Burçların zamanı ise nevruz ile başlar. İlk burç olan Hamel (Koç), mart ayına tesadüf eder. Ondan sonra; Sevr (boğa), Cevza (İkizler), Seretan (Yengeç), Esed (Aslan), Sünbüle (Başak), Mizan (Terazi), Akrep, Kavs (Yay), Cedi (Oğlak), Delv (Kova), ve Hut (Balık) burcu sıralanır *(920-928).*

Yedi gezegenin her birine ait biner senelik bir dönem vardır. Bu durum *Vamık u Azra* metninde de belirtilmiştir.

Didi devrända biñ yıl her bir aḫter
İder devrin sürer ḥükmin muḳarrer

Ezel Keyvān u Bircīs ṣoñra Behrām
Pes andan ṣoñra Şems'e irdi eyyām

(552-553)

Cadu/Cazu: *Büyücü* demektir. Daha ziyade saç telleriyle büyü yapan kadın için bu sıfat kullanılır. Edebiyatta sevgilinin saçı da aşığı patalojik davranışlara sürükleyecek kadar güzeldir. Ayrıca cazibesi, gözleri ve gamzesinin etkileyiciliği sevgiliyi büyücü olarak nitelemenin sebepleri olmuştur. Küpe binmek, hilali yay yapıp ok atmak, ejderhayı kamçı gibi kullanmak da cadıyı anlatan tasvir ögeleridir.

Bilür cādū gözi çoḳ dürlü efsūn
İder ᶜāşıḳlara fitneyle meftūn (1782)

Sizüñ naḥs-ṭāliᶜiñüzdür baña bu
Bilürsiz siḥr vardur siz de cāẕū (2976)

Cam-ı cihan-nümā: D*ünyayı seyrettiren kadeh* demektir. *Cām-ı Cem* ve *Cām-ı Cihān-bīn* bir kadeh ismidir. Cem zamanında bilginler tarafından icat edilmiştir.

Yedi feleğin sırrını taşıyan bu kadeh yedi farklı madenden yapılmıştır. Bu kadehten dünyanın seyredilmesi mecazi olarak şarabın verdiği sarhoşluk olarak da yorumlanabilir. Cem zamanında yapılan ve *Cem'in kadehi* olarak adlandırılan bu kadeh, Behmen-i Diraz-dest'in oğlu Darab'ın zamanına kadar gelmiş, Darab, Cam-ı Cihan-nümâ'ya bakıp İskender"in durumunu görürmüş. Bu yüzden yapılan savaşlarda Yunanistanlı İskender galip gelemediği için bir ayna yaptırıp bir tepeye koyarak yedi iklimi bu aynadan gözetlemek imkânı bulmuş.

"Vâmıḳ ʿAẕrâ'ya Câm-ı Cihân-Nümâ-Nişân Âyîne-İ Ferḥân-Nâm Bir Âyîne-i Ṣafâ-Ṣıfât Göndürdügidür"

(116a-bölüm başlığı).

Cazu: Bkz. "cadu"

Cebrail: Vahiy meleğidir. Rivayete göre Hz. Muhammed, Cebrail'i ilk olarak Hira'da görmüştü. Cebrail, insan şekline girmişti ve ayakları ufuktaydı. İlk vahiyden sonra peygamber, eşi Hatice ile birlikte Varaka b. Nevfel'in evine gittiler. Hatice, peygamberin kendisine anlattıklarını ve vahyi ona haber verdi. Bilgili bir insan olan Varaka, Cebrail'e dair söylenenleri işitince "Kuddus Kuddus! Bu gördüğün yüce Allâh'ın Musa peygambere indirdiği Ruh-ul Kudüs'dür, Namus-ı Ekber'dir" dedi. Cebrail bazen insan şeklinde umumiyetle de ashaptan Dıhye b. Halîfe'nin görünümünde vahyi iletirdi. Bu tür vahiyde peygamberin yanında bulunanlar da onu görürdüler.[437] Hz. Hamza bir gün peygamberimize Cebrail'i görmek istediğini söylemişti. Resulullâh "Onu görmeye dayanabilir misin?" demişti. O da "Evet, dayanırım." diye cevap verdi. Hz. Hamza yere oturdu. Sonra Cebrail'in Zeberced'e, yeşil cevhere benzeyen ayaklarını görünce bayıldı.[438]

Tekfir Suresinin 19, 20 ve 21 ayetlerinde de Cebrail tavsif edilmiştir. Tefsire göre *Kur'an-ı Kerimi* iletmeye vazifeli melek, Allâh Taala katında "mükerrem, muazzez, bir resul"dür. Resul-i Kerim'den kastedilen *Ruh-ı Emîn, Cebrail*'dir. 'Benim, emanetime; ben bir şey ile emr olunayım da onu başkasına tecavüz edeyim bu vaki olmaz' diye kendisinden rivayet olunduğu üzere emr olunduğu bir şeyde asla teaddisi olmaz, vazifesini gereği gibi yerine getirir, getirmiş olduğu vahiyde kusuru, hatası, hıyaneti asla melhuz değil."[439]

---

[437] Köksal (1981), (Ek Cilt), 133, 135, 136, 137,
[438] *A.g.e.*, 242-242.
[439] Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 5621.

Vahiy meleği Cibril, Allāh'ın *Emīn*idir. Miraç mucizesinde de peygambere rehberlik etmiştir. Metinde ondan, "Cibril", "Hazreti Namus-ı Ekber", "Ruh-ı Kudsī", "Eminullāh" ve "Tavus-i Sidre" olarak söz edilmiştir.

Cenāb-ı Ḥażret-i ᶜİzzet'den iy cān
İrişdi bir gice Cibrīl'e fermān (128)

Ḥıṭābı Ḥażret-i Nāmūs-ı Ekber
İşitdi ṣaldı fi'l-ḥāl secdeye ser (135)

Her emri Rūḥ-ı Ḳudsī ḳıldı ḥāṣıl
Zemīne ās-māndan oldı nāzil (136)

Emīnu'l-lāh cevābın eyledi gūş
Muhammed ol ṣafādan oldı pür-cūş (147)

Ki ṣān cevlān ider Ṭāvus-i Sidre
Ḳamerdür yā şerefde irdi ḳadre (3145)

Cibrīl: Bkz. "Cebrail."

Cedī (Cedy Burcu): Oğlak burcu. 21 Aralık - 20 Ocak arasındaki dönemi içerir. Burç değişik dönemlerde değişik anlayışlara sembolik ifade vasıtası olmuştur. Takımyıldızının sembolü olduğu gibi eski Yunan'da boynuzlu keçi fügürü doğa tanrısı ile birleştirilmiştir. Bazen de oğlak, Neptün'ün çocuğu olarak tanımlanmıştır.

Geleneksel astrolojide Oğlak burcu becerikli ve güvenilir olmayı sembolize eder. Güneş, Oğlak burcunda iken kişiye canlılık verir. Satürn Oğlak burcunun yönetici gezegenidir. Gezegenin özellikleri arasında bulunan tedbirli olmak ve maddi yaratıcılık Oğlak burcunda en yüksek seviyesine ulaşır. Uranüs ise burcun ikinci yöneticisi kabul edilir.[440] Keyvan, Oğlak burcundayken kişide kibirlilik ve gurur hasıl olur, başarı tutku haline dönüşür. Kova burcundayken yaşamda devamlı bir yükseliş, gerçekleşir. Etkisinde kişilik kibar, sakin, ölçülü ve yenilikçi olur. Fikirler görkemlidir.[441] Aşağıdaki beyitlerde kelimelerin diğer anlamlarıyla da ilgi kurularak durumun yorumu yapılmıştır.

Şeref tīġin alub destine Behrām
Cedī burcını itdi ḥükmine rām (922)

---

[440] Yücel Sügen, *Astroloji ve Geleceği Görmek*, İstanbul, 2000, s. 47-49
[441] *A.g.e.*, s. 239-240.

Ḳomış ḥālī Cedī burcını Keyvān
Ki burc(ı)-ı Delv'i tenhā ide seyrān (2179)

Celal: Ululuk ve büyüklük demektir. Sevilenin sevene muhtaç olmadığını gösteren bu isim ululuğu da bu şekilde izhar eder. Aşığın gururunu kırarak kendi karşısında çaresizliğini hissettirir. Allāh'ın, kahr, cebr, intikam, azap ve gazabına sebep olan ilahi tecelliler, afet ve felaketler hep celalī tecellilerdir. Bu tecelli ile halk, hak karşısında eğilir ve acziyetinin farkına varır.[442]

Mükemmel her ᶜilmde var kemāli
Müzeyyen heb celālī vü cemālī (775)

Cemal: *Güzellik* demektir. Aşığın ısrarlı talebi üzerine sevgili kemalleri izhar eder. Tasavvufī bir terimdir. Cemal sıfatıyla tecelli eden Allāh, lütuf ve merhamette bulunur. Her şeyi korur ve gözetir. Rızası, lutfu, keremi, ihsanı, rahmet ve bereketi cemal sıfatının tecellisinin sonuçlarıdır. [443]

Mükemmel her ᶜilmde var kemāli
Müzeyyen heb celālī vü cemālī (775)

Çeşme-i hayvan: Bkz. "Ab-ı ḥayat.".

Delv Burcu: Kova burcu. 21 Ocak 19 Şubat dönemidir. Burç geçmiş kültürlerde hep bir su imajı ile birlikte düşünülmüştür. Güneş Kova burcuna girdiğinde Nil'in en coşkun zamanı olurmuş. Mezopotamya'da yağmur ile özdeşleşmiştir. Eski Yunan kaynaklarında da burca su özellikleri verilmiştir. Kova kişisi dürüst ve adaletlidir. Olumsuzluklara karşı dirençli toplumsal yönü kuvvetli kişilik etkileri gösterir.[444] (Bkz. "Cedi") .

Ḳomış ḥālī Cedī burcını Keyvān
Ki burc(ı)-ı Delv'i tenhā ide seyrān (2179)

Dürr (lüᵓlüᵓ): *İnci.* Midyeye benzeyen ve sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşan parlak bir cevherdir. Sadef nisan yağmurlarında sahile çıkar ve bir veya birkaç damla yağmur yutarmış. Denizin tuzlu ortamına alışkın olan hayvanı bu saf su rahatsız eder onun ızdırabından kurtulmak için suyun etrafına bir salgı salgılayarak dokusunu korumaya çalışırmış. Damlanın etrafındaki bu salgı

---

[442] Süleyman Uludağ, *Tasavvufī Terimler Sözlüğü*, İstanbul, 1991, s. 111-112.
[443] *A.g.e.*, s. 113.
[444] Sügen, 51.

katılaşınca inci meydana gelirmiş. Bir sadefin içerisinden bir veya birkaç tane inci çıkarmış. Ancak tek inci çıkınca büyük olurmuş. İncinin de büyüğü değerlidir. Böyle tek inciler *dürr-i dane, dürr-i galtan, yek-dane, dürr-i şehvār, dür-i yektā* isimleriyle anılmıştır. En fazla Aden'de çıktığı için *dürr-i Aden* şeklinde de söylenmiştir. Hz. Muhammed'e istiare yoluyla *dürr-i yetim* denmiştir. İnciden *dürr-i giran-maye, dürr-i güftar, dürr-i hoş-ab, dürr-i ıstıfa* (Hz. Muhammed Mustafa), *dürr-i meknun, dürr-i nab, dürr-i nazım* vs. şekillerde de söz edilir.

İncinin oluşumuna dair efsaneye Arap yazarlarında da rastlanır. Bu efsanelerin ilkine Aristo'nun *Petrologia* kitabında sonra da bir takım farklılıklarla ıhvan al-safa ve diğer kozmonografyacılarda rastlanır. Bu efsaneye göre kabuk okyanus üzerindeki yağmur çisentilerinden yuttuktan sonra içindeki damlacıkları olgunlaştırıncaya kadar bir köşede sabah ve akşam meltemlerine ve güneşin ılık hararetine tutar, sonra denizin dibine dönerek orada kökleşen bir bitki halini alır. Güneşin fazla sıcağı ve denizin dibinde uzun süre kalma halinde bu inciler bozulurlar. Bu efsanelerde ve yapılan son bilimsel araştırmalar istiridye içindeki küçük bir kurtçuğun bu oluşumun sebebi olduğunu ileri sürmesi dikkat çekicidir. İnci topraktan elde edilen diğer mücevherlere nazaran ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bazı önemli hastalıkların tedavisinde de kullanılan değerli bir maddedir. [445] Günümüzde Çin kıyılarında siyah inci avcılığı yapılmaktadır. Çok değerli olan siyah incinin elde edilmesi deoldukça güçtür.

Değişik şekillerde yaygın bir kullanım alanı bulmuş olan inci aynı zamanda revaçta bir süs eşyasıdır. Sevgilinin dişleri inciye benzetilirken aşığın gözyaşları da incidir. Sözün güzeli ve beğenileni de inciye benzetilir. İnci zenginlik ve debdebe tasvirlerinde de mutlaka yer alır.

ᶜAceb bu lüᵓlüᵓ-diş dürr-i ᶜAden mi
Ḳamer ḳurbında yā naẓm-ı peren mi (1532)

Naṣīḥat ağzın açdı dökdi dürler
Duᶜālar itdi yidi şehd ü şeker (2599)

Güher dürcini ol dür-dāne açdı
Söze girdi laᶜlden incü ṣaçdı (2107)

İçerden çıḳdı biñ raᶜnā perāstār
Ṭabaḳla ellerinde dürr-i şehvār (3004)

---

[445] J. Ruska, "İnci" md. *İA*, İstanbul, 1993, 5-II; 990-991.

Ruḫuñ mänendi bağrı äteş ü täb
Lebüñ gibi gözi pür dürr-i ḫoş-äb (3017)

El-emrü li'llāh: "Emir Allāh'tandır."

Bu nuşḫı cān u dilden şeh Melikşāh
Ḳabūl idüb didi el-emrü li'lāh (1281)

Elhamdüli'llāh: "Allāh'a hamdolsun, Allāh'a şükür". (Bkz. "Bihamdillāh").

Oturdı çün Süleymān taḫtına şāh
Şükür itdi didi elḥamdüli'llāh (3268)

Dirib ᶜaḳlını ᶜAẕrā-yı dil-efrūz
Didi elḥamdülillāh rūz-i pirūz (4733)

Eminullāh: Bkz. "Cebrail."

Gılman: "Çevrelerinde, (hizmet için) ölümsüz gençler dolaşır; Main çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle."[446] "O insanların etrafında öyle ölümsüz genç nedimler dolaşır ki, onları gördüğünde, etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın."[447] mealindeki ayetler cennetteki hizmetçileri tasvir etmektedir. *Gulām* (tüyü bıyığı çıkmamış köle, esir, genç, hizmetçi, köle.) kelimesi veya bunun çoğulu olan "gılman" kelimesi *Kur'an*'da geçmez. Bu vasıflarla *Kur'an*da "vildan" (çocuklar, uşaklar, köleler) kelimesi yer almıştır.

Ayetlerin arapça ifadelerinde geçen "muhalled" kelimesi *ihtiyarlamaz, ölmez* anlamlarına gelir. Bazıları da kelimenin *küpe ve bilezik takan* anlamlarına geldiğini belirtmiştir. Her iki anlamı birlikte kabul edenler de vardır. Ayrıca Allāh onları saçılmış incilere benzetmiştir. İnci beyaz ve güzeldir. Saçılmış olmaları da göz alıcılık yanında bir hareketi (yani hizmet ettiklerini) ifade eder. Bunlar huriler gibi cennet güzelliklerinin bir ögesidir. Allāh tarafından hizmetçi ve uşak özelliği ile yaratılmışlardır.[448]

Gılmanın günah ve sevab ile mümeyiz olmamış mümin çocukları yahut dini idrak seviyesine gelmemiş kafir çocukları olabileceğine dair müfessirlerin ileri sürdükleri fikirler tutarsızdır. Zira Cennette herkesin otuz yaş civarında bulunacağı

---

[446] (Vakıa 17-18)
[447] (İnsan 19)
[448] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye, *Hadi'l-Ervāh* (*Cennetteki Hayat*), (çev.: İsmail Hakkı Sezer), Konya, 1998, s. 268 - 270.

hadisle bildirilmiştir. Bunlar belli bir vazifeye özel kılınmış (yaratılmış) ve sakalı, bıyığı terlememiş genç hizmetçilerdir.[449]

Edebiyatta güzelliği ve saflığı temsil eder.[450] Gılman; *huri, Rıdvan, cennet* gibi aynı anlam dünyasının kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır.

Müzeyyen eylesün Firdevs'i Rıḍvān
Ṭonansun ḥullelerle ḥūr u ġılmān (132)

Felek: *Gökyüzü, sema talih, baht, kader* ve her gezegene mahsus *gök tabakası* anlamına gelir. *Çarh, devran, devir, zamane* sözleriyle de aynı şey kastedilir. Batlamyos sistemine göre dünya kainatın merkezindedir ve nüh tak (dokuz gök) tarafından çevrelenmiştir. Dokuzuncu gök en yüksek felektir ve ona *Felek-i azam* veya *Arş* denilir. Sekizinci gök, arşın altındaki gök kubbeyi ifade eden *Kürsi* olarak tanımlanmıştır. Diğer yedi felekte ise sırasıyla *Ay, Utarid, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri,* ve *Zuhal* gezegenleri bulunur. Atlas yani dokuzuncu felek dönerken diğer sekiz feleği de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Kendi yönlerinden alıkonan bu dönüş insanların talih, mutluluk vs. durumları üzerinde etkili olur. Yıldızların hareket ve konumlarından hüküm çıkarmak bir ilim haline gelmiş ve *ilm-i tencim* olarak adlandırılmıştır. "Kahpe felek", "Dönek felek" sözleri buna işaret eder. İnsanlar da olumsuz bir durum karşısında bu şekilde atlas feleği kastederek *felek*ten şikayette bulunurlar. Edebiyatta bu şikayet ve diğer feleklerin olay ve insan hayatı üzerindeki etkisi yoğun bir şekilde işlenmiştir. Metinde bu anlamları dışında ilk anlamıyla (gök) da kullanılmıştır.

Fiġānından felekler iñleridi
Melekler nālesini diñleridi (2364)

Felek cevrinden itdi çoḳ şikāyet
Cefā cānına kār itmişdi ġāyet (2557)

Mufaṣṣal ḳıldı aḥvālin ḥikāyet
Felekden eyledi bī-ḥad şikāyet (2932)

Ferhat u Şirin: İran edebiyatında yaygın olarak işlenen *Hüsrev ü Şirin* mesnevisi nin bir kısmı Türk Edebiyatında *Ferhat u Şirin* ismiyle mesnevi ve halk hikâyesi olarak işlenmiştir. Konusu:

---

[449] Yusuf Şevki Yavuz "Gılman" md. DİA, 14; 50. İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye (1998), 269.
[450] Pala, 185.

Ermen hükümdarının yerine oğlu olmadığı için Mehin Banu geçer. Mehin Banu kardeşi Şirin için bir köşk yaptırır. Köşkün duvarlarını resimlerle süsleyen Bihzad'ın Ferhat isimli bir oğlu vardır. Ferhat bir gün babasıyla çalışırken Mehin Banu ona aşık olur. Oysa Ferhat, Şirin'i sevmekte ve arasıra onunla görüşmektedir.

Şirin bir gün aşkını ispatlaması için Ferhat'tan şehrin dışındaki bir pınarın (veya değişik varyantlarda bir süt mandırasının) köşke bağlanması ister. Ancak arada Bisütun Dağı vardır. Ferhat dağı delmeye başlar. Bu arada aşkına karşılık bulamayan Mehin Banu, Ferhat'ı cezalandırmak için onu hapse attırırsa da bir süre sonra gördüğü bir rüya üzerine onu serbest bırakır.

Ferhat çalıştığı dağda bir mağara yapıp, Şirin'in resmini mağara duvarlarına çizer.

Hüsrev'in babası Hürmüz ise Mehin Banu ile savaşarak yatağa düşen oğlu için Şirin'i zorla almak ister. Hüsrev'in dadısı, Ferhat'ın yanına gelerek Şirin'in öldüğünü söyler. Ferhat bir ah çekip kendi başına indirdiği külüng ile hayatına son verir. Şirin bu haberi alıp Ferhat'ın başına gelir. Ağlayıp belindeki hançer ile intihar ederek ölür. Dağdan inen bir arslan ise Hüsrev'in dadısını parçalar.

Vamık u Azra'da büyük aşkları sıralayan Camiî için *Ferhat u Şirin* de unutulacak türden değildir.

Görürsin biri Şīrīn biri Ferhād
Biri Ḫurşīd olur biri Feraḫşād (9)

Ferişte: Bkz. "Melek".

Fettah: (Esmâü'l-hüsnâ). Allâh'ın isimlerindendir. Allâh'ın "Her türlü müşkülleri açan ve kolaylaştıran" sıfatı onun bu sıfat-ismiyle anlatılır. *Feth*, kapalı olan şeyi açmaktır. Fetih bir kapıyı/kilidi açmak gibi maddi, veya kalpten keder ve tasaları söküp atmak gibi manevi de olabilir. Anlaşılması güç olan ilimlerden zorluğu bertaraf etmek, zihni uğraştıran problemleri çözmek de fetihdir. Bu fetihlerin en değerlisi ledünnī ilimilere (Allâh'ın sırlarına ait manevi bilgi, gayba ait bilgi) ait olandır. [451]

Ezel fetḥ olsa dilde ism-i Fettāḥ
Olur cümle kilid-i gence miftāḥ (1)

Onuncısı ᶜUbeyde ibn-i Cerrāh
Aña fetḥ itdi her ebvābı Fettāh (288)

[451] Tatlısu, 76.

Fıkh: Dinde yapılması gereken ve yasaklanan işleri bildiren ilim. Bu konuda bazı hadisler rivayet edilmiştir. "İbadetlerin en kıymetlisi, fıkıh ilmini öğrenmek ve öğretmektir."[452]. "Allâhü Taala'ya fıkıhtan daha üstün bir şeyle ibadet edilmedi. Muhakkak ki, bir tek fıkıh alimi, şeytan üzerine bin abidden daha şiddetlidir. Her şeyin bir direği vardır. Bu dinin direği de fıkıhtır."[453] "Fıkıh ilmini öğrenmek her Müslümanın üzerine farzdır. Ey Müslümanlar, öğrenin veya öğretin ve fıkıh öğrenin de cahil olarak ölmeyin."[454]

Fıkıh ilmi; ibadet, evlenme ve boşanma, ticari hayat, müeyyideler (cezalar) olarak kısımlara ayrılmıştır.[455]

Faḳāhetde ᶜaḳāyidde mesāyil
Ḳamusın itdi ḥal ḳalmadı müşkil (783)

Gani: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın güzel isimlerindendir. O, "Çok zengin ve her şeyden müstağni" olandır. Zatında ve sıfatlarında şartlardan mutlak kayıtsız ve mutlak zengin olan, muhtaç olmayan sadece Allāh'tır. Onun hazineleri, *kaf* ve *nun* arasında "kün" (ol!) emrinde bitmez tükenmezdir. [456]

Egerçi anlaruñ hic ṭāᶜati yoḳ
İlāhī sen Ġanī'sin raḥmetüñ çoḳ (228)

Gülistān: Bkz. "Bostān ve Gülistān".

Hakīm: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın "buyrukları ve bütün işleri hikmetli"dir. O bu sıfatıyla Hakīm'dir. Emirleri *Kitap* ve *Sünnet* doğrultusunda yerine getirilince hayır ve faydalı olan elde edilir. Aksi halde terakki durur. Yasakları da hikmetlidir. Allāh bu yasaklarla hem insanları imtihan eder hem de yine insanlar için hayırlı olanı gösterir. Allāh'ın diğer varlıkları olduğu gibi insanı yaratması da hikmetinin sırlarıyla doludur. Kainatın küçük bir modeli olan insan kendi uzuvlarına bakarak, bu uzuvların işleyişinde ve gerekliliğinde Allāh'ın hikmetini gözleyebilir.[457]

Ḥakīmā ḥikmetüñ her derde şāfī
Raḥīmā raḥmetüñ her cāna kāfī (2086)

---

[452] *Mecmua-i Zühdiyye* isimli eserden alıntı.
[453] *Hilyetü'l-Evliya*'dan alıntı.
[454] *Edebü'l-Dünya ve'd-Dīn* isimli eserden alıntı.
[455] Varlık vd., 1;128.
[456] Tatlısu, 226-227.
[457] *A.g.e.*, s. 132-133.

Hakk: (Esmäü'l-hüsnā). Allāh'ın "varlığı hiç değişmeden duran" sıfat-ismidir. Allāh, varlığı hakiki bulunan ve her zaman sabit olandır. O'nun zatı, yokluğu kabul etmediği gibi her hangi bir değişikliği de kabul etmez. Kainattaki varlıklar, zamanın bir parçasını teşkil eder ve sürekli değişirler.[458] Yani hakikat değil mecazīdirler. Varlıkları mutlak hakikatle kayıt altına alınmıştır.

Anuñçün ḫalḳ idüpdür Ḥaḳ cihānı
Ol olmasa olurdı cümle fānī (118)

Hallak: "Halk edici" demektir. Allāh'ın Halık ismine işaret eder.

ᶜAceb ḳudretdür ol Ḫallāḳ-ı ᶜālem
Yaradur bir avuc ṭopraḳdan ādem (5)

Halık: (Esmäü'l-hüsnā). Allāh "her şeyin varlığını ve varlığı boyunca görüp geçireceği halleri, hadiseleri tayin ve tespit eden ve ona göre yaratan, yoktan var eden"dir. Yani Allāh bir şeyin nasıl olacağını tayin ve takdir ederken aynı zamanda o takdire uygun olan şeyi de icad eder. Allāh'ın kainatı yaratması bir ihtiyaçtan ileri gelmemiştir.[459] Varlıklara azamet ve kudretini göstermek ve kendine "ibadet etmeleri" için yaratmıştır. "Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım"[460] buyurulmuştur. "Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan ister. O, her an yaratma halindedir."[461] Yani, Allāh sadece nesnel varlıkların değil aynı zamanda eylemlerin de yaratıcısıdır.

O memdūḥuñ k'ola meddāḥı Ḫālıḳ
Ne medḥ idem ben aña ola lāyıḳ (126)

Ezelde şöyle taḳdīr itdi Ḫālıḳ
Cihān milkini seyr eyleye Vāmıḳ (1703)

Hamel: *Koç* veya *Kuzu burcu* olarak isimlendirilen burçtur. Gökyüzünün kuzey yarımküresinde bulunan Sevr burcu ile Süreyya takım yıldızının yakınlarında bulunur ve güneş, Martın dokuzunda bu burca ulaşır.

---

[458] *A.g.e.*, s. 145-146.
[459] *A.g.e.*, s. 62-63.
[460] (Zariyat 56)
[461] (Ahkaf 29)

Tabii olarak güneş, Koç burcunu yükseltir, yani güneşin dahil olduğu burcun özellikleri pekişir.[462] Coşkunluk, faaliyet, ateşli mizaç, girişimcilik, cesaret ve serüvencilik gibi nitelikler burcun en belirgin yönleridir. 21 Mart 20 Nisan tarihlerini kapsar.[463]

Ḥamel burcında Ḫurşīd-i diraḫşān
Şeref bulmışdı eylerdi zer efşān

Şerefde maḳdem-i Nāhīdile Ḥūt
Müşerref şanasın laʿlile yāḳūt

(923-924)

Hannan: *Çok acıyan, çok acıyıcı* anlamında Allāh'a izafen kullanılan isimdir. *Mennān* kelimesiyle birlikte kullanılır.

Ṣoñ ucı ehl-i īmanile īmān
Müyesser eyle iy Ḥannān u Mennān (84)

Harçeng: (Seretan, Yengeç, Akrep). Güneşin 21 Haziran ile 20 Temmuz dönemi kapsayan bu burç "Cevza" (İkizler) burcu ile "Esed" (Aslan) burcu arasındadır.

Eski Babil ve Yunan kahinleri yengeç takım yıldızını cenneti terkederek yeniden doğuş için bedenlere hulul eden ruhlar olarak tasavvur etmişlerdir. Yengeçlerin asıl özelliği duygusallıktır. Anlayışlı davranmak, hoş görülü ve yumuşak tabiatlılık, evine bağlılık gibi özellikleri vardır. Güneşin Yengece olan konumuna göre etkilerinde de değişiklik görülür.[464]

Saʿādet baḥrına ġarḳidi ḫarçeng
Şerefde Müşterī'ye oldı evreng (921)

Hatt-ı laʿli, hatt-ı yakut: Bir yazı türü olabileceği intibaı ile araştırabildiğimiz kaynaklardan[465] ifadenin yazının rengini tanımlayıcı mahiyette olduğu sonucunu çıkardık. Mürekkebin, terkibi ve rengine göre bazı özel terimlerle ifade edildiğini

---

[462] Sügen, 155.
[463] *A.g.e.*, s. 23.
[464] *A.g.e.*, s. 29-31.
[465] M. Uğur Derman, "Hat" md. *DİA*, 16, 427-437; Nefeszade İbrahim, *Gülzar-ı Sevab*, İstanbul, 1938; M. Hüsrev Subaşı, *Yazıya Giriş*, İstanbul, 1987; Muhiddin Serin, *Hat Sanatımız*, İstanbul, 1982; İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, *Türklerde Yazı Sanatı*, Mersin, 1993; Ahmet Savran - M. Sadi Çögenli, *Osmanlıca ve Arşiv Rehberi*, Erzurum, 1989; Nihat Boydaş, *Talik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, İstanbul, 1994; M. Bedreddin Yazır, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli, (I-II Kitap)*, (Haz. M. Uğur Derman), Ankara, 1981.

görüyoruz. *İs mürekkebi, sarı mürekkeb, laᶜlî mürekkep, zer mürekkebi, gülgunî mürekkep, zırnık mürekkebi, asumanî mürekkep* gibi. Ayrıca mürekkebin hazırlanması hattatlık yanında veya hattatlıktan ziyade müzehhiplikle ilgili incelik isteyen bir iştir. Bu bakımdan Vamık'ın vasfedildiği aşağıdaki beyitte onun bu yönüne de işaret edilmiş olmalıdır. "Yakut" kelimesi ile tesiri XVI. yüzyıla kadar sürmüş olan büyük hattat Yakut el-Mustasımî'ye (ö. 1298) de telmih yapılmış olabilir. Yakut'a, "bir sihr eylemiştir ki ana Samirî görse sihr-i helaldır deyüb aciz ve lal kalırdı" övgüsünü hakkeden hattat olarak bakılmıştır. Bağdat, Moğollar tarafından yağmalanırken bir minarenin şerefesine çıkarak yazmaya devam eden Yakut, kalem üslubundaki orijinallikle aklam-ı sitteye bir güzellik ve zerafet katmıştır.[466]

Laᶜlî, yani kırmızı renkli mürekkep, kırmız böceği denilen küçük bir böcekten elde edilen boyaya lotur, şap, çöğen gibi değişik maddelerden belli miktarlarda ilavelerle elde edilir.[467]

Yazardı ḫaṭṭ-ı laᶜlî ḫaṭṭ-ı yāḳūt
Virürdi gözlere nūr cānlara ḳūt (792)

Hayr: *İyilik.* Karşılık beklemeden Allāhü Taala'nın rızası için yapılan işler. Zıddı olan kötülük, çirkin ve kötü işler anlamına gelen şer kelimesiyle birlikte klişeleşmiştir. *Kur'an* kaynaklı ıstılahlardandır. Ayette "Kim zerre miktarı bir hayır işlerse onun mükafatını görecek. Kim de zerre miktarı şer işlerse onun cezasını görecektir."[468] buyurulmuştur.

Ḫayır mı iy birāder yoḫsa şerdür
Ki giceyle gelen ḳara ḫaberdür (4454)

Hayy: (Esmā'ül-hüsnā). Allāh'ın "diri, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten" sıfat-ismidir. Kelimenin zıddına, meyyit (ölü) denir. Yaradılmışlar içerisinde hayat sahibi olanlar, diğerlerine yani cansızlara nazaran daha kıymetlidir. Çünkü hayat sahibi olan varlıklar bilgi ve faaliyet kaynağıdır. Hayat; yeme içme, üreme gibi ibtidai (canlılığın zorunlu gereği) ve bilmek, yapmak gibi (akıllı varlığa has) kıymetli özelliklere sahiptir. Bunlar yaratılmış olana has özelliklerdir. Allāh'ın hayatı (diriliği) ise her şeye gücü yeten her şeyi bilen yeme, içme, uyuma gibi ibtidai özelliklerden

---

[466] Boydaş, 24.
[467] Yazır, 154.
[468] (Zilzal 7-8)

aşkın, ezeli ve ebedi bir hayattır. O yok olmaktan, güçsüz düşmekten ve hatadan münezzehtir.[469]

Alub tiryâkî gördi pîr-i dânâ
Göñülden didi iy Ḥayy-ı tüvānā (2230)

Hazret-i Namus-ı Ekber: Bkz. "Cebrail".

Hur: Hurî olarak da bilinen güzel gözlü cennet kızları. Konuyla ilgili ayetlerde[470] huri; *cennetteki iri gözlü, temiz, genç, eşler* olarak tanımlanmıştır.

Hadiste ise ayetlerdeki mihenk güzellik unsuru olan "iri gözlü" ifadesi tekrar edilip açıklanır: "Cennet hurilerinden bir kadın yer halkına baksa hiç şüphesiz o cennetle yer arasındaki fezayı aydınlatır. Ve orayı bir güzel koku doldurur. Yine muhakkaktır ki o kadının başörtüsü dünyadan ve dünyadaki her şeyden değerlidir."[471]

Hûrî "gözde siyahın içerisinde beyazın biraz açığa çıkmasıdır ve bu, göz için güzelliğin müntehasıdır."[472] Buna *haver* denir. "Hur kelimesinin türeyişi hakkında ihtilaflar vardır. Yüz beyazlığı olduğu görüşünde olanlar vardır, fakat kök anlamı beyazdır. *Tahvir*, beyaz kılmak demektir. "Havra olan kadın "haver"i belirgin olan kadın demektir. Esasen haver ceylanlarda olur. Kadınlara ise "hur îyn" denilmiştir. "İyn" aynanın çoğuludur ve çekiciliğin bütün özelliklerine sahip olan büyük gözlü kadın demektir. Ayetlerde huriler bakışlarını bir yere yani evlendirildikleri eşe çevirmiş haddi aşmayan güzellerdir. Ayrıca Sad suresindeki "yaşıt" ifadesi de genç ve son derece güzel olduklarını ifade eder.[473] Hurilerin safran, misk, anber ve kafur gibi güzel kokulu maddelerden yaratıldığına dair rivayetler vardır.[474]

Sevgilinin bulunduğu yerin cennete benzetilmesi sevgilinin huriye benzetilmesi için zorunlu bir sonuç gibidir. Umumiyetle *melek* ile yanyana benzetme ögesi olan hurî bazen; vaiz sevgiliyi görse huriyi medh etmekten vazgeçer[475] mübalağasına malzeme, olur.

Divan şiirinde de belli tasvirlerle güzelliği övülen sevgili, sonuçta bir güzel ideali olarak huriye benzetilmiştir. Bunda hurînin Allāh tarafından övgüye mazhar

---

[469] Tatlısu, 170-172.
[470] (Saffat 48-49, Sad 52, Duhan 54, Tur 20, Rahman 72)
[471] Mürşid 3.0 (CD), *(Buharî)*, Hadis No: 1182.
[472] İbn Kesir, 1; 530.
[473] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye (1998), 273-276.
[474] Pala, 234.
[475] M. Nejat Sefercioğlu, *Nevi Divanının Tahlili*, Ankara, 2001, s. 134; Mehmet Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul, 2001, s. 110.

olacak kadar güzel, veya insanların bireysel estetik ölçülerine, yani izafi değerlendirmelere müsait olmayacak şekilde evrensel tanımlanmış olması etkindir.

Metinde de bu anlayıştan farklı bir kullanım yoktur.

Maḳāmın gördi ḳarı cennet olmış
Cemāli ḥūrī birle ziynet olmış (1406)

Yüridi bir iki adım yir ʿAẕrā
Nitekim gülşen-i cennetde ḥavrā (2995)

Buyur luṭf eyle ḳaṣra iy yüzi nūr
Gerekdür bāġ-ı cennet ḳaṣrına ḥūr (3001)

Şu resme eyledi meşşāṭa zīnet
İşitdi itdi taḥsīn ḥūr-i cennet (4875)

Huri: Bkz. "Hur".

Hurşid ü Ferahşad: Şeyhoğlu Mustafa'nın dinī-tasavvufī mesnevisi. 1387'de yazılmıştır. Konusu kısaca şöyledir:

Irak şahı Siyavuş'un oğlu Hurşid dünyaya geldiğinde müneccimler, 16 yıl sonra ülkenin savaş ve felaketlere uğrayacağını söylerler. Siyavuş, bunun üzerine zaten erkek çocuğu istediği halde Hurşid'in doğumundan memnun olmadığı için Ay Hatun'a onu ortadan kaldırmasını söyler. Hurşid'in annesi Ay Hatun onu Darü'l-Melek kalesine göndererek ölmüş olan başka bir çocuk için cenaze töreni düzenletir. 16 yıl sonra Siyavuş'un diyer hanımları Hurşid'in yaşadığını haber verirler. Siyavuş onu öldürmek üzere Darü'l-Melek kalesine varır. Kızının güzelliği karşısında hayran olan Siyavuş onu öldürmez ve Cemabad'a getirir. Yanındaki dört yiğit ise Hurşīd'in güzelliğinden mecnun olurlar. Biri ölür, diğer üçü onu şehrin dışında gömer ve Siyah, Hıtay'a; Kafur, Çin'e; Azad ise Magrib'e gider.

Hurşid'in güzelliğini Azad'dan duyan Magrib şehzadesi Ferahşad ona aşık olur. Azad ile birlikte Cemabad'a gelirler. Şehrin dışında, ölen aşığı için yaptırmış olduğu türbenin başında dadısıyla birlikte Hurşid'i görürler. Hurşid de Ferahşad'a aşık olur.

Siyah'tan Hurşid'in güzelliğini duyan Hıtay hükümdarı Boğa Han, Siyavuş'a mektup göndererek onu ister. Siyavuş, kızının varlığını gizler. Ardından Boğa Han ile savaşlar yapılır. Sonunda Hurşid bir hile ile Boğa Han'ı öldürür. Bu başarıyı da Ferahşad'ın gerçekleştirdiğini yayar ve böylece babasının onu benimsemesini

sağlar. Ferahşad babasının yanına döner. Babası Ferahşad'ın hasretine dayanamadığı için onun ayrılmasına izin vermez.

Kafur, Çin'de ünlü bir ressam olur. Kendisi için yapmış olduğu Hurşid'in resmi bir rüzgarda elinden uçup Mısır Sultanı Tus'un sarayına düşer. Tus'un oğlu Behram Hurşid'e aşık olur. Siyavuş'tan Hurşid'i isterler. Ferahşad'dan da bir haber alınamadığı için kızı, Behram'a verirler. Bu arada babası ölen Ferahşad yola çıkarak düğünün 38. günü Cemabad'a ulaşır. Kurultay toplanarak kızın kimi istiyorsa ona verilmesi kararını alır. Behram'a hediyeler verilerek gönlü alınır ve Hurşid ile Ferahşad böylece kavuşmuş olurlar.

Bütün edebi eserlerde olduğu gibi *Vamık u Azra*'da da Hurşid ve Ferahşad Vamık ve Azra'nın birbirlerine olan aşkını anlatmak için sembolleşmiş malzemelerdendir.

Görürsin biri Şīrīn biri Ferhād
Biri Ḫurşīd olur biri Feraḥşād (9)

Göre Şīrīn'i Ḫüsrev ḫurrem ü şād
Temāşā ide Ḫurşīd'i Feraḥşād (3167)

Huşe: Başak burcu. 21 Ağustos - 20 Eylül dönemidir. Başak takımyıldızı her zaman bakire olarak yorumlanıp bereket, hasat, saflık ve masumiyet simgesi kabul edilmiştir. Bu burç, sabır üretir ve bunu zamana yayar. Mükemmellik en önemli özelliğidir. Utaridin bu burçta olması zihin ile ilgili oluşumlar için faydalıdır. Kişiyi idealist yapar. Maddi kazanç temin etmez. Fakat kişinin ilmi vs. yönleri gelişir.[476]

ᶜUṭārid Ḫūşe'nüñ olmış ḳarīni
Saᶜādet ḫirmeninüñ ḫūşe-çīni (925)

Hüma: Devlet kuşu demektir. Doğan büyüklüğünde, uzunca açık mavi renkli kuyruğu olan, sarı gagalı, yeşil kanatlı, boz saksağanı andırır serçeden biraz büyük bir kuş olarak tanımlanmıştır. Eskiden bir meydanda bu kuş uçurulur gölgesi kimin başına düşerse o, sultan tayin edilirmiş. Bu yüzden de *devlet kuşu* adı verilmiş ve talihlilikle beraber anılmıştır. Ayaksız olduğu dirisinin ele geçmediği, Çin adalarında yaşadığı ve kemikle beslendiği de söylenir. Belki ölüsünün sahra-yı Hıta sınırlarında Deşt-i Kıpçak'ta bulunacağı da tahayyül edilmiştir.

---

[476] Sügen, 23, 178.

Edebiyatımızda oldukça fazla işlenmiş bir unsurdur. Sevgilinin aşığa iltifatı, Hümanın gölgesinin aşığın başına düşmesidir. Hüma şiirde malzeme olur ve refah, kudret ve mutluluğa giden yolu açar. Ayrıca *Hümā-yı Bezya-yı Dīn* tamlaması Hz. Muhammed için kullanılan bir deyimdir. *Vamık u Azra*'da deyimin çağrışımıyla Resulullāh Hüma'ya teşbih edilmiştir.

İrer ol Sidre-ḳāmet Müntehā'ya
İşāret ḳıldı Cibrīl ol Hümā'ya (187)

Ḳadem başdı çü bānū nerd-bāna
ᶜUrūc eyler hümā ṣan ās-māna (3002)

Biḥamdillāh işimüz ḫayra döndi
İnüb himmet Hümā'sı ḳula ḳondı (3036)

Hüsn-i haṭ: Hat sözlükte başka anlamları yanında *uzun ve doğru yol*, mastar olarak *yazı yazmak* manalarına gelir. Çoğul olarak *hutut* veya *ahtat* kullanılır. Batı kültüründeki karşılığı; güzel yazma, genellikle estetik kurallara bağlı kalarak ölçülü yazma sanatı olan "calligraphy" kelimesidir. *Hüsn-i hat* İslam yazıları için kullanılan bir tabirdir. Sanatkārına katip, küttap, verrak ve hattat denilmiştir. Farsçada bu *hoş-nüvis* veya *hub-nüvis* kelimeleriyle ifade edilir. Hat için meşhur bir tarif vardır. "Hat her ne kadar, cismanī aletlerle meydana gelirse de aslında ruhī bir hendesedir." Yani konusunu insan ruhundan alan hat zihinde şekillenir, daha sonra el göz ve irade vasıtasıyla ortaya çıkar.

Kur'an-ı Kerim'de "...ki o kalemle yazı yazmayı öğretendir."[477], "nun, kalem ve ehl-i kalemin satıra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için Ya Muhammed"[478] buyurulması yani Allāh'ın üzerine yemin ettiği hususlardan olması, meselenin İslamī boyutunu ve güzel sanatlar seviyesine yükselmesini gösteren sadece bir-iki sebeptir. Daha XI. asırdan başlayarak Gazneliler ve Selçuklular Arap yazısını benimsemiş sonraları da Türkler *Kur'an* yazısı diye bu yazıya hürmet etmiş, sadece dini ve edebi eserlerinde değil mimarinin her şubesinde, ince bir zevkle bu yazıyı meşketmişlerdir.[479] İslam yazısı olan hüsn-i hattın tarihçesi hakkında buraya sıkıştırılacak bilgiler bu zevkli konuyu tanımsızlaştırmak, ışığını kısmak olur. Fakat burada bahsedilmesi gereken Müslüman Türkler arasında da bu sanatın hayli

[477] (Kalem 1)
[478] (Alak 1)
[479] Serin, 17-18, 28, 47.

muteber olduğudur. "*Kur'an* Hicaz'da nazil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı" şeklindeki meşhur söz bunu izah eder. [480]

Metinde Vamık, hüsn-i hat dersleri de almıştır.

Bilüb her ᶜilmi ögrendi kitābet
Yazub ḫoş ḥüsn-i ḫaṭ virdi letāfet (791)

Muḥaṣṣal on iki ḫattī raḳamdan
Yazardı cümlesini bir ḳalemden (793)

Hüsrev ü Şirin: Fars ve Türk edebiyatlarında Sasani hükümdarı Hüsrev ile Ermen melikesi Şirin'in aşkını işleyen bir mesnevidir. Türk halk edebiyatındaki *Ferhat ile Şirin* hikâyesi bu mesnevinin bir bölümüdür. Konusu şu şekilde özetlenebilir:

İran hükümdarı Hürmüz'ün Hüsrev adında bir oğlu dünyaya gelir. Hüsrev 15 yaşında iken rüyasında dedesi Nuşirevan'ı görür. Nuşirevan ona Allāh tarafından Şebdiz isimli bir at, Barbed isimli bir şarkıcı, taht ve Şirin'in bağışlandığını söyler. Hüsrev, nedimi Şavur'u Ermen melikesi Banu'nun yeğeni Şirin'i istemek için gönderir. Şavur, Hüsrev'in resmini yapıp Şirin'e gösterir. Birbirlerini aramak için yola çıkan iki aşık bir pınarın başında karşılaşır fakat tanışamadan yollarına devam ederler. Şirin Medayin'de Hüsrev ise Ermen ülkesinde Mehin Banu'nun yanında kalır. Hüsrev Şavur'u, Şirin'i getirmek üzere Medayin'e gönderir bu arada babasının gözlerine mil çekilip tahttan indirildiğini öğrenir. Behram-ı Çubin adlı kumandanın entrikaları yüzünden tahta çıkamaz ve Medayin'e döner. Yolda Ermen'e gelmekte olan Şavur ve Şirin'e rastlar. Birbirlerinin yanında mutlu olurlar. Bir süre sonra Hüsrev'in vuslat isteğini Şirin reddeder. Hüsrev de Şebdiz adlı atıyla Rum ülkesine yola çıkar. Rum Kayser'inin kızı Meryem ile evlenir. 50.000 kişilik bir ordu ile Medayin'e yürür ve tahtını tekrar ele geçirir. Bu arada Banu ölmüş ve Şirin, Ermen ülkesinin melikesi olmuştur. Hüsrev'i bulmak üzere Medayin'e gelen Şirin onun Meryem ile mutlu olduğunu görüp gizlice geri döner.

Şirin taze süt içme alışkanlığındadır. Şavur vasıtasıyla mimar olan Ferhat'a köşküne kadar uzayan bir su yolu, çeşme ve havuz yaptırır. Buralara süt doldurulacaktır. Bu arada Ferhat, Şirin'e aşık olur, kendine verilen hediyeleri de Şirin'in ayaklarına saçıp aşkından bahseder. Ferhat'ın aşkını duyan Hüsrev, Şirin'i kıskanıp onu oyalamak için ordusunun geçeceği bir tünel yapmasını emreder.

---

[480] Subaşı, 6.

Ferhat Bisütun isimli dağı delmeye başlar. Hüsrev bununla yetinmeyip bir kocakarı vasıtasıyla Ferhat'a Şirin'in öldüğü haberini gönderir. Ferhat kendini dağdan atarak intihar eder. Bu arada Meryem de ölür. Bir takım kaprisli maceralardan sonra Hüsrev ve Şirin birbirine kavuşurlar, ancak bu mutluluk uzun sürmez. Şirin'e göz koyan Meryem'in oğlu Şiruye, Hüsrev'i hançerletir. Şirin, Hüsrev'in tabutu başında intihar eder.

Gerçek hayattan alınmış fakat efsaneleşmiş olan bu aşk hikâyesi de edebi eserlerde iki seven insanın birbirlerine duydukları sevgiyi ifade etmek için malzeme olmuştur.

Birisi Veyse oldı biri Rāmīn
Birisi Ḫüsrev oldı biri Şīrīn (11)

Göre Şīrīn'i Ḫüsrev ḫurrem ü şād
Temāşā ide Ḫurşīd'i Ferahşād (3167)

İlā yevmi'l-kıyāme: "Ta kıyamet gününe kadar" anlamına gelen ibare; "ila" harf-i cerrinin ilavesiyle zaman zaman iktibas kabul edilen "ila yevmi'l-hisab" gibi *Kur'an*'a mahsus ifade şekillerindendir. Arap dili morfolojik yapısıyla da eski dilimizde klişeleşmiş bir ifade olarak görülür. Tabiî olarak bir çok ayette geçmekle birlikte, şiire ve yevmi'l-kıyamet şekliyle halk diline de yerleşmiştir.

ᶜAdāletle bulan ḫalḳ içre şöhret
Unudulmaz ilā yevmi'l-ḳıyāmet (5193)

İlm-i rukum: Hesap ilmi ve kuralları. Metin içerisinde Vamık'ın tahsil etmiş olduğu ilimler arasında gösteriliyor.

Bedīhī kesbi aḫz itdi ᶜulūmı
Ḥisāb-ı defter ü ᶜilm-i ruḳūmı (790)

İnşaallāh: "Allāh dilerse" anlamındadır. Allāh dilerse, nasip ederse, izin verirse gibi anlamları taşıyan ifade sadece yapısal olarak *Kur'an* dili morfolojisini yansıtır. "Allāh ne dilerse; güzel aferin, bravo, doğru, kim bilir, daha neler" anlamlarına gelir.[481]

Yine ᶜözr eyleyüb didi şehenşāh
Girüdür bāḳī ḫidmet inşaallāh (823)

---

[481] Sait Şimşek-Taceddin Uzun, *Arapça-Türkçe Deyimler,Kalıp İfadeler, Atasözleri*, İstanbul,1991, s. 22.

Ṭutuñ her biriñüz bir güşeye rāh
Yoluñuz açıḳ ola inşā'allāh (1183)

İsrafil: Dört büyük melekten biri olup kıyamet günü cesetlere ruh üflemeye ve sur çalmaya vazifelidir. Sur, *İsrafil'in borusu* diye ifade edilmişse de bir teşbih unsurudur. Bazıları bu çağrıyı mahiyet itibariyle bir orduyu harekete getirmek gibi ölülerin kabirde mahşer yerine toplanmasına istiare-i temsiliyye olarak yorumlamışlardır. Sur'un üç defa çalınacağı tefsir edilmiştir. İlk çalınışta Allāh'ın diledikleri dışındakiler dehşetten sarsılacak, ikincisinde yıkılıp ölecekler. Üçüncü çalınışta ise tekrar diriliş gerçekleşecek ve mahşer hayatı başlayacaktır.[482]

Metnin miraç bölümünde İsrafil'e telmih yapılmıştır. Resul-i Ekrem, İsrafil'i elinde sur ile arşın altında göreve hazır bekler halde müşahede etmiştir.

Çü ʿarş altına irdi ol yüzi nūr
Görür İsrāfīl elinde ṭutar ṣūr (202)

Kader: Ezelden ebede kadar olmuş ve olacak bütün olayların yeri ve mahiyeti ile Allāh tarafından bilinmesi, takdir ve irade edilmesidir. Kader Allāh'ın *ilim* ve *irade* sıfatlarıyla ilgildir.

Hüküm verme, Allāhü Taala'nın takdir ettiği, eda, yerine getirme anlamlarına gelen kaza[483] ezelde, Allāh tarafından bilinen ve takdir edilen şeylerin zamanı ve yeri geldiğinden takdire uygun olarak Allāh tarafından yaratılmasıdır. Kaza Allāh"ın *kudret* ve *tekvin* (yaratmak) sıfatları ile ilgilidir. Kadere iman iyi-kötü, hayır-şer ne varsa Allāh tarafından ezelde bilinip zamanı gelince onun irade sıfatıyla takdir edilmesine yani olayın yaratılacağına inanmak demektir. *Kaza* kelimesi bazen *kader* yerine kullanılırken bazen de belli ibadetlerin vakti geçtikten sonra eda edilmesi de aynı kelimeyle karşılanmıştır.

Kader hakkındaki problemler "kulların kendi fiillerini yaratma" meselesindeki ihtilaftan doğmuştur. Kader konusunda ileri sürülen fikirler aşırı uçlar ve mutedil taraftarlar bulmuştur. *Kur'an* ayetlerini ve hadislerini tetkik ve tefsirler bu görüşleri bir bakıma ekoller haline getirmiştir.

Cebriye kulun fiillerine mecbur olduğu kanaatindedir. Yani kişinin güç ve iradesini inkar etmiştir. *Kaderiyye* insanın kendine has bir iradeye sahip olduğu kanaatinde ileri gitmiştir. Kulun kendi istediği şeyi yapabileceğini, hatta Rabbinin

---

[482] *Yeni Ansiklopedi*, 4; 1599.
[483] Varlık vd., 1; 280.

istemediği şeyi bile yapmaya muktedir olduğunu savunmuştur. *Ehl-İ Sünnet* ise her iki görüşün de hatalı olduğu fikriyle hareket eder. Ehl-i sünnet anlayışına göre "O görünmeyeni de bilicidir, görüneni de"[484] ayetinin yorumu şöyledir. Görünmeyeni bilmek, eşya ve olayların meydana gelmeden önce bilinmesi demektir. Görünen ise var olduktan sonra bilinir. Allāh kullarını önceden kendisinin sahip olduğu bilgi bakımından değil, fakat onlara gönderdiği emir ve yasaklar bakımından mesul tutmuştur. Dolayısıyla insanlar itaatkar ve asi olmak üzere istedikleri gibi hareket edebilirler. Allāh'ın bu bilgiye önceden sahip olması onların fiillerini değiştirmez.[485] Naturalistlerin "doğa" nitelemesiyle eşyaya izafe edilen güç ve yetenekler ile bunların diğerleri ile oluşturduğu bağıntı ve zorunlu haller İslami anlayışta *Allāh'ın kanunları, adet ve sünneti* olarak adlandırılır. Allāh'ın kanunlarının yani mukadderatının değişmemesi şu anlama gelir. Mesela ürün elde etmek için toprak elverişli olmak şartıyla tohum atılır ve işlenir. Yeterince yağmur yağar, sulanır, güneş alırsa vs. tohumun türünden ürün elde edilir. Bu Allāh'ın ezeldeki takdiri ve varlık alemindeki sünnetidir."Allāh'ın sünneti değişmez."[486]

*Kur'an*da kaza ve kader; *halk* (yaratmak), *emir ve hüküm*, *ilan* ve *beyan* anlamlarında kullanılmıştır. [487]

Metinde de Camiī'nin, kaza ve kaderin ezeli bir hüküm olduğu kanaatini taşıdığı gözleniyor.

Ḥakīm ü Dilpeẕīr itdi duʿālar
Biḥāmdillāh ki ṣavuldı ḳażālar (3608).

Bu beyit; "Kaza-i Muallakı hiçbir şey değiştiremez. Yalnız dua değiştirir ve ömür yalnız ihsan, iyilik artırır." hadisindeki[488] akaidī hükme uygun olarak[489] şairin düşüncelerindeki sağlamlığı göstermek bakımından önemlidir. Diğer beyitler de öyle:

Ḳaçan Ḥaḳ bir ḳula virse ḳażāyı
Ḳażā inmege eyler iḳtiżāyı (2248)

Ḳader sürer ider cehdile iḳdām
İrürür vaḳtine anı serencām (2249)

---

[484] (Haşr 22)
[485] Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmi*, İstanbul, 1991, s. 285-290. (Aynı sayfalarda yer alan ve ekollerin görüşleri için referans gösterdikleri ayetlere ve ayrıntılı tefsirlere konuyu sınırlandırmak için metinde yer verilmedi).
[486] Muhammed İhsan Oğuz, *İslamda Kaza ve Kader*, İstanbul, 1993, s. 83-84.
[487] Ömer Nesefi, *Akaid*, (Haz. M. Seyyid Ahsen). İstanbul,1992, s. 137-139.
[488] Hadis, *İhya-u Ulumiddin*'den alıntı.
[489] Varlık vd., 1; 280.

Ne yazılsa cebîne ḫayr eger şer
Görür bir bir anı her neyise er (2250)

Ḳażāyile ḳader olmışdı dellāl
Kimine ṣat diridi kimine al (2461)

Kadir: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın "istediğini, istediği gibi yapmağa gücü yeten" sıfatı ve ismi. Allāh kudretini göstermek için kainatı yaratmıştır.[490]

Ne deñlü virse ḳudret şaḫṣa Ḳādir
Kim ol deñlü olur ᶜilminde māhir (528)

Kaf: Dünyanın etrafını çevreleyen efsanevi bir dağdır. Yecüc ve Mecüc'ün, cin, peri ve şeytanların, ejderha ve Anka'nın yaşamış olduğu yer olarak tahayyül edilmiştir. Yüksekliği 500 fersah olarak düşünülmüş, masal ve diğer anlatmalarda da uzaklığın ve genişliğin sembolü olarak kullanılmıştır. Güneşin ışıkları bu dağa çarpınca yeşile dönüşür ve mavi olarak yansırmış.

Kur'an'ın 50. suresinin ismi olan *Kaf*, aynı zamanda "Kaf" ayetiyle başlar. Müteşabih ayetlerden olmasına rağmen müfessirler tarafından "Kaf" dağı olarak da tefsir edilmiş, Kaf'ın yeşil zebercedden olduğu belirtilmiştir.

Edebiyatta tahayyülī mekān olarak önemli bir yer tutar.

Ulaşdı emri birle nūna bir ḳāf
Cihān var oldı andan Ḳāf-tā-Ḳāf (4)

Öñinden ürkeridi ṣayd-ı ṣaḥrā
Uçardı naᶜrasından Ḳāf'a ᶜAnḳā (1499)

Ṣanasın her biri şāhin ü şehbāz
İderler kūh-ı Ḳāf'a ṭoğru pervāz (3071)

Kamer: Ay olarak da ifade edilir. Neyyir-i asgar yani küçük nurludur. Birinci felekte yer alır. Güneş sultanının dostu ve veziridir. Düşmanı yoktur. Orta uğurludur. Tabiatı mutedil soğuk ve nemlidir. Pazartesi ve Cuma gecesine hakimdir. Kamer'e hakim olan beyaz renktir. Tesirinde doğanlar kararsız, ihmalci, hayalperest, zayıf ve metanetsiz, bencil ve endişeli olurlar. Keten, kamış ve kuru otların çürümesi de Kamere isnat olunur. Çürütme özelliği ayın ilk yarısında fazla ve ikinci yarısında nispeten az olurmuş. Her gezegen için bin yıllık bir zaman

---

[490] Tatlısu, 183.

dilimini devr ettiği, içinde bulunduğumuz zamanın son gezegenin, yani kamerin devri olduğu söylenir. Bu yüzden de son devir *devr-i kamer* olarak adlandırılır.

Kamer, ay, mah, meh kelimeleri aynı zamanda bir teşbih ve istiare malzemesidir. Sevgili aya benzetilir. Ay tutulması sevgilinin saçlarını yüzüne örtmesidir. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri ay üzerindeki karanlık kesimler olarak vasfedilmiştir. Her gece görünmemesi, yanına yaklaşılmaması, uzaktan seyredilmesi, yüksekte olması, karanlığı aydınlatması, benzetme ögeleridir. Ayın etrafında yıldızların olması ona ilgi gösterilmesi anlamına gelir. Bazen de bu yıldızlar ayın gözyaşları olarak yorumlanmıştır. Dolunay durumu; *bedr, meh-i taban, meh-tab, meh-i tamam, meh-i çar-deh* şekillerinde tabir edilir. Dolunayda deliliğin şiddetlenmesi aşığın divaneliğini anlatmak için malzeme olmuştur. Hilal olma durumu da yine teşbih için malzemedir. Sevgilinin kaşı hilale benzetilir. Sevgilinin kaşının gözlenmesi oruç ibadetinden sonra bayram hilalinin gözlenmesi gibidir.

Ḳodılar ᶜizzetile şāh öñinde
Nitekim burc-ı Pervīn māh öñinde (3207)

Ki şān cevlān ider Tāvus-i Sidre
Ḳamerdür yā şerefde irdi ḳadre (3145)

Nişār it şāh-ı devrān ayağına
Ṭağıt ıldız gibi māh ayağına (3292)

Bilürüz kim degüldür aña ḳābil
Kim olmaz āyīne aya muḳābil (3340)

Hilāl olmışdı ḥasretile ḳamer-veş
Dilin ṭutmışdı Dildārile Dilkeş (4721)

Kaza:. Bkz. "Kader".

Kelam: *Söz ibare, cümle* ve *cümlecikler.* İki farklı ıstılahi manası vardır:

1- Allāhü Taala'nın subuti sıfatlarındandır. Allāh; alet, harf, ve sese ihtiyaçtan münezzeh olarak söz söyler. "Rabbinin kelamı doğrudur ve adalet bakımından tam kemalindedir. O'nun kelimelerini değiştirici yoktur."[491] ve "De ki Rabbimin kelamını yazmak için bütün denizlerin suyu mürekkeb olsa ve bir o kadar daha yardımcı

---

[491] (Enam 115)

olarak ilave etsek, Rabbimin sözleri tükenmeden o denizler tükenir."[492] ayetlerinde bu sıfat tanımlanmıştır.

2- İman ve itikad bilgilerini delilleriyle anlatan ilimdir. İmam-ı Rabbani'ye göre ilm-i kelam, itikad edilecek ve kalb ile inanılacak şeyleri öğretir. İlm-i kelamda ehl-i sünnet alimlerinin, *Kur'an-ı Kerim*den ve *hadis*lerden anladığı bilgiler vardır. Bu bilgiler kelam ilmini oluşturur. [493]

Ömer Nasuhi Bilmen'in yapmış olduğu tanım en kapsamlı olanıdır. "Allāh Taala'nın zatından ve sıfatlarından, nübüvvet ve risalete dair meselelerden mebde ve mead itibariyle yaratılmışların hallerinden İslam kanunu üzere bahseden ilimdir." Bu tanımın dikkat çeken hususları yaratılmışların başlangıç ve son itibariyle araştırılması pozitif ilimlerin duyulara has bilgi edinme yönteminden farklıdır. Pozitif bilimlerin esas aldığı nakil değil akıldır. Oysa Kelam ilmi, izah aklī nitelikte de olsa nakle bağlı kalmayı hareket noktası kabul eder. Yani yaratılışın başlangıç ve son itibariyle ele alınması pozitif ilimlerin konusuna girmez. İkinci husus, İslam kanunu üzere oluştur. Bu kayıtla da kelam ilmi felsefeden ayrılır.

Kelam ilminin gayesi, imanı taklid anlayışından kurtarmak, delil ve ispatlarla ikna yoluna gitmek, batıl olan fikri mülahazalara karşı koruyucu bir yöntem ortaya koymaktır.[494]

Kelam ilminin en mühim konuları olan eşyanın hakikati Allāh'ın birliğine delil getirme "ilk sebep", yaratılışın başlangıcı, sebep - sonuç münasebeti gibi konular edebiyatımızda da bilhassa tevhid bölümünde yoğun olarak işlenen konular arasındadır.[495]

Metinde Vamık'ın kelam eğitimi aldığı belirtilmiştir.

Kelāmile bilüb ᶜilm-i maᶜānī
İderdi şerḥ bedīᶜile beyānı (785)

Kerrubī: Bkz. "Melek."

Kevser: Kelimenin çok geniş bir anlam yelpazesi vardır. *Bereket mübalağa seviyesinde çokluk, pek çok hayır, hikmet, ilim, Kur'an, İslam, tevhid, ilm-i ledün, marifetullāh, cennet ırmaklarının kaynakları, cennette bir havuz veya nehir, Kur'an-ı Kerim'in 108. suresinin ismi, kıyamete kadar gelecek, peygamber nesli,*

---

492 (Kehf 109)
493 Varlık vd., 1; 226, 285.
494 Topaloğlu, 48-49, 51.
495 Levend (1980) 81-83.

ashap, tabiin ve onların iyilik ve hayırları anlamlarına gelir. Kelimenin bu geniş anlam dünyası içerisinde *Mekke'nin fethi, Şam'ın fethi, ve İstanbul'un fethi* bile vardır. Kevser suresinin ilk ayeti ebced hesabıyla şöyle yorumlanmıştır.

El-kevser küllīdir. Yani manası umumidir. Bu manaların içinde İstanbul da bir ferttir. *El-kevser*, Ebced hesabıyla 757 (M. 1256) yılına tekabül eder. Bu yıl Sultan Orhan zamanında Süleyman Paşa kumandasında "erler" olarak isimlendirilen kırk yiğitin şehit olması ve İstanbul'un muhasara edilmesi ve bir anlamda fethin başlangıcı olmuştur. Kevser'in kime verildiği ise "innā aᶜteynāke" (sana kevseri bağışladık) ayetindeki şahıs zamiri *kef* ve ne için verildiğini gösteren "fesalli" kelimesinin ebced hesabıyla toplamı 857 (M. 1453)'e tekabül eder.[496] Dirayet yönü ağır basan bu tefsirin en güzel tarafı İstanbul'un mukaddes bir hediye olduğu mesajıdır.

Tefsirlerde Mekke ile Yemen arası uzunlukta, Safa ile Aden arası genişlikte olan bir akarsu olduğu belirtilmiştir. Suyundan bir kez içenin bir daha susamıyacağı söylenmiştir. Kevser suyu sütten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak bir su olarak tanımlanır. Kevseri cennette peygamberimize verilmiş bir havuz olarak tefsir edenler de vardır.[497]

Edebiyatta *ab-ı kevser, şarab-ı kevser* tamlamalarıyla sevgilinin dudağı için ve nat-ı şeriflerde cennet güzelliklerinden bir unsur olarak gösterilir. *Nat-ı şerif* ve *çar-ı yar-ı güzin*in övgülerinde malzeme olarak kullanılmıştır. Azra'nın dudağı da kevsere benzetilmiştir.

Emīrü'l-mü'minīn dördünci Ḥaydar
Odur sāḳī anuñdur cām-ı kevs̱er (265)

ᶜİẕārı cennet ola adı ᶜAẕrā
Ṭutağı kevs̱er ola ḳadı ṭūbā (745)

Muṭarrā bāğ-ı cennetden yañağı
Muṣaffā āb-ı kevs̱erden ṭudağı (977)

Keyvan (Zühal): Saturn. Yedinci kat göktedir. Feleği diğer feleklerin hepsinden büyük ve yüksek, devri de onların devirlerinden daha uzundur. Eski astrolojiye göre yedinci felekte olması yedinci iklimdeki memleketlerin bu gezegenin tesiri altında olacağı şeklinde yorumlanmıştır. Hindistan yedinci iklimdedir ve hintlilerin siyah olması Keyvan'ın siyah olmasının tesiri olarak görülmüştür. Çok uğursuzdur

[496] *Yeni Ansiklopedi*, 2; 977.
[497] Pala, 292.

yani kötülüğün ve fenalığın belirtisidir. Tabiatı aşırı derecede kuru ve soğuktur. Rengi siyahtır. Gam ve keder vericidir. Etkisinde doğanlar ahmak, cahil, bilgisiz, korkak, hasis ve yalancı olurlar. Hurafeye inanırlar ve hayale düşkündürler. Çarşamba gecesi ile cumartesi gününün ilk saatlerine hakimdir. Dostları Zühre ile Utarit Düşmanları ise Şems ile Kamer'dir. Madeni kurşundur. Eski kimyacılar kurşunu da zühal olarak adlandırırlar. Keyvan, Güneş (şems) sultanının hazinedarıdır.

Ḳodı Keyvān öñinde tāc ü taḫtı
Ki virdi ṣāḥibine raḫt-ı baḫtı (181)

Şerefde Keyḳubād olmışdı Keyvān
Aña taḫt-ı keyānī ḳurdı Mīzān (920)

Düzetmişlerdi ḳaṣr öñinde eyvān
Aña rifᶜatde reşk eylerdi Keyvān (3080)

Laᶜl: Yakuta benzeyen kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Rivayete göre aslında beyaz olan taş ciğer kanıyla boyanarak güneşe bırakılır ve bu şekilde kırmızılaşması sağlanırmış. Bugün de bazı antikacıların süs taşlarını kırmızılaştırmak için aynı yöntemi uygulamaktadır.

La'l edebiyatta çok fazla işlenmiş motiflerdendir. Değer verilen gözyaşları, ve sevgilinin dudağı rengi itibariyle la'le benzetilmiştir. Ayrıca kıymetli oluşu nedeniyle zenginliği anlatan tasvir ögelerinden biridir.

Yolub ṣaç u ṣaḳalın başın açdı
Gözinden yire laᶜl u incü ṣacdı (1655)

Yudar mı laᶜlüm añsa derdile kān
Olur mı sünbülüm añsa perīşān (3061)

Ḥisāba gelmez altun laᶜlile dür
Gemiyi gevherile itdiler pür (3057)

Lat u Menat: Cahiliyye döneminda müşrik araplar hemen hemen her türlü varlığa tapmışlardır. Havaya, güneşe, ay ve yıldızlara tapanlar yanında, güzel taş parçalarına, ağaçlara, kum tepelerine de tapıp takdis ederlerdi. Putlara takdim edilen yiyecekler en fazla başıboş köpeklerin işine yaramıştır. İlk defa Suva putuna tapmak suretiyle Hz. İsmail'in dininden ayrılmışlar, ardından Hübel putu Mekke'ye getirilmiş ve halk ona tapmaya başlamıştır. Lat'ı putlaştıran ise Amr b. Luhay

olmuştur. Rivayete göre bir yahudi *Sahratul Lāt* isimli dört köşe bir kayanın yanında hacılar için kavut ve kavrulmuş un karıştırmaktaydı. Bu yahudi öldüğü zaman Amr b. Luhay, bu ölmemiştir kayanın içine girmiştir diyerek kayayı kutsallaştırmış ve Mekke halkı Lat kayasına tapmaya başlamıştır. Lat putu Taif'te, Uzza Mekke'de, Menat ise Mekke ile Medine arasında Kudeyd'de Müsellel nahiyesinde bulunuyordu. Menat, Arapların en eski putu idi. Kureyşliler için en büyük put Uzza'dır. Kabe'nin içindeki putların en önemlisi ise Hübel idi. İnsan suretinde, kırmızı akikten yapılmış olan bu putun sağ eli kırıldığı için altından bir el yapılmıştı.

Mekke'de her evde bir put bulunurdu. Kabe'ye ise 360 tane put yerleştirilmişti.[498]

Edebi eserlerde bu put isimleri küfrü temsil etmek üzere kullanılmıştır. *Vamık u Azra*'da Lat ve Menat'a yalvararak savaş için hazırlanan Zengi'nin kafir olduğu dile getirilmiştir.

Zirihler geydi Zengī bindi ata
Tażarruᶜlar ider Lāt u Menāt'a (4210)

Lale: Tulipa (Liliaceae) türlerine verilen genel ad. Soğanlı, otsu, çok yıllık, kırmızı sarı ve beyaz çiçekleri olan bitkilerdir. Bazı türleri ise özel isimler alırlar.[499]

Divan edebiyatında gelincik, şakayık ve lale birbirleri yerine kullanılabilen kelimelerdir. Aynı çiçeğe işaret ederler. *Numanī* denilen ve dağlarda yetişen cinsi de edebiyatta malzeme olarak kullanılır. Buna *şakayık-ı numaniye* veya *lale-i numan* denir. Lalenin bu türünün Münzir oğlu Nu'man'a nisbet edildiği anlatılmıştır. Buna göre Numan bir gezinti esnasında bir çok gelincik çiçeği görmüş, manzara hoşuna gittiği için gelinciklerin korunmasını ve koparılmamasını emretmiş ve bu çiçeklere *lale-i numan* ismi verilmiştir.[500] İran mitolojisine göre yıldırım yaprağın üzerindeki çiğ tanesine düşünce çiğ tanesi ve yaprak alevlenmiş ve donmuş ve böylece ortasında siyah benekler olan kırmızı yapraklı lale oluşmuş.

Lalenin çok rağbet gören bir çiçek olmasının sebeplerinden biri de Arap harflerile yazıldığında harflerinin "Allāh" lafzındaki harflerden ibaret olması ve tabii olarak ebced hesabıyla her ikisinin de 66 etmesidir. Hilal de böyledir.

---

[498] Köksal (1981), (Ek Cilt), 145-147.
[499] Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara, 1997, s. 195.
[500] Onay, 277.

Eski kültürümüzde mimari eserler üzerine lale işlemesi koymak vazgeçilmez bir süsleme ögesi olmuştur. Rivayete göre Selimiye Camii müeezzin mahfiline yapılan ters lale bu kusursuz mimariye nazar değmemesi için yapılmış bir latif nazarlık veya lalenin tersinden okunmasına işaret edilmek suretiyle İslamiyet ve Türklüğün sembolü olan hilalin düz şekli ifade edilmek istenmiştir.[501]

Lale eski kültürümüzde sanki bir yaşama biçimidir. Lale yetiştirmek, yeni bir lale türüne isim vermek yarış halini almıştır. [502]

Lale yabani bir çiçektir. Çabuk solar ve suya fazlaca ihtiyaç duyar. Divan şiirinde şekil ve renk itibariyle cam, şem ve kase-i mercan olarak nitelendirilir. Aşık kanlı gözyaşlarıyla lalezarda gezer. Sevgilinin yanağı laledir ve lale hüznü temsil ettiği zaman bağrını ateşlere yakar. Metinde gözyaşları, yanak ve kadeh lale ile tasvir edilmiş, Vamık'ın bir savaşta almış olduğu yaralar da lale teşbihiyle ifade edilmiştir.

Aḳıtdı nergisi gül üzre jāle
Oda yandurdı bağrın ṣanki lāle (1565)

Açub nergislerin ol lāle-ruḫsār
Fiğān itdi nitekim bülbül-i zār (1580)

Götürler lāle gibi laᶜl-gūn cām
İçerler rāḥat içün rāḥ-ı gülfām (1723)

Boyandı cismi ḳana ṣanki lāle
Şaḳāyıḳ gibi ğarḳ olmışdı ala (1832)

Lanetu'llāh: "Allāh'ın laneti" demektir. Allāh'ın affından mahrum olmuş/mahrum olası anlamıyla bir tel'indir. İsim olarak kullanıldığı gibi (Allāhın lanet ettiği, Allāh tarafından lanetlenmiş), beddua, sövme ve yergi de bildirir. *Kur'an-ı Kerim*de Allāh'ın lanetlediği çok sayıda isyankar kavim, fert ve durum vardır. Camiî'ye *Vamık u Azra* yazmayı tavsiye eden Sinan Paşa bu işin, hayırla anılmaya vesile olacağını söyler.

Şol adı ḳoma kim yād olsa nāgāh
İşidenler diyeler laᶜnetü'llāh (329)

Levh-i maḥfuz: Değişiklik ve bozulmalardan korunmuş levha. Olmuş ve olacak bütün varlıklar ve olayların bütün ayrıntılarıyla yazılı olduğu kader levhası.

---

[501] Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, İstanbul, 1996, s. 139.
[502] Daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Kartal, *Klasik Türk Şiirinde Lale*, Ankara, 1998.

Levh-i mahfuz, Yasin suresinin 12. ayetinde bu şekilde tanımlanmıştır. Onun aslı ümmü'l-kitap olan ilmu'llāhtır. Bu değişmeyen, bozulmayan, yüce kanun, kütük, kitabların kaynağı ve aslı olan levh-i mahfuzda "Allāh dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır."[503] Bütün kitapların aslı ve Allāh'ın indinde olan, Allāh'ın ezeli ilmidir.[504] Levh-i mahfuz kader düşüncesinin de bir uzantısıdır. Metinde levh-i mahfuz, peygamberin miraçta müşahedeleri arasındadır.

Çü ᶜarş altına irdi ol yüzi nūr
Görür İsrāfīl elinde ṭutar ṣūr

Gözedüb emri ṭurur vaḳte ḥāżır
Öñinde levḥ-i maḥfūẓ aña nāẓır
(202-203)

Leyla vü Mecnun: Aşk hikâyesidir. Mesnevi yahut hikâye şeklinde müstakil olarak işlendiği gibi diğer nazım şekilleri içinde de yaygın ve etkileyici bir motif olarak kullanılmıştır. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir:

Ben-i Amir Kabilesinden Kays ile Leyla daha çocukken birbirlerini severler. Bir süre sonra bu duygusal bağlılık dedikodularla yayılır. Leyla'ya çadırdan çıkması yasaklanır, Kays da çöllere düşer ve Mecnun (deli) diye anılmaya başlar. Kays'ın babası onu Kabe'ye götürür. Dua etmesini ve bu aşktan kurtulmasını ister. Kays ise derdinin çoğalması ve aşkının ziyadeleşmesi için dua eder. Babası çaresizlikle onu geri getirir. Mecnun tekrar çöllere düşer ve vahşi hayvanlarla arkadaşlık eder. Mecnun'un söylediği yanık aşk şiirlerini okuyan Nevfel, Leyla'yı vermemekte direnen babasına savaş açar. Mecnun ise sevgisinden ötürü Leyla'nın kabilesinin yenilmemesi için dua eder.

Leyla'yı İbn Selam adında biriyle evlendirirler. Leyla bir süre İbn Selam'dan uzak kalmayı başarır. Daha sonra Mecnun'un intizarlarıyla İbn Selam ölür. Serbest kalan Leyla, çöllerde Mecnun'u arayıp bulur, fakat Mecnun artık onu tanımaz. Sevgisi manevi bir mertebeye ulaşmış olan Mecnun'u çaresizlikle bırakıp geri dönen Leyla, üzüntüsünden hasta olup ölür. Mecnun bu haberle Leyla'nın kabri başında kendisinin de ölmesi için Allāh'a yakarır ve "Leyla" diyerek can verir.

Hikâyenin değişik varyantlarında kurgunun da bazı sapmalarla daha farklı bir örgüde olduğu görülür.

---

[503] (Rad 39)
[504] *Yeni Ansiklopedi*, 3; 1069 -1070.

Bir Arap halk hikâyesi olan *Leyla vü Mecnun* Arap, İran ve Türk Edebiyatlarında defalarca kaleme alınmıştır. Türk Edebiyatında otuzdan fazla şair bu konuyu işlemiştir. Halk hikâyelerine de konu olan bu aşk zaman zaman filme çekilmiş, Rusça, Ermenice ve Almanca gibi değişik dillere çevrilmiştir.[505]

Şairler kendi aşklarını veya hikâye konusu olan aşk kahramanlarını, çok fazla dillere düşmüş Leyla ve Mecnun tipleriyle sembolize etmiş ve karşılaştırmışlardır. Leyla ve Mecnun isimleri, tasavvufî şiirden şarkılara kadar geniş bir yelpazede tekrar edilegelmiştir. Üzerinde çalıştığımız metinde de yoğun bir sevginin ifadesi olarak seçilmiş kahramanlar olarak işlenmiştir.

Biri Mecnūn olub nālān u giryān
Biri Leylī olur şādān u ḫandān (10)

Bu ṣūret fitnesinden oldı meftūn
Nitekim Leylī' nün ʿışḳında Mecnūn (1563)

Lülü: Bkz. "Dürr"

Mah-ı Nahşeb: Nahşeb (Nesef), şimdiki Karaşi şehridir. Mah-ı Nahşeb, Mukannaʿ'ın yapma ayının ismidir. Mukanna, Horasanlı bir şahıstır ve Nahşeb şehrinde Siyam Dağının eteğinde oldukça sanatkârane bir ay yaptığı veya geceleri sihirle *çāh-ı Nahşeb* isimli mitolojik bir kuyudan ay çıkardığı anlatılmıştır. Ay, Kamer'in grubundan sonra doğar ve dört fersahlık mesafeyi aydınlatırmış. Bu aya *Mah-ı Siyam* da denir. Metinde sevgili, sözü edilen aya benzetilmiştir.

Menāzil birle Hīrī şehrine şeb
İrürdi seyrini ol māh-ı Naḫşeb (1291)

Giderdi perde yüzden māh-ı Naḫşeb
Söze başladı ʿAẕrā-yı şeker-leb (2667)

Mahmud u Ayaz: Mahmud, (H. 357-421) Gazneviyan devletinin kurucusudur. Babası Sebüktigin Samanī emirlerinin soyundandır. Mahmud-ı Gaznevī olarak tanınır. Kendine *Yeminü'ddevle* ünvanı da verilmiştir. Fetihleri yanında getirdiği yeniliklerle de İslam medeniyetine faydalı olmuş bir kişidir. İlim erbabını ve sanatkârları himaye ettiği için zamanında oldukça fazla kitap yazılmıştır. Sarayında 400 şair bulunduğu rivayet edilmiştir. Firdevsī meşhur eseri *Şāhnāme*'yi bu devirde

[505] Pala, 314-316.

yazmış ve Sultan Mahmud'un sarayına arz etmiştir. Sultan Mahmud'un kendi de şiir söylemeye istidatlıdır.[506]

Ayaz, Mahmud-ı Gaznevī'nin bendesi, müşaviri ve sevgilisidir. Bilgisi, güzelliği, kahramanlığı ile meşhurdur. Mahmud bir gece sarhoşken Ayaz'a saçlarının yarısını kesmesini emretmiş fakat sabahleyin bu isteğinden pişman olmuştu. Ayaz'ın saçının hikâyesi ve Mahmud'un aşkı Fars edebiyatında oldukça meşhurdur. Gazairī Razi sultanın emriyle Ayaz'ı anlatan bir şiir söylemiş ve değerli hediyeler elde etmiştir.[507] Mahmud, bir gün bütün şairlerin hazır bulunduğu mecliste Firdevsī'de Ayaz'ın yüzünde çıkmaya başlamış ayva tüyleri için bir kıta söylemesini istedi. Firdevsī'nin söylediği kıta çok hoşuna gitti ve ona "meclisimizi Firdevse döndürdün" diyerek iltifatta bulundu. Padişah Firdevsī'nin şahsında aradığını bulmuştu. Onun huzurla çalışabileceği daireler hazırlattı.[508] Sultan Mahmud'un Ayaz'a aşkını anlatan hikâye ahlak bakımından aşkların en çirkinidir.[509]

Ayaz, sultan Mesud devrinde ordu kumandanı olarak bir takım memleketler zaptetmiş, H. 449 yılında ölmüştür. *Ayas* veya *Eyas* olarak da anılır. Bazıları Ayaz için Sultan İbrahim b. Mesud b. Mahmud-i Gaznevī ümerasından bir emirdir demiştir.[510] Şairler sevgililerini Mahmud'a kendilerini de Ayaz'a benzetirler.

İdinmese anı Firdevsī maḳṣūd
Añılmazdı bugün Āyāz u Maḥmūd (349)

Melek: Madde üstü ve insan zekasının kavrayamayacağı bu varlıklar, madde ve ruh terkibinden oluşan insan için metafizik inanç unsurlarındandır. İnsan meleklere inanmak suretiyle duyu alanını ebediyet alemi yönünde genişletir. *Melek* kelimesinin *elūk* ve *eluke* kökünden geldiği kabul edilince Allāh'tan geldiği emirleri yerine ileten elçi anlamına gelir. *Milk* ve *melk* kökünden geldiği kabul edilince *kuvvet ve kudret* anlamındadır. *İnsanları idare eden* anlamına gelen *melik* kelimesi de aynı köktendir. *Melik*, ruhani bir yapıya sahip olursa *melek* olur.

---

[506] Şemseddīn Samī, 6; 4228-4229.
[507] Sirus-i Şemīsa, *Ferheng-i Telmihāt*, Tehran, 1366 h.ş., s. 536-537.
[508] Firdevsī, X.
[509] Nasrullāh Pürcevadī, *Būy-i Cān* (*Can Esintisi İslamda Şiir Metafiziği*), (çev.: Hicabi Kırlangıç), İstanbul, 1998. s. 356.
[510] Muhammed Hüseyin b. Halef et-Tebrizī, *Burhān-ı Katı,- Mütercim Asım Efendi*, (Haz.: Mürsel Öztürk, Derya Örs), Ankara, 2000. ("Ayaz" md.)

Melekler, nuranī, ruhanī ve latif varlıklar olarak tanımlanmıştır. *Kur'an-ı Kerim*'in tanımına göre[511] Allāh'a isyan etmeyen, onun emriyle hareket eden varlıklardır. Hadislere göre ise melekler nurdan (ışıktan), cinler ise ateşten yaratılmışlardır. Bu varlıklar -modern bilimin de teyid ettiği gibi- görme ve duyma duyularının kuvveti sınırlanmış insan için başka bir boyuttadır. *İlliyyun, Mukarrebūn* ve *Kerrubiyyun* adını alan melekler Allāh'ı tesbih ve tazim ederler. İnsanların eylemlerini kaydedenler *Kiramen Katibin*, kabirde ilahi suali gerçekleştiren melekler *Münker* ve *Nekir*, insanları koruyup gözetmekle vazifeli olanlar *Hafaza*, cehennemde günahkārlara azap edenler *Zebānī*, cehennemi bekleyen de *Hazin* adını alır. Kainatı idare edenlere ise *Müdebbirāt* denir. Melekler yaratılışları gereği sırf ibadetle meşgul olan beşerī özelliklerden (yeme içme, uyuma, cinsiyet ve diğer yapısal özelliklerden) uzak varlıklardır. İnsanlar zaaf ve ihtiraslarla yani ilahi emirlere muhalif nefsī arzularıyla mücadele etmek zorunda olduğundan meleklerden üstündür. Bu sebepten dolayı Allāh meleklere Adem'e secde etmelerini emretmiştir.[512]

Edebiyatta yaygın bir kullanım alanı bulmuş olan terim sevgili için *kendisine benzetilen* unsur olarak görev almıştır.

Meleklerin nurdan yaratılmış olması ve kelimenin bünyesinde kudret manasının bulunması tasavvufi anlam yüklü şiirlerde "melek-sima" ifadesiyle hakiki sevgili olan Allāh'a işaret edilmesi olarak yorumlanmıştır.[513] Melek gökte bulunduğu için sevgilinin mekānı göklerdir. Günahsızlık, görülmez oluş, iman sembolü olma ve şeytan ile zıd bir konumda bulunma özellikleri sevgili için elverişli benzetme unsurları olmuştur.[514] Ayrıca köpek olan eve melek girmiyeceği inancı da şairlere malzeme olmuş köpeğe benzetilen rakip ile melek olan sevgili arasında kuvvetli bir anlam örgüsü oluşturulmuştur.[515]

Vamık u Azra metninde dini anlamda *miraç*ta rehberlik eden varlıklar olarak, huy güzelliğine sembol ve melek - köpek zıtlığı içinde sözü edilmiştir.

Kalur ol yolda Refref ol şehenşāh
Bu kez kerrūbīler idindi hem-rāh (205)

---

[511] (Tahrim 6, Enbiya 27)
[512] İbn Kesir, 1; 222-225.
[513] Ali Nihat Tarlan, *Fuzulī Divanının Şerhi*, 3 C., Ankara, 1985, C. 1, s. 41.
[514] Sefercioğlu, 134; Çavuşoğlu, 110; Cemal Kurnaz, *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul, 1996, s. 62.
[515] Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, 2001, s.154.

Pes andan aldı rūḥānī melekler
Muḳarreblerdür ol dergāhı bekler (207)

Girüb geldi ḳapudan bir semen-ber
Melek-ḫū Zühre-āyīn Müşterī-fer (2095)

Hümā olur mı ḳarġanuñ ḳarībi
Melek kelbüñ olur mı hem-nişīni (2308)

Ḳadem başdı ḳapudan ol ferişte
Ṣanasın ḫurdur girdi behişte (3006)

Yine göge çıḳardılar ḫuruşı
Feleklerden melekler itdi cuşı (3034)

Mennan: Çok ihsan eden veren, ihsanı bol anlamında Allāh'a izafeten kulanılan bir isimdir. Hannan u Mennan şeklinde klişeleşmiştir. (Bkz. "Hannan").

Senüñ luṭfuñdur iy Ḥannān ü Mennān
ᶜİnāyet menbaᶜından ḳılduñ iḥsān (222)

İrer senden ḳamu dertlere dermān
Senüñdür ḥikmet iy Ḥannān u Mennān (2232)

Misk (müşg): Doğu Türkistan'da yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğinden elde edilip işlenerek kozmetik malzemesi haline getirilen güzel bir parfümdür. Hıta, Hoten, Çin ve Hindistan'da bulunan misk ceylanı avcılar tarafından yakalanarak, sürüler halinde muhafaza edilir etinden ve miskinden faydalanılırmış. Başlangıçta hayvanın göbeğinde bir ur olan misk, kaşıntı halinde bir rahatsızlık verir. Hayvanın göbeğine kese bağlamak yahut bulunduğu yerlere kazıklar dikmek suretiyle kaşınan hayvanın urunu elde etme yoluna gidilir. Yılda bir kere oluşan bu siyah madde düşünce kokusu etrafa yayıldığından bulunması kolaydır. Bir urdan şişeler dolusu koku elde etmek mümkün imiş.

Misk edebiyatta güzel kokusu ve siyah rengi itibariyle benzetme malzemesi olarak kullanılmıştır. Sevgilinin kokusu, saçının rengi, kaşı, beni, ayvatüyleri, vs. miske benzetilir. Miskin elde edildiği Çin, Hıta ve Hoten kelimeleriyle de yine istiare yapılır. *Nafe-i Çin* ifadesiyle de miske işaret edilir.

Ṭararlar sünbülini ᶜanber ile
Muṭarrā itdiler müş(i)-i terile (4853)

Cihānı ṭutdı būy-i misk ü ᶜanber
Dimāġı ᶜālemüñ oldı muᶜaṭṭar (3110)

İki nergisleri bīmār u sermest
İki ebrūları miskīn-i peyvest (3285)

İki ᶜanber külāle caᶜd u müşgīn
Nice ḫāl-i siyeh şan nāfe-i Çīn (3286)

Mizan: (Terazi). Kelimenin iki ıstılahi anlamı vardır. İlki mahşerde kurulacak olan ve insanların hata ve sevaplarını değerlendirecek olan ilahi ölçüdür.

İkincisi bir burca işaret eder. Metinde bu burcun ismi olarak kullanılmıştır. Mizan 24 Eylül ile 23 Ekim arasındaki dönemi içerir. Mizan (terazi) bu dönemde doğanların burcudur. Başak burcunun yanında bulunan dört yıldızdan oluşan bir yıldız kümesidir. Yıldızı Zühredir. Etkisinde doğanların en belirgin özelliği neşeli ve adaletli olmaktır.

Şerefde Keyḳubād olmışdı Keyvān
Aña taḫt-ı keyānī ḳurdı Mīzān (920)

Muhakkak: Hüsn-i Hatta Kufi ile sülüs arası bir yazıdır. *Elif* ve *Lam* harfleri gibi dikey harfler düz ve tok, *sin, fe, kaf* ve *nun* harflerinin çanakları düze yakın ve uzunca kıvrımlar ise sülüse göre daha köşelidir.[516] Metinde Taymus Şah'ın, Şah Babek'e göndermiş olduğu mektubun başlığı olan "Hazret-i Hakk'ın ismiyle" cümlesinin bu yazı türüyle yazıldığını anlıyoruz.

Yazılmış ḥüsn-i ḫaṭṭile muḥaḳḳaḳ
Ser-i nāme be-nām-ı Ḥażret-i Ḥaḳ (629)

Mühre: Mühre bir çeşit yuvarlak ve pürüzsüz bir küredir. Deniz böceği kabuğundan, kaz yumurtası şeklinde camdan, çakmak taşından, veya sert akikten yapılmış olabilir. Hüsn-i hat sanatında kağıdın hazırlanması ayrıca bir incelik ister. Kağıt yumurta akıyla aharlanır ve daha sonra çatlamasını önlemek ve üzerindeki pürüzleri yok etmek maksadıyla mühreyle parlatılır.[517] Kelime her ne kadar *hüsn-i hatt*a ait bir ıstılahsa da metinde *şeb-çerāġ*ı çağrıştıran bir anlamda kullanılmıştır. *Ferheng-i Ziya*'da "yuvarlak ve yumru" olan nesneler için genel bir tabir olarak kullanılan *mühre, mühr-i mār* terkibinde "yılanlardan bir kısmının başında olan

---

[516] Subaşı, 10.
[517] Serin, 102.

mühre" olarak tanımlanıyor. Aşağıdaki beyitte de bu anlama uygun bir anlatım vardır.

Melik Vāmıḳ yirinden eyledi ḫîz
Çıḳardı ejdehānuñ mühresin tîz (4154)

Müşteri (Bircis): (Sakıt, Erendiz, Jüpiter, Mars). Altıncı felekte yer alır. Eski astrolojiye göre orta derecede sıcak ve rutubetli olan Müşteri Pazartesi gecesi ile Perşembe gününe hakimdir. Bu gecenin gurubu ile günün doğuşundan itibaren birer saatlik kısım bu yıldıza nispet edilmiştir. Çok uğurludur. Rengi mavidir. Mirrih ve Kamer, dostları Zühre ile Utarit, düşmanlarıdır. Güneş (Şems) sultanının kadısıdır. Etkisinde doğanlar cesur, alicenap, zarif ve talihli olurlar. Güzel konuşurlar. Nazik ve yumuşak huyludurlar.

Metinde Müşteri'nin parlaklığı, talihin yaver gitmesi üzerindeki tesiri ve güzelliği sebebiyle olumlu yönden *kendisine benzetilen* olarak işlenmiştir.

Ezel Keyvān u Bircîs ṣoñra Behrām
Pes andan ṣoñra Şems'e irdi eyyām (553)

Ḳırān-ı mihr ü meh çün ola vāḳiᶜ
Ṭoġa bir Müşterî-baḫt Zühre-ṭāliᶜ (645)

Cüvānî ḫurremidi adı Ferruḫ
Ḫuceste ṭāliᶜidi Müşterî-ruḫ (3432)

Nahid: Bkz. "Zühre".

Nefs-i Mutmaᶜinne: Nefsin kalbe bakan yönünün nurlanmasıdır. Bu içindeki incinin parlaklığından dolayı sedefin bir yanının parlaması gibidir. alp ruh tarafına çekildikçe nefis de kalp yönüne çekilir. Bu çekilme nefsi nurlandırır. Nefsin nurlanması nefs-i mutmain halinin belirtisidir. Allāh bu haldeki nefse "Ey mutmain olmuş (huzura kavuşmuş, itaatkar) nefis, sen Rabb'inden, Rabb'in de senden razı olarak O'na dön!"[518] ayetleriyle hitap eder.[519] Nefs-i mutmain, kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulup güzel ahlak ile yapılanmış olan nefistir. Bu nefs, Allāh'ın inayetiyle *sekinet* (gönül rahatlığı, karar) ve *yakin*e (sağlam bilgiye) ulaşmış olan nefistir. Bu makamda "Hakk" zikredilir.[520]

---

[518] (Fecr suresi 27 -28)
[519] Şihabuddîn Sühreverdî, *Avārifü'l-Meārif (Gerçek Tasavvuf)*, (Tercüme-Tahric: Dilaver Selvi), İstanbul, 1995, s. 300.
[520] Ebu Nasr Serrac Tusî, *El-Lümā (İslam Tasavvufu)*, (Haz.:H. Kamil Yılmaz), İstanbul, 1996, s. 555.

Ki evvel nefsi nefs-i muṭma'indür
İkinci ḳalbi ḥilmile emindür (766)

Nergis: Nergis, anlam zenginliğini şeklinden ve mitolojiden alan bir çiçektir. Efsanesi yazardan yazara değişen Narkissos için en yaygın versiyon *Ovidius*'un *Metamorphoseis*'indeki versiyondur. Buna göre Narkissos, tanrı Kephisos ile Nympha Liriope'nin oğludur. Doğduğunda anne ve babası kahinle görüşür. Kahin çocuğun kendi yüzüne bakmazsa çok ileri yaşa kadar yaşıyacağını söyler. Narkissos genç bir delikanlı iken bir çok genç kız ona aşık olur. O bütün bunlara duyarsız davranır. Sonunda Ekho ona gönül verir, ama onun elinden de fazla bir şey gelmez. Ekho üzüntüden dolayı inzivaya çekilir, zayıflar ve sonunda yalnız bir sesten ibaret kalır. Diğer kızlar öçlerinin alınması için tanrılara başvururlar. Tanrılar tarafından cezalandırılan Narkissos bir gün suda aksini görür. Bu güzel yüze bir anda aşık olup, gözlerini ondan ayıramaz ve kendi suretine bakakalarak ölür. Narkissos'un öldüğü yerde bir çiçek biter ve ona nergis adı verilir.

Boiotia versiyonu oldukça farklıdır. Bu versiyona göre Narkissos Teespiai Köyü sakinlerinden çok yakışıklı ama aşkın zevklerinden hoşlanmayan bir gençtir. Ameinias tarafından çok sevilmesine rağmen onun aşkına cevap vermez ve dahası ona kırıcı davranır. Nitekim sonunda ona bir kılıç armağan eder. Ameinias da bu kılıçla kendini intihar eder. Ölürken de tanrıların belasına uğraması için Narkissos'a beddua eder. Narkissos bir gün pınarın sularında aksini görüp ümitsiz bir aşka kapılır ve kendini öldürür. Kanına bulanan otların yanında nergis adı verilen çiçek doğar.

*Pausanias versiyonu*nda, Narkissos'un kendisine çok benzeyen ve çok sevdiği ikiz kız kardeşinin olduğu ve onun ölümünün Narkissos'u çok üzdüğü anlatılır. Narkissos bir gün pınarın sularında kendini görüp ilk önce kızkardeşini gördüğünü sanır, daha sonra bunun kendi aksi olduğunu anlaması da bir şeyi değiştirmez. Teselli bulmak için pınarın başında kendi aksini seyretmeyi alışkanlık haline getirir.[521]

"Narsisizm" terimi psikilojide "kendi kendine hayranlığı" ifade eder. Narkoz ve narkotik kelimeleri de aynı kökten gelir. Ayrıca çiçeğin bünyesinde uyuşturucu bir madde bulunur. Divan şiirinde de nergisin bimar, mest, mahmur olması, elinden kadehi düşmeyen biri olarak tasavvur edilmesi ilgi çekicidir.[522]

---

[521] Pierre Grimal, *Mitoloji sözlüğü - Yunan ve Roma*, (çev.: Sevgi Tamgüç), İstanbul, 1997, s. 527 - 528.
[522] Ayvazoğlu (1996), 144-145.

Bütün bu efsanelerin en etkileyici epizotu, yani Narkissos'un kendi aksine aşık olması ve ölmesi edebiyatımızda malzeme olmuştur. Nergisin bakıştaki hayranlığı çağrıştıran bir çiçek olması, malzemenin temel karakteristiğidir.

Diğer bir efsane de şöyledir. Nergis bir perinin oğluymuş. İnsanlar ve periler ona aşıkmış. Ses isimli bir peri aşkından ötürü taşa dönmüş. Doğuda gül ile nergis arasında bir aşkın yaşandığı efsanesi vardır. Gül kulağa ve nergis ömür boyu beklemeye mahkum olmuş bir göze benzetilmiştir.[523] Edebiyatta da kaynağındaki bu efsaneler nergisi zengin bir sanat malzemesi haline getirmiştir. Sevgilinin gözü nergise benzetilmiştir.

Gözi mekrinde nergis zār u ḫaste
Ruḫı fikrinde lāle dil-şikeste (1524)

İki nergisleri maḫmūr u bī-ḫ^{v}āb
Döker gül üstine şīşeyle güllāb (1109)

Nevruz: Yeni gün. 21 Mart günüdür. İran'da iki ayrı güne bu isim verilir. Ferverdin ayının yani bahar mevsiminin başlangıcı olan ilk ayın ilk günüdür. Efsaneye göre Allāh kainatı ve insanları bu günde yaratmıştır. Diğer bir efsaneye göre ise Cem bu günde bütün dünyayı dolaştıktan sonra Azerbaycan'a gelmiş burayı beğenmiş ve mücevherle süslü elbiseler giyerek bir tepenin üzerinde tahta oturmuş. Güneşin doğuşuyla birlikte etrafa aydınlık saçan elbise ve tacı insanları etkilemiş. Bu günü diğerlerinden farklı bir gün olarak yorumladıkları için "nevruz" demişlerdir. Aynı ayın yedinci gününe de nevruz denmiştir. Efsaneye göre bu günde de Cem halkı toplamış ve o günü Tanrı'ya şükür günü olarak ilan etmiş. Bundan dolayı eski İran şahları bu günde tahta oturmayı, herkese yardım etmeyi, mahpusları serbest bırakmayı, içki ve yemek meclisleri kurmayı adet haline getirmişler. Nevruz gününün başlangıcı Süleyman Peygamberin tahtını yeniden elde edişi olarak da yorumlanmıştır.[524] Günümüzde baharı ve Türklerin Ergenekon'dan çıkışını temsilen nevruz kutlamaları yapılır.

Divan şiirinde nevruz bilhassa aşıkların bayramı ve kavuşma mevsimi olarak yorumlanmış *nevruziye*ler yazmak gelenek halini almıştır.

Ṭulunmayınca ṭoğmaz şems-i pīrūz
Ḳış olmayınca gelmez rūz-ı nevrūz (1278)

---

[523] Pala, 388.
[524] Bkz. Dini Kişilikler Bl. "Süleyman" md. s. 113.

Şükür minnet Ḫudā'ya rūz-i nevrūz
İrişdi saʿāt-ı saʿd vaḳt-i pīrūz (3374)

Nūh tak: (Dokuz kubbe, dokuz felek). Bkz. "Felek".

Oniki hatt: Şeş-kalem yahut aklam-ı sitte (altı kalem) ismiyle tanınan yazı türleri şunlardır: Sülüs, Muhakkak, Reyhani, Nesih, Tevkiī ve Rikaa. Bunlara başka yazı türleri de ilave edilmiştir. Araştırıcılar bu yazı türlerini değişik sınıflandırmalara giderek isimlendirmişlerdir. Ta'lik, Dīvanī, Celī Dīvanī, Rıkʿa, Siyakat, Makılī veya Gubari, Divani, Rikʿa, Siyakat ve müselsel gibi sınıflandırmalar yapılmıştır.[525] Vamık aldığı dersler sonunda *oniki hatt*a icazet sahibi olmuştur.

Muḥaṣṣal on iki ḫattī raḳamdan
Yazardı cümlesini bir ḳalemden (793)

Öküz-Balık: Eski inanışa göre dünya; düz, etrafı Kaf Dağı ile çevrili ve bir deniz üzerinde çalakalanıp durmaktadır. Allāh bir melek gönderip balığı, omuzuna almasını emretti. Meleğin altında sırasıyla kaya, öküz, balık, okyanus, cehennem ve fırtınalı rüzgar kısımları bulunmaktadır.[526] Eskilerin bu inanışı daha sonraları insanların maişetlerini temin alanı olarak karada toprağı işleyecek öküz, denizden de balık tutmak anlamında yorumlanmıştır.

Vamık u Azra'da işleniş tarzı itibariyle Boğa burcunun yöneticisi olan Zühre'den, Balık burcunun yöneticisi olan Müşteri gezegenine kadar etkili olan bir kılıçtan söz edilmiş olabilir.

Şu resme tīzidi ol tīġ-i ḫ(ᵛ)ūn-ḫᵛār
Öküz'den Balıġ'a iderdi der-kār (3230)

Peren: Bkz. "Pervin".

Peri: Perī cinlerin dişilerine verilen addır. Çok güzel olduklarına inanılır. Perilerin çeşme, hamam ve tabiatı güzel olan yerlerde yaşadığı tasavvur edilmiştir. Halk edebiyatında da geniş yer tutan perilerin insanları kendilerine aşık ettiği, bazen evlenip çocuk sahibi oldukları anlatılır. Değişik görüntülere girebilme, aniden gözden kaybolma özellikleri vardır. Bu özellikleriyle sevgili için *kendisine benzetilen* veya istiare yoluyla sevgiliye işaret eden varlıktır.

---

[525] Bkz. Serin, 32; Subaşı, 14-18
[526] Pala, 320.

Gözine şu içince geldi uyḫu
Belinleyü uyandı ol perî-ḫū (1236)

Gice gündüz perî-peyḳerler ile
İderdi ᶜişreti dilberlerile (1481)

Pes andan Lāhicān emr itdi fi'l-ḥāl
Periler uçdılar açub per ü bāl (3055)

Pervane: Bkz. "Şem ü Pervane".

Perverd-gar: Allāh için isim olarak kullanılır. Farsça olan kelime "besleyici, terbiye edici, rızıklandırıcı" sıfatlarını da bünyesinde taşır. Metinde Allāhın Kadir ismiyle terkip oluşturmuştur. Yani kelime tek başına hem sıfat hem de isimdir.

Anuñla daḫı bulunmadı çāre
Şığındı Ḳādir-i Perverdgār'a (3626)

Pervin (Süreyya, Peren, Ülker): Sevr (Boğa) ve Hamel (Koç) burcunda sıralanan bir takım yıldızıdır. Gav-ı asman ismi de süreyya yıldız kümesi anlamına gelir. Metinde "gav-ı gerdun" terkibinin de aynı anlamda kullanıldığını görülmektedir. Cevher ipliği, aşıkın gözyaşları, aya benzeyen sevgilinin başına kümelenip ona ilgi gösteren kimseler, ayın gözyaşları gibi benzetmeler için bu yıldız manzumesi *kendisine benzetilen* unsurdur.

Bir oḳ kim nesr-i ṭāyire atardı
Geçerdi gāv-ı gerdūne batardı (858)

Buluñ on duḫter-i ferḫunde-aḫter
Kim olsun bu Ḳamer bezminde Ülker (985)

ᶜAceb bu lüᵓlüᵓ-diş dürr-i ᶜAden mi
Ḳamer ḳurbında yā naẓm-ı Peren mi (1532)

Göricek māhı Ṭaymūs-ı cihān-bīn
Eli bağlı gibi gösterdi Pervīn (692)

Bir ağac bitmiş anda şānki ṭūbā
İrişmişdi şerādan tā Şüreyyā (1508)

Rabb: *Yetiştiren, besleyen, kayıran* sıfatlarıyla Allāh'ın ismidir. O, Mürebbi, Seyyid, Malik ve Sahib'dir.

Bilüm ṭağıldı ᶜaḳlum şaşdı yā Rab
Başuma olmaz işler düşdi yā Rab (1383)

Rahîm: (Esmâü'l-hüsnâ). Allâh "pek ziyade merhamet edici, verdiği nimetleri iyi kullananları, daha büyük ve ebedi nimetler vermek suretiyle mükafatlandırıcı"dır. *Rahmân* ismiyle Allâh ezelde bütün varlıklar için hayır ve rahmet takdir etmiştir. *Rahîm* ismi ile irade sahibi olan insanlar için yükseliş takdir etmiştir. İnsan bu takdire uygun olarak modernleşme eğilimindedir. İnsan, kabiliyetlerini bu iradenin doğrultusunda işletir. Bünyesinde acıma anlamı da bulunan bu sıfat-isim yukarıda bahsedilen imkânı iyi kullananları kapsayan rahmettir. Rahman sıfatındaki rahmet hiçbir şarta bağlı olmaksızın bahş olunur.[527]

Arada kimi ẓâlim kimi maẓlûm
Raḥîmâ raḥmetüñden itme maḥrûm (229)

Duʿâsın Câmiʿî'nüñ ḳıl icâbet
Raḥîm'sin raḥmetüñe yoḳ nihâyet (3528)

Rahman: (Esmâü'l-hüsnâ). Allâh "ezelde bütün yaratılmışlar hakkında hayır ve rahmet irade buyuran, sevdiğini, sevmediğini ayırdetmiyerek tekmil mahlukatını sayısız nimetlere müstağrak kılan"dır. Bu isim "irade-i hayır" yani hayır takdir etmek anlamında tefsir edilmiştir. Allâh merhamet etmeyi tercih ve gerekli görüp ahlak edinmiştir. Bünyesinde merhamet etmek anlamı taşıyan "Rahman" sıfat-ismini "acımak" kelimesi ile karşılamak yetersiz olur. "Acımak", bir bakıma elden bir şey gelmeyince (yardım etmek, iyilik yapmak gibi) kederlenmek anlamında noksan bir merhamettir. "Merhamet", acımak ve yardım etmeyi isteyip buna da gücü yetmek anlamını ihtiva eder.[528] (Ayrıca bkz. "Rahîm").

Irağ olsa ne deñlü kûy-i cânân
Yaḳın olur ʿinâyet itse Raḥmân (1220)

Rahmetu'llâh: "Allâh"ın rahmeti". "Allâh ona rahmet etsin" demek anlamında ölüye duadır. Deyim[529] çok sayıda ayette geçer. "Allâh rahmet etsin", "rahmetli", "merhum" ifadesi gibi tabii ve klişeleşmiş olan bu söyleyiş lafız ve mana bakımından metnimizde yer aldığı şekliyle belli bir ayet ya da hadise gönderme yapmaz.

Bir adı ḳo ki yâd olınsa her gâh
İşidenler disünler raḥmetü'llâh (330)

---

[527] Tatlısu, 32 -33.
[528] *A.g.e.*, s. 29 - 30.
[529] Şimşek - Uzun, 176.

Refref: Hz. Muhammed'in miraç gecesinde sidretü'l-müntehadan sonra yolculuğunu sürdürdüğü bineğin adı. İnce yumuşak kumaş veya bir çeşit yeşil döşek olarak tanımlanmıştır. Refref, *Vamık u Azra*'da yeşil bir kuştur.

Ṭavāf eyledi Beyt'i şevḳıle ḫoş
Adı Refref irişdi bir yeşil ḳuş (196)

Reml: Arapça *kum* anlamına gelir. Kum veya kağıt üzerine konulan noktalar ve bu noktalar arasına çizgi çizip geleceğe dair hükümler çıkarmak ilmine ilm-i reml denir. Bu işle meşgul olanlara da remmal denir. Konuyla ilgili bazı kitaplar da yazılmıştır. Eski Anadolu kasabalarında bu işi geçim kaynağı eden çok sayıda kişi ortaya çıkmış, daha sonra bu "sahtekarlık" yasaklanmıştır. Vamık'ın remil dersi almış olması dönemin bu ilme bakışını göstermek bakımından dikkat çekicidir.

Uṣūlile fürūᶜın her ᶜulūmuñ
Żamīrin remlüñ aḥkāmın nücūmuñ (782)

Rıdvan: "Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedī kalmak üzere girin buraya, derler."[530] Ayetin Arapça ifadesindeki *hazene*, bekçiler anlamına gelir, *hazin* kelimesinin çoğuludur ve *koruyacağı şey hakkında kendine güvenilen* demektir. Rıdvan kelimesi *Kur'an*'da, *Buhari*, *Kütüb-i Sitte* hadis kitaplarında ve tefsirlerde *cennetin bekçisi* anlamında kullanılmamıştır. Geçtiği diğer yerlerde de *Allāh* lafzı ile terkip halindedir ve *Allāh'ın hoşnutluğu* anlamındadır. Fakat rıza kelimesinden türemiş olan kelimenin, Allāh tarafından cennet bekçilerinin büyüğüne verilen bir isim olduğu söylenmiştir.[531]

Cennet'in vasfedildiği " ...Takva sahipleri için Rableri yanında içinden ırmaklar akan ebediyyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allāh'ın *hoşnutluğ*u vardır."[532] "Allāh, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedi kalmak üzere altından, ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vadetti, Allāh'ın *rıza*sı ise hepsinden büyüktür."[533] ayetlerinde de kelime *hoşnutluk* ve *rıza* anlamlarıyla tercüme ve tefsir edilmiştir. Hatta tefsirde "rıdvan"

---

[530] (Zümer 73)
[531] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye (1998),145.
[532] (Al-i İmran 15)
[533] (Tevbe 72)

ın Allâh'ın bitmek bilmeyen ihsanının cennetten sonraki bir merhalesi olduğu da belirtilmiştir.[534]

Kelimeye verilen "cennetin büyük bekçisi" anlamının, mecazi bir bekçilik olduğunu ve Allâh'ın hoşnutluğunu elde etmenin cennete giriş izni olabileceğini belirtmek istiyoruz.

Edebî metinlerde Cennetin büyük bekçisi anlamında kullanılan Rıdvan ismi *Vamık u Azra*'da da farklı değildir. Cennetle ilintili olan *hûr, gılmân, firdevs, müzeyyen* vs. kelimelerle birlikte kullanılmıştır.

Zemîn ü âs-mân cennât ü Rıḍvân
Vuḥûşile ṭuyûr u insile cân (121)

Müzeyyen eylesün Firdevs'i Rıḍvân
Ṭonansun ḥullelerle ḥûr u gılmân (132)

Pes andan gördi vâcib şâh-ı devrân
Didi tenhâ gerekmez ḥûr-i rıḍvân (984)

Ruh-ı Kuds: Bkz. "Cebrail".

Sedd-i İskender: *Kur'an*da "Zülkarneyn" olarak ismi anılan ve Allâh tarafından "salih kul" olarak tanımlanan İskender-i Zülkarneyn'in hayatı etrafında bir çok efsane ve rivayet teşekkül etmiştir. Edebiyatta en fazla ab-ı hayatı aramaya çıkması, etrafındaki kavimler arasında "fesat çıkaran" Yecüc ve Mecüc isimli kavmi yaptırdığı bir seddile hapsetmesi işlenmiştir. Zülkarneyn "Bana demir kütleleri getirin! İki ucu denkleştirdiği vakit "körükleyin" dedi. Demiri bir ateş haline getirince "getirin bana, üzerine erimiş bakır dökeyim dedi." "Artık ne onu aşabildiler, ne de delebildiler."[535] *Kur'an-ı Kerim*'de bu şekilde tavsif edilmiş olan *sed*, şiirde, sağlamlığı ifade için *kendisine benzetilen* unsur veya Zülkarneyn'e telmih görevi yüklenmiştir.

Kimisi sedd-i İskender gibi berk
Ṭururdı baş u cânın eyleyüb terk (2487)

Semek Burcu: Güneş bu burca 20 Şubat ile 20 Mart tarihlerinde girer. Balık burcunu Jüpiter (Müşteri) yönetir. Güneşin Balık burcunda olması sağlık açısından

534 Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 2825; İbn Kesir, 3; 1193; Ömer Nasuhi Bilmen, 1; 333.
535 (Kehf 96-97)

olumsuzdur. Geleneksel özellikler içerisinde hayal gücü, yumuşaklık, şefkat, sezgi gücü ve acıma duygusunun ağırlıkta olduğu söylenebilir.[536]

Vamık u Azra metninde bir yüksekliği mübalağa yoluyla anlatmak için motif olarak kullanılmıştır.

Görür bir ḳalʿa kim āslı Semek'de
Ucı her burcınuñ evc-i felekde (2177)

Semender: Ateşte yanmayan bir tür efsanevi kuştur. Çıkardığı bir yağ vasıtasıyla ateşten korunduğu da rivayet edilen bu kuşun sadece ateşte yaşadığı, ateşten çıkınca öldüğü rivayet edilmiştir. Hint mecusilerinin devamlı yaktıkları ateşin ısısı şiddetlenince semender denilen kanatlı bir böcek ortaya çıkarmış. Semenderin denizatına benzeyen kuyruklu bir hayvan veya "su kertenkelesi" olduğu da söylenmiştir. Bazı şerhlerde ateşte gezen, koyun büyüklüğünde bir hayvan olduğu beyaz, yeşil, kırmızı, meneviş renkli tüylerinden mendil yapıldığı mendil kirlenince de ateşte yakılarak temizlendiği ifade edilmiştir. Lehçe-i Osmanī'de "Semender keler cinsinden bir kumluk hayvanıdır. Kaypak semender suda olur. Gayet soğuk bir hayvan olduğundan kudemadan biri ateşe girse söndürür diye tezyif etmiş, halk ateşte gezer diye anlamış." bilgileri kaydedilmiştir. Metinde ateş ve semender ilişkisi vurgulanmıştır.

Semender'sin sen olduñ nāra ʿāşıḳ
Ben oldum nūrile dīdāra ʿāşıḳ (1373)

Servi: Divan şiirinde sanatlı söyleyişe en fazla malzeme teşkil eden ögelerden biridir. Servi; düz boyu, su kenarında yetişmesi, yaz kış yeşil kalması rüzgarların etkisine maruz kalmaması, mezarlıklarda çok bulunması, sarmaşık gülleriyle birlikte bulunması gibi özellikleriyle zengin anlamlı bir mazmundur. Gül, lale, çınar, nergis, menekşe, sünbül, ok, naz kad, kamet, kıyamet, bela, bala kelimeleri de servinin yanında kullanılan motiflerdir. Şairler servinin bu özellikleri ile sevgililerini ve kendilerini tanımlarlar. Serv ve istiare yoluyla sevgili, *serv-i āzād, serv-ī bālā, serv-i cinān, serv-i çemen, serv-i hırāmān, serv-i nāz, serv-i revān, serv-i sehī, serv-i ser-efrāz, serv-i hoş-endām, serv-i sīmīn, serv-i simin-ber* şeklinde isimlendirilir.

[536] Sügen, 54.

Bir ayaḳ üstine serv-i ḫırāmān
Ṭurub eyler duᶜā-yı şāh-ı devrān (408)

Biḥamdillāh ki tāze nev-cüvānsın
Güzellik bāğına serv-i revānsın (1446)

Nihāli müntehā serv-i sehīden
Hezārān-bih zenaḫdānı behīden (3287)

Süvār oldı ata serv-i revānlar
Revān oldı yola serv-i cinānlar (4746)

Bu cānibden güzeller şāhı ᶜAẕrā
Yanınca Dilpeẕīr ol serv-i raᶜnā (4763)

Perīzād'a ol iki serv-i bālā
Didiler merḥābā ehlā vü sehlā (4764)

Sevr: Boğa burcu. Göğün Kuzey yarımküresinde yer alır. 21 Nisan - 30 Mayıs dönemidir. Boğanın sabırlı olmak, mülkiyetçilik ve beceriklilik dışa vuran özellikleridir. Burcun etkisindeki insanlarda mülkiyetçilik, uyumluluk, kibar ve özenli olmak özellikleri gözlenir. Ayın, Boğa burcunda olması iş ve aşk meselelerinde talihin belirtisi sayılmıştır. Ayın duygusallığı, Boğa'da güçlü konumda olduğundan burca hayal gücü yoğunluğu kazandırır.[537] Boğa burcu, Kuzey yarım kürede yer alır. Yani Pervīn ile aynı burçtadır.

Ḳamer Pervīnile burc-ı şevirde
Şeref de vāḳiᶜ oldı ol devirde (926)

Sidretü'l-Münteha: Ayetlerde "Sidretü'l-Münteha'nın yanında. Cennetü'l-meva onun yanındadır. Sidre'yi kaplayan kaplamıştı."[538] şeklinde tarif edilmiştir. Müfessirler arşın sağında bir ağaçtır, cennet ırmakları onun altından çıkar. Fil kulağı gibi yaprakları ve bir bineğin gidişiyle 70 yılda bitirilemeyecek uzunlukta gölgesi vardır, yaprakları ümmeti örten bir ağaçtır demişlerdir. Sidre'yi *bürüyüp örten* konusunda Allāh'ın nuru veya melekleridir görüşü ileri sürülmüştür. İbni Cerir'in bildirdiğine göre Resullullāh "altundan bir pervane gördüm, gaşy ediyordu gördüm ve gördüm ki her yaprağında bir melek Allāh'ı tesbih ediyordu." demiştir.[539]

Konuyla ilgili hadislerden şu bilgileri kaydediyoruz.

---

[537] *A.g.e.*, s. 25-26, 162.
[538] (Necm 14 - 16)
[539] MÜRŞİD 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 4580, 4582.

Enes b. Malik'ten: "(Cibril) ta Sidretü'l-Münteha'ya birlikte varıncaya kadar beni götürdü. Sidre'ye öyle (acīb ve garīb) elvan kaplamıştı ki onlar nedir bilemem."

Mālik ibn-i Sa'saā'nın rivayetine göre (Hz. Muhammed buyurdu ki);

"Bütün bu menazil ve menazırdan sonra karşıma Sidre-i Münteha sahası açıldı. Bir de gördüm ki Sidre ağacınını yemişleri (Yemen'in) Hecer (Kasabası) destileri benzeri (büyüklüğünde) dir. Yaprakları da fillerin kulakları gibidir. Cibril bana:

- İşte bu Sidre-i Münteha'dır! dedi. Bu ağacın aslından dört nehir nebean ediyordu. İki nehir zahir, iki nehir de batın idi. Ben:

- Ey Cibril, bu dört nehir nedir? diye sordum. Cibril:

- Batınī nehirler Cennet'te iki nehirdir;zahirī olan nehirler Nil ile Fırat nehirleridir! dedi." [540]

Hadislerden hareketle Sidretü'l-Münteha şu şekilde tefsir edilmiştir. Öncelikle sidre yaprakları kurutulup dövüldükten sonra sabun olarak kullanılan bir ağaçtır. meyvesine *nebk* adı verilir. Hadiste meyvelerinin *Hecer* isimli Yemen kasabasının küpleri kadar büyük olduğu belirtilmiştir. *Münteha* ise son nokta, nihaī hedef manasına gelir. Meleklerin ilmi orada bittiği için *Sidretü'l-Münteha* denmiştir, veya amiyane tabirle *hudut ağacı* olarak tercüme edilince varlıklar alemini ilahī alemden ayıran, insan bilgisinin son bulduğu hudut olarak kabul edilebilir. Yerinin altıncı veya yedinci gök olması hususunda ihtilaf vardır.[541]

Miraciyelerde ve nat-ı şeriflerde ıstılahī manasıyla temel konu olması yanında, tahayyülī bir motif olarak sevgilinin boyu da Sidre'ye benzetilmiştir. *Vamık u Azra*'da da bu anlamlarla yer almıştır:

İrer ol Sidre-ḳāmet Müntehā'ya
İşāret ḳıldı Cibrīl ol Hümā'ya (188)

Güzeller dil-rübālar lāle-ḫadler
Semen-sīmā perīler Sidre-ḳadler (875)

ᶜAceb. bu Sidre-ḳāmet nā-reven mi
Cinān bāġında yā serv-i çemen mi (1531)

Sipend: Üzerlik tohumudur. Yakılarak kokusundan istifade edilir. Nazar değmemesi veya nazar değen çocuğun üzerinde de yanan bir kap içerisinde üzerlik yakmak eski toplumun adetlerindendir. Tohumun yandıkça çatlamasının cinleri

---

[540] MÜRŞİD 3.0 (CD), *(Buharī)* Hadis Nu: 227, 1551.
[541] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*,15 C., Ankara, 1992, C. 15, s. 415.

uzaklaştırdığına inanılırmış. Metinde Sipendin belli düğün, yemek gibi toplantılarda etrafın güzel kokmasını sağlamak için yakıldığını görüyoruz.

Ḳoyub micmerlere ᶜud u sipendañ
Buḫur eylediler müşg ü ḥaṣalban (3091)

Subh-ı Sadık: Sabah vaktinin oluşumu gecenin yavaş yavaş bitimiyle başlar. Önce oluşan geçici aydınlığa subh-ı kazib (yalancı sabah) denmiştir. Çünkü bu aydınlık birkaç dakika içerisinde kaybolur ve bir süre daha karanlık devam eder. Subh-ı sadık (hakiki sabah) ufukta şafağın sökmesi demektir. Yavaş yavaş kızıllık hakim olur ve yerini tamamen aydınlığa bırakır. Buna *çin-seher* de denilir. Kuşluk vaktine kadar olan süre sabah vaktini oluşturur.

Uyudı rāḥat oldı ol gice şāh
Uyandı ṣubḥ-ı ṣādıḳdan seḥer-gāh (4495)

Sübhan: Kelime tek başına, Allāh'a isim olarak kullanılır. Sübhanallāh şeklinde tesbih etmek zikretmek, tenzih etmek ve yüceltmek anlamları vardır.

Süvār oldı Burāḳ'a şād ü ḫandān
Licām elde dilinde ẕikr-i Sübḥān (149)

ᶜİnāyetdür meger feyż itdi Sübḥān
Yetişdi buñ deminde bize dermān (3726)

Süheyl ü Nevbahar: Yemen padişahı Bahr'ın oğlu Süheyl ile Çin Fağfurunun kızı Nevbahar arasındaki aşk, klasikleşmiş bir mesnevi konusudur.

Süheyl bir eğlence sırasında yanında oturmuş oldukları havuzun suyu üzerine aksetmiş olan Nevbahar'ın yüzünü görür. Kubbeden yansıyan bu resmi kimin yaptığı araştırılır ve resmin Çin Fağfurunun kızı Nevbahar'a ait olduğu öğrenilir.

Nevbahar ise rüyasında büyük bir doğanın gökten inip göğsü üzerine konduğunu pençesiyle yüreğini kapıp havalandığını görür. Bu rüyayı dadısı, güzel yüzlü cömert bir padişahın onun resmini görüp aşık olarak yollara düşeceği şeklinde yorumlar.

Çin'e varan Süheyl'in, kısa zamanda verdiği ziyafetler ve cömertliği herkes tarafından duyulur. Fağfur şah ile görüşüp sohbet ederler. Fağfur şah ona bir saray yaptırır. Saray Nevbahar'ın sarayına oldukça yakın bir yerdedir. Başlangıçta damda

Nevbahar'ı görmek arzusuyla bekleyen Süheyl böylece aşkını bir süre gizler. Daha sonra Nevbahar'la görüşen Süheyl'in aşkı artar ve günleri ağlayıp inlemekle geçer. Bir süre Nevbahar'ın sarayına giderek buluşan sevgililer daha sonra iki saray arasına bir tünel kazarak odalarını birleştirirler.

Ana ve babasını özleyen Süheyl ile birlikte gitmek için verilen eğlencede Yemenli bir köle kılığında sakilik yapan Nevbahar babasının ve kardeşlerinin içkisine koyduğu ilaçla onları uyutur ve almış olduğu iki at ile Süheyl'i şehrin dışına gönderip kendisini beklemesini söyler. Süheyl, Nevbahar'ı beklerken uyuyakalır. Fağfurun Saluk adındaki haydutu merakla bu iki atın yanına yaklaşır. O arada Nevbahar gelir. Karanlıkta Saluk'u Süheyl sanıp onunla birlikte ata binerek uzaklaşır. Tan yeri ağardığında bir bahaneyle Saluk'tan kurtulan Nevbahar hızla kaçmaya başlar. Bu arada uyanan Süheyl de Nevbahar'ı bulmak üzere dağlara düşer.

Süheyl'den önce yola çıkmış olan Süheyl'in yakın arkadaşı Nakkaş, Yemen askerinin başına geçer. Çin ordusuyla çetin savaşlar olur. Nakkaş esir edilir, olanları öğrenen Fağfur onu serbest bırakır.

Nevbahar maceralı günlerden sonra Yahudi bir bezirgan tarafından gemiyle Kusta Şehrine götürülür. Nevbahar, kimliğini ve kadın olduğunu gizlemiştir. Kusta şahının oğlu Talis, Nevbahar'ın bir kadın olduğunu fark eder ve güzelliğine aşık olur. Yahudi bezirgana gerçekleri anlatan Nevbahar, onu kendisini kaçırmaya ikna eder.

Sırnaşmaya başlayan Yahudiden kaçmayı başaran Nevbahar, Tufan şehrine varır. Şahları ölen Tufan halkı yolda rastladıkları Nevbahar'ı tahta oturturlar. Nevbahar kendini gizleyerek iki yıl sultanlık eder. Süheyl'i aklından çıkaramayan Nevbahar, peçesini açarak yolcuların uğrağı olan bir havuzun kubbesine resmini yaptırır ve bu resmi görüp bayılanın huzuruna getirilmesini emreder. Bu tedbir ile Saluk yakalanır ve zindana atılır. Yahudi de bu suretle yakalanır. Nevbahar'ın Tufan şehrinde olduğunu öğrenen Kaytas da şehirde bir yere yerleşir.

Nevbahar'ı arayan Süheyl'in başından bir çok macera geçer. Yun Şehrinin hakimi, Süheyl ve Nakkaş'ı casus zannederek zindana atar. Zindandan kaçmayı başarır ve Tufan şehrine varırlar. Havuzdan su içerken resmi gören Süheyl ah ederek düşüp bayılır. İkisi de Nevbahar'ın huzuruna çıkarılır.

Nevbahar, şehir halkını toplar. Saluk ve Yahudi de bu toplantıda ayakta dururlar. Herkes başından geçeni anlatır ve suçlular suçlarını itiraf ederler. Süheyl

tahta geçer. Nakkaş vezir olur, suçlular cezalandırılır ve düğün yapılır. Yıllar sonra babasının ölümü üzerine Süheyl bu tahtı büyümüş olan oğlu Hümam'a bırakarak Yemen'e gidip tahta oturur.

Süheyl ile Nevbahar'ın aşkı *Vamık u Azra*'da da anılmıştır.

Biri Bülbül gibi bir Gül-ʿiẕāra
Süheyl olur cemāl-i Nevbahār'a (12)

Yiter bülbül gibi ḳıl āh u zārı
Süheyl olub bu gün [gör] Nevbahār'ı (3168)

Süreyya: Bkz. "Pervin".

Şāhnāme: İran şahlarının maceralarını anlatan manzum ve mensur olarak kaleme alınmış eserlerin genel adıdır. Ebu'l Müeyyed-i Belhi'nin (M. X. yy.) ve Ebu Ali-yi Belhī'nin (M. X. yy.) mensur Şāhnāmeleri vardır. Manzum Şāhnāmelerin ilki Dakikī tarafından yazılmıştır. Dakikī'nin eserine *Geştasbname* veya *Şāhnāme* ismi verilmiştir. Fars Edebiyatında en meşhur olan *Şāhnāme*, Firdevsī'ye aittir. Firdevsī eserini 370-371 (m. 980-981) yıllarında nazmetmeye başlamıştır. Firdevsī'nin *Şāhnāme*'sine Ebu Mansurī'nin, mensur *Şāhnāme*si kaynak olmuştur. Firdevsī, eserini 384 yılında tamamlamış, Gazneli Mahmud'a takdim etmiş, fakat beklediği ilgiyi bulamamıştır. Şair ölümüne yakın yıllara kadar yeni bakış açılarıyla eser üzerinde çalışıp yeni beyitler ilave eder. Şāhnāme 60000 beyittir. Fakat değişik nüshalarda bu sayının arttığını veya azaldığını görmek mümkündür.

Şāhnāme'nin konusu İslamdan önceki İran efsaneleri ve tarihidir. Üç devri içerir: Birinci Devir: Mitolojik dönemdir. Kiyumers zamanından Feridun'un ortaya çıkışına kadar olan zamanı kapsar. İkinci Devir: Kahramanlık dönemidir. Gave'nin ayaklanmasından Rüstem'in öldürülmesine kadar. Üçüncü Devir: Tarihi dönemdir. Key'ler zamanından başlayarak sonrasını kapsar. Fakat hamasi efsane ve destanlar da bu kısma karışmıştır. *Şāhnāme*'de; Pişdadiyan, Keyaniyan, Eşkaniyan ve Sasaniyan. olmak üzere dört sülaleden bahsedilmiştir.

Eserde aşk hikâyeleri ile kahramanlık hikâye ve duygularının zaman zaman içiçe girdiği görülür.

Şāhnāme'nin önsöz, giriş ve sonuna; Firdevsī'nin veciz ifade ve nasihatlarının serpiştirildiği görülür. Şair manayı sade, fikirlerini apaçık nakleder. İfadeleri kuvvetli, ölçülü, anlaşılır ve beliğdir.[542]

Şāhnāme işlemiş olduğu efsanevi kişilikler bakımından Türk şairleri tarafından da hayli ilgi görmüş bir eserdir. *Vamık u Azra*'da; öldükten sonra da anılmak için eser bırakmak, Firdevsī ve *Şāhnāme* örneğiyle anlatılmıştır.

Eger Firdevsī gelmese cihāna
Gelür miydi vücūda Şāhnāme (348)

Virüb Şāhnāme naẓmına niẓāmı
Unutdurmadı şāhān-ı ʿiẓām (350)

Şakayık: Bkz. "Lale".

Şeb-çerag: *Gece çırası, geceleyin parlayan yakut veya inci. Gav-i bahrī* denilen bir hayvan gece olunca sudan karaya çıkar otlamak için beraberinde getirdiği bu özelliklere haiz bir taşın ışığından faydalanırmış. Çok değerli olan bu taş avcılar tarafından hayvan ürkütüldükten sonra elde edilirmiş.

Aşağıdaki beyitlerin ilkinde Süleyman peygamberin hazineleri arasında çıkan bir tacın tasviri, ikincisinde ise Vamık ile Azra'nın ilk buluşması sevinciyle düzenlenen bir eğlence gözlemleri yer almıştır:

Gözi nūrı ḳamunuñ yüzi ağı
Ḳomışdı farḳına bir şeb-çerāğı (3214)

Yine ḳaldurdı şāḳīler eyāğı
Pür itdiler şarāb u şeb-çirāğı (3531)

Şem: Bkz. "Şem ü Pervane".

Şems: (Afitap, güneş). En parlak olan Şems için sultan-ı azam da denilir. Dördüncü feleğe ve Pazar günü ile Perşembe gecesine hakimdir. Rengi sarıdır. Etkisinde doğanlar kuvvetli, zeki ve sanatkār olurlar. İşlerinde başarılıdırlar. Halkı cezbederler. Gösterişe, zevke ve hayale düşkündürler. Şems'in tabiatı orta derecede sıcak ve kurudur. Orta uğurludur. Diğer gezegenlerin sultanıdır.

Yaḫūd şems-i cihān-ārā virüb tāb
Ḳırān itmişidi şemsile mehtāb (4260)

---

[542] Muhammed-i Muʿīn, *Ferheng-i Farisi*, 6 C., Müessese-i İntişarat-ı Emirkebīr, Tahran, 1371 h.ş., C. 5, s. 881- 882.

Gice gündüz iderdi ʿişreti şāh
Ṭoğar burc-ı Ḥamel'den şemsile māh (2198)

Şemse: Daha çok elyazması kitaplarda yazı dışında kitabın tezhibi gibi cildin yapılması ve süslenmesi de birer sanattır. *Şemse,* cilt süslemesine ait bir terimdir. Şekil itibariyle güneşe benzediği düşünülmüş ve bu ad verilmiştir. Cildin ortasına, köşelerine ve miklep üzerine yapılır. Güneş şeklinde yapılan şemseler umumiyetle altın yaldızlı olur. Şemse, parçalı veya yekpare olabilir. *Gömme, köşeli, zincirli, mülemma, mülevven, müşebbek* ve *soğuk şemse* adlarıyla sınıflandırılmış şemse çeşitleri vardır. Metinde Azra'nın Vamık'a işlediği bir mendilin şemsesi güneşe benzetilmiştir.

Zer ü fersāyile olmışdı zīver
Kim aña şemse idi şems-i ḫāver (3296)

Şem ü Pervane: Mum ve Gece kelebeği. Mumdan kastedilen ateştir. Ateş parlaklığı yanıcılığı, azap vericiliği ile ön plana çıkar. Ayrıca mumun eriyip tükenmesi, fitili uzadıkça başının kesilmesi de onun zengin anlam dünyasına has özelliklerdir. Bu bakımdan hem seven, hem de sevilen için malzeme olabilecek bir yapı gösterir. Aşık da aşkından dolayı yanar, erir, tükenir. Sevgilinin yüzü veya yanağı da parlaklığı bakımından ateştir. Ayrıca aşığını yakmak bakımından da sevgili, yine ateşe benzetilmiştir.

Pervane geceleyin ışığın etrafında dönen küçük kelebektir. Bu küçük hayvanın gözleri küçüktür. Gündüzleri de karanlık yerlerde durur. Gece olunca ışığa doğru uçar. Gözleri kamaştığı için ayrılamaz ve sonunda ateşe düşerek yanar. Sivrisinek, tatarcık gibi böceklerin de bu şekilde ateşe düştüğü vakidir. Pervanenin yaradılışı bu yanmanın ızdırabını dışarıya feryad ederek yansıtmaya elverişli değildir. O, sessizce yanar ve kül olur. Bir kere etkisine girdiği ateşten başka bir ateşe dahi düşmek pahasına kurtulmak imkânı bulamayan pervane, aşkına bağlı bir aşık gibidir, çünkü aşığın gözü de başka güzelleri görmez ve sevgilinin verdiği ızdıraptan dolayı şikayet etmez. Ateş ile Pervane arasındaki bu olay aşk için duygusallığı dile getirmeye elverişli bir malzeme olmuş ve seven ve sevilen, şem ve Pervane sembolleriyle hikâyeleştirilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde bu aşka telmih yapılmıştır:

Egerçi şemᶜidi ol māh-ı tābān
Yaḳardı odlara pervāne-veş cān (1211)

Gelüb şevḳile bir pervāne derḥāl
Düşüb ol şemᶜe yaḳdı perrile bāl (1360)

Yaḳar pervāne gibi nār-ı ḳahra
Boyar cismini anuñ āb-ı zehre (3736)

Üc ᶜāşıḳ bir gicede cemᶜ olurlar
Kimi pervāne kimi şemᶜ olurlar (4935)

Şer: Bkz. "Hayr".

Tavus-i sidre: Bkz. "Cebrail" .

Tokuz gök: Bkz. "Nüh tak".

Tutiya: Bir taş ismidir. Bu taş dövüldükten sonra toz haline getirilir ve göze sürme olarak çekilir. Sürme, göze güzellik verir ve görüşü kuvvetlendirir. Sevgilinin ayağının toprağı, aşıklar tarafından sürme olarak yorumlanmıştır.

Yüzün sürsünler ol toza felekler
Gözine tūtiyā çeksün melekler (131)

Ḳadem rence ḳıl iy dertler devāsı
Ayağuñ tozı cānlar tūtiyāsı (3020)

Ud: Öd ağacı. Küçük ve ince çubuklar halinde bulunur ve güzel koku elde etmek için yakılır. Özellikle toplantılarda ve tekkelerde yakılırmış. Metin içerisinde de düğün, yemek, toplantı vs. şekilde bir araya gelindiğinde ud yakıldığını veya udun yanarken büklüm büklüm olma özelliğinin bir benzetme unsuru olarak kullanıldığını görüyoruz.

Mülemmaᶜ ᶜūd ᶜānber misk-i ezfer
Ḳoḫusından cihān u cān muᶜaṭṭar (3125)

Şu deñlü derdile iñletdi anı
Ki yaḳdı ᶜūd-veş ḫalḳ-ı cihānı (3438)

Buḫūr eylediler yüz biñ yük ᶜūdı
Muᶜaṭṭar eyledi āfāḳı dūdı (4782)

Utarit: (Merkür). Ferdi bir tabiata sahip olan Utarit ikinci felekte yer alır, orta derecede soğuk ve kurudur. Pazar gecesi ile Çarşamba gününe hakimdir. Karışık renkler nispet edilir. Diğer yıldızların tabiatlarıyla hoş geçinmediği için münafık

olarak vasıflandırılmıştır. Dostu Kamer, düşmanları ise Şems ve Zühre'dir. Güneş sultanının katibidir. Etkisinde doğanlar zeki ve aktiftirler, güzel konuşurlar, uysal ve sanata kabiliyetli olurlar. Neşeli ve hassas aynı zamanda hilekâr ve vefasızdırlar.

İkinci göge irdi çünki server
ᶜUṭārid eylemişdi milki defter (165)

Ülker: Bkz. "Pervin".

Vacib: Hanefilere göre *Kur'an*'da şüpheli delil ile bildirilmiş veya bir sahabinin bildirmesi ile anlaşılmış olan emirler vaciptir. Vacibin terk edilmesi harama yakın bir yasaktır. Şafiilere göre vacipten anlaşılan da farzdır. *Vacibü'l-vücud*, varlığı mutlaka lazım olan Allāhü Taala'dır. Bu hiç bir şeyin kendi kendine var olamıyacağı anlamına gelir.[543] Metin içerisinde kelime; *terki uygun olmayan, yapılması gerekli* anlamında, bir bakıma günümüzde deyimleşmiş olan *Allāh'ın emri* ifadesine yakın bir anlamda ve *1661.* beyitte de terim anlamıyla kullanılmıştır.

Güci yitdükce vācibdür her oğlan
Hemīşe vāideyne ide iḥsān (1661)

Pes andan didi vācibdür ᶜaṭiyye
Gerek cānāna cān ola hediyye (3326)

İcāzetden budur maḳṣūd-ı ġālib
Ṣıla olmışdurur ol şāha vācib (4378)

Vacid: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın "istediğini, istediği vakit bulan" sıfatı ve ismi. Allāh'ın herhangi bir şeyi ele geçirmek için zamanını beklemeye, tedbir almaya, tuzak kurmaya ihtiyacı yoktur. İstediği şey, istendiği an huzurundadır. Hiçbir şey O'na karşı kendini gizleyemez.[544] Metinde *vücuda getiren, yaratan* anlamıyla kullanılmıştır.

Zihī Vācid k'ider bir demde īcād
Hezārān vālideyn ebnāt evlād (7)

V'allāhi b'illāhi: "Allāh'a andolsun, Allāh"a yemin ederim." anlamında bir deyimdir.[545]

---

543 Varlık vd., 2; 280
544 Tatlısu, 125.
545 Çögenli, 181.

Eyitdi ağlayürek iderek āḥ
İnan sözlerüme v'allāhi b'illāh (2121)

Vehhab: (Esmāü'l-hüsnā). Allāh'ın "çeşit çeşit nimetleri daima bağışlayıp duran" sıfatı ve ismi. Çokça hibe eden, karşılık ve menfaat beklemeden bağışlamak manasını içerir. Bu hibe ediş tür itibariyle de kapsamlıdır. Muhtaca mal, hastaya şifa, cahile bilgi, çocuksuza çocuk vs. En sıradan istekten en büyük ve önemli isteklere kadar hepsinin kayıtsız, şartsız ve sınırsız bağışlayıcısı Allāh'tır. Allāh, her şeyin yaratıcısı olduğundan aynı zamanda sahibidir. Yaratıklar, O vermedikçe bir şeye sahip değildir. Allāh bağışlamayı seven insanlar vasıtasıyla da nimetini muhtaç olanlara ulaştırır. Esasen insanların bağışlayıcı olması da Allāh'ın bu sıfatından insanlara kendi bağışlayıcılığına nisbetle *cüzī* miktarda vermiş olmasından başka bir şey değildir. Veren insanın aldığı hazzı ve alan insanın bu maldan faydalanma güç ve zevkini veren de Allāh'tır.[546]

ᶜİnāyet bābın açdı feyż-i Vehhāb
Bağışladı aña bir dürr-i nā-yāb (909)

Süleymā[n] nebīnüñdür bu esbāb
Naṣībüñdür saña fetḥ itdi Vehhāb (3246)

Veys ü Ramīn (Vīs ü Ramīn): İran ve Türk Edebiyatında klasik aşk mesnevilerindendir.

Ramin, Merv şehriyarı Mubit, Menigan'ın üvey kardeşidir. Mubit bir eğlence sırasında Şehru'yu görüp ona aşık olur. Şehru, evli olduğunu yaşının ilerlediğini dost ve şehvet aramadığını ancak bir kızı olursa onu Mubit'e vereceğini söyler. Sonra bir kızı olur ve kızın adını Vis koyarlar.

Vīs ve Ramin büyürler. Mubit, Şehru'ya mektup yazıp sözünü hatırlatır. Aldığı red cevabı üzerine ordusuyla Şehru'nun oğlu Veyru üzerine yürür. Veyru kaçar. Mubit Vis'e bir mektup yazarak kendisiyle evlenmek istediğini bildirir. Vis onu reddeder. Bu arada Mubit'in kardeşleri Zerd ve Ramin de Vis'e aşık olurlar. Zerd Vis'i almak için ağabeyi Mubit'i para ile kandırmaya çalışır. Ramin de Mubit'e yaşlı olduğu için bu aşktan vazgeçmesini söyler.

Mubit zorla Vis'i Merv'e getirtir. Vis, Ramin'i görünce ona aşık olur. Mubit, Kūhistan'a gidince iki aşık başbaşa kalır. Durumu öğrenen Mubit, geri döner ve

---

[546] Tatlısu, 72-73.

ateş mahkemesi kurdurur. Vis kaçmayı başarır ancak Ramin'i zindana attırır. Bir müddet sonra iki aşık tekrar kavuşurlar. Mubit, Ramin'e Gurab valiliği vererek onu Vis'ten uzaklaştırır. Gurab'da Gül adlı bir dilbere tutulan Ramin onunla evlenir fakat Vis'i de unutamaz. Vis hastalanıp yatağa düşer. Ramin Gül'den bıkıp Merv'e döner. Vis, Ramin'i Mubit'e karşı isyana teşvik ederse de Zerd erken davranıp ülkeyi ele geçirir. Ramin de Zerd üzerine yürüyerek hazineleri ele geçirir. Ramin ile savaşmaya karar veren Mubit sahrada bir yaban domuzu tarafından öldürülür.

Düğün yapılır ve Ramin, Vis ile evlenerek tahta çıkar. Kısa bir süre sonra Vis de ölür. Ramin artık bir daha evlenmez.

Vamık u Azra metninde gelmiş geçmiş büyük aşklara telmih yapan Camiî, Vis ile Ramin'e de göndermede bulunur.

Birisi Veyse oldı biri Rāmīn
Birisi Ḫüsrev oldı biri Şīrīn (11)

Yakut-ı Ahmer: Kırmızı yakut demektir. Değerli bir süs taşıdır. Bugün topraklarının bir kısmı Afganistan bir kısmı da Rusya sınırlarında bulunan Yukarı Sind ve Horasan bölgesinde Kabil ile Yarkent arasında dağlık bir memleket olan Bedahşan, yakut cevherinin en çok çıktığı yerdir. Bu yüzden yakuta *bedahş* da denilir. Yakut edebiyatta çoğunlukla, yine bir cins yakut olan *la'l* taşı ile birlikte anılır. Aşağıya alınan beyitten çıkan anlam; yakut, akik, la'l ve buna benzer diğer değerli taşların oluşumu için volkanik patlamalar, güneş ışığı, havanın veya havasızlığın tesirleri gibi tabiat olaylarının etkin olduğu gerçeğini de dile getirir. (Bkz. "la'l").

İrincek vaḳt [ü] sāʿat iy güher-pāş
Olur yāķūt-ı aḥmer bir ḳara ṭaş (2803)

Yidi Ferş (Yedi kat yer): Eski bir inanışa göre gökler ve yerler yedişer kat olarak yaratılmıştır. Bu katlar soğan kabuğu gibi içiçe girmiş tabakalar halindedir.

Hevāya tozdı yirinden yidi ferş
Ṭoḳuz gök ṣan yıḳıldı ditredi ʿarş (2479)

Yusuf u Zülehya: Yusuf, Yakub peygamberin oğludur ve Allāh onu da onyedi yaşında iken peygamber tayin etmiştir. Güzelliği ön plana çıkmış bir peygamberdir. Yüzü Adem peygambere benzer ve güneş gibi parlarmış.

Yusuf'un üvey annelerinden doğan kardeşleri Yakub'un ona duyduğu sevgiyi kıskandılar. Yusuf, rüyasında onbir yıldız ile güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini gördü ve bunu babasına anlattı. Yakub onbir yıldızın Yusuf'un kardeşleri olduğunu anladı ve ona "Rüyanı kardeşlerine anlatma!" dedi. Yakub'un karısı Leyya Hatun konuşulanları dinlemişti. Bunu haber verdi. Yusuf'un üven kardeşleri rüyada görülen güneşi Yakub, ayı Leyya ve yıldızları da kendileri olarak yorumlayıp "Yusuf, ben sizin seyyidinizim" demek istiyor ithamıyla kıskandılar. Bir bahaneyle Yakub'dan izin isteyip onu kıra götürdüler. Kırda Yusuf'u kuyuya atıp gömleğini, kestikleri bir kuzu kanına sürdüler. Yakub'a da Yusuf'u kurt yediğini söylediler. Yakub kendini kaybetti, ağlayıp bayıldı, gömleği yüzüne, gözüne sürdü.

Yusuf üç gün kuyuda kaldı. Yehuza ona gizlice yiyecek getiriyordu. Dördüncü gün bir kervan kuyunun başına geldi. Kuyudan su almak için kovayı sarkıttılar. Yusuf kovanın ipine tutunarak dışarı çıktı. Kervan da Yusuf'u köle olarak sahiplendi. Kardeşleri durumu öğrendi ve Yusuf'u kendilerinin kaçak kölesi olduğu gerekçesiyle kervandaki Malik'e sattılar. Malik onu Mısır'a götürdü. Mısır'da Yusuf, Mısır hazineleri bakanı Kutfir (veya Utfir)'e satıldı. Kutfir'in çocuğu olmuyordu.

Mısır Aziz'inin hanımı Rail (Zeliha), hükümdarın kızıydı. Yusuf'un güzelliğine hayran oldu ve onu elde etmeye çalıştı. Yusuf ondan kaçmak isterken gömleğini arkasından ele geçirdi ve gömlek yırtıldı. Kapının yanında efendisi tesadüf etti. Yusuf'un suçsuz olduğu anlaşılmasına rağmen yine de zindana atılmasına karar verilmişti. Şehirdeki kadınlardan bir kısmı Zeliha'yı kınamıştı. Zeliha, onları davet etti, ellerine bir bıçak vererek sofrada önlerine konan et veya meyveleri kesip kesemeyeceklerini denedi. Bu sırada Yusuf'u gören kadınlar ellerini kestiler.

Zindanda Yusuf ile beraber iki genç daha vardı. Yusuf bunların gördüğü rüyayı yorumladı ve yorum aynen gerçekleşti. Rüyasında kendini şarap üzümü sıkıyor gören genç serbest bırakıldı ve efendisine şarap ikram ederek hizmete devam etti. Diğeri başında ekmek götürdüğünü ve bunu kuşların gagalayıp yediğini görmüştü. O da asılarak idam edildi.

Serbest bırakılan genç efendisine Yusuf'tan bahsetmeyi unuttuğu için Yusuf yıllarca zindanda kaldı.

Kral bir gün gördüğü rüyayı yorumlatmak isteyince Yusuf hatırlandı ve zindandan çıkarıldı. Onu suçlayanlar suçsuzluğunu itiraf ettiler. Yusuf kralın rüyasını yedi bereketli yıldan sonra yedi kıtlık yılının geleceği şeklinde yorumladı.

Mali işlerin başına getirildi. Bereketli yıllarda stoklama yapılmasını sağlayan Yusuf müteakip yedi kurak yıl boyunca civardaki şehirden gelen mağdurlara yardım etti.

Bir gün kardeşleri de zahire almak için Filistin'den geldiler. Yusuf onları tanıdı. Bir hile ile Bünyamin'i alıkoydu. Daha sonra kendini kardeşlerine tanıtan Yusuf gömleğini babasına gönderdi. Bünyamin'i de kaybetmenin acısıyla (fakat ümitsizliğe düşmeyen) Yakub peygamberin gözleri kör olmuştu. Yusuf'un gömleği yola çıkarılınca ayetteki ifadesiyle "Bana bunak demezseniz, inanınız ki (şimdi) Yusuf'un kokusunu duyuyorum dedi."

Daha sonra Yakub çocukları için de Allâh'tan af diledi ve birlikte Mısır'a geldiler. Yusuf babasını karşıladı.

Rivayete göre 110 veya 120 yaşında vefat eden Yusuf'un cesedi, mermer bir tabut ile Nil nehrinin kenarına gömüldü ve üzerine su salındı.[547]

Kanaatimizce şairler dinî bir kişilik olan Yusuf peygamberi belki güzelliğinden ötürü daha çok bir aşk kurgusunun kahramanı olarak görmek istemişlerdir. *Kur'an-ı Kerim*[548] kaynaklı bu kıssa "ahsenü'lkasas" olarak kabul edilmiş ve edebiyatta da ana hatları itibariyle *Kur'an-ı Kerim*'deki anlatımı izleyerek, ilave hayal unsurlarıyla Yusuf peygamber ile Magrip melikesi Züleyha'nın duygusal hikâyesi olarak bazen müstakil bazen de motiflerine telmih yapılmak suretiyle oldukça fazla işlenmiştir. Zeliha ismi *Kur'an-ı Kerim*'de geçmemektedir. Bazı rivayetlerde *Raî*, edebî eserlerde ise *Zeliha* veya *Züleyha* olarak anılmıştır. Anlatmalara göre Yusuf'u rüyasında görmüş kendisiyle evlenmek isteyen hükümdarları geri çevirmiştir. Babası, Züleyha'yı Mısır Azizi ile evlendirmiş, fakat Mısır'a gelen Züleyha sekiz yaşındaki Yusuf'u pazarda köle olarak satılırken görüp ona aşık olmuştur. Yusuf'un Züleyha'nın arzusuna karşı gelmesi, zindana atılması, ve zindandan kurtulması da ana hatlarıyla *Kur'an-ı Kerim*'deki tahkiyeyi olduğu gibi yansıtır. Yusuf zindandan kurtulduğu vakit Züleyha dul, saraydan uzak ve sıkıntı içindedir. Yusuf'la evleninceye kadar da eline hiçbir erkek eli değmemiştir. Yaşlanmış olan Züleyha mucize eseri gençleşir ve Yusuf ile evlenir. Bu evlilikten iki çocuk dünyaya gelir.[549]

Aşağıdaki beyitlerde Yusuf peygamber miraç mucizesi dolayısıyla da anılmış, Azra'nın Vamık'a kavuşması Zeliha'nın Yusuf'a kavuşmasına telmih yapılarak anlatılmış, "Mahbûb-ı Kenân" ve "Hûb-ı Ken'ân" ifadeleriyle Yusuf'un güzelliği dile

---

[547] Köksal (1999), 1; 301-335; Ahmet Cevdet, I; 7-16.

[548] (Yusuf 4-98)

[549] Akkuş (2000), 181-182

getirilmiş, "saᶜat-ı hub" terkibinde "ḫub" kelimesi özellikle seçilmiş ve çağrışım yoluyla kavuşmanın güzelliğine işaret edilmiştir.

Selāma geldi anda ḫūb-ı Ken'ān
Eyitdi merḥabā iy nūr-ı Yezdān (170)

Bu gün ol gündür iy sulṭān-ı devrān
Zelīḫā'yı göre Maḥbūb-ı Kenᶜān (3166)

Ḳul oldı evvelinde Ḫūb-ı Kenᶜān
Gör āḫir Mıṣr'a sultān itdi Sübḥān (3923)

Zihī yevm-i mübārek sāᶜat-ı ḫūb
Ki buldu Yūsuf'ını pīr Yaᶜḳūb (4586)

Zühre (Nahid): (Venüs, Çobanyıldızı, Çulpan, Kervankıran). Üçüncü felekte yer alır, Salı gecesi ile Cuma gününe hakimdir. Bu gece ve bu günün ilk saatleri de Zühre'ye nispet edilir. Yeşil renk hakimdir. tabiatı orta derecede soğuk ve nemlidir. Küçük uğurludur. Etkisinde doğanlar güzel, aşka meyilli ve sanatkār olurlar. Zevki sever ve gösterişe düşkündürler. Bu yıldıza bakmak, kalbe sevinç verirmiş. Güneş sultanının çalgıcısıdır. Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs, bu gezegendir.

Vamık u Azra'da Zühre'nin, Güneş sultanının çalgıcısı olma sıfatı belirgindir.

Çü ḥükm itdi cihān milkine Zühre
Cihāna şādlıḳdan irdi behre (555)

Cemāli şemᶜine pervāne Ḫūrşīd
Viṣāli bezmine sāzende Nāhīd (1408)

Girüb geldi ḳapudan bir semen-ber
Melek-ḫū Zühre-āyīn Müşterī-fer (2095)

Zülfikar: Yarısından itibaren çatallaşan bir kılıçtır. Resullāh tarafından Hz. Ali'ye verilmiş olan bu kılıç ilk defa Uhud savaşında kullanılmıştır. Hz. Ali'nin elinde uzunluğu yedi, eni bir arşın olacak kadar uzayıp genişleyebilirmiş. Demirinin Yemen'den geldiği, başa, bele ve kemere gelince insanı ikiye bölecek kadar keskin bir kılıç olduğu rivayet edilmiştir.

Divan şiirinde bu kılıç ve Hz Ali için "la-feta illa alī la-seyfe illa zülfikar" (Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur / Ali gibi kahraman kimse, onun kılıcı gibi kılıç yoktur) sözü iktibas olarak kullanılmıştır.[550]

Metinde Süleyman peygamberin hazineleri arasındaki bir kılıç keskinlikte Zülfikār'a benzetilmiştir:

Kesişde hem-seridi Żü'lfiḳār'a
Ḫıyārile biridi aña ḫāre (3231)

Zümürrüd: Kıymetli süs taşı olması yanında değişik özellikleri olan yeşil bir taştır. Yılan zehrine karşı içirilince panzehir etkisi yaptığına, sara hastalarına şifa verdiğine, doğum zorluğu çeken kadınların yanında bulundurulunca doğumun zahmetsiz olacağına inanılırmış. Yılan ve akrep zümrütten korkup kaçarmış. Yılan ona bakınca gözleri kör olurmuş. İnsan bakınca görüşü kuvvetlenir ve kalbi sevinç dolarmış.

Zümürrüdden yakut ve mercan gibi değerli bir taş olarak söz edilmiştir:

Bināsı ḳıymetī ṭaşidi yeksān
Kimi laᶜl [ü] zümürrüd kimi mercān (3075)

4.2. İktibaslar:

1- *İẕā ḳaḍā emren feinnemā yeḳūlü lehū* ***kün*** *feyekün:* "(O), göklerin ve yerin yaratıcısıdr. Bir şeyi yaratmak istedi mi ona sadece **"ol"** der, o da hemen oluverir."[551]

Ulaşdı emri birle ***nūna*** *bir* ***ḳāf***
Cihān var oldı andan Ḳāf-tā-Ḳāf (4)

2- *Ḳul hüva'llāhü* ***aḥad***: "O, Allāh'tır, bir **tektir**, de!"[552]

Ezeldür hem ebeddür hem ***aḥaddur***
Ne mevlūd u ne vālid ne veleddür (6)

3- *...Ḳālū* ***belā***...: "Rabb'in Adem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutarak: "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?

[550] Hasan b. Urka ve Muhammed b. Ali el-Bakır zinciriyle Bedir savaşında gökten bir meleğin böyle seslendiği rivayet edilmişse de sahih hadis kitaplarında böyle bir söz yoktur. (Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamī Kaynaklı Sözler*, İstanbul, 1992, s. 100).
[551] (Bakara 117)
[552] (İhlas 1)

(demişti). **Evet (buna) şahidiz, dediler.** Kıyamet günü biz bundan habersizdik, demeyesiniz."[553]

Elüñi yüzüñi yu senligüñden
***Belî** di Ḥaḳḳ'a ḳurtıl benligüñden (29)*

4- ***'Allāmü'l-ġuyūb*:** **"Gizlileri çok iyi bilen** (Allāh)."[554]

*Zihî ᶜĀlim ki **ᶜallāmü'l-ġuyūb**dur*
Zihî Fettāḥ ki settārü'l-ᶜuyūbdur (53)

İlāhî sen ki settārü'l-ᶜuyūbsın
*Bilürsin sırrı **ᶜallāmü'l-ġuyūb**sın (537)*

5- *Fe innemaᶜel-**ᶜusri yüsran**. İnne maᶜel-**ᶜusri yüsrā**:* "Muhakkak her **güçlükle** beraber bir **kolaylık** vardır. Evet her **güçlükle** beraber bir **kolaylık** vardır."[555]

*İlāhî vir **ᶜusur**da ṣabr u ṭāḳat*
*Unutdurma **yüsür**de baña ṭāᶜat (76)*

6- *Ve mā erselnāke illā **rahmeten li'l-ᶜālemîn**:* "(Ey Muhammed), biz seni ancak **alemlere rahmet olarak** gönderdik."[556]

*Ki zîrā **raḥmeten li'l-ᶜālemîn**dür*
Şefîᶜ-i (vü) evvelîn ü āḫirîndür (98)

*Muḥammed **raḥmeten li'l-ᶜālemîn**dür*
Muḥammed Ṣādıḳu'l-Vaᶜdü'l-Emîn'dür (115)

7- ***Ḳurb-ı ednā*:** "(Yahut) **yakınlık** (iki yay aralığından) **daha az** (kaldı). Bu şekilde kalıplaşan ifade şu ayete işaret etmektedir: *Fe kāne **ḳābe ḳavseyni** ev ednā:* Onunla arasındaki mesafe, **iki yay kadar**, yahut daha az kaldı."[557]

Kelimullāh'[a] Ṭūr olmışdı meᵓvā
*Ḥabîbullāh'a meᵓvā **ḳurb-ı ednā** (110)*

*Ḥabîb'e **ḳābe ḳavseyn** oldı Me'vā*
*Nice **ḳavseyn** belki **ḳurb-ı ednā** (209)*

---

[553] (Araf 172)
[554] (Maide 109, 116; Tevbe 78; Sebe 48)
[555] (İnşirah 5-6)
[556] (Enbiya 107)
[557] (Necm 9)

*Zihī ma'şūḳ ki buldı **ḳurb-ı** 'izzet*
Ezelden tā ebed baḫtile devlet (216)

*Maḳāmum **ḳurb-ı ev ednāya** irdi*
Bu esfelden geçüb a'lāya irdi (241)

8- ***Lev-lāke lev-lāk*** *le-mā-ḫalaktü'l-eflāk:* "**sen olmasaydın felekleri** (kainatı) yaratmazdım.[558]

*Eyitdi merḥabā iy şāh-ı **levlāk***
*Ḳudūmuñdan müşerref oldı **eflāk** (183)*

*Yüz urdı ayağına cümle **eflāk***
*İrişdi pāy-ı 'arşa şāh-ı **levlāk** (199)*

9- *'İnde **sidretü'l-müntehā**:* "sidretü'l-müntehada (son ağacın yanında)."[559]

*İrer ol **Sidre**-ḳāmet **Müntehāya***
İşāret ḳıldı Cibrīl ol Hümā'ya (187)

10- ***Mā-zāğa'l-başar*** *ve mā ṭağā:* "(Muhammed'in) **göz(ü) şaşmadı** ve sınırı aşmadı."[560]

*Çekildi sürme **mā-zāğa'l-başar**dan*
Gözi ḥaḳ nūrın aldı her naẓardan (211)

11- ***Lī ma'allāhi*** *vaḳtün lā yese'unī fīhi melekün maḳarrebün ve lā nebiyyün mürselün:* "**Benim Allāh ile** öyle anlarım olur ki,ne bir mukarreb melek, ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edilebilir." veya Kuşeyrī'nin *Risaletü'l-Kuşeyrī* adlı eserinde geçtiği şekliyle "Benim öyle anlarım olur ki, Rabbimden başka kimse beni istiab edemez."[561]

*Zihī dem k'irdi vaḳt-i **lī ma'allāh***
Ne mürsel ne melek buldı aña rāh (218)

12- ***Mā-'arefnāk*** *ḥakka ma'rifetik:* " **(Ya Rab) seni** zatına yakışır şekilde **bilmedik.**"[562]

Ḥabīb ol cāmile oldı ṭarab-nāk
*Yüz urub didi yā Rab **ma 'arefnāk** (221)*

558 Hadis-i Kudsī (?). Yılmaz, 113.
559 (Necm 14)
560 (Necm 17)
561 Hadis (?). Yılmaz, 115.
562 Hadis (?). Yılmaz, 117.

13- ...*Lā-taḳnaṭū* ***min-raḥmeti'llāh***...: "(Tarafımdan onlara) de ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, **Allāh'ın rahmetinden umut kesmeyin.** Allāh bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir."[563]

Kamusı mu^cterif şām u seḥergāh
Oḳurlar ***lā-taḳnaṭū min raḥmeti'llāh*** *(232)*

14- ***Le-^camrüke*** *innehüm lefī sekretihim ya^cmehūn*: "(Ey Resulüm), **senin ömrüne andolsun** ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı."[564]

Eyitdi eyledüm bu gice mi^crāc
Le-^camrük*den uruldı başıma tāc (240)*

15- *Rabbî ensurnâ 'alâ 'adüvvike* ***ya gıyâsel müstegîsîn 'ağısnâ***: "Allâh'ım bizi senin düşmanlarına galip kıl, **ey yardım dileyenlerin yardımcısı bize yardım et!**"[565]

Günāh baḥrine ğarḳ oldı bu miskīn
Ağışnī yā gıyāşe'l-müstağīşīn *(252)*

16- ***Tebbet***: "Ebuleheb'in iki eli ***kurusun***, zaten yok oldu ya."[566]

Tebbet *oḳur melekler ^cudvānuña felekde*
Zīrā ki oldı nāzil şān-ı ^cadūya ***tebbet*** *(449)*

17- ***Levh ü Kalem*** *:* "levha ve Kalem" Klb. Söz. Levh: üzerine yazı yazılan düz şey, üstü düz manasına gelir. Levh ü Kalem, Levh-i Mahfuz ve buraya yazan kalem demektir. Levh-i Mahfuz, Allāh tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu manevī levha, ilahī ilimdir.[567] *Fī-levhin mahfuzin* "(Onun aslı) Levh-i Mahfuz'dadır."[568]

Künyet ezel ***ḳalem****de* ***levḥ*** *üzre dest-i ḳudret*
Sulṭān ebu'l-fežāyil yazdı oḳundı künyet (468)

18- *"...****Nūrun ^calā nūr****..."* : Nur üstüne nur! ayet[569] ve "Abdest üzerine abdest (almak) **nur üzere nurdur.**"[570]

---

[563] (Zümer 53)
[564] (Hicr 72)
[565] Hadis. Mürşid 3.0 (CD), *(Elmalılı)*, 2373.
[566] (Mesed /Leheb 1)
[567] Yılmaz, 112.
[568] (Buruc 22)
[569] (Nur 35)
[570] Hadis. Aclunī, *Keşfü'l-Hafa* 2/336. Yılmaz, 133.

Gelüb nūr itdi efşān ravżadan ḥūr
*Melekler didiler **nūrun-ᶜalā-nūr** (934)*

19- *İnn'ī **tevekkeltü ᶜalāallāhi** rabbī ve rabbiküm...*: "Ben, benim de Rabbim; sizin de Rabbiniz olan Allāh'a dayandım..."[571]

Ṭurub Behmen yirinden çün seḥer-gāh
*Eyitdi ḫoş **tevekkeltü ᶜalāallāh** (2406)*

20- *Allāhü lā ilahe illā **hüve'l-ḥayyü'l-ḳayyūm**...* "Allāh ki O'ndan başka tanrı yoktur, daima diri ve yaratıklarını koruyup gözetendir..."[572]

Yaradılmış olısar cümle maᶜdūm
*Ḳalur Bāḳī ebeddür **Ḥayyü Ḳayyūm** (5186)*

4.3. Atasözleri:

1- Her gecenin gündüzü var: [573]

Egerçi ᶜillet olur gündüze dün
***Gicenüñ gündüzi var** iy yüzi gün (1054)*

2- Kıştan sonra bahar olur:[574]

Olur her menzilüñ aḫırḳararı
***Zemistānuñ ṣoñında nev-bahārı** (1055)*

3- Her yolun bir sonu vardır:

Olur her menzilüñ āḫır ḳarārı
Zemistānuñ ṣoñında nev-bahārı (1055)

4- Yol eri yolda gerek: [575]

Didi ṭurmañ heman ḳaydı ḳayuruñ
***Yol eri yolda yaraşur** buyuruñ (1182)*

5- Sabır her derdin dermanıdır:[576]

Naṣīḥat virdiler aᶜyān u erkān
*Didiler **ṣabr olur** bu **derde dermān** (1275)*

---

[571] (Hud 56)
[572] (Bakara 225)
[573] E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, 2 C., İstanbul, 1973, C. 1, s. 124.
[574] *A.g.e.*, s.160.
[575] *A.g.e.*, s. 246.
[576] *A.g.e.*, s. 199.

6- Aşığa Bağdat ırak değil: [577]

Meşeldür gerçi ḫalḳ bu sözi ḥaḳ dir
Kim ***olmaz ʿâşıḳa Bağdâd ıraḳ*** *dir (1221)*

7- Sabır ile her iş olur: [578]

Bulanlar ṣabrile bulur murâdı
Olur ṣabrile her ʿaḳduñ güşâdı *(1276)*

8- Hayırlı güneş, batmayınca doğmaz:

Ṭulunmayınca ṭoğmaz şems-i pîrûz
Ḳış olmayınca gelmez rûz-ı nevrûz (1278)

9- Garip gözü, kör olur: [579]

Ne deñlü kim ola bînâ vü dânâ
Ġârîb olan olur ġurbetde aʿmâ *(1424)*

10- Nâdân ile ye, iç, sohbet etme:[580]

Ṭanış her bir işüñ ʿâḳıllarile
Muṣâḥib olmağıl câhillerile *(1682)*

Muṣâḥib olmağıl cahillerile
Umûruñı danış ʿâḳıllarile (5165)

11- Deme simurga sinek:

Felek adını añıcaḳ kelek dir
Pîle pişe vü ***sîmurġa siñek dir***[581] *(1975)*

12- Geçenden geç:[582]

Emân virdi mürüvvet itdi Behmen
Ḳamusın ʿafv idüb ***geçdi geçenden*** *(2194)*

Gelüb Vâmıḳ didi geçdüḳ biz andan
Geçen geçdi ***geçüñ*** *siz de* ***geçenden*** *(4644)*

13- Hayır işi geri bırakma:[583]

---

577 *A.g.e.*, s. 20
578 *A.g.e.*, s. 200
579 *A.g.e.*, s. 101
580 *A.g.e.*, s. 185.
581 *A.g.e.*, s. 256
582 *A.g.e.*, s. 102

Götür tiryāki iy merd-i cihāngīr
*Kim itme bu **ḫayırlu işi te'ḫīr** (2218)*

14- Her cefanın bir safası, her safanın bir cefası: [584]

*Kim olur **her sevincüñ ṣoñı ġuṣṣa***
İşit n'oldı anuñ ṣoñında ḳıṣṣa (2247)

15- Yazılan başa gelir:[585]

Ne yazılsa cebīne ḫayr eger şer
Görür bir bir anı her neyise er (2250)

16- Kazaya rıza gerek:[586]

Dilerseñ Cāmi'ī yol ala cānuñ
***Ḳażāsına rıżā virgil** Ḫudā'nuñ (2253)*

17- Ağır basar yeğni kalkar:[587]

Gerekdür ehl-i zūra zūr-ı bāzū
***Ağır başmayıcaḳ ağmaz terāzū** (2319)*

18- Zorla güzellik olmaz:[588]

*Meşeldür **gücile gökceklik olmaz***
İkilik eyleyende birlik olmaz (2361)

19- İkilik eyleyende birlik olmaz:

Meşeldür gücile gökceklik olmaz
***İkilik eyleyende birlik olmaz** (2361)*

20- Kaçmak da bir yiğitliktir:[589]

Kimi yol gözedüb ġuṣṣa yiridi
***Yirinde ḳaçmaḳ erlikdür** diridi (2486)*

21- İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir:[590]

Ḳaçan bir ḫasteye ṣağlıḳ ola ṭuş
***Gelür dirler ḥakīmi ḳapuya ḫoş** (2742)*

---

[583] *A.g.e.*, s. 121
[584] *A.g.e.*, s. 123.
[585] *A.g.e.*, s. 241.
[586] *A.g.e.*, s. 152.
[587] *A.g.e.*, s. 5.
[588] *A.g.e.*, s. 252.
[589] *A.g.e.*, s. 145.
[590] *A.g.e.*, s. 143.

22- Gözden evvel kulak aşık olur:[591]

*ᶜAcebdür ḥali ᶜışḳuñ **görmedin göz***
***Ḳulaḳ ᶜāşıḳ olur** almağile söz (1031)*

Görinmedin gözüme ḥüsn-i Vāmıḳ
***Gözümden öñ ḳulağum oldı ᶜāşıḳ** (2768)*

23- Aşığa sabır ya sefer:[592]

*Didüm ben baña **ṣabr itmeñ** gerekdür*
***İdemezseñ sefer it yigirekdür** (2771)*

24- Ya alırım ya ölürüm:[593]

Ṭolanub isterem derdüme dermān
Virem cān ya elüme gire cānān (2781)

25- Her şeyin bir vakti var, horoz bile vaktinde öter: [594]

Bu çarḫuñ bir ᶜacāyib ᶜādeti var
*Ki **her bir nesnenüñ bir sāᶜati var** (2800)*

26- Sora sora Kabe bulunur:[595]

Bulınmaz ṣormayınca her işe rāh
Bulunur ṣormağile Kaᶜbetullāh (2814)

27- Baş sağ olıcak börk eksik olmaz: [596]

Didiler iy şeh-i ferḫunde-aḫter
Ṣağ olsun ser bulunur aña efser (2954)

28- İyilik et suya sal (denize sal) balık bilmezse Halik bilir:[597]

*Bürāder **eylügi eyle ṣuya ṣal***
ᶜİvāż var anda bir eylüge biñ al (3059)

29- Ekmeyince nesne bitmez:

Kişinüñ eylügin Ḥaḳ żāyiᶜ itmez
*Meşeldür **ekmeyince nesne bitmez** (3060)*

---

[591] *A.g.e.*, s. 110.
[592] İfade "Ya sabır ya sefer" şeklinde deyim (Eyüboğlu, 2; 411), "Aşığa ya sabır ya sefer" şeklinde atasözü olarak kaydedilmiştir. (Eyüboğlu, 20)
[593] *A.g.e.*, s. 236.
[594] *A.g.e.*, s. 127.
[595] *A.g.e.*, s. 210.
[596] *A.g.e.*, s. 36.
[597] *A.g.e.*, s. 144.

30- İyilik eden iyilik bulur: [598]

Eken eylükleri eylik götürdi
Ferāğat eyleyüb yidi oturdı (3061)

31- Fırsat ganimettir: [599]

Elüñde varıken her işde furṣat
Geçürme furṣatı añla ğanimet (3382)

32- Can gitmeyince (virmeyince) cānān ele girmez: [600]

Ḳaçan bulur kişi cānāna vuṣlāt
Göñülden geçmeyince can ğamından (3481)

Kişi cānāna irmek mümkin olmaz
Ferāğat itmeyince cān ğamından (3483)

33- Gazab vaktinde sabr itmek gerekdür:

Ġażab vaḳtinde ṣabr itmek gerekdür
Ulular sözidür nitmeñ gerekdür (3681)

34- Toyum olsun tok olsun: [601]

İcāzetdür ṭoyum olsun ṭoḳ olsun
Degüldür bağlu yolı açuḳ olsun (4394)

35- Erlik on, dokuzu düzen: [602]

Atalardan bu söz dāyim meşeldür
Kim erlik on u ṭoḳuzı ḥiledür (4522)

36- Göz görmeye doymaz/Görmeye doyum olmaz:

Ne deñlü görse göz görmege ṭoymaz
Velīkin vaʿdeye bu ʿömr göymez (4561)

Bize bāḳī degülsiz ir eger gic
Meşeldür ṭoymağ olmaz görmege hīc (5100)

37- Gelmek iradet (ile), gitmek icazet (ile): [603]

Ululardan budur ḳānūn-ı ʿādet
İrādet gelmek ü gitmek icāzet (5097)

---

598 *A.g.e.*, s. 144.
599 *A.g.e.*, s. 99.
600 *A.g.e.*, s. 53.
601 *A.g.e.*, s. 228
602 *A.g.e.*, s. 93
603 *A.g.e.*, s. 103

38- Takdir tedbiri bozar:[604]

Gelincek va'de olmaz aña te'ḫîr
Bozar tedbîr ü re'yi irse taḳdîr *(5185)*

39- Konan göçer, gelen geçer:[605]

Ḫaṭardan ḫâlî olmaz milk-i dünyâ
Ḳonan göçer *ḳarâr itmez dirîġâ (5214)*

40- Dünya kimseye kalmamış: [606]

Degüldür kimseye bâḳî bu dünyâ
Benüm bildügüm oldur ḳurı ġavġa (5217)

41- Aşıklar ölmez:

Diridür dâyima ***'âşıḳlar ölmez***
Anuñ kim 'ışḳı yoḳdur nâmı ḳalmaz (5226)

4.4. Deyimler:

-A-

acı kavun gibi yere çalmak *(2004)*

aç kurt gibi sürüye dalmak *(4085)*

aç susuz *(1425)*

açı doyurup çıplağı giydirmek *(5115)*

adı sanı, yeri yurdu bilinmemek *(1954)*

ağzından ateş saçmak *(2072)*

ağzını açamamak *(3515)*

ağzını gözetmek *(5006)*

ahiretini ateşe yakmak *(2059)*

aklı başına gelmek *(2241)*

aklı başından gitmek *(3460)*

aklını almak *(585)*

aklını başına toplamak *(4076)*

aklını çelmek *(1557)*

aklını yele vermek *(3935)*

alın yazısı *(2833)*

aman verme(me)k *(3844)*

ateşlere yakmak *(1806)*

ayağına baş koymak *(2098)*

ayağına düşmek *(5151)*

ayağına getirmek *(2092)*

ayağının tozuyla gelmek *(3826)*

---

[604] *A.g.e.*, s. 221
[605] *A.g.e.*, s. 168
[606] *A.g.e.*, s. 78

ayak altında kalmak *(4884)*
ayaklanmak, kalkıp gitmek*) (2641)*
ayrılık ateşi *(1215)*
ayrılık canına kâr etmek *(3544)*
az çok *(*ne varsa*) (3111)*

-B-

bağrı yanık *(*olmak*) (1425)*
bağrına basmak *(3191)*
bağrına taş basmak *(1314)*
bahtı uyanmak *(3273)*
baş açıp yaka yırtmak *(4232)*
baş ağrıtmak *(4377)*
baş alıp baş vermek *(2372)*
baş eğmek *(4621)*
başa bela olmak *(1957)*
başa kara gün gelmek/doğmak *(4126)*
başa taş ele diş vurmak *(4051)*
başın salmak *(*başını önüne eğmek*) (1978)*
başına iş açmak *(1802)*
başına toprak *(*toprak başına*) (4484)*
başını *(*taştan*)* taşa vurmak *(2312)*
baş koymak *(*yoluna*) (3877)*
başüstüne *(2105)*
belayı satın almak *(2632)*
benzi sararmak *(3193)*
bir kalemde *(793)*
bin kere ölmek *(3854)*
bin yaşamak *(1506)*
bir bir söylemek *(1604)*
bir içim su *(931)*
bir an uzak kalmak) *(1648)*
birbirine geçirmek *(3973)*
boynuna kefen bağlamak *(2536)*
bugün yarın (pek yakında) *(3019)*
buluttan nem kapmak *(5030)*

- C-

can atmak *(4601)*
can içinde can olmak *(1061)*
can kuşu *(2080)*
can oynamak *(3174)*
can u gönülden *(1814)*
can verip cananı vermemek *(4943)*
can yakmak *(4835)*
cana ateş düşmek *(3435)*
cana kıymak *(4605)*
cana minnet *(5050)*
canı ağzına (burnuna) gelmek *(2337)*
canı yanmak *(2357)*
canını ateşe yakmak *(1215)*
canını atmak (kurtulmak) *(4199)*
canını başını ortaya koymak *(2494)*
canını elinden kurtarmak *(4055)*
canını kurban etmek *(1046)*
canla başla koşmak *(2848)*
cehennemde akşamlamak *(2496)*
ciğeri yanmak *(1272)*

-H-

-İ-

-K-

kan işemek (Korkudan) *(1951)*
kan yut*(tur)*mak *(3919)*
kana girmek *(2298)*
kanı kaçmak (kanı donmak) *(4075)*
kanı kaynamak (damarda) *(584)*
kanını içmek *(2485)*
kanını yere dökmek *(4055)*
kara yer (kara toprak) *(1513)*
karar kılmak *(5083)*
kardeş olmak / kalmak *(5123)*
karga derneği *(1994)*
karşı durmak/koymak *(4081)*
kazaya rıza göstermek *(2251)*
kelleyi koltuğa almak*)* *(2206)*
kendini göstermek *(360)*
kılıcını ağzına almak *(2536)*
kılıç kuşanmak *(1493)*
kıpkırmızı olmak *(4291)*
köşe bucak gezmek *(2835)*
kul*(u)* kurban*(ı)* olmak *(2423)*
kulağını çınlatmak *(2456)*
kullu kulunu gözetmek *(5034)*
kuru kavga *(2483)*

-M, N-

mazlumun ahı (yerde kalmamak) *(4312)*
mesken edinmek *(1972)*
mihneti uyumak *(3273)*
mumunu/ışığını söndürmek *(2508)*
murada ermek *(3960)*
nara atmak/vurmak *(4513)*
nutka gelmek *(4551)*

-O, Ö-

ok yağdırmak *(1985)*
oku atılıp yayı yasılmak *(3160)*
ödünü koparmak *(2006)*
ömrü vefa etmemek *(2402)*
ömür sürmek *(4127)*
önünü kesmek *(4169)*

-P, R-

pula almamak *(852)*
rüyada (bile) görmemek *(4909)*

-S, Ş-

sabrı kararı kalmamak *(3855)*
sabrı tükenmek *(3193)*
saçını sakalını yolmak *(1655)*
safa sürmek *(2275)*
sağ salim *(4449)*
sağa sola bakmak *(1535)*
sakal*(ını)* yolmak *(1258)*
sel etmek (parayı -kaçınmamak) *(1143)*

yüz tutmak *(2918)*

yüz üstüne kadem basmak *(2788)*

yüzü sirke satmak *(2493)*

yüzünü yerlere sürmek *(3305)*

yüzünü yol (türap/toprak) etmek *(185)*

-Z-

zahmet çekmek *(2518)*

zar ağlamak *(4323)*

zehir etmek (dünyayı) *(2295)*

zerre kadar *(5198)*

5. ÖYKÜLEME METODU

5.1. Roman-Romans-Mesnevi:

Bu bölümde yer alan değerlendirmelere Mehmet Kaplan'ın bir sözüyle başlamak uygun olur: "Bizde hemen hemen her mevzu üzerinde orijinal olmak mümkün. Materyalle Avrupai metodu birleştirmek kafi."

Edebiyatın doğası göstersel/gösterisel bir karakterdedir. Edebiyat sanatının merkezinde lirik, epik ve dram türleri bulunur ve bunların hepsinde bir öyküye (fiction) yani bir imgelem dünyasına değinilir. Bir roman veya şiirin önermeleri mantıkī önermeler olmayabilir. Bir roman kişisi onu anlatan ya da onun ağzına konan cümlelerle karakterize edilir. "Öznel lirikte bile, şairin *beni* yapıntısal, dramatik *ben*'dir. "Görünüşte en gerçekçi bir roman, doğalcı bir yazarın *hayat dilimi* bile belirli sanat göreneklerine göre kurulmuştur."[607]

Roman ve romansı incelerken de dikkatlerimizi bu türlerin oluşuncaya kadar geçirdiği evrim üzerinde yoğunlaştırmaya çalışacağız. Gerçekten; eleştirinin bugünkü modern anlamda bir nitelik arz etmesi için Osmanlı şiiri ayrıntılar üzerinde durmamıştır. En verimli eleştiri türü şerhtir ve şerh ile metnin "yakın okuması" yapılmıştır. Şerh edilen metne "bundan niyet", "buradaki mana" gibi ifadelerle bir yaklaşım biçimi söz konusudur. Aynı zamanda bu, eleştirinin hangi esaslar üzerine kurulduğu hakkında da fikir vermektedir. Şerh, yapıtların zengin anlamları üzerine kurulan felsefi bir söylem, tezkire ise şairlerin yapıp ettiklerinin alfabetik sırayla değerlendirilmesidir. Dipnotları bu şerhler ve tezkireler olan Oryantalist filoloji ise daha çok kaynağa yani bibliyografyaya önem vererek bir

---

[607] Seyit Kemal Karaalioğlu, *Edebiyat Sanatı*, İstanbul, 1980, s. 18-19.

yaklaşım biçimi sergiler. Türkçenin Arapça ve Farsça kaynaklardan uzaklığı Türkçe yapıtların incelenmesinde verimi minimuma indirmiştir.[608]

19. yüzyılda yazılmış birkaç belagat kitabı bir yana bırakılırsa Osmanlı şiir geleneğinin, sistemli teorisi olmayan tek taraflı bir edebiyat anlayışı olduğunu söylemek mümkündür. Burada edebī zevkin teşekkülü için mutlaka eleştirinin olması gerekmediğini de kaydetmek lazımdır. "Tabiat ve akıl değişmeyeceği için güzellik kavramı bütün çağlarda aynıdır." diyen La Harpe, eleştiri ile güzellik duygusunun bir yönteme dönüştürülebileceğini ve okuyucuları aydınlatarak sanatın bu duyguya bağımlı hale getirileceğini savunur.[609]

ROMAN: Öykü romanın temelidir. Bütün romanların örtük yönü budur. Öykü, olayların zaman sırasına göre dizilerek anlatılmasıdır. Öykü vasıtasıyla *alıcı*larda merak duygusu yani bir sonraki olayın ne olacağı üzerinde bir beklenti oluşturulur. *Binbir Gece Masalları*nın belkemiğini oluşturan da öyküdür. Hatta Şehrazad bu öyküler vasıtasıyla kocasının merak duygusunu hep canlı tutmayı başardığından hayatta kalmıştır.[610] Forster'ın roman tedkikinde ele aldığı ilk kriter romanı karakterize eden ögelerden biridir. Forster eserde *öykü*yü soruşturmuştur. O halde yaklaşım tarzı bir terim veya öncelikle kalıplaştırılmış bir tanım değildir. Eser ismiyle değil, bünyesiyle bir konuma dahil edilebilir.

Forster'a göre "Kral öldü ve kraliçe öldü." iki olaydır. Anlatım basittir ve hikâyedir. Bu iki olayı birleştirip birini diğerinin sonucu veya birini diğerinin nedeni yapınca ortaya *kurgu* çıkar. "Kral öldü ve sonra da kraliçe üzüntüden öldü." Buna gerilimi artıracak yeni unsurlar ilave edilebilir. Hikâye olayların sıralanması olduğu halde kurgu, nedensel bir ilişkiyi ortaya koyar. Hikâye daha sonra ne olacağı konusunda merak uyandırırken kurgu, daha önce olanları hatırlatmayı, olaylar ve insanlar arasında ilişkiler oluşturup bunları yansıtmayı hedefler.[611]

Thomas Mann, romanı halka yönelik, halkın anlayacağı bir eser olarak yorumlar. Bu bakımdan Dante'yi, yazar yerine ozan olarak görmek bile *İlahī Komedya*'sını roman olarak yorumlamaya engel değildir. Artus romanları da Anglo-norman kahramanlık şiirlerinin, *Gral Destanları*nın düzyazı çözümlemeleridir. Shakespeare ve Goethe ile halkın ve dünyanın ortak malı olan bir roman örneği ortaya çıkmıştır. Destanla roman arasındaki kuramsal ve estetik çizginin ortadan

---

[608] Victoria R. Holbrook, *The Unreadable Shores of Love (Aşkın Okunmaz Kıyıları)*, (çev.: Erol Köroğlu-Engin Kılıç), İstanbul, 1998, s. 30-34.

[609] J.C. Carlaut - J.C. Fillox, *Edebī Eleştiri*, (çev.: Ayşe Hümeyra Çakmaklı), Ankara, 1985, s. 17.

[610] E. M. Forster, *The Aspects of Novel (Roman Sanatı)*, çev.: Ünal Aytür), İstanbul,1985., s. 64-65.

[611] Ronald B. Tobias, *Roman Yazma Sanatı*, (çev.: Mehmet Harmancı), İstanbul, 1996, s. 19-20.

kalkmış olması bu örneği karakterize eden temel yapıdır. Eser kendini, özerk çizgilerle ortaya koyar. *Diviana Commedia* gibi *Odysseia* da aslında bir romandır. "Sanat *biçiminin* dehası, kendi bağımsızlığı ve özgür yüceliği ile ortaya çıkarsa sanat *türü* önemli değildir."[612] Roman, keyfi, karmaşık serüvenlerden oluşan vezinli anlatının bozulmuş şekliydi. Fakat roman ilke olarak *içleştirme* ile insani bir anlam kazanmıştır. Filozof Schoppenhaur'a göre "Bir roman iç yaşamı ne denli çok, dış yaşamı ne denli az betimlerse, o denli yüce ve soylu olur" ve bu durum karakteristik bir ilke olarak en kaba olaylarla dolu şövalye ve haydut romanlarına kadar her aşamada karşımıza çıkabilir. Romanda dış yaşantılar, iç yaşantıyı harekete getirmek için vasıtadır. Bir romancının görevi büyük olayları anlatmak yerine küçükleri ilgi çekici hale getirmektedir.[613]

Michel Butor'a göre Roman, özel bir hikâye etme biçimidir. Hikâye etme ise edebiyatın sınırlarını aşar. İnsan, ömrü boyunca bir hikâye tarafından kuşatılmıştır. Dolayısıyla hikâye etme hayatı anlamamızı sağlar. Biz insanları kendimize göre algılarız, oysa insanlar kendilerini daha farklı biçimlerde hikâye ederler. Anlatılan olaylar bütünüyle kendi deneyimlerimizle tanıdığımız olaylardan farklı bir karakterde karşımıza çıkıyorsa mitler, masallar ve efsaneler gibi *fantezi edebiyatl*a karşı karşıyayız demektir. Buna karşılık roman yazarının da günlük yaşamdaki olayların tıpatıp benzerlerini oluşturarak, bir gerçekçilik iddiasıyla ortaya çıkması da "işi dalgaya kadar götürmek" anlamına gelir. Gerçek üzerine yazılan bir hikâyenin yalnız başına varlığını ispat etmesi zor iken, roman anlattığı ve bizi eğlendirdiği şeyi uyandırmak için kendi kendine yeterli olmak durumundadır. Roman; ender olayların dünyasıdır ve gerçeğin görünüşünü araştırmak için önceden belirlenmiş bir alan oluşturur. Bu nedenle romanın, hikâye etmenin laboratuvarı olduğunu söylemek mümkündür. Romanda bizi kuşatan gerçek ile yaşayarak öğrendiğimiz gerçek arasındaki fark birini denetlemek imkânına sahipken ötekine sadece bir metin vasıtasıyla ulaşıyor olabilmemizdir. Metindeki gerçekler genel geçer ifadeyle *daha ilginçtirler*. Kurgular bir ihtiyaçtan doğar ve hayali kişiler bize gerçeğin boşluklarını doldururlar.[614]

Yukarıdaki ifadeler de bir edebî metne, dolayısıyla romana hangi açılardan yaklaşılması gerektiği konusunda önemli bilgiler içeriyor. Zaten d*üşsellik, gerçeklik, olağanüstülük*, hatta *olay* ve *eylem* gibi kavramların teorinin bütünü içinde

---

[612] *20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı*, (Haz.: Hüseyin Salihoğlu), Ankara, 1995, s. 137.
[613] *A.g.e.*, s. 139-140.
[614] *A.g.e.*, s. 297-300.

değerlendirildiğinde göreceli sonuçlar verdiği görülüyor. O halde roman bunların dışında bir şeydir. Forsterzaman içinde sürülen yaşam ve değerlere göre sürülen yaşamın var olduğu görüşündedir. İyi bir roman her iki yaşamı da kapsamalıdır. Romanda zamana bağımlılık zorunlu olsa da günlük yaşamda böyle bir zorunluluk yoktur. Mistiklerin anlayışı ile "biz pazartesiden sonra salının ya da ölümün ardından çürümenin geldiğini sanmakla yanılıyoruz."[615]

Romansal konular halk masallarında bile ortaya çıkmıştır. Bir *büyü masalı* bu bakımdan örnek olabilecek bir yapı arz edebilir. Roman sözcüğü başlangıçta Fransızca İtalyanca, İspanyolca, Romence vb. dillerden biriyle yazılmış anlatılar için kullanılmıştır. Bu dillere *Roman dilleri* denilmiştir. Fakat daha sonra antik sanatsal düzyazı eserler bile roman olarak nitelenmiştir. *Antik roman* Hellenistik çağda doğmuştur ve serüven ve aşk süjeleri taşımasıyla mitolojik ve tarihsel aktarımlar içeren epik eserlerden ayrılmaktadır. Bu roman tiplerinin; sevenlerin beklenmedik ayrılıklara katlanmak zorunda oldukları, çeşitli tersliklerle mücadele etmek durumunda kaldıkları ve sonunda mutlu bir kavuşma ile çizgisini tamamlayan şematik bir yapı arz ettikleri görülür. Aşk ve serüven öykülerindeki bu niteliğin, ortaçağ Avrupası'ndaki *şövalye romanlarının* da belirgin yanı olduğu görülür. Romanların konuları Rönesans döneminde yeniden şekillenmiştir. Burjuva ilişkilerin gelişip feodal ilişkilerin çöküşü, bireysel bilincin ve kişilik girişiminin atılımı romanın ve ona yakın türlerin tarihi seyrini de etkiler. 16 ve 18. yüzyıllar arasında alt katmanlardan gelen girişken bir insanın toplumsal basamakları tırmanışını sembolize eden *pikaro romanı* ortaya çıkar.[616] *Pikaresk roman*da[617] kronolojik bir sıralanış hakimdir. Maceralar, romanın asıl kahramanı üzerinde birbirine bağlanır.

Biraz daha felsefi olan romanlarda olaylar birbirine sebep-sonuç ilişkisiyle bağlanmıştır. Hikâye anlatılırken kişinin sadece sonuçla değil, vuku bulmanın kendisiyle de ilgilenmesi beklenir. Romanın *fiction* olması ise bazıları tarafından hafife almaya, itibar etmemeye sebep teşkil etmiştir.[618] 18. yüzyılda roman, kendini

---

615 Forster, 67.

616 Gennady N. Pospelov, *Edebiyat Bilimi*, (çev.: Yılmaz Onay), İstanbul, 1995, s. 520-521.

617 Onaltıncı yüzyılın ortalarında İspanya'da ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra bütün Avrupa'ya yayılan Picaresk roman özellikleri itibirayle değişik bir roman türüdür. İspanyolca *picaro* kelimesi "haylaz, serseri" demektir. Kelime, roman kahramanlarının da karakterini yansıtır. Toplumun değişik kesimlerinde geçen serüvenlerin, aralarında bir bağlantı kurulmaksızın ardarda sıralanmasıyla oluşur. Geniş bir okuyucu kitlesi tarafından benimsenmesine rağmen eleştirmenlerce fazla itibar edilmemiş bir roman türü olmuştur. (Forster, 11-12)

618 R. Wellek - A. Varren, *Theory of Literature (Edebiyat Teorisi)*, (çev.: Ömer Faruk Huyugüzel), İzmir, 1993, s. 190-191.

gelenekten kurtararak doğrudan yaşamdan alınmış süjelerle ortaya koyar. Hegel'e göre o dönem romanı, kişiliğin çevreyle çatışması, ideale yönelik çaba ile idealin erişilmezliği arasındaki uzaklığı gösterir.[619] 19. yüzyılda roman *fiction tarih*tir. Gerçek dışıdır ve bu bakımdan da ciddiye alınmaz. Okuyucu da, hikâyede vuku bulma şekliyle değil önem vermediği sonuçla ilgilenir. 19. yüzyıl romancısı destana has olan birinci şahsı kullanmasa bile destana has yorum ve genellemeler yapar.[620] Bu seyir, romanın insanlığın yazgısıyla, ya da en azından içinden çıktığı toplumun yazgısıyla ortak bir paydaya sahip olduğunu gösterir. 20. yüzyıl ve sonrasının romanından bahsetmek ise tek başına bir çalışma konusudur. Sadece, böyle bir çalışmanın sonunda, roman teriminin neyi ifade ettiği üzerine şüphelerin, doğruluğu en kesin veri olacağını söyleyebiliriz.

Türk Edebiyatında roman anlayışı nasıl bir seyir takip etmiştir sorusunu değerlendirmek ilk önce romandan ne anlaşıldığı sorusuna cevap vermekle mümkün olabilir. Görülen odur ki roman türünün mucidi olarak Batının böyle bir problemi yoktur. Batı, teorisini kurarken bir oluşumdan söz eder. Halbuki bizde teorisyenler zamansal bir ortaya çıkışı bulmak çabasındadır. Bu ikinci şekildeki yaklaşımı müstakil çalışmaların mevzuu kabul edip, dikkatlerimizi *oluşum* üzerinde yoğunlaştırmaya çalışacağız.

"Batı romanının çeşitli tarihsel süreçler içindeki yavaş *oluşum*uyla Türk romanının *doğuş* ortamı arasında hiçbir benzerlik yoktur."[621] Romandan önce Klasik Osmanlı Edebiyatında, seçkinler için yazılmış şiirsel hikâyeler olan mesneviler, Farsça ve Arapçadan çevrilmiş tarihsel ve efsaneleşmiş olayları içeren eserlerdir. Yazılı edebiyat ürünleri dışında sözlü halk hikâyeleri de geniş halk toplulukları için bir kısmı destan ve mesnevilerden esinlenmiş, dinsel, tarihsel veya efsanevî yapıtlardır. Bunların özellikleri, dinsel, alegorik, doğa dışı, büyü, tılsım ve olağanüstü unsurlarla örülmüş olmalarıdır. "Bu hikâye ve masallarda ussal yer ve süre kavramlarının eksik olması, Osmanlı-Türk toplum ve kültürünün temel bir durallık içinde geri kalmış bir dünya görüşünü sürdüregeldiğini ortaya koyar."[622]

Tırnak içerisinde aktarılan görüş roman teorisi açısından değerlendirilebilir. *Ussal yer ve süre* kavramları modern roman anlayışının üzerinde durduğu kavramlardır. Rasim Özdenören'e göre "Çağdaş roman zaman ve mekân boyutları

---

[619] Pospelov, 520.
[620] Wellek - Varren, 190-191.
[621] Güzin Dino, *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul, 1978, s. 13.
[622] *A.g.e.*, s. 3-14.

dışında yeni bir boyut kazanmıştır: Bilinç. Romana bu boyutun eklenmesiyle, zaman ve mekânın, geleneksel biçimdeki statik algılanması da değişmiş, dinamik bir kimlik kazanmıştır.[623] Gürsel Aytaç'a göre; kronolojik zaman anlayışının yerini, içiçe zaman uygulamasına bırakması 20. yüzyıl romanını belirleyen yeniliktir.[624] Gerçekten Modern romanın en ilginç yönünü oluşturan zaman dünden bugüne farklı düzeylerde algılanıp farklı şekillerde uygulanmıştır. İnsanlık zamanı, *modern* öncesi ve sonrası olarak yaşamaktadır. Modernleşme öncesinde zaman teoloji eksenlidir. Modernleşme sonrasında ise zaman salise, saniye, saat, gün, hafta, ay vs. ölçülerde parçalanır.[625] Aynı şey mekân kavramı için de söz konusudur. Mekânın bilinen bir yer olması zorunlu değildir. Hayalî veya ütopik bir yer de olaylar için mekân olarak tasarlanmış olabilir. Masallarda geçen *Kaf Dağı* ve *Çin ü Maçin*, dönemin anlatı anlayışına göre o kadar önemli değildir. Hazır kalıp halindeki bu yer isimleri okuyucu veya dinleyicinin kendi beğenisi ve hayal gücüne göre şekillenmiştir. Önemli olan vakanın sergilenmesidir. Ütopik mekânlar da içinde yaşanılan toplumun eksik ve kusurlarının olmadığı idealize edilmiş yerlerdir. Campenalla'nın *Güneş Ülkesi*, Bacon'un *Atlantis*'i Huxley'*in Ada*'sı bu tür mekânlar için dikkat çeken örneklerdir.[626]

"Osmanlı-Türk toplumunun temel bir durallık içinde geri kalmış"lığını ölçü alarak roman tekniğinin veya romanın geri kalmışlığı sonucuna varmak tartışılacak hatta şaşılacak bir yöntemdir. Shakespeare'in *Antonius ve Kleopatra*'sı klasik yer-zaman-olay birliğine ve kıssadan alınacak hisseye aldırmadan yazılmıştır. Eserde tutku ön plandadır.[627] O halde yanılgı payının az olduğu sonuçları, ancak konuya bir roman süreci anlayışıyla yaklaşmakla elde edebiliriz.

Ahmet Midhat Efendiye göre her milletin belgesel tarihinde az-çok "hurafat ve esatir" ve müteakiben rivayet ve hatıraların yeri vardır. Buna paralel olarak da edebiyatın esası hayal unsuru üzerine inşa edilmiştir. Başlangıçta insanüstü güçlere sahip olan hikâye kahramanları yavaş yavaş beşeri ölçülerle sınırlanmıştır. Efsane ve destanları da roman olarak kabul eden Ahmet Midhat, romanın bu ilk safhasının her millette farklı olduğu kanaatindedir. Ona göre Yunanlıların tanrı

---

[623] Rasim Özdenören, *Ruhun Malzemeleri*, İstanbul, 1986, s. 98.
[624] Gürsel Aytaç, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Ankara, 1990, s. 255.
[625] Mehmet Tekin, *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) 1*, İstanbul, 2001, s. 109.
[626] Bkz. *A.g.e.*, s. 149-150.
[627] Jale Parla, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İstanbul, 2001, s. 31.

veya yarı tanrı olan olağanüstü niteliklere sahip kahramanlarının yerini Doğu dünyasında cinler, periler, tılsımlar almıştır.[628]

Mukaddime-i Celal'de Namık Kemal şunları kaydedetmiştir: "... Roman bölümünü de yeni çıkma saydığımıza şaşılmasın. Eski eserlerde *İbret-nüma* gibi *Muhayyelat* gibi *Aslı ile Kerem* gibi bir takım hikâyeler vardı. Fakat edebiyat kıtaplığımızda bulunan birkaç çeviriden de anlaşılacağı üzere, romandan maksat, geçmemişse bile, geçebilecek gibi olan bir olayı ahlak ve töre, duygu ve olasılıkla ilgili her türlü açıklama ile birlikte anlatmaktır. (...) Halbuki bizim hikâyeler, önce olağanüstü etki ile gömü bulmak, bir yerden denize batıp sonra yazarın hokkasından çıkmak, ah ile yanmak, külünk ile dağ yarmak gibi, bütün bütün dogma ve gerçeğin dışında birer konuya dayanan ve anlatılırken ahlak, töre açıklaması ve ruhī tahlil gibi, edebiyat koşullarının hepsinden yoksun olduğu için *roman* değil kocakarı çeşidindendir. *Hüsn ü Aşk* ve *Leyla ile Mecnun* manzumeleri de gerek konularına ve gerek yazılışına göre, adeta birer *tasavvuf* kitapçıklarıdır."[629] Bu mukaddimeden yaklaşık 20 yıl sonra Namık Kemal, *İntibah*'ın önsözünde ise şöyle diyecektir: "Elimizde *Hümayunnâme* (*Kelile ve Dimne*) var *Fakihet-ül-Hülefa* (İbn-i Arabşah'ın onbir bölümlük eğlenceli hikâye kitabı) var, *Elfü'l-Leyle ve'l-Leyle* var (*Binbir Gece Masalları*), *Gülistân* var, *Büstân* var, *Hadika-ı Senaī* (Hakīm Senaī'nin edebiyat ve tarihle ilgili fıkra ve hikâyeler kitabı) var, Yahya'nın *Mihr ü Hüma*'sı var, Fuzulī'nin *Leyla ve Mecnun*'u var, Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ı var; hasılı var, var... Bunlardan ne zarar gördük ki ahlakı düzeltmek için *ʿAlāī*'yi, *Makāamāt*'ı filan okumaya kendimizi zorlayalım?..."[630]

Samipaşazade Sezaī, romanların çocukça, tuhaf ve acaip anlatılardan uzaklaşarak doğanın sırlarına vakıf olmak iddiasıyla ortaya çıkmış bilim ve fenlerle ciddiyet kazanmış "yüksek bir ozan üslubu" ve "edebi açıklama bilimi" olduğunu belirtir.[631] Halit Ziya'nın fikirleri de Samipaşazade'yi destekler. "Romanlar öyle bir insan yaşantısının aynası olarak ele alınıyor ki *ruh gelişimi fenni* sorunlarının en önemlilerine inceleme konusu oluyor."[632] Bizde Namık Kemal'den Peyami Safa'ya gelinceye kadar roman düşüncesinde ciddi fikirlerin ortaya konduğu söylenemez. Halka faydalı olmak, komiği yakalamak, ideolojiye sözcülük ettirmeye çalışmak gibi

---

[628] Durali Yılmaz, *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*, Ankara, 1997, s. 88-89.
[629] Baha Dürder, *Roman Anlayışı*, İstanbul, 1971, s. 13.
[630] *A.g.e.*, 16.
[631] *A.g.e.*, s. 25.
[632] *A.g.e.*, s. 31. Bu konuda bahsedilen süreci ayrıntılarıyla takip etmek için ayrıca bkz. M. Nihat Özön, *Türkçede Roman*, İstanbul, 1985.; Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul, 1987.

endişelerle hareket edilmiştir. Batı kriterleri ile roman üzerinde gerektiği gibi eğilen Peyami Safa olmuştur.[633]

Tanpınar'a göre Müslüman Şark psikolojiye yönelmemiştir. Bazı genel yaklaşımlar dışında insan ruhuyla ilgilendiği söylenemez. Kendisini metodik şekilde derinleştirenlerin dışında bu, İslam kültürü içerisinde eğitim halini almış bir faaliyet olmamıştır. "Introspection, bu içe doğru çevrilmiş araştırıcı göz, günah çıkartma kürsülerinin dibinde gelişmiştir. Kadim Yunan'a Hıristiyan dünyasının üstün olduğu tek nokta bu içe doğru dönüştür. Onunla kadere karşı koyma fikri tamamlanır."[634] Tanpınar'a göre Hıristiyan dünyasında kendini gözden geçirme ve derinleşme terbiyesi belirgindir. Bizde ise tasavvufî terbiyede şüphe ve kendi kendisini mürakabe vardır. Tasavvuftaki ibadet ve riyazet ile kurtuluş maddeye kayıtlı bir halden kurtulmak olduğu halde Hıristiyanlıkta ise olumsuz bir halden, bir lekeden, bir günahtan kurtulmak vardır.[635]

Şark hikâyesi belli vaka anlayışının dışına çıkamamıştır. *Heves-name*'den itibaren manzum hikâyecilerimiz bu çemberin dışına çıkmaya çalışmışlarsa da insanın içine inememiş, aşkta, ihtirasta, "iptidaî" sınırlar içinde kalmışlardır. İnsanı oluşturan şartları gözardı ettikleri için ferdi de tanımlayamadılar.[636] Tanpınar'ın fikirleri, ölçüleri nispeten netleşmiş Batılı roman anlayışıyla eser vermek iddiasında olanlar için gözardı edilemeyecek tespitlerdir.

İslami kültür geleneğiyle karakterize olmuş eserler de belli mevzuları aşamamıştır. Bu gelenek insanı ve harici alemi inkâr etmiştir. Ezelî ve ebedî olan hayatın kayda değer tek dramı vardır. Bu da kaynağından uzaklaşmış olan ruhun yeniden o kaynağa ulaşmak için yaşadığı hasret ve gideceği yol. Bu yüzden tasavvufî mevzular, sembolleri ifade biçimi olarak seçmiştir. Şevk ve hicran eski psikolojinin sınırlarını tayin etmiştir. Ferdi inkâr eden ve hayata göz yuman bir telakki bazen teknik ilerleyişlere rağmen köklü yapısını değiştirip bir sanat geleneğini tek başına kuramamıştır. Eski hikâye hayatın tazyikinden bir kaçış olduğu için okumak veya dinlemek suretiyle bir avunmaya cevap veren şark masalı, bu kaçışa altın kapılarını açan bir tür olarak kalmıştır. Kaçış kahramanın doğması engel olmuştur. Hayata karşı duygusuz olmayan eskiler; çarşıyı, pazarı, cümbüşü, yaşadıkları şehri ve kendi hayatlarını seyretmekten zevk alan bir toplumdu. Zevk

---

[633] Mustafa Miyasoğlu, *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*, İstanbul, 1998, s. 31.
[634] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz.: Zeynep Kerman), İstanbul, 1995, s. 58.
[635] *A.g.e.*, s. 59,
[636] *A.g.e.*, s. 59.

anlayışları sağlam, dil, şive ve cemiyet adabında mağrur ve mutaassıp idiler. Dışarıya kapalı olmayıp insan hayatının trajik yönlerinin farkına varmış olsalardı mevcut özellikleriyle daha geniş bir terkip oluşturabilirlerdi. Türk romanının başlangıçtaki imkânsızlıklarına kadın-erkek hayatının ayrı olması da ilave edilebilir.[637] Biz bu değerlendirmeye şunu ilave etmek istiyoruz. Kadının gerçek hayattaki yeri hakkında fikir yürütecek değiliz. Ancak *Vamık u Azra* metninden hareketle, evden kaçan, erkek kıyafetine bürünerek sevdiği insanı arayan, yerine göre harabe bir yerde sabahlayan, sevdiği insanla birlikte ya da yalnız başına savaşan, dövüşen, ülke yöneten bir kadın itibarî dünyada hayatın bizatihi içindedir diyebiliriz. Bir ayrılık dönemini müteakip gerçekleşen kavuşma da sembolik bir dil ile anlatılmış olsa bile bütün boyutlarıyla beşerîdir.

Şiir bir soyutlama sanatıdır, ancak şarkı ve mesnevi formlarıyla başka bir fonksiyon daha yüklenmiştir. Şarkılar bir devrin hakim hayat telakkisini nakaratlar haline getirirken, mesnevi de dönemin dünyaya bakışını sembolik, alegorik ve son zamanlarda da sosyal nitelikli hikâyeleriyle yüceltmek biçiminde dile getirmiştir. Mesnevi iç dünyasındaki çatışmaları sokaklara dökmeyen insanın değerlerini yansıtan bir türdür. Roman ise, insanın iç ve dış çatışmalarla çembere alındığı, devlet-toplum parçalanmasının insan şahsiyetinde görüldüğü bir zamanı ifade eder. Türlerin değişmesi insanın değişmesidir.[638]

Kanaatimizce roman, bir sürecin türüdür. Onu bir dönemde *ortaya çıkmış* bir tür olarak yorumlamak imkânsızdır. Ancak roman türünün kazandığı çehre belli dönemlerde bu türün devrimi olarak yorumlanabilir. Nurullah Ataç'ın şu görüşlerine bu devrimi karakterize etmek bakımından yer verilmelidir. Roman türünün ortaya çıkışı insanın öznelliğinin bir sonucudur. Roman edebî türlerin en nesneli gibi gözükse bile insanların kurallara ve yönetime karşı ayaklandıkları bir dönemin mahsulüdür. Eski lirik şiirlerde bile şair öteden beri var olan kalıplarla, alışılmış sözleri tekrarlardı. Yeni çağda yazarlar hiç bir kural tanımamak ve bu boyutta özgür olabilmek için roman türünü ortaya koymuşlardır.[639] Ya da roman türünü buna uygun bir zemin olarak telakki etmişlerdir.

---

[637] *A.g.e.*, s. 60.
[638] Miyasoğlu, 27-28.
[639] Nurullah Ataç, "Roman Üzerine" *Türk Dili Dergisi* Roman Özel Sayısı, XIII,154, Temmuz 1964, s. 651.

ROMANS:

Yukarıda sözünü ettiğimiz "oluşum"da *romans*, modern roman anlayışı ile ona hazırlık döneminin karakteristiğini oluşturan eserlerin müşterek ismidir. Bir bakıma kesin çizgilerden uzak bu oluşumda *romans*, bazen bir köprüdür, bazen de -daha çok Türk edebiyatında- bütün olarak modern romanın öncesindeki roman olarak yorumlanmıştır.

Yukarıdaki incelemelerden romanın Avrupa edebiyatlarında destandan kaynaklanan ve 16. yüzyıldan itibaren bağımsızlaşıp değişim ve gelişim kaydeden bir tür olduğu sonucu çıkıyor. Bir dünya ve hayat kesitini yaratıcı bir şekilde ortaya koyan bu tür sunuluş biçimleri itibariyle de tasvir, hikâye etme, konuşma vs. biçimlerle çeşitlilik gösteren zengin bir anlatı biçimidir. Organik bir parça-bütün ilişkisiyle anlatıda bir mükemmelliği ortaya koyar.[640] Yani "Roman gerçek hayatın, törelerin ve içinde yazıldığı zamanın bir tablosudur, Romans ise hiçbir zaman yaşanmamış, yaşanması da muhtemel olmayan şeyleri yüksek ve sanatkârane bir dille anlatır."[641] 1785'te *Clara Reeve* tarafından yapılan bu ayrımla, roman ve romans İngilizcede tahkiye kurgusunun belli başlı iki tarzı olarak ortaya konmuştur. Roman gerçekçi olduğu halde romans şairane ve destanîdir. Romansa *mitik* demek de mümkündür. Roman mektup, günlük, hatıra ve tarih gibi kurgu özelliği taşımayan anlatım şekillerinden gelişmiş, üslup bakımından hayatı canlandıran, ayrıntılara ve taklide (mimesis) önem veren bir türdür. Romans ise destanın ve ortaçağ şövalye hikâyelerinin devamıdır. Daha yüksek bir gerçekliğe, daha derin bir psikilojiye yönelmiştir. Bu bakımdan romanın önem verdiği ve taklidin bir parçası olan ayrıntılar, romansta önemsenmeyebilir. Romansta aktüeli aramak söz konusu değildir, tarz ve malzeme bakımından da daha esnek bir teknik kendini hissettirir.[642] *Mitik*den ne kastedildiği üzerinde durulması gerekiyor.

Mit, din, halkbilim, antropoloji, sosyoloji, psikanaliz ve güzel sanatları kapsayan geniş bir anlam alanına sahiptir. Zaman zaman, felsefe, tarih, bilim, alegori veya hakikatın zıddı olarak gösterilmiştir. 17 ve 18. yüzyıllarda, Aydınlanma Çağı'nda uydurma, bilim ve tarih açısından gerçek dışı anlamıyla *mit* küçümsemeyi ifade etmiştir. Fakat daha sonra kelime Alman romantikleri tarafından ilmî veya tarihî hakikatın zıddı değil, tamamlayıcısı anlamında bir çeşit hakikat ifadesi olarak kullanılmıştır. Tarihî açıdan dini törenlerin sözlü kısmı ve onların canlandırdığı

---

[640] Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul, 1999, s. 241.
[641] Wellek - Varren, 191.
[642] *A.g.e.*, s. 191.

hikâyedir. Din temsilcileri tarafından hasat sırasında, insanların kısırlıktan kurtarılmasında, gençlerin ergenlik çağında vs. düzenlenen ve toplumu zararlı şeylerden korumayı hedefleyen dinî törenler toplumu zararlı şeylerden sakındırmak gayesindeydi. Geniş anlamda varlıkların başlangıcı ve kaderini anlatan anonim hikâyeler *mit* terimi ile ifade edilmiştir. Edebiyat teorisi bakımından önemli olan özellikleri şu şekilde sıralanmıştır: İmaj veya tablodur, tabiatüstütür, tahkiyelidir, semboliktir, evrensel ve öbür dünya ile ilgilidir.[643]

Northrop Frye, romansı çeşitli anlamları ifade etmek üzere kullanacağını ifade ederek roman ile arasındaki en önemli farkın karakterlerin oluşturuluş biçiminde hissedildiğini belirtmektedir. Romans kahramanları, çeşitli ruh hallerinin somut (alegorik) sembolleridir. Bu kahramanlar evrensel tipleri (arche-types) yansıtır. Romansın romandan daha *ihtilalci* olmasının sebebi romans karakterlerinde bazı karakter unsurlarının sosyal ortamdan başıboş, hayali ve idealleştirilmiş olmasıdır. Asıl üzerinde durulması gereken, bir romans yazarının, eserinde kullandığı teknikleri tespit etmektir. Eleştirmenin, romansı bir hikâye çeşidi olarak ciddi bir şekilde incelemeyi bilmemesi bazı eser veya yazarları gözardı etmeyi gerektirmez. Romans, romandan daha eski bir hikâye şeklidir. Fakat romansı, insanlığın gençliğine ait, iyi gelişmemiş terkedilmesi gereken bir tür olarak telakki etmek yanılgıya düşmek olur. Ahlakî bakımdan saflığı ve kahramanlığı ciddi bir şekilde idealleştiren romansların hitap ettiği toplum aristokrasidir.[644] Romansın yukarıda sözünü edilen "ihtilalci" karakteriyle ters düşmüş gibi görünse de bu, romansın mitik boyutuyla ilgilidir. "Kahramanları konu edinen romans, insanları konu edinen romanla, tanrıları konu edinen mitler (efsane) arasında yer alır. Mensur romanslar, klasik mitolojinin gelişmesinde son safha olarak ortaya çıkarlar... Bütün dünyayı kendisine sahne olarak seçen romansın aksine, romanı Batılı insan ve zamanla ittifaka zorlayan şey, onun tarihle ve değişen bir dünya anlayışıyla olan bağlantısıdır."[645]

Eski anlatı türleriyle ilk romanlarımız arasında aktarmalara dayalı bir ilişki vardır. Bu münasebetle *romans* teriminin Türk anlatı süreci içerisinde özel bir işlev yüklendiği görülmektedir.

---

[643] *A.g.e.*, s. 164-165.

[644] Philip Stevick, *The Theory of the Novel* (*Roman Teorisi)*, (çev.: Sevim Kantarcıoğlu), Ankara, 1988, s. 32 - 33.

[645] *A.g.e.*, s. 30-34.

Eski aşk hikâyeleri tarihsel doğruluk veya gerçeğe bağlılık iddası taşımaz. Sözgelimi yakın bir hayal dünyasıyla karşımıza çıkan bu hikâyeler bir ideale yönelik olduğu ve doğa yasalarına aykırı olaylarla doğaüstü varlıklara yer verdiği için romana uzak görülmüştür. *Kerem ile Aslı, Emrah ile Selvi, Tahir ile Zühre* vs. hikâyeler sevgiyi idealize etmiş, gerçeklikten uzak *romans* dünyasının örnekleridir. Burada *romans* sözcüğünden Avrupa'da Ortaçağ'da soylu sınıfın meydana getirdiği şövalye edebiyatı kastedilmemiştir. İdealize edilmiş kahramanlarıyla, bilinen dünyadan uzak, aşk ilişkisinin ağır bastığı bir olaya dayalı, gerçekçi olmayan anlatılar anlamındadır. *Romans* gerçek hayatın sorunlarıyla ilgilenmez. Genellikle mutlu biten bir aşk öyküsünü dile getiren romanslarda olay örgüsü ve olayın epizotları kalıplar halinde tekrar edilegelmiştir. Kişileri *düz karakterli*, yani ya iyi ya da kötüdür. *Romans* için iyi vakit geçirmeyi sağlayacak, eğlendirecek masalımsı bir anlatıdır denilebilir.[646]

Romansları inceleyen eleştirmenler bu anlatılarda yapının, *ayrılık, tehlike ve birleşme* bölümlerinden meydana geldiğine dikkat çekmişlerdir. Northrope Frye'a göre romans, gerçekçi romanın çekirdeğini oluşturmuştur. Hatta güncel yaşamı sergilemek iddiasıyla ortaya çıkan roman, olay örgüsü oluşturmak için romansın kalıplarına başvurmuştur. Böyle olunca roman, kalıpları biraz değişikliğe uğramış bir romans olarak görülmektedir. Bu bakımdan bir eserin roman veya romans olduğunu tespit etmek zaman zaman güçlük arz eder. Fakat iki anlatı türünün uç noktaları, aradaki farkı sergileyecek mahiyettedir. Bizdeki aşk hikâyeleri de romans kalıplarıyla dört ana bölümden meydana gelir: 1- Genç kız ile erkeğin arasında başlayan aşk. 2- Ayrılık. 3- Sevgililerin birbirlerine kavuşabilmek için verdikleri mücadele. 4- Evlilik veya ölümle bitiş. Bu kriterle yaklaşınca Tanzimat'tan sonra yazılmış bir çok eserin de *romans* karakterinde olduğu görülmektedir. Batı'da yapılan romans incelemeleri, evrensel denilebilecek bir takım kalıplara çeşitli ülkelerde ve çeşitli çağlarda rastlanabileceğini göstermiştir. Ancak kalıplar, yapıtların yazıldığı ülke ve çağın kültür özelliklerini de yansıtmaktan uzak değildir. Bu kalıpların tekrarlanışındaki sosyal ve psikolojik sebepler ise başlıbaşına bir araştırma konusudur.[647]

---

646 Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul, 1983, s. 24-25.
647 *A.g.e.*, s. 26-29.

MESNEVİ

Türk edebiyatına, yabancı edebiyatların uzmanlık alanlarından edinilmiş bilgi birikimiyle eğilmek yöntem bilgisinin ötesinde bir ufuk genişlemesidir. Batıdaki roman ve romans sürecini bilen bir araştırıcı, aşık hikâyelerini Türk Edebiyatında romanın kökeni olarak yorumlayabilir.[648]

Mesneviyi karakterize eden tahkiye unsurlarının tespiti metot açısından mesneviyi roman türüne yaklaştırmaktan çok romana nazaran müstakil bir hüviyet kazanmasını temin etmek gayesini taşır. Roman ve romans kronolojisiyle bağlantılı olarak tabiatıyla mesnevinin daha çok tür olarak arzettiği görünümden bahsedilmesi gerekiyor.

E. D. Hirsche'e göre, metin-tür ilişkisi bir yandan metinlere anlam derinliği verirken diğer taraftan üzerinde yorum yapılması için bir çerçeve hazırlar. Yani metnin hangi çerçeve içinde değerlendirileceğini tayin eden öge, türdür. Türlerin niteliklerini oluşturan bazı işaretler bu yoruma zemin hazırlar. Sözgelimi *epik* türünde kahramanın nitelikleri, *romans*ta arayış motifi, *pastoral*de kırsal ütopya, *kurgubilim*de distopya gibi. Bu dikkatle Türk edebiyatına bakıldığından Tasavvuf şiirini yorumlamak için türün konvansiyonel dilini bilmek gerektiği söylenebilir. Edebî metinlerin en az bir türe dahil edilmesi, edebî bir gelenektir. Fakat her edebiyat metni daha yazıldığı anda bile mensup edildiği türün özelliklerini bir miktar değiştirir. Sophokles'in *Kral Oidipos*'u tregedya türünün ideal örneği olarak kabul edilmiştir. Aslında eser böyle bir iddia ile yazıldığı için değil, Aristoteles tarafından *Poetika*'da tragedya türüne örnek gösterildiği için böyledir. Yani bir türe dahil olmak eserin ideali değildir. Türler; farklılık, yenilik, melezlik ya da başkaldırı ilişkisi sergilemek suretiyle edebiyat tarihinin en dinamik göstergeleridir. Rönesans döneminde türler tanımlanmış ve sıralanmıştır. Neoklasik dönemde bu tanım ve sınıflandırmalar kurallaştırılmıştır.[649] Fakat daha sonraları en kuralcı şairlerden biri olan *Alexander Pope* bile "Büyük dehalar bazen muhteşem biçimde kuralları ihlal eder ve eleştirmenlerin dil uzatamayacağı zirvelere tırmanırlar."[650] demiştir. *Rene Wellek*; "Zamanımızın hemen hemen bütün yazarlarında tür farklılıklarının bir önemi kalmamıştır. Sınırlar sürekli ihlal edilmekte, türler birleştirilmekte ya da iç içe geçmekte, eski türler atılmakta ya da dönüştürülmekte, yeni türler

---

[648] Aytaç (1990), 16.
[649] Parla, 27-29.
[650] *A.g.e.*, s. 32.

yaratılmaktadır. Öyle ki tür kavramının kendisi sorgulanmaktadır."[651] demektedir. Burada problem oluşturması gereken konu romanın, türe bağımlılık açısından bir yaklaşımda yerinin ne olduğudur. Roman günümüzün en yaygın türüdür ve doğuşundan itibaren varlığını sürdürmesini, tür motasyonlarına borçludur. "Tür ötesi bir tür olan roman hiçbir türe girmez ama hepsinden yararlanır."[652]

İslamî İran edebiyatının ilk dönemi hakkında yeterince bilgi mevcut olmadığı için mesneviler hakkındaki bilgiler de sınırlıdır. Ebu Şekur-i Belhî'nin *Aferinname*'sinden sonra, Rudekî Arapçadan tercüme ettiği *Kelile ve Dimne*'ye bir takım kıssalar ilave ederek mesnevi şeklinde nazmetmiştir. Firdevsî'nin *Şâhnâme*'siyle destanî mesnevîler en olgun seviyesine ulaşmıştır. Konusunu milli gelenekten alan destanî mesneviler yanında aynı dönemde *Yusuf u Zeliha* gibi İslamî kaynaklı kıssaların da konu teşkil ettiği görülür.[653] X. ve XI. yüzyıllarda Ayyukî'nin yazmış olduğu *Varka ve Gülşah*'ın konusu Araplardan, Unsurî'nin *Vamık u Azra*'sı da Yunanlılardan alınmıştır. Mesnevi şairleri Nizamî'yi örnek alarak beş mesnevi yazıp *hamse* veya bu sayıyı altıya çıkararak *sitte* yapmışlardır. Mesnevînin içeriği müstakil başlıklar altında verilir. Şairler mesnevideki ahengin yorucu olmasına engel olmak için uygun buldukları yerlere gazeller de yerleştirirler. Bazen kahramanların konuşmaları gazel şeklinde verildiği gibi yazılan mektupların da murabba şeklinde verildiği olur. Mesnevînin sonunda ise dua, kitabın bitiş tarihi, toplam beyit sayısı ve yazıldığı yer kayıtlarına rastlanabilir.[654]

Türk Mesnevileri konu bakımından İran mesnevilerinden daha zengindir. Hz. Muhammed'in hayatından ilaç terkiplerine, cinsi konulara kadar hemen her dinî, ahlakî, tasavvufî, tarihî, hamasî ve aşk içerikli mesneviler yazılmıştır.[655]

Klasik şiirimizin ilk dönemlerindeki mesnevi teorileri geleneğin nasıl bir anlayış üzerine kurulduğunu göstermek bakımından önemlidir.

Muhammed Hatiboğlu, şiirin didaktik olmasını gerekli görür. Bedr-i Dilşad, mana ve lafza dikkat çekerek daha önce nesir tarzında söylenmemiş sözün nazmedilmesinden sakınılmasını ileri sürer. Ona göre nesir halk, nazım ise padişah gibidir. Mesnevi söyleyen şairlerin üstad olarak gösterdiği Şeyhî ise gazel tarzında da güçlü olduğunu belirtmekle beraber şiir söyleme gücünün mesnevide ölçülebileceği görüşündedir. Gazel beş on ev bina etmek olduğu halde mesnevi

---

[651] *A.g.e.*, s. 33.
[652] *A.g.e.*, s. 33.
[653] M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1986, s. 143.
[654] İpekten, 49-50.
[655] Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, İstanbul, 1999, s. 24.

bayındır bir şehir kurmak demektir. Muinī, mesnevinin *çift* manasına geldiğini Mevlana'nın da kesrette vahdeti aramak gayesiyle eserine *Mesnevī* adı verdiğini belirtir.[656]

"Tanzimatla başlayan hareket olmasaydı, edebiyatımız kendi içinden yenileşecek Divan ve Halk edebiyatı mesut bir çizgide buluşacaktı. Bunun alametleri de belirmişti...Mesneviler bizim edebiyatımızın hikâyeleridir, Ama şiir bizim edebī hayatımızın temelidir. Şiirin dışında da bir edebiyat olamazdı. Onun için mesnevilere de şiirin nizamı hakimdir. O yüzden mesnevilere de şiirin nizamı hakimdir. O yüzden mesnevilerin vakaları, kahramanları, minyatürlerdeki gibi deforme yahut stilize olmuşlardı. Hikâye için ise nesrin teşekkülü şarttı."[657]

İnsanın bütün yönleriyle idealleştirildiği mesnevileri, klasik edebiyatın şiir anlayışından uzak düşünmek; hikâye etmek için şiir biçimini seçip nesri ikinci plana atan bir hassasiyeti gözardı etmek olur. İdealleştirme tabiī olarak bakış açısından anlatım biçimine vaka seçiminden vakayı şekillendiren şahıs, zaman ve mekân unsurlarına kadar eserin yapısını oluşturan teknik unsurların bütününe akseder.

Konu olarak bir aşkı veya bir savaşı işleyen mesneviler nazım ile hikâyeyi birleştiren eserlerdir. Aşk duygusunun Türklerin İslamiyeti kabulüyle birlikte yoğun olarak işlenen bir konu olduğu görülür. Bizde Aşık tipinin kaynağı, kadın ile erkeğin arasındaki engelleri bir kültür ve medeniyet anlayışı ile işleyen Arap ve Fars edebiyatıdır. *Dede Korkut Hikâyeleri*nde kadın ile erkek arasındaki ilişki tam manasıyla karı-koca ilişkisidir. Eski "alp tipi" ise İslamiyetin kabulünden sonra "gazi tipi" haline gelmiştir.[658] Onsekizinci yüzyıldan sonra eski "aşık tiplerini anlatan mesneviler yerine müstehçen hikâyelere rağbet gösterilmesi dikkat çekicidir. Bütün bunlar değişik medeniyet merhalesine sahip insanların hayata bakış tarzıyla ilgilidir. *Oğuz Kağan Destanı* ve *Dede Korkut Hikâyeleri*nde harekete önem verilir. Cümleler kısa, üslup sade ve tabiīdir. Mesnevilerde ise hareket, duygu ve hayal yoğunluğu hissedilir. Üslubu süslüdür. Sadece aşıklar değil, veliler, gaziler vs. kahramanların da ayrı bir hayal dünyasının varlıkları olduğu görülür. Üslup, eser kahramanlarının dünyaya bakış tarzını aksettirir. Mesnevi kahramanları dünyaya his ve rüya dolu bir gözle bakarlar.[659]

---

[656] *A.g.e.*, s. 26-27.
[657] M. Orhan Okay, *Kültür ve Edebiyatımızdan*, Ankara, 1991, s. 271.
[658] Mehmet Kaplan, "Destan, Mesnevi ve Roman" *Hisar*, 139, Temmuz 1975, s. 4.
[659] A.*g.m.*, s. 6.

Bu tür değerlendirmelerde takip ettiğimiz metod, bizi öncelikle seçtiğimiz obje üzerinde yoğunlaştırabilir. Romanı değerlendirirken masal, hikâye, destan, mit vs. türleri onu tanımlamaya bir bakıma mahkum etmek tehlikesini de gözden uzak tutamayız. Roman bir boşluğu doldururken masalın, mitin, destanın yeri gözardı mı edilecektir? Asıl tanım her türü kendi özgür ortamında tanımlamakla elde edilebilir.

5.2. Kurgu:

5.2.1. Kurgunun biçimlenişi:

Kurgu, bir edebî eserin aydınlığa kavuşturulması için en önemli inceleme alanlarından biridir. Kurgu ile, eserin yapısı (inşası) kasdedilir. Figürlerin, motiflerin, temel düşüncelerin nasıl yerleştirildiği ve bunların birbirlerine göre konumları, eserin dokusu ve bütünü içinde sahip oldukları işlevlerin ortaya çıkarılması, kurgu saptama çalışmalarını oluşturur. Edebî eserlerde içerik incelemesinde yani konu çözümlemesinde, en küçük konu birimi sayılan motifler ve eserde dile getirilen düşünceler ele alınır. İçerik, biçim ve anlatı özellikleriyle birlikte ele alınır. Salt içerik, yani konu incelemesi edebiyatın sanat tarafını ihmal etmek olur.[660]

Kurgu tahkiye ağırlıklı olarak kurulmuş da olsa yapıt, biçim olarak şiir ve anlatım, teknik olarak şiirseldir. Bu bakımdan şüphesiz kurgu bir şair tarafından yorumlanmış ve şiirin imkânlarından da faydalanılmıştır.

Bütün şiirler insanın hayat macerasının bir yansımasıdır. Hiçbir şiir söz gelimi bir ağaç veya denizden sathi olarak söz etmez. Fakat bu unsurlardan insanlarda belli çağrışımlar dünyasını harekete getirmek için faydalanılır. Divan şiirinde sevgili merkezli bir hayat ve macera düzeneği oluşturulmuştur. Divan şiirindeki üç temel insan tipi olan *sevgili, aşık* ve *rakib* etrafında, insanoğlunun yaratılışından itibaren yaşadığı maceranın bir versiyonu ortaya konur. Divan şiirinin ifade biçimleri Arap dünyası ve ardından da İran şiirinde şekil kazanarak gelişmiştir. Dolayısıyla bu şiir hakkında yapılacak inceleme; üç ayrı millet ve coğrafyanın bilinmesini, binlerce şairin ortaya koyduğu yorumların gözden uzak tutulmamasını gerektirir.[661] Kurgular hakkında başlatılacak bir tartışma,

---

[660] Aytaç (1999), 75.

[661] Dursun Ali Tökel, "Şiirin Korkusu, Şiirin Kurgusu: Divan Şiirinde Kurgu ve Anlam", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, Sayı: 53, 54, 55. s. 311.

kurgunun başlangıçla olan bağlarını ortaya koymak suretiyle anlamlı olabilir. Bu yapılarak kurguların geliştiği evrim ağacı tespit edilir.[662]

Klasik şiirimizde kurguyu remiz, sembol ve mazmunlar karakterize eder. Oluşturulan dünya bu tür bir anlam dünyasının sıkı denetiminden geçerek kendilerini ortaya koymak zorundadırlar. Bu zorunluluk, sadece şairin değil, bütünüyle bir edebî devir ve anlayışın sanat ve dünya görüşüyle bağlantılı olmaktan kaynaklanır.

Metin kurmanın temelindeki semboller ve remizlerin zengin anlam dünyasından faydalanma hem mutasavvıf şairler hem de diğerleri için söz konusudur. Şairler içlerindeki yoğun duyguyu kelimelere sığdıramamak telaşıyla değişik ifade arayışlarına yönelmişlerdir. Sonunda demek istedikleriyle dedikleri arasındaki uçurumu benzerleriyle anlatma yoluna başvurarak bir oranda kapatmaya çalışır ve hiçbir devrin ve akımın gerçekleştiremediği bir gözlem ve keşif zenginliği ile karşımıza çıkarlar. Onlara göre, kendi macerasını anlatacak her varlık şiire girme hürriyetine sahiptir. Ancak bu macerada yer alanlar, *Sevgili, aşık* ve *rakib* unsurlarından birinin varlığı ile bütünleşir. Sevgili, kendisine ulaşılmak istenen; aşık ulaşmak için çırpınan; rakip ise, ulaşmaya engel olan her şeydir.[663] İnsanlığın ezelî arayış macerasının anlatımda aşk vasıtasıyla dile getirilmesi, araştırılması gereken bir durumdur. Aşk halinin trajik, yoğun ve sarsıcı olması ilk etapta verilecek cevap olabilir. Sevgili bütün şiir dünyasında "en" sıfatlarıyla yer alır. *Benzetme* yoluyla ifade etmelerde de "en" olanlar seçilir. Vakit gündüz ise güneş, gece ise gökyüzünün "en"i aydır. Mecnun, Ferhat, Vamık vd. arayanların; Leyla, Şirin, Azra da arananların "en"idir. Şairler bazen seçtikleri bu örnek ve benzetme ögelerini de mahiyet itibariyle aşmaya çalışırlar.[664]

Sözü edilen üç unsurun (aşık-sevgili-rakip) başka şekillerde kalıplara da dökülebileceğini ihtiyatla belirterek, Divan şiirinde bunlardan birinin işleyişte kazanacağı yoğunluk mesnevi alanında türün değişik bir tarafa meyletmesi ile

---

[662] Tobias, 44.

[663] Artık bu semboller o kadar geniş bir anlam dünyasını kucaklamıştır ki bir anlamda "aynı şartlar altında aynı deneylerin aynı sonuçları vermesi"gibi fiziksel bir kural hükmündedir. Yerine göre Yusuf sevgilidir ve yerine göre Yakup bir babanın oğluna duyduğu aşkın yegane mümessili olur. "Yakub, Yusuf'un gömleğini öpüp gözlerine koyar ve gözleri açılır... Yakub, Yusuf'un kokusunu seksen fersahlık uzaklıktan alarak 'Yusuf'un kokusunu alıyorum' der. Çünkü bu koku aşk kokusuydu. Aşk kokusunu sadece aşık olan alır... Yusuf ile Yakub, uzun bir ayrılıktan sonra birbirlerine kavuştuklarında Yakub güldü, Yusuf ise ağladı. Bu yüzden 'Aşık gülünce maşuk ağlar; maşuk gülünce aşık ağlar' denilmiştir." (Celal Settarî, *Derd-i Aşk-ı Züleyha (Züleyha'nın Aşk Derdi, Hz. Yusuf Kıssası)*, (çev.: Mehmet Kanar), İstanbul, 1998, s. 186; Bazen Hüsrev , bazen de Ferhat rakib olabilir. Aşık, sevgili, ve rakib hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akkuş (1995), 22-32.

[664] Tökel, *A.g.m.*, s. 312-314.

sonuçlanır diyebiliriz. Kanaatimizce aşk mesnevisi daha çok *aşığın* macerası iken, macera mesnevilerinde perspektifi şekillendiren *rakib* olmalıdır ve buradaki rakip sadece karşı güç anlamındadır. Sevgili-maşuk üzerinde yoğunlaşan mesneviler ise felsefî yahut tasavvufî nitelik kazanabilir, çünkü umumiyetle Tasavvuf şiirinde bu durum "her şey O'dur" şeklinde ifade edilmiştir. Diğer mesnevileri veya diğer romanları da güçlü-güçsüz, güzel-çirkin, istenen-istenmeyen, haklı-haksız, dinî-ladinî veya karşıtlıktan birlikteliğe kadar sayılamayacak kadar çok formülle izah etmek mümkündür. Bazen bir eserin temel kurgusunun ne olduğuna karar vermek zordur. *Pendname*lerde olduğu gibi kurgu aramayı gerektirmeyen anlatılar da vardır. Bir eser hakkında bu ilk yaklaşımları müteakip eserden beklentiler ortaya çıkar.

Eylem kurgusunda bir bilmecenin esrarının çözülmesi beklenir. Eserin sonunda baş kahramanın karakteri değişmez. Bu tür kurgularda "büyük moral ve entelektüel sorularla" da ilgilenilmez. Zihinsel kurgu daha çok insanlar arasındaki ilişkiler ve insan doğasıyla meşgul olur. Fikirler konu edinilir ve karakterler bir anlam ifade etmek endişesiyle ortaya konmuştur. Eylem kurgusu ve zihin kurgusu da birbirinden tamamen bağımsız değildir. Biri diğerinden belli özellikleri bünyesinde barındırabilir. Yani karakter itibariyle mutlak eylem veya mutlak zihin kurgusu diye bir ayrım söz konusu değildir.[665]

Aşk mesnevilerinde temel kurgu aşk olsa da şair, seven insanların kahramanlığını sergilemek hatta sevgideki inceliklerini savaşmadaki ustalıklarıyla tamamlamak gibi bir endişe içindedir. *Vamık u Azra* mesnevisinde de bunun için çok sayıda sahne oluşturulmuştur. Bu savaşlar bir yönüyle iki insanın sevgi imtihanı, güzelliklerinin bir parçası diğer yönüyle de sosyal bir realitedir.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra olmuştur. (Müslüman) Türkler *diyar-ı Rum* diye bilinen bu topraklara (kafir) Rumlarla yıllarca savaşarak sahip olmaya başlamışlardır. Divan şiirinin ilk ürünleri de bu mücadelelerin verildiği döneme rastlar. Bu mücadeleyi yansıtan iki temel kelime Divan şiirinde klişeleşmeye başlar. *Kâfir* ve *Frenk*. *Kâfir*, sadece dinî anlam taşırken, *Frenk* dinî anlamla birlikte ırkî anlam da taşır.[666]

Bütün savaşlar ortak ilkelere sahip olmak bakımından evrenseldir. Dine, "Işık İlahı"nın sancağı altında toplanan *militia* olarak bakan ve dünyadaki

---

[665] Tobias, 46-47.
[666] Süreyya A. Beyzadeoğlu, "Divan Şiirinde Kâfir ve Frenk", *Yedi İklim*, 1995, 51: 52.

mahlukatı ve varoluşu bir "anti-ilah"ın sultasına karşı mücadele olarak kabul eden Zerdüştçü anlayış İran hayat görüşünün merkezî fikridir. *Şahlar şahı* veya *şehenşah* diye ifade edilen imparatorluğu teşkil eden askeri etkinlik hareket yeteneğini bu metafizik veya manevi bilinçten alır. İran'ın güç kaybetmesini müteakip bu metafizik gücün yansımaları, Arap medeniyeti içinde varlığını sürdürmüş ve bazen daha maddi ve daha şiddetli şekillere bürünmüş, fakat manevi nitelikleri asla bozulmamıştır. Savaşlar *hadis* ile sınıflandırılmıştır. "Küçük savaş" düşmana, barbara, bir ırka veya "kafir"e karşı maddi silahlarla yapılan savaşı ifade eder. Sonuçlarının trajik ve korkunç olması, tahribatın büyük olması da bu savaşın "küçük savaş" olarak nitelendirilmesine engel değildir. "Büyük savaş" içsel ve manevidir. Kişinin kendi içinde barınan ruhun manevi bir yasaya bütünüyle tabi olması karşısına; düşman, barbar veya kafir olarak çıkan güce karşı yapılır. Bu savaş arzu, temayül, ihtiras, insiyak, zaaf ya da gevşekliğin zincire vurulup insanın manasına itaat etmesi için yapılır. Selamet ve ölümün ötesindeki *muzaffer barış* böylece temin edilebilir. Bu savaş bütün zamanlara yayılmış bir *çilecilik*tir. Fakat dünyadan kaçan, iç mücadeleyi bahane ederek bir tembeller ve korkaklar güruhu oluşturanların savaşı olarak adlandırılamaz. Çünkü bu, savaş için aynı zamanda maddi ve kanlı olan *küçük savaşı* vasıta eden kahramanların geleneğidir. Sonuç itibariyle her iki savaş da bir ve aynı şeydir. "Şehitlerin kanı alimlerin mürekkebinden ve abidlerin ibadetinden daha üstündür" hadisinde tanımlanan eylem, bir içsel dönüşüm ve karanlıktan, arızilikten belirsizlikten ve ölümden sıyrılmış bir hayata ulaşmayı ifade eder. Yani askeri faaliyetin getireceği zorluklar, tehlike ve musibetler içsel düşmanı; kendini koruma içgüdüsü, korkaklık, gaddarlık, bilinçsiz merhamet ve körükörüne öfke biçiminde ortaya çıkaracak, fakat bu içsel düşman, dıştaki düşmanla mücadele eylemi içinde mağlup edilecektir. Savaşın sonucu, savaşçının bu iki yönlü mücadele ruhunu kaybetmemesine bağlıdır. Savaşçı, soğuk kanlılığını muhafaza etmeli, yırtıcı bir hayvana dönüşmemeli ve nefsine tam hakimiyet sağlamalıdır. Roma, Kuzey ve Ortaçağ geleneklerinde rastlanan *sadece kahramanların imtiyazı olan ölümsüzlük*, İslam geleneğinde de ayetlerle vurgulanmıştır.[667]

Kurguya karar vermek, kurgu planının en önemli aşamasıdır. Kuvvetli ve zayıf güçlerin seçimi hikâyede oran ve tutarlılığı sağlamak demektir. Bir gücün diğeri ile

---

[667] Julius Evole, Rene Guenon, *Diorama Filosofico, Les Armes Symboliques (Savaş Metafiziği ve Sembolik Silahlar)*, (çev.: A. Ataman, M. Tahralı, İ. Taşpınar), İstanbul, 2000, s. 24-27.

olan ilişkisini teşkil etmek *oran*, bu ilişkinin eser boyunca sürdürülmesi ise *tutarlılık* olur.[668]

Biz kurgu teriminden itibarî dünyanın şekillenme mantık, yöntem ve yasalarını anlıyoruz. Olay halkaları, kahramanlar, zaman ve mekân unsurları kurgunun ayrılmaz birimleridir. Bunları da şairin yorumundan ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu bütünlüğün yorumu, bütünlüğü oluşturan birimler arasındaki etkileşimin izahını zorunlu kılar.

5.2.2. Aşkın yorumu:

Vamık u Azra'da temel kurgu *aşk*tır. Aşk mesnevilerinin, mesnevi kahramanlarının isimleriyle anılması bir gelenektir ve eserin kurgusuna dair ilk fikri veren de bu isimdir.

Müslüman sanatkâr için güzelliği yaratmak değil keşfetmek vardır. Her türlü güzellik Allah'ın *cemal* sıfatının bir tecellisidir ve sanatkâr, faaliyetleriyle bu güzelliği dokunulabilir, duyulabilir ve görülebilir hale getirir. *Kur'an*'da, insanın en güzel surette yaratıldığından, dağlardan, ırmak ve meyvelerden,[669] göğü süsleyen yıldızlar-dan,[670] yeryüzündeki bitki örtüsünden, kadın güzelliğinden,[671] sabır, ayrılış, kavuşma vs. bahsedilir. Cennete dair güzelliklerin tasvirleri de bu estetik terimler örgüsünün önemli bir bölümünü işgal eder. Bu ilahî tutum İslamın düşünce boyutunu derinden etkilemiş özellikle tasavvuf, İslam estetiğinin hazinesi durumuna gelmiştir. Gazzalî'ye göre güzel olan her şey sevilir. Güzelliğin idraki haz vericidir. Güzellik kendi başına bir değerdir. Güzelliği idrak etmek başka, şehvet hazzına kapılmak başka şeydir. Gazzalî evreni de bu dikkatle seyretmenin bir yaratıcı, hüküm verici ve takdir edicinin aklen idraki anlamına geldiği fikrindedir. Bu *estetik delil* olarak adlandırılır. Gazzalî'nin *estetik delil* üzerinde yoğunlaştığı görülür. *Estetik delil*, kolay kavranabilir niteliğe haizdir, felsefeci ve kelamcılardan çok mutasavvıfların üzerinde durduğu bir konu olmuştur.[672] İslam sanatında *istikrar içinde değişme* anlayışı vardır. Sözgelimi hüsn-i hat sanatında *dökülme, dağılma, kendi başına buyruk olma* olarak yorumlanabilecek bir unsura yer

---

[668] Tobias, 49.
[669] (Rad 3)
[670] (Saffat 6)
[671] (Ahzab 52)
[672] Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İstanbul, 1994, s. 285-295.

verilmez. Bağımlılık ve bağımsızlık arasında bir gerilim de yoktur. Her harf müstakil olduğu gibi hem de bir birliğe ve bütünlüğe bağlıdır.[673]

Dini metinler ve masalların yorumlanması için eserde mevcut olan maddi şeylerin daha yüksek bir seviyeye çıkarılması gerektiği ileri sürülmüştür. Sanat aynı anda hem görüneni hem de görünmeyeni yani özü veya ruhu vermeyi amaçlar. Bu ifade etme, ima etme ve açıklama faaliyetleriyle ortaya konur. Anlamın lafzî ve mecazî boyutları, görünen ve görünmeyeni aydınlatır. Dolayısıyla sanat eserinde her zaman anlaşılabilenden daha fazlasının olma ihtimali vardır. Sanat eseri ister sanatçısıyla ister zamanın sanat anlayışıyla değerlendirilsin, bir konu çok sayıda kişi tarafından ele alınarak işlenmiştir veya aynı tabiî cins taklit edilmiş olsa bile her sanat eserini müstakil kılan özel bir ele alış biçimi yani *stil* vardır.[674] Konudan daha çok kompozisyon ve söyleyişin orijinal olması önemlidir. Klasik şairlerimiz, gelenek içerisinde hem söylenmiş hem de söylenmemişin peşindedir. Define avcıları gibi sırası gelen kazmayı sallar. Böylece defineye biraz daha yaklaşılır. Daha önce söylenmemiş olanın söylenmesi yeni bir çukuru kazmaya başlamak anlamına gelir ve bu başka bir define hayaline kapılmaktır. Söylenmiş olanın söylenmesi ise kazmayı boşa sallamak demektir. Gaye açısından her ikisi de makbul değildir. Sanatçı güzelliği yaratmak değl keşf etmek idealindedir.[675] Osmanlının elit insanı kıssadan hisseye itiraz etmez. Ancak daha çok büyük aşk hikâyelerini sever. Bir çok defa işlenmiş olan aşk hikâyeleri, hep yeni bir versiyon olarak ilgi görür. Bu anlamda bir konu arayışı içinde değildir. *Aşk* değer verdiği tek konu olarak yeterlidir.[676] Bu zevk gazelde olduğundan farklı bir şekilde tezahür etmez. Gazelde aynı aşkın, aynı güzelin, hatta deyim yerindeyse aynı maceranın muhtelif versiyonları dikkatlere sunulur. *Leyla vü Mecnun, Hüsrev ü Şirin, Vamık u Azra, Mihr ü Vefa* vs. isimlerle anılsalar da mesneviler, bir gazelin farklı şairler tarafından yorumlanış biçiminden farklı bir hüviyete sahip değildirler.

Hikâye daha ziyade halk tarafından rağbet edilen bir tür olmuştur. Fakat ister meddah hikâyeleri ister aşk mesnevileri olsun dünya görüşü ve estetik prensipler olarak ortak özelliklere sahiptirler. Batılı manada dramatik kurgu bir *illiyet* bağını zorunlu kılar. Olaylar belli bir istikamette gelişir ve sonuçlandırılır. Biz de ise Batı dramının aksine *gelişme* yerine *sürpriz* vardır. Anî hamlelerle sürprizden sürprize

---

673 *A.g.e.*, s. 294.
674 Ananda K. Coomaraswamy, *The Transformation of Nature in Art (Sanatın Tabiatındaki Başkalaşım)*, (çev.:Neşat Özdemiroğlu), İstanbul, 1995. s. 81-82.
675 Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, İstanbul, 1993, s. 102-103.
676 Beşir Ayvazoğul, *İslam Estetiği*, İstanbul, 1989, s. 104.

geçilir. Bunlar Batı düşüncesinin kavrayamayacağı geçişlerdir. Eserin gayesi de yaşanan hayatın benzerini ortaya koymak değildir. Müslüman hikâyeci, okuyucusunu belirli bir süre hiçbir şeyin imkânsız olmadığı bir ebediyet aleminde yaşatmak endişesindedir. Kahramanların fevkalede güçlere sahip olması, kendi sınırlarının farkında olan insana hayal aleminde kahramanlık veya başka şekilde arzu edileni yaşatmak endişesiyle izah edilebilir. Dünya ile ilgili problemlerin çözümü ise sanatın değil, devletin görevidir.[677]

Aşkın çok değişik şekillerde tavsifi yapıldığı görülür. Ancak bu sıfatlar aşka bir tanım bulmak iddiasında değildir kanaatindeyiz. Felsefede de aşk, renk, tat, koku gibi tanımsız olarak yorumlanmıştır. Yapılan tavsiflerin de biri diğerine zıt değil, birbirini kelimenin bünyesinde destekleyen ifadelerdir. Ayrıntıya girmeden aşkın terim anlamından çok kelime anlamı üzerinde durulması, yapılacak farazî bir sınıflandırma için zemin teşkil eder. Kanaatimizce her şiirin bir poetikası olduğu gibi her aşkın da kendini belli belirsiz hissettiren hür bir alemi vardır.

Aşk kelimesi arapça olmasına rağmen *Kur'an*'da yer almaz. Şairler ise genel olarak "tutku"yu ifade edebilecek en güçlü kelime olarak *aşk*ı tercih etmişlerdir. Kelimenin *önce yeşerip ardından solan ağaç* anlamına gelen *aşiket* sözcüğünden alındığı görüşünde olanlar vardır. Ferra ise *aşk*ın yapışkan bir ot olduğunu belirtir ve kalbe yapışan bir duygu olması ile de bağlantı kurar.[678] İbn Arabî'ye göre; *aşk, gündüzsafası* veya *çitsarmaşığı* anlamına gelen *aşakotu* kökünden gelmiştir. Aşırılığa ulaşmış sevgidir. Sevgi insanın bütün duyularını ve ruhunu nüfuzu altına alır. İnsanın varlığıyla özdeş olur. Bu hali yaşayan insan, başkalarıyla konuştuğunun farkına varmaksızın sevgilisiyle konuşuyormuş zannını yaşar. İnsanı kuşatan bu sevgi *aşk* olarak adlandırılır.[679] "Kimi zaman *keşf* içinde bir *tecelli* başlar ve aşk belirtileri yavaş yavaş kendini gösterir. Kimi zaman da birini görürsün, onu görünce bir *vecd* haline girersin. Daha önce hiç tanımadığın halde onun, sevgilin olduğunu anlarsın. Kimi zaman da yanında birinden söz edilir, ta gönlüne işleyen bir sevgiyle ona meyledersin ve birden aşık oluverirsin. (...) Bu durum *gayb* perdesinin arkasından eşyayı keşfederek, o eşya üzerinde ruhların sahip olduğu kontrolün en gizli inceliklerinden biridir... Kime aşık olduğunu, kimde ve nasıl aşık olduğunu, ayrıca aşkın ne olduğunu anlayamazsın. (...) Bunun niçin

---

[677] *A.g.e.*, s. 105.
[678] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye, *Ravzatü'l-Muhibbin ve Nüzhetü'l-Müştakin (Sevenlerin Bahçesi Aşka ve Aşıklara Dair)*, (çev.: İbrahim Doğu), İstanbul, 2001, s. 36.
[679] İbn Arabî, *Fi ma'rifeti makami'l-muhabbe (İlahî Aşk)*, (çev.: Mahmut Kanık), İstanbul, 1992, s. 92.

böyle olduğu da bilinmez. (...) Bu haller daha dış duygularda ortaya çıkmadan, nefsin bu haller üzerindeki ilk ön sezisidir."[680]

İbn Arabī sevgiyi[681] şu şekilde sınıflandırmıştır.

İlahi Sevgi: Kulun Allah'a, Allah'ın kula duyduğu sevgidir.

Ruhanī Sevgi: Sevenin sevgilisini hoşnut ve razı etmeyi gaye edindiği sevgidir. Seven, bütün iradesini sevgilisinin iradesine tabi etmiştir.

Tabiī Sevgi: Arzularını tatmin etme yolunu araştıranların sevgisidir.[682]

Aşka dair İbn Hazm'ın tetkiklerinden hareketle Vamık ve Azra bir gruba dahil edilebilir: Sevdiği nesneyi görmeden ona aşık olmak ve yavaş yavaş aşkın bütün evrelerini yaşamaya başlamak bir mektup veya bir aracıyla gerçekleşebilir. Güzel niteliklerin tanıtımı, haberler ve öyküler ruh üzerinde kuvvetli tesirler bırakır. Ancak böyle bir aşk, sonunda aşık olunan kişinin görülmesiyle büsbütün ortadan kalkar ya da çoğalır.[683] Vamık ve Azra'nın aşkı bu forma uygun şekilde başlamıştır. Azra bir mecliste otururken Vamık'ın güzelliğini ve şöhretini duymuş ve ona aşık olmuştur.

Añıldı meclis-i ʿAẕra'da nagah
Dediler şimdi Çin'de iy yüzi mah (1016)

Şu deñlü ögdiler ol gül-ʿiẕarı
İşitdi gitdi ʿAẕra'nuñ ḳararı (1029)

Cemalin görmedin ol yar-ı ṣadıḳ
Adın işitdi oldı candan ʿaşıḳ (1030)

Vamık'ın aşkı ise Azra'nın resmini gömekle başlar:

Şehenşah ḳaldı ol ṣuretde ḥayran
Bu ṣuretdür bilür her maʿnīye kan (1559))

Görüb bu ṣureti çün ol büt-i Çīn
Oda yandurdı oldem ṭaşın içün (1560)

Apardı göñlin ol taṣvīr-i dilkeş
Bıraḳdı ḫirmen-i canına ateş (1561)

---

680 *A.g.e.*, s. 31.

681 Bu konuyu işleyen eserlerde *aşk* kelimesinin Allāh'ın sevgisini izah etmek için kullanılamayacağına dair görüşler vardır. İbn Arabī de bu görüşlere zaman zaman yer vermiştir. Bu endişe ile *muhabbet* (sevgi) kelimesini tercih etmiş olmalıdır.

682 İbn Arabī, 43.

683 İbn Hazm, *Le Collier du Pigeon ou de l'amour et des amants, Tawg al-hamama fi'lulfa Wa'l-ullaf* *(Güvercin Gerdanlığı)*, (çev.: Mahmut Kanık), İstanbul 2001. s. 90

Vamık'ın aşkı bir *haber* mahiyetinde değil, İbn Hazm'ın "Bir bakışta aşık olanlar" grubuna dahil edilecek niteliktedir. Bu şekilde aşık olanlar etkisinde kaldıkları kişinin kim olduğunu, adını, yerini yurdunu bilmez.[684] Yani gördüğü kişinin resimden veya bir puttan farkı yoktur. Ayrıca Vamık'ın aşık olmasında resim, belki sadece bir motif olmaktan başka bir şey değildir. Vamık'ın Azra'ya aşık olması mukadderdir. Şair bunu böyle kurmuştur. Ya da aynı şartlarla resim yerine Azra'nın övgüsünü duymak da Vamık'ın aşık olması için yeterliydi demek yanlış olmaz. Bu bakımdan resim, *habere* yakın bir uyarıcıdır.

Vamık'ın babası Çin hükümdarı Taymus da Turan ülkesinin kızı Meryem'in özelliklerini duyunca içinde hasret ateşi yanmaya başlar. Meryem'in çok güzel olduğu ona anlatılır ve Taymus'un

Muḥabbet ḳanı ḳaynadı ṭamarda
Ṭutuşdı ateş-i ḥasret cigerde (584)

Bu efsane aña çün oldı efsun
Alub ᶜaḳlını itdi mest ü mecnun (585)

beyitleriyle anlatılan hali, yine *habere* bağlı bir aşkı karakterize eder.

Sevginin güçlü olması sevgili ile karşılaşmanın verdiği mutuluk ve heyecanı büyütür. Akli melekeler zayıflar ve sarhoşluk hali gözlenir. Eğlendirici müziğin ruha verdiği aşırı zevk, aklın yerini sarhoşluğa bırakmasına sebep olabilir. Bazen bu zevk verici ses ve nağmeler aşığı sevgilinin bulunduğu iklime taşır. Sevgiliyi hayal etmeye sevk eder ve kavuşma arzusunu kamçılar. Düşünce ve mantığı saran bu hayal aklın fonksiyonelliğini yitirmesine sebep olur. İçki de bu sarhoşluğu destekler. Çünkü şarap bünyenin içkisi iken güzel ses ve nağmeler ruhun içkisi mesabesindedir. Özellikle arzu edildiği biçimde sevgiliden ve aşktan söz edilip güzelliklerinin dile getirilmesi, haz ve zevki zirveye çıkarır. Bu sarhoşluk mahiyet itibariyle ilk karşılaşmanın sevinci veya ümitsiz bir halden kurtulma sevinciyle yaşanan sarhoşluktan veya kontrolsüzlükten farklıdır.[685] *Vamık u Azra* da sarhoşluk bahsedilen her iki duruma uygun örneklerle sunulmuştur. Dolayısıyla çok da sembol olmaya elverişli değildir. Yani mimesisin (taklidin), gerçek modelinden çok uzak olduğunu söylemek iddia olur.

---

[684] *A.g.e.*, s. 93.
[685] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye (2001), *142 - 143; İbn Sina vd., Aşk Risaleleri*, (çev.: M. Fatih Birgül), İstanbul, 2000, s. 126.

Aşığın maşuğa ilk bakışı aşk hikâyelerinde zaman zaman; Nizamî'nin *Hüsrev ü Şirin*'inde ve Fahruddin Esad-ı Gurganî'nin *Veys u Ramin* mesnevilerinde olduğu gibi felsefî ve tasavvufî düşüncelerin de dile getirildiği, heyecan verici betimlemelerin yer aldığı bir sahnedir. Aşığın sevdiğini gördüğü bu ilk an, hayatının da dönüm noktasıdır. Hatta bu sahne, eseri, bakışın öncesi ve sonrası şeklinde incelemeye imkân verecek kadar kurgu için dönüm noktasıdır. Bu bakımdan şair bu anı gücünün yettiği ölçüde belirginleştirmeye, etkili sunmaya çalışır. İlk karşılaşma anî ve beklenmedik bir olaydır.[686]

Edebî eserde kahraman bir idealin temsilcisidir. Hayatın önemli bir devresini sembolize ediyor da olabilir. Kahraman örnek olduğu gibi nefret ve istihzaya sebep olabilecek bir durumu yansıtmakla da görevli olabilir. İslam kahramanı iyinin örneğidir. İslamî değerlerin müşahhas bir yapı kazanmasıdır. Fakat aynı zamanda tabiî olarak beşerî zaafları bulunur. Gelişme ve olgunlaşma döneminde tecrübe ve desteğe muhtaç tarafları vardır. İslamî kültürün biçimlendirdiği bir yapıtta gülünç, şaşkın ve sapık tipler de bulunabilir. Hatta bu şekilde eksikli tipler örnek karaktere ulaşmak, eksik ve yanlışını tamamlayarak gelişen bir kahraman tipi oluşturmak için okuyucu veya dinleyiciyi ikna edici olur. Kahraman, olumsuz bir hayattan çıkış noktası bulan güçlü bir tiptir. Hayrın şerre galip gelmesi fikrini sembolize eder. Eksikli bir tipin hayatının sonunda tevbe etmesi bu galibiyetin başka türlü ifadesidir. [687]

Güzellik, *süs* anlamında olumsuz ve soyut bir değerden ibaret değildir."Doğru bir sanat, güzellikle Hakk'ı birleştirmeye hazırlık yapan sanattır."[688] Güzellik, varlık aleminin bir gerçeği, *Hak* bu güzelliğin doruğudur. Hak-hayr-güzellik felsefenin üç büyük değer ögesidir. Güzellik, maddi bir biçimlenme değil, madde-ruh, etki-unsur iç-dış oluşumuyla tam bir terkiptir. Güzellik sadece hissi görüntülere de bağlı değildir. Sözgelimi güzel ve alımlı bir kadının sırf cinsî ve hayvanî zevkler açısından güzel sayılamıyacağı gibi tabiatın güzelliğini teşkil eden, güller, çiçekler, nehirler, dağlar, kuşlar, vs. de sırf yüzeysel bir güzelliği yansıtmazlar. Bunlar fikre ivme kazandıran, duygusal görünümleri dışında daha üstün mefhumları çağrıştıran bir

---

[686] Pürcevadî, 155.
[687] Necip el-Keylanî, *Medhâl ilâ Edebi'l-İslâmî* (*İslamî Edebiyata Giriş*), (çev.: Ali Nar), İstanbul,1988, s. 51- 52.
[688] *A.g.e.*, s. 93.

estetik dil ile karşımıza çıkarlar.[689] İslamın estetik anlayışında güzellik özneldir. Yani nesnenin zatında bulunan bir özellik değildir.

Coomaraswamy, süsleme ve dekore etmeleri, sanat eserinden beklenen faydayı sağlamakla kayıt altına alır. Bu, süsün zenginliğinin mahkum edilişi anlamına gelmez. Uygun seçilmiş bir süsün yararlılık ve güzellik için zarurî olduğu görüşüyle Coomaraswamy, geleneksel edebiyat eserinin mesajının hakkıyla anlaşılmasını bu yönde ferasetli olmaya bağlar. Çünkü süsler geleneksel edebiyatın belagat vasıtalarıdır ve bunlar sadece güzelleştirmek gayesi taşımazlar. Konuyu ve eseri bütünleyen zorunlu ve tamamlayıcı birer olgudurlar. Bir çok sanatçı, eserinde arzu ettiği mesajı etkili bir biçimde vermek için bu süsleme ilkesinden yararlanır. Süsleme gayeye hizmet eder ancak bizatihi gaye değildir.[690] *Vamık u Azra*'da süsleme, idealleştirilmiş bir aşkı bütünleyen tamamlayıcı unsurdur. Klasik şairlerimizin, seçkin insanların aşkını, ince bir dil, duygu ve düşünce potasında anlatma eğilimi vardır. Bunu anlatırken kullanılan malzeme yine aynı ölçüde zengin gösterişli ve seçkindir. Hemen hemen bütün aşk mesnevilerinde Süleyman peygamberin; hazinelerinden, Belkis ile evlenmesinden ve hükümranlığından bahsedilmesi bu idealleştirmenin en karakteristik belirtisidir.

Vamık u Azra'da olduğu gibi Haşimî'nin *Mihr ü Vefa* mesnevisinde, Cem Sultan'ın *Cemşid ü Hurşid* vs. mesnevilerde zaman zaman *cinsiyet* olarak yorumlanabilecek anlatımlara rastlamak mümkündür. Kadının İslamî edebiyatta yer alış biçimi onu putlaştıran ve cinsî zevklerle tanımlayan diğer edebiyatlardan farklıdır. Kadın toplumun yarısıdır, arzu ve zevkleri vardır, kuvvet ve zaaf türünden hissiyata sahiptir. Başarı ve yenilgi, düzelme ve sapma onun için de söz konusudur.

Çirkin olduğu kabul edilen nesnelerin taklitleri bütün hakikatiyle malzemede ne ölçüde kusursuz yansıtılırsa o kadar güzel olduğu kabul edilir. Aziz Thomas Aquinas; "Bir resme, çirkin bir şeyi bile mükemmel şekilde yansıtabildiği takdirde güzel denilir." görüşündedir. Dante, *Commedia*'sında günahın gerçek mahiyetini tarif eder. Bu tarifler hisleri esas alan estetik uzmanlarınca bile güzel olarak kabul edilmiştir.[691]

Müstehcenlik ve *cinsiyet* birbirinden farklı kavramlardır. Her toplumun kabul veya reddettiği bir takım değerler sistemi vardır. Cinsiyet sanat eserinde bir inceliği

---

[689] *A.g.e.*, s. 93-94.
[690] Ray Livingston, *Geleneksel Edebiyat Teorisi*, (çev.: Necat Özdemiroğlu), İstanbul, 1998, s. 137-139
[691] *A.g.e.*, s. 191.

yansıtmalıdır. Mevlana'da veya Divan edebiyatında müstehcenlik vardır demek yanlıştır. Cinsiyet vardır fakat bunun yanı sıra her devirde sanat dünyasına musallat olmuş hasta ruhlardan söz etmek de mümkündür.[692] Cinsiyetin bir edeb dairesinde işlenmesi sır ve gizlilik kalmaması sıhhatli bir düşünce biçimi olarak benimsenebilir. Yusuf Kıssası da bunun ölçülü örneğidir. Bu kıssada kadın (Züleyha); cinsel heyecan ve arzularını, günahta ısrar edişini, şehrin ileri gelen kadınlarını toplayıp imtihan etmek suretiyle mazur göstermeye çalışır. Hayatın hiçbir yönünü ihmal etmeyen *Kur'an*, kendine özgü ölçülerle insan ruhunun temayüllerini de bu şekilde dile getirmiştir.[693] "Yusuf ile Züleyha'nın cemal talibi oldukları söylenmiştir. Ama Yusuf, aklī cemal talibi iken Züleyha, hissī cemali istemektedir. Züleyha yolun başındadır ve formel güzelliğin peşindedir. Yolun sonunda ezelī cemali müşahede etmeye başlayan Züleyhanın aşkına Yusuf, kabul gözüyle bakar. *"Ne Yusuf sapa yola giriyor, ne Züleyha. Herkes dostu istemekte, ama ayık, ama sarhoş."*[694]

Vamık u Azra'da bir bakıma bütün samimiyetle dile getirilen ve ebedileştirilen büyük bir aşkın var olduğu inkär edilemez. Divan şairinin eserde didaktik kaygılarla hareket etmediğini kaydetmekle beraber yine de gözardı edilemez bir mesaj verme hakkının eserin sonuna kadar saklı tutulduğunu söylemek mümkündür. Eserin bitiminde verilen dünyanın faniliği, zenginliğin geçiciliği ve yok oluculuğu da sanki aşkın ebediliğini ve zenginliğini teyid etmek içindir. Fikir, duygu şemsiyesi altında kalır.

Sanat, sırf güzellik aramaya inhisar edilemez. Fikir, edebī faaliyetin direğidir. Sanat ve edebiyatı "abesçilerin ve mübalağacıların çıkmazına çekmek" sanattan asıl bekleneni gözardı etmek olur. Güzellik her ne kadar aranan şey ise de hakikat ışıltılarının ortaya çıkmasını sağlayacak imkânlara sahip olması sanat eserini güçlü ve haysiyetli kılar. Edebī faaliyetten sonuç beklemek de güzelliği gözardı etmek demek değildir. Bu yazarın gücüne ve sunuş tarzındaki becerisine bağlıdır.[695]

Vamık u Azra'da fikrin bir yönünü de hayır ve şer arasındaki mücadele teşkil eder. Şer güç, hayrın kendini ortaya koyması için zemindir. Hayır ve şer arasındaki mücadele bütün semavī dinlerde vardır. Yaratılış kıssasında Adem-Havva, melek-şeytan şeklinde müşahede edilir. Her asırda ve değişik bölgelerde milyonlarca olay

---

[692] Okay, 272.
[693] Necip el-Keylanī, 122-123.
[694] Settarī, 198.
[695] Necip el-Keylanī, 96-97.

bu esas üzerine kurulup işlenir. Esas sabit kaldığı halde, yeni tasarımların ortaya konup yeni görüşlerin sergilenmesi hayatın yapısı ve gereğidir.[696] Vamık ve Azra'nın aşkı için şer güç doğrudan doğruya bir rakip fonksiyonu ile dokuyu oluşturmaz. Ancak Vamık'ın bir yönünü besler, onu sırf bir aşık pozisyonundan kurtarıp, seçkin bir okuyucu kitlesinin beklentilerine uygun kahraman haline getirir.

Vamık ve Azra'nın sosyal statüsü de birbirine denktir. Her ikisinin babası da hükümdardır. Yetişmeleri, eğitim görmeleri, dünya görüşleri aynıdır. Hatta dekoratif ögeler seviyesinde bile bir denge anlayışıyla anlatılmışlardır. Her ikisi de ava çıkarak eğlenir, kendilerine musahip olan kişilerin sayısı ve özellikleri denktir. Yüz güzelliği, ahlak, hissiyat ve fiziksel güç bakımından da benzerdirler. İbn Sina'ya göre; "aşkın hakikati; güzel olan ve kendine mütenasip olanı güzel bulup arzulamaktan başka bir şey değildir. Aşk, maşuktan ayrılınca onu arzulamanın ve vuslat olduğunda onunla bir olmanın temel ilke ve sebebi (mebde')dir."[697]

Aşkta realist bir beklenti ve sonuçlanış vardır. Yani seven insanlar kavuşmayı ve evliliği hedeflemiştir. Gazellerde ve tasavvufa meyilli şairlerin yorumlarında evlenmek aşkın ölümüdür. Aslında kurgudaki bütün çözümleri kavuşmanın yorumlanış biçimleri olarak değerlendirmek yanılgı payını ortadan kaldırır. Fuzulî'nin yorumlayışına göre; Mecnun için Leyla'nın aşkıyla birlikte olmak zevki vardır. Derinleşmek açısından bu yorum biçimi daha elverişli bulunmuştur. Pervane ile Mum'un kavuşması da mumun kül olması anlamına gelmez. *Vamık u Azra* da ise kavuşma şekli, evliliktir.

Cahiliyye dönemi insanları arasında sevap ve ceza beklentisi olmadığı halde zaman zaman aşka halel gelmesin diye maşuk ile cinsî yakınlaşmaktan kaçınmak söz konusu olmuştur. İslamiyet aşkın hem sevgi boyutunu hem de cinsel yakınlaşma boyutunu evlilik ile mubah kılmıştır.[698]

---

[696] *A.g.e.*, s. 110.
[697] İbn Sina vd., 75.
[698] İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye (2001), 81-83.

5.3. Materyal Ögeler

5.3.1. Bakış açısı ve anlatıcı:

Anlatıcı bazı metin elamanları vasıtasıyla görünür hale gelir. Bunlar:

a) Mekān tasvirleri,

Açılmış lāle vü nesrīn ü sūsen Arada çeşme-sār u ḥavż-ı rūşen	*Lāle, nesrin ve susenler açılmış; ortada çeşmelik ve berrak bir havuz.* (3965)

b) Karakter(ler)in kimliği,

Ser-efrāz-ı selāṭīn adı Ṭaymūs Mü'eddeb ehl-i neng ü ehl-i nāmūs	*Sultanların üstünü, adı Taymus; şeref ve onur sahiplerinin görgülüsü.* (557)

c) Zaman özetleri,

Bu resmile giderler bir niçe gün İrerler bir ulu ṣaḥrāya bir gün	*Bu şekilde bir çok gün gider, bir gün büyük bir ovaya varırlar.* (3964)

ç) Karakterlerin söylemediği ya da düşünmediği şeyin aktarımı,

Bu evde kimse rāḥat olmaz iy yār Görelüm neyler ol yār-ı dil-efkār	*Ey dost (dinleyici/okuyucu), bu evde kimse rahat olmaz, o gönlü yaralı sevgili neyler görelim:* (1310)

e) Açıklama.[699]

Didi vü düşdi yire ol perī-ruḫ Mecāli ḳalmadı virmedi pāsuḫ	*O peri yanaklı (bunları) söyledi ve yere düştü, gücü kalmadı cevap ver(e)medi.*
Ki zīrā ḥadden aşmışdı aḳan ḳan Ol eṭrāfı pür itmiş laʿl ü mercān	*Çünkü çok kan kaybetmişti, etrafını yakut ve kırmızı mercan doldurmuştu.*
Begāyet bī-mecālidi dil-ārām Anuñçün idemezdi bir dem ārām	*Gönül süsleyen (Azrā) çok zayıf düşmüştü, onun için bir an rahat edemiyordu.* (3728-3730)

Mesnevilerde hakim olan bakış açısı *Tanrısal/hakim bakış açısı*dır. Bu bakış açısının bilinçli yahut bilinçsizce tercih edilişinde etkin olan hususların tespiti ve bakış açısının anlatıma getirdiği imkān veya imkānsızlıkların değerlendirilmesi ve kurgunun, türün ve şeklin karakteri ile oluşturduğu bağlamın ortaya konması

[699] Yavuz Demir, *İlk Dönem Hikāyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi*, Ankara, 1995, s. 20.

oldukça önemlidir. Mesnevilerde bakış açısının ve dolayısıyla anlatıcı tespitinin bir tercihe imkân vermeyecek şekilde ortaya çıktığı fikrindeyiz. Bu doğrudan doğruya sanatın gayesiyle de ilgilidir.

Anlatıcı ögesi, bakış açısının yazara sunduğu bir imkân gibi gözükmektedir. Yazar adeta anlatıcıya muhtaçtır. Bakış açısı, bir mevzi ve anlatıcı, itibari dünyaya mensup bir öge olsa da mevziin görüş alanı durumundaki anlatıcı, kendini bakış açısı ile ortaya koyabilir, gücünü ve hareket kabiliyetini bakış açısından alır.

Öykülemenin esas olduğu bir eserde anlatıcı konumunun tespiti incelemenin önemli bir aşamasıdır. Burada yazarın anlattığı olay ve olaylar karşısındaki konumu irdelenir. "Aktarılanlar; *olimpik, nesnel* veya *öznel* anlatıcı tarafından aktarılabiliyor. Anlatım konumu da anlatım biçimi gibi eser boyunca aynı kalmayıp birinden ötekine geçişler gösteriyor." *Olimpik* konumda anlatıcı kendini hissettirir. Anlatılanların arkasında gizlenmeyip görünür hale gelir. Bunu, yorum yaparak, hüküm vererek hissettirdiği gibi fiillerin zamanı ile de gerçekleştirir. Sözgelimi anlattığını geçmiş zaman, kendi yorumlarını ise şimdiki zamanda vermek suretiyle yapabilir. Okuyucuya anlattıkları hakkında hesap vermek veya okuyucuya fikir vermek de *Olimpik* konumun belirtisidir. *Olimpik* Grek mitolojisinde baş tanrı Zeus'un yaşadığı Olympos dağını çağrıştırır. *Olimpik anlatım* için *tanrısal* veya *auktorial* terimi de kullanılmıştır. *Nesnel* anlatıda anlatı kendini anlattıklarından soyutlayarak bir seyirci ve bir raportör konumunda olup biteni aktarır. Tarafsızlık söz konusudur. Diyalog pasajlarında bu anlatım gözlenir. *Öznel* anlatım konumunda anlatıcı figürlerin arkasında gizlenir ve olup biteni onların gözüyle görür. Anlatıcının bu konumda olması figürlerin inandırıcılığını ve canlılığını artırır.[700] *Vamık u Azra*'da anlatıcı *Olimpik* konumunu başarılı bir şekilde ortaya koymuştur.

Ḳoyalum ṭursun anı Naḫcüvān'da Nifāḳ u küfrile ẓann u gümānda	*Onu Nahcüvān'da münafıklık, küfür ve zan içinde bırakıp*
Yine Vāmıḳ sözinden idelüm yād Beyān şol resme itdi anı üstād	*yine* Vamık*'tan bahsedelim. Onu üstad şu şekilde anlattı.*
Varıcaḳ Dilgüşā'ya şāhzāde Ṣafā kesb eyledi anda ziyāde	*Şahzade Dilgüşā'ya varınca orada iyice dinlendi.*
Ḳo seyr itsün deñizde ol perī-ruḫ	*Bırak o peri yanaklı denizde gitsin, bu ta-*

[700] Aytaç (1999), 69-70.

Bu cānibden işit ol şāh-ı ferruḫ

raftan o uğurlu şahı(n durumunu) dinle.

(2589-2591; 2901)

Zamana hakim olmanın anlatıcı açısından bir takım avantajları vardır. Bazen bu avantajlar okuyucuya bir malzemeyi hazır bulmak rahatlığıyla yansır. Anlatıcı iyi ve kötüleri eylemlerinden önce tanıtır.

Meger kim varidi bir şāh-ı maġrūr
Ki nesl-i kahramānidi adı Tūr

Meğer kahraman soylu, Tur *isimli kibirli bir şah varmış.* *(2260)*

Niçe eyyāmidi kim zār u mehcūr
Yanardı Dilpeẕīr'üñ ᶜışḳına Tūr

Tur *çok zamandır ağlar ve çaresiz halde Dilpezir'in aşkına yanardı.* *(2264)*

Dilerdi atasından anı her dem
Vire kelbe şikār āhūyı żayġam

Her an onu babasından isterdi. (Yani) arslan, ceylanı köpeğe av etsin (isterdi). *(2265)*

Bu rāyile yüridi Tūr-i ebter
Ḫarāb itmege Rī milkini ol ḫar

Eşek Tur *bu fikirle Rī ülkesini harap etmek için yürüdü.* *(2276)*

Olaylar üzerinde yorum yapar:

Gülümsündi göricek anı ol māh
Geçürdi gögsin itdi derdile āh

O ay onu görünce gülümsedi, göğsünü geçirdi derdile āh etti.

Naẓar ḳılmaziken ḳaṣr-ı cināna
Żarūrī mesken oldı eski ḫāne

(Dönüp) bakmazken cennet köşklerine (bu) eski ev zaruri mesken oldu.

Budur āyīn-i devrān iy nīkū-rāy
Gehī gülşen gehī zindān olur cāy

Ey iyi fikir(li kimse) devrin gidişatı budur yer bazan gülbahçesi bazan zindan olur.

Kime kim verdiyse taḫt-ı keyānī
Ḳodı ṭaḫtayla taḫt-ı gūra anı

Kime büyük hükümdarlara mahsus tahtı verdiyse onu tahtıyla mezarın altına koydu.

Hemān bir laḥẓadur dünyā ṣafāsı
Velī biñ yılcadur ṣoñra cefāsı

Dünya neşesi bir andır, fakat eziyeti bin yıl kadardır.

Ḳarārı dünyānuñ bir sāᶜat oldı
Bu bir sāᶜatde diñ kim rāḥat oldı

Dünyanın durma (mola)sı bir saattir, bu bir saatde kim rahat oldu söyleyin!

Bu evde kimse rāḥat olmaz iy yār
Görelüm neyler ol yār-ı dil-efkār

Ey dost, bu evde kimse rahat olmaz. O gönlü yaralı sevgili neylergörelim:

(1304-1310)

Bir edebiyat bilimi terimi olan *anlatı açısı* da anlatıcıdan ayrı düşünülemez. Anlatının hangi açıdan bakıldığını gösterir. Bu *içten dışa* ve *dıştan içe* olabilir. *Sunuş biçimi* veya *sunuş tarzı* da bir edebiyat bilimi terimi olarak *rapor, yorum, tasvir, iç monolog, bilinç akımı* vs. şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu anlatım teknikleri anlatıcıya sunulmuş imkânlar olarak gözükür. Olimpik anlatıcı için bu tekniklerin hemen hepsinden faydalanmak mümkündür. *Vamık u Azra*'da da bu tekniklerin kullanıldığı ilgili bölümde gösterilmiştir. Üzerinde durulması gereken bir başka edebiyat bilimi terimi ise *anlatım tutumu*dur. *Anlatım tutumu*, anlatıcının anlattığı olaylara karşı takındığı tavırdır. Bir olayı hoşlanarak, benimseyerek, güzel yanlarını, saflığını, doğaya yakınlığını vs. ön plana çıkararak anlatmak, eleştirel bir gözle anlatmakdan farklı bir tutum sergilemek demektir. Anlatı tutumları *benimseyici, eleştirici, yansız, hicivci, parodist*[701] ve *mizahçı* şeklinde sınıflandırılabilir. *Anlatıcı, anlatım açısı, sunuş biçimi* ve *anlatım tutumu* bir ilişkiler ağını oluşturur. Söz gelimi *yorum, olimpik konuma* ve *dıştan bakış açısına* uygun düşerken, *rapor etme* ve *tasvir, yansız* yani *nesnel anlatım konumu*na ve *dıştan içe anlatı açısı*na, *bilinç akımı kişisel anlatı konumu*na ve *içten dışa anlatı açısı*na işaret eder.[702] *Vamık u Azra*'da anlatıcının benimsediği ve benimsemediği olay ve kişiler seçilen anlatım üslubuna göre kendini hissettirir. Anlatıcı yansız değildir. Fakat bu taraftarlık okuyucuyu yönlendirmeye yönelik değildir. Anlatıcı reyini evrensel olandan yana kullanır. Bazen benimsediği bir kişiyi kendi fikirlerinin de sözcüsü olarak görür:

Şair, bir resme aşık olan oğlu Vamık'a öğüt veren Şah Taymus'u şu ifadelerle karakterize etmiştir:

Bu naķşı ķoyalum naķķāş işidür Hemān bu şīve göz ü ķaş işidür	*Bu resmi bırakalım (çünkü) ressam işidir, bu (resim) cilve, kaş göz işi gibidir.*
Ķoyalum şūreti maᶜnī şoralum Ki her bir iķlīme ādam şalalum	*Şekli bırakalım da her bir ülkeye adam gönderip manâyı soralım.*
Senüñçün istesünler baḥr u berri Ķuruda ādem ü deryāda perī	*Senin için kara ve denizi, karada insan ve denizde periyi araştırsanlar.*

(1629-1631)

---

[701] Parodi: "Bir edebî eserin biçimini konusundan koparıp, o konunun yerine başka ve aykırı bir konu yerleştirerek gülünç bir uyumsuzluğu (idealle gerçeklik arasında) ortaya çıkarmak ve böylece alaya alan bir taklit etkisi uyandırmak."

[702] Aytaç (1999), 71-73.

Resmin aşkta manayı terketmek olduğuna dair bu fikirler aslında anlatıcı-yazarın mistik görüşlerine ait olan fikirlerdir:

Ḳodı sulṭānlıġın ᶜışḳa ḳul oldı Göñül naḳşa virüb naḳḳāşı buldı	*Sultanlığı bıraktı aşka kul oldu, gönlünü resme verip ressamı buldu.*
Gel imdi sen daḫı iy merd-i ᶜāḳıl Saña Ḥak virdi ise ᶜaḳl-ı kāmil	*Ey akıllı insan o halde sen dahi gel Allāh sana olgun bir akıl verdiyse*
Bu ẓāhir ṣūretüñ naḳşın ḳo elden Ḫalāṣ it cānı naḳş-ı āb [ü] gilden	*görünen bu şekil yüzünün nakşını elden bırak, canı dünyanın hilesinden kurtar!*
Yiter ṣūretde göz ü ḳaşı iste Çü bulduñ naḳşı gel naḳḳāşı iste	*Şekilde kaş ve gözü istemek yeter, madem ki resmi buldun, gel ressamı iste!*
Ḳaçan naḳḳāşa bulsañ āşinālıḳ Gözüñe zāhir olur rūşenālıḳ	*Ne zaman ressama yakınlık bulursan, gözünde aydınlık belirir.*

(1567;1636-1639)

Anlatıcı ile kurmaca dünya arasındaki gerilim her seviyede olabilir. Değerler çelişebilir veya örtüşebilir. Kurgu kahramanlarının arzu ve özlemleri, mutluluk anlayışları bazen yazar veya anlatıcının anlayışından ayırdedilemez hale gelir. Bu tür belirsizlikler çok büyük eserlerde bile basit bir eleştiri ile ortaya konabilir.[703]

Okuyucu ile eser arasında alışverişi sağlamak, olaylara tanıklık etmek, açıklama ve yorum yapmak gibi görevleri yerine getiren anlatıcı gücünü doğal yeteneğinden ve "sınırsız bakış açısı"ndan alır.[704]

Diyelüm imdi ᶜAẕrā ḳışṣasından Naṣībi olan alsun ḥiṣṣesinden	*Artık Azra'nın kıssasını diyelim; nasibi olan kendine düşeni alsın.* *(901)*

Anlatıcı bir bakıma yazarın kurmaca dünyada yer alan *sanatçı kişiliğini* sergiler. Konumu ve işlevi itibariyle simgesel bir varlıktır. Fakat bu simgesel varlık kurmaca dünya içerisinde yazardan daha akıllı, daha duyarlı, daha duygulu, daha yetkin ve seçkin biri hüviyetle karşımıza çıkabilmektedir. Okuyucunun anlatıcıyı bu gerçeklik içerisinde kabullenmesi, ona inanması, yadırgamaması eserin başarısı için oldukça önemlidir. Anlatıcının, *yazarı aşan kişiliği* bize kendini, eserde yerine göre ayrıntı, derinleşme, yoğunlaşma, gizem vs. olarak hissettirir. Bu hususların

---

703 Franz K. Stanzel, Roman Biçimleri, (çev.: Fatih Tepebaşılı), Konya, 1997, s. 25.
704 Tekin, 23.

üstesinden gelmek anlatıcının donanımı ile doğrudan ilgilidir.[705] *Vamık u Azra*'da anlatıcının donanımı itibarī dünya ile ilişkisi bakımından belli özelliklerle ortaya konabilir. Anlatıcı Çin hükümdarı Taymus'un yediyüzyıllık ömür yaşadığına şahittir:

Yidi yüz yıl sürüb ẕevḳıle ᶜömri Geçürdi dünyede şevḳıle ᶜömri	*Zevkle yediyüz yıl ömür sürdü, ömrünü dünyada neşeyle geçirdi.* *(559)*

Anlatıcı irfan meclisinin sözcüsüdür:

Gel iy güyende-i bezm-i maᶜārif Bizi esrār-ı ᶜışḳa eyle vāḳıf	*Gel ey irfan meclisinin sözcüsü, bize aşk sırlarını bildir!* *(543)*

Aslında yazar kendini bu şekilde vasıflandırmıştı, çünkü müteakiben "Bana bu kıssa şöyle nakledildi"

Faṣīḥ elfāẓile anı ᶜayān it Belīğ inşāyile şerḥ ü beyān it	*Açık sözlerle onu gün yüzüne çıkar, süslü bir yapıda açıkla ve anlat.*
Oḳunsun ehl-i diller ṣoḥbetinde Mükerrem olsun ᶜāşıḳlar ḳatında	*Gönül ehli olanların sohbetinde okunsun aşıklar katında saygın olsun.*
Ser-āğaz it söze fehm ola mefhūm Baña bu ḳıṣṣa şöyle oldı maᶜlūm	*Söze başla konu anlaşılsın. Bana bu kıssa şöyle bildirildi:*

(548-550)

diyerek anlatmaya başlayacaktır. Yazar bu şekilde aradan çekilir ve itibarī aleme vakıf olan bir anlatıcıyla okuyucuyu başbaşa bırakır. Anlatıcıyı bu özelliklere sahip biri olarak kabul edince itibarī alemde bakış açısındaki sınırsızlığı da yadırgamayız.

"Anlatıcı, değerlendiren, hisseden ve bakandır. O, Kant'tan beri geçerli olan, bizim dünyayı gerçekte olduğu şekilde kavramadığımız, ancak bakan bir ruhun aracılığıyla anlayabildiğimiz tarzındaki bilgi teorisi anlayışını simgeler."[706] Tanrısal anlatıcı, yazarın eserini ortaya koyması için belirlenmiş bir sözcü durumundadır. Tanrısal anlatım; anlatım yöntemiyle, verdiği bilgilerle okuyucunun yapacağı yorumlara katılan, kurmaca dünyanın dışındaki bir anlatıcının konuyu aktarması demektir. Bu, gerçekleri anlatmak peşinde olan bir vakanüvisin dikkatini

---

[705] *A.g.e.*, s. 25.
[706] Kaete Friedemann, *Die Rolle des Erzählers in der Epik* isimli eserden alıntı.

düşündürecek mahiyette bir anlatımdır.[707] Ancak anlatıcı itibarī aleme mensuptur. Sözlü edebiyat sahasında anlatıcı gerçek dünyaya ait bir hüviyete sahiptir. Yazılı eserde vaka, vakanın oluşumunda rol sahibi olan her unsur "anlatılan veya tasvir edilenlere uygun tazda yaratılmış bir anlatıcının dikkati aracılığıyla ifade edilir."[708]

Anlatıcı, bilinen bir kültürün diliyle seher vakti dair yorumlar yapmıştır:

Olur vaḳt-i seḥer sulṭān-ı evḳāt Ḳamu vaḳt tendür oldur cān-ı evḳāt	*Seher vakti vakitlerin sultanıdır, bütün vakitler ten, o, vakitlerin canıdır.*
Seḥerde müstecāb olur duᶜālar Seḥerde feyż olur Ḥaḳ'dan ᶜaṭālar	*Dualar seherde kabul olur,seherde Allāh'ın bağışı boldur.*
Seḥer vaḳtinde iy dil ġāfil olma Ki hem baṭṭāl olub hem bāṭıl olma	*Ey gönül seher vaktinde uyuma; hem hantal olup hem çürük olma!*
Naṣīb alduñise vaḳt-i seḥerde Ṣafā sürdüñ devālar irdi derde	*Seher vaktinde nasip aldınsa safa sürdün; derde derman erişti (demektir).*

(1392-1395)

Aşk hakkında da fikirleri duygu ve düşünceleri vardır:

Zihī maᶜşūḳa kim ᶜāşıḳ cemālin Yüze yüz görmedin ister viṣālin	*Bravo sevgiliye ki aşığ(ının) yüzünü görmediği halde kavuşmayı ister.*
Bu ᶜışḳa görmekile görmemek bir Ne gökler ḥāyil olur aña ne yir	*Bu aşkta görmekle gömemek aynı, ona ne gökler perde olur, ne yer.*
Bu ᶜışḳ bir āyinedür rūşen ü pāk Kim olur cümle ᶜālem anda idrāk	*Bu aşk kendisinde bütün kainatın seyre-dildiği parlak ve temiz bir aynadır.*

(1462-1464)

Olayların ardındaki mesajı açıklamayı da ihmal etmez:

Bu yolda gerçi Vāmıḳ çekdi renci Müyesser oldı āḫir göñli genci	*Bu yolda* Vamık *dert çektiyse de sonunda gönlünün hazinesi nasip oldu.*
Dilerseñ ki olasın gence mālik Gerek evvel olasın rence sālik	*Hazine sahibi olmak istiyorsan önce sıkıntıya katlanman gerekir.*
Ḳapudan ḳapuya çekmese renci Ki ṭoldurmazdı torbasın dilenci	*Dilenci o kapıdan bu kapıya dert çekmese torbasını doldur(a)mazdı.*

---

[707] Stanzel, *A.g.e.*, s. 21.
[708] Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara, 1984. s. 74.

(3175-3177)

Tanrısal anlatıcının konuda bir rol üstlenmesinden daha önemli olan, olaylara yorum ve ara konuşmalar vasıtasıyla yaptığı müdahalelerdir. Bu kısımlar onun şahsiyetini belirginleştirir. İlgileri, gerçeklikle bağlantısı, politik, sosyal ve ahlakī anlayışı bu müdahalelerde hissedilir. Okuyucu olaylara anlatıcının zaviyesinden şahit olmak mecburiyetinde olduğu için anlatıcının vasıfları da önemli olmuştur. *Tanrısal anlatıcı*, bu yorum ve aktarma işini gerçekleştirirken retorik bir görevi de yerine getirir. Okuyucuyu etkilemek, sevk etmek, yönlendirmek, ilgisini uyandırmak da *Tanrısal anlatıcının* üstlendiği bir roldür. Okuyucu, olayları anlatıcının perspektifinden görmekle karşı karşıyadır denilebilir. Anlatıcı ile okuyucu arasında iyi bir ilişkinin kurulması anlatıcının fikirlerini kişiselleştirmesi ve anlatımdan bağımsız hale getirmesine bağlıdır.[709] Yani anlatıcı güzel bir üslup ile üstlendiği görevi yerine getirmeli ve *bakış açısı* bakımından *hakim* olsa da müdahalelerde yargıç hüviyetinde olmamalıdır.

Yaşarsun bāğ-ı cānuñ nevbahārı Ṭonansun güllerile sebzezārı	*can bahçesinin ilkbaharı yeşersin, çimenliği güllerle donansın,*
Oḳunsun bezm-i gülde nāme-i ᶜışḳ Pür olsun şevḳile hengāme-i ᶜışḳ	*Gül meclisinde aşk kitabı okunsun, aşkın velvelesi coşkuyla dolsun!,*
Muḥabbetnāmeden taḳrīr olınsun Yine ᶜışḳ āyeti tefsīr olınsun	*sevgi mektubundan anlatılsın, yine aşk ayeti tefsir edilsin,*
Oḳunsun ehl-i ᶜışḳuñ dāstānı İdelüm şerḥ Vāmıḳ'dan beyānı	*aşık olanların hikâyesi okunsun! Hikâyeye* Vamık*'tan başlayalım:*

(1471-1474)

Anlatıcı okuyucuyu yönlendirir yani okuyucu onun kamerasını takip eder:

Melikşāh oldı künc-i ğamda sākin İdindi dūzaḫ-ı ṣabrı emākin	*Melikşâh gam köşesine çekildi, sabır cehennemini yer edindi.*
Ḳo çeksün künc-i ḫalvetde riyāżet Ki bir gün irişe nūr-ı ᶜināyet	*Birgün ilahi bağış nuruna ulaşmak üzere yalnızlık köşesinde dünyadan el etek çekmekte bırak(alım).*
Saᶜādet maṭlaᶜından ṣubḥ-ı mesrūr Ṭuluᶜ ide ola cān şehri pür-nūr	*(Belki bir gün) mutluluk doğusundan sevinç sabahı doğa(r), can şehri nur dola(r).*

(1284-1286)

[709] Stanzel, 22-23.

Okuyucunun ilgisini canlı tutmak da anlatıcının retorik donanımıyla ilgilidir:

Bular gitmekde yārın istemekde Dirīğ eylemeyüb sa'y [ü] emekde	*Bunlar çabayla gayretle sakınmayıp yari arayarak gitmekteyken*
Ola bir gün ʿināyet ide Raḥmān İrişe bunlaruñ derdine dermān	*bir gün ola ki Çok Acıyan (Allāh) lutfedip bunların derdine derman vere!..*
Arayı gitdi ʿAẕrā'yı şehenşāh Murādına irişe inşāallāh	*Şahlar şahı* Azra'*yı aramaya gitti, inşaallāh muradına kavuşur!*

(3892-3893; 3960)

Bu beyitlerde de anlatıcı olayların geleceği hakkında okuyucuya bir fikir vermekten kaçınıyor. Hatta kendi fikir ve samimiyetini göstermek suretiyle de aynı tavrını güçlendirmeye çalışıyor. *Entrika*yı hissettirmemek suretiyle okuyucunun merak duygusunu canlı tutmak istemiştir.

Anlatıcı okuyucuya seslenir, bir yakınlık tesis eder ve kendi fikirlerini kişiselleştirir:

Kim olur her sevincüñ ṣoñı ġuṣṣa İşit noldı anuñ ṣoñında ḳıṣṣa	*fakat "Her sevincin sonu elem olur." Onun sonunda hikāye ne oldu dinle!*
Birāder eylügi eyle ṣuya ṣal ʿİvaż var anda bir eylüge biñ al	*Kardeş! 'İyilik yap suya at', onun karşılığı vardır, bir iyiliğe bin al(ırsın).*
Elā iy ṭālib-i esrār-ı ḥikmet Gözüñ ac bu cihāndan añla ʿibret	*Ey olayların gizli sebeplerine talip olan (okuyucu) gözünü aç, dünyadan ders al!*
Ḥaḳḳ'uñ her bir işinde ḥikmeti var Ki her ḥikmetde yüz biñ ʿibreti var	*Allāh'ın her işinde bir sebebi var, her sebepte (alınacak) yüzbin ders var.*

(2247, 3059, 3731-3732)

Vamık u Azra'da anlatıcı, yazarın sözcüsüdür. Yazar olayları nakletmek üzere seçmiş olduğu anlatıcıyı; teşkil ettiği fiktif aleme yabancı olmayan, bir bakıma kendi gerçekliği içinde yaşamayı kabulleneceği bir tip olarak sergiler, yani anlatıcının doğrularıyla eserin doğruları çelişmez. Hatta bu doğrular birbirlerini tamamlayıcı mahiyette olduğu zaman eserin mantığından söz edilir.

Anlatıcının şairin sözcüsü olduğu çok barizdir:

Niçe dönerse dönsün çarḫ-ı devvār Ḳo anı Cāmiʿī sen sözüñe var	*Dönen çark nasıl dönerse dönsün, Cāmiī onu bırak sözüne dön!* *(1702)*

Aşağıdaki beyitlerde şair kendinin anlatıcı kişiliğine hitap etmektedir:

Gel iy bülbül dem-i eyyām-ı güldür Figān it gel bizi şevḳile güldür	*Gel ey bülbül, gül devridir, feryat et, gel bizi neşeyle güldür.*
Ṭutulmadın dilüñ depret dehānı Nefes bağlanmadın söylet zübānı	*Dilin tutulmadan ağzını kımıldat, nefes kesilmeden, dilini söylet!*
Dem ola saña bir dem olam hemdem Dem urmağa emān virmeye bir dem	*An ola ki sana bir an arkadaş olayım, an da olur dem vurmaya fırsat vermez.*
Biḥamdillāh elüñde furṣatuñ var Söze başla ki Ḥaḳ'dan nuṣretüñ var	*Hamdolsun, elinde fırsatın var, Allāh'tan başarın var, söze başla!*
Ġanīmet gör bu ᶜömr-i nāzenīni Yine feryāda gel eyle enīni	*Bu nazlı ömrü ganimet bil, yine feryat etmeye gel, inle!*
Muḥabbet gülşeninden keşf idüb rāz Beyān-ı ḳıṣṣa-ı ᶜışḳ it ser-āğāz	*Sevgi gülbahçesinden sır keşfedip, aşk hikâyesini anlatmaya başla!*

(2907-2912)

"İtibari bir varlık olan anlatıcı, eserde, yazarın dilini kullanarak ait olduğu aleme ait mekânı, şahıs kadrosunu ve hayat tezahürlerini nakleder. Bu hususu dikkate alarak *hakim bakış açısı*ndan hareketle yazılmış eserlerdeki anlatıcıya "yazar-anlatıcı" adını verebiliriz."[710] Bakış açısının sınırsızlığı yazara itibarī aleme has sosyal hayatı geniş ölçüde ifade etme imkānı verir.

Çin ülkesinde Vamık'tan bahseden Anlatıcı bir anda Vamık'ın güzelliğinden haberdar olan "Yedi-iklim"den ve Vamık'ın övgüsünü duyarak ona aşık olan Azra'dan da bahsetmeye başlamıştır.

Kemāl-i ḥüsn aña oldı çü ḫilᶜat Yidi iḳlīmde söylendi temāmet	*Güzelliğinin tamlığı ona kaftan oldu, yedi iklimde bütün söylendi.*
Cihānda ḥüsn-i Vāmıḳ oldı meşhūr İşiden cānlar oldı şād u mesrūr	*Cihanda* Vamık*'ın güzelliği yayıldı, işiten canlar şen ve sevinçli oldu.*
İrişdi Ġaznī şehrine bu aḫbār Ki ᶜışḳa ḳıldı ᶜAẕrā'yı giriftār	*Bu haber Gaznī şehrine erişince Azra'yı aşka düşürdü.*
Meger kim ol zemānda Ġaznī'[y]e şāh Bir ulu şāhidi adı Melik Şāh	*Meğer o zamanda Gaznī"nin şāhı Melik Şāh adında bir ulu şah imiş.*

(895-897;902)

---

[710] Aktaş (1984), 84.

Bu bakış açısına uygun olarak seçilmiş anlatıcı da zaman ve mekân ile sınırlı değildir, insan ömrünü aşan uzun yıllara yayılmış olayları anlatma gücüne sahiptir. Bu bakış açısıyla yazılmış olan eserler de gerçekçi olmak iddiasında olsalar bile, anlatıcının sahip olduğu bu sınırsız güçten ötürü destan, masal, halk hikâyesi gibi anlatımların özelliklerini taşırlar.[711]

Anlatıcı *iç anlatıcı* ve *dış anlatıcı* şeklinde sınıflandırılır. *Dış anlatıcı* ve *dış anlatı,* hikâye içerisindeki bütün anlatıları kuşatan *çerçeve anlatıcı - çerçeve anlatı*dır. Bir anlatı içerisinde diğer anlatıları kapsayıcı boyuttaki anlatı *dış anlatı*dır ve anlatıcıya da *dış anlatıcı* adı verilir. Bu durumda iki tür metnin var olduğundan söz edilebilir. *Temel metin*den (Kapsayıcı dış anlatı) boyut itibariyle daha aşağıda yer alan ve bir aktörün (karakterin) anlatısı olarak nitelendilirilebilecek metinler *eklenti metin* olarak kabul edilir. O halde anlatıda karakterlerden birinin bu görevi üstlendiğinden bahsetmek mümkündür.[712] Bu, bakış açısının değiştiği anlamına gelmez. Sadece metne hakim olan bakış açısına destek olacak bir işlevin varlığından söz edilebilir.

Lahican Vamık'ı bir havuz kenarında görür. İnsan görünümünde yanına varır ve onu köşküne davet eder. Bu davetten sonra kendini tanıtır ve macerasını anlatır. Kesintisiz olarak Lahican'ın ağzından anlatılmış bu pasaj eserin bütününden bağımsız bir metin olarak incelesendi *ben anlatıcı*dan söz edilebilirdi. *Vamık u Azra*'da bakış açısı değişmemiştir. Ancak anlatımda diyalog tekniğinden de faydalanmak suretiyle eserin atmosferi renklendirilmiştir. Lahican'ın

Çü ṣorduñ ḥālim iy şāh-ı cihāndār İdeyin ḫidmetüñe keşf-i esrār	*"Ey cihan padişahı! Madem ki halimi sordun, hizmetimin sebebini açıklayayım.*
Perīdür ben ḳuluñ degüldür insān Atamdur adile bir ulu sulṭān	*Ben kulun insan değil, periyim. Babam adıyla ulu bir sultandır.*

(1762-1763)

şeklinde başladığı bu bölüm 1790. beyte kadar sürer ve

Budur derdüm benüm pinhān u ẓāhir Ki ʿarż itdüm ṭapuña evvel āḫir	*Derdimin başı sonu, gizlisi açığı budur. Huzurunda arz ettim."*

[711] *A.g.e.*, s., 83-84.
[712] Demir, 36.

şeklinde son bulur. Anlatıcı tabiî olarak bu kısmı kendi nakletseydi bakış açısında bir değişme olmayacaktı. Yani yine *kapsayıcı dış anlatı*dan söz edilecekti. Peri olan Lahican bu *eklenti metin* vasıtasıyla *temel metin* içinde bir yer işgal edip bir ilişkiler bütününe dahil olur.

"Tanrısal bakış açısı ideal bir uygulamadır." Dünya romanlarının seçkin örnekleri bu bakış açısıyla kaleme alınmıştır.[713]

5.3.2. Olay örgüsü:

"Tema belli bir sıraya göre düzenlenmiş küçük tema ögelerinden oluşur. Tema süredizimsel yani kronolojik veya nedensellik bağı ile düzenlenebileceği gibi bağımsız da olabilir. Öykü, roman ve destansı şiir gibi "konulu yapıtlar" zaman yahut nedensellik ilkesine bağlı kalırken betimleyici, öğretici ve lirik şiir gibi "konusuz yapıtlar" bu ilkelerden bağımsızdırlar. Nedensellik bağının gücü azaldığında zamansal bağ önem kazanır. Olay örgüsünü hafifletmek konulu romanı bir kroniğe veya betimlemeye dönüştürür.[714]

Vaka, esas karakteri itibariyle *taklit* ve *yansıtma* eylemleriyle biçimlenen masal, hikâye, roman gibi anlatıma dayalı türlerin vazgeçilmez elamanıdır.[715] Anlatıda; zaman, mekân, şahıs kadrosu gibi ögeler vakanın oluşumuna hizmet ederler. Olayların zaman sırasına göre dizilişine *hikâye etme/öykü* denir. Olay örgüsü, bu hikâye etme sonucunda oluşan yeni bir oluşumdur. Hikâye parça ise, olay örgüsü bütündür. Olay örgüsü, bir öykünün gelişim seyrini zaman ve mekânın işlevini, ve ritmini gösteren temel sistemdir. Eleştirmenler olay örgüsünü değişik görünümlerde şema haline getirmişler ve bunun için geometrik terimlerden faydalanmışlardır. Düz bir çizgi, paralel çizgi, çember, yükselen ve düşen aksiyonu gösteren üçgen biçimindeki olay örgüleri, zamanda geri dönüşü ifade eden ilmikli çizgi vs.[716]

Öykü, olayların zaman sırasına göre dizilmesi olduğu halde *olay örgüsü* olayların neden-sonuç ilişkisine göre anlatılmasıdır. Olay örgüsünde de zaman sırası bozulmaz, ancak neden-sonuç ilişkisi yanında zaman gölgede kalır.[717] Olay örgüsü yalın ve özlü olmak durumundadır. İçindeki her söz ve davranış bir öneme

---

[713] Tekin, 51.
[714] Tzvetan Todorov, *Theorie de la Litterature Textes des Formalistes Russes (Yazın Kuramı Rus Biçimcilerinin Metinleri)*, (çev.: Mehmet Rifat - Sema Rifat), İstanbul, 1995, s. 228-229.
[715] Tekin, 62.
[716] *A.g.e.*, s. 68.
[717] Forster, 128.

sahip olmalı ve canlı bir varlığın parçaları gibi bu söz ve davranışlar başka unsurlarla bir bütünlük oluşturmalıdır. Olay örgüsünün kolay ve zor anlaşılması önemli değildir. İçinde gizemin bulunması bir gereklilikti, ancak gizem, okuyucuyu yanıltıcı mahiyette olmamalı ve merak duygusunu canlı tutacak şekilde aktarılmalıdır.[718]

Olay halkalarının her biri için işleyen müstakil bir *tahkiye zamanı* söz konusudur. Ana olayı bütünleyen bu halkaların aktarılması esnasında olaylar bir noktada buluşturulur. Sözgelimi *Vamık u Azra* metninde Zengî'lerle yaşanan ilk macera; Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra'nın başından geçer. Daha sonra Vamık'ı takip ederek Zengi'lere ulaşırız. İki olay ortak bir gaye için aynı noktada buluşmuştur. Bu gaye bütün anlatının temel kurgusu, yani zincirin ana halkasıdır.

Anlatma esasına bağlı edebî eserler metin halkalarından meydana gelir. Metin halkaları arasındaki ilişki metnin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Metin halkalarının tespiti içerikten, mekân, zaman veya şahıs kadrosundan herhangi biriyle dahi hareket edilse, bir çok durumlarda aynı sonucu verir. Bir metnin metin halkalarına ayrılması, birleşik bir cümlenin cümleciklerine ayrılması gibidir. Okuyucu veya araştırıcı vakayı esas almak ve mantıkî bir formül oluşturmak kaydıyla metni kısımlara ayırmakta serbesttir.[719]

Metin içinde *çekirdek* değerindeki mana birliklerini çevreleyen diğer parçaların birleşmesi neticesinde ortaya çıkan kümeye *metin halkası* denir. *Çekirdek* etrafındaki bu daha küçük mana birlikleri bazen çekirdekte ifade edilen vakayı tamamlayan teferruatlar olarak nitelendirilebilir ve bunlara "aracı" demek mümkündür. Mekân ve şahıslara ait özellikleri ifade eden satırlara "ipucu" ve "bilgi verici" denir. İtibarî metinler bir düşünceden hareketle varlık alemini yansıtırlar. Bu düşünceyi aksettiren mana birliklerinin haiz olduğu fonksiyon da "öğretici" kelimesiyle karşılanabilir.[720]

Vamık u Azra mesnevisinin kurgusu, karakteri itibariyle üç büyük metin halkası olarak değerlendirmek mümkündür.

Birinci metin halkasında Vamık'ın doğup büyümesi, eğitim görmesi, Azra'nın resmini görerek aşık olması ve onu bulmak için yurdunu terk etmesi. Aynı metin halkası içerisinde Azra'nın doğması, Vamık'ın ününü duyup aşık olması ve evden kaçması da yer alır.

---

[718] *A.g.e.*, s. 131.
[719] Aktaş (1984), 49.
[720] *A.g.e.*, s. 61-62

İkinci bölüm Azra'yı bulmak için Vamık ve Behmen'in maceralarını içerir. Bu arada savaşlar olur. Önce, Perizad ile savaşan Vamık, daha sonra onu kendi gibi peri olan Lahican ile barıştırır. Ri ülkesinin şahı Arslan ile savaşlar yapılır. Behmen ile Arslan'ın kızı Dilpezir arasında duygusal bir yakınlık başlar. Behmen, Frenklerin lideri olan Tur ile savaşır ve esir düşer. Vamık'ı bulmak için yola çıkan Dilpezir ve Hakim'in yolu aynı gayeyle yurdunu terk etmiş olan Azra'nın yolu ile kesişir ve tanışırlar. Nihayet perilerin yardımıyla Azra'nın izi bulunur ve Vamık ile görüşmeleri sağlanır. Bu iki sevgilinin birbirini ilk görüşüdür.

Üçüncü bölümde ise bu görüşmeyi takip eden maceralar ve yeniden bir ayrılış süreği yer alır. Esir edilmiş olan Behmen'in kurtarılması, Vamık'ın önce Tur'un ardından ateş-perestlerin eline düşmesi, katılmış olduğu bir kervanla yolculuğu boyunca yaşadığı maceralar, Zengî'lerle savaş ve Azra'nın Zengî'nin elinden kurtulması Lahican ve Perizad'ın dev Gund'un elinden kurtarılması ve sevenlerin kavuşup ülkelerine dönmeleri, bu metin halkasındadır.

Metnin çekirdeğinin Vamık ile Azra'nın aşkı olduğu eserin ismiyle de belirlenmiştir. Bu çekirdek etrafında kümelenen çok sayıda mana birlikleri vardır. Bu mana birliklerinin tamamı çekirdeğin renklenip genişlemesine hizmet ederler. *Çekirdek*, üzerinde yoğunlaşılan, birinci plana alınan unsurlardan teşkil edilir.

Metin halkalarının eserin yapısında arz ettiği bağımsız görünüm, olay halkaları için de söz konusudur. *Olay örgüsü* kendi bütünlüğü ile yapıyı oluşturur. Kapsam ve işlevi itibariyle esere *metin halkalar*ının üstünde bir "biçim" kazandırır ve bu biçim büyük oranda eserin estetik görünümünü tayin eder. *Olay örgüsü*, anlatının belirli bir amaca göre özenle biçimlendirilmesidir. Bu biçimlendirme eserin öz mantığı ve kurgusu doğrultusunda olur.[721]

Vamık u Azra'da olayların karakteri, *süje*lerin daha çok *zaman-sıralı* tertip edilmesini gerektirmiştir. Ancak süjelerin nedensel bağlardan yoksun olduğunu söylemek, derlenmiş, birbirleriyle ilişkisiz müstakil olaylardan söz etmek olur. Yardımcı kahramanların eserin asıl kahramanları olan Vamık ve Azra'nın eylemlerine paralel yani aynı yönde hareket ettiklerini söyleyebiliriz. Bu karakteristik yapı olay örgülerinin, zamansal ve eylemsel bir sıra takibiyle düzenlenmesini tabii hale getirmiştir.

Olayların zaman ve sebebe göre sıralanması olan *fabl/fabula*, anlatı ne şekilde düzenlenirse düzenlensin yine bir hikâye veya hikâye malzemesidir. *Fabula*

---

[721] Tekin, 66-67.

bütün motiflerin toplamıdır ve motiflerin sanatkârane bir düzen içinde sunulması anlamına gelen *süje*den (tahkiye yapısından) ayrılır. *Süje*, bakış açısından ve tahkiyeyi merkez alarak oluşturulan olay örgüsüdür. *Fabl*, kurgunun kaynağından (yazarın yaşantısı, okumaları vs.) yapılmış bir soyutlama, *süje* ise hikâyeci görüşüyle *fabl*dan dikkati yoğunlaştıracak şekilde bir nokta etrafında yapılmış soyutlamadır. *Fabl zamanı*, baştan sona bütün hikâyenin kapladığı zamandır. *Tahkiye zamanı süje*ye uyar. Yani okurken hissedilen veya "yaşanan zaman"dır. Bu da olaylara verdiği öneme göre zamanı kontrol altına almış olan yazara bağlı bir husustur.[722]

Vamık u Azra'da Camiî'nin, anlatımını karakterize eden süjeleri aşağıdaki şekillerde örneklendirebiliriz.

Azra geceleyin gizlice kalkıp Vamık'ı aramak üzere kaleyi terk eder. Üç günlük bir yol yürür. Anlatıcı Azra'yı Vamık'ı aramak noktasında bırakıp, onu yatağında bulamayan dadının hikâyesini nakletmeye başlar:

Ḳo gezsün ol hilāl-ebrū menāzil K'ola bir gün şerefde bedr-i kāmil	*O hilal kaşlı bırak menzilleri gezsin, ki bir gün şeref(burcun)da dolunay olsun.*
Çün ol meh gitdi terk itdi maḳāmı Kimesne bilmedi andan peyāmı	*O ay yerini terk edip gidince kimsenin ondan haberi olmadı.*
Yerinden ṭurdı dāye çün seḥergāh Yetişdi cāme-ḫᵛāb-ı māha nāgāh	*Tan yeri ağardığında dadı yerinden kalktı çabucak, ay(gibi güzel)in geceliğine ulaştı*
Yataḳdan gördi yayınḳmış ol āhū Dögündi dāye itdi hāyile hū	*O ceylanın yatağını terk ettiğini gördü, hay huy edip döğündü.*

(1240-1244)

Tahkiye zamanının aynı zaman dilimi içerisinde yer alan muhtelif süjelerin ortak zamanı olduğu görülmektedir. Anlatıcı, okuyucuyunun dikkatlerini bir olay halkasındaki biteviyelikten başka bir olay halkasına yönlendirmek suretiyle yeniler ve bunu yaparken *entrika* hakkında bir şey sezdirmemek endişesiyle hareket eder:

Melikşāh oldı künc-i ġamda sākin İdindi dūzaḫ-ı ṣabrı emākin	*Melikşâh gam köşesine çekildi, sabır cehennemini yer edindi.*
Ḳo çeksün künc-i ḫalvetde riyāżet Ki bir gün irişe nūr-ı ʿināyet	*Bir gün ilahi bağış nuruna ulaşmak üzere yalnızlık köşesinde dünyadan el etek çekmekte bırak(alım).*

[722] Wellek - Varren, 193-194.

Saᶜādet maṭlaᶜından ṣubḥ-ı mesrūr Ṭuluᶜ ide ola cān şehri pür-nūr	*(Belki bir gün) mutluluk doğusundan sevinç sabahı doğa(r), Can şehri nur dola(r).*

(1284-1286)

Vamık'ı bulmak gayesiyle yolu Horasan'a kadar varan Azra, orada virane bir eve sığınır. Vamık'tan bir haber alacağı ümidiyle bekler. Anlatıcının burada başka bir süjeye yönelmesi süjelerin müşterek yönleri itibariyle *fabula*da buluşturulmasıdır.

Ḳoyalum anı yārin istemekde Nigārīnī nigārın istemekde	*O put gibi güzeli sevgilisini aramak üzre bırakıp*
Görelüm bu ṭarafdan şāh-ı ᶜuşşāḳ Ne vechile olur ᶜAẕrā'ya müştāḳ	*bu taraftan aşıkların şahının* Azra'*ya nasıl özlem duyduğunu görelim.*

(1470-1471)

Vamık'ı bulmak için yola düşen dört arkadaşın macerası ise aksiyonun fazla olduğu bir başka süjeye geçmek üzere kesilir

Bular gitmekde yārın istemekde Dirīğ eylemeyüb saᶜy [ü] emekde	*Bunlar çabayla gayretle sakınmayıp yari arayarak gitmekteyken*
Ola bir gün ᶜināyet ide Raḥmān İrişe bunlaruñ derdine dermān	*bir gün ola ki Çok Acıyan (Allāh) lutfedip bunların derdine derman vere!..*
Bu cānibden diyelüm bir rivāyet İdelüm yine Vāmıḳ'dan ḥikāyet	*Rivāyeti bu taraftan söyleyelim; yine* Vamık*'dan hikāye edelim.*

(3892-3894)

ve Vamık'ı esir edip kaçıran Tur'un gemisinin kendine ezeli düşman olan ateş-perestler tarafından ele geçirilişi anlatılır.

Sekizinci güni vaḳt-i seḥer-gāh Görindi yidi ulu bārça nāgāh	*Sekizinci günü seher vakti, ansızın yedi büyük kalyon göründü.*
Görüb Tūr'uñ gemisin ṭoblar atdı Göz açdurmadı irdi yitdi ṭutdı	*Tur'un gemisini görüp toplar attı, göz açtırmadı, yetişip yakaladı.*
Ezelden Tūr'a bunlar yağı imiş Oda ṭapıcı ṭağı bāğı imiş	*Bunlar, ta başından beri Tur'a düşmanmış, her şeyleriyle ateşe tapıcıymışlar.*
Gemiler birbirine çün çatıldı Kırıldı kimi kimisi ṭutuldı	*Gemiler birbirine kenetlenince (dövüş başladı), kimi öldürüldü, kimi yakalandı.*

(3905-3908)

Eser boyunca hakim olan bu tertibe dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. Hepsinde belli özelliklerin ortak olduğu görülür. Bir süjeden başka bir süjeye geçiş belli sanatsal ve yapıtın gerektirdiği doğal endişelerle yapılmaktadır.

Sovyet edebiyat biliminde süje terimine yüklenen anlam zamana göre değişkenlik gösterir. Fakat "biçimsel okul" temsilcileri sanatsal olarak işlenmiş *fabl* yani olay ve olguların ayrıntılı bir biçimde metin içinde düzenlenişini *süje* olarak yorumlamışlardır. Bu görüş 1920'den sonra yaygınlaşmıştır. B.V.Tomaşevski; "Olayların karşılıklı içsel bağlantılarıyla birlikte oluşturdukları bütüne fabl diyoruz. Olayların eser içindeki sanatsal dağılım ve düzenlenişine ise süje denir."[723] tanımıyla *fabl* ve *süje*yi birbirinden ayırmıştır.

Vamık u Azra'dan yukarıya alınan beyitlerde görüldüğü gibi süjeyi esas itibariyle kişilerin eylemleri/aksiyonları oluşturur. Eylemler ise yapı bakımından birbirlerinden farklı özelliktedir. Eylem, tavır ve davranışlarla, jest, mimik, heyecan, düşünce ve niyetlerden meydana gelir. Edebiyatta birbirinden farklı eylem tipleri vardır. Bazen süje, kişilerin kararlı edimleri, yaşamlarındaki dönüm noktalarına göre düzenlenir. Bu dönüm noktaları aynı zamanda çözüm bekleyen *düğüm*lerdir. Aksiyon sürecinde kişilerin yazgı ve toplumsal konumları değişir. Bazı durumlarda ise kişiler belli bir aksiyon sürecinde değişen duygu ve düşüncelerini söz tavır ve mimiklerle dile getirirler, fakat yaşam tarzlarında bir değişime yönelmezler. Yani kahramanın konumu aynı kaldığı halde psikolojik durumları değişim geçirir. Bu iki aksiyonu *dış aksiyon* ve *iç aksiyon* kelimeleriyle karşılamak mümkündür. Dış aksiyonun ağırlıkta olduğu süjeler *peripeti*lere dayanır. *Peripeti*ler eski kahramanlık hikâyelerinde, büyü masallarında Antikçağ ve Rönesans komedyalarında, tragedyalarda ayrıca aşk, şövalye, serüven ve entrika ağırlıklı anlatılarda büyük önem taşır. Kahramanlar her an değişen yazgı karşısında oyuncak gibidirler. Bu tür eserlerde yaşam keyfi ve kendi başına değişimler gösterir; mutlu ve mutsuz durumların sergilendiği bir ilinti alanıdır.[724] *Vamık u Azra*'nın aşkı peripetilerle ebedileştirilmiştir. Şüphesiz bunda *yoğunlaştırılmış süjeler*in ayrıcalıklı bir yeri vardır.

Azra resmini çizdirip dünyanın değişik bölgelerine göndermiştir. Dilpezir'i ele geçirmek isteyen Frenk Tur ile yapılan savaşta Behmen esir düşmüş Dilpezir ve Azrā ise yaralı ve bitkin halde çaresiz kalmışlardır. Uzaktan gelen kalabalık bir ordu

---

[723] Pospelov, 236.
[724] *A.g.e.*, s. 236-238.

Tur'un üzerine saldırarak onları ölümden veya esaretten kurtarır. Bu gelen Tus ülkesinin padişahı Merzban'dır. Merzban'ın macerası müstakil bir süje olarak Azra'ya aşık olma sebebi ile oluşturulmuş ve çekirdek olaya *yoğunlaştırılmış* yani nedensel bağlantılarla dahil edilmiştir. Zamanda *geriye dönüş tekniği* ile bu süje aşağıdaki şekilde anlatılmıştır:

Ṭağılmışidi çün rüy-i zemīne Biri ol ṣuretüñ varmışdı Çīn'e	*Yeryüzüne dağılmış, o kopyalardan biri Çin'e varmıştı.*
Melik Vamıḳ aña olmışdı ᶜāşıḳ Anuñçün ᶜālemi gezmişdi Vāmıḳ	*Melik* Vamık *ona aşık olmuş onun için aşkıyla dünyayı gezmişti.*
Anuñ birini bir ehl-i dil almış Zemānile meger ol Ṭūs'a gelmiş	*Bir gönül ehli o(resimler)den birini almış zamanla Tūs'a gelmiş,*
İletmiş pād-şāha anı pīşkeş Görüb şāhuñ düşer cānına āteş	*onu hediye olarak padişaha sunmuş. Şah, görünce canına ateş düşmüş.*

(3744-3747)

Müteakiben:

Yanınca aldı bir miḳdār leşker Ḳamusı pür-hüner serheng ü server	*Yanına bir miktar hepsi hünerli komutan ve lider olan asker aldı,*
Revān oldı seḥerden Merzbān Şāh İderek nāle vü feryādile āh	*Merzban şah ile ağlayıp inleyerek şafakla yola düştü.*
Gice gündüz yüridi niçe gün yol Yolın irgürdi Ġaznī şehrine ol	*Gece gündüz çok yol yürüdü, yolu Gazni şehrine vardı.*
Görürler Ġaznī ḫalḳı cümle pür-ġam Kara geyüb ṭutarlar yās u mātem	*Gazni halkını kederli, kara(lar) giyinip yas ve matem tutmakta görürler.*
Cihānı seyr iderken Merzbān Şāh O gün ol cenge irdi yolı nāgāh	*Merzban Şāh cihanı gezerken, o gün yolu ansızın o savaş(ın olduğu yer)e ulaştı.*
Gelincek Merzbān Şāh ṣındı leşker Ṭağıldı ḳalmadı ol yirde bir er	*Merzban Şāh geldiğinde (*Tur*'un) askeri bozuldu, orada bir er kalmadı, dağıldı.*

(3757-3760, 3769-3779)

Eserde *zaman-sıralı süjeler* arasındaki geçiş aşağıdaki yapıyla sunulmuştur:

Ḳo seyr itsün deñizde ol perī-ruḫ Bu cānibden işit ol şāh-ı ferruḫ	*Bırak o peri yanaklı denizde gitsin, bu taraftan o uğurlu şahı(n durumunu) dinle.*

(2901)

Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Süjeyi meydana getiren olayların bağıntısı da değişik şekillerde düzenlenmiş olabilir. Zamansal bağın ön planda olması halinde *zaman-sıralı süjeler*den bahsedilebilir. Epik eserler bu yapıdadır. Olaylar arasında temel bağıntıyı *nedenler* oluşturuyorsa bunlar bir nedende bir araya gelme anlamında *yoğunlaştırılmış* süjeler olarak yorumlanır. Aynı eserde her iki süje biçimlenişini görmek de mümkündür. Süjenin zamansal sıralılığı, yaşamı zaman ve mekân içinde kucaklamak için yazara geniş imkânlar sunar. Dolayısıyla *Don Kihote, Don Juan ve Gil Blas'ın Öyküsü* gibi "büyük biçim"li epik eserlerde alabildiğine kullanılmıştır. [725]

Süje bir bileşendir ve süje bileşenleri, yaygın olan şu kavramlardan oluşur:

1- *Düğüm*: Düğüm kahramanların yaşamlarında önceden var olan çelişkilerin ortaya çıkarılması veya yeni çatışmalar teşkil edilmesidir. Uzun süre önce var olan bir düşmanlık da hazır malzeme olarak düğüm bölümünde keskin çizgilerle dikkatlere sunulur. Yeni çatışmalar hazırlanacaksa buna *çatışmanın kurulması* da denir.

2- *Aksiyonun dönüm noktalarını (peripetileri) da içeren yükselişi*: Aksiyonun gelişimi yoğunlaştırılmış süjelere özgü bir durumdur.

3- *Doruk*: Kahramanların yaşamlarında gerilimin en üst düzeye ulaştığı çelişkilerin sivrildiği an olarak tespit edilir. *Zaman-sıralı* eserlerin çoğunda doruk bulunmaz ve olması da zorunlu değildir.

4- *Çözüm*: Olayların akışının sonunu gösteren çözüm, çatışmanın tümünü kucaklar ve ortadan kaldırır. Çatışmanın kararını verir. Fakat bu aksiyonun bitişi için belirleyici unsur değildir. Pek çok eser, çatışma ve çelişkilerle son bulur.[726]

Şablon *Vamık u Azra*'ya uygulanacak olursa iki seven insanın birbirlerini aramaya çıkmasıyla aksiyonda yükselme başlar. Zaman-sıralı süjeler ağırlıkta olduğu için gerilimdeki düzeysel seviye birbirine yakın seyreder. Dolayısıyla bir *doruk*tan söz etmek de güçtür. Çözüm ayrılığın bitmesi ve sevenlerin kavuşmasıyla noktalanır.

Pospelov'a göre süjenin asal bileşenleri arasında *serim, önöykü, sonöykü prolog* ve *epilog* kavramları da vardır.

---

[725] *A.g.e.*, s. 243, 246.
[726] *A.g.e.*, s. 247-248.

Serim: Kişilerin yaşamlarından düğüm öncesi sergilenen kısım bu terim ile karşılanır. *Vamık u Azra*'da Camiî *serim* terimiyle olmasa da terimin karşıladığı anlamı şiirleştirerek sunmuştur. Düğüm öncesi duruma işaret etmiş,

Neden Vāmıḳ olubdur mest ü şeydā
Neden oldı muṭarrā ḥüsn-i ᶜAẕrā

Neden Vamık sarhoş ve deli olmuştur, neden Azra'nın güzelliği tazelendi? (547)

müteakiben düğüme zemin hazırlamıştır.

Ser-efrāz-ı selāṭīn adı Ṭaymūs
Mü'eddeb ehl-i neng ü ehl-i nāmūs

Sultanların üstünü, adı Taymus; şeref ve onur sahiplerinin görgülüsü. (557)

Ferīd-i ᶜaṣridi ol devr içinde
Cülūs itdi serīr-i taḫt-ı Çīn'de

O devr içinde asrın emsalsizi idi. Çin tahtına oturdu. (558)

Bu deñlü ṭūl-i ᶜömr içinde hergiz
Getürmemişdi dünyāya oğıl ḳız

Bu uzun ömründe oğlu kızı olmamıştı. (561)

Önöykü: Kişilerin geçmişlerine dair verilen ön bilgilerdir. Okuyucuya, eserde rol alan kişilerin karakterlerinin nasıl oluştuğuna dair bilgiler verilir:

İrişdi çünki üc yaşına Vāmıḳ
Görenler cān u dilden oldı ᶜāşıḳ

Vamık *üç yaşına varınca görenler can u gönülden aşık oldu(lar).*

Ṭutub üc nesneyile cismi ḳuvvet
Bulur ḥüsn ü bahāda ᶜizz ü şöhret

Cismi üç şeyle kuvvetlenip güzellik ve değerce itibar ve şöhret bulur.

Ki evvel nefsi nefs-i muṭma'indür
İkinci ḳalbi ḥilmile emīndür

İlk olarak nefsi, arınmış, emin; ikincisi kalbi yumuşaklıkla güvendedir.

Üçünci Rūḥ-ı Ḳudsī oldı rūḥı
fetḥ itdi Fettāḥ her fütūḥı

Üçüncü olarak Cebrail ruhu oldu, Aña *Allāh'ın Fettāh ismi ona her fethi açtı.*

İrişdi beş yaşına şāh-ı ferrūḫ
Degürmez oldı hīc kimseye pāsuḫ

Kutlu şah beş yaşına vardı, hiç kimseye karşılık vermez oldu.

Olub gün gibi zihni rūşen ü pāk
İder beş ḥissile her ḥissi idrāk

Zihni güneş gibi parlak ve saf olup beş duyu ile her hissi kavrar(dı).

(764-769)

Olay-insan-eşya boyutunda anlatıcı tarafından verilen ön bilgiler bazen bir roman kahramanının geçmişini anlatmak şeklinde gerçekleşebilir. Bir ilişkiler ağı

içerisinde sunulmasa da bu bilgiler, okuyucunun hikâyenin "eşiğini aşmasına" yardımcı olur veya hikâyenin daha iyi anlaşılmasına hizmet eder.[727]

Sonöykü: "Aksiyonun bitiminden sonra kişilerin yazgılarının nereye vardığını bildiren anlatım ögesidir." İncelemeye esas alınan mesnevide Vamık ile Azra'nın evlendikten sonraki yaşamları özetlenmiştir. Vamık, Çin'de padişah olmuş, adaletle hükmetmiş, Azra'yla mutlu bir hayat sürmüş, iki oğlu dünyaya gelmiştir:

Niçe yıllar sürüb ʿAẕrāyile dem Ṭoḳunmaz ḫāṭırına ẕerrece ġam	*(Vāmık Şāh) Azrā ile yıllarca mutlu yaşar.* *(5198)*
Birinüñ ismi Adem biri İnsān Olur bunlar daḫı ırşile sulṭān	*Birinin ismi Adem, diğerinin İnsan.* *Bunlar da Sultan tabiatlı olurlar. (5206)*
Niçe yıllar olurlar Çīn'e sulṭān Ṣoñ ucı bulmadılar mevte dermān	*Yıllarca Çīn'e sultan oldular.Sonuçta (onlar da) ölüme çare bulamadılar. (5207)*

Prolog: Klasik edebiyatımızda *sebeb-i telif (300-371)* terimiyle ifade edilmiş olan Yunanca *prologos* kelimesi *giriş, önsöz* demektir. Epik ve daha çok dramatik eserlerde yazar, niyet ve görevleri hakkında kısa bilgiler verir. Aksiyonu aydınlatacak bazı olaylara da bu bölümde yer verilebilir. Dikkate yansıyış bakımından esas aksiyondan uzaktır ve zaman olarak da öne çıkmıştır. *Vamık u Azra*'da bu bölüm şairin; poetikası- nı, aşka (özetle Vamık ve Azra'nın aşkına) dair görüşlerini içerir *(300-547)*. Aslında vakaya girişten önceki bütün geleneksel anlatımlar *prolog* olarak nitelendirilebilir.

Epilog: Eseri noktalayan bölümdür. Yunanca *kapanış, sonsöz* anlamındaki bu bölümde genelleyici yargılar iletilir, iyi dilekler sunulur vs. [728] Terim bizde zaman zaman "kıssadan hisse" söz grubuyla karşılanmıştır. Buna eserin, yazarın kanaatleriyle sunulmuş *mesajı* demek de mümkündür. *Vamık u Azra*'da kapanış dünyanın faniliği üzerine yorumlar, öğütler ve dualardan müteşekkildir *(5209-5240)*.

Bir eserde bu bölümlerin bütünün var olması zorunlu olmadığı gibi süjenin biçimlenme alanında evrensel, genel geçer kalıp ve kurallar da yoktur.

Vaka; metin halkalarının birbirine bağlanışını ve olayın arzettiği özellikleri dikkate almak suretiyle şu şekilde sınıflandırılabilir:

1- *Vaka tek bir zincir halinde nakledilir:* Sergüzeşt romanı türünden eserler bu gruba girer. Merkezî konumdaki bir insanın belirli bir zaman dilimini kapsayan

[727] Demir, 76-77.
[728] Pospelov, 250-251.

yaşantısı söz konusudur. Eserde anlatılan her şey bu şahısla ilgilidir. Birbirine bir zincir halkası gibi bağlanmış olan metin halkaları, tek bir vakanın parçalarıdır. *Hüsn ü Aşk* buna örnek gösterilebilir.

2- *Vaka iki veya daha fazla vaka zincirinden meydana gelir*: Bunlar belirli noktalarda kesişirler. Bir olay bir noktaya kadar nakledildikten sonra onunla kesişecek olan başka bir olayın nakledilmesine başlanır. Masallarda bu yapı hakimdir.

3- *Asıl vaka daha küçük metin halkaları için çerçeve olur:* Vaka zinciri yerine içiçe geçmiş vakalar söz konusudur.[729]

Vamık u Azra mesnevisi ikinci gruba girer.

Fabula ve *konu* ayrı şeylerdir. *Fabula* yapıt içerisindeki düzenleme ve yer alma biçimlerinden bağımsızdır. Yani *fabula*, süre yahut nedensellik bağlarıyla doğal sıraya göre verilirken *konu*, olayların yapıt içinde ortaya çıkışına ve bize bilgi olarak veriliş sırasına uyar. *Tema* yapıtın ayrıştırılması ve bölümlerinin müstakil hale getirilmesi demektir. Bir yapıtın; bütününe ait bir temadan söz edilebildiği gibi, bölümlerinin "yalıtılması" ile belirginleşen bir *tema*sı olduğundan da söz edilebilir. Yapıt ayrıştırılamayacak kadar küçük temalara bölündüğünde, *motif*lerden söz edilir.[730]

Bir yapıt *bağlı* ve *özgür motifler*lerden oluşur. Anlatıda *Bağlı motiflerin* gözardı edilmesi, olayları birleştiren nedensellik bağının kopması anlamına gelir. Olayların süre ve neden bağlantısını bozmaksınız bir yana itilebilecek motifler ise *özgür motifler* olarak adlandırılır. Yan motifler veya ayrıntılar olarak nitelenebilecek olan *özgür motifler* bir yapıtta sanatsal endişelerle yer alırlar. Bu motiflere yer verilmesinde en büyük rolü edebî gelenek üstlenmiş durumdadır. *Özgür motiflere* bir takım ek motiflerin katkısı olduğu kesindir. Sözgelimi kahramana görev verme *masal* türünde sık karşılaşılan motiflerdendir. İstenmeyen bir evlilik için, evlilik talebinde bulunan tarafa gerçekleşmesi zor bir görev verilmesi bu tür bir motiftir. *Binbir Gece Masalları*'nda Şehrazat'ın masallar anlatarak kendini bekleyen ölümü geciktirmesi *öyküleme motifi*dir. Bu şekilde yapıtın içerisine yeni masallar eklenmiştir. *Öyküleme motifi* serüven romanlarında da sıkça görülür.

Motifler betimledikleri nesnel eyleme göre de sınıflandırılabilir. İtibarî kişilerin birbirleriyle olan ilişkileri *fabula*nın gelişimini sağlar. *Durumu değiştiren*

---

[729] Aktaş (1984), 67-68.
[730] Todorov, 229.

(dinamik) motifler, anlatıdan beklenen sonuç üzerinde etkili olurlar. Sözgelimi bir aşk yapıtında kendini bekleyen evliliğe karşı çıkan genç kız, işlenen *dinamik* bir *motif*le evliliğe razı olur. *Durağan (statik) motifler* ise doğa, yer, durum, kişi, karakter, eşya vb. betimlemelerdir. *Özgür motifler* de genellikle *statik*dirler. *Dinamik motifler*in ise ağırlık merkezi eylemdir.[731]

Vamık u Azra'da da dinamik ve statik motiflerin olması tabiîdir. *H*emen hemen verilen her örnekte *statik motifler* bulmak mümkündür. Bunların çoğu da geleneksel[732] ve mazmunlaşmış motiflerdir. Dinamik motifler ise eserin orijinal yönleri hakkında fikir verecek metinlerdir. Azra'nın resmini görerek onu aramaya çıkan Merzban Şah, tesadüfen Tur ile yaptıkları savaşta yaralanmış ve bitkin düşmüş olan Behmen Dilpezir Hakim ve Azra'nın yardımına yetişir. Bu esnada Vamık ise Tur'un kazdırdığı bir kuyuya düşmüş ve esir edilerek Tur tarafından kaçırılmıştır. Azra'nın aradığı kişi olduğunu öğrenen Merzban Şah, Azra'ya Vamık'ın öldüğünü söyler:

Yoluñda cān virüb bīçāre ᶜāşıķ Şehīd oldı saᶜādet buldı Vāmıķ	*Zavallı aşık* Vamık *yolunda can verip şehit oldu, (ebedi) mutluluğu buldu.*
Girü gelmeyiser giden ķo gitsün Ḫudā anı ğarīķ-i raḥmet itsün	*Geri gelmeyecek (artık), giden bırak gitsin.Allāh ona bol bol rahmet etsin!*
Giden gitdi anı ḫayrile yād it Duᶜā birle hemān rūḥını şād it	*Giden gitti, onu hayırla an, duayla ruhunu şad et!*
Ḫazān olduķça ṭopraġile hemdem Ruḫuñ olsun gül ü gülzār-ı ḫurrem	*Yaprak dökümü toprakla arkadaş olduk-ça yanağın gül ve şen gülbahçesi olsun!*
Güle gülşende bülbül eksük olmaz Ki bülbül olıcaķ gül eksük olmaz	*Güle gülbahçesinde bülbül eksik olmaz ve bülbül olunca da gül eksik olmaz.*

(3809-3813)

Azra'nın tepkisi ise dinamik bir motiftir:

Ġılāfından çıķardı ḫanceri tīz Didi iy ḫancer-i ḫūn-ḫōr u ḫūn-rīz	*Hemen hançeri kılıfından çıkardı, "Ey kan içen ve kan döken hançer!" dedi.*
Emān virme hemān ic ķanumı sen İrür cānānuma bu cānumı sen	*"Bırakma, hemen kanımı sen iç, bu canımı sevgilime sen kavuştur!*

---

[731] *A.g.e.*, s. 230-232.

[732] Çocuğu olmayan padişah, resme aşık olma, olağanüstü bir/birkaç varlığı yenme, suda kendi aksini görme, Süleyman peygamberin hazinelerine sahip olma gibi motifler. (Ayrıca bkz. Ünver, 456-457).

Gerekmez baña cānānsuz cihānı Niderler cismi çün olmaya cānı	*Sevgilisiz dünyayı, cismi omayan canı ne yaparlar... bana (da) gerekmez."*
Pey-ā-pey eyledi bir niçe kez āh Ḳodı ḫancer ucın gögsine ol māh	*Ardarda birkaç kez ah etti, o ay hançerin ucunu göğsüne koydu.*
Diledi kim düşe üstine bī-bāk Bedenden cān ide cān cübbesin çāk	*Çekinmeden hançerin üstüne düşmeyi, canın tenden can cübbesini yırtmasını istedi.*
Ki cān derdine dermāñ bula ḫaste Yitişdi Dilpeẕīr-i dil-i şikeste	*Böylece hasta,can derdine ilaç bulsun (diye düşünmüştü). Gönlü yaralı Dilpezir yetişti,*
Elinden ḫançer-i bürrānı ḳapdı Yüzin yüzine sürdi gözin öpdi	*elinden keskin hançeri aldı, yüzünü yüzüne sürdü, gözlerini öptü.*

(3843-3849)

Bu durum karşısında Merzban Şah:

Bu ḥāli gördi Ṭūs'uñ şehr-yārı Elinde ḳalmadı ṣabr u ḳarārı	*Tūs şahı bu hali görünce sabrı, kararlılığı gitti,*
Bu dertler cānına şāhuñ boyandı Uyurdı ḫᵛāb-ı ġafletden uyandı	*Bu dertler şahın canına işledi, gerçeklerden habersiz uyurken uyandı.*
Hemāñ dem irdi ilhām-ı ilāḥī Mükedderken münevver itdi şāhı	*Aynı anda Allāh'tan ilham erişti, şah kederliyken içi açıldı.*
Hevā-yı nefsi sürdi cān içinden Giderdi şübhei īmān içinden	*Nefsin isteğini candan sildi, inancını şüpheden temizledi.*

(3855-3858)

Olay örgüleri de kendilerini oluşturan daha küçük alt kümelerden oluşur. Yukarıda sözü edilen *motif*ler olay örgüsünün en son, nihaī unsurlarıdır. *Motif*, edebiyat tarihçileri tarafından da aynı anlamda kullanılan fransızca bir kelimedir ve peri masallarını ve halk hikāyelerini parçalara ayırarak inceleyen Finli halkbilimcilerinden alınmıştır. Terim Almanca'da *motiv* şeklinde yer alır. *Kompozisyon* terimi de Alman ve Rus romancıları tarafından "motif örgüsü" (motivation) olarak ifade edilmektedir. Bu terim hem yapı yani hikāyenin düzeni ve hem de kişilerin davranışlarının ardındaki psikolojik, sosyal ve felsefi boyutu ortaya

koymayı hedefler. Bir edebî eserde motif örgüsü eserin estetik işlevini kuvvetlendirecek mahiyette olmalıdır. Gerçekçi motif örgüsü sanatın başvurduğu anlatım araçlarındandır. "Sanatta bir şeyin aslen nasıl olduğu değil, daha ziyade nasıl göründüğü önemlidir."[733]

5.3.3. Şahıs kadrosu:

Her eylem mutlaka bir eyleyeni gerektirir. Bir anlatıda vakanın olması bu vakanın oluşumunda rol oynayan kişi/eyleyenlerin de olması anlamına gelir. Kişi veya eyleyenin mutlaka insan olması şart değildir. Teşhis edilmiş, insan kimliği kazandırıl-mış canlı-cansız her varlık kişi olarak kabul edilir. "Şahıs Kadrosu" ifadesi vakanın oluşumunda rol olan *Kişiler Sistemi*nin kısmen karşılığı olarak kabul edilmiştir.[734]

Yazar olayların "beşerî" bir atmosferde meydana geldiğini göstermek için insandan hayvana, eşyadan kavrama kadar bir çok varlığı, atf ettiği bir kimlikle eyleyen rolünde eserinin kurmaca dünyasına dahil eder.

Romandan önceki *anlatı* türlerinde figürler "beşerî" olmaktan çok "menkabevî" ve "allegorik" karakterdedir. Modern roman "birey" eksenlidir ve *Donkişot* başlangıç olarak kabul edilmiştir. Sosyal ve siyasal şartların değişmesi insan anlayışını da "eski" "yeni" şeklinde sınıflandırmıştır. İnsanı *birey* olarak ele almak iddiasında olan modern romanlar için bile aynı durum söz konusudur. Peyami Safa'ya göre "eski" insan anlayışında kahraman; hakim bir mizaç, tabiat ve seciye ile karşımıza çıkar. Haris, cömert, cesur, korkak, bencil vs. dir. Bir askerin huyu ve bir zahidin tabiatı birbirinden çok yerde farklı ve zıttır. Okuyucu veya seyirci de bu insanların her birine karşı bir tek his duyar. Sever, acır, nefret eder veya alay eder. "Yeni" insan anlayışında roman kahramanları, belirli ve mürettep rolleri üstlenmekten kurtulmuşlardır. Artık insan hakim, ihtirasları değişebilen, *ulvi ve süfli* özellikleri bünyesinde bir arada barındırabilen *reel* bir varlıktır. İyilik ve fenalığa kabiliyetli, içinde bulunduğu şartlara uyum sağlayabilen, seciyeleri değişebilen "dinamik bir et, kan kemik ve sinir külçesidir." Bazen, tek boyutlu olan insan ögesi, kahraman olarak anlatıda vakanın oyuncağı durumundadır. Aşk, kin, tutku gibi kavramların müşahhas bir örneği olan insan vakanın ardında silik bir görünüm arz eder ve vakanın bitimiyle birlikte ölür. "Halbuki gerçek roman

---

733 Wellek-Varren, 192-193.
734 Tekin, 71.

kahramanları vakanın çok üstüne çıkarlar, hadiseler onlara erişmez, üzerlerinde zamanın hükmü yoktur."[735] Forster'e göre *düz karakter*li kişiler "kendilerini yaratan roman yok olduktan sonra da hatırlanan karakterlerdir."[736]

Karakter tanıtımında teorisyenler, sık sık Aristoteles'in *Poetika*'sına gönderme yaparlar. *Poetika*'da, edebî eserdeki karakter çizimine dair kriterler sıralanmıştır. Metot açısından bu kriterlerin, yerini başka bir zaviyeden çözümlemeye bıraktığı söylenebilir. Bunlardan bir kısmının *Vamık u Azra*'daki kişilerin karakterize edilmesiyle paralel nitelikte olması asgari müşterekler veya doğruluğu evrensel hususlar olarak değerlendirilebilir. Öte yandan kadına cesaret ve yiğitliğin yakışmaması, dolayısıyla bu yönde karekterize edilmemesi, bir kadın veya bir kölenin aşağı değerde olmasına rağmen, ahlak bakımından kayıtlı veya kurgusal olarak iyi olabileceğinden söz edilmesi,[737] edebî dünyamıza nispeten mesafeli hususlardır.

I. Tasnif Şablonu:

Vaka, çeşitli sebeplerden dolayı bir arada bulunan şahıslar arasındaki münasebetten kaynaklanır. Bu münasebet *arzu etmek, iletişimde bulunmak* ve *iştirak etmek* şeklinde üç temel yükleme indirgenebilir "Anlatma esasına bağlı edebî metin, birbirine karşı veya aynı istikametteki güçlerin oyunu olarak tarif edilebilir." [738] Bu güçleri temsil eden şahıslar yüklendikleri fonksiyonlar, daha basit ifadeyle aldıkları roller dikkate alınarak şu şekilde sınıflandırılmıştır.

1- Asıl/Birinci derecedeki kahraman: Vakaya ilk dramatik hamleyi veren şahıstır. Asıl kahraman *tematik güç* olarak adlandırılmıştır.

2- Hasım veya karşı güç: *Tematik güç*ün gelişmesine engel olur. Bu engel asıl kahraman yani tematik güç açısından menfi bir gücü temsil eder.

3- Arzu edilen (istenilen) ve korku duyulan (istenmeyen) obje: Aynı nesne üzerinde iki çelişik duygu odaklanır. O, cezbedici bir güç olarak amaçlanan veya korkuya sebep olan obje olabilir.

---

[735] *A.g.e.*, s. 71-74.
[736] Stevick, 173.
[737] "1- İstem yönü ahlak bakımından iyi ise, o insanın karakteri, ahlak bakımından iyidir. Böyle bir karakter her insan türünde vardır. Bir kadın, ahlak bakımından iyi olabildiği gibi, aynı şekilde bir köle de iyi olabilir, her ne kadar kadın aşağı değerde, köle de tüm değersiz bir yaratıksa da. 2- İkinci özellik *uygunluk*tur. Bu; örneğin, cesaret gibi erkeğe özgü bir karakter, kadın için hiç de uygun değildir. Çünkü genellikle böyle bir karaktere (cesaret) kadında alışılmamıştır." Aristoteles, *Poetika*, (çev. İsmail Tunalı), İstanbul, 1999, s. 42-43.
[738] Aktaş (1984), 133-134.

4- Yönlendirici Kahraman: Vakanın istikametini tayin eden bir hakim hüviyetiyle karşımıza çıkar.

5- Alıcı Kahraman: Vakanın neticesi sadece asıl kahramanı değil başkalarını da etkiler. Arzu edilen ve korku duyulan nesne asıl kahramandan başkaları için de işlevseldir. Asıl kahraman kendisi için olduğu kadar başkaları için de endişe duyar. Vakada bu rolleri üstlenen şahıslar *alıcı* grubuna dahil edilir.

6- Yardımcı Kahraman: Yukarıdaki ilk dört rolü üstlenen şahıslardan her biri bir yardımcı gücün tahrikiyle harekete geçer. Bunlar *yardımcı* şahıs grubudur.

7- Dekoratif unsur durumundaki kahramanlar: Yukarıdaki 6 şahıs grubundan ayrılan bu kahramanlar tiyatro ve sinemadaki figüran oyuncuların rolüne sahiptirler. Vakanın cereyanında yüklendikleri bir fonksiyon yoktur ve psikolojik özelliklerinden de söz edilmez.[739] Dekoratif unsur durumundaki kahramanlar, asıl kahramanlara bir nevi motif veya vakaya statik bir boyut kazandırdıkları için üzerinde karakter çalışması yapılamıyacak pasif unsurlardır. Kanaatimizce aksiyoner bir şahıs, bir grubu şahsiyetinde tebarüz ettirebildiği gibi, grup tek başına mekâna ait bir motif olarak da görülebilir. Vamık ile Tur arasındaki savaş aynı zamanda Vamık'ın yandaşları ile Tur'un ordusu arasındaki savaş anlamına gelir. İlişkiler bireyselleşince kişilere bağlı şahıs kadrosu dekoratif olmaya başlar.

II. Şahıs Kadrosunu Tanıma Kriterleri:

Karakter Tipolojileri:

Romancılar, edebî gelenekten ve halk antropojisinden faydalanarak karakter tipolojileri oluştururlar. Amerikan roman ve hikâyelerinde sarışınların evcil, heyecansız, kararlı vs., esmerlerin ise tutkulu, hırçın, esrarlı, çekici, güvenilmez[740] olmaları karakter ve tip arasında bir bağlantının olduğunu göstermek bakımından önemlidir. Bizim edebî geleneğimizde de dış görünüş ile insan kişiliği arasındaki bağlantı müstakil bir tür olacak kadar önem kazanmıştır. Sözü edilen dış görünüş ve karakter ilişkisi üzerine *Kıyafetnâme* ismiyle eserler yazılmıştır. Batı dünyasında bu ilişkiyi ilk defa inceleyen Hipokrat'tır. Eflatun, Bokrat, Galien, İladus ve Aristo'nun da konu üzerine çalışmaları vardır. Arapların *ilm-i firâset* dedikleri bu tür incelemelerin esasını tahminler, ihtimal ve tecrübeler oluşturur. Türkler kıyafet ilmini siyasette kullanmışlar, saraya bürokrat tayin ederken dikkate alınmış ve

---

[739] *A.g.e.*, s. 135-139.
[740] Wellek - Varren, 194-195.

padişahlar tarafından ehemmiyet verilmiştir. Hamdullâh Hamdi'nin manzum *Kıyafetnâmesi* oldukça meşhurdur, ancak İbrahim Hakkı Erzurumî'nin *Marifetnâmesi* diğer kıyafetnameleri gölgede bırakmıştır.[741] Ayrıca *Marifetnâme*'de coğrafik şartların insan karakterine etkileri üzerinde de durulmuştur.[742]

Roman Kahramanının İlişkiler Ağı:

Roman türü eserlerde objelerle kişiler arasında karmaşık bir ilişkiler ağı mevcuttur. Yazar roman kahramanlarının dini, siyasi, sosyal, ahlaki ve psikolojik özelliklerini tespit ederken gerçek dünyanın coğrafik şartlarını da model olarak kabul eder. Akdeniz dünyasının güneşi bol topraklarında insan, din ve ahlak gibi tabiatını sınırlayıcı müeyyidelerden nispeten daha serbesttir. Andre Gide Kuzey Afrika ve Güney Fransa halkını bu düşüncelerden hareketle Normandiya ve İsviçre'deki Hıristiyan halka nazaran dinsiz olarak telakki eder. Bazen de objeye sembolik bir değer verilir. Flaubert'in eserlerinde objelerin karışık bir şekilde bir arada bulunması romandaki küçük burjuva sınıfının aptallığını, tembelliğini ve doymak bilmeyen kötü zevklerini ifade eder. Objeler yanında roman kahramanlarının birinin kafasında oluşan bir imaj da onun herhangi bir özelliğini yansıtabilir. Kafasında belli belirsiz olarak üstüste yığılan karmaşık imaj veya özlemlere bağlı olarak aynı türden romantik bir özelliği, bir roman kahramanının hayal ve düşlerinde bulmak mümkündür. İmajlardan hareketle gerçekleştirilen sembolizm psikolojik bir dünyayı ortaya koymak yanında metafizik bir dünyayı da ifade eder. Kendi varlığı hakkında anlaşılmaz ve bilinmez kaygılara düşen bir varlık başka varlıklar karşısında durumunu sorgulayıp sözgelimi ağaçlara, çakıl taşlarına ve çitlere kıyasla kendini *fazladan* hissedebilir.[743]

Kişilerin Söylemi:

Kişilerin karekterlerinin tespitinde bir başka önemli ölçü ise kişilerin söylemidir. Gerçeklik öncesi edebî eserlerin çok azında söylem bakımından *çok seslilik*ten söz edilebilir. Mesela *Don Kihote* romanında "hem köylülerin dili, hem de o dönemdeki aydınların dili, hem din adamlarının dili, hem de soyluların dili, hem öğrenci argosu, hem de hatta haydutlar dünyasının sesi" bulunur. Mitos, darb-ı mesel ve masallarda kişilerin söyledikleri salt olarak amaca yöneliktir. Teşkil edilen insan ve hayvanlar, birbirlerine kısaca arzu ve niyetlerini bildirirler.

---

[741] Pala, 299.
[742] İbrahim Hakkı (Erzurumlu), *Marifetnâme*, Erzurum - ?, C. 3, s. 67-68.
[743] R. Bourneur - R. Quellet, *l'Univers du Roman* (*Roman Dünyası ve İncelenmesi*), (çev.: Hüseyin Gümüş), Ankara, 1989. s. 148-149.

Destanlarda, söz sanatlarıyla dolu, vurgulu nitelikte, işlenmiş, törensel ve etkileyici monolog ve diyagolar belirgindir. Tek seslilik edebiyat geleneğinin gerektirdiği söylem tarzı içinde konuşmak anlamına da geliyor. Bu bakımdan figürlerin söylemi çoğu zaman onların dil yönünden karakterize edilmelerini temin edecek mahiyette değildir. Çok seslilikte ise figürlerin söylemlerinin toplumsal-ideolojik ve bireysel karakteristiği yansır. Figürün iç dünyası, söylenen sözün sadece mantıklı olup olmadığıyla değil söylemin üslubuyla da tespit edilebilir.[744]

Ruhsallaştırma:

Edebî eserlerde kişiler sisteminin oluşturulması, eserin içeriğinin ortaya çıkmasını da sağlar. Masallar, fabller, destanlar ve vitalarda (kutsal kişilerin yaşam öyküleri) figürler doğrusal bir çizgi takip ederler. Düzenleniş tarzları şematiktir ve keskin karşıtlıklar oluşturacak şekilde bir fonksiyon üstlenmişlerdir. Sonraki çağlarda bu düzenleniş karmaşıklaşır ve figürler, *yuvarlak*laşır.[745] Edebiyat sanatında insanın ruhsal yönüyle tanımlanması oldukça önemlidir. Figürlerin ruhsal durumları onları bireyselleştirir. Edebiyatın ilk gelişim evrelerinde yazar, kahramanın eylemle bağlantılı olmayan ruhsal durumlarıyla ilgilenmez. Eposta ve dramda eylemler üzerinde etkin olmayan hiçbir şeye yer verilmemiştir. Dolayısıyla duygular dünyasının işlenişi oldukça basittir. Eserlerde sadece herhangi bir duygu üzerinde yoğunlaşıldığı veya belli bir amacın güçlü bir şekilde işlendiği görülür. Figürlerin duygu ve düşünceleri, ancak sevinç ve mutluluklarını dile getirmelerinde, acı ve gözyaşlarında belirginlik kazanır. *Ruhsallaştırma*dan kastedilen duygu dünyasının *diyalektiği*dir. Mesela *İliada*'nın son bölümünde oğlu Hektor'un ölümüne sel gibi gözyaşları döken, feryat edip "Yeryüzüne gelmiş hiçbir ölümlü dayanamaz buna/Ya ben, ben nasıl dayanırım!" diyen, dokuz gün boyunca yas tutan ve bu yönleriyle içli bir baba yüreğinin çektiği acının şiddetini yansıtan Priamos için bile bugünkü anlamda bir ruhsallaştırmadan söz edilemez. Çünkü ortada katıksız tek bir duygu üzerinde yoğunlaşma ve bu duyguyu kuvvetli bir biçimde hissettirme endişesi vardır. Bu tür ruhsallaştırmalar ortaçağ şovalye romanlarına, kutsal kişilerin yaşam öykülerini işleyen vitalara has özelliklerdir. İnsanın ruhsal durumlarının ara basamaklarına da yer verildiği *diyalektik*lerde bir iç çatışmadan söz edilecek biçimde karşıt duygular bir araya gelir, bir duygu

[744] Pospelov, 232-234.
[745] *A.g.e.*, s. 223.

diğeriyle kesişir. Çağrışımların anıların ve bir duygunun bir başka duyguya basamak teşkil etmesi söz konusudur.[746]

Karakterizasyon:

Karakter "bir nesnenin, bir bireyin hatta bir topluluğun kendine özgü yapısı, onları başkalarından ayıran belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özellik demektir." Okuyucunun ilgisini çekmeye çalışan hikâyeci vakaya uygun kişileri özenle çizer. Karakter şahıs kadrosunda yer alan kişilerin niteliklerini belirleme kriteridir. "Bir hikâyeci veya romancının, anlatıyı sürükleyecek olan kişiyi, anlatının niteliğine uygun bir şekilde çizmesine, onu, "beşerî" bir yapı kazandırarak canlandırmasına *karakterizasyon* denir." Karakter çizimi bizzat yazar tarafından *açıklama yöntemi*yle yapılabileceği gibi kişinin rolünü sergilerken davranış, düşünce ve duygularıyla kendini ortaya koyması demek olan *dramatik yöntem*le de sergilenebilir.[747] Aslında şahıslar vakada, maddi varlıklarıyla değil karakterleriyle yer alırlar. Roman karakterleri *düz ve yuvarlak* olmak üzere ikiye ayrılır. En basit şekliyle düz bir karakter tek bir fikrin ve niteliğin sembolüdür. Fert, eğer birden fazla nitelik veya karaktere sahip olmaya başlarsa yuvarlaklaşırlar. Düz karakterli şahıslar oluşturma, Douglas'a göre yazar tarafından yapılmış bir "haksızlık" olarak nitelendirilmiştir. Çünkü yazar böyle davranmakla, kendi materyalini seçmiş ve bu materyalle uzlaşmayan unsurları dışarda bırakmıştır. Sanatçının söyledikleri doğru olsa da gerçeğin bütünü değildir. XVII. yüzyılda insan mizacındaki hakim unsurları temsil eden tip ve karikatürler düz karakterler olarak tanımlanmıştır.[748] Bu tasnif, yukarıda sözü edilen "eski" insan anlayışı ile ilgilidir ve *Vamık u Azra*'da da kişilerin daha çok düz karakterler olabileceği anlamına gelmektedir.

Düz karakterleri, *yalınkat veya statik* olarak nitelendirmek de mümkündür. Bu tarz kişiler bir karikatür veya soyutlayıcı bir idealleştirmenin eseri olarak kabul edilebilir. Dinamik karakterli kişiler çok yönlüdürler. Bu kişilerin teşkil edilmesi yazar için mekânda bir genişlemeyi ve kişi üzerinde yoğunlaşmayı da beraberinde getirir. Bakış açısının ve ilginin odağı olan kişilerin dinamik karakterli olması tabiîdir. Romancılar kahramanlarını değişik yöntemlerle oluştururlar. Dış görünüşlerini bir paragrafta tasvir ettikleri kahramanlarının psikolojik ve ahlakî yapılarını da başka bir paragrafta tahlil etmek suretiyle tanıtma yolunu seçebilirler.

---

[746] *A.g.e.*, s. 226-229.
[747] Tekin, 78-79.
[748] Stevick, 172, 174.

Fakat "kişi yaratmanın en basit şekli ad vermedir. Her *adlandırma* bir çeşit hayat verme, canlandırma ve ferdileştirmedir." Bazen kişilerin bir özellikleri tabiat taklidi sesleri içeren bir isimle anılmalarına sebep teşkil eder.[749]

Eylem Gücü:

Northrop Frye, öyküdeki itibarî kahramanların eylem gücünü şu şekilde sınıflandırır:

1- Kahraman diğer insanlara ve diğer insanların ortamına *tür* olarak üstünse *ilahî* bir varlıktır. İçinde yer aldığı hikâye tanrı hakkındaysa *mit*tir.[750]

2- Diğer insanlara ve diğer insanların ortamına *derece* itibariyle üstünse tipik romans kahramanıdır. Yaptıkları olağanüstü ancak kendi insan olarak tanımlanır.

3- Diğer insanlara derece olarak üstün kendi doğal ortamına üstün değilse *lider*dir. Bir çok destan ve tragedya kahramanı bu niteliktedir.

4- Kendinin ve diğer insanların ortamına üstün değilse kahraman bizden biridir. Gerçekçi kurmacaların kahramanları bu gruba girerler.

5- Bizim için, bir kölelik, beceriksizlik ve saçmalık temsilcisi olan, güçsüz, akılca aşağı kahramanlar ise *ironik*tir.[751]

III. Tasnif + Tanım:

Yukarıdaki ölçüleri dikkate almak suretiyle *Vamık u Azra*'daki şahıs kadrosunu **tasnif** edip *Kahraman = Karakter Tipolojisi + İlişkiler Ağı + Söylem + Ruhsallaştırma + Karakterizasyon + Eylem Gücü +* formülüne göre **tanımlayalım:**

1- Asıl/Birinci Derecedeki Kahraman:

Vamık: Taymus Şah yediyüzyıl yaşadıktan sonra oğlu-kızı olmamış, Meryem ile evlenmiş ve Vamık dünyaya gelmiştir. Doğduğunda yüzünde "saadet nuru" vardır *(714)*. Nücum ilmini bilenler onun talihini şeref burcunda uğurlu görürler *(734)*. Adını Vamık koyarlar *(754)*. Vamık, *aşık* anlamına gelir. Onu büyütmek üzere bir dadıya verirler. Dadının özenli bakımıyla bir anda bir yaşlık kadar büyüyüp kuvvetlenmeye başlar ve bir yaşına varınca konuşmaya başlar *(761-762)*. Ona güç veren üç özellik vardır. Nefs-i mutmain, hilm ile emin kalp ve kutsal ruh *(766-768)*.

---

[749] Wellek - Varren, 194.

[750] Edebiyat teorisi açısından *miti* tanımlayan önemli özellikler şunlardır: "Bir imaj veya tablo olması, sosyal olması, tabiat üstü (gerçek dışı veya akıl dışı) olması, tahkiyeli bir şey veya hikâye olması, arşetip karakteri taşıması veya evrensel olması, zamana bağlı olmayan ideallerimizin zaman içerisinde geçen olaylarmış gibi sembolik bir şekilde temsili, bir program veya öbür dünyadaki hayatla ilgili olması, mistik olması." (Wellek-Varren, 165).

[751] William L. Randall, *The Stories We Are An Essay on Self-Creation (Bizi"Biz" Yapan Hikâyeler)*, (çev.: Şen Süer Kaya), İstanbul, 1999, s. 171-172.

Daha beş yaşındayken parlak bir zekaya ve berrak bir görüşe sahip olan Vamık her şeye ibret gözüyle bakar her ilim ve hikmete ilgiyle yaklaşır, sezgi gücü mükemmeldir *(768-773)*. Eğitim görmüş ve bütün ilimlerde söz sahibi olmuştur. Pozitif ve dini ilimler yanında aruz ilmi, belagat ve hat sanatı da bunlar arasındadır *(780-795)*. On yaşında iken güzelliği kemale ermiştir *(847)*. Oniki yaşında yiğitliği dillere destan olur. Vahşi hayvanları rakib olarak görmez. At binmek, kılıç, gürz ve süngü kullanmak, ok atmak gibi bütün savaş sanatlarında usta olur. *(850-860)*.

Karakter tipolojisinin dış görünüşteki güzelliği, gücü, hatta kendine izafe edilen isimle bile mütenasip olduğu görülecektir. Sadece güçlü ve güzel değil aynı zamanda sanatçı inceliği de olan Vamık, bu haliyle hikâyeye uygun bir tip olarak hazırlanmıştır.

Bütün çocukluğunu birlikte geçirdiği en samimi arkadaşı vezir Şadkam'ın oğlu Behmen'dir. Gece gündüz onunla birliktedir *(865)*. Babasının gerekli görüp seçtiği zengin vasıflara sahip on sohbet arkadaşıyla eğlenir, şölenler düzenler *(870)*. Ondört yaşındayken güzelliği anlatılmaz hale gelen Vamık'ın ünü bütün dünyaya ve bu arada Gaznî ülkesine kadar yayılır *(895-897)*.

Melik Vamık, onbeş yaşında henüz aşktan habersiz, içki, işret aleminde şehzade olmanın nimetleriyle yaşarken *(1480-1483)* bir gün ava çıkmayı arzu eder *(1484)*. Avdan dönerken şehre yakın bir havuzun kenarında mola verirler. Yine içki ve eğlence meclisi kurulur *(1511)*. Bu esnada suya düşen aksini görür *(1521)* ve kendi güzelliğine hayran olup bir gazel söyler *(1529-1533)*. Bu esnada havuzun yanında yükünü indiren bir kervanın ileri gelenlerinden biri Vamık'ın kim olduğunu öğrenince ona hediyeler sunar. Bu hediyeler içinde Azra'nın dünyanın her tarafına gönderdiği bir resim tomarı da vardır. Resmi gören Vamık'ın aklı başından gider, canına ateş düşer, resme duyduğu aşkın bir anda tutsağı kesilir *(1560-1568)*. Saraya dönerler ve Şah Taymus'u durumdan haberdar ederler. Vamık babasından utanıp içine düştüğü derdi gizler ve havanın kendini olumsuz etkilediğini söyler *(1587-1592)*. Doktorlar bedeninde bir rahatsızlık bulamazlar. Oğlunun üzerine çöken marazî hüznün sebebini Behmen'den öğrenen Taymus'un verdiği nasihatlar Vamık'ı etkilemez. Vamık, kendine galip olan aşkın tesiriyle artık çekinip gizlemeksizin *(1642)*, nasihatın faydasızlığını, bu derdin ilacının ölmek veya bulmak olabileceğini söyler *(1644-1645)*. Halkın, babasını gözü yaşlı bırakmaması yönündeki telkinlerine de aldırmaz *(1664)* ve yurdunu terk eder *(1695)*.

Vamık'ın bu ayrılışından sonraki serüveninde onun savaşçılığını, gücünü, aşkta sadakatini, yardımseverliğini, ateşperestlere esir düştüğünde gösterdiği dürüst ve samimi hizmet anlayışını, arkadaşa sadakatini, Süleyman peygamberin elbise ve silahlarını giyinip kuşanmadan önce onun ruhu için dua etme eylemindeki vefa anlayışını *(3248)*, Azra'nın, kendine hediye ettiği bir mendil karşısında hediyeleşme ve hediye seçme inceliğini *(3329-3340)* buluruz.

Vamık'ın merhametli olduğunu gösteren karakter çizgileri de eserde müstakil olarak dikkat çekicidir. Kendine hileyle zehir veren Ri ülkesi şahı Arslan'ı affeder *(4444)*. Ayrıca babasının kendi üzerindeki haklarını hesaba katarak bu affın babası tarafından da onaylanmasını sağlar *(4451-4453)*. Dilpezir'i elde etmek için savaş açan Frenk lideri Tur, Behmen'i esir ettikten sonra Vamık savaş açar ve Behmen'i kurtarır. İki samimi arkadaş bu kavuşmanın sevinciyle esir edilen Tur'u serbest bırakırlar *(3644)*. Zengī'nin Azra'yı kaçırıp Merzban Şah'a hediye etme girişimi boşa çıkar, Merzban Şah, Vamık ile dost olmuş ve Azra'yı manevī kızı edinmiştir. Merzban yaptığı kötülükler için Zengī'ye verilecek cezayı tespit etmeyi Vamık'a bırakır. Vamık'ın karakterine dair çok güçlü merhamet çizgisi bir kez daha belirginleşir. Vamık önce derisinin yüzülmesini düşündüğü halde Zengī'yi söylediği bir hikmetli sözden ötürü affeder *(4363)*.

Vamık *söylem*lerinde beliğdir. Onun eğitim döneminde belagat dersleri aldığı kaydedilmiştir:

Ne dilde varise müşkil luġatler Ḥuceste itdi şāha terbiyetler	*Hangi dilde zor lugatler varsa eğitimi, şāha uğurlu oldu.*
Bedīhī söyleridi naẓm-ı mevzūn İşidenler diridi dürr-ī meknūn	*İrticalen ölçülü şiir söylerdi, işitenler kıymetli inci derdi.*
Belīġ inşāyile neṣri muraṣṣaᶜ Faṣīḥ elfāẓile dirdi muṭallaᶜ	*Süslü yapıda nesri secili, açık sözlerle parlak söylerdi.*

(781, 798-799)

Bu söylemlerde güçlü bir şehzade olmanın, dahası gücünün farkında olan birinin kendinden emin gür sesi de söz konusudur. Bütün bunlara rağmen *söylem*lerinin *bireysel* tarafından söz edilebilecek fazla unsur yoktur. Bu eserin bütününde hakim olan yüksek üslup düzeyi ile ifade edilebilir. Yani seçilen kahramanlar çoğunlukla elit ve sosyal düzeyi birbirlerine yakın kişilerdir.

Fiziksel gücü mükemmel olan Vamık, sevginin her çeşidinde hassaslaşabilecek bir *ruh*a sahiptir. Ateş-perestler arasında esaret hayatı yaşayan Vamık'ın aşk derdi daha baskındır. Duyguları aklına hakimdir ve içinde bulunduğu şartlar ona bu duyguları gizli yaşamayı telkin etmiştir.

Virüb ᶜaḳlını bāda itdi nāle Yaşın yaşın aḳıtdı çeşm[i] jāle	*Aklını yele verip inledi, gözleri gizli gizli çiğ döktü.* *(3935)*

Babasının Tus'a gelişini sevinç ve gözyaşıyla karşılayan Vamık,

İşitdüginde Ṭaymūs oldı bī-hūş Yıḳıldı düşdi atdan ṣanki serḫoş	Taymus *(onu) duyunca bayıldı, sarhoş gibi attan düşüp yıkıldı.*
Ḳomadı düşmege Vāmıḳ yetişdi Öpüb dest-i mübārek pāya düşdi	Vamık *yetişip düşmesini önledi, mübarek elini öpüp ayağına düştü.*

(4585-4586)

annesi için de hasret gözyaşları döker:

Melik Vamık işitdi bu ḫaberden Ṭutuşdı āteş-i ḥasret cigerden	*Melik* Vamık *bunu haber alınca hasret ateşiyle ciğerinden tutuştu.*
İrişdi anasına atdı cānı Ayağına düşüb şeh şād-mānī	*Varıp anasına can attı, şah, sevinçli olarak (anasının) ayağına düştü.*

(4600-4601)

Vamık, *düz karakterli* biridir. Birbirine zıtlık teşkil edebilecek renklere sahip değildir. Bu ona izafe edilen *eylem gücü*nün tabiî bir sonucudur. Vamık yukarıda sözü edilen (Eylem gücü) 2. grup kahramanlardan yani *tipik romans kahramanı*dır. Olağanüstü güçler sergilemiştir. Perileri kılıçtan geçirmiş, yedibaşlı ejderhayı ve olağanüstü şekil ve güce sahip olan dev Gundī'yi öldürmüştür. *Adlandırma* da Vāmık'ın karakterinin en belirgin yönünü ortaya koymuştur. Vamık, *aşık* demektir.

2- Hasım veya karşı güç:

Arslan: Vamık'ın katıldığı kervanın yolu üzerinde bir sebili kesmiş olan bu vahşi hayvan kimsenin geçmesine müsaade etmez. Bu yönüyle Vamık'ın kahramanlığını sergilemesi için bir engel ve bir gücü temsil etmektedir. *(4105).* Vamık tarafından vurulan bir yumruk darbesiyle yere düşer ve öldürülür *(4115-4116).*

Arslan Şah: Rī ülkesinin sultanıdır. *(1962).* Dilpezir'in babasıdır. Ülkesinin sınırları içinde konaklamış olan Vamık'a gece baskını yapıp onu yaralar. Fakat bu saldırı sonuçsuz kalır ve Vamık onu atından yere düşürüp sakalından tutar *(1995-2004).* Arslan Şah'ın ödü kopar ve gücü kesilir:

Görür varmış vücūd-ı cān ḫarāba Fiġān u zārile çoḳ itdi lābe	*Can varlığını harap olmuş görünce ağlayıp inleyerek çok yaltaklandı.*
Tażarruᶜlar idüb dir iy cihān-dār Baña bir dem emān vir ḳıyma zinhār	*Yalvararak "Ey padişah bana aman ver, sakın canıma kıyma!" der.*
Mürüvvet bāġına iy serv [ü] şimşād Kerem ḳıl ḳuşca cānum eyle āzād	*"Yiğitlik bağının ey servi ve şimşadı büyüklük göster, canımı kuş gibi azat et!"*

(2006-2008)

Yenilgiye uğramasına rağmen Vamık ona iyi davranır.

Aşağıda hile yapan bir insanın *söylemi* yer almaktadır:

Didi iy burc-ı devlet āf-tābı Şerefde evc-i ᶜizzet māh-tābı	*"Ey devlet burcunun güneşi, onurda yücelik doruğunun dolunayı!" dedi.*
Cihān fermān-pezīrüñ iy cihāngīr Mübārek cismine kim irdi şimşīr	*"Ey cihānı zapteden, cihan emrine boyun eğendir, mübarek bedenine kılıç değdi ya*
Zehir-nāk idi ol şimşīr-i ḫūn-rīz Ki zaḫmından gerekdür şāha perhīz	*o kan döken kılıç zehirliydi, onun yarasından şaha perhiz (uygulamak) gerekir.*
Şeref ṣaluñ saᶜādet birle şehre ᶜİlāc olunsun ol zaḫma vü zehre	*Saadetle şehre şeref verin, o yaraya ve zehre ilaç yapılsın.*
Buyuruñ luṭf idüñ iy şāh-ı ᶜālem Bir el öñürdi te'ṣīr itmedin sem	*Zehir bir an önce etkisini göstermeden buyurun lütfen ey cihan padişahı (gidelim).*
Bizi ḫāk-i mezelletden götürüñ Sizüñdür taḫt geçüñ taḫta oturuñ	*Bizi alçaklık toprağından kaldırın, taht sizindir geçin tahta oturun!*
Benüm oġlum ol iy şāh-ı cüvān-baḫt Saña lāyıḳ senüñdür tācile taḫt	*Ey talihli şah, benim oğlum ol, taç ve taht sana layıktır, senindir."*

(2020-2026)

Arslan Şah, Vamık'ı inandırmak için yeminler de eder:

Temelluḳ eyleyüb itdi ḳasem yād İnandı Vāmıḳ oldı ġuṣṣādan şād	*yaltaklanıp yemin etti (ki)* Vamık *inandı teskin oldu.* *(2028)*

Riyakârlık eder ve hileyle Vamık'ın yarasına merhem yerine zehir sürdürür *(2056)*. Hileyi anlayan Behmen tarafından yakalanıp hapsedilir *(2074-2975)*. Kızı Dilpezir'in Vamık'ın yarasına panzehir bulunmasını sağlaması sonucunda serbest bırakılır. Behmen ve Dilpezir birbirlerini severler ve hikâyenin sonunda Vamık ve Azrâ ile birlikte Arslan'ın kızı Dilpezir'in de düğünü yapılır. Düğüne davet edilen Arslan, kızı vasıtasıyla Vamık'tan ve Taymus Şah'tan özür diler ve affedilir *(4657)*.

Ülkesinin sınırları ihlal edilen Arslan kendi içinde çok mantıklı davranmış ve vatanperverlik göstermiştir. Vamık'ın yarasına merhem yerine zehir sürdürmesi de bir savaş hilesidir. Canını bağışlaması için Vamık'a yalvarması nispeten *lider*lik çizgilerine ters davranış şekilleridir.

Yuvarlak karakterli biridir. Zengin kişilik çizgilerine sahiptir. *Eylem gücü* bakımından *gerçekçi kurgu kahraman*larından ve *lider*dir.

Yedi başlı erkek dev: Vamık'ın katıldığı kervanın yolu üzerindeki engellerden biridir *(4124)*. Kervan halkı ondan oldukça fazla korkmaktadır. Acıktığında bir öğünde beşyüz koyunu yiyen, burnundan kötü dumanlar çıkaran, uzun yıllar yaşadığı için derisi kalkanı andıran pullarla kaplı olan devin yedi başı Vamık'ın attığı oklarla vurulur *(4143)*. Ağzında bir de "mühre" vardır *(4154)*. Yedi başlı erkek dev, Vamık'ın gücünü sergilemesi için eserin figüratif bir tipini canlandırmıştır. Bir şahsiyet yerine bir gücü temsil eder. *Eylem gücü, mitik*tir.

Dîv-i Gümrâh: Vamık'ın katıldığı kervanın yolundaki engellerdendir. Bu azgın dev *(4163)* avdan döndüğünde yaşamış olduğu çevrede gecenin sessizliğinde kayıtsız yatan kervan halkını görünce saldırır, bir çok kişiyi yaralar ve öldürür. Nihayet Vamık'ın vurduğu bir kılıç darbesiyle ikiye bölünür *(4170)*. Vamık'ın kahramanlığını göstermesine zemin teşkil eden bu dev, gaye yolunda sebatın ölçüldüğü bir engeli temsil eder. *Eylem gücü, mitik*tir.

Ejder: Lahican ve Perizad'ı hapseden dev Gund, Perizad'a sihir yapmıştır. Bu sihirin çözümü Ejder'dedir *(4548)*. Ağzından ateş saçan *(4549)* Ejder, Vamık'ın attığı bir ok ile ölür *(4550)*.

Gund: "Gundî" olarak da anılmaktadır *(4535, 155a başlık)* Lahican ve Perizad'ı hapseden devdir *(4458)*. Kaf Dağında bir derenin ortasındaki mağarada yaşar *(4461)*. Yılan ve karınca yiyip zehir içer *(4479)*. Başı arslana, elleri insana, bedeni kaplana, ayakları eşeğe, kuyruğu ise ejderhaya benzer *(4511-4512)*. İnsan gibi konuşabilir *(4526-4535)* ve sihir yapabilir *(4543)*. Vamık tarafından öldürülür *(4538)*. *Eylem gücü, mitiktir.*

Tur: Bütün Firengistan'ın başıdır. "Yüz çarpı yüzbin" askeri vardır. *(2260).* Dilpezir'i elde etmek istemiş, amacına kavuşmak için Rī ülkesine saldırmıştır. Behmen'i yakalar, Nahcüvan'ı alıp şehri yakıp yıkar, erkeği kadını esir eder, mallarını yağmalatır *(2333-2338).* Nahcüvan tahtına oturur. Vamık'ın Behmen'i kurtarmasına engel olamaz. Affedildiği halde bir aylık bir sürede yeniden toparlanır ve Vamık'ın üzerine saldırıya geçer. Tesadüfen Merzban şah'ın yetişmesi üzerine ordusu dağılır, Tur'da savaş meydanına gizlice kazdırdığı bir hendeğe düşen Vamık'ı bağlı vaziyette alıp gemiyle kaçar. Gemi ezeli düşmanı olan ateş-perestler tarafından ele geçirilir ve Tur asılarak idam edilir *(3917).*

Tur'dan; "eşek", "dinsiz", "ahmak", "kâfir" gibi sıfatlarla söz edilmiştir. Eserdeki en kötü kişiyi canlandırır. Eserde girdiği *ilişkiler ağı*ndan hareketle, zorba, merhametsiz, sinsi, nankör bir kişidir. Takip ettiğimiz bakış açısına göre dinsiz ve kâfir olarak nitelendirilen Tur kendine mensup olanların sıfatlarından anlaşıldığı kadarıyla İslâm olmayan bir çok inanç sisteminin ortasındadır *(2440-2445).*

Düz karakterli olan Tur, "eski" insan anlayışıyla karakterize edilebilecek bir örnektir ve sadece kötüdür. *Eylem gücü* bakımından 4. grupta yer alan *gerçekçi kurmaca kahraman*lardandır.

Tur'un veziri: Rī ülkesine saldırmayı kafasına koymuş olan Tur, önce vezirini elçi olarak gönderir. Veziri işbilen, tecrübeli biridir *(2282).* Tur'un, bu savaş sonunda esir ettiği Behmen'i öldürme fikrini doğru bulmaz. Buna Vamık ve Dilpezir bulunduktan sonra karar vermenin doğru olacağını söyler*(2583-2584).* Vamık yakalandığında da Tur'u idam fikrinden; Behmen, Dilpezir ve Azra yakalanıncaya kadar vazgeçirmiştir. Gözü gönlü hile ve hurdadan uzak bir vezir olarak tanımlanmıştır *(3679-3688).*

*Söylemlerin*de mantık hakimdir. Tecrübeli ve işbilir bir vezirdir. *Ruhsal yapısı* çok belirgin olmasa da metinde *yardımcı kahraman* olarak yorumlanmaya müsait çizgiler taşır. *Düz karakterli* ve *gerçekçi kurmaca kahraman*lardandır.

Zengī: Zengilerin reisidir. Uğursuz, elinden kimsenin kurtulamadığı *(4001)*, kervanlara göz açtırmaz biridir. *Zeng; zenci* anlamına gelir. Kötülük; siyah ve karanlık ile sembolize edilmiştir. Yalnız *adlandırma* bile kişilik karakterini verecek niteliktedir.

Behmen ve Dilpezir'le birlikte Azra'yı da esir eder ve ona sahip olmak için sürekli eziyetler verir. Allāh'a inanmayan *(4177)*, Lat ve Menat gibi putlara tapan *(4210)* Zengī, Azra'ya ulaşmak yolunda Vamık'ın önündeki son engeli teşkil eder.

Güzel bir savaş planıyla yenilgiye uğratılan Zengi *(4227)*, Vamık'ın yaptığı bir gece baskınında esiri olan Azra'yı alarak kaçar *(4271)* Önceden Merzban Şah'ın emirlerinden biri olan Zengī ona isyan etmiş ve kaçmıştır. Azra'yı Merzban'a hediye etmek suretiyle kendini affettirmeyi ve Vamık'ın elinden kurtulmayı planlar *(4275-4277)*. Ancak Merzban'ın Vamık'ı fahri bir evlat edindiğinden habersizdir *(3867)*. Merzban tarafından hapsedilir.

Merzban, Zengī'ye verilecek cezayı Vamık'a bırakır. Vamık, Zengī'nin derisinin yüzülmesi kararını verir. Zengī, hakkındaki bu korkunç karar karşısında ağlamaya ve müteakiben gülmeye başlar. Vamık'ın macerasını kendi durumunu yorumlamak için misal olarak görmüştür. Vamık, ona önce ağlayıp ardından gülmesinin sebebini sorar. Vamık bu aşk hikâyesinde önce ağlamış sonra bütün işler yoluna girmiş ve mutlu olmuştur. Zengī, o sırada ağlamasını daha sonraki bir gülme için zemin telakki ettiğini söyler. Bu güzel yorum karşısında Vamık, onu affeder ve serbest bırakır*(4352-4363)*. Kurtulan Zengī, şahın ayağını öpüp harama tövbe eder *(4365)*.

Söylemi de onun karakteri hakkında fikirler vermektedir:

Perī ruḫsāra yalvardı dilince Ḳuluñ ḳurbānuñ olayın ölince	*Peri yüzlüye kendi diliyle yalvardı: "Ölene kadar kulun kurbanın olayım,*
Baña sen çünki ṭoġrı yār olasın Benüm yanumda ber-ḫūrdār olasın	*bana sen gerçek yar olursun, benim yanımda mutlu olursun.*
Sarāyumda benüm biñ var ḳaravaş Olasın bunlaruñ cümlesine baş	*Benim sarayımda bin tane hizmetçi var, bunların efendisi olursun.*
Hemān sen ol benüm yanumda cānān Gerekmez baña sensüz ḥūr-i Rıḍvān	*Şimdi sen benim sevgilim ol, bana sensiz cennet hurisi gerekmez.*
Nekim varise altun aḳça vü pūl Senüñdür cümlesini eyle maḳbūl	*Ne kadar altın ve para-pul varsa hepsi senindir, kabul et!"*

(4041-4045)

Sarhoş olduktan sonra esir ettiği Azra'ya sahip olmak için dil döken Zengī'nin *söylem*inden *yüksek üslūp düzeyi*nde biri olmadığı anlaşılıyor.

Yukarıda sözü edilen ve kurtuluşuna sebep olan cevap da onun hikmetli bir düşünme kabiliyeti şeklinde değil, hinlik veya kurnazlık olarak yorumlanmaya daha müsaittir.

*Yuvarlak karakterli*dir. Bu sebeple *ruhsal* yapısı hakkında da kesin bir çizgisi yoktur. *Eylem gücü, gerçekçi kurmaca kahraman*larla örtüşür.

3- Arzu edilen ve korku duyulan nesne:

Azra: Gazni ülkesinin şahı Melik Şah'ın uzun yıllar çocuğu olmamış daha sonra "feyz-i Vehhab" ona bir kız çocuğu bağışlamıştır *(909).* Mübarek vakit ve yedi yıldızın saadeti gösterdiği bir saatte *(919)* dünyanın güneşini ayını unutturacak *(932)* nurani *(934)* bir çocuk olan Azra dünyaya gelir. Azra güzelliği ile eşsiz bir çocuktur *(949).* Hiç kimsede bulunmayan bir ad düşünmeye başlarlar. Bilginler, Zühre gibi beyaz olduğu ve ismiyle de benzeri olmadığından ona "bikir kızoğlan" anlamında *Azrā* adını verirler *(950-952). Adlandırma*yla karakter belirleme böylece eserin kurgusal dünyasında ortaya konmuş olur. Azrā da Vamık gibi bir dadı tarafından özenle büyütülür. Dadı ona tatlı dilli olması için süt yerine gülsuyu şerbeti içirir *(958).* Bir yıl içerisinde on yaşlık erkek çocuğu gibi kuvvetlenen Azra dolunay gibi güzelleşir. Her geçen yıl güzelliğine güzellik katar ve on yaşında "akl-ı kâmil" olur (*(960-969).* Sünbül saçlı, şeker ve kevser dudaklı, ince belli, hilal kavisli kaşlı, cennet yanaklı, yüzü ve çenesi vezinli, servi boylu, bütün uzuvları birbiriyle uyumlu kusursuz bir cennet hurisidir. Bu özellikleriyle *karakter tipolojisi* kendine aşık edecek yapıdadır *(971-980).*

Babasının kendisi için seçtiği on sohbet arkadaşıyla eğlence meclisleri düzenler, gününü gün eder *(1004).* Eğlence meclislerinden birinde Vamık'ın adı anılıp, dillere destan şöhretinden söz edilir. Azra, anlatılanlardan etkilenir ve gıyaben Vamık'a aşık olur *(1030).* Bu aşk onu derinden etkiler ve yüzünü soldurmaya başlar. Artık gecesi, gündüzü hüzündür. *(1031-1039).* Önceleri sırrını kimseye söylemez ve içine atar *(1040).* Dadı ondaki değişikliği ısrarla sorup öğrenmek ister *(1046).* Azra utangaç biridir. Boynunu eğip cevap vermez *((1058).* Dadının ısrarları sürer ve Azra, Vamık'a aşık olduğunu söyler *(1071-1072)*

Azra'nın aşık olduğunu ifade eden *söylem*i önemlidir. Vamık'a taptığını, kendine mezhep ve din gerekmediğini, gönlünden başka sevgileri sürüp çıkardığını, derdinin dermanı olduğundan şüphede olduğunu, acil bir çözüme muhtaç olduğunu söyler *(1072-1078).* Azra bu apansız aşk ile perişan olur; uykusuz gözleri yaş döker, saçları dağınıktır, beli bükülmüş ve yüzü solmuştur *(1107-110).* Aşk duygusunun verdiği hassasiyetle fevri davranır ve dadının kendisiyle yeterince ilgilenmeyip rahat uyuyabildiği için sitem eder *(1115).* Acaleciliği bir karakter özelliği veya aşk hassasiyetidir. Dadı ona sabır tavsiye eder *(1123).* Vamık'ı bulmak

üzere evden kaçmaya karar verir *(1217)*. Erkek kıyafeti giyinip *(1223)*, canına kıyıp başını ortaya koyar ve bir gece gizlice yola çıkar *(1235)*. Horasan şehrine ulaştığında karanlık çökmüştür. Kalabileceği harabe bir ev bulur *(1290-1305)*.

Azra'nın gurbette yalnızlık ve aşk duygularının yoğunluğu içinde feleğe *(1330)*, kara toprağa *(1332)*, aya ve yıldızlara *(1332-1335)*, yaşadığı zamana*(1335)*, gece karanlığından ötürü gündüze/güneşe *(1336)* sitem etmesi, kalbindeki ateşi, mum ateşiyle mukayese edip, mum ile söyleşmesi *(1342-1359)*, bu arada mumun alevine düşen bir pervaneyi bile kendi düştüğü ateşle mukayese edip küçümsemesi *(1365-1375)* de insan-tabiat veya insan-eşya ilişkiler ağına misal teşkil edebilir. Ardından Allâh'a yalvarır *(1378-1388)*. İlk isyan yerini teslimiyete bırakmıştır.

Azra yaşlılara karşı önyargısız bir saygıyla yaklaşır. Ayağa kalkar ve el öper *(1420-1421)*. Eğer yaşlı ve kadın ise "Ana" diye hitap eder *(1450)*, sultan kızı olmasına rağmen hizmet edip ihtiramda bulunmak ona ağır gelmez *(1451-1452)*.

Azra bundan sonra Vamık'ı aramak üzere yola çıkmış olan Hakim ve Dilpezir ile tanışır. Bu tanışma onun için bir güç kazancıdır. Erdeşir isimli gemi kaptanı onları gemisine alır. Azra'nın haline acır ve onu kardeş edinir. Vamık'ın peri dostu Lahican tarafından Dilşad'a götürülen Azra, Belkīs'in gelinlik elbiseleriyle giydirilir. Kaf Dağında yarası tedavi edilen Vamık'a da Süleyman Peygamberin elbesileri giydirilerek iki seven insan görüştürülür. Azra'nın bu görüşmedeki tepkileri dikkate değerdir. Utanmış ve Vamık'ı perde arkasından seyretmiş *(3278-3280)* onu karşılamaya çıkmayışının özrünü Perizad ile göndediği içi gül dolu *(3299)*, işlemeli bir mendil ile bildirmiştir. Perizad'dan; gönderdiği hediyeye Vamık'ın ne şekilde tepki gösterdiğini, aşkında kendi kadar sadık olup olmadığını, ne söylediğini, kendini nasıl andığını vs. sorar*(3358-3362)*. Azra bu kavuşmanın sevinciyle tertip edilen eğlencede de Vamık ile kendi arasına perde astırır. Bu perdeyi astırma sebebinin, Vamık'ın kendini görüp beğenmeyeceği korkusu olduğunu söyler *(3502)*. Bu da sevilenin idealleştirilip sevenin onun karşısında kendini bir hiç olarak telakki etmesidir.

Azra aşkında sadık olduğunu da *dinamik bir motif*le göstermiştir. Merzban Şah Tur tarafından esir edilen Vamık'ın öldüğünü kendine söyleyip ona olan aşkından bahsettiğinde hançeri göğsüne dayayarak intihar etmeye kalkışmış, fakat Dilpezir ve diğer dostları tarafından engellenmiştir *(3843-3851)*.

Azra, Vamık'ın Tur tarafından esir edilişinden sonra da bir çok sıkıntıya göğüs germiş ve yılmamıştır. Behmen, Hakim ve Dilpezir ile yola düşmüş Vamık'ı

bulmak için bir kervana katılmıştır. Azra, kervanı haramilerin saldırısından korumuş ve yiğitçe savaşmış *(3971-3976)* daha sonra kervanın lideri seçilmiştir *(3990)*. Zengi'lerin kervana yaptığı ilk saldırıları da arkadaşlarıyla birlikte püskürtmüş *(4014-4026)* fakat daha sonra esir düşmüştür. Esaret döneminde ise Zengî ona sahip olmak istemiş, içki içerek eziyet etmiştir. Bu dönemde Azra ölümü hafife alır ve Zengî'nin bir iyilik yapıp kendisini öldürmesini ister *(4039-4060)*.

Azra *söylem*lerinde yüksek üslup düzeyine mensup biri olduğunu hissettirir. *Ruh*sal yapısı da fevri, alıngan, duygusal, mütereddid ve zaman zaman da zayıftır. Azra, kadın ruhunu aksettirmek bakımından reel dünyaya daha yakın bir kahramandır. Sadık bir sevgili, ancak duygu dünyasının renkliliği itibariyle *yuvarlak karakterli*dir. *Eylem gücü* itibariyle 3. gruptaki *lider* ve *tragedya ve destan kahramanı*dır. Yani diğer insanlara üstün, kendi doğal ortamında üstün değildir.

4- Yönlendirici:

Bir ehl-i dil: Azra'nın resimlerinden birini Tus'a getirip Merzban Şah'a hediye eden kişidir. *(3746-3747)*. Merzban'ın aşık olmasına sebep olan bu eylem, dadının *yönlendirici* eyleminin bir uzantısıdır. Failinin karakterini yansıtacak tek ifade "ehl-i dil" sıfatıdır.

Daye (Azra'nın dadısı): Azra'yı besleyip büyütmek ve ona ilk eğitimi vermek üzere bulunmuş "emîne ṣâdıḳa her işde mevzûn" *(954)* bir kadındır. Azra'yı gönülden sevmiş ve candan beslemiştir *(956)*. Azra'nın halindeki perişanlığı sorup öğrenmiş, ona şefkatle davranmış, sabr etmesini tavsiye etmiş ve Gazni ülkesinin Vamık'ın ülkesi olan Çin'e uzaklığından dolayı ne yapacaklarını enine boyuna düşünmeleri gerektiğine ikna etmeye çalışmıştır *(1085-1091)*. Azra, derdine arzu ettiği gibi ortak olmadığı için bir ara ona sitem etmiş, "taş bağırlı" olmakla suçlamıştır *(1111-1116)*. Daye, Azra için ağlamış onu bağrına basmıştır. Onun yoluna kurban olmaya hazırdır *(1120-1122)*. Dayenin Azrâ ile olan bu görüşmelerinden onun karakter olarak şefkatli, temkinli, sabırlı, takdire teslim olmuş bir mütevekkil tipi olduğu anlaşılır *(1120-1125)*. Daha sonra Azra'nın bir resmini yaptırarak dünyanın her tarafına göndermeyi böylece Vamık'a ulaşma fikrini belirtir. *(1128-1130)*. Usta bir ressama çizdirilen resimler planlandığı gibi kervanlarla dünyanın her tarafına gönderilir *(1186-1184)*. Bu fikir aynı zamanda dolaylı yönden Vamık'ı harekete geçirecek olan ilk *dinamik motif* ve yönlendirme

faaliyetidir. Azra'nın bir gece evi gizlice terk etmesi üzerine feryad ederek durumu Melik Şah'a bildiren Daye bu davranışlarıyla hemen hemen yaşı ve dış görünüşü ile gerçek dünyadan tanıdığımız bir insan gibi belirginleşir. Bu belirginleşme, şairin onun ağzından ortaya koyduğu üslup ve onun bakış açısıyla olayları yorumlayışı sayesinde gerçekleşir *(1242-1255).*

Feryadcı bir er: İlk yenilgisini müteakip intikam almak için Tur Vamık'ın üzerine saldırıya geçer. Feryadcı bir er Vamık'a Tur'un geldiğini haber verir. Nitelendiriliş biçiminden yaygaracı ve korkak biri olduğu anlaşılmaktadır.

Yitişdi nāgehān feryādcı bir er Didi şāhā irişdi Tū[r-ı] ebter	*Ansızın yaygaracı bir kişi geldi, şaha "Hayırsız* Tur *geldi." dedi.*
Bugün gelmezse yarın çīn seḥer-gāh İrişdi taḫt-gāh-ı şāha bed-ḫᵛāh	*"Bugün gelmezse yarın şafak vakti (o) kötü emelli (*Tur*) şahın başkentine ulaşır."* *(3650-3651)*

Başka rolü olmamasına rağmen Arslan bu haber ile Vamık'a gece baskınları yapacağından yönlendirici bir sıfatı vardır.

*Düz karakterli*dir ve *eylem gücü reel*dir.

Hakim: Sıfatıyla anılan bu kişinin yaşlı biri olduğu anlaşılmaktadır. Rī ülkesinin şahı Arslan'ın cerrahıdır. Hünerli ve işinin ehli biridir. Arslan onun vasıtasıyla Vamık'ın yarasına merhem yerine kuvvetli bir zehir sürdürmüştür. Pir-i Dana metin içerisinde Vamık'ın yarası için panzehir bulunmasını sağlayıncaya kadar "cerrah", "cerrah-ı cān-ken" olarak anılmıştır *(2048-2049).* Daha sonra pir-i hüner-ver *(2142)* pir-i hikmet *(2152),* tabib *(2169, 2173, 2227)),* pir-i dānā *(2149, 2230)* ve daha çok hakim *(2567, 2574, 2598, 2668 vs.)* olarak anılan bu bilge kişi başlangıçta Arslan'a yakınlığı ile tanımlanırken bu andan itibaren Vamık ve Behmen'in yanında yer alan kuvvetler arasındadır. Behmen, Dilpezir ve Azra ile Vamık'ı bulmak için yolculuk yapmış, kervana yapılan saldırılarda, ya da daha sonra Tur ile yapılan savaşta etkin bir aktivitesinden bahsedilmemiştir. Yol gösterici, nasihat edici, teselli verici roller üstlenmiştir. Bu onun yaşlı oluşuyla mütenasip bir *karakter tipolojisi*dir. *Adlandırma* da bu yöndedir. *Söylemleri*nden hikmetli, bilge, tecrübeli, ilerigörüşlü, tedbirli biri olduğu anlaşılmaktadır.

Arslan'ın kötü emellerine alet iken veli kişiliğe yakın bir karakteri yansıtmaya başlaması *(2601-2609)* onu belki de mesnevideki en *yuvarlak karakterli* kişi olarak değerlendirmemizi haklı kılar. Anlatıcının yorumuyla da yuvarlak karakterli olduğu

belirginleşir. Hakim için vakaya dahil olduğu ilk beyitlerde "tapup dünyaya ahiretini yıktı" *(2058)* denirken daha sonra

Ḥakīm ol derd-mendüñ gördi derdin Neberd-i cünd-i ᶜışḳile neberdin	*Hakim o dertlinin derdini, aşk askeriyle savaşını gördü.*
Naṣīḥat ağzın açdı dökdi dürler Duᶜālar itdi yidi şehd ü şeker	*Ağzından inciler döker (gibi) nasihat etti, bal ve şeker yer (gibi) dualar etti.*

(2598-2599)

şeklinde anlatılmıştır. *Eylem gücü* itibariyle 4. gruba girer. *Gerçekçi*dir, yani kendi ve diğer insanların ortamına üstün değildir.

Hatif: Eserde sadece sesi olan bir varlıktır. Dev Gund'u öldürmek üzere mağaraya yaklaşan Vamık'a deve bir kere vurmasını ikinci darbe ile devin dirilip bir daha yenilmeyeceğini telkin eden ses; "hatif" (sesi işitilip de kendisi görülmeyen [kimse], seslenici, çağırıcı, gaipten haber veren melek) olarak isimlendirildi. *(4506-4508).*

Tacir: Vamık'a Azra'nın ipek kumaşa çizili resmini getiren yaşlı kervancı. Figüratif bir tiptir. Eserde isminden söz edilmemiştir. Bilgili, dünya görmüş biri olarak tanımlanmıştır *(1538-1539).* Vamık ve arkadaşlarının konakladığı havuzun yanına gelip yüklerini indirirler. Vamık'ın bir şahzade olduğunu öğrenince ona bazı mücevherlerle birlikte Azra'nın resmini de hediye eder.

5- Alıcı:

Dilpezir: *Dilpezir* ismi *gönüle hoş gelen, gönlün beğendiği* anlamlarına gelir. Dilpezir, Ri ülkesi şahı Arslan'ın kızıdır *(2112).* Babasının hapsedilmesi üzerine Behmen'e gelerek yalvarır. Vamık'ı iyileştirecek olan panzehirin bulunmasını sağlar *(2164).* Babasının davranışı karşısında Vamık ve Behmen'in yanında yer alması esere motif olma açısından oldukça orijinal bir davranıştır. Hile yaparak Vamık'ı zehirleyen babasının safında yer almamıştır. Başlangıçta bu yaklaşım tereddütle karşılanmış fakat Dilpezir, Vamık'ı zehirden kurtarmak gayesinde olduğuna inandırmıştır *(2121-2125).* Behmen de Vamık'ın iyileşmesine karşılık Arslan'ı serbest bırakacağını vad eder *(2126-2131).*

Tur'un kendi hakkındaki emellerine hep karşı çıkmıştır. Eserde bu karşı çıkışların bir örneği de Tur'un elçisine gösterdiği tepkiyle ortaya konmuştur. Tur, Nahcüvan'a saldırmak Behmen'i ve Vamık'ı yok etmekle tehdit haberleri gönderir.

Dilpezir, elçiye hakaret edip Tur'a küfreder. Cevabı sadece olumsuz değil aynı zamanda meydan okumadır *(2305-2311).* Başlangıçta Behmen'e karşı belli belirsiz bir aşk hissettiği yahut da olayların gelişiminden bu yakın ilginin, sonunda aşka dönüşeceği intibaı verilmiştir. Tur'un tehditlerini Behmen'e bildirirken bir çare ve yardım arayışındadır *(2345)* ancak kimseye yük olmak niyetinde de değildir *(2348-2349).* Behmen'in; Tur'un isteğine boyun eğmesini ve kendinin de bu belanın bertaraf edilmesi için askeriyle birlikte Nahcüvan'dan çekilme kararını bildirmesini dostu terketme ve kendinden yüz çevirme olarak değerlendirir. Behmen bu "hamiyet" karşısında Dilpezir'le birlikte hareket eder *(2370)* ve Tur ile savaşırlar.

Dilpezir, Azra'nın yakın bir arkadaşı olmuştur. Her savaşta birlikte olduğu gibi iki seven insanın kavuşması için de hep yardımcı güçtür. Eserin sonunda babasının Vamık'ı zehirlemesinden dolayı onun adına Vamık'tan ve Taymus'dan özür diler ve affedilmesini sağlar*(4639-4658).* Vamık ile Azra'nın aşk macerasından Behmen ile evlenmek yönünde etkilendiği için *Alıcı* kahramandır*(4876-4877)* *Eylem gücü reel*dir.

Erdişir: Gemi kaptanıdır. Vamık ve Behmen'i bulmak üzere yola çıkmış olan Hakim, Dilpezir ve Azra'nın yolu büyük bir deniz kıyısına varınca üç yalnız insanı görmüş ve demirlemiştir. Erdişir bu üç arkadaş ile tanışır*(2848).* Peri Lahican'ın gemiyi kıyıya çekmesi ve güpegündüz etrafın kararması üzerine Azra'yı büyü yapmakla suçlayan Erdişir *(2976)*, bu fikrinden geri döner *(2990)* ve tekrar Azrā ile dost olur. Azra'ya yaptığı iyilik karşılığında Lahican, perilere Kaf Dağından taşıyabildikleri kadar mücevher getirtip Erdişir'in gemisini doldurtur*(3055-3058).*

Söylemleri ve üslūbu tabiīdir. *Ruhsal* olarak çabuk karar veren ve çabuk değişip ikna olabilen bir karaktere sahiptir. Y*uvarlak karakterli* bir figüran olan Erdişir metinde olumluyu temsil eden kadroda yer alır. *Eylem gücü reel*dir.

Perizad*:* Lahican'ın sevdiği peri kızıdır *(1782)* adil bir şahın kızıdır *(1780).*Peri olarak suyu ve tabiatı güzel olan kırsal kesimleri sever.

Maķām idindi ol meh bu bıñarı Sever ğāyet perīler sebzezārı	*"O ay (gibi güzel) bu pınarı mesken tuttu; periler çimenliği çok sever.*
Irağ olmaz perīler şudan iy şāh Anuñçün bu maķāmı bekler ol māh	*Ey şah, periler sudan uzak olmaz, onun için o ay (gibi güzel) bu yeri bekler."*

(1788-1789)

ve yiyeceklerin kokusuyla beslenirler.

Perîler gerçi yimezdi ğıdâyı Ḳoḫusından alurlardı nevâyı	*Gerçi periler gıda yemezlerdi (fakat) kokusundan nasiplenirlerdi.* *(3413)*

Perizad yaradılışı itibariyle uçma yeteneğine de sahiptir *(2934).*

Başlangıçta Vamık'ı Lahican'a yardım etmek üzere işbirliği yapan biri sanıp savaş açar. Yenilgiyi kabullenemez. Perizad, kendi savaşçılarına korkusuzca kılıç sallayan Vamık'ı tanımak için onu gizlice seyreder. Aşk derdiyle inleyen Vamık'ın yaralarından dolayı ızdırap çektiğini sanır ve ona acır. Vamık'ın yanına yaklaşır ve tanışır *(1859).* Vamık onu Lahican ile de barıştırır. Vamık'a Azra'yı bulması için yardım eden Perizad bir takım belalardan da Vamık'ın yardımıyla kurtulur. Sonunda Vamık ve Azra gibi o da sevdiğine kavuşur, yani *Alıcı kahraman* sıfatıyla Vamık ve Azra'nın macerasından etkilenmiştir.

Olaylara iştirak biçiminden onun cesur, hırslı, merhametli ve açık (hür) fikirli bir peri olduğu anlaşılmaktadır. Kişiliğini ortaya koymada *söylemlerin*den çok eylem ve *ilişkiler ağı* dikkat çekicidir. Perizad gösterdiği bu değişim sebebiyle *yuvarlak karakterli* bir kahramandır. Yani sınıflandırmada 1. gruba girer. Yer aldığı metin *mitik* olmasa da *eylem gücü* olağanüstüdür. Yani insanlara ve insanların ortamına nazaran üstündür.

6- Yardımcı:

Ateş-perestlerin reisi (Pir): Akıllı, tecrübeli ve yaşlı biridir *(3916).* Ezelden düşman olduğu Tur'u yakalayıp astırır. Tur'un esirleri arasında bulunan Vamık bu yaşlı adamın hissesine düşen savaş ganimeti olur. Yaşlı ateş-perest, Vamık'ı özel hizmetçisi yapar ve ona iyi davranır. Kim olduğunu ve macerasını öğrenince de serbest bırakır *Eylem gücü reel*dir *(3957-3959).*

Behmen: Taymus Şah'ın veziri Şadkam'ın oğludur. Vamık ile aynı gün dünyaya gelmiştir. *(758). Behmen* adı *(755) zeki, anlayışlı, kavrayışlı, tedbirli* anlamlarına gelir. Ayrıca İran hükümdarlarından Erdşir'in lakabıdır. Çocukluğu Vamık ile birlikte geçmiş, aynı muallimden ders almış ve aynı ilimleri öğrenmişlerdir *(795).* Behmen de güzellikten nasibini almış *(849),* Vamık gibi silahşor biri olarak yetişmiştir *(864).* Behmen'in özellikleri Vamık'ın özellikleriyle biraz gölgelenmiştir. Eserin karakteri bunu gerektirmektedir. O, Vamık'ın en yakın arkadaşı ve *yardımcı*sıdır. Vamık bir padişahın oğlu olduğu halde Behmen aynı padişahın vezirinin oğludur. Birbirine paralel iki pozisyon vardır. Mükemmel bir

padişahın mükemmel bir veziri, mükemmel bir şehzadenin mükemmel bir danışmanı.

Vamık ve Behmen'in, anlatıcının ifadesiyle, içtikleri su ayrı değildir. Gece gündüz beraberdirler *(865-867)*. Şah Taymus, Behmen'i oğlundan ayırt etmemiş onu kendi oğlu gibi sevmiştir *(1602)*. Behmen bütün macera boyunca da Vamık'ın yanındadır. Eğlencelerde olduğu gibi savaşlarda da hep Vamık'ın iradesiyle hareket eder. Vamık, Ri ülkesinin şahı Arslan tarafından zehirlenince, Behmen duyduğu üzüntüden dolayı hançeri çekip intihara kalkışır. Bileğine yapışıp hançeri zorlukla alırlar *(2068-2069)*. Sonra Arslanı yakalayıp hapseder *(2074)* ve Nahcüvan halkı Behmen'e tabi olur *(2077)*. Durumu kötüye giden Vamık'ın derdine bir çare bulmak için secde edip yaratıcıya yalvarır *(2083)*. Vamık'ın başucunda ağlayıp sızlar *(2094)*. Yaranın panzehirini Dilgüşa kalesini fethederek elde eder *(2175-2221)*.

Tur'un,Nahcüvan'ı yıkmak, Behmen ve Vamık'ı yok etmek ve asıl emeline (Dilpezir'e) kavuşmak tehditinden haberdar olduğunda ilk tepkisi eserin lider ve kahraman tiplerinden beklenen bir davranıştan farklı nitelikte olur. Dilpezir'e Tur'un isteklerini yerine getirmeyi tavsiye eder *(2351)*. Ancak bu tavsiyenin ardında başka psikolojik sebepler aranabilir. Çünkü askerini alarak çekilmeyi böylece Tur'un sözde savaş sebebini ortadan kaldırmayı düşünür *(2353-2355)*. Dilpezir ise Behmen'in bu davranışını kendinden yüz çevirmek olarak yorumlar *(2358-2364)*. Behmen önceki kararının erlik olmadığını itiraf eder ve Tur ile savaşmaya karar verir *(2367-2373)*. Frenk lideri Tur ile savaşır. Atının aldığı bir yarayla piyade olan Behmen atılan kementlerle yakalanarak hapsedilir *(2524-2526, 2549)*. Behmen esir düşmüş, kendini yalnız hissetmiş fakat ümidini kaybetmemiştir. Kuvvetini ise dinsel inancından almaktadır *(3582-3585)*. Vamık, Tur ile savaşır ve Behmen'i esaretten kurtarır *(3539)*. İki dost bu kavuşmanın sevinciyle esir ettikleri Tur'u da serbest bırakırlar *(3644)*.

Behmen'in bundan sonraki maceralarda da rolü değişmez. Sonunda Dilpezir ile evlenir *(4942-4943)*.

Vamık'ın zehirlenmesi yüzünden gözyaşı döken hatta kendini öldürmeye kalkışan Behmen *ruhsal* olarak hassastır. Hatta intihar düşüncesi, karşılaştığı teessür verici duruma teslim olmak anlamında da yorumlanabilir. *Düz karakterli*dir ve *Eylem Gücü* itibariyle 3. grup yani *destan ve tragedya kahramanları*na benzer.

Huceste: Vamık ve Behmen'in hocası. "Mürebbī" *(777)*. Her ilme vakıf, faziletli biridir. Zaman zaman ondan "Pir" olarak söz edilir. *(817, 822, 824)*.

Adlandırma da karakterine uygundur. *Huceste, uğurlu, hayırlı, kutlu* demektir. *Söylem*leri bilge kişiliğiyle mütenasip olan Huceste, *Düz karakterli* bir kişidir. *Eylem gücü* reeldir.

Lahican: Periler sultanı Peri Han'ın oğludur *(1764).* Yaradılışının gereği olarak tabatın güzel olduğu sulak yerlerde yaşar *(1788-1789)* ve yiyeceklerin gıdasıyla beslenir *(3413).* Uçma yeteneğine sahiptir *(2934).*

Lahican kendi gibi bir peri olan Perizad'a aşıktır. Başlangıçta aşkına olumlu cevap alamayan Lahican Vamık'la dost olur ve sevdiğiyle savaşır. Perizad, Vamık'ın aracılığı ile Lahican ile barışır. Birbirini seven bu iki peri (Lahican ve Perizad), Azra'yı bulmak için Vamık'a yardım eder ve Dev Gundi'nin elinden Vamık'ın yardımıyla kurtulurlar. Eserin sonunda Vamık ve Azra ile birlikte Lahican'ın düğünü de yapılır.

Lahican *ilişkiler ağında yardımcı* dost kişiliğiyle vardır. Lahican'ın Vamık ile olan dostluğu *alıcı kahraman* kişiliği yanında daha baskındır. *Ruhsal yönünü* yansıtan en belirgin özellik *merhamet, yardımseverlik* ve *vefalılık*tır. *Düz karakterli*dir ve *eylem gücü,* yer aldığı metin *mitik* olmasa da insanlara ve insanların ortamına nazaran tabiatıyla *olağanüstü*dür.

Melik Şah: Gazni vilayetinin büyük hükümdarı, Azra'nın babası *(902).* Başlangıçta çocuğu olmamıştır. Azra onun tek kızıdır. Azra evi terkedince bir ay süreyle askerlerine aramalarını emretmiş, daha sonra verilen tesellilere boyun eğmiş ve kaderine razı olmuştur. Azra kaybolduktan sonra halkına siyahlar giyinip matem tutmasını emreder ve kendi de sabır cehenneminde yaşar *(1256-1285).* Melik Şah'ın kişiliğini yansıtan en önemli *ilişkiler ağı* kızının evi gizlice terk ettiğini duyduğu andaki davranışlarıdır. Kızına çok düşkün bir baba şefkati sergilemiştir. *Düz karakterlidir* ve sahip olduğu *eylem gücü liderliktir.*

Meryem: Turan sultanının kızıdır *(577)* Saklaba şehrinde yaşayan Meryem, dillere destan bir güzelliğe sahiptir *(578).* Taymus onunla evlenir *(696)* ve bu evlilikten Vamık dünyaya gelir. *(706).* Eserde Meryem'in karakterini ortaya koyan en önemli bilgi kaynağı *söylem*idir:

Didi iy dertlü göñlümüñ sürūrı Gidelden sen gözümüñ gitdi nūrı	*"Ey dertli gönlümün sevinci, sen gittiğinden beri gözümün ışığı gitti." dedi.*
Niçün ḳıyduñ benüm iy cānuma cān Niçün itdüñ göñül milkini vīrān	*"Ey can niçin benim canıma kıydın, niçin gönül ülkemi viran ettin,*

Niçün ḥasret odına şöyle yaḳduñ	*niçin hasret ateşine bu denli yaktın, niçin*
Niçün şöyle beni gözden bıraḳduñ	*bu denli gözünden düştüm?"*
Didi vü ağladı derdile Meryem	*dedi ve derdile ağladı. Meryem sonra*
Sevindi döndi yine oldı ḫurrem	*yine sevindi, keyiflendi.*

(4604-4607)

Aradan geçen uzun yıllardan sonra oğlunu hem de arzu edilen mutlu gününde yeniden görmenin sevinci, *müşfik bir anne* olan Meryem'in davranış ve sözleriyle nümuneleşmiş gibidir.

Meryem *düz karakterlidir ve eylem gücü* 4. gruba girer; yani gerçekçi kurmaca kahramanları grubunda yer alır.

Merzban: Tus ülkesinin şahıdır. *(1187).* Kıvrak zekalı, adaletli biridir. Akıllı ve adaletli bir padişah olarak tanınan Merzban, Azra'nın resmini görünce bir anda ona aşık olur *(3747-3750).* Ölünceye kadar onu aramaya yemin eder *(3767-3768).* Tesadüfen yolu Azra ve arkadaşlarının Tur ile savaştığı alana düşer. Tur'un ordusunu dağıtır ve Azra'nın yanına varıp arzusunu ve bu aşk ile yurdunu ve tahtını terkedip yollara düşme macerasını anlatır. İlaveten Tur tarafından tuzağa düşürülen Vamık'ın öldüğünü söyleyip Azra'nın, kendine olumlu bir cevap vermesini bekler *(3769-3840).* Bu arada ona; ikna edebileceğini düşündüğü özelliklerinden bahsetmiş ve Azrāya bütün varlığını teklif etmiştir. *Feridun ve İskender soyundan (3818)* olan Merzban, Azra'nın aşkındaki sadakatinden çok etkilenir. Azra'nın intihara kalkışmasını aşktaki samimiyet olarak görür ve bunu Azra'ya söylemekten de ictinab etmez. Bir anda Azra'ya karşı hissettiği duyguları öldürmüş, nefsini yenmiş, mecazī olandan yüz çevirmiş ve ilahi ilham ile "hakikat meclisinin şarabıyla sarhoş" olmuştur. Azra'ya, Vamık'ın ölmediğini onu kendine oğul edindiğini ve dostluğunun riyasız olduğunu söyler *(3852-3870).* Merzban hikâyenin sonunda da Vamık ve Azra'nın düğününü kendi ülkesinde yapar, şölenler ve eğlenceler tertip etmek suretiyle ağırlar. ve cömert davranır.

Adlandırma da Merzban'ın karakterine uygundur. Merzban, *ülke sahibi, yer sahibi* vs. anlamlarına gelir. Daha çok bir *ilişkiler* ağı ile kimliğini ortaya koyan Merzban Şah, çok keskin çizgilerle olmasa dahi *yuvarlak karakterli* olarak nitelendirilebilir. *Eylem gücü* olarak *lider*dir.

Merzban'ın eşi: Merzban Şah, Zengī'nin esir ederek saraya getirdiği Azra'nın bir sultan kızı olduğunu söyler. "Hatun" Azra'ya iyi davranır ve şefkat gösterir

(4297). *Düz karakterli*dir, 4. grup *eylem gücü*ne sahiptir; yani gerçekçi kurmaca kahramanlara yakındır.

Pirzen: Adıyla anılan bu kadın yaşlı bir insandır. Ağzında bir tane dişi kalmamış bu yaşlı kadın vaktiyle hızlı bir gençlik yaşamıştır. Edalı, işveli davranmak konusunda tecrübelidir. *(1403-1412)* Sonunda yalnız kalmış ve bir harabe evde yaşamaya mecbur olmuştur.

Erkek kıyafetindeki Azra'yı kim olursa olsun dul ve yalnız yaşamaktan kurtuluşu olarak yorumlaması medeni hayata dair çok fazla endişeleri olan biri olmadığını gösterir. Azra erkek kıyafetiyle evden kaçmış sonunda Hīrī şehrine ulaşmıştır. Vakit gece olduğu için boş bulduğu bu virane eve sığınmıştır. Evin harabe oluşu, birkaç parça kırık eşyadan başka yiyecek namına da hiçbir şeyin bulunmayışı yaşlı kadının hayat standardı hakkında fikir verecek mahiyettedir. Sabahleyin evine dönen yaşlı kadının*(1400)* geceyi bir başka yerde geçirdiği anlaşılmaktadır. Azra'nın kim olduğunu öğrenince büyük bir düş kırıklığı yansıtmaz. Anlaşılan insanların, onun için nimet veya külfet olması ayrım olma özelliğini yitirmiştir. Azra'ya misafirperverlik gösterir. Söylemlerinden de alt tabakaya mensup bir halk tipi olduğu anlaşılmaktadır

Abu kimdür bu ḳapuyı açan dir Nice ḳuşdur bu yuvada uçar dir	*Amaan! Kimdir bu kapıyı açan, bu yuva-da uçan nasıl (bir) kuştur der.(1412)*

Aşağıdaki beyit onun *ruhsal* yönünü en güzel bir biçimde özetlemektedir:

Ağızda ḳalmamış bir dāne dendān Ṣorarsañ daḫı on yaşar ḳız oğlān	*Ağızda bir tane diş kalmamış, sorsan on yaşında bakire(yim der). (1403)*

Oldukça *reel* çizgiler yansıtan bu yaşlı kadının rolü sınırlı olmasına rağmen kişilik özellikleri zengindir ve eserde *dinamik bir motif* olarak yer almıştır. *Düz karakterli*dir.

Şadkam: Taymus'un tecrübeli veziridir. Vamık'ın yakın arkadaşı olan Behmen, bu değerli vezirin oğludur. *(585) Şadkam, çok sevinçli* anlamına gelmektedir. Şadkam; akıllı, eşi bulunmaz, "müferrih" bir vezir olarak tanıtılmıştır. Bu tecrübeli vezirin başından bir çok macera geçmiştir*(586-587).* Taymus ona layık olduğu samimiyeti ifade eden sözlerle hitap eder:

Buyurdı Şâdkâm'a Şâh Ṭaymûs Ki iy cânuñ ezel cânumla me'nûs	*Şah* Taymus *Şadkam'a buyurdu ki "Ey Ruhu ezelde ruhumla arkadaş olan!* *(587)*

Çocuğu olmadığı halde Vamık'ın dünyaya geldiği gün onun da bir oğlu olmuştur *(718-719)*. Şadkam *düz karakterli*dir ve *eylem gücü gerçekçi*dir.

Taymus: Sultanlar sultanı, edepli, namuslu ve haysiyetli Çin hükümdarı Taymus (Vamık'ın babası), yediyüzyıl yaşamış bir evlat sahibi olamamıştır *(556-559)*. Bir çocuk hasretiyle Taymus, yeniden evlenmeye karar vermiş, Divan üyelerine fikrini bildirmiştir. Turan ülkesinin şahı Babek'in Meryem isimli çok güzel bir kızı vardır. Taymus'un kalbine Meryem'den bir evladı dünyaya geleceği ilham edilmiştir *(589)*. Vezirini elçi gönderip arzusunu bir mektupla Babek Şah'a bildirir. Mektubun tertibi Taymus'un *karakter tipolojisi* hakkında fikir verecek mahiyettedir. Mektubu gümüş kağıt üzerine altın hat ve beliğ inşa ile yazmıştır *(624-625)*. Mektup besmeleyle başlamakta ve Allâh'a hamd ü senadan sonra asıl gayeye geçmektedir *(629-631)*. Babek Şah'ın devleti için sarfedilmiş dua cümlelerinden sonra kızı ile evlenmek istediği istiare yoluyla hissettirilmek istenmiştir *(639)*.

Taymus, oğlu Vamık'ın büyüyüp yetişmesi için gerekli bütün şartları hazırlamış, onun iyi bir ilim adamı ve silahşor olmasını sağlamıştır.

Azra'ya aşık olan Vamık'ın bir anda perişan olduğunu görünce yüreği ateş, gözleri yaş dolar *(1575)*. Kendini kontrol edemez. Oğlunu bağrına basar, ona dünyadaki tek varlığı olarak hitap eder, derdini sorar ve nihayet Vamık'ın perişanlığının sebebini Behmen'den öğrenir. Vamık'ın Azra'ya ait olan resmi görüp aşık olduğunu öğrenince verdiği nasihatlar da onunun kişiliği hakkında fikirler verir. Azra'nın resmine aşık olan Vamık'a resmi bırakıp ressamı aramayı öğütler *(1629-1640)*. Öğütlerinin kâr etmediğini görünce yaşlı bir baba sıfatıyla ağlar, yalvarır, onsuz yaşayamayacağını söyler, tatlı sözle ikna etmeye çalışır, saçını sakalını yolup göz yaşı döker *(1647-1655)*.

Yaşlı Taymus oğlunun ricasıyla Ri ülkesinin Şahı Arslan'ı da affeder. Vamık'ı hileyle zehirlemiş olan Arslan, kızı Dilpezir vasıtasıyla özür dilemiştir. Taymus, Vamık'a "seni bana Allâh bağışladı ben de Arslan'ı bağışladım" diye cevap verir *(4658)*.

Taymus vatansever biridir. Oğlu Vamık'ın düğünü için Tus a gider, ülkesine döndüğünde yeri öper ve Hakk'a şükr eder *(5113)*.

Ömrünün nihayetinde tahtını oğluna bırakıp ona Allâh'ın emrinden çıkmamasını, adil bir padişah olmasını, zulümden gafil olmamasını, halkını memnun etmesini, bilginleri ve keramet sahibi insanları koruyup gözetmesini, fakir ve dertlilere hor bakmamasını, cahillerle sohbet etmemesini, meselelerini bilginlerle görüşmesini vs. öğütler *(5154-5165)*. Anne ve babasına duacı olup unutmamasını da ilave eder *(5171-5172)*. Daha çok *söylem*leriyle tanıdığımız Taymus, kendini dünyadan el etek çekip, kalan ömrünü ibadetle geçirir ve ölür *(5180-5183)*.

Yaşlılık üslûbu ve padişahlık statüsünün gereği olan *söylem*leriyle Taymus tecübeli, yumuşak tabiatlı, dindar, adil, müşfik vs. bir padişah olarak sunulmuştur.

Düz karakterlidir ve *eylem gücü gerçekçi lider*liktir.

7- Dekoratif unsur durumundaki kahramanlar:

Adem: Vamık ile Azra' dan dünyaya gelen oldukça güzel bir çocuk. İnsan ile ikiz kardeştir *(5206)*. Vamık'tan sonra Çin ülkesine hükümdarlık etmiştir *(5207)*.

Ateş-perestler: Büyük bir kalyonla Vamık'ı kaçıran Tur'un gemisini ele geçirirler. *(3907)* Yaşadıkları yer olan Hindistan'ın bir kıyı şehrine götürür, Tur'u asar ve esirleri aralarında paylaşıp ateşe hizmet etmek üzere çalışırtırırlar *(3917-3920)*.

Ayan u erkân: Azra, evi terkedince babası Melik Şah hüzne boğulur. Ayan u erkân onu teselli etmeye çalışır*(1275)*.

Berid-i bad-reftar: Hızlı bir ulak. Ri halkı Vamık'ın kendi ülkelerinin topraklarına girip güzel bir ovada konaklamasından rahatsız olur ve ülkelerini ellerinden alıp kendilerini de esir edeceği korkusuna kapılırlar. Durumu "berid-i bad-reftar" *(1959)* vasıtasıyla ülkenin padişahı Arslan'a bildirirler.

Bihzad 1: Azra'nın resmini yapan usta ressamdır. Oldukça hünerlidir. Yaptığı resmi canlı modelinden ayırdetmek zordur Ressam Mani ile mukayese edilen Bihzad mübalağalı sözlerle övülmüştür *(1143-1148)*. İsmi sadece *40b* başlığında geçer.

Bihzad 2: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan (boylu boslu, güzel konuşan, bilgili) on kişiden biridir. Rebap çalar *(884)*.

Bir ehl-i idrak: Tus ülkesinin şahı Merzban, Gazni halkından "bir ehl-i idrak"e halkın neden karalar giyindiğini sorar. O da Azra'nın ülkeyi terkedip kaybolduğunu söyler *(3762)*.

Bir kimesne: Behmen'i kurtarmak üzere Vamık'ın geldiğini Tur'a feryad ederek haber veren kişidir. Figüran bir tiptir *(3587).*

Bir niçe yüz merd-i server: Vamık, ateşperestler tarafından serbest bırakıldıktan sonra Azra'yı aramak üzere yola çıkar, bir kervana katılır. Kervan "Bir niçe yüz merd-i server" tarafından saldırıya uğrar.

Ki bir gün ḳarşudan nāgāh ᶜasker Belürdi bir niçe yüz merd-i server	*Bir gün ansızın karşıdan her biri baş yiğit olan yüzlerce asker belirdi.* *(4073)*

Bir peri lideri: Behmen, Lahican ve Perizad'ı düğüne davet etmek için perilerin mekânına gider. Bir bölük peri askeri arasından çıkıp

Arasından birisi bu çerīnüñ Meger kim ulusı imiş perīnüñ	*Perilerin lideri olan biri askerin arasından* *(4439)*

Behmen'le konuşan bu lider, Lahican ve Perizad'ın dev Gundī tarafından bir yıldır hapsedildiği haberini verir. Behmen'le birlikte durumu Vamık'a bildirirler.

Bir yiğit (Dilgüşa kalesi beği): Panzehiri ele geçirmek üzere Dilgüşa kalesine giden Behmen, kale halkıyla çarpışır. Daha sonra kale halkı Behmen'e tabi olduklarını bildirir. Behmen kalenin beğliğini bilgili, yiğit birine bırakır ve döner. *(2222)*

Cellad: Tus padişahı Merzban'ın emrindedir. Kendisine Zengī'yi hapse atması emredilir *(4292).*

Daye (Vamık'ın dadısı): (Vamık'ın dadısı): Vamık'ı besleyip büyütmek ve ilk terbiyesini vermek üzere seçilmiş iffetli bir kadındır *(758).* Daye aslında bir sıfat olduğu halde, eserde görevi ve kişiliği bu sıfatın içine sığdırılmış ve sadece "Dāye" olarak anılmıştır.

Dilaram: Azra'nın çalgıcılarından biridir. İşinin ehli olan bu sazende, aynı zamanda Azra'nın sohbet arkadaşıdır. Nağmeleri gönül rahatlatıcıdır *(995).*

Dilbend: Azra'nın sohbet arkadaşlarından olan Dilbend, soylu ve can alıcı bir güzelliğe sahiptir *(993).*

Dildar: Soylu ve güzel Dildar ismi gibi gönül avlayacak biridir. Şah Babek, Dildar'ı, kızı Azra'ya arkadaşlık etmesi için seçmiştir *(991)*

Dilefruz: "Canlar yakan" bir güzelliğe sahip olan Dilefruz, Azra'nın sohbet arkadaşlarından biridir *(992).*

Dilgüşa kalesi halkı: Behmen panzehiri almak için Dilgüşa'ya gittiğinde onu yakalamaya çalışır *(2187)* ve çok sayıda kayıp verirler. Aman dilerler. Behmen'in niyetini öğrenip ona tabi olduklarını bildirirler *(2215).*

Dilkeş: Gönül çalan Dilkeş, Azra'nın sohbet arkadaşlarından biridir *(994)*

Dilşad: Merzban Şah'ın özel sazendesidir. Dilşad, bütün müzik formlarını bilen, oniki enstürmanı çalabilen bir musiki hocasıdır. *(5060-5066).*

Ehl-i Divan (Merzban'ın devlet erkânı): Behmen, Vamık'ın haberini getirip Merzban'a olanları anlatır. Devlet erkânı (ehl-i Divan) Behmen'in söylediklerinden çok etkilenirler *(4318).*

Erkân-ı devlet: Taymus Şah'ın divan üyeleri. Taymus tahtına varis olacak bir çocuk sahibi olamadığı için bir toplantı yapar ve durumu Divan üyeleriyle müzakere eder *(570).* Taymus erkân-ı devlete, "akıllı, bilge ve doğru görüş sahipleri" sıfatlarıyla hitap eder *(571).*

Ferahşad: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan (boylu boslu, güzel konuşan, bilgili) on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. Güneş yanaklıdır *(881).* Kanun çalar *(884).*

Ferruh: Lahican'ın ud çalan bir arkadaşıdır. Genç biridir ve işinin ehlidir *(3432).* Vamık ile Azra'nın ilk görüşmelerinde meclis düzenlenir ve birbirlerine perde arkasından duygularını dile getirirler. Ferruh, sazı ve sözüyle Vamık'ı temsil eder.

Gülreng: Perizad'ın bir sazendesidir *(3451),* çengi çalar ve müzik ilmini bütün yönleriyle bilir. Vamık ile Azra'nın ilk görüşmelerinde meclis düzenlenir ve birbirlerine perde arkasından duygularını ifade ederler. Gülreng, sazı ve sözüyle Azra'yı temsil eder.

Gülşen: Gülen gülü andıran Gülşen, Şah Babek tarafından kızı Azra'ya arkadaşlık etmek üzere bulunmuş on soylu genç kızdan biridir *(990)*

Gülzar: Adı ile mütenasip "Gülzar-ı cennet" biridir. Şah Babek tarafından Azra'ya arkadaşlık etmesi için seçilmiş soylu, güzel bir kızdır. *(991)*

Handan: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan (boylu boslu, güzel konuşan, bilgili) on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. Tatlı gülüşlüdür *(880).* Ud çalar. *(883).*

Haramîler: Vamık'ı aramak üzere yola çıkan Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azrâ bir kervana katılırlar. Yolları dağlık bir yere varınca haramîlerin saldırısına uğrarlar *(3971-3973).* Haramîler kervandan bir çok kişiyi öldürürler.

Hemdem: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan (boylu boslu, güzel konuşan, bilgili) on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. Cana mahrem olması onun biricik özelliğidir. *(879).* Güzel konuşmak ve sohbet etmek üzerine eğitim almıştır *(886).*

Hurrem: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. Ferdī özelliği, ismiyle mütenasip olan Hurrem, kalbi aydınlık biridir. *(879).* Hurrem'in sesi güzel olduğu için gazel söylemek üzerine eğitilmiştir *(886).*

İnsan: Vamık ile Azra'dan dünyaya gelen oldukça güzel bir çocuk. Adem ile ikiz kardeştir *(5206).* Vamık'tan sonra Çin ülkesine hükümdarlık etmiştir *(5207).*

Kamerveş: Azra'nın sohbet arkadaşlarından olan Kamerveş, adıyla mütenasip olarak "bedr-i kamer"e benzer *(994).*

Kervan 1 (yolcular): İçlerinde Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra'nın da bulunduğu bu kervan halkı haramīler tarafından saldırıya uğrar ve bir çok kişi ölür *(3973).*

Kervan1. (Reisler): Metinde "Olanlar karbanun halkına baş" şeklinde geçmektedir *(3979).* Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra'nın katıldığı kervanın lideridir. Kervan haramīler tarafından saldırıya uğrayınca bu dört arkadaşın kahramanlıklarıyla bu saldırı püskürtülür. Kervan reisleri, bunlara minnettarlığını bildirir ve ziyafet verirler. Azra'nın macerasını dinleyen kervan reisleri, onu kervanı idare etmek üzere reis tayin ederler *(3971-3990).*

Kervan 2: Ateşperestlerin reisi tarafından serbest bırakılan Vamık, Azra'yı bulmak için yola düşer ve bir kervana katılır. Kervandakiler başlangıçta Vamık'a yüz vermezler. Vamık kervana baskın yapan grubu ("Bir niçe yüz merd-i server") dağıttıktan sonra izzet ve ikram görür *(4088).* Kervandakiler Vamık'ın muhafızlığında yollarına devam eder, bir çok belalardan zararsız olarak kurtulurlar. Ancak div-i gümrah kervan halkından bir çok kişiyi öldürür *(4167).* Zengī ile savaşırken Vamık kervandakilerden savaşabilecek 50 yiğit seçer *(4212).* Bunlar Zengī'leri dağıtırlar *(4225).* Biri elli yiğide bedel kırk kişi, Vamık'ın önderliğinde Zengī kalesine gece baskını yapar ve başarılı olurlar *(4269).* İçlerinden seçilen güvenli bir kişi kale komutanı olarak tayin edilir *(4279)* ve on kişi Vamık ile birlikte Tus Padişahı Merzban'ın yanına kaçan Zengī'yi takip eder *(4279).*

Kervan 2 "Ululardan biri": Vamık'ın katıldığı kervanda Azra'yı ve diğer arkadaşlarını gördüğünü söyleyen kişi.

Ululardan birisi didi iy şāh Ki oldum şimdi ben ol ḥalden āgāh	*Büyüklerden biri "Ey şah ben o durum-dan haberdar oldum." dedi. (4094)*

Koyun Babayî: Koyun Babayî gerçek bir şahsiyettir.[752] Eserde itibarî kahraman olarak idealize edildiği ve bir alperen hüviyetine büründürüldüğü gözlen Koyun Babayî Frenklerin lideri Tur ile yapılan savaşta Behmen'in yanında yer alan savaşçılardandır. Ok ve yay ile savaşmaktadır *(2472).*

Lale-hadler: Saki gibi mecliste içki dağıtırlar *(4828).*

Maksud: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. "Maksūd-ı ālem"dir *(877).* Ney çalmak üzerine eğitilmiştir *(885).*

Medyumlar: Vamık'ın geleceği hakkında bilgi veren astronomi bilginleri metinde

Kevākib seyrinüñ sırrın bilenler Nücūm aḥkāmınuñ şerḥin ḳılanlar	*yıldızların gidişinin sırrını bilenler, ne anlama geldiğini açıklayanlar (731)*

şeklinde sıfatlarla anılmışlardır.

Merd-i akıl: "Kervan 2" de bulunan biridir. Eserde akıllı bir kişi olarak vasıflandırılmış ve bu yönüyle anılmış figüratif bir tiptir. Baskına uğrayan kervanı kurtarmak için silah isteyen Vamık'a herkes gülmüş fakat merd-i akıl, istediklerini vermelerini söylemiştir.

Ara yirden didi bir merd-i ᶜāḳıl Virüñ istedügin itmeñ teġāfül	*İçlerinden akıllı bir adam, "istediğini verin, umursamazlık yapmayın" dedi (4083)*

Merd-i Hüşyar: Vezir Şadkam, Taymus için Turan Şahı Babek'in kızına elçi olarak gönderilir. Şadkam merd-i hüşyarı (akıllı bir adamı) ziyaret sebeplerini açıklamak üzere Babek'e öncü olarak gönderir *(603).*

Merzban'ın küçük veziri: Vamık ile Azra'nın ve diğer sevenlerin düğününe davet etmek için Merzban tarafından, Dilpezir'in babası Arslan'a gönderilir *(4430).*

Mesrur: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. İsmiyle mütenasip olarak "Zühre-ayin"dir *(878).* Hüsn-i hat üzerine eğitim görmüştür *(887).*

---

[752] Bkz. Dini Kişilikler Bl. "Koyun Babayî" md. s. 146.

Mesud: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. İsmiyle mütenasip olarak yıldızı uğurlu biridir *(877)*. Müzikte *usül* ilmi üzerine eğitilmiştir *(885)*.

Mihrcan: Merzban'ın baş veziridir. Mihrcan *(4616)* Vamık'ı karşılamak için Merzban Şah'ın emriyle devlet erkanına öncülük eder *(4332)*. Baş vezir sıfatıyla Gazni'ye Melik Şah'ı düğüne davet etmeye gönderilir *(4430)*.

Mum: Azra kendisiyle söyleşir. Kendi kalbindeki aşk ateşiyle mumun ateşini mukayese eder *(1342-1359)*.

Nevruz: Azra'nın uğurlu gün gibi güzel, soylu bir kız arkadaşıdır *(992)*.

Onbin asker: Tur ile savaşmak üzere her evden birer ikişer kişi asker olarak kaydedilir. Bunların sayısı onbin kişiye ulaşır. Bu işle uğraşan Behmen onları gayrete getirmek için hazineden altın ve gümüş dağıtır *(2379)*.

Osman Babayī: Gerçek bir şahsiyet olan Osman Babayī dini kişiliği ile tanınır.[753] Eserde itibarī bir kahraman olarak, Frenklerin lideri Tur ile yapılan savaşta Behmen'in yanında yer almıştır. Topuz ile savaşmaktadır *(2469)*.

Periler: Lahican'ın emriyle hareket ederler. Vamık'ı eğlendirir, tahtını taşır, Perizad'la birlikte meclis tertip edip, eğlence düzenler, Azra ile sohbet ederler. Lahican ve Perizad'ın halkı olarak düğüne katılırlar.

Peri sultanlarından yüz ulu hakan: Süleyman peygamberin saltanat gereçleriyle donatılan Vamık'ı tebrik etmek üzere gelen Kaf Dağı yerlileridir. Her birinin yüz tane mükemmel kalesi ve yüzbiner tane askeri vardır. *(3197-3199)*

Pervane: Azra kalbindeki aşk ateşini mum ateşi ile mukayese edip söyleşirken sessiz bir şekilde ateşe düşer *(1360)*. Kendinden beklenen eylemin (kül olmanın) temsilcisidir.

Peyk-i Çalak: Taymus Şah'ın Tus'a geldiğini Merzban Şah'a müjdeleyen habercidir *(4570)*.

Reis-i Mihterane: Merzban Şah'ın çadırcısıdır. Şahın emriyle eğlenceler için yediyüz kubbeli bir büyük otak kurar. *(4776)*

Rī halkı: Vamık'ın kendi ülkelerinin sınırları içinde olmasından korkan bir kesimdir. Aralarında esir edileceklerini ve ülke topraklarının zaptedileceği korkusunu ifade eden konuşmalar geçmiştir *(1953)*. Bu düşüncelerle Arslan'a durumu bildiren bir mektup yazmışlardır.

---

[753] Bkz. Dini Kişilikler Bl. "Osman Babayī" md. s. 147.

Ruşen: Azra'nın yalnız kalmaması için babası Şah Babek tarafından soylu, her biri bir hünere sahip on kız arkadaş bulunur. Bu on kişiden biri olan Ruşen, adı gibi parlak güneşi andırır *(990).*

Saki: Vamık ve Azra'nın aynı zamanda diğer sevenlerin de kavuşması sevincine Tus ülkesinin şahı Merzban bir protokol yemeği verir. Sakī, altın kadehi dolaştırır ve şarap dağıtır. Beyaz elleri vardır *(4411).*

Sakiler: "Baldır ve bileği gümüşten" yedi sakī, Merzban Şah'ın meclisinde içki dağıtır *(5054).*

Şadan: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan on kişiden biridir. Figüran bir tiptir. İsmiyle mütenasip olarak gönlü şen biridir *(880)* Çeng çalar *(883).*

Şavur: Vamık ve Behmen'e sohbet arkadaşlığı yapacak özellikleri taşıyan on Figüratif tipten biridir. Dış görünüşü "Müşterī-fer" olarak tasvir edilmiştir *(878).* Resim üzerine eğitim görmüştür *(887).*

Şekerhand: Tatlı dilli Şekerhand, Azra'nın sohbet arkadaşlarındandır. *(993).*

Tur*'un ordusu:* Sayısı belirtilmemiştir. Cehennem köpekleri, Hıristiyan, Zerdüşt, Ateşperest, göğüslerinde haç, başlarında pelerin ve ellerinde meçlerle tasvir edilmişlerdir *(2434-2442).* Behmen'i kurtarmaya gelen Vamık'ı karşılamak için Tur onbin atlı hazırlar *(3597),* fakat ilk yenilgisini aldıktan sonra tekrar yüzbin kişilik bir ordu teşkil eder *(3547)*

Zengîler: Kan dökücü, dinsiz, kindar 1000 kişilik bir kavimdir *(4000).* Biri bin savaşçıya bedeldir. Yüksekçe bir kalede yaşayan Zengilerden 100 kişi içlerinde Behmen, Dilpezir, Hakim ve Azra'nın bulunduğu kervana uykudayken baskın yapar ve bozguna uğrarlar. Kurtulanlardan on kişi reisleri Zengī'ye durumu bildirir *(4016).* Üçyüz kişilik gruplar halinde müteakip saldırılarda bulunurlar *(4018-4023).* Vamık için Azra'yı bulmak yolundaki son engel olan Zengī'lerin 200 kişilik ayyaş gözcü grubunun ilk saldırıları geri püskürtülür. Canlarını kurtaranlar durumu Zengī'ye bildirirler. Başlarında Zengī olduğu halde yeniden yaptıkları saldırılar da sonuçsuz kalır. Zengī'ler, Vamık'ın yolculuk yaptığı kervandan seçilmiş 50 yiğit tarafından darmadağın edilir *(4225).* Yedi sekiz kişi, reisleri Zengī'yle birlikte kaleye sığınırlar *(4227).* Bir gece baskınında kalede bulunan Zengī'ler perişan edilir *(4269).*

Zevvakîn: Merzban şah'ın yemek eksperidir *(5039).* Sofrayı arzu edilen biçimde donatır.

5.3.4. Zaman:

Anlatıda Zaman:

Hikâye olayların belirli bir amaç doğrultusunda sıralanmasıdır ve bu sıralama zaman içinde meydana gelir. Aksiyon zaman içinde anlamını bulur ve biçimlenir. Anlatı şekli ne olursa olsun *destan*dan *roman*a kadar bütün yapılarda, eserin zamandan soyutlanarak inşa edilmesi mümkün değildir. "Mutlu son" müjdesini vaka zinciriyle vermek suretiyle sanki zamandan soyutlanmış gibi bir izlenim uyandıran masalda yer alan "evvel zaman içinde kalbur saman içinde..." şeklindeki klişe ifade tekerlemeden çok bir zamanı ifade eder. Anlatı ister geleneksel ister modern olsun bir zaman ile kavranır. Farklılık, zamanı tasarruf ediş biçiminden kaynaklanır. Destanda zaman "blok" olarak kabul ve idrak edilirken romanda ise zaman kavramı neredeyse "an"ın ötesine taşınmak istenmiştir. Geleneksel ve modern anlatının değişmeyen tarafı olayların kronolojik bir silsile içinde sunuluşudur. Ancak geleneksel anlatıda, anlatıcı anlatısını olay ağırlıklı olarak biçimlendirip zamanı kullanmada keyfi bir tutum takınır. Onun için zaman bir kurgu problemi olarak görülmez. Masal ve destan türünde modern romanda ciltler sürecek bir serüven iki üç cümle ile sunulur. Doğan çocuğun yiğitliği ön plana çıkarılacağından büyümesi de hızlıdır. Dinleyici/okuyucu için çocuğun "kırk gün"de yiğit olup olamayacağı önemsiz bir ayrıntıdır, çünkü onların asıl beklentisi kahramanlık serüveni üzerinde yoğunlaşmıştır. Ferhad'ın dağı ne kadar sürede deldiği de önemsizdir. Ferhad'ın, sevgisi uğruna dağı delmeyi göze alması dikkate değerdir. Yani zaman sadece vakanın zihinlere taşınması için önemsiz bir araç durumundadır. Bu bakımdan "bir gün", "bir gece", "vaktiyle", "eskiden", "israiloğulları zamanında" gibi sözde zaman bildiren ifadeler klişeleşmiştir. Ortada henüz "saat" gerçeği yoktur. Saat, zamanın parçalanarak idrak edilmesi anlamına gelir.[754]

Mesnevinin zaman bakımından en karakteristik yönü bir olayın bir zaman dilimini bütünüyle doldurmasıdır. Arada atlanan zaman yoktur. Belki sadece, önemsiz olduğu için *özetleme tekniği*yle hızlı geçilmiş bir zamandan söz edilebilir. Bunun dışında geceyi gündüz, gündüzü gece takip eder. Yıllar da böyledir. Bu yargı, takvim ve saatle ölçülebilen zamanlardan söz edilmemesinin bir izahı olabilir.

---

[754] Tekin, 109-113.

Çün ol dün gitdi geldi rūz-i ḫurrem Uyandı uyḫusından ḫalḳ-ı ᶜālem	*O gece gitti, sevinç günü geldi, herkes uykusundan uyandı.* *(2616)*
O gün şimşīrile itdi neberdi İder ḫākile yeksān niçe merdi	*O gün kılıçla dövüştü, bir çok kişiyi yerle bir etti.* *(3610)*
Yitişdi çünki aḫşam döndiler heb Seḥerden yine bindiler müretteb	*Akşam oldu döndüler, erkenden yerli yerince (yine) at bindiler.* *(3611)*
Ḳabūl itdi ḳamu esbābı ol māh Geçüb ol gün irişdi çün seḥer-gāh	*O ay hepsini kabul etti. O gün geçti (ertesi gün) sabah olunca* *(3885)*

İnsanın zamanı algılaması kültürel ve çok boyutludur. Zaman konuşulan dile, mensup olunan uygarlığa, çevreye ve bakış açısına göre anlamlar ifade eder.

Fiziksel Zaman dil dışı bir gerçekliğe sahiptir. Yani bireyler zamanı içinde bulundukları şartlara göre göreceli olarak algılarlar.[755] Zaman sadece bir süreci temsil etmez. Zamanın göreceli oluşu da anlatıya temel teşkil eder.[756] Aşağıdaki beyitte bin yıldan uzun bir geceden söz edilmektedir:

Ki her bir sāᶜati biñ yıldan artuḳ Begāyet mihrü az vü miḥneti çoḳ	*Öyle ki her bir saati bir yıldan uzun, sevgisi az derdi çok.* *(1325)*

"Bir haftalık içme suyum ya vardı ya yoktu." ifadesinden sonra çölde kalmış olan olay kahramanının normal şartlar altında suyu bittiği an bir haftalık bir sürenin geçtiğine hükmedilebilir. Buradaki tespit, *kapalı zaman* olarak ifade edilir.[757] Zaman hakkında sadece ölçüm değerleri veya zarflara değil bazı olaylar vasıtasıyla da fikir edinmek mümkündür. Vamık'ın ülkesini terkedip bir takım maceralar yaşadıktan sonra Azra ile kavuşması uzun bir zaman periyodunu kaplamıştır. En azından bunun böyle olduğu aşağıdaki beyitden anlaşılmaktadır.

Görincek Vāmıḳ'ı fehm itmedi şāh Didi eyleñ beni bu cāndan āgāh	*Şah* Vamık'ı *görünce tanıyamadı, "Bu canı bizimle tanıştırın!" dedi.* *(4582)*

Taymus Şah, düğün için Tus'a davet edilmiş, Vamık ve Merzban Şah tarafından karşılanmıştır. Taymus, tanıyamadığı Vamık'ın kim olduğunu sormuştur.

---

[755] Z. Kıran - A. Kıran, *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Ankara, 2000, s. 199.
[756] Tekin, s. 118
[757] Kıran, Z. - Kıran, A., 223.

Kurmaca Zamanı ile Öyküleme zamanı kurmaca ile öyküleme yani anlatı arasındaki ilişkilerin ortaya konması ile belirginlik kazanır. Kurmaca ve öyküleme süredizimsel açıdan üç düzlemde incelenebilir. Bunlar; *sıra*, *süre* ve *sıklık*tır. Öyküleme zamanı anlatıcının vakaya zaman açısından mesafesini gösterir. Anlatıcı bu mesafeye göre bir anlatım yöntemi seçer. Öykülemede, anlatılan olaylara göre süredizimsel bir metod takip etmek bir öyküyü anlatmanın en basit şeklidir. Yani olaylar başından başlanarak anlatılır. Doğum ilk olay ise doğum zamanı da bu süredizimininin başında yer alacak demektir.[758] *Vamık u Azra*'da süredizimsel bir metod tercih edilmiştir. Süredizimsel Zaman: Toplumsal nitelik kazanmış olan takvim zamanıdır. Zamanın başlangıcı için kabul edilmiş bir *değişmez unsur*un (milat/hicret) önüne *önce/sonra* gibi *yönlendirme* ögeleri getirilir. Sabah, akşam, gün, hafta, ay, mevsim, yıl, yüzyıl gibi ölçü birimleri doğal olayların değişmezlik sürelerini adlandırmaya yarar.[759]

Vamık u Azra'da zamanı tayin eden takvim veya saat yerine klişe zaman ifadeleri, yıldızların konumuna göre uğurlu veya uğursuz anlar vardır:

Birez gün, Sehel Müddet: Vamık ve Behmen'e arkadaşlık edecek olan on kişinin her biri "Birez gün" ustalarının hizmetinde bulunup *(888)*, müzik, resim, hüsn-i hat gibi değişik alanlarda eğitim görürler. Bu eğitim "Sehel Müddette" tamamlanır. *(889)*

Gece gündüz: Vamık ve Behmen sohbet arkadaşlarıyla sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar içki içip eğlenir *(890)*.

Ol zaman: Zaman belirsizdir. *Bu esnada, bu sırada, aynı anda* anlamlarında kullanılmıştır. Fakat bu anın hangi zamana denk olduğunu anlamak mümkün değildir *(902)*.

Mübarek vakt-Sehergah: Azra'nın doğduğu zaman bu ifadeyle tanımlanmıştır.

Mübārek vaḳtidi ferḫunde sāʿat	*Mübarek vakitti, uğurlu saat; yedi*
Yidi kevkebde varidi saʿādet	*yıldızda mutluluk vardı.* *(919)*

Vaktin uğurlu olduğu ise takip eden beyitlerde ifade edilmiştir. Bunlar eserdeki genel zaman anlayışı çizgisinden farklı değildir. Yıldızların birbirleriyle uğurlu olacak şekilde kıranlarından bahsedilmiştir. Azra'nın doğum anında ise

[758] *A.g.e.*, s. 200-201.
[759] *A.g.e.*, s. 199.

zamanda biraz daha ayrıntıya inilmiştir. "Sabahleyin" ifadesi bu ayrıntıyı ortaya koyar.

Ki nāgāh delv burcından sehergāh Güneş gibi ṭulū^c eyledi ol māh	*Ve ansızın sabahleyin kova burcundan o ay, güneş gibi doğdu.* *(930)*

Nice gün, nice ay, nice yıl: Azra'nın doğumundan duyulan sevinç nice gün nice yıl yapılan şenliklerle kutlanır *(945).*

Üç gün üç gece: Azra gönderdiği resimleri Vamık'ın görüp görmediğinden haberdar olamaz. Dahası bunu bekleyecek gücü de kendinde bulamadığı için Vamık'ı aramak üzere bir gün kaleden gizlice çıkar ve üç gün üç gece yürür *(1233).*

Bir ay: Kızı Azra'nın kalbindeki hüzne yenik düşerek gizlice evi terketmesiyle perişan olan Melik Şah onu bir ay boyunca aratır *(1270).*

Vamık *onbeş yaşına gelir:* Olay ve zaman içiçe girmiştir. Vamık'ın onbeş yaşına gelmiş olması hem zamana hem de vakaya işaret eder.

Melik Vāmıḳ çün on beş yaşa irdi Cemāl-i ḥüsn içinde başa irdi	*Melik Vamık onbeş yaşına varınca güzel yüzlülükte birinciliğe ulaştı.* *(1480)*

Fülan gün: Taymus Şah oğlu Vamık'ın apansız perişan olmasının sebebini araştırır. Doktorlar bedeninde bir rahatsızlık olmadığını, gönlünde aşk derdinin bulunabileceğini Taymus'a söylerler. Behmen Taymus Şah'a başlarından macerayı zamanını belirtmek suretiyle anlatmaya başlar.

Fülān gün şāhile çıḳduḳ şikāra Ḳoyub ṣaḥrāyı gitdük kūhsāra	*Falan gün şah ile ava çıktık, ovayı bırakıp dağlara gittik.* *(1607)*

Behmen'in başlarından geçen maceranın zamanını "Fülan gün" diye anlatması mesnevide zaman unsurunun isimsel ya da gerçek ölçülerle önemli olmadığını gösterir. Bu "fülan" yerine aynı vezinde söz gelimi "Pazar" kelimesi konsaydı "Geçmişte" (... tarihinde değil) yaşanan bir olay için çok fazla anlam ifade etmezdi.

Bir ay gece gündüz: Vamık Azra'yı bulmak üzere babası Taymus Şah'tan ve yurdundan ayrıldıktan sonra yanındakilerle birlikte, bir ay boyunca gece gündüz durup dinlenmeden at sürer *(1710).*

Onsekiz gün: Vamık, Perizad ile savaşır. Sonunda Lahican ile barışmasını sağlar. Onlar da Azra'yı bulup şaha getirmek için izin alırlar. Periler göğe

kanatlanırken Vamık da yer yüzünde Azra'yı bulmak üzere yola koyulur, "onsekiz gün" boyunca yol yürür *(1928).*

Beş on gün: Azra'yı bulmak için yollara düşen Vamık Ri ülkesinde, kalbindeki sıkıntıyı dağıtmak gayesiyle "beş on gün" avlanır *(1944).*

Kuşluk vakti: Vamık'ın Ri ülkesine izinsiz girdiğinin haberi Arslan Şah'a "kuşluk vakti" ulaştırılır *(1961).*

Yedi gün: Zehirlenen Vamık'a panzehir içirilir. Panzehir ilk etkisini gösterip iyileşme belirtisi görüldükten sonra Vamık şuursuz halde yedi gün daha yatar *(2238).* Kızının sağ olduğunu ve Vamık ile birlikte Tus'ta olduğunu duyan Melik Şah da halkın siyah giysileri çıkarıp her tarafı süslemesini ve yedi gün yedi gece şenlik yapmasını emreder *(4693).*

Öylelik: Ri ülkesine saldırmak üzere yola çıkan Tur, bir yerde mola verir. Geriye yarım günlük (öylelik) yolu kalmıştır *(2277).*

Elli gün: Hakim ve Dilpezir Vamık'ı kaybettikleri ve Behmen'in de esir düşmesine ellerinden bir şey gelmediği için tahammül edemeyip sefer ederler. Yolculukları elli gün sürer, ellibirinci gün Horasan'a ulaşırlar. *(2644-2645).*

Bir süre: Birkaç saatten birkaç güne kadar değişik zaman sürelerini gösteren bu zaman ifadesi aşağıdaki beyitte on günden daha az bir zamanı ifade etmektedir.

Beş on gün bu arada eglenelüm Yorulduḳ rāḥat olub diñlenelüm	*Beş on gün burada kalalım, yorulduk rahat edip dinlenelim!* *(2811)*

Bir niçe gün: Bahar eğlenceleri "bir niçe gün" sürer *(3542).*

Bir ay: Frenk Tur, Behmen'i kurtarmaya gelen Vamık karşısında ilk yenilgiyi tattıktan sonra bir ay boyunca asker toplamakla meşgul olur *(3546).*

Heman-saat, Heman-dem: *Aynı anda, birden bire, derhal* anlamlarında kullanılmıştır.

Hemān saᶜat yirinden ṭurdı ol ḫar Ol araya yaḳın olurdı dilber	*O eşek aynı anda yerinden kalktı, güzel (Azrā) oraya yakın bir yerdeydi.* *(2965)*
Hemān-dem Lāhicān göklere uçdı Niçe baḥrı vü berri deldi geçdi	*Aynı anda Lahican göklere uçtu, nice deniz ve karayı aşıp geçti.* *(4270)*

Yarım saat: Dev Gund'u ve Ejder'i öldürerek Lahican ve Perizad'ı kurtaran Vamık'ın tahtını, Lahican'ın emriyle birkaç peri omuzlayarak yarım saatten daha az bir sürede Tus'a götürürler. Eserde bu tür zaman zarfları sıradışı ölçülerdir.

Şu deñlü sürᶜatile itdiler ḫīz Yarım sāᶜatda irdiler daḫı tīz	*Öyle hız yaptılar ki yarım saatten daha çabuk vardılar.* *(4564)*

Bir-iki saat: Vamık'ın Tus'a düğüne davet edilen annesiyle karşılaşması oldukça sevinç verici bir buluşmadır. Meryem, oğluna kavuşmanın sevinci ile "bir iki saat" baygın yatar *(4602).*

Nevruz: Kavuşma mevsimidir. Vamık ile Azra'nın ilk görüşmesi bu mevsimde gerçekleşir. Bütün tabiatı saran neşe ve canlılık, Vamık ile Azra'ya da kavuşmayı temin ederek hayat vermiştir. Nevruz, anlatıcı tarafından bir bakıma okuyucuların da iştirak ettirildiği bir eğlenme mevsimi olarak sunulmuştur. Nevruz tasviri, kurguya ait bir zaman ve mekân bildirisi olarak aynı zamanda okuyucuya bu mevsimi değerlendirmeyi telkin eden bir üslupla sunulmuştur. *(3374-3382).* İfadeler geneldir. Nevruz, büyük buluşmanın da zamanıdır. Vamık ile Azra, bu mevsimde kavuşurlar. Zaman yaşanan sevincin bir parçasıdır.

Geçüp ol dün irişdi rūz bī-rūz Cihān güldi ṣafadan ṣanki nevrūz	*O gece geçti, günler birbirini kovaladı, dünya nevruzmuş gibi sevinçten güldü.* *(4611)*

Vamık ve Azra'nın Tus'taki düğünü için davetliler davet edildikten sonra Nevruz'a iki gün kalmıştır. Düğünün başlangıcının Nevruz olması özellikle tavsiye edilmiştir.

Yetişdi sāᶜat-ı saᶜd vaḳt-i pīrūz İki günden iriser rūz-ı nevrūz	*Uğurlu saat, kutlu vakit geldi, iki gün sonra nevrūz(dur).*
Dügünüñ ibtidāsı andan olsun Umaruz ḫayrile ḫatm ola dügün	*O (gün) düğünün başlangıç tarihi olsun, bitişinin (de) hayırlı olmasını ümit ederiz.*

(4774-4775)

Ardından beklenen gün gelir:

Geçüb ol dün irişdi rūz-i nevrūz Ḥamel burcında mihr-i ᶜālem-efrūz	*O gece bitip nevruz günü geldi, Hamel burcunda dünyayı aydınlatan güneş* *(4787)*

Zaman tekrara düşmek ölçüsünde vurgulanır:

Mübārek sāᶜatidi vaḳt-i pīrūz Ḫuceste mevsümidi ḳutlu nevrūz	*Mübarek saat, uğurlu vakit, hayırlı mevsim, kutlu nevrūzdu.* *(4797)*

Eğer kavuşma mevsimi kış olsaydı şüphesiz klasik şiirin zaman anlayışı büsbütün bozulacaktı. Sevinçli bir vakanın sevinç mevsimi ve sevinç mekânı önceden tespit edilmiştir, ya da sevincin, tayin edilmiş olan bu zaman ve mekânda daha ziyadeleşeceği düşünülmüştür. Bu, belli motiflerin ancak belli motiflerle uyum sağlayabileceği düşüncesini yansıtır.

Mübarek saᶜd saat: Zaman ile yaşanan olay arasında nitelik yönünden sıkı bir ilişki vardır. Önemli bir olaydan bahsedilmesi zamanı da dikkatlere sunmayı gerekli kılmıştır.

İrişdi bir mübārek saᶜd-sāᶜat Yetişdi bir yire ṣāḥib-saᶜādet	*Bir mübarek uğurlu saat oldu, Saadet sahibi (Melik Şah) bir yere ulaştı.* *(4706)*
Zihī sāᶜat zihī devletlü devrān Birikdi bir yire dört ulu sulṭān	*Ne güzel saat, ne uğurlu zaman, dört ulu sultan biraraya geldi.* *(4708)*
Zihī vaḳt-i saᶜādet gitdi meftūn Ḳırān ayı gün olmışidi ol gün	*Ne güzel mutluluk saati! Düşkünlük gitti, o gün, ay ve gün kavuşmuştu.* *(4732)*

Hamel burcu: Vamık ve Azra'nın evliliğinden iki çocuk dünyaya gelir. Bunların doğum tarihi Hamel burcu ile gösterilmiştir *(5199).*

Anlatı ve Zaman:

Okuyucunun dikkatini çeken ilk zaman boyutu *tarih*e bağlı olan boyuttur. Yani anlatılan maceranın yer aldığı zaman dilimi, dikkatin odağına yerleşir. Yukarıda sözü edilen anlatım zamanının, fiktif zamanı daha kısa bir zaman dilimi içerisine sıkıştırması hususu bazen tersine de işleyebilir. Macera zamanı ile anlatım zamanı arasındaki ayrımı ortaya koyan Jean Ricardou, *Problemes du Nouveau Roman* adlı eserinde, *Hayal Dünyasını (Fiktion), Hikâye zamanı* ve *Anlatma Zamanı* olarak iki eksen üzerinde inceler. *Dolaylı Anlatım* içerisinde fiktif zaman özetlenir ve böylece hikâyeye denge verilir. Tahlil ve tasvirler esnasında da aksiyon durdurulur.[760] *Yazıya geçirme zamanı* da romanda gözardı edilemeyecek unsurlardandır. Yazar gerçek bir zaman boyutunda yaşar ve eserde fiktif olan

---

[760] Bourneur - Quellet, 130.

macera zamanı ile kendi zamanı arasında bir tercihle başbaşadır. Racine, mitoloji veya tarihī kahramanları sahneye koyarken yaşadığı zamana önem vermiştir. Tercihte, yaşanan dönemin modası da etkilidir. Eser, bu bakımdan her zaman yazarının gelişme çizgisinden geride kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bunun sonucunda anlatıcının kullandığı sürenin etkinliği artar ve anlatıcı *gizli yazar* denilen bir şahsiyetle ortaya çıkar. Aslında bu, yazarın takınmak istediği tavrı yansıtmaya mecbur olmak anlamına gelir.[761] Bu tehlike mesnevilerde kısmen vardır ve sorun seçilen konuların bir geleneği takip etmesi ve bir anlamda klasik zevk haline gelmesi ile aşılmıştır. Yine de mesnevide sözü edilen endişe ile oluşmuş pasajlara rastlamak mümkündür. Halk hikâyelerinde meddahın bu tür bir hassasiyetle hitap ettiği toplumun zamanına uygun ifade vasıtaları seçtiği görülür. Bunun dışında mesnevilerin genelinde olduğu gibi *Vamık u Azra* da bir geleneğin mahsülüdür. Eser genel olarak dinamik ve statik motifleriyle bu geleneğe bağlıdır. Yazıya geçirme zamanının bir seviyeye kadar dil üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki beyitler olay zamanı ile anlatım zamanı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Anlatıcı için olaylar her halükarda bitmiştir yani vakanın başlangıç zamanı geçmiştir ve anlatıcı bu hikâyeyi bitiminden sonra nakletmektedir:

Şeker yi ᶜışḳ-ı Vāmıḳ'dan ḫaber vir Dehān-ı ṭūṭī-yi cāna şeker vir	*Şeker ye, Vamık'ın aşkından haber ver, can papağanının ağzına şeker ver!*
Neden Vāmıḳ olubdur mest ü şeydā Neden oldı muṭarrā ḥüsn-i ᶜAẕrā	*Neden Vamık sarhoş ve deli olmuştur, neden Azra'nın güzelliği tazelendi?*
Faṣīḥ elfāẓile anı ᶜayān it Belīġ inşāyile şerḥ ü beyān it	*Açık sözlerle onu gün yüzüne çıkar, süslü bir yapıda açıkla ve anlat.*
Oḳunsun ehl-i diller ṣoḥbetinde Mükerrem olsun ᶜāşıḳlar ḳatında	*Gönül ehli olanların sohbetinde okunsun, aşıklar katında saygın olsun.*
Ser-āġaz it söze fehm ola mefhūm Baña bu ḳıṣṣa şöyle oldı maᶜlūm	*Söze başla konu anlaşılsın. Bana bu kıssa şöyle bildirildi:*

(546-550)

Bütün macera sona erdikten sonra verilen nasihat ve yapılan değerlendirmeler de aynı zamanı gösterecek mahiyettedir *(5208-5240)*. *Vamık u Azra* mesnevisinde anlatım *artsüremsel öykülemedir*. *Artsüremsel Öyküleme* olaylardan sonra yapılır. Robinson Crusoe, *Define Adası* vs. romanlarda da,

---

[761] *A.g.e.*, s. 134-135

oldukça yaygın olan bu öyküleme zamanı kullanılmıştır. Bu teknikte anlatıcı olaylar tümüyle sona erdikten bir müddet sonra öykülemeye başlar.[762]

Metinle anlatı ve olayla anlatı arasındaki bağlantının ortaya konması zaman incelemesinin esasını oluşturur. Bu ilişki metin-anlatı ve olay-anlatı ilişkisi ortaya konarak tespit edilir. Metin-anlatı ilişkisini metinde karşımıza çıkan zaman ifadeleri ile vaka zamanı arasındaki ilişki ortaya koyar. Olay-anlatı bağlantısı tespit edilirken anlatıcının idraki esas alınır. Anlatıcının seçtiği söyleyiş şekli de bu ilgiyi şekillendirir.[763] Eser bu ilk haliyle üç farklı zaman boyutuna sahiptir. *Olay zamanı*, olayları idrak eden anlatıcının müşahedelerini naklettiği *anlatma zamanı* ve *yazma zamanı*dır. Yazma zamanı reel zaman olmak bakımından diğer ikisinden farklıdır. Zamanın ortaya konması metne hakim olan düzenin ortaya konmasını gerektirir. Olay halkalarının meydana geldiği süre ve anlatıcının bu halkaları idrak ettiği an ve seçtiği söyleyiş tarzının belirtilmesi zaruridir.[764]

"Zamanda görülen kopmalar, geriye dönüşler, ileri fırlamalar ve aynı zaman diliminin değişik şekillerde tekrarı, bakış açısı ve anlatıcıyla birlikte ele alındığında daha iyi değerlendirilir." Anlatma zamanı içerisine yerleşen vaka zamanı daralmaya uğrar. Daraltma ve küçültme işleminde kullanılan ölçüyü ve olay zamanının hangi yönleriyle anlatma zamanı içerisinde yer aldığının ortaya konması önemlidir. Yine zamanda geri dönüş anlatıcı ile olay arasındaki ilgiden kaynaklanır. Bu ilginin de mahiyeti ortaya konmalıdır. Şahısları tanıtmak gayesiyle zamandaki geri dönüşler parantez içi ifadeler olarak değerlendirilmelidir. Birden fazla olay halkası bulunan metinlerde bu olay halkaları kendi zaman dilimleri içerisinde değerlendirildikten sonra anlatma zamanı çerçevesinde nasıl buluştukları tespit edilir.[765] Aşağıdaki kısımda Merzban Şah'ın hatırası olarak nakledilmiş ve zamanda geriye dönülmüştür:

Ayaḳ tozıyla irdi bir müsâfir Şâha medḥ ü s̱enâlar itdi vâfir	*Ayağının tozuyla bir misafir geldi, (siz) şaha çokça övgü ve iltifatlar etti.*
Şeh-i ᶜâlem-penâhı görmek ister Yüzini ḫâk-i pâye sürmek ister	*Herkesin sığınağı olan şahı görmek, yüzünü ayağının toprağına sürmek ister.'*
Buyurdum geldi ol merd-i seḫun-sâz Selâm virdüm duᶜâya itdi âġâz	*Emrettim, o söz işleyici adam geldi, selam verdim, duaya başladı.*

[762] Kıran, Z. - Kıran, A., 203.
[763] Aktaş (1984), 104.
[764] *A.g.e.*, s. 112-113.
[765] *A.g.e.*, s. 114-118

Elinde bir ᶜacāyib bergüzārı Bir üstād-ı cihānuñ yād-gārı	*Elinde dünya çapında bir ustanın eseri, ilginç bir hediye (vardı).*
Açup gördüm ki bir levḥ-i münaḳḳaş Yazılmış anda bir taṣvīr-i dil-keş	*Açıp nakışlı bir levha gördüm, ona gönül çekici bir resim yapılmış.*
Olıncak ol cemāle gözlerüm ṭuş Ḳodum cām-ı meyi ᶜışḳ itdi serḫōş	*Gözlerim o güzelliğe ilişince içki kadehini bıraktım, (çünkü) aşk sarhoş etti.*
Göricek oldı cümle varlıġum yoḳ Ṭoḳundı kirpüginden cānıma oḳ	*Görünce bütün varlığım yok oldu, (onun) kirpiklerinden canıma ok saplandı.*
Mücaᶜad zülfinüñ müşgīn kemendi Kemendi ṣaldı cān boynına bendi	*Lülelenmiş saçlarının siyah kemendi, ruhumun boynuna kement attı.*
Şarāb-ı şevḳ-ı laᶜliyile mestem O taṣvīri görelden püt-perestem	*Kızıl dudağının arzu şarabıyla sarhoşum, o resmi gördüğümden beri put perestim.*
Bıraḳdum tācı başdan taḫtı elden Cihān naḳşını yudum levḥ-i dilden	*Tacı baştan, tahtı elden bıraktım, dünya resmini (adını) gönül defterinden sildim.*
Niçe yıldur ki ser-gerdān u ḥayrāñ Felek gibi dönerin zār u giryāñ	*Bir çok yıldır başı dönmüş ve sersem, ağlayıp sızlayarak gökler gibi dönerim.*

(3826-3836)

Merzban Şah'ın macerası olayı anlattığı kişilerle karşılaştığı hatta bu macerayı anlatmaya başladığı andaki zamana kadar uzar ve olay zamanı kendi içinde tekrar saat yönünde işlemeye başlar. Aynı zaman dilimi içerisinde birden fazla olay anlatılmıştır. Anlatım zamanı dikey bir çizgi takip ettiği halde olay zamanı birbirine paralel birkaç çizginin kaydettiği irtifa olarak görülür. Bu çizgiler yapılan yorum ve müdahelelerle duraksar ve hatta bazen zamanda geriye dönüşler bir anlamda saatin geri alınması demektir.

Eserde zaman olarak bir dilimi paylaşan vakalara "Meğer kim" *(902)*"Bu canipten" *2384)*, "Ḳoyalum ṭursun anı" *(2589)*, "Çü" (Hani, bir zamanlar, vakta ki, ...dığında) *(2256)* gibi ifadelerle geçiş yapılır.

Anlatıda *Geriye-sapma* ve *ileri sapma* kurmacanın süredizimsel ***sıra***sını bozar. Anlatının ritmi bize anlatı ***süre***si hakkında fikir verir.

Öyküleme ritmi, öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Kurmaca zamanı içerisinde kahramanların yaşadığı olaylar dakikalar, saatler, günler, haftalar, yıllar vs. sürse de öyküleme zamanı için özel bir zaman işler. Yazar anlatıda ritmi gerçekleştirmek için *duraklama, sahne, özetleme* ve

eksilti anlatım yollarını kullanır. Duraklamada hiçbir olay öyküleme süresiyle denk değildir. Öykü zamanı durur. Sahne tekniğinde anlatım/öyküleme zamanı ile olay/öykü zamanı çakışır. Özetlemede anlatı zamanı olay zamanından kısadır. *Eksilti*de ise zaman içerisinde sıçrama söz konusudur. "Ertesi gün", "ertesi hafta", "on yıl sonra" gibi bazı olayların geçiştirilmesi, olayın, dolayısıyla olay zamanının hızlandırılması anlamına gelir.[766]

Vamık u Azra'da olay zamanı "hal-i mazīde" *(551)* yani geçmişte "Venüs (Zühre) devrinde"[767] *(556)* gerçekleşmiştir.

Taymus 700 yıl ömür sürmüştür*(559)*: Özetleme anlatım tekniğiyle belirtilen bu halkada, olay zamanı uzun olduğu halde anlatım zamanı bir beyitlik süredir.

Kırk gün düğün olur *(655, 660)*: Beş beyitlik bir sürede anlatılan bu olayın zamanı kırk gündür. Vamık on yaşı ile oniki yaşı arasındaki anlatma zamanı da beş beyitlik sürede anlatılmıştır *(847-850)*.

Şair, devrinde ilim erbabına kıymet verilmediğini ve eli dar devlet erkanının fakiri zengini ayırtedemediğini söyler. Mal biriktirmenin en fazla mal sahibi olarak geçinene zarar vereceğinden bahseder. Haline şükretmesi için kendine telkinlerde bulunur. İtibarī alemde vaka ve zaman cereyanı durmuştur. Sadece *lektür zamanı* ve anlatma zamanı işlemektedir. *(831-846)*. Verilen nasihatlar veya yorumları müteakip duran olay zamanı, anlatıcı tarafından yapılan bir girişle tekrar işlemeye başlar:

Naṣīb it Cāmiᶜī'ye ᶜışḳ-ı taḥḳīḳ ᶜİnāyet ḳıl müyesser eyle tevfīḳ	*Camii'ye hakiki aşkı nasip et, senin yardımını kolaylaştır!*
Aña ᶜışḳ-ı ḥaḳīḳīden nevā vir Nevāsuz itme derdine devā vir	*Ona hakiki aşktan hisse ver, nasipsiz bırakma, derdine derman ver!*
Bu ᶜışḳ derdine ᶜışḳ olur müdārā Görelüm noldı derd-i ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā	*Aşk derdinde aşk yüze güler, görelim Azra'nın aşk derdi ne oldu:*

(1202-1204)

Zaman yaşanan olaya göre yorumlanır ve anlam kazanır. Taymus Şah'ın yıllar sonra oğlu Vamık'a kavuşması unutulmaz bir an olarak dikkate değerdir.

---

[766] Kıran, Z. - Kıran, A., 208-209

[767] Eski inanışa göre her gezegen bin yıllık bir zaman dilimini devr eder. İçinde bulunduğumuz zamanın son gezegen yani kamer devri olduğu söylenir. Devir sırası *Zühal, Mirrih, Müşteri, Şems, Zühre (Venüs), Utarid* ve *Ay* şeklindedir.

Zihī yevm-i mübārek sā'at-ı ḫūb Ki buldu Yūsuf'ını pīr Ya'ḳūb	*Ne güzel kutlu gün, güzel saat ki, ihtiyar Yakub, Yusuf'unu buldu.* *(4586)*

Anlatıcı bazen de zaman tayin etmenin gereksiz olduğunu açık bir tavırla ortaya koyar:

'Ömürden her ne kim ḳaldıysa bāḳī Ecel peymānesin ṣunınca sāḳī	*Ömürden geriye ne kaldıysa saki (Azrail) ecel kadehini sununcaya kadar*
Niçe müddet niçe ay u niçe yıl 'İbādetle geçüb Ṭaymūs-ı 'ādil	*adaletli* Taymus *zamanlarını, aylarını ve günlerini ibadetle geçirip*
Bu nev'ile güderken rūz-gārı İrişdi nāgehān taḳdīr-i Bārī	*bu şekilde ömür sürerken ansızın Allāh'ın takdiri ulaştı.*

(5181-5183)

Lektür Zamanı:

Okuyucunun hikâye ile tanışması ile macera zamanı ve anlatım zamanı arasında her zaman bir kopukluk veya boyut olarak farklılık vardır. *Macera zamanı* ile *Yazıya geçirme zamanı* arasındaki mesafe aynı kaldığı halde *Lektür zamanı* denilen *kuma zamanı* ile *yazıya geçirme zamanı* arasındaki mesafe kitabın anlam ve muhtevasının kuşaktan kuşağa değiştirilmesine göre farklılık gösterir. Bu iki zaman arasındaki mesafe, kelimelerin anlam ve tekamülünün düşünce ve hayat tarzlarının değişimiyle çağdan çağa değişmesiyle daha da belirginleşir. Bir devrin fikri atmosferini canlandırmak, yazara mahsus terminolojiye hakim olmayı gerektirir. Ayrıca bir varlığın iç dünyasına ulaşmak sadece yazarın değil okuyucunun donanımlı olmasıyla da ilgilidir. Öte yandan okuyucunun anlayışı ile roman kahramanlarının anlayışı arasındaki zaman kopukluğunu ortadan kaldırmak, dünyayı, geçerliliğini yitirmemiş bir açıdan seyrettirmeyi hedefler.

Zaman içerisinde sadece eserlerin anlamı değil okuyucuların okuma alışkanlık ve fonksiyonları da değişir. Bu da yazarın tavrı üzerinde belirleyici olur. Topluluklar önünde okunmak için yazılmış eserlerlerde dinleyicilerin ilgisini canlı tutmak için diyalog ve tekrarlama yöntemleri sık kullanılırken, XV ve XVI. yüzyıl şatolarında modern iletişim teknik ve sanatlarından yoksunluk sabebiyle beş on ciltlik bir eser günümüze nazaran daha ilgi çekicidir. Süreli yayınlarda tefrika edilen romanların da merak duygusunu canlı tutmak ve potansiyel okuyucu kitlesini muhafaza etmek gayesiyle üslupta farklı arayışlara yöneldiği görülür. Mesela "dolu bir tabanca tutan eldivenli bir el, kapı aralığından göründü ve silah

sesi..."[768] Cümlenin bu şekilde tanzim edilmesinde, yahut tefrika romanlarında konu olarak daha çok polisiye konuların işlenmesinde, şüphesiz yukarıda sözü edilen *Lektür Zamanını* fonksiyonel kılmak endişesi vardır. *Vamık u Azra*'da olay halkalarının her birinin bir başlıkla anılması Lektür zamanını etkileyecek yapıdadır, çünkü bu başlıklar merakı uyandıracak niteliktedir.

(Azra, Behmen, Dilpezir ve Hakîm, Vamık'*ın Nerede Olduğunu Bilmeyip Ararken Zengî"lerin Kalesinde Tutsak Olmaları) (136a)*

Bu başlıkla karşılaşan okuyucu için Zengî'ler kalesi bir gizemi ifade eder. Gizem ise okuma zamanı üzerinde etkili olur.

Günümüzde okuyucu sıfatıyla araştırmacı, mesnevideki olay ve hatta eseri yazma zamanına olan uzaklığın dezavantajlarını bertaraf etmek durumundadır. A.A. Mendilow modern romanı değerlendirirken okuyucu ile romandaki olayların geçtiği tarihe dikkatleri çeker. Aradaki zaman farkının büyüklüğü okuyucuyu zorlar. Perspektifin değişmiş olması, kültürel atmosferin yabancılığı okuyucuyu bu mesafeyi ortadan kaldıracak bir vasıta arayışına yönlendirir. Bu vasıta o eserin yazıldığı devirde yaşamış birinin eserini okumak veya okuyucu ile aynı dönemde yaşamasına rağmen geçmişi yorumlama bilgi ve tecrübesine sahip bir kişi olabilir. Büyük bir yazar, çağının üstünde yer alır. Kullandığı dil ve üslup sınırlılığına rağmen insanın evrensel tecrübesini yansıtmayı bilir ve böylece içinde bulunduğu çağın modaları ve çarpık değer yargıları silinir. Yazar, eserinde ister döneminin meselelerini ele alsın isterse bu reel meselelerden fildişi bir kuleye kaçış hassasiyetiyle davransın sonuçta sosyal olayların bir yorumunu ortaya koyar. "Ütopyalar bile esasta yaşayan gerçeğin negatifini verirler." Ayrıca farklı yazarlar tarafından bir devre bakış açısındaki değişiklik sadece ayrıntıların seçimi, işlenişi ve vurgulanışından kaynaklanmaz. İfade edilen temanın kavranışından ve yazarın ona olan tavrından da kaynaklanır.[769]

Yazarın her şeyi bildiğini okuyucuya hissettirmesi eserde hassasiyetle oluşturulmuş olan fiktif zaman ve o zamanın gerçeklerini ortadan kaldırır.[770] Camiî'nin bu endişeyi taşıdığını gösteren beyitler vardır:

Bular gitmekde yārın istemekde Dirīġ eylemeyüb saʿy [ü] emekde	*Bunlar çabayla gayretle sakınmayıp yari arayarak gitmekteyken*

[768] Bourneur - Quellet, 135-138
[769] Stevick, 232-235
[770] *A.g.e.*, s. 245

Ola bir gün ᶜinâyet ide Raḥmān İrişe bunlaruñ derdine dermān	*bir gün ola ki Çok Acıyan (Allāh) lutfedip bunların derdine derman vere!..*
Bu cānibden diyelüm bir rivāyet İdelüm yine Vāmıḳ'dan ḥikāyet	*Rivayeti bu taraftan söyleyelim; yine* Vamık*'tan hikâye edelim:*

(3892-3894)

5.3.5. Mekān:

Romanda mekān işlevsel bir yere sahiptir. Romancı, mekānı ve çevreyi, roman kahramanlarını ve toplumu tanıtmak gayesiyle kullanır. Aynı zamanda mekān ile bir atmosfer oluşturur. Mekān unsuru okuyucunun hayal ve beklentilerine yön veren önemli unsurlardandır. Bazı kişiler ve bazı olaylar mekānla hafızalarda yer edinir.[771] Romandan önceki anlatılarda mekān hayalī bir unsurdur ve olayların sahnesi olma dışında bir işleve sahip değildir. Hikâyeci mekānı ve mekānı tamamlayan eşyaları "teşhis" yoluyla canlandırır. Canlandırılan bu mekānın gerçek dünyada bir karşılığının bulunup bulunmaması önemli değildir. Boccacio ve Dante'nin kitaplarında, bizim destanlarımızda *Dede Korkut Hikâyeleri* ve *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde, mekānın "stilize" edildiği görülür. Yani dağ, deniz, ağaç, gök, ırmak, rüzgar gibi mekān unsurları bilinen anlamlarından uzaktırlar ve dönemin anlatı mantığına göre işlevsel bir özellik taşırlar. Bu mekānlar okuyucunun muhayyilesini harekete getirmek bakımından daha güçlüdürler. Zamandan ve uzaydan ayrı anlayışların tasarladığı bu mekānlar üzerinde okuyucunun zevki ve bilinci ön plana çıkarak istediği gibi hayal kurma özgürlüğüne sahip olur.[772] Klasik Romanda mekān "statik" bir unsurdur, yani insan-mekān ilişkisinde bir kopukluk hissedilir. 18. yüzyılın romantik eğiliminde durum nisbeten değişikliğe uğrar. Mekān sadece içinde yaşanılan bir çevre değil "idealize" edilmiş, duygu ve heyecanların yansıtılması için tasarlanmış bir araçtır. Klasik romanda çevre, *yazar-anlatıcı*nın bakış açısıyla verilirken, realist romancı bunu vaka kişilerinin gözüyle tasvir eder.[773] Bu, anlatımın "beşerī" boyut kazanması ve romanın hayata yaklaşması olarak yorumlanmıştır.

Mekānın gerçek dünyada karşılığının bulunması zorunlu değildir. Mekān hayalī ve ütopik (idealize edilerek tasarlanmış) de olabilir. "Kaf Dağı", ve "Çin ü Maçin"in yeri belli değildir. Anlatıcının kendi muhayyilesine göre şekillendirdiği ve

[771] Tekin, 129-130.
[772] A.g.e, s. 132
[773] *A.g.e.*, s. 135.

insan bilincinde kalıp halinde yer alan bu mekânlar dönem insanının anlatıdan beklentisine de cevap verecek mahiyettedir. Önemli olan vakanın sergilenmesi ve vakanın merak ve ilgiyi canlı tutmasıdır. Ütopik mekânlar insanlığın "yitik ülkeler"idir. İçinde yaşanılan çevrenin alternatifidirler. Mekân ütopik veya hayalî olsa da vakayı somutlaştıran bir unsurdur.[774] Mesnevilerde mekân ütopik veya hayalî olmasına rağmen kendi hüviyetiyle vardır. Yani insan mekânı gölgede bırakmaz. Mekân, vakanın oluşturduğu sürükleyiciliğin işlevsel zeminidir.

İnsanlar için yeni mekânlar bir mutluluk arayışını ifade eder. Uzak yerlere duyulan özlem bir kaçışı ifade etmiş ve bu macera romanlarının doğmasına zemin hazırlamıştır.[775] Durum, değişen mekânların değişen serüvenlerin hazırlayıcısı olduğunu göstermek yanında, destan, halk hikâyesi veya mesnevi gibi eski anlatı türlerinin macera ağırlıklı olmasına da bir izah getirmektedir. Aynı zamanda ulaşımın sınırlı olduğu bir dönemde dünya daha geniştir yahut en azından insan muhayyilesi dünyayı ütopik/hayalî coğrafik unsurlarla tanımak eğilimindedir.

Çağımızın bilim-kurgu ürünü seyahatlerinde de arzu edilen harikalar alemini bulmak, yıldızlararası boşluklarda uçmak, cenneti keşfetmek, kısaca insan olarak daha geniş ve farklı boyutlara ulaşmak arzusu vardır.[776]

Sadık Tural'a göre; her edebî eserde tabi çevre ile tabiî çevreye insanoğlunun hükmetmesi ile oluşturulmuş ve düzenlenmiş bir çevre vardır. Köy, kasaba, şehir, ve bu çevrenin mimarî yapısı, yolu, çeşmesi vs. özellikleri insanın yaşamı için elverişli hale getirilmiş düzenlenmiş çevre olarak yorumlanır. Her edebî eser mensup olduğu sosyo-kültürel tabakanın estetik ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bir tabiî ve düzenlenmiş çevre anlayışı sergiler.[777]

Sabri Esat Siyavuşgil, insanlığın mitolojik eserlerde tabiat unsurunun ağırlığı üzerinde durur ve ortaçağ zihniyetinin insanın tabiat ve hayat sevincini öldürdüğünü belirtir. Bizdeki tabiat anlayışını ise mistik bir yaklaşımla ele alır. Ona göre; Divan şairi tabiatı bir mutasavvıfın gözü ile görür. Tabiat bütün çiçek, su ve rüzgarıyla vahdaniyetin temsilcisidir. Tabiat bir aynadır ve insan onda kendini seyreder. Klasik şiirimizin tamamında tabiat "fikir yapısının istinad ettiği bir arsa rolünü oynar." Gazelde bir iki mısraın içerdiği peyzaj, tasavvufi meylin dekor ve havasını yansıtmakla görevli iken, kasidelerin nesib kısmındaki tabiat tasvirleri,

---

[774] A.g.e, s. 149-150.
[775] Bourneur - Quellet, 117.
[776] *A.g.e.*, s. 118.
[777] Şükrü Elçin, *Türk Edebiyatında Tabiat*, Ankara, 1993, s. 3-4.

yine aynı fikir yapısının zeminidir. Mesnevilerdeki küçük tabiat manzaraları da hikâyenin mistik havasına bürünmüştür. Klasik şairin bahçesinde her şey canlı, insan görünümünde ve insanî mizaçtadır ve hiçbir zaman durgun değildir. Sema veya vahdaniyetin, sürekli devir ve hareketin esas unsurudur. Tabiat tasvirlerinde peyzajları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Mahalli rengi aksettirdiği de söylenemez. Tabiat bütün olarak şairin muhayyilesine girer ve şematik bir ifade ile sembolik hale gelir. Reel hüviyetini yitiren tabiat, şairin mizacına ve ruhuna çağrışımlar uyandıracak ve coşturacak bir uyarıcı olarak girmek yerine mefhum halinde fikirleşir. Çininin ve halının lalesi tabiattaki lale değildir. Minyatürlerdeki peyzaj, fon hizmeti gören mefhumdan ibarettir. Batılı estetikçiler sanat eserlerindeki fikirleşme ve mefhumlaşmaya, musikileşme meyli demektedirler. Klasik dönem şairleri bu musikileşme gayretine aruzun ahengiyle de destek vermişlerdir. [778]

Cennet bahçe manasına gelir. Osmanlı şiirinde bahçe tasvirleri çok sık görülür ve bahçe, cennete benzetilerek, cennetteki güzelliklerle anlatılır. Yani diğer unsurlar da bu görünür alemde yerini alır. Bahçedeki havuzun suyu *kevser* olur. Sabit vasıflı olmalarının sebebi de bu öteki dünya tabiatının etkisidir. İdealist, hayale bağlı, değişme arzusu hissetmeyen veya değişime ancak sessiz ve sezilmez bir ölçüde müsamaha gösteren bir edebiyatta tabiatın realiteyi aksettirmesini beklemek boşuna olurdu. Şekilci, kuralcı, her türlü fikri inkılaplara karşı mukavemetli, estetiğe bağlı bir şiir ekolü olmasına rağmen bu katı ve değişmez çemberi kıran şairlerin mevcut olduğu da bir gerçektir.

Klasik şiirin *saray edebiyatı* şeklinde vasıflandırılması tabiat tasvirleri için de bir bakış açısı tayin edebilir. Mecazlar ve istiareler sistemi içerisinde tabiat tasvir ve betimlemelerinin hükümdar ve saray çevresine göndermeler yapan bir fon oluşturduğu gözlenir. Sözgelimi, *güneş* ile *hükümdar*, *gül* ile *çemen eyaletinin padişahı* veya *çiçekler ülkesinin sultanı* tavsif edilir. Ayrıca sarayın bahçesi, çiçekleri, ağaçları, suları ve kuşları tabiatı betimlemeye yarayacak örnek malzemelerdir. Edebî eserlerde yer alan tabiat, mimarî bir eserin üzerine nakşedilmiş *ebedî* baharları yaşatan çinilerinde, halı ve kumaşların her zaman *taze ve göz kamaştıran* desenlerinde, *canlı* renklerle bezenmiş minyatürlerde görülenden farklı değildir. [779]

---

[778] *A.g.e.*, s. 9-12.
[779] Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul, 1980, s. 57-58.

Vamık u Azra'da Merzban Şah'ın özel mesire ve dinlenme yeri, bu özellikleri taşır ve aynı zamanda eserde en ayrıntılı tasvir edilmiş mekândır:

Şehüñ varidi bir gülşen-i muᶜaẓẓam Naẓīrin görmemişdi nesl-i ādem	*Şahın görkemli bir gülbahçesi vardı, insanoğlu (onun) benzerini görmemişti.*
Ġam u ġuṣṣa bulıncaḳ göñline rāh O bāġa ᶜazm iderdi Merzban Şāh	*Merzban Şah keder ve üzüntü gönlüne yol bulunca o bahçeye giderdi.*
Türābından gelürdi būy-i ᶜanber Aña reşk eyleridi misk-i eẕfer	*Toprağından anber kokusu gelirdi, güzel kokulu misk onu kıskanırdı.*
Varidi ortasında bir bıñarı Muṭarrā eylemişdi sebze-zārı	*Ortasında bir şadırvanı vardı, yeşilliğe canlılık vermişti.*
Müşemmen ḥavżıdı mermer bināsı Ṣuyı şīrīn laṭīf idi havası	*Mermerden yapılmış sekiz köşeli havuzdu,suyu içimli kokusu güzeldi.*
O ḥavżın çevre yanı bāğ [u] gülşen Şehüñ olurdı göñli anda rūşen	*O havuzun etrafı bağ bahçeydi, şahın gönlü orada ferahlardı.*
Zümürrüd-vār döşenmişdi çemenler Ḥarem olmışdı aña nār-venler	*Çimenler zümrüt gibi döşenmiş nar ağacı onlara eş olmuştu.*
Çemenlerle berāberdi zaᶜferān Semenlerle bezenmişdi gülistān	*Safran çimenlerle beraberdi, bahçe yaseminlerle süslenmişti.*
Gül⟨i⟩-i sūrī olub sulṭān-ı ebhār Sürer pāyına yüz enhār u ezhār	*Penbe gül baharların sultanı olup ağaçlar ve çiçekler (onun) ayağına yüz sürer.*
Zeberced taḫta geçmiş oturur gül Öter gūyā olub şevḳile bülbül	*Gül, yeşil zeberced tahta geçmiş oturur, bülbül dile gelmiş coşkuyla öter.*
Dehān-ı lāleye düşmişdi jāle Görenler dir budur lü'lü'-yi lālā	*Çiğ lalenin ağzına düşmüş, görenler bu parlak incidir derler.*
Bir ayaġ üzre çün serv-i ḫōş-endām Ḳabā-yı sebzile olmış pür-endām	*Güzel boylu servi bir ayak üzerine (durur), yeşil elbiseyle çok yakışıklı.*
Çıḳub serv üstine eyler ḫōş-elḥān Hezār oḳur hezārān dürlü destān	*Hoş nağmeli bülbül servinin üzerine çıkıp binlerce destan söyler.*
Oḳur ḳumrı bu bāġa nev-bahārı N'ideyin dost diyüb gözler nigārı	*Kumru bu bahçeye nev-bahar makamını okur,"nideyim dost" deyip sevgiliyi gözler.*
Olur gülşende sūsen mīr-i meclis Anuñ ağzın gözedür lāle nergis	*Gülbahçesinde meclisin beyi susen olur, lale ve nergis onun ağzını gözetir.*
Ḳadeh nergisleri zerrīn piyāle Ṭutar elde laᶜalden kāse lāle	*Nergisleri kadeh, zerrin(leri) piyāle (kadeh)ti, lale elinde yakut kāse tutardı.*

Siñüb ḳaldı benefşe sebze-zāra Boyın egmeziken zülf-i nigāra	*Sevgilinin saçına boyun eğmezken menekşe yeşilliğe gizlenip kaldı.*
Giceyle gülşeni eylerdi ḫōş-bū Seḥerden götürür ḳoḫuyu şeb-bū	*Şebboy geceyle gülbahçesini kokulayıp seherden itibaren kokuyu yükseltti.*
Münaḳḳaşlar geyüb mīr ᶜāşıḳānlar Zeberced cāme geymiş żaymerānlar	*Aşıkanlar nakışlı şeyler giyip zaymeranlar zeberced elbise giymiş.*
Firengī aṭlasın geymiş ḳaranfül Libās-ı lāciverdi geydi sünbül	*Karanfil Frenk atlasını giymiş, sünbül lacivert elbise giydi.*
Temāşā eyleyen zülf-i nigārı Görür nergis gibi her dem bahārı	*Zülf-i nigār çiçeğini seyreden, nergis gibi her an baharı görür.*
Şaḳāyıḳ yāsemen gülnār zanbaḳ Çemen bezmine virmişlerdi revnaḳ	*Şakayık, yasemin, gülnār ve zanbak çimenlik meclisine parlaklık vermişti.*
Pür itmiş kāsesin şebnemle lāle Güneş görse uçardı göge jāle	*Lale kasesini çiğle doldurmuş, güneş görse göğe uçardı.*
Şu deñlü zīnet itmiş bāğ[ı] nesrīn Felekde reşk iderdi aña Pervīn	*Nesrin bahçeyi öyle süslemişti ki gökte Pervin görse kıskanırdı.*

(4492-5015)

Saray bahçesi veya onu dengeleyen cennet bahçesi, güzellik, düzen ve yararlılığın hiçbir rekabete maruz kalmadan hüküm sürdüğü bir mekāndır. Oysa dışarıda güzellik ve çirkinlik yanyana bulunur. Ayrıca seçkinler grubunu simgelemek veya isimlendirmek için *bahçe* yaygın olarak kullanılmış bir mefhumdur.[780] *Gülşen-i Şuara, Gülzar-ı Sofiyye* gibi.

Mekān; sözcükleri ve türleri itibariyle kapsayan/kapsanan, özel/genel, gerçek/kurmaca, burası/başka yer şekillerinde tasnif edilebilir.[781] *Vamık u Azra* mesnevisinde mekān bir takım coğrafik isimler ve bu coğrafya içerisinde yer alan tabii manzaralarla tanımlanmıştır. Coğrafik yer isimlerinin karşılığı gerçek dünyada vardır[782]. Tabiī manzaralar ise eserin itibarī dünyasında mekān anlayışının ortaya konması için esas inceleme alanı durumundadır. Coğrafik yer isimleri eserin yazıldığı dönemin meşhur şehirlerinden ibarettir, fakat bu gerçek isimlerle eserde minyatürleşmiş tabii manzaralar arasında ciddi bir bağın olduğunu söylemek zordur. Ancak aralarında kapsayan-kapsanan, gerçek-kurmaca şeklinde bir ilişki olduğundan söz edilebilir.

---

780 Walter G. Andrews, *Poetry's Voice, Society's Song, (Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı)*, (çev.: Tansel Güney), İstanbul, 2000, s. 185.
781 Kıran, Z. - Kıran, A., 230-237.
782 Bkz. Coğrafya Bl. s.153.

Mekān bir karekteri açığa vuran unsurdur. Çevre ve karakter arasında kurulan bu ilgi alalede bir sanat gösterisi değildir. Bir insanın evi onun bir parçasıdır. Evi tasvir etmek de kısmen kişiyi tasvir etmek anlamına gelir. Ev, sahibini ifade etmek yanında atmosferinde yaşamak zorunda olan diğer kişileri de bir kalıba sokar.

Mekān insan arzularının ifadesidir. Tabiatın mekān olarak seçilmiş olması arzuların tabiata yansıtıldığı ihtimalini ortaya çıkarır. Amiel'e göre "Manzara bir ruh halidir." Fırtınalı bir hayat süren kahraman kendini fırtınalara atar. Yani aksiyonuna uygun bir mekānla bütünleşir. Neşeli ve sakin bir mizacın ise güneş ışığından hoşlandığı gözlenir.[783] Mekān, güzelliğiyle sıkıntılı bir gönüle eğlenmeyi ilham edecek derecede fonksiyoneldir:

Bu resme irdi taḳdīr-i ilāhī Melik irgürdi Rī milkine rāhı	*Allāh'ın takdiri Melik'in yolunu Rī ülkesine ulaştırdı.*
Bulur ol yirde bir ṣaḥrā-yı zībā Ṣanasın ravżā-ı Firdevs-i Aʿlā	*(Şāh) orada güzel bir ova bulur, sanırsın Firdevs-i Alā'nın bahçesidir.*
Ne isterseñ müheyyā yimedin ḳayd At içün otlar u itler içün ṣayd	*Yemekle ilgili ne istersen hazır, at için ot, it için av.*
Buyurdı ḳondılar leşker temāmı Maḳām idindiler bir ḫoş maḳāmı	*Emretti, bütün asker konakladı, güzel bir yere yerleştiler.*
Begendi Vāmıḳ ol ṣaḥrāyı ġāyet Eyitdi irmedin ʿömre nihāyet	Vamık *o ovayı çok beğendi, "ömrün sonu gelmeden" dedi*
Bahār eyyāmı gül devrānıyıdı Ṣafā āvānı mül devrānıyıdı	*-bahar zamanı gül devriydi, eğlence vakti, şarap çağıydı.-*
Ḳuruñ bezmi ḳılalum ṣoḥbet-i gül Ṣunuñ cāmı idelüm ʿişret-i mül	*"meclisi kurun gül sohpeti edelim, kadeh sunun içki keyfi yapalım!"*

(1929-1935)

Hüsn ü Aşk mesnevisinde *Muhabbetoğullarının* yaşadıkları çevre olağanüstü olayların yaşanacağını sezdirmektedir. Mekāna ait görünüşler, kahramanların psikolojik durumundan, sosyal yaşantısına kadar değişik bilgileri de bünyesinde barındırır.[784] Aşağıda yolun vardığı yer Zengi kalesinin bulunduğu tepenin etekleridir. Zengilerin reisi, Tus padişahı Merzbān'a isyan ederek kaçmış bir haramidir. Zengiler kervanlara saldıran vahşi bir topluluktur. Mekāna bakış

[783] Wellek - Varren, 196
[784] Aktaş (1984), 128.

açısı bu olumsuzluğun ilk habercisidir. Ayrıca aynı unsurlar geçmişe dair yolculuk şartlarını, tehlikelerini, güzel bir yere varmış olma intibaına kapılan insanların geçici sevinç ve rahatlık psikolojisini de hissettirir:

Şeh-i ḫūbān baş oldı kārbāna Seḥerden oldılar yola revāne	*Güzeller şahı kervana reis oldu. Şafakla yola düştüler.*
Isızlıḳ yoldı derbend ü çengel Olurdı ḫār u ḫas yolcıya engel	*Tenhalık, dar geçit ve orman bir yoldu, çer çöp yolcuya engel olmaktaydı.*
Kimesne olmazidi cānluya ṭuş Yügürmezdi ḳolan uçmazidi ḳuş	*Canlı bir şeye rastlanmaz, zebra yürümez, kuş uçmazdı.*
Giderler ol yola bir ay temāmet Otuz birinci gün ṣaġ u selāmet	*Tam bir ay o yolda yürürler, otuzbirinci gün sağ salim*
Olurlar varṭa-ı derbendden āzād Ḳonarlar bir arada ḫurrem ü şād	*dar geçidin tehlikesinden hürriyete kavuşur,bir yerde şen ve sevinçle konaklarlar.*
Görürler püşte üzre bir ḥiṣārı Felek evcine irmiş burc bārı	*Tepede burcunun uzunluğu göğün doruğuna ulaşmış bir hisar görürler.*
Didiler bu maḳāmda vardur ādem Ümīẕdür il içidür çekmezüz ġam	*"Burası şehiri merkezi, birileri vardır. Sıkıntı çekmiyeceğimizi umarız." dediler.*
Yaḳub āteş bişer her dürlü niᶜmet Yiyüb içüb iderler ᶜīş ü ᶜişret	*Ateş yakıp her türlü yemek pişirir, yiyip içip eğlenirler.*

(3990-3997)

Evrensel *iç mekān*, misal olanla, hakiki gerçeklik ve ilahi düzenle temsil edilir. *Dış mekān* ise dünyadır. Tasavvufī, dinī ve mitolojik metinlerde misal alemi cennet bahçeleriyle sembolize edilmiştir. İç mekān, İslamın ilahī prensipleriyle idare edilen bir barış sahasıdır. Dış mekānda, yani dünyada ise daha çok çatışma vardır. Dış mekān da zaman zaman İslamī prensipleri karışıklık ve hatalara müsait bir bağlam içinde yansıtabilir.[785] Divan edebiyatında mekān anlayışının dıştan içe yönelmesinin mantığı bu noktada aranmalıdır. Bu "karışıklık ve hatalara müsait bağlam", kanaatimizce şiirde zaman zaman görülen vahiy-kültür çatışması olarak da yorumlanabilir.

Buyur luṭf eyle ḳaṣra iy yüzi nūr Gerekdür bāġ-ı cennet ḳaṣrına ḥūr	*Ey nur yüzlü, buyur, lutf et, cennet bahçesinin köşküne huri gerekir."*

[785] Andrews, 186.

Ḳadem başdı çü bānū nerd-bāna ᶜUrūc eyler hümā ṣan ās-māna	*Gelin merdivene ayak bastı, sanki Hümā gökyüzüne yükseldi.*
Yetişdi ḳaṣr öñine şāh-ı ḫūbān Nitekim meskenine ḥūr-i Rıḍvān	*Cennet hurisinin evine (ulaşması) gibi güzeller şahı köşkün önüne vardı.*
İçerden çıḳdı biñ raᶜnā perāstār Ṭabaḳla ellerinde dürr-i şehvār	*İçerden ellerinde tabaklarla büyük inciler (taşıyan) bin güzel hizmetçi çıktı.*
Ṣaçup üstine ḳıldılar duᶜāyı El öpüp eylediler merḥabāyı	*Üstüne saçıp dua ettiler, el öpüp merhabalaştılar.*
Ḳadem başdı ḳapudan ol ferişte Ṣanasın ḥūrdur girdi behişte	*O melek kapıdan adım attı, sanki huri cennete girdi.*
Ḳurulmış gördi bir ḫoş cevherī taḫt Geçüb taḫta oturdı ol cüvān-baḫt	*Güzel mücevher yapımı bir taht kurulduğunu gördü, bahtıyla geçip tahta oturdu.*

(3001-3007)

İç mekān olumsuzlukların da misal alemidir. Bu defa aşağıdaki örnekte görüleceği üzere cehenneme dair unsurlar üzerinde yoğunlaşıldığı görülür. Perizad ve Lahican'ı kurtarmak için Kaf Dağına, Gund isimli devi öldürmeye giden Vamık rakibinin korkunçluğunu yansıtacak bir mekān müşahede eder. Mekānın taşıdığı özellikler insana nazaran farklı donanımlara sahip olan perilerin de Perizad ve Lahican'ı kurtarma girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır:

Şehenşāh gördi bir vādī sehem-nāk Ne ot var ne ağac ne ḫār u ḫāşāk	*Şahlar şahı baktı ki, korkunç bir vadi. Ne ot var, ne ağaç, ne çerçöp.*
Ṭaşı ḳabḳara seng-ī ḫāredür heb İçi ṭobṭolu mār u mūr u ᶜaḳreb	*Taşı simsiyah, hep sert granit taşı, içi yılan karınca ve akrep dolu.*
Ḳoḳusı mühmel ü çirkin hevāsı Hevā görmezdi yoğıdı feżāsı	*Bakımsızlık kokuyordu ve göğü olmadığı, havalanmadığı için kötü havalıydı.*
Şu resme gündüzin oda yanardı Ne ḳolan yügürür ne ḳuş ḳonardı	*Gündüzün öyle yanardı ki ne yaban eşeği yürür, ne kuş konardı.*
Çıḳardı ıssısından göklere dūd Cehennem aña nisbet żerrece od	*Sıcaktan dumanı göklere çıkardı, cehennem ona göre kıvılcım (sayılır)dı.*
Gice olsa olurdı şol ḳadar serd Ṣanasın kim yağardı berfile berd	*Geceleri öyle sertti ki sanki karla birlikte soğuk yağardı.*
Perīler ol sebebden çār u nāçār Ẓafer bulmazlaridi aña her bār	*Bu sebeple periler çaresiz(diler), her defasında ona üstünlük sağlıyamazdılar.*

(4471-4477)

Perilerin, mekânın bu özelliklerinden ötürü başarısız olmaları ise üzerinde durulması gereken bir konudur. Mekân özne (başkahraman), yardımcı veya engelleyici gibi değişik "eyleyen rollerini" de oynayabilir. Mesela aşk romanlarında bir yer değiştirme iki seven kişiyi ayırıyorsa mekânın ("uzam") ***engelleyici eyleyen*** rolünde olduğu söylenebilir. Bazı anlatılarda da mekân, yenilgiye uğratılması gereken yani eylemi şekillendiren ana unsur durumundadır. A. Camus'un *Yabancı* ve *Düşüş* romanlarında başkahramanlar mekânın gazabına uğrarlar. A. de Exupery'nin romanlarında da kahramanlar mekânı yenmeye çalışırlar. Mekânın üstlendiği bu rol ***Gönderici Eyleyen*** olarak isimlendirilir.[786] *Bir Delikanlının Romanı*nda Mme Arnoux ile Frederic bir gemi yolculuğunda karşılaşırlar. Gemi "esenliksiz" olarak tasvir edilirken, öte taraftan Mme Arnoux'un güzelliği esenlik vericidir. Bu karşıtlığın bir tarafını oluşturan mekân Arnoux'un güzelliğinin vurgulanması için ***yardımcı eyleyen*** görevindedir.[787] Azra, Vamık'ın şöhretini duymuş onu görmediği halde aşık olmuştur. Kalbindeki duygu tahammül edilemez sıkıntılar vermekteyken mekân ona ulaşmanın ilk *engelleyici eyleyeni*dir. Dadısı ona mekâna dair uzaklıktan söz eder

Ki ḳanı şehr-i Ġaznī ḳandedür Çīn Ṣoravuz bir ḫaber biz iy nigārīn	*Hem Gaznī şehri nerde, Çīn nerede... Ey put gibi güzel, bir haber soralım.* (1091)

Avrupai hikâye ve romanda itibari alem bir örnekten hareketle oluşturulur. Buna "mimesis"e bağlı yapma ve yaratma tarzı denilebilir. Ortada bir model vardır ve bu modele benzetilerek oluşturulan itibarī âlem *müşahhas*tır. Mesnevi ve Şark hikâyesinde ise dış dünyadaki varlık ve hadiselerin kendileri değil insan üzerinde bıraktıkları intibalar itibarī aleme vücut verir. Bu intibalar dile ait sembollerle ifade edilerek daha üst seviyede bir alem ortaya konur. Teferruattan arınmış bu dünyayı *mücerred* olarak vasıflandırmak mümkündür.[788] Mücerred olan bu itibari alemi oluşturan mekân unsurları da bir sezgiye hitap eden intibalar durumundadır. İtibari olmasına rağmen *müşahhas* olan bir alemin resmini yapmak mümkün iken, *mücerred* olan itibari alemde resim, yerini minyatüre bırakır. *Hüsn ü Aşk*

---

786 Bu konuda *Hüsn ü Aşk* mesnevisindeki Aşk'ın, Hüsn'e kavuşmak için Kalb ülkesine giderek *Kimya*yı bulma zorunluluğu ve bu zorunluluğun getirdiği mekânı yenmek/aşmak mücadelesi, Albert Camus'un *Düşüş* romanı ile mekâna yüklenen işlev bakımından (bkz. Tahsin Yücel, *Anlatı Yerlemleri*, İstanbul, 1993, 159-183) mukayese edilebilir.

787 Kıran, Z.- Kıran, A., 239, 241.

788 Aktaş (1984), 17-18.

mesnevisinde "Der vasf-ı ān Nüzhetgāh" başlığı altında tanıtılan mesirenin dış dünyada karşılığı yoktur. Ancak okuyucu bu mekān tasvirinden hareketle gönlünün arzu ettiği güzellikte bir yeri hayal etme imkānına sahiptir.[789] Edebiyatımızın diğer klasik eserlerinde olduğu gibi *Vamık u Azra*'da da yukarıdaki hükümlere uygun örnekler bulmak mümkündür. Süleyman ve hazineleri hep muhayyileyi meşgul etmiş bir konu gibi gözükmektedir. Süleyman Peygamberin ihtişamına uygun bir mekān tasavvuru elbetteki mimesise bağlı bir anlatma olmayacak, muhayyileye açılıp genişlemek imkān veren ufuklar teşkil etmek suretiyle ortaya konacaktır.

Meger kim varidi bir şehr-i vīrān Dürüb devrin ısız ḳomışdı devrān	*Bir virane şehir vardı, felek devrini bitirmiş, tenha bırakmıştı.*
Süleymān urmışıdı aña bünyād Buyurmışdı anuñ adını Dilşād	*Süleyman ona temel atmış, onun adına Dilşad demişti.*
Yüce yirdeyidi ġāyet de rūşen İçi āb-ı revān u bāġ [u] gülşen	*Yüksek yerdeydi, oldukça da parlak, içi akarsu, bağ ve bahçe (idi).*
Bināsı ḳıymetī ṭaşidi yeksān Kimi laᶜl [ü] zümürrüd kimi mercān	*Bütün bina kıymetli taştan; yakut, zümrüt ve mercan(dan yapılmıştı).*
Ṣıvanmış misk [ü] ᶜanberle müretteb Münākkaş lāciverdile müẕehheb	*Tertip üzere misk ve anberle sıvanmış, nakkışlı lacivertle süslenmişti.*
Döşenmişdi ḳamu ferşine billūr Güneş görse virürdi gün gibi nūr	*Bütün zemine cam döşenmişti, güneş görünce gün gibi nur saçardı.*
Degüldi üstinüñ örtüsi ḳurşun Ki ḳurşun yiri örtülmişdi altun	*Üstünün örtüsü kurşun değil, kurşun yerine altınla örtülmüştü.*
Süleymān itmişidi anı iḥyā Cevāhirden muᶜallā ḳaṣr-ı zībā	*Süleyman ona hayat vermişti, cevherlerden (yapılmış) yüce, süslü bir köşk(tü).*
Düzetmişlerdi ḳaṣr öñinde eyvān Aña rifᶜatde reşk eylerdi Keyvān	*(Süleyman) köşk önüne bir çardak yaptırmıştı, yücelikte Keyvān onu kıskanırdı.*
Bu eyvānda ḳurulmışdı iki taḫt Muraṣṣaᶜ laᶜl u mercāndan ḳamu raḫt	*Bu çardakta iki taht kurulmuştu, bütün aksamı yakut ve mercanla süslüydü.*
Süleymān Ḥażreti şol demde dāmād Olıncak eylemiş bu ḳaṣra bünyād	*Hazreti Süleyman o zamanda damat olunca bu köşke temel atmıştı.*

[789] *A.g.e.*, s. 125.

Bu ḳasr olmışidi Belḳīs'e gerdek Süleymān andan olmazidi münfek	*Bu köşk Belkis'e gerdek (odası) olmuştu, Süleyman ondan uzak kalmazdı.*

(3072-3083)

Bu köşkün adının "Dilşad" olması bile mekān anlayışını özetlemeye yeterlidir. Bir hileyle zehirlenen Vamık'ın yarasına panzehir'in bulunacağı kalenin adı da Dilgüşa'dır:

Şeh Arslan'uñ bir ulu ḳalᶜası var Göremez burcın anuñ çarḫ-ı devvār	*"Şah Arslan'ın yüce bir kalesi var, dönen gökyüzü onun burcunu göremez.*
Müferriḥ yirde adı Dilgüşā'dur Yiri ḫurrem havası cān-fezādur	*İçaçıcı bir yerde, adı Dilgüşā'dır, yeri şen ve havası iç açıcıdır.".*
Kim anda defn olubdur genc-i gevher Umarın anda ben tiryāk-i ekber	*Orada gömülü hazine vardır. Panzehirin orada olacağını ümit ederim.*

(2162-2164)

Mekān, dikkate değer olayların yaşanmadığı bir sahne ise anlatımda da üstünkörü geçilir ve klişe ifadelerle tasvir ve ayrıntıya gereksinim duyulmadan söz edilir. Genel olarak da mekānın tabiī isimleri tercih edilir.

***Dağ, dere, çöl, kır*:**

Yüridi üc gün üc gice şitābān Geçüb ṭağ u dere deşt [ü] beyābān	*Üç gün üç gece koşarak yürüdü; dağ, dere, ova, çöl geçip (1233)*

***Fülan ova, bağ, gülşen*:**

Fülān ṣaḥrāyı gördi bāğ [ü] gülşen Niçe gündür idindi anı mesken	*Falan ovayı bağ, bahçe gördü, birçok gündür orayı mesken edindi. (1972)*

***Ulu sahra, çeşmelik, havuz, yeşillik*:**

Bu resmile giderler bir niçe gün İrerler bir ulu ṣaḥrāya bir gün	*Bu şekilde bir çok gün gider, bir gün büyük bir ovaya varırlar.*
Açılmış lāle vü nesrīn ü süsen Arada çeşme-sār u ḥavż-ı rūşen	*Lāle, nesrin ve susenler açılmış, ortada çeşmelik ve berrak bir havuz.*
Bir ulu kārbān ol sebze-zāra İnüb ḳonmış oturmış bir kenāra	*Büyük bir kervan o çimenliğe konaklamış bir kenara oturmuş.*

(3964-3966)

***Kūh-sār*:**

Giderken yolları bir kūh-sāra İrer inüb ḳonarlar bir kenāra	*Giderken yolları dağlık bir yere varır, inip bir kenara konaklarlar.*
Meger ol yirde bir niçe ḥarāmī Gice gündüz öñerler ol maḳāmı	*Meğer orada bir çok eşkıya gece gündüz orayı beklermiş.*
	(3970-3871)

***Dağ, sahra , bir yer, susuz, beriyye, beyaban, ısızlık, meşe*:**

Yatub ol dün yarındası göçerler Niçe ṭağ u niçe ṣaḥrā geçerler	*O gün yatıp ertesi gün göç ederler, bir çok dağ ve bir çok ova geçerler.*
İrer bir yire yolları ṣusızlıḳ Beriyye vü beyābān u ısızlıḳ	*Yolları susuz, ıssız, çöl bir yere varır.*
Ṭolaşmış birbirine ḫār u mişe Yaturmış anda bir arslan hemīşe	*Diken ve çalılar birbirine tolaşmış. Orada her zaman bir arslan yatmaktaymış.*
	(4103-4105)

Kilişeleşmiş isimlerle anılan mekânlar vardır. Muhtemel kanaatlerle coğrafik karşılığı gösterilse bile bunlar eserin itibari bünyesinde büsbütün erimiş hayalī ve sembolik bir görünüm kazanmışlardır.

***Kaf Dağı*:**

Öñinden ürkeridi ṣayd-ı ṣaḥrā Uçardı naᶜrasından Ḳāf'a ᶜAnḳā	*Sahranın avları önünden kaçar, Ankā onun haykırışından Kaf Dağına uçardı.*
	(1499)
Ṣanasın her biri şāhin ü şehbāz İderler kūh-ı Ḳāf'a ṭoğru pervāz	*Sanırsın her biri şahin ve doğan(dır); Kaf Dağına doğru kanat çırptılar.* *(3071)*

***Elbürz dağı*:** Elbürz dağı coğrafik karşılığı olan bir mekândır.[790]

Çıḳar Sām-ı süvārī yine bir gürz Tozırdı göge ḍarbın yirse Elbürz	*Süvārī Sām'ınki gibi bir gürz çıkar, Elbürz dağı (onun) darbesini yese, göğe tozardı.* *(3233)*

***Hind ü Sind*:** Coğrafik karşılığı da vardır.[791]

---

[790] (Bkz. Coğrafya Bl. s. 153.
[791] Bkz. Coğrafya Bl. s. 153.

Yine bir zer-nigārī tīğ-i Hindī Nişān virmez görenler Hind ü Sind'i	*Yine bir altın işlemeli Hint kılıcı, Hind'i Sind'i görenler (bile benzerini) görmemiştir.* *(3227)*

Çin ü Maçin: Aynı zamanda coğrafik karşılığı vardır.[792]

Çıkar bir ᶜanberīne ᶜanber-āgīn Ki ḫarc olmış ḫarāc-ı Çīn [ü] Māçīn	*Çin'in Māçin'in vergisi harcanmış içi dolu bir anber kabı çıkar.* *(3124)*

Mekânın değişmesi yeni maceralar yaşamak anlamına gelir. Vamık'ın da katıldığı bir kervanı takip edince bu maceraları da takip etmiş oluruz:

Göründi ḳarşuraḳdan bir ḳara ṭağ Ṭurıncaḳ bir naẓar ṣayru olur ṣağ	*biraz ötede bir kara dağ görünüyordu, (orada) sağ olan bir an dursa hasta olur.*
Ṭutuşub oda yanmış çevre yanı Yidi ḳat göklere çıḳmış duḫānı	*Çevresi tutuşup yanmış, dumanı yedi kat göklere çıkmış.*
Çün anı kārbānuñ ḫalḳı gördi Ḳamusı bir yire dirneşdi ṭurdı	*Kervan halkı onu görünce hepsi bir yere toplanıp durdu.*
Kimi ağlar kimi yolar ṣaḳalın Vamık Melik Vāmıḳ bularuñ ṣordı ḥālin	*Kimi ağlar kimi sakalını yolar. Melik bunların halini sordu:*
Nedendür bu fiğān u girye vü zār Buyuruñ olalum biz de ḫaberdār	*Neden bu feryat, ağlayıp sızlama, söyleyin biz de bilelim.*
Didiler yidi başlu bir ner-ejder Yatur bu ṭağ içinde iy birāder	*Kardeş, bu dağ içinde yedi başlı bir erkek ejderha yatar dediler.*

(4119-4124)

Aynı kervanın yolu üzerinde güzel mekânlar da vardır. Buralar eğlenmek için elverişli yerlerdir:

Geçüp ol ṭağı bir ṣaḥrā bulurlar Ṣanasın cennet-i me'vā bulurlar	*O dağı geçip cennet-i Mevā gibi bir ova bulurlar.*
Bu ṣaḥradan revān bir mā-i cārī Döşenmiş bāğ u bāğçe her kenārı	*(içinden) bir akarsu akar, her tarafı bağ bahçe döşenmiş bir ova.*
Ḳonarlar üc gün anda şād u ḫurrem Ṭutub cāmı iderler ṣoḥbet-i Cem	*Neşe ve keyifle orada üç gün kalırlar, kadeh tutup Cem'in sohbetini ederler.*

(4155-4158)

[792] Bkz. Coğrafya Bl. s. 153.

Ancak bu tür mekânlarda bazı beklenmedik tehlikeler söz konusudur ve bu tehlikeleri gizleyen mekân bir bakıma belirsiz bir *gönderici eyleyen*dir.

O gice ol arada eglenürler Yatub rāḥat oluben diñlenürler	*O gece orada kalırlar, yatıp rahat eder dinlenirler.*
Bu yirde varimiş bir dīv-i güm-rāh Şikāre gitmişidi geldi nāgāh	*Burada yaşayan azmış bir dev, ava çıkmıştı, ansızın döndü.*

(4159-4160)

Mekāna ve çevreye bakış açısı anlatıcının inhisarında değildir. Vakanın niteliği ve kahramanların içinde bulundukları psikoloji mekāna bakış açısını tayin eder:

Kemendile burūca çıḳdı ol māh Ṣanasın şems burūcından ṭoğar māh	*O ay (gibi güzel* Vamık*) kementle burçla-ra çıktı sanki güneş burcundan ay doğdu*
Kevākib gibi ardınca çıḳarlar Ṭonandı burc [u] bārūya erenler	*(Diğerleri de) yıldızlar gibi ardından çıktılar, yiğitler burca ve sipere girdiler.*
Ayuñ on dördi olmışidi ol şeb Mehüñ eṭrāfını ṭutmışdı kevkeb	*O gece ayın ondördüydü, ayın etrafı yıldız doluydu.*
Yaḫūd şems-i cihān-ārā virüb tāb Ḳırān itmişidi şemsile mehtāb	*Yahut cihanı süsleyen güneş ışıyıp güneşle ayışığı biraraya gelmişti..*
Ḳaçan māh olsa ḫurşīde muḳārin Ṭağıdur zengbāruñ cümle varın	*Ne zaman ay güneşe yakın olsa karanlık kümesinin herşeyini darmadağın eder.*
Şebīḫūn eylediler Zengbār'a Ururlar başlarına seng-i ḫāre	*Zengi topluluğuna gece baskını yapıp (bir anlamda) başlarına granit taşı vurdular.*

(4257-4262)

Mekāna hakim olan rengin siyah olması sadece vakanın zamanı ile ilgili değildir. Zengī'lerin, kelime anlamından hareket edince siyah ırktan oldukları anlaşılmaktadır. Bu anlam da çevreye bakış açısının değerlendirilmesinde dikkatten uzak tutulamaz.

Vamık, Azra'yı kaçıran Zengī'nin peşine düşer Tus'ta bir handa kalır:

Varidi şehr içinde bir ulu ḫān Ḳonub ol ḫāna Vāmıḳ oldı mihmān	*Şehrin içinde bir büyük han vardı,* Vamık *orada konaklayıp misafir oldu.* *(4308)*

Aşağıdaki örnekte de mekânın vakadan kopuk olmadığı, hatta Vamık'ın harekete geçme saatini tayin etmesi üzerinde etkin olabilecek bir fonksiyona sahip olduğu görülür:

Düşer bu vādiye gündüzin āteş Yanar ḳum u ḳayır ḳaynar ḳızar ṭaş	*Bu vadiye günzüdün ateş düşer, kum* yanar, *çakıl kaynar ve taş kızar.*
Yılanı ḳatı çoḳdur ᶜaḳrebi bol Eser bād-ı semūm virmez saña yol	*Yılanı çok fazladır, akrebi boldur, sıcak sam yeli eser, sana yol vermez.*

(4490-4491)

Oğlu Vamık'ın düğünü için Tus ülkesine davet edilen Taymus Şah'ı Merzban Şah ve Vamık karşılamak için yola düşerler. Mekān onun gelişini yansıtacak mücessem bir mesaj gibidir:

Görürler bir müzeyyen ulu ṣaḥrā Ṣanasın ravża-ı Firdevs-i ᶜĀlā	*Firdevs Cennetinin bahçesi gibi güzel bir ova gördüler.*
Pür olmış lāle vü nesrīn ü sünbül Açılmış gül ider feryādı bülbül	*Lale, nesrin ve sünbül dolu, gül açılmış, bülbül feryat eder.*
Güneş ṭoğdı cihānı itdi pür-nūr Ṣafādan ḫalḳ-ı ᶜālem oldı mesrūr	*Güneş doğdu, dünyayı nurla doldurdu, gönül şenliğinden herkes sevindi.*
İrişdi şevketile şāḥ-ı Ṭaymūs Görincek indi atdan ḫüsrev-i Ṭūs	Taymus *Şāh debdebeyle ulaştı. Tūs şahı onu görünce attan indi.*

(4575-4578)

Mekânın bu şekilde dikkatlere sunulması olayın Vamık'ın veya Merzban Şah'ın nazarıyla yorumlanışı anlamına da gelir. Aynı özelliklere sahip bir mekān alalede bir olay karşısında dikkate değer olmayabilir.

Klasik şiirimizde tabiatın metafizik boyutlarla ön plana çıktığı görüşü genel geçer bir düşüncedir. Metafizik; soyut ve zihinsel bir uğraş değil, somut gerçeklik içinde bir öz ve yönlendiricilikle kendini gösteren "özgün-gerçeklik"tir. Bu anlamıyla, maddī ve sayısal evren-varlık anlayışını sağlıklı bir biçim ve içerikle yeniden yapılandırır. Varlığın bütün alanlarını ilgi alanı olarak kabul etmesi evrenselliği ile izah edilebilir. Gerçek ve doğru metafizik, ilahī, vahiy kaynaklı ve beşerüstü olduğu için evrenseldir.[793] Realiteye *bütün* olarak bakıp bunu insanın ruh cephesiyle teşhis eden Goethe'ye göre de tabiat realitenin sembolik bir dilidir. Nesnel görünümleriyle büyüklük hissi uyandıran dağlar metafizik ululuğun

[793] Sadık Kılıç, *Tabiattaki Metafizik ve Guenon'un Doğu Metafiziği,* Ankara, 1995, s. 53.

habercileridir. "Dağlar dilsiz ustalardır ve suskun öğrenciler yetiştirirler." Tabiat okunmayı bekleyen, zahirī ve derunī gerçeklikler içeren bir kitaptır. İbn Arabī, Mevlana ve İkbal ile tabiatın aynı ahengi ve fonunda bir araya gelen Goethe "Bütün tabiat, içinde derin bir ahengin gizlendiği bir melodidir." der. İnsan ise Allāh ve tabiat arasında bu derin ve sessiz melodinin içindeki tutkuyu ve nağmeyi kavrayabilecek yegane varlıktır. Şeyh Galib'in

Bir leması var ki şem-i cānın
Fānūsuna sığmaz kāinatın

beyti ile ortaya koyduğu tabiatta aynı şekilde insanı merkez alan, insanın içinde taşıdığı derin hüzünlere ve sonsuz ümitlere işaret eden , insanın içindeki hayat ve ölümsüzlük duygularını yeniden doğuş ve diriliş mesajlarıyla canlı tutan bir tabiattır.[794]

5.4. Teknik Ögeler:

5.4.1. Anlatma tekniği:

Destan türleri bir bakıma romanların "ön-örnekleri"dir ve bu türde anlatıcı hep ön plandadır. Konum itibariyle anlatılacak hikâyeyi okuyucuya nakleder. Başlangıçta sözlü olarak yerine getirilen bu anlatma işi yazının icadıyla birlikte yazılı hale gelmiştir. Araç olarak "söz"ün yerini "yazı" almıştır.

Bir anlatıda dikkatler anlatıcı üzerinde yoğunlaşıyorsa o anlatıda "anlatma" tekniğinin ağırlıkta olduğu söylenebilir. Anlatıcı, sunuş tarzıyla okuyucunun dikkatlerini metin yerine kendi üzerine çeker. Halbuki *gösterme* (*sahne*) tekniğinde anlatıcının ağırlığı nispeten zayıflar ve anlatım, okuyucunun dikkatini anlatan üzerinden esere yönlendirir. Gösterme (*sahne*) tekniğinden faydalanan romancılar hayatı romana, romanı hayata yaklaştırmada oldukça başarılı olmuşlardır. "*Gösterme*, bir olayı ya da durumu belli bir zaman ve yer içinde, daha çok kişiler arası konuşma ve eylem biçiminde okuyucuya sunmaktır. Percy Lubbock'a göre *Anlatmada* okuyucu olup bitenleri tiyatro, sinema vs. türlerdeki *gösterme* tekniğine nazaran ikinci elden görür. 'Olayları birinci elden gören, değerlendiren eleştiren, yorumlayan hep anlatıcının kendisidir. Tanrısal bakış açısıyla yazılan romanlarda genellikle egemen olan yöntem *anlatma* yöntemidir."[795] *Gösterme* yönteminin yazılı bir metinde en tipik uygulaması diyaloglardır. Anlatma-gösterme

---

[794] *A.g.e.*, s. 27-28.
[795] Tekin, 189-191.

tekniklerinin ustalıkla kullanılması halinde anlatıcı olayların doğal bir ortamda oluştuğu hissini başarıyla verir. Bunun için de bir takım mizansenlere başvurmak suretiyle okuyucunun dikkatini olay ve kahramanlar üzerinde yoğunlaştırır. Bu iki teknik itibari zamanın şekillenmesi üzerinde de etkindir. Anlatma ağırlıklı metinlerde anlatılanlar, "geçmiş" zamanla, gösterme tekniğinin uygulandığı metinlerde ise "şimdiki" zamanla ifade edilir.[796]

Vamık u Azra'da diğer tekniklerininin *anlatma* tekniğinin birer peyki olarak işlediğini söylemek mümkündür. *Anlatma* tekniği temel sunuş biçimidir ve diğer teknikler bu sunuş biçimi üzerine kurulmuştur. Camiî anlatım tekniklerinden dengeli ve eserin doğasına uygun biçimde kullanmış ve okuyucunun dikkatinin sadece anlatıcı veya sadece metin şeklinde bir kaynağa odaklanarak yorulmasını önlemiştir.

Taḥayyürde ḳalub ol fitne-engîz Gidemezdi ne yol añlardı ne iz	*O düzenbaz şaşırıp kaldı, ne yol ne iz bilirdi, gidemezdi.*
Ḳarañuyıdı görmezdi gözi göz Ṭoḳunmayınca ṭuymazdı yüzi yüz	*Karanlıktı, göz gözü görmez, dokunmayınca yüz yüzü hissetmezdi.*
Ruḫı mihrinden ᶜâlem rüşen oldı Ḳarañu giceler nûrile ṭoldı	*Yanağının güneşinden âlem aydınlandı, karanlık geceler nur ile doldu.*
Göründi ḥissile bir incecik yol Uzaḳ yaḳın dimedi yürüdi ol	*İnce bir patika olduğunu sezinledi,(artık) uzak yakın demeyip yürüdü.*
Ḳamer-ṭalᶜat ḳarañulıḳda ol dün Gider rüşen nitekim kend'özin gün	*Ay gibi güzel (Azrâ), o gece karanlıkta aydınlıkmış gibi gitti, çünkü kendi güneşti.*

(1227-1232)

5.4.2. Sahne tekniği:

Sahne tekniği *özetlemenin* tersine olayları ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Bir karakterin geçmişi çoğunlukla *özetleme* suretiyle okuyucuya iletilir. Romanın baş kahramanına has faaliyetlerine çerçeve oluşturmak gayesiyle toplumun yaşayış şekli de özetleme tekniğiyle başarılı bir şekilde ortaya konur.[797] Anlatım tarzındaki ayrıntı yoğunluğu sebebiyle *sahne*, okuyucuya sözkonusu faaliyete katılıyormuş duygusu telkin eder. Bu faaliyetin oluşunu ve oluş anı, *yaşama* biçiminde gerçekleşir. İçinde çok şey olan anlar sahne tekniğiyle anlatılır. *Çok anlamlı* ve

---

[796] *A.g.e.*, s. 195, 198.
[797] Stevick, 46

sembolik bir sahne ile, oldukça uzun bir özetin verebileceği kadar zengin bir hayat imajı oluşturulabilir. Metod olarak *sahne* ile *özet* arasında tek bir olayı anlamca zenginleştirmek veya çok sayıda olayın özünü ana çizgileriyle vermek bakımından fark vardır. [798] Sahne tekniğinde öyküleme ve kurmaca zamanı çakışır. Olaylar ve konuşmalar aralıksızdır.[799]

Behmen ve Tur savaş meydanında karşı karşıya gelir. İki tarafın savaşçıları ve savaş meydanı *sahne tekniği* ile anlatılmıştır:

Ḳoşunlar ḳoşulub ṣaflar düzeldi Mübārizler ṣaġa ṣola dizildi	*Sıra sıra olup saflar tutuldu, savaşçılar sağa sola yerleştirildi.*
Dikildi yir yir altun başlu sancāḳ Kimi sebz ü kimi sürḫ u kimi aḳ *kimi*	*Yer yer altın başlı sancak dikildi, kimi yeşil kırmızı ve kimi beyaz.*
Ṭururlar her biri vaḳtine ḥāżır Olurlar ᶜasker-i küffāra nāẓır	*Her biri vaktine hazır beklerler, kafir askerini gözetlerler.*
Bu cānibden daḫı Tur-ı bed-endīş Çekerdi ġuṣṣa vü ġam yirdi teşvīş	*Bu tarafta da kötü düşünceli* Tur *(aklı) karışık sıkıntı ve elem çekerdi.*
Cihānı gözine göstermeyüb Tūr Süvār oldı seḥerden mest ü maġrūr	*Tur'un dünya gözünde değildi, erkenden sarhoş ve kibirli olarak ata bindi.*
Dirildi geldi kāfir beglerinden Cehennem seglerinüñ yiglerinden	*Kâfirin ileri gelenleri (onlar) cehennem köpeklerinin güçlüleri(ydi); toplanıp geldi.*
Ḳamu bed-şekl ü bed-lehce vü bed-ḫū Seg-i dūzaḫ siyāh-pūş u siyāh-rū	*Hepsi çirkin, kötü dilli ve kötü huylu, cehennem köpeği, siyah giysili, siyah yüzlü.*
Göñülde şek gögüslerinde ḥaclar Bilinde burdun ellerinde meçler	*Gönüllerinde şirk göğüslerinde haçlar, belinde pala, ellerinde kılıç*
Muḫālif birbirine fiᶜl ü ḳavli Diridi düşmene "işkil diyevli"	*Sözü ve eylemi birbirine zıt, düşmana "işkil diyevli" derdi.*
Gelüb meydāna ṣaflar bağladı Tūr Yanınca ol cehennem segleri ḫōr	Tur *yanında cehenemin o hor köpekleriyle meydana gelip savaş düzeni aldı.*
Dikerler Tūr'uñ arḳasında merḳa İnānub Tūr aña virmişdi arḳa	Tur*'un arkasına totem diktiler.* Tur *ona inanıp güveniyordu.*
Ṭurur merḳa öñiñde çoḳ Ḫorestūs Başında būrnūs ellerinde nāḳūs	*Totemin önünde çok sayıda Hıristiyan başlarında bornoz, ellerinde çanla duruyordu.*

798 *A.g.e.*, s. 50.
799 Kıran Z., Kıran, A., 208-209.

Oķurlar Jend ü Pājend'i be-her-sū Baş açub çağrışurlar "giryalāsū"	*Her tarafta Zend-Avesta'yı okuyup, başlarını açıp "giryalāsū" diye haykırırlar.*
Gögüs gerüb iki ķolda firerler Ṭurub düşmene it gibi ürerler	*Göğüs gerip iki kol halinde yürür, düşmana it gibi ürerler.*

(2429-2442)

5.4.3. Tasvir (Betimleme) tekniği:

Anlatının kurgusal dünyasında yer alan kişi, zaman, olay ve mekāna ait unsurlar, tasvir ile görünür hale gelir. *Tasvir* kelimesi kök itibariyle "suret"ten türetilmiş olsa da bir şeyi olduğu gibi çizmek ve anlatmak değildir. Tasvir edilen şeyin karakteristik yönleri ortaya konur. Tasvir ile tasvirin içinde yer aldığı olay halkası arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Tasvir, *tarif*le mukayese edilince *gösterme* ağırlıklıdır.

Okuyucu eser bütünleşmesi için tasvirin abartılı olmaması gerekir. Suut Kemal'e göre; "tasvirin hem ruh durumlarını aydınlatması, hem dikkati dağıtmaması için çevrenin olduğu gibi değil de yalnız telkin edici unsurlarına indirilerek verilmesi, bu unsurların bileşimi olan çevre tasvirinin de ruh durumlarıyla birlikte gelişmesi gerekir." Tasvir sadece tecessüm ettirme ve somutlaştırma değildir. Dış dünyaya benzetme amacı taşıyan tasvir, aynı zamanda anlatı dünyasını süsleme ve okuyucuyu metin dünyasına dahil etme amacını taşır. Tasvir, yapılış itibariyle iki kısımda incelenebilir:

a) Nesnel (objektif) tasvir: Tasvire konu olan şey, gerçek görünümüyle verilir.[800]

Vamık u Azra'da, suyu ve içinde yer aldığı tabiī çevresi güzel bir havuz, ancak belli benzetme unsurlarından faydalanılmak suretiyle tanıtmıştır. İslam kültürü cennetteki kevser ırmağının en güzel su olduğunu telkin eder. Ağaç da yine cennetteki tuba ağacıdır. Aşağıdaki beyitlerde yer alan havuz ve diğer çevresel tasvirlerin bu anlayışla minyatürize edildiğini söylemek mümkündür:

Meger şehre yaķın bir ᶜayn-i ṣāfī Varidi ṣuyı cān derdine şāfī	*Meğer şehre yakın (bir yerde) suyu cana şifa veren temiz bir kaynak varmış.*
Müşemmen ḥavżıdı eṭrāfı mermer Ṣuyı andan içerdi ḥavż-ı Kevṣer	*Erafı mermer sekizgen havuzdu, Kevser havuzu suyunu ondan alırdı.*

[800] Tekin, 206-208.

İçerden cūş idüb ṭaşra ṭaşardı
Bir içim ṣuyın içen biñ yaşardı

İçten kaynar dışarıya taşar, suyundan bir yudum içen bin (yıl) yaşardı.

Her eṭrāfı döşenmişdi çemenler
Pür olmışdı semenler yāsemenler

Her tarafı çimenlerle döşenmiş, yaseminlerle dolmuştu.

Bir ağac bitmiş anda ṣānki ṭūbā
İrişmişdi ṡerādan tā Şüreyyā

Orada tuba gibi bir ağaç bitmiş, yerden ta Süreyyaya kadar uzamıştı.

Zemīne sāye ṣalsa her budağı
Ṭutardı gölgesi bir ulu ṭağı

Her budağı gölgesini yere düşürse bu gölge bir ulu dağı kaplardı.

Ṣığardı gölgesinde niçe biñ er
Ḳonardı anda ṭaşra çıḳsa leşker

Gölgesine binlerce kişi sığar, asker (kaleden) dışarı çıktığında orada konaklardı.

(1504-1510)

b) Öznel (sübjektif) tasvir: Tasvir edilen şeyi yazar kendi duygu ve mizacına göre değiştirip değerlendiriyorsa *öznel tasvir* söz konusudur.[801]

Behmen'in kuvvetleri ile Frenk Tur'un askerleri savaş düzeni alırlar. Savaş için sabah aydınlığı beklenir. Savaştan önceki bu gecenin tasviri savaş hakkında fikirler verecek yapıda tasvir edilmiştir. Bu savaşın sonunda Behmen esir edilecek ve Ri ülkesi zabt edilecektir.

Sipāh-ı zeng-bārı cemᶜ idüb şeb
Ṭağıtdı Rūm-ı rūzuñ dirnegin heb

Gece, zenci asker toplayıp, gündüzün Rum derneğini dağıttı.

Ḳaçurdı milk-i ġarba şāh-ı mihri
Sipāh-ı necmile aldı sipihri

Güneş şahını Batıya kaçırdı, göğü yıldız ordusuyla ele geçirdi.

Ḳamer burcına dikdi şāh-ı zengī
Fütūḥile livā-yı heft-rengi

Karanlık şahı, zaferlerle yedi renkli bayrağı Ay burcuna dikti.

Felek farḳına ser oldı serīri
Zemīn üzre zemān oldı esīri

Tahtı göğün ucuna baş oldu, yeryüzünde zaman esir düştü.

Vefā itmedi ᶜömri vü zemānı
Alub milkin felek ᶜazl itdi anı

Ömrü ve vakti yetmedi, felek ülkesini alıp onu (da) serbest bıraktı.

Ṣınub çün oldı zengī ᶜaskeri güm
Ṣabāḥın devletiyle şāh-ı encüm

Karanlık askeri yenilip kaybolunca yıldızların şahı sabahın görkemiyle

Ufuḳda dikdi bir zerrīn livāyı
Müsaḫḫar eyledi arż u semāyı

ufukta altın bayrağı dikti, yeri ve göğü boyun eğdirdi.

(2398-2404)

---

[801] *A.g.e.*, s. 207-208.

Tasvirde düzen itibariyle iki yolun takip edildiği gözlenir. Tasvir ya olaylarla içiçedir veya sonradan cereyan edecek bir takım olaylar için okuyucuyu hazırlamak gayesiyle bir bakıma bir sahne hazırlığı hassasiyletiyle *fon* oluşturmak mahiyetindedir. Bu ikinci tür tasvirlerde sahne *statik*tir ve giderek silinir. Tasvir için tasvir yapmak eserin dramatik yapısını bozar. Yazarın tasvir yaparken kendini hissettirmemesi gerekir. Bu gibi tasvirlerde yazar, okuyucusuna ve hikâyeye fon ve atmosfer hazırlarken kendi sanatkârlığını da sergilemiş olur.[802] Aşağıdaki tasvir olaylarla yani düzenlenen bir şölenle içiçedir. Tasvir için tasvir yapılmadığı, eğlencenin ruhuna uygun bir atmosfer oluşturmak endişesiyle hareket edildiği belirgindir. Sanatkâr da kaleminin gücünü göstermek imkânı bulmuştur:

Yaḳarlar şemᶜ-i rūşen şemᶜdāna Zemīni beñzedürler ās-māna	*Şamdanda parlak mum yakarlar, yeri gökyüzüne benzetirler.*
Şu deñlü yaḳdılar ḳandīl[i] mūmı Yire indi yidi çarḫuñ nücūmı	*O kadar kandil ve mum yaktılar ki (sanki) yedi göğün yıldızı yere indi.*
Kebāb u dürlü niᶜmet cerb [ü] şīrīn Kimesne şerḥ idemez biñde birin	*Kebap, yağlı ve tatlı çeşitli nimetler (vardı). Kimse binde birini anlatamaz.*
Kederden ḳalbi itmege güşāde Getürdi lāle-ruḫlar bezme bāde	*Kalbi kederden kurtarmak için lale yanaklılar meclise şarap getirdiler.*
Gülistān oldı meclis kāseler gül Arada bülbüle olmışdı bülbül	*Meclis gülbahçesi, kāseler (de) gül oldu, (kāseler)arasında sürahi bülbül olmuştu.*

(4825-4829)

Philippe Hamon'a göre tasvir, yazardan okuyucuya yani hikâye içerisinde bilgisi olan bir kişiden bilgisi olmayanı bilgilendirme fonksiyonu yüklenmiştir. Tasvir bir kahramanın bakış açısı demektir. Bu bakış açısıyla semantik hususlar, "tip kahramanlar (avare, ressam, uzman, teknisyen)", basma kalıp sahneler belirginlik kazanır. Son olarak tasvir herhangi bir kahramanın sahneye çıkmasının zeminini hazırlamak gayesiyle yapılır.[803] Vamık'ın dev Gund ile ilk karşılaşması:

Uyuridi meger kim dīv-i gümrāh Murādınca temāşā eyledi şāh	*Meğer azgın dev uyumaktaymış, şah onu enine boyuna süzdü.*

---

[802] Stevick, 251.
[803] Bourneur - Quellet, 110-111.

Ne gördi gördi bir kelb-i cehennem Başı arslana beñzer desti ādem	*Ne görsün bir cehennem köpeği, başı arslana elleri insana benzer.*
Teni ḳaplana beñzer pāyıdur ḫar Ṣanasın ḳuyruġı bir ulu ejder	*Bedeni kaplana ayakları eşeğe benzer, kuyruğunu ejderha sanırsın.*

(4511-4512)

"Mekānda yanyana bulunan ve aynı zaman içinde varolan simultane objelerin" gösterilmesi demek olan tasvir, cümlenin veya metnin kendi içindeki bütünlüğünü sağlayan bir ritim ögesidir. Bu ritim bazen, iki farklı görüntünün karşı karşıya getirilerek resimdeki yatay ve düşey fırça darbelerinin oluşturduğu etkileyiciliği yansıtır. Yalın veya gerçeğin yeniden bir yorumlanışı olarak *ışık* unsuru kompozisyonun temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar. Renk ve ışık unsurları yanında anlatının malzemesi dil olduğu için yazar kullandığı kelimelerin sesleri vasıtasıyla da sessiz tablosuna, işitme duyusuna hitap eden işlevler kazandırır. Cümlenin veya metnin kendi bütünlüğü içindeki yavaş veya hızlı tempo, gürültü veya sessizliği de beraberinde getirir. İfadelerin uzunluğu veya vecizliği, düzenli seyri veya duraklamaları tasvire canlılık verir.[804]

Renkler belli durumların sembolize edilmesi için kullanılan araçlardır. Ayrıca iç dünyanın anlatımında da kullanılan renkler dış dünyadan benzetmeler ve karşılaştırmalar yapmak suretiyle kişinin iç halinin görselleşip somutlaşmasını sağlar. Dış dünya tasvirlerinde de ışık imgesi üzerinde yoğunlaşılır. Işık da renk gibi kişinin iç dünyasının somutlaşması için kullanılan bir malzeme olur. Ses, eserlerde doğal seslerin bir yansıması olarak yer alır. Buna *yansıma* (lautmalerei) denilmektedir.[805]

Aşağıdaki beyitlerde tasvirin en kuvvetli yönü kulağa yöneliktir. Güneşli bir bahar gününde birbirine karışmış kuş sesleri hissedilmektedir.

Nesīm oldı bahāruñ nefḫ-i ṣūrı Saña ᶜarż eyledi keşf-i ḳubūrı	*Rüzgâr, baharın sur (borusunun) nefesi oldu, kabirlerin açılmasını sana sundu.*
Virüb cān ḳaṭre-i Nīsān ḥayāta Ḥayāt irgürdi emvāt-ı nebāta	*Nisan yağmuru hayatı canlandırıp, bitkilerin kurularını diriltti.*

---

[804] *A.g.e.*, s. 99-104.
[805] Klasik edebiyatımızda sesin bu şekilde kullanımı bir sanat olarak telakki edilmiş ve *aliterasyon* veya *aheng-i taklidi* terimleriyle ifade edilmiştir.

Ḳara ṭopraḳ bitürdi tāze gülşen Açıldı lāle vü nesrīn ü süsen	*Kara toprak taze gülbahçesi yetiştirdi, lale, nesrin ve süsen açıldı.*
Ṭonatmış tāze güller şāh-sārı İderdi āh u zārı murġ-zārı	*Koruları taze güller süslemişti, kuşlar ötüşmekteydi.*

(3376-3379)

Doğa güzelliklerinin tasviri eğer bir nesneyle sınırlanmamışsa taslaktan öteye gitmez. Tasvir desene yaklaşmış olsa bile, yazar ihtiyatlı olmak durumundadır. Okur, nesneleri yazarın kendine sunduğu biçimde görmek yerine bir bakıma "özgür düşlerle hülyalarda olduğu gibi" onları hayal gücü için köprü olarak kullanır. Yazar tasvirleri yalnız bırakmamalıdır.[806] İki seven insanın kavuşmasıyla bütünleşen bir tasvir:

İrişdi Ḥaḳ Taᶜālā'dan ᶜināyet Temām oldı nihāyet buldı fürḳat	*Hak Taâlâ'dan yardım erişti, ayrılık bitti.*
Açıldı baḫt [ü] iḳbālüñ bahārı Ṭolundı devr-i idbāruñ nehārı	*Şans ve talihin baharı açıldı, talihsizlik devrinin günü doldu.*
Gül-i sūrī gibi ferḫunde ḫandāñ Dil-i bülbül gibi şūrīde şādān	*Pembe gül gibi mutlu, neşeli; bülbülün gönlü gibi aşık, keyifli*

(3384-3386)

Ses imgelerinin bir kısmı melodik yapıdadır, diğer bir kısmı ise "şşşşt" (susun), "üff" (bıkkınlık, bezginlik vs.) gibi doğal niteliktedir. Koku imgesi de anlatıma organik bütünlük kazandıran bir imgedir. Sözgelimi "Hep aynı film ve havadaki hem aynı koku, kahve, ter, parfüm, likör ve sigara kokusu" cümlesinde yer koku atmosferiyle birlikte yeni bir özellik kazanmıştır. "... üstü başı ekmek kokuyordu, tıpkı köylü kadınların süt kokması gibi." örneğinde de aç bir insan için ekmek kokusu etkin bir anlatım biçimi olarak yer almıştır. [807] Eşyanın aç bir insanın gözüyle tasvir edilmesi açlığı ifade eden sayfalarca anlatımın yerini tutacak güçtedir.

Temāşā itdi gördi ol ṭolu ay Faḳa ṭaḳmaġa yoḳ bir dāne buġday	*Ayın ondördü etrafı seyretti,(kuş) tuzağ(ın)a takılacak bir tane buğday olmadığını gördü*

[806] Alain, *Edebiyat Üstüne Söyleşiler*, çev.: Asım Bezirci, İstanbul, 1985, s. 102.
[807] Zeki Karakaya, *Edebī Bir Söylem Olarak Sözsüz Aktarım*, Samsun, 1999, s. 135-139.

Sıçan düşse bacadan dirdi Allāh Yanınca yavrıcaḳları eyvallāh	*Fare bacadan düşse Allāh derdi, yanınca yavruları eyvallāh (Allāha ısmarladık)...*
Biri birine uymaz dört bucağı Düşinde görmemiş odı ocağı	*Dört köşesi birbirine uymaz, hiç ateş yanmamış hiç ocağı olmamış.*

(1299-1300,1395)

Aşağıdaki tasvir de bir savaş sahnesini uzun uzadıya anlatmak yerine sesler ve cümle dizimiyle desteklenmek suretiyle daha canlı hale getirilmiştir.

Ecel irlerini ırlardı sürnāy Cihāñı ṭolduruben hūyile hāy	*Zurna ecel erlerine şarkı söylerdi, "hay huy" sesleri dünyayı doldurmuştu.*
Nefīr efġāñile eylerdi āhengi İşidenler olurdı vālih ü deng	*Küfür feryatla koro yapmıştı, işitenler şaşırır ve ahmaklaşırdı.*
Naḳāre velvelesi ās-māna Çıḳardı velvele virüb zemāna	*Davulun gürültüsü zamana yaygara edip gürültüsü gökyüzüne çıkardı.*
Ṭabul gülbāngile eylerdi feryād Dögerdi gögsini isteridi dād	*Davul naralarla inlerdi, göğsünü dövüp adalet isterdi.*
Ḳulağını cihānuñ çıñladub "żınc" İderdi düşmeni süst dostları dinc	*"Zınc" sesi dünyanın kulağını çınlatıp düşmanı etkisiz, dostları dinamik ederdi.*

(2452-2456)

Figürün beden, giysi ve davranışlarının da bir dili vardır. Bunların oluşturduğu kompozisyon da bize kişinin sosyal ve psikolojik durumuna dair bilgiler verir.[808] Her tasvir ayrı ayrı malzemelerle yapılır ve yapı bakımından farklı karekterde olur. Olay tasviri, olayın çeşidine göre değişir. Nesne olaylarla bağlantı kurulacak bir şekilde tasvir edilir. Tabiat tasviri farklı olur. Örneğin resim tasviri resimde bulunan objeye yönelik, objeyi olduğu gibi aktarma gayretiyle yapılır. Objenin çeşidi de tasvire yön verir.[809] *Vamık u Azra*'da Frenk Tur'un askerleri aşağıdaki şekilde tasvir edilirken

Dirildi geldi kāfir beglerinden Cehennem seglerinüñ yiglerinden	*Kāfirin ileri gelenleri (onlar) cehennem köpeklerinin güçlüleri(ydi); toplanıp geldi.*
Ḳamu bed-şekl ü bed-lehce vü bed-ḫū Seg-i dūzaḫ siyāh-pūş u siyāh-rū	*Hepsi çirkin, kötü dilli ve kötü huylu, cehennem köpeği, siyah giysili,siyah yüzlü.*

[808] Bkz. *A.g.e.*, s. 118-123.
[809] *A.g.e.*, s. 83.

Göñülde şek gögüslerinde ḫaclar Bilinde burdun ellerinde meçler	*Gönüllerinde şirk göğüslerinde haçlar, belinde pala, ellerinde kılıç*

(2434-2436)

Azra'nın resmi ise objeye (modele) uygun bir şekilde ifade edilmiştir:

Bulundı bir ḥarīr içinde bir derc Niçe biñ cānlar itmişler aña ḫarc	*Bir ipek içerisinde meşk tomarı buldular, ona (emekle) binlerce can sarfedilmişti.*
Yazılmış gördiler bir ḫūb taṣvīr Ki cān virmiş yazan idince taḥrīr	*Güzel bir resim çizilmiş gördüler, öyleki çizen yaparken can vermiş (gibiydi).*
Şu yirine ḳatub rengine āteş Kim anı odile ḳılmış münaḳḳaş	*Su yerine rengine ateş katıp onu ateş ile nakışlamıştı.*
İki nergislerini ḫaste yazmış Cihān ḫalḳın ṣaçına beste yazmış	*İki nergis (gözünü) hasta çizmiş, dünya halkını saçına tutkun yazmış.*
Yañağın nūrile ḳılmış münevver Ṭudağın ḳāndile yazmış mükerrer	*Yanağını nur ile nurlandırmış, dudağını şeker ile yoğunlaştırmış.*
Virür luṭfile cānlar cānı yoḳdur Döker ġamzeyle ḳanlar ḳanı yoḳdur	*Canı yoktur (ama) lutfedip can verir, kanı yoktur, yanbakışla kan döker.*
Gören ol ṣūreti ḥayrān olurdı Niçeler cān virüben cān alurdı	*O yüzü gören hayran olurdu, nicesi can vererek can alırdı.*
Niçenüñ ᶜaḳlın ol ṣūret ḳapardı Niçeler büt-perest olub ṭapardı	*O yüz nicesinin aklını çelerdi, nicesi putperest olup tapardı.*
Yazılmış üstine altunile ter Ki ᶜAẕrā peykeridür işbu peyker	*Üzerine altınla güzel bir şekilde bu yüz Azra'nın yüzüdür diye yazılmış.*

(1550-1558)

Yapılan tasvirlerin alalade, fonksiyonsuz ve bir sanat endişesiyle metnin içine serpiştirildiğini söyleyemeyiz. Tasvirler olayın karakteri ile ilgili ve fonksiyoneldir.

5.4.4. Mektup tekniği:

Mektup hem bir anlatım biçimi hem de bir tür adıdır. Bireysel duyguların sıcaklığını taşımaktan, diplomatik mesajlar taşımaya kadar toplumsal iletişimin en yaygın vasıtalarından biridir. İnsanlık tarihinin şekillenmesinde de önemli bir fonksiyon üstlenmiş olan mektup bazen felsefî, psikolojik ve lirik derinliği ile sanatın gelişmesine destek olmuştur.

Mektubun romana girişiyle macera, yerini beşerî yönü ağır basan bir yapıya bırakır ve bu yapıyı barındıran roman türü 18. yüzyıldan itibaren daha fazla ilgi görmeye başlar. Mektup eserde anlatıcının müdahalesine imkân vermeksizin karakterlerin kendi duygu ve tepkilerini doğal biçimde yansıtmaları bakımından önemli bir anlatım tekniğidir. Bu anlatım tekniği olaylara aynı zamanda birden fazla bakış açısıyla yaklaşma imkânı da sunar. Mektup tekniğinden ya bir eserin bütün yapısını oluşturmak şeklinde, ya da eserde ihtiyaç hissedildikçe başvurulmak suretiyle faydalanılmıştır. Tekniği kullananın becerisine bağlı olarak okuyucu üzerinde oldukça etki bırakabilecek bir yöntemdir.[810]

Vamık u Azra'da Tus padişahı Taymus'un, Babek Şah'ın kızını istemek için Şadkam ile bir mektup gönderdiğini görüyoruz. Mektubun yukarıda anlatıldığı biçimde bir sanat endişesi gözetilerek "beliğ inşa" ve "fasih elfazile" manzum ve mensur olarak kaleme alındığı da *(625)* bizatihi anlatıcı tarafından söylenmektedir Anlatıcının araya girmeleri gözardı edilince "birinci şahıs-ben" bakış açısından faydalanıldığı görülür.

Pes andan mihrile mührini aldı Gözine sürdi göz ḫaṭṭına ṣaldı	*Daha sonra şefkatle düğümünü çözdü, gözüne sürdü, yazıya göz attı.*
Yazılmış ḥüsn-i ḫaṭṭile muḥaḳḳaḳ Ser-i nāme be-nām-ı Ḥażret-i Ḥaḳ	*Muhakkak yazı stiliyle "Allāh' ismiyle" başlıyordu.*
Cihānı yoġiken var eyleyen ol Her işde ḳudret iẓhār eyleyen ol	*"Cihanı yok iken var eden O, her işte kudretini gösteren O.*
Anuñ emrinden oldı cümle mevcūd Virür mevcūda nekim itse maḳṣūd	*Bütün varlıklar Onun emriyle oldu, Varlıklara arzu ettiğini verir."*
Pes andan āsitānıña sürüb yüz Duᶜā-yı devletüñde gice gündüz	*(Mektup şöyle devam eder:) "gece gündüz devletine duacıyız, eşiğine yüz sürüp*
İderüz ṣıdḳıla devlet duᶜāsın Ḳıluruz ḳapuña ḫidmet duᶜāsın	*devletine ve kapına samimi dualarda bulunuyoruz.*
Şenādan ṣoñra şāh-ı kām-rāna Sürüb yüz ᶜaczile yüz āsitāna	*Saadetli padişaha övgüden sonra eşiğine acizane yüz sürüp (deriz ki):*
Dünüñ ḳadr ola günüñ ᶜīd-i nevrūz Niyāzmend-bendeyüz iy şāh-ı pīrūz	*Gecen kadir (gecesi), gündüzün nevruz olsun! Ey kutlu padişah! yalvaran köleyiz*
İşitdüm devlütüñ burcında iy māh Ṭulūᶜ itmiş güneş mānendi bir māh	*Ey ay (gibi olan), işittim ki devletinin burcunda güneş gibi (parlak) bir ay doğmuş.*

[810] Tekin, 224-227.

Ḳuṣūrum yoḳ serīr-i salṭanatda Müyesserdür murādum her cihetde	*Saltanat tahtında eksiğim yok, her bakımdan istediğim nasip olmuştur.*
Serümde efser-i ser-tāc-ı devlet Velī burc-ı nesebde yoḳ saᶜādet	*Başımda devlet tacı (var), fakat soy burcunda mutluluk yok.*
Bitürmedi diraḫtı ᶜömrümüñ gül Ola bāġumda benden ṣoñra bülbül	*Benden sonra bahçemde bülbül olsun diye ömür ağacım gül vermedi.*
Sizüñle gerçi ẓāhirde cüdāyuz Velī fıṭrat deminde āşināyuz	*Sizinle her ne kadar uzak görünsek de yaradılış meclisinden tanıdığız.*
Bizi yad eyleme luṭf eyle yād it Bu maᶜnīde yiridür ᶜadl [ü] dād it	*Bizi yabancı sayma, lutfedip hatırla, bu anlamda adalet ve insaf etmenin yeridir.*
Ṣafā-yı himmetüñden eyleme dūr Ḳoma ḫāk-i meẕelletde bizi ḫor	*Yardımının zevkinden bizi mahrum etme. İtibarsızlık toprağında bizi hor bırakma.*
Niyāzmendüñ niyāzın ḳıl icābet Kerem göstergil iy kān-ı kerāmet	*Yalvaranın yalvarısına cevap ver,ey cömertlik madeni, bağışta bulun!*
Yetişdür himmetüñden baña behre Şeref virsün Güneş bezmine Zühre	*Yardımından bana nasip ulaştır, Zühre, güneş meclisine şeref versin.*
Ḳırān-ı mihr ü meh çün ola vāḳiᶜ Ṭoġa bir Müşterī-baḫt Zühre-ṭāliᶜ	*Ay ve güneşin kıranı gerçekleşince bir Müşteri bahtlı, Zühre talihli doğsun.*
Güneş gibi cihānı ide pür-nūr Ṣafāyile ola yiryüzi maᶜmūr	*Güneş gibi cihanı nur doldursun, neşeyle yeryüzü bayındır olsun!*
Sebeb olmaġa himmet eyleñ iy şāh ᶜİnāyet eyleye luṭfından Allāh	*Ey şah, yardım etmen için Allāh'ın lutfetmesini dilerim!*
Dil ü cān ola luṭfuñ birle ābād Ki bāḳī ᶜömr [ü] devlet müstedām bād	*Lutfunla, ömrüm sonsuz, devletim sürekli can u gönlüm şen olsun!"*
Oḳudı nāmesini nām-dāruñ Rumūzın bildi nedür aṣlı kāruñ	*Şöhretli (padişah)ın mektubunu okuyup ne demek istediğini anladı.*

(628-649)

5.4.5. Duraklama tekniği:

Duraklamada öyküleme süresi, hiçbir olay süresiyle denk değildir. "Duraklama anlatıda hiçbir olayın olmadığı, olayların akışını kesen anlatıcının yorumlarına ya da betimlemelerine yer veren bir bölümdür."[811] Zaman sadece itibari aleme mensup olan anlatıcının sözlerini sarfetme süresi kadar işler. Bunun

---

[811] Kıran, Z.,- Kıran, A., 208.

dışında işleyen zaman sadece *lektür* (okuma) zamanıdır. Duraklama, zamanın olduğu kadar olayların da kesintiye uğradığı anlamına geliyor.

Vamık, Huceste tarafından eğitilir, her ilimde söz sahibi bir duruma getirilir. Vamık ve Behmen'e mezuniyet töreni düzenlenir. Hem öğrencilere hem de bunları yetiştiren hocaya çokça ödüller verilip taltif edilir. *Anlatıcı-yazar* bu kısmı anlattıktan sonra bir değerlendirme yapmadan tekrar itibarī aleme dönmez.

Zihī devrān zihī devletlü sulṭān Kim itdi ehl-i ᶜilme bunca ihsān	*Ne güzel devran, ne hoş devletli sultan ki ilim sahibine bu kadar bağışta bulundu.*
ᶜAceb devrān irişdi gitdi şefḳat Ne ehline ne ᶜilme ḳaldı raġbet	*(Şimdi) Acayip bir devir oldu, merhamet kalktı, ne ilme ne ilim sahibine itibar kaldı.*
Eger raġbet umarsañ ḫor olursın Hüner ᶜarż eyleseñ maḳhūr olursın	*Eğer itibar beklersen horlanırsın, sanat sunarsan, aşağılanırsın.*
İderseñ ḫidmeti müft ummayub cāh Gören dir āferinler bārekallāh	*Makam beklemeden bedava hizmet edersen gören bravo, barekallāh der.*
Dilerseñ cāyize dirler denīdür Ġınāya müflis iflāsa ġanīdür	*Ödül arzularsan alçaktır, zengine yoksul, yoksula zengindir derler.*
Elüñde varına eyle ḳanāᶜat Şükür ḳıl itme devrāndan şikāyet	*(Camil) elinde olana razı ol, şükr et devrandan şikayet etme!*

(831-836)

Anlatım bu şekilde 846. beyite kadar sürer. Bu kısımda olay zamanı ve vakanın cerayanı *durakla*mıştır.

5.4.6. Özetleme tekniği:

Tom Jones'a göre: "...Olağanüstü bir olayla karşılaştığımız zaman, onu bütün boyutlarıyla okuyucunun gözleri önüne sermek için hiçbir zahmetten kaçınmayacağız ve kağıdımızı da esirgemeyeceğiz. Fakat dikkat çekici herhangi bir olay yoksa, yıllar geçse bile hikâyemizde büyük bir zaman süresini atlayıvermekten korkmayıp sadece önemli olayları kaydetmekte tereddüt etmeyeceğiz." Bu sözler *özetleme* ve *sahne* tekniğinin karakteristik özelliğini gözler önüne serer.[812]

Özetleme, süre açısından değerlendirilince, anlatının süresi öykünün süresinden kısadır. *Sahneleme* tekniğinde ayrıca kişilerin birbirleriyle ilgili

---

[812] Stevick, 45

düşünceleri yer alır. Anlatıcı belli bir süre içerisinde olup biten her şeyi anlatmayı hedeflemiştir. Kişelerin sözleri, hareketleri ve olaylar *doğrudan*, açık ve anlaşılır bir şekilde gözler önüne serilir. Konuşmalarda da ardarda ve aralıksız bir ritim söz konusudur. Süre açısından bakılınca öyküleme zamanı ile kurmaca zamanının çakıştığı görülür.[813] *Eksilti* bazı olayların "ertesi gün", "ertesi hafta" "on yıl sonra" gibi şekillerde geçiştirilerek olay zamanının hızlandırılması anlamına gelir[814] ki bu teknik de özetlemenin bir alt birimi olmalıdır.[815]

Şah Taymus'un Şah Babek'in kızıyla evlenmesini müteakip, olay özetleme tekniği ile anlatılmıştır. Olay zamanı uzun olduğu halde anlatım zamanı kısadır.

Ṭoḳuz ay itdi çün Meryem taḥammül *Meryem, dokuz ay katlanınca bir gül yüz-*
Vücūda geldi bir gül yüzlü bülbül *lü bülbül (gibi ağlayan çocuk) doğdu.*
(700)

Çocuğun büyümesi de özetleme tekniğiyle anlatılmıştır:

Çün oldı nāzile perverde ol gül *O gül nazlı büyütülünce bir yaşına girip*
İrüb bir yaşına ötdi çü bülbül *bülbül gibi öttü.* *(763)*

İrişdi çünki üc yaşına Vāmıḳ Vamık *üç yaşına varınca görenler can u*
Görenler cān u dilden oldı ᶜāşıḳ *gönülden ona aşık oldu.* *(764)*

İrişdi beş yaşına şāh-ı ferrüḫ *Kutlu şah beş yaşına vardı, hiç kimseye*
Degürmez oldı hīc kimseye pāsuḫ *karşılık vermez oldu.* *(768)*

5.4.7. Geriye dönüş tekniği:

"Anlatı ve Zaman" başlığı altında *Geriye Dönüş Tekniği*nin zaman açısından ifade ettiği anlam üzerinde duruldu. (Bkz s. 353-356) Estetik işlevi açısından şu değerlendirmelere ortaya konabilir. Dar anlamıyla geriye dönüş, olay ve kişileri tanıtmak için yakın zamana, bir gün veya birkaç gün öncesin dönmek demekti. Geriye dönüşten gaye anlatılan bir durum veya düşünceyi desteklemektir. Aynı zamanda güncel olanla yakın geçmişe ait olan birbirine bu teknikle bağlanmış olur. Geriye dönüş bir olay veya okuyucuyu aydınlatmak gayesiyle geriye dönüş söz konusuysa bu da *yapıcı geriye dönüş* olarak adlandırılır. Yapıcı geriye dönüş ile

---

[813] Kıran, Z., - Kıran, A., 208-209
[814] *A.g.e.*, s. 209.
[815] *Duraklama* tekniğiyle beraber *sahne, özetleme* ve *eksilti* tekniklerini, zamanın işleyişini esas almak suretiyle *Tasvir tekniği* başlığı altında incelemek mümkündür. Bu teknikler, metni sunuş ritmi sağlamak için kullanılan anlatı yollarıdır.Aynı zamanda itibarī zamanın değerlendirilmesi için gözardı edilmemesi gereken hususlardır. (Bkz. *A.g.e.*, s. 208-209). Anlatım teknikleri eserde estetik yapı ve iletişim esas alınarak yapılmış olan bir sınıflandırmadır.

okuyucunun merak ettiği daha doğrusu merak konusu olduğu tahmin edilen hususlara açıklık kazandırılır. Böylece okuyucu hem kahramanı hem de o kahraman etrafında vuku bulan olayları daha iyi anlamış olur[816]

Behmen, Azra Hakim ve Dilpezir Tur'a yenilmek üzereyken, tesadüfen Merzban ve ordusunun ulaşmasıyla kurtulurlar. Merzban geriye dönüş tekniği ile tanıtılır:

Şu vaḳtin kim güzeller şāhı ᶜAẕrā Cemāli naḳşın itmişidi inşā	*Güzeller şahı Azrā'nın güzelliğini resmettirdiği zaman* *(3742)*
Anuñ birini bir ehl-i dil almış Zemānile meger ol Ṭūs'a gelmiş	*Bir gönül ehli o(resimler)den birini almış zamanla Tūs'a gelmiş,* *(3746)*
İletmiş pād-şāha anı pīşkeş Görüb şāhuñ düşer cānına āteş	*onu hediye olarak padişaha sunmuş.Şah görünce canına ateş düşmüş.* *(3747)*
Meger ol devr içinde bir ulu şāh İdinmişidi Ṭūs'ı taḫt u dergāh	*Meğer o devirde bir ulu şah Tūs'u başkent ve karargah edinmişti.* *(3748)*
Çü gördi Merzbān ol ṣūreti ḫūb İdindi cān u dilden anı maḥbūb	*Merzban o güzel yüzü görünce ona can u gönülden aşık oldu.* *(3751)*
Ḳodı taḫtı vü terk itdi diyārı Bıraḳdı cümle gözden kār [ü] bārı	*Tahtı bırakıp oraları terk etti, işi gücü bıraktı, (hiçbir şey) gözünde değildi.* *(3755)*
Cihānı seyr iderken Merzbān Şāh O gün ol cenge irdi yolı nāgāh	*Merzban Şah cihanı gezerken, o gün yolu ansızın o savaş(ın olduğu yer)e ulaştı.* *(3769)*

5.4.8. Montaj tekniği:

"Montaj tekniği, bir romancının, genel kültür bağlamında bir değer ifade eden anonim, bireysel ve hatta ilahī nitelikli bir metni, bir söz veya yazıyı, *kalıp halinde* eserinin terkibine belirli bir amaçla katması, kullanması demektir." Romancılar montaj tekniğinden eserin genel yapısını kurmak ve kompozisyonu oluşturmak için faydalanırlar. [817] Klasik edebiyatımızda tanımda yer alan unsurları bünyesinde toplayan terim *iktibas*tır. *İktibas* anlamı güçlendirmek ve estetik düzeyde güzelleştirmek bakımından da montaj tekniği ile ortak bir işleve sahiptir. *Manevi iktibas* ise bazen bir metnin bütününe hakim bir kompozisyon oluşturabilir. Ayrıca terbi, taştir, tahmis, tesdis vs. alıntılanan manzumeleri

[816] Tekin, 236-238.
[817] *A.g.e.*, s. 243-244.

yeniden yapılandırma anlamındaki nazım şekillerinin, modern anlamda *montaj* tekniği ile örtüştüğü görülür. Üstelik Oğuz Atay'ın *Bir Bilim Adamının Romanı*ndaki Mustafa İnan'ı karakterize etmede faydalanılan "Dost bi-perva Felek bi-rahm devran bī-sükūn" mısraının ve benzeri alıntılar ortak bir kültürün ifade imkânlarından olmak bakımından montaj olarak yorumlanması[818] yukarıda sözü edilen terimlere biraz daha sıcak bakılması gerektiği anlamına gelmektedir.

Anonim nitelikli montajlara, Klasik edebiyatımızda *darb-ı mesel* denmiştir.

İkilik eyleyende birlik olmaz Meşeldür gücile gökceklik olmaz	*İkilik edende birlik olmaz, 'Güç ile gökçeklik (zorla güzellik) olmaz' denmiştir.*

(2361)

Ayet ve hadis *montaj*ları ise *iktibas* olarak kaydedilmiştir.

Çekildi sürme **mā-zāġa'l-başar**dan *Gözi ḥaḳ nūrın aldı her naẓardan*	*"Gözü şaşmadı" ayetinde sürme çekildi, gözü her bakışta Hak nurunu gördü.*

(211)

(*Mā-zāġa'l-başar ve mā ṭaġā*: "(Muhammed'in) **göz(ü) şaşmadı** ve sınırı aşmadı." Ayet: Necm 17.)

5.4.9. Diyalog tekniği:

Diyalogun en temel işlevi gizli olanı belirgin hale getirmek ve soyut olanı somutlaştırmaktır. Holman'a göre diyalog, olayların gelişiminde bir basamaktır. Kahramanların psiko/sosyal konumlarının açıklanmasına yarar. Anlatıma doğallık verir, düşünce ve felsefelerin yansıtılmasını sağlar. Farklı kişilerin bir araya gelmesi ve konuşması, üslupların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Diyalog metni hafifletir.[819]

Görmediği halde, duyduğu haberlerle Vamık'a aşık olan Azra değişmiştir, yüzü solgundur. Sürekli bir hüzün ve suskunluk içindedir. Dadısıyla Azrā arasında şu konuşmalar geçer:

Buyur derdüñ baña iy derde dermān Devā olsun ideyin cānı ḳurbān	"...*Ey derde derman, bana derdini söyle, deva olacaksa canı(mı) kurban edeyim.*

[818] Aytaç(1990), 57. (Yazar konuyla ilgili incelemesinde alıntıyı ikiye ayırmış ve resmi nitelikte olanlarına *montaj*, diğerlerine ise *Edebī Alıntı* ismini vermiştir. *A.g.e.*, s. 57-58)
[819] Tekin, 255-255.

Çü maʿlūm ola bīmāruñ mizācı Ṭabībüñ fāyide eyler ʿilācı	*Hastanın bünyesi bilinince doktorun ilacı da faydalı olur.*
Dilerseñ kim ola derdüñe dermān Ṭabībe eyleme derdüñi pinhān	*Derdine derman olmasını istiyorsan derdini doktordan gizleme!"*
Şeker-leb geh yanardı geh ḳızardı Gül-i raʿnāleyin beñzi ḳızardı	*Şeker dudaklı (Azrā) bazan yanar,bazan kızarırdı; yüzü güzel gül gibi kıpkırmızıydı.*
Didi göynüklenüb ʿAẕrā-yı şeydā Derūnumda bir ʿillet oldı peydā	*Divāne Azra kederlenip "Yüreğimde bir hastalık belirdi." dedi*
Baña bir derd ulaşdı yāresi yoḳ Hemān ölmekden özge çāresi yoḳ	*"Bana yarasız bir dert ulaştı, (onun) ölmekten başka çaresi yok.*
Niçe biñ yıl ʿilāc eylerse Loḳmān İdemez çāre yoḳ ol derde dermāñ	*Lokman binlerce yıl ilaç yapsa da o derdin dermānı yok, çare olmaz."*
Eyitdi dāye iy gözüm çerāġı Ayaġuñ ṭopraġı cānlar ṭuraġı	*Daye, "Ey gözümün ışığı!" dedi, "Ayağının toprağı canların yurdudur.*
Egerçi ʿillet olur gündüze dün Gicenüñ gündüzi var iy yüzi gün	*Her ne kadar gündüze gece dert olsa da ey güneş yüzlü! (Her) gecenin gündüzü vardır.*
Olur her menzilüñ āḫir karārı Zemistānuñ ṣonında nev-bahārı	*Her yolun sonunda bir durak, kışın sonunda bahar olur.*
Ne dilde derd ola dermān bulundı Ne cānda ṣabr ola cānān bulundı	*Hangi gönülde dert olsa derman bulunur, sabreden can da canana ulaşır.*
Sözüñdür ḫaste göñlümüñ şifāsı Buyur derdüñi iy dertler devāsı	*Sözün hasta gönlümün şifasıdır, ey dertler devası derdini söyle!"*

(1046-1057)

5.4.10. İç monolog tekniği:

"Yazarın, figürlerinin akıllarından geçeni, içlerinden geçirdiklerini, onların kendi kendileriyle konuşmaları tarzında yansıtma tekniğine verilen addır. Roman, figürlerinin içini okumaktır bir bakıma."[820] Gürsel Aytaç'ın yapmış olduğu bu tanımda geçen "kendi kendileriyle konuşma" ifadesi Mehmet Tekin tarafından "iç diyalog" olarak müstakil bir başlık altında incelenmiştir. Ayrıca iç monologu, çağrışıma dayalı, zaman ve mekân kategorilerine uymayan ve figürün aklından geçenleri ifade eden *bilinç akımı*ndan da ayırmak gerekir.[821] Bir eserde iç monolog

[820] Aytaç (1990), 54.
[821] Aytaç (1991), 71.

tekniğinin başarılı bir şekilde ortaya konması roman tekniğinin ulaştığı seviyeyi göstermek bakımından oldukça önemlidir. Sözgelimi Recaizade'nin *Araba Sevdası*'nda bu tekniği 1896'da uygulamış olduğunun Berna Moran tarafından ortaya konulması "dünya edebiyatı açısından küçümsenmeyecek bir katkıdır."[822]

İç konuşma tekniğinde yazar aradan çekilir ve aktarma görevini bırakır. Okur roman kişisinin zihnini bir sinema gibi seyreder.[823] İç konuşmada dil, konuşma diline benzer yani konuşma dilinin sadeliği ve doğallığı görülür. İç monologlar, figürlerin pasif yaradılışlı olduğunun bir belirtisidir. Bu yöntemin uygulandığı parçalarda doğallık esas unsurdur. İç konuşma kendini sesli konuşmanın mantığıyla yansıtmaya başladığı an, eserde tekniğin başarısızlığından söz edilir.[824]

Yanardı şemᶜ-veş bir gice ol māh Bu endīşe düşer fikrine nāgāh	*Bir gece o ay mum gibi yanmaktaydı, ansızın şu fikir aklına düştü:*
Çekince ḥasretile intiẓārı Sefer it ḳıl teferrüc her diyārı	*"Hasretli bekleyişi çekinceye kadar git, başka yerlerde gezintiye çık.*
Diyār-ı yāre ᶜazm it bağla maḥmil Ḳamersin seyr ḳıl menzil-be-menzil	*(Atı) eğerle sevgilinin yurduna git, aysın bir yerden başka bir yere seyahat et!*
İre seyrüñ şeref burcına bir gün Ḳırān-ı saᶜd ideler ayile gün	*Yolculuğun bir gün şeref burcuna varsın, ay ile güneş mutluluk yörüngesinde buluşsun*
Irağ olsa ne deñlü küy-i cānān Yaḳın olur ᶜināyet itse Raḥmān	*Yarin mekânı ne kadar uzak olsa da Rah- mān (olan Allāh) fırsat verirse yakın olur.*
Meşeldür gerçi ḫalḳ bu sözi ḥaḳ dir Kim olmaz ᶜāşıḳa Bağdād ıraḳ dir	*Meseldir, halk bu sözü doğru söymiştir: 'aşıka Bağdat uzak değildir'.*
Ṭur imdi ᶜazm-i Bağdād eyle iy cān Müyesser ola tā ki vaṣl-ı cānān	*Ey can, kalk şimdi Bağdat'a git, sevgiliye kavuşmak nasip olana kadar (ara)!"*
Girüb merdāne ṭona ol cihāngīr Ṭaḳındı tīrkeş ḳuşandı şimşīr	*O yiğit (Azrā) erkek elbisesi giyindi, ok sadağını takındı, kılıç kuşandı.*

(1216-1223)

[822] Aytaç (1990), 17.
[823] Moran, 63.
[824] Tekin, 265-266.

5.4.11. İç çözümleme tekniği:

Anlatıcının araya girerek kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarmasına denir. İç çözümleme tekniği bilhassa *anlatma*nın yegane aktarma tekniği olduğu dönemlerde, *iç monolog* ve *bilinç akımı* tekniklerinin keşfinden önce sıkça başvurulan bir teknik olmuştur. Yazar kendi duygu ve düşüncelerinden uzak objektif bir biçimde kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarır.[825] *Vamık u Azra*'da:

Hemāndem baḥr-ı fikre ṭaldı dāye Niçe rūşen güherler aldı dāye	*Dadı aynı anda fikir denizine daldı, nice parlak cevherler çıkardı.*
Araşdurdı zemānile zemīni Bu fikri ḫoş görür ol nakş-ı Çīnī	*Zaman ve mekânı araştırdı,Çin'e mahsus (incelikte) bir resim (çizdirme) fikri hoştu:*
Ki nakş itdüre ᶜAẕrā'nuñ nigārın Gören anı göre ᶜAẕrā ᶜiẕārın	*Azra'nın resmini çizdire onu gören Azra'nın yanağını gör(müş ol)a!*
Ṣala resmile ol naḳşı zemīne Kimi dīnden çıḳa kim gire dīne	*Bu resmi (bütün) yeryüzüne dağıta, kimi dinden çıka, kimi dine gire...*
	(1126-1129)

Behmen, Taymus Şah'a Vamık'ı perişan eden resimden bahseder. Taymus Şah oğlunu aşık eden bu resmi görmek ister:

Görür Ṭaymūs Şāh bir naḳş-ı bī-cān Melek maᶜnīde vü ṣūretde insān	Taymus *Şah cansız bir resim görür; manâda melek ve görünüşte insan.*
Velī cānlularuñ cānın uğurlar Ne cān cānından īmānın uğurlar	*Fakat canlıların canını çalar, ne canını (hayır), canından imanını çalar.*
	(1624-1625)

Aşağıdaki örnekte de şair Vamık'ın psikolojisini yansıtmak bakımından oldukça başarılıdır:

Ḳonub ol dün sarāyına ḥiṣāruñ İşin fikr eylediler rūz-ğāruñ	*O gece kalenin sarayına oturup zamanın gösterdiği işleri düşündü.*
Görürler dehr-i dūnuñ yoḳ vefāsı Cefā vü cevr ü miḥnetdür ṣafāsı	*Aşağılık dünyada vefa olmadığını, rahatlığın eziyet sıkıntı ve keder olduğunu görür.*
Birez ᶜAẕrā'yı yād itdi şehenşāh Birez begligin añdı eyledi āh	*Şahlar şahı biraz* Azra'*yı, biraz beğliğini anıp ah etti.*

[825] Moran, 62-63.

Atasın anasın ğurbet beläsın Arada geçilen fürḳat beläsın	*Anasını, babasını, gurbet belasını, bu arada ayrılık belasını*
Görüb Behmen'den ayru düşdügini Añub ağladı şayru düşdügini	*Behmen'den ayrı düştüğünü, hasta yattığını anıp ağladı.*
Felek cevrinden itdi çoḳ şikäyet Cefä cänına kär itmişdi ğäyet	*Feleğin işkencesinden çok şikäyet etti. Sıkıntı canına yeterince kar etmişti.*

(2592-2597)

6. ÜSLUP

6.1. Teori:

Yazarın tarihsel, toplumsal, psikolojik vs. yönlerinin ortaya konması, incelemeye alınan eseri için orijinal tespitler olmayabilir. Ancak yazarından bağımsız olmadığını hissettirebilen eser varlığını ispat edebilir. Bu bakımdan üslup incelemesi eseri ve eser sahibini değerlendirmenin en önemli ölçütü olmalıdır.

Pierre Quiraud'a göre "Üslup ilminin en acil görevi, bizzat üslup kavramından başlayarak konusunu, yapısını, gayelerini ve metodlarını belirlemektir."[826]

Üslup bahsinde öncelikle göz önünde tutulması gereken husus, bir metot tayin etmek olmalıdır. Şerhten başka bir yaklaşımın söz konusu olmadığı klasik metinlerimizin teorisine dair boşluğu doldurmak için ilk adım ve bir bakıma ilk zorunlu değerlendirme esere yönelik olacaktır. Eserden kendi teorisini oluşturmasını, kendi değerlendirme yöntemini tayin etmesini beklemek durumundayız.

Tezkirelerde üslup, *tarz, yol, vadi* anlamlarıyla kullanılır. Bu kullanımlarda *üslub-ı şiir, üslub-ı inşa, tarz-ı gazel* gibi ifadeler pek fazla önem arz etmezler. Fakat aynı terimin şairin üslupta şahsiyetini ortaya koyup koymadığını ifade etmek için kullanıldığı da görülür. Üslupta şahsiliğin bulunup bulunmadığı araştırılır. Sözgelimi Ulvî'nin üslubu için "şuara-yı selef tarzı, kudema üslubu" gibi ifadelerin kullandığı görülür. Üslupta şahsiliğin yanısıra öncelik, yenilik, icad yani orijinalite aranır.[827] Tezkireler bize çok sınırlı ölçüde ve kısmen-objektif malzeme verirken, bir esere dair eleştirel ve teorik değerlendirmeyi bir başka sanat eserinden hareketle

---

[826] Pierre Quiraud, "Üslup İlminin Vazifeleri" (çev.:Eriman Topbaş) Türk Yurdu, 12, 53, Ocak 1992, s.37.
[827] Harun Tolasa, *Sehi Latifi, Aşık Çelebi Tezkireleri'nde Şair Tetkik ve Tenkidi*, AÜ EF Doçentlik Tezi, Erzurum, 1975, s. 274-277.

yapmak gerekiyor. Teoriyi, yine şair veya yazar olan bir sanatkârın kaleminden, sözgelimi *tercüme, tazmin, tanzir, şerh, terbi* ve *tahmis* gibi özel beğenilerle oluşturulmuş veya umumiyetle polemik havasında olan *hiciv* gibi eleştirel anlam taşıyan metinlerden takip edebiliyoruz. Sözgelimi, Nābī üsluba dair;

Hüsn-i tabir verir ma'nīye hüsn-i diğer

Şevket-i hüsne çok imdadı olur üslubun

derken Nef'ī de;

Sözde nâzir olmaz bana ger olsa âlem bir yana

Pür tumturak u hoş edā na Hafiz'em ne Muhteşem

beytiyle kendini övüp, tabiatıyla üsluptan bahsetmiştir. "Nazir olmaz bana" ibaresi "üslubun bireyselliğiyle,"pür-tumturak" ifadesi de *ihtişam* veya *yüksek üslup düzeyi* ile izah edilebilir.

Şehy Galib'in *Hüsn ü Aşk*'tan dolayı söylediği;

Tarz-ı selefe tekaddüm ettim

Bir başka lügat tekellüm ettim

beyti de şairin üslup sahibi olduğunun veciz ifadesidir. Diğer eserlerde yer alan düzeyli fahriye ve sebeb-i telif kısımları da üsluba işaretleri bakımından incelenebilir.

Üslup konusunda yazılmış olanlar 19. yüzyıldan geriye gitmiyor. Recaizade'nin *Talim-i Edebiyat* isimli eseri modern manada ilk teori kitabı olarak kabul ediliyor. Bu dönemde o zamana kadar Arapça ve Farsça olarak okutulan belagat kitapları, yerini, batının modern retorik anlayışından çizgiler taşıyan Türkçe belagat kitaplarına bırakmıştır.

Üslubun kronolojik çizgisine bağlı kalarak metodu belirlemek için kafamızı kurcalayan bir takım sorulara cevap bulmak zorundayız. Mevcut olanlardan hareketle nazarī ölçüler tespit edilebilir mi? Batıdan alınmış metodlar yerli edebiyata ne şekilde tatbik edilebilir? Terminoloji nasıl tayin edilecektir? Eseri esas kabul etmek açısından strüktüralist (yapısalcı) bakış açısı ile Divan şiirinin tahlile bakış açısı arasındaki yakınlık hangi seviyededir? Belagatten hareketle bir metin inceleme yöntemi geliştirilebilir mi? Metnin yapısı yerine konusunu esas alan mesnevi için, *yapılsalcı* bir yaklaşım yeterli midir? Üslup incelemesi, değerlendirmeye alınan eserin hangi yönünü takviye eder?[828]

---

[828] Bu sorulardan bazılarının problem teşkil ettiği bir mülakata dikkat çekmek gerekiyor. (Bkz. Okay, 247-262)

6.1.1. Klasik üslup anlayışı:

Kelam ve Üslup:

Miralay Süleyman Beğ ile dokuz asır boyunca Arapça ve Farsça olarak belagat okuma geleneği kırılır. Yazar *Mebanîü'l-İnşa* isimli eserinde Arapça ve Farsça eserler yanında, Fransızca'dan Emile Lefranc'ın *Traite Theorique et Pratique de Litterature* isimli eserinden de faydalanmıştır ve batı retoriğinden faydalanan ilk teorisyendir.[829]

Miralay Süleyman Beğ'in *Mebanîü'l-İnşâ*'sında *kelam, üslup* karşılığı olarak kullanılmış ve üç kısma ayrılmıştır.

1- Kelam-ı basit: Sözün sade, kısa, fikir ve tasavvur bakımından saf ve tabiî olanıdır.

2- Kelam-ı Mutedil: *Kelam-ı alî* ile *kelam-ı adî* arasında bulunur. Bu tür kelam okunduğunda tatlılık ve güzellik verdiği gibi fonetiği de kulağa zevk verir. Kelam-ı Mutedil bazı özelliklere sahiptir:

a) Servet: Servet-i kelam (söz zenginliği); parlak fikirlere, güçlü hayallere, tesirli ince nüktelerin uyumlu güzelliğine verilen isimdir. Bu da sözün genişliği ve coşkusunun birlikteliğiyle gerçekleşir.

b) Rikkat ve Letafet: Eşyaya bakış açısı bakımından avamın üstünde bir dirayetle anlama, ince ve nüktedan olma yetisidir. "Kraliçe Elizabet, baş vekiline meclisde ne geçtiğini sorduğunda dört saat geçti demiş." gibi.

c) Nezaket ve Zarafet: Doğuştan gelen yetenekler, hissî kıvraklık ve serilik ile zihinde ortaya çıkan inceliklerin ifadesidir. Çeşitli zarafet şekilleri vardır. Medihte yapmacıklıktan kaçınmak şeklinde bir zarafet söz konusuyken, azarlamadaki zarafet, söze bir başka görünüş verilerek ifadenin hafifletilmesi şeklinde ortaya çıkar. Sözgelimi "Ondördüncü Lui mağlub olan genaralin birine makam-ı tekdirde olarak -bizim başımızda bulunan bir adam mesud olamaz demiş." gibi.

ç) Tilavet-i Kelam: Tilavet-i kelamda güzellik, coşkunluk, yiğitlik ve hiddet havası hakimdir.

3- Kelam-ı Alî: Büyük fikir, hayal ve hislerden, sağlam ve gerçek tabirlerle yüce gayelerden bahseden metinler kelam-ı alî olarak sınıflandırılır. Kelam-ı alî'yi tanımlayan ve karakterize eden terimler:

---

[829] Kazım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara, 1996. s. 24.

a) Hiddet: Kelamın hiddeti, hislerle tahrik olunmuş bir şiddet demektir. Bunda kelamdan ziyade konuşma ve harekette sertlik ve kuvvet vardır.

b) İhtişam: Kelamın hem yüce ve hem de süslü olmasıdır. Büyük tasavvurlarla vücut bulan bir takım yüce fikirlerin bildirimi *ihtişam*lıdır. Gürültülü patırtılı kelimelerle yanlış bir fikri ortaya atmak demek olan *gulüvvün* bu kelam içinde yeri yoktur.

c) Ulviyyet-i Hususiyye: İnsan aklının ulaşabildiği seviyede genişlik, ululuk ve yükseklik ile sözlü ifade etmeye denir. Bir kelime bir nükte veya bir hareketten ibaret olup tesiri şimşek gibidir.

ç) Ulviyyet-i Tasavvur: Hayrete düşürecek şekilde yüce hususları gerçek görünüşlerine yakın biçimde tasvir etmektir.

d) Ulviyyet-i Tefekkür: Yüce bir fikri veciz bir şekilde beyan etmektir.

e) Ulviyyet-i Hiss: İnsanlık tabiatının üstünde istidat ve ilhamla ortaya konan his demektir.[830]

Mehmet Rifat, Abdurrahman Fehmi Efendi'nin *Tedrisat-ı Edebiyye* isimli eserinde kaydedilen üsluba dair bilgilere bazı ilaveler yaparak konuyu şu şekilde değerlendirmiştir: Üslubun değişebilir ve değişmez kuralları vardır. Üslupta konunun karekteri ne olursa olsun *vuzuh, haliset, tabiiyyet, münakkahiyyet, mutabakat, asalet, ahenk* ve *muvafakat* kaideleri değişmezdir.

Vuzuh: Disiplinli ve güzel düşünüp açık bir şekilde ifade etmektir.

Haliset: Bir ifadenin, fesahati bozan *muhalefet-i kıyas, muhalefet-i istimal, za'f-ı telif, takīd* ve *garabetten*[831] korunmuş olmasıdır.

Tabiiyyet: Sühulet (kolaylık) de denilir. İşlevsiz süslülük ve işlevsiz sanat gösterişinden kaçınmak suretiyle fikir ve tasavvurların apaçık, olduğu gibi sunulmasıdır. *Sühulet*, sözü sanat gösterisinden, fikri özentiden kurtararak aktarmaktır.

---

[830] Miralay Süleyman Beğ, *Mebānīü'l-İnşā*, 2 C. İstanbul, 1288-1289, s. 21-67.

[831] Bazı yazarlar bir-iki madde daha ilave etmiştir: Kıyasa muhalefet: Kelimenin genel kullanım tarzına aykırılığı. Zaf-ı telif: Sözü meydana getiren birimler arasında öncelik ve sonralık sırasında uyumsuzluk şeklinde görülen karışıklık. Takīd: İfadenin kasdedilen manadan uzak olması. Garabet: bir ibarede alışılmamış sözlerin kullanılmış olması. Tetabu-ı İzāfāt: Zincirleme isim takımı. Ahenk yönünden fesahati bozar. Çok sayıda yan cümle veya "niteleyiciyi" bir yüklemde toplamak. Kesret-i Tekrar: Söze lafzī veya manevī meziyet sağlamayan ve bir ifadenin içinde ikiden fazla yer alan tekrardır. Tenafür: Aynı yahut yakın mahreçten çıkan seslerin bir kelime yahut bir terkipte (tamlama veya cümle seviyesinde) toplanması. Şiveye Mugayeret: (İstimal-i muhalefet) Kelimenin kaide veya lügata değil, toplum içinde, en azından yazarların kullandığı alışıldık biçimlerden farklı kullanılması. İmlasızlık: Yazım hatası.

Münakkahiyyet: Sözün, bir hususu açıklığa kavuşturacağı ölçüden az veya çok olmayacak ölçüde söylenmesidir.

Mutabakat: Fikir ve manaların özel yani kendilerine has olan söz ve tabirlerle ifade edilmesidir. Mutabakat da ifadenin vuzuha kavuşmasına hizmet eder.

Asalet: Söz ve ifadenin bayağılıktan korunmasıyla fikir ve hayalin kabalık ve alçaklıktan arınmış olmasına *asalet-i üslub* denir.

Ahenk: Sözün düzenli (ritimli) olmasından ortaya çıkan bir duyma zevkidir.

Muvafakat:[832] Mehmet Rifat'ın sınıflandırmada adını vermesine rağmen izah etmediği bu terim Recaizade tarafından da üslup ile muhteva arasında kurulan bir ilgiyle kısaca ortaya konmuştur. Recaizadeye göre *muvafakat*, anlatılmak istenen şeyin içeriğine göre üslubun *zinet azamet, ihtişam, şetaret, ciddiyet, şiddet* gibi hallerden birine göre tanzim edilmesidir.[833]

Recaizade, belagat kitaplarındaki fesahati bozan hususlara *müşkilpesendlik* maddesini ilave etmiştir. Ona göre fesahat konusundaki aşırı dikkat, özen, mantık ve kurallara bağlılık *müşkilpesendliği* doğurur. Bu ise ifadenin zayıflayıp mananın güzellik ve tesirini kaybetmesi anlamına gelir. Recaizade'nin *müşkilpesendlik* maddesini ilave etmesinin sebebi, Lefranc'ın tesiri olarak yorumlanmıştır.[834]

Fesahati üslubun birinci vasfı olarak değerlendirmiş ve *üslûb-ı sıhhat-i ifâde ve mutabakât-ı elfâz* olarak tanımlayarak şartlarını şu şekilde sıralamıştır: Fesahatin ilk şartı ifadenin sıhhati (doğruluğu) ve lafızların birbirleri ile uyumudur. İfadenin doğruluğu ise; *kıyasa muhalefet, za'f-ı telif, takid, garâbet, tetâbu'-ı izafât, kesret-i tekrar, tenâfür, şiveye mugayeret, imlasızlık* gibi kusurlardan uzak olmasına bağlıdır.[835]

Üslup Çeşitleri:

Her şahsın fikir ve tasavvurlarını özel ifade ediş tarzına üslup denir. Buffon'un "üslup aynıyla insandır" sözü, söyleyeni bireysel olarak canlandırır. Üslup, kişinin mizacını, ahlak, tavır ve davranışlarınını yansıtır. Fikir saçma olursa üslub önemini yitirir. Halbuki fikrin güzelliği üslubun güzelliğine kayıtsız değildir. Üslup ile fikrin güzellik açısından birbirine uyumu söylenen veya yazılan hususa mükemmellik kazandırır. Güzel yazmak; iyi düşünmek, iyi hissetmek, iyi ifade

---

[832] Mehmet Rifat, *Mecmâü'l-Edeb*, 3 Cilt. Dersaadet, 1308, s. 39-63.
[833] Recaizade, *Talim-i Edebiyat*, İstanbul, 1330, s. 190-191.
[834] Yetiş, 207.
[835] Recaizade, 68.

etmek demektir. Üslup fikirden ayrı ve müstakildir. İnsanlar aynı fikir ve tasavvurlara sahip olsalar bile bu fikir ve tasavvurları, aynı şekilde, aynı üslupla ifade etmezler. En bayağı, en sıradan ve en önemsiz fikirler bile üslup sayesinde bir özellik kazanır.[836]

Recaizade üsluba *Talim-i Edebiyat*'ta geniş bir yer vermiş ve *style* kelimesinin içerdiği anlamların bütününe izafe ederek kullanmıştır. Üslup bahsinde Recaizade Emile Lefranc'ı takip eder. Lefranc'e göre üslup; *umumî* ve *hususî* olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Recaizade, Lefranc'ın bu ayrımına, maddeleri biraz farklı tasnif etmek suretiyle kısmen yer verir:[837]

1- Üslub-ı Sade: *Üslub-ı sade*, ikna etme ve heyecanlandırma gayesi taşımadan, arkaik ibarelere, gösterişli sanat ve hayallere yer vermeden veya bunları özenti ve külfet olmaktan çıkararak tabiî bir şekilde açıklama, öğretme ve eğlendirmeye mahsus ifade şeklidir.

2-Üslub-ı Müzeyyen: *Üslub-ı sade* ile *üslub-ı ali*nin ortasında bulunur ve letafetçe birincisinin üzerinde, şiddet (*energie*) ve ulviyyetçe ikincisinin şaşaa, görkem ve ihtişamını andırır. Üslub-ı müzeyyen bilhassa sunma ve simgeleme bakımından şairane tasavvurlara uygundur.

3- Üslub-ı Ali: *Üslub-ı ali*nin özelliği fikir ve hislerin asalet ve ulviyyetini tabirlerin azamet ve şiddetiyle birlikte, anî hücumlarla insan ruhunu arzularının üzerine çıkarmak, hayret ve acze düşürüp aşk ve tutkuyla doldurmaktır. Sözlerin süslülüğü ve zenginliğini değil, mana bakımından kuvvet ve sağlamlığını ön plana alır. Fikirlerde aşırı etkinlik ve hislerde aşırı asillikten hareket eder. *Üslub-ı ali* münacat, nat, mersiye, hutbe, felsefe, bazı tarih parçaları, trajedi, ve diğer her türlü mukaddes ve yüce konular için uygundur.[838]

Üslubun *sade, müzeyyen* ve *ali* olmak üzere sözün dış süsleri esas alınarak üç kısma ayrılması alışılmış ve ilmî nitelikten uzak bir sınıflandırmadır. Fakat asıl tesirin fikir ve hayalden ayrı düşünülemeyeceği hususu üslup çeşitlerini hislerin çeşitlerine bağlı olarak tespit etmeyi zorunlu kılar. O halde sözgelimi yüce bir hissi tasvir eden üsluba *ali* sıfatı verildiği gibi heyecan hissini bildiren üsluba da *müheyyic* denilmesi ve hatta heyecan hislerinden hiddet ve merhamet hislerini bildiren üsluplar ayrılarak bunlara da birer isim verilmesi icap eder. Öncelikle bu isimlendirme kendi içinde problemdir ve aynı zamanda farklı yazarların aynı

836 *A.g.e.*, s. 61-63.
837 Yetiş, 195-197.
838 Recaizade,192-203.

hislerle kaleme aldıkları bir yazıyı aynı türe dahil etmek üslup farklılığını dikkate almamak demek olur.[839] Bildirdiği hissiyat sınıflandırma için esas kabul edildiğinde *üslub-ı müzeyyen* ortadan kalkar, çünkü yüce bir his yanında her hangi bir hissiyatın da *sade* yahut *müzeyyen* bir üslup ile yazılması mümkündür. Gerçi asıl mevzuun sade ve basit olduğu yerlerde üslubu süslemek çirkin olur. "Güzel bir hissi bildiren üslub mutlaka müzeyyen olmalıdır." gibi bir gelenek vardır fakat bu; "üslubun konunun tabiatına uygun olması gerekir" genel kuralının başka bir şekilde ifadesinden ibarettir. Zira konuların tabiatına göre üslupların süsünü tayin etmek için *zevk-i selim* denilen vicdani ölçüden başka bir tayin edici yoktur. *Bedaat*, edebī konunun nitelikleri ve şartlarından ve konu ile üslup arasındaki bağlantıdan bahs eden ilim dalıdır. *Bedi*, bedaatin çeşitlerini kapsayan estetiğin yalnız şiire has olan kısmıdır. Bu kısmı bedi yerine *ilm-i bedayi* olarak isimlendirmek mümkündür.[840]

Üslup, sınırlı bir ifadeyle zihnī telakkilerin edindiği harici şekil demektir. Zihnin telakkileri ne olursa olsun başka zihinler için anlaşılan şey ancak haricī şeklidir. Gösterilemeyen ve hissetirilemeyen tasavvurlar başkaları için yok hükmündedir ve her türlü kıymet ve etkiden mahrumdur. Bu, üslubun kıymetini ve "bedaatde her şey şekilden ibarettir." sözünün gerçek manasını ortaya koymak bakımından önemlidir, ancak "bedaatde mevzu hiçtir" anlamına da gelmez. Üslubun hizmet ve kıymeti, asıl tesiri, yani konuyu bildirmedeki başarısıyla ölçülür. O halde edebiyatta mevzu, gaye; üslup ise araçtır. Üslubun akıcılık gibi mana ve mevzudan başka bir musiki fonksiyonu, mecazī ifadelerin anlatım inceliği gibi ayrıca bir değeri olmasına rağmen; şiirsel önemi bulunmayan bir içeriği, bozuk olan bir fikri veya görüşü sadece üslup güzelliği ile takviye etmek mümkün değildir. Dolayısıyla derin bir fikir kötü bir üslup ile bildirilirse konunun kuvvet ve önemi, üslubun eksikliği ölçüsünde zayıflar ve nihayet üslup ortadan kalkınca konu da canlılığını yitirir. "Bedaat şekilden ibarettir" sözünün tefsiri budur.[841]

Bir kişinin beynindeki fikir ve hissin bir kaptan diğerine dökülen sıvı gibi bir başkasının beynine nakli mümkün değildir. İfadenin fonksiyonu, söz konusu fikir veya hissin dengi veya benzerini ortaya çıkarmak için başkalarının zihinlerini teşvikten ibarettir. Tesir ilham edilmez, başkalarında mevcut olan etkilenme

---

[839] Yazar bundan sonra *Talim-i Edebiyat*'ta verilen örnekler üzerinde durur ve bu örnekleri Recaizade'ye
muhalif olarak *sade* ve *müzeyyen* olarak sınıflandırır.
[840] Reşid, *Nazariyât-ı Edebiyye*, 2 C., İstanbul, 1328. C. 2, s. 54-60.
[841] *A.g.e.*, C. 2, s. 1-4.

kabiliyeti uyarılır. Bir tesiri oluşturan şekil ve durumlar bedaatde üslub ile mümkündür. Üslubun ise iletişimi sağlamaya elverişli olması esastır. Üslubun bu ilk şartına *vuzuh* (açıklık) denilmektedir. Ayrıca üslubun *icaz* (kısa, veciz), *mümtaziyyet* (samimilik, inandırıcılık) ve *tabiiyyet* (şekil ve şartlar itibariyle tabiî ortama haizlik) özelliklerini taşıması gerekir. Okuyucu ve dinleyicide beklenen tesire haiz olması için üslubda samimiyet göstermeye *mümtaziyyet* denir.[842]

Sebk:[843]

"Sözün ihtiva ettiği cümlelerle tamamlayıcısını hal ve yere uygun olarak birleştirme *sebk ü inşa* diye adlandırılmıştır." Zihinde yer alan tasavvurlar sözle veya yazı ile ifade olunur. Bu anlatma yolları bir takım cümle ve tamamlayıcıların sıralanmasından meydana gelir. *Sebk usulü* bu düzenleme ve sıralamaya verilmiş isimdir. *Sebk*, üslup anlamına gelir. Üç çeşit sebk vardır:

1- Mevsul Sebk (Bağlanmışlar Sebki): Cümleler birbirlerine bağlaçlarla bağlanır. Cümleler arasında özne birliği olmalı ve cümlelerin ilki haber cümlesi ise diğerleri de haber, ilki inşa cümlesi ise diğerleri de inşa cümlesi olmalıdır. Ayrıca bunlar arasında aklî, hayalî, hissî veya vehmî birleştirme yönü bulunmaldır. Bu tür cümlelerde bağlaç yerine bağ fiil de kullanılabilir. "Ahmet itiraz etti ve/edip şöyle dedi." örneğinde olduğu gibi.

2- Mefsul Sebk (Ayırtılmışlar Sebki): Bu tarz cümlelerin bir araya getirilmesi için aralarında haber veya inşa birliği aranmaz. "Dışarıda şiddetli rüzgar var. Hava kapalı. Sık sık şimşek çakıyor." gibi.

3- Mürekkeb Sebk (Birleştirilmişler Sebki): Uzunca ibarelerde, bağlı cümlelerle, ayrı (basit) cümleler bir araya gelir. Daha çok nutuklarda, ilmî eserlerde ve gazete yazılarında rastlanır.[844]

Tezyinat-ı Üslub - Enva-ı Mecaz:

Yalın yahut sanatlı söyleme üslubun özellikleri olarak görülmüş ve duruma uygun düşecek şekilde *üslub-ı mecazî* veya *üslub-ı hakikî* olarak adlandırılmıştır.

Sözgelimi: "Bu fırsat her zaman ele geçmez." cümlesi bir tarz beyandır. Sade, sanat ve süslemeden uzak, asıl manalarıyla yer almış kelimelerden mürekkep ve tabiîliğini muhafaza eden bir cümledir ve hayal gücüne bir tasvir sunmaz. İşte bu şekildeki ifadelere *üslub-ı hakikî* denir. *Üslub-ı hakikî*nin hayal ile ilişkisi yoktur.

---

[842] *A.g.e.*, C. 2, s. 5-9.

[843] *Mecmaü'l-Edeb*'de (s. 209-211) *Usul-i Sebk* başlığı altında müstakil olarak yer verilen inceleme konusu, ibarenin *tarz* ve *tertib*idir. *Tarz ve tertib* anlamındaki *sebk* kelimesi aynı zamanda genelleştirilip genişletilerek *üslup* anlamında kullanılmıştır.

[844] Bilgegil, 109-110.

Fikre ve muhakemeye yöneliktir. İlmi eserler bu üslup anlayışıyla tercüme edilir. *Üslub-ı mecazī* ise fikirden ziyade zevk ve hissiyata yöneliktir. Kelimeleri vaz ve tahsis olundukları manalarda kullanan *üslub-ı hakikī*den ve bu manaları maddiyattan soyutlamaya veya gözle görülür şeylerden hayalī olanlara nakl veya aksini yapan *üslub-ı mecazī*den başka; lafızlar, delalet ettikleri hakikī anlam dairesinden çoğunlukla dışarı çıkmaksızın nakil yoluyla da kullanılır. Sözgelimi *ağaç yaprağı, dikiş iğnesi, insan başı* dediğimiz gibi *kitap yaprağı, balık iğnesi, ırgad başı* da deriz. Çünkü bu ikinci grup manalara delalet eden başka ifadeler olmadığından bunları tayin için en fazla ilgili olduğu eşyanın isimlerine başvurulur.[845]

Batılı anlamda üslup anlayışına uyacak şekilde sözün halin gereğine uygunluğu *ilm-i maanī*ye ve güzelliğinin görünümleri ise *ilm-i bedī*'e tekabül eder. Tek olan manayı muhtelif yollarla beyan etmek uğraşı da *ilm-i beyan* başlığı altında incelenmiştir. *İlm-i beyanı*n konusu hakikat ve mecazdan ibarettir. Bir fikri muhtelif şekillerde beyan etmek yani bizim tabirimizce üslub-ı mecazī dairesinde tamamıyla genişletmek için *istifham, rücu, tekrir, tariz, kinaye, tevriye, telmih, tezad, mukabele, mübalağa* gibi sanatlara da ihtiyaç vardır. Bunların bir kısmı anlamla, bir kısmı da süslemeyle ilgilidir.[846]

Üslup ile Konu İlişkisi:

Üslubun teşekkülü: a) Üslup, ifade edilen hislere uygun teşekkül eder. b) "Ayniyle insan" olabilmek için şairin bireysel nitelikleriyle uyuşur. c) Her edebī devri, bir üslup biçimi karakterize eder. ç) Milletlerin kendine has bir üslubu vardır. d) Herhangi bir ırkın ortak mizacı bile üslupta kendini hissettirir.

Bu beş maddeyi "üslup kişilik ruhunun hareketlerine göre değişir" şeklinde özetlemek mümkündür. Vaz edilen konunun değişmesi şairin ruhuna yeniden yön verir. Bu kendiliğinden gerçekleşir. İnsanda *şahsiyet* denilen şey de ruhun ortaya koyduğu bu yönelişlerden ibarettir.

Bir edebī devir aynı zaman ve mekâna ait şahsi fikir ve hislerin bir nümunesi gibidir. Her edebī devri bir manevi şahıs olarak tasavvur edip üslubu bu manevi şahsın eylem ve yönelimi olarak görmek mümkündür.[847]

Sonuç:

---

[845] Recaizade, 216-218.
[846] *A.g.e.*, s. 221-222.
[847] Reşid, 140.

Üsluba dair verilen bilgileri gözden geçirince şu sonuca varıyoruz: Üslup, şairin içindeki tabiî canlanışın dışa yansıması ve başkalarında benzeri bir takım tesirler uyandırma kabiliyetidir. Bu tanımdan her şahsın, kendini başkalarından ayıran özel bir üsluba sahip olduğu anlaşılıyor.

Fransızlarda *icat etme usulü* bir kanun şekline getirilmiş ve asılarca sınırlandırılıp bastırılmıştır. Fakat *bedaat*in gerçek mahiyeti anlaşıldıkça *bediî oluşum* demek olan o genel geçer kurallar aleyhine isyanlar yükselmiş ve *bedayi* hakkındaki mücadelelerde *bedaat*in özgürlüğü adına üslubda şahsiyet ve özgürlük davası üstün gelmiştir

Bir üslubun teşekkülü için zorunlu olan *vuzuh, icaz, mümtaziyyet, tabiiyyet, selaset, ahenk* ve *muvafakat* üslubun özel ve özgür olmasına engel değildir. Bu şartlar hedefi tayin etmek işlevine haiz olduğu için vazgeçilmezdir.

Tasavvur etme ve aktarmada herkes kendi keyif ve hevesini uygulama hürriyetine sahip olursa bu bir süre sonra insan zihinleri arasındaki bağın bozulması ve güzelliğin ortadan kalkmasıyla sonuçlanır.

Nazariyât-ı Edebiyye'nin yazarı Reşid'e göre bir edebî devrin başlangıcı bir üslubun da başlangıcı anlamına gelir. Bu yeni tarz gelişmeye kabiliyetli ciddi bir edebî hareket mahiyetinde ise, gittikçe olgunlaşır ve güzel eserlerin ortaya çıkması beklenir. Sonra yerini yeni bir tarza bırakmak üzere solmaya ve zayıflamaya başlar. Edebî devirler arasındaki farklılık, edebî çevrenin özel tesirlerine bağlanır. Aynı sebepler bir muhitte yaşayan yazarların üsluplarına ne dereceye kadar seçkinlik ve özgünlük verirse versin yine de üslup üzerinde, çevreden kaynaklanan bazı ortak tesirlerin varlığı hissedilir. Daha derin bir dikkatle bir millet için edebî devirlerden söz edildiği gibi değişik milletlerin de farklı üslup özelliklerine sahip olduğundan söz etmek mümkündür.[848]

6.1.2. Stilistik:

Stilistik, terimi Batı literatünde yazılı ve sözlü dil ürünlerinin üslubunu araştırmak, iyi ve doğru yazmanın veya konuşmanın yollarını belirlemek amacını taşıyan uzmanlık alanıdır. B. Spillner, stilistiğin şu üç bileşeni içermesi gerektiği fikrindedir. 1- Dilbilimsel. 2- İletişim bilimsel. 3- Edebiyat bilimsel - estetik. Stilistiğin *Edebiyat bilimsel - estetik* bileşeninde metnin üslubunun yazarın ve dönemin diğer eserleriyle bağıntılı olarak estetik yönden değerlendirilmesi ve

---

[848] *A.g.e.*, 120-128

eleştirilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca stil araştırmasını da *normatif* ve *analitik* olmak üzere ikiye ayırır. *Normatif* stil araştırması, okullardaki kompozisyon dersinin içerdiği yazma kuralları üzerinde durur. Üslubun öğretimine yöneliktir ve daha çok edebiyat tarihi açısından önem taşır. Bu kişinin üslubunu değerlendirmeden önce yaşadığı dönemin genel geçer üslubunu bilmek anlamına gelir, çünkü, ancak bu sayede kişinin, çağın üslubu ile aynı veya farklı yönleri tespit edilebilir. *Analitik* stil araştırmasının kollektif yönü edebiyat bilimi için önemli değildir.[849]

Üslup olgusunun nitelikleri:

H. Graubner, üslup olgusunun değişik niteliklerde ortaya çıktığını göstermeye çalışır:

1- *Ekleme* niteliğiyle üslup: Belli dil olgularının üslubu ortaya koyduğu düşüncesi, esas kabul edilmiştir. Ch. Bally duygusal-heyecan bildiren dil ögelerinin metnin üslubunu oluşturduğunu kaydetmiştir. H. Seidler ise dil ögelerini, akıl-biçim ve mizaç-insanî taraflar şeklinde kategorize etmiş ve bunlardan yalnızca ikincilerinin üslubu yansıtacağını belirtmiştir.

2- *Uyum* niteliğiyle üslup: Bir metnin bütün dil ögeleri kurgulanmış bir bütündür. Bu düşünce modeline göre, malzemesi dil olan her metin kendi ölçüsünü de kurar. Uygulama, programa (niyete) uyum gösterir (ahenkli) veya sapar (üslup bozulması). Edebî eserler tek tek ele alınır ve dilin biçimlenişi estetik açıdan değerlendirilir.

3- *Normdan uzaklaşma* niteliğiyle üslup: Edebiyat dilinin normal dilden uzak olduğu görüşünü esas alır. *Alışılmış dil*den veya *norm*dan ayrılma, bir metnin üslubunu ortaya koyar.

4- *Seçmecilik* niteliğiyle üslup: Aynı kavramsal anlam için, farklı dil imkânlarından yapılan seçim üslubun belirleyicisidir. *Seçim*, bir eşanlamlılık problemi olarak değerlendirilmemelidir. George Michel, dilin *kelime hazinesi*, *gramer* ve *fonetik* gibi her alanında üslup bakımından önemli ögelerin var olduğu ilkesinden hareket eder. Her üç alanda da yazarın özel kullanış tarzı onun üslubunu ortaya koyar.

5- *Bireysel dil* niteliğiyle üslup: Buffon'un "Üslup insanın ta kendisidir" sözüyle karakterize ettiği bu ilke, bireyin dil malzemesini kendi bireysel ve özgür anlayışıyla sergileme biçimi üzerinde durur. Kişi, bu üslupta kendini yansıtır. Bu

[849] Aytaç (1999), 47-48.

bakımdan da bireysel üslup edebiyat biliminden çok edebiyat psikolojisinin ilgi odağı olmuştur.

6- *Geleneksel dil* karakteristiğiyle üslup: Konuşanla dinleyen arasındaki iletişim ilişkisi ve anlaşmanın bireysel üstü iletişim örneği üslubu belirler. Bu, dilin faydacı tarafıyla izah edilebilir. Üslub belirleyici iletişim gelenekleri tarihsel, toplumsal, işlevsel ve konumsal katmanlarda ele alınabilir. Tarihsel kategoride, belli konulara, belli edebī türlere ve belli dil kalıplarına olan eğilimi, üslup bilgisi belirler. *Yaşlılık üslubu, gençlik üslubu* gibi kategorize edilmiş üslup biçimleri de bu alana girer.[850]

Üslup, toplumsallığa bağlı olarak, konum ve işleve göre ele alınabilir. Monolog, diyalog, yazı ve konuşmanın özel tarzları vardır. Bir nesneye yönelik üslubun yanında, dinleyiciyi etkilemeyi amaçlayan hitabet üslubu ve kişinin kendini gösterme amacında olduğu öznel üsluptan da söz edilir. Konuşma konumlarına göre; haber verme, bilgilendirme, (açıklama, hüküm, tasvir, rapor, hikâye etme vs. şekillerde) veya bir isteği bildirme (emir, heveslendirme, teklif, rica vs. şekillerde) üslup geleneklerinden bahsedilebilir.[851]

İşlevsel metin çeşitleri; sözleşme, anlaşma, rica, savunma, reklam metinleri , siyasi söyleşiler vs. şekillerde belirlenmiş ve metni okuyan ve dinleyen arasında yüklendiği işleve göre bunların, değişik üsluplar yansıtacağı kabul edilmiştir. Elise Riesel, stilistiği "sözlü eylemin her alanında dilin işleve göre kullanım öğretisidir." şeklinde tanımlamıştır. Bu anlamda ***resmī ulaşım üslubu, bilim üslubu, basın yayın üslubu, edebī üslup*** gibi sınıflandırmalar yapmak mümkündür. Bunlar da alt gruplara ayrılabilir. Sözgelimi ***basın-yayın üslubu; haber - yorum - kültür sayfası*** vs.[852]

Yukarıda sözü edilen altı üslup tipi tekbaşına yorumlandığında belli tenkitlere maruz kalmıştır. Bu altı üslup niteliği geniş ve tam anlamıyla şu iki maddeyle tanımlanabilir: 1- Özel dil kurgusunu konu edinen *ekleme, uyum, uzaklaşma* ve *seçme* niteliğindeki üslup ve 2- *Bireysel* ve alışılmış *(geleneksel)* özellik anlamında stil değeri olan dil ögelerinin işlevsel yorumunu hedefleyen üslup.[853]

Üslup Verileri:

---

[850] *A.g.e.*, s. 49-51.
[851] *A.g.e.*, s. 51.
[852] *A.g.e.*, s. 52.
[853] *A.g.e.*, s. 52

W. Schneider; dilin kelime, gramer ve fonetik katmanlarını dikkate almak suretiyle yapılan *verbal stil* (fiili bol üslup), *nominal stil* (isim yoğunluğu taşıyan üslup), *paratax* (sıralı cümleler), *hypotax* (bileşik cümleler) sınıflamalarını yetersiz görmüş ve üslup çizgisi sınıflamasını üç dil katmanını aynı anda devreye sokan bir dizi kavram çiftiyle yapmıştır. Kavramsal-duyusal, özlü-dağınık, amaca yönelik-oynarcasına gibi. Elise Riesel ise işleve yönelik bir sınıflama yapmıştır. Resmiyet, nesnellik, aceleci kısalık, kolay kavranabilirlik gibi. *Üslup analizi* ise *üslup düzeyi*ni tespit etmek suretiyle ortaya konur. *Üslup düzeyi* yüksek, orta ve alçak şeklinde belirlenmiştir. Sözgelimi "son uykusuna dalmak - ölmek - gebermek" ifadeleri farklı üslup düzeylerini gösterir. [854]

Üslup Çözümleme Yöntemleri:

1- Metin çeşitlemelerinin üslup çözümlemesi: Birden fazla versiyonu olan eserlerin yazar veya şairinin zaman içinde eser üzerinde yaptığı değişiklikler noktalama dahil bütün üslup özellikleriyle karşılaştırılır. Farklılıklar eser sahibinin edebiyat görüşündeki değişmeler anlamına gelir.

2- Üslup seçeneklerinin denenmesi: Bir eserin değişik versiyonları yoksa deneysel seçeneklerle üslup çalışması yapılabilir ve yazarın bu seçenekler yerine metindeki üslubu benimsemesinin nedenleri yorumlanır. Tarihsel metinlerin üslup analizi ise eserin yazıldığı dönemin sözlük, gramer ve poetika kitaplarının ışığında yapılır.

3- Matematiksel-niceliksel üslup incelemesi: Bu üslup çalışması metindeki sıfat, isim, fiil sayılarını, kelimelerdeki harf sayısını, cümlelerdeki kelime sayısını vs. saptamak esasına dayalı bir istatistik çalışmasıdır. Bu yöntem bireysel üslup özelliklerini ana hatlarıyla verir.

4- Okuyucu anketiyle üslup belirleme: Çoktan seçmeli sorularla okuyucuların beklentisi, reaksiyonu vs. tespit edilir. Tamamlayıcı mahiyette bir yöntemdir.[855]

Üslup Araçları:

Üslup incelemesi, tabiî dilin sunduğu imkânlardan sapmanın sınırlarını belirlemeye ve bunları yorumlamaya çalışır. Bu sapma söz sanatlarından faydalanma, kelimelerin yan anlamları üzerinde bir yapı oluşturma vs. şekillerde gerçekleşir.

---

[854] *A.g.e.*, s. 52-53
[855] *A.g.e.*, s. 54-55

Bir sözün kullanıldığı sistem içinde kazandığı değer kelimenin *paradigmatique* (dizibilim) ve *syntagmatique* (dizimbilim) sırası üzerinde durmak suretiyle ortaya konur. Dizibilim, "söz zincirinin her noktasında konuşucunun dil birimlerini seçme eylemini inceleyen dal", dizimbilim ise "dil birimlerini söz zincirinde birbirini izlemeleri bakımından inceleyen dal"dır.[856]

Stilistiğin en önemli alanı kelime hazinesinin araştırılmasıdır. Bir metnin kelime hazinesi öncelikle istatistik ölçüleriyle biçimsel açıdan değerlendirilir, fakat daha önemli olan kelimelerin semantik (anlam-bilimsel) değerlendirilişidir. İki kategoride yapılan bu değerlendirme ile kelimelerin *denotativ* anlamı (göndergesel/temel anlamı) ve *konnotativ* anlam (duygu değeri, duyusal anlam, yan anlam) tespit edilir. Kelimelerin yan anlamları çoğunlukla sübjektiftir ve kelimenin metin içindeki kullanılışıyla ortaya çıkar.[857]

Üslup Tonu:

Üslup düzeyiyle birlikte kelimeler belli tonlar kazanırlar. *İşlevsel ton* ve *semantik-ekspresif ton* ayrımları yapılmıştır. *İşlevsel ton,* bir kelime kullanıldığı iş alanına göre o alanın kelimesi olarak bilinir. Sözgelimi *taburcu olmak* tıp alanı dışında kullanılırsa yadırgatıcı olur. Bir hukuk terimi de günlük dilin kullanıldığı bir öyküde üslubu aksatır.[858] *Semantik - ekspresif üslup tonu,* aynı metin içinde üslup düzeyine bağlı anlamdaş sözcüklerin veya deyişlerin değiş-tokuşunu belirler." Klappenbach, bu tür üslup tonlarını şu şekilde sıralıyor: *Şaka tonu, samimi ton, örtmece ton* (nahoş şeyleri örterek ifade etmek. "Şişko" yerine "tombul" gibi), *antik ton* (modası geçmiş arkaik kelimeler kullanarak), *süslü püslü ton, kitabî ton* (bürokrasi tarzı sözler; "evraka dayanarak", "ifade ediliyor ki" vs.), *abartılı ton* (gençler arasında söylenen "müthiş eğlendik", "korkunç zengin" gibi moda sözler), *küçümser ton, alaylı ton, küfür tonu, kaba ton* ("yemek" yerine "tıkınmak" gibi).[859]

Üslup bilgisi özel bir etkileyicilik sağlamak gayesiyle ortaya konmuş bütün ifadeleri inceler. İfadedeki kuvvet, açıklık, ve diğer bütün anlatım özellikleri üslubun ilgi alanına girer. Her dilde, hatta ilkel dillerde bile retorik figürler (edebî sanatlar), cümle şekilleri, dile ait her söyleyiş anlatım değeri açısından incelenebilir. Ancak her söz sanatının veya ifade vasıtasının her zaman beklenen etkiye veya *anlatım değerine* sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak üslup

---

[856] Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, s. 82-83.
[857] Aytaç (1999), 60-61.
[858] Bu husus, klasik üslup anlayışında *mutabakat* terimiyle karşılanmıştır.
[859] Aytaç (1999), 61-62.

özellikleriyle etkiler arasında bir ilişki vardır. Bunun bir yolu da söz sanatlarının metinde tekrarlanan diğer sanatlarla birleşip *yüce, komik, zarif* vs. şekillerde anlam tonlarıyla ortaya çıktıklarını göstermektir. Üslupların klasik antikite yöntemiyle *yüksek* ve *sıradan* şeklinde sınıflandırılması yeterli değildir. Üsluplar şu şekilde guruplandırılarak yorumlanabilir:

a) Kelimelerin nesnelerle ilişkilerine göre: Kavramsal-duyumsal, veciz-dolambaçlı, küçültücü-abartıcı, kesin-belirsiz, sakin-heyecanlı, sıradan-yüksek, sade-süslü.

b) Kelimelerin kendi aralarındaki ilişkilere göre: Sıkı-gevşek, plastik-müzikal, pürüzlü-pürüzsüz, renkli-renksiz.

c) Kelimelerin bütün dil sistemiyle olan ilişkilerine göre: Konuşma dili-yazı dili, klişe-ferdi.

ç) Kelimelerin yazarla ilişkilerine göre: Objektif-sübjektif.

Bu malzemelerin büyük kısmının, edebī eserden alındığı ve edebī üslup tahliline yönelik olduğu görülüyor. "Üslup araştırması böyle düşünüldüğünde retoriğin sınıflamalarına dayalı o eski tutarsız söz sanatları incelemesi ile (Gotik ve Barok gibi) devir üsluplarıyla ilgili göz alıcı, fakat o ölçüde somutluktan uzak sekülasyonlar arasında asıl yolunu bulmuş olur."[860]

Üsluba Tesir Eden Faktörler:

Muhteva, göndericinin mizacı, kültürü, mesajı gönderdiği anda içinde bulunduğu ruh hali, mesajı hangi gayeyle (eğlendirmek, heyecanlandırmak, şartlandırmak vs.) iletmek istediği, alıcıyla ilişkisi dilin imkânlarını kullanış biçimi üzerinde etkili olur. Bunun yanında dil zamana bağlı olarak da farklı imkânlar sunar.

Kelimenin cümle içerisindeki kullanımına göre anlam ve değer kazanması gibi mesaj da söylendiği yer, zaman ve söyleyen şahsa göre anlam ve değer kazanır. Şahıs ve işaret zamirleri, fiil kip ve zamanları *ibare* ölçüsünde iletişimin yerini, zamanını, ve şahıs kadrosunu belirler. Dilbilim ve göstergebilim bunların mahiyetini incelerken, üslup araştırması ile metin içerisinde arzettikleri manzara, birbirleriyle ilişkileri, şekle ve anlatmaya dayalı değerler ortaya konur. Yani söz'ün (parole) yeri ve zamanı olduğu gibi *ibare*nin (enonce) de bir yer ve zamanı vardır. *Söz* ve *ibare* arasındaki ilgiyi ortaya koyan göstergelere *belirtici* denir. *Belirtici;* eserle yazar, anlatıcıyla kahraman arasındaki ilişkiyi gözler önüne serer. İbarenin

---

[860] Wellek - Varren, 152-153.

kendi içindeki özellikleri; *ses*, bünyesinde barındırdığı *sözdizimi* ve taşıdığı *mana* ile karakterize edilebilir. İbareyi bu yönleriyle incelemek üslup incelemesinin bir kısmını teşkil eder. Bir metnin üslubu; içerdiği ses unsurlarının özellikleri, sayıları ve dağılımı, ayrıca kelimelerin uzunluğu, ve kısalığı ile değerlendirilebilir. Bu değerlendirme için fesahatin kaidelerinden faydalanmak yerinde olur.[861]

İbarenin sözdizimi tarafında cümle teknikleri üzerinde durulur. Cümledeki şahıs, durum, sayı gibi gramer birliklerinin dağılımı, bir veya birkaç çekirdek cümleye nazaran sözdizimindeki değişimlerin yapı ve mahiyeti üslubu şekillendirici birimler olarak karşımıza çıkar. İbaredeki cümleler arasında da *mantıkī*, *zamana ait* ve *mekāna ait* farklı ilişkiler olduğu gözlenir. İtibarī metinlerin çoğunluğunda ve gündelik yazılardaki cümleler arasında *mantıkī* bir sıralama, kroniklerde *zamana ait* (ard arda geliş), şiirlerde ise *mekāna ait* (cümlelerin yeri) simetri, zıtlık, ve dereceleme gözlenir.[862]

İbarenin anlam tarafını ise ibarede yer alan cümleler ortaya koyar. İbarenin anlam tarafı dış dünyayı, soyut düşünceleri ve değişmez gerçekleri ifade eder Ayrıca ibare metin içinde yüklendiği fonksiyonlar bakımından farklı metinlerdeki benzer durumları da çağrıştırır. İbare, gerçek manasını ise yer aldığı metinde kazanır.İbareyi söyleyen veya yazan ile işaret edilen hususlar arasındaki ilişki üslup için veri oluşturur. Aracısız söylenen ibarelerde üslup *dolaysız* (style direct), olur. "Kardeşimin gitmesine çok üzüldüm." gibi. Aynı olayı ikinci dereceden bir kaynaktan "Kardeşinin gitmesine çok üzülmüş." şeklinde duyarız. Burada da üslubun *dolaylı* (style indirect) olduğundan bahsedilir.[863]

Üslup incelemesinde alanı biraz daha genişleterek *metin* üzerinde durmak icap eder. Her metnin yazılı veya sözlü bir söz serveti vardır. Bu, metnin *sözel* görünüşü, veya kelime varlığıdır. Metin seviyesinde cümleden daha üst seviyedeki birliklere *ibare* dersek bu ibareler arasındaki ilişkinin düzenlenmesine de metnin *sözdizimsel* görünüşü demek doğru olur. Böyle bir düzenleme yoksa metin, gönderici ve alıcı arasında iletişim sağlayamaz, yani *anlam*dan söz edilemez. Metin *sözel, sözdizimsel ve anlam* görünüşü itibariyle ortaya konduktan sonra üslup çalışmasına geçilebilir.[864]

---

[861] Aktaş, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Ankara, 1986. s. 39-52.
[862] Sözdiziminden hareketle ibare üzerinde yapılan üslup çalışmalarına, klasik üslup anlayışında *Sebk* başlığı altında yer verilmiştir.
[863] Aktaş (1986), 43-46.
[864] *A.g.e.*, s. 50-52.

Tasviri ve Tekevvünī Üslup İncelemesi:

Filoloğun yazar ve dil uzmanı olması gerektiğini ileri süren Spitzer üslup inceliğinin ancak bu sayede ortaya konabileceği kanaatindedir. Üslubun ihtiva ettiği fikre ulaşabilmek için filolog ayaklı kütüphane olmakla iktifa etmemelidir. Spitzer, bu noktada ilmi araştırmanın eski "ratio"dan ziyade, hisle ve beşerī bir anlayışla daha iyi sonuçlar vereceği kanaatindedir. Çünkü, akıl üslubun rasyonel cephelerini aydınlatabilir, fakat ortadaki hisse ancak hisle vakıf olmak mümkündür. Ayrıca bir eseri okurken yazarı hakkında bilinenlerin bir tarafa bırakılması gerektiği fikrindedir. Ona göre eser, bu dikkatle okunursa tam ve canlı bir şekilde anlaşılıp tahlil edilebilir.[865]

Metinde veya ibarede devre veya edebī türe ait olan ifade biçimleriyle ferdī olanlar iç içedir. Roland Barthes, devre ve edebī türe ait olanlara *yazı (ecriture)* diğerine de *üslup (style)* adını vermektedir. "Üslup içeriğin (düşünüşün) formudur. (...) Üslup ferdīdir. Kaynağını yazarının mizacından ve tecrübesinden alır. (...) Yazı ise kollektif karakterlidir, sanatkârın içinde yaşadığı kültürden kaynaklanır."[866]

Dil malzemesinin metinde kullanılışı ve düzenlenişi ile düşünce arasındaki ilişkilerin ortaya konması iki türlü üslup incelemesi olabileceğini ortaya koymaktadır. Tasvirī ve Tekevvünī üslup incelemesi birbirini tamamlar mahiyettedir.

1- Tasviri Üslup İncelemesi: Dil malzemesinin kullanılmasında edebī türün özellikleri, çevrenin dile kazandırdığı zenginlikler ve edebī sanatlar dikkate alınır. Metinde düzenlenmiş halde karşımıza çıkan dilbilim malzemesinin **kendi içinde** incelenmesi, yapısı ve fonksiyonu üzerinde durulması *Tasviri (Descriptif) Üslup İncelemesi* olarak adlandırılır.

Bu üslup incelemesinin batı dünyasında kaynağı *retorik* bizde ise *belagattir.* Ancak *Tasviri Üslup incelemesi*nde konuşan veya yazan insan belagat ve retorikte olduğu gibi bir takım kurallara uymak zorunda değildir. Dil malzemesini niyet ve arzusuna, ferdī zevk ve anlayışına göre kullanır.

Bir ifadede şuursuz olarak yerleştirilmiş sosyolojik ve psikolojik kaynaklı değerler de bulunur. Buna ifadenin *anlatımlı (expressif)* değeri denir. Ayrıca yazan veya konuşan insanın niyetine bağlı olarak yer alan ahlakī, öğretici ve estetik değerler de *niyetle ilgili* değerler olarak incelemeye alınabilir. *Anlatımlı* ve *niyetle*

---

[865] Azra Ahat, *Üslup İlminde Yeni Bir Usul*, İstanbul, 1937, s. 4-5.
[866] Aktaş (1986), 58.

ilgili değerlere üslup ilmine ait değerler adı verilmektedir. Ayrıca kelimeler bir *kavramsal* değere de sahiptir.

Üslup incelemesinde aynı fikrin ifadesi için kullanılabilecek dile ait unsurların tamamına *üslup varyantları* denir. Dilin imkânları içerisinde, kelime, cümle ve daha geniş anlam birlikleri seviyesinde ele alınabilecek eşanlamlı söz ve söz grupları çevresinde ifadenin *anlatımlı* ve *niyetle ilgili* değerlerinin araştırılması ve dikkatlere sunulması tasviri üslup incelemesinin temeli durumundadır. Bu değerlerin kaynağı dilbilime ait malzeminin yan anlamlarıdır. Yan anlam tabiî ve çağrışıma bağlı olur. Tasvirî üslup incelemesinde dilbilime ait malzemenin *kavram* değeri yanında bu tabiî ve çağrışıma bağlı yan anlamlar da incelenir.

Bir metinde veya ifadede, farklı cümle yapıları ve bunların fonksiyonu, fiil zaman ve kiplerinin kendi içinde ve bütün içindeki görünüşü, ifade içerisinde kazandığı değerlerin incelenmesi de tasvirî üslup incelemesinin alanına girer. Bu unsurlar, tabiî dilin en alt seviyesinde oluşturulan bir şablon esas alınarak değerlendirilir ve sapmalar belirlenir.

"Lafzın kendisine tahsis olunan mana dışındaki bir tasavvura delaleti" yani dilin kendi anlam ve fonksiyonu dışında kullanılması ifade seviyesinde edebî sanatlar üzerinde durmayı, gerektirir. Metin tür seviyesinde de bir norma uyma veya sapma eğilimleri gösterir. Bunun için türün gelişme çizgisi ortaya konur. "Her türün gerektirdiği bir sunma tarzı ve ifade biçimi vardır... Retorik ve belagatin hakim olduğu dönemde metinlerin değerlendirilmesinde norm, bu ilim şubelerinin ortaya koyduğu kurallar bütünüdür. Normun özellikleri açığa kavuşmadan ne divan şiirini gereği gibi anlamak ne de tezkirelerdeki hükümleri çözmek mümkündür."[867]

2- Tekevvünî (oluşuma ait) Üslup İncelemesi: *Ferdiyetle ifade arasındaki ilişkiyi* inceler. Metinde konuşan ve yazan insanın micazından, hayat tecrübesinden kaynaklanan, metnin ortaya konmasında, dil malzemesinin seçiminde ve kullanılmasında etkili olan hususlar vardır. *Tekevvünî Üslup İncelemesi* bunları hareket noktası olarak tayin eder. Yani yazan veya konuşan insanın ferdiyeti etrafında, metinde karşılaşılan ifade şekil ve kalıplarının sebepleri üzerinde durulur. Tekevvünî Üslup İncelemesinin kurucusu olan Spitzer, konuşan veya yazan kişinin üslubundan hareketle ferdi özelliklerini belirlemeyi amaçlamıştır. Ferdî olma üslup bakımından kollektif olandan sapma anlamına da gelir. Normdan

---

[867] *A.g.e.*, s. 62-113.

sapma ise tesadüfî değildir, psikolojik ve zihnî sebepleri vardır. Spitzer'in şu görüşleri ise bir çok yönden dikkate değerdir. "Düşüncede ve duyarlılıkta güçlülük, her zaman dilde yenileşmelere eşlik eder. Zihnî yaratıcılık varlığını derhal dilde hissettirir. Böylece zihnî yaratıcılık dilbilime ait yaratıcılık haline dönüşür. Dilde kaidelere bağlılık ve sertlik güçlü bir şahsiyetin ifade ihtiyaçlarına yetmez."[868]

Bir üslup tahlilinde, eseri çevresindeki diğer dil sistemlerinden ayıran özellikleri bir araya toplayarak belirgin hale getirmenin ve yığmanın eserin bütünlüğünü unutturma ihtimali vardır. "Dil ilkelerine göre üslubu tam ve sistematik olarak tasvire çalışmak daha tercihe şayan bir yoldur."[869] "Üslup ilminin vazifesi bir taraftan muhtelif ifade vasıtalarını, diğer taraftan da muhtelif söz tiplerini tanımak, tasvir etmek, tarif etmek ve sınıflandırmaktır; bir *üsluplar tipolojisi* kurmaktır." Sınıflandırma, fizyoloji, psikoloji, sosyoloji ve edebiyat tarihine de başvurmayı gerektirir. *Fonksiyonel Üslup İncelemesi* bir his veya durumun mahiyeti, ifadenin kaynağı ve ifadenin gayesiyle ortaya konur. Bir dil değişik ögelerden oluşur. Söz gelimi: Racine'in dili = XVII. asır Fransızcası + Edebiyat + Trajedi + Oniki hecelik mısra + Bir insan olarak Racine (...)[870]

- **Terimler ve Şiir Dilinin çözümü:**

Şiir dilinin çözümünde, mazmunların ve sembollerin çözümünde Gaston Bachelard'ın görüşleri önemlidir. Bachelard'a göre imaj yahut hayal ve yeni bir söyleyiş, şuur altının veya daha başka faktörlerin ürünü değildir. Edebiyatta mimesisi esas alanlar, edebî eserdeki hayal ve görünüşün dış dünyanın taklidi olduğu kanaatini taşırken Bachelard, muhayyileyi bağımsız bir saha olarak ele almıştır. Ona göre muhayyile kendi ruhî dinamizmiyle vardır. "Sanatkâr gördüğünü ve seyrettiğini değil, kendi ruhî dünyasında yaşadıklarını ifade eder." Bachelard *hülya*nın da bir varlık ve görünüş etrafında teşekkül ettiği kanaatindedir. İnsan, ihtiyaçtan ziyade arzu ve isteklerin tazyiki altında varlığını sürdürür ve insan için mahiyeti anlaşılmayan komplekslerin merkezi olan *hülya*lar son derece önemlidir. Edebî eser bütünlüğünü, bu komplekslerden alır ve kompleksin mahiyeti eserin anlaşılmasını sağlar. "Buna göre her eser kocaman bir imajdır." Her *imaj*ın ardında bir madde vardır çünkü "imajın ortaya çıkmasını sağlayan *hülya* bir varlık ve görünüş etrafında teşekkül eder."[871] İmajı *imge* olarak da adlandırmak

---

[868] *A.g.e.*, s. 136-144.
[869] Wellek - Varren, 155.
[870] Quiraud, 38, 39.
[871] Aktaş (1986), 148-154.

mümkündür. Türkçede, Fransızca *imaj* olarak kullanılan kelime aynı zamanda gerçeği temsil etmek yerine, izleyici kitlesine cazip görünmek endişesiyle ortaya konmuş kamusal izlenim anlamındadır. Bir şarkıcı veya bir politikacının imajından bu anlamda söz edilir.[872]

Psikolojide imaj geçmişe ait bir duyum veya algının meydana getirdiği yaşantının zihinde canlandırılması ve hatırlanmasıdır. İmajların duyulara ne derece hitap ettiği her zaman tartışılan bir konu olmuştur. Bir imajı etkili kılan şey, canlı olmasından çok duyuma özel bir şekilde bağlı bir zihin olayı olmasıdır. Sembolün en belirgin tarafı ise tekrarlanma ve sürekli olma özelliğidir. Bir imaj ilkinde bir istiare olarak ortaya çıkmış olabilir. Ancak bir canlandırma ve temsil yoluyla sürekli olarak oluşuyorsa sembolleşir.[873] Perrine *imgeyi* (*imajı*) "duyuyla edinilen deneyimin dil aracıyla sunulması"dır. Reverdy de "yaklaştırılmış iki gerçeğin arasındaki bağıntılar ne kadar uzak ve yerindeyse, imge o kadar güçlü olacak ve o kadar heyecanlandırma gücü ve şiirsel gerçeklik taşıyacaktır." görüşündedir. Emin Özdemir ise imajı, duyularla algılanan varlıkların zihne yansıyan görüntüleri olarak tanımlar.[874]

İmge yoğunluğu, eserde edebîliğin bir ölçütü olarak stilistiği ilgelendirir. Duvar yazılarında, reklam sloganlarında, siyasi parti propagandalarında işlevsel bir imge yoğunluğu vardır. Özlü ifadeler, halk türküleri, dini kitaplardaki etkileyici deyişler imgesel yoğunluk taşır ve üslup araştırmasına elverişli zeminlerdir.

"Edebî eserlerde imge (imaj) yoğun anlam yükü olan bir tablodur. Yoruma elverişlik imgenin en önemli özelliğidir. Edebiyat bilimciler arasında *imge* teriminde tam bir anlaşma yoktur." Bernhard Sowinski *Stilistik* isimli kitabında doğrudan ve dolaylı imgelerden bahsetmiştir. "Bir yazarın gerçeklik, anı, tasavvurdan aktarmalı ifadeler kullanmadan, gözle görülür olanı dil aracılığıyla somutlaştırdığı yerde doğrudan imgesellik vardır." der. Yani yaşanmış, hatırlanmış veya tasavvur edilmiş şeyler imgelerde özetlenir. Dolaylı imgelerden kastedilen ise *retorik figürler* yani edebî sanatlardır. [875]

Sembol, benzerlik ve uzlaşma ilişkisi içerisinde soyut ve sayılamayan, tek bir gösterilene göndermede bulunan görsel bir biçimdir. Toplumsal ve kültürel bir

---

[872] Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Ankara, 1995, s. 184.
[873] Wellek - Varren, 160-163.
[874] Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, İstanbul, 1993, s. 30.
[875] Aytaç (1999), 55-56.

değer taşır.[876] Sanat ve edebiyat dilinde *imge*, bir yaşam kesitinin insan bilincindeki yansımasından ibaret değildir; bu yansıyan ve sanatçının bilincine geçmiş olan kesitin söz, jest, mimik, çizgi ve renk gibi maddi araçlar yoluyla yeniden yansıtılışıdır.[877] *Mazmun* ise kavramları lafız ve mana itibariyle değil, yazarın veya şairin gayesini ortaya koyacak şekilde sergiler. "*Kelime* yalnızca semboldür[878] ve nesnelere delaleti haritanın araziye delaleti kadardır." *Mazmun*; Goethe'nin "aşikâr sır" dediği, yirminci yüzyıl felsefesinde "herkesçe nüfuz edilemeyen sır" olarak tanımlanan şeydir. Devenin karnında henüz doğmamış olan yavrusuna da *mazmun* denilmiştir. Bu, mazmunun *istiare* ile olan bağlantısını ortaya koyar. Fakat ifadelerdeki *telmih, kinaye, benzetme* ve *mecaz* da *mazmun* için örtü işlevi taşır. "*Mazmun* bir semantik, "anlamlandırma" ve muhteva meselesidir, özün içteki manasıdır. J Dewey "Dil işaretleri yalnızca ferdî ve hususî manalara işaret etmezler; fakat aynı zamanda anlamları birbiriyle münasebet kuracak şekilde gruplandırmanın da aletleridirler. "Kelimeler yalnızca belli anlamların isimleri veya ünvanları değildirler, onlar aynı zamanda anlamları birbiriyle rabıtalı olan cümleler teşkil ederler." Bu anlamda sadece bir beytin değil, bütün bir yazının mazmunundan söz etmek de mümkündür.[879] *Mazmun*, şiirde dilin kullanılış biçimiyle ilgili bir terimdir. *Mazmun*; *şiir dilinin* bütün meseleleriyle ilgilidir, batı dillerindeki *imaj* terimi bizde zaman zaman *mazmun* kelimesiyle karşılanmıştır. *Mazmun*, tabiî olarak imajla başlar ancak basit bir imaj olarak kalmaz. *İmaj*, olmayan bir şeyi vehmetmeye dönüştüğü halde *mazmun* gizli anlamı keşfetmek olarak kendini sezdirir. İnce ve yoğun bir muhayyile isteyen *sembol, mazmun* kavramı ile eşanlamlı sayılır. Ancak bazı zayıf Divan şairleri tarafından fazlaca kullanılmış gül ve bülbül mazmunları klişeleşmiş ve gerçeği, tecrübeyi, duygu ve fikirleri yansıtmaz olmuştur. Bunlar Yunus Emre'nin tabiriyle "anlamadan eylemek" demektir. Çok kullanılan imajlar *darb-ı mesel* haline gelir. "Alayiş ve nümayiş ile mana zahir olmaz." Coleridge, *alegoriyi* (temsili hikâye) şu şekilde tanımlıyor. "Bir teşbihi (benzetme/simile) benzetilen şeye eklemekten (benzetmekten) vazgeçip, doğrudan doğruya onun yerine koyun: bir metafor olur... ve metafor *alegorinin* (temsilî hikâye)nin küçük bir bölümü sayılır. *Alegori* de sembolik bir ifadedir fakat bütün sembolik ifadeler *alegori* ile aynı şey değildir.

[876] Zeynel Kıran, *Dilbilim Akımları*, Ankara, 1996, s. 110-111.
[877] Pospelov, 52.
[878] Yazar "sembol" kelimesini burada "kod" anlamında kullanmıştır.
[879] İfade ayrıca mazmun ile üslup arasındaki kuvvetli bağı hissettirecek mahiyettedir

Sembol kullanımı ve manasıyla bağımsızdır. Kendini yenileyebilir ve başka metinlerde yepyeni bir hüviyetle belirir.[880]

Sonuç:

Üslup incelemesi, bir edebī eser bir yazar veya şairin edebiyat tarihi açısından yorumlanmasından ibaret değildir.

Chanson de Roland, Ortaçağa ait bir Fransız destanıdır. Alt tabaka insanların zevklerinin ön plana çıktığı bu eser retorik figürlerden de yoksun sayılır. Şairi belli olmayan böyle bir eser üzerine Süheyla Bayrav'ın modern metodlarla yapmış olduğu üslup incelemesi[881] uzun bir dönem boyunca edebī ihtiyaca cevap vermiş olan klasik şiirimize yeni bakış açıları belirlemek açısından önemlidir.

"Yazını *edebiyat* katına yükselten, biçim-üslup-içerik uyumudur ve üslup incelemesi, edebiyat bilimcinin gözardı etmemesi gereken önemli bir çalışmadır. [882]

"Stilistik ile tamamlanmamış metin incelemesi eksik kalmaya mahkumdur."[883]

"Sanat eseri ilkin bir sesler sistemi, dolayısıyla da belli bir dilin ses sisteminden yapılmış bir seçmedir....Bir dil incelemesi ancak edebiyat incelemesine yardımcı olduğu, dilin estetik etkilerini araştırmayı amaçladığı, kısacası (hiç değilse terimin bir anlamında) üslup bilgisi olduğu takdirde edebī olur... Şüphesiz ki üslup bilgisi çalışmalarını, genel dilbilime sağlam bir şekilde dayandırmadıkça başarıyla götüremeyiz, çünkü üslup bilgisinin muhakkak ki asıl meselelerinden birisi, edebī sanat eserinin dil sistemiyle o zamanın genel dil kullanımı arasındaki farkı tespit etmektir. Günlük konuşma diline, hatta edebiyat dışındaki dile ve o devir toplumunda kullanılan çeşitli dillere dair bilgimiz olmadıkça üslup bilgisi bir takım izlenimlerden pek öteye geçemez."[884]

---

[880] Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Meseleleri*, İstanbul, 1997, s. 411-462.
[881] Süheyla Bayrav, *Chanson de Roland Edebiyat ve Üslup Tahlili*, İstanbul, 1947.
[882] Aytaç (1999), 75.
[883] Aktaş (1984), 25.
[884] Wellek - Varren,150.

6.2. Uygulama:

Üslup İncelemesinde belirlenmeye çalışılan metoddan hareketle *Vamık u Azra*'nın üslubunu karakteristik çizgileriyle özetlemeye çalışalım. Öncelikle belirtilmesi gereken husus bu başlık altında yapılan incelemeler dil, öyküleme, şekil ve içeriğe dair yapılmaya çalışılan diğer incelemeleriyle takviye edilebilir. Çünkü metoda dair yapılan çalışmada da bahsedildiği gibi "monolog ve diyalog, yazı ve konuşmanın kendine özgü tarzları vardır ve konuşma konumlarına göre; haber verme, bilgilendirme, (açıklama, hüküm, tasvir, rapor, hikâye etme vs. şekillerde) veya bir isteği bildirme (emir, heveslendirme, teklif, rica vs. şekillerde) üslup geleneklerinden bahsedilebilir.

Bir metne bilinçsiz olarak yerleştirilmiş sosyal ve psikolojik kaynaklı ifadeler ifadenin *anlatımlı (expressif)* değeriyle ilgilidir:

Bu rāyı itdi şāh-ı ʿālem-ārāy Kim anuñçün bulalar bir ṭolu ay	*Alemi süsleyen padişah kendisi için bir dolu ay (kadar güzel) birini buldurmayı düşündü.*
Gele andan vücūda bir sülāle Gide kendü yirinde bāḳī ḳala	*Ondan bir sülale vücuda gelsin, kendi gidince yerinde (tahtında o) kalsın.*

(568-569)

Yukarıdaki beyitlerde Taymus *iç çözümleme* tekniğiyle yansıtılmıştır. Defalarca evlenmesine rağmen çocuğu olmayan padişah, kendine bulduracağı eşin dolu bir ay özelliğinde olmasını arzu etmektedir. "Hilal" yerine hatta "dolu ay"ın müteradifi olan "mah" kelimesi yerine "tolu ay" ifadesinin kullanımı Taymus'un bu evlilikten çocuk bekleme psikolojisi ile izah edilebilir. Dolu ay, hilale nazaran hamilelik imajı vermeye daha müsaittir.

İfadenin *anlatımlı (expressif)* yönünü teşkil eden sosyolojik kaynaklı bir anlatım:

Dikilmiş ejdehā-peyker ʿalemler Ṭutulmış bār-gāhlar ḳonmış ʿasker	*Ejderha yüzlü bayraklar dikilmiş, çadırlar kurulmuş, asker konaklamış. (1869)*

Vamık, itibarī alemin müslüman bir kahramanıdır. Çin hükümdarının oğludur ve beyitte, kurmuş olduğu bir otağ tasvir edilmektedir. "Ejdeha-peyker alemler" eğer bir ihtişamı yansıtmak gayesiyle düşünülmemişse reel dünyada ejderha motifli bayrakları akla getirmektedir.

Taymus'un vezirinin kızını istemeye gelişinden memnun olan Şah Babek onu karşılar ve Darü's-Selam'ın bile yanında sönük kaldığı bir mekânda ağırlar:

Alub ḳondurdılar bir ḫoş maḳāma Selam virmezidi Dārü's-selām'a	*Getirip cennetten daha güzel bir makama oturttular.* *(612)*

Dil imkânlarının değerlendirilişi oldukça dikkat çekicidir. *Cennet isimleri* arasında özel bir tercih yapıldığı görülüyor. Cennet için *Firdevs, behişt, cennet, mevā* gibi aynı *kavramsal* değere sahip isimleri de seçmek mümkün iken "Darü's-selam" tercih edilmiştir. George Michel'in, dilin kelime hazinesi, gramer ve fonetik imkânlarının üslup bakımından önemli değerler ihtiva ettiği görüşünden bahsedilmişti. Bu tercihten hareket eden H. Graubner de yöntemi *seçmecilik niteliğiyle üslup* başlığı altında incelemiştir. "Selam vermemek" ifadesi yerine de *beğenmezdi, dönüp bakmazdı, aldırış etmezdi, burun kıvırırdı, dudak bükerdi, tepeden bakardı* gibi aynı *paradigmatik* sıradan başka tercihler yapılabilirdi. Üstünlük ifade etmek bakımından anlam kaybı da olmazdı. Ancak cennet isminin seçimi kadar beğenmek kelimesinin *paradigmatik* tercihi de bir elektrik bağlantısının akım sağlayacak pozisyonda kurulması gibidir. Aynı beyit içerisinde yer alan "alup" kelimesi selam alıp vermeği çağrıştırmak, "hoş" kelimesi de hoşça karşılamak, "hoş geldiniz" demek özel tavırları çağrıştıran özel tercihlerdir.

Benzer bir başka beytin tertibi de aynı özellikleri göstermektedir.

Getürdiler bir ᶜālī ḫōş maḳāma Ki baş egmezidi Dāru's-selām'a	*Cennetten aşağı kalmayan yüce, güzel bir yere getirdiler.* *(4621)*

Yukarıdaki beyitten farklı olan tek ifade "baş eğmek" ifadesidir. O da selam verme şeklini çağrıştırır. Diğer bütün özellikler gibi cümle sayısı ve ögelerin sıralanış tertibi de birbirinden farklı değildir. Her iki beyitte de ağırlamak ve rahat ettirmek gayesi hareket noktasıdır.

Vamık dünyaya geldikten sonra nücum ilmini bilen filozoflar çocuğun yıldızına bakıp ileriye dönük tahminlerde bulunurlar. Camiī, kahramanlarını kendi statülerine uygun bir şekilde konuşturmada oldukça başarılıdır. Üslup incelemesinde "Dış dünyaya ait görüşler kimin dikkatiyle tespit ediliyor ve kim tarafından ifade ediliyor? Anlatıcı kendi dil özelliklerini mi kullanıyor yoksa bir başkasını mı taklit ediyor?" sorularına cevap arıyoruz:

Ne milke ḳaṣd iderse ola mālik Ne yola seyr iderse ola sālik	*Hangi ülkeye yönelse sahip olur, her yolun yolcusudur.*
Şikār üstinde iy şāh-ı cihāngīr Ola bir āhūnuñ ᶜışḳına naḫcīr	*Ey cihan padişahı, ava gider, bir ceylanın aşkına av olur.*
Yatağı Ġaznī ola ol ġazāluñ Ḫayāline düşer şāh ol ḫayāluñ	*O ceylanın yatağı Gaznī ola, şah o gölgenin hayaline düşer.*
ᶜİẕārı cennet ola adı ᶜAẕrā Ṭutağı kevs̱er ola ḳadı ṭūbā	*Yanağı cennet adı Azrā ola(bilir), dudağı kevser boyu tuba ola...*
Temāmet rubᶜ-ı meskūni ser-ā-ser Araya isteye kişver-be-kişver	*Bütün karaları baştanbaşa ülke ülke aramayı isteye...*

(738; 741-744)

Bir falcının *olmak* fiilini fazlaca kullanması tabiîdir. Ayrıca bu fiile gelen ek sadece bir ihtimali değil, *olur, olacak anlamında* zaman olarak geleceği gösterme görevindedir. Hemen hemen her beyitte kullanılan "ol-a" kelimesi yapı bakımından tahlil edilince fiilin *istek eki* aldığı görülür. Spitzer'in "Dilde kaidelere bağlılık ve sertlik güçlü bir şahsiyetin ifade ihtiyaçlarına yetmez." sözünü hatırlatan ve *Tasvirī Üslup İncelemesi*nin alanına giren yapısal bir özellik söz konusudur. Üçüncü beyitteki "Hayaline düşer" ifadesinin *paradigmatique* (dizibilim)) ve *syntagmatique* (dizimbilim) sırası da dikkat çekicidir. "Hayaline düşmek" *deyim aktarması*; *tuzağa düşmek, peşine düşmek,* ifadelerini çağrıştıracak mahiyettedir. Şairin *dizibilim* tercihi hayalin karanlık, esrarengiz, yanıltıcı olması yönündedir. Aynı mısrada sevgilinin hayale benzetilmesi de yine bir tesadüf değildir. *Güzellik, hayal*in anlambirimleri arasında vardır. Güzellik anlamını verecek bir sıfat-isimin bulunması şair için hiç de zor değildir. Hele klasik şiirimizin anlam dünyasında bu sayı azımsanmayacak ölçüdedir, fakat beyit içerisinde tercihi ise daha çok kelimenin *syntagmatique* (dizimbilim) değeri ile ilgilidir. Hayaline düşülecek bir sevgilinin hayal gibi güzel olacağı veya olması gerektiği düşünülmüştür. Bu, edebī sanatın kuru ve didaktik yöntemiyle değil, üslubun his ve sezgiye yönelik inceliğiyle kendini hissettirir.

Son beyitte ise veznin üsluba feda edildiği görülür. Nücum ilmiyle konuşan kişinin kip seçimindeki tercihi *Arayıp* veya *isteyip* yerine "araya" ve "isteye" yönünde olmuştur.

Falın sözlü metnini Şah Taymus'un Meryem'i istemek üzere Babek Şah'a gönderdiği mektubun yazılı metniyle mukayese edelim:

İderüz ṣıdḳıla devlet duᶜāsın Ḳıluruz ḳapuña ḫidmet duᶜāsın	*devletine ve kapına samimi dualarda bulunuyoruz.*
İşitdüm devletüñ burcında iy māh Ṭulūᶜ itmiş güneş mānendi bir māh	*Ey ay (gibi olan) işittim devletinin burcunda güneş gibi (parlak) bir ay doğmuş.*
Ḳuṣūrum yoḳ serīr-i salṭanatda Müyesserdür murādum her cihetde	*Saltanat tahtında eksiğim yok, her bakımdan istediğim nasip olmuştur.*
Serümde efser-i ser-tāc-ı devlet Velī burc-ı nesebde yoḳ saᶜādet	*Başımda devlet tacı (var), fakat soy burcunda mutluluk yok.*
Bitürmedi diraḫtı ᶜömrümüñ gül Ola bāğumda benden ṣoñra bülbül	*Benden sonra bahçemde bülbül olsun diye ömür ağacım gül vermedi.*
Sizüñle gerçi ẓāhirde cüdāyuz Velī fıṭrat deminde āşināyuz	*Sizinle her ne kadar uzak görünsek de yaradılış meclisinden tanıdığız.*
Bizi yad eyleme luṭf eyle yād it Bu maᶜnīde yiridür ᶜadl [ü] dād it	*Bizi yabancı sayma, lutfedip hatırla, bu anlamda adalet ve insaf etmenin yeridir.*

(633; 636-641)

Sosyal statüden kaynaklanan *üslup düzeyi* kendini hemen hissettirmektedir. İfadeler bir sultana aittir. Hatta *Vamık u Azra* şairine göre bu sultan diğer sultanların da önde gelenidir. Metin *yazılı*dır ve türü *mektup*tur. Gaye de üslubu şekillendirir. Meryem'i istemek yerine bu mektup *alıcı* olan şaha bir fikri telkin etmek, bir durumdan haberdar etmek, savaş tehdidinde bulunmak gibi gayelerle kaleme alınmış olsaydı üslup daha farklı biçimler kazanacaktı. Bu muhtemel şekiller, *üslup varyantları* olarak isimlendirilmiştir. Şüphesiz burada sözü edilen, eserdeki itibarī kahramanların üslubudur, fakat şair kendi üslubunu bu itibarī kahramanların içinde bulundukları ilişkiler ağı ve üstlendikleri rollere göre şekillendirir. Şair aynı durumu izah etmek için *mektup* yerine *gösterme*, *diyalog* yerine de *özetleme* tekniğini kullanmış olsaydı daha farklı bir üslup sergilemek durumunda kalırdı.

Ne Behmen'siz içer şāh bir içim ṣu Ne ansız bir naẓar uyurdı uyḫu	*Ne şah Behmen'siz bir yudum su içer, ne onsuz biraz olsun uyurdu.* *(867)*

Bu beyitte ise bir samimiyeti dile getirmek için iki deyimden faydalanmak suretiyle anlatıma kuvvet kazandırılmıştır. "İçtiği su ayrı gitmemek", "...sız gözüne uyku girmemek" deyimleri alalede mecazī bir retorik figür değildir. Anlatımın tabiīliği içerikte yer alan dostluğun tabiīliği ile mütenasiptir. "Bu dil ağzımda annemin sütüdür." diyen Yahya Kemal'in dile dair yorumu anne sütünün özellikleriyle belirginlik kazanır. Samimiyeti ifade için seçilen deyimlerde yer alan "su" ve "uyku" kelimeleri de anlam dünyasını hissetirecek anahtar kelimelerdir.

Dadı Azra'yı yatağında bulamayınca ağlayıp sızlanarak Melik Şah'ın yanına varır:

Çözüb şaçını ḳoydı başına ḫāk Yüzin yırtub yaḳasın eyledi çāk	*dövündü, yüzünü yırtıp yakasını parçaladı.*
Döküb bārān gibi gözyaşın ol māh Ṣaçub āteş iderdi raᶜd-veş āh	*O ay, yağmur gibi gözyaşı döküp, ateş saçıp yıldırım gibi dumanlar çıkarıyordu.*
Didi iy şāh-ı ᶜālem ḳanı ᶜAẕrā Dirīgā ḥasretā derdā dirīgā	*"Ey cihan padişahı, Azrā nerede? Yazık, ne acı,ne dert, eyvahlar olsun!*
Ḳanı ol rūz-ı ᶜīde mihr-i raḫşān Ḳanı ol leyl-i ḳadre māh-ı tābān	*Nerede o bayram gününe parlak güneş, nerede o kadir gecesine parlak ay?*
Ḫusūf irmiş görinmedi żiyāsı Karañu oldı gözüm rūşenāsı	*Ay tutulması olmuş nuru görünmedi, gözümün ışığı karardı.*
Yidi içdi gülüb oynadı ol gül Dünedi āşiyānında çü bülbül	*O gül yiyip içti, gülüp oynadı. bülbül gibi yuvasında tünedi.*
Seḥerden ṭurdum iy şāh-ı zemāne Yüzüm sürmege vardum ās-tāna	*Ey asrın padişahı seher vakti kalktım, eşiğine yüz sürmek için vardım.*
Umardum ol işikden fetḥ-i bābı Ṭoğa başuma devlet āf-tābı	*O eşikten kapının açık olmasını, başıma devlet güneşinin doğmasını bekliyordum,*
Ṭulunmış gice ṭaña ḳalmamış māh Ṭaña ḳaldum ben aña iy şehenşāh	*Ay batmış şafak vaktine kalmamıştı, ey şahlar şahı bu işe şaşırıp kaldım.*

(1245-1246; 1248-1253)

Makber şairi Abdülhak Hamit de eşi Fatma Hanım'ın ölümü üzerine duygularını

Eyvāh ne yer ne yar kaldı
Gönlüm dolu āh ü zār kaldı
Şimdi buradaydı, gitti elden

Gitti ebede gelip ezelden
Ben gittim, o hâksâr kaldı
Bir gûşede târmâr kaldı
Bâkî o enîs-i dilden eyvâh
Beyrut'ta bir mezar kaldı

mısralarıyla dile getirmişti. Bir sevdiğini kaybetmek karşısında insanların söz diziminden kelime seçimine kadar ortaya koydukları tepkinin bilinçli olduğunu iddia etmek zordur. Ancak birbirine benzediğini göstermek, ortak bir psikolojinin yansıma biçimi olarak değerlendirmek mümkündür.

Her iki manzumede de arayışı, uzak kalmayı ifade eden tekrarlar söz konusudur. *Vamık u Azra*'da dadı sürekli olarak "kanı" (nerede) diye tekrar ederken Makber'de ise gitmeyi, kaybolmayı ifade eden fiiller ağırlıktadır *(Verbal üslup)*. Cümleler her ikisinde de kısadır. Soru, cümlelerin asıl tonunu ve ritmini oluşturur. Her iki şiirde de samimiyet ve doğallık hakimdir.

Bütün sevdiklerine uzak ve bu arada aradığı Vamık'a da ulaşamamış, dahası nerede bulacağı hakkında da bir fikre sahip olmayan Azra, Hîrî şehrinde harabe bir evde yalnız başınadır. Önce mum ile söyleşir, ardından münacatta bulunur:

Ġarîb ü bî-kes ü dermānda ḳaldum Esîrin bendile zindānda ḳaldum	*Garip, kimsesiz ve dermansız kaldım, esirim, zincirle zindanda kaldım.*
Bilüm ṭaġıldı ᶜaḳlum şaşdı yā Rab Başuma olmaz işler düşdi yā Rab	*Ya Rab aklım şaştı, zihnim dağıldı. başıma olmaz işler geldi, Ya Rab!.*
Çekerin bir yaña ġurbet belāsın Yudarın derdile miḥnet belāsın	*Bir yandan gurbet belasını çekerim, dert ile sıkıntı belasını yutarım.*
Ölürsem irmedin maḳṣūda ḥayfā İdeler ḳabrimüñ ṭaşında inşā	*Gayeme ermeden ölürsem ne yazık. Mezar taşıma yazsınlar ki:*
Bu merḥūm irmedi gitdi murāda Añalar ḫayrile adum duᶜāda	*Bu rahmetli muradına ermeden gitti. Adımı duada hayrile ansınlar.*

(1382-1386)

Duygusal yoğunluğun ağırlıkta olduğu ve tahkiyenin yavaşladığı yahut vaka cereyanının kesildiği anlarda anlatıma gazel lirizmi egemen olmaya başlar. Redifler, ünlem ve tempo içeriğe göre şekillenmiştir, çünkü "üslup içeriğin formudur." Her mısrada en az bir cümlenin yer alması, telaşlı bir yakınmanın ifade ediliş biçimidir. Yine her beyitte en az bir deyim vardır. Deyimler; anlama genişlik kazandırır ve

anlatımı vecizleştirir Aynı zamanda ifade tabiî olur. Beyitler sade üslupla *(üslub-ı sade)* söylenmiştir. Son beytin ilk mısraındaki ifade *Bu merhum murada ermedi gitti* şeklinde eksiksiz klişe bir söyleyiştir. Edebiyatımızda nispeten belagattan kopmamış üslup yorumlarında konunun karakteri ne olursa olsun vazgeçilmez özellikler olarak görülen bazı terimlerin yukarıya alınan beyitler için örnek bir uygulama alanı oluşturacağı açıktır. Bu beyitler; disiplinli ve güzel düşünülerek *(vuzuh)*, açık, anlaşılır ve zihni garip tasavvurlara sürüklemeyecek kelimelerle *(haliset)* söylenmiştir. Söyleyiş; süs ve gösterişten uzak *(tabiiyyet)*, meramı ifadeye ölçülü ve yeterli *(münakkahiyyet)*dir. Kelimeler ait oldukları anlam dünyasına uygun *(mutabakat)*, ifadeler asil (*stilistique*'deki *yüksek üslup düzeyi*), ahenkli ve içeriğe uygun *ton*da *(muvafakat)*dır.

Aşağıdaki beytin içeriği ise *Ulviyyet-i hiss* olarak değerlendirilebilir.

Nedür bir cān gerek yüz biñ ola cān Ṣatub bir derde al derdüñe dermān	*Bir can (vermekten) ne çıkar, can yüzbin olsun, bir derde satıp derdine derman al!*

(1364)

Bir can yerine bin canı satmak, bin kere ölmek demektir. Bin kere ölümün derde derman olması gerçekten beşerî tabiatın üstünde, istidat ve ilhamla açıklanabilecek bir hissediş biçimidir.

Aşağıdaki beyitte de "halka" kelimesi, Charles Bally'nin *çağrışım alanı*[885] dediği sıradan seçilmiştir:

Göñül Ḥaḳḳ'a yüzin dönderdi ḫalḳa Ḳapuya iki gözin ḳıldı ḫalḳa	*Gönlünü Hakk'a yüzünü yaratılmış(lar)a çevirdi, gözlerini (evin) kapı(sın)a halka etti.* *(1399)*

Gözün kapıya halka edilmesi de yine orijinal ve özel bir seçimdir. Bu ifade, hiç bahsedilmediği halde bize, kapı kulplarının iki yuvarlak halka olduğu imajını verir. Aynı zamanda uykusuz geçirilmiş bir geceden sonra Azrā'nın gözlerinin görünümü hakkında da fikir sahibi oluyoruz. Dışarıyı gözlemekte olan bu gözler, sabit, domur domur, endişeli ve ürkektir. Yine muhtemelen soğuk demir gibidir.

---

[885] "Çağrışım alanı" Saussure tarafından *çağrışımsal bağıntılar* olarak adlandırılmıştır. "Çağrışımsal bağıntı, aynı anda birlikte bulunmayan öğeleri gücül bir belleksel dizide birleştirir. (...) Aralarında ortak bir yön bulunan sözcükler söylem dışında, çağrışım yoluyla bellekte birbirine bağlanır." Ferdinand de Saussure, *Cours de Linguistique Generale* (*Genel Dilbilim Dersleri*), (çev.:Berke Vardar), İstanbul, 1998, s. 182.

"Göstergelerin kendi yarattıkları çağrışımların yanında uzak çağrışımların sağladığı olanaklarla imge ve tasarımlar arasında bağlantı kurulmaktadır." Cahit Külebi'nin *Hikâye* şiirininin

Benim doğduğum köylerde
Buğday tarlaları yoktu,
Dağıt saçların bebek
Savur biraz!

dizelerinde buğday tarlaları ile sevgilinin saçları arasında çağrışımsal ilişki kurulmuştur. İlişkiyi kuran unsurlar sarı renk ve rüzgarda savruluştur.[886]

Ece Ayhan'ın *Meçhul Öğrenci Anıtı* isimli şiirinde;

Her çocuğun kalbinde kendinden daha büyük bir çocuk vardır
Bütün sınıf sana çocuk bayramlarında zarfsız kuşlar gönderecek

"zarfsız kuşlar" ifadesinin *çağrışımsal bağıntı*sı kuş resimli posta puludur.

Azra gece karanlığında Hīrī şehrine ulaşmış ve harabe bir evde sabahlamıştır. Sabahleyin evin sahibi çıkagelir ve erkek kıyafetli Azra'yı görünce başına devlet kuşu konduğunu, böylece dul yaşamaktan kurtulacağını sanır.

Görincek şīve vü cünbüşler itdi Bulayub ḳuyruğın ḳannişler itdi	*Görünce işve ve cilveler etti, kuyruğunu sallayıp fettanlık etti.* (1410)
Gözin ḳaşın dürüb nāzlandı ḳarı Birez ṭar ṣatdı vü ḳızlandı ḳarı	*Kaş göz oynatıp, kız edasıyla hava attı, gökçeklik etti.* (1411)
Abu kimdür bu ḳapuyı açan dir Nice ḳuşdur bu yuvada uçar dir	*Amaan! Kimdir bu kapıyı açan, bu yuvada uçan nasıl (bir) kuştur der.* (1412)
Ḳarārı gitdi ḳarı vecde geldi Ayağı ṭobrağına secde ḳıldı	*Fikri dağıldı, kadın coştu (Azrā'nın) ayağının toprağına secde etti.* (1413)
Meleklerden misin göklerden inmiş Perīlerden misin yirde bulunmış	*Göklerden inmiş meleklerden misin, yerde bulunan perilerden misin?* (1415)
Söyünme tā ebed iy şemᶜ-i tābān Kim olsun ḳarı cānı saña ḳurbān	*Ey parlak mum, sonsuza kadar sönme (bu) kadının canı sana kurban olsun!"* (1419)

[886] Aksan, 106-107.

Recaizade'nin ifadesiyle "en bayağı, en sıradan ve en önemsiz fikirler bile üslup sayesinde bir özellik kazanır." Bu sıradan olay ve sıradan tip şair tarafından o kadar başarılı bir üslupla ortaya konmuştur ki elit kesimin zevkine yönelik olan Divan edebiyatında bu ifade ediş biçimi esere ayrıca bir renk kazandırmaktadır. Yukarıdaki beyitlerde gerek şairin kendine sözcü tayin ettiği anlatıcının, gerekse eserde kendinden "karı" olarak söz edilen itibarī kahramanın üslup düzeyi *alçak* yani bayağı ve sıradan olarak nitelendirilebilir. Sözgelimi bu, Azra'nın dadısının üslubundan nitelik olarak farklı olan bir üsluptur. Bu dul ve yaşlı kadının gençlik enerjisini kaybetmemiş bir tavırla Azra'ya cilve yapması da *üslup tonu* açısından *komik*tir. Üslup düzeyinin *alçak* olması onun tabiīliğiyle ilgilidir. Ayrıca anlatılan konunun niteliğine uygun bir üslubun ortaya konması, ifade ediş ve kelime seçiminde bu niteliğin göz ardı edilmemesi belagatçiler tarafından *mutabakat* olarak isimlendirilmiştir. Daha önce belirtildiği üzere vuzuh, haliset, tabiiyyet, münakkahiyyet, mutabakat, asalet, ahenk ve muvafakat kaideleri konunun karakterinden bağımsız, yani değişmezdir.

Azra evden ayrıldıktan sonra Hīrī Şehrine varır. Nerede kalacağını düşünürken köhne bir ev görür. Aşağıdaki tasvir de basit bir çevre tanıtımı değildir. Anlatımda; evini terk etmiş, saraylarda, köşklerde yaşarken virane bir evde kalmaya mahkum olmuş, şefkatli bir dadının özenine alışmışken yalnızlık ve gece karanlığı ile başbaşa kalmış, nereye gideceğini bilmeyen, aç ve kalbinde yüzünü görmediği bir insana duyduğu aşk ile kararsız bir insanın perspektifi vardır:

Temāşā itdi gördi ol ṭolu ay Faḳa ṭaḳmaġa yoḳ bir dāne buġday	*Ayın ondördü etrafı seyretti,(kuş) tuzağ(ın)a takılacak bir tane buğday olmadığını gördü*
Sıçan düşse bacadan dirdi Allāh Yanınca yavrıcaḳları eyvallāh	*Fare bacadan düşse Allāh derdi, yanınca yavruları eyvallāh (Allāha ısmarladık)...*
Döşenmiş ṣadra bir eski nihālī Mükedder toz u ṭobraġile ḥāli	*Sedire eski bir halı döşenmiş; toz toprak içinde kederli.*
Ḥaṣīrüñ ḥāli yatlu derd [ü] ġamdan Delinmiş yüregi zaḫm-ı ḳademden	*Dert ve üzüntüden hasırın durumu kötü; ayak yarasından yüreği delinmiş.*
Çirāġ u ṣofra almış ʿizzetinden Āb u deryāyı Rabbānī evinden	*Mum ve sofra Allāh'ın ikram evinden su ve deniz almış.*
Gülümsündi göricek anı ol māḥ Geçürdi gögsin itdi derdile āh	*O ay onu görünce gülümsedi, göğsünü geçirdi derdile āh etti.*

Nażar ḳılmaziken ḳaṣr-ı cinâna Żarūrī mesken oldı eski ḫâne	*(Dönüp) bakmazken cennet köşklerine* *(bu) eski ev zaruri mesken oldu.*

(1299-1305)

Çevreye bakış açısı Azrā'nın içinde bulunduğu ruhsal durumu yansıtmaktadır. Tuzağa takılacak bir tane buğday yok, halı mükedder, hasırın yüreği delik, çıra ve sofra domur domur ıslaktır. Buğday takmak suretiyle tuzak kurmak ise şairin sosyal kültürünü yansıtmak açısından *tekevvünī üslup incelemesi*nin alanına girecek bir materyaldir.

Kişilerin bulundukları sosyal statüye uygun konuşmaları tabiî bir haldir. Buffon'un "Üslup ayniyle insandır." sözü üslubun insandan ayrı düşünülemeyeceğini ifade eder. Yukarıdaki beyitlerin hemen devamında sözü edilen *karı* ile konuşan Azra'nın üslubu sosyal sınıf farkını yansıtacak mahiyettedir.

Didi maᶜẕūr ṭutuñ eksiklik itdük Gice bī-vaḳtidi bu şehre yitdük	*"Kusur ettik mazur görün, dedi. Gece* *geç vakitte bu şehre vardık.*
Ġarībüz gözi baġlu kām u nā-kām Żarūrī bu arada ḳılduḳ ārām	*Gözü bağlı garibiz ister istemez zorunlu* *olarak burada dinlendik.*
Ne deñlü kim ola bīnā vü dānā Ġarīb olan olur ġurbetde aᶜmā	*Bir kimse ne kadar görmüş-bilmiş olursa* *olsun garip olan gurbette kör olur.*
Niçe gündür yürürüz zār u giryān Yaluñuz ac u ṣusuz sīne biryān	*Ağlayıp inleyerek birkaç gündür yalın* *ayak, aç, susuz ve bağrı yanık yürürüz.*
Şerefde necm-i devlet rāciᶜ oldı Baña müşkil vaḳāyiᶜ vāḳiᶜ oldı	*Şerefte devlet yıldızı ters döndü,* *başıma sıkıntılı bir olay geldi.*

(1422-1426)

Üslup düzeyi *yüksek*, üslup tonu *ciddi*dir. Azra, ev sahibi kadına mağduriyetini anlatıp, özür diledikten sonra nispeten üsluptaki resmilik yerini samimiyete bırakır. Bu örnek, konunun üslubu şekillendirdiği fikrini doğrular. Ayrıca

Didi biñ luṭfile iy cānum ana Benüm her derdüme dermānum ana	*Samimiyetle "Ey canım anne, benim her* *derdime dermanım anne!" dedi.*
Oġul olmaġa yoḳ bizde liyāḳat Ḳul olalum ḳapuñda tā ḳıyāmet	*"Evlat olmaya bizde liyakat yoktur, kıya-* *mete kadar kapında kul olalım.*

İdem ḫidmetde cehdi her cihetde Anam ol dünyede vü āḫiretde	*Her yönden hizmet(in)de gayret edeyim, dünya ve ahirette annem ol!"*

(1450-1452)

örneğinde de üslup tonu *samimi* üslup düzeyi yine *yüksek*tir.

Sıfatların bir üslup inceliğiyle tercih edildiği benzetmelirin yani edebī sanatların (retorik figürler) da fonksiyonel olduğu görülür. Azra'nın keseye uzanan eli gümüş

Uzatdı dest-i sīmīni semen-ber Çıḳardı şurreden çok sīmile zer	*Yasemin göğüslü (Azrā) gümüş (gibi) elini uzattı, keseden çokça altın, gümüş çıkardı.* *(1453)*

Zeberced kaseden içilecek içki mercan renklidir:

Zeberced kāseden mercān içerdi Göñül āyīnesin ġamdan açardı	*Zebercedden yapılmış tastan mercan (renkli içki) içer, gönül aynasını gamdan arıtırdı.* *(1482)*

Süleyman peygamberin hazinesinde bir hokka vardır. Bu hokkayı açan kişi de şeker dudaklıdır:

Şeker-leb ḥoḳḳaı itdi güşāde İçinden çıḳdı bir gevher-ḳılāde	*Şeker dudaklı, hokkayı açtı, içinden mücevher bir gerdanlık çıktı.* *(3122)*

Yüzünün aksini suda gören Vamık'ın kendi güzelliğini müşahedesi:

Ne gördi gördi bir māh-ı münevver Şu şūrīde olub üstine ditrer	*Bir de ne görsün, bir nurlu ay ki su aşık olmuş üstüne titrer.* *(1522)*

Bu beyit retorik figürlerin fonksiyonsuz kullanılmadığını göstermek bakımından önemli olduğu kadar üslubun ne tür bir ivme kazandırdığını izlemek bakımından da güzel bir örnektir. Beytin imajının "üstüne titremek" ifadesi üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. *Titremek* kelimesinin bulunduğu paradigmatik sırada soğukluğun bulunması, suyun *duygu değeri*ne de göndermede bulunur. "Üstüne titremek" ifadesi daha çok bir annenin çocuğuna karşı özenini ifade etmek üzere kullanılan bir deyimdir. *Suyun şuride olması,*

akarken menderesler yapması demektir. "Ne gördi gördi" ifadesi de manzara karşısındaki hayreti aksettiriyor.

Bu güzellik karşısında Vamık'ın tepkisi oldukça doğal ve *tür*ün işlevini göstermek açısından önemlidir. Vamık "musammat gazel" söyler:

ᶜAceb bu ḫaṭṭ-ı gülgūn nesteren mi Gülistān⟨ī⟩-ı cemāl içre semen mi	*Acaba bu gül renkli yüz yabangülü mü, güzelliğin gülbahçesinde yasemin mi?*
ᶜAceb bu sünbül-i zībā semen mi Semen yanında bitmiş yāsemen mi	*Acaba bu süslü sünbül (saç) semen mi, semen yanında bitmiş yasemin mi?*
ᶜAceb. bu sidre-ḳāmet nā-reven mi Cinān bāġında yā serv-i çemen mi	*Acaba bu sidre boylu sabit mi, veya cennet bahçelerinde nazla yürüyen sevgili mi?*
ᶜAceb bu lüᵓlüᵓ-diş dürr-i ᶜAden mi Ḳamer ḳurbında yā naẓm-ı peren mi	*Acaba bu inci diş Aden incisi mi veya ay yakınında Ülker yıldızı kompozisyonu mu?*
Didi ᶜaksine Vāmıḳ ṣuda sen mi Güzelsin iy ᶜaceb ṭaşrada ben mi	*Vamık yansısına: "Ey! Suda sen mi güzelsin acaba dışarda ben mi?" dedi.*

(1529-1533)

Mesnevi ahengi yerini daha coşkulu bir ahenge bırakmıştır. Beyitler soru ekiyle redifli ve akıcı kelimelerle kafiyelidir. "N" sesi de müzikalitesi yüksek bir sestir. Her beyitte hayret ifade eden "Aceb" kelimesi tekrarlanmış, ihtimal bildiren "yā... yā..." karşılaştırmalı edatlarıyla bu hayret ifadesi kuvvetlendirilmiştir. Sadece son beyitteki "didi" kelimesi dışında eylem bildiren kelime hiç yoktur. Yani gazelde *nominatif üslup* hakimdir. "Üslup içeriğin formudur." ve içerik hareketsiz donuk bir bakıma hayreti yansıtacak bir üslup gerektirmiştir.

Aşağıdaki beyitte de Azra'nın resmini gören Vamık'ın düştüğü hal anlatılmaktadır:

Şarāb-ı cām-ı ᶜışḳdan oldı serḫoş Düşüb ḫāk üzre ġalṭān deng ü bī-hūş	*Aşk kadehinin şarabından sarhoş oldu, yuvarlanarak sersem ve şuursuz yere düşüp* *(1564)*

Vamık sersemlemiş, yere düşmüş ve yuvarlanmıştır. Bu, bir aşk şarabının sarhoşluğudur. Vamık'ın yere düşen bir aşk kadehine benzediğini ifade eden hiçbir edebī sanat söz konusu değildir. "Kelime yalnızca semboldür ve nesnelere delaleti haritanın araziye delaleti kadardır." *Çağrışımsal bağıntı,* yere düşenin sadece

Vamık olmadığını yahut Vamık'ın yere düşüp yuvarlanan bir kadehten farksız olduğunu hissettirmektedir. Beyit sadece anlamsal olarak değil fonetik yönden de *çağrışımsal bağıntılar*la doludur. "Ş" sesiyle aliterasyon yapılmıştır. "galtān" ve "deng" kelimeleri anlamlarından çok fonetik yapılarındaki tabiat taklidi seslerle *fonksiyonel*dir.

Aşağıya alınan beyit de üzerinde tekevvünī üslup incelemesi yapılmaya elverişli bir örnektir:

Ḳodı sulṭānlığın ʿışḳa ḳul oldı Göñül naḳşa virüb naḳḳāşı buldı	*Sultanlığı bıraktı aşka kul oldu, gönlünü resme verip ressamı buldu.* *(1567)*

Vamık, Azra'nın resmini görünce ressama vurulmaz. Kurguya göre Vamık, Azra'nın resmini kimin yaptığını da bilmez. Esasen bilmesini gerekli kılacak bir neden-sonuç ilişkisi de mevcut değildir. Ancak şairin aşk anlayışında bir takım mistik fonlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Aşk üzerine yoğunlaşmış olan şair, kurguyu bilinçsiz olarak ihmal etmiştir. Vahdet-i vücud anlayışının aşk anlayışında eser, müessire götüren vasıtadır.

*Üslub-ı tabiī*ye örnek:

Didi iy cān oğul sen de oğulsın Baña Vāmıḳ ne ise sen de olsın	*"Ey can(ım) oğlum, sen de oğl(um) sun, bana Vāmık ne ise sen de osun.* *(1602)*

Taymus Şah, bir resme aşık olan oğlu Vamık'a nasihatlar verir:

Dönüb şāh oğlına virdi tesellī Didi yoḳdur bu ṣūret içre maʿnī	*Şah dönüp oğluna teselli verdi, "Bu şeklin içinde manā (ruh) yoktur dedi.*
Bu naḳşı ḳoyalum naḳḳāş işidür Hemān bu şīve göz ü ḳaş işidür	*Bu resmi bırakalım (çünkü) ressam işidir, bu (resim) cilve, kaş göz işi gibidir.*
Ḳoyalum ṣūreti maʿnī ṣoralum Ki her bir iḳlīme ādam ṣalalum	*Şekli bırakalım da her bir ülkeye adam gönderip manāyı soralım.*
Senüñçün istesünler baḥr u berri Ḳuruda ādem ü deryāda perī	*Senin için kara ve denizi, karada insan ve denizde periyi araştırsınlar.*
Cihān bāğında görsünler ser-ā-ser Bulunsun saña bir gül yüzlü dilber	*Cihan bağında (olanları) bütün görsünler, sana gül yüzlü bir güzel bulunsun.*
Saña hem mihr-bān hem maḥrem olsun Anuñla cān u göñlüñ ḫurrem olsun	*Sana hem şefkatli hem samimi olsun, onunla can ve gönlün şen olsun.*

Diresin uṣṣuñı ᶜaḳla uyasın Bu olmaz fikri göñlüñden ḳoyasın	*Aklını başına toplayasın mantıklı olasın, bu olumsuz fikri gönlünden çıkarasın.*

(1628-1634)

Vamık nasihata uymaz. Aynı gayeye yönelik, fakat farklı bir yöntemle Vamık'ı bu dertten kurtarmaya çalışır:

Esirge aḳ saḳaluma naẓar ḳıl Ḳara baḫtum yiter zīr ü zeber ḳıl	*Acı (da), ağarmış sakalıma bak, kara bahtımı altüst ettiğin yeter.* *(1652)*

Taymus'un bütün diyalogu *yaşlılık üslubu*nu yansıtır. H. Graubner, *Geleneksel dil karakteistiğiyle üslupta;* konuşanla dinleyen arasındaki iletişim ilişkisinin bireysel üstü iletişim örneği olarak, üslup belirleyici olduğunu ileri sürmüştür. *Yaşlılık üslubu* da bu anlayışla kategorize edilmiştir.

Bu defa Taymus Şah'ın yerine başkaları nasihat vermeye ve Vamık'ı bu aşktan kurtarmaya çalışırlar:

Gelüp yalvardılar şehzādeye çoḳ Yalın ayaḳ ḳamusı başı açuḳ	*Gelip şehzadeye çok yalvardılar, hepsi yalın ayak, baş açık.*
Didiler cümle iy şāh-ı ḫūbān-baḫt Mūm olğıl olmağıl āhen gibi saḫt	*dediler ki "Ey talihi güzel olan şah, mum (gibi yumuşak) ol, demir gibi katı olma!*
Atanuñ gözi yaşını aḳıtma Odına ṣū ṣuyına ağu ḳatma	*Babanın gözyaşını akıtma, (ocağının) ateşine su (dökme), suyuna zehir katma!*
Gerekdür her oğula ᶜizzet itmek Ataya vü anaya ḥürmet itmek	*Her oğulun saygı göstermesi, babaya ve anaya hürmet etmesi gereklidir,*
Güci yitdükce vācibdür her oğlan Hemīşe vālideyne ide iḥsān	*Gücü yettiğince her oğulun ana ve baba-ya iyilik etmesi vaciptir (zorunludur).*
Esirge anları luṭf eyle iy şāh Ki senden rāżī olsun dirseñ Allāh	*Ey şah, Allāh'ın senden razı olmasını isti-yorsan onları koru, güzel davran!"*

(1657-1662)

Yukarıdaki metin kurgudan bağımsız, müstakil olarak değerlendirilseydi genele yönelik mesajlar taşıyan bir *pendname* olarak nitelendirilebilirdi. Bireyler arasındaki ilişkinin üslubu belirleyici olduğu kaydedilmiştir. Buna göre Taymus; *oğluna, sözlü, öğüt vermek amacıyla, yaşına uygun* olarak aşağıdaki üslupla meramını ifade ederken

Senüñçün istesünler baḥr u berri Ḳuruda ādem ü deryāda perī	*Senin için kara ve denizi, karada insan ve denizde periyi araştırsanlar.*
Cihān bāġında görsünler ser-ā-ser Bulunsun saña bir gül yüzlü dilber	*Cihan bağında (olanları) bütün görsünler, sana gül yüzlü bir güzel bulunsun.*
Saña hem mihr-bān hem maḥrem olsun Anuñla cān u göñlüñ ḫurrem olsun	*Sana hem şefkatli hem samimi olsun, onunla can ve gönlün şen olsun.*
Diresin uṣṣuñı ᶜaḳla uyasın Bu olmaz fikri göñlüñden ḳoyasın	*Aklını başına alıp mantıklı olasın, Bu olumsuz fikri gönlünden çıkarasın.*

(1631-1634)

aynı şekilde bir babanın öğütlerine kulak asmayan, nasihatın duygularını gemlemeye yetmiyeceğini oynayan aşık olmuş bir delikanlı da üzerine düşen rolü canlıve samimi olarak ortaya koyar:

Didi Ṭaymūs'a Vāmıḳ āş-kāra Naṣīḥatdan bulunmaz baña çāre	*Vāmık, Taymus'a açıkça "Bana nasihat fayda etmez." dedi.*
Bu iş bitmez bilürven ölmeyince Bu ṣūretden maᶜānī ṭuymayınca	*"Bilirim ölmeyince, bu şekilden manāya ulaşmayınca bu iş bitmez.*
Ölince isterem andan nişānı Bedende oldıġınca zindegānı	*Ölünceye kadar, beden(im)de hayat olduğu müddetçe ondan bir iz ararım.*
Ararın şarḳı ġarbı iy şehenşāh Ya ölem ya elüme gire ol māh	*Ey şahlar şahı, doğuyu batıyı ararım, ya ölürüm veya o ayı bulurum.*

(1643-1646)

Azra'yı bulmak için yola çıkmış olan Vamık Ri ülkesinin sınırlarına girmiş ve mola vermiştir. Hüznünü unutmak için ava çıkar, bazen de eğlence tertip eder. Ri halkı ise bu durumdan tedirgindir:

Bu ḥāli gördi Rī ḫalḳı üşendi Ḳamusı ḳorḳusından ḳan ḳaşandı	*Ri halkı bu hali görünce rahatı kaçtı, hepsi korkusundan kan işedi.* *(1951)*

Beyitte Rī halkının korkuya düşüşü üslup olarak alaylı/küçümser tondadır.

Deyimleşmiş ve kalıplaşmış ifadeler anlatımı daha etkileyici biçimde aktarmak gayesini taşır[887] ve *Fonksiyonel üslup incelemesi* bir his veya durumun mahiyeti, ifadenin kaynağı ve ifadenin gayesiyle ortaya konur. Aşağıdaki beyitler bu açıdan ele alınabilir:

---

[887] *A.g.e.*, s. 119.

At üstinden bir alma gibi aldı Acı ḳavun gibi yirlere çaldı	*At üstünden bir elma gibi aldı, acı kavun gibi yerlere çaldı.* *(2004)*
Elini bağlayub ṭutdı ṣaḳalın Ödin uçurdı ḳomadı mecālin	*Ellerini bağlayıp sakalını tuttu,(Arslan'ın) ödünü kopardı, gücünü bitirdi.* *(2006)*

Beyitler deyim yoğunluğuyla sunulmuştur: *Elma gibi almak, acı kavun gibi yere çalmak, ödünü koparmak, mecal bırakmamak.*

Anlatım tekniği tasvir olan bir metin:

Atınuñ kendünüñ geydügi āhīn Ḳılıcı bozṭoğanı cümle zerrīn	*Atının ve kendinin giysisi demirden, kılıcı, gürzü (vs.) hepsi altın.*
Elinde nīzesi nebtīz ü ḫūn-rīz Bilinde zülficānı ḫançer-i tīz	*Elinde mızrağı keskin ve kan dökücü, belinde gümüş bıçağı (ve) sivri hançer.*
Ḳamu zerrīn siperlü ḳur ḳuşaḳlu Atında vü ṭonında yaraşıḳlu	*Hepsi altın kalkanlı, süslü kuşaklı, atı ve giysisi güzel, uyumlu.*
Cilāsın alp erenler beg yigitler Ki heb biri birinden yig yigitler	*Babayiğit savaşçılar, beğ yiğitler, her biri ötekinden üstün yiğitler.*
Dilāver ġāzīler divāneler heb Cihānuñ merdine merdāneler heb	*Hep dev gibi cesur gaziler, hepsi dünya erleri içinde erliğe yakışanlar.*
Peleng-i kühiler bebr ü beyānlar Neheng-i nehriler şīr-i jiyānlar	*Dağ kaplanları, ejderhalar, nehir timsahları, kükremiş arslanlar.*

(2409-2414)

Behmen'in askerleri tasvir edilmiştir. Tur ile Behmen'in savaşından önceki bu son dakikalarda anlatıma bir sessizlik hakim olmuştur. Çevrede biraz sonra başlayacak olan savaş sessizliği vardır. Anlatımda bu sessizliğe uygun ifadeler hakimdir. Cümleler, hüküm bildirmiyorlar ve içinde hiç fiil bulunmayan, yani hareketsizliğe denk eylemsiz cümlelerdir *(Nominal üslup).* Aslında cümlelerden değil sadece sıfatlardan söz edilebilir. Anlatımda birbirini tamamlayan üç unsur ihtişamı ifade etmek için bir araya getirilmiştir. Savaş silahları, bu silahları kuşanmış olan yiğitler ve *kendisine benzetilen unsur* olarak arslan, kaplan, ejderha gibi tabiatın güçlü varlıkları.

Behmen savaştan önce askerlerine bir nutuk verir:

Didi iy faḫr-ı meydān merd erenler Cihān olsa ᶜadū bī-derd erenler	*"Ey savaş meydanının kıvancı erler, dünya düşman olsa aldırmayan kişiler!*

Ṭutalum Ḥaḳḳ'a yüz tedbīr idelüm Göñül bir arḳa bir el bir idelüm	*Tedbir alıp yüzümüzü Hakk'a dönelim, gönül birliği, destek birliği, el birliği edelim.*
Ḳılalum ḥasbet-en-lillāh ġazālar Bulalum bāġ-ı cennetde cezālar	*"Allāh rızası için" gazalar edelim, karşılığını cennet bahçesinde bulalım.*
Ölen bizden bulur yarın şehādet Kim anlardan olandur bī-saᶜādet	*Ölene yarın (ahirette) tanıklık ederiz, onlar, mutsuz olanlardandır."*

(2416-2419)

Metin bir topluluk önünde sözlü olarak ortaya konmuştur. Bu nutkun gayesi biraz sonra savaşa tutuşacak olan askerleri gayrete getirmek, cesaret vermektir. Savaş; korku veren sosyal bir hadisedir. Ölümle burun buruna gelmek söz konusudur. Yaralanmak ve ölmek acı çekmek, bedel ödemektir. İnsanlardaki bu olumsuz duygulara baskın çıkacak teşvik ve ödüllerden bahsedilmesi nutku karakterize etmelidir. Öbür dünya fikri en dengeleyici motivasyon aracıdır.

Behmen ve Tur'un savaşçıları karşıkarşıya savaş düzeni almıştır. Aşağıdaki beyitlerden bir savaş meydanını kaplayan sesler yükselmektedir:

Nefīr efġānile eylerdi āheng İşidenler olurdı vālih ü deng	*Küfür feryatla koro yapmıştı, işitenler şaşırır ve ahmaklaşırdı.*
Naḳāre velvelesi ās-māna Çıḳardı velvele virüb zemāna	*Davulun gürültüsü zamana yaygara edip gürültüsü gökyüzüne çıkardı.*
Ṭabul gülbāngile eylerdi feryād Dögerdi gögsini isteridi dād	*Davul naralarla inlerdi, göğsünü dövüp adalet isterdi.*
Ḳulağını cihānuñ çıñladub "żınc" İderdi düşmeni süst dostları dinc	*"Zınc" sesi dünyanın kulağını çınlatıp düşmanı gevşek, dostları dinamik ederdi.*

(2453-2456)

Şair, şüphesiz bir edebī sanat (aheng-i taklidī) yapmak endişesiyle değil, savaşı ses olarak yansıtacak havayı hakim kılmak hassasiyetiyle hareket etmiştir. Dolayısıyla kelime seçimine ve cümle tertibine de bu endişe yön vermiştir. Yanyana çift ünsüz taşıyan kelimelerin mısra sonlarına gelmesi de tesadüfī değildir. Sekiz mısrada kafiye oluşturan kelimelerin dördü tek hecelidir. Bunlardan üçü (deng, zinc ve dinc) bir vokal üç konsonanttan oluşmuştur. Metne hakim olan sesler de şu şekilde sıralanabilir: g, ç, d, n, z, v, c. Seslerin çoğu metal seslerini çağrıştırır. Titreşimleri açısından "c", sesli, dolayısıyla ötümlü; "ç" ise sessiz, dolayısıyla

ötümsüzdür. "c" ve "ç" sesleri patlayıcı sesler olarak da değerlendirilebilir. Batı'da bu ses "affricates" başlığı altında incelenir. Bu sesler yalnızca patlayıcı değil aynı zamanda sürtünücü seslere de dönüşebilirler. "N" sesi çınlayan ve tınlayan sesleri yansıtmakta geniş ölçüde faydalanılan bir sestir. "V" sesli, dolayısıyla ötümlü bir sestir. "Z" sesi sızıcıdır, ön seste rahatsız edici, tırmalayıcı sesleri temsil eder. "D" ve "t" seslerinin asıl önemli yanları patlayıcı özelliklerinin olmasıdır.

Uyandı gördi bir āşūb [u] ġavġā Geyindi ata bindi ṭurdı ʿAẕrā	*Azrā uyandı, bir kavga dövüş vardı, kalktı, giyinip ata bindi.*
Ṭurub uyardı Behmen Dilpeẕīr'i İderler hāy hūy [u] dār [u] gīri	*Behmen kalkıp Dilpezir'i uyandırdı, hay huy, gürültü patırtı ederler.*

(4012-4013)

"T" sesi yoğun ve şiddetli olarak ortaya çıkan tabiat olaylarını yansıtmakta daha çok tercih edilmiştir. "B", "d", "g" patlayıcı ötümlü seslerin değerlendirilmesinde boğumlanmanın şiddeti, sertliği ve baskısı söz konusudur.[888]

Savaş meydanında karşı karşıya gelen Behmen ve Tur yani iki düşmanın birbirlerine hitabı ise kavganın dile ve üsluba yansıyış biçimi olarak karakterize edilebilir:

Eyitdi Behmen'e iy merd-i nā-kām Ki bilmez ḥaddini bī-neng ü bed-nām	*Behmen'e "İsteğine ulaşamamış adam, haddini bilmez, namussuz." dedi.*
Eyit sen misin ol nā-cins [ü] nāmerd Kim olduñ ḳalbe ġuṣṣa cānlara derd	*"Kalbe kaygı, cana dert olan cinsi bozuk, alçak sen misin?*

(2510-2511)

Beyitlerde *alçak üslup düzeyi* ve *küfür tonu* kendini açıkça göstermektedir. İfadenin gayesi dikkate alınarak üslubun *fonksiyonel* olduğu söylenebilir. Bir savaş sahnesinde iki rakibin birbirine bu üslupla saldırmaları tabiîdir.

Felekler kāḫı gibi köhne bir ev İdinmiş anı menzil bir meh-i nev	*Feleğin köşkü gibi eski bir ev, yeni ay (Azrā) onu konak edinmiş.* *(2650)*

888 Hamza Zülfikar, *Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler*, Ankara, 1995, s. 38, 42,44-47, 55-57.

Feleğin köşkü sırf bir tasavvurdur. Bütün talihsizlik ve tersliklerin sebebi olarak görülen feleğin köşkünün bir virane olması muhtemeldir. Bu da *ulviyet-i fikr* olarak değerlendirilebilir.

Şairin üslubu bize onun mizacı, hayat tecrübesi, kısaca bireysel yönü hakkında fikirler verir ve bunun tespiti *tekevvünī üslup* incelemesinin alanına girer:

Naṣīb oldukça ol ḫānı yidiler	*O yemekten ne kadar nasipse o kadar*
Duᶜā eylediler şükrin didiler	*yediler dua edip şükrettiler.* *(2666)*

Şairin üslubundan insanın dünyada kendine nasip olandan fazlasına ulaşamıyacağı fikrini çıkarmak mümkündür.

*Metod*a dair verilen bilgilerde; Pospelov'dan alıntıyla sembolün sanat ve edebiyat biliminde imge gibi bir yaşam kesitinin insan bilincindeki yansımasından ibaret" olmadığını bu yansıyan ve sanatçının bilincine geçmiş olan kesitin söz, jest, mimik, çizgi ve renk gibi maddi araçlar yoluyla yeniden yansıtılışı" olduğu belirtilmişti. Aşağıda kalbe işleyen bir hüznün jest ile sembolize edildiği görülmektedir.

Çü gördi anı pīr-i ḥikmet-engīz	*Bilgili pir onu görünce sanki yakıcı ateş*
Ṭokundı şuraya ṣan āteş-i tīz	*şuraya (kalbe) dokundu.* *(2796)*

"Tokundı şuraya" ibaresi bir jest ile sembolize edilmemiş olsaydı lafzen neyin kastedildiğini anlamak imkânsız olacaktı.

Ulviyyet-i hiss yani insanlık tabiatının üstünde istidat ve ilhamla ortaya konan hiss şairin şiir gücünü ortaya koyan en önemli cebhelerden olmalıdır.

Şu deñlü dökdi göz yaşını ᶜAẕrā	*Azra o kadar gözyaşı döktü ki yedi deniz*
Yudı anuñla yüzin yidi deryā	*onunla yüzünü yıkadı.* *(2872)*

Mazmunlar da ustaca yerleştirilmiştir:

Cemāli pertevin deryāya ṣaldı	*Güzelliğinin ışıltısını denize saldı, deniz*
Deñiz ṭaşdı ṣafādan cūşa geldi	*taştı, neşeden coştu.* *(2894)*

Bu beytin mazmunu med-cezir olayıdır. Ay denize yaklaşınca deniz kabarır. Hemen takip eden beyitte aydan bahsedilmesi de tesadüfī değildir.

Görürler burc-ı aya geldi māhī Güni ṭoğdı sevindi cümle māhī	*Görürler ki ay burcuna ay gibi güzel olan geldi,günü doğdu, bütün balıklar sevindi.* *(2895)*

Beyit aynı zamanda denizcilik ve balıkçılık deneyimleriyle izah edilebilir. Ay ışığının suya vurması, balıklar için bayram sevincini andıran bir hareketlilik olarak gözlenir. Takip eden beyitte de *hüsn-i talil* sanatının *fonksiyonel* olduğunu söylemek mümkündür.

Yañağı derlerinden ṭamdı bir dür Yidi deryāyı itdi dürrile pür	*Yanağının terlerinden bir inci damladı, yedi deryayı inciyle doldurdu.* *(2898)*

İncinin yağan nisan yağmuru damlalarından oluştuğu inancı vardır.

Aşağıya da bir bölüm başlığından sonraki ilk beyitler alındı.

Şehinşāḥ-ı serīr-i kişver-i ᶜışḳ Emīr-i tāc-dār-ı server-i ᶜışḳ	*Aşk ülkesinin ileri gelen(ler)inin şahı, aşık sultanların başkanı,*
Melik Vāmıḳ k'olubdur faḫr-ı ᶜuşşāḳ Şehīr-i sırr-ı ᶜışḳ meşhūr-ı āfāḳ	*aşıkların övüncü Melik Vāmık, ufukların şöhretlisi, aşk sırrının ünlüsü* *(2902-2903)*

Beyitlerde Vamık takdim ediliyor. Bu takdim şekli, dinleyicileri coşturmaya, slogan attırmaya, yoğun tezahürat yaptırmaya, sıkılmaya başladıkları düşüncesiyle hareketlendirmeye yönelik gayelerin de içinde bulunduğu bir üsluptur. Örneklerini konuşmak üzere bir siyasi liderin, yahut türkü söylemek üzere bir solistin sahneye davet edilişinde görmek mümkündür. Nutuklarda rastlanan uzunca ibareler ve bağlı cümlelerin bulunduğu bu üslup belagatte *mürekkeb sebk* olarak adlandırılmıştır.

Lahican, Vamık'a ulaştırmak üzere Azra'yı, Süleyman peygamber tarafından yapılmış Dilşad isimli "devrini tamamlamış" bir şehire götürür. Oradaki bir köşkün tasvirinde *Kuran-ı Kerim* kaynaklı motiflere yer verilmiştir:

Döşenmişdi ḳamu ferşine billūr Güneş görse virürdi gün gibi nūr	*Bütün zemine cam döşenmişti, güneş görünce gün gibi nur saçardı.* *(3077)*

Köşkün zemininin camdan yapılmış olması Süleyman kıssasına gönderme yapar. Köşkün bu şekilde tavsif edilmesiyle Azra Belkis'e, Vamık, Süleyman

peygambere, Azra'yı getiren peri Lahican da Asaf'a benzetilmiştir. Bu bağlamda *alegorik* bir anlatımdan söz edilebilir.

Vamık'ın hediye ettiği aynada kendi güzelliğini seyreden Azra, gururlandığı için tövbe eder:

Cemāli mihrini ol meh begendi Kemāl-i ḥüsnine germ oldı kendi	*O ay, güzelliğinin güneşini beğendi, güzelliğinin tamlığına kendi heyecanlandı.*
Didi taḥsīn bunuñ gibi cemāle Kim irgürdi niçe mihri zevāle	*"Böyle güzelliğe aferin ki birçok güneşi batırdı." dedi.*
Niçe diller bunuñ mekrinde meftūn Niçe cānlar ṣaçı bendinde Mecnūn	*"Birçok gönül bunun hilesine esir, birçok can saçının zincirinde deli."*
Ġurūrı ḳodı itdi ḳalbini ṣāf Yine kendüye kendü virdi inṣāf	*Gururu bırakıp kalbini temizledi, yine kendi kendini ölçüye çağırdı..*
Didi yā Rab senüñdür cümle ḳudret Virürsin bir avuc ṭopraġa rifʿat	*"Ya Rab bütün güç senindir, bir avuç toprağı (sen) yüceltirsin." dedi.*
Hezārān çoḳ şükür Yezdān-ı pāke Bu deñlü ḥüsn ü ṣūret virdi ḫāke	*"Hazret-i Allāh'a binlerce şükür (ki) bu kadar güzellik ve şekil verdi."*

(3351-3356)

Metnin tamamı içinde bu motif müstakil bir hüviyete sahiptir, aynı zamanda şairin mistik görüşü hakkında fikir verecek mahiyettedir.

Vamık ve Azra'nın ilk karşılaşması sevinciyle düzenlenen yemeğin tasviri:

Pilāvuñ ḳubbesin eflāke teşbīh İder şunlar k'ider her vechi tevcīh	*Her görünüşü manalandıranlar pilavın kubbesini göklere benzetir.*
Noḫūd ol ḳubbe üzre aḫterāndur Ki rişte ara yirde kehkeşāndur	*Nohut o kubbede yıldızlardır, erişte (o yıldızların) arasında samanyoludur.*
Ne deñlü var cihāñda ördeg ü ḳaz İder ol ḳubbenüñ üstinde pervāz	*Dünyada ne kadar ördek ve kaz varsa o kubbenin üzerinde uçar.*
Ḳoyun ḳuzı şu deñlü oldı biryān Ki meclis ehli çūbān oldı yeksān	*O kadar koyun kuzu kebap edildi ki meclistekilerin hepsi çoban oldu.*

(3402-3404; 3410)

Diğer bir şölende de yemeklerin özellikleri aynı üslupla anlatılır:

Pilāvuñ ḳubbesi eflāke irdi Yağı ṭaşub yidi ḳat ḫāke irdi	*Pilavın kubbesi göklere ulaştı, yağı taşıp yedi kat yerin altına aktı.*
Herise üzre ḳonan degme güfte Ġıdā olur bir aca iki hefte	*Keşkek yemeği üzerine konan sıradan bir köfte bir açı, iki hafta doyurur.*
Şu deñlü zerdeye ḫarc itdiler zer Yazıldı biñ mücelled oldı defter	*Pirinç tatlısına o kadar altın harcadılar ki bin cilt defter tuttu.*
Çinīye şöyle ḳoymışlar gülācı Ṭoyurur bir çinīsi elli acı	*Çin käselerine güllacı öyle koymuştular ki bir käse elli açı doyururdu.*
Şu deñlü geldi orta yire zirvā Kim anuñıla ṭolardı yidi deryā	*Ortaya o kadar zerdalili ve sarımsaklı paça kondu ki onunla yedi deniz dolardı.*
Dökerler meclise şol deñlü şekker Yidi ednā meges bir kelle şekker	*Meclise o kadar şeker döktüler ki küçücük sinek bir baş şeker yedi.*
Rübāhuñ ol dügünde degme acı Begenmezdi öyinde yüz dücācı	*O düğünde, tilkinin sıradan açı öğünde yüz tavuğu beğenmezdi.*

(4815-4821)

Üslubu *espri tonunda* olan bu anlatım bir yönüyle edebī tür ve devre ait özellikleri de yansıtır. *Tasvirī üslup* incelemesinin alanına giren bu özellikler ifadenin anlatımlı *(ekpressif)* yönüyle ilgilidir. Bu üslup, halk şiirinde *Mizahī Destanlar* başlığı altında incelenen *yemek destanları* üslubunu akla getirmektedir.

Vamık ve Azra'nın birbirlerini görme sahnesi oldukça ustaca anlatılmıştır. Her iki sevgili de donmuş ve hayranlık içinde birbirlerini seyredekalmış ancak bir süre sonra kucaklaşmışlardır.

Düşüb māhuñ ayağına şehenşāh Döner şāhuñ ayağına düşer māh	*Şahlar şahı, ayın ayağına; ay, şahlar şahının ayağına düşer.*
Ol anuñ elini öpdi ol anuñ Ol anuñ göñlini ḳapdı ol anuñ	*Birbirlerinin elini öptüler, birbirlerinin gönlünü aldı (teselli etti)ler.*

(3521-3522)

Merzban, Tur ile yapılan savaşta yardımına yetiştiği Azra'ya Vamık'ın öldüğünü ve kendisinin ona talip olduğunu söyler. Azra, intihar etmeye kalkışır.

Pey-ā-pey eyledi bir niçe kez āh Ḳodı ḫancer ucın gögsine ol māh	*Ardarda birkaç kez ah etti, o ay hançerin ucunu göğsüne koydu.*
Diledi kim düşe üstine bī-bāk Bedenden cān ide cān cübbesin çāk	*Çekinmeden hançerin üstüne düşmeyi, canın tenden can cübbesini yırtmasını istedi.*

(3846-3847)

Azra'nın seçmiş olduğu intihar metodu, içinde bulunduğu şartlara uygundur. Bu *dinamik motif* Azra'nın hayat karşısındaki direnci ve çektiği hüzünlerin ölçüsünü de yansıtmaktadır. Anlatım ise parçalanan bir göğüs imajı vermek bakımından oldukça başarılıdır. Canın, can cübbesini çak etmesi (parçalaması), divan şairlerinin sık sık sözünü ettiği goncanın yaka yırtmasına da gönderme yapmaktadır. Yaka yırtmak ise hayattan bıkkınlığı ifade eden bir deyimdir. Canın can cübbesini yırtarak çıkması olağan bir ölüm şeklini ifade etmez.

Şair, sözcüsü olan anlatıcı vasıtasıyla olaylar hakkında yorumlar yapmak suretiyle kendi tavrını, mizacını, fikir ve düşüncelerini ortaya koymak suretiyle şahsiyetini belirginleştirmiştir:

Yüzin döndürse devrān bir kişiden Eger merdise kemterdür dişiden	*Devrān bir kişiden yüz çevirse erkekse dişiden daha aşağı olur.* *(3897)*
Er olan kişide ġayret gerekdür Ki ġayretsüzden ᶜavret yigirekdür	*"Erkek gayretli olmalıdır, gayretsiz olan (erkek)ten kadın daha iyidir.* *(5169)*

Yukarıdaki beyitte ortaya konan düşünce, kadının fıtri yapı itibariyle erkekten daha noksan ve eksik olduğu yönündedir. Şairin üslubu, bize onun hayat tecrübesi yahut micazına dair kanaatler vermektedir. İkinci beyit, erkeğin üstünlüğünün, gayretli olmasına bağlı olduğunu telkin eder. Böylece şairin bireysel yönü hakkında tahminlerde bulunmak mümkündür.

Esir ettiği Azra'ya sahip olmak için dil döken Zengī hakkında anlatıcının kanaatleri bellidir. Zaman zaman kuru gürültücü olan köpeğe benzetilmiştir.

Hezārān eyledi bu vechile rīv Ki yol bula perīnüñ vaṣlına dīv	*Periye kavuşmak için dev bu şekilde binlerce hileye başvurdu,*
Bu cānibden güzeller şāhı ᶜAẕrā Bu kelbüñ sözine baḳmadı aṣlā	*Bu taraftan güzeller şahı Azrā, bu köpeğin sözüne hiç aldırış etmedi.*
Yine yalvardı ol bīçāre Zengī Didi naḳşı ḳo geçme baña rengi	*Çaresiz Zengī yine yalvardı, (Azrā) "Bana hile hurda yapmayı bırak!" dedi.*

(4046-4048)

Üçüncü beyitte yalvarışını sürdüren Zengī için "bīçāre" sıfatı kullanılmıştır. Kelimenin günümüzdeki kullanım biçimiyle acınacak hali ifade eden çaresizlik anlamında kullanılmadığı açıktır.

Vamık, ülkesini terkettikten sonra yıllar geçmiş ve sonunda Azra'ya kavuşmuştur. İlk düğün Tus ülkesinde yapılır ve bu düğüne Vamık'ın ebeveyni de davet edilir. Anne ve oğulun uzun yıllardan sonra görüşmesi duygusal bir buluşmadır. Meryem'in oğluna sitemler etmesi, ağlama ve gülmesinin anlık olması şablona uygun bir anne tipini yansıtmak bakımınan dikkate değerdir:

Çü Meryem gördi şâhı ᶜaḳlı gitdi Düşüben bir ᵓki sāᶜat şöyle yatdı	*Meryem şah (Vâmık')ı görünce aklı başından gitti. düşüp bir iki saat öylece yattı.*
Gelüben ᶜaḳlı Meryem açdı gözin Ḳocub şâhı sürer yüzine yüzin	*Meryem'in aklı başına geldi, gözünü açtı, şahı kucaklayıp yüzünü yüzüne sürdi.*
Didi iy dertlü göñlümüñ sürūrı Gidelden sen gözümüñ gitdi nūrı	*"Ey dertli gönlümün sevinci, sen gittiğinden beri gözümün ışığı gitti." dedi.*
Niçün ḳıyduñ benüm iy cānuma cān Niçün itdüñ göñül milkini vīrān	*"Ey can niçin benim canıma kıydın, niçin gönül ülkemi viran ettin,*
Niçün ḥasret odına şöyle yaḳduñ Niçün şöyle beni gözden bıraḳduñ	*niçin hasret ateşine bu denli yaktın, niçin bu denli gözünden düştüm?"*
Didi vü ağladı derdile Meryem Sevindi döndi yine oldı ḫurrem	*dedi ve derdile ağladı. Meryem sonra yine sevindi, keyiflendi.*

(4602-4607)

İçeriğe uygun edebî sanatlardan söz edilebilir. En belirgin olanlar *istifham* ve *tezat* sanatıdır. İstihfam sanatını yansıtan "Niçin" tekrarları bir annenin sadece söz olarak değil davranış olarak da gözler önünde canlanmasını temin eder. Müşfik bir annenin, evladını gözünün ışığı olarak yorumlaması çok sayıda örnekle tespit edilebilir. Şair başarılı bir şekilde kendi üslubuyla değil hasreti sona eren bir anne üslubuyla konuşmuştur. Dil sade ve samimidir.

Şairin dile hakimiyetini yansıtan bir örnek:

Gülistān oldı meclis kāseler gül Arada bülbüle olmışdı bülbül	*Meclis gülbahçesi, kâseler (de) gül oldu, (kâseler)arasında sürahi bülbül olmuştu.*

(4829)

Beyitte anlam ve söz sanatlarının dengeli olduğu görülmektedir. Metoda dair verilen bilgilerde Recaizade'nin, fesahati üslubun birinci şartı olarak kabul ettiği belirtilmişti. Buna göre ifadenin sıhhati (doğruluğu) ve lafızların birbirleri ile uyumudur. İfadenin doğruluğu ise kıyasa muhalefet, za'f-ı telif, takid, garabet, tetabu-ı izafat, kesret-i tekrar, tenafür, şiveye mugayeret, imlasızlık gibi

kusurlardan uzak olmasına bağlıdır. Bu bakımdan yukarıdaki beyit mükemmel bir fesahat örneğidir.

Şair, Merzban Şah'ın özel bahçesini bütün güzellikleriyle gözler önüne serer:

Oḳur ḳumrı bu bāğa nev-bahārı	*Kumru bu bahçeye nev-bahar makamını*
Nideyin dost diyüb gözler nigārı *okur,*	*"nideyim dost" deyip sevgiliyi gözler.*

(5005)

"Nev-bahar" Türk müziğinin altı asırlık bir makamıdır. Zamanımıza nümunesi kalmamıştır. Bu bize beyitteki diğer ifadelerin şarkının yan anlamlarıyla ilgili olabileceği ihtimali verir. İkinci beyitteki "Nideyin dost" söyleyişi böyle bir işaret olmasa bile üslup olarak bir şarkı sözü olduğunu hissettirmektedir. Belki şair beyit içerisine sevdiği bir şarkı gibi şarkıcıyı da hatırlatacak kelimeler yerleştirmiştir. Zaman olarak uzak oluşumuz bunları tespit etme imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Merzban şah eğlence tertip ettirir. Kadınlar için daha rahat oturabilecekleri bir yer düzenletir; araya perde çektirir. Şair bunu sehl-i mümteni denilebilecek ifadelerle anlatmıştır.

Seḥāb[ı] mesken idindi hümālar	*Hümālar bulutu mesken edindi, (çünkü)*
Bulutdan nem ḳapardı meh-liḳālar	*ay yüzlüler buluttan nem kapardı.*

(5030)

Anlam çıkarmak, yanlış anlamak, üzerine alınmak, yeşillenmek gibi deyimler *Buluttan nem kapmak* deyiminin alternatifidirler. Ancak bu deyimlerin hiç biri beyit içerisinde "buluttan nem kapmak" ifadesinin oluşturacağı anlam bütünlüğünü sağlayamazdı.

Vamık u Azra metninin bütünü dikkate alınınca şairin musikiye ait terimleri fazlaca kullandığı gözlenir. Aynı sonuç aşağıdaki beyitlerden elde edilecek *tekevvünī üslup verileri*yle de takviye edilebilir:

Çalarlar bir faṣıl ᶜūdile ṭanbūr	*Ud ve tanbur bir fasıl çalar, dügah,*
Dügāh sünbüle ᶜuşşāḳ u māhūr	*sünbüle, uşşak ve mahur.*
Çalındı şevḳile çeng ü çeğāne	*Coşkuyla çeng ve çeğāne çalındı, sesi*
Üni irdi ᶜIrāḳ u Iṣfahān'a	*Irak ve Isfahān'a ulaştı.*
Kemānçeye neyi dem-sāz iderler	*Kemānçeye neyle eşlik ederler, Hisar,*
Ḥiṣār u selmek ü şehnāz iderler	*selmek ve şehnāz (makamlarını) çalarlar.*
Ağız bir eyleyüb ᶜuşşāḳ [u] dil-sūz	*Hep bir ağızdan uşşāk, dil-sūz söyleyip*
İderler būselik yüzinde nevrūz	*būselik yüzünde nevrūza geçerler.*

Ḥüseynīde çalarlar bir semāᶜī İderler raḳṣ idenler istimāᶜi	*Hüseynide bir semāī çalarlar, duyanlar dans eder.* *(5071-5075)*

Şair, alalede bir müzik dinleyicisi değildir.

Vilāyet ḫalḳı şākirdi özinden Ṣaḳınur her biri iki gözinden	*Ülke halkı öğrenciyi kendinden, iki gözünden sakınır, (korur).* *(5197)*

Yukarıdaki beyitte Vamık'ın sultanlığı dönemindeki sosyal ortamdan bahsedilmektedir. Öğrenciye iyi davranılması şairin ait olduğu devrin sosyal yapısı hakkında belli kanaatler telkin etmektedir.

Bir mesnevide şairin kullanmış olduğu kelimelerin bütünü saymak bunları fiil ve isim olarak sınıflandırmak, dili hakkında bütüne yönelik kanaatlerde bulunmak çok fazla doğru sonuçlar vermeyebilir. Çünkü mesnevide değişik olay halkaları ve değişik duygusal atmosferlerden söz edilebilir. İçeriğin karakterine göre her defasında değişik veriler elde edilebilir. Şahıs kadrosunun anlatıcı ile ya da bir gazel şairinin üslubuyla sınırlandırılamayacak kadar geniş olması da değişik üslupların yansıtılmasını gerekli kılmıştır. Bu vakaya dayalı bütün eserler için söz konusu olabilir. Şairin bakış açısı, kullandığı dil ve edebiyat malzemesi (cümle tertibi, kelime seçimi, mazmunlar, semboller, özel adlar, terimler, iktibaslar, deyimler vs.), edebī sanatlar ve özel değerlendirmeler kendine ait üslup hakkında fikirler verir. Yani içerik üslub araştırmasının yöntemini de belirler. Dolayısıyla yukarıda yapılan çalışmada bütün içinden seçilen örnekler üzerinde durulmuş ve üslubun yansıyış biçimi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak tek tek ortaya konulan bu örneklerden hareketle bütün hakkında bir fikir ileri sürülebilir.

7. DİL

7.1. Ekler:[889]

-a, -e: -a, -e.

1) İsmin Yönelme Hali (Datif) olarak kullanılır

Yitişdi Vāmıḳ'a̲ oldı muḳābil
Didi işde irişdüm olma ġāfil (3623)

---

[889] Eklerin anlamlandırılmasında: Ömer Asım Aksoy - Dehri Dilçin, *Tarama Sözlüğü*, VII (Ekler), Ankara,
1996 künyeli eser esas alınmıştır.

İrişdi şan uçar ḳuşdur açub per
Ḳodı yilken aşaġa şaldı lenger (2846)

"aşaga" kelimesinin kalıplaşmış olması sonundaki -a ekinin datif olduğunu tespit etmekteki zorluğu da beraberinde getiriyor. "aşak" (dağ eteği, tepenin arkası), -tan aşağı (dağın eteğine doğru, tepenin arkasına, inişe doğru). "aş-" kökünde öteye geçmek, tepenin arkasına geçmek, dağın eteğine inmek gibi iniş bildiren anlamlar saklı. Aşak sözcüğü aşılan yer, ötesine geçilen yer anlamındadır. Sondaki -ak eki, aş- köküne eklenince aşmak olayının gerçekleştiği yeri bildiriyor. -la-mak ekleriyle oluşturulan "aşaklamak" kelimesi de aşağılamak, küçük düşürmek, aşağı görmek anlamlarını ifade ediyor.[890] Aşak kelimesinin sonuna gelen ek de öncelikle yükleme hali ekidir. aşağı <aşağa < aşaḳ.[891] Bu ekin daha çok yer ve zaman bildiren kelimeleri kaynaştırdığı görülüyor.[892] Başka metinlerde de kelimenin hep kökünü ve ekin fonksiyonunu tespit etmek açısından hem de ekin kalıplaşmış ve ek fonksiyonlu olarak kullanımına örnekler bulmak mümkün. Ek fonksiyonlu: "seni aşağ-a ala...", "diledi kim bizi daḫı aşağa ala". Kalıplaşmış kullanım için de "görmekdur, ulusı, ve işitmekdür ve tutmakdur, miyānesi tatmakdur, aşağa-sı yıylamakdur."[893] örneği verilebilir. Aynı kelime günümüzde de "aşağı gittim - aşağıya gittim" örneklerindeki gibi karışık olarak kullanılmaktadır.

2) İsmin yükleme hali (Accuzatif) yerine kullanılır.

Bilür cādū gözi çoḳ dürlü efsūn
İder ᶜāşıḳlara fitneyle meftūn (1782)

3) ...ile. Vasıta hali (insturmental) yerine kullanılır.

Yüridi er ü ᶜavret ḫōca vü ḳul
Ser-ā-ser istemege oldı meşġūl (2547)

4) Emir eki -sın değeriyle kullanılır.

---

[890] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul, 1991, s. 43.
[891] Zeynep Korkmaz, *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara,1994, s.12.
[892] *A.g.e.*, s. 10.
[893] Ahmed Abdulcabbaroğlu, *Tuhfetü'l-Letaif*, Süleymaniye Ktp., Ragıp Paşa Kitaplığı, Yahya Tevfik Efendi nu: 189, 107b satır 13, 118b satır 10, 149b satır 4-5.

Didi budur anuñ tedbîr ü re'yi
Bu yolda cümlemüz ola fidâyî (3699)

5) İsmin bulunma hali (locatif) yerine kullanılmıştır.

Cefâ odı idübdür cânumı ḥarḳ
Belâ baḥrına itme sen daḫı ġarḳ (2986)

6) Ulaç (gerundium) eki -arak ve -ıp değeriyle kullanılır.

Yaḫûd ᶜâşıḳ mı olduñ bir nigâra
Anunçün şöyle yanarsın ḳarara (1345)

7) -mağa.

Benüm kevkeb ḳadar yoḳdur sitârem
O mihre ẕerre-veş yüz süre varam (3504)

-agelmek, (egelmek; -ıgelmek, igelmek):

1) İlerden beri, -mak, -dığı, daima görülmek.

Başum aldum ele bî-yâr u bî-bâk
Arayugeldüm ol bîmâra tiryâk (2206)

2) -mağa başlamak.

İşitdi anı dâye ṭaşageldi
Gözi yaşı başından aşageldi (1120)

- aldan, -elden: -alıdan, - alıdan beri, -alı.

Cihân içre budur âyîn-i devrân
Gelelden gerdişe bu çarḫ-ı gerdân (2603)

Şarâb-ı şevḳ-ı laᶜliyile mestem
O taṣvîri görelden püt-perestem (3834)

-alı, -eli: -den beri anlamında kullanılarak bir devamlılık ve süre ifade eder.[894]

Bize ḫışm ideli bu çarḫ-ı bî-dâd
ᶜAcebdür olmaduḳ bir laḥẓa dil-şâd (2731)

- alum, - elüm: Çokluk birinci şahıs emir eki. Eski Türkçede -alım, -elim şeklindeki bu ek Eski Anadolu Türkçesinde son vokali yuvarlaklaşmış

---

[894] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul,1985. s. 588.

olarak görülür. Osmanlıcada uzun müddet bu şekilde görülen ek günümüzde Eski Türkçedeki gibi düzleşmiştir.[895]

Buyuruñ iy Hümā himmet ṭuralum
Mübārekdür sefer yola girelüm (3037)

- am, -em: -ayım, -eyim

Ne ḫidmet kim buyursañ anı tedbīr
Birine yüz biñ eyleyem degül bir (3054)

- avuz, -evüz:

1) -alım, -yalım.

Budur tedbīr-i rūşen ki ṭuravuz
Nezāketle bu yirden ıyrılavuz (2570)

2) -arız, -ırız, -acağız.

Umaruz irişe Ḥaḳ'dan ᶜināyet
Görevüz Behmen'i ṣaġ u selāmet (3549)

- ayın, -eyin: Teklik birinci şahıs emir eki. Eski Türkçede -ayın, -eyin şeklndeki bu ek Eski Anadolu Türkçesinde -ayım, -eyim şekilleriyle birlikte karışık olarak kullanılmıştır.[896] Metnimizde sadece eski Türkçede kullanılan şekilleri (-ayın, -eyin) görüyoruz.

Buyur derdüñ baña iy derde dermān
Devā olsun ideyin cānı ḳurbān (1046)

Yaḳayın āhile iki cihānı
Ne yiri ḳoyayın ne ās-mānı (1805)

- ca, (-ce; -ça, -çe): İsmin Eşitlik Hali (Equatif).: "Kadar", "gibi".

Gezend irgürmediler baş u cāna
Ziyān olmadı çöpce kārbāna (3978)

-cak, -cek: Fiilden isim yapım eki. Günümüzde işlek olmayan bu ek Eski Anadolu Türkçesinde vardır. Gülün-cek (maskara), erin-cek (tembel, üşenen) gibi.[897]

Ḳodılar ḳamu tertībi yirine
Ḳomadılar yirincek kim yirine (4878)

---

[895] *A.g.e.*, s. 306
[896] *A.g.e.*, s. 305
[897] *A.g.e.*, s. 302.

- cılayın: . . . gibi, . . .kadar, . . .türlü.

Bahādırlıḳda Behmen daḫı ḳuvvet
Ṭutub ancılayın bulmışdı şöhret (864)

Ola mı buncılayın dürr-i devlet
İde Ṭaymūs Şāh ben ḫāke ʿizzet (651)

- da, -de: İsmin Bulunma Hali (Locatif).

1) İsmin -a/-e hali yerine kullanılır.

Gözinde ejdehānuñ urdı bir oḳ
Ol oḳile ider bir başını yoḳ (4139)

2) İsmin -dan, -den hali yerine kulanılır.

İçinde birisi ʿaḳlını dirdi
Şehenşāha cevābı şöyle virdi (4076)

- dan, -den: İsmin ayrılma hali (Ablatif).

1) İsmin -da, -de hali (locatif) yerine kulanılır.

Dün ü gün yortum idüb gitdi Behmen
İrişdi ol bıñara elli günden (4431)

2) . . . ile. Vasıta hali (İnsturmental) yerine kullanılmıştır.

Umarın ḥażretüñden luṭf u iḥsān
Beni luṭfuñdan eyle ehl-i īmān (5238)

- dın, -din: -dan. Eski Anadolu Türkçesinde de esas itibariyle -dan, -den şeklinde olan bu ek bazı kelimelerde klişeleşmiş olarak kendini muhafaza eder. "öñ-din, aşağa-dın, yana-dın" gibi.[898]

Ġurūra bu arada virmeyen yol
Görür cennetde ölmedin yirin ol (2039)

Revān bindürdiler taḫt-ı revāna
Şehirden yaña oldılar revāne (1572)

- dukça, -dükçe: Zarf fiil eki (Zaman bildiren ulaç): Kendinden sonraki eylemin a) ne zaman yapılacağını, b) Zaman bakımından kendi eyleminin süresine denk, artma veya eksilme ile oluşacağını anlatır.[899]

---

[898] *A.g.e.*, s. 236.
[899] Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, 1985, s. 262.

Felek döndükce yir ṭurduḳça ḳāyim
Gice gündüz olam ḳāyim ü ṣāyim (5179)

- **dukda, (-dükde):** -dığı zaman.

ᶜArūs olduḳda Belḳis ol cihāngir
Ne kim bağlandı vü geyindi bir bir (3014)

- **durur (turur):** - dır, dur. Kuvvetlendirme ve ihtimal bildirir.[900]

İcāzetden budur maḳṣūd-ı ġālib
Ṣıla olmışdurur ol şāha vācib (4378)

-düginçe, -duğunca, düğünce: -dığı sürece, -dıkça.

Yüzine sürdüğince tāze tāze
Açardı göñlin ırmiş gibi yaza (3324)

-e → - a

-ğı, -ḳı: -ki. Türkçenin çeşitli ses kaidelerine mukavemet eden eklerin başında gelen ve zamir ve sıfat yapan -ki ekinin özel tarihi bir seyri vardır. -ki ve -ḳı olarak iki şekli olan bu ek batı Türkçesinin ilk devrinde başındaki konsonant sedalılaşıp yumuşamıştır. "Altın-da-ğı" gibi. Ekin -ḳı şekli ve bazı örneklerde de kalın (-ğı) şekli Eski Anadolu Türkçesinde de görülür. Ek bir nesneyi bağlı ve ait olduğu bir başka nesneye göre yer ve zaman içindeki durumuna işaret ederek belirtir.[901]

Sözüñden ḳaṭre-i nīsān ṣaçılsun
Göñül bāġındaġı güller açılsun (1475)

- **ğıl, -gil:** Eski Anadolu Türkçesinde emir ikinci teklik şahsa gelen bu ek fiil kök ve gövdesini kullanış sahasına çıkarır.[902] Görevi emir kipi takısı olmakla beraber anlama kimi zaman çabukluk ve güçlendirme fonksiyonu katar.[903]

Şeḳāvet desti ṭutmasun dehānum
Cevāba ḥāżır eylegil zübānum (83)

---

[900] Ergin, 330.
[901] *A.g.e.*, s.161-163.
[902] *A.g.e.*, s. 306.
[903] Aksoy-Dilçin, VII (Ekler); 96.

- ğur, -ğür: Eski Türkçede işlek olan bu eke Batı Türkçesinde de bu (-ğur, -ğür) şekliyle rastlamak mümkündür. Eski Anadolu Türkçesinde birkaç örnekte karşılaşılan bu ek bir süre sonra kaybolmuş, sadece "irgür-" fiilinde klişeleşmiş olarak bir müddet daha yaşamıştır.[904] Metinde:

Bi-ḥaḳḳı mihr-i Ādem ḥüsn-i Ḥavvā
Beni maḳṣūduma irgür Ḫudāyā (1388)

Ḫaber irgürdiler Ṭaymūs Şāh'a
Yitiş iy şāh ḫusūf irişdi māha (1573)

ı/i : İsmin Yükleme Hali (Accusatif).

1- ismin -e/-a hali (datif) yerine kullanılmıştır.

Melik güldi didi iy dīv-i aḥmaḳ
Hemān bir kez çalarlar dīvi ancaḳ(4537),

Ne şaḫṣı ḫışmile bir kez çalardı
Olursa kūh-ı ḳāf iki bölerdi (859)

2- -nı, -ni (-yı, -yi) fonksiyonunda (Yardımcı ünsüz olmaksızın).

Bulut gibi havadan indi çökdi
Gemii bir kenāra ṭoğrı çekdi (2972)

Alub āyinei ol serv-i āzād
Güzeller şāhına ṣundı Perīzād (3341)

- ıcak, -icek: -ınca, -dığı vakit:

Göricek māhı Ṭaymūs-ı cihān-bīn
Eli bağlı gibi gösterdi Pervīn (692)

Temām on dört yaşına iricek şāh
Münevver bedr-i kāmil olıcaḳ māh (740)

-ımamak, -imemek, -umamak, -ümemek: -amamak. Tasviri "u-mak" fiilinin olumsuzu "u-ma-mak" şeklindedir. Bu şekilde yeterlik fiilinin olumsuzu elde edilmiş olur. Bu birleşik yapıda istek eki ve yardımcı fiil bir aradadır. Esas fiilden sonra istek eki olan -e gelir. Eski Anadolu Türkçesinde istek ekini -i-, -ı-, -ü-, -u- olarak görüyoruz. Mesala

---

[904] Ergin, 214.

"bulımadı" kelimesinde esas fiilden sonra gelen -ı- gücü yetmek, muktedir olmak mastarının kökü olan -u-'dan geldiği anlaşılıyor.[905]

Bu yolda baş u cān terk itmeyince
Kişi ḳurtulımaz hicrān ġamından (3480)

Ṭoḳuz ṭolandı ıldızlar sipihri
Bulımadı çıralar yaḳdı mihri (1318)

- ın, (-in):

1) -ım, -um. 1. teklik şahıs eki.

Etegüme elümile ṣarub baş
Gezerin ilden ile iy ḳarındaş (1802)

2) -ını.

Buyurduñ başum üstine varayın

Ya özin ya nişānın aparayın (593)

- ınca (-ince; -unca, -ünce):

1) -ıncaya kadar.

Gezelüm ʿālemi virince cānı
Bulınca Şāh Vāmıḳ'dan nişānı (2636)

2) -ı sıra, -ından, -ında.

Yanınca aldı bir miḳdār leşker
Ḳamusı pür-hüner serheng ü server (3757)

- ıncagaz: -ınca değeriyle kullanılan ulaç eki.

Cüvān ola vü ṣulṭān ola ʿāşıḳ
Bu üc ḫaslet olıncaġaz muvāfıḳ (2038)

İki ḥasret irincegez murāda
Ḳamu ḥācet revādur ol arada (3525)

- ıncak: → **-ıcak**

Ḳafesden uçurıncaḳ murġ-ı cānı
Ḳala nāmuñ cihānda cāvidānī (327)

Görincek Ṭūr-i Efreng oldı dil-teng
Didi zinhār kimesne itmesün ceng (3614)

---

[905] Ediskun, 229-230. (Ediskun'un istek eki olarak yorumladığı ek hakkında muhtelif görüşler olduğunu belirtmeliyiz).

Ḳo bir adı ḳoyıncaḳ sen cihānı
Disünler Teñri yarlıġasun anı (328)

- ırak, (irek; urak, -ürek): -arak (Zarf fiil-Gerundium).

Selāmı ağlayurak ol ḳamer-ruḫ
Alub biñ ʿizzetile virdi pāsuḫ (2661)

-ısar, (-iser; usar, -üser):

1) -acak (Gelecek zaman eki).

Yaradılmış olısar cümle maʿdūm
Ḳalur Bāḳī ebeddür Ḥayy [u] Ḳayyūm (5186)

2) Şimdiki zaman eki -yor ve geniş zaman eki -r değeriyle kullanılır.

Olısar bir arada şādī vü ġam
Bu gün dügün olursa irte mātem (4357)

-i → - ı

-ḳ → -ġ

- lak, -lek: Azıcık..., birazcık...

İlerlek vardı devlet āf-tābı
Götürdi bendini fetḥ itdi bābı (1296)

- layın, -leyin: -gibi, -ca, -casına.

Ḥişāruñ gizlü ḳapusın açarlar
Uğurlayın perī gibi ḳaçarlar (2576)

-lıḳ, -lik: İsimden isim yapım eki: Ekin yabancı asıllı kelimelere getirilişi bilinen uyumların dışında bir durum gösterir. Reşid Rahmeti Arat'a göre Arapça ve Farsça sözler Türk diline girdikten sonra yavaş yavaş değişime uğramışlardır. Arap harfleriyle yazılı metinlerde bu kelimelerin ne şekilde okunduğu sonlarına aldıkları eklerden anlaşılabilir. "ömürluḳ, müʾminlıḳ" gibi.[906] Kemal Eraslan Çağatay Türkçesinde yabancı kelimelere ünlü uyumu dikkate alınmaksızın kalın ünlülü

[906] Reşid Rahmeti Arat, *Atabetü'l-Hakayık - Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki*, Ankara, 1992 s. 148.

eklerin getirildiğini belirtirken Zeynep Korkmaz da -lıķ soyut isim yapma ekinin ince ünlülü yabancı kelimelere getirildiğini belirtmiştir.[907]

Camii'nin Vamık u Azra metninde:

Ḫaber virüñ bize aḥvāliñüzden
Ġarīblıķ ilde geçen ḥāliñüzden (2669)

Benümle āḫiretlıķ ol ķarındaş
Yoluñda terk-i cān ide bu evbāş (2876)

Ben oldum pīr-i fānī ol cüvāndur
Yaraşur şehlıķ aña nev-cüvāndur (5127)

-lu, -lü: İsimden isim yapım eki. Günümüzde ilaveten -lı, -li şekilleriyle vokal uyumuna bağlı olarak kullanılan bu ek, Batı Türkçesinde düzlük yuvarlaklık uyumuna göre yer alır. Eski Anadolu Türkçesinde yalnız yuvarlak vokalli şekilleri bulunur. [908] Biz metinde -lı şekline de rastlıyoruz.

Sözüñden dertlü cānuma devā var
Belā-keş cānuma mihr ü vefā var (2961)

İrer bir gün yolı bir sebzezāra
İçinde bir ṣovuķ ṣulı bıñara (1711)

- maķ+lık, -mek+lik: masdar ekinin -lık -lik ekiyle genişletilmesi.[909]

Cihān milkini żabṭ itmekde Orḫān
Ġazā idüb il açmaķlıķda ᶜOşmān (433)

- mazın, -mezin, -mazvan, -mezven, -mazam: -mam.

Bugün cān u göñülden olmazın şād

Gelince Lāhicānile Perīzād (4493)

-nuñ, -nüñ, -uñ, -üñ: İsmin ilgi hali eki (Genitif). Tabii olarak konsonantla biten kelimeler ekin vokalle başlayanını ve vokalle bitenler konsonantla başlayanını alırlar, fakat "su" ve "ne" kelimeleri yazı dilinin son şekillerinde, yani günümüzde "su-y-un, ne-y-in" biçimlerinde olduğu gibi ekin, "y" yardımcı ünsüzüyle kullanıldığı görülür. Eski Anadolu

---

[907] Azmi Bilgin, *Nazmü'l-Hilāfiyyat Tercümesi*, Ankara, 1996, s. 38.
[908] Ergin, 160.
[909] Örneğe başka metinlerde de rastlamak mümkündür. (Bkz. Muzaffer Akkuş, *Kitāb-ı Gunyā*, Ankara, 1995, s. 199.

Türkçesinde ekin yukarıda görülen yuvarlak ünlüleri kullanılmıştır. [910] "Güney Türkçesinde, "su"yun kaideye uymayan ilgi hâli hakkından Vilh. Grønbech, *Forstudier* isimli eserinde Teleütçe ve Türkmence şekiller bu ağızlarda "su" kelimesinin henüz ünsüzle biten bir tabanlı olarak hissedildiği fikrindedir.[911] Kelimenin aynı oluşumla Akkuzatif eki almış şekline (su-nı) muhtelif metinlerde[912] rastlıyoruz. Bu metinlerde ve aşağıda örneklerini gösterdiğimiz Vāmık u Azrā metninde aynı zamanda "su-y-ı" şeklinin de kullanılmış olması dikkat çekicidir.

Meger şehre yaḳın bir ᶜayn-ı ṣāfī
Varidi ṣuyı cān derdine şāfī (1504)

Müşemmen ḥavżıdı eṭrāfı mermer
Ṣuyı andan içerdi ḥavż-ı Kevs̱er (1505)

Bu ḥavżuñ ayağına geldi indi
Yükin çözdi ṣunuñ yanına ḳondı (1537)

-r-: Fiilden fiil yapım eki. Eski Anadolu Türkçesinde bugünkünden farklı bazı kullanımlara rastlamak mümkündür. ir-ü-r-, "ulaştırmak", dur-u-r-, bas-u-r- gibi.[913] Metinde "ulaştırmak" ve "ulaşmak" anlamlarında "ir-" fiili kullanılmıştır. 1907. beyitte ise ek fonksiyonsuzdur.

Menāzil birle Ḥīrī şehrine şeb
İrürdi seyrini ol māh-ı Naḫşeb (1291)

İrürdüm nā-murādidüm murāda
Hemīşe devlet ü ᶜömrüñ ziyāde (1907)

- r; -ar, -er; -ur, -ür: Geniş Zaman Eki: En eskisi -ur, -ür olmakla birlikte Eski Türkçede eklerin tamamı kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde de -ur, -ür şekli daima konsonantla biten fiillerde görülmekle birlikte vokalle biten fiillerde rastlanmaz. Eski Türkçedeki -ur, -ür şeklindeki kullanımın Batı Türkçesine de geçmiş olabileceğini kabul etmek gerekir.[914]

---

[910] Ergin, 232
[911] K. Grönbech, *Türkçenin Yapısı*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara, 1995, s. 88.
[912] Günay Karaağaç, *Lutfi Divanı*,Ankara,1997, s. 645; Kemal Eraslan, *Mevlāna Sekkākī Divanı*, Ankara, 1999, s. 570.
[913] Ergin, 210.
[914] *A.g.e.*, s. 293.

Metinde ekin her tür kullanımına rastlamakla birlikte aşağıdaki beyitte (4783) yer alan "kur-ur-lar" şeklindeki yapı, -ur, -ür ekinin eski Türkçedeki yaygın kullanımın bir uzantısı olduğu intibaını vermektedir.

Süleymān taḫtı bir taḫtıdı mesrūr
Serīr-i Salṭanat dirlerdi meşhūr (3264)

Eger aṣlım ṣorarsa ol şehenşāh
İdesin ben ḳulından şāhı āgāh (4314)

Selām idüb mübārek ās-tānuñ
Öper biñ ᶜaczile ḫākini anuñ (3015)

Naẓar eyledi ᶜAẕrā'dan yaña şāh
Görür nūrın bulutda gizlemiş māh (3426)

Ḳururlar altı yirde cevherī taḫt
Kime irse zihī devlet zihī baḫt (4784)

-ra, -re: -ına, -ı üzerine, -a doğru, -ında. Eski Türkçe döneminden bu yana örneklerine bütün Türk lehçelerinde rastlanabiler bu ek için Thomsen, Eski Türkçe döneminde kurallı olarak her isme gelmediğinden ve bazen yön göstermesi dolayısıyla bir hal ve yön gösterme eki olarak kabul etmese de görüşü bütün Türkçeye teşmil edilecek mahiyette değildir. Bu ek eski Anadolu Türkçesinde yön gösterme görevi ile yoğundur. "iç-re" ve "taş-ra" zarfları da böyle oluşmuştur. Hatta "taşra" kelimesi bu devir metinlerinde yön gösterme özelliğini koruyarak kullanılması yanında zarf ve edat görevini aşarak isim gibi de kullanılmıştır.[915]

İçerden cūş idüb ṭaşra ṭaşardı
Bir içim ṣuyın içen biñ yaşardı (1506)

- rak, -rek: . . . taraf.

Görür bir nāzlı ḳarı ḳarşuraḳdan
Gelür biñ dürlü şīvey(i)le ıraḳdan (1400)

- suzın, -süzin: -sız, -sız olarak.

Benem bir sencileyin ᶜāşıḳ-ı zār
Kim oldum añsuzın ᶜışḳa giriftār (1794)

[915] Korkmaz, 8.

- **uñ, -üñ:** 1) Bu ek örnek beyitte görülen söz kuruluşlarında bugün kulanılmaz.

İki ay bunlaruñla oldı hem-rāh
Buña baḳmadı hic ol ḳavm-ı gümrāh (4071)

2) -ının, -ısının.

Senüñ āhuñ duḫānı ās-māna
İrer ancaḳ benüm cümle cihāna (1355)

- **up, -üp, -ub, -üb** : Zarf fiil (Gerundium).

1) Zarf fiil (gerundium) olarak kullanımı.

Ṣaçup üstine ḳıldılar duᶜāyı
El öpüp eylediler merḥābāyı (3005)

2) Kip olarak kullanımı: Geçmiş zaman kipi olarak kullanılmıştır.[916] Örneğin daha belirgin olması açısından Vamık u Azrā metninden seçilmiş başlığı aşağıya alıyoruz.

Behmen Türile Ceng İdüb Behmen Mağlūb Olub Tūr Memleketi Żabṭ İdüb Behmen[i] Ḥabs Eyledügidür

(Behmen Tūr ile Savaştı, Behmen Yenildi, Tūr Memleketi Ele Geçirip Behmen'i Hapsetti) (83a).

- **updur, (üpdür; updurur):** - mıştır.

Sevinmekden niçeler cān virüpdür
Bu gerçekdür ki gerçekler görübdür (3171)

Kim anda defn olubdur genc-i gevher
Umarın anda ben tiryāk-i ekber (2164)

- **uraḳ, -ürek:** -arak, -erek. Eski Anadolu Türkçesinde -uraḳ, -ürek, -ıraḳ, -irek şeklinde görülür.[917]

Selāmı ağlayuraḳ ol ḳamer-ruḫ
Alub biñ ᶜizzetile virdi pāsuḫ (2661)

Temāşā eyleyürek bāğ [u] rāğı
Şikār eyleyelüm bir laḥẓa ṭağı (1486)

---

[916] Janos Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, (çev.:Günay Karaağaç), İstanbul, 1988, s. 138-139.
[917] Ergin, 341.

metinde kalın sıradan kelimeye ince sıradan ek getirildiğine de rastlıyoruz.

Eyitdi ağlayürek iderek āh
İnan sözlerüme v'allāhi b'illāh (2121)

-ü → -ı

-ü: -i. İyelik üçüncü teklik şahıs eki. Bu ek eski Türkçede günümüzde olduğu gibi vokal uyumuna tabi olan bir ektir, ancak Eski Anadolu Türkçesinde yardımcı vokalden ibaret olan bu ek yuvarlaklaşmıştır.[918]

Ki her bir sāᶜati biñ yıldan artuķ
Begāyet mihrü az vü miḥneti çoķ (1325)

- van, -ven: -ım, -um. Eski Anadolu Türkçesinde 1. teklik şahıs ekidir.[919]

Adumdur Dilpeẕīr-i dil-şikeste
Ķapuñda cāriyeñven boynı beste (2112)

Bu iş bitmez bilürven ölmeyince
Bu ṣūretden maᶜānī ṭuymayınca *(1644)*

- ya → -ye: - na, -ne.

Ġurūrı ķodı itdi ķalbini ṣāf
Yine kendüye kendü virdi inṣāf (3354)

-yorur: - yor.

Atañı ķurtarasın iy füsūn-sāz
Anı ġamz ideyorur çeşm-i ġammāz (2119)

7.2. İmla Özellikleri:

1- **Farsça kelimelerde görülen d - ẕ değişikliği:.** Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde Farsça kelimelerde "d" ile yazılan kelimelerin "ẕ" ile yazıldığına rastlamak mümkündür.[920]

ümīẕ *(574)* - ümīd *(3160)*

cāẕū *(2823)* - cādū *(1782)*

Not: *Görüldüğü şekilde transkribe edildi.*

---

[918] *A.g.e.*, s. 223.
[919] *A.g.e.*, s. 284.
[920] Faruk K. Timurtaş, *Osmanlı Türkçesine Giriş*, 2 C., Umur Matbaacılık, İstanbul, *1984*, C.1, s. *91*.

2- Bazı kelimelerin vezne göre telaffuz edildiği görülüyor:

a) Arapça kelimelerde:

bikir *(952)* → bikr *(562)*

la^cal *(2363)* → la^cl *(2107)*

Ḥaḳ'*a (370)* → Ḥaḳḳ'*a (370)*

b) Farsça kelimelerde:

ya *(4250)* → yā *(4250)*[921]

yaḫūd *(4260)*, yāḫūd *(4422)*,

rübāh *(ϕ)* → rūbāh *(1322)* → rūbeh *(2015)*

çini *(5040)* → çīnī *(3329)),*

sehem-nāk *(4471)* → sehm-nāk.

Zengi *(4199)* → Zengī *(4228)*

Not: *Yukarıda imlası değişmiş olarak görülen Arapça ve Farsça kelimelerde vezin esas alındı. Anlam kargaşası oluşturabilecek kelimelerin doğru şekilleri dipnotlarda gösterildi.*

c) Türkçe kelimelerde:

Türkçe kelimelerde uzun vokal problemi olmadığı halde vezne göre kelimelerin söyleniş biçimini tespit edici mahiyette imla özellikleri tespit edildi.

درتلارك *(289)* dertlerüñ

دلارم *(829)* dilerin *(dilerim)*

كجه *(93)* → كجا *(1054)* gice

كودايي *(4821)* gövdeyi

بكا *(550)* → باكا *(591)* baña

دخى *(1831)* → داخى *(1701)* daḫı

كمه *(504)* kime

دوشاديلر *(617)* döşediler

كوسترمادى *(1983)* göstermedi

[921] Kelime bazen vezne uymasa da ya uzun şekliyle *(2223, 2744, 593)* veya kısa okunacak şekilde *(1645)* yazılmış.

یر *(188)* → ییر *(435)* yir

ساكه *(224)* → سكا *(815)* saña

سنجق sancaḳ *(2451)* → سنجاق sancāḳ *(*sancāḳ-ı şāhī*) (2473)*

bazı bitişik kelimelerin imlası da dikkat çekicidir.

كاوله *(753)* k'ola *(*ki ola*)*

كاى *(587)* k'ey

نكم *(376)* ne kim

كندوزندن *(209)* kend'özinden

Not: *Kelimelerin hepsi vezne uygun söyleniş biçimine göre yazılmamış. İmlası klişeleşmiş kelime ve heceler metnin geneline hakimdir.*

3- *Hemz*elerin ihmal edilmesi:

lülü *(2892),*

teemmül *(2160).*

Not: *Bu kelimeler de başka türlü okunma veya vezni yanlış takti etmek ihtimali olduğundan (lülü, tāmül gibi) hemzeler ilave edilerek okundu.*

4- *Güzel he* ile biten kelimelere getirilen akuzatif eki: Harekeli hemze.

naᶜrei: *(4267)*

perdei *(3507)*

bādei: *(3423)*

pervānei *(1377)*

5- Harekenin işlevleri: Kelimelerin telaffuz ediliş biçimini belirlemek yanında vezne göre ne şekilde okunması gerektiğini de belirler. Ayrıca çoğu defa orijinal metinde;

harf-i izafetler *(hevā-yı nefs -1350)*,

medler *(Giceyle yolum azdı kārbāndan - 1428)*

ve bağlaçlar sadece ötre *(4000)* veya esre *(3818)* harekesiyle gösterilmiştir.

Not: *sadece harekeyle verilen bağlaçlar da metne köşeli parantez içerisinde ilave edildi.*

6- Sonda bulunmayan "c" ve "p" sesleri.[922]

Metinde bu bakımdan karışık bir kullanım görülüyor.

aç-up *(3830)* → bağla-y-ub *(2005),*

geç-üp *(3255)* → gel-üb *(3865),*

ḳal-updur *(43)* → ṣal-ubdur *(3501).*

Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerinde görülmeye başlayan dar vokalli -ıp, -ip şekline de rastlıyoruz. "ṭālib" kelimesi ile kafiye oluşturması düşüncesiyle yapılmış olduğuna ihtimal verilebilecek dar vokalli -ıb şekli:

al-ıb *(3109).*

heb *(3194)* → hep *(2478)*

"c" sesi içinde aynı karışık kullanımdan söz edilebilir.

ḳac *(530)*

ic *(iç) 3844)*

hic -pīç *(*kafiye oluşturulmuş*) (4180)*

Not: *Orijinal metinde yazıldığı şekilde transkribe edildi.*

7- Vokal birleşmesi (kontraksiyon):

Hazret'Allāh *(143),*

hürmet'içün *(250),*

kend'özinden *(209),*

n'oldu *(1204),*

k'ola *(1240),*

k'ideler *(1672),*

k'ide *(1960),*

başun'çün *(2109),*

gib'oldı *(2757),*

n'itmek *(3561).*

Not: *Bu kelimelerin tanıma problemi teşkil etmeyen klişeleşmiş şekilleri hariç diğerlerinde ayraç kullanıldı.*

8- Kelimelerin bitişik yazılması:

ol+dem *(523),*

ne+ deñlü *(528)*

---

[922] "c" ve "b" sesi Türkçenin hiçbir devrinde hece ve kelime sonunda bulunmamıştır. Batı Türkçesinde sonu "ç" ile biten kelimelerin "c" harfi ile işaretlenmiş olması imla meselesinden başka bir şey değildir. (Ergin, *62-63)*

ne+kim *(376)*

Not: *Bu tür kelimeler ayrı yazılıp orijinali dipnota kaydedildi.*

9- Yapısı bozulan Türkçe kelimeler:

getürler *(*getürürler*) (778)* -ür- > -ϕ -,

götürler *(*götürürler*) (616, 1723)* -ür- > -ϕ -

Vezinden dolayı orta hece düşmüştür.[923]

10- Soru sıfatı olarak kullanılan "nice" kelimesinin imlası:

Eski Anadolu Türkçesi ve uzun zaman "niçe" şeklini muhafaza eden kelime, daha sonra "ç"nin sedalılaşması ile "nice" şeklini almıştır. Metinde kelimenin her iki şekline de rastlamak mümkündür.

niçe *(1188)* → nice *(1412)*

Not: *Orijinal metinde yazıldığı şekilde transkribe edildi.*

11- Metne özel değişmez imla biçimleri:

yikser *(*yekser*)*,

penhān *(*pinhān*)*,

ḫün *(*$ḫ^v$ān*)*,

şābāş *(*sābāş*)*,

hirāsān *(*herāsān*)*,

ḫoca *(*elif-i gayr-i melfūz olmaksızın*)*,

simāṭ *(*sümāṭ*)*

taḫt kelimesi bir iki istisna dışında *(3578, 3591* gibi*)*, taḫt şeklindedir.

Not: ***Bunların dışındaki farklı/alışılmadık kullanımlar için, yine, kelimenin bilinen şekline metin içerisinde, harekeleme ve imla problemine dipnotlarda yer verildi.***

---

[923] Kelimede geniş zaman eki düşmüştür:

Görürler Rüstem-āyin bir dilāver
Şanasın ejdehādur genci bekler (2189).

Beyitteki "Görürler" kelimesindeki yapıyı misal kabul ederek, bu düşmenin bir ses hadisesi olarak değil de vezin zoruyla gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

S O N U Ç

Vamık ve Azra hayalî şahıslardır. Belki bu iki hayalî şahsın itibarî alemdeki hayatları etrafında teşekkül eden aşk macerası gerçek dünyada bir şarkı veya bir efsane olarak karşılığını bulabilir. Diğer bütün klasik şairlerimizde olduğu gibi; Camiî'nin üslüp özelliklerinden, *aşk*ın bir platform, başka deyişle söz ve mana yarıştırma alanı olarak telakki edildiği sezilmektedir. İşlenen *Vamık u Azra* yerine, birbirini seven iki başka insanın aşkı da olsa şairin kendi hesabına söyledikleri/söyleyecekleri değişmeyecekti.

Türk vdebiyatında *Vamık u Azra* kurgusu için Lamiî ve Camiî'nin eserleri metni ele geçen yegane örnekler durumundadır. Bu bakımdan biraz daha ehemmiyetlidirler. Her iki kurgunun da bir iki isim dışında birbirlerine büyük oranda benzemesi ortak bir prototipin olduğu ihtimalini hep düşündürecektir. Birbirinden yararlanmış olma ihtimalleri üzerinde de düşünülebilir. Ancak Camiî'yi bu eseri yazmaya teşvik eden Sinan Paşanın, gerekçe olarak başka birinin "kendi diline tercüme" ettiği değersiz bir eserden söz etmesi Lamiî'nin eserinden söz ediliyor intibaı vermemektedir.

Fars edebiyatındaki *Vamık u Azra* kurgularıyla mukayese edilince Lamiî ve Camiî'nin eserlerinin biraz daha iyimser bir hayat imajıyla yazıldıkları söylenebilir. Aşk ve karamsarlık bir araya gelmez iddiasında olmadan, hatta karamsarlığın aşkın lehine olacağını belirterek Vamık ve Azra aşkının evlilikle, yani mutlu bir sonla okuyucuya sunulması her iki şairin de bir ortak yönüyle izah edilebilirdi, ancak bulunduğumuz mesafeden bunu keşf etmek imkânsız görünüyor. Fars edebiyatında işlenen aynı isimli mesnevilerde aşkı ölüm ile ebedileştirmek endişesinin var olduğu görülmektedir.

Kurguda bir gelenek takip edilmemiştir. Otuza yakın *Vamık u Azra* varyantını benzerlikleri bakımından sınıflayıp yarıya indirmek mümkündür. Hepsinin tek ortak özelliği vardır. Aşk ve savaş. Aşk, sevmenin ve iyinin, savaş ise nefret ve kötünün sembolüdür. Aslında hayatı karakterize etmek için bu iki zıt kuvvet hep karşı karşıya olmuştur. Yorum değişmiş, aşık olunan ve savaşılan değerler değişmiş fakat kavga değişmemiştir.

Diğer aşk mesnevileriyle mukayese edilince her şairin müstakil olarak en büyük aşk ideali peşinde olduğu düşünülebilir. Bu ideal dile getiriliş biçimi ve

içeriğiyle bir bütündür. Klasik dönem okuyucusu da mesneviyi sanki aynı şarkıyı farklı hanendelerin yorumundan dinlemek arzusuyla okur. Camiî'ye *Vamık u Azra* mesnevisini kaleme almasını tavsiye eden Sinan Paşanın ifadesi de o dönem insanının kurguları entrika itibariyle fazla değişiklik arz etmeyen bu eserleri ne tür bir yaklaşımla okuduğunu göstermek bakımından dikkat çekicidir.

Şairin mesneviye serpiştirdiği kaside ve gazeller mürettep bir divanının olabileceğini akla getiriyor. Kasidelerde kilişe ifadeler yerini özgün buluşlara bırakmış, gazellerde de öyküleme üslubu değişip söyleyişe yoğun bir şiiriyet ve lirizm hakim olmuştur. Camiî'deki kadar rahat söyleyişe az sayıda şairde rastladığımızı belirtmeyi subjektif bir yaklaşım olarak görmüyoruz. Eserin, döneminde nasıl karşılanıp itibar gördüğü hakkında fikir sahibi değiliz. Ancak müstensih kaydında Sultan Mahmud tarafından vakfedildiğinin belirtilmesi eserin devlet ricali nazarında da muteber görüldüğü anlamına gelir.

Hayatı hakkında yok denecek kadar bilgi sahibi olabildiğimiz Camiî'nin tek nüsha olan bu *Vamık u Azra* mesnevisi dışında da başka eseri ele geçmiş değildir. Bir araştırmacı olarak onun kaleme aldığı bütün eserlere ulaşmayı, külliyatı üzerinde çalışmayı arzu eder, hatta sebebini bilemediğimiz beşerî bir duyguyla bu eserleri maddi olarak kütüphanemizin en müstesna yerinde muhafaza etmek de isterdik. Çalıştığımız dönemin bahtsızlığı olarak yorumlanabilecek bu yoksunluğumuzu, *Vamık u Azra* mesnevisinin fotoğraflarına bakarak "müdhikat-ı dehre ben ölsem de tasvirim güler" mısraıyla teselli ediyoruz.

METİN

1. Metinler Fihristi:

Bölüm Başlığı	*Sadeleştirme*	Sayfa No	
		Orijinal Metin	Tez Metni
[VĀMIḲ U ᶜAẔRA][1]	*Vamık u Azra*	1b	465
TEVḤĪD-İ ṢĀNİᶜ-İ MÜTEᶜĀL VE MÜNĀCĀT-I CENĀB-I ẒÜL-CELĀL	*Allāh'ı Birleme ve Yakarış [Tevhid ve Münācāt)*	3a	468
NAᶜT-I KEMĀL-İ FAḪR-I ᶜĀLEM VE VAṢF-I CEMĀL-İ TĀC-I EVLĀD-I ĀDEM	*Alemin Övüncü (Hz. Muhammed'in) Mükemmelliğinin Övgüsü ve Adem Oğlunun Tacının Güzelliği*	4b	472
MİᶜRĀC-I ḲADR-İ ᶜĀLİ ḤĀTEMÜ'L-ENBİYA VE SULṬĀN-I SERĪR-İ *KURB-I EV-EDNĀ*	*Peygamberlerin Derecesi Yüksek Sonuncusunun ve* ***kurb-ı ev-ednā*** *Ayetinin Tahtındaki Sultanın Miracı*	5b	473
MEDḤ-İ ṢIDDĪḲ-İ EKBER ḪALĪFE-İ GÜZĪN-İ PEYĠAMBER	*Peygamberin Seçkin Halifesi Ebubekir Sıddīk'ın Övgüsü*	10a	481
MEDḤ-İ FĀRŪḲ ḪAṬĀ VÜ ṢAVĀB-I ᶜÖMERÜ'L-ḪAṬṬĀB	*Yanlış ve Doğruyu Farkeden Ömerü'l-Hattāb'ın Övgüsü*	10a	481
MEDḤ-İ CĀMİᶜÜ'L-ḲURĀN ᶜOṢMĀ[N] BİN ᶜAFFĀN	*Kur'ān'ın Toplayanı Osman b. Affān'ın Övgüsü*	10b	481
MEDḤ-İ ḤĀTEMÜ'L-ḤAYĀ ᶜALİYYÜ'L-MÜRTAŻA	*Haya Sembolü Aliyyü'l-Murtaza'nın Övgüsü*	10b	482
MEDḤ-İ HÜSEYİN VE ĠANİYYÜN KERİMÜN VE ᶜAŞERE-İ MÜBEŞŞERE -RIḌVĀNU'L-LĀHİ ᶜALEYHİM ECMAᶜİN-	*Zengin, Büyük ve Aşere-i Mübeşşereden Olanların - Allāh Hepsinden Razı Olsun- ve Hüseyin'in Övgüsü*	11a	482
SEBEB-İ TE'LİF-İ KİTĀB VE TAṢNĪF-İ RİSĀLE-İ ĀDĀB	*Usuller Mecmuasının Açıklaması ve Kitab Yazma Sebebi*	12a	484
MEDḤ-İ ŞEHRİYĀR-I DĪN-PENĀH SULṬĀN SÜLEYMĀN EBEDU'L-LĀHİ ḲUVĀHÜ	*Din Sığınağı Padişah Sultan Süleyman'ın -Allāh Onun Güçlerini Ebedi Kılsın- Övgüsü*	14b	489

[1] Başlık ilave edildi.

ĶAṢİDE-İ MUṢANNAᶜA HEMÇÜN ĶAṢİDE-İ MÜLEMMAᶜA DER MEDḤ-İ PĀDİŞĀH-I İSLĀM - MEDDALLĀHÜ ẒILĀLE MAᶜDELETİHİ İLĀ YEVMİᵓL-ĶIYĀM-	*İslam Padişahı Hakkında - Allāh Onun Adaletinin Gölgesini Kıyamet Gününe Kadar Daim [Uzun] Etsin- Sanatlı Ve Aynı Şekilde Parlak Kaside*	17a	493
ᶜÖZR-İ TAĶṢİR-İ ŞĀᶜİR VE TEŞRİR-İ NÄẒM-I ĠAYR-I MĀHİR	*Şairin, Kusurlarından ve Şiirinin Zayıflığından Ötürü Özür Dilemesi*	18a	495
İBTİDĀ-İ DĀSTĀN ŞĀH ŢAYMŪS-NĀM PĀDİŞĀHUÑ OĞLI OLMAYUB ŞĀH BĀBEK DUḪTERİ MERYEM-NĀM BİR CEMİLE-İ ᶜAṢR BULUB VĀMIĶ-I ᶜĀŞIĶ ANDAN VÜCŪDA GELDÜGİ BEYĀNDUR	*Hikayenin Girişi Şah Taymus İsimli Padişahın Oğlu Olmayıp Şah Babek'in Kızı Meryem İsimli Asrın Bir Güzelini Bulup Aşık Vamık'ın Ondan Doğması*	20b	499
VĀMIĶ[I] MUᶜALLİME VİRÜB ᶜİLM Ü KEMĀL-İ MAᶜRİFET TAḤṢİL İTDÜKDEN ṢOÑRA ŞECĀᶜAT-EHL[İ] OLUB SİLAḤŞŪR OLDUĠIN BEYĀN İDER	*Vamık'ın Hocaya Verilip İlim ve Sanat Tahsil Ettikten Sonra Yiğit Olup Silahşor Olması*	28a	514
MUᶜALLİM TAᶜLİMİ TEMĀM İDÜB ŞEHR-YĀRA İᶜLĀM İTDÜKDE İNᶜĀM-I TĀM İLE MUĠTENİM OLDUĠIN ẒİKR İDER	*Hocanın Eğitimi Tamamlayıp Padişaha Bildirmesi[nden Sonra] Eksiksiz Nimetlerle Zengin Edilmesi*	29b	516
ĠAZNİ VİLĀYETİ SERVERİ MELİK ŞĀH NĀM ŞEHR-YĀRUÑ ᶜAẒRĀ-NĀM Bİ-ᶜADİL-İ EYYĀM DUḪTERİ VÜCŪDA GELÜB CEMĀL Ü KEMĀLİLE FĀYIĶ OLDIĠIDUR	*Gazne Vilayeti Lideri Melikşah İsimli Padişahın Azra İsimli Zamanların Eşsizi Bir Kızı Doğup Yüz ve Karakter Güzelliği İle Üstünleşmesi*	32b	522
ᶜAẒRĀ VĀMIĶ'UÑ EVṢĀF-I ḤÜSN-İ CEMĀLİNİ VAṢṢĀFLARDAN İŞİDÜB ĶULAĶDAN ᶜĀŞIĶ OLDUĠIDUR	*Azra'nın Vamık'ın Güzelliğini Duyup Duyumla Aşık Olması*	36a	528
ᶜAẒRĀ-YI FÜSÜNGER CEMĀLİNİ BİHZĀD-NĀM BİR ÜSTĀDA ON DĀNE ḤARİR ÜZRE ON TAṢVİR YAZDIRUB VİLĀYET VİLĀYET GÖNDERÜB TĀ Kİ BİRİSİ VĀMIĶ'A İRİŞÜB ᶜAẒRĀ'YA ᶜĀŞIĶ OLUB Bİ-SER [Ü] SĀMĀN OLDUĠIDUR	*Büyüleyici Güzel Azra Güzelliğini Bihzad İsimli Bir Ustaya On İpek Halı Üzerine On Resim Çizdirerek İllere Gönderir ve Biri Vamık'a Ulaşınca Azra'ya Aşık Olup Sefil ve Perişan Olması*	40b	537

VĀMIḲ BİR MENZİLDE LĀHİCĀN-NĀM ᶜĀŞIḲ BİR PERİ-CÜVĀNİLE BULUŞUB SERGÜZEŞTLERİN ẒİKR EYLEDÜKLERİDÜR	*Vamık'ın Bir Handa Lahican isimli Aşık Bir Peri Genciyle Görüşüp Maceralarını Anlatmaları*	61a	573
LĀHİCĀN'UÑ MÜBTELĀ OLDUĠI PERİ DUḪTERİ LĀHİCĀN'İLE VĀMIḲ'I BİRARADA GÖRÜB KENDİYLE CİDĀLE CEMᶜ OLMIŞLAR ṢANUB ḲŪH-I ḲĀFDAN LEŞKER GETÜRÜB CENG İDÜB MAĠLŪB OLDUGIDUR	*Lahican'ın Aşık Olduğu Peri Kızı Lahican İle Vamık'ı Birarada Görüp Kendiyle Mücadele İçin Bir Araya Gelmişler Sanıp Kaf Dağından Asker Getirmesi, Savaşıp Mağlup Olması*	64a	579
PERİZĀD NİHĀN İKEN KENDÜSİNİ ĀŞ-KĀR İDÜB SĀBIḲDA GEÇEN KÜSTĀḪLIĠINA İᶜTİẔĀR İDÜB VĀMIḲ'A NEVĀZİŞ İDÜB VĀMIḲ LĀHİCĀN'İLE PERİZĀD'I BARIŞDIRDIĠIDUR	*Perizad Gizli İken Kendisini Belli Edip Önceden Geçen Küstahlığına Özür Dileyip, Vamık'a Yalvarması, Vamık'ın Lahican İle Perizad'ı Barıştırması*	65a	581
LAHİCĀN U PERİZĀD VĀMIḲ'İLE VEDĀᶜLAŞUB GÖGE PERRĀN OLDILAR VĀMIḲ MAᶜŞŪḲINI İSTEYÜ GİTDÜGİDÜR	*Lahican ve Perizad Vamık ile Vedalaşıp Göğe Uçtular, Vamık'ın Sevgilisini Aramaya Gitmesi*	67b	586
VĀMIḲ'UÑ YOLI Rİ MİLKİNE UĠRAYUB ARSLAN-NĀM EMİRİ VARUR ANUNLA CENG EYLEYÜB ARSLAN'I ATDAN KAPUP KENDÜYE TĀBİᶜ EYLEDÜGİDÜR	*Vamık'ın yolu Ri Topraklarına Uğrar, (Ri') Sultanı Arslan ile Savaşıp Arslanı Attan Kapıp Kendine Boyun Eğdirmesi*	69a	588
ARSLAN OL KİNE İLE VĀMIḲ'UÑ ZAḪMINA MERHEM YİRİNE ZEHR VİRÜB BEHMEN-NĀM HEVĀ-DĀRI ARSLAN'I GİRİFTĀR EYLEDÜGİDÜR	*Arslan O Gizli Düşmanlık ile Vamık'ın Yarasına Merhem Yerine Zehir Verip [Vamık'ın] Behmen isimli Dostunun Arslan'ı Yakalaması*	71a	592
ARSLAN'UÑ DİLPEẒİR DUḪTERİ TŪR-NĀM KĀFİR SERDĀRI MURĀD ṬALEB İDÜB ATASI ARSLAN VİRMEZDİ ARSLAN'I ḪALĀṢ İDÜB MURĀDA İRECEK RECĀSINA LEŞKER-İ BĪ-PĀYĀN İLE GELDÜGİDÜR	*Arslan'ın Dilpezir [isimli] Kızını Tūr İsimli Kāfir Komutanı İster, Babası Arslan Vermezdi, [Tūr'un] Arslan'ı Ortadan Kaldırıp Muradına Ermek Beklentisiyle Sayısız Asker ile Gelmesi*	78b	605

BEHMEN TÜRİLE CENG İDÜB BEHMEN MAĞLŪB OLUB TÜR MEMLEKETİ ẒABṬ İDÜB BEHMEN[İ] ḤABS EYLEDÜGİDÜR	*Behmen'in Tür ile Savaşıp Yenilmesi ve Tür'un Memleketi Ele Geçirip Behmen'i Hapsetmesi*	83a	613
DİLPEẒİR VĀMIḲ'A ZEHR VİREN ḤAKİM-İ ḲĀMİLE DİL-NEVĀZLIḲ İDÜB İḤSĀNLA ŞERMENDE İDÜB İKİSİ VĀMIḲI ALDUB ḲAÇUB DİLGÜŞĀ-NĀM BİR HİṢĀRA VARDIḲLARIDUR	*Dilpezir'in Vamık'a Zehir Veren Hakim'e Yalvarıp Hediyelerle Utandırması, İkisinin Vamık'ı Atlatarak Kaçıp Dilgüşa İsimli Bir Kaleye Varmaları*	88b	624
VĀMIḲ DİLGÜŞĀ'DA ENİN EYLERKEN LĀHİCĀN OL ARADAN GEÇERKEN VĀMIK'UÑ ĀVĀZIN İŞİDÜB ḲAPUP KŪH-I ḲĀF'DA TİRYĀK-İ SÜLEYMĀNİ İLE ṢIḤḤAT BULDUĞIDUR	*Dilgüşā'da İnleyen Vāmık'ın Sesini Oradan Geçen Lāhicān'ın İşitip, Kaf Dağından Süleymān Panzehirini Getirmesiyle [Vāmık'ın] İyileşmesi*	100b	645
LĀHİCĀN VĀMIḲ'UÑ ḤASRET-İ CĀN-SŪZINA MERḤAMET İDÜB ᶜAẒRĀ'YI ARAYUB BULUB ḤAŻRET-İ SÜLEYMĀN BELḲİS İÇÜN BİNĀ İTDÜGİ SERĀYA GETÜRDÜGİDÜR	*Lahican Vamık'ın Can Yakan Hasretine Acıyıp, Azra'yı Arayıp Bularak Hazret-i Süleyman'ın Belkis için yaptırdığı Saraya getirmesi*	106a	656
ṢIFAT-I TĀC-I MURAṢṢAᶜ [VE] BELḲİS ḪAZİNESİNDE ᶜAZRĀ İÇÜN BİR BÜĞÇA LİBĀS-I ŞĀHĀNE BULINDUĞIDUR	*Kıymetli Taşlarla Süslü Taç Hakkında ve Belkis'in Hazinesinde Azra İçin Şahlara Yakışır Bir Bohça Elbise Bulunması*	107b	658
ṢIFAT-I MİYĀN-BEND-İ MÜCEVHER Ü MURAṢṢAᶜ U BĪ-MİŞL	*Kıymetli Taşlardan Yapılmış ve Emsalsiz Mücevher Kemer Hakkında*	108a	658
ṢIFAT-I CĀME-İ ZER-BAFT [Ü] MÜCEVHER	*Altın Dikimli ve Mücevherli Elbise Hakkında*	108a	659
ṢIFAT-I DÜRC-İ CEVĀHİR-İ ŞEMİN	*Kıymetli Mücevher Sandığı Hakkında*	108a	659
ṢIFAT-I ᶜANBERİNE NAḲD-I GENCİNE-İ CİHĀN	*Dünyanın Hazineleri Kıymetinde Anber Kabı Hakkında*	108b	659
ṢIFAT-I SIVĀR-I ᶜĀLĪ-MIḲDĀR	*Çok Değerli Bilezik Hakkında*	108b	659
ṢIFAT-I ḪĀTEMEYN-İ ZER-NİGĀR	*Yaldızlı iki Yüzük Hakkında*	108b	659

ṢIFAT-I MUᶜCİR-İ ZER-KEŞ	*Yaldızlı Başörtüsü Hakkında*	108b	660
LĀHİCĀN VĀMIḲ'A ᶜAẒRĀ GELDÜGİNDEN ḪABER İDÜB ḤAŻRET-İ SÜLEYMĀN ṢANDUĠINDAN AÑA DAḪI BİR BÜĞÇA ESBĀB BULINDUĠIDUR	*Lāhicān'ın Vāmık'a Azrā'nın Geldiğini Haber Gönderip Hazreti Süleymān Sandığından Ona da Bir Bohça Elbise Çıkması*	109b	661
ṢIFAT-I TĀC-I ZERRĪN [Ü] MÜCEVHER VE TEŞBĪHĀT-I EFLĀK [Ü] ŞEMS-İ ḪĀVER-PEYKER	*Gündoğusu Yüzlü Güneş, Gökler Benzeri, Altın ve Mücevher Taç Hakkında*	111b	665
ṢIFAT-I CĀME-İ MÜCEVHER [Ü] ZER-KEŞ	*Mücevherli ve Altın İşlemeli, Elbise Hakkında*	112a	665
ṢIFAT-I KEMER-İ MÜCEVHER MĀNEND-İ MINṬAḲA-İ ẒĀTÜ'L-BURŪC-I MÜNEVVER	*Nurlu Burçların Sahibi [Güneşin] Kuşağı [Halesi] Gibi Mücevher Kemere Dair*	112a	665
ṢIFAT-I ḪANÇER-İ ĀB-DĀR-I CİGER-ŞİKĀF [Ü)] CĀN-ŞİKĀR	*Ciğer Yaran, Can Avlayan Parlak Hançer Hakkında*	112a	666
ṢIFAT-I TĪĞ-İ MÜCEVHER [Ü)] ZER-NİGĀR [Ü)] ĀB-DĀR	*Mücevher(li), Altın İşlemeli, Parlak Kılıç Hakkında*	112b	666
ṢIFAT-I GÜRZ-İ GİRĀN U GİRĀN-BAHĀ	*Ağır ve Değerli Gürze Dair*	112b	666
ṢIFAT-I SİPER-İ MÜCEVHER [Ü] MUᶜTEBER [Ü] GERDÜN-PEYKER	*Gök Yüzlü, Değerli Mücevher Kalkan Hakkında*	112b	667
ṢIFAT-I KEMĀN-I NİŞĀN-I BĪ-NAẒĪR-İ CİHĀN	*Dünyada Eşi Görülmemiş Yay Hakkında)*	113a	667
ṢIFAT-I TĪR-KEŞ-İ BĪ-MĀNEND-İ DİL-BEND	*Gönül Bağlayan, Benzersiz Ok Kabı Hakkında*	113a	667
VĀMIḲ U ᶜAẒRĀ PÜR-ZĪNET OLUB PERDE ARDINDA ᶜİŞ [Ü] ᶜİŞRET EYLEYÜB ᶜAẒRĀ VĀMIḲ'A BİR DEST-MĀL GÜL GÖNDERDÜGİDÜR	*Vāmık ve Azrā Süslenmesi, Perde Arkasından Muhabbet Etmesi Azrā'nın Vāmık'a Bir Mendil Göndermesi*	114b	669
VĀMIḲ ᶜAẒRĀ'YA CĀM-I CİHĀN-NÜMĀ-NİŞĀN ĀYĪNE-İ FERḪĀN-NĀM BİR ĀYĪNE-İ ṢAFĀ-ṢIFĀT GÖNDÜRDÜGİDÜR	*Vamık'ın Azra'ya Dünyayı Gösteren Kadeh Gibi Ayine-i Ferhan İsminde Parlak bir Ayna Göndermesi*	116a	673

ṢIFAT-I ᶜİŞ Ü ᶜİŞRET VE ṢIFAT-I ETᶜİME-I ẒİYĀFET	*Eğlence ve Ziyafet Yemeklerine Dair*	117b	675
ᶜAVVĀD-ÜSTĀD VĀMIḲ-I ᶜĀŞIḲ AĠZINDAN SER-ĀĠĀZ EYLEDÜGİ ĠAZEL-İ ḤASB-İ ḤĀLDÜR	*Ud Çalan Ustanın Aşık Vamık Ağzından Dertleşme Gazeline Girişi*	120a	680
ᶜAẒRĀ ᶜAVVĀDUÑ ŞİᶜRİNİ DİÑLEYÜB ŞEVḲE GELÜB PERİZĀD'DAN BU ŞİᶜR[E] CEVĀB İÇÜN SĀZ U SÖZ NİYĀZ İTDÜGİDÜR	*Azra'nın Ud Ustasının Şiirini Dinleyip Coşarak Perizad'dan Bu Şiire Cevap Vermek İçin Saz ve Söz İstemesi*	120a	680
ÇENGĪ-İ MECLİS ᶜAẒRĀ AĠZINDAN İNŞĀ İTDÜGİ ĠAZEL-İ AB-DĀRDUR	*Meclisteki Çengī Sanatçının Azrā Ağzından Söylediği Nükteli Gazel*	120b	681
VĀMIḲ MĀBEYNİNDE VĀḲİᶜ OLAN ḤİCĀBI REFᶜ İDEMEDÜGÜNE NĀLĀN U GİRYĀN OLDUĠIDUR	*Vamık'ın Arada Bulunan Perdeyi Kaldıramadığına Ağlayıp İnlemesi*	120b	681
VĀMIḲ AĠZINDAN ᶜAVVĀD ŞİKĀYET-İ ḤASB-İ ḤĀL [VE] ĠAZEL-İ İẒHĀR-I MELĀL İTDÜGİDÜR	*Udi Sanatçının Vāmık Ağzından Söylediği Duruma Göre Şikayet ve Hüzün Gazel)*	121a	682
MEŞNEVĪ	*Mesnevi*	121b	682
ᶜAẒRĀ AĠZINDAN ŞİKĀYET-İ AḤCĀB ĠAZELİNÜÑ CEVĀB-I ŞİFĀ-NİṢĀBIDUR	*Azrā Ağzından Perdelerden Şikayete Dair [söylenen] Gazele Verilen Cevap*	121b	682
ARA YİRDEN PERDE REFᶜ OLUB ᶜĀŞIḲ MAᶜŞŪḲ BİRBİRİN BĪ-NİḲĀB GÖRDÜKLERİDÜR	*Aradan Perde Kalkıp Seven ve Sevilenin Birbirlerini Örtüsüz Görmeleri*	121b	683
TŪR'I BEHMEN ḪĀṬIRİÇÜN ĀZĀD İDÜB TEKRĀR LEŞKER ÇEKÜB ḤİLE İLE VĀMIḲ'I ÇĀHA DÜŞÜRÜB ESİR İTDÜGİDÜR	*[Vamık] Behmen'in Hatırı İçin Tur'u Serbest Bıraktı, [Tūr'un] Tekrar Asker Topla-yıp Hile ile Vamık'ı Kuyuya Düşürerek Esir Etmesi)*	127b	693
ŞEHR-İ TŪS EMİRİ MERZBĀN ŞĀH ᶜAẒRĀ TAṢVİRİN GÖRÜB ᶜĀŞIḲ OLUB VEZİRİN YİRİNDE ḲOYUB ARAYU GİTDÜGİDÜR	*Tūs Şehrinin Lideri Merzbān Şāh'ın Azrā'nın Resmini Görüp Aşık Olması, Vezirini Yerine Koyarak Aramaya Çıkması*	130a	698
VĀMIḲ'I TŪR ḲAYD U BEND İLE GEMİYE ḲOYUB ALUB ḲAÇDUĠIDUR	*Tūr'un Bağlı Vāmık'ı Gemiyle Kaçırması)*	135b	708

ᶜAẒRĀ VÜ BEHMEN DİLPEẒİR Ü ḤAKİM VĀMIḲ'UÑ ḲANDALIĠIN BİLMEYÜB ṬALEB İDERKEN ZENGİ'LER ḲALᶜASINDA GİRİFTĀR OLDUĠIN BEYĀN İDER	*Azrā, Behmen, Dilpezir ve Hakim, Vāmık'ın Nerede Olduğunu Bilmeyip Ararken Zengî''lerin Kalesinde Tutsak Olmaları*	138a	712
VĀMIḲ ĀTEŞ-PERESTLER ELİNDEN ḪALĀṢ OLUB ᶜAẒRĀY[I] ZENGİLER ḲALᶜASINDAN ḲURTARDUĠIDUR	*Vāmık'ın Ateşe Tapanların Elinden Kurtulup Azrā'yı Zengîler Kalesinden Kurtarması)*	141a	718
ᶜAẒRĀY[I] ZENGİLER ḲALᶜASINDAN ḲURTARDUĠIDUR	*Azrā'yı Zengîler Kalesinden Kurtarması*	141b	718
BEHMEN VĀMIḲ'UÑ BĀBĀSI ṬAYMŪS(I) ŞĀH['I] SŪRA DAᶜVET EYLEMEGE GİDERKEN LĀHİCĀNLA PERİZĀD(Ā)DAN ḪABER ALUB VĀMIḲ'A BİLDÜRDÜGİDÜR	*Behmen'in, Vāmık'ın Babası Taymūs Şāh'ı Düğüne Davet Etmeye Giderken Lāhicān ve Perîzād'dan Haber Alıp Vāmık'a Bildirmesi*	154a	741
VĀMIḲ KŪH-I ḲAF'A VARUB (LĀHİCĀNİLE PERİZĀD'I) DİV ĠUNDĪ-NĀM ᶜİFRİTİ HELĀK İDÜB LĀHİCĀNİLE PERİZĀDI ḲURTARDIĠIDUR	*Vāmık'ın Kaf Dağına Varıp Dev Gundî İsimli Şeytanı Öldürüp Lāhicān ile Perîzād'ı Kurtarması*	155a	743
MERZBĀN ŞĀH VEZİR-İ ḪĀṢINI ᶜAẒRĀ'NUÑ BĀBĀSI ĠAZNİ ŞĀH[I] MELİK ŞĀH'A SŪRA DAᶜVET EYLEMEGE GÖNDERDÜGİDÜR	*Merzban Şah'ın, Özel Vezirini, Azra'nın Babası Gazni Şahı Melik Şah'ı Düğüne Davet Etmek İçin Göndermesi*	161b	755
ṢIFAT-I SŪR-İ MAĠBŪṬ ES-SÜRŪRU MEBSŪṬU'L-ḤUBŪR	*İmrenilen Düğün ve Sevincin Ayrıntısı)*	165b	762
[?][2]	*Gelinin Süslenmesi*	167b	766
[?][3]	*Gelinlerin Süslenmesi ve Kavuşma*	168b	767
[?][4]	*Düğün Sonrası Merzbān Şāh'ın Özel Eğlence Düzenlemesi ve Vedalaşma*	172b	774

[2] Boş bırakılmış başlık satırı.
[3] Boş bırakılmış başlık satırı.
[4] Boş bırakılmış başlık satırı.

2. Metin ve Sadeleştirme:

[VĀMIḲ U ᶜAẔRA]

1b Ezel fetḥ olsa dilde ism-i Fettāḥ
Olur cümle kilid-i gence miftāḥ

Önce Fettāh ismi anılsa bütün hazinelerin kilidine anahtar olur.

Anuñla ḥall olur her ᶜaḳd-ı müşkil
Gerekdür her nefes ẕikr eyleye dil

Her zor düğüm onunla çözülür, dilin her an onu zikr etmesi gerekir.

Ḳamu ẕerrāt anuñ ẕikrinde ẕākir
Ḳamu eşyā anuñ şükrinde şākir

Bütün zerreler onun zikriyle meşgul, bütün eşya onun şükrüyle meşgul.

Ulaşdı emri birle **nūna** bir **ḳāf**[1]
Cihān var oldı andan Ḳāf-tā-Ḳāf

Emriyle nūna bir kafulaştı ("kūn"). Ondan Kaf dağı boyunca dünya var oldu.

ᶜAceb ḳudretdür ol Ḫallāḳ-ı ᶜālem
Yaradur bir avuc ṭopraḳdan ādem

Kainatın yaratıcısı şaşılacak bir güçtedir, bir avuç topraktan insan yaratır.

Ezeldür hem ebeddür hem **aḥaddur**[2]
mevlūd u ne vālid ne veleddür

Hem önce hem sonradır, tektir, doğuru- Ne *lan ve(ya) doğmuşlardan değildir.*

Zihī Vācid k'ider bir demde īcād
Hezārān vālideyn ebnāt[3] evlād

Ne hoş bir vücuda getirici ki bir anda binlerce ana-baba ve çocuk yaratır.

Birin maᶜşūḳ ider birini ᶜāşıḳ
Birin ᶜAẕrā ider birini Vāmıḳ

Birini sevilen eder ötekini seven, birini Vāmık eder ötekini Vamık.

Görürsin biri Şīrīn biri Ferhād
Biri Ḫurşīd olur biri Feraḥşād

Birini Şirin ötekini Ferhad görürsün, biri Hurşid olur öteki Ferahşad.

Biri Mecnūn olub nālān u giryān
Biri Leylī olur şādān u ḫandān

Biri ağlayıp inleyen Mecnun, öteki şen şakrak Leyla olur.

Birisi Veyse oldı biri Rāmīn
Birisi Ḫüsrev oldı biri Şīrīn

Biri Vis oldu öteki Ramin, biri Hüsrev oldu biri Şirin.

Biri Bülbül gibi bir Gül-ᶜiẕāra
Süheyl olur cemāl-i Nev-bahār'a

Biri bir Gül yanaklıya Bülbül olur, (öteki) Nevbaharın güzelliğine Süheyl olur.

2a Biri birine ᶜāşıḳ ḫalḳ-ı ᶜālem
Biri birin sever evlād-ı Ādem

Kainattaki yaratıkların biri ötekine aşıktır,Adem'in bir evladı ötekini sever.

---

[1] Bkz. İktibaslar, Nu: 1.
[2] Bkz. İktibaslar, Nu: 2.
[3] "bint"in çoğulu "ebnāt" değil, "benāt"tır. Vezin için de bu şekilde çoğul yapıldığı düşünülebilir.

Cihāna ᶜışḳile uruldı bünyād
Bu ᶜışḳuñ ᶜāşıḳına āferīn-bād

Dünyanın temeli aşk ile atıldı, bu aşkın aşığına aferin!

Ki her bir cānda ᶜışḳ vardur nihānī
Velīkin degme insān bilmez anı

Her canlıda gizli bir aşk vardır fakat herkes onu bil[e]mez.

Didi bir merd-i ferzāne ḫoş-endīş
Ḳamu ervāḥa vaḳt-i āferīniş

Hikmet sahibi bir kişi dedi ki yaratılış sırasında bütün ruhlara

Muḥabbet nūrını feyż eyledi Ḥaḳ
Kim anda ẓāhir oldı ᶜışḳ-ı muṭlaḳ

Hak (Taᶜalā) sevgi nurunu yağdırdı ve onda mutlak aşk ortaya çıktı.

Gelincek ᶜālem-i ecsāma ervāḥ
İdindi nūr-ı ᶜışḳı anda mıṣbāḥ

Ruhlar cisimler alemine gelince orada aşk nurunu kandil edindiler.

Cihānda oldı ᶜışḳ adı çü ẓāhir
ᶜAyān olmaġa istedi meẓāhir

Dünyada aşk adı ortaya çıkınca kendini göstermek için görünme yeri istedi.

Kemāline göre her nefs-i nāṭıḳ
Olur her birisi bir nefse ᶜāşıḳ

Olgunluğuna göre konuşan her canlı, bir diğerine aşık olur.

Alur andan ṣafā vü ẕevḳ u leẕẕet
Gehi mihr ü vefā geh hicr ü fürḳat

Bazan ayrılık ve kavuşamama (yoluyla) ondan neşe, zevk ve lezzet alır

Uyarsa ᶜaḳla ᶜışḳ olur ḥaḳīḳī
Ḥaḳīḳat ehlinüñ oldur ṭarīḳi

Aşk akla uyarsa hakikidir, hakikat ehlinin yolu budur.

Eger ḳalbe uya olur mecāzī
Hevāyile hevesdür lehv ü bāzī

(Aşk) kalbe uyarsa mecazidir, oyun ve eğlence boş, süfli arzulardır.

Eṣerden ol daḫı ḫālī degüldür
Ḥaḳīḳat yolunı varmaġa püldür

O bile eser bırakmaktan yoksun değildir, hakikat yoluna varmak için köprüdür.

Ḥaḳīḳī ᶜışḳdan olmazsa naṣībüñ
Mecāzīde gerekdür bir ḥabībüñ

Hakiki aşktan nasibin yoksa mecazide bir sevgilin olmalıdır,

Eger olmazsa olduñ ḫˇār[4] maḳhūr
Girürsün nāra görinmez saña nūr

Eğer (bir sevgili de) olmazsa horlandın ve yenildin ateşe girer ve nur göremezsin.

Mecāzī ḳaṭredür tiz gec anı
Ḥaḳīḳī menzile ilet bu cānı

Mecazī olan bir damladır ona takılma geç, bu canı gerçek menzile ulaştır!

2b Dilerseñ iy göñül ᶜışḳ-ı ḥaḳīḳī
Yoluñda ṣādıḳ ol bekle ṭarīḳi

Ey gönül hakiki aşkı istersen yolunda sebat et, orada bekle!

Elüñi yüzüñi yu senligüñden
Belī[5] di Ḥaḳḳ'a ḳurtıl benligüñden

Elini ve yüzünü yıka senliğinden (kurtul), Hakk'a Evet... de benliğinden kurtul!

---

[4] "ḫor" şeklinde harekeli.
[5] Bkz. İktibaslar, Nu: 3.

Özüñden senligi terk itmeyince Enāniyyet aradan gitmeyince	*Kişiliğinden benliği uzaklaştırmadıkça ben-lik aradan kalkmadıkça,*
Bilinmez kimdurur maᶜşūḳ u ᶜāşıḳ Kim olur bu yola ṣıdḳile ṣādıḳ	*seven ve sevilen kimdir ve bu yola samimi-yetle kim bağlıdır, bilinmez.*
Bu senlik maḥv olıncaḳ cism [ü] cāndan Ḫaber virür zemin ü ās-māndan	*Bu senlik beden ve ruhtan yok edilince yer ve gökten haber verir.*
Saña maᶜşūḳ ider ol dem tecelli Bulur ol şevḳile ḳalbüñ teselli	*O an sevgili sana görünür, kalbin o coş-kuyla teselli bulur.*
Olur cān vuṣlat-ı cānāna vāṣıl Ḳamu maḳṣūd iki ᶜālemde ḥāṣıl	*Ruh sevgiliye ulaşır her, iki cihanda bütün amaçlar gerçekleşir.*
Ṭoğar devlet güni eyler münevver İçüñi ṭaşuñı nūrile ḳablar	*Devlet güneşi doğar, aydınlatır, içini dışını nur ile kaplar.*
Pes andan zerre gibi bī-ser ü pā Yürürsin şevḳile pinhān ü peydā	*Ondan sonra başsız ve ayaksız zerre gibi gizliden gizliye veya açıkça yürürsün*
Kim olmaz milk ü māle daḫı meylüñ Zemīn ü ās-mān olur ṭufeylüñ	*ve mala mülke dahi meylin olmaz yer ve gök senin hizmetinde olur.*
Ḥümā-yı cānı uçur ās-māne İlet anı ḳadimī āşiyāne	*Can hümasını gökyüzüne uçur onu asıl yuvaya ilet!*
Bilür olsa bu himmet kime maḳrūn Ne imiş hüsn-i Leylī ᶜışḳ-ı Mecnūn	*Bu himmete kim yakındır, Leyla'nın güzel-liği, Mecnun'un aşkı nedir, bir bilen olsa...*
Neden kesdi ḳaya bīçāre Ferhād Neden terk itdi taḫtını Ferahşād	*Zavallı Ferhat kayayı niçin kesti, Ferahşat tahtını niçin terk etti?*
Cihānuñ evveli ᶜışḳ āḫiri ᶜışḳ Muḳarrer bāṭını ᶜışḳ ẓāhiri ᶜışḳ	*Dünyanın öncesi ve sonrası aşk, şüphesiz içi dışı aşktır.*
Biḥaḳḳ-ı mihr-i maᶜşūḳ ᶜışḳ-ı ᶜāşıḳ Biḥaḳḳ-ı cevr-i cānān ṣıdḳ-ı ṣādıḳ	*Aşığın aşkı, sevgilinin sevgisi, sadık olanın bağlılığı, sevgilinin eziyetinin hakkı için*
3a Ḳalupdur Cāmiᶜi bī-ᶜışḳ u bī-yār Hevā-yı nefse olmuşdur giriftār	*Cāmiᶜī aşksız ve sevgilisiz kalmış, nefsin arzusuna esir olmuştur.*
Unutdı kend'özini idemez yād İlāhī ġamdan eyle anı āzād	*Kendisini unuttu hatırlamıyor.Allāh'ım onu gamdan kurtar!*
Küdūretde ḳoma ḳalbini ṣāf it Ṣuçın ᶜāşıḳlar ᶜāşḳına muᶜāf[6] it	*Kalbini bulanıklıkta bırakma saflaştır, suçunu aşıkların aşkına affet!*

---

[6] "maᶜaf" şeklinde harekeli.

TEVḤİD-İ ṢĀNİᶜ-İ MÜTEᶜĀL VE MÜNĀCĀT-I CENĀB-I ẒÜL-CELĀL[7]

(Allāh'ı Birleme ve Yakarış [Tevhid ve Münācāt])

Şenā vü midḥat ü şükr ü firāvān
İdelüm her nefesde ṣad hezārān

Her nefeste yüzbinlerce yüceltip övelim ve şükr edelim,

Aña k'oldur ḳamunuñ ibtidāsı
Ezeldür hem ebed yoḳ intihāsı

(şükür) her şeyin başlangıcı olan onadır, hem öncesiz hem sonsuz olana(dır).

Bulubdur varlıḳ anda cümle mevcūd
Ḳamu ḫalḳ ᶜabd u ol maḫlūḳa maᶜbūd

Bütün varlıklar onda varlık bulur, bütün halk kuldur, ve O, yaratılmışların ilahıdır.

Münezzeh ẕāt-ı pāki her ṣıfatdan
Müberrādur ḥudūdile cihetden

Mübarek varlığı her ilintiden münezzeh, sınır ve yönden hürdür.

Zihī Ḳādir k'anuñdur cümle ḳudret
Zihī Vāḥid ki andan cümle keṣret

Mutlak kudret sahibi ki bütün güç onundur, mutlak tektir bütün çokluk ondandır.

Zihī Ḥākim ki ḥükminde ḫalel yoḳ
Zihī Mālik ki milkinde cedel yoḳ

Hükmünde bozukluk olmayan ne güzel hüküm sahibidir, mülkünde kavga olmayan ne güzel mülk sahibidir.

Zihī sulṭān ki itmez kimse maᶜzūl
Cihān sulṭānları cümle aña ḳul

Kimsenin azledilmediği ne güzel sultan, cihan sultanlarının hepsi ona kul!

Zihī ᶜĀlim ki **ᶜallāmü'l-ġuyūb**[8]dur
Zihī Fettāḥ ki settārü'l-ᶜuyūbdur

Gizlileri çok iyi bilen ne güzel ilim sahibidir, ayıpları örten ne güzel fethedici!

Zihi Vāriṣ ki bāḳīdür beḳāsı
Zihī Ḥay kim ebed yoḳdur fenāsı

Kalıcılığı ebedi olan,mülkün ne güzel miras sahibi, sürekli kalıcı ne güzel diri.

Zihī Bāḳī münezzehdür fenādan
Zihī Ḥaḳ kim beri çün ü çırādan

Yokluktan münezzeh olan ne güzel kalıcı, neden ve niçinden beri ne güzel Hak.

3b Anı göz görmez ol her gözde nāẓır
Bilinmez yiri ᶜilmiyile ḥāżır

Göz onu görmez, o her gözde görendir, yeri bilinmez ilmiyle mevcuttur.

İdelüm şükri ol Yezdān-ı Pāke
Sürelüm yüzümüz ᶜaczile ḫāke

O Hazret-i Yezdān'a şükr edelim, yüzümüzü küçülerek toprağa sürelim.

Yoğiken var idüb luṭf u keremden
Getürdi ᶜāleme milk-i ᶜademden

Bağış ve cömertliğiyle yoktan var etti, yokluk ülkesinden dünyaya getirdi.

Bize insān diyü nām itdi inᶜām
Hidāyet virdi olduḳ ehl-i islām

Bize insan diye isim bahşetti, doğru yolu gösterdi, İslama mensup olduk.

Beyān itdi ṣaḥīḥi vü saḳīmi
ᶜAyān itdi ṭarīḳ-i müstaḳīmi

Gerçeği ve yanlışı açıkladı, doğru yolu gösterdi.

---

[7] Kelime "ẕi'l-celāl" şeklinde yazılmış.
[8] Bkz. İktibaslar, Nu: 4.

Zihī luṭf u kerem ḥüsn-i ᶜināyet
Bir avuc ṭoprağa virdi hidāyet

Bir avuç toprağa doğru yolu gösteren bağış ve ihsan ne güzeldir.

Hidayet virdigüñden ṣoñra yā Rab
Ḍalālet virmesün cān cismine teb

Ya Rabbi doğru yolu gösterdikten sonra sapıklık can cismine heyecan vermesin!

İlāhī vir hidāyet üzre ḳudret
Ki varam ṭoğru yol eyle ᶜināyet

Allāh'ım doğru yolu göster ve gitmem için güç ver!

Ḫudāyā ḳuvvetüm yoḳ ḳudretüm yoḳ
Ḳapuñda ḫidmetüm yoḳ minnetüm çoḳ

Ey Allāh'ım gücüm kuvvetim yok, kapında hizmetim yok şükrüm çok.

Güneh baḥrına ġarḳ oldum ser-ā-pā
Beni ġarḳ eyledi girdāb-ı deryā

Baştan ayağa günah denizine gömüldüm, beni deniz anaforu boğdu.

Kerem ḳıl baña luṭfuñ eyle nācī
Kim oldum ḳapuña ᶜaczile rācī

Bana lütfunu bağışla, selamete kavuşan-(lardan) et, kapına aczimle yöneldim.

Ḳapuña yalvaran ḳullara sed yoḳ
Ki sende buḫlile ḥıḳd u ḥased yoḳ

Kapına yalvaran kullar için engel yok, çünkü sende cimrilik, kin ve haset yok.

Beni benlikde ḳoma benligüm al
Senüñ luṭfuñla fażluñ baḥrine ṣal

Beni benlikte bırakma benliğim al, senin yardımınla faziletinin denizine bırak!

Emin eyle ḍalālet ẓulmetinden
Irağ it şerr-i nefsüñ şirretinden

Doğru yoldan sapma karanlığından güvenli kıl, nefis belasının azgınlığından uzak et!

Baṣīret nūrın alma cān gözinden
Ṣaḳın mirāt-ı ḳalbi ġam tozından

Doğru görüş nurunu can gözünden alma, kalp aynasını gam tozundan koru!

4a Senüñ fażluñla fażl it göñlüme yār
Ki ġaflet uyḳusından ola bīdār

Gaflet uykusundan uyanması için senin faziletinle erdemlenmeyi gönlüme yar et.

Zübānum bir nefes ẕikrüñden ırma
Ṣafā vir ḳalbüme şükrüñden ırma

Dilimi zikrinden bir nefes ayırma, kalbime huzur ver şükründen ayırma!

Şeḳāvet bendini boynuma ṭaḳma
Hevā vü ḥırṣ odına cānı yaḳma

Zulüm zincirini boynuma takma, canımı arzu ve hırs ateşine yakma!

Kerem ḳıl eyle luṭfuñdan ᶜaṭālar
Elümi ṣaḳla çıḳmasun ḫaṭālar

Acı, lutfedip bağışla, elimi hata işlemekten koru!

Ayağumı ṣırāṭ üzre şaşırma
Cehīm içre yüzin ḳoyu düşürme

Sırat (köprüsü) üzerinde ayağımı şaşırtma, cehennemin içine yüzükoyu düşürme!

İlāhī vir **ᶜusur**da ṣabr u ṭāḳat
Unutdurma **yüsür**[9]de baña ṭāᶜat

Allāh'ım zorlukta sabır ve güç ver, kolaylıkta bana ibadet etmeyi unutturma!

---

[9] Bkz. İktibaslar, Nu: 5.

Ḳanāᶜatle çirāğum rūşen eyle
Revānum ṭāᶜatuñla gülşen eyle

Kanaatkarlıkla kandilimi aydınlat, ruhumu sana ibadetle gülbahçesi et!

İlāhī eyleme ḳoma beni ac
Kapuñdan ğayrı bir ḳapuya muḥtāc

Allāh'ım beni aç bırakma, kapından başka bir kapıya muhtaç etme!

Uçurıncaḳ bedenden murğ-ı cānı
Müyesser it ḥayāt-ı cāvidānı

Bedenden can kuşunu uçurunca ebedi hayatı nasip et!

Ḳarañusında sīne olsa mihmān
Münevver itsün anı şemᶜ-i īmān

Karanlık mezara misafir olduğunda onu iman kandili aydınlatsın!

Firāşum ṭopraḳ ola yaṣduğum ṭaş
Ḳoma tenhā ᶜināyet eyle yoldaş

Yatağım toprak, yastığım taş olsun yalnız bırakma, lutfunu yoldaş et!

Ḳazandum cürmi çoḳ girdüm vebāle
Cevāba ḳudretüm yoḳdur süᵓāle

Suç kazandım, vebale çok girdim; soru-(lar)a cevap verecek gücüm yoktur.

Şeḳāvet desti ṭutmasun dehānum
Cevāba ḥāżır eylegil zübānum

Bedbahtlık eli ağzımı tutmasın, dilimi cevap vermeye hazır et!

Ṣoñ ucı ehl-i īmanile īmān
Müyesser eyle iy Ḥannān u Mennān

Ey merhamet ve lütuf sahibi Allāh, en nihayet iman sahipleriyle olmak nasip et'

Ḳoma miḥnet sarāyında füsürde
Emīn eyle kim āmīn dir bu virde

Sıkıntı sarayında atıl bırakma, bu duaya amin diyeni de güvende kıl!

4b Emīn olmaḳ dilerseñ her belādan
Iraḳ itme dilüñ vird ü duᶜādan

Her beladan güvende olmak istiyorsan dilini dua ve zikirden uzak etme!

Duᶜā kim cümle dertlere devādur
Cenāb-ı Ḥażret-i Ḥaḳ'da revādur

Yüce Allāh'ın uygun gördüğü dua bütün dertlere devadır.

Yüz urub isterüz dāyim Ḫudā'dan
Bizi maḥrūm ḳomaya ol duᶜādan

Her zaman (yere) yüz sürüp Allāh'tan isteriz, bizi o duadan yoksun bırakmaya!

Duᶜāya Cāmiᶜī'nüñ cānı muḥtāc
Ṭoyur luṭfuñla yā Rabbī ḳoma ac

Cāmiᶜī'nin canı duaya muhtaçtır, ya Rabbī lutfunla toyur, aç bırakma!

Duᶜā birle kim anı yād iderse
Ṣafā birle revānın şād iderse

Dua ile kim onu hatırlarsa, saflıkla ruhunu şad ederse

Muᶜavin ol İlāhī her cihetde
Penāh ol dünyede vü āḫiretde

Allāh'ım her bakımdan yardımcı ol, dünyada ve ahirette sığınak ol!

Duᶜādan irişür her derde dermān
Duᶜādur her ṭılısm-ı genc-i pinhān[10]

Her derde derman duadan erişir, her gizli hazinenin tılsımı duadır.

---

[10] "penhān" şeklinde harekeli.

Duᶜāsını Ḥabīb'üñ her peyember
Gice gündüz yüz urub Ḥaḳ'dan ister

Her peygamber gece gündüz yüz sürerek Allāh'tan Habib'in duasını ister.

Ḥabībüñ yüzi ṣuyına İlāhī
Bağışla cürmi ᶜafv eyle günāhı

Allāh'ım habibinin yüzü suyu (hürmetine) suçu bağışla, günahı affeyle!

NAᶜT-I KEMĀL-İ FAḪR-I ᶜĀLEM VE VAṢF-I CEMĀL-İ TĀC-I EVLĀD-I ĀDEM
(Alemin Övüncü (Hz. Muhammed'in) Mükemmelliğinin Övgüsü ve Adem Oğlunun Tacının Güzelliği)

95 Hezārān şükr ü minnet Ḥaḳḳ'a dāyim
Kim itdi ḳalbümüz tevḥīde ḳāyim

Kalbimizi tevhide kul ettiği için Allāh'a her zaman binlerce şükür.

Delīl itdi bu yolda enbiyāyı
Bize irşāda ṣaldı evliyāyı

Bu yolda nebileri rehber etti, velileri bizi irşad etmeye saldı.

Ḥabībin raḥmetinden virdi raḥmet
Ḳıla ᶜāṣīleri ḥaḳ yola daᶜvet

Habibin rahmetinden rahmet verdi ki isyankârları hak yola davet ede,

Ki zīrā **raḥmeten li'l-ᶜālemīn**[11]dür
Şefīᶜ-i ⟨vü⟩ evvelīn ü āḫirīndür

zira o alemlere rahmet olandır, önceki ve sonrakilerin şefaatçısıdır.

5a Nübüvvet içre sulṭān-ı rüsüldür
Şerīᶜat içre hādī-yi sübüldür

Peygamberlikte peygamberlerin sultanı, şeriatta yolların kılavuzudur.

100 Çirāġ-ı dūdmān-ı enbiyādur
Delīl-i kārbān-ı evliyādur

Nebiler soyunun kandilidir, veliler kervanının rehberidir

Vücūdı raḥmet [ü] feyż-i İlāhī
Ṭufeyli cümle mehden tā-be-Māhī[12]

Varlığı Allāh'ın lütuf ve merhametidir, aydan alfa yıldızına kadar her şey çömezidir.

Vücūdı āferīniş idi maᶜdūm
Ki sırr-ı kāyināt olmışdı maᶜlūm

Kâyinatın sırrı olan yaratıkların yokluktan var edildiği bilindi.

Nübüvvet taḫtın almışdı ezelde
Henüz Ādem yetürken āb ü gilde

Ezelde, Ādem henüz su ve balçıkta olgunlaşırken (o), peygamberlik tahtını almıştı.

Ṣafiyyullāh egerçi bü'l-beşerdür
Muḥammed faḫrile ḫayrü'l-beşerdür

Ādem insanlığın babası ise de Muhammed, övünçle insanların hayırlısıdır,

105 Kim itdi ibtidā İdrīs ᶜurūcı
Müsaḫḫar eyledi necm-i bürūcı

ve önce İdris göğe yükseldi, burçların yıldızını ele geçirdi.

Muḥammed gerçi āḫir itdi miᶜrāc
Kim oldı ᶜarş taḫt ü taḫt aña tāc

Muhammed, her ne kadar daha sonra mirac ettiyse de arş taht ve tacı oldu.

Bi-ḥayyi'l-lāh[13] necāta oldı rācī
Muḥammed kāyināta oldı nācī

Muhammed, Allāḥ'ın Hayy sıfatına kurtuluş için yöneldi, kayinata kurtarıcı oldu.

---

[11] Bkz. İktibaslar, Nu: 6.
[12] "tā-bi-Māhī" ve "tā-be-Māhī" okunacak şekillerde harekeli.
[13] "bi-ḥayyü'l-lāh" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.

Çıḳardı gerçi Ṣāliḥ nāḳe ṭaşdan Muḥammed ṭaşı gūyā itdi başdan	*Sālih, her ne kadar taştan deve çıkardıysa da Muhammed, taşı konuşturdu.*
Ḫalīl'e gülşen oldı nār-ı Nemrūd Müsaḫḫardur Ḥabīb'e cümle mevcūd	*Halil'e Nemrud'un ateşi gülbahçesi oldu, habibe bütün varlıklar boyun eğdi.*
Kelimullāh'[a][14] Ṭūr olmışdı meʾvā Ḥabībullāh'a meʾvā **ḳurb-ı ednā**[15]	*Musa'ya Tūr dağı, Allāh'ın habibine ise yakınlık daha da az ayeti makamdır.*
Elinde Dāvud'uñ mūm idi āhen Cihān mūmın Muḥammed itdi rūşen	*Davudun elinde demir muma dönüşürdü,, Muhammed, dünya mumunu yaktı.*
Süleymān oldı milke meliku'l-lāh[16] Ḥabībe dü cihānı virdi Allāh	*Süleymān mülk üzerine Allāḥ'ın sultanı oldu. Allāh, habibine iki cihanı verdi.*
Mesīḥ eylerdi ger emvātı iḥyā Ḥayātı Aḥmedile buldı dünyā	*İsā, ölüleri diriltmekteydi ama, dünya, Ahmed ile hayat buldu.*
5b Nübüvvet şemʿin evvel yaḳdı Ādem O şemʿüñ cemʿine bu oldı ḫātem	*Peygamberlik mumunu önce Adem yaktı, o mum(lar)ın hepsine asıl gaye buydu.*
Muḥammed **raḥmeten lil-ʿālemīn**[17]dür Muḥammed Ṣādıḳu'l-Vaʿdü'l-Emīn'dür	*Muhammed, alemlere rahmet olandır, Sādıku'l-Vaʿdü'l-Emin'dür.*
Muḥammed maḫzen-i esrār-ı Ḥaḳ'dur Muḥammed maʿden-i envār-ı Ḥaḳ'dur	*Muhammed,Allāh'ın sırlar hazinesi, nurlar madenidir.*
Muḥammed'dür ümīd-i her dü-ʿālem Muḥammed'dür murād-ı āl-i Ādem	*Muhammed, her iki alemin ümidi, Adem soyunun gayesidir.*
Anuñçün ḫalḳ idüpdür Ḥaḳ cihānı Ol olmasa olurdı cümle fānī	*Allāh dünyayı onun için yaratmıştır, o olmasaydı her şey yok olurdu.*
Sekiz uçmağile bu ṭoḳuz eflāk Yedi ṭamuyile bu yidi ḳat ḫāk	*Sekiz cennet ile bu dokuz gök, yedi cehennem ile bu yedi kat toprak ,*
Sükūn-ı arżile nüh çarḫ-ı dāyir Meh ü mihr ü şevābit necm-i sāyir	*yerin sabitliği, dönen dokuz gök, ay, güneş, sabit yıldızlar ve gezegenler,*
Zemīn ü ās-mān cennāt ü Rıḍvān Vuḥūşile ṭuyūr u insile cān	*yer ve gök, cennetler, vahşi hayvanlarla uçan kuşlar, insan ile cinler,*
Anuñ nūrından oldı cümle mevcūd Odur cümle cihān içinde maḳṣūd	*bütün varlıklar onun nurundan yaratıldı, dünyadaki her şeyin gayesi odur.*

[14] Datif eki harekeyle verilmiş.
[15] Bkz. İktibaslar, Nu: 7.
[16] Kelime "milketu'l-lāh" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.
[17] Bkz. İktibaslar, Nu: 6.

Cihān başdan başa anūn muṭīʿi
Günehkār ümmetüñ oldur şefīʿi

Dünya baştan başa ona uyar, günahkâr ümmetin şefaatçısı odur.

İdemez Cāmīʿi evṣāfın anuñ
Diyemez biñde bir elṭāfın anuñ

Cāmīʿi onun özelliklerini sayamaz, iyiliklerinin binde birini dile getiremez,

Nice vaṣf eylesün ḫūrşīdi ẕerre
Ne bilsün vüsʿat-i deryāyı ḳaṭre

Güneşi zerre nasıl anlatabilsin damla denizin genişliğini ne bilsin?

O memdūḥuñ k'ola meddāḥı Ḫālıḳ
Ne medḥ idem ben aña ola lāyıḳ

Allāh'ın övmüş olduğunu, ben nasıl öveyim ki ona layık olsun?

Anı medḥ eylemek müşkildür el-ḥaḳ
Ġaraż ʿarż-ı ʿubūdiyyetdür ancaḳ

Gerçekten onu övmek zordur, maksat sadece bağlılığı(mızı) göstermektir.

MİʿRĀC-I ḲADR-İ ʿĀLİ ḪĀTEMÜ'L-ENBİYA VE SULTĀN-I SERİR-İ *KURB-I EV-EDNĀ*[18]

*(Peygamberlerin Derecesi Yüksek Sonuncusunun ve **kurb-ı ev-ednā** Ayetinin Tahtındaki Sultanın Miracı)*

6a Cenāb-ı Ḥażret-i ʿİzzet'den iy cān
İrişdi bir gice Cibrīl'e fermān

Ey can! Bir gece kudret sahibi Allāhü Teālā'dan Cebrail'e emir geldi.

Cihān ḫalḳına eyle müjdegānı
Ḫaberdār it zemīn ü ās-mānı

"Dünya halkına müjde ver, yer ve göğü haberdar et.

Ḥabībüm eylesün bu gice miʿrāc
Ayaġı tozı olsun ʿarşıma tāc

habibim bu gece miʿrac etsin, ayağının tozu arşıma taç olsun!

Yüzün sürsünler ol toza felekler
Gözine tūtiyā çeksün melekler

Gökler o toza yüz sürsünler, melekler gözlerine (o tozdan) sürme çeksinler.

Müzeyyen eylesün Firdevs'i Rıḍvān
Ṭonansun ḥullelerle ḥūr u ġılmān

Firdevs cennetini onun bekçisi süslesin, cennet güzelleri elbiselerle donansın.

Cinān bāġından al bir berḳ-i sürʿat
Burāḳ-ı bād-pāy ü tāc ü ḫilʿat

Cennet bahçesinden süratli bir şimşek al, hızlı Burak, taç ve elbise (al).

Ḥabībüme yetişdür ḫidmet eyle
Cenāb-ı ʿizzetüme daʿvet eyle

(onları) habibime yetiştir, hizmet et, yüce katıma davet et!"

Ḫıṭābı Ḥażret-i Nāmūs-ı Ekber
İşitdi ṣaldı fī'l-ḥāl secdeye ser

Cebrail emri işitti ve hemen başını secdeye koydu.

Her emri Rūḥ-ı Ḳudsī ḳıldı ḥāṣıl
Zemīne ās-māndan oldı nāzil

Cebrail emri yerine getirip gökyüzünden yere indi.

Şeb-i ʿanber-feşān[19] açmışdı dükkān
Cihānı nūra ġarḳ itmişdi yeksān[20]

Anber saçan gece dükkan açmış, dünyayı nura boğmuştu.

Bkz. İktibaslar, Nu: 7.
" ʿanber-fişān" şeklinde harekeli.
"yiksān" şeklinde harekeli.

Ḥabību'l-lāh meger ol gice ḫalvet Mübārek ḫāṭırı bulmışdı selvet	*Allāh'ın sevgilisi meğer o gece yalnız kalmış, kutlu gönlü iç huzuru bulmuştu.*
Cemālinden cihān olmışdı pür-nūr Sarāy-ı Ümmehānī içre mesrūr	*Yüzünün güzelliğinden dünya nur dolmuştu, Ümmühan'ın konağında şen,*
Oturmışdı dilinde ẕikr-i tevḥīd Ḥuzūrile göñülde fikr-i temcīd	*dilinde tevhidi tekrarlıyordu, gönlündeki ululama fikriyle huzurdaydı.*
Didiler baᶜẓ-ı rāvīler ḥaremde Ki istiğrāḳa varmışdı o demde	*Rivayet edenlerin bazısı o anda kabe civarında dalmış, kendinden geçmişti dediler.*
Burāḳ'ı Rūḥ-ı Ḳudsī rağbetile Getürdi Muṣṭafā'ya ḥürmetile	*Cebrail Burak'ı özenle alarak saygıyla Mustafa'ya getirdi.*
6b Didi müştāḳ olubdur Ḥaẓret'Allāh Selām ü ᶜizzet eyler iy yüzi māh	*"Ey ay yüzlü, Hazreti Allāh (seni) özledi selam ve ikram eder" dedi.*
Ayağuñ tozına ehl-i semāvāt Göz açub ḥāẓır oldı ḳat-ber-ḳat	*"Göktekiler ayağının tozunu gözleyip her katta beklemede.*
Niṣār içün cevāhir ellerinde Selāmile ṣalavāt dillerinde	*Saçmak için cevherler ellerinde, selam ve selavat dillerinde*
Yüz urub yir ü gök ehli temāmet Umarlar bu gice senden şefāᶜat	*yer ve göktekilerin hepsi bu gece secde edip senden şefaat umarlar."*
Emīnu'l-lāh cevābın eyledi gūş Muhammed ol ṣafādan oldı pür-cūş	*Cebrail cevaba kulak verdi; Muhammed, sevinçten büsbütün coştu.*
Sürūr ü şāẓlıḳdan geldi vecde Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a fi'l-ḥāl itdi secde	*Mutluluktan vecde geldi, Cenab-ı Hakk'a derhal secde etti.*
Süvār oldı Burāḳ'a şād ü ḫandān Licām elde dilinde ẕikr-i Sübḥān	*Sevinçli ve şen olarak Burak'a bindi, elinde dizgin, dilinde Allāh'ın zikri...*
Revān oldı Burāḳ-ı bād-reftār Ki berḳden tīz alurdı menzil ü bār	*Hızlı Burak şimşekten bile hızlı gider ve yük götürürdü.*
Delīl oldı öñince Rūḥ-ı Ḳudsī Varub evvel müşerref ḳıldı Ḳuds'i	*Cebrail önden rehber oldu, önce Kudüs'e varıp teşrif etti.*
Saᶜadet sāyesin çün ṣaldı server Selāma geldi ervāḥ-ı peyember	*Önder, mutluluk gölgesini salınca peygamberlerin ruhları selama durdu.*
İdüb cümle keremler cümlesine Ki daᶜvet itdi kendü ḳıblesine	*Hepsine ikramlarda bulunup kendi kıblesine davet etti.*

Ḳabūl itdi ḳamusı dāᶜvetini
El alub eylediler beyᶜatini

Hepsi davetini kabul ettiler, bağlılıklarını gösterip tasdik ettiler.

Emānet mesnedini ḳıldı tafḍīl
Namāza ṭurdı tekbīr itdi Cibrīl

Emanet edilen makamı yükseltti, namaza kalktı, Cebrail tekbir getirdi,

Gürūh-ı enbiyā uydı temāmet
Geçüb miḥrāba eyledi imāmet

bütün peygamberler ona uydu, (o da) mihraba geçerek imamlık yaptı.

Penāh oldı vefādan enbiyāya
Delīl oldı ṣafādan evliyāya

Hayrıyla peygamberlere sığınak oldu, nuruyla velilere kılavuz oldu.

7a ᶜUrūc eyledi ᶜarşa ᶜizzetile
Yiri gögi ṭoyurdı raḥmetile

Şerefle arşa yükseldi, rahmetle yeri göğü doyurdu.

Sarāy-ı kāyināt içre vücūdı
Bıraḳdı şeş-cihetle dört ḥudūdı

Varlığı kayinat sarayı içerisinde beş yön ile dört sınırı aştı.

Emīnu'l-lāh öñince ğāşiyedār
Diridi ṭarrıḳū[21] ervāḥ-ı ebrār

O gece Cebrail seyis idi, "Hayır sahiplerinin ruhları yol açın!" diyordu.

Kevākib eyledi eflāki tezyīn
Uyardı nice biñ ḳandīl-i sīmīn

Yıldızlar gökleri süsledi, binlerce gümüş kandil yaktı(lar).

Ḳamer gösterdi istiḳbāl-i evvel
Öñince Aḥmed'üñ yandurdı meşᶜal

İlk karşılamayı ay yaptı, Ahmed'in önünce meşale yaktı.

Gelüb sürdi ayağı tozına yüz
Henüz bedrüñ yüzinde vardur ol toz

Gelip ayağının tozuna yüz sürdü, hâlâ dolunayın yüzünde o toz vardır.

Çün evvel göge irdi faḫr-ı ᶜālem
Selāma geldi evvel anda Ādem

Muhammed birinci göğe eriştiğinde önce Adem gelip selam verdi.

İkinci göge irdi çünki server
ᶜUṭārid eylemişdi milki defter

Önder ikinci göğe erişti, Utarid mülkü defter etmişti.

Yüz urub ḫidmetine ḳıldı teslīm
Didi saña müsellem yidi iḳlīm

Hizmetine yüz sürüp, (defteri) teslim etti, "Yedi iklim sana teslimdir." dedi.

Selāma geldi anda didi Yaḥyā
Cihānı eyledüñ nūruñla iḥyā

Orada Yahya, selama gelip "Nurunla aleme hayat verdin." dedi.

Üçünci göge yol buldı feraḥ-nāk
Feraḥdan Zühre-i zehrā ṭarab-nāk

Sevinçle üçüncü göğe yollandı, sevinçten yüzü parlak Zühre coşkuyla

Didi düşmen kör olsun iy yüzi nūr
Sen olğıl dü-cihān içinde mesrūr

"Ey yüzü nur, düşmanının gözü kör olsun cihan içinde sevinen sen ol!" dedi.

[21] "ṭırraḳū" şeklinde harekeli.

Selāma geldi anda ḫūb-ı Kenᶜān
Eyitdi merḥabā iy nūr-ı Yezdān

Orada Kenan ilinin güzeli (Yusuf) selama geldi, "Ey Allāh'ın nuru merhaba!" dedi.

Olub dördünci gök ol mihre pāye
Hümāyūn sāyesinden ṣaldı sāye

Dördüncü gök o güneşe mevki oldu, kutlu gölgesiyle (güneşi) gölgeledi..

Gün itdi kāse-i zerrīni pür-zer
Niṣār içün ayağına ḳodı ser

Güneş altın tabağı altınla doldurdu, saçmak için ayağına baş koydu.

7b Müşerref eyledi çün ol maḳāmı
Refīᶜu'l-lāh gelüb virdi selāmı

O makamı şereflendirince İsa gelip selam verdi.

Beşinci göge irdi ol cihāngīr
Gelüb destine Behrām ṣundı şimşīr

O cihangir beşinci göğe erişti, Merih yıldızı gelip eline kılıç sundu.

Didi fetḥ it cihān milkin ser-ā-ser
Cihān ḫalḳı sana oldı müsaḫḫar

"Alem mülkünü baştan başa feth et, halkı sana bağlanmıştır." dedi.

Selāma geldi ol menzilde Hārūn
Didi olduñ Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a maḳrūn

O durakta Harun (a.s.) selāma geldi, "Cenab-ı Hakk'a yakın oldun." dedi.

Çün altıncı göge ol şems-i devlet
Sürūrile irüb ṣaldı saᶜādet

O devlet güneşi altıncı göğe sevinçle erişince mutluluk yaydı.

Saᶜādet dürri dürcin[22] açdı Bercīs
Ser-i dürr-i yetīme ṣaçdı Bercīs[23]

Müşteri yıldızı mutluluk incisinin sandığını açtı, (kendi de) inci olan (Hz. Muhammed) in başına saçtı.

Selāma geldi anda pūr-i ᶜİmrān
Didi meydān senüñdür eyle cevlān

Orada İmrān'ın oğlu selama geldi, "Meydan senindir, gezin!" dedi.

Yedinci göge irdi ol şehenşāh
Ziyāde oldı ḳurb ü ᶜizzet ü cāh

O şahlar şahı yedinci göğe erişti, yakınlık yücelik ve itibar arttı..

Ḳodı Keyvān öñinde tāc ü taḫtı
Ki virdi ṣāḥibine raḫt-ı baḫtı

Satürn gezegeni, onun önünde tacı tahtı bıraktı, yani talih eşyasını sahibine verdi.

Ḫalīlu'l-lāh yetişdi ḫulletile
Selām virdi resūle ᶜizzetile

İbrahim, içten sevgiyle yetişti, peygambere saygıyla selam verdi.

Eyitdi merḥabā iy şāh-ı **levlāk**[24]
Ḳudūmuñdan müşerref oldı eflāk

"Merhaba ey sen olmasaydın... hitabının ş şahı, ziyaretinden gökler şereflendi." dedi.

Bıraḳdı benligi ḫākī ḳafesde
Ṭoḳuz eflākı gecdi bir nefesde

Benliği toprak (gibi alçak) kafeste bıraktı, bir nefeste dokuz göğü geçti.

Yüzin ḫāk itdi yolında felekler
Gelüb yüz sürdi pāyına melekler

Gökler (onun) yoluna yüzlerini yol etti, melekler gelip ayağına yüz sürdü.

---

[22] "dercin" şeklinde harekeli.
[23] "Bürcīs" şeklinde harekeli.
[24] Bkz. İktibaslar, Nu: 8.

Çü pāye oldı nüh ṭāḳ-ı muḳarnes Selāma geldi ervāḥ-ı muḳaddes	*Dokuz gök makam oldu, kutsal ruhlar selama geldi.*
İrer ol **Sidre-ḳāmet Müntehā**[25]ya İşāret ḳıldı Cibrīl ol Hümā'ya	*O Sidre (ağacı) gibi güzel boylu son uca vardı, Cebrail o Hüma'ya işaret etti.*
8a Didi budur maḳāmum yā Muḥammed Bu yirden geçmege yoḳdur baña ḥad	*"Ya Muhammed, benim derecem bu kadar, burayı geçmeye izinli değilim." dedi.*
Bu menzilden öte emr itmedi Ḥaḳ Tecāvüz eyleyem miḳdār-ı barmāḳ	*"Hak bu noktadan ötesini emr etmedi, parmak miktarı öteye geçemem."*
Didi Cibrīl'e Aḥmed bilmezin yol Ne pīş ü pes bilürin ne ṣağ u ṣol	*Ahmed Cibril'e "Ardını önünü bilmem, ne sağ ne sol, yol bilmem." dedi.*
Didi Cibrīl hidāyetdür delīlüñ ᶜİnāyet gösterür rūşen sebīlüñ	*Cibril "Hak yolu rehberindir, lütuf yolunu aydınlatır." dedi.*
Ḳodı Cibrīl'i anda mest ü ḥayrān Hidāyet geldi Aḥmed ḳıldı seyrān	*Ahmet, Cibril'i orada kendinden geçmiş olarak bıraktı, Hak yol üzere devam etti.*
Yöneldi ol yola ᶜazm itdi bī-pāk İrişdi Beyt-i Māᶜmūr'a feraḥ-nāk	*O yola kutlulukla yönelip gitti, sevinçli olarak Beyt-i Māmur'a ulaştı.*
Yapusı ol evüñ yāḳūt-ı aḥmer Ḳapusı ᶜarş-ı aᶜlāya berāber	*O evin yapısı kırmızı yakuttan, kapısı yüce arşa denkti.*
Ferāġat itdi fer⟨r⟩inden bu ferşüñ Olur pāyına pāye püşti ᶜarşuñ	*Şu yeryüzünün süsünden vazgeçti(ği için), arşın omuzu ayağına makam oldu.*
Ṭavāf eyledi Beyt'i şevḳıle ḫoş Refref irişdi bir yeşil ḳuş	*Beyti şevk ve coşkuyla tavaf etti, Refref* Adı *isimli bir yeşil kuş ulaştı.*
Didiler baᶜż-ı rāvīler aña nūr Ki bir altun çekirge idi ez-nūr	*Rivayet edenlerin bazıları ona* nurdan yaratılmış bir altın çekirgeydi *dediler.*
Didi baᶜżı bisāṭ-ı nūridi ol Süvār oldı Muḥammed yüridi yol	*Bazısı da,* o nurdan bir yaygı idi, Muhammed ona bindi ve yol aldı, *dediler.*
Yüz urdı ayağına cümle eflāk İrişdi pāy-ı ᶜarşa şāh-ı **levlāk**[26]	*Bütün gökler ayağına yüz sürdü, levlāk... hitabının şahı arşın altına ulaştı.*
Bu deñlü rifᶜatile ᶜarş-ı aᶜẓam İzi tozı ḳatında ẕerreden kem	*Bu kadar yüceliğiyle arş-ı azam (onun) izinin tozı yanında zerreden küçüktü.*
Gelürdi ᶜaḳlı gāh zāyil olurdı Ki ḥayret perdesi ḥāyil olurdı	*Hayret perdesi engel olduğundan aklı bazen gelir bazen giderdi.*

[25] Bkz. İktibaslar, Nu: 9.
[26] Bkz. İktibaslar, Nu: 8.

Çü ᶜarş altına irdi ol yüzi nūr
Görür İsrāfīl elinde ṭutar ṣūr

O nur yüzlü arşın altına erince elinde sur ile İsrafil'i görür.

8b Gözedüb emri ṭurur vaḳte ḥāżır
Öñinde levḥ-i maḥfūẓ aña nāẓır

Emre uyup (kıyamet) vaktine hazır beklemektedir, karşısındaki gizli levhaya bakar.

Selām virdi resūle ᶜizzetile
Tapu itdi vü döndi ḥürmetile

Peygambere saygıyla selap verip baş eğdi ve hürmelle döndü

Kalur ol yolda Refref ol şehenşāh
Bu kez kerrūbīler idindi hem-rāh

Refref de o yolda kalır, şahlar şahı bu defa büyük melekleri yol arkadaşı edindi.

Geçer saᶜyile nūrāni hicābı
Ki yetmiş biñ idi anuñ ḥisābı

Yetmişbin nur perdesini gayretle geçer.

Pes andan aldı rūḥānī melekler
Muḳarreblerdür ol dergāhı bekler

Sonra oradan dergahı bekleyen Allāh'a yakın ruhanī melekler (devr)aldı,

Getürdiler Ḥabību'l-lāh'[ı][27] ber-dūş
Cenāb-ı ḥażrete iletdiler ḫoş

Allāh sevgilisini omuzlarda getirdiler, güzelce Allāh'a ilettiler.

Ḥabībe **ḳābe ḳavseyn** oldı Me'vā
Nice **ḳavseyn** belki **ḳurb-ı ednā**[28]

Sevgiliye iki yay aralığı yaklaştı, hatta ne iki yay aralığı belki daha az.

Vücūdı fānī oldı kend'özinden
Giderdi her ḥicābı cān gözinden

Benliğinden kurtuldu, can gözünden bütün perdeleri kaldırdı.

Çekildi sürme **mā-zāġa'l-baṣar**[29]dan
Gözi ḥaḳ nūrın aldı her naẓardan

Gözü şaşmadı ayetinden sürme çekildi, gözü her bakışta Hak nurunu gördü.

Çü götrüldi arada ḳalmadı sed
Ḥaḳ'ı Ḥaḳ nūriyile gördi Aḥmed

Kaldırılıp arada engel bırakılmayınca Ahmed Allāh'ı gerçek nuruyla gördü.

Aradan gitdi fürḳat vuṣlat oldı
Zihī vuṣlat ki ᶜayn-i vaḥdet oldı

Ayrılık aradan kalktı, kavuşma gerçekleşti, ne hoş kavuşma ki birliğin gözüyle gördü.

Zihī vaḥdet ki ṣığmaz anda keṣret
Zihī keṣret ki oldı ᶜayn-ı vaḥdet

Çokluğun oraya sığmayacağı birlik ne güzel, birlik kaynağı olan kesret ne güzel!

Zihī ᶜāşıḳ cenābına Ḥabīb'in
İder daᶜvet virür ᶜizzet naṣībin

Sevgilisini huzuruna davet edip onur veren aşık ne güzel!

Zihī maᶜşūḳ ki buldı **ḳurb-ı**[30] ᶜizzet
Ezelden tā ebed baḫtile devlet

Ezelden ebede kadar talih ile devlet. ve yakınlık onuru bulan sevgili ne güzel!

---

[27] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.
[28] Bkz. İktibaslar, Nu: 7.
[29] Bkz. İktibaslar, Nu: 10.
[30] Bkz. İktibaslar, Nu: 7.

Zihī ṣoḥbet ki kimse idemez telḫ Zihī meclis ki hergiz olmaya selḫ	*Kimsenin acılaştıramıyacağı sohbet ne güzel alternatifi asla olmayan meclis ne güzel!*
9a Zihī dem k'irdi vaḳt-i **lī maᶜallāh**[31] mürsel ne melek buldı aña rāh	*Başka peygamber ve meleğin erişemediği* Ne *Benim Allāh ile... sözünde geçen vakti yaşamak ne güzel.*
Kemā-hī her ne var keşf itdi kāşif Kamu esrāra ᶜilmi oldı vāḳıf	*Keşfeden (habib) bunun gibi her ne varsa keşfetti. Bütün sırları öğrendi.*
Muḥabbet oldı ol meclisde ṣāḳī Ṣunub cāmı götürdi iftirāḳı	*Muhabbet oldu o mecliste saki kadeh sunup ayrılığı kaldırdı.*
Ḥabīb ol cāmile oldı ṭarab-nāk Yüz urub didi yā Rab **ma ᶜarefnāk**[32]	*Habib o kadehle şenlendi, yüz sürüp "Ya Rab, seni (gereği gibi) bilmedik." dedi.*
Senüñ luṭfuñdur iy Ḥannān ü Mennān ᶜİnāyet menbaᶜından ḳılduñ iḥsān	*"Ey merhamet ve iyilik sahibi Allāh, iyilik kaynağından bağışlamak senin lütfundur.*
Ḳamu varlıḳ senüñdür ben faḳīrin Ki sen maᶜbūd ben ᶜabd-i ḥaḳīrin	*Bütün varlık senindir, ben fakirim, çünkü sen ibadet edilen,bense adi sıradan kulum.*
Ḫudāyā saña lāyık ḫidmetüm yoḳ Ḳapuña ᶜarż idecek ṭaᶜatum yoḳ	*Ey Allāh'ım sana yaraşır hizmetim, kapına sunacağım ibadetim yok.*
Ezelden eyledüñ luṭf u ᶜināyet Ebed vir ol yola yā Rab hidāyet	*Ezelden iyilik ve bağışta bulundun, ya Rab o yol için ebedi bir kılavuz ver!*
İlāhī ḳullaruñdan ᶜāciz ü ḫᵛār Bir avuc ümmetüm vardur günehkār	*Allāh'ım, kullarından güçsüz ve hor, bir avuç günahkār ümmetim vardır,*
ᶜAmel ḳılmaḳda ḳulluḳda ḳamu süst Ḫaṭālar işlemekde cümlesi cüst	*hepsi ibadette, kullukta gevşek, suç işlemekte çabukturlar.*
Egerçi anlaruñ hic ṭāᶜati yoḳ İlāhī sen Ġanī'sin raḥmetüñ çoḳ	*Her ne kadar onların ibadeti yoksa da Allāh'ım sen Varlıklı'sın merhametin çok.*
Arada kimi ẓālim kimi maẓlūm Raḥīmā raḥmetüñden itme maḥrūm	*İçlerinde kimi zalim, kimi mazlum, ey merhametli olan,merhametinden yoksun etme!*
Ezelden bunları sen eyledüñ var Kim aḫir yirlerini eyleme nār	*Bunları ezelden sen var ettin, öyleyse sonunda yerlerini ateş etme!*
Bu deñlü cürm içinde ḥażretüñden Umarlar ḳaṭre baḥr-ı raḥmetüñden	*Bu kadar suç içerisinde yüceliğinden, rahmet denizinden damla umarlar.*
Kamusı muᶜterif şām u seḥergāh Oḳurlar **lā-taḳnaṭū min raḥmeti'llāh**[33]	*Her an hepsi itiraf eder, Allāh'ın rahmetinden ümit kesmeyin ayetini okurlar."*

[31] Bkz. İktibaslar, Nu: 11.
[32] Bkz. İktibaslar, Nu: 12.
[33] Bkz. İktibaslar, Nu: 13.

9b Ḥabību'l-lāh şu deñlü itdi nāzı
Ḳabūl olundı ḥażretde niyāzı

Allāh'ın sevgilisi o derece naz etti ki duası yüce huzurda kabul olundu.

Ḫıṭāb-ı ᶜizzet irdi yā Ḥabībī
İrer her şe'ye raḥmetden naṣībi

Allāh'tan cevap geldi: "Ey Sevgilim (O'nun) acıyışı her şeyi kapsar.

Şu deñlü raḥmetümüñ vüsᶜati var
Ṣığar eşyā bu deryāda ne kim var

Rahmetim o derece geniştir ki bu deryada ne kadar nesne varsa sığar."

İşitdi bu ḫiṭāb-i müsteṭābı
Ḳabūl eyledi bu şāfī-cevābı

Bu hoş hitabı işitti, bu şifa veren cevaba boyun eğdi.

Murādı ḥāṣıl oldı döndi Aḥmed
Zemīne ās-māndan indi Aḥmed

Arzusu gerçekleşti, Ahmed döndü, gökyüzünden yere indi.

Ḳadem başdı serāy-ı pür-sürūra
Ki yol virmedi bir ẕerre ġurūra

Sevinç dolu saraya adım attı, gururlanmaya zerre kadar müsade etmedi.

Getürdi armaġanı çār-yāra
Naṣībin her birine āş-kāra

Dört dostun her birinin nasibi neyse armağanını açıkça getirdi.

Eyitdi eyledüm bu gice miᶜrāc
Le-ᶜamrük[34]den uruldı başıma tāc

"Bu gece göğe yükseldim,senin ömrüne andolsun... ayetinden başıma taç kondu.

Maḳāmum **ḳurb-ı ev ednā**[35]ya irdi
Bu esfelden geçüb aᶜlāya irdi

Makamım ...yakınlık daha az (kaldı)..."ayetine, bu aşağı yerden geçip yüceye ulaştı.

Serīrüm oldı nüh tāḳ-ı muḳarnes
Sarāyum oldı heft ṣaḥn-ı müseddes

Dokuz gök tahtım oldu, yedi iklim sarayım oldu.

Merātib ḥāṣıl itdüm Ḥaḳ ḳatında
ᶜAzīz oldum cenāb-ı ᶜizzetinde

Allāh katında dereceler elde ettim, (O'nun) şerefli makamında yüceldim."

İşitdi ṣıdḳ-ı Ṣıddīḳ oldı muḥkem
ᶜÖmer'de ᶜadl [u] dād oldı müsellem

Ebubekir duyunca bağlılığı pekişti, doğruluk ve adalet Ömer'e teslim oldu.

Hayāsı artdı ᶜOṣmān-ı emīnüñ
Seḫā vü cūdile luṭfı ᶜAlī'nüñ

Güvenilir Osman'ın hayası, cömertlik ve elaçıklığıyla Ali'nin bağışı arttı.

ᶜAdāvet Bū cehil'de oldı muḥkem
Zübānını cehālet ḳıldı ebkem

Ebucehil'de düşmanlık pekişti, cehalet dilini (tevhide) lal etti.

Kimine luṭfile ᶜizzetler oldı
Kimine ḳahrile miḥnetler oldı

Kimine lütuflarla ikramlar oldu, kimine eziyetlerle sıkıntılar düştü.

10a Zihī Aḥmed zihī luṭf-ı ilāhī
Kim oldı ᶜālemüñ püşt ü penāhı

Alemin sırtı ve sığınağı olan Ahmed ne güzel, Allāh'ın lütfu ne güzel!

---

[34] Bkz. İktibaslar, Nu: 14.
[35] Bkz. İktibaslar, Nu: 7.

Aña vü āline aṣḥābına hem Ṣalā⟨va⟩tile[36] selām biñ kere her dem	*Ona, ailesine ve arkadaşlarına da her an bin kerre salat ve selam.*
İlāhī nūr-i Aḥmed ḥürmet'içün Şeb-i miᶜrācda olan ḥürmet'içün	*Allāh'ım, Ahmed'in nuru hürmetine, mirac gecesinde olan(lar)ın hürmetine*
Kerīmsin Cāmiᶜi'ye raḥmet eyle it Muṣṭafā'yı şefḳat eyle	*bağışlayansın Cāmiᶜīye merhamet et, Şefīᶜ Mustafa'yı şefaatçi et, (beni) acıyarak sev.*
Günāh baḥrine ġarḳ oldı bu miskīn **Aġışnī yā ġıyāŝe'l-müstaġīŝīn**[37]	*Bu aciz günah denizine battı, ey yardım dileyenlerin yardımcısı bize yardım et!*

MEDḤ-İ ṢIDDĪḲ-İ EKBER ḪALĪFE-İ GÜZĪN-İ PEYĠAMBER
(Peygamberin Seçkin Halifesi Ebubekir Sıddīk'ın Övgüsü)

Resūlüñ yāri kim aṣḥāb-ı dīndür Ṣaḥābe içre aṣḥāb-ı güzīndür	*Sahabe içerisinde seçkin olan dindaşlardan peygamberin dostu*
Ki Ṣıddīḳ eyledi iḳrārı evvel Kemāl-ı ṣıdḳıle oldı mükemmel	*Ebubekir (islamiyeti) ilk kabul edendi, bağlılığı tam ve eşsizdi.*
Emīrü'l-mü'minīn bū Bekr-i Ṣıddīḳ İmām oldur nebīden ṣoñra taḥḳīḳ	*Müminler emiri Ebubekir Sıddīk, peygamberden sonra gerçek (şu ki) imam odur.*
Varub cennet ḳapusında ṭura ol Kime isterse vire cennete yol	*O, varıp cennet kapısında dura(cak), istediğine yol vere(cektir).*

MEDḤ-İ FĀRŪḲ ḪAṬĀ VÜ ṢAVĀB-I ᶜÖMERÜ'L-ḪAṬṬĀB
(Yanlış ve Doğruyu Farkeden Ömerü'l-Hattāb'ın Övgüsü)

Emīrü'l-mü'minīn ol feyż-i Vehhāb İkincisi ᶜÖmer'dür ibn-i Ḫaṭṭāb	*O, Bağışlayan Allāh'ın (İslāma) lütfu, müminlerin ikinci emiri Ömer b. Hattāb'dır.*
Bu dīn yolında ᶜadl ü dād idüpdür Şerīᶜat şehrin ol ābād idüpdür	*Bu din yolunda doğruluk ve adalet gösterip İslam hukukunu oluşturdu.*
10b Ayırdı ḥaḳḳı bāṭıldan idüb farḳ Yürütdi ḥaḳḳı itdi bāṭılı ḥarḳ	*Hakkı batıldan seçip ayırdı. Hakkı yürüttü batılı yaktı.*
Ḳaçar ẓıllından anuñ dīv [ü] şeyṭān Üşenür heybetinden insile cān	*Onun gölgesinden dev ve şeytan kaçar, görkeminden insan ve cinler korkarlar.*

MEDḤ-İ CĀMİᶜÜ'L-ḲURĀN ᶜOṢMĀ[N] BİN ᶜAFFĀN
(Kur'ān'ın Toplayanı Osman b. Affān'ın Övgüsü)

Emīrü'l-mü'minīn üçünci ᶜOṣmān Serīr-i milk-i ḥilm ü ᶜilme sulṭān	*Müminlerin üçüncü emiri Osman, yumuşaklık mülkünün tahtı ve ilim sultanı.*

---

[36] Kelime "salatile" okunacak şekilde harekelenip, "salavatile" okunacak şekilde yazılmış.
[37] Bkz. İktibaslar, Nu: 15.

Görüb aṣlını bildiler müretteb
Edeb erkānın andan her müeddeb

Her edepli kimse, edebin esaslarını ondan doğru düzgün görüp aslını öğrendi.

Ḥayā ögrendi andan ehl-i īmān
Anuñ cehdiyile cemᶜ oldı Ḳurān

İman sahipleri ondan utanmayı öğrendi, Kurān onun gayretiyle toplandı.

Şehādet rütbetin ḳılmaġa ẓāhir
Ki Ḳurān üstine cān virdi āḫir

Şehitlik rütbesini göstermek için sonunda Kurān üzerinde can verdi.

MEDḤ-İ ḤĀTEMÜ'L-ḤAYĀ ᶜALĪYYÜ'L-MÜRTAŻA
(Haya Sembolü Aliyyü'l-Murtaza [Seçilmiş]'nın Övgüsü)

Emīrü'l-mü'minīn dördünci Ḥaydar
Odur sāḳī anuñdur cām-ı Kevs̱er

Müminlerin dördüncü emiri Haydar (arslan). Saki odur, Kevser kadehi onundur.

Şerīᶜat ᶜilminüñ der-bānı oldur
Ṭarīḳat ehlinüñ sulṭānı oldur

Şeriat ilminin bekçisi odur, tarikat ehlinin sultanı odur.

Saḫā vü luṭf u iḥsān u mürüvvet
Ṣafā vü ṣıdḳ u iḫlāṣ u fütüvvet

Eliaçıklık, lütuf, bağış ve cömertlik, saflık, doğruluk, samimilik ve mertlik

Şecāᶜat hem kemāliyle kerāmet
Anuñ ḥaḳḳındadur bu cümle ḫaṣlet

yiğitlik ve yetkinliğiyle kerāmet. Bütün bu özellikler onun hakkındadır.

11a

MEDḤ-İ HÜSEYİN VE ĠANĪYYÜN KERİMÜN VE ᶜAŞERE-İ MÜBEŞŞERE -RIḌVĀNU'L-LĀHİ ᶜALEYHİM ECMAᶜİN-
(Zengin, Büyük ve Aşere-i Mübeşşereden Olanların -Allāh Hepsinden Razı Olsun- ve Hüseyin'in Övgüsü)

Kim anuñ nūr-ı çeşmi iki şehdür
Saᶜadet burcı üzre mihr ü mehdür

Ki o (Ali)nin gözlerinin nuru iki şah, mutluluk burcu üzerinde ay ve güneştir.

Biri ḫulḳile ḫalḳ içre Ḥasen'dür
Riyāż-ı ᶜizzete serv ü semendür

Biri halk içinde huyuyla güzel (Hasan) dir, şeref bahçesine servi ve yasemindir.

Biri şāhum şehīd-i Kerbelā'dur
Ḥüseyn-i pür-ᶜanā vü pür-belādur

Diğeri şahımdır, Kerbela şehididir, zahmetler ve belalara uğramış Hüseyin'dir.

Çerāġ-ı ḳurretü'l-ᶜaynı resūlüñ
Yüregi yaġıdur zevce'l-Betūl'üñ

Peygamberin gözünün nuru evladıdır, Fatıma'nın kocası (Ali)nın yüreğinin yağıdır.

Olub şeyḫ-i şebāb-ı ehl-i cennet
Virürler cennetüñ bāġına zīnet

Cennetteki gençlerin önderi olup cennet bahçesine süs verirler.

İki ᶜamū[38] olubdur eşrefü'n-nās[39]
Ki yānī Ḥażret-i Ḥamza vü ᶜAbbās

Hz. Hamza ve Abbas insanların en şereflisine iki amca olurlar.

---

[38] Kelime "ᶜammī" şeklinde yazılmış ve harekelenmişti.
[39] "Eşrefi'n-nās" şeklinde harekeli.

Ḥabībüñ yāri on oldı ḥaḳīḳat
Beyān eyledi aṣḥāb-ı şerīᶜat

Şeriatı bilenler peygamberin on dostunun olduğunu açıkladılar.

Ki bunlar cümlesi bī-şek velīdür
Ebūbekr ol velīler evvelidür

Ki bunların hepsi şüphesiz ermiştirler, Ebubekir o ermişlerin ilkidir.

İkincisi ᶜÖmer üçünci ᶜOsmān
ᶜAlī dördüncisidür ibn-i ᶜİmrān

İkincisi Ömer, üçüncüsü Osman, Ali dördüncüsüdür İmran'ın oğlu.

Beşinci Ṭalḥa'dur olmadı ṭāliḥ
Ṣalāḥat gördi andan cümle ṣāliḥ

Beşincisi Talha'dır faydasız değildi, bütün salihler ondan iyilik gördü.

Dil ü cāniyile geldi ḳıldı beyᶜat
Kim oldı ehl-i ᶜizzet ehl-i ḥürmet

Can u gönülden gelip kabul etti, yüce ve saygın kimse(lerden) oldu

Olur altıncı yāri ᶜAbdu'r-raḥman
Muḥibb-i ḫānedān maḥbūb-ı Raḥmān

Altıncı dostu Abdurrahman olur Rahman'ın sevgilisi, (peygamber) ocağın(ın) dostu.

ᶜAzīz [ü] muḥterem aṣḥāb içinde
Şerīf [ü] muḥteşem aḥbāb içinde

Sahabe içerisinde aziz ve saygın, dostlar içerisinde şerefli ve ihtişamlı.

11b Yedincisi Zübeyr ibn-i ᶜAvām'dur[40]
Mükerrem-faḫr-ı aṣḥāb-ı kirāmdur

Yedincisi Zübeyr ibn-i Avvam'dır, sahabenin hürmete erişmiş kıvancıdır.

Kirāmıdur ḳamu ehl-i kirāmuñ
Ki maḳbūlı olubdur ḫāṣ u ᶜāmuñ

Bütün yücelerin reisidir, öyle ki herkesin beğendiği olmuştur.

Sekizincidurur Saᶜd ibn-i Vaḳḳāṣ
Ḫavāṣı'l-mü'minīn içinde ol ḫāṣ

Sad ibn-i Vakkas sekizincidir. O, Müminlerin saygınları içerisinde özeldir.

Resūlü'llāh'a eyledi iṭāᶜat
ᶜalemde kesb itdi saᶜādet

Resululläha uydu, iki alemde mutluluğu İki kazandı.

Ṭoḳuzıncı emīrü'l-müttekīndür
Ki Sāᶜid ibn-i Zeyd-i[41] pāk-i dīndür

Dokuzuncusu müslümanların emiri, dinin kutsal kişisi Sad ibn-i Zübeyir'dir.

Habību'l-lāh'a oldı yār-ı ṣādıḳ
Saᶜīd oldı saᶜādet buldı bayıḳ

Peygambere bağlı bir dost idi, ahiretini hazırladı, gerçek mutluluğu buldu.

Onuncısı ᶜUbeyde ibn-i Cerrāh
Aña feth itdi her ebvābı Fettāh

Onuncusu Ubeyde ibn-i Cerrāh, Kapıları Açan (Allāh) ona her kapıyı açtı.

Göñülden cānile sevdi Ḥabīb'i
Kim oldı cümle dertlerüñ ṭabībi

(O da) Habib'i can u gönülden sevdi, bütün dertlerin tabibi oldu.

Bu on yārān ki oldı ehl-i ᶜizzet
Kim oldılar muḥaḳḳak ehl-i cennet

Yücelik sahibi olan bu on dost, kesin olarak cennet halkı(ndan) oldular.

---

[40] Doğrusu: Zübeyr ibn-i Avvām.

[41] Cennetle müjdelenen dokuzuncu sahabi Said ibn-i Zeyd'dir. Metinde "Saᶜd İbn-i Zübeyr"(?) ismi yazılmış.

Ki bey'at itdiler taḥt-ı şecerde
Resūlile ḳamusı bir naẓarda

Ki ağacın altında peygamberle gözgöze (ona) inanıp tabi oldular.

Daḫı bunlar ırılmadın yirinden
Ṭurub ayrılmadın biri birinden

Hatta bunlar yerinden ayrılmadan, ayağa kalkıp biri birini terk etmeden

İrişdi Cebre'īl virdi selāmı
Getürdi Ḥaḳ Ta'ālā'dan peyāmı

Cebrail ulaştı selam verdi, Hak Teala'dan haber getirdi:

Bağışladı saña Ḥaḳ cümle yaruñ
Senüñ cennetde olsun hem-civāruñ[42]

"Allāh bütün dostlarını sana bağışladı, cennette senin komşu(lar)ın olsun!

Ḳamusından muḥaḳḳaḳ rāż[ī]dur[43] Ḥaḳ
Budur taḥḳīk taṣdīḳ eyle muṭlaḳ

Allāh kesinlikle hepsinden razıdır, gerçek budur, mutlaka doğrula!

Ne münkir kim ider bunlara inkār
Ebed ḳalur cehennem içre iy yār

Ey sevgili, hangi inkarcı bunları yalanlarsa cehennemde ebedi kalır."

12a Ḫüdāyā it nitek'aṣḥāb-evlād
Ṭamudan Cāmi'ī'nüñ cānın āzād

Ey Allāh'ım sahabenin nesli/tabiin gibi Cami'ī'nin canını cehennemden kurtar.

Muḥibb-i āl ü aṣḥāb-ı nebīdür
Degül anuñ gibi kim ecnebīdür

(Camiī) peygamberin ailesinin ve dostlarının sevdalısıdır, yabancı gibi değildir.

İçür ābı ṣaḥābe meşrebinden
Ayırma ehl-i sünnet meẕhebinden

(ona) sahabe ahlakından su içir, ehl-i sünnet yolundan ayırma.

SEBEB-İ TE'LĪF-İ KİTĀB VE TAṢNĪF-İ RİSĀLE-İ ĀDĀB
(Usuller Mecmuasının Açıklaması ve Kitab Yazma Sebebi)

Meger bir gice mehtāb-ı münevver
Cihānı nūra ġarḳ itmişdi yekser[44]

Bir gece nurlu mehtap, dünyayı baştan başa nura boğmuştu.

Ṣafādan varidi cānuñ sürūrı
Göñül bulmışdı şevḳile ḥuẓūrı

Saflıktan ruh sevinçli,, gönül coşkuyla huzur içindeydi.

Oturub ḫalvetümde fikr iderdüm
Ḫudā'ya şükr iderdüm ẕikr iderdüm

Tenha köşemde oturup düşünür, Allāh'a şükr edip zikr ederdim.

Meger yārānlarumdan bir muṣāḥib
Kemāle ṭālib ü ehline rāġib

Dostlarımdan olgunluğa istekli bir sohbet arkadaşı

Gelüb biñ luṭfile virdi selāmı
Getürdi bir ulu yirden peyāmı

gelip bin güzellikle selam verdi. Bir ulu yerden haber getirdi.

Didi devlet şehen-şāhı Sinān Beg
Sa'ādet göginüñ māhı Sinān Beg

Dedi ki "Devletin şahlar şahı, mutluluk göğünün ayı Sinan Bey

[42] "hem-cüvāruñ" şeklinde harekeli.
[43] "ı" harfi sadece harekeyle verilmiş.
[44] "yikser" şeklinde harekeli.

Yegāne ḫüsrev-i düstūr-i devrān
K'olubdur Āṣaf-ı Sulṭān Süleymān

Sultan Süleyman'ın Asafı olmuş, devirlerin vezirlerinin tek padişahı

Ulular serveri ṣāḥib-saᶜādet
Tapuñı ḫalvetine ḳıldı daᶜvet

uluların önderi saadet sahibi (Sinan Paşa), zatınızı özel makamına davet etti.

Oturma ṭur saña devlet irişdi
Kim ol devletlüden ᶜizzet irişdi

Oturma, kalk! Sana devlet erişti ve o devletli tarafından onurlandırıldın."

İşitdim çünki bu ṣāfī-cevābı
Ḳabūl itmekde buldum çoḳ ṣavābı

Bu hoş sözü işitince kabul etmeyi çok faydalı buldum.

12b Didüm daᶜvet icābetdür varalum
Baş üzre ḫidmete yüzler sürelüm

"Davete icabet etmelidir varalım hizmet başımızın üstüne, yüz sürelim." dedim,

Revān olduḳ yetişdük ḫidmetine
Duᶜā itdük cenāb-ı ᶜizzetine

Gittik, huzuruna vardık, zat-ı âline dua ettik.

Ayağ üzre ṭurub ᶜizzetler itdi
Degül bir niçe biñ ḥürmetler itdi

Ayağa kalkıp (bizi) güzel karşıladı, bir değil binlerce saygı gösterdi.

Ḫudā artırsun anuñ devletini
Ḳamu ᶜālem içinde ḥürmetini

Allāh onun devletini, bütün dünya içinde saygınlığını artırsın!

Baḳub ᶜayn-ı ᶜināyet birle gördi
Lisān-ı luṭfile ḥālumı ṣordı

Tatlı tatlı bakıp, yumuşak sözlerle halimi sordu.

Beni ḫoş ṭatlu dil ile ṭoyurdı
Dönüb luṭfile bu naẓm[ı][45] buyurdı

Beni hoş, tatlı dil ile doyurdu, sonra iyilikle şiirden bahsetti.

Didi geldi cihāna niçe şāᶜir
Ḳodı her birisi bir naẓm-ı fāḫir

"Dünyaya nice şair geldi her biri kıymetli bir şiir bıraktı." dedi.

Oḳudum yād-gārın her birinüñ
Bahāristān'da gördüm ᶜUnṣuri'nüñ

Her birinin eserini okudum. Unsuri'ninkini Baharistan'da gördüm

Kim itmiş Vāmıḳ [u] ᶜAẕrā'yı manẓūm
Adı dillerde maᶜlūm kendi maᶜdūm

Vamık u Azra'yı nazmetmiş, adı dillerde dolaşıyor, kendi yok olmuş, (ölmüş).

İşitmiş çoḳ cihānda ad u şanın
Velī hiç kimse virmemiş nişānın

(Eserinin) şanını şöhretini dünyada duyan çok, fakat kimse izine rastlamamış.

Meger bir şaḫṣuñ ol girmiş eline
Kim itmiş tercüme kendü diline

(Nasılsa) bir şahsın eline geçmiş ve (o da) kendi diline tercüme etmiş,

Velī ol deñlü virmemiş leṭāfet
Meẕāḳ-ı cān bula andan ḥalāvet

fakat can dudağının zevk alacağı kadar tat verememiş.

---

[45] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.

Bu ᶜömrüñ geçmedin vaḳti vü ᶜahdi
Düriş sen daḫı eyle cidd ü cehdi

Bu ömrün vakti zamanı geçmeden gayret et, sen de çalış çabala,

Gülistān-ı suḫanda eyle pervāz
Maᶜānī ṣaydına olduñ çü şehbāz

sözün gül bahçesinde uç, çünkü anlam avına şahin oldun.

Söze gir bülbül-i şīrīn-zübānsın
Şeker yi ṭūṭī-yi şeker-feşānsın[46]

Tatlı dilli bülbülsün konuş, şeker saçan papağansın, şeker ye!

13a Ümīẕüm var ᶜināyet ide Bārī
Ḳoyasın dünyede bir yād-gārı

Allāh'ın yardım edeceğine ümitliyim, dünyada bir hatıra bırakmalısın!

Cihānuñ nāmesinde ḳala nāmuñ
Ola ḫayrile ẕikri ḫāṣ u ᶜāmuñ

İsmin dünya listesinde kalsın, herkes hayırla ansın!

Ḳafesden uçurıncaḳ murġ-ı cānı
Ḳala nāmuñ cihānda cāvidānī

Can kuşunu kafesten uçurunca ismin dünyada ebedi kalsın!

Ḳo bir adı ḳoyıncaḳ sen cihānı
Disünler Teñri yarlıġasun anı

Sen dünyayı bırakınca (geride) bir ad bırak, 'Allāh onu affetsin' desinler!

Şol adı ḳoma kim yād olsa nāgāh
İşidenler diyeler laᶜnetü'llāh

Ansızın hatırlandığında duyanların 'Allāh lanet etsin!' diyeceği adı bırakma!

Bir adı ḳo ki yād olınsa her gāh
İşidenler disünler raḥmetü'llāh

Her zaman hatırlandığında duyanların 'Allāh rahmet etsin' diyeceği bir ad bırak.

Beḳā bulur eyü adı ḳalanlar
Unudulandurur fānī olanlar

İyi adı kalanlar ebedileşir, yok olanlar unutulanlardır.

Ur imdi adiçün bir şehre bünyād
Anuñla milk-i aduñ ola ābād

Şimdi ad için bir şehre temel at, onunla ad mülkün bayındır olsun!

Yüri ḫarc it maᶜānī dürlerinden
Binā eyle seḫun gevherlerinden

Yürü anlam incilerinden harca, söz mücevherleriyle bina yap!

Çek aña dāyire bir sūr-i mesrūr
Kim anuñ saḳfı ola Beyt-i Maᶜmūr

Çatısının Beyt-i Mamūr olacağı bir arzuya ulaşma (sevinme) hisarıyla onu çevrele!

Şu resme eyle ol şehri ᶜimāret
Gelüb kerrūbiler ḳılsun ziyāret

Meleklerin gelip ziyaret edeceği şekilde o şehri imar et!

Ola luṭf-ı Ḫudā ḥıṣn-ı ḥaṣīni
Melekler nāẓiri Cibrīl emīni

Allāh'ın lütfu, müstahkem kalesi; melekler gözcüsü, Cebrail muhafızı olsun!

Şehen-şāh adına bir ḫoş kitāb it
Kim anı dürc-i dürr ü laᶜl-i nāb it

Şahlar şahı adına hoş bir kitap tertiple, öyle ki onu inci sandığı ve saf yakut yap.

---

[46] "fişānsın" şeklinde harekeli.

Kitāb-ı Vāmıḳ [u] ᶜAẕrā disünler
Riyāż-ı bülbül-i şeydā disünler

Vamık u Azra kitabı desinler, deli bülbül bahçesi desinler,

Oḳınsun şevḳıle devrān içinde
Safā vü ẕevḳıle iḫvān içinde

Samimi dostlar arasında zevk ü safayla devirler içinde şiddetli arzuyla okunsun!

13b Muḥabbet-nāme olsun adı anuñ
Şekerden ṭatlu olsun dadı anuñ

Onun adı Sevgi Kitabı olsun, tatlı şekerden (daha) tatlı olsun.

Mübārek adına ol şehr-yāruñ
Ki bu gün faḫrıdur bu rūz-gāruñ

Bu gün bu devrin kıvancı olan o padişahın mübarek adına

Cihānuñ cānıdur cānuñ cihānı
Zemīnile zemānuñ kām-rānı

(cihanın canıdır, canın cihanı, zemin ve zamanın arzusuna kavuşmuşu [mutlusu].

Cenāb-ı ᶜizz ü faḫr-ı āl-i ᶜOṣmān
Emīrü'l-Mü'minīn Sulṭān Süleymān

yüce zat ve Osman soyunun kıvancı, Müminlerin Emiri Sultan Süleyman'ın

Düzet adına bir ḫoş dāstānı
Bedīᶜile beyān eyle meᶜānī

adına) hoş bir destan düzenle, manaları güzel (beliğ) ve açık söyle!

Faṣīḥ elfāẓile it anı teşrīḥ
Kim olsun ins ü cāna vird ü tesbīḥ

Güzel olan açık kelimelelerle onu açıkla ki insan ve cinlere zikir cümlesi(nden) olsun!

Getür cehd eyle bu naẓmı niẓāma
Oḳunsun tā ilā yevmi'l-ḳiyāme

Gayret et, bu şiiri düzene koy, tā kıyamet gününe kadar okunsun!

Şehen-şāh adına olsun müsellem
Añılsun ḥaşre deñlü şāh-ı ᶜālem

Şahlar şahının adına ithaf et, cihan padişahı mahşere kadar anılsın!

Eger Firdevsī gelmese cihāna
Gelür miydi vücūda Şāhnāme

Eğer Firdevsi dünyaya gelmeseydi Şahname vücuda gelir miydi?

İdinmese anı Firdevsī maḳsūd
Añılmazdı bugün Āyāz u Maḥmūd

Firdevsi onu gaye edinmeseydi bugün Ayaz ve Mahmud isimleri anılmazdı.

Virüb Şāhnāme naẓmına niẓāmı
Unutdurmadı şāhān-ı ᶜaẓāmı[47]

Şahname manzumesini düzenleyip büyük şahları unutturmadı.

Şehen-şāhlar ki geldi bu cihāna
Ḳodı her biri bir dürlü nişāne

Bu dünyaya (nice) padişahlar geldi, her biri bir türlü eser bıraktı.

Kimi ḳalᶜa kimi şehr itdi ābād
Ṣoñında ḫayrile ḳomaġiçün ad

Sonunda hayırlı bir isim bırakmak için kimi kale, kimi şehir yaptı.

İrişmiş her birinüñ göge başı
Yıḳıldı ḳalmadı ṭaş üzre ṭaşı

(O) başları göğe erişmiş olanların her biri, yıkıldı, taş üstünte taşı kalmadı.

---

[47] "ᶜıẓāmı" şeklinde harekeli.

Ne şehr ü ḳalᶜa ne taḫt ḳaldı ne tāc
Ecel ceyşi ḳamusın ḳıldı tārāc

Ne şehir ve kale, ne taht ne tac kaldı, ecel ordusu hepsini yağmaladı.

14a Anuñ kim adı ḳaldı devlet anuñ
Anuñ kim adı ḳaldı nekbet anuñ

Kiminin adı kalır devlet onundur, kiminin adı kalır talihsizlik onundur.

Niẓāmī çekmese çoḳ dürlü renci
Getürmese vücūda Penc-Genc'i

Nizāmī çok çeşitli sıkıntı çekmeseydi, Penc-Genc'i vücuda getirmeseydi

Ḳızıl Arslan adın kim yād iderdi
Revānın ḫayrile kim şād iderdi

Kızıl Arslan adını kim hatırlardı, ruhunu hayrile kim şad ederdi?

Ne Arslan ḳaldı ne anuñ bināsı
Ne yir üzre bināsınuñ esāsı

Ne Arslan kaldı ne onun yapısı, ne de yeryüzünde yapısının temeli (kaldı).

Niẓāmī itdi anı ḫayrile yād
Yıḳıldı milki ḳaldı adı ābād

Nizāmī onu hayırla andı(ğı için), mülkü yıkıldı, adı ayakta.

Ẓuhūr it sen de bir genc-i nihānsın
Ki meddāḥ-ı Süleymān-ı zemānsın

Sen de gizli bir hazinesin kendini göster, hem zamanın Süleyman'ının meddahısın.

Şükür Allāh'a bu devrāna irdüñ
Ḫıżır'sın çeşme-i ḥayvāna irdüñ

Allāh'a şükür bu devre eriştin, Hızır'sın hayat çeşmesine eriştin.

Ḳarıncasın Süleymān ḫidmetinde
Bu naẓma vir niẓāmı devletinde

Süleyman'ın hizmetinde karıncasın, onun devletinde bu manzumeyi düzenle!

Felek döndükce yir ṭurduḳça ḳāyim
Añılsun şehr-yāruñ adı dāyim

Gök döndükçe, yer ayakta kaldıkça, padişahın adı sürekli anılsın!"

Ḳabūl itdüm didüm ḥüsn ü ᶜināyet
Olursa ben ḳula Ḥaḳ'dan hidāyet

"Kabul ettim", dedim. "Allāh ihsan edip yardım ederse

Şehenşāh adına bu naẓma bünyād
Ḳılalum kim diyeler āferīn bād

padişah adına bu manzumeye başlayalım da āferin desinler."

Pes andan yir öpüb ḳıldum duᶜāyı
İcāzet istedüm itdüm şenāyı

Ondan sonra yer öpüp dua ettim, övdüm, izin istedim.

Ayağ üzre ṭurub biñ ᶜizzetile
Beni göndürdi yümn [ü] himmetile

Bin türlü saygıyla ayağa kalktı, beni uğur ve bereketle yola vurdu.

Dil ü cānile eyleyüb iṭāᶜat
Varub bir güşede ḳıldum ḳanāᶜat

Can u gönülden boyun eğip bir köşede kısmetimle yetindim.

Şehenşāh adına Ḥaḳḳ'a tevekkül
İdüb Ḳurān'dan eyledüm tefe'ül

Padişah adına işi Allāh'a havale edip, Kur'ān'dan fal açtım.

14b Açıldı süre-i ve'ş-şems ẓāhir
Didüm fālum mübarek evvel āḫir

Ve'ş-şems suresi açıldı, "Falımın öncesi ve sonrası kutlu" dedim.

Sücūd idüb Ḥaḳ'a ḳıldum şenālar
Pes andan eyledüm şāha duᶜālar

Allāh'a secde edip övgüde bulundum, ondan sonra şaha dualar ettim.

MEDḤ-İ ŞEHRİYĀR-I DĪN-PENĀH SULṬĀN SÜLEYMĀN EBEDU'L-LĀHİ ḲUVĀHÜ
(Din Sığınağı Padişah Sultan Süleyman'ın -Allāh Onun Güçlerini Ebedi Kılsın- Övgüsü)

Ne şehdür ol şehen-şāh-ı muᶜaẓẓam
K'olubdur faḫr-ı ᶜālem ḫayr-i ādem

O ulu padişahlar padişahı insanın hayırlı-, sı alemin kıvancı olan bir padişahtır.

Süleymān-salṭanat İskender-efser
Yed-i taḫtında maḥkūm yedi kişver

Süleyman peygamber saltanatlı, İskender taçlı, tahtının gücüne yedi iklim mahkum.

Penāh-ı ḫalḳ-ı ᶜālem ẓıll-ı Sübḥān
Emirü'l-mü'minīn Sulṭān Süleymān

Dünya halkının sığınağı, Allāh'ın gölgesi, müminlerin emiri Sultan Süleyman.

Ser-ā-ser yir yüzinüñ şehr-yārı
Zemīnile zemānuñ kām-kārı

Bütün yeryüzünün padişahı, yerin ve zamanın arzusuna kavuşmuşu (mutlusu).

ᶜAdedde altı ḥarf oldı Süleymān
Kim oldı şeş-cihet ḥükmine fermān

"Süleyman" sayıca altı harftır, yani altı yön hükmüne boyun eğmiştir.

Nekim varise ᶜālemde beşāret
Bu altı ḥarf aña eyler işāret

Dünyada müjde (olarak) ne varsa bu altı harf o (padişah)a işaret eder.

Saᶜādet **sīn**'in anuñ ḳıldı efser
ᶜAdālet **lām**'ı lāmından alur fer

Saādet (mutluluk) onun "sin"ini taç yaptı, "adalet"teki "lam"onun "lam"ından güç alır.

Yümün **yā** aldı andan oldı meymūn
Hümānuñ **mīm**'i mīminden hümāyūn

Yümn (uğur) ondan "ya" aldı uğurlandı, Hüma (devlet kuşu)nun "mim"i padişahın miminden (alınmış)tır.

Elif aldı emānet oldı maᶜmūr
Ki **nūnı** birle nuṣret oldı manṣūr

Emanet (ondan)elif alınca tamamlandı,nus-ret (başarı) onun "nun"u ile üstün geldi.

Hemīşe yāri olsun fetḥ [ü] nuṣret
Nedīmi ᶜizzet ü hem-rāhı devlet

Daima fetih ve başarı dostu olsun; meclis arkadaşı, ululuk ve yoldaşı devlet olsun.

Ḫudā'nuñ ẓıllıdur ẓılluñ żiyāsı
Saᶜādet ās-mānınuñ hümāsı

Allāh'ın gölgesidir, gölgenin ışığı, mutluluk gökyüzünün devlet kuşu.

15a Serīr-i ᶜizz ü devlet-şehr-yārı
Mükerrem-i āl-i ᶜOsmān yād-gārı

Yüceliğin tahtı ve devletin padişahı, Osman soyunun aziz hatırası.

Saᶜādet milkinüñ ṣāḥib-külāhı
Seḫāvet burcınuñ mihrile māhı

Mutluluk ülkesinin taç sahibi, cömertlik burcunun güneşi ve ayı.

Şecāᶜat ṭağınuñ şīr-i jeyānı
Mehābet milkinüñ bebr ü beyānı

Yiğitlik dağının kükreyen arslanı, korkunçluk ülkesinin efsanevi yırtıcısı.

Faṣāḥat güllerinüñ gülsitānı
Belāġat bāġınuñ bülbül-zübānı

Fasih (açık) konuşma güllerinin gül bahçe-si, beliğ söyleme bağının bülbül dillisi.

Ḳanı bunuñ gibi şāh baña göster
Raᶜiyyet-perver ola ᶜadl-güster

Halkını bu kadar seven ve adil olan başka , padişah varsa bana göster!

ᶜAdālet şehri gencinüñ emīni
Raᶜiyyet ḫalḳınuñ ḥıṣn-ı ḥaṣīni

Adalet beldesinin hazine muhafızı halkının, müstahkem kalesi.

Cemīᶜ-i ḥüsn-i aḫlāḳile mevṣūf
Ḫıṣāl-i ḫūb [u] mevzūnile me'lūf

Güzel ahlakla tam donanımlı, iyi ve ölçülü, huyları huy edinmiş.

Zemānında cihān emn ü emānda
devrān olmadı hīc bir zemānda

Dünya, onun zamanında emin ve rahat. Bu *böyle devir hiç bir zaman olmadı.*

Barışdı odile ṣu bādile ḫāk
Bu devrānı henūz devr itdi eflāk

Ateşile su, havayla toprak barıştı, bu devri gökler yeni devretti.

Diken ḳalmadı ᶜālemde gül oldı
Ṣafādan cümle ḳuşlar bülbül oldı

Dünyada diken kalmadı (hepsi) gül oldu, zevkten bütün kuşlar bülbül oldu.

Bitürdi seng-i ḫāre laᶜl ü mercān
Acı ṣular heb oldı āb-ı ḥayvān

Granit taşından yakut ve mercan çıkardı, acı sular hep hayat suyu oldu.

Bu devrānda kimesne aġlamaz zār
Meger ᶜāşıḳ ola yā bülbül-i zār

Bu devirde, aşık ve inleyen bülbül değilse, kimse göz yaşı dökmez.

Yatur oldı dizinde gürbenüñ müş
ᶜAdāvet gitdi oldı vaḳtleri ḫoş

Fare kedinin dizinde yatar oldu, düşmanlık kalktı, hoşça vakit geçirmekteler.

Ḳoyunuñ şimdi ḳurd oldı şebānı
Ḳul oldı dilkü bekler mākiyānı

Şimdi koyunun çobanı kurt oldu, tilki kul olmuş tavukları bekler.

Gelür her gün niyāzile ider nāz
Çıḳar ördege vü ṭurnaya şehbāz

Doğan her gün gelip yalvararak naz eder, ördek ve turnaya erişir.

15b İlanında zehir görmez īlāncı
Ki ṣāliḥ ṣādıḳ oldı her yalancı

Yılancı yılanından zehirlenmez, öyle ki her yalancı, dindar (ve) dürüst olur.

Cihānda ḳalmadı bir kimse ġamgīn
Ġınādan şādī ḫandān ac u ilgin

Dünyada gamlı kimse kalmadı, bolluktan aç ve sefil olanlar sevinçli ve şen.

Zihī eyyām ḫoş ferḫunde devrān
Zemān-ı şādi vü avān-ı ferḥān

Günler ne güzeldir, mutluluk devri, sevinç zamanıdır.

Hezārān āferīn bu rūz-ġāra
Hezārān āferīn bu şehr-yāra

Bu zamana ve bu padişaha binlerce aferin!

Ögün iy çarḫ ki bunuñ gibi devrān
Getürmedüñ olaldan berü gerdān

Ey dönen gök, dönmeye başladığından beri böyle devir getirmediğin için (şimdi) övün.

Sevinsün yir ele girmez bu ezmān
Cihān oldı ser-ā-ser bāġ u bustān

Böyle zamanlar ele geçmez, yer sevinsin, dünya baştan başa bağ ve bahçe oldu.

Gülistān seyrini itdüm seḥergāh
Gül-i sūrī güler bülbül ider āh

Seher vakti gül bahçesini gezdim, pembe gül gütüyor, bülbül ah ediyordu.

Açılmış şevḳile şehlā feraḥdan
Şehe ṭolu içer zerrīn ḳadeḥden

Şehla çiçeği sevinçle açılmış, zerrin, dopdolu altın kadehi yudumlar.

Gözin dikmiş göge nergis ider nāz
Şehüñ her bir ḳışı olsun yiñi yaz

Nergis gözünü göğe dikmiş, padişahın her kışının ilkbahar olması için yakarır.

Boyun egmiş duᶜā eyler benefşe
Şehüñ ᶜadlin ziyād eyler hemīşe

Menekşe boyun eğmiş dua eder, daima padişahın adaletini artırır.

Bir ayaḳ üstine serv-i ḫırāmān
Ṭurub eyler duᶜā-yı şāh-ı devrān

Yürüyen servi bir ayak üstüne kalkıp devrin padişahının duasını eder.

Çınar el götürüb eyler duᶜalar
Şehin-şāhdan ıraġ ola ḳażālar

Çınar el kaldırıp padişahtan kazaların uzak olması için dualar eder.

Dil uzadub ṣalā dir bezme sūsen
Bu devri ḫoş geçürsin merdile zen

Susen dil uzatıp devri hoş geçirmesi için kadın ve erkeği meclise çağırır.

Süleymān-ı zemān devrānıdur bu
Ne devrān devr iderse cānıdur bu

Bu, zamanın Süleyman'ının çağıdır, zaman nasıl döner dönsün, (o, devrin) canıdır.

Ḳamu ḳuş dillü dilince sehergāh
Oḳurlar ḫoş-duᶜā-yı devlet-i şāh

Seher vakti bütün kuşlar kendi dilince padişahın devletinin hoş duasını okurlar.

16a Ḳamu esrāra maᶜlūm ᶜilmi ᶜālim
Olubdur şarḳ u ġarba ḥükmi ḥākim

Bütün sırlara ilmi açık alim(dir ve) hükmü doğu ve batıya hakim olmuştur.

Bu milki eyledi dört ulu sulṭān
Ser-ā-ser ḳabż [ü] basṭ ḥükmine fermān

Baştan başa daralıp genişleyen bu mülkü dört ulu sultan hükmüne boyun eğdirdi.

Kim evvel Şāh Süleymān ibn-i Dāvud
Cihān milkini virdi aña maᶜbūd

İlki Davud oğlu Şah Süleyman, dünya mülkünü Allāh ona verdi.

İkinci Feyleḳūs[48] oğlı Sikender
K'anuñ ḥükminde idi baḥrile ber

İkincisi kara ve denizlerin hükmünde olduğu Filikus oğlu İskender.

Üçünci geldi sulṭān ibn-i sulṭān
Selīm Şāh ibn-i Sulṭān Bāyezīd Ḫān

Üçüncüsü sultan oğlu sultan, Sultan Bayezid Han oğlu Selim Şah.

Muᶜīn oldı Ḫudā şarḳile ġarbı
Müsaḫḫar itdi şimşīrile ḍarbı

Allāh yardımcı oldu doğuyla batıyı, kılıç gücüyle boyun eğdirdi.

Ki nuṣret birle Rūm'dan çekdi leşker
ᶜAcem milkini fetḥ itdi bürāder

(Ey) kardeş, Allāh'ın yardımıyla (Selim) Osmanlıdan asker çıkarıp Acem'i feth etti.

---

[48] Kelimeyi, devrin telaffuz ediş şeklidir diye harekelendiği biçimde yazdık. Doğrusu: Filiküs.

Sa'ādet seyfini çün şarḳa şaldı
ᶜAlā'eddevle'nüñ taḫtını aldı

Kutlu kılıcını doğuya uzatıp Alaeddevle'nin tahtını aldı.

Kimesne ḍarbile almadı Mıṣr'ı
Ne Cemşīd[49] ü Ferīdūn u ne Kisrā

Mısır'ı kimse kuvvetle al(a)madı, ne Cemşid ne Feridūn ve ne de Kisrā.

İki sulṭāna virdi fetḥin Allāh
Bir İskender biri Sulṭān Süleymān

Allāh, fethini iki sultana verdi. Biri İskender, biri Sultan Süleyman (peygamber).

Sikender aldı yüz biñ ᶜaskerile
Selīm Şāh[50] on sekiz biñ serverile

İskender yüz bin asker ile aldı. Selim Şāh onsekiz bin yiğitle.

Hezārān āferīn bu milk-i Rūm'a
Ulular şāh olur her dem bu būma

Bu Osmanlı ülkesine binlerce aferin, her zaman bu yurda ulular padişah olur

Kim oldı milke dördünci şehen-şāh
Süleymān Şāh bin Sulṭān Selīm Şāh[51]

ve dünyanın dördüncü padişahı Sultan Selim Şāh oğlu Süleymān Şāh oldu.

Ki ṭutdı evvelin mülküñ Süleymān
Yine āḫir Süleymān oldı sulṭān

Öyle ki başlangıçta Süleymān mülk sahibiydi, sonunda yine Süleymān sultan oldu.

Cihānı rūşen iden sāyesidür
Bu sāye ᶜālemüñ sermāyesidür

Dünyayı aydınlatan (onun) gölgesidir, bu gölge alemin sermayesidir.

16b Cihān ṭurduḳca var olsun cihānda
Zemīn üzre añılsun her zemānda

Dünya durdukça dursun, yeryüzünde her zaman anılsın!

Selīm Şāh gibi olsun merd-i meydān
Selīm olsun nitekim Bāyezīd Ḫān

Selim Şāh gibi meydan eri olsun, Bayezid Han gibi yumuşak tabiatlı olsun!

Muḥammed Ḫān gibi her fende ḳāmil
Murād Ḫān gibi hem ġāzī hem ᶜādil

Muhammed Han gibi her ilimde yetkin, Murad Han gibi hem gazi hem adaletli

İder Sulṭān gibi her kārı tedbīr
Olupdur Yıldırım gibi cihāngīr

Sultan (Süleymān I/Musa Çelebi/Çelebi Mehmed I) gibi her işin önlemini alır, Yıldırım gibi savaşçıdır.

ᶜAdilde cūd u iḥsānda ḫudāvend
Bugün Ġāzī Ḫudāvendgār'a mānend

Hükümdar bugün adalette, cömertlik ve bağışta Gazi Hudavendgār'a denk(tir).

Cihān milkini żabṭ itmekde Orḫān
Ġazā idüb il açmaḳlıḳda ᶜOsmān

Dünyayı idaresi altına almakta Orhan, savaşıp yurt edinmekte Osman (gibidir).

Ḳamunuñ ḫasleti heb bunda ḥāṣıl
Anuñçün her bir işde oldı kāmil

Hepsinin özellikleri hep bunda ortaya, çıktığından, her işte mükemmeldir.

[49] "Çimşīd" şeklinde yazılmış.
[50] "Selimşāh" şeklinde (bitişik) yazılmış.
[51] "Selimşāh" şeklinde (bitişik) yazılmış.

Her on bir yire gelse kāmil oldı
Ḳamu maḳṣūd bu ondan ḥāṣıl oldı

Her on (şey) bir yere gelince tam olur, bütün maksat(lar) bu ondan elde edilir.

Biḥamdillāh onuncı āl-i ᶜOs̱mān
Olupdur Ḥażret-i Sulṭān Süleymān

Allāh'a hamd olsun Osman soyunun onuncusu Hazreti Sultan Süleymān olmuştur.

Olubdur cümle fażlile mufażżal
Kemālile mükemmil hem mükemmel

Her faziletle faziletlendirilmiş, eksiksiz ve tamamlayandır.

İlāhī bu kemāle virme noḳṣān
Cihān ṭurduḳça ṭursun Şāh Süleymān

Allāh'ım bu tamlığa kusur verme, Şah Süleyman cihan durdukça dursun!

Dükenmez vaṣf-ı şāh iy Cāmiᶜī gel
Göñülden ac duᶜāya ṣıdḳile el

Ey Camiᶜī gel, padişahın özelik(ler)i bitmez, gönülden samimiyetle duaya el aç!

Duᶜā olsun saña resmile āyīn
Ġanīdür medḥ ü evṣāfdan selāṭīn

Senin duan (sadece) usuldendir, sultanlar övgü ve (sayılan) özelliklerden zengindir.

Ḳaçan olur şehüñ vaṣfına ġāyet
Muḥīṭe kim bulur ḥadd u nihāyet

Padişahın özellik(ler)ine son nasıl olur, denizin ucunu bucağını kim bulur?

Gedā vaṣf idemez ᶜālī-cenābı
Ögebilür mi ẕerre āf-itābı

Dilenci cömert olanı anlatamaz, zerre güneşi övebilir mi?

17a Süleymān nice vaṣf olsun yirince
Öger miḳdārı irdükce ḳarınca

Süleyman gerektiği gibi nasıl anlatılsın, karınca gücü yettiği kadar över.

Ben ol mūr-ı duᶜā-gū-yı naḥīfem
Ki bī-miḳdār u bī-ḳadr u żaᶜīfem

Güçsüz, kuvvetsiz ve zayıf duacı karınca benim.

Niyāz u nāzile ḫāke sürüb yüz
Duᶜā-yı devlet oḳur gice gündüz

Naz edip yalvararak toprağa yüz sürüp, gece gündüz devletin duası okur(um).

Duᶜā eylerken ol baḫtı saᶜīde
Dile dilden irişdi bu ḳaṣīde

O talihi kutlu olana dua ederken gönlümden dilime şu kaside düştü:

ḲAṢĪDE-İ MUṢANNAᶜA HEMÇÜN ḲAṢĪDE-İ MÜLEMMAᶜA DER MEDḤ-İ PĀDİŞĀH-I İSLĀM MEDDALLĀHÜ ẒILĀLE MAᶜDELETİHİ İLĀ YEVMİᶜL-ḲIYĀM

(İslam Padişahı Hakkında -Allāh Onun Adaletinin Gölgesini Kıyamet Gününe Kadar Daim [Uzun] Etsin- Sanatlı Ve Aynı Şekilde Parlak Kaside)

1 İy devletüñ çırāġı iki cihāna devlet
ᶜİzzetlü ḫāk-i pāyuñ ser-tāc-ı ehl-i ᶜizzet

Ey devlet mumu, iki dünyaya devlet (olan), ayağının izzetli toprağı şereflilerin baş tacı.

2 Behcet virüb cihāna nevrūz-i rūz-i baḫtuñ
ᶜĀlem müzeyyen oldı buldı bahā-i behcet

Talih gününün nevruzu dünyaya güzellik verip alem süslendi, güzellik kıymeti buldu.

3 **Tebbet**[52] oḳur melekler ᶜudvānuña felekde
Zīrā ki oldı nāzil şān-ı ᶜadūya **tebbet**

Melekler gökte düşmanlarına tebbet okur, çünkü tebbet *düşman adına indi.*

[52] Bkz. İktibaslar, Nu: 16.

4 Şıḳlet ḳomadı Īmān ehline luṭf-ı ᶜadluñ
Cānına ehl-i küfrüñ ḳahruñ bıraḳdı şıḳlet

Adaletinin güzelliği inananlara yük bırakmadı, kahrın kafirlerin canına yüklendi.

5 Cennet içinde ḥavrā [çün] Heşt-bihişt[53] oḳurlar
Dārü's-saᶜāde ki her rüküni[54] bāğ-ı cennet

Cennet içinde huriler Heşt-bihişt okurlar, her direği cennet bağı olan saray(ı okurlar).

6 Ḥüccet yazar şerefde Bircīs[55] ber-sāᶜādet
Virdi cihānı saña nāmuñ cihāna ḥüccet

Müşteri yıldızı mutluluk üzerine şeref burcunda senet yapar,(o) sana dünyayı, şöhretin de dünyaya senet verdi.

7 Ḫilᶜat biçilmiş evvel ḳaduña şevb-i devlet
Devlet libāsı olsun saña hemīşe ḫilᶜat

Önce boyuna devlet kumaşı kaftan biçilmiş,sana hep devlet elbisesi kaftan olsun!

8 Devlet anuñ ki itdi devletlü ḫāk-i pāyuñ
Tozın gözine sürme başına tāc-ı devlet

Devlet, onun devletli ayağının toprağının tozunu gözüne sürme,başına tac edenindir.

9 Ẓılletde ḳaldı her kim ḫayrile ẕikrüñ itmez
Dünyāda āḫiretde olmışdur ehl-i ẓillet

Seni hayrile kim anmazsa karanlıkta kalır, dünya ve ahirette karanlıkta kalanlardan olur.

17b 10 Raḥmet biḥārı mevci ğarḳ eyledi cihānı
Sen cānı Ḥaḳ Teᶜālā virdi cihāna raḥmet

Rahmet denizlerinin dalgası cihanı kapladı, can olan seni Allāh cihana rahmet verdi.

11 Zaḥmet oḳun ᶜadūya şaldı çü dest-i ḳahruñ
Muḥkem beli büküldi yay gibi çekdi zaḥmet

Kahrının eli eziyet okunu salınca düşmanın beli yay gibi pek bükülüp kırıldı.

12 Selvet bulub zemāne ᶜahdüñde oldı ḫoş-dil
Ḫoş-dil olub zemāne ᶜahdüñde buldı selvet

İnsanlar (senin) zamanında huzur bulup memnun oldu, memnun olup huzur buldu.

13 Şevketde iy şehenşāh irmez saña Süleymān
Ednā ḳuluñ Sikender ḳadrince buldı şevket

Büyüklükte Süleyman peygamber sana yetişemez, aşağı kulun İskender (de sana bir kul olma), ölçüsünde büyüklük buldu.

14 Ṣıḥḥat saña ki nuṭḳuñ ᶜĪsā gibi deminden
Ölmişleri dirildüb virdi saḳīme ṣıḥḥat

Sağlık sana, söylevin İsa'nın nefesi gibi ölmüşleri diriltip hastaya sıhhat verdi.

15 Żucretde[56] ḳaldı aᶜdā baḫtuñı gördi mesrūr
Saña ṣafā virildi aña cefā vü żucret[57]

Bahtını açık görünce düşmanların içi sıkıldı. Sana zevk ona sıkıntı ve darlık verildi.

16 Ṭāḳat getürmez iy şāh bār-ı ᶜaṭāña gerdūn
Kūh-ı girāna bir kāh ḳanda getüre ṭāḳat

Ey Şah,dünya,bağışının yüküne güç yetiremez,ağır dağa saman çöpünün gücü yeter mi?

17 Ẓulmet gidüb cihānda sāyeñde ḫoş geçerler
Ẓıll-ı Ḫudā'sın iy şāh refᶜ oldı ẓıll-ı ẓulmet

Dünyada karanlık gidip gölgende hoş geçinirler, Ey şah, Allah'ın gölgesisin,karanlığın gölgesi kalktı.

---

[53] "hişt-behişt" şeklinde harekeli.
[54] "rükni" şeklinde harekeli.
[55] aynı zamanda "Bürcis" şeklinde harekelenmiş.
[56] "Żacretde" şeklinde harekeli.
[57] Beyitteki her iki "żucret" kelimesi de "żucret" şeklinde harekelenmiş.

18 ᶜİşret zamānı geldi ᶜālem münevver oldı
Bezm-i ṣafāda eyle şevḳile ᶜIş u ᶜişret

Eğlence zamanı geldi alem nurlandı, zevk meclisinde coşkuyla yiyip içip eğlen!

19 Ġayret ḳuşağını çek muḥkem miyānı cāna
Şarḳile ġarb senüñdür fetḥine eyle ġayret

Can beline gayret kuşağını sağlam bağla, doğu ve batı senindir, fethine gayret et!

20 Furṣat variken elde Ḳāf'dan Ḳāf'a ser-ā-ser
Ḥükmüñi eyle ḥākim variken elde furṣat

Elde fırsat varken Kaf'dan Kaf'a bütün hükmünü hakim et!

21 Ḳıymet didüm ayağuñ tozına didi göñlüm
Ol nūr-ı çeşm-i cāndur kim bula aña ḳıymet

Ayağının tozuna kıymet biçtim, gönlüm; "o can gözünün nuruna kim kıymet biçebilir?" dedi.

22 Künyet ezel **ḳalemde levḥ**[58] üzre dest-i ḳudret
Sulṭān ebu'l-feżāyil yazdı oḳundı künyet

Künyeni ezelde. levha üzerine kudret eli faziletlerin babası sultan (olarak) yazdı okundu.

23 Līnetde heb şedāyid ᶜadluñ hevāsiyile
Her ṭaş bağırlu bulsa ḫulḳuñla ṭañ mı līnet

Adaletinin arzusuyla bütün sıkıntılar hafifler, ahlakınla her taş bağırlı yumuşasa şaşılır mı?

24 Minnet idüb Ḥudā'ya bād-ı ṣabā eyitdi
Devletlü āsitānın öpdüm Ḥudā'ya minnet

Saba rüzgarı Allāh'a şükr edip "Devletli eşiği öptüm Allāh'a şükür!" dedi.

18a 25 Nüzhetdür āsitānuñ öpmek ḳulūba zīrā
Baḫş olur ol işikden iki cihāna nüzhet

Eşiğini öpmek kalplere neşedir, çünkü o eşikten iki cihana neşe bağışlanır.

26 Vüsᶜatdedür zemāne ḫoş-himmetüñde iy şāh
ᶜUhdeñde her tehī-dest olmışdur ehl-i vüsᶜat

Ey Şah, hoş yüksek iradenle insanlar bollukta, gölgende her fakir zengindir.

27 Himmet hümāsı ẓıllın üstine Cāmiᶜīnüñ
Luṭf eyle himmet eyle ṣal iy Hümā-yı himmet

Ey irade hüması, lütfen irade Hümasının gölgesini Camiᶜī'nin üzerine salarak göster!

28 Yükletdi aña gerdūn ẕillet yükini iy şāh
Ol yükden eyle āzād devlet yükini yüklet

Ey Şah, dünya ona zavallılık yükünü yükledi, o yükten kurtar, devlet yükünü yükle!

ᶜÖZR-İ TAḲṢİR-İ ŞĀᶜİR VE TEŞRĪR-İ NAẒM-I ĠAYR-I MĀHİR
(Şairin, Kusurlarından ve Şiirinin Zayıflığından Ötürü Özür Dilemesi)

Ḫudāyā ḫalḳ-ı ᶜālem saña muḥtāc
Nekim var bay u yoḫsul ṭoḳıla ac

Ey Allāh'ım zengin, yoksul, tok, ac, herkes sana muhtaç.

Meded luṭfuñdan umar cümle eşyā
ᶜİnāyet senden isterler Ḥudāyā

Bütün eşya iyiliğinden medet umar,senden ihsan isterler.

Ġanīsin cümlesinden kāyinātuñ
Aduñ biñ bir hemān bir pāk ẕātuñ

Kainatın bütününden zenginsin, adın binbir, mübarek zatın bir tane.

ᶜİnāyet eyleseñ lutfuñla ẕerre
Olur ḥükmüñle ḥākim baḥr ü berre

Lutfunla bir zerre bağışlasan kara ve denizlere hükmünle hakim olur.

[58] Bkz. İktibaslar, Nu: 17.

Bir avuc ṭoprağı sulṭān idersin
Cihānı ḥükmine fermān idersin

Bir avuç toprağı sultan edersin, dünyayı hükmüne boyun eğdirirsin.

Virürsin mūr-ı mazlūma zübānı
Süleymān'ile eyler nüktedānī

Zavallıcık karıncaya dil verirsin, Süleyman peygamberle nüktedanlık eder.

Men ol mūr-i ḥaḳīr āşüfte ḥālin
Ağız açmaḳda künd ü sözde lālin

Ben o hakir karıncayım, düşkün haldeyim, ağız açmakta yeteneksiz, sözde dilsizim.

Dilüm depretmege yoḳdur mecālüm
Maḳālum birle maᶜlūm ola ḥālüm

Söylemek suretiyle halimi bildirmeye dilimi kımıldatacak gücüm yok.

Şikeste ḳalbüme ḳuvvet vir iy Ḥaḳ
Bu ḫaste cānuma ḳudret vir iy Ḥak

Ey Allāh'ım kırık kalbime kuvvet ver, şu hasta canıma güç ver!

18b Dehānum āb-ı luṭfuñdan ter eyle
Ne söz kim söylerisem gevher eyle

Ağzımı lütfunun suyuyla ıslat, söylediğim sözü cevher et!

Lisānum Muṣṭafā gibi faṣīḥ it
Maḳāluma ṣafālar vir ṣaḥīḥ it

Dilimi Mustafa gibi açık et, söyleşime berraklık ver, hakikat et!

Sözüm luṭfuñla olsun nuṭḳ-ı ᶜĪṣā
Deminden mürde cānlar bulsun iḥyā

Lütfunla sözüm İsa'nın sözü olsun,nefesiyle ölüler hayat bulsun!

Gözümi ᶜibretiçün rūşen eyle
Ṣafāyile derūnum gülşen eyle

Gözümü ibret almak için aç, içimi gönül şenliğiyle gül bahçesi et!

Ṭabīᶜat ẓulmetinde ḳılma pinhān
Sözüm luṭfuñla eyle āb-ı ḥayvān

Tabiat karanlığında gizli bırakma, sözümü lütfunla ab-ı hayat (hayat suyu) eyle!

Selāset vir sözüme selsebīl it
Anı her teşne cānlara sebīl it

Sözüme akıcılık ver tatlı su et, onu susuz canlara hayrat (vakıf) et!

ᶜİnāyet birle naẓmum eyle mevzūn
İşidenler disünler dürr-i meknūn

Şiirime ölçü ver, işitenler muhafazalı parlak inci desinler.

Bu söz kim söylerem maḳbūl-i ᶜām it
Ḳoma eksiklü noḳṣānın temām it

Söylediğim bu sözü herkesin beğendiği et, eksik kılma, eksiğini tamamla!

Olubdur aduñile ibtidāsı
Umaruz ḫayre ire intihāsı

Başlangıcı adın iledir, ümit ederiz ki sonu da hayra erişir.

Ki zīrā ben ḳatı eksiklik itdüm
Gücüm yitmedügi yollara gitdüm

Çünkü ben çok yanlış yaptım, gücümün yetmediği işlere giriştim.

Ne miḳdārum var iy Ḫallāḳ-ı ᶜālem
Maᶜārif söylemekden ben uram dem

Ey kainatın yaratıcısı benim ne kıymetim var ki kültür söylemekten dem vurayım...

Ne söz ḳalmış ki anı dimemiş dil
Ne yol ḳalmış ki alınmadı menzil

Dilin söylemediği ne söz kalmış, durağına varılmamış ne yol kalmış?

Yimişdür Ḥażret-i Şeyḫī şekerler
Ḳomışdur söz diyü ṣāfī güherler

Şeyhī hazretleri şekerler yemiştir. söz diye saf cevherler bırakmıştır.

Buyurmış Ḫüsrev [ü] Şīrīn'i şīrīn
Hezārān āferīn ṣad bār taḥsīn

Hüsrev ü Şirin'i tatlı buyurmuş, binlerce aferin yüz defa bravo!

Ne deñlü varise söz ḫayr ü şerden
Ḳamu eşyā dilinde nefᶜ ü ḍarden

Bütün eşyanın dilinde kar ve zarar çeşidinden, hayır ve şerden ne kadar söz varsa

19a Mürettеb eylemiş aṣlınca taḳrīr
Göñüller levḥine luṭfile taḥrīr

usulüne uygun anlatıp düzenlemiş, gönüller levhasına lutfile yazmış.

Olanlar Ḥaḳḳ'a ḳāyil eyler inṣāf
Görürüz niçe bī-inṣāf ider lāf

Hakk'a inananlar insaf eder, nice insafsızın laf ettiğini görmekteyiz;

İder kendü eliyle cehlin iẓhār
Ṭolaşur Şeyḫī'nün şiᶜrine her bār

kendi eliyle cehaletini gösterir, her defasında Şeyhi'nin şiirine çatar.

Getürür naẓma baᶜżī hezliyātı
Ne aṣlı var ne faṣlı ne şebātı

Aslı, faslı, kararlılığı olmayan bazı sayıklamaları nazma döker.

Ṣanur anuñla miskīn şāᶜir oldı
Ki yaᶜnī luṭf-ı ṭabᶜa ḳādir oldı

Miskin onunla şair olduğunu sanır, istidad lütfuna kavuştuğunu sanır.

Kime ṭuş olsa söyler mühmelātın
Oḳur her bir ḫabīṣe hezliyātın

Anlamsız sözlerini rastladığına söyler her bir çirkin (veya soysuza) saçmalığını okur.

Urur lāf her ḫabīṣi görse eydür
Benüm şiᶜrüm bugün Şeyḫī'den eydür

Hangi soysuzu görse laf vurur, "Günümüz de benim şiirim Şeyhi'ninkinden iyidir" der.

Benüm şiᶜrümde var ẕevḳ ü ḥalāvet
Niçün ḫoş ṭabᶜa virmeye leṭāfet

"Benim şiirimde zevk ve tat var, mizacı hoş olana niçin hoşluk vermesin?"

Gelür kendüye kendü şiᶜri ṭatlu
Görür ġayrīlerüñ şiᶜrini yatlu

Kendine kendi şiiri tatlı gelir, başkalarının şiirini adi görür.

Birincin ṣatmaḳ ister zer yirine
Görür ḫar mühresin gevher yirine

Pirincini altın yerine satmak ister. Eşek, cam boncuğunu cevher değerinde görür.

Seçemez ṭūṭīden ṭurġayı miskīn
Hümā ṣanur ala-ḳarġa-yı miskīn

Miskin, papağandan çayır kuşunu ayırdedemez, alaca kargayı Hüma sanır.

Bilenler Ḥażret-i Şeyḫī kemālin
Bilür kend'özinüñ naḳṣın zevālin

Şeyhī Hazretlerinin yetkinliğini bilenler kendinin eksikliğini, yetersizliğini bilir.

Serīr-i milk-i naẓmuñ şāhı Şeyḫī
Şerefde burc-ı naẓmuñ māhı Şeyḫī

Nazım ülkesinin tahtının şahı Şeyhi, şerefde nazım burcunun ayı Şeyhi('dir).

Saᶜādet milk-i gencinüñ emīni
Saᶜādet dürcinüñ dürr-i şemīni

Mutluluğun hazine mülkünün başkanı, mutluluk sandığının kıymetli incisi.

Müyesser oldı Ḥaḳ ḳıldı ʿinâyet
Mübârek merḳadın ḳıldum ziyâret

Hak bağışladı(ğı için), kolay oldu, mübarek kabrini ziyaret ettim.

19b Sürüb çirkin yüzüm ʿaczile ḫâke
Teveccüh eyledüm ol rûḥ-ı pâke

Çirkin yüzümü acizane, toprağa sürüp o mübarek ruha yöneldim.

Büründi ten gözi ġaflet tozından
Açıldı çeşm-i cân varlıḳ yüzinden

Beden gözü uyku tozuna büründü, can gözü varlık yönünden açıldı.

Hemân sâʿat bi-emr-i Ḥażret-i Ḥaḳ
Naẓâr ḳıldum mezâr oldı iki şaḳ

Aynı saat Hazreti Allâh'ın emriye mezarın ikiye ayrıldığını gördüm..

Münevver gördüm ol rûḥ-ı muṣavver
Ṭuluʿ itdi bulutdan ṣanki ḫâver

O cisimlenmiş ruhu nurlanmıştı, sanki güneş buluttan doğdu.

Ṭururdum ṣıdḳile vaḳtüme ḥâżır
ʿİnâyet-ʿayn birle oldı nâẓır

İç temizliğiyle vaktime hazır ayaktaydım, inayet gözüyle baktı.

Ziyâde ḳuvvetiyle çekdi âvâz
Söze luṭfıyla andan ḳıldı âġâz

Olanca kuvvetiyle bağırdı, sonra lutf edip söze başladı.

Didi iy Câmiʿî şûrîde şeydâ
Her ʿilme olmaḳ isterseñ tüvânâ

"Ey aşık, divane Camil", dedi. "Her hangi ilimde söz sahibi olmak istersen

Ṭaleb ḳıl ḫidmetin sulṭân-ı ʿilmüñ
Ḳoma dergâhını der-bân-ı ʿilmüñ

ilim sultanına hizmet etmeyi seç, ilmin kapıcılığını dergah edin, terketme!

Recâ eyle murâduñ ṭapusından
Var ʿilmüñ şehrine gir ḳapusından

Muradını (onun) eşiğinden bekle, git ilim şehrine kapısından gir!"

Didi vü gözden ol dem[59] ġâyib oldı
Baña şevḳ ü muḥabbet ġâlib oldı

Dedi ve o an gözden kayboldu, beni coşku ve aşk sardı.

Ṭurub ol şevḳile yüz yire sürdüm
Ki zîrâ bu mübârek ḳadre irdüm

Bu mübarek onura erіştim diye varıp coşkuyla yüzümü yere sürdüm,

Naṣîbüm aldum ʿâlî-himmetinden
İrişdi ẕerre şems-i devletinden

Himmeti yüksek olandan nasibimi aldım, devlet güneşinden ufak (bir) parça erişti.

Çerâġ-ı cân anuñla rûşen oldı
Göñül âyînesi nûrile ṭoldı

Can fitili onunla tutuştu, gönül aynası nurla doldu.

Çü Şeyḫî Ḥażretinden irdi himmet
Açıldı naẓma dil olduḳca ḳudret

Şeyhi Hazretlerinin yüce tesiriyle dilim kuvvet buldukça şiire söyledi.

Ne deñlü[60] virse ḳudret şaḫṣa Ḳâdir
Kim ol deñlü olur ʿilminde mâhir

Kudret sahibi Allâh bir kimseye ne kadar güç verirse ilimde o denli becerikli olur.

[59] "ol" ve "dem" kelimeleri bitişik yazılmış.
[60] "Ne" ve "denlü" kelimeleri bitişik yazılmış.

20a Dürüşdüm bende ḳudret olduġınca
Dile getürdüm elden geldügince

Gücüm yettiği kadar ben de çalıştım, elimden geldiği kadar dile getirdim.

Gice gündüz çalışdım itdüm iḳdām
Bu bir ḳac beyti naẓm itdüm serencām

Gece gündüz çalıştım, gayret ettim, sonunda bu birkaç beyti dizdim.

Kiminde maᶜnī yoḳ kiminde ṣūret
Bilinmez vezni yoḳ aṣlında ṣanᶜat

Kiminde mana yok kiminde şekil, vezni bilinmez temelinde sanat yok.

Ne bellü naẓma ne ḫod neṣre benzer
Kim andan ḥaẓẓ ala ṭabᶜ-ı seḫun-ver

Ne nazım olduğu belli ne de nesre benzer ki söz ustalarının mizacı ondan zevk alsın.

Sözi eksiklünüñ eksiklidür heb
Kemāl ehli gibi olmaz müretteb

Sözü eksik olanın hep eksiktir, ustaların ki gibi düzgün olmaz.

Ki budur ᶜādeti ṣāḥib-kemālüñ
Maḳālın göricek ehl-i maḳāluñ

Yetkin olanların adeti budur ki söz ehlinin sözlerini görünce

Temām eyler anuñ naḳşını ṭartar
ᶜUyūbın dāmen-i setrile örter

değerlendirir, eksiğini tamamlar, gizleme eteğiyle ayıplarını örter.

Gidermişdür göñülden şek [ü] reybi
Anuñçündür ḳomaz her şeyde ᶜaybı

Gönlü zan ve şüpheden arındırmıştır, onun için bir şeyde ayıp (noksan) bırakmaz.

İlāhī sen ki settārü'l-ᶜuyūbsın
Bilürsin sırrı ᶜallāmü'l-ġuyūb[61]sın

Allah'ım sen ki ayıpları örtensin, sırrı bilirsin gizlileri çok iyi bilensin

Ḳalubdur Cāmiᶜī cehlile maḥcūb
Hevā-yı nefsile maġmūm maᶜyūb

Camiī cahilliğinden utanıyor, nefsinin arzusuyla üzgün ve kınanan olmuştur,

Ḥicābın luṭfıñile eylegil refᶜ
Hevā-yı nefsi andan eylegil defᶜ

lutf edip utandırma, nefsin arzusunu ondan uzaklaştır!

Ḳoma naḳşile eksügin temām it
Ḳabūlile ḳabūl-i ḫāṣ u ᶜām it

Kusuruyla bırakma eksiğini tamamla, sen razı ol(arak) herkesi de ondan razı et!

Kim āmīn dir emīn eyle belādan
İki ᶜālemde her dürlü ḳażādan

Amin diyeni beladan, iki alemde her türlü kazadan güvenli kıl!

Sözüñ artuġın eksügin ḳoyalum
Fisān-ı Vāmıḳ u ᶜAẕrā diyelüm

Sözün fazlasını eksiğini bırakalım, Vamık u Azra efsanesini söyliyelim.

20b **İBTİDĀ-İ DĀSTĀN ŞĀH ṬAYMŪS-NĀM PĀDİŞĀHUÑ OĠLI OLMAYUB ŞĀH BĀBEK DUḪTERİ MERYEM-NĀM BİR CEMĪLE-İ ᶜAṢR BULUB VĀMIḲ-I ᶜĀŞIḲ ANDAN VÜCŪDA GELDÜGİ BEYĀNDUR**

(Hikayenin Girişi Şah Taymus İsimli Padişahın Oğlu Olmayıp Şah Babek'in Kızı Meryem İsimli Asrın Bir Güzelini Bulup Aşık Vamık'ın Ondan Doğması)

Gel iy güyende-i bezm-i maᶜārif
Bizi esrār-ı ᶜışḳa eyle vāḳıf

Gel ey irfan meclisinin sözcüsü, bize aşk sırlarını bildir!

---

[61] Bkz. İktibaslar, Nu: 4.

Ḳopar ᶜuşşāḳı germ itsün nevālar Ṣafā virsün dil ü cāna ṣafālar	*Uşşak makamını yükselt, nağmeler ısınsın, (onun zevki) gönül ve cana zevk versin!*
Ser-āġāz eyle bir ḳavl-i ṭarabnāk İşiden cānlar itsün yaḳalar çāk	*Parlak bir söze başla, duyan canlılar yakalarını yırtsın!*
Şeker yi ᶜışḳ-ı Vāmıḳ'dan ḫaber vir Dehān-ı ṭūṭī-yi cāna şeker vir	*Şeker ye, Vamık'ın aşkından haber ver, can papağanının ağzına şeker ver!*
Neden Vāmıḳ olubdur mest ü şeydā Neden oldı muṭarrā ḥüsn-i ᶜAẕrā	*Neden Vamık sarhoş ve deli olmuştur, neden Azra'nın güzelliği tazelendi?*
Faṣīḥ elfāẓile anı ᶜayān it Belīġ inşāyile şerḥ ü beyān it	*Açık sözlerle onu gün yüzüne çıkar, süslü bir yapıda açıkla ve anlat.*
Oḳunsun ehl-i diller ṣoḥbetinde Mükerrem olsun ᶜāşıḳlar ḳatında	*Gönül ehli olanların sohbetinde okunsun, aşıklar katında saygın olsun.*
Ser-āġaz it söze fehm ola mefhūm Baña bu ḳıṣṣa şöyle oldı maᶜlūm	*Söze başla konu anlaşılsın. Bana bu kıssa şöyle bildirildi:*
Rivāyet ḳıldı erbāb-ı rivāyet Ki ḥāl-i māżīden bir ḫoş ḥikāyet	*(Dilden dile) duyanlar geçmiş hakkında güzel bir hikaye nakleder.*
Didi devrānda biñ yıl her bir aḫter İder devrin sürer ḥükmin muḳarrer	*Her bir yıldız felekte mutlaka bin yıl devredip hükmünü sürer, dedi.*
Ezel Keyvān u Bircīs ṣoñra Behrām Pes andan ṣoñra şemse irdi eyyām	*Önce Satürn ve Jüpiter, sonra Merih, daha sonra günler Güneş(in devrine)e erişti.*
Çü devrān içre devrin sürdi ḫurşīd İrişdi nevbeti şād oldı Nāhīd	*Zaman içinde güneş devrini sürünce sırası gelen Venüs sevindi.*
Çü ḥükm itdi cihān milkine Zühre Cihāna şādlıḳdan irdi behre	*Venüs cihan mülküne hükmedince cihan sevinçten nasibini aldı.*
21a Bu devr-i Zühre içre bir cihāngīr Ẓuhūr itdi cihānı ḳıldı tesḫīr	*Bu Venüs devri içinde bir savaşçı ortaya çıktı ve cihanı etkisi altına aldı.*
Ser-efrāz-ı selāṭīn adı Ṭaymūs Mü'eddeb ehl-i neng ü ehl-i nāmūs	*Sultanların üstünü, adı Taymus; şeref ve onur sahiplerinin görgülüsü.*
Ferīd-i ᶜaṣridi ol devr içinde Cülūs itdi serīr-i taḫt-ı Çīn'de	*O devr içinde asrın emsalsizi idi. Çin tahtına oturdu.*
Yidi yüz yıl sürüb ẕevḳıle ᶜömri Geçürdi dünyede şevḳıle ᶜömri	*Zevkle yediyüz yıl ömür sürdü, ömrünü dünyada neşeyle geçirdi.*

Cihānda olmadı bir laḥẓa ġamgīn
Ögine şu içince gelmedi kīn

Dünyada bir an üzgün olmadı, hatırına kısacık bir an kin gelmedi.

Bu deñlü ṭūl-i ᶜömr içinde hergiz
Getürmemişdi dünyāya oġıl ḳız

Bu uzun ömründe oğlu kızı olmamıştı.

Bu ḥasretden iderdi niçe fikri
Ḳocardı her gice bir tāze bikri

Bu hasretten çok düşünür, her gece bir genç bakireyi sarardı.

Çü bir gün gördi ᶜömrüñ nevbahārı
Ḫazān irdi ṣarardı sebzezārı

Ömrün baharını bir gün yeşilliği sararmış yaprak dökümünde görünce

Taḥayyür barmaġın aġzına aldı
Tefekkür itdi bahr-ı fikre ṭaldı

hayrete düşme parmağını (eyvah diye) ısırdı) düşündü, fikir denizine daldı.

Didi elden alıncaḳ milki Allāh
Düşer düşmenlere bu taḫt dergāh

Allāh ülkeyi elden alınca bu taht (ve bu) kurum düşmana kalır dedi.

Dirīġā gelmedi benden bir oġlan
Ola taḫtumda benden ṣoñra sulṭān

Yazık benden bir oğul doğmadı (ki) tahtımda benden sonra sultan olsun!

Ki düşmen taḫtına düşmeye taḫtum
ᶜAdūlar almaya ṣoñumda raḫtum

Ki tahtıma düşman geçmesin, öldüğümde düşmanlar at takımımı almasın!

Bu rāyı itdi şāh-ı ᶜālem-ārāy
Kim anuñçün bulalar bir ṭolu ay

Alemi süsleyen padişah kendisi için bir dolu ay (kadar güzel) birini buldurmayı düşündü.

Gele andan vücūda bir sülāle
Gide kendü yirinde bāḳī ḳala

Ondan bir sülale vücuda gelsin, kendi gidince yerinde (tahtında o) kalsın.

Buyurdı itdiler dīvān-ı devlet
Gelüb cemᶜ oldılar erkān-ı devlet

Emretti, devlet divanı yaptılar, devlet büyükleri gelip toplandılar.

21b

Didi iy ᶜāḳıl ü dānā olanlar
Cihān aḥvāline bīnā olanlar

"Ey akıllı ve bilgin olanlar, cihanın hallerini görücü olanlar!" dedi.

Ser-ā-ser cüst [ü] cū idüñ cihānı
Getürüñ bir nigārından nişānı

"Dünyayı baştan başa arayın, bir güzelin izini bulun getirin!

Buluñ bir nāzenīn pākīze cevher
Görüñ bir bākire nā-süfte gevher

Nazlı, saf bir cevher bulun, bakire, evlenmemiş güzel bir kız bakın!

Ümīẕüm var ᶜināyet ide maᶜbūd
Gele andan vücūda dürr-i maḳṣūd

Yaratan bağışlar, ondan arzu edilen inci vücuda gelir ümidindeyim

Doġa ol burc-ı devletden bir aḫter
Cihānı gün gibi ide münevver

o devlet burcundan bir yıldız doğar ve cihanı güneş gibi nurlandırır (ümidindeyim)."

Ayaġ üzre ṭurub bir merd-i dānā
Duᶜā itdi yir öpdi didi şāhā

Bilgin bir kişi ayağa kalkıp dua etti, yeri öptü (ve) Ey Şah, dedi:

Meger kim Milk-i Tūrān içre iy şāh Ki vardur Saḳlaba şehrinde bir māh	*"Ey Şah, ancak Turan ülkesinde Saklaba şehrinde ay (gibi bir güzel) vardır.*
Anuñ bir duḫteri var adı Meryem Olur her sözi cān zaḫmına merhem	*Onun bir kızı var, adı Meryem, her sözü can yarasına merhem olur*
Virür ölmişlere ᶜĪsā gibi cān Şehüñ andan olur derdine dermān	*İsa gibi ölmüşlere can verir, şahın derdine ondan derman olur.*
Ṭoḳındurmamış anuñ dest-i eflāk Eline etegine ḫār u ḫāşāk	*Feleklerin eli onun eline eteğine çer çöp değdirmemiş.*
Naẓīri yoḳ o māhuñ devr içinde Ne milk-i ⟨ü⟩ Rūm [ü] Şām ne milk-i Çin'de	*O ayın devir içinde benzeri yok; ne Rūm ve Şam ülkesi, ne Çin ülkesinde.*
Eger biñ yıl ögersem anı iy şāh Ki yüz biñ ögdügümden artuḳ ol māh	*Ey Şah, onu eğer bin yıl övsem o ay, (bin değil) yüz bin övdüğümden fazladır."*
Temām itdi sözin ḳıldı zemīn būs İşitdi anı bir bir Şāh Ṭaymūs	*Sözünü bitirip yeri öptü, Şah Taymus onu bir bir işitti;*
Muḥabbet ḳanı ḳaynadı ṭamarda Ṭutuşdı āteş-i ḥasret cigerde	*Damar(ın)da aşk kanı kaynadı, ciğer(in)de hasret ateşi tutuştu.*
Bu efsāne aña çün oldı efsūn Alub ᶜaḳlını itdi mest ü mecnūn	*Bu efsane onu efsunlayınca, aklını alıp sarhoş ve deli etti.*
22a Şehüñ varidi bir ᶜākil vezīri Cihān milkinde olmazdı naẓīri	*Şahın akıllı bir veziri vardı, dünyada benzeri bulunmazdı.*
Müferriḥ ādemidi Şādkām nām Geçürmişdi niçe dürlü serencām	*İçaçıcı biriydi adı Şadkam. Çok çeşitli olay (görüp) geçirmişti.*
Buyurdı Şādkām'a Şāh Ṭaymūs Ki iy cānuñ ezel cānumla me'nūs	*Şah Taymūs Şadkam'a buyurdu ki "Ey Ruhu ezelde ruhumla arkadaş olan!*
Virür ilhāmile göñlüm şehādet Murāduma irem ire ᶜināyet	*(Allāh), arzuma kavuşacağımı gönlüme ilham ediyor.*
Çü bildüñ ol mehüñ nām u nişānın Yüri Tūrān'a var ᶜazm eyle yarın	*O ayın ismini ve tarifini öğrendin, yarın Tūran'a var git,*
Araşdur cehdile saᶜy eyle iste İrişdür baña iy yār-ı ḫuceste	*araştır, gayretle çalış, ara, ey uğurlu dost, (onu) bana kavuştur!"*
Eyitdi Şādḳām-ı şādmān-dil Şehā ᶜömrüñ cihānda ola biñ yıl	*Hoşnut gönüllü Şadkam, ey şah, "ömrün cihanda bin yıl olsun!" dedi.*
Buyurduñ başum üstine varayın Yā özin yā nişānın aparayın	*"Emrettin, başüstüne, varayım; ya kendini ya da izini getireyim.*

Şehā vardur ümīzüm devletüñde
Yüz aḳlıġın ḳazanam ḫidmetüñde

Ey Şah devletinde ümidim vardır ki hizmetini görürken yüz aklığı kazanayım.

Ḳılam hüdhüd gibi emrüñ başa tāc
Süleymān'a idem Belḳīs'i muḥtāc

Hüdhüd gibi emrini başıma taç edeyim, Belkis'i Süleyman'a muhtaç edeyim."

Vezīr-i kār-dān-ı ehl-i idrāk
Sefer ḳaydını gördi çüst ü çālāk

İnce düşünceli, işbilen vezir çarçabuk yolculuk hazırlığını gördü.

Getürdi laᶜl ü mercān sīmile zer
Yarar yoldaş u ḳuldaş biñ nefer er

Yakut ve mercan, gümüşle altın, işe yarar yoldaş ve hizmetçi, bin tane yiğit getirdi.

Mühimmātdan nekim varidi aldı
Sefer baḥrına cān fülkini ṣaldı

Erzaktan ne varsa aldı, yolculuk denizine can gemisini saldı.

Mübārek günde bir ferḫunde demde
Gelüb baş ḳodılar ḫāk-i ḳademde

Mübarek günde, uğurlu bir anda, gelip ayak toprağına baş koydular.

Duᶜā alub ṣafā-yı himmetile
Yöneldiler yola ḫoş şevketile

(Padişahın) destek olan rahatlatıcı duasını alıp hoş debdebeyle yola düştüler.

22b Yüridiler niçe hafta niçe gün
Aşub ṭaġ u beleñler deşt ü hāmūn

Dağ taş, çöl ova aşıp birçok hafta birçok gün yürüdüler.

Bu resmile sürüb şām [ü] seḥergāh
Ki Bābek milkine irgürdiler rāh

Bu şekilde akşam sabah (at) sürüp yolu Babek ülkesine eriştirdiler.

Ṣalarlar peş-rev[62] bir merd-i hüşyār
Ki varub Bābek'e keşf ide esrār

Babek'e sırrı açmak üzere akıllı bir adamı öncü gönderdiler.

Varub şāhuñ ḳapusına duᶜālar
Öpüp işigin eyledi şenālar

(Öncü) şahın kapısına duayla varıp eşiğini öpüp, övgüde bulundu.

İcāzet virdiler girdi yüz urdı
Elin ḳavşurdı şāha ḳarşu ṭurdı

İzin verdiler girip yüz sürdü, elini bağlayıp şahın karşısında ayakta durdu.

Duᶜā itdi didi merd-i seḫun-dān
Cihān ṭurduḳça ṭur iy Şāh-ı Tūrān

Dua edip; güzel söz söyleyen kişi(ydi), "Ey Turan Şahı,cihan durdukça durasın!" dedi.

İrişdi ḫidmete şāh-ı cihānuñ
Vezīri Şādkām Ṭaymūs Ḫān'uñ

"Taymus Han'ın veziri Şadkam, cihan padişahının huzuruna vardı.

Muḳaddem pīş-rev ben ḳuluñ iy şāh
Viribidi ki şāhı idem āgāh

Ey şah, şahı haberdar edeyim diye önce ben kulunu gönderdi."

İşitdi oldı ḫandān şāh-ı Tūrān
Buyurdı ḳāşide māl-ı firāvān

Turan şahı işitti, güldü, övgüde bulundu ve bol mal verdi.

---

[62] "piş-rev" şeklinde harekeli. "Peş-rev" kelimesinin aslı "pīş-rev" dir.

Ne deñlü varise ḫidmetde cündi
Buyurdı cümlesi heb ata bindi

Hizmetini gören ne kadar asker varsa emretti, hepsi at bindiler.

Biner şehrüñ nekim var ḫāṣ u ᶜāmı
Bile ḳarşuladılar Şādkām'ı

Bütün şehir halkı hep birlikte Şadkam'ı karşıladılar.

Alub ḳondurdılar bir ḫoş maḳāma
Selam virmezidi Dārü's-selām'a

Getirip cennetten daha güzel bir makama oturttular.

Pes andan çekdiler çoḳ nüzl ü niᶜmet
Şerāb ü şemᶜ ü şāh[ī]‹d› şehd ü şerbet

Ondan sonra hayli misafir yemeği ve nimet getirdiler;şarap,mum,helva,şeker ve şerbet.

Nekim taᶜẓīm ü tekrīm varise heb
Ki tertīb üzre idiler müretteb

Ne kadar izzet ve ikram var ise hepsi gerektiği gibi yerli yerinceydi.

Pes andan şāh-ı Tūrān itdi dīvān
Gelüb cemᶜ oldılar aᶜyān u erkān

Ondan sonra Turan şahı divanı topladı ileri gelenler gelip toplandılar.

23a Şehüñ dīvānına ḫoş şöhretile
Getürler Şādkām'ı şevketile

Şahın divanına hoş şöhret (ve) azametle Şadkam'ı getirirler.

Döşediler bisāṭı geldi niᶜmet
Yinildi ḫoş içildi şīr ü şerbet

Yaygı döşediler nimet(ler) geldi, hoşça yenildi, süt ve şerbet içindi

Ḳaşuġı cümlesi elden ḳodılar
Yinilen niᶜmetüñ şükrin didiler

Hepsi kaşığı elden bıraktılar, yenilen nimetin şükrünü ettiler.

Ṭaᶜāmile vü luṭfile ṭoyurdı
Edeb birle dönüb ḥālini ṣordı

(Şah, Şadkam'ı) yemek ve iyi muamele ile doyurdu, edeple yönelip halini sordu.

Ayaġ üstine ṭurdı şād-mān şād
İcāzet aldı itdi söze bünyād

(Şadkam) memnun ve hoşnut ayağa kalktı, izin aldı ve söze girdi.

Didi biñ ᶜizzetile Şāh Ṭaymūs
İder yüz biñ selām eyler zemīn būs

Bin türlü hürmetle dedi ki "Şah Taymūs yüz bin selam eder, yer öper.

İdüb ṭapuña yüz biñ ᶜizz ü nāzı
Ki vardur ḫāk-i pāyuña niyāzı

Bir arzusu olduğu için ayağının toprağına düştü.

Nekim varise esrār-ı żamāyir
Yazılmış nāmede heb evvel āḫir

Anlatmak istediklerime dair baştan sona ne varsa, hepsi (şu) mektubta yazılıdır."

Çıḳardı bir mübārek nāme mevzūn
Gümişden kāġıdı var ḫaṭṭı altun

Bir ölçülü mübarek mektup çıkardı kağıdı gümüş yazısı altın idi.

Belīġ inşāyile neṣri yazılmış
Faṣīḥ elfāẓile naẓmı düzülmiş

Süslü nesirle yazılmış ve , şiiri açık/anlaşılır idi.

Öpüb ḳor nāmei şāhuñ öñinde
Ṭurub medḥ ü s̱enā eyler ṣoñında

Mektubu öpüp şahın önüne koyar, sonra ayakta durup medh ve övgüde bulunur.

Alub taᶜẓîmile ol nâmei şâh Öpüb başına ḳor ḫoş bârekallâh	*Hoş! barekallâh! Şah hürmetle o mektupu alıp, öpüp başına koyar.*
Pes andan mihrile mührini aldı Gözine sürdi göz ḫaṭṭına ṣaldı	*Daha sonra şefkatle düğümünü çözdü, gözüne sürdü, yazıya göz attı.*
Yazılmış ḥüsn-i ḫaṭṭile muḥaḳḳaḳ i nâme be-nâm-ı Ḥażret-i Ḥaḳ	*Muhakkak yazı stiliyle "Allâh'ın adıyla"* Ser- *başlıyordu.*
Cihânı yoğiken var eyleyen ol Her işde ḳudret iẓhâr eyleyen ol	*"Cihanı yok iken var eden O, her işte kudretini gösteren O.*
23b Anuñ emrinden oldı cümle mevcûd Virür mevcûda ne kim[63] itse maḳṣûd	*Bütün varlıklar Onun emriyle oldu. Varlıklara arzu ettiğini verir."*
Pes andan âsitânıña sürüb yüz Duᶜâ-yı devletüñde gice gündüz	*(Mektup şöyle devam eder:) "gece gündüz devletine duacıyız, eşiğine yüz sürüp*
İderüz ṣıdḳıla devlet duᶜâsın Ḳıluruz ḳapuña ḫidmet duᶜâsın	*devletine ve kapına samimi dualarda bulunuyoruz.*
Şenâdan ṣoñra şâh-ı kâm-râna Sürüb yüz ᶜaczile yüz âsitâna	*Saadetli padişaha övgüden sonra eşiğine acizane yüz sürüp (deriz ki):*
Dünüñ ḳadr ola günüñ ᶜîd-i nevrûz Niyâzmend-bendeyüz iy şâh-ı pîrûz	*Gecen kadir (gecesi) gündüzün nevruz olsun! Ey kutlu padişah, yalvaran köleyiz.*
İşitdüm devletüñ burcında iy mâh Ṭulûᶜ itmiş güneş mânendi bir mâh	*Ey ay (gibi olan) işittim ki devletinin burcunda güneş gibi (parlak) bir ay doğmuş.*
Ḳuṣûrum yoḳ serîr-i salṭanatda Müyesserdür murâdum her cihetde	*Saltanat tahtında eksiğim yok, her bakımdan istediğim nasip olmuştur.*
Serümde efser-i ser-tâc-ı devlet Velî burc-ı nesebde yoḳ saᶜâdet	*Başımda devlet tacı (var), fakat soy burcunda mutluluk yok.*
Bitürmedi diraḫtı ᶜömrümüñ gül Ola bâğumda benden ṣoñra bülbül	*Benden sonra bahçemde bülbül olsun diye ömür ağacım gül vermedi.*
Sizüñle gerçi ẓâhirde cüdâyuz[64] Velî fıṭrat deminde âşinâyuz	*Sizinle her ne kadar uzak görünsek de yaradılış meclisinden tanıdığız.*
Bizi yad eyleme luṭf eyle yâd it Bu maᶜnîde yiridür ᶜadl [ü] dâd it	*Bizi yabancı sayma, lütfedip hatırla, bu anlamda adalet ve insaf etmenin yeridir.*
Ṣafâ-yı himmetüñden eyleme dûr Ḳoma ḫâk-i meẕelletde bizi ḫor	*Yardımının zevkinden bizi mahrum etme. itibarsızlık toprağında bizi hor bırakma.*

[63] "nekim" şeklinde bitişik yazılmış.
[64] "cüẕâyuz" şeklinde yazılmış.

Niyāzmendüñ niyāzın ḳıl icābet Kerem göstergil iy kān-ı kerāmet	*Yalvaranın yalvarısına cevap ver,ey cömertlik madeni, bağışta bulun!*
Yetişdür himmetüñden baña behre Şeref virsün Güneş bezmine Zühre	*Yardımından bana nasip ulaştır, Zühre, güneş meclisine şeref versin.*
Ḳırān-ı mihr ü meh çün ola vāḳiᶜ Ṭoğa bir Müşterī-baḫt Zühre-ṭāliᶜ	*Ay ve güneşin kıranı gerçekleşince bir Müşteri bahtlı, Zühre talihli doğsun.*
24a Güneş gibi cihānı ide pür-nūr Ṣafāyile ola yiryüzi maᶜmūr	*Güneş gibi cihanı nur doldursun, neşeyle yeryüzü bayındır olsun!*
Sebeb olmağa himmet eyleñ iy şāh ᶜİnāyet eyleye luṭfından Allāh	*Ey şah, yardım etmen için Allāh'ın lütf etmesini dilerim!*
Dil ü cān ola luṭfuñ birle ābād Ki bāḳī ᶜömr [ü] devlet müstedām bād	*Lütfunla, ömrüm sonsuz, devletim sürekli, can u gönlüm şen olsun!"*
Oḳudı nāmesini nām-dāruñ Rumūzın bildi nedür aṣlı kāruñ	*Şöhretli (padişah)ın mektubunu okuyup ne demek istediğini anladı.*
Tefekkür itdi ṭaldı baḥr-ı fikre Yetişdi nāgehān bu dürr-i bikre	*Düşündü, fikir denizine daldı, birden şu dokunulmamışparlak fikre ulaştı.*
Ola mı buncılayın dürr-i devlet İde Ṭaymūs Şāh ben ḫāke ᶜizzet	*"Bunun gibi devlet incisi olur mu ki Taymus Şah ben(im gibi) toprağa onur versin!*
Zihī devrān-ı devlet baḫt [ü] iḳbāl Sitāremde mübārek geldi bu fāl	*Bizim için ne büyük devlet bravo! Bu fal yıldızımıza uğurlu geldi."*
Bu şādīden buyurdı şāh Bābek Ben anuñ ḳulıyın ḳızum kenīzek	*Bu sevinçle Şah Babek "Ben onun kuluyum, kızım (da) cariyesidir." buyurdu.*
Egerçi yoḳ liyāḳat olavuz ḳul Biḥamdillāh keremden itdi maḳbūl	*"Kul olmaya liyakatımız yoksa da Allāh'a hamdolsun bize lütfuyla değer verdi.*
Buyurdı cümle illeri ḳıġırduñ Temām ḳırḳ gün dügün olsun çağırduñ	*Bütün şehirleri tellal çıkarın, davet edin, tam kırk gün düğün olsun" diye emretti.*
Götürüñ bīdādı[65] almañ ḫarācı Ḳonuḳlañ niᶜmetile ṭoḳ u acı	*"Zulümü kaldırın, haracı almayın, açı-toku nimet(ler)le ağırlayın!*
Arada ḳalmasun bir kimse ġamnāk Kim olsun bay ü yoḫsul heb feraḥnāk	*Farkedilmeyen, üzgün tek kişi kalmasın, öyle ki zengin, yoksul herkes sevinsin."*
Nidā oldı dirildi ḫalḳ-ı ᶜālem Şehenşāha ne ᶜars oldı muᶜaẓẓam	*Seslenildi, bütün halk toplandı, padişah olağanüstü sevindi.*

[65] Kelimenin orijinal metindeki yazılış şekli (bidᶜatı) "sünnete muhalif, islami terminolojide peygamberden sonra ortaya çıkan anlayış ve yorum" anlamlarına gelir. "Bīdād" (zulüm) kelimesi kastedilmiş olmalıdır.

Naṣīb oldukça her kişi zevāda
Yiyüb yād itdiler şāhı du°āda

Herkes nasibince azıktan yedi, duada şahı andı.

Temām ḳırḳ gün dügün oldı dün ü gün
Neşāṭ[66] [ü] şevḳile ḫatm oldı dügün

Tam kırk gün, gece gündüz düğün oldu, sevinç ve neşeyle düğün sona erdi.

24b Yirine yitdi cümle resm ü āyīn
Buyurdı şāh olundı °aḳd-i kābīn

Bütün tören ve merasim yerine getirildi, şah emretti, güveğinin geline mihir sözleşmesi yapıldı. .

Ulular cem° olub gördi cehāzın
Yazub defter iderler çoğın azın

Büyükler toplanıp çeyizini gördü, çoğunu azını yazıp listelediler.

Donatdılar °arūsı zīverile
Ki başdan ayaġa dek gevherile

Baştan ayağa takılarla gelini süslediler.

Düzerler bir maḥaffe[67] ḫūb-mevzūn
Ṭutarlar üstine çetr-i hümāyūn

Güzel ölçülü bir deve eğeri hazırlayıp üstüne padişah gölgeliği tutarlar.

Seḥerden yüklenildi bār büngāh
Oturdı ol muraṣṣa° hevdece māh

Erkenden yükü, sandığı yüklenildi, ay (gibi gelin), süslü deve mahfesine oturdu.

Ḳoşarlar bir niçe pākīze duḫter
Olalar ol mehüñ yanında aḫter

Pırıl pırıl bir sürü kızı katarlar ki o ayın yanında yıldız olsunlar.

°Afīfe niçe biñ mestūre ḫātūn
Müretteb cümlenüñ geydügi altun

İffetli binlerce tesettürlü kadın, yerli yerince hepi altın(dan) giysili.

Buyurdı Şāh Bābek bindi leşker
Revān oldı yola serheng ü server

Şah Babek emretti, asker atlandı, çavuş-reis (amir-memur) yola düştü.

Bir aylıḳ yola deñlü bile gitdi
O māhı bir niçe menzil iletdi

Bir aylık yola kadar birlikte gitti, o ay (gibi güzeli) epeyce götürdü.

Eyitdi Şādkām'a Şāh Bābek
Bizüm degül sizüñdür bu kenīzek

Şah Babek Şadkam'a "Bu kızcağız bizim değil sizindir." dedi.

Olubdur nāzile perverde bu gül
İdemez ḫār-ı hicrāne taḥammül

"Bu gül nazla büyütüldü,ayrılık dikeninine dayanamaz.

Umaruz ṭutasın gül gibi anı
Ki bülbül gibi itmeye fiġānı

Onu gül gibi tutacağınızı umarız, bülbül gibi feryad etmesin.

Gözümüñ nūrıdur bu nūr-i dīde
Cihān ü cāndan olmışdur güzīde

Bu göz nuru gözümün nurudur. dünyadan ve candan ileridir.

Serīr-i cānda göñlümüñ sürūrı
Yoḳ ansuz ṭatlu cānumuñ ḥużūrı

Can tahtında gönlümün sevinci, onsuz tatlı canımın huzuru (da) yoktur."

---

[66] "Nişâtü" şeklinde harekeli.
[67] "mahâfe" şeklinde yazılmış.

Ḳızın bağrına başdı gözin öpdi
Naṣīḥat ḳıldı arḳasını yepdi[68]

Kızını bağrına bastı, gözünü öptü, nasihat etti, sırtını okşadı.

25a Şaçub nergisleri gül üzre şebnem
Atası ayağına düşdi Meryem

Nergis (göz)leri gül (yanağı) üstüne çiğ saçıp Meryem babasının ayağına düştü.

Öpüb sürdi yüzini ol dil-efrūz
Derūndan eyleyüb āh-ı ciger-sūz

O gönül aydınlatan (gelin) içten ciğer yakan ah çekip öpüp yüzünü sürdü.

Duᶜā idüb eyitdi Meryem'e şāh
Sizi ıṣmarladuḳ Allāh[a][69] iy māh

Şah, Meryem'e dua edip ey ay (gibi güzel) sizi Allāh'a emanet ettik, dedi.

Belālar bağlu yollar açıḳ olsun
Cefālar az u raḥatlar çoḳ olsun

Belalar bağlı, yollar açık olsun, sıkıntılar az, keyifler bol olsun.

Yöneldi yola atlar döndi Bābek
Ġam u ġuṣṣayla gitdi şehrine dek

Atlar yola yöneldi, Babek döndü. şehrine kadar keder ve üzüntüyle gitti.

Bu yaña Şādḳām şevḳile dil-şād
Giderdi sürᶜatile nitekim bād

Bu tarafta Şadkam coşkulu, sevinçli, rüzgar gibi süratli gitmekteydi.

Yitişdi yidi günlük yolı ḳaldı
Beşāret piş-revini şāha ṣaldı

Yetişti, yedi günlük yolu kaldı, müjde öncüsünü şaha gönderdi.

Beşīr irdi beşāret virdi şāha
Şeref birle saᶜādet virdi māha

Müjdeci şaha müjde verdi, ayı yüceltip mutlu etti.

Didi iy şāh-ı ᶜālem müjdegānī
İrişdi Şādkām ḫoş şād-mānī

Ey cihan padişahı dedi, müjde Şadkam Şadkam hoşnut ve mutlu olarak döndü.

Getürdi cisme cān ü cāna cānān
İrürdi zaḫme merhem derde dermān

Cisme can, cana sevgiliyi getirdi. yaraya merhem, derde derman kavuşturdu.

Ḫaberdār oldı Ṭaymūs bu ḫaberden
Buyurdı muştuluḳ çoḳ sīm ü zerden

Taymūs bu haberi alınca, müjde bahşişi olarak altın ve gümüş verdi.

Ṣafāī şādlıḳla[70] taḫtdan indi
Buyurdı cümle leşker ata bindi

Gönlü şen olarak sevinçle tahttan indi, emretti, bütün asker ata bindi.

Yidi günlük yola dek naḫ[71] u kemḫā
Döşetdi yollara dībā-yı zībā

Yedi günlük yola kadar kıymetli halı, ipek ve canfes kumaş(lar) döşetti.

Ulu kiçi ḳamū heb ḳarşu çıḳdı
Ṣanasın yedi deryā ṭaşdı aḳdı

Büyük küçük herkes karşıladı, sanki yedi deniz taşıp aktı.

Tozub yirler yüzi ṭutdı cihānı
Bulut gibi büridi ās-mānı

Yerler tozuyup dünya yüzünü tuttu, bulut gibi gökyüzünü kapladı.

---

[68] "yipdi" şeklinde harekeli.
[69] Datif eki harekeyle verilmiş.
[70] "şāẕlıḳla" şeklinde yazılmış.
[71] "nāḫ" şeklinde yazılmış.

25b

Şeref burc[ı][72] mişāli hevdec-i māh
Bulutdan gün gibi göründi nāgāh

Şeref burcu gibi, ayın at üstündeki kabini ansızın buluttan güneş gibi parladı.

Göricek māhı Ṭaymūs-ı cihān-bīn
Eli bağlı gibi gösterdi Pervīn

Dünyayı gören Taymūs, ayı görünce ülker yıldızı gibi eli bağlı durdu.

Şu deñlü ṣacdı üstine zer ü sīm
Ki ṭoldı altun aḳçayla ol iḳlīm

Üstüne o kadar altın ve gümüş saçtı ki o ülke altın parayla doldu.

Hezārān şöhretile şehre irdi
Ḳamer gibi ki burc-ı Mihre irdi

(Gelin) pek gösterişli olarak şehre (ulaştı. Sanki) ay güneş burcuna girdi.

Getürdiler ᶜarūsı gerdegine
Felekden ṣan güneş indi zemīne

Gelini gerdek odasına getirdiler, güneş gökyüzünden yere inmiş gibi oldu.

Ḳırān eyledi Bercīsile Nāhīd
Müşerref oldılar Māhile Ḫūrşīd

Nahid Bercis ile kıran etti, ay ile güneş şereflendiler.

Çün oldı iki cān bir yire vāṣıl
Nekim varise maḳṣūd oldı ḥāṣıl

İki can bir yerde buluşunca arzu edilen ne varsa meydana geldi.

Seḥāb-ı ṣulbi şāhuñ dökdi bārān
Nice bārān ki ol bārān-ı nīsān

Şahın soy bulutu yağmur döktü, Nisan yağmuru gibi (yağdı).

Ḳapar bir ḳaṭre kim deryāya beñzer
Saᶜādet burcı üzre aya beñzer

Saadet burcunda aya benzeyen, denize benzeyen bir damla aldı.

Ṭoḳuz ay itdi çün Meryem taḥammül
Vücūda geldi bir gül yüzlü bülbül

Meryem dokuz ay katlanınca bir gül yüzlü bülbül (gibi ağlayan çocuk) dünyaya geldi.

Ṭulūᶜ eyledi bir ay Müşterī-baḫt
Şerefde āf-tāb-ı ās-mān-taḫt

Müşteri talihli bir ay doğdu, şerefte gökyüzünü taht eden güneş(ti).

Żiyā virdi zemīn ü ās-māna
Ṣafā-baḫş eyledi cān ü[73] cihāna

Yere, göğe ışık verdi, cana ve cihana huzur bağışladı.

Yüzinde mihr-i devlet nūrı raḫşān
Saᶜādet gevheri farḳına efşān

Yüzünde devlet güneşinin nuru parlak, başın(d)a mutluluk cevheri ışıl ışıl.

Getürdiler şāha rūşen ḫaberler
Ḳulağına ṭaḳarlar ṣan güherler

Şaha (göz)aydın haberleri getirdiler, sanki kulağına küpeler taktılar.

Didiler müjdegānī müjdegānī
Müşerref eyledüñ cümle cihānı

"Müjde müjde!" dediler, "Bütün cihanı şereflendirdin;

---

[72] Akuzaṭif eki harekeyle verilmiş.
[73] "cānü" şeklinde bitişik yazılmış.

26a	Bilüñden geldi bir oğlan cihāna Ola arḳa zemīn ü ās-māna	*sulbünden yere göğe koruyucu olacak bir oğul dünyaya geldi."*
	Cihānuñ nām-dārı kām-kārı Zemīnile zemānuñ şehr-yārı	*Dünyanın namlısı, arzusuna kavuşmuşu, zamanın ve mekanın padişahı*
	İşitdi Şāh Ṭaymūs oldı ḫandān Yire yüz urdı itdi şükr-i Yezdān	*Şah Taymüs duyunca sevindi yüzünü yere sürdü Allāh'a şükr etti.*
	Bağışlar müşdegāna niçe kişver Niçe yük laᶜl ü mercān sīmile zer	*Müjdeyi verene bir çok şehir, bir çok yük yakut ve mercan, altın, gümüş bağışladı.*
	Revān ṭurdı yirinden cüst ü çālāk Ṣafādan dil güşāde cān feraḫ-nāk	*Çarçabuk yerinden kalktı, neşeden gönlü açık, ruh(u) şen*
	Gelüb üstine ṣaçdı laᶜl ü mercān İder ol cāniçün biñ cānı ḳurbān	*gelip (çocuğun) üzerine yakut ve mercan saçıp, o can için bin can kurban eder.*
	Güher dürci gibi biñ ᶜizzetile Ṣunarlar şāh eline ḥürmetile	*(Onu) cevher kutusu gibi özenle, hürmetle, şahın eline verirler.*
	Hezārān rağbetile aldı ṣulṭān Nitekim gevheri gevher-fürūşān	*Sultan kuyumcunun cevheri (aldığı gibi) binlerce özenle (çocuğu) tuttu.*
	Saᶜādet nūrını görüb yüzinde Ṣafāyile öper iki gözinde	*Mutluluk nurunu yüzünde görüp, gönül şenliğiyle iki gözünden öptü.*
	Buyurdı şādlıḳlar Şāh Ṭaymūs Çalub ṭabl u naḳḳāre dögdiler kūs	*Şah Taymus eğlence emretti, davul ve nekkare çalıp kös dövdüler.*
	Beşāret itdiler ḳırḳ gün temāmet Sevindi ḫalḳ ṭonandı il vilāyet	*Tam kırk gün müjdelediler, halk sevindi, il ve vilayetler süslendi.*
	Götürüb bidᶜat[74] ü bāc u ḫarācı Ḳamu ḫoş-dil iderler ṭoḳ u acı	*Zulüm, vergi ve haracı kaldırıp, bütün aç ve toku memnun ederler.*
	Meger kim olmamışdı Şādḳām'uñ Ne oğlı ne ḳızı ol nīk-nāmuñ	*Oğlu ve kızı olmayan iyiliğiyle tanınmış Şadkam'ın*
	Ki ṭopı devletinüñ göge ağdı Anuñ daḫı o gice oğlı ṭoğdı	*devletinin topu göğe yükseldi, onun da da o gece bir oğlu dünyaya geldi..*
	Getürdiler aña daḫı beşāret İşitdi Şādḳām şād oldı ğāyet	*Ona da müjde getirdiler, Şadkam duyup pek sevindi.*
26b	Yitişdi gördi bir ferzāne ferzend Müyesser eylemiş aña Ḫudāvend	*Vardı, Allāh'ın kendisine seçkin bir oğul nasip ettiğini gördü.*

[74] Kelimenin orijinal metindeki yazılış şekli (bidᶜatı) "sünnete muhalif, islami terminolojide peygamberden sonra ortaya çıkan anlayış ve yorum" anlamlarına gelir. "Bīdād" (zulüm) kelimesi kastedilmiş olmalıdır. Kelime 656. beyittede aynı imla şekliyle kullanılmış.

Ḥaḳḳ'a şükr itdi ḫalḳa ḳıldı iḥsān
Üleşdürdi zer ü sīm kesdi ḳurbān

Hakk'a şükredip halka bağışta bulundu, altın, gümüş paylaştırdı, kurban kesti.

Buyurdı Şāh Ṭaymūs Şādkām'a
Ṣalā eyleñ dirilsün ḫāṣa ᶜāma

Taymûs Şah, Şadkam'a buyurdu ki "Duyurun herkes toplansın!

İdüñ şāhāne bir ᶜālī velīme
Cihān ḫalḳını ġarḳ eyleñ naᶜīme

Şahane, büyük bir şölen düzenleyin, cihan halkını bolluğa gömün!

Cihānda her ne dürlü olsa niᶜmet
Bu meclisde olunsun ol temāmet

Dünyada her ne türlü nimet varsa bu mecliste hepsi bulunsun!"

Ṣalā oldı dirildi ḫalḳ-ı enbūh
Ki ṭoldı şehr ü ṣaḥrā vādī vü kūh

Duyuruldu, kalabalık halk toplandı, öyle ki şehir ve ova, vadi ve dağ doldu.

Getürdiler şu deñlü ḫūn-ı iḥsān
Pür oldı yir yüzi niᶜmetle yeksān[75]

O kadar lütuf yemeği getirdiler ki bütün yeryüzü yemekle doldu.

Buyurdı yine Ṭaymūs-ı cihāndār
Didi yoḳlañ efāżılden nekim var

Cihan padişahı Taymûs bu defa "Araştırın bilginlerden kimler var?"diye emretti.

Dirildi bir yire cümle efāżıl
Her ᶜilme ḥāmil ü her fende kāmil

Bütün faziletlere sahip, her ilme vakıf her türlü bilgide yeterli.

Raṣaddan ᶜilm-i zīc[76] iḫrāc idenler
Burūc aḥkāmın istiḫrāc idenler

Astrolojiden ölçüm/hesap ilmi satanlar burçların durumunu manalandıranlar,

Kevākib seyrinüñ sırrın bilenler
Nücūm aḥkāmınuñ şerḥin ḳılanlar

yıldızların gidişinin sırrını bilenler, ne anlama geldiğini açıklayanlar.

Ararlar menzilin ol māhtābuñ
Bulurlar ṭāliᶜin ol āf-tābuñ

O mehtabın konumunu arar, o güneşin talihini bulurlar.

Ṭutarlar ṭāliᶜinden irtifāᶜı
Görürler iftirāḳı ictimāᶜı

Talihinden yükselişi tutar, ayrılık (ve) kavuşmanın olduğunu görürler.

Bulurlar necmini evc-i şerefde
Ḫuceste tā ebed burc-ı şerefde

Yıldızını şerefin doruğunda, sonsuza kadar şeref burcunda kutlu bulurlar.

Didiler iy şeh-i ferḫunde-aḫter
Ḫudā bilür ne olur ḫayr eger şer

"Ey bahtı uğurlu şah!" dediler. "Neyin hayır veya şer olduğunu Allāh bilir.

27a Göründi ṭāliᶜinde key saᶜādet
Cihān milkine ḥükm ide temāmet

(Çocuğun) talihinde oldukça mutluluk görünüyor, dünyaya hükm ede(r),

Şeref birle bu mihr-i ᶜālem-efrūz
Güneş gibi olur dünyāya pīrūz

şerefle bu alemi aydınlatan güneş (olur), güneş gibi dünyaya hayırlı olur.

"yiksān" şeklinde harekeli.
"zec" şeklinde yazılmış.

Ne milke ḳaṣd iderse ola mālik
Ne yola seyr iderse ola sālik

Hangi ülkeye yönelse sahip olur, her yolun yolcusudur.

Delīm yıllar cihān içinde devrān
Sürüb ola yedi iḳlīme sulṭān

Bir çok yıl dünyada devran sürüp yedi iklime sultan olur.

Temām on dört yaşına iricek şāh
Münevver bedr-i kāmil olıcaḳ māh

Şah tam ondört yaşına varınca ay (gibiyken) nurlu dolunay olacak.

Şikār üstinde iy şāh-ı cihāngīr
Ola bir āhūnuñ ᶜışḳına naḫcīr

Ey cihan padişahı, ava gider, bir ceylanın aşkına av olur.

Yatağı Ġaznī ola ol ġazāluñ
Ḫayāline düşer şāh ol ḫayāluñ

O ceylanın yatağı Gazni ola, şah o gölgenin hayaline düşer.

ᶜİẕārı cennet ola adı ᶜAẕrā
Ṭutağı kevs̱er ola ḳadı ṭūbā

Yanağı cennet adı Azra ola(bilir), dudağı kevser boyu tuba ola...

Temāmet rubᶜ-ı meskūni ser-ā-ser
Araya isteye kişver-be-kişver

Bütün karaları baştanbaşa ülke ülke aramayı isteye...

Cihān milkini seyr ide ᶜacāyib
Göre ġurbetde çoḳ dürlü ġarāyib

Dünyayı hayretle gezip gurbette çok türlü garip şeyler göre...

Şikāra getüre āḫir şikārın
Ola ḥükmine fermān ol nigārīn

Sonunda avını avlaya, o put gibi güzel hükmüne boyun eğe...

Bulardan bāḳi ḳala nesl-i sulṭān
Ola taḫtuñda ḥākim niçe devrān

Bunlardan sultan nesli geriye kala... Tahtında çok zamanlar hükm ede(ler)...

Hem ola Ṣādkām oğlı vezīri
Ḳamu işde muᶜīni vü müşīri

Şadkam'ın oğlu da her işte yardımcısı ve danışmanı, veziri ola...

Cihānuñ acısından ṭatlusından
Göreler eyüsinden yatlusından

Dünyanın acısını, tatlısını, iyisini kötüsünü göreler.

Budur ᶜilmile maᶜlūm olan iy şāh
Ḳalanını kemāhī bilür Allāḥ

Ey şah, ilmile malum olan bundan ibarettir, kalanını olduğu gibi Allāh bilir.

27b Çü māᶜlūm oldı Ṭaymūs'a bu ḥikmet
Şükürler ḳıldı Ḥaḳḳ'a aldı ᶜibret

Bu hikmet Taymūs'a malum olunca Hakk'a şükr edip ders aldı.

Didi minnet ki Ḫallāḳ-ı ḫalāyıḳ
Baña luṭf itdi bir ferzend-i ᶜāşıḳ

"Şükür ki varlıkların yaratıcısı bana aşık bir oğul bağışladı." dedi.

Buluñ aña münāsib bir güzel ad
K'ola ᶜāşıḳlar içre ḫayrile yād

"Ona uygun güzel bir ad bulun da aşıklar içerisinde hayırla anılsın!"

Araşdurdı cihānı her bir ᶜāşıḳ
Didiler ittifāḳī aña Vāmıḳ

Her bir aşık cihanı araştırdı,oybirliğiyle ona Vamık dediler.

Çü Vāmıḳ oldı şāh adı muᶜayyen
Didiler Şādkām oğlına Behmen

Vamık adı kararlaştırılınca Şadkam'ın oğluna (da) Behmen dediler.

Boyınca yazdılar taᶜvīẕ-āyet
Küsūfdan eyleye şemsi himāyet

Güneşi tutulmaktan korusun diye boyunca nazar ve kötülük için ayet yazdılar,

Taṣadduḳ itdiler çoḳ sīmile zer
Ḳolına taḳdılar ḳıymetlü gevher

Çok altın ve gümüş sadaka verdiler, koluna kıymetli cevher taktılar.

Pes andan buldılar bir pāk dāye
Ki Zühre gibi ḫidmet ide aya

Ondan sonra iffetli bir dadı buldular ki aya Zühre gibi hizmet etsin.

Hezārān rağbetile ḫidmet itdi
Ki her bir ḫidmete biñ ᶜizzet itdi

Çok özenli baktı, her hizmet için bin (defa) hürmet etti.

Ġıdāsın itdi evvel şīr ḫurmā
K'ideler şīrile şehdi mürebbā

Gıda olarak önce süt ve hurma verdi (sonra) süte bal kattı.

Ṣu yirine aşa ḳatdı gülābı
Yidürdi ḳandı içürdi cülābı

Su yerine yemeğe gülsuyu kattı, şeker yedirdi, gülsuyu içirdi.

Şu resme itdi Dāye aña ḫidmet
Ki bir demde ṭutar bir yılca ḳuvvet

Daye ona öyle hizmet etti ki (küçük Vamık) bir anda bir yıllık kuvvet kazandı.

Çün oldı nāzile perverde ol gül
İrüb bir yaşına ötdi çü bülbül

O gül nazlı büyütülünce bir yaşına girip bülbül gibi öttü.

İrişdi çünki üc yaşına Vāmıḳ
Görenler cān u dilden oldı ᶜāşıḳ

Vamık üç yaşına varınca görenler can u gönülden aşık oldu(lar).

Ṭutub üc nesneyile cismi ḳuvvet
Bulur ḥüsn ü bahāda ᶜizz ü şöhret

Cismi üç şeyle kuvvetlenip güzellik ve değerce, itibar ve şöhret bulur.

28a Ki evvel nefsi nefs-i muṭma'indür
İkinci ḳalbi ḥilmile emīndür

İlk olarak nefsi, arınmış, emin, ikincisi kalbi. yumuşaklıkla güvendedir.

Üçünci Rūḥ-ı Ḳudsī oldı rūḥı
Aña fetḥ itdi Fettāḥ her fütūḥı

Üçüncü olarak Cebrail ruhu oldu, Allāh'ın Fettah ismi ona her fethi açtı.

İrişdi beş yaşına şāh-ı ferrūḫ
Degürmez oldı hīc kimseye pāsuḫ

Kutlu şah beş yaşına vardı, hiç kimseye karşılık vermez oldu.

Olub gün gibi zihni rūşen ü pāk
İder beş ḥissile her ḥissi idrāk

Zihni güneş gibi parlak ve saf olup beş duyu ile her hissi kavrar(dı).

Alurdı her naẓardan ᶜaynı ᶜibret
Ḳulağı diñleridi ᶜilm ü ḥikmet

Gözü her bakıştan ders alır, kulağı ilim ve hikmet dinlerdi.

Meẕāḳı ẕevḳile alurdı leẕẕet
Bulurdı her leṭāfetden ḥalāvet

Damağı zevkle lezzet alır, her latif şeyden hoşlanırdı.

Meşāmı būyı gülden şem alurdı
Dehānı ġonçeden şebnem alurdı

Burnu kokuyu gülden koklardı, ağzı goncadan çiğ alırdı.

İderdi lemsile her ḥissi idrāk
Ḥavās-ı ḫamseyile oldı derrāk

Dokunma ile her hissi idrak ederdi, beş duyu ile kavrardı.

VĀMIḲ[I] MUᶜALLİME VİRÜB ᶜİLM Ü KEMĀL-İ MAᶜRİFET TAḤṢİL İTDÜKDEN ṢOÑRA [77] ŞECĀᶜAT-EHL[İ] OLUB SİLAḤŞŪR OLDUĠIN BEYĀN İDER

(Vamık'ın Hocaya Verilip İlim ve Sanat Tahsil Ettikten Sonra Yiğit Olup Silahşor Olması.)

Görürler oldı her taᶜlīme ḳāyil
Bulurlar bir mürebbī ᶜaḳl-ı kāmil

(Vamık'ı) her eğitime yatkın görür, çok akıllı bir hoca bulurlar.

Mükemmel her ᶜilmde var kemāli
Müzeyyen heb celālī vü cemālī

Her ilimde mükemmel söz sahibi, bütün celal ve cemal güzelliğiyle süslü.

Muṭābıḳ her ᶜilimde ḳavle fiᶜli
Ne müşkil varise eyler tesellī

Her ilimde söz ve eylemi uyumlu, ne problem olsa çözüm üretici.

Mübārek ṭāliᶜi adı Ḫuceste
Ki iḳbāli açuḳ idbārı beste

Talihi uğurlu, adı Huceste, bahtı açık, bahtsızlığı bağlı.

Getürler Müşterī'ye ol hilāli
Kim ola bedr ü kesb ide kemāli

O hilali Müşteri'ye getirirler ki olgunluğu öğrensin ve dolunay olsun.

28b Ṭutar nabżın arar nāzük mizācın
İder ḳanūnile taᶜlīm ᶜilācın

(Hocası) nabzını tutar, ince tabiatını yoklar, ilacını usulüne uygun olarak öğretir.

Nekim varise tenzīl-i semāvī
Oḳudı ibtidā pīr-i maᶜānī

(Vamık) önce manaların piri (Kur'an-ı Kerim, sonra) ilahî kitapların hepsini okudu.

Ne dilde varise müşkil luġatler
Ḫuceste itdi şāha terbiyetler

Hangi dilde zor lugatler varsa eğitimi, şaha uğurlu oldu.

Uṣūlile fürūᶜın her ᶜulūmuñ
Żamīrin remlüñ aḥkāmın nücūmuñ

Her ilmin köküyle dallarını, remilin içyüzünü, yıldızların ahkamını,

Faḳāhetde ᶜaḳāyidde mesāyil
Ḳamusın itdi ḥal ḳalmadı müşkil

Fıkıh ve Akaid ilmindeki meselelerin hepsini çözdü, problem kalmadı.

Ḳılub ṣarf ᶜömri maḳṣūd itdi taḥṣīl
Muᶜaṭṭal ḳalmadı itmedi taᶜṭīl

Ömür harcayıp tahsili gaye edindi, boş kalmadı, tatil etmedi.

Kelāmile bilüb ᶜilm-i maᶜānī
İderdi şerḥ bedīᶜile beyānı

Manalar ilmini kelamla bilip bedî ve beyan ilmini şerh ederdi.

Taṣavvur ḳıldı dil cān itdi taṣdīḳ
Virür cān manṭıḳı bī-cāna taḥḳīḳ

Gönlü tasavvur eder, canı tasdikler, can(lı) mantığı, cansızı araştırır.

---

[77] Kelime kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.

ᶜArūż ᶜilminde oldı şöyle māhir
Elinde oldı ᶜāciz cümle şāᶜir

Aruz ilminde öyle maharetliydi ki bütün şairler elinden aciz kaldı.

Bedīhī söyleridi naẓm-ı mevzūn
İşidenler diridi dürr-i meknūn

İrticalen ölçülü şiir söylerdi, işitenler kıymetli inci derdi.

Belīġ inşāyile neşri muraṣṣaᶜ
Faṣīḥ elfāżile dirdi muṭallaᶜ

Süslü yapıda nesri secili, açık sözlerle parlak söylerdi.

Bedīhī kesbi aḫz itdi ᶜulūmı
Ḥisāb-ı defter ü ᶜilm-i ruḳūmı

İlimleri, defter hesabını ve harf ilmini delilsiz kabullendi.

Bilüb her ᶜilmi ögrendi kitābet
Yazub ḫoş ḥüsn-i ḫaṭ virdi letāfet

Her ilmi öğrendi, kitabe yazıp hüsn-i hat ile güzellik verdi.

Yazardı ḫaṭṭ-ı laᶜlī ḫaṭṭ-ı yāḳūt
Virürdi gözlere nūr cānlara ḳūt

Hatt-ı lali ve hatt-ı yakutı yazardı, gözlere nur ruhlara bereket verirdi.

Muḥaṣṣal on iki ḫattī raḳamdan
Yazardı cümlesini bir ḳalemden

Sözün kısası on iki hat yazısından hepsini aynı güzellikte yazardı.

29a Bile şuġl eyledi yanınca Behmen
Kemāl-i ᶜilmile oldı müzeyyen

Behmen (de) yanında meşgul oldu, ilmi yetişkinlikle süslendi.

Bu iki cān ḳamu ᶜilmi mufaṣṣal
Görüb aṣlınca bildiler muḥaṣṣal

Bu iki can sonunda bütün ilimleri ayrıntılı olarak görüp esas(lar)ıyla öğrendiler.

Çü gördi şeyḫ-i kāmil bu iki cān
Ferīd oldı yetişdi fażl-ı Yezdān

Kamil mürşid (olan hocaları) bu iki canı, Allāh'ın faziletiyle yetişmiş görünce

Getürdi bunları Ṭaymūs Şāh'a
Bu iki necmi teslīm itdi māha

bunları Taymūs Şah'a getirip iki yıldızı aya teslim etti.

Didi iy Şarḳ [u] Ġarbuñ şehr-yārı
Cihāndār u cihānuñ tāc-dārı

"Ey Doğu ve Batının padişahı, cihan sahibi ve cihan sultanı!" dedi.

Saᶜādet efserüñ devlet serīrüñ
Felek rāmuñ melek fermān-pezīrüñ

Mutluluk tacın, devlet tahtın, felek boyun eğenin, melek emirkulun (olsun)!

Bu māh-ı bedr ü bu mihr⟨i⟩-i cihān-tāb
Bu şāh-ı kām-yāb bu dürr-i nā-yāb

Bu dolunay ve şu cihanı aydınlatan güneş, bu isteğini bulmuş şah,şu bulunmaz inci

Bu iki māh-ı nev bedr oldı kāmil
Biḥamdillāh maᶜārif itdi ḥāṣıl

bu iki taze ay yetişkin dolunay oldu, hamdolsun mezun oldular.

Ḥaḳ'uñ luṭfıyla ᶜālī himmetüñde
Buları ḥāṣıl itdüm devletüñde

Allāh'ın lütfuyla yüce gölgende, devletinde bunları yetiştirdim."

Beġāyet şād olub ḥaẓẓ itdi Ṭaymūs
Ḫudāya şükr idüb ḳıldı zemīn būs

Taymūs sevindi, son derece memnun oldu. Allāh'a şükr edip yeri öptü.

Buyurdı gördiler ṣoḥbet yarağın
Bir ulu ᶜālī cemᶜiyyet yarağın

Emretti, elit kesime uygun sohbet hazırlığı yaptılar.

Dirildi ehl-i ᶜilm ü ehl-i ḥikmet
Şehenşāh bunlara geydürdi ḫilᶜat

İlim ve marifet ehli toplandı, sultan bunlara mezuniyet cübbesi giydirdi.

Pes andan ᶜandelībin itdi gūyā
Kemālin bilmegiçün oldı cūyā

Ondan sonra bülbülünü konuşturdu, ilmî seviyesini ölçtü.

Şeker tengini açdı laᶜl-i dür-pūş
Söze başladı ṭūṭī-yi şeker-nūş

İnciyi örten kırmızı dudak, şeker çuvalını açtı,şeker içen papağan başladı anlatmaya.

İcāzet irdi Vāmıḳ ḫurrem oldı
Ḥayādan gül yüzi pür-şebnem oldı

Diploma(lar) geldi. Vamık sevindi, utancından gül yüzü çiğle doldu.

29b Yidi ḫoş luṭfile şehd ü şekerler
Didi söz yirine dürr ü güherler

Güzel ihsanla bal ve şekerler yedi, söz yerine inci ve mücevherler söyledi.

Açup Behmen daḫı bülbül gibi dil
Beyān eyledi nekim itdi ḥāṣıl

Behmen de bülbül gibi dil çözüp kazandıklarını ortaya koydu.

Gülistān⟨ı⟩-ı ᶜilimde iki bülbül
Girüb bī-ḥad direrler ḳırmızı gül

İki bülbül ilim bahçesine girip sayısız kırmızı gül toplarlar.

Ḳoḫusından muᶜaṭṭar oldı ᶜālem
Ṣafālar ḥāṣıl itdi cān-ı ādem

Alem kokusundan buram buram koktu, insanın canı huzur buldu.

Oturanlar ṭuranlar ḳıldı taḥsīn
Didiler āferīn şāh-ı ciḥān-bīn

Oturanlar, ayakta duranlar ve cihangörmüş sultan "(Sana) aferin." dediler.

Zihī devlet ᶜaṭā ḳıldı Ḫudāvend
Şehā buncılayın ferzāne ferzend

"Ey şah bunun gibi bilgili oğul... Allāh (sana) ne güzel devlet bağışlamış!

Bağışlasun özin yaş virsün Allāh
Saña bu bülbül-i gūyāy[ı] iy şāh

Ey şah, bu konuşan bülbülü Allāh sana bağışlasın, ömür versin!"

Ulu kiçi duᶜā itdi temāmet
Ḳonuldı yirine her dürlü ᶜādet

Büyük küçük herkes dua etti. her türlü adet yerine getirildi.

MUᶜALLİM TAᶜLİMİ TEMĀM İDÜB ŞEHR-YĀRA İᶜLĀM İTDÜKDE İNᶜĀM-I TĀM İLE MUĞTENİM OLDUĞIN ẔİKR İDER

(Hocanın Eğitimi Tamamlayıp Padişaha Bildirmesi[nden Sonra] Eksiksiz Nimetlerle Zengin Edilmesi)

Açup iḥsān ḳapuşın şāh-ı muḥsin
ᶜAṭālar eyledi olduḳça mümkün

Cömert padişah bağış kapısını açıp mümkün olduğu kadar bahşişler verdi.

Muᶜallim pīre Ṭaymūs-ı Cihān-dār
Buyurdı cāyize tekrār-be-tekrār

Cihan padişahı Taymūs yaşlı hocaya tekrar tekrar ödül(ler) verdi.

Pes evvel yüz ğulām u yüz ḳaravaş
Cevāhirden yanınca niçe yüz ṭaş

Önce yüz köle ve yüz hizmetçi, ilaveten birçok (değerli) mücevher.

Yüz esb ü yüz ḳatır yüz üştür-mest
Ḳaṭārile biri birine peyvest

Diziyle birbirine bağlı yüz at ve yüz katır, yüz paçalı deve.

Naḫ u nā-senc[78] kemḫā şerb-i[79] dībā
Seḳirlāt[80] u dūḫāvī ḫūb-zībā

İpek halı ve ölçülemeyecek kadar kadife kumaş, süslü ince keten kumaş,

30a Virüb bunları ol şāh-ı tüvānā
Didi maᶜẕūr buyur iy pīr-i dānā

O güçlü şah bunları verip, "Ey bilgin pir mazur gör (sana layık değil)." dedi.

Yine ᶜözr eyleyüb didi şehenşāh
Girüdür bāḳī ḫidmet inşaallāh

Sultan yine özür dileyip "İnşallāh ebedi hizmet bundan sonradır." diye ilave etti.

Yüz urub yire pīr-i Müşterī-fer
Açup ağzını dökdi şehd [ü] şe[k]ker

Müşteri yıldızı gibi parlak pir yere yüz sürüp ağzını açıp, bal ve şeker döktü.

Duᶜāya el götürüb ḳıldı nāzı
Göñülden bī-niyāza çoḳ niyāzı

Duaya el açıp naz etti, gönülden muhtaç olmayan (Allāh')a çokça yalvardı.

Didi yā Rābbī luṭf eyle bu şāha
Mürüvvet ḳıl bağışla mihri māha

"Ey Allāh'ım dedi, bu şaha lutfeyle, cömertlik göster, güneşi aya bağışla!

Söyündürme şehenşāhuñ çirāğın
Ḥazāndan ṣaḳlayuvirgil budağın

Padişahın ateşini söndürme, (dalını) budağını sonbahardan koru.

Saᶜādet taḫtı üzre baḫtiyār it
Hemīşe kām-rān ü kām-kār it

Mutluluk tahtı üstünde mutlu et, her zaman arzusuna kavuşmuş ve mesut et!

Dilerin biñli birli ile iy Şāh
Bağışlasun bu māhı saña Allāh

Ey şah bir (söz) ile bin (kez) dilerim (ki) Allāh bu ayı sana bağışlasın!"

Temām oldı duᶜā el yüze sürdi
Edeb birle dönüb yolına girdi

Dua bitti, elini yüzüne sürüp edeple dönüp yoluna gitti.

Zihī devrān zihī devletlü sulṭān
Kim itdi ehl-i ᶜilme bunca ihsān

Ne güzel devran, ne hoş devletli sultan ki ilim sahibine bu kadar bağışta bulundu.

ᶜAceb devrān irişdi gitdi şefḳat
Ne ehline ne ᶜilme ḳaldı rağbet

(Şimdi) Acayip bir devir oldu, merhamet kalktı, ne ilme ne ilim sahibine itibar kaldı.

Eger rağbet umarsañ ḫor olursın
Hüner ᶜarż eyleseñ maḳhūr olursın

Eğer itibar beklersen horlanırsın, sanat sunarsan, aşağılanırsın.

İderseñ ḫidmeti müft ummayub cāh
Gören dir āferinler bārekallāh

Makam beklemeden bedava hizmet edersen gören "bravo", "barekallāh" der.

---

[78] "sinc" şeklinde harekeli.
[79] "şirb" şeklinde harekeli.
[80] Kelime "sıḳarlāṭ" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.

Dilerseñ cāyize dirler denīdür
Ġınāya müflis iflāsa ġanīdür

Ödül arzularsan alçaktır, zengine yoksul, yoksula zengindir derler.

Elüñde varına eyle ḳanāᶜat
Şükür ḳıl itme devrāndan şikāyet

(Camiī) elinde olana razı ol, şükr et devrandan şikayet etme!

30b Elinde variken Ṭaymūs-ı ᶜādil
Açup cān gözini olmadı ġāfil

Adaletli Taymūs elinde varken, can gözünü açtı, gafil davranmadı.

Ki fürṣat variken yidi yidürdi
Alınmadın elinden aldı virdi

Fırsat varken yedi, yedirdi, elinden çıkmadan aldı, verdi.

Bu devri ḫoş geçür geçdi o devrān
Kim eyler her kişi devrinde iḥsān

Bu devri hoş geçir, o devir(ler) geçti, çünkü her kişi (kendi) devrinde bağışlar.

Bürāder yi yidür elüñde varın
Virür Allāh kerīmdür yine yarın

Kardeş! elinde varlığını ye, yedir, Allāh kerimdir yarın yine verir.

Senüñ māluñ odur yedüñ yedürdüñ
Ḳazanduñ ḳahrile luṭfile virdüñ

Yiyip yedirdiğin, ezilerek kazanıp iyilikle verdiğin mal senindir,

Biregü mālı ise erte ḳaldı
Ṣoñuñda sevmedügüñ vāriş aldı

Diğerinin malı ise yarına kaldı, sonunda sevmediği mirasçı al(ıp ye)di.

Bugün dünyāda ḳoma ḥabbe zinhār
Ki yarın olmasun anda saña mār

Yarın sana ahırette yılan olmasın diye bugün dünyada sakın tane(bir çöp) bırakma!

Hemān ḳısmet olan rızḳı yimekdür
Cenāb-ı Ḥażret'e şükrin dimekdür

(Yılan olmaması için) kısmet olan rızkı hemen yemek, Allāh'a şükr etmek gerekir.

Eger ᶜömrüñ ḳala yarına bāḳī
Naṣīb olan irişür ittifāḳī

Eğer yarına kadar ömrün varsa, nasip neyse mutlaka ulaşır.

Naṣībe yoḳ zevāl iy Cāmiᶜī gel
Bize ḳıl ᶜışk-ı Vāmıḳ müşkilin ḥal

Ey Camiī gel, nasip tükenmez, bize Vamık'ın aşkının düğümünü çöz!

Temām on yaşa irdi Şāh Vāmıḳ
Kim oldı pür-uṣūl u pür-yaraşıḳ

Şah Vamık tam on yaşına vardı, çok ölçülü, çok yakışıklı oldu.

Melekler ḥüsnine ḥayrān olurdı
Felekler cümle sergerdān olurdı

Melekler güzelliğine hayran olurdu, bütün göklerin başı dönerdi.

Bahādan aldı Behmen daḫı behre
Dimezdi ẕerre şemse māh mihre

Güzellikten Behmen de hisse(sini) aldı, güneşe zerre, mihre (güneşe) ay demezdi.

Çün irdi on iki yaşına sulṭān
Cihānda oldı Rüstem gibi destān

Sultan oniki yaşına varınca dünyada Rüstem gibi (dillere) destan oldu.

Bahādırlıḳda gösterdi mehābet
İderdi şīr-i ner gibi şecāᶜat

Yiğitlikte kendini gösteriyordu,erkek arslan gibi cesurdu.

31a
Pūla almazidi bebr ü beyānı
Hīçe ṣaymazidi şīr-i jiyānı

Canavar para etmezdi, yırtıcı arslanı hiçe saymazdı.

Peleng ü gürgi ṭutmazdı bahāya
Dimezdi mār degül mūr ejdehāya

Kaplan ve kurda değer vermezdi, ejderhaya yılan değil, karınca (da) demezdi.

Pes andan ata bindi ṭutdı meydān
Eline aldı Vāmıḳ ṭop ü çevgān

Ondan sonra ata bindi, meydana çıktı, eline top ve golf sopası aldı.

Binüb inmek daḫı urmaġ u ṭutmaḳ
Süñü ṣunub ḳılıc ṣalub oḳ atmaḳ

Binip inmek, vurmak, tutmak, süngü uzatmak, kılıç çalmak, ok atmak

Ḳamu aḥvāl-i cengi bildi cümle
Cihāngīrler idemezlerdi ḥamle

(kısaca) bütün savaş sanatlarını öğrendi, savaşçılar hamle edemezlerdi.

Ḳaçan alsa ele tīr ü kemānı
Uşanurdı felek tīri kemānı

Eline ok ve yayı aldığında feleğin oku yayı kırılırdı.

Bir oḳ kim nesr-i ṭāyire atardı
Geçerdi gāv-ı gerdūne batardı

Batıdaki parlak yıldıza bir ok atsa geçip gök öküzü(süreyya yıldızı)ne saplanırdı.

Ne şaḫṣı ḫışmile bir kez çalardı
Olursa kūh-ı ḳāf iki bölerdi

Hangi şahsa öfkeyle bir kez çalsa Kaf Dağı olsa ikiye bölerdi.

Eger Elbürz'e ursa bozdaġanı
Tozardı göge ḳalmazdı nişānı

Gürzü Elbürz Dağına vursa göğe tozardı, izi kalmazdı.

Sinānile yidi yiri yarardı
İrüb taḫt-ı ṣerāya dek[81] yırardı

Mızrakla yedi yeri yarar, toprağın altına kadar ulaşıp ayırırdı.

Zemīne ger uraydı ṭaʿn-ı nīze
Yidi ḳātın ideydi rīze rīze

Mızrak darbesini yere vursaydı yedi katını parça parça ederdi.

Kemendin ṣalsa yirden ol cihāngīr
İderdi gög yüzinde şīri naḫcīr

O savaşçı yerden kemendini atsa gökyüzünde arslanı/arslan burcunu avlardı.

Bahādırlıḳda Behmen daḫı ḳuvvet
Ṭutub ancılayın bulmışdı şöhret

Yiğitlikte Behmen de onun gibi kuvvetlenip şöhret bulmuştu.

Cihān içinde bu iki cihāngīr
Ḳamu ḫaṣletde oldı ikisi bir

Dünyada bu iki savaşçı bütün özelliklerde birbirinin aynıydı.

Gice gündüz bu iki serv-i āzād
Bir arada olurdı ḫurrem ü şād

Bu iki hür servi mutlu ve neşeli gece gündüz birlikteydiler.

31b
Ne Behmen'siz içer şāh bir içim ṣu
Ne ansız bir naẓar uyurdı uyḫu

Ne şah Behmen'siz bir yudum su içer, ne onsuz biraz olsun uyurdu.

[1] Kelime kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.

Ne şehsiz Behmen'e varidi rāḥat
Olurdı cānı ansız pür-cirāḥat

Ne şahsız Behmen'e rahat vardı, canı onsuz yara dolardı.

Görür Ṭaymūs bu iki nev-cüvānı
İderler ᶜişretile zindegānı[82]

Taymūs bu iki gencin eğlence içinde yaşadığını görünce

Maḥal gördi ki on serv-i semen-ber
Bularuñ ḫidmetinde ola çāker

on yasemin göğüslü servinin bunların hizmetinde cariye olmasını gerekli gördü.

Buyurdı Şādḳām'a şāh-ı kāmil
Gerekdür on cüvān maḳbūl ü muḳbil

Yetkin Padişah, kabiliyetli ve beğenilen on genç bulmasını Şadkam'a bildirdi.

Kim ola her biri bir fende māhir
Kimi gūyende ḫoş-dil kimi şāᶜir

Öyle ki her biri bir ilimde söz sahibi, kimi güzel konuşan hatip, kimi şair olmalı.

Muṣāḥib ola Vāmıḳ ṣoḥbetinde
Sitāre cemᶜī gibi meh ḳatında

Ay katında yıldız topluluğu gibi Vamık'ın sohbetinde bulunmalıydılar

Bulub on serv-ḳad āzādelerden
Güzīn eylediler şehzādelerden

Hürlerden şah çocuklarından on boylu boslu servi bulup seçtiler.

Güzeller dil-rübālar lāle-ḫadler
Semen-sīmā perīler Sidre-ḳadler

Güzeller, gönül alanlar, lale yanaklılar, yasemin yüzlü periler Sidre (ağacı) boylular.

Ḳamu derd ehli derdinüñ devāsı
Ayağı tozı cānlar tūtiyāsı

Hepsi dertlilerin derdinin devası, ayağı tozu, canlar sürmesi.

Birinüñ ıldızı saᶜd adı Mesᶜūd
Biri maḳṣūd-ı ᶜālem adı Maḳṣūd

Birinin yıldızı kutlu, adı Mesūd, biri alemin arzusu, adı Maksūd.

Birisi Zühre-āyīn adı Mesrūr
Birisi Müşterī-fer adı Şāvur

Birisi Zühre yaradılışlı, adı Mesrūr, birisi Müşteri yıldızı gibi parlak, adı Şavur.

Birinüñ ḳalb[i] rūşen adı Ḫurrem
Birisi mahrem-i cān adı Hemdem

Birinin gönlü parlak adı Hurrem, bircan yoldaşı adı Hemdem.

Birisi bir şeker-ḫand adı Ḫandān
Birisi şād-mān-dil adı Şādān

Birisi tatlı gülüşlü adı Handan, biri sevinçli adı Şadan.

Biri bihter cihānda adı Bihzād
Biri ḫūrşīd-ruḫ adı Feraḥşād

Biri dünyada pek iyi, adı Bihzad,biri güneş yanaklı adı Ferahşad.

32a Bulurlar bir hüner-ver her birine
Hüner taᶜlīm ide yirlü yirine

Her birine bir hünerli (öğretici) bulurlar (ki) yerli yerince hüner öğretsin.

Maḥal Şādān'a evvel gördiler çeng
Ki ᶜavvād ola Ḫandān ide āheng

Öncelikle Şadan'a çeng sazı gerek gördüler ki Handan (da) ud çalıp eşlik etsin..

---

[82] "zindigānı" şeklinde harekeli.

Rebāb ehline erbāb ola Bihzād
Müsellem ola ḳanūnda Ferahşād

Bihzad rebap çalanlara usta olsun, kanunda Ferahşad'a hakkı teslim edilsin.

İde neyden nevā ḳaṣdını Maḳṣūd
Uṣūl aṣlını muḥkem ide Mesᶜūd

Maksūd'un neyden niyeti makam olsun, Mesūd usūl temelini kuvvetlendirsin.

Ġazeller diye ḫoş-ṭabᶜ ola Ḫurrem
Müṣāḥib ola her ṣohbetde Ḥemdem

Hurrem huyu güzel ola, gazel söyleye, Hemdem her sohbette konuşa.

Göñül şehrinde naḳḳāş ola Şāvur
Yaza ḫūb ḫaṭṭı cān levhine Mesrūr

Şavur gönül şehrinde ressam olsun,Mesrūr can levhasına hüsn-i hat yazsın.

Birez gün itdiler üstāda ḫidmet
Müyesser itdi Ḥaḳ el virdi ṣanᶜat

Birkaç gün üstada hizmet ettiler, Allāh nasip etti, sanat elde edildi.

Sehel müddetde bu on serv-i āzād
Olurlar her biri bir kāmil üstād

Az sürede bu on hür servinin her biri yetişkin bir üstad oldular.

Gice gündüz şehüñ bezminde bunlar
Ulaşdurub güne dün düne günler

Gece gündüz sultanın meclisinde bunlar gündüzü geceye, geceyi gündüze ulaştırıp

İçerler cām iderler ṣoḥbet-i Cem
Çıḳarub nām sürerler ᶜişret ü dem

içki içerler, Cem'in sohbetini yaparlar, nam salıp, eğlenceyle dem sürerler.

Çü Vāmıḳ buldı her fende kemāli
İrişdirdi meh ü mihre cemāli

Vamık her ilimde yetişince güzellikte ay ve güneşe yetişti.

Temām on dördine irdi şehenşāh
Mükemmel bedr-i kāmil oldı ol māh

Şahlar şahı tam ondördüne girdi, o ay mükemmel dolunay oldu.

Güzellikde şu deñli çıḳdı çavı
Rivāyet idemezdi anı rāvī

Güzellikte rivayet eden(ler)in anlatamıyacağı kadar şöhreti yayıldı.

Kemāl-i ḥüsn aña oldı çü ḫilᶜat
Yidi iḳlīmde söylendi temāmet

Güzelliğinin tamlığı ona kaftan oldu, yedi iklimde bütün söylendi.

Cihānda ḥüsn-i Vāmıḳ oldı meşhūr
İşiden cānlar oldı şād u mesrūr

Cihanda Vamık'ın güzelliği yayıldı, işiten canlar şen ve sevinçli oldu.

32b İrişdi Ġaznī şehrine bu aḫbār
Ki ᶜışḳa ḳıldı ᶜAẕrā'yı giriftār

Bu haber Gazni şehrine erişince Azra'yı aşka düşürdü.

Şu resme ḥüsn-i Vāmıḳ oldı rūşen
Anı tesbīḥ idindi merdile zen

Vamık'ın güzelliği öyle yayıldı ki erkek kadın (herkes) onu söyler oldu.

İşitdi anı ᶜAẕrā oldı ᶜāşıḳ
Nitekim görmedin ᶜAẕrā'ya Vāmıḳ

Vamık'ın görmeden Azra'ya aşık olacağı gibi Azra da duyar duymaz ona aşık oldı.

Çü ᶜAẕrā ᶜāşıḳ oldı ᶜışḳa ṭaldı
Cihānda ḥaşre deñlü adı ḳaldı

Azra aşık oldu aşka daldı, adı mahşere kadar dünyada kaldı.

Diyelüm imdi ᶜAẕrā ḳıṣṣasından Naṣībi olan alsun ḥiṣṣesinden	*Artık Azra'nın kıssasını diyelim; nasibi olan kendine düşeni alsın.*

ĠAZNĪ VİLĀYETİ SERVERİ MELİK ŞĀH NĀM ŞEHR-YĀRUÑ ᶜAẔRĀ-NĀM BĪ-ᶜADĪL-İ EYYĀM DUḪTERİ VÜCŪDA GELÜB CEMĀL Ü KEMĀLİLE FĀYIḲ OLDIĠIDUR

(Gazne Vilayeti Lideri Melikşah İsimli Padişahın Azra İsimli Zamanların Eşsizi Bir Kızı Doğup Yüz ve Karakter Güzelliği İle Üstünleşmesi)

Meger kim ol zemānda Ġaznī'[y]e şāh Bir ulu şāhidi adı Melik Şāh	*Meğer o zamanda Gazni"nin şahı Melik Şah adında bir ulu şah imiş.*
Emīr-i taḫt u ṣāḥib-efseridi Selāṭīn arasında serveridi	*Tahtın emiri ve taç sahibiydi, sultanlar arasında başkan idi.*
Ḳamu ḫaṣletde mevzūnidi vezni Anuñ ᶜahdinde maᶜmūridi Ġaznī	*Bütün özelliklerde prensibi ölçü(lü olmak) idi, onun zamanında Gazni bayındır idi.*
Murādın cümle virmişdi Ḫudāvend Velīkin virmemişdi dūḫt u ferzend	*Allāh her istediğini vermişti, fakat kız ve oğul vermemişti.*
Dıraḫt-ı devletinde bitmeyüb gül Gülistānında ötmemişdi bülbül	*Devlet ağacında gül bitmemiş, gülbahçesinde bülbül ötmemişti.*
Iraġ olmazidi tīr[i] hedefden Velīkin dürri ṭoġmazdı ṣadefden	*Oku hedeften uzak olmaz, fakat sadeften incisi doğmazdı.*
Göñülden çoḳ niyāzı bī-niyāza İderdi gice gündüz tāze tāze	*Muhtaç olmayan(Allāh')a gece gündüz sürekli yalvarırdı.*
ᶜİnāyet bābın açdı feyż-i Vehhāb Bağışladı aña bir dürr-i nā-yāb	*En çok bağışlayan (Allāh)ın bereketi bağış kapısını açtı,ona eşsiz bir inci bağışladı.*
33a Ḳaçan sürdi yüzin dergāha maẓlūm Kim itdi Ḥaḳ Taᶜālā anı maḥrūm	*Mazlum ne zaman yüzünü dergaha sürdü de Hak Teala onu geri çevirdi.*
Melik bir gice ᶜīş itdi şebāne İrişdi tīr-i maḳṣūdı nişāne	*Melik bir gece eğlendi, geceleyin istek oku hedefe vardı.*
İki cān oldı çün bir yire vāṣıl İkisi daḫı maḳṣūd itdi ḥāṣıl	*İki can bir yere vasıl olunca ikisi de istediğini elde etti.*
Bilinden düşdi oldem bir sülāle Dehān-ı lāleye ṣan dürr-i jāle	*O zaman lalenin ağzına düşen çiğ gibi sulbünden bir sülale oluştu.*
Ṣadef ol ḳaṭre-i nīsānı ḳapdı Nice ḳatredür ol ᶜummānı ḳapdı	*Sadef o nisan damlasını kaptı, ne damlası, o denizi kaptı.*
Ṭoḳuz ay çün ṣadef ḳarnında yatdı İrişdi saᶜatı vü vaḳti yitti	*(İnci) dokuz ay sadef karnında yatınca, saati erişti, vakti geldi.*

Çü devri müddetin itdi temām ol Kemālin kesb idüb ister maḳām ol	*O oluşum müddetini tamamladı, yetişkinlik kazanıp makam ister.*
Saᶜādet rehberi fetḥ eyledi bāb Ṣadefden ola peydā dürr-i nā-yāb	*Eşsiz incinin sadeften ortaya çıkması için mutluluk rehberi kapı açtı (ki)*
Münevver ide ol dürr-i dür-efşān Cihānı nitekim ḫūrşīd-i raḫşān	*parlak güneşin dünyayı (aydınlattığı) gibi o inci saçan inci etrafı nurlandırsın.*
Mübārek vaḳtidi ferḫunde sāᶜat Yidi kevkebde varidi saᶜādet	*Mübarek vakitti, uğurlu saat; yedi yıldızda mutluluk vardı.*
Şerefde Keyḳubād olmışdı Keyvān Aña taḫt-ı keyānī ḳurdı Mīzān	*Keyvan şerefte Keykubad olmuştu, Terazi burcu ona padişahlar tahtı kurdu.*
Saᶜādet baḥrına ġarḳidi Ḫarçeng[83] Şerefde Müşterī'ye oldı evreng	*Yengeç burcu mutluluk denizine gömüldü, şeref burcunda Müşteri'ye taht oldu.*
Şeref tīġin alub destine Behrām Cedī burcını itdi ḥükmine rām	*Merih yıldızı şeref kılıcını eline alıp Cadı burcunu emrine boyun eğdirdi.*
Ḥamel burcında ḫurşīd-i diraḫşān Şeref bulmışdı eylerdi zer efşān	*Hamel burcunda parlak güneş, şeref bulmuş, altın saçardı.*
Şerefde maḳdem-i Nāhīdile Ḥūt Müşerref ṣanasın laᶜlile yāḳūt	*Venüsün gelişiyle Balık burcunun şereflenmesini yakut kırmızıyla şereflendi sanırsın.*
33b ᶜUṭārid Ḫūşe'nüñ olmış ḳarīni Saᶜādet ḫirmeninüñ ḫūşe-çīni	*Utarid, Başak burcunun arkadaşı mutluluk harmanının başak toplayanı olmuş.*
Ḳamer Pervīnile burc-ı Şevir'de Şeref de vāḳiᶜ oldı ol devirde[84]	*Ay Pervin'le Boğa burcunda (olunca) şeref de o devirde gerçekleşti.*
Ḳamu kevkeb şeref burcında vāḳiᶜ Saᶜādet maṭlaᶜında oldı ṭāliᶜ	*Bütün yıldızlar şeref burcundaydı, güneş mutluluğun doğuş yerindeydi*
Zihī devrān zihī devr⟨i⟩-i ḫuceste Şeref açuḳ nuḥūset oldı beste	*Bravo devran(a), bravo uğurlu zaman(a), şeref açık, uğursuzluk kapalı.*
İrişdi ṭāliᶜi ferḫunde-iḳbāl Gele bir ferruḫ-aḫter Müşterī-fāl	*Doğumu kutlu talih (vaktine) erişti, (artık) bir kutlu yıldız Müşteri talihli doğa!*
Ki nāgāh Delv burcından sehergāh Güneş gibi ṭulūᶜ eyledi ol māh	*Ve ansızın sabahleyin Kova burcundan o ay, güneş gibi doğdu.*
Ṣadefden ṭoġdı bir ḳıymetlü lüᵓlüᵓ[85] Münevver ṣanasın kim bir içim ṣu	*Sadeften bir kıymetli inci doğdu; nurlu, sanırsın bir içim su.*

[83] "ḫarceng" şeklinde yazılmış.
[84] "devrde" şeklinde harekeli.
[85] Hemze işaretleri ihmal edilmiş.

Ḳamer-fer Müşterī-baḫt Zühre-āyīn
Unutdurdı cihānuñ mihrin ayın

Ay gibi parlak,Müşteri bahtlı,Zühre yaradılışlı,dünyanın güneşini ayını unutturdu.

Saᶜādet ṭoldı ᶜālem maḳdeminden
Cihān cānına cān ḳatdı deminden

Alem gelişinden mutlulukla doldu, cihan nefesinden canına can kattı.

Gelüb nūr itdi efşān ravżadan ḥūr
Melekler didiler **nūrun-ᶜalā-nūr**[86]

Cennetten huri gelip nur saçtı, Melekler "nur üstüne nur" dediler.

Güneş ḥüsninden irişdi zevāle
Ḳamer ḳaşı ḫayālinden hilāle

Güneş onun güzelliğinden battı, ay kaşının hayalinden hilale döndü.

Melik Şāh'a getürdiler beşāret
Yitişdi Ḥażret-i Ḥaḳ'dan ᶜināyet

Melik Şah'a müjde getirdiler: "Hazreti Hak'tan inayet ulaştı,

Didiler çoḳ şükür iy şāh-ı ferrūḫ
Vücūda geldi bir ay Müşterī-ruḫ

ey kutlu padişah çok şükür, Müşteri dediler, yanaklı bir ay doğdu." dediler.

Sevincinden ne deñlü varise genc
Ḳamusın müjdegānī virdi bī-renc

Sevincinden ne kadar hazine varsa çekinmeden hepsini müjde olarak verdi.

Yetişdi cān atub cānānesine
Ḫırīdār oldı ol dür dānesine

Can atıp sevgilisine ulaştı, o inci tanesine müşteri oldu.

34a Melik gördi ki ṭoğmış bir yiñi ay
Ki nūrından olur ayile gün bay

Melik gördü ki bir yeni ay doğmuş, ay ve güneş nurundan zenginleşmiş.

Güni ṭoğdı mübārek oldı fāli
Getürdiler gün öñine hilāli

Günü doğdu, falı uğurlu geldi, güneşin önüne hilali getirdiler.

Ne gördi gördi bir māh-ı münevver
Ḳamer bende güneş ḥüsninde çāker

Ne göre! bir nurlu ay, (hayır) ay köle, güneş güzelliğine kul.

Ḳocub bagrına başdı nitekim cān
Getürdi sīnesine ṣan kim[87] īmān

Sarılıp can gibi bağrına bastı, sanki göğsüne iman getirdi.

Buyurdı çaldılar ṭabl-ı beşāret
Cihān ḫalḳına itdiler işāret

Emretti, müjde davulunu çaldılar, cihan halkına duyurdular.

Niçe günler niçe ay vü niçe yıl
Çalub çaldurdılar şād oldılar il

Nice gün, nice ay, nice yıl çalıp çaldırdılar, il(ler) şen oldu.

Şu deñlü itdiler inᶜām u iḥsān
Ḫudā bilür ḥisābın bilmez insān

O kadar bağış ve iyilikte bulundular ki hesabını insan bilmez, Allāh bilir.

Arada ḳalmadı bir kimse maḥrūm
Kim aña olmadı bir ḥiṣṣe maᶜlūm

Kendisine bir hisse düşmemiş bilinen yoksun bir kimse kalmadı,

---

[86] Bkz. İktibaslar, Nu: 18.
[87] Kelime kendinden öncekine bitişik yazılmış.

Temām oldı beşāret ᶜīş ü şādı
Melik Şāh didi isteñ bir ḫoş adı

Müjde eğlencesi bitti, Melik Şah bir isim araştırın dedi.

Kim olsun ol yüzi māha muvāfıḳ
Münāsib ḥüsnine şānına lāyıḳ

Bu yüzü aya uygun, güzelliğine yaraşır, şanına layık (bir isim) olsun!

Ṭalub her ehl-i dāniş bahr-i fikre
Bikir[88] bir ad bula ol dürr-i bikre

O delinmemiş inciye orijinal bir isim bulmak için bilginler fikir denizine dalar.

Görürler Zühre gibi anı zehrā
Virürler ol mehüñ adını ᶜAẕrā

Onu Zühre gibi yüzü beyaz ve parlak görür o aya Azra adını verirler.

Anuñçün kim luġatda lafẓ-ı ᶜAẕrā
Bikir[89] ḳızoğlana dirlerdi zīrā

Onun için sözlükte Azra lafzı bakir, kıza derlerdi.

Pes andan istediler aña dāye
Ki yaᶜnī ḫidmet eyleye ol aya

Ondan sonra o aya hizmet edecek bir dadı araştırdılar.

Bulurlar ḳābile bir pāk-ḫātūn
Emīne ṣādıḳa her işde mevzūn

Güvenilir, sadık, her işte ölçülü kadın ebe bir iffetli hatun bulurlar;

34b Virüb mihri iderler māha minnet
Ki Zühre eyleye Ḫūrşīde ḫidmet

Güneşi verip aya rica ederler, ki Zühre Güneşe hizmet etsin.

Sevüb cānile ol cān-ı cihānı
Göñülden bisledi cānile anı

O cihanın canını candan sevip, canı ile onu gönülden besledi.

Yidürdi zübdesini her ġıdānuñ
İçürdi şerbetini her şifānuñ

Her gıdanın özünü yedirdi, şifalı şerbetler içirdi.

Ḥarīre şīrile bādām-ı terden
Mürebbā eyledi şehd ü şekerden

Süt ile taze bademden, bal ve şekerden muhallebi hazırladı.

Gülābile ezüb süd yirine ḳand
İçürdi k'ola ol ṭūṭī şeker-ḫand

Süt yerine şekeri gülsuyu ile ezip içirdi ki o papağan tatlı gülüşlü olsun.

Bu resme itdi bir yıl dāye ḫidmet
Ki ṭutdı on yaşar oğlanca ḳuvvet

Dadı bu şekilde bir yıl hizmet etti, (Azra) on yaşlık oğlan gibi kuvvetlendi.

Temām bir yaşı ṭoldurdı ol māh
Ṭolu ay anı gördi eyledi āh

O ay tam bir yaşını doldurunca dolunay onu görüp ah etti.

İki yaşında Tīr-i pīr-i dānā
Berāt-ı ḥüsni itdi aña inşā

İki yaşında bilgin ihtiyar Merkür, ona güzellik diploması yazdı.

İrüb üc yaşına ol gevher-i pāk
Olur Zühre gibi şūḫ u ferahnāk

O temiz cevher üç yaşına varıp Zühre gibi şen şakrak biri oldu.

---

[88] "Bikr" şeklinde harekeli.
[89] "Bikr" şeklinde harekeli.

Çün urdı ol ḳamer dördünciden dem
Cihānda gün gibi oldı müsellem

O ay (Azra) dört yaşından dem vurunca cihanda güneş gibi hakkı teslim edildi.

Beşinde ġamzesi cānlar sökerdi
Gözi Merrīḫ-veş ḳanlar dökerdi

Beşinde gamzesi canlar sökerdi, gözü Merih gibi kanlar dökerdi.

İrişdi altıya ol Müşterī-baḫt
Saᶜādet kişverinde eyledi taḫt

O Müşteri talihli altıya vardı, mutluluk ülkesini taht edindi.

Yidi yaşında milk-i ḥüsne sulṭān
Olub efser getürdi aña Keyvān

Yedi yaşında güzellik ülkesine sultan olup Keyvan ona taç getirdi.

Sekiz yaşına girdi ol ferişte
Cemāli beñzedi bāġ-ı behişte

O melek sekiz yaşına girdi, güzelliği cennet bağına benzedi.

Ṭoḳuz yaşında ol māh-ı saᶜādet
Ṭoḳuz eflākı döndürdi temāmet

O mutlu ay dokuz yaşında dokuz feleği döndürdü.

35a İrüb on yaşa ᶜaḳıl[90] oldı kāmil
Olur on ᶜaḳlile her işde fāᶜil

On yaşına varıp aklı yetti, on akılla her işte aktif oldu.

Çün on dörde irüb bedr oldı ol māh
Ne meh gün görse dirdi bārekallāh

O ay ondördüne varınca dolunay oldu, ay ne, güneş görse barekallāh derdi.

Güneş bulurdı ḥüsninden küsūfı
Ḳamer ḳaşı hilālinden ḫusūfı

Güneş onun güzelliğinden kararırdı, Ay kaşının hilalinden tutulurdu.

Gören nergislerin bīmār olurdı
Ṭolaşan sünbiline zār olurdı

Nergis (gözler)ini gören hasta olurdu, sünbül (saçlar)ına takılan incelirdi (zayıflardı).

Ṣoranlar ḳand-i laᶜlin cān bulurdı
Ṣaranlar sīneye īmān bulurdı

Kırmızı (dudağı)nın şekerini emenler can bulurdu, göğsüne saranlar iman bulurdu.

Temāşā eyleyen bir kez miyānın
Ölince bir ḳıla aṣardı cānın

Belini bir kez seyreden ölünceye kadar canını bir kıla asardı.

Degül bir tende olsa niçe biñ cān
İderlerdi ḳaşı ḳavsına ḳurbān

(Kişinin) bir değil cisminde binlerce canı olsa kaşının yayına kurban iderdi.

Muṭarrā bāġ-ı cennetden yañaġı
Muṣaffā āb-ı kevs̱erden ṭudaġı

Yanağı cennet bahçesinden taze, dudağı kevser suyundan arı.

Hezārān bih zenaḫdān-ı behīden
Muṭarrā ḳameti serv-i sehīden

Güzel çeneden binlerce (kat daha) iyi, boyu doğru serviden taze.

Güzellikde birinde cümle ḫaṣlet
Ḳuṣūrı yoḳ nitekim ḥūr-ı cennet

Güzellikte bütün hasletler bir kişide, cennet hurisi gibi kusursuz.

---

[90] "ᶜaḳl" şeklinde harekeli.

Biri birine uymış cümle aʿżā
Nitekim bāġ-ı cennet içre ḥūrā

Cennet bahçesi içindeki huriler gibi bütün uzuvlar birbirine uyumlu.

Kemāl-i ḥüsnile ol şāh-ı ḫūbān
Serīr-i milk-i hüsne oldı sulṭān

Güzelliğinin tamlığı ile o güzeller şahı, güzellik mülkünün tahtına sultan oldu.

Göricek vālideyn[i][91] oldı dilşād
Niçe ḳul u ḳaravaş itdi āzād

Ana ve babası görünce sevindi, bir çok kul, köle azat etti.

Uluya kiçiye iḥsān buyurdı
Yalıñılar ṭonadub açlar ṭoyurdı

Büyüğe küçüğe bağış yaptı, yalınları giydirip açları doyurdu.

Pes andan gördi vācib şāh-ı devrān
Didi tenhā gerekmez ḥūr-i rıḍvān

Devrin padişahı ondan sonra zorunlu gördü (ve) cennet hurisi yalnız olmamalı dedi.

35b Buluñ on duḫter-i ferḫunde-aḫter
Kim olsun bu Ḳamer bezminde Ülker

On yıldızı uğurlu kız bulun ki bu Kamerin meclisine Ülker olsunlar.

Ki zīrā yalıñuz bu şāḫ-ı ṭūbā
Ulaldı bāġ-ı cennet içre tenhā

Çünkü bu tuba dalı cennet bahçesi içerisinde yalnız büyüdü.

Gerek servüñ yanında niçe şimşād
Kimisi bende ola kimi āzād

Servinin yanında kimi hür kimi köle birçok şimşat gerek,

Bulurlar on perī-peyker perestār
Ḳamu laʿlīn ṭudaḳlu lāle-ruḫsār

On peri yüzlü hizmetçi bulurlar, hepsi kırmızı dudaklı, lale yanaklı.

Kimi sīmīn-beden kimi semen-ber
Atası her birinüñ şāh-ı kişver

Kimi gümüş bedenli kimi yasemin göğüslü, her birinin babası ülke padişahı.

Biri ḫūrşīd-i raḫşān adı Rūşen
Birisi verd-i ḫandān adı Gülşen

Biri parlak güneş, adı Rūşen, birisi gülen gül, adı Gülşen.

Biri dil-bend [ü] dil-keş adı Dildār
Biri gülzār-ı cennet adı Gülzār

Biri gönül bağlayan ve gönül çeken adı Dildar, biri cennet bahçesi adı Gülzar.

Biri cānlar yaḳar adı Dilefrūz
Biri nevrūz-ı pīrūz adı Nevrūz

Biri canlar yakar adı Dilefrūz, biri uğurlu nevrūz adı Nevrūz.

Biri cān u dil alur adı Dilbend
Biri şīrīn-zebān adı Şekerḫand

Biri can ve gönül alır adı Dilbend, biri tatlı dilli adı Şekerhand.

Biri bedr-i ḳamer adı Ḳamerveş
Biri cānlar uġurlar adı Dilkeş

Biri ay dolusu adı Kamerveş, biri canlar çalar adı Dilkeş.

Daḫı bir çengī kim adı Dilārām
İderlerdi gören cān u dil ārām

Ve de bir çalgıcı ki adı Dilaram, gören can ve gönül dinlenirdi..

[91] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.

Şu deñlü nağmeden almışdı behre
İderdi çengine āhengi Zühre

Çalmada o kadar yetenekliydi ki çalgısına Zühre ritim tutardı.

Bu ḳızlar kevkebile şan kevākib
Ḳamer bezmine olmışlardı rāğıb

Bu kızlar yıldızla sanki ay meclisine katılan takım yıldızı olmuşlardı.

Ruḫı mihrinden alurlardı lemᶜa
Uşarlardı nite pervāne şemᶜe

Yanağının güneşinden ışık alırlardı, pervanenin muma (uçtuğu) gibi (ona) uçarlardı.

Dil ü cāndan ṣafā-yı ḳalbile heb
Ḳamer ḥükminde idi cümle kevkeb

Can ü gönülden kalb saflığı ile hepsi aya tabi yıldızlar (gibi) idi.

36a Ne ḥükm eylerse ol şūḫ-ı füsūnger
Olurdı cümlesi ol ḥükme çāker

O büyü yapan işveli (Azra) ne emrederse cümlesi o emre kul olurdu.

İderler günde bir dürlü temāşā
Gehī ṭağ u gehī bāğ gāhī ṣaḥrā

Bazen dağa ve bazen bahçeye ovaya; günde bin türlü geziye çıkarlar,

Geh olub raḫş-ı raḫşāna süvāre
Giderdi ol gözi āhū şikāra

bazen o ceylan gözlü, parlak gösterişli yürük ata binip, ava giderdi.

Ol āhūlar bile naḫcīr iderdi
Kimi bebr ü peleng kim şīr iderdi

O ceylan(gibi güzel)lerle zaman zaman canavar, kaplan (ve) arslan avlardı.

Gehī gülşende cām-ı Cem ṭutardı
Cemālī güllerin ḫurrem ṭutardı

Bazen gül bahçesinde Cem'in kadehini tutardı, yüz güzelliğinin gülleri tazelenirdi.

İçerdi laᶜl-reng laᶜlīn ḳadeḥden
Gülerdi ğonçe-veş ol gül feraḥdan

O gül kırmızı kadehden kırmızı renk(li şarap) içer mutluluktan gonca gibi gülerdi.

Gehī kāşānede şemᶜile rūşen
İderdi bāde ile ḫāṭırı şen

Bazen köşkte parlak mum ışığında şarapla gönlünü eğlendirirdi.

Perī gibi ṣalardı ᶜūda āteş
İderdi ṣoḥbeti gice perī-veş

Peri gibi uda ateş salardı, peri gibi gece sohbet(ler)i yapardı.

Bu resme rūzgārı ol nigārīn
Sürerdi irteye ḳomazdı varın

O put gibi güzel, bu şekilde zaman geçirir, servetini yarına bırakmazdı.

Dün ü gün eyleriken ᶜişreti māh
Düşürdi ᶜışḳa anı ḳudretu'l-lāh

Ay (gibi güzel), gece gündüz eğlenirken Allāh'ın kudreti onu aşka düşürdü.

ᶜAZRĀ VĀMIḲ'UÑ EVṢĀF-I ḪÜSN-İ CEMĀLİNİ VAṢṢĀFLARDAN İŞİDÜB ḲULAḲDAN ᶜĀŞIḲ OLDUĞIDUR

(Azra'nın Vamık'ın Güzelliğini Duyup Duyumla Aşık Olması)

İşid imdi bu zībā dās-tānı
Ne yüzden şerḥ olur ᶜışḳ-ı maᶜānī

O halde manevi aşk ne yönden anlatılır, bu güzel hikayeyi dinle!

Melik Vāmıḳ ki cānlar cānı idi
Ḳamu ḥüsn ilinüñ sultānı idi

Melik Vamık ki canlar canı, bütün güzellik illerinin sultanıydı.

Bulub ḥüsn-i kemālile kemāli
Cihānı gün gibi ṭutdı cemāli

Bütün noksansız güzelliği ile güneş gibi dünyayı sardı.

36b Ser-ā-ser şarḳ u ġarba adı çıḳdı
Cihān ḫalḳı ṣu gibi aña aḳdı

Adı baştan başa doğu ve batıya yayıldı, cihan halkı ona su gibi aktı meyletti.

İrişdi Ġaznī şehrine bu aḫbār
Ḳamu ḫalḳ oldı Vāmıḳ'dan ḫaberdār

Bu haberler Gazni şehrine ulaştı, bütün halk Vamık'tan haberdar oldu.

Er ü ᶜavret heb anı söyler oldı
Cemālinden ḥikāyet eyler oldı

Erkek kadın hep onu söyler, güzelliğini hikaye eder oldu.

Añıldı meclis-i ᶜAẕrā'da nāgāh
Didiler şimdi Çīn'de iy yüzi māh

Ansızın Azra'nın meclisinde anıldı,"Ey yüzü ay, (o) şimdi Çin'de." dediler.

Belürmiş bir cüvān ḫūrşīd-ṭalᶜat
Kim olmış ḥüsn anuñ egninde ḫilᶜat

"Güneş yüzlü bir delikanlı varmış, öyle ki güzellik onun sırtına kaftan olmuş.

Çü ẓāhir oldı Çīn'de ol büt-i Çīn
Göñülden ṭapdı aña isteyen dīn

O Çin putu Çin'de göründü, (kendine) din arayan ona gönülden taptı.

Yüzin gördi melekler vecde geldi
Öñinde ayla gün secde ḳıldı

Melekler yüzünü gördü kendinden geçti, ay ve güneş önünde secde etti.

Yidi kevkeb döner üstine dāyim
Yidi kişver anuñ ᶜışḳında ḳāyim

Yedi yıldız üstünde sürekli döner, yedi ülke onun aşkından ayaklandı.

Ayağı ṭobrağından misk alur fer
Özini ḫāk ider yolında ᶜanber

Misk özelliğini (onun) ayağının toprağından alır, anber, kendini yoluna toprak eder.

Ṣorarsañ laᶜl-i cān-baḫşın mükerrer
Kim anda ẕerre ḳaṭre şehd ü şekker

Ve can bağışlayan kırmızı dudağı; emersen onda bal ve şeker zerredir, damladır.

Gözi mekrinden ᶜālem ḫalḳı bīmār
Ṣaçı bendinden dillerdür giriftār

Gözü hilesinden herkes hasta, saçının düğümünden gönüller esirdir.

Zenaḫdānında maḥbūs niçe biñ cān
İderler gice gündüz āh u efgān

Binlerce can çene çukurunda mahpus, gece gündüz ağlayıp inlerler.

Cihān gülşen cemāli güllerinden
Muṭarrā zülfīnüñ sünbüllerinden

Yüzünün güzelliğinden dünya, gül bahçesi, saçının sünbüllerinden(bu bahçe) capcanlı.

Henüz daḫı cüvān şūrīde ᶜāşıḳ
Şeh-i ᶜuşşāḳ-ı devrān adı Vāmıḳ

Henüz delikanlı, perişan aşık, devrin aşıklarının şahı, adı Vamık.

Atası Çīn ilinüñ pād-şāhı
Özi burc-ı bahānuñ mihr ü māhı

Babası Çin ülkesinin padişahı, kendi güzellik burcunun güneşi, ayı.

37a Cihānı ṭutdı anuñ ḥüsn-i ḫulḳı
Giriftār eyledi ḫulḳile ḫālḳı

Onun ahlakının güzelliği dünyayı tuttu, ahlakıyla herkesi (kendine) aşık etti..."

Şu deñlü ögdiler ol gül-ᶜiẕārı[92] İşitdi gitdi ᶜAẕrā'nuñ ḳarārı	*O gül yanaklıyı o kadar övdüler ki Azra duydukça, fikri dağıldı.*
1030 Cemālin görmedin ol yār-ı ṣādıḳ Adın işitdi oldı cāndan ᶜāşıḳ	*O içten bağlı sevgili, güzel yüzünü görmeden adını duydu ve candan aşık oldu.*
ᶜAcebdür ḥāli ᶜışḳuñ görmedin göz Ḳulaḳ ᶜāşıḳ olur almaġile söz	*Aşk hali hayret vericidir: "göz görmeden kulak duyup aşık olur."*
Çü düşdi Vāmıḳ'uñ ᶜışḳına ᶜAẕrā Vücūdı milkini ᶜışḳ itdi yaġmā	*Azra Vamık'ın aşkına düşünce aşk vücut ülkesini yağma etti.*
İrişdi geldi ᶜışḳuñ kār-bānı Getürdi dost elinden ermaġānı	*Aşkın kervanı gelip yetişti, dostun ülkesinden hediye getirdi.*
Muḥabbet yād-gārın ṣundı cāna Cefā oḳlarına ḳıldı nişāne	*Sevgi hediyesini cana sundu, eziyet oklarına hedef yaptı.*
1035 Çü ᶜışḳuñ şevḳine ṭuş oldı ᶜAẕrā Mehi mihrile serḫoş oldı ᶜAẕrā	*Azra aşkın şiddetli arzusuyla karşılaştı, ay (güzelliğ)i güneşle sarhoş oldu.*
Yanar bir oda k'anuñ iltihābı Söyünmez niçe yükler dökseñ ābı	*(Öyle) bir ateşe yanar (ki), onun yangını ne kadar su döksen de sönmez.*
Ḳarārı ḳalmadı gitdi ḳarārı Yudardı ḳan iderdi āh u zārı	*Fikir yürütme gücü kalmadı, kan yutuyor, ağlayıp inliyordu.*
Yañaġı lālesi nesrīne döndi Gözinüñ jālesi Pervīne döndi	*Yanağı lalesi nesrine döndü, gözünün çiği takım yıldızına döndü.*
Ne gündüz rāḥat olub eglenürdi Ne gice uyḳu uyur diñlenürdi	*Ne gündüz rahat olup eğlenirdi, ne gece uyku uyur dinlenirdi.*
1040 Dimezdi kimseye rāzını ol māh Derūnından iderdi sırrile āh	*O ay sırrını kimseye söylemezdi, gizlice içten ah ederdi.*
Perīşān oldı zülfi gibi ḥāli Kesildi güci ḳalmadı mecāli	*Saçı gibi durumu darmadağınık oldu, gücü kesildi, kuvveti kalmadı.*
Gice gündüz düşündi bu ḫayāle Ki ol meh bedriken döndi hilāle	*Gece gündüz bu hayale daldı öyle ki dolunay iken hilale döndü.*
37b Bu resme göricek ol māhı dāye Dir iy sermāye-i ᶜömrüme māye	*Dadı o ayı bu şekilde görünce "Ey ömür sermayemin kaynağı" dedi.*
Niçün zülfüñ gibi olduñ perīşān Neden döndi hilāle māh-ı tābān	*"Niçin saçların gibi perişan oldun, neden parlak ay (iken) hilale döndü(n)?*

[92] "gül" ve "iẕār" kelimeleri bitişik yazılmış.

1045 Niçün iy ġonçe-leb dem-beste olduñ
Neden iy läle-ruḫ dil-ḫäste olduñ

Ey gonca dudaklı, neden suskunlaştın, ey lale yanaklı, gönlün neden hastalandı?

Buyur derdüñ baña iy derde dermān
Devā olsun ideyin cānı ḳurbān

Ey derde derman, bana derdini söyle, deva olacaksa canı(mı) kurban edeyim.

Çü maᶜlūm ola bīmāruñ mizācı
Ṭabībüñ fāyide eyler ᶜilācı

Hastanın bünyesi bilininca doktorun ilacı da faydalı olur.

Dilerseñ kim ola derdüñe dermān
Ṭabībe eyleme derdüñi pinhān[93]

Derdine derman olmasını istiyorsan derdini doktordan gizleme!"

Şeker-leb geh yanardı geh ḳızardı
Gül-i raᶜnāleyin beñzi ḳızardı

Şeker dudaklı (Azra) bazan yanar,bazan kızarırdı; yüzü güzel gül gibi kıpkırmızıydı.

1050 Didi göynüklenüb ᶜAẕrā-yı şeydā
Derūnumda bir ᶜillet oldı peydā

Divane Azra kederlenip "Yüreğimde bir hastalık belirdi." dedi

Baña bir derd ulaşdı yāresi yoḳ
Hemān ölmekden özge çāresi yoḳ

"Bana yarasız bir dert ulaştı, (onun) ölmekten başka çaresi yok.

Niçe biñ yıl ᶜilāc eylerse Loḳmān
İdemez çāre yoḳ ol derde dermāñ

Lokman binlerce yıl ilaç yapsa da o derdin dermanı yok, çare olmaz."

Eyitdi dāye iy gözüm çerāġı
Ayaġuñ ṭopraġı cānlar ṭuraġı

Daye, "Ey gözümün ışığı!" dedi, "Ayağının toprağı canların yurdudur.

Egerçi ᶜillet olur gündüze dün
Gicenüñ gündüzi var iy yüzi gün

Her ne kadar gündüze gece dert olsa da ey güneş yüzlü, 'gecenin gündüzü vardır.'

1055 Olur her menzilüñ āḫir ḳarārı
Zemistānuñ[94] ṣoñında nev-bahārı

Her yolun sonunda bir durak, 'kışın sonunda bahar olur.'

Ne dilde derd ola dermān bulundı
Ne cānda ṣabr ola cānān bulundı

Hangi gönülde dert olsa derman bulunur, sabreden can da canana ulaşır..

Sözüñdür ḫaste göñlümüñ şifāsı
Buyur derdüñi iy dertler devāsı

Sözün hasta gönlümün şifasıdır, ey dertler devası derdini söyle!"

38a Ḳızardı gül gibi ᶜAẕrā-yı gül-ruḫ
Utandı dāyeden virmedi pāsuḫ

Gül yanaklı Azra gül gibi kızardı, dadıdan utandı, cevap vermedi.

Benefşe gibi boynın egdi maḥzūn
Olub lāle gibi ḥāli ciger-ḫūn

Menekşe gibi hüzünlü, boynunu eğdi, lale gibi acınacak hale geldi.

1060 Çü dāye ol güli dem-beste gördi
İki nergislerini ḫaste gördi

Dadı o gülü suskun, nergise benzeyen iki gözünü hasta görünce;

---

93 "penhān" şeklinde harekeli.
94 "Zimistānuñ" şeklinde harekeli.

Didi iy cānumuñ içinde cānum
Senüñledür bedende zinde-gānum[95]

"Ey canımın içindeki canım," dedi. "Bedendeki hayatım seninledir.

Yumulma ġonçe gibi açıl iy gül
Söze gir ẕevḳ u şevḳile çü bülbül

Ey gül açıl, gonca gibi yumulma, bülbül gibi zevk ve neşeyle konuş!

ᶜAḳīḳin noḳṭaı ḫandile mīm it
Şüreyyā gösterüb mīmi dü-nīm it

Akik gibi kırmızı, küçük (dudağı) gülerek mim et, (takım yıldızı) dişlerini gösterip mimi ikiye böl!

Buyur iy ṭūṭī-yi şīrīn-zübānum
Sözüñden leẕẕet alsun ṭatlu cānum

Tatlı dilli papağanım, konuş, sözünden tatlı canım lezzet alsın!

Yüzüm üzre yileyin yopurayın
Ne derdüñ varise dermāñ bulayın

Ne derdin varsa yüzüm üzre (başım üstüne), hemen koşup derman bulayım.

Mübārek ḫāṭıruñ eyle güşāde
Bahāruñ güllerini virme bāda

Mübarek gönlünü ferah tut, bahar güllerini rüzgara verme!"

İşitdi anı ᶜAẕrā-yı gül-endām
Sevindi cānı göñli buldı ārām

Gül boylu Azra onu işitti, canı sevindi, gönlü rahatladı.

Çü ol meh gördi dāye mihr-bāndur
Devā derdine vü cismine cāndur

O ay, dadı(nın sözlerin)de derdine derman, cismine can (olacak) şefkati gördü.

Ṣadef gibi dehānın ol perī-rū
Açup dürc-i laᶜlden ṣaçdı lüʾlüʾ[96]

O peri yüzlü sadefe benzeyen ağzını açtı ve yakut sandığından inci saçtı.

Söze başladı biñ nāzile ᶜAẕrā
Şekerler yidi ṭūṭī-yi şeker-ḫā

Azra bin nazla söze başladı, şeker çiğneyen papağan (gibi anlatımında), şekerler yedi.

Eyitdi Çīn ilinden bir meh-i nev
Ṭoġub ṣaldı cihān milkine pertev

"Çin ülkesinden yeni bir ay doğup dünyaya ışık saçtı." dedi.

Elümden aldı göñlüm ol büt-i Çīn
Aña ṭapdum gerekmez mezheb ü dīn

"O Çin putu gönlümü elimden aldı, (doğrudan) ona taptım, mezhep ve din gerekmez.

38b Yazıldı levḥ-i cānda naḳş-ı Vāmıḳ
Bu bülbül oldı ol gülzāra ᶜāşıḳ

Can levhasına Vamık harfleri yazıldı, bu bülbül, o gülbahçesine aşık oldu.

Göñül milkini itdim ġayriden pāk
Ḳomadum ẕerre deñlü ḫār u ḫāşāk

Gönül ülkesini başka şeylerden arındırdım, zerre kadar çerçöp bırakmadım.

Gelüb ᶜışḳ pād-şāhı sāye ṣaldı
Vücūdum milkini heb elden aldı

Aşk padişahı gelip (her şeyi) gölgeledi, bütün vücut ülkemi el(im)den aldı.

---

[95] "zindi-gānum" şeklinde harekeli.
[96] Hemze işaretleri ihmal edilmiş.

İdindüm ẕikrin anuñ vird tesbīḥ
Budur derdüm ki itdi saña taṣrīḥ

Onu anmayı dua ve tespih edindim, işte apaçık (anlattım) derdim budur.

Çü bildüñ derdümi iy derde dermān
Baña Ḫıżr ol yitişdür āb-ı ḥayvān

Ey derde derman, madem ki derdimi öğrendin, Hızır ol bana ab-ı hayatı yetiştir.

Eger varise bu derdüñ devāsı
Hemān itmekdürür anuñ revāsı

Eğer bu derdin ilacı varsa onun en uygunu hemen uygulamaktır."

Çü dāye bildi derdin derd-mendüñ
Ziyāde odı vardur ol sipendüñ

Dadı dertlinin derdini, o üzerlik tohumunun yanıp tutuştuğunu öğrendi.

Tutuşdukça çıḳar göge duḫānı
Boyar āhı zemīn ü ās-mānı

Tutuştukça dumanı göğe çıkar, ahı yeri göğü kaplar.

Duḫānı dāye cānına boyandı
Düşüb pervāne-veş ol şemᶜe yandı

Dumanı dadının canına ulaştı, pervane gibi o mumun üzerine düşüp yandı.

Yanınca itdi bülbül gibi nāle
Boyandı kanlu yaşı birle ala

Hem de bülbül gibi inledi, kanlı yaşlarla ala boyandı.

İdüb dildāra dāye dil-nüvāzı
Naṣīḥatlar virüb eyler niyāzı

Dadı gönül alan sevgilinin gönlünü okşayıp, nasihatlar verip yalvardı.

Açub sūsen gibi dil ol semen-ber
Döküb dürler yidi şehdile şekker

O yasemin göğüslü (dadı), susen çiçeği gibi ağzını açıp inciler döktü, bal ile şeker yedi.

Didi iy ḫüsrev-i ḫūbān-ı devrān
Ḳamer çāker güneş ḳapuñda derbān

"Ey devir güzellerinin padişahı!" dedi. "Ay köle, güneş (de) kapında kapıcı(dır).

Cemāl iḳlīminüñ sulṭānısın sen
Güzeller cümle tendür cānısın sen

Güzellik ülkesinin sultanı sensin, bütün güzeller cisimdir, canı sensin.

Ṣaçunuñ her ḳılında ḫaste vü zār
Hezārān Vāmıḳ olmışdur giriftār

Saçının her telinde binlerce Vamık hasta ve inleyen aşık olmuştur,

39a Anunçün yime ġam iy şūḫ-ı ᶜālem
Açıl gül gibi göñlüñ eyle ḫurrem

onun için ey alemin işvelisi üzülme, gül gibi açıl, gönlünü şen et.

Budur vācib ki şimdi ṣabr idevüz
Ne gösterür bu devrānı görevüz

Şimdi sabretmemiz gerekir, devran ne gösterir görelim,

Ki zīra her işüñ bir aṣlı vardur
Her ᶜilmüñ bābı vardur faṣlı vardur

çünkü her işin bir temeli, her ilmin bölümü vardır, kısmı vardır.

Ki ḳanı şehr-i Ġaznī ḳandedür Çīn
Ṣoravuz bir[97] ḫaber biz iy nigārīn

Hem Gazni şehri nerde, Çin nerede... Ey put gibi güzel, bir haber soralım

---

[97] Fazla atılmış bir nokta ile "biz" şeklinde okunuyor.

Yaḫūd[98] irsāl idevüz aña peyġām
Bilevüz nāmını bildirevüz nām

veya ona haber gönderelim, adını bilelim, adımızı bildirelim.

Gerekdür perde ardında ṭuravuz
Iraḳdan sırrile anı ṣoravuz

Kendimizi perde arkasında gizleyelim, onu uzaktan gizlice sor(uştur)alım.

Ola bir gün ᶜināyet ide Raḥmān
İrişe zaḫma[99] merhem derde dermān

Merhamet eden (Allāh elbet) bir gün bağışlar, yaraya merhem, derde derman ulaşır."

Naṣīḥatlar idüben ol Hümā'ya
Tesellī itdi göñlin gitdi dāye

Dadı o devlet kuşuna nasihatlar ederek gönlünü teselli edip gitti

Çü tenhā ḳaldı ᶜAẕrā-yı dil-efgār
Gözinde nem dilinde nām-ı dildār

Gönlü yaralı olan aşık yalnız kalınca gözünde yaş, dilinde sevgilisinin ismi

Ṭutuşdı şemᶜ gibi zār [ü] giryān
Yaḳardı odlara pervāne-veş cān

ağlayıp inleyerek mum gibi tutuştu, canını pervane gibi ateşlere yakmaktaydı.

Bu resme ṣubḥ olınca ol perī-rū
Gözini yummadı görmedi uyḫu

O peri yüzlü bu şekilde sabah oluncaya kadar gözünü yummadı, uyumadı.

Dikildi serv gibi tā seḥergāh
Ayaġ üzre ṣabāha ḳaldı ol māh

Seher vaktine kadar servi gibi dikildi, o ay ayakta sabahladı.

Saᶜādet maṭlaᶜından ṣubḥ-ı mesrūr
Ṭulūᶜ itdi ṭaġıtdı miske kāfūr

Mutluluk doğusundan şen sabah doğdu, miske kafur dağıttı.

Şu deñlü ṣaçdı nīsān bāġa jāle
Yüzin yudı gül ü reyḥān u lāle

Nisan, bahçeye o kadar çiğ saçtı ki gül, reyhan ve lale yüzünü yıkadı.

Zemīni ẓulm-ı ẓulmetden arıtdı
Zemānuñ sebzezārın gülşen itdi

Yeri karanlığın işkencesinden kurtardı, zaman çimenliğini gülbahçesi yaptı.

39b Bu yaña uyḫusından ṭurdı dāye
Özini kend'özine dirdi dāye

Bu tarafta dadı uykusundan kalktı, kendini toparladı.

Düşer fikrine ᶜAẕrā'nuñ ḫayāli
Aralıḳ yirde olan ḳīl ü ḳāli

Azra'nın hayali, bir ara yaptıkları lakırdı aklına düştü.

Ṣadāḳat gördi ᶜAẕrā'nuñ işinden
Bu ᶜışḳ içinde olan cünbişinden

Azra'nın durumundan, davranışından bu aşkında samimi olduğunu düşündü.

Ṭurub ol mihr-i ᶜālem tāba geldi
Ṣanasın Zühredür mehtāba geldi

Kalkıp o alem güneşi parladı, sanki Zühre mehtaba geldi.

İrişdi gördi ol serv-i revānı
ᶜİẕārınuñ bozulmış ergavānı

(Azra'nın yanına) varıp o yürüyen serviyi - yanağının kırmızılığını bozulmuş gördü.

---

[98] Kelimenin aslı "yāḫūd" olduğu halde vezne uydurulmuştur.
[99] "zaḫma" şeklinde yazılmış.

Perīşān eyleyüb gül üzre sünbül
İder feryādı ol gül yüzlü bülbül

Gül (yanak) üzerine sünbül (saçlarını) dağıtıp o gül yüzlü bülbül feryat etmekte(ydi).

İki nergisleri maḫmūr u bī-ḫ^{v}āb
Döker gül üstine şīşeyle[100] güllāb

İki nergis(göz)leri humar ve uykusuz, gül (yanağ)a cam (gözleriy)le gülsuyu döküyor.

Bükilmiş ḳāmeti dönmiş hilāle
Cemāli mihri irişmiş zevāle

Boyu bükülmüş hilale dönmüş, güzellik güneşi batmış.

Muḥabbet yüklerini yüklenüb ol
Görincek dāyesin göynüklenüb ol

O, sevgi yüklerini yüklenmiş (haliyle), dadısını görünce ökelendi.

Didi iy dāye ḫidmet böyle m'olur
Sizüñ illerde ᶜādet eyle m'olur

"Ey dadı hizmet böyle mi olur, sizin oralarda adet böyle mi olur?" dedi.

Elik südin baña emzirmedüñ mi
Gice gündüz baña süd virmedüñ mi

"Tatlı sütünü bana emzirmedin mi, gece gündüz bana süt vermedin mi?

Benümçün oda köze düşmedüñ mi
Benümçün yaḳılub ṭutuşmaduñ mı

Benim için ateşe, köze düşmedin mi, benim için yanıp tutuşmadın mı?

Benümçün olmaduñ mı şād u ğamgīn
Yidürmedüñ mi baña çerb[101] ü şīrīn

Benim için gülüp ağlamadın mı, bana yağlı ve tatlı (şeyler) yedirmedin mi?

Revā mıdur yanam ben ḥasretile
Yatasın sen yirüñde rāhatile

Ben hasretle yanayım sen yerinde rahat yatasın uygun mudur?

ᶜAcāyib ṭaş bağırlu anasın sen
Ki bizden gözgöre uṣanasın sen

Şaşılacak taş bağırlı annesin sen, açıkça bizden sıkılmışsın sen.

40a Benümçün itmeyesin dīde giryān
Ciger ḳan itmeyesin sīne biryān

Benim için gözlerin yaşarmasın, ciğerini kan, göğsünü kebap etmeyesin!

Benem ben āteş-i hicrān içinde
Şaḳāyıḳ gibi ḳaldum ḳan içinde

Ayrılık ateşinde kalan benim, şakayık gibi kan içinde kaldım."

Didi dökdi göz[in]den laᶜlile dür
Cihānı gevherile eyledi pür

dedi, gözünden yakut ile inci döktü, dünyayı cevherle doldurdu.

İşitdi anı dāye ṭaşageldi
Gözi yaşı başından aşageldi

Dadı onu işitti, gözünden yaş(lar) taşmaya, başından (aşağı) boşanmaya başladı..

Ṭurub ol gül-ᶜiẕārı[102] rağbetile
Kenāra çekdi yüz biñ ᶜizzetile

Kalkıp o gül yanaklıyı özenle, yüz bin hürmetle kenara çekti.

Başub bağrına öpdi ḳoçdı anı
Didi ḳurbān yoluña dāye cānı

Onu bağrına bastı, öpüp kucakladı, "Yoluna dadı(nın) canı kurban..." dedi.

---

[100] "şīşe ile" şeklinde yazılmış.
[101] "cerb" şeklinde yazılmış.
[102] "ᶜiẕārı" şeklinde yazılmış.

Gerek iy nūr-ı çeşmüm her dü-ᶜālem
Becid olma emān vir baña bir dem

"Ey her iki dünyada göz nurum, acale etmemeli bana biraz mühlet vermelisin!

Bu işüñ öñünü ṣoñın teemmül
İdelüm bir naẓar eyle taḥammül

Bu işin önünü sonunu etraflıca düşünelim, biraz (daha) katlan.

Eger yārī ḳılursa emr-i taḳdīr
İdelüm bir münāsib rāy u tedbīr

Eğer kader yardım ederse uygun bir fikir (düşünüp) önlem alalım."

Hemāndem baḥr-ı fikre ṭaldı dāye
Niçe rūşen güherler aldı dāye

Dadı aynı anda fikir denizine daldı, nice parlak cevherler çıkardı.

Araşdurdı zemānile zemīni
Bu fikri ḫoş görür ol naḳş-ı Çīnī

Zaman ve mekanı araştırdı, Çin'e mahsus (incelikte) bir resim (çizdirme) fikri hoştu:

Ki naḳş itdüre ᶜAẕrā'nuñ nigārın
Gören anı göre ᶜAẕrā ᶜiẕārın

Azra'nın resmini çizdire onu gören Azra'nın yanağını gör(müş ol)a!

Ṣala resmile ol naḳşı zemīne
Kimi dīnden çıḳa kim gire dīne

Bu resmi (bütün) yeryüzüne dağıta, kimi dinden çıka, kimi dine gire...

Bu rāyı eyledi ḳalbinde rūşen
Dönüb ᶜAẕrā'ya dir iy yüzi gülşen

Bu fikir kalbinde parıldadı, dönüp Azra'ya "Ey gülşen yüzlü!" dedi.

İderse bār-ı taḳdīri Ḫudāyī
Budur şimdi anuñ tedbīr ü rāyī

"Allāh takdir ederse şimdi onun çaresi ve fikri şudur:

40b Bulalum bir muṣavvir naḳş-perdāz
Ki sırrı bekleye vü ṣaḳlaya rāz

Bu sırrı koruyup saklayacak bir ressam bulalım.

Ḥarīr üzre ide luṭfile taḥrīr
Cemālüñ naḳşını ᶜaynile taṣvīr

Güzelliğini aynen yansıtıp, ipek halı üzerine güzelce çizsin,

Mükerrer yazdurub iy şāh-ı ḫūbān
Virevüz ilden ile ide seyrān

Ey güzeller sultanı, birkaç tane çizdirip ilden ile gönderelim.

Umarın Çīn'e bir gün iy nigārīn
Bu naḳş ire vü göre ol büt-i Çīn

Ey put gibi güzel, umarım bir gün bu resim Çin'e gider ve o Çin putu (bunu) görür.

Aña reng giçe işbu naḳş-ı zībā
Senün gibi ola ol daḫı şeydā

Özellikle bu süslü resim onu(n) kalbini) çalsın ve o da senin gibi divane olsun.

Bu ṣūretde ṭuya Vāmıḳ maᶜānī
Ṣala bir ṣūretile bunda cānı

Bu resimde Vamık anlamlar hissetsin, bir resimle canını buraya atsın.

Be-her-hāl biline nām ü nişānı
Yā kendüsi gele yā ermağānı

Her halükarda adı sanı bilinsin, ya kendisi gelsin ya da hediyesi."

Bu tedbīri begendi şāh-ı ḫūbān
Hezārān itdi taḥsīn ḳıldı iḥsān

Güzeller sultanı bu çareyi beğendi, oldukça güzel buldu ve bağışta bulundu.

Bağışladı niçe yük sīmile zer
Ḳocub yalvardı ol şūḫ-ı füsūnger

Bir çok altın ve gümüş bağışladı, o büyü yapan güzel sarılıp yalvardı.

Didi luṭf eyle olma bu işe süst
Bu ḳayduñ ḳaydını gör neyise cüst

"Lütfen bu işte gevşek davranma, çarçabuk neyise bu işin çaresine bak!" dedi.

ʿAẒRĀ-YI FÜSŪNGER CEMĀLİNİ BİHZĀD-NĀM BİR ÜSTĀDA ON DĀNE ḤARĪR ÜZRE ON TAṢVĪR YAZDIRUB VİLĀYET VİLĀYET GÖNDERÜB TĀ Kİ BİRİSİ VĀMIḲ'A İRİŞÜB ʿAẒRĀ'YA ʿĀŞIḲ OLUB BĪ-SER [Ü] SĀMĀN OLDUĠIDUR

(Büyüleyici Güzel Azra Güzelliğini Bihzad İsimli Bir Ustaya On İpek Halı Üzerine On Resim Çizdirerek İllere Gönderir ve Biri Vamık'a Ulaşınca (Vamık'ın) Azra'ya Aşık Olup Sefil ve Perişan Olması)

Ṭurub bağladı ṭaya ḫidmete bil
Kim itdi bu sebīle gevheri sīl

Dadı kalkıp işe koyuldu, öyle ki bu yola cevheri sel etti, (masraftan kaçınmadı).

Nihānī dökdi bī-ḥad sīmile zer
Bulur bir naḳş-bend-i naḳş-güster

El altından sayısız altın ve gümüş harcayıp, bir süslemeli dokuma ressamı bulur.

Nuḳūşātuñ ḳamu feninde māhir
Ḳavī renginde vü resminde ḳādir

İşlemeciliğin her dalında yetenekli, renk (seçiminde) sağlam ve resimde güçlü.

41a Eger diḳḳat iderse resme bir dem
Yazar bir dāne ḫaşḫāşa yüz ādem

Eğer resme biraz özense bir haşhaş üzerine yüz insan (resmi) çizer.

Havaya ger ṣala resm-i sehābı
Ṣafādan yağdura yir üzre ābı

Bulut resmini havaya çizse berraklıktan yeryüzüne yağmur yağdırır.

Ṣu üzre çekse bir taṣvīr-i dil-keş
Ḥarāretden ṭutardı ṣuyı āteş

Su üzerine gönül çelen bir yüz çizse hararetten su alevlenirdi.

Didi naḳḳāşa dāye iy hünerver
Ḥużūruñda hezārān Mānī çāker

Dadı ressama "Ey üstad" dedi. "Senin yanında (ressam) Mani köledir (ancak).

Ḳılasın ṣanʿatuñı āşikāra
Ṣalasın resmi bir naḳş-ı nigāra

Sanatını gösteresin (ve) bir güzelin resmini yapasın!

Şu resme idesin ol naḳşı perdaḫt
Görenler aña cānlar ide derbāḫt

O resmi öyle göz alıcı hale getir ki görenler onun etkisinde can bağışlasın.

Perī-peykerlerüñ ser-defterin yaz
Güzeller şāhı ʿAẓrā peykerin yaz

Peri yüzlülerin birincisini yaz, güzeller sultanı Azra'nın yüzünü çiz.

Gören kāfirler olsunlar müsülmān
Getürsünler ṣaçı küfrine īmān

Gören kafirler müslüman olsunlar, onun saçının küfrüne bağlansınlar.

Ne deñlü isteriseñ ḫarcını al
Ḳoma yarına bugün resmini ṣal

Masrafını düşünme, resmi yarına bırakma bir an önce bitir!"

Çıḳardı dāye bī-ḥad sīm ü zer naḳd
Virüb üstāda beyʿ eylediler ʿaḳd

Dadı sayısız altın ve gümüş para çıkardı, ustaya verip satış sözleşmesi yaptılar.

Pes andan nakşa nakkāş itdi āheng
Kalem tutdı vü ezdi bir niçe reng

Ondan sonra ressam, resime başladı, kalem aldı ve bir çok renk ezdi.

Harīr üstine ʿAzrā nakşın üstād
Harāret virmegiçün itdi bünyād

Usta, Azra'nın resmine sıcaklık (canlılık) vermek üzere ipek halıya(çizmeye) başladı..

Şekerden yazdı laʿl-i dür-fişānın
Gülābile yañağı şüstümānın

İnci saçan dudağını şekerle çizdi, yanağını gülsuyu ile yıkadı.

Tarar miskile ʿanberden külāle
Çeker kaşlar ki taʿn eyler hilāle

Misk ve anber ile, kıvrılmış saçları tarar, hilali küçümseyen kaşlar çeker.

İki nergis yazar bīmār u mahmūr
Niçe müjgān yaşar hūnrīz ü hūnhor

Hasta ve baygın iki nergis (göz) yapar, kan döken ve kan içen bir çok kirpik yassıltır..

41b Açar bir çehre kim görseydi Mānī
Diridi var bunuñ cisminde cānı

Bir çehre açar ki (ressam) Mani görseydi "Bunun cisminde canı var." derdi.

Müretteb on harīre itdi tahrīr
Kamunuñ resmi vü perdahtı heb bir

Yerli yerince on ipek halı üzerine çizdi, hepsinin resmi ve parlaklığı aynıydı.

Gelüb dāye huzūrında kodı başı
Turub andan duʿālar itdi nakkāş

Ressam, dadının huzuruna gelip baş koydu, sonra kalkıp dualar etti.

Getürdi nakşı nakkāş itdi teslīm
Buyurdı dāye nakkāşa zer ü sīm

Resmi getirip teslim etti, dadı (ona) altın ve gümüş verdi.

Alub ol lāle-ruh ol lālezārı
Nigārına getürdi ol nigārı

O lale yanaklı, lale bahçesi (gibi süslü resmi alıp putlar güzelini putun aslına getirdi.

Berāber tutdı bu nakşı ol aya
Mukābil eyledi hurşīde sāye

Bu resmi ay ile yanyana tuttu, (sanki) güneşe gölgeyi karşılık etti.

Hemān ʿaynidür ʿAzrā'nuñ gümāñsuz
Budur farkı o cānludur bu cānsuz

Bizatihi (o resim) Azra'nın tıpkısıdır, farkı, o canlıdır, bu cansız.

Büt-i fergārı ol nakşı begendi
Görincek gördi kend'özini kendi

Resim gibi güzel (Azra) resmi beğendi, bakınca bizzat kendini gördü.

Buyurdı dāyeye bir niçe hilʿat
Yanınca bī-nihāyet māl u niʿmet

Dadı için bir çok kaftan, ilaveten sayısız mal ve nimet verdi.

Hezārān eyledi nakkāşa tahsīn
Hezār ihsānlar itdi ol büt-i Çīn

O Çin putu ressama "aferinler" dedi, bir çok bahşiş(ler) verdi.

Pes andan didi dāye ol nigāra
Bu nakşuñ her birini bir diyāra

Ondan sonra dadı o put güzeline dedi ki "Bu resmin her birini bir diyara,

Salalum sırrile rū-yi zemīne
Kimi Māçīn'e varsun kimi Çīn'e

(bütün) yeryüzüne gizlice gönderelim, kimi Çin'e kimi Maçin'e varsın!"

Bulurlar bir niçe ferzāne ᶜāḳıl
K'ider her ḫidmeti aṣlınca ḥāṣıl

Hizmeti planlandığı gibi sonuçlandırmak üzere akıllı ve bilgili bir çok kişi bulurlar.

Ḳamusı ehl-i dāniş ehl-i güftār
İder bunlara dāye keşf-i esrār

Hepsi bilgin ve hatip(tir). Dadı bunlara sırrı açar.

Öñinde ḳor ḥarīri her birinüñ
Murādın dir bulara ol perīnüñ

İpek halı(lar)ı her birinin önüne koyar, o peri (gibi güzel)in arzusunu söyler.

42a Didi sizden güzeller şāhı ᶜAẕrā
Umar luṭf u keremler ol dilārā

"O gönül süsleyen güzeller şahı Azra, sizden iyilik ve büyüklük bekliyor." dedi.

Bu naḳşuñ her birin mesken-be-mesken
İdesiz gün gibi her yirde rūşen

"Bu resim(ler)in her birini evden eve (götürüp) her yerde güneş gibi gösteresiniz.

Perī naḳşıdur ammā anı pinhān[103]
idüñ yol bulmasun her dīv ü şeyṭān

Peri'nin resmidir ama onu (yine de) gizleyin her cin ve şeytan peşine düşmesin."

Çü bunlar dāye sözin eyledi gūş
Ḳoyub barmaḳ göz üzre didiler ḫoş

Bunlar dadının sözünü dinleyip göz üstüne barmak koyup(düşündü),"Tamam. "dediler.

Bu yolda ṣıdḳile baş üzre ḫidmet
İdelüm olduġınca vüsᶜ [ü] ṭāḳat

"Bu yolda gönülden hizmet baş üstüne! Güc(ümüz) kuvvet(imiz) yettikçe yapalım."

Getürdi dāde bī-ḥad aḳçe altun
Virüb her birine bir genc-i Ḳārūn

Dadı sayısız altın para getirdi, her birine bir Karûn hazinesi verip

Didi ṭurmañ hemān ḳaydı ḳayuruñ
Yol eri yolda yaraşur buyuruñ

"Kalkın, hemen hazırlanın, buyurun 'yolcu yolunda gerek.' dedi.

Ṭutuñ her biriñüz bir güşeye rāh
Yoluñuz açıḳ ola inşāᵓallāh

"Her biriniz bir köşeye yollanın, yolunuz inşaallâh açık olsun!"

Pes andan her biri bir naḳşı aldı
Sefer baḥrına cān fülkini ṣaldı

Ondan sonra her biri bir resmi aldı, can gemisini yolculuk denizine saldı.

Olur her biri bir yola revāne
ᶜIrāḳ'a kimi kimi Iṣfahāñ'a

Her biri bir yola gider, kimi Irak'a, kimi Isfahan'a...

Birinüñ rāhı ṭoğru Ṭūs'a irdi
Varub ol ṣūreti sulṭāna virdi

Birinin yolu doğruca Tûs'a vardı, o resmi varıp sultana verdi.

Serīr-i Ṭūs şāhı Merzbān'ı
O ṣūret nāḳşı Mecnūn itdi ānī

Tûs tahtının sultanı Merzban'ı bu resim ansızın Mecnûn'a (deliye) dönderdi.

Anuñ derdine düşdi niçe yıllar
Ḳarār itmedi gezdi anca iller

Nice yıllar onun derdine düştü, bir yerde kalmadı, çok il dolaştı.

---

[103] "penhān" şeklinde yazılmış.

Biri seyrān iderek rüzgārī
Getürdi Çīn iline ol nigārı

(Ulaklardan) biri, rüzgar gibi giderek o resmi Çin'e getirdi.

Çü Vāmıḳ gördi anı oldı şeydā
Tecellī itdi andan ḥüsn-i ᶜAẕrā

Vamık onu görünce divane oldu, ondan Azra'nın güzelliği yansıdı.

42b İrişdi ol tecellīden aña şevḳ
Anuñçün aldı andan leẕẕet ü ẕevḳ

O yansımadan onda heyecan oluştu, hoşnut olmasının sebebi oydu.

Vücūdı milkini ᶜışḳ itdi maᶜmūr
Gözin pür-nūr göñlin ḳıldı mesrūr

Vücut ülkesini aşk yeniden imar etti, gözünü nurlandırıp, gönlünü sevindirdi.

Gel imdi ᶜāşıḳ ol iy cān-ı ḫaste
Niçe bir yüriyesin dil-şikeste

Ey hasta can, şimdi gel aşık ol (da) bir süre gönlü kırık yürü!

Muḳarrer cümle cānuñ cānıdur ᶜışḳ
Ḳamu derd-ehlinüñ dermāñıdur ᶜışḳ

Şüphesiz her can(lı)nın canı aşktır, her dertlinin dermanı aşktır.

Diridür ᶜışḳ eri iki cihānda
İder seyrān zemīn ü ās-mānda

Aşk eri iki cihanda diridir, yeryüzünde ve gözyüzünde gezer.

Ölen ḥayvāndur ᶜāşıḳlar ölmez
Ki her ḥayvān u nādān anı bilmez

Ölen hayvandır, aşıklar ölmez, çünkü hayvan ve cahil onu (aşkı) bilmez.

Fenādan naḳl ider Dārü'l-beḳā'ya
İrişür sermedī ẕevḳ ü ṣafāya

Geçici olan(dünya)dan ebedilik yurdu (ahiret)e taşınır, sürekli zevk ü safaya erişir.

Ḳalur bunda firāḳ u ḥasret ü ġam
Bulur anda viṣāli yāri ḫurrem

Ayrılık, hasret ve keder burada kalır, orada şen (olarak) kavuşmayı ve sevgiliyi bulur.

Bu gerçekler yolıdur kim olur pāk
Kim anı her deniler itmez idrāk

Bu mübarek olan gerçekler yoludur, onu her bayağı kimse anlıyamaz.

Libāṣ-ı mevt-i ẓāhirde yürünür
Velī maᶜnīde cān ölür görinür

Mana itibariyle ruh ölmüş görünür, oysa ölüm bir dış görünüş elbisesiyle gitmektir.

İlāhī gerçek ᶜāşıḳlar ḥaḳḳiçün
Reh-i ᶜışḳ içre ṣādıḳlar ḥaḳḳiçün

Allāh'ım gerçek aşıklar hakkı için, hak yolunda doğru olanlar hakkı için

Naṣīb it Cāmiᶜī'ye ᶜışḳ-ı taḥḳīḳ
ᶜİnāyet ḳıl müyesser eyle tevfīḳ

Camii"ye hakiki aşkı nasip et, senin yardımını kolaylaştır!

Aña ᶜışḳ-ı ḥaḳīḳīden nevā vir
Nevāsuz itme derdine devā vir

Ona hakiki aşktan hisse ver, nasipsiz bırakma, derdine derman ver!

Bu ᶜışḳ derdine ᶜışḳ olur müdārā
Görelüm noldı derd-i ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā

Aşk derdinde aşk yüze güler, görelim Azra'nın aşk derdi ne oldu:

43a

ᶜAẒRA'YA HEVĀ-YI ᶜIŞḲ ĠĀLİB OLUB Bİ-İḪTİYĀR TERK-İ DİYĀR VE ARZŪ-YI RŪ-YI NİGĀR İTDÜGİDÜR

(Azra'ya Aşk Derdi Üstün Gelerek Çaresiz, Yerini Yurdunu terkedip Sevgilinin Yüzünü Arzu Etmesi)

Cemāli naḳşını ol naḳş-çīnī Yazub zeyn eyledi rū-yı zemīne	*O nakış derleyici (ressam), güzelliğini resmedip süsledi, yeryüzüne*
Ṭaġıtdı pertev-i ḥüsnini ᶜAẓrā Nitekim nūrı mihri ᶜālem-ārā	*alemi süsleyen güneşin nuru gibi Azra'nın güzelliğinin nurunu dağıttı.*
Zemīne neşr olub bu tāze menşūr Kemāl-i ḥüsn-i ᶜAẓrā oldı meşhūr	*Bu orijinal yayın yeryüzüne dağılıp Azra'nın eksiksiz güzelliği şöhret buldu.*
Gör neler oldı ol taṣvīre ᶜāşıḳ Kim ᶜAẓrā'ya bulundı niçe Vāmıḳ	*Gör ki neler oldu; gören o resme aşık oldu, Azra'ya bir çok Vamık türedi,*
Velīkin şāh-ı vāmıḳdan nişāne Nişān gelmedi ol şūḫ-ı cihāna	*fakat o cihan güzeline aşık(ların) şahı (Vamık)dan bir iz, bir haber gelmedi.*
Dün ü gün intiẓār içinde ᶜAẓrā Yanardı āteş-i ᶜışḳile tenhā	*Azra yalnız başına gece gündüz aşk ateşiyle yanardı.*
Egerçi şemᶜidi ol māh-ı tābān Yaḳardı odlara pervāne-veş cān	*O parlak ay her ne kadar mum olsa da pervane gibi canını ateşlere yakardı.*
Gice gündüz güderdi rūzgārı Gözedüb yolları eylerdi zārı	*gece gündüz haber bekler, yolları gözetip ağlardı.*
Ṣalardı dürrile laᶜli naẓardan Iraġ eylerdi Pervīn'i Ḳāmer'den	*İnci, yakut (gibi yaşlar) dökmekte, ay (yüz) den takım yıldızı (gibi yaşlar) silmekteydi.*
Ṣorardı her kişiden derde dermān Arardı ẓulmet içre āb-ı ḥayvān	*Herkesten derdine derman sorar, Zulmet (ülkesinde) ab-ı hayat (hayat suyu) arardı.*
Ẓaᶜīf itdi mizācın derd-i ḥasret Oda yandurdı cānın nār-ı fürḳat	*Hasret derdi benliğini zayıflattı, ayrılık ateşi canını ateşe yaktı.*
Yanardı şemᶜ-veş bir gice ol māh Bu endīşe düşer fikrine nāgāh	*Bir gece o ay mum gibi yanmaktaydı, ansızın şu fikir aklına düştü:*
Çekince ḥasretile intiẓārı Sefer it ḳıl teferrüc her diyārı	*"Hasretli bekleyişi çekinceye kadar git, başka yerlerde gezintiye çık!*
Diyār-ı yāre ᶜazm it baġla maḥmil Ḳamersin seyr ḳıl menzil-be-menzil	*(Atı) eğerle sevgilinin yurduna git, aysın bir yerden başka bir yere seyahat et!*
43b İre seyrüñ şeref burcına bir gün Ḳırān-ı saᶜd ideler ayile gün	*Yolculuğun bir gün şeref burcuna vara, ay ile güneş mutluluk yörüngesinde buluşalar*
Iraġ olsa ne deñlü kūy-i cānān Yaḳın olur ᶜināyet itse Raḥmān	*Yarin mekanı ne kadar uzak olsa da Rahman (olan Allāh) fırsat verirse yakın olur.*

Meṡeldür gerçi ḫalḳ bu sözi ḥaḳ dir
Kim olmaz ᶜâşıḳa Bağdâd ıraḳ dir

Meseldir, halk bu sözü doğru söymiştir: 'Aşığa Bağdat uzak değildir'.

Ṭur imdi ᶜazm-i Bağdâd eyle iy cān
Müyesser ola tā ki vaṣl-ı cānān

Ey can, kalk şimdi Bağdat'a git, sevgiliye kavuşmak nasip olana kadar (ara)!"

Girüb merdāne ṭona ol cihāngīr
Ṭaḳındı tīrkeş ḳuşandı şimşīr

O yiğit (Azra) erkek elbisesi giyindi, ok sadağını takındı, kılıç kuşandı.

Götürdi bir niçe ḳıymetlü gevher
Daḫı bir niçe kīse sīmile zer

Yanında çokça kıymetli cevher götirdi, bir çok kese altın ve gümüş aldı.

Perī gibi nihān ol gice tenhā
İrişdi ḳalᶜanuñ burcına ᶜAẕrā

Azra o gece peri gibi gizlice, yalnız başına kalenin burcuna çıktı.

Bulur bir burcı ḫālī ol meh-i nev
Kemendile iner ṣan düzd-i şeb-rev

O yeni ay, burçlardan birini tenha bulup gece hırsızı gibi kementle iner.

ᶜAceb luᶜb itdi luᶜbet-bāz-ı gerdūn
Yire indürdi gökden ayı ol dün

Feleğin oyuncusu şaşılacak bir oyun etti, ayı o gece gökten yere indirdi.

Taḥayyürde ḳalub ol fitne-engīz
Gidemezdi ne yol añlardı ne iz

O düzenbaz şaşırıp kaldı, ne yol ne iz bilirdi, gidemezdi.

Ḳarañuyıdı görmezdi gözi göz
Ṭoḳunmayınca ṭuymazdı yüzi yüz

Karanlıktı, göz gözü görmez, dokunmayınca yüz yüzü hissetmezdi.

Ruḫı mihrinden ᶜālem rūşen oldı
Ḳarañu giceler nūrile ṭoldı

Yanağının güneşinden alem aydınlandı, karanlık geceler nur ile doldu.

Göründi ḥissile bir incecik yol
Uzaḳ yaḳın dimedi yürüdi ol

İnce bir patika olduğunu sezinledi,(artık) uzak yakın demeyip yürüdü.

Ḳamer-ṭalᶜat ḳarañulıḳda ol dün
Gider rūşen nitekim kend'özin gün

Ay gibi güzel (Azra) o gece karanlıkta aydınlıkmış gibi gitti, çünkü kendi güneş(ti).

Yüridi üc gün üc gice ṣitābān
Geçüb ṭağ u dere deşt [ü] beyābān

Üç gün üç gece koşarak yürüdü; dağ, dere, ova, çöl geçip

44a İrişdi yolı bir ḫoş sebzezāra
Yorulmışdı oturdı bir kenāra

yolu güzel bir yeşilliğe vardı. yorulmuştu, bir kenara oturdu.

Birez diñlendi anda oldı rāḥat
Ne rāḥat cānı oldı pür-cirāḥat

Biraz dinlendi, orada rahatladı, ne rahatlaması canı kan-irin doldu.

Gözine ṣu içince geldi uyḫu
Beliñleyü uyandı ol perī-ḫū

O peri huylu sıçrayarak uyandı, gözüne kısa bir an uyku girmişti.

Didi ᶜāşıḳ maḳāmı bī-maḳāmdur
Muḥibbe lācerem uyḫu ḥarāmdur

"Aşığın yeri yersizliktir, sevene şüphesiz uyku haramdır." diye düşündü.

Revān ṭurdı yola oldı revāne Ḳodı ortaya başı ḳıydı cāna	*Kalktı, yola düştü, başını ortaya koydu, sıkıntılara göğüs gerdi.*
Etegine ṣarub başını gitdi Diyevüz āḫiri kār saña n'itdi	*Her türlü zorluğu göze aldıktan sonra işin sonu neye vardı onu söyleyelim.*
Ḳo gezsün ol hilāl-ebrū menāzil K'ola bir gün şerefde bedr-i kāmil	*O hilal kaşlı bırak menzilleri gezsin, ki bir gün şeref(burcun)da dolunay olsun.*
Çün ol meh gitdi terk itdi maḳāmı Kimesne bilmedi andan peyāmı	*O ay yerini terk edip gidince kimsenin ondan haberi olmadı.*
Yerinden ṭurdı dāye çin seḥergāh Yetişdi cāme-ḫ^{v}āb-ı māha nāgāh	*Tan yeri ağardığında dadı yerinden kalktı, çabucak, ay(gibi güzel)in geceliğine ulaştı.*
Yataḳdan gördi yayınḳmış ol āhū Dögündi dāye itdi hāyile hū	*O ceylanın yatağını terk ettiğini gördü, hay huy edip döğündü.*
Çemende görmedi ol gül-ᶜiẕārı İdüb bülbül gibi feryād u zārı	*O gül yanaklıyı bahçede görmedi, bülbül gibi ağlayıp inleyip*
Çözüb ṣaçını ḳoydı başına ḫāk Yüzin yırtub yaḳasın eyledi çāk	*dövündü, yüzünü yırtıp yakasını parçaladı.*
Döküb bārān gibi gözyaşın ol māh Ṣaçub āteş iderdi raᶜd-veş āh	*O ay, yağmur gibi gözyaşı döküp, ateş saçıp yıldırım gibi dumanlar çıkarıyordu.*
Melikşāh'a[104] irişdi sürᶜatile Figān u nāle ile ḥasretile	*Hızla Melikşah'a vardı. Feryad edip inleyerek, hasretle*
Didi iy şāh-ı ᶜālem ḳanı ᶜAẕrā Dirīgā ḥasretā derdā dirīgā	*"Ey cihan padişahı, Azra nerede? Yazık, ne acı,ne dert, eyvahlar olsun!*
44b Ḳanı ol rūz-ı ᶜīde mihr-i raḫşān Ḳanı ol leyl-i ḳadre māh-ı tābān	*Nerede o bayram gününe parlak güneş, nerede o kadir gecesine parlak ay?*
Ḫusūf irmiş görinmedi żiyāsı Karañu oldı gözüm rūşenāsı	*Ay tutulması olmuş nuru görünmedi, gözümün ışığı karardı.*
Yidi içdi gülüb oynadı ol gül Dünedi āşiyānında çü bülbül	*O gül yiyip içti, gülüp oynadı. bülbül gibi yuvasında tünedi.*
Seḥerden ṭurdum iy şāh-ı zemāne Yüzüm sürmege vardum ās-tāna	*Ey asrın padişahı seher vakti kalktım, eşiğine yüz sürmek için vardım.*
Umardum ol işikden fetḥ-i bābı Ṭoğa başuma devlet āf-tābı	*O eşikten kapının açık olmasını, başıma devlet güneşinin doğmasını bekliyordum,*

[104] "Melik Şāh" şeklinde yazılmış.

Ṭulunmış gice ṭaña ḳalmamış māh
Ṭaña ḳaldum ben aña iy şehenşāh

Ay batmış şafak vaktine kalmamıştı, ey şahlar şahı bu işe şaşırıp kaldım.

Bilinmez ḳanḳı burcdadur maḳāmı
Kim anda isteyem bedr-i temāmı

Yeri hangi burçtadır bilinmez ki ben dolunayı orada arayayım."

İşitdi dāyeden bu sözleri şāh
Yıḳıldı yire itdi derdile āh

Şah bu sözleri dadıdan işitince, yere yıkıldı, dert ile ah etti.

O gün ol gice yatdı deng [ü] bī-hūş
Ne söz söyledi ne söz eyledi gūş

O gün ve o gece sersem, sarhoş yattı, ne söz söyledi, ne söyleneni duydu.

Gelüb başına ᶜaḳlı itdi efġān
Ṣaḳalın yoldı çāk itdi girībān

Aklı başına gelip feryat etti, sakalını yoldu yakasını yırttı.

Cigerden eyleyüb āh-ı ciger-sūz
Oturdı ḫāke ḳoydı başına toz

Ciğerden ciğer yakan ahlar çekip toprağa oturdu, dövündü.

Birez naḥs-ṭāliᶜine itdi nefrīn
Gözinden ol meh içün dökdi Pervīn

Biraz uğursuz talihine küfretti, gözünden o ay için takım yıldızları (gibi yaş) döktü.

Eyitdi ḳanı devlet āf-tābı
Ne burca vardı ᶜizzet māh-tābı

"Hani devlet güneşi, yücelik mehtabı hangi burca gitti?" dedi.

Ṭulundı gözden ol mihr-i cihān-tāb
Günüm dün oldı dünüm oldı nā-yāb

"O cihanı aydınlatan güneş battı, gündüzüm gece (oldu), gecem yok oldu.

ᶜAceb bilsem ki ol kebg-i ḫırāmān
Ne gülşende ider nāzile seyrān

Acep o yürüyen keklik, hangi gülbahçesinde nazla yürüyor bir bilsem!

45a Yaḫūd ol ṭūṭī-yi şūḫ-ı şeker-ḫand
Şeker-dilden ne meclisde döker ḳand

Yahut o tatlı gülüşlü oynak papağan, hangi mecliste tatlı dilinden şeker dökmekte?

Ne maġribde ṭulundı bilsem ol māh
Ne meşrıḳda ṭulūᶜ eyler seḥergāh

Bilsem, o ay hangi batıda gurub etti, hangi doğuda seher vakti doğar..."

Görür kim çāre itmez āh u efġān
Didi āḫir n'olur bu derde dermān

Görür ki ah u feryat çare değil, sonunda "Ne yapmamız lazım?" dedi.

Buyurdı şāh-ı ᶜālem cümle leşker
Arasunlar anı kişver-be-kişver

Cihan sultanı bütün askerin onu ülke ülke aramasını emretti:

Her eṭrāfı gidüben gözlesünler
Ol āhūyı izinden izlesünler

"Gidip her tarafı araştırsınlar, o ceylanın izini takip etsinler!"

Binüb leşker ṭāġıldı her diyāra
Kimi pinhān[105] kimisi āş-kāra

Asker atlanıp her tarafa dağıldı, kimi gizlice, kimi açıktan

---

[105] "penhān" şeklinde harekeli.

Bir ay miķdārı ol māhı ararlar
deñlü kim aramaķdan ararlar

bir ay süresince o ayı aradılar o kadar ki Şu *(artık) aramaktan yorgun düştüler.*

Bilüb virmedi hīc kimse nişāñı
ķonağı bilindi ne mekānı

Bilen, haberi olan kimse çıkmadı, yeri Ne *yurdu bilinmedi.*

Dönerler zār u giryān ħor ġamgīn
Cigerler āteşīn ü dīde nemgīn

Ağlayıp inleyerek, kötü durumda, üzgün içleri yanarak ve gözü yaşlı dönerler.

Gelüb şāhuñ öñinde ķodılar baş
Didiler Ĥaķ saña virsün uzun yaş

Gelip şahın huzuruna çıktılar. "Allāh sana uzun ömür versin!" dediler.

Ezelde böyle taķdīr itmiş Allāh
Ki ol mehden cüdā ola şehenşāh

"Allāh ezelde sultanın o ay (gibi güzel)dan ayrı düşmesini takdir etmiş."

Naşīĥat virdiler aᶜyān u erkān
Didiler şabr olur bu derde dermān

İleri gelenler nasihatlar verdiler: "Bu derdin dermanı sabırdır." dediler.

Bulanlar şabrile bulur murādı
Olur şabrile her ᶜaķduñ güşādı

Bulanlar, arzusunu sabırla bulur, "her düğümün çözümü sabırla olur".

Umaruz ᶜan-ķarīb iy şāh-ı ᶜālem
Ţulūᶜ ide yine ol māh-ı ᶜālem

"Ey alem padişahı, umarız çok geçmeden o cihanın ayı yine doğar.

Ţulunmayınca ţoğmaz Şems-i pīrūz
Ķış olmayınca gelmez rūz-ı nevrūz

Hayırlı güneş batmayınca doğmaz, kış olmayınca nevrūz günü gelmez.

45b İre bir gün şitābī hicre pāyān[106]
Güneş burc-ı şerefde ide seyrān

(İnşaallāh) bir gün (olur) çabucak ayrılığın sonu gele(r), güneş şeref burcunda geze(r).

Ţoğa ol āf-tāb-ı ᶜālem-efrūz
Dünüñi ķadr ide günüñi nevrūz

Alemi aydınlatan o güneş doğa(r), geceni kadir (gecesi) gündüzünü nevruz ede(r)!"

Bu nuşĥı cān u dilden şeh Melikşāh
Ķabūl idüb didi el-emrü li'llāh

Melikşah bu nasihatı can u gönülden kabul edip "Emir Allāh'tandır." dedi.

Ķara geydi buyurdı ħalķa mātem
Ţoğınca ol güneş olmaya ħurrem

Kara(lar) giyinip halka o güneş (Azra) dönünceye kadar yas emretti.

Ţutub yās oldı ħalķ cümle siyāh-pūş
Şekerler yirine sem itdiler nūş

Bütün halk yas tutup siyah giyindi, şeker (şerbet) yerine zehir içtiler.

Melikşāh oldı künc-i ġamda sākin
İdindi dūzaħ-ı şabrı emākin

Melikşah gam köşesine çekildi, sabır cehennemini yer edindi.

Ķo çeksün künc-i ħalvetde riyāżet
Ki bir gün irişe nūr-ı ᶜināyet

Birgün ilahī bağış nuruna ulaşmak üzere yalnızlık köşesinde dünyadan el etek çekmekte bırak(alım).

---

[106] Anlamdan hareketle mısraın "İre bir gün şitā-yı hicre pāyān" şeklinde olabileceği düşünülebilir.

Sa'ādet maṭla'ından ṣubḥ-ı mesrūr Ṭulu' ide ola cān şehri pür-nūr	*(Belki bir gün) mutluluk doğusundan sevinç sabahı doğa(r), can şehri nur dola(r).*

'AẒRĀ ŞEHR-İ HİRĀT'A İRİŞÜB BİR PĪRE-ZENÜÑ ḪĀNESİNDE MİHMĀN OLUB İSTİDĀD-I ŞEB-İ FÜRḲATDEN ŞİKĀYET İTDÜGİDÜR

(Azra'nın Herat Şehrine Varıp Bir Yaşlı Kadının Evinde Misafir Olması [ve] Ayrılık Gecesine Alışmaktan Şikayet Etmesi)

	Bu cānibden işit ol lāle-ruḫsār Şeker-baş şeker-leb şehd-güftār	*Bu taraftan dinle; o lale yanaklı, şeker başlı, şeker dudaklı, bal sözlü,*
	Meh-i ferḫunde-ruḫ 'Aẓrā-yı dilkeş Giderdi çeşmi āb u cānı āteş	*yanağı uğurlu ay, gönül çelen Azra gözünde yaş, canında ateş gitmekteydi.*
	Sefer āfetlerinden dil şikeste Hevā miḥnetlerinden cānı ḫaste	*Yolculuk felaketlerinden gönlü incinmiş, arzu sıkıntılarından canı hasta*
	Hezārān miḥnetile ol gül-endām Ḫorāsān milkine irdi serencām	*o gül boylu sonunda binlerce sıkıntıyla Horasan ülkesine ulaştı.*
	Menāzil birle Hīrī şehrine şeb İrürdi seyrini ol māh-ı Naḫşeb	*O Nahşeb (şehrinin) ayı konaklamalarla yolculuğunu Hiri şehrine vardırdı.*
46a	Düşer fikre yatağ endīşesinde Bulur bir küçe şehrüñ güşesinde	*Nerde yatacağını düşündü, , şehrin (bir) köşesinde dar bir sokak buldu.*
	Görür bir köhne ev vīrān u nā-pāk Ki çevre ḥavlisi pür-ḫār u ḫāşāk	*Etrafı çerçöp dolu virane ve pis eski bir ev görür.*
	Örümcek ağına beñzer yapusı İpile bağlu biñ yirden ḳapusı	*Yapısı örümcek ağına benzer, kapısı bin yerden iple bağlanmış.*
	Biri birine uymaz dört bucağı Düşinde görmemiş odı ocağı	*Dört köşesi birbirine uymaz, hiç ateş yanmamış hiç ocağı olmamış.*
	İlerlek[107] vardı devlet āf-tābı Götürdi bendini fetḥ itdi bābı	*Devlet güneşi azıcık ileri vardı, düğümü çözüp kapıyı açtı.*
	Ḳadem başdı sa'ādet birle bānū İçerlek[108] girdi gördi ev ḳarañu	*(Azra) Hanım uğurla adım attı, az içeri girdi evi karanlık gördü.*
	Cemāli āf-tābı ṣaldı pertev Münevver oldı cennet gibi ol ev	*Güzelliğinin güneşi ışık saçtı, o ev cennet gibi nurlandı.*
	Temāşā itdi gördi ol ṭolu ay Faḳa ṭaḳmağa yoḳ bir dāne buğday	*Ayın ondördü etrafı seyretti,(kuş) tuzağ(ın)a takılacak bir tane buğday olmadığını gördü*
	Sıçan düşse bacadan dirdi Allāh Yanınca yavrıcaḳları eyvallāh	*Fare bacadan düşse Allāh derdi, yanınca yavruları eyvallāh (Allāha ısmarladık)...*

[107] Yani "ilerilek"
[108] Yani "içerilek"

Döşenmiş ṣadra bir eski nihālī
Mükedder toz u ṭobrağile ḥāli

Sedire eski bir halı döşenmiş; toz toprak içinde kederli.

Ḥaṣīrüñ ḥāli yatlu derd [ü] ġamdan
Delinmiş yüregi zaḫm-ı ḳademden

Dert ve üzüntüden hasırın durumu kötü; ayak yarasından yüreği delinmiş.

Çirāġ u ṣofra almış ᶜizzetinden
Āb u[109] deryāyı Rabbānī evinden

Mum ve sofra Allāh'ın ikram evinden su ve deniz almış.

Gülümsündi göricek anı ol māḥ
Geçürdi gögsin itdi derdile āh

O ay onu görünce gülümsedi, göğsünü geçirdi derdile ah etti.

Naẓar ḳılmaziken ḳaṣr-ı cināna
Żarūrī mesken oldı eski ḫāne

(Dönüp) bakmazken cennet köşklerine (bu) eski ev zaruri mesken oldu.

Budur āyīn-i devrān iy nīkū-rāy[110]
Gehī gülşen gehī zindān olur cāy

Ey iyi fikir(li kimse) devrin gidişatı budur yer bazan gülbahçesi bazan zindan olur.

46b Kime kim verdiyse taḫt-ı keyānī
Ḳodı ṭaḫtayla[111] taḫt-ı gūra anı

Kime büyük hükümdarlara mahsus tahtı verdiyse onu tahtıyla mezarın altına koydu.

Hemān bir laḥẓadur dünyā ṣafāsı
Velī biñ yılcadur ṣoñra cefāsı

Dünya neşesi bir andır, fakat eziyeti bin yıl kadardır.

Ḳarārı dünyānuñ bir sāᶜat oldı
Bu bir sāᶜatde diñ kim rāḥat oldı

Dünyanın durma (mola)sı bir saattir, bu bir saatde kim rahat oldu söyleyin!

Bu evde kimse rāḥat olmaz iy yār
Görelüm neyler ol yār-ı dil-efkār

Ey dost (dinleyici/okuyucu), bu evde kimse rahat olmaz, o gönlü yaralı sevgili neyler görelim:

Ġarīb ü bī-kes ü bī-yār tenhā
Oturdı ol ḳarañu evde ᶜAẕrā

Azra garip, kimsesiz, yarsiz, yalnız başına o karanlık evde oturdu.

Yaluñuz bağrı başı maḥrem oldı
Gözinüñ ḳanlu yaşı hemdem oldı

(Ona) sadece gönül yarası eş oldu, gözünün kanlı yaşı arkadaş oldu.

Yumarsa gözlerine gelmez uyḫu
Açarsa pür olur laᶜlile lülü

Yumsa gözlerine uyku gelmez, açsa kırmızı yakut ve inci (yaşlarla) dolar.

Ṭaraldı ol gice ᶜAẕrā-yı dil-rīş
Ururdı gögsine ṭaş eline diş

Yüreği yaralı Azra o gece çok sıkıldı, bağrına taş basmakta, elini dişlemekteydi.

İlenürdi özine geh sögerdi
Geh āh eylerdi gāh gögsin dögerdi

Kendine beddua ederdi, bazen söverdi, bazen ah eder bazen göğsünü döverdi.

---

[109] Bağlaç kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.
[110] "nīk ü rāy" şeklinde yazılmış.
[111] "taḫtayla" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.

İrişmişdi meger ol düne nekbet Cihānı ḳaplamışdı ẓulm-ı ẓulmet	*Meğer o geceye talihsizlik erişmişti; kapkaranlık bir geceydi.*
Ḥabeş Rūm iline olmışdı ġālib Çıḳub ṭamdan baḳarlardı kevākib	*Habeş Rûm ülkesine üstün gelmişti, yıldızlar damdan çıkıp bakarlardı.*
Ṭoḳuz ṭolandı ıldızlar sipihri Bulımadı çıralar yaḳdı mihri	*Yıldızlar gökyüzünü dokuz dolandı, güneşi bulamayınca çıralar yaktı.*
Meger dönmişidi ᶜaksine eflāk Havaya tozmışidi tūde-i ḫāk	*Sanki gökler tersine dönmüş, toprak yığını havaya serpilmişti.*
Uġurlanmışdı gāhī kehkeşānuñ Görünmezdi nişānı çöbce anuñ	*Bazen samanyolunun izi gizlenmiş olur, izi çöp kadar görünmezdi.*
Çirāġı pīre-zen olmışdı çerb Taṣavvūr olmazidi şarḳile ġarb	*Yaşlı kadının mumu yağlanmıştı, doğu ve batı tasavvur edil(e)mezdi.*
47a Ḫorosuñ üni ṭaşra çıḳmaz idi Rübāh[112] inden cihāna baḳmaz idi	*Horozun sesi dışarı çıkmazdı, tilki yuvadan dünyaya bakmazdı.*
Meger kim uyḳuya varmışdı gerdūn Cihānuñ ḥāli olmışdı diger-gūn	*Sanki felek uykuya dalmış, cihanın hali bambaşka olmuştu.*
Ḳıṣalmışdı günün ᶜömri begāyet Dünüñ uzunlıġına yoḳ nihāyet	*Gündüzün ömrü çok kısalmıştı, gecenin uzunluğuna nihayet yoktu.*
Ki her bir sāᶜati biñ yıldan artuḳ Begāyet mihrü az vü miḥneti çoḳ	*Öyle ki her bir saati bir yıldan uzun, sevgisi az derdi çok.*
Dünüñ güni dün olmış düni ḳara Gözin yummışdı dünyādan sitāre	*Gecenin gündüzü de gece, gecesi kararmış, yıldızlar dünyaya gözünü yummuştu.*
Ḫayāl olmışdı ᶜālem gözine nūr Ḳarañu görse aydın dirdi deycūr	*Alemin gözüne ışık hayaldi, karanlık aydınlığı görse "bu ne karanlık!" derdi.*
Ḳamer-çehre idüb āh u fiġānı Bir eylerdi zemīn ü ās-mānı	*Ay yüzlü (Azra) ah u feryat edip yeri göğü birbirine katardı.*
Kesilmişdi güci artmışdı derdi İderdi yir ü gökile neberdi	*Gücü kesilmiş derdi artmıştı, yer ve gök ile savaşıyordu.*
Geh eydür iy felek çarḫuñ uşansun Yıḳılsun künbedüñ bendüñ boşansun	*Bazen "ey felek çarkın bozulsun, kubben yıkılsın, bağın çözülsün!*
Unutduñ devrüñi seyrüñ yañılduñ Uzatduñ şerrüñi ḫayruñ yañılduñ	*dönüşünü unuttun, dönüşünü şaşırdın, şerrini uzattın, hayrını şaşırdın" derdi.*

112 Kelimenin aslı "nūbāh" veya "rūbeh" tir. Vezin gereği "rübāh" şeklinde telaffuz edilmiştir.

Dönüb geh yire eydür iy ḳara yir
Ḳara ḳarnuñ senüñ āḫir beni yir

bazen yere dönüp "Ey kara yer, senin kara karnın sonunda beni yer" derdi.

Geh aya güne eylerdi ḫiṭābı
Gehī ılduzlara ider şitābı

ayla güneşle konuşur, bazen yıldızlara dalkavukluk ederdi.

Diridi iy ḳamer devrüñ dükendi
Ṣanurdum ben senüñ cevrüñ dükendi

"Ey ay, devrin tükendi ben senin eziyetin bitti sanırdım (bitmemiş)." derdi.

Yiter cevr eyledüñ devrüñ temām it
Günüm ṭoġsun kerem ḳıl yoluña git

"Yeter eziyet ettin, bitir, güneşim doğsun, büyüklük göster, yoluna git!"

Geh eydür iy gün irdüñ mi zevāle
Vücūdum döndi hicrüñden hilāle

Bazen "ey güneş sona mı erdin vücudum ayrılığından hilale döndü,

47b Kerāmet keşf idüb göster kemāli
Şeref burcında ᶜarż eyle cemāli

bir mucize yap da mükemmelliğini göster, güzelliğini şeref burcunda sun!" derdi.

Geh eydür kevkebe inseñ ṭolınsañ
Ṣabāḥ olsa ḫayırlarda bulunsañ

Bazen yıldıza "(Yere) insen dolaşsan, sabah olsa hayırlarda bulunsan!" diyor,

Geh eydür iy gice feryād elüñden
Baña ᶜadl eylemezsin dād elüñden

bazen "ey gece ah (senin) elinden, bana eşitlik elinle adil davranmıyorsun!"diyordu.

Bu resmile iderdi āh u zārī
Ne dün eyledi ne gün aña yārī

Bu şekilde ah edip ağlardı, ona ne gece ne gündüz yardım etti.

Ṭaraldı cānı ḳaldı deng [ü] ḥayrān
Görür ortada şemᶜ olmış fürūzān

Canı sıkıldı, sersem ve şaşkın kaldı, mumu ortada parlamakta gördü.

ᶜAẒRĀ ŞEMᶜE ḪIṬĀB EYLEYÜB ANI KENDÜYE HEMḤĀL MÜLĀḤAẒA İDÜB ŞEMᶜİLE DERTLEŞÜB YANIŞDUĠIDUR

(Azra'nın Muma Hitap Edip Onu Kendisine Haldeş Mülahaza Ederek, Mum İle Dertleşip Beraber Yanması)

Eyitdi şemᶜe ol şemᶜ-i şeb-efrūz
Ki iy miskīn nedür bu girye vü sūz

O geceyi aydınlatan mum (Azra),sitem ederek muma dedi ki: "miskin, bu gözyaşı ve yanma nedir?

Niçün iy derd-mend-i dil-şikeste
Yanarsın ḥasretile zār u ḫaste

Ey gönlü kırık dertli (mum) niçin hasretle ağlayıp yanarsın?

Baña göynüklenüb mi iy cefākeş
Urursın ṣubḥa dek[113] cānuña āteş

Bana üzülüp (de) mi sabaha kadar canını ateşe yakarsın,

Yaḫūd ᶜāşıḳ mı olduñ bir nigāra
Anunçün şöyle yanarsın ḳarara

yoksa bir güzele aşık mı oldun, onun için böyle canı sıkılarak yanmaktasın?

Çün ᶜāşıḳsın niçün ḥadden çıḳarsın
Niçün pervānei oda yaḳarsın

Madem aşıksın niçin haddini bilmezsin, niçin pervaneyi ateşe yakarsın,

---

[113] Kelime kendinden öncekine bitişik yazılmış.

Yaḫud maᶜşūḳa mısın iy vefādār Ki başuñda bunuñ gibi hevā var	*yoksa ey vefalı sevilen misin ki başında böyle bir arzu var?*
Eger maᶜşūḳiseñ yanmaḳ ne ḥācet Oda barmaġuñı banmaḳ ne ḥācet	*Eğer sevilen isen yanmaya ne gerek, parmağını ateşe batırmaya ne gerek var?*
Yanarsañ yanmaġı gel benden ögren Ki ben cānum yaḳaram yakmazın ten	*Yanıyorsan yanmayı gel benden öğren, çünkü ben ruhumu yakarım, tenimi değil.*
48a Senüñ cānuñ hevā-yı nefsüñe ḳul Ayaġuñda demür boynuñda meftūl	*Senin ruhun nefsinin arzusuna kul,ayağında demir, boynunda fitil haline gelmiş (ip).*
Benüm cānum olubdur bende-i ᶜışḳ Muḫalled ḥaşre deñlü zinde-i ᶜışḳ	*Benim ruhum aşk kölesidir, mahşere kadar ebedi aşk dirisidir.*
Senüñ ḳalbüñ olur nārile rūşen Benim nūrile cānum tāze gülşen	*Senin kalbin ateşle aydınlanır, benim ruhum nur ile taze gülbahçesidir.*
Yatursın kend'özin sen diñlenürsin Gice meh-rūlarile eglenürsin	*Bizatihi yatar dinlenirsin, gece ay yüzlülerle eğlenirsin.*
Gice gündüz benüm hiç rāḥatum yoḳ Yanarın ḥasretile fürḳatum çoḳ	*Gece gündüz benim hiç rahatım yok, hasretle yanarım, ayrılığım çok.*
Senüñ āhuñ duḫānı ās-māna İrer ancaḳ benüm cümle cihāna	*Senin ahının dumanı ancak gökyüzüne çıkar, benimki bütün cihana.*
Senüñ yanduḳca cānuñ eksilürsin Alınmaz menzilüñ yolda ḳalursın	*Senin canın yandıkça, eksilirsin, hedefine varamaz yolda kalırsın.*
Benüm yanduḳca derdüm arturur od Nitekim būy-i misk ü ᶜanber ü ūd	*Misk, anber ve ūd kokusu gibi ateşte, yanmak benim derdimi artırır.*
Gel imdi olalum hem-rāz u hem-sāz Yanalum ḥaşre deñlü iy ser-efrāz	*Ey başı dik olan, şimdi gel sırdaş ve arkadaş olalım, mahşere kadar yanalım!"*
Bile şemᶜile ol şemᶜ-i şeb-efrūz Yanub eyleriken āh-ı ciger-sūz	*O geceyi aydınlatan mum (Azra) ile mum birlikte yanıp ciğer yakan ah(lar) ederken*

ᶜAẒRĀ ŞEMᶜİLE YANUŞURKEN BİR PERVĀNE KENDÜSİN NĀR-I ŞEVḲE PERTĀB İTDÜKDE ŞEMᶜİ ḲOYUB AÑA ḪİṬĀB U ᶜİḲĀB İTDÜGİDÜR

(Azra Mum İle Dertleşirken Bir Pervanenin Kendini Parlak Ateşe Atması [Azra'nın] Mumu Bırakıp Ona Hitap edip Azarlaması)

Gelüb şevḳile bir pervāne derḥāl Düşüb ol şemᶜe yaḳdı perrile bāl	*Bir pervane derhal arzuyla gelip, o muma düşüp kolunu kanadını yakınca Azra ona şöyle dedi: .*
Didi ᶜAẓrā ki iy miskīn ü maẓlūm Şehīd-i nār-ı ᶜışḳ u ᶜāşıḳ-ı mūm	*"Ey sefil ve zavallı, aşk ateşinin şehidi ve mumun aşığı!*

Nedendür şöyle oda köze düşdüñ
Köze köz cān virüb yanduñ ṭutuşduñ

Neden böyle ateşe köze düştün, köz (gibi) canını köze atıp yandın tutuştun?

48b Meger cānāndan bulduñ nişānı
Kim anuñçün yaḳarsın oda cānı

Yoksa sevgiliden bir iz (mi) buldun ki onun için canını ateşe yakarsın?

Nedür bir cān gerek yüz biñ ola cān
Ṣatub bir derde al derdüñe dermān

Bir can (vermekten) ne çıkar, can yüzbin olsun, bir derde satıp derdine derman al!

Ki sen bir cānile cānāna irdüñ
Azacuḳ derdile dermāna irdüñ

Hiç olmazsa sen bir can ile sevgili(n)e kavuştun, birazcık dert ile dermana kavuştun.

Ne cānān bulınur cānuma iy dost
Ne dermān bulınur derdüme iy dost

Ey dost, ne canıma sevgili bulunur, ne derdime derman bulunur.

Görürsin yüze yüz cānānuñı sen
Revādur oda yaḳsañ cānuñı sen

Sevgilini sen yüzyüze görürsün, canını ateşe yaksan uygundur.

Benüm cānum yanar cānān bulınmaz
Ararın derdüme dermān bulınmaz

Benim canım yanar sevgili bulunmaz, ararım derdime derman bulunmaz.

Ki sen bir pāre odile göyündüñ
Hemān yanduñ hemān sāʿat söyündüñ

Öyle ki sen bir parça ateş ile yandın, yanmanla sönme saatin bir oldu.

Yanarsın rūşen eylersin cihānı
Söyünseñ dūd idersin ol mekānı

Yanarsın cihanı aydınlatırsın, sönsen o yeri duman edersin.

Saña ʿādetdurur yanmāḳ söyünmek
Birez gülmek birez yine göyünmek

Sana yanmak, sönmek adettir, biraz gülmek, (sonra) biraz daha yanmak...

Benüm cānum bir oddan oldı sūzān
Yidi ṭamu ol oddandur fürūzān

Benim canım (öyle)bir ateşte yandı ki yedi cehennem o ateşten dolayı alazlıdır.

Semender'sin sen olduñ nāra ʿāşıḳ
Ben oldum nūrile dīdāra ʿāşıḳ

Semender'sin, ateşe sen aşık oldun, ben nura ve yüze aşık oldum."

Cevāb işitmedi ol şemʿ-i pür-nūr
Ruḫı şemʿini andan eyledi dūr

O nurlu mum (Azra) cevaba kulak asmadı, yanağı mumunu oradan uzaklaştırdı.

Şu deñlü yaḳdı cānın şemʿe ol māh
Kim andan bulmadı bir lemʿa ol māh

O ay canını muma o kadar yaktı da ondan bir ışık bul(a)madı.

Ferāġat itdi pervāne sözinden
Görür pervāne bī-pervā özinden

Pervaneyle konuşmayı bıraktı, baktı ki pervanenin kendinden haberi yok.

Ḳodı pervānei şemʿi unutdı
Bu kez dilber yüzin dergāha ṭutdı

Pervaneyi bıraktı, mumu unuttu. Güzel yüzlü (Azra) bu kez yüce kapıya yöneldi.

49a

ᶜAZRĀ ḤAḲ TAᶜĀLĀ ḤAŻRETLERİNE MÜNĀCĀT İDÜB GÖZYAŞIN AḲIDUB YÜZİN ḪĀKE SÜRDÜGİDÜR

(Azra'nın Allāh'a Yalvarıp Ağlaması, Yüzünü Toprağa Sürmesi)

Yüzin biñ ᶜaczile ol gevher-i pāk
Sürüb ḫāke özüni eyledi ḫāk

O temiz soylu, yüzünü acınacak halde toprağa sürüp kendini küçülttü.

Didi cānile iy maḳṣūd-ı mevcūd
Murādın senden umar ehl-i maḳṣūd

Ruhuyla: "Ey yaradılmışların gayesi!" dedi, "Arzu sahipleri, isteğini senden bekler.

Ḳapuñ muḥtācıdur cümle şehenşāh
Esīr-i dergehüñdür ehl-i dergāh

Bütün padişahlar kapının dilencisidir, dergah ehli eşiğinin esiridirler.

Murād umar ḳapuñdan cümle eşyā
Murādum vir benüm luṭf it Ḫudāyā

Her şey arzusunu kapından bekler. ey Allāh'ım lütf et, benim isteğimi bağışla!

Ġarīb ü bī-kes ü dermānda ḳaldum
Esīrin bendile zindānda ḳaldum

Garip, kimsesiz ve dermansız kaldım, esirim, zincirle zindanda kaldım.

Bilüm ṭağıldı ᶜaḳlum şaşdı yā Rab
Başuma olmaz işler düşdi yā Rab

Ya Rab aklım şaştı, zihnim dağıldı. başıma olmaz işler geldi, Ya Rab!.

Çekerin bir yaña ġurbet belāsın
Yudarın derdile miḥnet belāsın

Bir yandan gurbet belasını çekerim, dert ile sıkıntı belasını yutarım.

Ölürsem irmedin maḳṣūda ḥayfā
İdeler ḳabrimüñ ṭaşında inşā

Gayeme ermeden ölürsem ne yazık. Mezar taşıma yazsınlar ki:

Bu merḥūm irmedi gitdi murāda
Añalar ḫayrile adum duᶜāda

Bu rahmetli muradına ermeden gitti. Adımı duada hayrile ansınlar.

Ḳabūl eyle duᶜāsın ben ġarībüñ
Anuñ ḥaḳḳı ki olmışdur Ḥabīb'üñ

O habibin hürmetine ben garibin duasını kabul eyle!

Bi-ḥaḳḳı mihr-i Ādem ḥüsn-i Ḥavvā
Beni maḳṣūduma irgür Ḫudāyā

Ey Allāh'ım Adem'in sevgisi, Havva'nın güzelliği hürmetine beni arzuma kavuştur!"

Bu resme itdi feryādile efgān
Ṣabāḥ olınca ol şemᶜ-i şebistān

Bu şekilde o gece ışığı (Azra) sabaha kadar feryatla inledi.

Ḳamer-çehre güneş mānendi tenhā
Niyāzile odını ḳıldı iḥyā

Ay çehreli güneş benzeri (sevgili) yalnız başına yalvararak ateşini canlandırdı.

49b

İrişdi pertev-i nūr-ı seḥergāh
Mükedderken münevver oldı ol māh

Sabahın nurlu ışıkları gözüktü. O ay bulanıkken aydınlandı.

Olur vaḳt-i seḥer sulṭān-ı evḳāt
Ḳamu vaḳt tendür oldur cān-ı evḳāt

Seher vakti, vakitlerin sultanıdır. bütün vakitler ten, o, vakitlerin canıdır.

Seḥerde müstecāb olur duᶜālar
Seḥerde feyż olur Ḥaḳ'dan ᶜaṭālar

Dualar seherde kabul olur,seherde Allāh'ın bağışı boldur.

Seḥer vaḳtinde iy dil ğāfil olma
Ki hem baṭṭāl olub hem bāṭıl olma

Ey gönül seher vaktinde uyuma; hantal olup hem çürük olma!

Naṣīb alduñise vaḳt-i seḥerde
Ṣafā sürdüñ devālar irdi derde

Seher vaktinde nasip aldınsa safa sürdün; derde derman erişti (demektir).

Güneş-ṭalᶜat seḥerden aldı behre
Cemāli nūrını ᶜarż itdi dehre

Güneş yüzlü, seherden hisse(sini) aldı, güzelliğinin nurunu dünyaya sundu.

Ṭulūᶜ itdi ufuḳdan ṣubḥ-ı mesrūr
Tozutdı müşki birden ṣaçdı kāfūr

Sevinç sabahı ufuktan doğdu, birden misk dağıttı, kafür saçtı.

Ṣabāḥ oldı ḳaradan aḳ seçildi
Birez ol ğonçe-leb güldi açıldı

Sabah oldu, karadan ak seçildi, o gonca dudaklı biraz güldü, açıl(ıp ferahla)dı.

Göñül Ḥaḳḳ'a yüzin dönderdi ḫalḳa
Ḳapuya iki gözin ḳıldı ḥalḳa

Gönlünü Hakk'a yüzünü yaratılmış(lar)a çevirdi, gözlerini (evin) kapı(sın)a halka etti.

Görür bir nāzlı ḳarı ḳarşuraḳdan
Gelür biñ dürlü şīvey(i)le ıraḳdan

Karşı taraftan, nazlı bir kadının, bin türlü cilveyle yaklaşmakta olduğunu görür.

Niçe çağlar geçürmiş çağlı ḳarı
Havaya bir ḳılile bağlu ḳarı

Çok çağ geçirmiş, gün görmüş kadın, havaya bir kıl ile bağlı kadın

Niçe devrān sürüb tuzlar geçürmiş
Niçe ṭuzaḳ üzüb ḳuşlar uçurmış

Nice devran sürüp tuzaklar kurmuş, nice tuzaklar bozup kuşlar uçurmuş.

Ağızda ḳalmamış bir dāne dendān
Ṣorarsañ daḫı on yaşar ḳız oğlān

Ağızda bir tane diş kalmamış, sorsan on yaşında bakire(yim der).

İrişdi gördi ḳarı ev açılmış
Ṭoğub başına gün devlet ṣaçılmış

Kadın varıp baktı ki ev açılmış.Başına gün doğmuş, zenginlik saçılmış (sandı).

Saᶜādetden aña fetḥ olmış ebvāb
Münevver eylemiş mihr-i cihān-tāb

Uğurluluk kapıları açılmış, (başına) cihanı aydınlatan güneş doğmuş.

50a Maḳāmın gördi ḳarı cennet olmış
Cemāli ḥūrī birle ziynet olmış

Kadın, evini cennet olmuş, bir huri yüzlüyle süslenmiş gördü,

Oturmış bir cüvān kim niçe biñ cān
Revādur her ḳılına olan ḳurbān

Bir genç oturmuş ki (saçının) her teline binlerce can kurban olsa uygundur.

Cemāli şemᶜine pervāne Ḫūrşīd
Viṣāli bezmine sāzende Nāhīd

Güzelliğinin mumuna güneş pervane, kavuşma meclisine Venüs çalgıcıdır.

Muᶜazzez gördi ol ṣāḥib-vaḳārı
Yigit ṣandı sevindi anı ḳarı

Kadın o ağır başlılık sahibini seçkin gördü, (giyiminden) erkek sandı ve sevindi.

Görincek şīve vü cünbüşler itdi
Bulayub ḳuyruğın ḳannişler itdi

Görünce işve ve cilveler etti, kuyruğunu sallayıp fettanlık etti.

Gözin ḳaşın dürüb nāzlandı ḳarı
Birez ṭar ṣatdı vü ḳızlandı ḳarı

Kaş göz oynatıp, kız edasıyla hava attı, gökçeklik etti.

Abu kimdür bu ḳapuyı açan dir
Nice ḳuşdur bu yuvada uçar dir

Amaan! Kimdir bu kapıyı açan der, bu yuvada uçan nasıl (bir) kuştur der.

Ḳarārı gitdi ḳarı vecde geldi
Ayağı ṭobrağına secde ḳıldı

Fikri dağıldı, kadın coştu (Azra'nın) ayağının toprağına secde etti.

Eyitdi iy güzeller pād-şāhı
Saᶜādet burcınuñ mihrile māhı

"Ey güzeller padişahı dedi, talih burcunun güneşi ayı.

Meleklerden misin göklerden inmiş
Perīlerden misin yirde bulunmış

Göklerden inmiş meleklerden misin, yerde bulunan perilerden misin?

ᶜAceb ādem misin yā ḥūr-i Rıḍvān
Yaḫūd cān u cihānsın iy güzel cān

Acaba insan mısın yoksa cennet hurisi mi, veya ey güzel can, can ve cihan(mı)sın?

Ḥele luṭf eyle(üñ itdüñ keremler
Yüzümüñ üstine başduñ ḳademler

Hele! iyilik ettin büyüklük gösterdin, hoş geldin, safalar getirdin.

Bizi ḫāk-i meẕelletden götürdüñ
S̱erādan tā S̱üreyyāya yitürdüñ

Bizi itibarsızlık toprağından kurtardın, (şeref verdin) yerden ta Süreyyaya (göklere) yükselttin.

Söyünme tā ebed iy şemᶜ-i tābān
Kim olsun ḳarı cānı saña ḳurbān

Ey parlak mum, sonsuza kadar sönme (bu) kadının canı sana kurban olsun!"

Ḳarıya ser firāz itdi ser-efrāz
Ayaġ üstine ṭurdı ḳıldı iᶜzāz

Asil (Azra) kadına başını kaldırdı, ayağa kalkıp, saygı gösterdi.

50b Yükündi ayağına düşdi ol māh
Elin öpdi ḳarınuñ eyledi āh

O ay diz çöküp ayağına düştü, kadının elini öptü, ah etti.

Didi maᶜẕūr ṭutuñ eksiklik itdük
Gice bī-vaḳtidi bu şehre yitdük

"Kusur ettik mazur görün, dedi. Gece geç vakitte bu şehre vardık.

Ġarībüz gözi baġlu kām u nā-kām
Żarūrī bu arada ḳılduḳ ārām

Gözü bağlı garibiz ister istemez zorunlu olarak burada dinlendik.

Ne deñlü kim ola bīnā vü dānā
Ġarīb olan olur ġurbetde aᶜmā

Bir kimse ne kadar görmüş-bilmiş olursa olsun 'Garip olan gurbette kör olur.'

Niçe gündür yürürüz zār u giryān
Yaluñuz ac u ṣusuz sīne biryān

Ağlayıp inleyerek birkaç gündür yalınayak, aç, susuz ve bağrı yanık yürürüz.

Şerefde necm-i devlet rāciᶜ oldı
Baña müşkil vaḳāyiᶜ vāḳiᶜ oldı

Şerefte devlet yıldızı ters döndü, başıma sıkıntılı bir olay geldi.

Atamuz tâciridi key ekâbir
Niçe biñ ḳulları varidi tâcir

Babam ileri gelen bir tüccar idi, ona köle olan çok tüccar vardı.

Giderken Çîn'e Âdırbâycân'dan
Giceyle yolum azdı kârbândan

Azerbaycan'dan Çin'e giderken gece yolum kervandan saptı.

Susuz yollarda gitdüm dil-şikeste
Isuz billerde ḳaldum zâr u ḫaste

Üzgün ve susuz bir halde yollara düştüm, ıssız yamaçlarda acılı ve hasta kaldım.

Hezârân derdile üftân u ḫîzân
İrişdüm bu maḳâma zâr u giryân

Binlerce dertle düşe kalka, ağlayıp inleyerek bu yere vardım.

Bu gice sâyeñüzde râḥat olduḳ
Size zaḥmet getürdük zaḥmet olduḳ

Bu gece sayenizde dinlendik, size zahmet getirdik, zahmetler verdik.

Ġarîbüz kim ġarîbe itse ᶜizzet
Virür Teñri ᶜivażlar aña cennet

Garibiz, kim garibe ikram etse, Tanrı ona cenneti karşılık verir."

ᶜÖẕürler itdi ᶜAẕrâ-yı füsûn-sâz
Ḳarıya geh niyâz eyledi geh nâẓ

Büyüleyici (güzel) Azra kadından özür diledi bazen yalvardı, bazen nazlandı.

Bu luṭf u ᶜizzete çün gördi ḳarı
Elinden ḳarınuñ gitdi ḳarârı

Kadın bu izzet ve ikramı görünce, elinde olmaksızın fikri dağıldı.

Duᶜâlar eyledi yire yüz urdı
Yüzini ayaġı tozına sürdi

Dualar edip yüzünü (alnını) yere koydu, yüzünü ayağının tozuna sürdü.

51a Didi ḫoş geldüñ iy serv-i ḫırâmân
Getürdüñ câna râḥat derde dermân

"Ey yürüyen servi, hoş geldin, cana rahat, derde derman getirdin.! dedi.

Ḳadem başduñ bu çirkîn yüzüm üzre
Ġubârın ṭûṭiyâ çek gözüm üzre

"Bu çirkin yüzüm üstüne ayak bastın, (ayağının) tozunu gözüme sürme çek!

Şeref virdüñ saᶜâdet birle geldüñ
Ḥümâsın üstümüze sâye ṣalduñ

Şeref verdin,uğurla geldin, devlet kuşusun üstümüze gölgeni düşürdün.

Ḥümâyûn sâyeñi Ḥaḳ ḳılmasun dûr
Hemîşe üstümüzden iy yüzi nûr

Ey nur yüzlü Allâh her zaman mübarek gölgeni üzerimizden ayırmasın!

Cemâlüñ nevbahârı ḫurrem olsun
Ġam-ı bâd-ı ḫazândan bî-ġam olsun

Güzelliğinin ilkbaharı şen olsun, sonbahar rüzgarının kederinden kaygısız olsun!

Birez gün râḥat ol iy râḥat-ı cân
Olalum ḫidmetüñde bende-fermâñ

Ey ruh(lar)ın huzuru, birkaç gün rahatına bak, hizmetinde emir kulu olalım.

Ḫorâsân taḫtını eyle temâşâ
Açılsun göñlüñ iy serv-i dilârâ

Ey gönül alıcı servi, Horasan'ın başkentini seyret gönlün açılsın...

Yi iç ḫoş gec ġayurma kim bu devrân
Virür geh ġuṣṣa vü ġam gâh ferhân

Ye, iç, hoşça geçir, üzülme, çünkü bu devran bazen gam ve tasa, bazen neşe verir.

Felekden kimsene şād olmamışdur
Ġamından laḥẓa āzād olmamışdur

Kimse felekten hoşnut kalmamıştır, gamından bir an kurtulmamıştır.

ᶜAḳıl āyīnesinüñ jengini sil
K'ola ẕevḳ u ṣafālar cāna ḥāṣıl

Akıl aynasının pasını sil ki ruhta zevk ve rahatlık oluşsun.

Biḥamdillāh ki tāze nev-cüvānsın
Güzellik bāġına serv-i revānsın

Hamdolsun ki gencecıksin, güzellik bahçesinde yürüyen servisin.

Mübārek ḫāṭıruñda ġam gerekmez
Cihān āyīnesidür nem gerekmez

Mübarek gönlüne gam gerekmez, (gönlün) cihanın aynasıdır, nemlet(ip paslat)ma!"

Bu sözlerden açıldı ol yüzi gül
Feṣāḥat bāġına girdi çü bülbül

O gül yüzlü bu sözlerle biraz açıldı, bülbül gibi şakımaya başladı.

Gelüb luṭfile ᶜAẕrā-yı şeker-nūş
Ḳarıya ṭatlu ṭatlu söyledi ḫoş

Dudu dilli Azra lutf ile gelip, kadına tatlı tatlı, güzelce konuştu.

Didi biñ luṭfile iy cānum ana
Benüm her derdüme dermānum ana

Samimiyetle "Ey canım anne,benim her derdime dermanım anne! dedi.

51b Oġul olmaġa yoḳ bizde liyāḳat
Ḳul olalum ḳapuñda tā ḳıyāmet

"Evlat olmaya bizde liyakat yoktur, kıyamete kadar kapında kul olalım.

İdem ḫidmetde cehdi her cihetde
Anam ol dünyede vü āḫiretde

Her yönden hizmet(in)de gayret edeyim, dünya ve ahirette annem ol!"

Uzatdı dest-i sīmīni semen-ber
Çıḳardı ṣurreden çok sīmile zer

Yasemin göğüslü (Azra) gümüş (gibi) elini uzattı, keseden çokça altın, gümüş çıkardı.

Cevābın Zühreye gör Müşterīnüñ
Öñinde ḳodı ol mālı ḳarınuñ

Müşteri(yıldızı)nın Zühre(yıldızı)na cevabına bak; o malı kadının önüne koydu.

Didi luṭf it oturma ayaġa ṭur
Bu naḳdile gerestī ḳaydını gör

"Lütfen oturma kalk!" dedi. Bu parayla yiyecek (al) hazırlığı gör!

Bizimçün her ne zaḥmet varise çek
Getür balile yaġ etile etmek

Bizim için her ne zahmet varsa katlan, bal, yağ, et ve ekmek getir!"

Sevindi pīre-zen ol mālı gördi
Ḳıvāmile yerinden örüṭurdu

Yaşlı kadın o parayı görünce sevindi, dinç bir şekilde yerinden kalktı.

Ḥavāyicden ḳamu maḳṣūdı aldı
Yine cān atdı tīz ᶜAẕrā'ya geldi

Gerekli kumanyayı aldı, yine can atıp çarçabuk Azra'ya geldi.

Yaraġın gördi anda şāh-ı ḫūbān
Ki bir ḳac gün ola ol evde mihmān

Güzeller şahı birkaç gün o evde misafir olacak şekilde barınma ihtiyacını karşıladı.

Muḳīm oldı çün ol meskende ᶜAẕrā
Geleni gideni itdi temāşā

Azra o eve kaldığı müddetçe geleni gideni gözledi.

Ṣorar Vāmıḳ niş̱ānın merd ü zenden
Nihānī sırrile yoldan geçenden

Gizli saklı olarak erkekten kadından her yoldan geçenden Vamık'ın izini sordu.

Zihī maᶜşūḳa kim ᶜāşıḳ cemālin
Yüze yüz görmedin ister viṣālin

Bravo sevgiliye ki aşığ(ının) yüzünü görmediği halde kavuşmayı ister.

Bu ᶜışḳa görmekile görmemek bir
Ne gökler ḥāyil olur aña ne yir

Bu aşkta görmekle gömemek aynı, ona ne gökler perde olur, ne yer.

Bu ᶜışḳ bir āyinedür rūşen ü pāk
Kim olur cümle ᶜālem anda idrāk

Bu aşk kendisinde bütün kainatın seyredildiği parlak ve temiz bir aynadır.

Dil-i ᶜAẕrā'da ᶜışḳ yaḳdı çırāğı
Bir itdi aña yaḳın u ıraġı

Aşk Azra'nın kalbinde mum yaktı, ona yakın ve uzağı bir etti.

52a Çün aña pence-i ᶜışḳ urdı ḳullāb
Ne rāḥat ḳodı cānında ne ḫod tāb

Aşk pençesi ona çengel atınca canında ne rahat bıraktı ne de güç.

Anuñçün ilden ile bī-ḳarār ol
Arar maᶜşūḳı ister vaṣlına yol

Bu sebeple aşkını ilden ile kararsız (hercai) arar kavuşma yolu araştırır.

Ṭalebsüz nesne bulmaz kimse ğālib
Bulur maḳṣūdını ciddile ṭālib

Kimse aramadan bir şey bul(a)maz, idealini ısrarla isteyen başarır.

Ola bir gün murāda ire ᶜAẕrā
Vire maḳṣūdın aña Ḥaḳ Taᶜālā

Bir gün gele, Azra muradına kavuşa, Hak Taala ona arzusunu vere.

Ḳoyalum anı yārin istemekde
Nigārīni nigārın istemekde

O put gibi güzeli sevgilisini aramak üzre bırakıp

Görelüm bu ṭarafdan şāh-ı ᶜuşşāḳ
Ne vechile olur ᶜAẕrā'ya müştāḳ

bu taraftan aşıkların şahının Azra'ya nasıl özlem duyduğunu görelim.

Direlüm bāğ-ı ᶜışḳuñ güllerini
İdelüm hem-zübān bülbüllerini

Aşk bahçesinin güllerini derelim, bülbüllerini sohbet arkadaşı edelim.

VĀMIḲ'UÑ ᶜĀŞIḲ OLMASINUÑ SEBEBİ VE OL EŞNĀDA OLAN ŞŪR U ŞAᶜBİ ẔİKR İDER
(Vamık'ın Aşık Olmasının Sebebi ve O Sırada Meydana Gelen Üzüntü ve Ayrılış)

Elā iy bülbül-i gülzār-ı dīdār
Muḥabbet ᶜāleminde ṭālib-i yār

Evet, ey buluşma gülbahçesinin bülbülü, sevgi dünyasında yari isteyen,

Oḳu gül defterinden Gülsitān'ı
Bize şerḥ eyle metn-i Būstān'ı

gül defterinden Gülsitan'ı oku, bize Bostan metnini açıkla!

Sözüñden ḳaṭre-i nīsān ṣaçılsun
Göñül bāğındaġı güller açılsun

Sözünden nisan (yağmurunun) damlası saçılsın, gönül bağındaki güller açılsın,

Yaşarsun bāğ-ı cānuñ nevbahārı
Ṭonansun güllerile sebzezārı

can bahçesinin ilkbaharı yeşersin, çimenliği güllerle donansın,

Oḳunsun bezm-i gülde nāme-i ᶜışḳ Pür olsun şevḳile hengāme-i ᶜışḳ	*Ggül meclisinde aşk kitabı okunsun, aşkın velvelesi coşkuyla dolsun!,*
Muḥabbetnāmeden taḳrīr olınsun Yine ᶜışḳ āyeti tefsīr olınsun	*sevgi mektubundan anlatılsın, yine aşk ayeti tefsir edilsin,*
52b Oḳunsun ehl-i ᶜışḳuñ dāstānı İdelüm şerḥ Vāmıḳ'dan beyānı	*aşık olanların hikayesi okunsun! Hikayeye Vamık'tan başlayalım.*
Melik Vāmıḳ çün on beş yaşa irdi Cemāl-i ḥüsn içinde başa irdi	*Melik Vamık onbeş yaşına varınca güzel yüzlülükte birinciliğe ulaştı.*
Gice gündüz perī-peykerler ile İderdi ᶜişreti dilberlerile	*Gece gündüz peri yüzlüler ile gönül çekici güzellerle eğlenirdi.*
Zeberced kāseden mercān içerdi Göñül āyīnesin ġamdan açardı	*Zebercedden yapılmış tastan mercan (renkli içki) içer, gönül aynasını gamdan arıtırdı.*
Murādın cümle virmişdi zemāne İrüb ḥükmi zemīnden ās-māna	*Devran onun bütün arzularını vermişti, hükmü yerden göğe kadar geçer(iiy)di.*
Ciḥānuñ ṣaydı olmışdı ṭufeylī Şehüñ göñli şikāra itdi meyli	*Cihanın avı onun dalkavuğu olmuştu. Şahın gönlü avlanmak istedi.*
Buyurdı Behmen'e bir gün şehenşāh Didi ḥāżır oluñ yarın seḥergāh	*Şahlar şahı bir gün Behmen'e "yarın sabah hazır olun!" dedi.*
Temāşā eyleyürek bāġ [u] rāġı Şikār eyleyelüm bir laḥẓa ṭaġı	*"Biraz dağ taş gezip avlanalım!"*
Ḳodı Behmen gözi üstine barmaḳ Eyitdi destgīr olsun saña Ḥaḳ	*Behmen gözü üstüne parmak koyup (düşündü,) "Hak Taala yardımcın olsun!" dedi.*
Cihān serkeşleri olsun şikāruñ ᶜİnāyetle hidāyet ola yāruñ	*"Cihanda (sana) itaat etmeyenler, avın olsun, ihsan ve iyilik dostun olsun!"*
Seḥerden Behmen'ile cümle yārān Gelüb şāḥ işiginde ṭutdı dīvān	*Seherden Behmen ile bütün dostlar, gelip şahın eşiğinde divan durdular.*
Yirinden ṭurdı iḳbālile Vāmıḳ Ki şān burc-ı şerefden ṭoġdı şārıḳ	*Vamık baht açıklığı ile yerinden kalktı, sanki şeref burcundan güneş doğdu.*
Ṣafā-yı ḳalbile şād u ferahnāk Geyindi her libāsın cüst ü çālāk	*Kalbinin kedersizliğiyle mutlu ve sevinçli, elbiselerini çarçabuk giyindi.*
Kemer baġlandı biline keyānī Daḳındı iki ḫancer zülficānī[114]	*Büyük padişahlara mahsus kemeri beline bağladı, iki gümüş hançer takındı.*

[114] "zülf-i cānī" şekline yazılmış. Kelimenin aslı zülfencāne (زلفلنجانة) şeklindedir.

Ḳuşandı bir ḳılıc kim görse bī-şek
Yanardı ḳorḳusından nāra şimşek

Bir kılıç kuşandı ki şimşek görse korkusundan şüphesiz ateşte yanardı.

53a Ṭaḳındı ṣaġa ṣola iki tirkeş
Müzeyyen zer-nişānile münaḳḳaş

Altın işlemeyle süslü iki ok kabını, sağına soluna takındı..

Ki her bir tīrine biñ sīne ḳurbān
Virür tīr-i felek ḳurbānına cān

Öyle ki her bir okuna bin göğüs kurban(dır), feleğin oku kurbanına can verir.

Çekerler altına bir raḫş-ı ḫurrem
Kim aña reşk iderdi Raḫş-ı Rüstem

Altına Rüstem'in atı Rahş'ın kıskanacağı keyifli, güzel bir at çekerler,

Yürümekde uçar ḳuşı geçerdi
Gören dir kim ḳanatludur uçardı

Yürümekte uçan kuşu geçer, gören kanatlıdır, uçuyor derdi.

Yürīdi şāh-ı devrān devletile
Şikār⟨ı⟩-ı şīre gitdi şevketile

Devrin sultanı devletle yürüdü, heybetle arslan avına gitti.

Öñinden ürkeridi ṣayd-ı ṣaḥrā
Uçardı naʿrasından Ḳāf'a ʿAnḳā

Sahranın avları önünden kaçar, Anka onun haykırışından Kaf dağına uçardı.

Çıḳardı ḳorḳusından göge ḳasver
Siñerdi ṭaġlara ṭaşlara ejder

Arslan korkusundan göğe çıkar, ejder dağa taşa saklanırdı.

Ṣalardı ṭavşana āhūya bāzı
Alurdı bāzile ördegü ḳazı

Tavşan ve ceylana (avcı) doğanı salar, doğanla ördek ve kazı tutardı.

Murādınca şikār itdi cihāngīr
Niçe āhū niçe şīr itdi naḫcīr

Yiğit, arzu ettiği gibi avlandı, çok sayıda, ceylan ve arslan avladı.

Meh-i ferḫunde-aḫter şāh-ı ferruḫ
Dönüb avdan ṭutar evden yaña ruḫ

Yıldızı uğurlu ay, kutlu sultan (Vamık) avdan dönüp eve doğru yöneldi.

Meger şehre yaḳın bir ʿayn-i ṣāfī
Varidi ṣuyı cān derdine şāfī

Meğer şehre yakın (bir yerde) suyu cana şifa veren temiz bir kaynak varmış.

Müşemmen ḥavżıdı eṭrāfı mermer
Ṣuyı andan içerdi ḥavż-ı kevs̱er

Erafı mermer sekizgen havuzdu, kevser havuzu suyunu ondan alırdı.

İçerden cūş idüb ṭaşra ṭaşardı
Bir içim ṣuyın içen biñ yaşardı

İçten kaynar dışarıya taşar, suyundan bir yudum içen bin (yıl) yaşardı.

Her eṭrāfı döşenmişdi çemenler
Pür olmışdı semenler yāsemenler

Her tarafı çimenlerle döşenmiş, yaseminlerle dolmuştu.

Bir aġac bitmiş anda ṣānki ṭūbā
İrişmişdi s̱erādan tā S̱üreyyā

Orada tūba gibi bir ağaç bitmiş, yerden ta Süreyyaya kadar uzamıştı.

53b Zemīne sāye ṣalsa her budaġı
Ṭutardı gölgesi bir ulu ṭaġı

Her budağı gölgesini yere düşürse bu gölge bir ulu dağı kaplardı.

1510 Şığardı gölgesinde niçe biñ er
Ḳonardı anda ṭaşra çıḳsa leşker

Gölgesine binlerce kişi sığar, asker (kaleden) dışarı çıktığında orada konaklardı.

Çün irdi ol yire şāh-ı cüvān-baḫt
Buyurdı ḳurdılar ḥavż üstine taḫt

Talihli sultan oraya varınca emretti, tahtı(nı) havuzun üzerine kurdular.

Kebāb eyleñ didi olan şikārı
Getürdüñ bezme cām-ı zer-nigārı

"Yanımızdaki avları kebap yapın! Meclise, altın süslemeli kadehler getirtin!" dedi.

Ḳara yir ḳarmadın ṭobraġa ḳanı
İçelüm biz şerāb⟨ı⟩-ı erġavānī

"Kara toprak kanı(mızı) toprağa karıştırmadan önce biz kırmızı şarap içelim!"

Müheyyā oldı ḫoş-bezm-i dilāvīz
Şeker-leb sāḳīler oldı şeker-rīz

Cazip hoş bir meclis hazırlandı, şeker dudaklı sakiler şeker saçmaya başladı.

1515 Muṣāḥibler gelüb bezme dirildi
Ḳıyaḳı ṣoḥbet-i şāhī ḳuruldı

Sohbet arkadaşları meclise gelip toplandı, kıyak bir sohbet ortamı kuruldu.

Yine sāḳī müşerref itdi bezmi
Yine itdi piyāle bezme ᶜazmi

Yine saki meclisi onurlandırdı, yine kadeh meclise yöneldi.

Çü bir ḳāc defᶜa sāġar itdi devrān
İrişdi ḳalbe ḳuvvet gevdeye cān

Kadeh birkaç defa dönünce kalbe kuvvet bedene can geldi.

Gidüb ġam devri geldi vaḳt-i şādī
Ḳamu baġlu göñül buldı güşādı

Gam devri gidip neşe vakti geldi, bütün içine kapanık gönüller açıldı.

Göñül āyīnesinüñ jengini pāk
İdüb bāde ider şāhı ferahnāk

Şarap gönül aynasının pasını temizleyip şahı sevindirir.

1520 Ṣafālar kesb ider şāh-ı şehenşāh
Naẓar ḳıldı dönüb ol ḥavża nāgāh

Padişahlar padişahı neşelenip ansızın dönüp o havuza baktı.

Cemāli ᶜaksini ol ṣuda rūşen
Temāşā eyledi bir vech-i aḥsen

O suda parlayan yüzünün aksini en güzel bir yüz (olarak) seyretti.

Ne gördi gördi bir māh-ı münevver
Ṣu şūrīde olub üstine ditrer

Bir de ne görsün, bir nurlu ay ki su aşık olmuş üstüne titrer.

Cemāli ẕerre dimez āf-tāba
Cebīni ṭaᶜne eyler māhtāba

Güzelliği güneşe zerre demez (hiçe saymaz), alnı mehtabı yerer.

54a Gözi mekrinde nergis zār u ḫaste
Ruḫı fikrinde lāle dil-şikeste

Gözünün hilesinde nergis acılı ve hasta, yanağının fikrinde lalenin kalbi kırık.

1525 Umar ḫāl-i ruḫından bū-yı ᶜanber
Ṣaçı çīnine bende misk-i ezfer

Anber kokusu yanağının beninden ister, güzel kokulu misk saçının kıvrımına köle.

Ṭudaġı cürᶜasından āb-ı ḥayvān
Arar ẓulmet içinde cismine cān

Ölümsüzlük suyu dudağının yudumundan Zulmet'te cismine can arar.

Temāşā iderek nerm oldı Vāmıḳ
Cemāli ᶜaksine germ oldı vāmıḳ

Vamık seyrederek gevşedi, güzelliğinin aksine hararetle aşık oldu.

Ögüb ḥüsnin bedīhī itdi inşā
Musammaṭ bir ġazel raᶜnā vü zībā

Güzelliğini övüp ilhamla güzel ve süslü bir musammat gazel söyledi.

VĀMIḲ ṢU İÇRE CEMĀLİ ᶜAKSİN GÖRÜB AÑA ḪIṬĀB İTDÜGİ ĠAZEL-İ ĀBDĀRDUR
(Vamık'ın Su İçinde Güzelliğinin Aksini Görüp Ona Hitaben Söylediği Nükteli Gazel)

1 ᶜAceb bu ḫaṭṭ-ı gülgūn nesteren mi
Gülistān⟨ı⟩-ı cemāl içre semen mi

"Acaba bu gül renkli yüz yaban gülü mü, güzelliğin gülbahçesinde yasemin mi?

2 ᶜAceb bu sünbül-i zībā semen mi
Semen yanında bitmiş yāsemen mi

Acaba bu süslü sünbül (saç) semen mi, semen yanında bitmiş yasemin mi?

3 ᶜAceb. bu Sidre-ḳāmet nā-reven mi
Cinān bāġında yā serv-i çemen mi

Acaba bu Sidre boylu sabit mi,veya cennet bahçelerinde nazla yürüyen sevgili mi?

4 ᶜAceb bu lüᵓlüᵓ-diş dürr-i ᶜAden mi
Ḳamer ḳurbında yā naẓm-ı Peren mi

Acaba bu inci diş Aden incisi mi veya ay yakınında Ülker yıldızı kompozisyonu mu?"

5Didi ᶜaksine Vāmıḳ ṣuda sen mi
Güzelsin iy ᶜaceb ṭaşrada ben mi

Vamık yansısına: "Ey! Suda sen mi güzelsin acaba dışarda ben mi?" dedi.

ᶜAẒRĀ NAḲḲĀŞLARA NAḲŞ İTDÜRDÜGİ TAṢVĪRÜÑ BİRİSİ VĀMIḲ'A İRİŞÜB VĀMIḲ ᶜAẒRĀ'YA ᶜĀŞIḲ OLDUĠIDUR
(Azrā'nın Ressamlara Çizdirdiği Resimlerden Birinin Vāmık'a Ulaşıp Vāmık'ın Azrā'ya Aşık Olmas)

Temām itdi bu sözi şāhzāde
Yine aldı eline cām-ı bāde

Şehzade sözünü tamamladı, yine eline şarap kadehini aldı.

54b Ṣaġa ṣola ideriken neẓẓāre
Iraḳdan oldı bir ḳavm āş-kāre

Sağa sola bakarken uzaktan bir topluluk belirdi.

Bir ulu kārbānimiş mükemmel
Ekābir cümle ḫᵛocalar müşekkel

Mükemmel ve büyük büyük kervanmış, faziletli, bütünü elit, gösterişli hocalar...

Bu ḥavżuñ ayaġına geldi indi
Yükin çözdi ṣunuñ yanına ḳondı

Bu havuzun ayağına gelip indi(ler), yükü çözüp suyun yanında konakladı(lar).

Meger bu kārbān içre ekābir
Varidi cevherī bir ulu tācīr

Meğer bu kervanın ileri gelenlerinden kuyumcu (olan) yaşlı bir tüccar varmış.

Ser-ā-ser gezmişidi bu cihānı
Virürdi yidi iḳlīmden nişānı

Baştan başa dünyayı gezmişti, dünyanın yedi bölgesi hakkında bilgi verirdi.

Ẓarāfetle ṣorar ḫᵛoca birinden
Ḫaber aldı şehüñ çākerlerinden

Tüccar nazikçe sorup şahın hizmetçilerinden bilgi aldı:

Didiler şāh Ṭaymūs oġlı Vāmıḳ
Budur kim cümle ᶜālem buña ᶜāşıḳ

"Taymūs Şah'ın oğlu Vamık." dediler. "Cümle alemin kendisine aşık olduğu budur."

Çü bildi ḫ^{v}oca açdı bir niçe tenk
Çıḳardı naḫ-ı[115] Rūmī şerb-i[116] Efrenk

Tüccar, öğrenince bir çok çuval açtı, Anadolu halısı, Frenk keten kumaşı çıkardı.

Cevāhirden ḳumāşdan aldı bī-ḥad
ʿAḳīḳ ü laʿl ü yāḳūt u zeberced

Sayısız cevher ve kumaşlardan, akik,yakut, zeberced (v.s) aldı.

Gelüb biñ ʿizzetile şehr-yāruñ
Öper taḫt‹ı›-ı ayağın baḫtiyāruñ[117]

Bin saygıyla şaha gelip kutlu (kişi)nin ayağının altını öpüp,

Yüz urdı yire andan yād-gārın
Ḥużūrında şehüñ ʿarż itdi varın

yere yüz sürdü, ondan sonra hediye, neyi varsa sundu.

Ḳabūl itdi ḳamu esbābı sulṭān
Buyurdı birine biñ dürlü iḥsān

Sultan bütün eşyayı kabul etti, birine karşılık bin türlü bağışta bulundu.

Duʿā itdi yine yir öpdi ḫ^{v}oca
Revān olub yolına gitdi ḫ^{v}oca

Tüccar dua etti, tekrar yeri öptü, yürüyüp yoluna gitti.

Buyurdı Behmen'e ol dem şehenşāh
Kim ola ol gelen pīşkeşden āgāh

Şah Vamık Behmen'den gelen hediyenin ne olduğuna bakmasını istedi.

Nekim geldiyse altundan gümişden
Ḳamusın açdı bir bir gördi Behmen

Altın, gümüş ne geldiyse Behmen hepsini açtı, bir bir gördü.

55a Bulundı bir ḥarīr içinde bir derc
Niçe biñ cānlar itmişler aña ḫarc

Bir ipek içerisinde meşk tomarı buldular, ona (emekle) binlerce can sarfedilmişti.

Yazılmış gördiler bir ḫūb taṣvīr
Ki cān virmiş yazan idince taḥrīr

Güzel bir resim çizilmiş gördüler, öyleki çizen yaparken can vermiş (gibiydi).

Ṣu yirine ḳatub rengine āteş
Kim anı odile ḳılmış münaḳḳaş

Su yerine rengine ateş katıp onu ateş ile nakışlamıştı.

İki nergislerini ḫaste yazmış
Cihān ḫalḳın ṣaçına beste yazmış

İki nergis (gözünü) hasta çizmiş, dünya halkını saçına tutkun yazmış.

Yañağın nūrile ḳılmış münevver
Ṭudağın ḳāndile yazmış mükerrer

Yanağını nur ile nurlandırmış, dudağını şeker ile yoğunlaştırmış.

Virür luṭfile cānlar cānı yoḳdur
Döker ġamzeyle ḳanlar ḳanı yoḳdur

Canı yoktur (ama) lutfedip can verir, kanı yoktur, yanbakışla kan döker.

Gören ol ṣūreti ḥayrān olurdı
Niçeler cān virüben cān alurdı

O yüzü gören hayran olurdu, nicesi can vererek can alırdı.

---

[115] "nāḫ" şeklinde yazılmış.
[116] "şirb" şeklinde harekeli.
[117] "baḫtı yāruñ" şeklinde yazılmış.

Niçenüñ ᶜaḳlın ol ṣūret ḳapardı
Niçeler büt-perest olub ṭapardı

O yüz nicesinin aklını çelerdi, nicesi putperest olup tapardı.

Yazılmış üstine altunile ter
Ki ᶜAẕrā peykeridür işbu peyker

Üzerine altınla güzel bir şekilde bu yüz Azra'nın yüzüdür diye yazılmış.

Şehenşāh ḳaldı ol ṣūretde ḥayrān
Bu ṣūretdür bilür her maᶜnīye kān

Şah o resme hayran oldu. Her mananın kaynağının bu suret olduğunu anladı.

Görüb bu ṣūreti çün ol büt-i Çīn
Oda yandurdı oldem ṭaşın için

Bu resmi o Çin putu görüp o an içini dışını ateşe yaktı.

Apardı göñlin ol taṣvīr-i dilkeş
Bıraḳdı ḫirmen-i cānına āteş

O gönül çeken resim gönlünü kaptı, can harmanına ateş bıraktı.

Dimāġa çıḳdı ol oduñ buḫārı
Ṭaġıldı ᶜaḳlı ḳalmadı ḳarārı

O ateşin buharı beynine çıktı, aklı dağıldı, fikri kalmadı.

Bu ṣūret fitnesinden oldı meftūn
Nitekim Leylī'nün ᶜışḳında Mecnūn

Bu resmin büyüsünden Leyla'ya aşık Mecnun'a döndü.

Şarāb-ı cām-ı ᶜışḳdan oldı serḫoş
Düşüb ḫāk üzre ġalṭān deng ü bī-hūş

Aşk kadehinin şarabından sarhoş oldu, yuvarlanarak sersem ve şuursuz yere düşüp

55b Aḳıtdı nergisi gül üzre jāle
Oda yandurdı bağrın ṣanki lāle

gül (yanak) üzerine çiğ (gözyaşı) akıttı, lale gibi bağrını ateşe yaktı.

Ḳamu naḳdını ᶜışḳ eyledi tārāc
Yile vardı elinden taḫtile tāc

Bütün sermayesini aşk yağmaladı, elinden tahtile tacı yele gitti.

Ḳodı sulṭānlıġın ᶜışḳa ḳul oldı
Göñül naḳşa virüb naḳḳāşı buldı

Sultanlığı bıraktı aşka kul oldu, gönlünü resme verip ressamı buldu.

Bıraḳdı taḫtı dilden cāmı elden
Esīr oldı hevā-yı ᶜışḳa dilden

Tahtı gönülden kadehi elden bıraktı, aşk hevesine gönülden esir oldu.

Çü Behmen gördi Vāmıḳ oldı bī-hūş
Mey-i ᶜışḳ aldı ᶜaḳlın oldı ser-ḫoş

Behmen Vamık'ın şuursuzlaştığını aşk şarabının aklını alıp sarhoş ettiğini görünce

Ṭaġıtdı dirnegin bāzār-ı ᶜaḳluñ
Bırakdı kārın elden kār-ı ᶜaḳluñ

akıl pazarının derneğini dağıttığını aklın kazandığı karı kaybettiğini... (v.s)

Görürler oldı ḫāli key perīşān
Ṭurub oturmaġa ḳalmadı imkān

Halinin çok perişan olduğunu, oturup durmaya imkan olmadığını anlarlar.

Revān bindürdiler taḫt-ı revāna
Şehirden yaña oldılar revāne

Hemen tahta bindirip, şehire doğru gittiler.

Ḫaber irgürdiler Ṭaymūs Şāh'a
Yitiş iy şāh ḫusūf irişdi māha

Taymūs Şah'a "Ey şah yetiş, aya karanlık çöktü,

Ṭutuldı nāgehān ol bedr-i kāmil
Bu ᶜaḳdı eyle ḥal key oldı müşkil

dolunay ansızın tutuldu, bu düğümü çöz, zor durumdayız." diye haber gönderdiler.

İşitdi şāh Ṭaymūs oldı ġamgīn
Yüregi āteş oldı çeşm nemgīn

Şah Taymūs duyunca, kederlendi, yüreği alevlendi, gözü doldu.

Yitişdi gördi ol cān-ı cihānı
Yoḳ ᶜaḳlı līk ki[118] var cisminde cānı

Varıp o cihanın canını, şuursuz, ama cismini canlı gördü.

Düşüb üstine şāhuñ ᶜaḳlı gitdi
O cān üstinde cānsız gibi yatdı

Şah üstüne kapanıp şuurunu kaybetti,, o canın üstünde cansız gibi yattı.

Dirüb başına ᶜaḳlın ṭurdı Ṭaymūs
Yüzin oġlı yüzine urdı Ṭaymūs

(Sonra) Taymus aklını başına toplayıp kalktı, yüzünü oğlunun yüzüne sürdü.

Gülābile yañaġın itdiler ter
Ezüb içürdiler şehdile şekker

Gülsuyu ile yanağını ıslattılar, bal ile şeker ezip içirdiler.

56a Açub nergislerin ol lāle-ruḫsār
Fiġān itdi nitekim bülbül-i zār

O lale yanaklı, nergis(gözler)ini açıp inleyen bülbül gibi feryat etti.

Ṭaġıtdı yine ᶜaḳlın kend'özinden
İki ırmaḳ revān oldı gözinden

Yine kendinden geçti, gözünden iki ırmak aktı.

Ḳocub baġrına başdı şāh Ṭaymūs
Eyitdi ḳanı neng ü ḳanı nāmūs

Şah Taymūs (onu) kucaklayıp bağrına bastı, "Hani utanma, hani edep?" dedi.

Gözümüñ nūrı göñlümüñ sürūrı
Vücūduñ cānı vü cānuñ ḥużūrı

"Gözümün nuru gönlümün neşesi, vücudumun canı ve canımın huzuru!

Saña maᶜlūmdur iy rūḥ-ı revānum
Senüñledür bedende zindegānum[119]

Ey akan ruhum, sen bilirsin (ki) bedende hayatım seninledir.

Nedendür iy gül-i bāġ-ı leṭāfet
Mübārek ḫāṭıruñda var keşāfet

Ey güzellik bahçesinin gülü, mübarek gönlündeki bulanıklık nedendir?

Neden irdi zevāle āf-tābuñ
Neden döndi hilāle māhtābuñ

Güneşin neden battı, mehtabın neden hilale döndü?

Buyur derdüñ nedür dermān görelüm
Ḳamu derd ehline anı ṣoralum

Derdini söyle dermanına bakalım, onu bütün dert sahiplerine soralım."

Atasından utanub şāh Vāmıḳ
Bu sözi dir maḥalline muvāfıḳ

Şah Vamık babasından utanıp durumu idare etmek için:

Şikār üstinde iy şāh-ı cihāngīr
Hava teˀŝīri itdi cāna teˀŝīr

"Ey cihan padişahı, avdayken havanın etkisi canıma işledi,

---

118 "ki" ve "līk" kelimeleri "līke" okunacak şekilde yazılmış.
119 "zindigānum" şeklinde harekeli.

Mizācumdan giderdi iᶜtidāli
Mükedder ḥāli ḳalmadı mecāli

mizacımın dengesini bozdu. (mizacım) kederlendi, halsizleşti.

Bürūdet itdi ten milkini ġāret
İrişdi cāna andan bu ḥarāret

Soğukluk beden ülkesini yağmaladı, canımdaki bu ateş o yüzdendir.

Mizācuñ andan oldı inḥirāfı
Cevābı işbudur ṣāfī vü kāfī

Mizaç bundan bozuldu, diyeceğim bu kadar."

Çü maᶜlūm oldı Ṭaymūs'a bu aḫbār
Didi yoḳlañ eṭıbbādan nekim var

Taymus bu haberleri öğrenince "Doktorlardan kim var, kim yok araştırın." dedi.

ᶜİlāc itsünler ol nāzük mizāca
K'olur nāzük mizāc ḳābil ᶜilāca

"Bu ince mizaca ilaç yapsınlar, çünkü ince mizaç ilaca yatkın olur."

56b Nedeñlü varise ᶜaṣruñ ṭabībi
Alanlar ᶜilm-i ḥikmetden naṣībi

Çağın ne kadar doktoru varsa, hekimlik ilminden nasiplenmiş olanlar

Kim ol cāna irişüb cān atarlar
Görüb ḳarūresin nabżın ṭutarlar

o cana varıp can atarlar, gözbebeğine bakıp nabzını tutarlar.

Şu deñlü itdiler ᶜilmile diḳḳat
Bulınmadı teninde ḳılca ᶜillet

Ne kadar ilmî tedkiklerde bulundularsa da bedeninde kıl kadar hastalık bulunmadı.

Didiler iy şeh-i ferḫunde-iḳbāl
Ciḥanda pāy-dār ol niçe biñ sāl

"Ey talihi uğurlu padişah!" dediler. Cihanda nice bin yıl var olasın,

Bedende derdi yoḳdur k'ola dermān
Meger cānında vardur ᶜışḳ-ı cānān

bedende derdi yok ki derman olsun, ruhunda sevgilinin aşkı olmalı."

Şehenşāh oldı ḥayrān ḳaldı ᶜāciz
derdüñ derdini bilmedi hergiz

Şahlar şahı şaşırdı, çaresiz kaldı, bu Bu *dertler derdini hiç düşünmemişti.*

Oḳudı Behmen'i yanına pinhān[120]
Ṣora sırrile cān derdine dermān

Behmen'i gizlice yanına çağırdı ki ona gizlice (bu) ruh derdinin dermanını sora.

Didi iy cān oğul sen de oğulsın
Baña Vāmıḳ ne ise sen de olsın

"Ey can(ım) oğlum, sen de oğl(um) sun, bana Vamık ne ise sen de osun.

Beni luṭf it bu sırra eyle vāḳıf
Nedendür Vāmıḳ'un ḥāli muḫālif

Lütfen beni bu sırdan haberdar et, Vamık'ın hali neden kötüdür?

Ne gördi ne işitdi eyle taḳrīr
Beyān-ı vāḳıᶜini söyle bir bir

Ne gördü, ne işitti anlat, olayın içyüzünü bir bir söyle!"

İcāzet buldı Behmen söze girdi
Suᵓālinüñ cevābın cümle virdi

Behmen izin alıp söze başladı, sorusunun cevabını bütünüyle verdi.

[120] "penhān" şeklinde harekeli.

Didi iy şehr-yār-ı taḫt-ı devlet Ḳapuñda çākerüñdür baḫt u devlet	*"Ey devlet tahtının padişahı!" dedi. "Talih ve saadet kapında kuldur.*
Fülān gün şāhile çıḳduḳ şikāra Ḳoyub ṣaḥrāyı gitdük kühsāra	*Falan gün şah ile ava çıktık, ovayı bırakıp dağlara gittik.*
Şu deñlü eyledük ṣayd u şikārı Ḳomaduḳ cān-verden[121] cānı varı	*O kadar avladık ki canavardan canlı bırakmadık.*
Murād olduḳça avdan aldı behre Ṣafā-yı ḫāṭırile döndi şehre	*Avdan arzu ettiği kadar kısmet aldı, gönül hoşluğu ile şehre döndü.*
57a Ulu ağac dibinde [bir] bıñaruñ Ṣafāsı göñlin aldı şehr-yāruñ	*Ulu ağaç dibindeki bir pınarın berraklığı şahın gönlünü aldı.*
Buyurdı ṣaldılar ṣoḥbet bisāṭın Şehüñ ol ṣu ziyād itdi nişāṭın	*Emretti sohbet yaygısını serdiler, o su şahın neşesini artırdı.*
İderken vaḳti ḫoş u sāğarı nūş Olur bir kārbān ol menzile ṭuş	*Hoşça vakit geçirip kadehi yudumlarken bir kervan o konak yerine yöneldi.*
Çü gördi kārbān bir ᶜālī menzil Düşin virdi ḳonub indürdi maḥmil	*Kervan, büyük bir konak yeri olduğu için burada yükünü indirdi.*
Reᵓīsi kārbānuñ çoḳ ᶜacāyib Getürdi şāha pīşkeşler ğarāyib	*Kervan lideri şaha çok acayip, çok tuhaf hediyeler getirdi.*
Bulundı bir ḥarīr anda münaḳḳaş Ki bir ṣūret yazılmış ḫūb u dilkeş	*Orada güzel ve çekici bir yüz resme dilmiş nakışlı bir ipek kumaş vardı.*
Olub ol ṣūreti bī-cāna ᶜāşıḳ Ṭuyar andan maᶜānī şāh Vāmıḳ	*Şah Vamık o cansız yüze aşık olup onda manalar hissetti.*
O ṣūret maᶜn[ī]sinde ḳaldı ḥayrān Sebeb budur aña iy şāh-ı devrān	*O yüzün manasına hayran kaldı. Ey devrin padişahı sebebi budur."*
Beyān-ı vāḳiᶜini evvel āḫir Nihān itmedi Behmen itdi ẓāhir	*Behmen olayın detayı, öncesi, sonrası (neyse) gizlemedi, açıkladı.*
Eyitdi şāh Ṭaymūs ḳanı ol biz Getürüñ görelüm biz de anı tīz	*Şah Taymūs nerede o kumaş? Tez getirin biz de onu görelim!" dedi.*
Getürdiler varub ol ṣūreti cüst Gören cānlar olur cānsuz gibi süst	*Çarçabuk varıp o resmi getirdiler, gören can sahipleri ölü gibi donakaldı.*
Ḥużūrında ḳodılar pād-şāhuñ Ḫusūfına sebeb bu oldı māhuñ	*Padişahın huzuruna koydular, "Ayın kararmasına sebep bu oldu." (dediler).*

[121] "cānever" şeklinde harekeli.

Bu aldı ᶜaḳlını göñlin bu ḳapdı
Görincek bu büti ᶜışḳile ṭapdı

"Aklını bu aldı, gönlünü bu kaptı, bu putu görünce aşk ile taptı.

Bu ṣūretde göründi aña maᶜnī
Bu maᶜnīden aña oldı tecelli

Ona mana bu yüzde göründü, (aşk) ona bu manadan yansıdı."

Görür Ṭaymūs Şāh bir naḳş-ı bī-cān
Melek maᶜnīde vü ṣūretde insān

Taymūs Şah cansız bir resim görür; manada melek ve görünüşte insan.

57b 1625 Velī cānlularuñ cānın uġurlar
Ne cān cānından īmānın uġurlar

Fakat canlıların canını çalar, ne canını (hayır), canından imanını çalar.

Bu naḳşa çoḳ zemān şāh ḳaldı ḥayrān
Eyitdi āferinler ṣad hezārān

Bu resme şah epeyce hayran kaldı. "Aferin, binlerce bravo!" dedi.

ᶜAceb bilsem kimüñdür işbu taṣvīr
Meger Mānī idübdür anı taḥrīr

"Acaba bilsem bu tasvir kimindir, yoksa onu (ressam) Mani mi yapmıştır?.."

Dönüb şāh oġlına virdi tesellī
Didi yoḳdur bu ṣūret içre maᶜnī

Şah dönüp oğluna teselli verdi, "Bu şeklin içinde mana (ruh) yoktur." dedi.

Bu naḳşı ḳoyalum naḳḳāş işidür
Hemān bu şīve göz ü ḳaş işidür

"Bu resmi bırakalım (çünkü) ressam işidir, bu (resim) cilve, kaş göz işi gibidir.

1630 Ḳoyalum ṣūreti maᶜnī ṣoralum
Ki her bir iḳlīme ādam ṣalalum

Şekli bırakalım da her bir ülkeye adam gönderip manayı soralım.

Senüñçün istesünler baḥr u berri
Ḳuruda ādem ü deryāda peri

Senin için kara ve denizi, karada insan ve denizde periyi araştırsınlar.

Cihān bāġında görsünler ser-ā-ser
Bulunsun saña bir gül yüzlü dilber

Cihan bağında (olanları) bütün görsünler, sana gül yüzlü bir güzel bulunsun.

Saña hem mihr-bān hem maḥrem olsun
Anuñla cān u göñlüñ ḫurrem olsun

Sana hem şefkatli hem samimi olsun, onunla can ve gönlün şen olsun.

Diresin uṣṣuñı ᶜaḳla uyasın
Bu olmaz fikri göñlüñden ḳoyasın

Aklını başına toplayasın mantıklı olasın, bu olumsuz fikri gönlünden çıkarasın.

1635 Anuñ kim ᶜaḳlı vardur maᶜnī gözler
Görür maᶜnī yüzinden niçe yüzler

Aklı olan manayı arar, mana açısından nice yüzler görür.

Gel imdi sen daḫı iy merd-i ᶜāḳıl
Saña Ḥaḳ virdi ise ᶜaḳl-ı kāmil

Ey akıllı insan o halde sen dahi gel Allāh sana olgun bir akıl verdiyse

Bu ẓāhir ṣūretüñ naḳşın ḳo elden
Ḫalāṣ it cānı naḳş-ı āb [ü] gilden

görünen bu şekil yüzünün nakşını elden bırak; canı dünyanın hilesinden kurtar!

Yiter ṣūretde göz ü ḳaşı iste
Çü bulduñ naḳşı gel naḳḳāşı iste

Şekilde kaş ve gözü istemek yeter, madem ki resmi buldun, gel ressamı iste!

Ḳaçan naḳḳāşa bulsañ āşinālıḳ Gözüñe zāhir olur rūşenālıḳ	*Ne zaman ressama yakınlık bulursan, gözünde aydınlık belirir."*
58a Bu resme oğlına çoḳ ḥikmet-āmīz Naṣīḥat virdi Ṭaymūs ʿibret-engīz	*Taymūs bu şekilde oğluna çok hikmetli, ders içeren nasihatlar verdi.*
Melik Vāmıḳ bu söze ṭutmadı gūş Naṣīḥat şerbetini itmedi nūş	*Melik Vamık bu söz(ler)e kulak vermedi, nasihat şerbetini içmedi.*
Giderdi perdei yırtdı ḥicābı Gün öñinden ıraġ itdi seḥābı	*Perdeyi kaldırdı utanç(perdesin)i yırttı, güneş önünden bulutu uzaklaştırdı.*
Didi Ṭaymūs'a Vāmıḳ āş-kāra Naṣīḥatdan bulunmaz baña çāre	*Vamık, Taymūs'a açıkça "Bana nasihat fayda etmez." dedi.*
Bu iş bitmez bilürven ölmeyince Bu ṣūretden maʿānī ṭuymayınca	*"Bilirim ölmeyince, bu şekilden manaya ulaşmayınca bu iş bitmez.*
Ölince isterem andan nişānı Bedende oldıġınca zindegānı[122]	*Ölünceye kadar, beden(im)de hayat olduğu müddetçe ondan bir iz ararım.*
Ararın şarḳı ġarbı iy şehenşāh Ya ölem ya elüme gire ol māh	*Ey şahlar şahı, doğuyu batıyı ararım, ya ölürüm veya o ayı bulurum."*
İşitdi şāh Ṭaymūs itdi feryād Didi iy bāġ-ı cāna serv şimşād	*Şah Taymūs işitti, feryat etti. "Ey can bağının servi ve şimşadı!" dedi.*
Beni sayeñden itme bir naẓar dūr Ḳoma ḥasret ilinde zār u mehcūr	*"Beni gölgenden bir an uzak etme, hasret şehrinde inler halde ve ayrı bırakma.*
Ki sensin cānumuñ içinde cānum Ḥabībüm dilsitānum gülsitānum	*Çünkü canımın içinde canım sensin, sevgilim, gönül alanım, gülbahçem...*
Gerekmez baña sensiz bu cihānı Niderler cismi olmayınca cānı	*Bana sensiz bu cihan gerekmez, cismi olmayan canı ne yaparlar?*
Gözüm nūrı gözümden ṭaşra çıḳma Bu cānum nār-ı hicrānile yaḳma	*Gözümün nuru, gözümden dışarı çıkma, bu canımı ayrılık ateşiyle yakma!*
Esirge aḳ saḳaluma naẓar ḳıl Ḳara baḫtum yiter zīr ü zeber ḳıl	*Acı (da), ağarmış sakalıma bak, kara bahtımı altüst ettiğin yeter.*
Gel Allāh'dan utan iy nūr-ı dīde Baña raḥm eyle iy yār-ı güzīde	*Ey gözümün nuru, gel Allāh'tan utan, ey seçkin yar, bana merhamet et!"*
Şu deñlü itdi Ṭaymūs āhile zār Velīkin Vāmıḳ'a hīc itmedi kār	*Taymūs o kadar ağlayıp inledi, fakat Vamık'a hiç kar etmedi.*

122 "zindigānı" şeklinde harekeli.

58b Yolub ṣaç u ṣaḳalın başın açdı
Gözinden yire laᶜl u incü ṣaçdı

Saçını sakalını yolup başını açtı, gözünden yere yakut ve inci saçtı.

Fiġān oldı ḳıyāmet ḳopdı ol dem
Nekim var er ü ᶜavret ṭutdı mātem

İnilti yükseldi, o an kıyamet koptu, ne kadar erkek ve kadın varsa matem tuttu.

Gelüp yalvardılar şehzādeye çoḳ
Yalın ayaḳ ḳamusı başı açuḳ

Gelip şehzadeye çok yalvardılar, hepsi yalın ayak, baş açık.

Didiler cümle iy şāh-ı ḫūbān-baḫt
Mūm olġıl olmaġıl āhen gibi saḫt

dediler ki "Ey talihi güzel olan şah, mum (gibi yumuşak) ol, demir gibi katı olma!

Atanuñ gözi yaşını aḳıtma
Odına ṣū ṣuyına aġu ḳatma

Babanın gözyaşını akıtma, (ocağının) ateşine su (dökme), suyuna zehir katma!

Gerekdür her oġula ᶜizzet itmek
Ataya vü anaya ḥürmet itmek

Her oğulun saygı göstermesi, babaya ve anaya hürmet etmesi gereklidir,

Güci yitdükce vācibdür her oġlan
Hemīşe vālideyne ide iḥsān

Gücü yettiğince her oğulun ana ve babaya iyilikte bulunması vaciptir (zorunludur).

Esirge anları luṭf eyle iy şāh
Ki senden rāżī olsun dirseñ Allāh

Ey şah, Allāh'ın senden razı olmasını istiyorsan onları koru, güzel davran!"

Bu resme ḳıldılar bī-ḥad naṣīḥat
Hezārān eylediler ᶜözr ü minnet

Bu şekilde sayısız nasihat ettiler, binlerce özür ve rica ettiler.

Şu deñlü itdiler mekr ü müdārā
İfāde virmedi olmadı çāre

O kadar kandırmaya çalıştılar, fayda vermedi, çare olmadı.

Bu sözler ḳālbin itmedi tesellī
Birine olmadı ḳıl deñlü meyli

Bu sözler kalbini teselli etmedi, birine kıl kadar meyl etmedi.

Görürler minnetile bitmedi iş
Didüklerince artuḳ oldı teşvīş

İyilikle işin bitmediğini, konuştukça karışıklığın arttığını görürler.

Muḳarrer bildiler gitmekden özge
Devā yoḳdur sefer itmekden özge

Şüphesiz gitmekten, sefer etmekten başka çare olmadığını anladılar.

Pes andan şāh Ṭaymūs itdi tedbīr
Sipāhīden çıḳardı biñ cihāngīr

Ondan sonra şah Taymūs hazırlık gördü, askerin içinden bin savaşçı seçti.

Mübāriz her biri bir mīr-i mihter
Degül bir yüz biñe biri berāber

Dövüşçü her biri bir büyük komutan, bire değil, biri yüzbine denk(ti).

59a Cihān-dīde cihān-bīn merd-i hüşyār
Ḳamunuñ ḳalbine rūşen her esrār

Tecrübeli, dünya görmüş, akıllı adam, hepsinin kalbine her sır açık.

Buyurdı açdılar niçe ḫazīne
Baġışladı şehenşāh her birine

Emretti, birçok hazine açtılar, şahlar şahı her birine bağışlarda bulundu

K'ideler Vāmıķ'uñ yolında ħidmet
Çekeler anuñile derd-i ğurbet

ki Vamık'ın yolunda hizmet edeler, onunla gurbet derdi çekeler

Bile yanınca hemdem ola Behmen
Ki her zaħmına merhem ola Behmen

(ve) her yarasına merhem olmak üzere yanına Behmen'i de arkadaş ettiler.

Müretteb gördi her ķaydı yirince
Aralıķ yirde ķalmadı yerince[123]

Tamtakır her işi yerli yerince yaptı, ara yerde unutulmuş bir şey kalmadı.

Sefer esbābı çün oldı müheyyā
Oķudı Vāmıķ'ı Ṭaymūs tenhā

Yolculuk gerekleri hazır olunca Taymūs, Vamık'la yalnız görüştü.

Yepüb[124] arķasını virdi naṣīħat
Öpüb iki gözin itdi vaṣiyyet

Sırtını okşayıp nasihat verdi, iki gözünü öpüp vasiyyet etti:

Eyitdi iy benüm devletlü oğlum
Bu cisme ṭatlu cāndan ṭatlu oğlum

"Ey benim devletli oğlum, bu cisme tatlı candan tatlı oğlum,

Gözüm nūrı gözümden olmağıl dūr
Cemālüñdür çirāğ-ı dīdeye nūr

Gözümün nuru, gözümden uzak olma, göz kandiline nur, (senin) güzelliğindir.

Ata cānı atañı eylegil yād
Ölürsem it revānum ħayrile şād

Babasının canı, babanı hatırla, ölürsem ruhumu hayrile şad et!

Ne menzilde nüzūl idüb inersin
Ne yirde kim saᶜādetle ķonarsın

Nerede konaklayıp inersen, nerede mutlu olup yerleşirsen

Uluya kiçiye ħoş rağbet eyle
Vażīᶜe vü şerīfe ħürmet eyle

büyüğe küçüğe güzel muamele et, bayağıya ve soyluya hürmet et!

Ṭanış her bir işüñ ᶜāķıllarile
Muṣāħib olmağıl cāhillerile

Her işini akıllı kimselerle görüş, 'cahillerle sohbet etme!'

Yavuzlıķ itseler sen eylik eyle
Eyü söyleyeni luṭfile ṭoyla

Kötülük etseler sen iyilik et, iyi söyleyeni iyilikle yedir, içir.

Her işde ᶜāmil ol ᶜilmile zinhār
Kemāl ehlini eyle özge yār

Her işte ilmile yapıcı ol, aman! kamil kimseleri özellikle dost edin!

59b Teemmül itmeyince ṣunma işe
Saħāvet bābın açuķ ṭut hemīşe

Etraflıca düşünmeden işe atılma, cömertlik kapısını her zaman açık tut!

Atadan yanını unutma iy cān
Ki sensin atanuñ derdine dermān

Ey can, baba tarafını (da) unutma, çünkü babanın derdine derman sensin.

Ne maᶜlūmuñ olursa eyle iᶜlām
Becid gelmege olsun saᶜy [ü] iķdām

Bildiğin ne olursa bildir, çabuk gelmeğe çalış, gayret et!"

---

[123] "yirince" şeklinde harekeli.
[124] "yipüb" şeklinde harekeli.

Bu resme eyledi çoḳ nuṣḥ u pendi
Melik Vāmıḳ ḳabūl itdi begendi

Bu şekilde çok nasihat ve öğüt verdi, Melik Vamık kabul edip beğendi.

Atası ayağına düşdi tekrār
Öpüb sürdi yüzini ağladı zār

Tekrar babasının ayağına düşdü, öpüp yüzünü sürdü, inleyerek ağladı.

Düşüb üstine Ṭaymūs itdi zārī
Gözi yaşı sīl itdi ol diyārı

Taymūs üstüne düşüp ağladı, göz yaşları oraları sel etti.

Devā itmez bu derde āh u nāle
Meger himmet ola Ḥaḳ'dan ḥavāle

Bu derde ağlayıp inlemek çare olmaz, yoksa ki Allāh'tan yardım ola!

Pes andan yüklendi bār-ı büngāh
Menāzil seyrine ʿazm itdi ol māh

o ay (gibi güzel),ondan sonra çadır yükünü yüklendi, uzun yolculuğuna başladı.

Bile gönderi çıḳdı ḫāṣile ʿām
Yanınca gitdiler bir niçe eyyām

Herkes birlikte uğurladı, birçok gün yanınca gittiler.

Pes andan itdiler dönüb vidāʿı
Ṭağıtdılar ol ulu ictimaʿı

Ondan sonra dönüp vedalaştılar, o büyük kalabalık dağıldı.

Dönüb Ṭaymūs revāne oldı Vāmıḳ
Cihānda bir nişāne oldı Vāmıḳ

Taymūs döndü, Vamık gitti, Vamık dünyada bir iz oldu.

ŞŪR-I ʿIŞḲ VĀMIḲ'UÑ CĀNINA KĀR İDÜB BĪ-İḪTİYĀR ʿAẒRĀ'YI ṬALEB İTMEGİÇÜN TERK-İ DİYĀR EYLEDÜGİDÜR

(Vamık'ın Aşk Izdırabı Canına İşleyip İster istemez Azra'yı Aramak İçin Yerini Yurdunu Terk Etmesi)

Bu çarḫuñ dürlü dürlü gerdişi var
Ki her gerdişde biñ dürlü işi var

Bu çarkın türlü türlü dönüşü var, öyle ki her dönüşte bin türlü işi var.

Kimesne şādlıḳ virür kime ġam
Kime tiryāḳ-ı ekber kime sem

Kimine mutluluk verir kimine gam, kimine panzehir verir kimine zehir.

60a Kimin maḥbūs ider genc-i belāda
Kimin seyyāḥ ider ṣaḥn-ı ṣafāda

Kimini bela hazinesine mahpus eder, kimini mutluluk meydanında gezgin eder.

Anı kim itdi Vāmıḳ gibi ḫandān
İder ġurbetde sergerdān u ḥayrān

Vamık gibi güldürdüğünü gurbette perişan ve şaşkın eder.

Ḳo dehr-i dūnuñ iy dil gerdişini
Gözüñ ac gözle taḳdīrüñ işini

Ey gönül alçak dünyanın dönüşünü bırak, gözünü aç, (Allāh'ın) takdirine bak!!

Ḫaṭā yoḳ saña gerdūn gerdişinden
Ki gerdūn daḫı ʿācizdür işinden

Feleğin dönüşünde senin suçun yok, öyle ki (kendi) işinden felek dahi acizdir.

Niçe dönerse dönsün çarḫ-ı devvār
Ḳo anı Cāmiʿī sen sözüñe var

Dönen çark nasıl dönerse dönsün, Camiî onu bırak sözüne dön!

Ezelde şöyle taḳdīr itdi Ḫāliḳ
Cihān milkini seyr eyleye Vāmıḳ

Allāh ezelde, Vamık'ın dünyayı gezmesini takdir etmiş.

Ḳopuncaḳ gülsitāndan bir gül-i ter
Ki ṭurmaz elden ele varur ekşer

Gülbahçesinden taze bir gül kopunca çoğunlukla durmaz, elden ele varır.

Çü Ṭaymūs gülşeninden ḳobdı ol gül
Cefā bāġına pervāz itdi bülbül

O gül, Taymūs'un gülbahçesinden koptuğu için bülbül ızdırap bahçesinde kanat çırptı.

Gezerdi ilden ile çār u nāçār
Gehī gülşen olurdı yiri geh ḫār

Çaresiz ilden ile gezerdi, yeri bazen gülbahçesi olurdu, bazen diken.

Yilüb yil gibi taʿcīlile Vāmıḳ
Gider peyveste virmezdi aralıḳ

Vamık aceleyle rüzgar gibi esip sürekli gider, durup dinlenmezdi. .

Gözi yollarda cānānında cānı
Göñül fikrinde ẕikrinde zübānı

Gözü yollarda, canı sevgilisinde, gönlü onun fikrinde dili onun zikrinde.

Ṣorardı iki kişinüñ birinden
Umardı derde dermān yol erinden

Her iki kişinin birinden sorardı, yoldan geçenden derdine derman umardı.

Gice gündüz bir ay miḳdārı sürdi
Ne indi ḳondı ne bir laḥẓa ṭurdı

Gece gündüz bir ay miktarı (at) sürdü, ne indi, ne konakladı, ne de bir an durdu.

İrer bir gün yolı bir sebzezāra
İçinde bir ṣovuḳ ṣulı bıñara

Bir gün yolu, içinde soğuk su pınarı bulunan bir yeşilliğe ulaşır.

Bıñaruñ çevre yanı bāğ gülzār
Güler gül bülbül eyler āhile zār

Pınarın etrafındaki bağda bahçede gül güler, bülbül ah ile ağlar.

Yanında bir ağac bitmiş muʿaẓẓam
Ṣığardı gölgesinde on biñ ādem

Yanında gölgesine onbin kişinin sığacağı bir ulu ağaç bitmiş.

60b Melik Vāmıḳ begendi ol maḳāmı
Buyurdı ḳondılar leşker temāmı

Melik Vamık orayı beğendi, emretti, bütün asker konakladılar.

Ṣu üstine ḳuruldı bārgāhı
Bezendi zīnetile bezm-i şāhī

Otağı su üstüne kuruldu, şah meclisi süslendi.

Açıldı gül gibi şevḳile Vāmıḳ
Eyitdi Behmen'e yār-ı ṣādıḳ

Vamık neşeyle gül gibi açıldı, Behmen'e "Ey sadık dost!" dedi.

Müşerref idelüm bu sebzezārı
Bugün ḫoş görelüm bu rūzgārı

"Bu çimenliği şereflendirelim, şu zamanı bugün hoşça geçirelim.

Bize döndürmedin devrān fenāsın
Bu dehrüñ sürelüm ẕevḳ u ṣafāsın

Zaman bize yokluğu getirmeden bu dünyanın zevk ü safasını sürelim."

Didi Behmen eyā devletlü sulṭān
Senüñdür şimdi devrān içre devrān

Behmen "Ey devletli sultan şimdi devran içinde devran senindir."dedi.

Geçen ḫod geçdi şāhā dem bu demdür Ḫudā bilür yarınki dem ne demdür	*"Geçen bizzat geçti, ey şah dem bu demdir, yarınki demin nasıl olacağını Allāh bilir.*
Yiyelüm içelüm iy şāh-ı ᶜālem Sürelüm devletüñde ᶜişile dem	*Ey cihan padişahı, yiyelim içelim, devletinde eğlenip dem sürelim."*
Pes andan eylediler ᶜişe āheng Çalındı deffile ney ᶜūdile çeng	*Ondan sonra eğlenceye ritim tuttular, def, ney, ud ve çeng çalındı.*
Götürler lāle gibi laᶜl-gūn cām İçerler rāḥat içün rāḥ-ı gülfām	*Lale şeklinde, kırmızı renkli kadehi yukarı kaldırır, gülrenkli şarabı "huzura" içerler.*
Çün aldı bādeden şehzāde ẕevḳi Ziyāde germ olub arturdı şevḳi	*Şehzade şaraptan zevk varınca iyice hararetlenip coştu.*
Tecellī itdi nāgāh şevḳ-i ᶜAẕrā Ṣafādan cūşa geldi cümle aᶜżā	*Ansızın Azra'ya özlemi arttı, gönül şenliğinden bütün azaları coştu.*
Geh añdı laᶜlini nūş eyledi cām Geh añdı nergisin nuḳl itdi bādām	*Bazen dudağını anıp kadehi yudumladı, bazen gözlerini badem mezesi etti.*
Geh añub ġabġabın ṣuya baḳdı Erirdi cānı ṣu gibi aḳardı	*Bazen çeneçukurunu anıp suya baktı, canı erir su gibi akardı.*
Gehī zülfin añub olur perīşān Dökerdi laᶜli içün laᶜl mercān	*Bazen saçını anıp perişan olur, dudağı için yakut ve mercan dökerdi.*
61a Bıñar üzre gözinüñ çeşmesārı Revān eyleridi iki bıñarı	*Pınar üzerinde iki gözü iki çeşmeydi.*

VĀMIḲ BİR MENZİLDE LĀHİCĀN-NĀM ᶜĀŞIḲ BİR PERĪ-CÜVĀNİLE BULUŞUB SERGÜZEŞTLERİN ẔİKR EYLEDÜKLERİDÜR

(Vamık'ın Bir Handa Lahican İsimli Aşık Bir Peri Genciyle Görüşüp Maceralarını Anlatmaları)

Bu nevᶜile iderken ṣoḥbeti şāh Göründi ḳarşudan bir şaḫṣ nāgāh	*Şah bu şekilde sohbet ederken ansızın karşıdan bir kişi göründü.*
Güneş-ṭalᶜat Ḳamer-ruḫ Zühre-āyīn Libāsı ḫüsrevāne cümle zerrīn	*Güneş güzelliğinde, ay yanaklı, Zühre yaradılışlı, tamamı altından hükümdar giysili.*
Ṣabā gibi yitişdi sürᶜatile Yir öpdi şāh öñinde raġbetile	*Seher rüzgarı gibi hızla yetişti, şahın önünde saygıyla yeri öptü.*
Yüzini pāy-ı taḫt-ı şāha sürdi Edeb birle elin ḳavşurdı ṭurdı	*Yüzünü şah tahtının ayağına sürdü, edeple elini bağlayıp durdu.*
Didi iy şāh-ı ᶜālem ḫayr-maḳdem Zihī devlet zihī şādī zihī dem	*"Ey cihan padişahı hoş geldin, ne güzel devlet, ne güzel sevinç, ne güzel vakit.*
Zihī iḳbāl-i taḫt u zī-saᶜādet Bu milke sāye ṣaldı Şems-i devlet	*Tahtının saadeti ve saadetin sahibi ne güzel, devletinin güneşi bu ülkeye gölge saldı.*

Müsaḫḫardur ṭapuña insile cān
Bugün sensin cihāñ içre Süleymāñ

İnsan ve cinler huzurunda boyun eğmiştir, bugün cihanda Süleyman sensin.

Geçer ḥükmüñ ser-ā-ser baḥr u berre
Budur ḫūrşīde ᶜarż-ı ḥāl-i ẕerre

Hükmün baştanbaşa kara ve denize geçer, güneşe zerenin halini arz etmesi budur.

Yüz urub ḫāk-i pāye minnet eyler
Süleymānī-zemānı daᶜvet eyler

Ayağının toprağına yüz sürüp teşekkür eder, zamanın Süleyman'ını davet eder.

İder bu deñlü küstāḫāne teklīf
Ki mūruñ menziline ṣala teşrīf

(Süleyman'ın), karınca konağını teşrif etmesi için (bu) teklif(i) küstahçadır.

Güneş kim cümle ᶜālemden ġanīdür
Ki menzilgāhı yoḫsul meskenidür

(Gerçi) güneş de bütün alemlerden zengindir ama durağı yoksul meskenidir.

Ḳadem rence ḳıl iy şāh-ı zemāne
Bezensün maḳdemüñden bendeḫāne

Ey devrin padişahı, ezilmişe uğra, gelişinden (bu) köle(nizin) evi süslensin." dedi.

61b Cevābın diñledi şāh ol cüvānuñ
Ki maḳṣūdın murādın bildi anuñ

Şah, o gencin cevabını dinledi, ve onun arzusunu isteğini öğrendi.

Ḳodı barmaḳ gözi üzre şehenşāh
Didi baş üzre ḫidmet inşaᶜallāh

Şahlar şahı parmağını gözü üzerine koyup "İnşallāh hizmet baş üstüne." dedi.

Buyuruñ ḳande dirseñüz varalum
Ne ḫidmet emr iderseñüz görelüm

"Buyurun nereye derseniz varalım, ne hizmet emrederseniz yerine getirelim."

Yine ol nevcüvān ḫidmetler itdi
Duᶜālar eyledi ᶜizzetler itdi

Yine o genç hizmetler etti, dualar edip saygı gösterdi.

Ruḫın sürdi yire ol şāhzāde
Yüridi şāhuñ öñince piyāde

O şehzade yanağını yere sürdü, şahın önünce yaya yürüdü.

Revān oldı iki serv-i ḫırāmān
Öñince ol cüvān ardınca ol cān

Önde o genç, ardında o can iki yürüyen servi (gibi) gittiler.

Çü bir ḳac adım atdı ilerü şāh
Göründi ḳarşudan bir ṭāḳ-ı dergāh

Şah birkaç adım ileri atınca karşıdan bir binanın kemeri göründü.

İçinde muᶜteber bir ḳaṣr-ı ᶜālī
Bulunmaz bāġ-ı cennetde miṡāli

İçinde gözalıcı bir yüce köşk (ki) cennet bahçesinde benzeri bulunmaz.

Esāsınuñ ucı taḥt-ı ṡerāda
Yücelikde seri evc⟨i⟩-i semāda

Temelinin ucu toprağın altında, yücelikte başı gökyüzünün doruğunda.

Bir altun bir gümiş kerpic yapusı
Muḳaṭṭaᶜ ᶜāc-ı şimşāddan ḳapusı

Yapısı bir altın bir gümüş kerpiç, kapısı, şimşat ağacından yapılmış.

Gümişden ḳırḳ ayaḳ var nerd-bānı
İçinde taḫt-ı zerrīni keyānī

Gümüş merdiveni kırk ayak uzunluğunda, içindeki altın taht büyük padişahlara has.

Tekellüf itdiler şāh-ı cihāna
Saʿādet birle çıḳdı nerd-bāna

Cihan şahına teklif ettiler, mutlulukla merdivene çıktı.

Geçüb taḫt üzre şāh-ı ās-mān-taḫt
Oturdı devletile ol cüvān-baḫt

Gökyüzü tahtının şahı,şansı yaver (Vamık), tahta geçip görkemle oturdu.

Buyurdı ol cüvān birkac dilārā
Kim itdi meclis esbābın müheyyā

Meclisin gereğini hazırlasınlar diye o genç birkaç güzel emretti.

Müzeyyen itdiler bir bezm-i dilkeş
Ḳodılar cāna od u ʿūda āteş

Gönül çeken bir meclis donattılar, cana alev, uda ateş koydular.

62a Yürütdi ayağı sāḳī peyāpey
Ġamuñ defterlerini eyledi ṭay

Saki ardarda kadeh dolaştırdı, gam defterlerini dürüp kaldırdı.

Melik ḳalbini ġamdan itdi āzād
Dönüb ol nev-cüvāna ḫurrem şād

Melik kalbini gamdan kurtardı, o delikanlıya sevinçli ve gülerek

Didi iy menbaʿ-ı luṭf u mürüvvet
Nedendür bunca ʿizzet bunca daʿvet

"Ey iyilik ve cömertlik kaynağı! bu kadar saygı ve davet nedendir?" dedi.

Buyuruñ luṭf idüñ aṣlın bilelüm
Liyāḳat varise ḫidmet ḳılalum

"Lütfen, söyleyin aslını bilelim, layık isek hizmet edelim."

İşitdi ol cüvān şāhuñ ḫiṭābın
Duʿālar eyleyüb virdi cevābın

O genç şahın sözlerini duydu, dualar edip cevap verdi:

Çü ṣorduñ ḥālim iy şāh-ı cihāndār
İdeyin ḫidmetüñe keşf-i esrār

"Ey cihan padişahı! Madem ki halimi sordun, hizmetimin sebebini açıklayayım.

Perīdür ben ḳuluñ degüldür insān
Atamdur adile bir ulu sulṭān

Ben kulun insan değil, periyim. Babam adıyla ulu bir sultandır.

Perī Ḫān adı meşhūr-ı cihāndur
Ḳuluñ adın ṣorarsañ Lāhicān'dur

Adı Peri Han, dünyaca ünlüdür, (ben) kulunun adını sorarsan Lahicañ'dır.

Egerçi bize meskendür her eṭrāf
Velīkin mesken-i meʾlūfumuz Ḳāf

Her ne kadar her taraf bize mesken ise de alışkın olduğumuz yer Kaf(tır).

Benem bir ʿāşıḳ u āşüfte şeydā
Melāmet ehli şūride vü rüsvā

Ben aşık, çılgınca seven ve divane, ayıplananlardan, perişan ve rüsvay biriyim.

Gelüb gördüm ṣu üzre şāh-ı ʿālem
Oturmış ʿişret eyler şād u ḫurrem

Gelip alem şahını su üzerinde oturmuş mutlu ve şen eğlenmekte gördüm.

Iraḳdan seyrle oldum nigehbān
Temāşā eyledüm bir laḥẓa pinhān[125]

Uzaktan bakarak gözledim, biraz gizlice seyrettim.

[125] "penhān" şeklinde harekeli.

Çü gördüm şāh-ı ᶜālem gāh u bī-gāh
İder feryād u zārī nāle vü āh

Cihan sultanını vakitli vakitsiz feryat edip ağlamakta, inleyip ah etmekte gördüm.

Gehī ġonçe gibi dem-beste ḥayrān
Gehī bülbül gibi nālān u giryān̄

Bazen gonca gibi suskun şaşkın, bazen bülbül gibi ağlayıp inlemekteydi..

Gehī gül gibi ḫandān şād u ḫurrem
Benefşe gibi geh maḥzūn u pür-ġam

Bazen gül gibi güler, mutlu ve şen, bazen menekşe gibi hüzünlü ve keder dolu.

62b Taᶜāccüb eyleyüb ḳıldum teᵓemmül
Bu resme eyledüm āḫir taᶜaḳḳul

Şaşırdım iyice düşündüm, sonunda şöyle yorumladım:

Didüm varise ᶜışḳun̄dur bu cünbüş
Degüldür kendü ḳolayına bu iş

Olsa olsa bu tavırlar aşka özeldir, kendimden bildiğim gibi bu iş kolay değildir.

Ki zīrā ᶜāşıḳ olmayınca ādem
Ne ağlar yoḳ yire ne ḫod çeker ġam

Çünkü kişi aşık olmayınca ne ağlar ne de yok yere gam çeker.

Dimişler ehl-i ᶜışḳa dörtdür aḥvāl
Ki vardur her birinde muḫtelif ḥāl

Aşık olanların halleri dört türlüdür ki her birinde belli durumlar vardır.

Birisi şādıdur anun̄ biri ġam
Biri cünbüş birisi olmaḳ epsem[126]

O hallerin biri neşeli, biri üzgün, biri hareketli, biri (de) suskun olmak(tır).

Ki zirā ben ḳulun̄ iy şāh-ı ᶜāşıḳ
Gön̄ülden ᶜāşıḳın ᶜışḳumda ṣādıḳ

Ey seven(ler) sultanı, ben kulun gönülden bağlı aşık olduğumdan (böyle yorumladım).

Düşüb ᶜışḳına bir nā-mihr-bānun̄
Bıraḳdum sevgüsin cāndan cihānun̄

Bir sevgisizin aşkına düşüp dünyanın sevgisini candan terkettim.

Ṭolaşdum zülfine āşüfte ḥālin
Dilüm ṭutuldı söylemekde lālin

Saçına dolaştım, düşkün haldeyim, dilim tutuldu, lal oldum.

İki zülfi ḳurub yol üzre dāmı
Ön̄er ᶜāşıḳ yolına ol ḥarāmī

O yağmacı iki örüğünü yol üstüne tuzak etmiş, yoluna (çıkacak) aşık bekler.

Çeker ḳaşı kemān itmege cengi
Atar kirpükleri cāna ḫadengi

Savaşmak için kaşı yay çeker, kirpikleri cana ok atar.

Bilür cādū gözi çoḳ dürlü efsūn
İder ᶜāşıḳlara fitneyle meftūn

Büyücü gözü çok türlü sihir bilir, aşıkları düzenbazlıkla tutkun eder.

Perī-ḫūdur perī-peyker perī-zād
Perīzād dirler ol mehpāreye ad

Peri huyludur, peri yüzlü peri çocuğu, o ay parçasının adına Perizad derler.

Atası şāh-ı ᶜādil kendü bī-dād
Ol itmişdür cefā resmini bünyād

Babası adaletli bir padişah, kendi zalim, eziyet geleneğini o başlatmıştır.

---

126 "ebsem" şeklinde yazılmış.

Gözümden ol perī dāyim nihāndur Nihān olsa ᶜaceb midür ki cāndur	*O peri her zaman gözümden gizlidir. gizlense şaşılır mı ki (zaten) cinlerdendir.*
Niçe yıldur anuñ ᶜışḳında mestin Ne yoğın bu cihān içre ne hestin	*Bir çok yıldır aşkıyla sarhoşum, bu dünyada var mıyım yok muyum belli değil.*
63a Niçe yıldur ki sergerdān u ḥayrān Anuñ ᶜışḳında ḳaldum zār u giryān	*Nice yıldır sarhoş ve şaşkın, onun aşkıyla ağlayıp inlerim.*
Maḳām idindi ol meh bu bıñarı Sever ġāyet perīler sebzezārı	*O ay (gibi güzel) bu pınarı mesken tuttu; periler çimenliği çok sever.*
Iraġ olmaz perīler ṣudan iy şāh Anuñçün bu maḳāmı bekler ol māh	*Ey şah, periler sudan uzak olmaz, onun için o ay (gibi güzel) bu yeri bekler.*
Budur derdüm benüm pinhān[127] u ẓāhir Ki ᶜarż itdüm ṭapuña evvel āḫir	*Derdimin başı sonu, gizlisi açığı budur.Huzurunda arz ettim."*
Melik Vāmıḳ bu sırra oldı vāḳıf Muvāfıḳ kendüne degül muḫālif	*Melik Vamık bu sırrı öğrendi, kendine uygun(du), ters değil(di).*
Bulundı derdine hemderd ü hemrāz İki bülbüldür oldı yār-ı demsāz	*Derdine ortak ve sırdaş bulundu, iki bülbül gibi uyumlu dost oldu(lar).*
Didi şāh ol cüvāna iy cüvān-merd Şükür buldum bugün derdüme hemderd	*Şah, o gence, "Ey delikanlı şükür bugün derdime ortak buldum." dedi.*
Benem bir sencileyin ᶜāşıḳ-ı zār Kim oldum añsuzın ᶜışḳa giriftār	*"Ben senin gibi ağlayan bir aşığım, öyle ki ansızın aşka tutuldum.*
Cihānı gözüme dār eyledi ᶜışḳ Beni bülbül gibi zār eyledi ᶜışḳ	*Aşk dünyayı gözüme dar etti, aşk beni bülbül gibi ağlattı.*
İdüb rüsvā-yı ᶜālem ḳıldı şeydā Ḫayāl-i şevḳ-i ḥüsn ü ḫulḳ⟨ı⟩-ı ᶜAẕrā	*Azra'nın güzelliğinin ve ahlakının şiddetli arzusu (beni) aleme rezil edip divane etti.*
Çü ḳullāb urdı baña pence-i ᶜışḳ Eritdi cānumı işkence-i ışḳ	*Aşk pençesi bana çengel atınca, aşk azabı canımı eritti.*
Cemālī naḳşını bir bizde taṣvīr Bir üstād eylemiş sanᶜatla taḥrīr	*Güzelliğinin resmini usta biri kumaş üzerine sanatkarane çizmiş.*
Ḫayāl-i naḳşile dembeste ḳaldum Ṣanasın naḳş-ı dīvār-beste ḳaldum	*Resminin hayali beni lal etti, sanırsın duvara asılmış resim oldum.*
Görelden ol cemāli büt-perestem Şarāb-ıᶜışḳile peyveste mestem	*O güzelliği gördüğümden beri put perestim, aşk şarabıyla sürekli sarhoşum.*

[127] "penhān" şeklinde harekeli.

Atamuñ anamuñ terkini urdum
Ümīdi vaṣl-ı cānān oldı derdüm

Anamı babamı terk ettim, sevgiliye kavuşma ümidini dert edindim.

63b Etegüme elümile ṣarub baş
Gezerin ilden ile iy ḳarındaş

Kendi elimle kendi başıma iş açtım, ey kardeş, ilden ile gezer dururum.

Düşümde ölmedin bir kez cemālin
Göreydüm bārī görmezsem viṣālin

Kavuşmayı göremezsem bari ölmeden düşümde bir kez güzelliğini göreydim.

Visālinden naṣībüm yoḳ muḳarrer
Ṣalayın bārī milk-i cāna āzer

Şüphesiz kavuşmak nasibim yok, bari can ülkesini ateşe vereyim, (kendimi yakayım).

Yaḳayın āhile iki cihānı
Ne yiri ḳoyayın ne ās-mānı

Ne yeri bırakayım, ne göğü, iki cihanı (bir) ah ile yakayım."

Pes andan nevḥa itdi ḳıldı zārī
Oda yandurdı āhı ol diyārı

Ondan sonra feryat edip ağladı, ahı o diyarı ateşe yaktı.

Çü gördi Lāhicān ol nāzenīni
Ne vechile ider āh u enīni

Böylece Lahican o ince tabiatlının ne sebeple ahedip inlediğini gördü.

Ḳarārı gitdi oldı aña demsāz
Bu kerre Lāhicān eyledi āġāz

Şuuru gitti, onunla içli dışlı dost oldular, bu defa Lahican başladı.

İki bülbül gülistāndan be-der-dest
Oḳurlar bāb-ı ᶜışḳı zār u sermest

İki bülbül birlikte gülbahçesinden aşk faslını ağlayarak sarhoşça okurlar.

Melik ᶜAẕrā diyü eylerdi feryād
Diridi Lāhicān ḳanı Perīzād

Melik "Azra!" diye feryat ederdi, Lahican, "Perizad nerede?" derdi.

Görürler derd-i ᶜışḳa yoḳdur encām
Eline aldı Vāmıḳ bādei cām

Aşk derdinin sonu yoktur görürler. Vamık eline şarap dolu kadeh aldı.

Şehenşāhuñ elinde cām-ı zerrīn
İçi ṭolu mey-i ṣahbā-yı laᶜlīn

Şahın elinde altın kadeh, içi şarapla dolu yakut renkli kadeh

Didi ᶜışḳuña iy şūḫ-ı dilārā
Cemāl iḳlīminüñ sulṭānı ᶜAẕrā

"Aşkına ey gönül süsleyen güzel, güzellik ülkesinin sultanı Azra (aşkına)." dedi.

Dil ü cāndan añub rūḥ-ı revānı
Ayaġ üzre ṭurub nūş itdi anı

Can u gönülden, (teninde) akan ruhu (Azra'yı) anıp ayağa kalkarak onu içti.

Ḳuru od oldı yaş odile teskīn
Oturdı taḫtına şāh-ı cihān-bīn

Kuru ateş, yaş ateşle sükunet buldu, deneyimli şah, tahtına oturdu.

Eyitdi Lāhicān'a biz gelelden
Bisāṭı bu bıñar üzre ṣalaldan

Lahican'a "Biz gelip,bu pınar üzerine yaygıyı serdiğimizden beri

64a Bu bāġa geldi mi ol serv-i āzād
Gözüñe oldı mı ẓāhir Perīzād

o hür servi bu bağa geldi mi, Perizad gözüne göründü mü?" dedi.

Eyitdi geldi iy şāh yine döndi Şehenşāhı bize yardımcı ṣandı	*(Lahican) "Geldi, yine döndü ey şah. (Siz) şahlar şahını bize yardımcı sandı.*
Bizümle ol perī dāyim ider ceng Henüz itmedi bir dem ṣulḥa āheng	*O peri sürekli bizimle savaşır, henüz bir an barış için anlaşmadı.*
Ki şimdi kūh-ı Ḳāf'a oldı perrān Varub ᶜasker getüre ṭuta meydān	*Şimdi Kaf dağına uçtu ki varıp asker getire, (savaş) meydanını tuta.*
Alub meydānda cānum ol füsūnger İçe ḳanum bedenden ayıra ser	*O büyücü, savaş meydanında canımı almak kanımı içmek, başımı bedenimden ayırmak (ister)..."*
Sözin ḫatm eylemedin oldı peydā Hava yüzinde nāgāh şūr u ġavgā	*(Lahican daha) sözünü bitirmeden ansızın havada kavga gürültü koptu.*

LĀHİCĀN'UÑ MÜBTELĀ OLDUĠI PERĪ DUḪTERİ LĀHİCĀN'İLE VĀMIḲ'I BİR ARADA GÖRÜB KENDİYLE CİDĀLE CEMᶜ OLMIŞLAR ṢANUB KŪH-I ḲĀF'DAN LEŞKER GETÜRÜB CENG İDÜB MAĠLŪB OLDUGIDUR

(Lahican'ın Aşık Olduğu Peri Kızı Lahican İle Vamık'ı Birarada Görüp Kendiyle Mücadele İçin Bir Araya Gelmişler Sanıp Kaf Dağından Asker Getirmesi, Savaşıp Mağlup Olması)

Perīlerle Perīzād gökden indi Göz açdurmadı andan cenge girdi	*Perilerle Perizad gökten indi,göz açtırmayıp savaşa giriştiler.*
Görincek Vāmıḳ oldı key ġażabnāk Perīler cengine āzm itdi bī-bāk	*Vamık, görünce çok öfkelendi, korkusuzca savaşa girdi.*
Şu resme ḫışmile vardı çerīye Ṣanasın girdi bir ac ḳurd sürīye	*Askerin üzerine öyle öfkeyle atıldı ki sanırsın aç kurt sürüye daldı.*
Ne perrīye[128] ṣalardı tīġ-i bürrān Havaya kellesin eylerdi perrān	*Keskin kılıcını hangi periye çalsa kellesini havaya uçuruyordu.*
Kimi kim ḫışmile oḳa dikerdi Perīler ḳorḳusından per dökerdi	*Öfkeyle oku kime saplasa periler korkusundan kanat dökerdi.*
Bu yaña Lāhicān ġāyet üşendi Revān kendü çerīsinden boşandı	*Bu tarafta Lahican oldukça tedirgin oldu, yürüyüp kendi askerinden ayrıldı.*
Ki yaᶜnī ire yardım vire şāha Ola püşt-i penāh püşt-i penāha	*Şahın yanına varıp yardım etmek, (kendini) koruyanı korumak istedi.*
64b Gelince Lāhicān Vāmıḳ perīnüñ Ṭaġıtdı ḳalbgāhını çerīnüñ	*Lahican gelinceye kadar Vamık perilerin askerinin merkezini dağıttı.*
Ṣıdı ol leşkeri çıḳdı kenāra Yidi Vāmıḳ daḫı bir niçe yāre	*Askeri kırıp kenara çıktı, (bu arada)Vamık da çok yara aldı.*

[128] "perī" anlamında kullanılan kelime vezin gereği "perrī" şeklinde yazılmış.

Boyandı cismi ḳana ṣanki lāle
Şaḳāyıḳ gibi ġarḳ olmışdı ala

Bedeni lale gibi kana boyandı, şakayık gibi kırmızıya bulanmıştı.

Velīkin ġayretinden görmedi saḫt
Çıḳub taḫta oturdı ol cüvān-baḫt

Fakat gayretinden ötürü acıya aldırmadı, talihi açık (şah) çıkıp (yine) tahta oturdu.

Ḳodı zaḫmına merhem ṣardı üstād
Añub ᶜAẕrā'yı Vāmıḳ ḳıldı feryād

Doktor yarasına merhem koyup sardı. Vamık Azra'yı anıp feryat etti.

Unutdı zaḫm-ı şimşīri şehenşāh
Söküldi ḍarb-ı tīġ-i ᶜışḳ nāgāh

Şahlar şahı kılıç yarasını unuttu. ansızın aşk kılıcının darbesi yara açtı.

Bu yiñi yāre zaḫmı buldu emsem
Aḳıtdı eski yāre gözleri dem

(Aldığı) bu yeni yaraların acısı merhem buldu, (ama) eski yara, gözlerinden kan akıttı.

Cigerde cūş idüb ḳaynardı ḳanı
Yanardı āteş-i ḥasretde cānı

Kanı ciğerde coşup kaynar, canı hasret ateşinde yanardı.

Diridi cān bedenden olmadın dūr
Görünmez mi gözüme ol yüzi nūr

"Can bedenden uzaklaşmadan, o nur yüzlü gözüme görünmez mi?" derdi.

Virürsem ḥasretile cān-ı şīrīn
Yazalar ḳabrüm üstinde bu miskīn

"Tatlı canımı hasretle verirsem, kabrimin üstüne yazsınlar ki bu miskin

Cihānda ḥasretile gitdi maḥrūm
Şehīd-i ᶜışḳdur maẓlūm u merḥūm

cihanda hasretle mahrum gitti, zulüm görmüş ve rahmetli olmuş aşk şehididir.

Naṣīb olmaz bugün dīdār-ı ᶜAẕrā
Ki ḥasret yarına ḳaldı dirīġā

Bugün Azra'nın yüzü nasip olmadığına göre eyvah yarına (ahirete) kaldı."

Egerçi fürḳatile aġlar idi
Ümīd-i vaṣlile cān egleridi

Her ne kadar ayrılıkla ağlasa da kavuşma ümidiyle canını eğlerdi.

Bu yaña çün ṣınub ḳaçdı Perīzād
Eyitdi kendüye ol serv-i āzād

Öte yandan Perizad yenilip kaçtı. O hür servi (kendi) kendine dedi ki

ᶜAceb kim ola bu şāh-ı cihāngīr
Ki çekdi bi-mehābe[t][129] baña şimşīr

"Acaba bu cihanı tutan padişah kim ki bana korkmadan kılıç çekti.

65a Özüm pinhān[130] idüb aña perī-vār
Varayın olayın andan ḫaberdār

Kendimi peri gibi gizleyip varıp ondan haberdar olayım."

Yitişdi gördi taḫt üstinde sulṭān
Yatur giryān ider feryād u efġān

Varıp, sultanı tahtın üstünde ağlayıp, inler gördü.

Teraḥḥum itdi sulṭāna Perīzād
Ḳılıc zaḫmından eyler ṣandı feryād

Perizad sultana acıdı, sandı ki kılıç yarasından feryat ediyor.

---

[129] "mehābe" şeklinde yazılmış.
[130] "penhān" şeklinde harekeli.

PERÎZÂD NİHÂN İKEN KENDÜSİNİ ÂŞ-KÂR İDÜB SÂBIḲDA GEÇEN KÜSTÂḪLIĠINA İʿTİẒÂR İDÜB VÂMIḲ'A NEVÂZİŞ İDÜB VÂMIḲ LÂHİCÂN'İLE PERÎZÂD'I BARIŞDIRDIĠIDUR

(Perizad Gizli İken Kendisini Belli Edip Önceden Geçen Küstahlığına Özür Dileyip, Vamık'a Yalvarması, Vamık'ın Lahican İle Perizad'ı Barıştırması)

Nihân iken özini ḳıldı peydâ
Bulutdan ṣanki gün oldı hüveydâ

Gizliyken kendini gösterdi, sanki güneş gibi buluttan beliriverdi.

Düşer ẕerre gibi şâh ayaġına
Sürer ol gün yüzin mâh ayaġına

Zerre gibi şahın ayağına düşüp, o güneş yüzünü ay(ın) ayağına sürdü.

Didi iy ḫüsrev-i devrân-ı ʿâlem
Vücûduñdur cihânda cân-ı ʿâlem

"Ey cihanın yegane padişahı cihanda herkesin canı senin varlığındır." dedi.

Senüñ âh u figânuñ yaḳdı cânum
Zaḫım[131] kâr itdi beñzer câna cânum

Senin ah ve feryadın canımı yaktı, canım (benim)! yara çok acı veriyor herhalde.

Anuñçün şâh-ı ʿâlem çekmesün ġam
Kim ol zaḫme bulunur bizde merhem

Onun için cihan padişahı gam çekmesin, çünkü bizde yaraya merhem bulunur."

Melik Vâmıḳ görür bir âfet-i cân
Olur her sözi cân derdine dermân

Melik Vamık her sözü can derdine derman olan cana felaket (bir güzel) görüyordu.

Didi iy meh zaḫımdan baña pervâ
Eser yoḳ ḳıl ḳadar cânumda ḳaṭʿâ

"Ey ay, yaradan dolayı ağrılarıma kesinlikle kıl kadar aldırmıyorum." dedi.

Velîkin bir perînüñ derdi yâre
Urub baġrumı itdi pâre pâre

"Fakat bir perinin derdi yaralayıp bağrımı parça parça etti.

Eger ol yâreye merhem olaydı
Dil ü cân her nefes ḫurrem olaydı

Keşke o yaraya merhem olaydı, can ve gönlüm her nefes şen olaydı...

O derdi ḳoyalum iy lâle-ruḫsâr
Olalum sen yüzi gülden ḫaberdâr

Ey lale yanaklı o derdi bırakalım, sen gül yüzlüyü tanıyalım.

65b Ne gülşen güllerindensin beyân it
Ne cânuñ cânısın iy cân ʿıyân it

Hangi gülbahçesinin güllerindensin söyle, ey can, hangi canın canısın açıkla!

Utanub nâzile eydür perî-zâd
Perîyem câriyeñ adum Perîzâd

Peri kızı utanıp nazlanarak "Periyim, hizmetçin(im), adım Perizad." dedi.

Perî-peykerlerüñ serdefteriyin
Ayaġuñ tozınuñ fermân-beriyin

"Peri yüzlülerin lideriyim, ayağının tozuyum, emrine amadeyim.

Bu ḳaṣruñ ṣâḥibi kim Lâhicân'dur
Bana ʿâşıḳdurur bunca zemândur

Bu köşkün sahibi olan Lahican bana bunca zamandır aşık.

Cefâlar eyledüm ḥadden ziyâde
Velî yâd itmedüm bir gün vefâda

Haddinden fazla eziyet ettim de bir gün iyilikle anmadım.

[131] Kelime "zaḫm" şeklinde harekelenmiş, fakat vezin gereği "zaḫım" şeklinde okunması gerekiyor.

Yudar laᶜlim ġamından her gice ḳan
Yürür sevdā-yı zülfümle perīşān

Dudağımın gamından her gece kan yutar, saçımın sevdasıyla perişan yürür.

Döker nergislerüm añsa gözi yaş
İrer zaḫm-ı müjemden bağrına baş

Nergis gözlerimi ansa gözü yaş döker, kirpiğimin darbesinden bağrı yaralanır.

İşüm gücüm anuñla ceng ü ġavġā
Teraḥḥum itmedüm bir laḥẓa ḳaṭᶜā

İşim gücüm onunla savaşmak, kavga etmek kesinlikle bir an (bile) acımadım.

Cihān içre begendüm bu diyārı
Sever ṭabᶜum ziyāde bu bıñarı

Dünyada bu diyarı beğendim, tabiatım bu pınarı oldukça çok sever.

Teferrüc-gāhum olmışdur bu gülşen
İderin bunda ᶜişret her zemān ben

Gezinti yerim bu gülbahçesi olmuştur, ben her zaman burada eğlenirim.

Gelüb gördüm cihān pür-ādem olmış
ᶜAlemlerden bu ᶜālem ḫurrem olmuş

Gelip cihanın adam dolmuş buranın bayraklarla donatılmış olduğunu gördüm.

Dikilmiş ejdehā-peyker ᶜalemler
Ṭutulmış bār-gāhlar ḳonmış ᶜasker

Ejderha yüzlü bayraklar dikilmiş, çadırlar kurulmuş, asker konaklamış.

Ḳurılmış ortada bir taḫt-ı zerrīn
Oturmış bir şehenşāh Ḫüsrev-āyīn

Ortaya bir altın taht kurulmuş, Hüsrev gibi bir şahlar şahı oturmuş.

Bu ḥāli bilmege cān oldı ṭālib
Bu resme oldı baña ẓann-ı ġālib

Canım işin aslını öğrenmek istedi, durumdan şu sonucu çıkardım:

Didüm bunlara gelmege bahāne
Gelübdür yardım ide Lāhicān'a

'Bunlar Lahican'a yardım etmek bahanesiyle gelmiştir,' dedim.

66a Varub cemᶜ eyledüm ben de çerīler
Göñüller şehrin alıcı perīler

Varıp ben de asker, gönüller şehrini alan periler topladım.

Gelüb ceng eyledüm küstāḫlıḳ itdüm
Ṣınub leşker hezīmet birle gitdüm

Gelip savaştım, küstahlık ettim, asker yenildi, bozguna uğrayıp döndüm.

Muᶜaf[132] it cürmümi oldum ᶜözür-hᵛāh
Kerem sizlerden ü kem bizden iy şāh

Suçumu affet özür diliyorum. Ey şah, büyüklük sizden, noksanlık bizden" (dedi).

Şu deñlü eyledi ᶜözri o cānān
Teraḥḥum eyledi ol māha sulṭān

O ay (gibi) sevgili o kadar özür diledi ki sultan aya acıdı.

Bu luṭf u ᶜizzeti gördi Perīzād
Özi ẓulm eyledi şāh ᶜadlile dād

Perizad bu iyilik ve hürmeti gördü; kendi zulüm, şah (ise) adalet ve insaf etmişti.

Hezārān ᶜizzetile ol semenber
Öpüb ḳodı serīr ayağına ser

O yasemin göğüslü binlerce hürmetle şahın ayağını öpüp baş koydu.

---

[132] "maᶜaf" şeklinde harekeli.

ᶜÖzürler itdi didi iy güher-pāş[133]
Kemīne cāriyeñdür bu karavaş

Özürler dileyip "Ey (konuşurken) mücevher saçan, bu hizmetçi zavallı cariyendir." dedi.

Perestāra Perīzād itdi fermān
Süleymān merheminden şāha dermān

Perizad hizmetçi(sin)e şah(ın yarasın)a Süleyman merhemi (getirmesini) emretti.

Per açub uçdı bir niçe perestār
Getürdi merhem itdi şāha tīmār

Birçok peri kanat açıp uçtu, merhem getirip şaha sürdüler.

Oñuldı zaḫmı şāhuñ buldı ṣıḥḥat
Bu ḥāle şükr ü Ḥaḳḳ'a itdi minnet

Şahın yarası onuldu, iyileşti, bu durum için Hakk'a şükür ve minnet etti.

Yitişdi Lāhicān ol demde nāgāh
Görür Vāmıḳ öñinde ol yüzi māh

O an birdenbire Lahican yetişti, Vamık'ın önünde o ay yüzlüyü gördü.

Ṭurur ṣıdḳile olmış ḫidmete ḳul
Nitekim bende muḳbil olsa maḳbūl

Hizmet için hazır vaziyette durmaktaydı.Nitekim kölenin, köleliği (kendiliğinden) kabul edeni makbuldür.

Ḳoyub cengi götürmişler nifāḳı
İki şāh eylemiş ṣulḥ ittifāḳı

Savaşı bırakmışlar bozuşmayı kaldırmışlar, iki şah barış anlaşması yapmış.

Çü gördi Lāhicān bu fetḥ-i bābı
Didi iy burc-ı devlet āf-tābı

Lahican bu kapının açıldığını görünce, "Ey devlet burcunun güneşi!" dedi.

Saᶜādetde Süleymān-ı zemānsın
Serīr-i devlete ṣāḥib-ḳırānsın

"Saadette zamanın Süleyman'ısın, devletin başına büyük hükümdarsın.

66b Murāduñca muṭīᶜüñ oldı devrān
Bugün ḥükmüñde fermān insile cān

Felek senin arzuna boyun eğdi, insan ve cinler hükmüne girdi.

Hemīşe ins [ü] cān olsun muṭīᶜüñ
Güneşden baḫtlu taḫt-ı refīᶜüñ

İnsan ve cinler her zaman itaat edenin (oldu). Yüce tahtın güneşten talihli olsun!"

Melik Vāmıḳ güher[134] dürcini açdı
Beşāret dürlerin üstine ṣaçdı

Melik Vamık mücevher sandığı (ağzı)nı açtı, müjde incilerini üzerine saçtı:

Eyitdi Lāhicān'a iy birāder[135]
Biḥamdillāh ki ḫayre döndi bu şer

"Lahican'a ey kardeş hamdolsun ki bu şer hayra döndü." dedi.

Murāduñ üzre devr itdi felekler
Şükür kim żāyiᶜ olmadı emekler

"Felekler arzuna göre döndü, şükür ki emekler boşa gitmedi.

Perestār oldı ḳapuñda Perīzād
Dimez ol serv ola ḳapuñdan āzād

Perizad kapında hizmetçi oldu, o servi kapından azat olmak istemiyor.

---

[133] "güher-bāş" şeklinde yazılmış.
[134] Kelime "gevher" şeklinde yazılmış ve "güher" okunacak şekilde harekelenmiş.
[135] "bürāder" şeklinde harekeli.

Dilerüz açasın iḥsān ḳapusın
Yapasın miḥnet ü hicrān yapusın

İyilik kapısını açmanı sıkıntı ve ayrılığı örtüp (kapatmanı) dileriz.

Budur erlik erenler işin işle
Perīzād'a günāhını bağışla

Erlik budur, er olanların yaptığını yap, Perizad'ın günahını bağışla!

Egerçi görmedi mihr ü vefāsın
Gülüñ bülbül çekegeldi cefāsın

Her ne kadar bülbül sevgi ve hayrını görmedi gülün azabını çekegeldiyse de

Cefāsın ol cefākāruñ vefā bil
Ne cevr iderse cāna heb ṣafā bil

o azap vericinin azabını iyilik bil, cana verdiği her azabı neşe bil!

Vefā olur egerçi ḳuvvet-i cān
Şekerden ṭatlu zehr-i cevr-i cānān

Her ne kadar cana kuvvet veren vefa ise de sevgilinin azabının zehri şekerden tatlı."

Ṭururdı Lāhicān sermest ü ḥayrān
Nite ġassāl öñinde cism-i bī-cān

Lahican, (ölü) yıkayıcı önündeki cansız beden gibi sarhoş ve şaşkın dururdu.

Gelürdi ᶜaḳlı gāh yine giderdi
Ne cānı ne cihānı farḳ iderdi

Aklı gelip gidiyordu, ne canı ne cihanı fark ediyordu.

İrişdi semᶜine bir ṣavt-ı ṣāfī
Olur cān derdine şāfī vü kāfī

Kulağına, can derdine şifa veren ve yeterli olan hoş bir ses geliyordu.

Ṭağılmış ᶜaḳlı başına dirildi
Ki ṣan ölmişidi yine dirildi

Dağılmış aklı başına geldi, sanki ölmüştü tekrar dirildi.

67a Yüz urub baş ḳodı sulṭān öñinde
Virüb cān itdi ḳurbān cān öñinde

Sultanın önünde yüz sürüp baş koydu, can verip canını kurban etti.

Ṭurub ḫidmetde ḳıldı çoḳ ṡenālar
Devām-ı devlet-i şāha duᶜālar

Hizmetine amade olup çok övgüde bulundu şahın devletinin devamı için dualar etti.

Didi iy şarḳ u garbuñ pād-şāhı
Saᶜādet nūrı vü ẓıll-ı ilāhī

"Ey doğu ve batının padişahı, saadet nuru ve Allāh'ın gölgesi," dedi.

Güneşden rūşen olsun şemᶜ-i baḫtuñ
Felekden yüksek olsun pāy-ı taḫtuñ

"Bahtının mumu güneşten parlak olsun, tahtının ayağı gökyüzünden yüksek olsun!

İrürdüm nā-murādıdüm murāda
Hemīşe devlet ü ᶜömrüñ ziyāde

Arzusuna ulaşamamış(biriy)dim, murada erdim, daima devlet ve ömrün çok olsun!"

Melik bu fetḥe şād oldı beğāyet
Ḫudā'ya itdi şükri bī-nihāyet

Melik bu sonuca oldukça memnun oldu, Allāh'a sonsuz şükretti.

Buyurdı Behmen'e Vāmıḳ ki ṭuruñ
Oturmañ tīz dügün ḳaydını görüñ

Vamık Behmen'e "Kalkın, oturmayın düğün hazırlığı görün!" diye emretti

İrişüb bu iki ḥasret murāda
Añılsun ḫayrile adum duᶜāda

"Bu iki hasret muradına ersin, adım hayır duayla anılsın."

Eyitdi Lāhicān'ile Perīzād
Taḥammül eylegil kim olasız şād

Lahican ile Perizad "Sabredin ki memnun olasınız." dedi.

Bu iş mümkin degüldür iy şehenşāh
Bize göstermesün ol güni Allāh

"Ey şahlar şahı bu iş mümkün değildir, o günü Allāh bize göstermesin.

Şeh-i ᶜālem murāda irmeyince
Gözi ᶜAẕrā ᶜiẕārın görmeyince

Cihan padişahı murada ermedikçe, gözü Azra'nın yanağını görmedikçe

Aramuzda bizüm olmaya birlik
İkimüzde ikilik ola dirlik

bizim aramızda birlik olmasın, ikimizde ikilik hayat (şekli) olsun!

İkimüz birlige bitmeye ḳaṭᶜā
Bu söze şāhid olsun Ḥaḳ Taᶜālā

İkimiz (de) kesinlikle birliğe kavuşmayalım, bu söze Hak Taala şahit olsun.

İrincek siz iki ᶜāşıḳ murāda
Biz ikimüz olavuz bir arada

Siz iki aşık murada erince biz de bir araya geliriz (ancak)."

Melik Vāmıḳ bu sözden oldı ḫurrem
Ṣafālar geldi gitdi leşker-i gām

Melik Vamık bu sözlerden keyiflendi, neşe geldi, gam askeri gitti.

67b Eyitdi ancaḳ olur bārekallāh
Biz olduḳ rāżī rāżī olsun Allāh

"Barekallāh bu kadar olur, biz razı olduk Allāh razı olsun!" dedi.

Oḳudı āferīnler ḳıldı şābāş[136]
İkisin daḫı idindi ḳarındaş

"Aferinler, bravo!" dedi. ikisini de kardeş edindi.

Pes andan didi Vāmıḳ ṭurmaġ olmaz
Kişi ṭurmaġile maḳṣūda irmez

Ondan sonra Vamık "Durmak olmaz, kişi durmakla arzusuna kavuşmaz." dedi.

Buyurdı göc yaraġın gördi leşker
Süvār oldı atına çünki server

Emretti, asker göç hazırlığı yaptı, lider, atına bindi.

Yir öpdi Lāhicān'ile Perīzād
Didiler şāh-ı ᶜālem şād-mān-bād

Lahican ile Perizad yer öptü, "Cihan padişahı şad ol!" dediler.

İcāzet buyuruñ bu iki bende
İdelüm saᶜy cān olduḳça tende

"İzin verin bu iki köle(niz) can bedende olduğu müddetçe çabalayalım,

Ser-ā-ser cüst ü cū idüb cihānı
Arayub āşikāre vü nihānī

bütün asker(im)le dünyayı araştırıp, gizli açık arayıp

Umaruz Ḥaḳ vire bir gün bulavuz
Saᶜādetle alub şāha gelevüz

ümit ederiz ki bir gün Allāh verir bulur da mutlu bir şekilde alıp şaha geliriz."

İcāzet virdi anlara şehenşāh
Didi ḫayr ola varuñ inşaᵓallāh

Şahlar şahı onlara izin verdi, "Hayırlısı olsun, varın... inşaallāh!" dedi.

136 "sābāş" şeklinde yazılmış.

LAHİCĀN Ü PERĪZĀD VĀMIḲ'İLE VEDĀᶜLAŞUB GÖGE PERRĀN OLDILAR VĀMIḲ MAᶜŞŪḲINI İSTEYÜ GİTDÜGİDÜR

(Lahican ve Perizad Vamık ile Vedalaşıp Göğe Uçtular, Vamık'ın Sevgilisini Aramaya Gitmesi)

Perīler ās-māna oldılar perrān
Melik Vāmıḳ yir üzre itdi seyrān

Periler gökyüzüne uçtular, Melik Vamık yeryüzünde yol aldı.

Yüridi on sekiz gün gice gündüz
Geçüb niçe eniş yoḳuş niçe düz

Onsekiz gün gece gündüz yürüdü, birçok iniş yokuş, birçok düzlük geçti.

Bu resme irdi taḳdīr-i ilāhī
Melik irgürdi Rī milkine rāhı

Allāh'ın takdiri Melik'in yolunu Ri ülkesine ulaştırdı.

Bulur ol yirde bir ṣaḥrā-yı zībā
Ṣanasın ravżā-ı Firdevs-i Aᶜlā

(Şah) orada güzel bir ova bulur, sanırsın Firdevs-i Ala'nın bahçesidir.

68a Ne isterseñ müheyyā yimedin ḳayd
At içün otlar u itler içün ṣayd[137]

Yemekle ilgili ne istersen hazır, at için ot, it için av.

Buyurdı ḳondılar leşker temāmı
Maḳām idindiler bir ḫoş maḳāmı

Emretti, bütün asker konakladı, güzel bir yere yerleştiler.

Begendi Vāmıḳ ol ṣaḥrāyı ğāyet
Eyitdi irmedin ᶜömre nihāyet

Vamık o ovayı çok beğendi, "ömrün sonu gelmeden" dedi

Bahār eyyāmı gül devrānıyıdı
Ṣafā āvānı mül devrānıyıdı

-bahar zamanı gül devriydi, eğlence vakti, şarap çağıydı.-

Ḳuruñ bezmi ḳılalum ṣoḥbet-i gül
Ṣunuñ cāmı idelüm ᶜişret-i mül

"meclisi kurun gül sohpeti edelim, kadeh sunun içki keyfi yapalım!"

Ḳuruldu meclis oldı ᶜīşe bünyād
Ṣafāyile göñüller oldı ābād

Meclis kuruldu eğlenceye başlandı, gönüller keyifle memnun oldu.

Peyāpey bir niçe gün ᶜişret itdi
Dönüb şāh Behmen'e bir gün eyitdi

Ardarda birçok gün eğlenildi, bir gün şah dönüp Behmen'e dedi ki

Süvār oluñ seḥer vaḳtinde yarın
Ṭolanalum bu ṣaḥrānuñ kenārın

"Yarın seher vaktinde at binin bu ovanın etrafını dolaşalım,

Teferrüc eyleyelüm bu diyārı
Birez seyrān idelüm sebzezārı

bu diyarda gezinelim, biraz çimenliği seyredelim.

Bizi ṣayd itmedin ᶜAnḳā-yı devrān
İdelüm bir şikārı şīr-i ğarrān

Çağın Anka'sı bizi avlamadan, kükreyen arslan avlayalım."

Süvār oldı seḥer vaḳtinde leşker
Kim oldı her biri biñ başlu ejder

Asker seher vaktinde at bindi, öyleki her biri bin başlı ejder oldu.

---

[137] Mısradaki her iki "içün" kelimesi de kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.

Biner bir ata Vāmıḳ çarḫ-ı devvār
Yürüyişinde ḳalur ᶜāciz ü zār

Vamık yürüyüşünde dönen feleğin aciz ve zavallı kalacağı bir ata biner.

Sürüb şīri çıyān[138] gibi cihāngīr
Aradı ṭağda ḳaplan mīşede şīr

Savaşçı (şah), arslanı böcek gibi kovalayıp dağda kaplan ormanda arslan aradı.

Gice gündüz şikār itdi beş on gün
Ki ḳandan ṭağıla ṭaş oldı gülgūn

Beş on gün gece gündüz avlandı, öyle ki kandan dağ ve taş gül renkli oldu.

Dükendi keklik ü ṭurrāc u tīhū
Ne ṭavşan ḳaldı ol yirde ne āhū

Keklik, sülün ve çil kuşu tükendi, orada ne tavşan kaldı ne ceylan.

68b Çün avdan ḥaẓını aldı şehenşāh
Ṭutarlar girü meskenden yaña rāh

Şahlar şahı avdan zevkini aldı. yine eve doğru yol aldılar.

Buyurdu beglerine ol cüvān-baḫt
Gelüb ol sebzezāre ḳurdılar taḫt

O talihli (şah), beğlerine emretti, gelip o çimenliğe taht kurdular.

Didi eyleñ bu etlerden kebābı
Getürüñ meclise şemᶜ ü şarābı

"Bu etlerden kebap yapın, meclise mum ve şarap getirin!" dedi.

Yine meclis ḳuruldı yüridi cām
İder devrān nitekim devr-i eyyām

Yine meclis kuruldu, kadeh gezdi, zamanın dönmesi gibi döndü.

Çü meşğūl oldı bunda ᶜişrete şāh
Gözet neyler bu yaña ḥikmetu'llāh

Şah burada eğlenceyle meşgul iken diğer tarafta Allāh'ın hikmeti ne yapar seyret!

Bu ḥāli gördi Rī ḫalḳı üşendi
Ḳamusı ḳorḳusından ḳan ḳaşandı

Ri halkı bu hali görünce rahatı kaçtı, hepsi korkusundan kan işedi.

Dirildi ol nevāḥīde olanlar
Danışdı birbirile iş bilenler

O nahiyede bulunanlar toplandı, tecrübeliler birbirleriyle görüştü:

Didiler ne ṭurursız ğāfil olmañ
Bu işde ᶜālim oluñ cāhil olmañ

"Ne duruyorsunuz gafil olmayın, cahillik etmeyin!" dediler.

Bu er kim geldi bu ṣaḥrāya girdi
Bilinmez adı ṣanı yiri yurdı

"Ovaya gelip yerleşen bu kişinin, adı sanı, yeri yurdu bilinmez.

Alur bu milki āḫir bu göresiz
Esīr olur er ü ᶜavret oğul ḳız

Görürsünüz sonunda buraları alır; erkek kadın, oğul kız (herkes) esir olur.

Yılanı ejder olmadın görelüm
Ulalmadın bu fitne öldürelüm

Yılanı ejder olmadan görelim, bu fitneyi büyümeden öldürelim.

Başumuza belā olur bu āḫir
Gerekdür buña tedbīr evvel āḫir

Sonunda bu, başımıza bela olur, buna eninde sonunda önlem alınması gerekir."

[138] "cıyān" şeklinde yazılmış.

Bu rāyı gördiler rūşen serencām
İdeler ḥāli Rī şāhına iʿlām

Sonunda durumu Ri şahına bildirme fikrini uygun buldular.

Bulurlar bir berīd-i bād-reftār
Ki her işden ḫaberdār ehl-i güftār

Söz söylemesini bilen her işten anlayan süratli bir ulak bulurlar.

Yazub bir nāme aṣlınca mufaṣṣal
Virürler aña k'ide müşkili ḥal

(olayın) aslına uygun teferruatlı bir mektup yazıp problemi çözmesi için ona verirler.

69a Götürdi nāmei oldı revāne
İrişdi ḳuşlıḳ olınca nişāna

(Ulak) yürüdü, mektubu götürdü, kuşluk vakti olunca menzile ulaştı.

VĀMIḲ'UÑ YOLI RĪ MİLKİNE UĠRAYUB ARSLAN-NĀM EMĪRİ VARUR ANUNLA CENG EYLEYÜB ARSLAN'I ATDAN KAPUP KENDÜYE TĀBİʿ EYLEDÜGİDÜR

(Vamık'ın yolu Ri Topraklarına Uğrar, (Ri') Sultanı Arslan ile Savaşıp Arslanı Attan Kapıp Kendine Boyun Eğdirmesi)

Meger ol demde Rī milkinde sulṭān
Bir ulu şāhidi dirlerdi Arslan

O devirde Ri ülkesinin Arslan denilen bir bir ulu padişah vardı.

Naẓīri yoğidi milk-i cihānda
Olurdı taḫtı anuñ Naḫcüvān'da

Dünyada benzeri yoktu, onun tahtı Nahcüvan'da bulunurdu.

Oturub ʿiş iderdi şād [u] ḫurrem
Ṣafā-yı şevḳile olmışdı ḫoş-dem

Şen şakrak oturup eğlenirdi, neşeli, mutlu hoşça vakit geçirirdi.

Cihānuñ miḥnetinden fārigu'l-bāl
Bu resme sürmiş ʿömrü niçe yüz sāl

Dünyanın sıkıntısından gönlü rahattı, bu şekilde yüz yaştan çok ömür sürmüş(tü).

Elinde ḫoş Cemāne cām-ı zerrīn
Dilinde Ḫüsrevāne şiʿr-i Şīrīn

Cem gibi altın kadeh elinde hoş, Hüsrev gibi dilinde Şirin'in şiiri.

Muṣāḥib bir niçe ḫoş-ṭabʿ yārān
Virürler cāma bāde bādeye cān

Sohbet ettiği bir çok güzel yaradılışlı dostu kadehe şarap, şaraba can verirler(di).

Cefā vü cevri itmişler ferāmūş
Vefā-yı bezmile ḫāṭırları ḫoş

Sıkıntı ve kederi unutmuşlar, istedikleri gibi meclisle gönülleri hoş.

İrişdi nāgehān ol peyk-i çālāk
Yüzin dergāh öñinde eyledi ḫāk

Ansızın o hızlı ulak geldi, yüzünü eşiğin önünde toprağa sürdü.

Didi şāhā hemīşe şādkām ol
Cihānda Cem gibi hemrāh-ı cām ol

"Ey şah daima şad ol, dünyada Cem gibi kadehin yoldaşı ol!" dedi.

Ṣaḳın ġāfil oturma geldi bir er
Yanınca bir niçe miḳdār leşker

"Sakın gafil oturma, bir er ve yanında çok sayıda asker (Ri'ye) geldi.

Fülān ṣaḥrāyı gördi bāğ [ü] gülşen
Niçe gündür idindi anı mesken

Falan ovayı bağ, bahçe gördü, bir çok gündür orayı mesken edindi.

Gice ʿişret ider gündüz şikārı
Ṣınıḳdurdı temāmet ol diyārı

Gece eğlenir, gündüz avlanır, o çevreyi tamamen sindirdi.

69b Yanında ẕerrece yoḳdur bu ᶜālem
Görünmez gözlerine çöpce ādem

Bu dünya zerre kadar gözünde değildir, insanın gözünde çöp kadar yeri yok.

Felek adını añıcaḳ kelek dir
Pīle pīşe vü sīmurġa siñek dir

Feleğin adını anınca kelek der, file kaval, 'simurga sinek' der.

Bu iş ḫoş gelmedi hīc ḫāṣ u ᶜāma
Getürdüm il erinden işte nāme

Bu iş hiç kimseye hoş gelmedi, valinin mektubunu getirdim."

Oḳundı nāme fehm olundı mefhūm
Ḳażiyye oldı Rī şāhına maᶜlūm

Mektup okundu yorumlandı, Ri Şahı

İşitdüginde oldı key ġażabnāk
Ṣalub başını itdi nāmei çāk

duyunca çok öfkelendi, başını önüne eğip mektubu yırttı.

Didi bilmediñüz mi ad u ṣanın
Nişān ḳanḳı yirüñ virür nişānın

"Adını sanını öğrenmediniz mi, belirtileri nerenin izini gösteriyor?" dedi.

Didi ol peyk nāmından nişāne
Şu deñlü bildük iy şāh-ı zemāne

Postacı, "Ey devrin padişahı, namı hakkında şu kadarını öğrendik." dedi.

Adıdur şāh Ṭaymūs oğlı Vāmıḳ
Kim olmış görmedin ᶜAẕrā'ya ᶜāşıḳ

"Adı şah Taymūs oğlu Vamık ve görmeden Azra'ya aşık olmuş.

Ṭolaşub ᶜışḳa terk itmiş diyārın
Cihānı geşt idüb ister nigārın

Aşk için dolaşıp, memleketini terk etmiş, dünyayı gezip sevgilisini arar."

İşitdi anı Arslan geldi ḫışma
Çöpe ṣaymadı göstermedi çeşme

Arslan onu duyup öfkelendi, çöpe saymadı, ciddiye almadı.

Revān on biñ erile itdi ılġar
İrişdi kimse olmadın ḫaberdār

Onbin piyade (birliği)yle üzerine yürüdü, kimsenin haberi olmadan vardı.

Şebiḫūn itdi çekdi tīg-i bürrān
Göz acdurmadı itdi tīr bārān

Gece baskını yapıp kılıç çekti, göz açtırmadı, ok yağdırdı.

Bu yaña şāh Vāmıḳ menzilinde
Yatur ġāfil ki ṣan kendü ilinde

Diğer tarafta Vamık, konağında kendi ülkesindeymiş gibi gafil yatmaktaydı.

Seḥerden gözlerin almışdı uyḫu
Ḳulağına ṭoḳundı hāyile hū

Seher vaktinde gözüne uyku girmişti, "hay huy" sesleri kulağına geldi.

Uyandı gördi ḥāl olmış diger-gūn
Meger ḫışm eylemiş kendüye gerdūn

Uyanıp durumun değişiğini feleğin kendine öfkelendiğini gördü.

70a Yirinden ṣıçradı ṣan şīr-i ġarrān
Depindi leşkere ol merd-i meydān

Yerinden kükreyen arslan gibi sıçradı, o meydan yiğidi düşmana şiddetle saldırdı.

Beliñleyü yirinden ṭurdı Behmen
Ḳodı başa ışıḳ geyindi cevşen

Behmen telaşla yerinden sıçrayıp, başına miğfer koyup zırh giyindi.

Uyandı cümle leşker ata bindi
Yüridi düşmene ḳarşu depindi

Bütün asker uyandı ata bindi, yürüdü düşmana karşı hücuma geçti.

Alub Vāmıḳ ele bir tīg-i bürrān
Ṣıġadı iki ḳolın ḳıldı ᶜuryān

Vamık eline keskin bir kılıç alıp, iki kolunu çemledi.

Ḳaṣırġa gibi esdi vü ṣavurdı
Ṣağın ṣola ṣolın ṣaġa devirdi

Kasırga gibi esti savurdu, sağını sola, solunu sağa yıktı.

Ṭağıtdı ol çerinüñ ḳalb-gāhın
Nitekim ġarḳa dirnegini şāhin

Şahinin karga derneğini dağıtması gibi o askerin merkezini dağıttı,

Ziyāde itdi Behmen daḫı iḳdām
Nitekim sāye Ḫān cenginde Behrām

Han'ın savaşında Behram gibi Behmen de müdhiş savaşıyordu.

İderken cengi Vāmıḳ ᶜāşıḳāne
Buluşdı nāgehān Arslan Ḫān'a

Vamık (savaşa) aşık gibi, (gönülden) çarpışırken ansızın Arslan Han ile karşılaştı.

Çü Arslan anı gördi çekdi şimşīr
Pelenge açdı pence ṣanasın şīr

Arslan onu görünce kılıç çekti, sanki arslan kaplana pençe kaldırdı (hamle etti).

Aña Vāmıḳ siper ṭutdı muḳābil
İfāde itmedi olmadı ḳābil

Vamık ona kalkanı karşı tuttu, fayda etmedi, dayanmadı.

Elinde pāy-dār olmadı ḳalḳan
İki şaḳḳ itdi anı tīg-i bürrān

kalkan sağlam kalmadı, keskin kılıç onu ikiye böldü.

Ṭoḳundı Vāmıḳ'a bir zaḫm muḥkem
Revān oldı teninden cismine dem

Vamık ağır bir darbe aldı, teninden kan akmaya başladı.

Yidi ol zaḫmı çün göñli bulandı
Ziyāde ḫışma geldi öykelendi

Aldığı yaradan midesi bulandı, oldukça kızıp öfkelendi.

Acıtdı ṭatlu cānın yāre anuñ
Başıldı ḳuyruğı ṣan ejdehānuñ

Yara onun tatlı canını acıttı, sanki ejderhanın kuyruğuna basıldı.

Ṣunub Arslan'a Rüstem gibi Vāmıḳ
Yaḳasına yapışdı şāh-ı ᶜāşıḳ

Seven(ler)in şahı Vamık, Arslan'a Rüstem gibi hamle yapıp yakasına yapıştı.

70b At üstinden bir alma gibi aldı
Acı ḳavun gibi yirlere çaldı

At üstünden bir elma gibi aldı, acı kavun gibi yerlere çaldı.

Şikāra çünki şeh-bāz eyledi ḫīz
Atından indi çıḳdı gögsine tīz

Şahin gibi avın üzerine atıldı, atından inip çarçabuk göğsüne çıktı.

Elini bağlayub ṭutdı ṣaḳalın
Ödin uçurdı ḳomadı mecālin

Ellerini bağlayıp sakalını tuttu, (Arslan'ın) ödünü kopardı, gücünü bitirdi.

Revān ḳaṣd itdi kim ala revānın
Kese başın ḳara ṭopraġa ḳanın

Varıp niyetlendi ki canını ala, başını kesip kanını toprağa karıştıra.

Açub Arslan gözini gördi gerdūn
Kim itmiş nerre-şīri demneden dūn

Arslan gözünü açıp feleğin erkek arslanı çakaldan aşağılık etmiş olduğunu gördü.

Pelengüñ pencesine girdi çün şīr
Ṭaḳub boynına urġan itdi naḫcīr

Arslan kaplanın pençesine düştü (artık, Vamık onun) boynuna halat takıp bağladı.

Görür varmış vücūd-ı cān ḫarāba
Fiġān u zārile çoḳ itdi lābe

Can varlığını harap olmuş görünce ağlayıp inleyerek çok yaltaklandı.

Tażarruᶜlar idüb dir iy cihān-dār
Baña bir dem emān vir ḳıyma zinhār

Yalvararak "Ey padişah bana aman ver, sakın canıma kıyma!" der.

Mürüvvet bāġına iy serv [ü] şimşād
Kerem ḳıl ḳuşca cānum eyle āzād

"Yiğitlik bağının ey servi ve şimşadı büyüklük göster, canımı kuş gibi azat et!"

Teraḫḫum eyleyüb şāh itdi iḥsān
Elinden aldı bendin ḳalḳdı Arslan

Şah acıyıp bağışladı, elinden düğümü çözdü, Arslan kalktı.

Baġışladı ṣuçın yirden götürdi
Melik geçdi yine taḫta oturdı

Suçunu bağışladı, yerden kaldırdı, Melik geçip yine tahta oturdu.

Zihī devletlü ḫān devletlü sulṭān
Öñinde rūbeh oldı şīr-i ġarrān

Ne güzel devletli han, devletli sultan, kükreyen arslan önünde tilki oldu.

Gelüb Arslan Şāh öñinde ḳodı baş
Duᶜā idüb ider taḥsīn ü şābāş[139]

Arslan Şah gelip önünde baş koydu, dua edip övdü.

Pes andan bendeler silkine vardı
Elin ḳavşurdı şāha ḳarşu ṭurdı

Ondan sonra köleler safına geçip ellerini bağladı, şahın karşısında durdu.

Görincek anı Vāmıḳ ᶜizzet itdi
Ṭurub Arslan'ı taḫta daᶜvet itdi

Vamık onu (öyle) görünce saygı gösterdi, kalkıp Arslan'ı tahta davet etti.

71a Oturmadı edeb itdi riᶜāyet
Temelluḳ itdi gösterdi diyānet

Oturmadı, görgü kurallarına uydu, iltifat etti, takva gösterdi.

Didi iy burc-ı devlet āf-tābı
Şerefde evc-i ᶜizzet māh-tābı

"Ey devlet burcunun güneşi, onurda yücelik doruğunun dolunayı!" dedi.

Cihān fermān-pezīrüñ iy cihāngīr
Mübārek cismine kim irdi şimşīr

"Ey cihanı zapteden, cihan emrine boyun eğendir, mübarek bedenine kılıç değdi ya

Zehir-nāk idi ol şimşīr-i ḫūn-rīz
Ki zaḫmından gerekdür şāha perhīz

o kan döken kılıç zehirliydi, onun yarasından şaha perhiz (uygulamak) gerekir.

Şeref ṣaluñ saᶜādet birle şehre
ᶜilāc olunsun ol zaḫma vü zehre

Saadetle şehre şeref verin, o yaraya ve zehre ilaç yapılsın.

[139] "sābāş" şeklinde yazılmış.

Buyuruñ luṭf idüñ iy şāh-ı ᶜālem Bir el öñürdi te'şīr itmedin sem	*Zehir bir an önce etkisini göstermeden buyurun lütfen ey cihan padişahı (gidelim)!*
Bizi ḫāk-i mezelletden götürüñ Sizüñdür taḫt geçüñ taḫta oturuñ	*Bizi alçaklık toprağından kaldırın, taht sizindir geçin tahta oturun!*
Benüm oğlum ol iy şāh-ı cüvān-baḫt Saña lāyıḳ senüñdür tācile taḫt	*Ey talihli şah, benim oğlum ol, taç ve taht sana layıktır, senindir.".*
Şu deñlü dilkülük gösterdi Arslan Ki ṭuta ḥīle birle şīr-i ğarrāñ	*Arslan (şah),kükreyen arslanı hile ile yakalamak için o kadar tilkilik etti,*
Temelluḳ eyleyüb itdi ḳasem yād İnandı Vāmıḳ oldı ğuṣṣādan şād	*yaltaklanıp yemin etti (ki) Vamık inandı teskin oldu.*
İcābet eyledi ol daᶜveti şāh Yöneldi şehre Arslan oldı hem-rāh	*Şah o davete uydu, şehre yöneldi, Arslan yoldaş oldu.*
İrişdi Şāh Vāmıḳ Naḫcüvān'a İşit neyler aña devr-i zemāne	*Şah Vamık Nahcüvan'a ulaştı, zamanın dolabı ona ne yaptı dinle!*

ARSLAN OL KĪNE İLE VĀMIḲ'UÑ ZAḪMINA MERHEM YİRİNE ZEHR VİRÜB BEHMEN-NĀM HEVĀ-DĀRI ARSLAN'I GİRİFTĀR EYLEDÜGİDÜR

(Arslan O Gizli Düşmanlık ile Vamık'ın Yarasına Merhem Yerine Zehir Verip [Vamık'ın] Behmen İsimli Dostunun Arslan'ı Yakalaması)

Bu dehrüñ eksik olmaz ḥādiṣātı Ne mihri vardur anuñ ne şebātı	*Bu dünyanın olayları eksik olmaz, onun ne şefkati vardır, ne sözünde durduğu.*
71b Kime kim virdi şekker itdi ğāfil İçürdi ṣoñına zehr-i helāhil	*Her kime şeker verdiyse aldattı, sonunda panzehiri olmayan zehir içirdi.*
Kime bir laḥẓa sürdürse ṣafāyı Ṣoñına çekdürür biñ yıl cefāyı	*Kimi bir an rahat ettirse sonunda bin yıl sıkıntı çektirir.*
Kimi kim bir nefes eylerse dil-şād Olur ṣoñra işi āhile feryād	*Her kimi bir nefes memnun etse sonra onun işi ah ile feryat olur.*
Gel iy ḫocā ḳo dehr-i dūn ṣafāsın Ṣafāsı cīfedür çekme cefāsın	*Ey efendi! gel alçak dünyanın neşesini bırak, neşesi leştir, sıkıntısını çekme!*
Metāᶜ-ı dünyevīye olma mağrūr Ḳomaz dilde sürūr [u] dīdede nūr	*Dünya malıyla gururlanma, (dünya malı) gönülde sevinç ve gözde nur bırakmaz.*
Şehüñ başında varidi ğurūrı[140] Anuñçün yoğidi cānda ḥużūrı	*Şahın başında gurur olduğu için ruhunda huzur yoktu.*

[140] "ğuzūrı" şeklinde yazılmış.

Cüvān ola vü ṣulṭān ola ᶜāşıḳ
Bu üc ḫaslet olıncağaz muvāfıḳ

(Bir kişi) genç, sultan ve aşık olur, bu üç özelliği de üstün olursa

Ġurūra bu arada virmeyen yol
Görür cennetde ölmedin yirin ol

bu arada gurura yol vermeyen ölmeden cennetteki yerini görür.

2040 Kim olmaz ᶜaḳlı olan kimse mağrūr
Yimez hīc ġuṣṣa olur şād u mesrūr

Aklı olan kimse gururlanmaz, (gururlanmayan) üzülmez, şen ve mutlu olur.

ᶜAḳıldan behre-mendiseñ cihānı
Elüñden ḳo yüri var iste cānı

Akıldan hisse sahibiysen dünyayı elden bırak, yürü, varıp canı iste!

Cihānı istemez cānı bulanlar
Niderler cānı cānānı bulanlar

Canı bulanlar, cihanı istemez, sevgiliyi bulanlar canı ne yapar?

Cihānuñ cümle vārını ḳo elden
İrür cānāna cānı Cāmiᶜī sen

Bütün dünya malını elden bırak, Camiī sen canını sevgiliye ulaştır.

Çü Vāmıḳ aldı cānāndan ḫaberler
Anuñçün oda yandurdı cigerler

Vamık sevgiliden haberler aldığı için ciğerini ateşe yaktı.

2045 Cihān u cānı çün itdi ferāmūş
Gehī şekker gehī zehr eyledi nūş

Canı ve cihanı unuttu, bazen şeker yedi, bazen zehir içti.

Getürdi şehre Arslan şehr-yārı
Nitekim şīr alur gelür şikārı

Arslan (şah) arslanın avı alıp gelmesi gibi padişahı şehre getirdi,

72a Aña ḫāṣ ḫalvetinde virdi ḫalvet
Yidürdi şehd içürdi şīr ü şerbet

Kendi özel odasında ağırladı, bal yedirdi, süt ve şerbet içirdi.

Buyurdı ṣaldılar cerrāḥa ādem
Ki şāhuñ zaḫmına bağlaya merhem

Emretti, şahın yarasına merhem sürmesi için cerraha adam gönderdiler.

Meger varidi bir cerrāḥ-ı cān-ken
Cirāḥatda elinde idi her fen

Meğer yaralar hakkında bütün ilimleri bilen can söken bir cerrah varmış.

2050 Eger olsaydı biñ yıllıḳ cirāḥat
Oñuldur laḥẓada eylerse himmet

Bin yıllık yara olsa, gayret etse bir anda iyileştirir.

Alurdı her kime ḳaṣd eylese rūḥ
Ki ẕerre deñlü çöpden olsa mecrūḥ

Zerre kadar çöpten yaralanmış olsa bile her kime kıysa canını alırdı

Dir Arslan aña iy üstād-ı ḥāẕıḳ
Bu mecrūḥ kim görürsin adı Vāmıḳ

Arslan ona "Ey işinin ehli usta, gördüğün bu yaralının adı Vamık'tır." der.

Gelüb milküme girdi bī-icāzet
Baña vü ḫalḳa irgürdi ḫasāret

"Ülkeme izinsiz gelip bana ve halka zarar verdi.

Gerekdür idesin zaḫmına merhem
Urasın aña merhem yirine sem

Yarasına merhem hazırlamalı, ona merhem yerine zehir sürmelisin!

Eger yüz biñ ola cisminde cānı Birisi bulmaya andan emānı	*Eğer cisminde canı yüzbin tane olsa biri bu (zehir)den kurtulmasın!"*
Buyurdı biñ filūrī iki ḫilᶜat Didi bāḳī neyise ḥaḳḳ-ı ḫidmet	*Bin altın para (ve) iki kaftan emretti, "Hizmetinin karşılığı neyse borcumuz." dedi.*
Pes andan ṭurdı cerrāḥ-ı ṭamaᶜkār Alub ol mālı oldı ağulu mār	*Ondan sonra aç gözlü cerrah kalkıp ücreti aldı, zehirli yılan oldu.*
Ṭapub dünyāya yaḳdı oda dehri Ḳodı tiryāḳı virdi aña zehri	*Dünyaya tapıp ahiretini ateşe yaktı, ona panzehir yerine zehir verdi.*
Yudı pāk itdi zaḫmı sürdi merhem Ḳodı penbe ṣarub bend itdi muḥkem	*Yarayı yıkayıp temizledi, merhem sürdü, pamuk koyup sıkıca bağladı.*
Didi degmeñ ṣaḳın bu zaḫma zinhār Vaṣiyyet itdi gitdi ol sitemkār	*Zalim (adam) "Bu yaraya kesinlikle dokunmayın" diye tenbih edip gitti*
Meger merhem yirine zehrimiş ol Degül luṭf u kerem pür-ḳahrimiş ol	*Meğer merhem yerine zehirmiş, lütuf ve iyilik değil tamamen zulümmüş.*
72b Zehir kār itdi Vāmıḳ ḳıldı feryād Ṣanasın zıḳḳ-ı[141] menfūḫdur ṭolu bād	*Zehir etkisini gösterdi, Vamık feryat etti. (yara) hava dolu tulum gibi şişmişti.*
Ki birūndan derūna itdi ġavrı Virür cisme cefā vü cāna cevri	*Dıştan içe doğru derinleşiyor, cisme azap ve ruha eziyet veriyordu.*
Gözinden nūrı başdan ᶜaḳlı gitdi Geçüb cāndan cihān milkin unutdı	*(Vamık'ın) gözünde nur, başında akıl kalmadı, canından bıkıp dünyayı unuttu.*
Kim ol gül ġonçesi oldı füsürde Yatur şöyle ne zinde vü ne mürde	*Öyle ki o gül goncası soldu, ne canlı ne ölü bir halde yatmaktaydı.*
Çü Behmen gördi şāh oldı zehir-nāk Yaḳa yirine cānın eyledi çāk	*Behmen şahın zehirlendiğini görünce, yakası yerine canını parçaladı.*
Ṭudağı tepserüb[142] ṭoldı içi nār Yañağın ḍarb-ı nāḫun itdi pür-ḫār	*Dudağı solup içi ateş doldu, yanağını tırnak darbesiyle yırttı.*
Ḳıyub cānına ḫancer çekdi Behmen Didi cānsuz gerekmez baña bu ten	*Behmen canına kıyıp hançer çekti, "Can (Vamık)sız bana bu ten gerekmez." dedi.*
Ki Vāmıḳ yolına cān eyleye terk Yapışub ḫançerini ṭutdılar berk	*Vamık'ın yoluna intihar etmeye kalkıştı, (elindeki) hançere yapışıp sıkıca tuttular.*
Düşüb üstine şāhuñ ᶜaḳlı gitdi Yüzini ayağına sürdi yatdı	*Şahın üzerine düşüp bayıldı, yüzünü ayağına sürüp yattı.*

---

[141] "żıḳḳ" şeklinde yazılmış.
[142] "tebserüb" şeklinde yazılmış.

Birezden başına ᶜaḳlı yayındı
Ṭurub fi'l-ḥāl ışıḳ cevşen geyindi

Biraz sonra aklı başına geldi, kalkıp hemen miğfer (ve) zırh giyindi.

Yüridi heybetile ṣanki ejder
Ṣaçardı ġıjġırub ağzından otlar

Ejder gibi heybetle yürüdü, haykırarak ağzından ateşler saçmaktaydı.

Şikāra irdi ṣanki şīr-i ġarrān
Öñünden gürbe gibi ḳaçdı Arslan

Sanki kükreyen arslan ava çıktı, Arslan (Şah) önünden kedi gibi kaçtı.

İrişdi ṣaldı Arslan'a kemendi
Ṭutub boynına muḥkem ṭaḳdı bendi

Yetişip Arslan'a kement attı, yakalayıp halatı boynuna sıkıca geçirdi.

İderdi cevri ḳullarına Arslan
Anuñçün oldı yiri bend ü zindān

Arslan kölelerine eziyet etmekteydi, onun için (onun da) yeri zincir ve zindan oldu.

Yürütdi şehre ᶜasker aldı şehri
Muṭīᶜ olmayana eyledi ḳahrı

Şehre asker yürüttü, şehri aldı, boyun eğmeyeni perişan etti.

73a Çü fetḥ eyledi Behmen Naḫcüvān'ı
Ḳul itdi kendüye pīr ü cüvānı

Behmen Nahcüvan'ı feth edince yaşlıyı genci kendine tabi etti.

Cān atdı sürdi yine şāha irdi
Mükedder ḥāli ġāyet baḳdı gördi

Can atıp sürüp şaha kavuştu. (Şahın) durumu çok üzüntü vericiydi.

Yüzin Vāmıḳ ᶜadem milkine ṭutmış
Ḳomış cānı cihān milkin unutmış

Vamık yüzünü yokluk mülküne çevirmiş, canı bırakmış cihanı unutmuş (haldeydi).

Eşer var daḫı ağzında nefesden
Henüz cān ḳuşı ucmamış ḳafesden

Fakat (belli belirsiz) nefes alıp veriyordu. henüz can kuşu kafesten uçmamıştı.

Ḳarardı gözleri gitdi ḳarārı
Düşüb üstine Behmen itdi zārı

Behmen'in gözleri karardı,şuurunu kaybetti, üzerine düşüp ağladı.

Şu deñlü dökdi gözden ḳanlu yaşı
Gözin açmadı depretmedi başı

O kadar kanlı gözyaşı döktü ki gözünü açmadı ve başını kaldırmadı.

Yüzin dergāha ṭutdı ṭurdı Behmen
Niyāz eyledi ḫāke sürdi Behmen

Behmen yüzünü kıbleye çevirdi, yalvarıp toprağa sürdü.

Didi iy dertlere dermān viren Ḥaḳ
Ḳara ṭopraġa tāze cān viren Ḥaḳ

"Ey dertlere derman veren Hak, kara toprağa taze can veren Hak!

Cihānı yoġiken var eyleyen Ḥaḳ
Her işdi ḳudret iẓhār eyleyen Ḥaḳ

Cihanı yoktan var eden Hak, her işte gücünü gösteren Hak!

Ḥakīmā ḥikmetüñ her derde şāfī
Raḥīmā raḥmetüñ her cāna kāfī

Ey Hakim (Allāh) ilmin her derde şifa verici Rahim (Allāh), merhametin her cana yeter.

Umaruz fetḥ-i bābı raḥmetüñden
Şifā dārü'ş-şifā-yı ḥikmetüñden

Merhametinden (bir) kapının açılmasını ve ilminin hastanesinden şifa bekleriz.

Olıncağaz ᶜināyet bābı meftūḥ İrer feyżünde ölmiş cānlara rūḥ	*Yardım kapısı açık olunca bereketinde ölmüş canlara ruh erişir.*
Bu derd ehline sen dermān bağışla Bu ölmiş cāna tāze cān bağışla	*Bu dertliye sen derman bağışla, bu ölmüş cana taze can bağışla!"*
Bu resme itdi çoḳ nāz u niyāzı Cenāb-ı Ḥaḳ'da maḳbūl oldı nāzı	*Bu şekilde çok yalvarıp yakardı, yalvarışı Cenab-ı Hak tarafından kabul edildi.*
Ḳaçan Ḥaḳ bir ḳula ḳılsa ᶜināyet İrer her varṭadan ānī ḥimāyet	*Hak bir kula ne zaman yardım etse her tehlikeli durumda ansızın imdat yetişir..*
73b Ḳaçan bir ḫasteye virse şifāyı Getürür ayağına her devāyı	*Ne zaman bir hastaya şifa verse, ilacı ayağına getirir.*
Melik Vāmıḳ yaturdı deng ü bī-hūş Nitekim cism-i bī-cān şöyle ḫāmūş	*Melik Vamık ölü gibi suskun halde sersem ve sarhoş yatmaktaydı.*
Başı ucında Behmen zār u giryān Yanardı ṭutuşub ṣan şemᶜ-i sūzān	*Başucunda ağlayıp inleyen Behmen yanan mum gibi erimekteydi.*
Girüb geldi ḳapudan bir semen-ber Melek-ḫū Zühre-āyīn Müşterī-fer	*Melek huylu, Zühre yaradılışlı, Müşteri ışıltılı bir yasemin göğüslü (güzel) içeri girdi.*
Münevver ayile günden cemāli Mübārek maḳdemi ferḫunde fālī	*Yüz güzelliği ay ve güneşten nurlu, gelişi kutlu, talihi uğurlu.*
Umar cürᶜa lebinden āb-ı kevs̱er Sözi ᶜĪsī gibi cānlar bağışlar	*Kevser suyu dudağından yudum umar, sözü İsa gibi can bağışlar.*
Füsūn-sāz olub ol şūḫ-ı füsūn-ger Gelüb Behmen ayağına ḳodı ser	*O büyüleyici güzel büyü yapıp (şaşırtıp) gelip Behmen'in ayağına baş koydu.*
Yüzini ḫāke sürüb ağladı zār Döküb gözyaşlarını ol dil-efgār	*O gönlü yaralı aşık gözyaşı döküp yüzünü toprağa sürüp inleyerek ağladı,*
Kim oldı yaşınuñ her ḳaṭresi cū Revān eyledi serv ayağına ṣu	*Öyle ki yaşının her damlası ırmak oldu, servinin ayağına su koştu.*
Yirinden ṭurdı ol serv-i ser-efrāz Elin ḳavşurdı ṭurdı itdi iᶜzāz	*O başı yüce servi yerinden kalktı, el bağlayıp durdu, saygı gösterdi.*
Dönüb Behmen didi iy serv-i āzād Nedendür bunca ᶜöẕr ü bunca feryād	*Behmen dönüp "Ey hür servi, dedi. Bu kadar özür ve bu kadar feryat nedendir?*
Nedür aḥvālüñü eyle ḥikāyet Ġarīmüñ kimdurur kimden şikāyet	*Durumun nedir, düşmanın kim, kimden şikayet ediyorsun anlat!*
Nedür aduñ ne yirdür saña mevlūd Murāduñ ne nedür bu yirde maḳṣūd	*Adın nedir nerede doğdun, (bizden) istediğin nedir, burada ne arıyorsun?*

Bilelüm aṣlın iy ḫūrşīd-ṭalᶜat Ḳılalum baş u can üstine ḫidmet	*Ey güneş yüzlü, (işin) aslını bilelim hizmet baş ve can üstüne, yerine getirelim!"*
Semen-sīmā çü buldı söze fermān Kim itdi ġonçesin gül gibi ḫandān	*Yasemin yüzlü konuşma izni alınca, gonca (ağzını) gül gibi güldürdü.*
74a Güher dürcini[143] ol dür-dāne açdı Söze girdi laᶜlden incü ṣaçdı	*O inci tanesi mücevher kutusu (ağzını) açtı, söze başladı, yakut(dudak)tan inci saçtı.*
Didi luṭfile iy luṭf-ı ilāhī Ḳapuñdur ehl-i maḳṣuduñ penāhı	*Güzellikle "Ey Allâh'ın lutfu, kapın, dileği olanların sığınağıdır." dedi.*
İşit luṭfile bir bir dāstānum Güzel başunçün iy devletlü ḫānum	*"Ey devletli sultanım güzel başın için lütfen hikayemi bir bir dinle!*
Şeh Arslan ki bıraḳduñ ḳayd [ü] bende Atadur ben şikeste müstemende	*Esir aldığın Şah Arslan ben gönlü kırık zavallının babasıdır.*
Ḳızıdur cāriyeñ ol şehr-yāruñ Ki bendinde yatur sen kām-kāruñ	*Hizmetçin olan ben, sen arzusuna kavuşmuşun hapsinde yatan o padişahın kızıdır.*
Adumdur Dilpeẕīr-i dil-şikeste Ḳapuñda cāriyeñven boynı beste	*Ben gönlü yaralının adı Dilpezir'dir. Kapında boynu bağlı hizmetçinim.*
Ḳabūl eyle beni redd itme zinhār Ayaġuñ tozına oldum perestār	*Kabul et, beni sakın geri çevirme, ayağın tozuna hizmetçi oldum."*
Didi Behmen eyā ḫūb-ı zemāne Füsūndur baña itdügüñ fesāne[144]	*Behmen "Ey zamane güzeli, bana anlattığın palavradır, büyüdür (yalandır)." dedi.*
Atañ itdi hez[ār]ān ḥīle vü āl Bizi bunda getürdi iy ruḫ-i al	*"Ey al yanaklı, baban binlerce hile ve aldatmacayla bizi buraya getirdi,*
Ki ṣoñra ḫāyın oldı şāhuma ol İrişdürdi ḫusūfı māhuma ol	*sonra şahıma ihanet etti, ayıma karanlığı çöktürdü.*
Oḳursın şimdi geldüñ sen de efsūn İdesin fitne vü mekrile meftūn	*Hile hurda ile kendine bağlamak için şimdi sen de gelmiş efsunluyorsun,*
Düzetdüñ ḥīle ile re'y ü tedbīr Alasın şīr elinden yaᶜnī naḫcīr	*Arslanın elinden avı(nı) almak için hileyle (bir) fikir ve çare ayarladın,*
Atañı ḳurtarasın iy füsūn-sāz Anı ġamz ideyorur çeşm-i ġammāz	*Ey büyücü, babanı kurtarmak için fitne çıkaran göz(lerin) ikiyüzlülük ediyor."*
İşitdi Dilpeẕīr itdi ḳasem-yād Ki ḥāşā şāh-ı ᶜālem dād feryād	*Dilpezir işitince "Tövbe ey alem padişahı." (diyip), eyvahlar, feryatlar (etti).*

[143] dercini" şeklinde harekeli.
[144] "fisāne" şeklinde harekeli.

Eyitdi aġlayürek iderek āh
İnan sözlerüme v'allāhi b'illāh

Ağlayıp ah ederek "VAllāhi billāhi sözlerim (doğru), inan!" dedi.

74b Anuñ ḥaḳḳı ki ḫalḳ itdi cihānı
Yoġiken bu zemīn ü ās-mānı

"Bu yer ve göğü yoktan var eden cihanı yaratanın hakkı için,

İdelüm ᶜahd-ı emānı ḳabūl it
Beni bu şarṭile ḳapuñda ḳul it

güven yemini edeyim kabul et, beni şu şartla kapında köle et:

Eger luṭf u ᶜināyet ide Ḫālıḳ
Ḫalāṣ ola zehirden şāh Vāmıḳ

Eğer Allāh lütuf ve yardım ederse şah Vamık o zehirden kurtulsun,

Göresin ṣıḥḥatile şehr-yāruñ
Olasın kām-kārı kām-kāruñ

şahını iyileşmiş göresin, (o) sağlığına (sen de) arzuna kavuşmuş olasın!"

Çü Vāmıḳ adını işitdi Behmen
Açıldı göñli gözi oldı rūşen

Behmen Vamık adını duyunca gönlü açıldı, gözü ışıklandı.

Didi şāhuñ olursa derdine em
Ḳuluñ olam getürme göñlüñe ġām

"Şahın derdine ilaç olursa gönlüne keder gelmesin diye kulun (kölen) olurum.

Eger şāhuñ ire derdine çāre
Nöker olam ölince sen nigāre

Eğer şahın derdine çare olursa ölünceye kadar sen güzele hizmetçi olurum.

Görem ṣıḥḥat yüzinde pād-şāhum
Fidā idem yoluñda cānı şāhum

Şahımın yüzünde iyileşme (belirtisi) görürsem senin yolunda canımı feda ederim.

Olam ḳapuñda boynı baġlu bende
Nitekim cān ḳarār ide bedende

Canım bedenimde kaldıkça kapında boynu bağlı köle olurum.

Anuñ şükrānesi Arslan'ı āzād
İdem iy ḫadd-i lāle ḳaddi şimşād

Ey lale yanaklı, şimşat boylu, yaptığının teşekkürü olarak Arslan'ı serbest bırakırım."

İşitdi Dilpeẕīr-i dil-güşāde
Derūnın kibr ü kīnden ḳıldı sāde

Kalbi rahat Dilpezir (Behmen'in sözlerini) duydu, içini kibir ve kinden arıttı.

Didi iy nev-cüvān ü mihr-bān-dil
Diyem bir söz ki āsān ola müşkil

"Ey delikanlı ve yumuşak kalpli (insan) problemi basitleştirecek bir söz söyleyeyim:

Bu zaḫma zehr uran şaḫsı bulalum
ᶜİlācın biz anuñ andan ṣoralum

Bu yaraya zehir süren kişiyi bulalım, biz onun ilacını ondan soralım."

Didi Behmen meded dermān gerekdür
Mürüvvet kānısın iḥsān gerekdür

Behmen, "İmdat çare gerekir, iyilik dükkanısın yardım gerekir." dedi.

Buyurdı itdiler cerrāḥı daᶜvet
Gelincek itdiler ikrām u ᶜizzet

Emretti, cerrahı çağırdılar, gelince saygı ve hürmet gösterdiler.

75a Didiler iy bugün ḥikmetde Loḳmān
Gerekdür idesin luṭfile iḥsān

"Ey doktorlukta günümüzün Lokman'ı, iyilikseverliğ(ini) göstermelisin!" dediler.

Revā mı Şāh Ṭaymūs oğlı Vāmıḳ
Yata bu derdile ola mı lāyıḳ

"Şah Taymūs'un oğlu Vamık'ın bu dertle (hasta) yatması uygun mu?

Bunuñ ḳānūnile eyle ᶜilācın
Şifā irsün gözet nāzük mizācın

Yolu yordamıyla bunun ilacını yap iyileşsin, ince bünyesini koru (incitme)!

İçür luṭfuñ elinden aña tiryāk
Zehirden ṭāhir olsun gevher-i pāk

İyilik elinden ona panzehir içir, temiz yaradılışlı (kişi) zehirden kurtulsun!

Olursa Vāmıḳ'uñ derdine dermān
İdem bir ḫidmetüñe yüz biñ iḥsān

Vamık'ın derdine derman olursa, bir yaptığına karşılık, yüzbin veririm!"

Didi luṭfile ol pīr-i hüner-ver
Gerekdür Vāmıḳ'a tiryāk-ı ekber

Hünerli yaşlı (cerrah), "Güzellikle Vamık'a panzehir gereklidir." dedi.

Bugün yarın ele girmezse tiryāk
Olur ol gevher-i pākuñ yiri ḫāk

"Bugün-yarın panzehir bulunmazsa o asil insanın yeri toprak olur.

Ki tiryāk olmayınca gitmez ağu
Ne Loḳmān çāre eyler ne Aresṭū

Çünkü panzehir olmayınca bu zehir yok olmaz, ne Lokman çare bulur ne Aristo.

Atañ emr itdi ekdüm zaḫmına sem
Umardum ben helāk olaydı ol dem

Baban emretti, yarasına zehir koydum, o an ölmesini beklerdim, (fakat)

İrişdi Ḥażret-i Ḥaḳ'dan ᶜināyet
Birez ol zehri defᶜ itdi ṭabīᶜat

Hazreti Hak'tan yardım ulaştı, bünyesi o zehri biraz attı.

Olursa her kimüñ ᶜışḳdan nevāsı
Aña gic kār ider zehrüñ hevāsı

Her kimin aşktan nasibi olursa zehrin etkisi ona geç işler.

Be-her-ḥāl irmeyince aña tiryāk
Ḫalāṣ olmaz zehirden bu zehir-nāk

Her halükarda ona panzehir gelmezse bu zehirlenmiş (hasta) zehirden kurtulamaz."

Didi Behmen aña iy pīr-i dānā
Ḳamu aḳsām-ı ḥikmetde tüvānā

Behmen ona "Ey yaşlı bilgin, (ey) doktorluğun her dalında söz sahibi (kişi)!" dedi.

Ne ḫidmet varise emr it ṭutalum
Alalum derde dermān cān ṣatalum

"Ne yapmak gerekiyorsa emr et tutalım, derde derman almak için can satalım.

Ne deñlü dirseñ al laᶜl ü gevher
Yitişdür çāre düz tiryāk-i ekber

Ne kadar istersen yakut ve mücevher al, çare yetiştir, panzehir hazırla!"

75b Eyitdi pīr-i ḥikmet iy cüvān-merd
Olur tiryāki düzmek key ulu derd

Yaşlı bilgin "Ey delikanlı panzehiri hazırlamak çok büyük derttir." dedi.

Bulunmaz degme yirde aña eczā
Ki üstād eyleye tiryāki peydā

Her yerde onun içeriğindeki maddeler bulunmaz ki usta (da) panzehir hazırlasın.

Olur tiryāk şehenşāhlar ḳatında
Meger feth ola Vāmıḳ devletinde

Panzehir şahlar şahı katında olur, Vamık'ın devletiyle alınırsa ne ala!

Kim anı düzmege yoḳ bizde ḳudret
Temām itdi sözini pīr-i ḥikmet

Onu hazırlamaya bizde güç yok." Yaşlı bilgin sözünü bitirdi.

Ḥakīmüñ sözlerin çün itdiler gūş
Ṣanasın zehri bunlar itdiler nūş

Bilginin sözlerini işitince sanki bunlar zehir içmiş gibi oldular.

Melālet baḥrına ġarḳ oldı Behmen
Elin yüzin yudı iki gözinden

Behmen sıkıntı denizine battı, iki gözünden (akan yaşla) elini yüzünü yıkadı.

Mecāli ḳalmadı güci kesildi
Oḳı atıldı vü yayı yaşıldı

Kuvveti kalmadı, gücü kesildi, oku atıldı ve yayı gevşedi (işi bitti).

Ziyāde Dilpeẕīr oldı perīşān
Yolub ṣaçını çāk itdi girībān

Dilpezir oldukça perişan oldu, saçını yolup yakasını yırttı.

Ḫudāya Dilpeẕīr itdi tevekkül
Bu resme eyledi fikri teᶜemmül

Dilpezir Allāh'a dayanıp şu şekilde (bir) fikir düşündü:

Eyitdi Behmen'e ṣabr eyle iy şāh
Ümīẕüm var ᶜināyet ide Allāh

Behmen'e (dönüp) "Ey şah sabret, Allāh'ın yardım edeceğinden ümitliyim." dedi.

Şeh Arslan'uñ bir ulu ḳalᶜası var
Göremez burcın anuñ çarḫ-ı devvār

"Şah Arslan'ın yüce bir kalesi var, dönen gökyüzü onun burcunu göremez.

Müferriḥ yirde adı Dilgüşā'dur
Yiri ḫurrem havası cān-fezādur

İçaçıcı bir yerde, adı Dilgüşa'dır, yeri şen ve havası iç açıcıdır.".

Kim anda defn olubdur genc-i gevher
Umarın anda ben tiryāk-i ekber

Orada gömülü hazine vardır. Panzehirin orada olacağını ümit ederim.

Gerek şimdi aña bir merd-i meydān
Ki başın ṭob ide cismini çevgān

Ona şimdi başını top, bedenini golf sopası edecek bir yiğit gereklidir.

Ḳuş olub ben uçardum ol ḥiṣāra
Ṭuş olam ḳorḳarın şāyed şikāra

Ben kuş olup o kaleye uçardım, (fakat) av(cı)ya rastlarım diye korkuyorum.

76a Elüm yaġı etegüm baña düşmen
Degüldür ol ki[145] ḳorḳum cān u tenden

Bana ilim (ülkem) hasım, eteğim düşmandır, korkum can ve tenden değildir.

Biñ olursa bedende cān-ı şīrīn
Fidādur yoluña iy cān-ı şīrīn

Ey tatlı can, bedende bin tane canım olsa senin yoluna fedadır.

Ṭabībile ikimüz bekleyelüm
Ḫudā yārī ḳılursa ṣaklayalum

Doktorla ikimiz bekleyelim, Allāh yardım ederse (Vamık'ı) koruyalım.

Yürüñ siz Dilgüşā'ya çüst ü çālāk
Yitişdürüñ şehüñ zehrine tiryāk

Siz çarçabuk Dilgüşa'ya yürüyün, şaha panzehir yetiştirin!

Bu sözden çünki Behmen aldı behre
Yaḳīn bildi ki tiryāk irdi zehre

Bu sözden Behmen (gereken) mesajı aldı, panzehir zehre kavuştu demekti.

---

[145] Kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.

Sevincinden ṭurub şūḫ feraḥ-nāk
Yöneldi ḳalᶜanuñ ᶜazmine bī-bāḳ[146]

Sevincinden şen şakrak kalkıp korkusuzca kaleye gitmek üzere yöneldi.

Eyitdi Dilpeẕīrile ṭabībe
Revān olsun revānum bu ḥabībe

Dilpezir ile doktora, "Canım bu sevgiliye feda olsun!" dedi.

Size vü Ḥaḳḳ'a ışmarladum anı
Ṣaḳınuñ cān gibi siz ol cüvānı

"Onu size ve Hakk'a emanet ettim, siz o genci can(ınız) gibi koruyun!"

Biner bir raḫşa Behmen ṣanki Rüstem
Revān oldı hemān bī-yār u bī-ġām

Behmen, Rüstem gibi ata biner, yalnız ve tasasız derhal yola düşer.

Cān atdı Dilgüşā'ya ṭoġrı gitdi
Dünün bir baḫşı geçdi irdi yitdi

Can atıp Dilgüşa'ya doğru gitti, gecenin bir bölümü geçti, varıp (oraya) ulaştı.

Görür bir ḳalᶜa kim āslı Semek'de
Ucı her burcınuñ evc-i felekde

Temeli balık burcunda her burcunun ucu gökyüzünün doruğunda bir kale gördü.

Bulur bir burcı Behmen şöyle tenhā
Kimesne yoḳ kim ide ceng ü ġavġā

Behmen burçları öyle tenha buldu ki savaşıp dövüşeceği kimse yoktu.

Ḳomış ḫālī Cedī burcını Keyvāñ
Ki burc⟨ı⟩-ı Delv'i tenhā ide seyrān

Keyvan, oğlak burcunu boş bırakmış ki kova burcu yalnız gezsin.

Kemīn-gehden çıḳub ṣaldı kemendi
İrişdi evc-i burca geçdi bendi

Gizlendiği yerden çıkıp kement attı, halkası ulaşıp burcun ucuna geçti.

Yuḳarı çıḳdı ṭırmandı kemende
Nitekim rīsmānine tenende

Örümceğin ağına (tırmanması) gibi yukarı çıktı, kemende tırmandı.

76b Tevekkül eyledi girdi ḥiṣāra
Tefekkür itdi vardı bir kenāra

(Allāh'a) sığınıp hisara girdi, bir kenarda durup düşündü.

Didi derdi unut dermānı iste
Ḫazīne ḳanda ise anı iste

(Kendi kendine şimdi) "Derdi unut, dermanı, hazinenin nerede olduğunu ara!" dedi,

Aradı buldı diz-dāruñ maḳāmın
Serāyına çıḳub ḳopardı cāmın

Kale muhafızının karargahını arayıp buldu, konağına çıkıp camı söktü.

İnüb revzenden itdi gününi dün
Getürdi başına ol dün ḳara gün

Pencereden indi, etraf karanlıktı, o gece başına kara gün getirdi.

Ḫazāyin ḳapusını açdı girdi
Nekim varise bir bir açdı gördi

Hazinelerin kapısını açıp girdi, ne varsa bir bir açıp gördü.

Ararken Behmen anda derde dermān
Ṭuyarlar ḳalᶜa ḫalḳı anı yeksān[147]

Behmen orada derde derman ararken, bütün kale halkı onu duyar.

---

[46] "bī-pāk" şeklinde yazılmış.
[47] "yiksān" şeklinde harekeli.

Yarağa girdiler ḫalḳı ḥiṣāruñ
Ḳapusın aldılar ol kām-kāruñ

Hisar halkı silahlanıp o arzusuna ulaşmışın çıkışını tuttular.

Görürler Rüstem-āyīn bir dilāver
Ṣanasın ejdehādur genci bekler

Rüstem gibi bir yiğit görürler, sanki hazineyi bekleyen ejderhadır.

Dirildi bir araya ḥāṣıla ʿām
Kim anı itdiler ṭutmağa iḳdām

Onu yakalamak gayretiyle herkes bir araya toplandı.

Görüb bu ḥāli Behmen ḳıldı ḥamle
Ṭuramadı öñinden ürkdi cümle

Behmen bu hali görüp saldırdı, kimse önünde duramadı, kaçtı.

Çıḳub şimşīrile itdi neberdi
Bıraḳdı ḫāke niçe şīr merdi

Çıkıp kılıçla savaştı, bir çok arslan (gibi) yiğidi yere uzattı.

Zebūn olub didiler zār u giryān
Emān iy Rüstem-i destān-ı devrān

Aciz olup ağlayıp inleyerek "Ey zaman destanının Rüstem'i canımızı bağışla!" dediler.

Emān virdi mürüvvet itdi Behmen
Ḳamusın ʿafv idüb geçdi geçenden

Behmen mertlik etti, canlarını bağışladı, hepsini affedip "vazgeçenden (o da) geç"ti.

Didiler cümle iy merd-i yegāne
Ne oldı bunda gelmeñe bahāñe

"Hepsi ey biricik yiğit, buraya gelme sebebin nedir?" dediler.

Buyuruñ bu işüñ aṣlın bilelüm
Ḳuluñuz cānile ḫidmet ḳılalum

"Söyleyin bu işin aslını bilelim, sizin köleniz olduk, candan hizmet edelim."

77a Didi biñ luṭfile anlara Behmen
Ġaraz bu oldı bunda geldügümden

Behmen bin yumuşaklıkla onlara "Buraya şu sebeple geldim:" dedi.

Muḥibler Şāh[ı][148] Ṭaymūs oğlı Vāmıḳ
Ġarīb ü nā-tüvān ġam-ḫōr-ı ʿāşıḳ

"Garip, güçsüz ve kederli, aşığın gam çekeni, Taymūs'un oğlu dostlar şahıVamık,

Atasından anasından olub dūr
Yatur ġurbetde ḫaste zār u mehcūr

Anasından babasından uzak kalıp gurbette hasta, inliyor ve sahipsiz yatıyor.

Kim ol tiryāk-ı cān oldı zehir-nāk
Ben anuñ isterin derdine tiryāk

O can(ların) panzehri zehirlendiği için ben onun derdine panzehir arıyorum.

Ben ol şāh-ı cihānuñ bendesiyin
Ayağı tozınuñ efgendesiyin

Ben o cihan padişahının kölesiyim, ayağının tozunun düşkünüyüm.

Bu milküñ şāhı Arslan eyledi āl
Kim itdi zehrile ol bülbül[i][149] lal

Bu ülkenin şahı Arslan hile yaptı, ve zehirle o bülbülü lal etti.

Ṭutub Arslan'ı itdüm bende naḫcīr
Bıraḳdum ḥabse itdüm bend ü zencīr

Arslan'ı tutup bağlı av ettim, hapse atıp zincire vurdum.

---

148 Akuzatif harekeyle verilmiş.
149 Akuzatif harekeyle verilmiş.

Ki şimdi baña tiryāk oldı maķṣūd
İdüñ himmet müyesser ide ma‘būd

Şimdi de hedefim panzehir oldu, bana yardım edin Allāh (da) nasip etsin!

İşitdüm bunda imiş genc-i gevher
İçinde varimiş tiryāk-i ekber

Mücevher hazinesinin burada olduğunu içinde panzehir bulunduğunu duydum.

Başum aldum ele bī-yār u bī-bāk[150]
Arayugeldüm ol bīmāra tiryāk

Kelle koltukta yalnız ve çekinmeden o hastaya panzehir arayıp dururum.

Eger mümkin olursa himmet eyleñ
Beni derd ü elemden rāḥat eyleñ

Mümkünse yardım edin, beni dert ve sıkıntıdan kurtarın!

Kerem eyleñ bağışlañ ölmişe cān
Meded eyleñ eger varise dermān

Cömertlik edin ölmüşe can bağışlayın, çareniz varsa imdat edin!"

Didi vü āh u efğān itdi Behmen
Yaşından ol yiri ķan itdi Behmen

dedi ve ağladı, Behmen gözyaşıyla orayı kan etti.

Dögündi şol ķadar kim oldı bī-hūş
Görenler ol cüvānı oldı ḫāmūş

O kadar dövündü ki bayıldı, o genci görenlerin dili tutuldu.

Teraḥḥum itdiler ol ķavm yeksān[151]
Bu ḥayretde ķamusı ķaldı ḥayrān

O kavim bütün acıdılar, herkes dondu, şaşırıp kaldı.

77b Didiler yār odur kim buñ deminde
Bile ğam-ḫōr ola yaruñ ğamından

Dediler "Dost odur ki sıkıntı anında dostun kederiyle kederli ola,

Nitekim şādlıķda şād u ḫandān
Sürerler devr-i devrān içre devrān

mutluluk esnasında şen şakrak devir içinde devrin neşesini sürdükleri gibi.

Hezārān āferīn yār-ı vefādār
Ki şādılıķda şādī ğamda ğam-ḫᵛār[152]

sevinçte sevinçli, kederde kederli vefalı dost binlerce aferin!"

Görürler Behmen'i maķbūl u ma‘ķūl
Dil ü cāndan ķamusı oldılar ķul

Behmen'i beğenir ve mantıklı görürler, hepsi can u gönülden tabi olurlar.

İderler milk ü mālı cümle teslīm
Senüñdür didiler ķal‘a vü iķlīm

Malı mülkü hep teslim edip "Kale ve toprak senindir." dediler.

Ḫazīne içre vardur iy dilāver
Bir altun ḥoķķa pür-tiryāk-i ekber

"Ey yiğit hazinenin içinde bir altın hokka panzehir doludur.

Götür tiryāki iy merd-i cihāngīr
Kim itme bu ḫayırlu işi te'ḫīr

Ey cihanı zapteden yiğit, panzehiri götür de bu 'hayırlı işi geciktirme!'

Çü tiryāk ol şehenşāha devādur
Hemān ta‘cīlile gitmek revādur

Madem ki panzehir o şahşar şahına ilaçtır, acale etmek lazımdır.

---

[150] "bī-pāk" şeklinde yazılmış.
[151] "yiksān" şeklinde harekeli.
[152] "ḫor" şeklinde harekeli.

Yitişdür aña dermān iy cüvān-baḫt Ki taḫta girmedin ol ṣāḥib-i taḫt	*Ey talihli (insan) o taht sahibi yerin altına girmeden ona derman yetiştir (dediler)."*
Ḳomadılar göñülde kibrile kīn Alub tiryāki Behmen ḳıldı taḥsīn	*İçlerinde kibir kin bırakmadılar, Behmen panzehiri alıp teşekkür etti.*
İçinden seçdi bir merdānesīni Emīn ü ᶜāḳıl u ferzānesini	*(Behmen) iç(ler)inden yiğit, güvenilir, akıllı ve bilgin birini seçti.*
Ḥiṣāruñ begligini añā virdi Alub tiryāki Behmen yola girdi	*Hisarın beğliğini ona verdi. Behmen panzehiri alıp yola düştü.*
Yitişdi Ḫıżr gibi itdi dermān Yaḫud ᶜĪsī'durur kim nefḫ ider cān	*Hızır gibi yetişip derman oldu, veya can üfleyen İsa oldu.*
Yaḳın irmişdi mevte şāh-zāde Zehir cānına ḳoymışdı ziyāḍe	*Şahzade ölüme yaklaşmıştı, zehir canını iyice etkilemişti.*
Ḥakīm [ü] Dilpezīr olmışdı ġam-gīn Yaturdı Vāmıḳ orta yirde miskīn	*Bilgin ve Dilpezir kederliydi, Vamık ortada kımıldamadan yatmaktaydı.*
78a Çü gördi ḥālini Behmen ḥabībüñ Ḳodı tiryāki öñinde ṭabībüñ	*Behmen dostunun halini görüp doktorun önüne panzehiri koydu.*
Yüz urub yire dir iy ehl-i ḥikmet Keremler ᶜarż idüb göster mürüvvet	*Yere yüz sürüp, "Ey ilim sahibi lutf edip mertliğ(ini) göster!" der.*
Devādan dertlüye dermān yitişdür Bu ölmiş cisme tāze cān yitişdür	*"Dertliye çare olan ilacı yetiştir, bu ölmüş cisme taze can yetiştir!"*
Alub tiryāki gördi pīr-i dānā Göñülden didi iy Ḥayy-ı tüvānā	*Yaşlı bilgin panzehiri görüp aldı, gönülden "Ey kudretli Hayat Verici (Allāh)" dedi.*
Sebeb benden saᶜādet senden iy Ḥaḳ Ḍuᶜā benden icābet senden iy Ḥaḳ	*"Ey Hak, sebep benden mutluluk senden, Ey Hak, dua benden, karşılık senden*
İrer senden ḳamu dertlere dermān Senüñdür ḥikmet iy Ḥannān u Mennān	*Senden bütün dertlere çare erişir, ey Hannan u Mennan (Allāh), ilim senindir."*
Didi vü ezdi ḫōş bir pāre tiryāk Açub ağzını ḳoydı cüst ü çālāk	*dedi ve hoş bir parça panzehir ezdi, çarçabuk (Vamık'ın) ağzını açıp koydu.*
Dimāġa çıḳdı tiryākuñ buḫārı Gözini açdı Vāmıḳ ḳıldı zārı	*Panzehirin buharı beyine çıktı. Vamık gözünü açtı, inledi.*
Bu denlü oldı ol demde kelāmı Getürüñ didi bir pāre ṭaᶜāmı	*O an sözü şöyle oldu: "Bir parça yiyecek getirin."*
Ḥarīre virdiler bādām-ı terden Ezüb şerbet içürdiler şekerden	*Hararetli (olduğu için) taze badem verdiler, şeker ezip şerbet içirdiler.*

Gelüb bir laḥẓa ᶜaḳlı yine gitdi
Ṣanasın kim cihān milkin unutdı

Aklı başına biraz gelip yine gitti, sanırsın ki dünyayı unuttu.

Yidi gün yatdı virmedi cevābı
Ne añladı ḫaṭāyı ne ṣavābı

Yedi gün yattı, cevap vermedi, ne iyiyi ne kötüyü anladı.

Sekizinci gün açdı gözini Māh
Bir āh itdi ki itdi göklere rāh

Ay (gibi güzel) Vamık sekizinci gün göz açtı, göklere yol olacak bir ah çekti.

Yine tiryāk içürdi aña ol pīr
Münāsib ḫōş ġıdālar itdi tedbīr

Yaşlı (bilgin) ona yine panzehir içirdi. uygun güzel gıdalar hazırladı.

Ki ṣān ölmişiken yine dirildi
Ṭağılmış ᶜaḳlı başına dirildi

Sanki ölmüşken yine dirildi, dağılmış aklı başına geldi.

78b Ḥakīm ol ḥikmete şād oldı ġāyet
Kim irdi Ḥaḳ Taᶜālā'dan ᶜināyet

Hakim bu mucizeye çok sevindi, çünkü Hak Taala yardım etmişti.

Buyurdı Dilpeẕīr inᶜām u iḥsān
Üleşdürdi zer ü sīm kesdi ḳurbān

Dilpezir bağış ve iyilikte bulundu, altın ve gümüş dağıttı, kurban kesti.

Taṣadduḳ itdi Behmen genc-i bī-ḥad
Ki zīrā çekmişidi renc-i bī-ḥad

Behmen haddinden fazla sadaka verdi çünkü haddinden fazla sıkıntı çekmişti.

Bişürdi aşlar u açlar ṭoyurdı
Ġarībe vü yetīme ṭon geyürdi

Yemekler pişirip açlar doyurdu, garibe ve yetime elbise giydirdi.

Ṭonandı şehr ü ḫalḳ oldı ferah-nāk
Sevindi bu ṣafādan cümle ġām-nāk

Şehir süslendi, halk memnun oldu, bütün kederliler bu mutlulukla sevindi,

Kim olur her sevincüñ ṣoñı ġuṣṣa
İşit n'oldı anuñ ṣoñında ḳıṣṣa

fakat "Her sevincin sonu elem olur." Onun sonunda hikaye ne oldu dinle!

ARSLAN'UÑ DİLPEẔİR DUḪTERİ TÜR-NĀM KĀFİR SERDĀRI MURĀD ṬALEB İDÜB ATASI ARSLAN VİRMEZDİ ARSLAN'I ḪALĀṢ İDÜB MURĀDA İRECEK RECĀSINA LEŞKER-İ BĪ-PĀYĀN İLE GELDÜGİDÜR

(Arslan'ın Dilpezir [isimli] Kızını Tür İsimli Kâfir Komutanı İster, Babası Arslan Vermezdi, [Tür'un] Arslan'ı Ortadan Kaldırıp Muradına Ermek Beklentisiyle Sayısız Asker ile Gelmesi)

Ḳaçan Ḥaḳ bir ḳula virse ḳażāyı
Ḳażā inmege eyler iḳtiżāyı

Allāh ne zaman bir kula kaza verse, kazanın gereği oluşur.

Ḳader sürer ider cehdile iḳdām
İrürür vaḳtine anı serencām

Kader sürüp gayretle çabalar, onu (kazayı) sonunda vaktine kavuşturur.

Ne yazılsa cebīne ḫayr eger şer
Görür bir bir anı her neyise er

Hayır veya şer adına kişinin alnına her ne yazılmışsa onu bir bir görür.

Görincek ᶜaḳlı olanlar ḳażāyı
Yüzin döndürmeyüb virür rıżāyı

Aklı olanlar kazayı görünce, yüzünü döndürmez, rıza gösterir.

Ḳażāya rāżī olan aldı menzil Rıżā ṣaḥrāsına indürdi maḥmil	*Kazaya razı olan yol alır, (Allāh'ın) rıza(sını) kazanma ovasında konaklar.*
Dilerseñ Cāmiᶜī yol ala cānuñ Ḳażāsına rıżā virgil Ḫudā'nuñ	*Camii, canının yol almasını istersen, Allāh'ın "kazasına rıza göster!"*
Ki senden rāżī ola Ḥaḳ Taᶜālī Bulasın iki ᶜālemde teselli	*ki Hak Taala senden razı olsun, iki dünyada teselli bulasın.*
79a Ḳażādan eyleme cehd it şikāyet Rivāyet eyle Vāmıḳ'dan ḥikāyet	*Gayret et, kazadan şikayet etme, Vamık'ın hikayesini rivayet et!*
Çü meşhūr oldı Vāmıḳ ḫalḳ dilinde Zehir-nāk mübtelā Arslan ilinde	*Vamık'ın Arslan'ın ilinde zehirlenmiş, düşkün olduğu halk dilinde yayıldı.*
Esīr ü ᶜāciz ü maġmūm u mesmūm Şikeste-ḫāṭır u dil-ḫaste mehmūm	*Esir, çaresiz, gamlı ve zehirlenmiş, gönlü kırık, ve kalbi hasta, endişeli...*
Bilindi bu ḳamu pīr ü cüvānda Ki Vāmıḳ ḫaste yatur Naḫcüvān'da	*Bütün yaşlı ve gençler Vamık'ın Nahcüvan'da hasta yattığını öğrendi.*
Ṭutub Arslan'ı Behmen ṭaḳdı zencīr Hem aldı Naḫcüvān'ı ol cihāngīr	*Behmen, Arslan Şah'ı tutup zincirledi, o cihanı zapteden Nahcüvan'ı da aldı.*
Meger kim varidi bir şāh-ı maġrūr Ki nesl-i kahramānidi adı Tūr	*Meğer kahraman soylu, Tūr isimli kibirli bir şah varmış.*
Ḳamu küffāra şāhidi ser-ā-ser Fireng'de yoġidi aña berāber	*Tekmil bütün kafirlerin şahıydı, Firenk'te ona denk yoktu.*
Ki yüz kez yüz biñ ere ḥükm iderdi Firengistān'a heb ḥükmi giderdi	*Yüz çarpı yüzbin askere hükmederdi, bütün Frengistan'a hükmü geçerdi.*
Severdi cān u dilden Dilpezīr'i Ṣaçı bendinüñ olmışdı esīri	*Dilpezir'i can u gönülden severdi, saçının düğümüne esir olmuştu.*
Niçe eyyāmidi kim zār u mehcūr Yanardı Dilpezīr'üñ ᶜışḳına Tūr	*Tūr çok zamandır ağlar ve çaresiz halde Dilpezir'in aşkına yanardı.*
Dilerdi atasından anı her dem Vire kelbe şikār āhūyı żayġam	*Her an onu babasından isterdi. (yani) arslan ceylanı köpeğe av olarak versin (ister)!*
Bu rāyı şāh-ı Rī görmezdi maᶜḳūl Sözini redd idüb itmezdi maḳbūl	*Bu fikri Ri şahı uygun görmezdi, sözünü reddedip kabul etmezdi.*
Niçe kez leşkerile Tūr-ı bed-reng Gelüb Arslanile itmişidi ceng	*Birçok defa kötü yapılı Tūr gelip Arslan ile savaşmıştı.*
Bu kez işitdi kim bend oldı Arslan Yataġı şimdi şīrüñ oldı zindān	*Bu kez Arslan(Şah)'ın esir alındığını arslan yatağının artık zindan olduğunu duydu.*

	Beğāyet ḥaẓẓ idüb Tūr-ı bed-endīş Sevincinden urur barmağına diş	*Kötü düşünceli Tür oldukça memnun oldu, sevincinden parmağını ısırdı.*
79b	Vezīrine buyurdı ṭurma fi'l-ḥāl Yarağ eyle çerīye nāmeler ṣal	*Vezirine "Durma, derhal hazırlık yap, askere ferman gönder!" diye emretti.*
	Dirilsün ḳapuya cümle dilāver At arḳasına gelsün ḳamu leşker	*"Bütün yiğitler kapıya toplansın, bütün askerler ata binsin!*
	Günüm ṭoğdı irişdi vaḳt-i furṣat Saᶜādetdür benümdür fetḥ-i nuṣret	*Günüm doğdu fırsat düştü, (benim için) mutluluktur, zafer benimdir.*
	Varub Rī milkini yıḳsam gerekdür Ḳırub ḫalḳın evin yaḳsam gerekdür	*Varıp Ri ülkesini yıkmalıyım, halkını kırıp geçirip evlerini yakmalıyım.*
	Ṭutan Arslan'ı hem anı tutanı Daḫı ol zehrile ḫaste yatanı	*Arslan'ı, onu yakalayanı, hatta o zehirlenip hasta yatanı ele geçirip*
	Hem alam Dilpeẕīr'i Dilgüşā'yı İrem maḳṣūduma sürem ṣafāyı	*hem Dilpezir'i hem de Dilgüşa'yı alayım, maksadıma ulaşıp safa süreyim."*
	Bu rāyile yürīdi Tūr-i ebter Ḫarāb itmege Rī milkini ol ḫar	*Eşek Tür bu fikirle Ri ülkesini harap etmek için yürüdü.*
	İrüb bir yirde ḳondı Tūr-ı aḥmaḳ Arada öylelik yol ḳaldı ancaḳ	*Ahmak Tür varıp bir yerde konakladı, arada ancak yarım günlük yol kaldı.*
	Varub girmedi şehre bī-tekellüf Tefekkür eyledi ḳıldı tevaḳḳuf	*Varıp hemen şehre girmedi, düşündü bekledi.*
	Didi kend'özine aṣlın bu kāruñ Oñat gözlet yayınmasun şikāruñ	*Kendi kendine "Bu işin esası şu dedi: Layıkıyla göz hapsine al, avın dağılmasın.*
	Ṣal evvel ilçi varsun ḥāli bilsün Ḫaber virsün her işden saña gelsün	*Önce elçi gönder, durumu öğrensin, gelip sana her işten haber versin.*
	Muvāfıḳ olanı tedbīr idesin Bu yirde yā ṭurasın yā gidesin	*Uygun olan önlemi alasın, (ona göre) burada ya durup ya gidesin."*
	Buyurdı bir vezīr-i kār-dāna Yilüb yil gibi var ol ās-tāna	*İş bilen bir vezire "Rüzgar gibi koşup o eşiğe var!" diye emretti.*
	Öñinde Dilpeẕīr'üñ yüz yire ur Edeb bekle ḥużūr-i ḳalbile ṭur	*"Dilpezir'in önünde yere yüz sür, görgülü ol, samimiyetle ayakta dur.*
	Yirince söyle her sözi mufaṣṣal Aralıḳ yirde nesne ḳoma mücmel	*Her sözü yerli yerince ayrıntılı söyle, gözden kaçmış, üstünkörü şey bırakma!*
80a	Eyit luṭf eyle ol serv-i revāna Bahār-ı ḥüsnüñ irmesün ḫazāna	*O yürüyen serviye iltifat et, de ki güzelliğinin baharı sonbahar olmasın!*

Muḥibbüñdür ḳuluñdur şāh-ı Efreng
Kerem ḳıl ḳoma anı zār [ü] dil-teng

Firenk şahı aşığındır, kölendir, mertlik göster, onu gözü yaşlı ve sıkıntılı bırakma!

Gözüñ nergislerinüñ ḫastesidür
Ṣacuñ sünbüllerinüñ bestesidür

Gözünün nergislerinin hastasıdır, saçının sünbüllerinin prangalısıdır.

İşitdi şehr-i Kūr'a yağı gelmiş
Atañı ṭutmış elden milkin almış

Kür şehrine düşman gelip babanı yakalamış ülkeni elinden almış diye duydu.

İrişdi cān atub ḳurtara anı
İrişmedin aña düşmen ziyānı

Düşman ona zarar vermeden can atıp onu kurtarmaya geldi.

Ṭutub boynına ura Behmen'üñ bend
Atañile ide ḫōş ᶜahd ü peyvend

Tutup Behmen'in boynuna zincir vursun, baban ile güzel antlaşmalar yapsın.

Yire yüzler sürüb yüz ᶜizzetile
Dilekler eyleye biñ rağbetile

Yüz (türlü) saygıyla yere yüzler sürüp, bin özenle dileklerini yerine getirsin.

Ala bir derdüñi biñ cāna ṣatun
Olasın iy perī sulṭāna ḫātūn

Bir derdini bin cana satın alsın, (sen de) ey peri, sultana eş olasın!..

Elüñ altında ola milk-i Efrenc
Ola żabṭuñda her ne varise genc

Firenk ülkesi elinin altında , ne kadar hazine varsa idarende olur.

Ḳabul eyleriseñ devlet senüñdür
Eger itmeziseñ miḥnet senüñdür

Kabul edersen devlet senindir, eğer etmezsen çekeceğin var.

Yıḳar yaḳar şer ü şūrile şehrüñ
Saña acı ider dadını dehrüñ

Şehrini kavga ve gürültüyle yakıp yıkar, dünyanın tadını sana zehir eder.

Egüb ḍarbile sen serv-i ḫırāmı
Alur senden atañdan intiḳāmı

Sen yürüyen serviyi eğip kırar, senden ve babandan intikam alır.

Ne Vāmıḳ ḳala ne Behmen ne Arslan
Ola tīğüm elinde cümle bī-cān

Ne Vamık, ne Behmen, ne Arslan kalır, hepsi kılıcımın elinde ölmüş olur.

Ḳabūl it olma iy şūḫ-ı zemāne
Arada ḳana girmege bahāne

Ey çağın güzeli, kabul et, arada kana girmeye sebep olma!

Ḥużūruñda sözüm olursa maḳbūl
Ḳapuñda ᶜömrüm oldukça olam ḳul

Huzurunda söz(ler)im kabul edilirse ömrüm oldukça kapında kul olayım.

80b Anuñ şükrānesi iy serv [ü] şimşād
Ola Vāmıḳ'la Behmen benden āzād

Ey servi, (ey) şimşat, onun teşekkürü olarak Vamık ile Behmen'i serbest bırakırım."

Temām itdi sözini Tūr-ı bī-dīn
İşitdi anı elçi itdi taḥsīn

Dinsiz Tür sözünü tamamladı. Elçi onu dinleyip beğendi.

Öñinde yir öpüb oldı revāne
Cān atub irdi ol cān-ı cihāna

(Elçi Tür'un) önünde yeri öpüp gitti, o cihanın canına can atıp ulaştı.

Nekim işitdi görüb cümle bir bir
Öñinde Dilpeẕīr'üñ ḳıldı taḳrīr

Ne görüp işittiyse hepsini bir bir Dilpezir'in huzurunda söyledi.

Bu sözden Dilpeẕīr oldı dil-efgār
Cihānuñ vüsʿati oldı aña ṭar

Bu söz(ler)den Dilpezir'in gönlü yaralandı, dünyanın genişliği ona dar oldu.

Ziyāde ḫışma geldi öykelendi
Birez sögdi birez daḫı ilendi

Çok kızıp öfkelendi, biraz küfredip biraz da beddua etti.

Dönüb ilçiye itdi niçe verhem
Didi iy bī-ḥayā kelb-i cehennem

Dönüp elçiye bir hayli hakaret etti. "Ey hayasız cehennem köpeği," dedi.

Ne itdür Ṭūr anuñ cānına laʿnet
Revā mı ehl-i nāra ḥūr-i cennet

"O Tur ne ittir! Onun canına lanet olsun! cehenemliğe cennet hurisi uygun mu?

Hümā olur mı ḳarġanuñ ḳarībi
Melek kelbüñ olur mı hem-nişīni

Hüma karganın eşi olur mu, melek köpeğin arkadaşı olur mu?

Yaraşmaz bir arada ḫūb u çirkīn
Ḳaçan sulṭāñ ile bir ola ilgin

Güzel ve çirkin bir araya yakışmaz, sultan ile aciz nasıl denk olur?

Yüri var ol seg-i bī-dīne söyle
Nekim gördüñ işitdüñ şerḥin eyle

Yürü, var o dinsiz köpeğe söyle, görüp duyduğunu anlat!

Nekim varise elinde olanı
Getürsün ḳomasun ardına anı

Elinden geleni ardına koymasın, getirsin!

Başını ḳanḳı ṭaş ḳatıysa ursun
Alında yazusı neyise görsün

Başını hangi taş katıysa vursun, alın yazısı neyse görsün!

Tenüm olursa yüz biñ pāre benden
Meded yoḳ ana irmez çāre benden

Bedenim yüzbin parça olsa da benden ona fayda, yok (derdine) çare olmam.

Sözin kessün di bizden Ṭūr-i Efreng
Gerek ṣulḥ eylesün varsun gerek ceng

Bizden taraf Freng'in Tur'una söyle; kısa kessin, ister barış yapsın ister savaş."

81a Murādın Dilpeẕīr'üñ aldı elçi
Pes andan sürdi Ṭūr'a geldi elçi

Elçi Dilpezir'in isteğini aldıktan sonra (at) sürüp Tur'a geldi.

Didi iy şāh-ı Efreng olma ġāfil
Degül ıṣlāḥa aṣlā ola ḳāyil

"Ey Frenk şahı, gafil olma, o yola gelmeye niyetli değil." dedi.

Şu deñlü eyledüm pend ü naṣīḥat
Ḳabūl eylemedi hergiz ol āfet

"O kadar öğüt nasihat ettim, o bela (güzel) asla kabul etmedi.

Aña luṭfile olmaz çāre iy şāh
Egilmez ol sehī-ḳad olgıl āgāh

Ey şah, ona iyilikle çare olmaz, haberin olsun o düz boylu (servi) eğilmiyor.

Gerekdür ehl-i zūra zūr-ı bāzū
Aġır başmayıcaḳ aġmaz terāzū

Zorlulara bilek gücü gerekir, 'ağırlık basmayınca terazi(nin kefesi) kalkmaz."

2320 İşitdi çünki anı şāḥ-ı Efrenc
Tenini ṭutdı başdan ayağa renc

Frenk şahı onu dinleyince, tenini baştan ayağa sızı aldı.

Ġażabdan ṭuncıġub cisminde cānı
Yumuldu ağzı ṭutuldı zübānı

Canı bedeninde boğulup ağzı kapandı, dili tutuldu.

Yüregi oda yandı ġayretinden
Nidecegin bilemez ḥayretinden

Yediremediğinden yüreği ateşe yandı, şaşkınlıktan ne edeceğini bilemedi.

Bu sözlerden ziyāde oldı dil-rīş
Hemān ḳaṣd eyledi Tūr-i bed-endīş

Bu sözlerden gönlü fena yaralandı, kötü fikirli Tūr hemen yeltendi ki

Çeke leşker yürüde şehre şimşīr
Kim ide Naḫcüvān ḫalḳını naḫcīr

kılıç çekip şehre asker yürüte ve Nahcüvan halkını avlaya,

2325 Ḳomaya ṭaşı ṭaş üstinde hergiz
Ḳıra ḫalḳı esīr ide oġul ḳız

asla taş taş üstünde bırakmaya, halkı kırıp geçire, oğul-kız esir ede!

Buyurdı beglerine Tūr-i ebter
Ki yarın cenge ḥāżır ola leşker

Hayırsız Tūr beğlerine "Asker yarınki savaşa hazır olsun!" emri verdi.

Bu yaña Dilpezīr olmışdı ġamgīn
Ṣararmışdı ruḫı ṣan berg-i nesrīn

Bu tarafta Dilpezir gamlıydı, yanağı nesrin yaprağı gibi sararmıştı.

Yirinden ṭurdı ol serv-i ḫırāmān
Dönüb ḫāke vücūdı zār u nālān

O yürüyen servi yerinden kalktı, vücudu ağlayıp inlemekten toprağa dönmüş olarak

Gelüb Behmen öñinde ḳıldı nāle
Girībān çāk idüb çözdi külāle

Behmen'in karşısına gelip ağladı, yaka yırtıp saçlarını dağıttı.

81b 2330 Ḳoyub ṭopraḳ başına eyledi āh
Eyitdi ġāfil olmañ oluñ āgāh

Başına toprak koyup ah etti, "Gafil olmayın uyanık olun!" dedi.

Ḳażā-yı Ḥaḳ belā-yı nāgehānī
İrişdi kim oda yaḳar cihānı

"Cihanı ateşe yakacak ansız bela, Allāh'ın kazası gelip ulaştı."

Ḳamu şerḥ eyledi Tur'uñ maḳālin
Mufaṣṣal Behmen'e bildürdi ḥālin

Tur'un bütün sözlerini durumunu ayrıntılı olarak Behmen'e bildirdi.

Didi elden çıḳarduñ tāc u taḫtı
Kim aldurduñ ᶜadūya cümle raḫtı

"Tacı, tahtı elden çıkardın ve bütün eşyayı düşmana kaptırdın (demektir)." dedi.

Bugün gelmezse yarın irişür Tūr
Bıraġur ile vü şehre şer ü şūr

"Tūr bugün gelmezse yarın gelir, şehre kavga gürültü bırakır.

2335 İşitmiş sizüñile āş-nāyuz
Cefā ehli degül ehl-i vefāyuz

Sizinle dost olduğumuzu, birlik olduğumuzu işitmiş.

Bu ġayretden yüregi oda yanmış
Çalınmış zehre aġuya boyanmış

Bu kıskançlıktan yüreği ateşe yanmış, zehire çalınmış, ağuya boyanmış.

Ḳurımış reşkile bağrında ḳanı
Yitişmiş derdile ağzına cānı

Kıskançlıkla bağrında kanı kurumuş, bunaldığından canı ağzına gelmiş.

Ḳuṭurmış it gibi gözi ḳızarmış
Ṭudağı tepserüb beñzi bozarmış

Kudurmuş it gibi gözü kızarmış, dudağı kuruyup, benzi bozarmış.

Yirinden oḳlı ṭoñuz gibi ḳopmış
Ḳomış ṭoğrı yolı egriye ṣapmış

Yerinden oklu domuz gibi fırlamış, doğru yolu bırakıp eğri yola sapmış.

Hem olmış Şāh Vāmıḳ'dan ḫaberdār
Ki ṭutdı Naḫcüvān'ı ol cihān-dār

Hem o cihanı zapteden şah Vamık'ın Nahcüvan'ı aldığından haberdar olmuş,

Dimişler hem şikār olundı Arslan
İnüb taḫtından oldı yiri zindān

Arslan'ın avlandığını tahtından indirilip yerinin zindan olduğunu da söylemişler,

Niçe yıldur uzanur baña her bār
Meded yoḳ benden aña eylemez ʿār

Birçok yıldır her defasında bana sataşır, benden ona fayda yok (ama) utanmaz.

Ki yaʿnī şimdi furṣat buldı ol ḫar
Gelüb ceng itmek ister Tūr-ı ebter

Ve o eşek Tür şimdi fırsat buldu diye gelip savaşmak istiyor.

Buyuruñ şimdi biz nitmek gerekdür
Aña ṭurmaḳ mı yā gitmek gerekdür

Şimdi ne yapmamız lazım söyleyin, ona karşı koymak mı kaçmak mı lazım?

82a Ne tedbīr idelüm nedür müdāra
Gerekdür bu oñulmaz derde çāre

Ne önlem alalım, nasıl idare edelim, bu onulmaz derdin çaresi nedir?"

Bu sözden Behmen oldı key perīşān
Büridi ġayretinden gözlerin ḳan

Behmen bu söz(ler)den çok perişan oldu, hırsından gözlerini kan bürüdü.

Taḥayyür baḥrınuñ ḳaʿrına ṭaldı
Kenār-ı fikre çıḳdı ʿaḳlı geldi

Şaşkınlık denizinin dibine daldı, fikir kıyısına çıktı, aklı (başına) geldi.

Didi biñ ʿizzetile Dilpeẕīr'e
Belā vü miḥnet olduḳ siz emīre

Bin hürmetle Dilpezir'e "Siz emire (de) bela ve sıkıntı olduk." dedi.

Bizümçün sizlere virüp ṣudāʿı
İçürler şerbet-i ġamdan fuḳḳāʿı

"Bizim yüzümüzden size baş ağrısı verip gam şerbetinden boza içirmekteler.

Gelüñ iy ḫüsrev-i ḫūbān-ı devrān
Dilerseñüz bu müşkil ola āsān

Ey devrin güzellerinin padişahı, bu zorluk kolay olsun; isterseniz gelin

Virüñ Tūr'a murādın nefʿ olunsun
Belādur üstüñüzden defʿ olunsun

Tür'a istediğini verin çıkarlı olarak bela üzerinizden defolsun!

Ayaḳda biz faḳīr üftāde maḳhūr
Ḳalalum iy yüzi gün ẕerreden ḫōr

Ey güneş yüzlü,(varsın) ayak altında biz fakir, düşkün, ezilmiş, zerreden aşağı olalım.

Şehenşāhum ben alub leşkerümle
Revān olam yoluma serverümle

Şahım ben liderimi (Vamık'ı) alıp askerimle yoluma gideyim.

Virüñ inkār yüzinden Ṭūr'a iḳrār
Olunmasun bizimçün il dil-efgār

Reddetmekten vazgeçip Tūr'u kabul edin, bizim için gönlünüzü yaralamayın!

Ḫalāṣ olsun atañuz bag [u] bendden
İlüñüz günüñüz ẓulm ü gezendden[153]

Babanız bağdan kelepçeden, ilimiz halkınız zulüm ve ziyandan kurtulsun."

İşitdi Dilpeẕīr itdi figānı
İñildetdi zemīn ü ās-mānı

Dilpezir işitti, feryat etti, (sesi) yeri göğü inletti.

Didi yandurdı cānum bu sözüñüz
Ne tīz döndi ḳuluñuzdan yüzüñüz

"Bu sözünüz canımı yaktı, kulunuzdan ne çabuk yüz çevirdiniz?" dedi.

Ne tīz bizden dönüb uṣanduñ iy dost
Ne tīz yüzüñ çevürdüñ döndüñ iy dost

"Ey dost bizden ne çabuk bıkıp usandın, ne çabuk yüz çevirdin?

Gözüñ şeh-bāzı cān murġını naḫcīr
İdüb gözden bıraḳdı iy cihāngīr

Ey cihanı zapteden, gözün şahini can kuşunu avlayıp gözden düşürdü.

82b Vefāsız yārimişsin iy dirīġā
Bizi aldarmışsın iy dirīġā

Vefasız yar imişsin eyvah, bizi kandırıyormuşsun eyvah!

Meşeldür gücile gökceklik olmaz
İkilik eyleyende birlik olmaz

"Zorla güzellik olmaz", "İkilik edende birlik olmaz" atasleri(ni boşuna dememişler).

Ṣavub gözden göñülden itdüñüz terk
Ṭutalum biz muḥabbet etegin berk[154]

Gözden savıp gönülden terk ettiniz, (iyisi mi) biz sevgi eteğini sıkı tutalım."

Laᶜalden gerçi kim dürler dökerdi
Yaşından līk ki[155] deryālar dökerdi

Yakut(dudak)tan inciler dökse de gözyaşından denizler dökmekteydi.

Figānından felekler iñleridi
Melekler nālesini diñleridi

Feryadından gökler inler, melekler inlitisini dinlerdi.

Çü Behmen gördi var anda ḥamiyyet
Erenler yolunı gözler bu ᶜavret

Behmen bu kadının onur sahibi olduğunu, (yardımı) erlerden beklediğini görünce

İdüb cānını pāk u ḳalbini ṣāf
Ki virdi kendü kend'özine inṣāf

canını temiz, kalbini saf edip kendi kendini hesaba çekti.

Didi ben itdügüm erlik degüldür
Erenler içre bu dirlik degüldür

"Benim yaptığım erkeklik değildir, erkek olanlar böyle yaşamaz." dedi.

Eyitdi Dilpeẕīr'e iy vefādār
Muḳarrerdür bize senden vefā var

Dilpezir'e "Ey vefalı dedi, şüphesiz senin iyiliğini gördük.

Göñülden idelüm saᶜyile cehdi
Sizüñle berkidelüm bunda ᶜahdi

Gönülden çalışıp gayret edelim, burada sizinle sözümüzü pekiştirelim.

---

[153] "güzendden" şeklinde harekeli.
[154] "berk" aynı zamanda "terk" okunacak şekilde yazılmış. "te" harfi silinmemiş.
[155] "lik" ve "ki"bitişik ve "like" okunacak şekilde yazılmış ve şeddesiz.

İkilik itmeyelüm birlik olsun Muḥabbet gösterelüm dirlik olsun	*İkilik etmeyelim, birlik olsun, sevgi gösterelim, geçinip gidelim..*
Çıḳınca cānumuz bu tenden iy cān Olalum ceng içinde merd-i meydān	*Ey can, canımız bu tenden çıkıncaya kadar savaşta yiğitlik edelim.*
Alavuz başı yāḫūd virevüz baş Uravuz başına vü dişine ṭaş	*Baş alalım veya baş verelim, (düşmanın) başına ve dişine taş vuralım.*
Cihānı gözlerine idevüz teng melᶜūndur ne itdür Tūr-i Efreng	*Dünyayı gözlerine dar edelim, Frenk'in* Ne *Tūr'u çok lanetli, çok köpek biridir."*
Bu sözden Dilpeẕīr oldı feraḥ-nāk Açıldı göñli nite gevher-i pāk	*Bu söze Dilpezir sevindi, gönlü saf inci gibi açıldı (parladı).*
83a Yirinden ṭurdı dilber oldı dilşād Ḳul oldı Behmen'e ol serv-i āzād	*Gönül alan (güzel) yerinden kalktı, o hür servi Behmen'e kul oldu.*
Yüzini ḫāke sürdi ḳıldı şābāş[156] Ḳapuñda cāriyeñven[157] ben ḳaravāş	*Yüzünü toprağa sürdü, takdir etti, "Ben hizmetçi (senin) kapının kölesiyim.*
Didi iy merd-i ᶜālem ṭurmaġ olmaz Hemān tedbīr idüñ oturmaḳ olmaz	*Ey cihanın yiğidi, durulmaz, oturulmaz hemen hazırlanın!" dedi.*

BEHMEN TŪRİLE CENG İDÜB BEHMEN MAĞLŪB OLUB TŪR MEMLEKETİ ẒABṬ İDÜB BEHMEN[İ] ḪABS EYLEDÜGİDÜR
(Behmen'in Tūr ile Savaşıp Yenilmesi ve Tūr'un Memleketi Ele Geçirip Behmen'i Hapsetmesi)

Ḳoyub bezmi iderler rezme āġāz Ne resme ceng iderler ṭutalar sāz	*Eğlenceyi bırakıp savaşa girişirler, savaş planına göre düzen alırlar.*
Çerī cemᶜine meşġūl oldı Behmen Her evüñ yazdı birin ikisinden	*Behmen asker toplamakla uğraştı, her evden birer ikişer kişi yazdı.*
O gün aḫşam olınca on biñ ᶜasker Kim atlandurdı ol merd-i dilāver	*O gün akşam oluncaya kadar o yiğit onbin askeri atlandırdı.*
Ḫazīne açdı dökdi sīmile zer Şu deñlü virdi kim ġarḳ oldı leşker	*Hazineyi açtı, altın gümüş döktü, o kadar verdi ki asker (paraya) boğuldu.*
Ṭonatdı yalıñın acın ṭoyurdı Çerīnüñ cümle ḳaydını ḳayurdı	*Yalını giydirdi, açı doyurdu, askerin bütün hazırlığını gördü.*
Çıḳub meydān öñinde cümle merdān Ṭurub ḥāżır olurlar cenge cūyān	*Bütün yiğitler (savaş)meydanının önüne çıkıp savaşmaya istekli hazır beklerler.*
Bu cānibden daḫı Tūr-ı bed-aḫter Hücūm eyledi şehre sürdi leşker	*Bu taraftan da yıldızı uğursuz Tūr saldırıp şehre asker sevketti.*

[156] kelime yine "sābāş" şeklinde yazılmış.
[157] "cāriyeñ ven" şeklinde ek ayrılarak yazılmış.

Aşub ṭaġ u beleñ ṣaḥrāya indi
Muḳābil Naḫcüvān'a ḳarşu ḳondı

Dağ taş aşıp ovaya indi, Nahcüvan'ın karşısında konakladı.

Görincek leşkerini Behmen'üñ Tūr
Göründi gözine ḫor oldı maġrūr

Tūr Behmen'in askerini görünce gözüne hor geldi, gururlandı.

Didi yarın ṣalam bu ᶜaskere at
İdem bir beydaḳile şāhını māt

"Yarın bu askerin üzerine at salayım, piyonla şahını mat edeyim." dedi.

83b Yıḳayın gürzümile Naḫcüvān'ı
Alayın Dilpeẕīr-i dil-sitānı

"Gürzümle Nahcüvan'ı yıkayım, gönül alan Dilpezir'i alayım.

Benümle nār nūruñ himmeti var
Ne ṭutarsam ḳolumuñ ḳuvveti var

Nar ve nur (hayır ve şer güçler) benimledir, neye uzansam kolumun gücü yeter.

Göñülden ben idem ḫışmile ḳahrı
Yidi ḳat ḫāke ferş idem bu şehri

Bütün hiddetimle mahvedeyim, bu şehri yedi kat yerin dibine sereyim."

Bu resme itdi çoḳ lāf ü güzāfı
Ki ḳalbi ḳalbıdı degüldi ṣāfī

Buna benzer çok söz söylendi, çünkü kalbi bozuktu, temiz değildi.

İki leşker o gün aḫşama dek[158] heb
Yaraġ u yatı gördiler müretteb

İki asker o gün akşama kadar her aracı gereci hazırladılar.

Nidā itdi yaṣaġıla yaṣavul
İki ᶜasker çıḳardılar ḳaravul

Seslendi, bekçi ve gözcü olarak iki askeri devriye çıkardılar,

Görürler aḫşama degin yaraġı
Gice irdi uyardılar çirāġı

akşama kadar teçhizatı hazırladılar, gece ışık yakıp aydınlattılar.

Şu deñlü yaḳdılar şemᶜ ü meşāᶜil
Kim oldı göge yiryüzi muḳābil

O kadar mum ve meşale yaktılar ki yeryüzü göğe denk oldu.

İki ᶜasker biri birine nāẓır
Ṭururlar her biri vaḳtine ḥāżır

İki asker birbirine karşı tetikte hazır beklerler.

İderler ṣubḥ olunca rezme āheng
Temām ola o gün her neyise ceng

Sabah olunca savaş havasına girerler,savaşın (sonucu) her neyse o gün olup bitsin.

Sipāh-ı zeng-bārı cemᶜ idüb şeb
Ṭaġıtdı Rūm-ı rūzuñ dirnegin heb

Gece, zenci-asker toplayıp, gündüzün Rūm derneğini dağıttı.

Ḳaçurdı milk-i ġarba şāh-ı mihri
Sipāh-ı necmile aldı sipihri

Güneş şahını batıya kaçırdı, göğü yıldız ordusuyla ele geçirdi.

Ḳamer burcına dikdi şāh-ı zengī
Fütūḥile livā-yı heft-rengī

Karanlık şahı, zaferlerle yedi renkli bayrağı ay burcuna dikti.

Felek farḳına ser oldı serīri
Zemīn üzre zemān oldı esīri

Tahtı göğün ucuna baş oldu, yeryüzünde zaman esir düştü.

---

[158] "aḫşama dek" kelimeleri bitişik yazılmış.

Vefā itmedi ᶜömri vü zemānı Alub milkin felek ᶜazl itdi anı	*Ömrü ve vakti yetmedi, felek ülkesini alıp onu (da) serbest bıraktı.*
84a Ṣınub çün oldı zengī ᶜaskeri güm Ṣabāḥın devletiyle şāh-ı encüm	*Karanlık askeri yenilip kaybolunca yıldızların şahı sabahın görkemiyle*
Ufuḳda dikdi bir zerrīn livāyı Müsaḫḫar eyledi arż u semāyı	*ufukta altın bayrağı dikti, yeri ve göğü boyun eğdirdi.*
Çü gündüz geldi gitdi aradan dün Niçe şaḫṣa karañu ṭoğdı ol gün	*Gündüz gelip gece aradan kalkınca birçok kişiye kara gün doğdu.*
Ṭurub Behmen yirinden çīn seḥer-gāh Eyitdi ḫoş **tevekkeltü ᶜalāallāh**[159]	*Tan yeri ağarırken Behmen yerinden doğruldu, "Allāh'a güvenirim" dedi.*
Ṣalāt-ı ṣubḥı ḳıldı aldı virdi Niyāz eyleyüb Allāh'a oḳurdı	*Sabah namazını kılıp tespih çekti, Allāh'a yalvarıp dua etti.*
Dirildi yanına on biñ dilāver Ser-efrāz u ser-efgen cümle server	*Yanına onbin yiğit toplandı, savaşçı ve lider, hepsi komutan.*
Atınuñ kendünüñ geydügi āhīn Ḳılıcı bozṭoğanı cümle zerrīn	*Atının ve kendinin giysisi demirden, kılıcı, gürzü (v.s.) hepsi altın.*
Elinde nīzesi nebtīz[160] ü ḫūn-rīz Bilinde zülficānı[161] ḫançer-i tīz	*Elinde mızrağı keskin ve kan dökücü, belinde gümüş bıçağı (ve) sivri hançer.*
Ḳamu zerrīn siperlü ḳur ḳuşaḳlu Atında vü ṭonında yaraşıḳlu	*Hepsi altın kalkanlı, süslü kuşaklı, atı ve giysisi güzel, uyumlu.*
Cilāsın alp[162] erenler beg yigitler Ki heb biri birinden yig yigitler	*Babayiğit savaşçılar, beğ yiğitler, her biri ötekinden üstün yiğitler.*
Dilāver ġāzīler divāneler heb Cihānuñ merdine merdāneler heb	*Hep dev gibi cesur gaziler, hepsi dünya erleri içinde erliğe yakışanlar.*
Peleng-i kūhiler bebr ü beyānlar Neheng-i nehriler şīr-i jiyānlar	*Dağ kaplanları, ejderhalar, nehir timsahları, kükremiş arslanlar.*
Virüb bunlara Behmen istimālet Duᶜā vü himmet eyledi ḥavālet	*Behmen bunlara teselli verip, dua (edip) gayretlendirdi:*
Didi iy faḫr-ı meydān merd erenler Cihān olsa ᶜadū bī-derd erenler	*"Ey savaş meydanının kıvancı mert kişiler, dünya düşman olsa aldırmayan kişiler!*
Ṭutalum Ḥaḳḳ'a yüz tedbīr idelüm Göñül bir arḳa bir el bir idelüm	*Tedbir alıp yüzümüzü Hakk'a dönelim, gönül birliği, destek birliği, el birliği edelim.*

---

[159] Bkz. İktibaslar, Nu: 19.
[160] Kelimede "be" harfinin noktası unutulmuş.
[161] Başka metinlerde de bu şekilde (zülf-i cānī) rastladığımız kelimenin doğrusu "zülfencāne" dir.
[162] "alb" şeklinde yazılmış.

84b	Ḳılalum ḥasbet-en-lillāh ġazālar Bulalum bāġ-ı cennetde cezālar	*Allāh rızası için gazalar edelim, karşılığını cennet bahçesinde bulalım.*
	Ölen bizden bulur yarın şehādet Kim anlardan olandur bī-saᶜādet	*Ölene yarın (ahirette) tanıklık ederiz, onlar, mutsuz olanlardandır."*
	İşidenler didi taḥsīn ü şābāş[163] Gelüb Behmen ayağına ḳodı baş	*Duyanlar "Aferin" dedi, gelip Behmen'in ayağına baş koydu.*
	Didiler Ḥaḳ Taᶜālā dest-gīrüñ Cihāñ serkeşleri olsun esīrüñ	*"Hak Taala yardımcın cihanın dikbaşlıları esirin olsun!" dediler.*
	Ġazāya niyyet itdüñ ḳutlu olsun İşüñ ṣağ u ḳoluñ ḳuvvetlü olsun	*"Savaşa niyet ettin kutlu olsun,işin sağlam ve kolun kuvvetli olsun!*
	Ḳuluñ ḳurbānıñuz cān u[164] göñülden Dirīġ eylemezüz ne gelse elden	*Can u gönülden kulun kurbanınız, elimizden geleni esirgemeyiz.*
	Yoluñda baş u cān terkin uralum Öñüñde cān virelüm cān alalum	*Yolunda baş ve can koyalım, önünde can verip can alalım.*
	Ölüb öldürelüm bitince bu iş Ḳalınca çalışalum tā iki diş	*Bu iş bitinceye kadar ölüp öldürelim, iki diş(imiz) kalıncaya kadar çalışalım."*
	Görüb bunlarda Behmen ṣıdḳ u iḫlāṣ K'olurlar ḳaᶜr-ı baḥr-ı rezme ġavvāṣ	*Behmen savaş denizinin dibine dalgıç olan bu kişilerin bağlılık ve samimiyetini görüp*
	Duᶜālar eyledi baḫşiş buyurdı Ḳamusın ṭatlu dilile ṭoyurdı	*dualar etti, bahşiş verdi, hepsini tatlı dille doyurdu.*
	Pes andan eyledi meydāna ᶜazmi Ḳoyub bezmi gözetdi bezm-i rezmi	*Ondan sonra meydana yürüdü, eğlence meclisini bırakıp savaş meclisine baktı.*
	Ḳoşunlar ḳoşulub ṣaflar düzeldi Mübārizler ṣağa ṣola dizildi	*Sıra sıra olup saflar tutuldu, savaşçılar sağa sola yerleştirildi.*
	Dikildi yir yir altun başlu sancāḳ Kimi sebz ü kimi sürḫ u kimi aḳ	*Yer yer altın başlı sancak dikildi, kimi yeşil kimi kırmızı ve kimi beyaz.*
	Ṭururlar her biri vaḳtine ḥāżır Olurlar ᶜasker-i küffāra nāẓır	*Her biri vaktine hazır beklerler, kafir askerini gözetlerler.*
	Bu cānibden daḫı Tūr-ı bed-endīş Çekerdi ġuṣṣa vü ġam yirdi teşvīş	*Bu tarafta da kötü düşünceli Tūr (aklı) karışık sıkıntı ve elem çekerdi.*
85a	Cihānı gözine göstermeyüb Tūr Süvār oldı seḥerden mest ü maġrūr	*Tūr'un dünya gözünde değildi, erkenden sarhoş ve kibirli olarak ata bindi.*

[163] "sābāş" şeklinde yazılmış.
[164] "can" ve bağlaç bitşik yazılmış.

Dirildi geldi kāfir beglerinden
Cehennem seglerinüñ yiglerinden

Kafirin ileri gelenleri (onlar) cehennem köpeklerinin güçlüleri(ydi); toplanıp geldi.

Ḳamu bed-şekl ü bed-lehce vü bed-ḫū
Seg-i dūzaḫ siyāh-pūş u siyāh-rū

Hepsi çirkin, kötü dilli ve kötü huylu, cehennem köpeği, siyah giysili,siyah yüzlü.

Göñülde şek gögüslerinde ḥaclar
Bilinde burdun ellerinde meçler[165]

Gönüllerinde şirk göğüslerinde haçlar, belinde pala, ellerinde kılıç

Muḫālif birbirine fiᶜl ü ḳavli
Diridi düşmene işkil diyevli

Sözü ve eylemi birbirine zıt, düşmana "işkil diyevli" derdi.

Gelüb meydāna ṣaflar bağladı Tūr
Yanınca ol cehennem segleri ḫōr

Tür yanında cehenemin o hor köpekleriyle meydana gelip savaş düzeni aldı.

Dikerler Tūr'uñ arḳasında merḳa
İnānub Tūr aña virmişdi arḳa

Tür'un arkasına totem diktiler. Tür ona inanıp güveniyordu.

Ṭurur merḳa öñiñde çoḳ Ḫorestūs
Başında būrnūs ellerinde nāḳūs

Totemin önünde çok sayıda Hıristiyan başlarında bornoz, ellerinde kilise çanıyla duruyordu.

Oḳurlar Jend ü Pājend'i be-her-sū
Baş açub çağrışurlar giryalāsū

Her tarafta Zend-Avesta'yı okuyup, başlarını açıp "giryalasü" diye haykırırlar.

Gögüs gerüb iki ḳolda fīrerler
Ṭurub düşmene it gibi ürerler

Göğüs gerip iki kol halinde yürür, düşmana it gibi ürerler.

Virüb dir istimālet anlara Tūr
Bize himmet idübdür nārile nūr

Tür onları avutup "Bize ateş ve nur yardım eder." der.

Gelüñ ğayret idüñ furṣat bizümdür
Uruñ düşmāna tīğ nuṣret bizümdür

"Gelin gayret edin fırsat bizimdir, düşmana kılıç vurun zafer bizimdir.

Ölen bizden olur ᶜĪsā'ya maḥrem
ᶜAdūlar ölüsü ehl-i cehennem

Bizden ölen İsa'ya yakın olur, düşmanın ölüsü cehennemliklerdendir.

Bu gün cān oynayalum dīn yolında
Bulınalum yarın ᶜĪsā ḳolında

Bu gün din yolunda can feda etmeye hazır olalım(ki) yarın İsa'ya yakın olalım!"

Baş urub Tūr öñinde cümle küffār
Didiler nār [ü] nūr olsun nigeh-dār

Bütün kafirler Tür'un önünde "Baş eğip ateş ve nur koruyucu olsun!" dediler.

85b Cihān deryā olursa aḳmayalum
Mesīḥ'üñ gözi yaşın dökmeyelüm

"Dünyayı sel alsa sürüklenmiyelim, Mesih'i ağlatmıyalım.

Uralum düşmene tīğ ü teberler
İdelüm tīrine sīne siperler

Düşmana kılıç ve balta vuralım, okuna göğsümüzü kalkan edelim."

---

165 "mecler" şeklinde yazılmış.

Ḳamunuñ ṭoldı içi kibrile kīn
Sevindi Tūr-i ebter didi taḥsīn

Hepsinin içi kibir ve kin doldu, hayırsız Tür sevinip "Aferin!" dedi.

Naḳāre çalınub sancaḳ açıldı
Nice cāna ecel ṭonı biçildi

Davul çalınıp sancak açıldı, bir çok cana kefen biçildi.

Ecel irlerini ırlardı sūrnāy[166]
Cihānı ṭolduruben hūyile hāy

Zurna ecel erlerine şarkı söylerdi, "hay huy" sesleri dünyayı doldurmuştu.

Nefīr efġānile eylerdi āheng
İşidenler olurdı vālih ü deng

Küfür feryatla koro yapmıştı, işitenler şaşırır ve ahmaklaşırdı.

Naḳāre velvelesi ās-māna
Çıḳardı velvele virüb zemāna

Davulun gürültüsü zamana yaygara edip gürültüsü gökyüzüne çıkardı.

Ṭabul[167] gülbāngile eylerdi feryād
Dögerdi gögsini isteridi dād

Davul naralarla inlerdi, göğsünü dövüp adalet isterdi.

Ḳulağını cihānuñ çıñladub "żınc"
İderdi düşmeni süst dostları dinc

"Zınc" sesi dünyanın kulağını çınlatıp düşmanı etkisiz, dostları dinamik ederdi.

Ṭuruşdılar iki leşker muḳābil
Kimisi oldı ḥāżır kimi ġāfil

İki asker karşı karşıya durdular, kimi dikkatli kimi dalgındı.

Çerīler ṣanasın kim ḫalḳ-ı bāzār
Ḳamu cān almaġa olmış ḫırīdār

Askerler can almak için müşteri olmuş Pazar halkına benziyordu.

ᶜAlemler şuḳḳası bezzāżlıḳ eyler
Işıḳlar dökmesi ḳazzāzlıḳ eyler

Bayrakların kumaşı manifaturacılık, miğferlerin kalıbı ipekçilik yapar.

Ecel derzīleri açmışdı dükkān
Biçerdi her kişiye ḳara ḳaftān

Ecel terzileri dükkan açmıştı, herkese kara kaftan biçiyordu.

Ḳażāyile ḳader olmışdı dellāl
Kimine ṣat diridi kimine al

Kaza ve kader tellal olmuştu, "kimine sat kimine al" derdi.

Ecel bāzārı germ oldı ziyāde
Ki virdi her kişi cānın mezāda

Ecel pazarı oldukça hararetlendi, herkesin canını müzayedeye çıkardı.

86a Kimesne ḳalmadı yad u bilişde
Kim oldı cümle alışda virişde

Birbirini tanıyan kimse kalmadı, herkes alışverişe katıldı.

Ṣanasın taḫt-ı ḳalᶜa ṣaḥn [u] meydān
İçinde pehlüvānlar küşti-gīrān

Kalenin altı, içinde pehlivanların güreştiği saha ve meydan gibiydi.

Ki her bir güşe ṣan dükkān-ı ḳaṣṣāb
Ḳoyunlar ḳuzılardur şeyḫile şāb

Her bir köşe kasap dükkanı, gençler ve ihtiyarlar koyun kuzu(ydu).

---

166 Kelime "şūrnāy" şeklinde yazılmış.
167 "Ṭabl" şeklinde harekeli.

Şu resme germidi bāzār-ı ġavġā
İrişmişdi s̱erādan tā-s̱üreyyā

Savaş pazarı yerden Süreyya'ya yayılacak kadar kızışmıştı.

Bu bāzāruñ içinde ālet-i sāz
İder dervīş olub deryūze āġāz

Bu pazarın içinde savaş silahları derviş olmuş (can almak için) dilencilik eder.

Ḳılıclar başlar açub şöyle ᶜuryān
Ṭolanub her kişiden cerr ider cān

Kılıçlar baş açıp yalın olarak gezip her kişiden can alır.

Olubdur bozṭaġan ᶜOs̱mān Bābāyī[168]
Çıḳardur kime ṭoḳunsa ḳabāyı

Osman Bābāyī, demir topuz olup kime dokunsa kaftanını çıkartırdı.

2470 Fetīlli[169] Cāmī'ler gibi kemendüñ
Olur boynına bend her derd-mendüñ

Kemendi,Cami"lere mensup kuşak kement gibi her dertlinin boynuna bağ olur.

Işıḳ geyen erenler Edhemī-vār
İder cān ḫırḳasını cānlara ṭar

Edhemī'ler gibi miğfer giyen erenler can hırkasını cana dar eder.

Ḳoyun Bābāyī'dür oḳ yüñ ṣoḳundı
Ṣoyar her kime kim oḳı ṭoḳundı

Koyun Babayī ok ve kuş tüyü takındı oku her kime dokunsa derisini yüzer.

Ṣanasın mūları sancāḳ-ı şāhī
Ṭaḳınmış bend gibi zerrīn külāhı

Zincir gibi altın külah takınmış, sanırsın saçları şah sancağıdır.

Elif gibi süñüler ḳaldurub baş
Kim olmışlar ġulām-ı Ḥācī Bektāş

Süngüler elif gibi baş kaldırmışlar ve Hacı Bektaş Veli'nin kulu olmuşlar.

2475 Siperler sīneye urmışdı dāġı
Yaḳardı Seydi Ġāzī'den çirāġı

Kalkanlar göğüsü dağlamıştı, Seydi Gazi'den meşale yakıyordu.

Pes andan eylediler cenge āġāz
Yürıdi çarḫacılar cenge az az

Ondan sonra savaşa giriştiler, savaşın öncü birlikleri yavaş yavaş yürüdü.

İki leşker biri birine girdi
Kimisi aldı cānı kimi virdi

İki asker birbirine girdi, kimi can aldı, kimi can verdi.

86b Meğer ṣabbāġ olub tozuñ siyāhı
Boyadı ḳīr u ḳara hep sipāhı

Sanki siyah toz boyacı olmuş bütün askeri kıra ve karaya boyamıştı.

Hevāya tozdı yirinden yidi ferş
Ṭoḳuz gök ṣan yıḳıldı ditredi ᶜarş

Yedi kat yer, yerinden havaya tozudu, sanki tokuz gök yıkıldı, arş titredi.

2480 Yirüñ ejderleri heb Ḳāf'a çıḳdı
Ne deñlü yırtıcı var göge uçdı

Yerin canavarları hep Kaf'a çıktı, ne kadar yırtıcı varsa göğe uçtu.

Cihānı ditredürdi kūs-ı ḥarbī
Ṭoḳunduḳca yüzine zaḫme[170] ḍarbı

Yüzüne topuzlu değenek değdikçe savaş davulu dünyayı titretiyordu.

---

[168] Kelime vezne uydurularak ilk hecesi kısa yazılmış.
[169] "Fetili" şeklinde (şeddesiz) harekeli.
[170] "zaḫme" şeklinde yazılmış.

Yürìdi cenge andan baş-erenler
Öñinde beglerinüñ cān virenler

Ondan sonra baş yiğitler savaşa yürüdü (ve) beğlerinin önünde can verenler...

Bahādırlar görürdi cengi ḥalvā
Muḫanneşler diridi ḳurı ġavġā

Yiğitler savaşı helva görüyordu.Korkaklar "kuru kavga" derdi.

Mübārizler sürüb öñe geçerdi
Muḫanneşler dönüb arda ḳaçardı

Dövüşçüler at sürüp öne geçerdi, korkaklar dönüp geri kaçardı.

Ciger-derler idüb biryān cigerler
İçüb ḳanın ᶜadū bağrını yirler

Ciğer delenler ciger yakar, düşmanın kanını içip bağrını yerdiler.

Kimi yol gözedüb ġuṣṣa yiridi
Yirinde ḳaçmaḳ erlikdür diridi

Kimi yol gözetir, elem çekerdi, "yerine göre kaçmak erliktir." derdi.

Kimisi sedd-i İskender gibi berk
Ṭururdı baş u cānın eyleyüb terk

Kimi İskender'in seddi gibi sağlam durur can baş verirdi.

Niçeler niçelerüñ cānın aldı
Niçeler kendü cānın yavı ḳıldı

Bir çoğu diğerlerinin canını aldı, bir çoğu da can verdi.

Niçeler oḳ gibi cānın uçurdı
Teni ḳalḳanleyin gögsin geçürdi

Kimileri canlarını ok gibi uçurdu, bedenine göğsünü kalkan etti,

Ḳılıc gibi kimi cān itdi ᶜuryān
Yatur boş ḳın gibi gevdesi bī-cān

kimi kılıç gibi canını soyundu, cansız gövdesi boş kın gibi yattı.

Niçeler süñü gibi yalmanurdı
Çıḳarub dilin ağzından ṣolurdı

Nicesi süngü gibi yalanıyor, dilini ağzından çıkararak soluyordu.

Niçenüñ aḳdı gözden ḳanlu yaşı
Yarıldı bozṭağan mānendi başı

Birçoğunun gözden kanlı yaşı aktı, demir topuz gibi başı yarıldı.

87a Niçeler bal yirine āğu ṭatdı
Niçenüñ yüzi gözi sirke ṣatdı

Birçoğu bal yerine zehir tattı, birçoğunun yüzü gözü sirke sattı.

Alub Behmen ele gürz-i girānı
Ḳoyub orta yire başile cānı

Behmen ağır topuzu ele alıp, canını başını ortaya koydu.

Ḳovub ḳırdı biri birine ḳatdı
Nice dirnekleri bozdı ṭağıtdı

Kovalayıp ezdi, birbirine kattı, birçok grubu bozguna uğratıp dağıttı.

Kime kim urdı irüb bozṭağanı
Cehennem içre aḫşamladı cānı

Demir topuzu kime vurduysa (onun) canı cehennemde akşamladı.

Ne yaña kim dönüb oḳlar ṣaçardı
Bir oḳı elli ādemden geçerdi

Ne tarafa dönüp ok atsa bir oku elli adamı delip geçerdi.

Süñüyi ḫışmile kime ḳaḳardı
Degül bir biñi bir ḍarbdan yıḳardı

Süngüyü öfkeyle kime saplasa, bir kişiyi değil, (o) darbeyle bin kişiyi yıkardı.

Ḳılıc ṣalub ne şaḫṣı kim çalardı
Eyer ḳaşına dek iki bölerdi

Kılıç sallayıp kime vursa (atının) eyer kaşına kadar ikiye bölerdi.

Yitişdi Ṭūr'a Behmen nāgehānī
Ḥavāle eyledi gürz-i girānı

Behmen ansızın Tūr'a yetişti, ağır topuzla hamle edip

Pey-ā-pey Ṭūr-i kelbe urdı üc ḍarb
Ṭoḳundı ol pelīdüñ ḳalbine kerb

köpeğe ardarda üç darbe vurdu. Acı, alçağın kalbine ulaştı.

Ṣavar biñ zūrile her ḍarbını Ṭūr
Dönüb dir Behmen'e iy merd-i maġrūr

Tur bin zorlukla darbeleri savuşturdu, dönüp Behmen'e "Ey gururlanan yiğit!" der.

Di evvel ne kişisin söyle aduñ
Cihāñ milkini ṭoldurdı fesāduñ

"Önce kim olduğunu, adını söyle, fenalığın dünyayı doldurdu.

Pes andan alayın ḳahrile cānuñ
Cihandan götüreyin ad u ṣanuñ

Ondan sonra ezip canını alayım, dünyadan adını sanını sileyim."

Didi Behmen ki iy murdār u bī-ᶜār
Gözüñi ac özüñden ol ḫaberdār

Behmen, "Ey pis ve utanmaz adam!" dedi. "Gözünü aç haberin olsun

Cihānuñ şāhı Vāmıḳ bendesiyin
Ayaġı ṭobraġı efgendesiyin

cihan şahı Vamık'ın kölesiyim, ayağının toprağının düşkünüyüm.

Adum Behmen'dür ibn-i Ṣādkām'ın
Bahādırlıḳda serverlikde Sām'ın

Adım Behmen'dir, Şadkam'ın oğluyum, yiğitlik ve cesurlukta Sam benim.

87b Olub vaḳtuña ḥāżır gör yaraġuñ
Söyündürür ecel yili çirāġuñ

Vaktine hazır ol, hazırlığını yap, ecel rüzgrı mumunu söndürecek."

Bu sözlerden begāyet oldı dil-teng
Ġażabdan öykelendi Ṭūr-ı Efreng

Frenk Tūr'un bu sözlerden dolayı canı sıkıldı, fena öfkelendi.

Eyitdi Behmen'e iy merd-i nā-kām
Ki bilmez ḥaddini bī-neng ü bed-nām

Behmen'e "İsteğine ulaşamamış adam, haddini bilmez, namussuz." dedi.

Eyit sen misin ol nā-cins [ü] nāmerd
Kim olduñ ḳalbe ġuṣṣa cānlara derd

"Kalbe kaygı, cana dert olan cinsi bozuk, alçak sen misin?

Eyit sen mi eyledüñ Arslan'ı naḫcīr
Ṭaḳan ol şīr-i ner boynına zencīr

Söyle, Arslan'ı sen mi avladın, o erkek arslanın boynuna zincir takan (sen misin)?

Elümden sen mi alduñ Dilpeẕīr'üm
Esīrüñ mi olubdurur emīrüm

Dilpezir'imi elimden sen mi aldın, komutanlarım (senin) esirin mi oldu?"

Didi vü aldı ele bozṭaġanı
Gözine yeñduruban[171] pehlevānı

Dedi ve eline topuzu aldı, pehlivanı gözüne kestirerek

Kemişdi Behmen'e bir ḍarb-ı muḥkem
Umardı kim ḳılaydı ḳaddini ḫam

Behmen'e sıkı bir darbe savurdu, boyunu iki büklüm etmeyi bekliyordu.

---

171 "yiñduruban" şeklinde harekeli.

İder gürzine gürzini berāber
Şavar ḍarbını Tūr'uñ ol dilāver

O yiğit (onun) gürzüne gürzünü karşı tuttu, Tūr'un darbesini savuşturdu.

Hemān Behmen eline aldı nīze
Zırıh pūşını ḳıldı rīze rīze

Behmen hemen eline mızrak aldı, Tūr'un zırhını parça parça etti.

Şavınca ḥamlesini Behmen'üñ Tūr
Ziyāde gördi zaḥmet çekdi çoḳ zūr

Tūr Behmen'in hamlesini savuşturuncaya kadar epey ezildi, çok zorlandı.

Seḥel ḳaldı yıḳılaydı atından
Yine cemᶜ itdi kendin ġayretinden

Atından düşmesine az kaldı, yine gayretle kendini toparlayabildi.

Sūñü ḍarbını şavdı Tūr-ı bī-dīn
Ṭutub gürz⟨i⟩-i girānı bağladı kīn

Dinsiz Tūr süngü darbesini savuşturdu, ağır topuzu kaldırıp hırslandı.

Yürıdi Behmen'e tünd ü ġażabnāk
Atı vü ṭonı birle eyleye ḥāk

Sertleşip öfkelendi, Behmen'i zırhı ve atıyla birlikte yere sermek için hücum etti.

O dem ġafletde buldı pehlevānı
Yitişdi virmedi bir dem emānı

O an pehlivanı tedbirsiz yakaladı, yetişti bir an fırsat vermedi.

88a Çü gördi ḫışmile gürz indi Behmen
Özin dirdi vü başın irdi Behmen

Behmen öfkeyle gürzün indiğini görünce kendini toparlayıp başını çekti.

Ṭoḳundı ata başın eyledi ḫurd
Düşüb Behmen yire oldı atı mürd

(Gürz) atının başını parçaladı, Behmen yere düştü, atı öldü.

Ṣalarlar Behmen üstine kemendi
Ṭaḳarlar şīr-i ner boynına bendi

Behmen'in üzerine kement atarlar, (sanki) erkek arslanın boynuna zincir takarlar.

Ṭutuldı ᶜuḳdeye şāh-ı cihāngīr
Şan oldı şīr-i ġarrān dīve naḫcīr

Cihan sultanına bağ vuruldu, sanki kükreyen arslan deve av oldu.

Çü Behmen devletinüñ yüzi döndi
Gidüb öñi çerīnüñ ardı şındı

Artık Behmen'in talihi yüz çevirmişti, askerin ön tarafı ölüp, arkası bozuldu.

Ṭağıldı ṭağlara şīrān-ı leşker
Şanasın ṭağıla ṭaş ṭoldı ejder

Ordunun arslanları dağlara dağıldı, sanki dağ taş ejderha doldu.

Kimi ḳaçdı kimisi virdi cānı
Cān atdı Çīn'e deñlü ḳurtılanı

Kimi kaçıp kurtuldu, kimi can verdi. Kurtulanlar canlarını ta Çin'e attılar.

Ol on ḳullar ki Vāmıḳ ḫidmetinde
Olurlardı gice gündüz ḳatında

Vamık'ın hizmetinde olan o on kişi gece gündüz yanında bulunuyorlardı.

ᶜİnāyet eyledi Ḥaḳ buldılar yol
Ḳaçan Çīn şehrine vardı ol on ḳul

O on kul Hak klavuzluk etti, yol buldular ve Çin şehrine vardılar.

Bu şayda Tūr-ı ebter oldı mağrūr
Gözini açdı gördi Behmen'i ḫōr

Hayırsız Tūr bu ava böbürlendi, gözlerini dikip Behmen'e hor baktı.

Pes andan didi eyleñ şehri yaġmā
Arada ḳalmasun bir ḫāne ḳaṭᶜā

Ondan sonra "Şehri yağmalayın, sakın gözden kaçmış bir ev kalmasın!" dedi.

Esīr eyleñ dişisin erkegin heb
Aluñ emlākin esbābın müretteb

"Erkeğini kadınını bütün esir edin, mallarını mülklerini tamamen alın."

Ḳıyāmet ḳopdı şehr içinde ol dem
Ḳamu ḫalkuñ dügüni oldı mātem

O an şehrin içinde kıyamet koptu, bütün halkın düğünü yas oldu.

Şehir ḫalḳı kefen boynına ṣaldı
Ḳılıcların ḳamu aġzına aldı

Şehir halkı boynuna kefen bağladı, hepsi kılıçlarını ağzına aldı.

Yire Tūr'uñ öñinde urdılar yüz
Emān istediler ol ḳavm-i düpdüz

Tūr'un önünde yere yüz sürüp bütün kavim bağışlanmak istediler.

88b Şu deñlü ḳıldılar feryād u zārı
Oda yandurdılar heb ol diyārı

O kadar ağlayıp inlediler ki bütün o diyarı ateşe yaktılar.

Ṣovuḳ ḳalbi birez germ oldı Tūr'uñ
Azacuḳ ḫāṭırı nerm oldı Tūruñ

Tūr'un soğuk kalbi biraz merhamete geldi, gönlü biraz yumuşadı.

Görür kim çoḳ iderler nāle vü āh
Emān virdi o ḳavme Tūr-i kem-rāh

Çok ağlayıp inlediklerini görünce kötü yollu (sapık) Tūr o topluluğu bağışladı.

Ḫaber ṣordı bulardan ḳanı Arslan
Ne yirdür şimdi aña bend ü zindān

"Bunlardan Arslan nerede, hangi zindanda bağlı?" diye bilgi istedi.

Ḳanı ol Vāmıḳ'um diyen zehir-nāk
Ya ḳanı Dilpezīr-i dil-feraḥ-nāk

"Şu Vamık'ım diyen zehirlenmiş nerede, ya gönlü ferahlatan Dilpezir nerede?

Didiler şimdi girdiler ḥiṣāra
Ḥiṣār eyleñ ki düşdiler şikāra

"Kaleye şimdi girdiler, kuşatın çünkü tuzağa düştüler." dediler

Didi Tūr anlara her kim yiterse
Getürüb ḳayd [u] bendile ṭutarsa

"Tur onlara dedi ki her kim gider, bağlı olarak yakalayıp getirirse

Virem il ü vilāyet ḳol ḳaravaş
Şu deñlü kim görenler diye şābāş[172]

il, vilayet, muhafız ve cariye vereyim, öyle ki görenler aferin diyeler."

Bu sözden çünki leşker aldı behre
Kimi ṭaġıldı ṭaġa kimi şehre

Bu sözlerden gözü dönen askerin kimi dağa kimi şehre dağıldı.

Yüridi er ü ᶜavret ḫōca vü ḳul
Ser-ā-ser istemege oldı meşġūl

Erkek, kadın, efendi ve köle yürüdü, herkes aramakla meşgul oldu.

---

[172] Kelime "sābāş" şeklinde yazılmış.

DİLPEZİR VĀMIḲ'A ZEHR VİREN ḤAKĪM-İ ḲĀMİLE DİL-NEVĀZLIḲ İDÜB İḤSĀNLA ŞERMENDE İDÜB İKİSİ VĀMIḲI ALDUB ḲAÇUB DİLGÜŞĀ-NĀM BİR HİṢĀRA VARDIḲLARIDUR

(Dilpezir'in Vamık'a Zehir Veren Hakim'e Yalvarıp Hediyelerle Utandırması, İkisinin Vamık'ı Atlatarak Kaçıp Dilgüşa İsimli Bir Kaleye Varmaları)

Bu cānibden işit noldı ḥikāyet
Ki rāvī şöyle eyledi rivāyet

Bu taraftan hikayenin ne olduğunu dinle! Rivayet eden şöyle nakletti.

Çü Behmen Tūr elinde oldı maḥbūs
Yaturdı nūr-ı çeşm-i Şāh Ṭaymūs

Behmen, Tūr'a esir düştü, Şah Taymūs'un gözünün ışığı (Vamık hasta) yatmaktaydı.

Ḥakīm [ü] Dilpezīr olmışdı nālān
Gelüb Vāmıḳ öñinde zār u giryān

Hakim ve Dilpezir Vamık'ın başucunda ağlayıp sızlıyordu.

89a Yüz urub didiler ṭutuldı Behmen
Cüdā düşdi o server şimdi senden

Yüz sürüp "O yiğit Behmen şimdi senden ayrı düştü." dediler.

Yüzin dönderdi andan baḫt u iḳbāl
Yıḳub yire atından itdi pā-māl

"Şans ve talih ondan yüz çevirdi, atından yere düşürüp çiğnetti."

Bu sözden Vāmıḳ oldı key perīşān
Göründi ṭāḳ-ı eyvān aña zindān

Vamık bu sözlerden çok perişan oldu, köşkün tavanı ona zindan göründü.

Gözinden ḳan aḳıtdı eyledi zār
Eyitdi ḳanı ol yār-ı vefādār

Ağlayıp gözünden kanlı yaşlar akıttı, "Nerede o vefalı dost?" dedi.

Dirīġā ḳande gitdi ḳanı Behmen
Ḳanı bu ḫaste cānuñ cānı Behmen

"Eyvah, nereye gitti, nerede Behmen, Nerede bu hasta canın canı Behmen...

Mizācumda o deñlü ḳuvvetüm yoḳ
Ayaġ üstine ṭuram ḳudretüm yoḳ

Halsizim, ayaklarım üstüne duracak gücüm yok (ki)

Ṣalam tīġi ṭutam tīr ü ḳemānı
Girem meydāna alam baş u cānı

kılıç sallayayım, ok-yayı tutayım, meydana girip can baş alayım.

Ḳılam Rüstem gibi merdāne ḫōş-ceng
Cihānı Tūr-ı dil-tenge idem teng

Rüstem gibi yiğitçe bir güzel savaşayım, dünyayı bunalmış Tūr'a dar edeyim.

Keseydüm başını ol ḳaltabānuñ
Alaydum Behmen'i bendinden anuñ

(Gücüm olsaydı) o namussuzun başını kesip Behmen'i hapisten kurtaraydım.

Ne dermān ola dönderdi çü devrān
Yiridür ḥasretile virevüz cān

Devran (yüz) çevirince ne çare olabilir, hasretle ölsek yeridir.

Ḳatı ġafletde avladı bizi Tūr
Dirīġā itdi Behmen'den bizi dūr

Bizi Tūr kötü faka bastırdı, ne yazık Behmen'den ayırdı bizi.

Bilür Ḥaḳ öldügüme çekmezem ġam
Velī cān zaḫmına irmedi merhem

Hak bilir öldüğüme gam yemem fakat can yarasına merhem (olan Azra da) gelmedi.

Gözüm ᶜAẕrā ᶜiẕārın görmedi āh
Ayaġı tozına yüz sürmedi āh

Gözüm Azra'nın yanağını görmedi ah! Ayağının tozuna yüz sürmedi ah!

Dirīġā olmadı dünyāda vuṣlat Ḳıyāmet günlerine ḳaldı ḥasret	*Ne yazık dünyada kavuşamadık, (bu) hasret kıyamet günlerine kaldı.*
Umarın bārī cennetde cemālin Müyesser ide Ḥaḳ görem viṣālin	*Allāh'tan bari cennette (Azra'nın) güzel yüzünü görmeyi nasip etmesini umarım."*
89b Yüzin ṭopraġa sürdi nāliş itdi Şu deñlü aġladı kim uṣṣı gitdi	*Yüzünü toprağa sürüp inledi, o kadar ağladı ki bayıldı.*
Ḥakīm [ü] Dilpeẕīr'üñ yandı cānı Bu ḥālile görincek ol cüvānı	*O genci bu halde görünce Hakim ve Dilpezir'in canı yandı,*
Birikdi ikisi ḫalvet ṭanışdı Bu aḥvālüñ öñin ṣoñın ṣanışdı	*İkisi bir araya gelip yalnız görüştüler, bu halin öncesini sonrasını konuştular.*
Eyitdi Dilpeẕīr iy merd-i dānā ᶜİnāyet eylerise Ḥaḳ Taᶜālā	*Dilpezir "Ey bilge insan!" dedi, "Hak Taala rehberlik ederse*
Budur tedbīr-i rüşen ki ṭuravuz Nezāketle bu yirden ıyrılavuz	*en parlak tedbir şudur: Kalkıp çaktırmadan buradan ayrılalım!*
Gelüb düşmen irişmedin ḥiṣāra Olalum yigin atlara sevāre[173]	*Düşman gelip kaleye ulaşmadan süratli atlara binelim*
Şehenşāh Vāmıḳ'ı taḫt-ı revāna Alalum yola olalum revāne	*Şah Vamık'ı taşınan tahta koyup yola düşelim.*
Girelüm ḳalᶜasına Dilgüşā'nuñ Görelüm emri ne olur Ḫudā'nuñ	*Dilgüşa kalesine girelim bakalım Allāh ne gösterir."*
Ḥakīm işitdi bu şāfī cevābı Ḳoḫuladı ḫiṭābı müsteṭābı	*Hakim bu çareyi işitip, yerinde bir fikir olarak inceledi.*
Ḳabūl itdi anı pīr-i ḫired-mend Görür dermān ḳamu dertlere bu pend	*Akıllı ihtiyar onu kabul etti, bu öğüdü dertlere derman buldu.*
Ḥiṣāruñ gizlü ḳapusın açarlar Uġurlayın perī gibi ḳaçarlar	*Kalenin kapısını gizlice açarlar, hırsız sessizliğinde, peri gibi kaçarlar*
Yüridiler nihān u āş-kāra O gün aḫşamın irdiler ḥiṣāra	*Gizli açık yürüyüp, o günün akşamında (Dilgüşa) kale(sin) e vardılar.*
Alub fetḥ eylediler Dilgüşā'yı Ṣanasın buldılar derde devāyı	*Dilgüşa'ya kavuşmakla sanırsın derde derman buldular.*
Bu yaña şehri bir bir istedi Tūr Nişān bulmadı ḳaldı ᶜāciz ü ḫor[174]	*Bu tarafta Tūr, şehri teker teker aradı, bir iz bulamayıp çaresiz kaldı.*

[173] "süvāre" şeklinde harekeli.
[174] "ḫᵛār" şeklinde yazılmış ve ḫor şeklinde harekeli.

Ḫalāṣ eylediler Arslan'ı bendden
Eyitdi Tūr-ı ebter ḳanı Behmen

Arslan'ı hapisten kurtardılar. Hayırsız Tür "Behmen nerede?" dedi.

90a Varub zencīrile ol nev-cüvānı
Getürdiler yiderek pehlüvānı

Gidip zincirle o delikanlıyı peşlerine takıp getirdiler.

Görincek Behmen'i Tūr-i bed-endīş
Ziyāde ḳorḳdı cānı oldı dil-rīş

Fikri bozuk Tür Behmen'i görünce çok korktu, canı yaralandı.

Didi boynın uruñ virmeñ emānı
Ki virsün acı acı ṭatlu cānı

"Bırakmayın boynunu vurun, tatlı canını acı acı versin!" dedi.

Vezīri varidi bir merd-i ᶜāḳil
Eyitdi Tūr'a iy şāh olma ġāfil

Akıllı bir veziri vardı, Tür'a "Ey şah yanılıyorsun." dedi.

Bulalum Vāmıḳile Dilpezīr'i
Pes andan öldürelüm bu esīri

"Vamık ile Dilpezir'i bulalım, bu esiri ondan sonra öldürelim.

Ṣalalum ḥabse ṭursun niçe eyyām
Görelüm ne olur āḫir serencām

Hapse atalım epeyce kalsın, görelim işin sonu ne olur."

Buyurdı ṣaldılar zindāna ol dem
Çekerler Behmen'i zencīre muḥkem

(Tür) emretti, Behmen'i o an zindana attılar, zincirle sıkıca bağladılar.

Oturdı Naḫcüvān'uñ taḫtına Tūr
Sevindi fetḥine vü taḫtına Tūr

Tür Nahcüvan'ın tahtına oturdu, tahta ve zafere sevindi.

Ḳoyalum ṭursun anı Naḫcüvān'da
Nifāḳ u küfrile ẓann u gümānda

Onu Nahcüvan'da münafıklık, küfür ve zan içinde bırakıp

Yine Vāmıḳ sözinden idelüm yād
Beyān şol resme itdi anı üstād

yine Vamık'tan bahsedelim. Onu üstad şu şekilde anlattı.

Varıcaḳ Dilgüşā'ya şāhzāde
Ṣafā kesb eyledi anda ziyāde

Şahzade Dilgüşa'ya varınca orada iyice dinlendi.

Ḳonub ol dün sarāyına ḥiṣāruñ
İşin fikr eylediler rūz-ġāruñ

O gece kalenin sarayına oturup zamanın gösterdiği işleri düşündü.

Görürler dehr-i dūnuñ yoḳ vefāsı
Cefā vü cevr ü miḥnetdür ṣafāsı

Aşağılık dünyada vefa olmadığını,rahatlığın eziyet sıkıntı ve keder olduğunu görür.

Birez ᶜAẕrā'yı yād itdi şehenşāh
Birez begligin añdı eyledi āh

Şahlar şahı biraz Azra'yı, biraz beğliğini anıp ah etti.

Atasın anasın ġurbet belāsın
Arada geçilen fürḳat belāsın

Anasını, babasını, gurbet belasını, bu arada ayrılık belasını

90b Görüb Behmen'den ayru düşdügini
Añub ağladı ṣayru düşdügini

Behmen'den ayrı düştüğünü, hasta yattığını anıp ağladı.

Felek cevrinden itdi çoḳ şikāyet
Cefā cānına kār itmişdi ġāyet

Feleğin işkencesinden çok şikayet etti. Sıkıntı canına yeterince kar etmişti.

Ḥakīm ol derd-mendüñ gördi derdin
Neberd-i cünd-i ᶜışḳile neberdin

Hakim o dertlinin derdini, aşk askeriyle savaşını gördü.

Naṣīḥat aġzın açdı dökdi dürler
Duᶜālar itdi yidi şehd ü şeker

Ağzından inciler döker (gibi) nasihat etti, bal ve şeker yer (gibi) dualar etti.

Didi iy şāh-ı ᶜālem şād-kām ol
Cihānda devlet ile müstedām ol

"Ey cihan padişahı mutlu ol, dünyada devletinle ebedi ol!" dedi.

Mübārek ḫāṭıruñ olsun güşāde
Derūnuñ ġıll u ġışdan[175] eyle sāde

"İçini kin ve hileden arındır ki mübarek gönlün ferah olsun.

Cihān içre budur āyīn-i devrān
Gelelden gerdişe bu çarḫ-ı gerdān

Dünyada feleğin işi budur, bu çark dönmeye başladığından beri

Virür bir demde biñ şādī vü biñ ġam
Biri tiryāk-ı ekberdür biri sem

bir anda bin sevinç, bin üzüntü verir; biri panzehirdir diğeri zehir.

Ṭoġa bir ḳutlu gün ire saᶜādet
Yine yüz göstere iḳbāl-i devlet

Bir kutlu gün doğa mutluluk vere, yine devlet talihi yüz göstere!

Dirile vü dürile devr-i idbār
Ola baḫt-ı saᶜādet ṭapuña yār

Talihsizlik dönemi, dürülüp kapatıla, mutlu olma şansı, makamına dost ola!

Gele Behmen ḳıla ḳapuñda ḫidmet
ᶜAẕrā ṭapuñla ᶜīş ü ᶜişret

Behmen gelip kapında hizmet ede, Azra İde zat-ı alinizle eğlene!

Olasın yine Çīn şehrinde sulṭān
Cihān ḫalḳı ola ḥükmüñde fermān

Yine Çin şehrinde sultan olasın, cihan halkı idaren altında ola!

Atañı anañı ṣaġ u selāmet
Göresin inşā'allāh bī-melāmet

Ananı babanı sağ salim, inşAllāh kınanmaksızın görürsün!"

Bu resme ḥikmet-āmīz ehl-i ḥikmet
Çoḳ itdi Vāmıḳ'a pend ü naṣīḥat

Hikmetli (ihtiyar), Vamık'a bu şekilde erdem öğretici çok öğüt nasihat verdi.

Melik Vāmıḳ ḳamusın gördi maᶜḳūl
Dil ü cānile cāndan itdi maḳbūl

Melik Vamık hepsini mantıklı buldu, can u gönülden kabul etti.

91a Tesellī buldı oldı ḫāṭırı şād
Yüki yeynildi ġamdan oldı āzād

Teselli buldu, gönlü şenlendi, yükü hafifledi üzüntüden kurtuldu.

İrişdi vaḳt-i vaḥdet ᶜālem-i ḫᵛāb
Ḳomadı tende ḳuvvet dīdede tāb

Birlik saati geldi, uyku alemi tende kuvvet gözde ışık bırakmadı.

[175] "ġıll u ġışş" (her ikisi de şeddesiz yazılmış).

Mübārek gözlerine geldi uyḫu
Ki uyḫu görmezidi ol melek-ḫū

O melek huylunun (epeydir) uyku girmeyen mübarek gözlerine uyku geldi.

Ḥużūra vardı Vāmıḳ ḫalvetinde
Ṭağıldı kimse ḳalmadı ḳatında

Vamık odasında yalnız ve huzur içinde (uyudu) yanında kimse kalmadı.

Ki buldı cümle ḫalḳuñ ḳalbi selvet
Temāmet ḫᵛābe vardı ehl-i ġaflet

Bütün halkın kalbi rahatladı, herkes uykuya daldı.

Çün ol-dün gitdi geldi rūz-i ḫurrem
Uyandı uyḫusından ḫalḳ-ı ᶜālem

O gece gitti, sevinç günü geldi, herkes uykusundan uyandı.

Uyandı Dilpeẕīr ü pīr-i hüşyār
Yirinden ṭurdı ol iki vefādār

Akıllı ihtiyar ve Dilpezir uyandı, o iki vefalı insan, yerlerinden kalkıp

İrerler ḫidmet-i şāha şitābān
Ki ḫidmetde olalar bende-fermān

huzurunda emirkulu olmak, şaha hizmet etmek için koşarlar.

Bulurlar şāh maḳāmın şöyle ḫālī
Yirinde yoḳ göñülde var ḫayāli

Şahın yerini boş bulurlar. Gönülde hayali var (ama) yerinde (cismi) yok.

Aradan kendü gitmiş cāme-ḫ[ᵛ]āb boş
Yatur yorġan anı ḳılmış der-āġūş

Gece giysisinin içi boş onu saran yorgan (onsuz) yatıyor.

Görürler ḳapular cümle muḳaffal
Kimesne ṣunmamış hīc bir çöpe el

Bütün kapıların kilitli olduğunu görürler. Kimse bir çöpe el atmamış.

Taᶜaccüb ḳıldılar idüb teᵓemmül[176]
Bu ḳudret işe irmedi taᶜaḳḳul

Şaşırıp iyice düşündüler, bu olağanüstü işe akıl ermedi.

Ḥakīm āḫir eyitdi varise bu
Yā perrī fiᶜlidür yā siḥr-i cāẕū

Hakim sonunda "Olsa olsa bu peri işi veya cadı sihridir." dedi.

Ki Behmen bize itmişdi ḥikāyet
Melik Vāmıḳ'dan olmışdı rivāyet

"Çünkü Behmen bize anlatmış, Melik Vamık'tan nakl etmişti:

İki perrī anuñla āş-nādur
Gehī yār-ı muṣāḥib geh cüdādur

Onun iki peri arkadaşı varmış, bazen sohbet eder (görüşürler), bazen ayrılırlarmış.

91b Meger anlar olubdur şāha hem-rāh
Gidübdür anlaruñile şehenşāh

Belki onlar şaha yoldaş olmuştur, şah onlarla gitmiştir."

Ümīẕin kesdi bir cāndan iki cān
Didiler ṣabr olur bu derde dermān

İki can bir can (Vamık)tan ümit kesti, "Bu derde derman sabretmektir." dediler.

Eyitdi Dilpeẕīr'e pīr-i ᶜāḳıl
Gerekdür olmayavuz bunda ġāfil

Akıllı ihtiyar Dilpezir'e "Bu konuda gözü kapalı davranmamalıyız." dedi.

[176] Kelimenin hemzesi yazılmamış.

Eger vâḳıf olursa Tūr-ı bed-ḫū
Getürür başa ġavġā cāna ḳayġu

"Eğer huyu bozuk Tür anlarsa başımıza kavga, canımıza kaygı getirir.

Gerekdür baş yaraġını görevüz
Ḳafesden murġ-ı cānı ḳurtaravuz

Asıl yapılması gerekeni yapıp can kuşu (Behmen)nu kafesten kurtarmalıyız."

Çü pīrüñ Dilpeẕīr aldı cevābın
Gözinden dökdi pīre ḥasret ābın

Dilpezir, ihtiyarın cevabını duydu, ona gözünden hasret yaşları döktü.

Didi iy pīr-i ḥikmet ṭurmaġ olmaz
Belāyı kişi ṣatun almaġ olmaz

"Ey erdemli ihtiyar durmak olmaz, insan belayı (kendi eliyle) satın almak olmaz.

Çü Vāmıḳ çıḳdı elden gitdi Behmen
Kim ayrıldı yirinden cānile ten

Vamık elden çıktı, Behmen gitti; sanki can ve ten yerinden ayrıldı.

Ḥarām oldı bize bu mesken-i būm
Vaṭandan Ḥaḳ Taᶜālā ḳıldı maḥrūm

Bu (virane) baykuş evi bize haram oldu, Hak Taala (bizi) vatandan yoksun etti.

Ḳoyalum şerri bunda ḫayr idelüm
Cihān milkin ser-ā-ser seyr idelüm

Şerri burada bırakıp hayır işleyelim, dünyayı baştan başa gezelim!

Gezelüm ᶜālemi virince cānı
Bulınca Şāh Vāmıḳ'dan nişānı

Can olan Şah Vamık'ın izini buluncaya kadar gezelim!

Umaruz kim müyesser ide Ḫālıḳ
Görüne gözlere dīdār-ı Vāmıḳ

Allāh'ın gözümüze Vamık'ın yüzünü görmeyi nasip etmesini umarız."

El alub birbirile itdiler ᶜahd
ᶜÖmür yār olduġınca ideler cehd

Tokalaşıp, ömür vefa ettikçe gayret etmek üzere sözleştiler.

Nekim gelürse başa eyü yatlu
Göreler her ne ise acı ṭatlu

Başa iyi kötü ne gelirse, acı olsun tatlı olsun onu görmek üzere,

Cihānı geşt idüb ᶜibret göreler
Zemīni seyr idüb ḥikmet göreler

dünyayı gezip ders almak, yeryüzünü dolaşıp ilahî sebepleri görmek üzere

92a Müheyyā itdiler ol gün yaraġı
Seḥer-gehden götürdiler ayaġı

o gün hazırlık yapıp, seher vaktiyle beraber ayaklandılar.

Geh ac geh ṣusuz u geh zār u ḫaste
Sefer zaḥmetlerinden dil şikeste

Zaman zaman aç susuz, gözü yaşlı, hasta, yolculuk sıkıntılarından gönlü yaralı

Gice gündüz giderler ḫōr u ġam-nāk
Sürüb ḫāke ayaklar yüzlere ḫāk

gece gündüz aciz, üzüntülü, yere ayak, yüze toprak sürerek giderler.

Bu resme elli gün diñlenmediler
Ṭurub bir arada eglenmediler

Bu şekilde elli gün bir yerde durup dinlenmediler.

Meger elli birinci gün seḥer-gāh
Ḫorāsān taḫtına irgürdiler rāh

Ellibirinci gün şafak vakti yolları Horasan topraklarına vardı.

Göründi gözlerine şehr-i Hirī
Sevindürdi Ḥakīm [ü] Dilpeẕīr'i

Hiri şehrinin gözlerine görünmesi Hakimi ve Dilpezir'i sevindirdi.

O gün āheste āheste sürerler
Şeb-i hengām irüb şehre irerler

O gün (atlarını) yavaşlatırlar, geceleyin şehre varırlar.

İderler şehr ucında bir dem ārām
Ḳonuḳ yirin ararlar irdi aḫşam

Şehrin girişinde biraz dinlenir, akşam olduğunda kalacakları bir yer ararlar.

Görürler anda bir vīrāne mesken
Kim olmış bir güher[177] küncine medfen

Orada, bir köşesinde inci (Azra)nın kaldığı yıkıntı halinde bir ev görürler.

Felekler kāḫı gibi köhne bir ev
İdinmiş anı menzil bir meh-i nev

Feleğin köşkü gibi eski bir ev, yeni ay (Azra) onu konak edinmiş.

Cemālinden münevver olmış ᶜālem
Naẓīrin görmemiş ᶜālemde ādem

Yüzünden dünya ışıklanmış, dünyada insan benzerini görmemiş(tir).

Meger kim mesken-i ᶜAẕrā idi ol
Kim ol cān u cihāna cāyidi ol

Meğer orası cana ve cihana mesken olan Azra'nın kaldığı yermiş.

Meh ol meskende ḳılınışdı iḳāmet
İderdi dün ü gün ṣabr u ḳanāᶜat

Ay o eve yerleşmişti, gece gündüz sabrediyor ve yetiniyordu.

Çü bunlar gördi ol serv-i ḫırāmı
Varub ᶜizzetle virdiler selāmı

Bunlar o nazla salınan serviyi görünce varıp saygıyla selam verdiler.

Eyitdiler ġarībüz zār u mehcūr
Ayaḳda ḳalmışuzdur ᶜāciz ü ḫ(ᵛ)ōr

"Garibiz, gözü yaşlı ve hasret, çaresiz ve sersefil ortada kaldık." dediler.

92b Bu çarḫuñ gerdişinden bī-ḳarāruz
Şikeste-dil perīşān-rūz-gāruz

"Bu çarkın dönüşünden kararsız, gönlü yaralı ve nerde akşam orada sabahçı olduk.

Ayaḳ tozıyla şehre şimdi irdük
Biḥamdillāh ki evvel sizi gördük

Ayağımızın tozuyla şehre yeni geldik. Hamdolsun ki önce sizi gördük.

Bu gice luṭf idüñ iy şāh-ı ḫūbān
Ḳabūl eyleñ olalum sizde mihmān

Ey güzeller şahı bu gece lütfen bizi kabul edin size misafir olalım.

Seḥer-gāh olavuz yola revāne
Esen ḳaluñ siz iy ḫūb-ı zemāne

Seher vakti yola düşeriz ey zamanın güzeli siz de (o zaman) esen kalın!"

İşitdi anı ᶜAẕrā-yı dil-efgār
Añub derdi derūnın ağladı zār

Gönlü yaralı Azra onu işitti, gönül derdini anıp hıçkırarak ağladı.

Selāmı ağlayuraḳ ol ḳamer-ruḫ
Aluḃ bin ᶜizzetile virdi pāsuḫ[178]

O ay yanaklı selamı ağlayarak alıp saygıyla cevap verdi.

---

[177] "gevher" şeklinde yazılmış.
[178] "bāsuḫ" şeklinde yazılmış.

Didi ḫōş geldüñüz biz de ġarībüz
Cihān leẕẕetlerinden bī-naṣībüz

"Hoş geldiniz biz de yabancıyız, dünya nimetlerinden fukarayız." dedi.

Ṭurub bunlara yer gösterdi bānū
Sevindi ḫidmet eyledi ḳıvanu

(Azra) hanım kalkıp bunlara yer gösterdi, sevinip haz duyarak hizmet etti.

Ṭaᶜām ḳaydını gördi mā-ḥażardan
Getürdi her nekim var ḫuşk u terden

Evde olanlardan yemek hazırlığı gördü, kuru yaş yiyecekten ne varsa getirdi.

Didi evvel ṭaᶜām şunuñ ṭaᶜāma
Şürūᶜ eyleyesiz andan kelāma

"Önce yemeğe buyurun ondan sonra söze halinizi anlatırsınız." dedi.

Naṣīb oldukça ol ḫᵛānı[179] yidiler
Duᶜā eylediler şükrin didiler

O yemekten ne kadar nasipse o kadar yediler dua edip şükrettiler.

Giderdi perde yüzden Māh-ı Naḫşeb
Söze başladı ᶜAẕrā-yı şeker-leb

Nahşeb Ay'ı, şeker dudaklı Azra yüzünden perdeyi kaldırdı, söze başladı.

Didi evvel Ḥakīm'e iy ḫired-mend
Buyuruñ güş idelüm bir niçe pend[180]

Önce Hakim'e "Ey bilge, biraz öğüt verin dinleyelim." dedi.

Ḫaber virüñ bize aḥvāliñüzden
Ġarīblıḳ ilde geçen ḥāliñüzden

"Bize gurbette geçen halinizden durumunuzdan haber verin.

Ne yirlerden gelüb ḳande gidersiz
Cefālar nūş idüb ḳanlar yudarsız

Nerelerden gelip nereye gidersiniz, sıkıntılar içip kanlar yutarsınız?

93a Bu ġurbetde ne ḥāṣıl oldı ḥiṣṣe
Beyān idüñ nedür şādī vü ġuṣṣa

Şu gurbetten payınıza ne düştü, sevinç ve elem(iniz) neydi anlatın!"

İcāzet buldı çün söze seḫun-sāz
Söze başladı pīr-i nükte-perdāz

Sözü dinlenir (Hakim) sırayı aldı, nükteci ihtiyar söze başladı.

Didi bir bendeyin yolumda ṣādıḳ
Ṭabībüm ṣanᶜatum içinde ḥāẕıḳ

"İşime bağlı bir köleyim, doktorum sanatımda ustayım." dedi.

Şeh Arslan kim emīr-i Naḫcüvān'dur
Güşāde-ḫāṭır u ḫoş-dil cüvāndur

"Nahcüvan beyi Arslan Şah açık kalpli ve gönlü hoş bir gençtir.

Bu serv-i lāle-ruḫ anuñ ḳızıdur
Saᶜādet burcı üzre ıldızıdur

Bu lale yanaklı servi onun kızıdır, (onun) mutluluk burcu üzerinde yıldızıdır.

Kim adı Dilpeẕīr-i dil-güşādur
Güzellik ās-mānında Hümā'dur

Adı gönül açan Dilpezir'dir, güzellik göğünde Hüma'dır.

Şeh Arslan'uñ olurduḳ ḫidmetinde
Sürerdük pād-şāhlıḳ devletinde

Şah Arslan'ın hizmetinde bulunur (onun) devletinde padişahlık sürerdik.

---

179 "ḫūnı" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.
180 "bend" şeklinde yazılmış.

Gice gündüz iderdük ᶜİş ü ᶜişret
Bulurduḳ şevḳ-i şādī ẕevḳ-i ṣoḥbet

Gece gündüz yiyip içip eğlenirdik, memnunluk coşkusu, sohbet zevki bulurduk.

Bu resmile sürerken rūz-gārı
İşit gör neyledi taḳdīr-i Bārī

Bu şekilde vakit geçirirken Allāh'ın takdiri ne yaptı dinle bak!

Meger Çīn pād-şāhı Şāh Ṭaymūs
K'ider begler işiginde zemīn būs

Beğlerin eşiğinde yer öptüğü Çin padişahı Şah Taymūs,

Şehenşāh-ı serīr-i heft-kişver
Bugün ḥükminde fermān baḥrile ber

bugün kara ve denizlerin hükmüne boyun eğdiği dünya tahtının şahı (Taymūs'),

Bir oġul virmiş aña Ḥaḳ Taᶜālā
Cemālile aña ḳılmış tecellā

Ona Hak Taala bir oğul vermiş, güzellik sıfatını yansıtmış.

Yaḳar meh ḥüsn-i mihrinden çırāġı
İder kendü fürūġından ferāġı

Ay onun güneşinin güzelliğinden mum yakar, kendi parlaklığından vazgeçer.

Müvecceh pür-uṣūl ü pür-yaraşıḳ
Muḥibler pād-şāhı adı Vāmıḳ

Her yönü birbirine uyumlu, sevenler padişahı, adı Vamık.

Görür bir yirde bir ṣūret yazılmış
Yazılınca nice cānlar ezilmiş

Bir yerde yapımında canların özendiği (anlaşılan güzel) bir resim görür.

93b Olunmış ḥall altunile taḥrīr
Dinilmiş luṭfile kim işbu taṣvīr

Altın suyuyla çizilmiş, güzel bir yazıyla denilmiş ki 'bu resim

Güzeller şāhı ᶜAẕrā peykeridür
Perī-peykerlerüñ ser-defteridür

güzeller şahı Azra'nın resmidir, peri yüzlülerin başta gelenidir.'

Görincek ṣūret-i ᶜAẕrā'yı Vāmıḳ
Olur cān u göñülden aña ᶜāşıḳ

Vamık Azra'nın resmini görünce can u gönülden ona aşık olur.

Bıraġur tācı başdan taḫtı gözden
Ferāġat eyler andan ġayrī sözden

Tacı baştan bırakır tahtı gözden (düşürür), ondan başka söz konuşmaz (olur).

Cihān leẕẕetlerini eyleyüb terk
Muḥabbet ḳuşaġını ḳuşanub berk

Dünya zevklerini terk edip sevgi kuşağını sıkı kuşanır.

Girüb meydān-ı ᶜışḳa ṭob ider baş
Geçer begligden olur rind ü ḳallāş

Aşk meydanına girip başını top eder, beğlikten vazgeçip rind ve ayyaş olur.

Ḳoyub şehrini ṭutmış ġurbete yüz
Geçüb ᶜizzetden urmış miḥnete yüz

Şehrini bırakıp gurbete yönelmiş ağırlanmaktan vazgeçip sıkıntıya yüz tutmuş.

Yanınca bir muṣāḥib yār-ı ṣādıḳ
Ḳamu işde münāsib hem muvāfıḳ

Yanınca sohbet ettiği her işe yatkın ve kafadengi gerçek bir dost.

Hüner-perver hüner-mend adı Behmen
İçi ṭaşı kemālile müzeyyen

hüneri seven, hünerli (biri), içi dışı olgunlukla süslü, adı Behmen.

Bahāda Cem bahādırlıḳda Rüstem
ᶜAdilde Kisrā cömerdlikde[181] Ḥātem

Görkem bakımından Cem, yiğitlikte Rüstem, adalette Kisra, cömertlikte Hatem.

Bile biñ pehlüvān er ceng-cūyān
Mübāriz her birisi merd-i meydān

Birlikte bin tane savaşa susamış, her biri yiğit, dövüşçü pehlivan.

Çıḳub ceyşile[182] Çin'den ol büt-i Çīn
maṭlaᶜından māh u Pervīn

O Çin putu, ay ve Pervin'in doğudan yük- Nitekim
selmesi gibi askerle Çin'den çıkıp

Ser-ā-ser seyr ide[r] rūy-i zemīni
Bulınca ol nigār-ı nāzenīni

o nazlı sevgiliyi buluncaya kadar baştanbaşa yeryüzünü gezer.

Cihānı seyr iderken ḳudretu'llāh
Yolın Rī milkine irgürdi nāgāh

Cihanı gezerken Allāh'ın takdiri yolunu ansızın Ri ülkesine ulaştırdı.

Gelüb arslan yatağın eyledi yurt
Ağıl idindi bir ṣaḥrāyı ol ḳurt

Gelip arslanın yatağını yurt edindi, o kurt bu ovayı koyun ağılı belledi.

94a İşitdi bebri Arslan ḳarşu vardı
Ṭutuşdı cenge girdi niçe urdı

Canavarı duyan arslan karşı geldi, savaşa girdi, çok vuruştu.

Urub zaḫmı boyadı anı zehre
Alub biñ ḥīle birle geldi şehre

Yaralayıp onu zehre boyadı, hileyle alıp şehre geldi.

Ṭutub Arslan'ı Behmen çekdi bende
Şehüñ derdine dermān buldı bende

Behmen, Arslan'ı tutup zincire vurdu, şahın derdine bende derman buldu.

İçürdüm Vāmıḳ'a tiryāk-i ekber
İfāḳat buldı bir miḳdār o server

Vamık'a panzehir içirdim, o yiğit biraz iyileşmeye yüz tuttu.

Henüz ṣıḥḥat irişmedin kemāle
İrişdi ṭāliᶜ-i devlet zevāle

Henüz tam iyileşmeden devlet güneşi (yeniden) battı.

Fireng'den çıḳdı bir kāfir adı Tūr
Firengistān'a sulṭānidi meşhūr

Frenk'lerin içinden Tür isimli bir kafir çıktı. Frengistan'ın tanınmış sultanıydı.

Gelüb yir gök götürmez leşkerile
Pür eyledi cihāñı ejderile

Yer gök götürmez askeriyle gelip cihanı ejderhayla doldurdu.

Severdi Dilpeẕīr'i cān u dilden
Niçe kez istemişdi atasından

Dilpezir'i can u gönülden severdi, bir çok kez babasından istemişti.

Murāda irmeyüb ḳalmışdı ḥayrān
Bu kez bend olduğın işitdi Arslan

Arzusuna kavuşamamış (ne yapacağını) şaşırmıştı, Arslan'ın yakalandığını duydu.

Alub fetḥ itdi ḍarbī Naḫcüvān'ı
Esīr eyledi Behmen pehlüvānı

Nahcüvan'ı güç zoruyla aldı. Yiğit Behmen'i esir etti.

---

[181] "cevmerdlikde" şeklinde harekeli.
[182] "cīşile" şeklinde harekeli.

İkimüz Dilpeẕīrile nihānī
Ḫalāṣ itdük gücile pehlüvānı

Dilpezir ile birlikte güçlükle gizlice kurtarıp

Biz alduḳ Vāmıḳ'ı ḳaçduḳ ḥiṣāra
Biḥamdillāh ki düşmedük şikāra

Vamık'ı alarak kaleye kaçtık, hamdolsun ki tuzağa düşmedik.

Tevekkül eyleyüb ol gün Ḫudā'ya
Yitişdürdük emīri Dilgüşā'ya

O gün Allāh'a dayanıp beği Dilgüşa'ya yetiştirdik.

Gice ol yirde yatduḳ çin seḥer-gāh
Yatağında bulunmadı şehenşāh

Gece orada yattık sabah erkenden şahlar şahını yatağında bulamadık.

Araşdurduḳ cihānı itdük iḳdām
Bulunmadı dönüb nāçār u nā-kām

Cihanı arayıp çok gayret ettik, bulunmadı, arzumuza kavuşamadan çaresiz dönüp

94b Olub teslīm-i küllī her ḳażāya
Rıżā virdük dil ü cāndan rıżāya

(Allāh'tan) her gelene bütün bütün teslim olup (O'nun) isteğine boyun eğdik.

Muḳarrer aña itdük ittifāḳı
ᶜÖmürden her nekim ḳaldıysa bāḳī

Sağlam bir şekilde ona bağlandık. Ömürden geriye ne kaldıysa

Seyāhatda geçe ger ḫayr eger şer
Görevüz her nekim oldı muḳadder

eğer hayır eğer şer seyahatta geçsin, (arayalım) bakalım kaderimizde ne var (dedik).

Niçe gündür gezerüz rāḥ-ı bī-rāh
Yitişdük ḫidmeṭe elḥamdülillāh

Günlerdir o yol senin bu yol benim gezeriz, hamdolsun (sonunda) huzurunuza vardık.

Müşerref olduḳ iy ḫurşīd-i tābān
Ḥużūruñda ḳazanduḳ ṣohbet-i cāñ

Ey parlak güneş, onurlandık, karşınızda can sohbeti elde ettik.

Cefā-yı dehr-i dūndan müstemendüz
Ṣafā-yı ṣohbetüñden behre-mendüz

Alçak dünyanın eziyetinden çaresiz kaldık, (iyi ki) güzel sohbetinizden nasiplendik.

Hemīşe devletile müstedām ol
Serīr-i ᶜizzete ṣāḥib-maḳām ol

Devletinle ebedi ol, yücelik tahtında makam sahibi ol!

Unutmañuz duᶜādan biz faḳīri
Ümīẕ oldur bulavuz ol emīri

Biz fakiri duada unutmayın, o şahı bulacağımıza ümitliyiz."

Temām itdi sözini pīr-i ḥikmet
Yüz urdı yire itdi ᶜöẕr ü ᶜizzet

Yaşlı bilgin sözünü bitirdi, yere yüz sürüp özür dileyip saygıda bulundu.

Çü pīrüñ sözini ᶜAẕrā idüb gūş
Birez şekker birez zehr eyledi nūş

Azra ihtiyarın sözünü dinleyip biraz şeker biraz zehir yedi.

Şeker oldur añıldı Vāmıḳ adı
Ḥalāvetde şekerden ṭatlu dadı

Vamık'ın adının anılması şeker idi. (Hatta) lezzetçe şekerden tatlıydı.

Zehirden acıdur k'olmış zehir-nāk
İşitdi anı itdi zehresin çāk

(Vamık'ın) zehirlenmesi zehirden acıydı. (Azra) onu işitince ödü koptu.

Şu deñlü nergisinden dökdi ḫūn-āb
Ser-ā-ser yiryüzini itdi ᶜunnāb

Nergislerinden o kadar kanlı yaş döktü ki yeryüzünü baştanbaşa dikenli çiğde etti.

Yıḳıldı yire ol serv-i ḳabā-pūş
Ṭağıldı ᶜaḳlı yatdı deng ü bī-hūş

Kaftan giysili servi yere yıkıldı, aklı dağıldı, sersem ve baygın yattı.

Ḥakīm ol cān ṭabībin gördi bīmār
Eyitdi Dilpeẕīr'e iy vefādār

Hakim, o can doktorunu hasta görünce, Dilpezir'e "Ey vefalı!" dedi.

95a Bize ḫışm ideli bu çarḫ-ı bī-dād
ᶜAcebdür olmaduḳ bir laḥẓa dil-şād

"Bu zalim felek bize öfkelendiğinden beri, tuhaftır bir an (bile) mutlu olmadık.

Bize ḫōd kendü derdümüz yiterdi
Ḳażā yayı ḳader oḳın atardı

Bize bizzat kendi derdimiz yeterdi. kaza yayı kader okunu atardı.

Ġarīblıḳ ilde bu da ne belādur
Bu miskīn de ne derde mübtelādur

Yaban elde bu ne belaydı, bu zavallı da hangi derde tutulmuş?"

Bu kerre Dilpeẕīr itdi figānı
Yire indi gözinden bağrı ḳanı

Bu defa Dilpezir feryat etti, ciğerinin kanı gözünden yere aktı.

Yüzin yüzine urdı ḳıldı zārı
Ḳocub cān gibi yatdı ol nigārı

Yüzünü (Azra'nın) yüzüne sürdü ağladı, o put gibi güzele sarılıp can gibi yattı.

Ḥakīm ezdi gülābile nebātı
İçüb ol ġonçe-leb buldı ḥayātı

Hakim gülsuyu ve bitki ezdi, o gonca dudaklı içip cana geldi.

Açub nergislerini ol yüzi gül
Figāna başladı yine çü bülbül

O gül yüzlü nergis (göz)lerini açıp bülbül gibi yine feryada başladı.

Yaḳın oldı düşeydi ḫançerine
Fidā ser eyleyeydi serverine

Az kaldı ki hançeri kapıp şah için canını feda ede.

Yine ṣabr eyledi dirdi özini
Gözini açdı cemᶜ itdi sözini

Yine sabretti, kendini toparladı, gözünü açıp sözünü toparladı.

Ḥakīm'üñ ayağına düşdi dilber
Dürüb ᶜarż itdi ḥālin ol füsūn-ger

O büyüleyen güzel (Azra), Hakim'in ayağına düştü, toparlanıp durumunu anlattı.

Didi biñ luṭfile iy pīr-i ḥikmet
Yaḳīn bildüm ki irdi cāna ṣıḥḥat

Bin güzellikle "Ey yaşlı bilgin!" dedi. "İyice anladım ki iyileştim.

Ḳaçan bir ḫasteye ṣağlıḳ ola ṭuş
Gelür dirler ḥakīmi ḳapuya ḫōş

'İyi olacak hastanın ayağına doktor gelir.' derler.

Oñulmaz derdüme dermān yitişdüñ
Ḥaḳīḳat sen baña Loḳmān yitişdüñ

İyileşmez derdime derman oldun, gerçekten sen bana Lokman olup yetiştin.

Ḫıżır mısın içirdüñ āb-ı ḥayvān
Yā ᶜĪsāsın ki virdüñ cismüme cān

Hızır mısın hayat suyu içirdin veya İsa (olmalı)sın ki (ölü) cismime can verdin.

Ḫaber virdüñ baña cān maṭlabından
İçürdüñ cāmı cānān meşrebinden

Bana canımın arzusundan haber verdin, sevgilinin mahzeninden şarap içirdin.

95b Sözüñden āñladum derde devāyı
Oḳut ḳanūnile baña şifāyı

Sözünden derdimin dermanını anladım, bana şifayı (Vamık'ı) yöntemine göre okut!

Bu gün derd ehli minhācın beyān it
ᶜİlācın derd-mendlerüñ ᶜıyān it

Bu gün dertlilere çıkış yolunu göster, ilacını söyle!"

Ḥakīm ü Dilpeẕīr çün gördi anı
Ne vechile yaḳar odlara cānı

Hakim ve Dilpezir onun canını nasıl ateşlere yaktığını görünce

Göyündi özleri aña begāyet
Teraḥḥum eylediler bī-nihāyet

içleri oldukça yandı çok acıdılar.

Açub ağzın ṭabīb-i ᶜİsevī-dem
Didi iy cān-ı ᶜālem faḫr-ı ādem

İsa nefesli doktor ağzını açıp "Ey alemin canı, insanların övüncü," dedi.

Buyur iy ḳadd-i serv ü ḫaddi lāle
Nedendür bu fiğān u āh u nāle

"Ey servi boylu, lale yanaklı bu feryat, ah edip inleme, söyle nedendir?

Boyaduñ dūd-ı āhile cihānı
Oda yaḳduñ zemīn ü ās-mānı

Dünyayı ahının dumanıyla boyadın, yeri göğü ateşe yaktın."

Uyandı uyḳudan ṣan verd-i ḫufte
Ṣafādan ğonçesin ḳıldı şüküfte

Sanki uyumuş gül uykudan uyandı, neşeden tomurcuğunu açtı.

Geh ağlayub gehī feryād iderek
Gelüb gāh ᶜaḳlı gāh yine giderek

Bazen ağlayıp bazen feryat ederek, bazen aklı başına gelip, bazen bayılarak

Didi derdile iy faḫr-ı eṭıbbā
Sözüñdür ölmişe nuṭḳ-ı Mesīḥā

dertlenerek "Ey tabiplerin övüncü sözün ölmüşe İsa'nın seslenişidir." dedi.

Sorarsañ sergüzeştümden ḫaberler
Diyem bir bir oda yana cigerler

Maceramdan soruyorsan, bir bir anlatayım (da) ciğerler ateşe yansın!

Benem ol ᶜāşıḳ-ı şeydā-yı pür-derd
Gül-i nesrīn gib'oldı ruḫlarum zerd

O dert dolu aşık benim. yanaklarım nesrin çiçeği gibi sarardı.

Benem ol ṣāḥib-i taṣvīr-i dil-keş
Ki ṣaldum Vāmıḳ'uñ cānına āteş

Vamık'ın canına ateş düşüren o çekici resmin sahibi benim.

Benem ol şūḫ u şengül fitne-engīz
Benem cān ḫirmenine āteş-engīz

O cilveli ve güleryüzlü fitne çıkaran can harmanına ateş veren benim.

Benüm şeklümdür ol bezdeki ṣūret
Ki üstād aña çoḳ ḫarc itdi ṣanᶜat

Kumaştaki, ustanın oldukça sanat göstererek hazırladığı resim benim resmimdir,

96a Sebeb bu oldı naḳş olmağa taṣvīr
Ḥarīr üstine üstād itdi taḥrīr

İpek kumaşın üzerine üstadın resim çizmesine sebep şuydu:

Atam Ġaznī'de şāhidi mükerrem
Melik Şāh'idi adı şāh-ı aᶜẓam

Babam, Gazni'nin ulu, saygıdeğer padişahı Melik Şah'tır.

Ḫudā virmişdi aña tāc u devlet
İderdük devletinde ᶜīş ü ᶜişret

Allāh ona taç ve devlet vermişti. Onun devletin(in gölgesinde) yiyip içip eğlenirdik.

Meger meclis içinde nāgehānī
Añarlar medḥ idüben ol cüvānı

Bir keresinde mecliste ansızın o delikanlıdan medhederek bahsettiler.

Didiler Çīn ilinden ṭoġdı bir māh
Virür cān yüzini kim görse nāgāh

'Çin ilinden bir ay doğdu, yüzünü kim görse apansız can verir.' dediler.

Güneş gibi cihāna rūşen oldı
Cemāli pertevi dünyāya ṭoldı

Güneş gibi cihana parıldadı, yüzünün nuru dünyaya doldu.

Anuñ ṣīt-ı ṣadāsı irdi semᶜe
Yitişdi pertevinden cāna lemᶜa

Onun yankılanan şöhreti kulağıma geldi, nurundan can(ım)a parıltı ulaştı.

Görinmedin gözüme ḥüsn-i Vāmıḳ
Gözümden öñ ḳulaġum oldı ᶜāşıḳ

Vamık'ın güzelliğini görmeden, 'Gözümden önce kulağım aşık oldu'.

Cihāñuñ varlıġını yoġa ṣaydum
Ḳodum ᶜaḳlı vü fikri ᶜışḳa uydum

Dünya malını hiçe saydım, aklı fikri bıraktım aşka uydum.

Çü gördüm yoḳ viṣālinden naṣībüm
Gelüb itmez devā derde ṭabībüm

Kavuşmaktan nasibim olmadığını, (gerçek) doktorumun gelip derdime deva olmadığı görünce

Didüm ben baña ṣabr itmeñ gerekdür
İdemezseñ sefer it yigirekdür

kendi kendime 'ya tahammül ya sefer' gerekir' dedim.

Çü ṣabr itmege ḳalmadı mecālüm
Bilüm şaşdı mükedder oldı ḥālüm

Sabr etmeye mecalim kalmayınca aklım şaştı halim perişan oldu.

Sefer yayı gibi bilüm büküldi
Ünüm oḳ gibi göklere dikildi

Sefer yayı gibi belim büküldü, sesim ok gibi göklere dikildi.

Yüregüm ḫançer-i derdile yardım
Süñü-veş yalmanub dilüm çıḳardum

Yüreğimi dert hançeriyle yardım, süngü gibi yalanıp dilimi çıkardım.

İdüb cānum kemān-ı ᶜışḳa ḳurbān
Çalındum her yaña çün tīġ-i ᶜuryān

Canımı aşk yayına kurban edip, yalın kılıç gibi her tarafa çalındım.

96b Kemend gibi perīşān oldı ḥālüm
Mecālüm eksilüb artdı zevālüm

Halim kement gibi perişan oldu, gücüm azaldı, tükendim.

Yed-i ḳudret ḳażā ḳavsına ḳullāb
Urub oḳ gibi beni itdi pertāb

Kudret eli kader yayına çengel takıp ok gibi beni uzağa düşürdü.

Havaya yiltenüb perrān u ḥayrān
Giderin döne döne zār u giryān

(Ok gibi) havaya yeltenip kanatlı ve şaşkın döne döne ağlayıp inleyerek giderim.

Zihī devlet eger irem nişāna Zihī nekbet düşem ḳalam yābāna	*Hedefe varırsam ne güzel talih, yabana düşüp kalırsam ne talihsizlik.*
Ḳoyam yāruñ yoluñda ṭobraġa yüz Yüzüm üzre cihān milkini düpdüz	*Sevgili yolunda toprağa yüz koyayım, yüzümü baştan başa yeryüzüne süreyim.*
Ṭolanub isterem derdüme dermān Virem cān yā elüme gire cānān	*Gezip derdime derman isterim, 'ya canımı verir, ya da sevgiliye kavuşurum'.*
Ne atam bildi aḥvālüm ne ana Yürürin ḥasretile yana yana	*Anam babam halimi bilmedi. Hasretle yana yana yürürüm.*
Cihān milkinde ṭutmadum emākin Niçe gündür ki bu meskende sākin	*Dünyada bir yerde kalamadım. Bir çok gündür bu evde kalıp*
Ṭurub yol gözledürin ḥasretile Güderin rūz-gārı miḥnetile	*hasretle yol gözlerim, sıkıntıyla zaman geçiririm.*
Umardum Ḥażret-i Ḥaḳ'dan ᶜināyet Vire bir ṭoġrı yol ire hidāyet	*Hazreti Hakk'ın yardımını ve bir doğru yol göstermesini beklemekteydim.*
Hezārān çoḳ şükür maḳṣūda irdüm Sizi gördüm hemān dildārı gördüm	*Çok şükür amacıma kavuştum, sizi görmekle sevgiliyi gör(müş ol)dum.*
Biḥamdillāh ki ölmedin nişānın Bulub sizden işitdüm ad u şanın	*Hamdolsun ki ölmeden izini bulup onun adını sanını sizden işittim.*
Gelüb luṭfile itdüñüz keremler Yüzüm üstine başduñuz ḳademler	*Gelip iyilikle bağışlarda bulundunuz, (lutfedip) yüzümün üzerine ayaklar bastınız.*
Ġubār-ı pāyuñuzdur gözüme nūr Sözüñüzden dil ü cān oldı mesrūr	*Ayağınızın tozu gözüme nur, sözünüz can ve gönlüme sevinçtir.*
Baña şimden girü bir laḥẓa ṭurmaḳ Ḥarām oldı bu arada oturmaḳ	*Bundan sonra bir an durmak bir yerde kalmak bana haram oldu.*
97a Çü mūmdan aldı pervāne ḫaberler Revādur oda yaḳa bāl u perler	*Pervane mumdan haberler alınca kolunu kanadını ateşe yaksa yaraşır."*
Başub baġrına öper Dilpeẕīr'i Ziyāret eyledi pīr-i münīri	*(Azra bu sözlerden sonra) Dilpezir'i bağrına basıp öper, nurlu ihtiyarla da görüşür.*
Eyitdi himmet idüñ baña yoldaş Virem cānı bu yolda oynayam baş	*"Bana yoldaş olup yardım edin bu yolda can verip başımı feda edeyim." dedi.*
Revān ṭurdı yirinden cüst ü çālāk Yalıñuz gün gibi bī-derd ü bī-bāk[183]	*Yalnız güneş gibi dertsiz ve çekinmenden derhal çarçabuk yerinden doğruldu.*

[183] "pāk" şeklinde yazılmış.

Diler ol meh ki maḳṣūd ide ḥāṣıl
Sefer burcında seyr ide menāzil

O ay yolculuk burcunda konak yerlerini geçip gayeye ulaşmak istedi.

Çü gördi anı pīr-i ḥikmet-engīz
Ṭoḳundı şuraya ṣan āteş-i tīz

Bilgili pir onu görünce sanki yakıcı ateş şuraya (kalbe) dokundu.

Ṭutuşdı şöyle kim yoḳ aña imkān
Yanub ḫākister olmayınca dermān

Öyle tutuştu ki yanıp kül olmayınca ona çare bulmanın imkanı yok.

Pes andan ehl-i ḥikmet itdi tedbīr
Didi ᶜAẕrāya ᶜizzet eyleyüb pīr

Ondan sonra yaşlı bilge bir çare düşündü. saygıyla Azra'ya dedi ki:

Özüñdür cümle derd ehline dermān
Sözüñdür mürde cisme şübhesüz cān

"Bizzat sen bütün dertlilere dermansın, sözün şüphesiz ölü cisimlere candır.

Bu çarḫuñ bir ᶜacāyib ᶜādeti var
Ki her bir nesnenüñ bir sāᶜati var

Bu feleğin acayip bir adeti var, 'her şeyin bir saati var.'

İrincek vaḳt [ü] sāᶜat iy güher-pāş[184]
Olur yāḳūt-ı aḥmer bir ḳara ṭaş

Ey mücevher serpen, vakti saati gelince bir kara taş kırmızı yakut olur.

Olur ṣabrile iy şūḫ u şeker-ḫand
Çiçekden şehd-i fāyıḳ ḳarğıdan ḳand

Ey hareketli, ve şeker çiğneyen güzel,sabırla çiçekten kaliteli bal,kamıştan şeker olur.

Gerekdür şimdi bir dem ṣabr idesin
Gerekmez ṭatlu cāna cebr idesin

Şimdi biraz sabr etmen gerekir, tatlı canına yüklenme!"

Buyurmış nitekim ḥallāl-i müşkil
Deminde ṣabr u eyyāmında taᶜcīl

Her zorluğu çözen (Allāh) yerine göre sabır yerine göre acele etmeyi buyurmuştur.

Ṣabır vaḳtidür ivme iy semen-ber
Taḥammül it seferde var ḥaẕerler

Ey yasemin göğüslü sabır vaktidir acale etme, bekle (şu an) yolculuktan kaçın!

97b Naṣīḥat gevherin gūşuñda der-gūş
İdüb pend ü naṣīḥat eylegil gūş

Nasihat mücevherini kulağında küpe edip öğüdü nasihatı tut!

Biz iki kişiyüz terk-i ser itdük
Bu yolda cān yaḳub ḫākister itdük

Biz iki kişiyiz, başımızdan geçtik, bu yolda canımızı yakıp kül ettik.

Sikender gibi seyr idüb cihānı
Araruz āb-ı ḥayvāndan nişānı

İskender gibi cihanı gezip, hayat suyunun izini ararız.

Görünince göze dīdār-ı Vāmıḳ
Bu yoldan dönmeziz iy yār-ı ṣādıḳ

Ey gerçek dost, Vamık'ın yüzünü görünceye kadar bu yoldan dönmeyiz.

Budur şimdi münāsib ḳatlanavuz
Ḫudā ḳuvvet vire ḳuvvetlenevüz

Şimdi katlanmamız uygundur. Allāh kuvvet versin, kuvvetlenelim.

---

[184] "güher-bāş" şeklinde yazılmış.

Beş on gün bu arada eglenelüm
Yorulduḳ rāḥat olub diñlenelüm

Beş on gün burada kalalım, yorulduk rahat edip dinlenelim!

Bu Ḥīrī şehridür āzāde bende
Çoḳ olur bunda āyende revende

Bu Hiri şehrinde hür olan, köle olan, gelen giden çok olur.

Gelür bunda yidi kişverden ādem
Ṣoralum her birinden zaḥma[185] merhem

Buraya dünyanın her tarafından insanlar gelir, hepsinden yaraya merhem soralım.

Bulınmaz ṣormayınca her işe rāh
Bulunur ṣormaġile Kaᶜbetullāh

Her işe sormayınca yol bulunmaz, 'sora sora kabe bulunur.'

Üçümüz biriküb el bir idevüz
Muvāfıḳ olanı tedbīr idevüz

Üçümüz bir araya gelip elbirliği edelim, uygun olanı planlayalım.

Çıḳınca dirlik elden cān bedenden
Mülāḳāt olduġınca cānile ten

Dirlik elden,can bedenden çıkıncaya kadar, can ve ten arasında uyum olduğu sürece

Ṣoravuz isteyevüz derde dermān
Görevüz her ne emr oldıysa fermān

sorup derdimize derman arayalım, (Allāh) ne buyurduysa görelim."

İşitdi anı ᶜAẕrā ḳıldı zārı
Ki zīrā yoġidi ṣabr u ḳarārı

Azra onu duyup ağladı, çünkü sabır ve dayanacak hali yoktu.

Göñüllü vü göñülsüz çār u nāçār
Ḳarār itmege ᶜAẕrā virdi iḳrār

Azra gönüllü gönülsüz, ister istemez, kalmaya razı oldu.

Birez gün anda eglendi dil-ārām
Velīkin eylemezdi göñli ārām

Gönül süsleyen (Azra), bir süre orada eğlendi, fakat gönlü rahat değildi.

98a Ṭaraldı[186] bir gün ᶜAẕrā-yı cefā-keş
Derūnından ṭutuşdı yine āteş

Sıkıntı çeken Azra bir gün bunaldı, içinde yine bir ateş tutuştu.

Tecellī itdi Vāmıḳ ᶜışḳı nāgāh
Yüzi üzre yıḳıldı eyledi āh

Ansızın Vamık'ın aşkı belirdi, yüzükoyu yıkılıp ah etti.

Düşüb ḫāk üstine ol gevher-i pāk
Yaḳasın çāk idüb sürdi yüze ḫāk

O asılzade toprağın üstüne düşüp yakasını yırtıp yüzüne toprak sürdü.

Gözin açub yine dirdi özini
Ḥakīm ayaġına sürdi yüzini

Gözünü açıp kendine geldi, Hakim'in ayağına yüz sürdü,

Elin öpdi irişdi Dilpeẕīr'üñ
Gözi yaşını gözleñ bu esīrüñ

Koşup Dilpezir'in elini öptü, "Bu (aşk) esirinin gözyaşına bakın (acıyın).

Size her işde ben itdüm iṭāᶜat
Umarın vire siz baña icāzet

Ben size her işte boyun eğdim, umarım siz (de) bana izin verirsiniz.

---

[185] "zaḥma" şeklinde yazılmış.
[186] "Ṭarıldı" şeklinde harekeli.

Virem ben cānı yārum istemekde
Gice gündüz nigārum istemekde

Gece gündüz yarimi, put gibi güzel sevgilimi isteyerek öleceğim.

Ki zīrā göñlüm ansuz itmez ārām
Dil-ārām olmasa itmez dil ārām

Çünkü gönlüm onsuz rahat değil, gönül rahatlatan olmayınca gönül rahat etmez."

Ḥakīm ü Dilpeẕīr ol ḥāli gördi
Oturmadı ayağ üstine ṭurdı

Hakim ve Dilpezir bu durumu görünce oturmayıp ayağa kalktılar.

Didiler iy gül-i bāğ-ı leṭāfet
Yüzüñdür maṭlaᶜ-ı ṣubḥ-ı saᶜādet

"Ey incelik bahçesinin gülü, yüzün mutluluk sabahının doğusudur." dediler.

Güle gülmek gerek gülmeñ gereksin
Gözün yaşın yuyub silmeñ gereksin

"Güle gülmek yakışır gülmelisin, gözünün yaşını silmelisin.

Niçe bülbül gibi efğān idersin
Niçe derdile bağruñ ḳan idersin

Bülbül gibi çok feryat ediyorsun, hep dertle bağrını kan ediyorsun.

Yanuñca baş u cān terkin uralum
Cebīne her ne yazıldı görelüm

Seninle birlikte başımızı ve canımızı terk edelim, alnımıza ne yazıldı görelim.

Göñül āyinesinden sil ğubārı
Yiter eyle figān u āh u zārı

Gönül aynasından tozu sil, feryadı, ağlayıp sızlamayı bırak.

Cefāyı eyleyelüm cāna tūşe
Cihānı seyr idelüm güşe güşe

Sıkıntıyı canımıza azık yapalım, dünyayı köşe bucak gezelim."

98b Semen-ber bu ḫaberden oldı dil-şād
Ṣafādan raḳṣa girdi serv [ü] şimşād

Yasemin göğüslü bu haberden hoşnut oldu sevinçten servi ve şimşat dansa başladı.

Yirinden ṭūrdı ol serv-i ḫırāmān
Hezārān nāzile ṣan ḥūr-ı Rıḍvān

O yürüyen servi yirinden kalktı, sanki binlerce naz ile (yürüyen) cennet hurisiydi.

Elin öpdi Ḥakīm'üñ ᶜizzet itdi
Bu yaña Dilpeẕīr'e minnet itdi

Hakim'in elini öpüp hürmet etti, Bu tarafta Dilpezir'e teşekkür etti.

Sevindi göñli vü gözi açıldı
Murādı ṭonı egnine biçildi

Gönlü sevindi ve gözü açıldı. Arzusunun giysisi sırtına biçildi (uydu).

Göñül bir itdi üc yār-ı vefādār
Ki yār olub ideler terk-i ağyār

Yabancılığı terk edip dost olmak için üç vefalı dost gönül birliği etti.

Pes andan eylediler elvidāᶜı
Ol aradan götürdiler ṣudāᶜı

Ondan sonra ve dalaştılar, o yer (sahibin) den rahatsızlığı kaldırdılar.

Birikdi üc göñül bir yola girdi
Giderken yolları deryāya irdi

Üç gönül bir araya gelip bir yola girdi, giderken yolları denize vardı.

Görürler bir ᶜaceb baḥr-i muᶜaẓẓam
Muḥīṭ aña göre bir ḳatre şebnem

Şaşılacak büyüklükte bir deniz görürler ki Okyanus ona nazaran bir damla çiğ (idi).

Naẓar ḳıldı perī deryā yüzine
Göründi bir gemi nāgāh gözine

Peri (Azra) denizin yüzüne baktı, gözüne ansızın bir gemi göründü.

Gelür ṣan bir ulu ṭağdur ıraḳdan
Açılmış yidi yerde aña yilken

Sanki uzaktan bir büyük dağdır geliyordu. Ona yedi yerden yelken açılmış.

İrişdi ṣan uçar ḳuşdur açub per
Ḳodı yilken aşağa ṣaldı lenger

Sanki uçan kuştur kanat açıp ulaştı, yelkenleri indirip demir attı.

Reyisi bu geminüñ bir cüvān-dil
Cüvān-ı ḫurremidi merd-i ʿāḳıl

Bu geminin reisi genç biriydi; güler-yüzlü bir delikanlı, akıllı bir adamdı.

Dinirdi Erdişīr ol nev-cüvāna
Her işde ḳalmazidi baş u cāna

Adı Erdişir idi, her işe canla başla koşardı.

Çü gördi Erdişīr üç kişi tenhā
İderler mevc-i deryāyı temāşā

Erdişir, denizin dalgalarını seyreden üç yalnız insan görünce

Ṣalub anlara ādem daʿvet itdi
Gelincek ʿizzet itdi ḥürmet itdi

onlara adam gönderip davet etti. Gelince saygı gösterip hürmet etti.

99a Eyitdi ne kişilersiz bu yirde
Yürürsiz böyle nālān u füsürde

"Kimsiniz bu yerde böyle inleyerek ve (hayattan) bezgin yürüyorsunuz?" dedi.

Ne yirden geldiñüz ḳandan ṣoralum
Buyuruñ derdiñüz nedür görelüm

"Nereden geldiniz, nereden (başlayıp) soralım, derdinizi söyleyin bakalım!"

Söze başladı bülbül gibi ʿAẕrā
Yanınca Dilpeẕīr ü pīr-i dānā

Azra bülbül gibi söze başladı, yanınca Dilpezir ve bilge ihtiyar (konuşmaktaydılar).

Didiler iy emīr-i rūy-i deryā
Murāduñ cümle virsün Ḥaḳ Taʿālā

"Ey denizler kaptanı, Allāh her muradını versin!" dediler.

İki ādem yitürdük gice gündüz
Arayub isterüz dünyāyı düpdüz

"İki kişi kaybettik gece gündüz bütün dünyayı arayıp araştırırız.

Biri Çīn şāhı oğlı Şāh Vāmıḳ
Biri Behmen ki aña yār-ı ṣādıḳ

Biri Çin şahının oğlu Şah Vamık, biri (de) onun sadık arkadaşı Behmen.

Bu iki cāniçün milk-i cihānı
Arayub isterüz bulınca anı

Bu iki canı buluncaya kadar dünyayı arayıp araştırırız.

Bu yaña ṣaldı rāhı ḳudretu'llāh
Yolumuz sizlere irgürdi nāgāh

Allāh'ın takdiri yolu bu tarafa düşürdü, ansızın yolumuzu sizlere ulaştırdı.

Biḥamdillāh irişdük ḫidmetüñe
Duʿācıyuz ölince devletüñe

Hamdolsun huzuruna çıktık, ölünceye kadar devletine duacıyız.

Eger varise Vāmıḳ'dan ḫaberler
Buyuruñ nūş idüñ şehd ü şekerler

Eğer Vamık'tan haberler varsa söyleyiniz, bal ve şekerler yudumlayınız."

Eyitdi Erdişīr ᶜālemde ḳatᶜā
İşitmedük ḫaber Vāmıḳ'dan ammā

Erdişir "Alemde kesinlikle Vamık'tan haber işitmedik, fakat..." dedi.

İşitdük Behmen'i bend eylemiş Tūr
Ḳamu ᶜālem bilür maᶜrūf u meşhūr

"Behmen'i Tür esir almış duyduk. Herkes bilir; bilinen ve yayılan (bir haberdir).

Bu deñlü añladuḳ iy māh-ı ᶜālem
Ḳalanın bilmezüz v'allāhü-aᶜlem

Bu kadar biliriz ey alemin ayı, fazlasını Allāh biliyor, bilmiyoruz."

Perī-peyker bu sözden oldı derhem
İrişdi ḳalbine ġam cānına hem

Peri yüzlü bu sözlerden muzdarip oldu, kalbi ve canı elemlendi.

2865 Figān bu çarḫ-ı kej-gerdān elinden
Şikāyet gerdiş-i gerdān elinden

(İçi) bu ters dönüşlü felek yüzünden feryatta feleğin dönüşünün elinden şikayette

99b Cigerden ney gibi eylerdi feryād
Diyüb eydürdi vāh iy çarḫ-ı bī-dād

ney gibi ciğerden feryat ediyor, "Vay zalim felek!" diyordu.

Yüregüm zaḫm-ı ġamdan pārelendi
Ciger hicrān elinden yarelendi

"Yüreğim gam yarasından parçalandı, ciğer ayrılık elinden yaralandı."

Pür itdi nergis-i gevher-fişānın
Yudı ḳanlu yaşile erġavānın

Cevher saçan nergis(göz)leri doldu, erguvan çiçeği (yüzü)nü kanlı yaşla yıkadı.

Perīşān eyleyüb sünbüllerini
Ṭarardı nāḫunile güllerini

Sünbül(saç)larını dağıtıp, (yüzünün) güllerini tırnakla tarar (yırtar)dı.

2870 Yaşın yaşın bulutlar gibi giryāñ
Dökerdi nergisi bārān-ı nīsān

İçin için bulutlar gibi ağlar, nergis (gözler)i nisan yağmuru dökerdi.

İderdi bāġ-ı ḥüsnin gerçi ḫurrem
Yudardı ḳan yiridi derdile ġam

Her ne kadar güzellik bahçesini şenlendirse de, derd ve gam yer kan yutardı.

Şu deñlü dökdi göz yaşını ᶜAẕrā
Yudı anuñla yüzin yidi deryā

Azra o kadar gözyaşı döktü ki yedi deniz onunla yüzünü yıkadı.

Çü gördi Erdişīr[187] ol Māh-peyker
Mükemmel bedriken oldı mükedder

Erdişir o ay yüzlüyü tam dolunay çağında kederli görünce

Didi biñ luṭfile gel iy dil-ārām
Gemiye gir ki göñlüñ ṭuta ārām

bin güzellikle, "Gel ey gönül rahatlatan, gönlünün rahatlaması için gemiye bin." dedi.

2875 Müferriḥdür açar göñlüñi deryā
Temāşā eyle bir dem iy dilārā

"Deniz ferahlatıcıdır, gönlünü açar, ey gönül alan biraz seyret!

Benümle āḫiretlıḳ ol ḳarındaş
Yoluñda terk-i cān ide bu evbāş

Benimle (dünya) ahiret kardeş ol, bu hakir yoluna can versin.

[187] "Erdeşīr" şeklinde harekeli.

Senüñle bile seyr idem ser-ā-ser
Zemīnile zemān u bahrile ber

Zemini ve zamanı deniz ve karayı baştan-başa seninle birlikte gezelim!

Ümīzüm var bu yolda inşā'allāh
Murāduñı müyesser ide Allāh

İnşaAllāh Allāh'ın bu yolda, seni arzuna ulaştıracağına ümitliyim."

Semen-sīmā bu sözden oldı ḫurrem
Ḳomadı dilde miḥnet dīdede nem

Yasemin yüzlü bu sözden sevindi, gönlünden sıkıntıyı, gözünden nemi sildi.

Yine sünbüllerine virdi tābı
nergislerinden sildi ābı

Yine sünbül (saç)larına parlaklık verdi, Yine *yine nergislerinden yaşı sildi.*

100a Cemāli güllerin itdi muṭarrā
Açıldı oldı bülbül gibi gūyā

Güzellik güllerini tazeledi, açıldı, bülbül gibi konuşkan oldu.

Hezārān ᶜizz ü nāzile semen-ber
Eyitdi Erdişīr'e[188] iy bürāder

Yasemin göğüslü binlerce şeref ve nazla Erdişir'e "Ey kardeş!" dedi.

Liyāḳat yoḳ olam saña ḳarındaş
Ḳabūl eyleriseñ olam ḳaravaş

"Sana kardeş olmaya layık değilim, kabul edersen hizmetçi(n) olayım."

Eyitdi Erdişīr[189] iy lāle-ruḫsār
Ḳabūl itdüm başum üzre yirüñ var

Erdişir "Ey lale yanaklı!" dedi. "(Kardeşliği-ni) kabul ettim,başımın üstünde yerin var."

Buyurdı keştī -bānlar itdi ḫidmet
Düzetdiler mehiçün cāy-ı ḫalvet

Emretti, gemiciler hizmet etti, ay (Azra) için yalnız kalacağı bir kamara ayarladılar.

Ḳoyub berri peri deryāya girdi
Ki baḥr eline ḫōş sermāye girdi

Peri karayı bırakıp denize gitti, öyle ki denizin eline güzel sermaye geçti.

Ḥakīm'e ṣaġ ḳolında eyledi cā
Ṣolında Dilpezīr'e ol güher-zā

O mücevher doğuran, Hakime sağ tarafında, solunda (da) Dilpezir'e yer verdi.

Pes andan gördi keştī-bān yaraġı
Gözetdi ardı öñi ṣolı ṣaġı

Ondan sonra klavuz kaptan donanıma baktı, arkayı, önü, solu sağı gözetledi.

Demür üstine geldi lenger aldı
Açup yilken gemiyi ṣuya ṣaldı

Demir üzerine gelip çapayı aldı, yelken açıp gemiyi suya saldı.

Sürüb engine terk itdi kenārı
Yolı açıldı ögdi rūzigārı

Ufka doğru sürüp kıyıyı terketti, yolu açıldı rüzgarı övdü..

Deñiz yüzin güzeller şāhı ᶜAẓrā
Perīler gibi eylerdi temāşā

Güzeller şahı Azra, denizin yüzünü periler gibi seyretmekteydi.

Görenler dir gemide ol ḳamer-rū
Ṣanasın kim[190] ṣadef içinde lü'lü'

O ay yüzlüyü gemide görenler, sanırsın ki sadef içinde inci (vardır) der.

---

[188] "Erdeşīr" şeklinde harekeli.
[189] "Erdeşīr" şeklinde harekeli.
[190] "Sanasın" ve "kim" kelimeleri bitişik yazılmış.

Deñiz seyrine server sālik oldı
Yidi deryā içinde mālik oldı

Deniz seyahatinin baş yolcusu oldu. Yedi deniz içinde mülke sahip oldu.

Cemāli pertevin deryāya ṣaldı
Deñiz ṭaşdı ṣafādan cūşa geldi

Güzelliğinin ışıltısını denize saldı, deniz taştı, neşeden coştu.

Görürler burc-ı aya geldi māhī
Güni ṭoğdı sevindi cümle māhī

Görürler ki ay burcuna ay gibi güzel olan geldi, günü doğdu, bütün balıklar sevindi.

100b Deñiz mālikleri geldi selāma
Ḳamu ḳul oldılar bedr-i temāma

Denizin sahipleri selama geldi, hepsi dolunaya kul oldular.

Perī deryāya eylerdi naẓare
Ṭaşub deryā dökülürdi kenāra

Peri denize göz atardı, deniz (medd olup) taşıp kıyıya dökülürdü.

Yañağı derlerinden ṭamdı bir dür
Yidi deryāyı itdi dürrile pür

Yanağının terlerinden bir inci damladı, yedi deryayı inciyle doldurdu.

Ṣadef ol derden aldı ḳūt-i rūḥı
Ḫudā feyż eyledi andan fütūḥı

Sadef o terden can gıdası aldı, Allāh ondan değişik kazançları bereketlendirdi.

Çün oldı keştī deryāya revāne
Ṣafālar virdi ol rūḥ-ı revāna

Gemi denizde yol aldıkça o, akan ruh(lar)a huzur verdi.

Ḳo seyr itsün deñizde ol perī-ruḫ
Bu cānibden işit ol şāh-ı ferruḫ

Bırak o peri yanaklı denizde gitsin, bu taraftan o uğurlu şahı(n durumunu) dinle.

VĀMIḲ DİLGÜŞĀ'DA ENĪN EYLERKEN LĀHİCĀN OL ARADAN GEÇERKEN VĀMIḲ'UÑ ĀVĀZIN İŞİDÜB ḲAPUP KŪH-I ḲĀF'DA TİRYĀḲ-İ SÜLEYMĀNĪ İLE ṢIḤḤAT BULDUĞIDUR
(Dilgüşā'da İnleyen Vāmık'ın Sesini Oradan Geçen Lāhicān'ın İşitip, Kaf Dağından Süleymān Panzehirini Getirmesiyle [Vāmık'ın] İyileşmesi)

Şehinşāḥ-ı serīr-i kişver-i ᶜışḳ
Emīr-i tāc-dār-ı server-i ᶜışḳ

Aşk ülkesinin ileri gelen(ler)inin şahı, aşık sultanların başkanı,

Melik Vāmıḳ k'olubdur faḫr-ı ᶜuşşāḳ
Şehīr-i sırr-ı ᶜışḳ meşhūr-ı āfāḳ

aşıkların övüncü Melik Vamık, ufukların şöhretlisi, aşk sırrının ünlüsü

Neler gördi bu ᶜışḳ alāyişinden
Beyān eyle ne çekdi ᶜışḳ işinden

bu aşk debdebesinden neler gördü, aşk işinden neler çekti açıkla, (ey anlatıcı).

Elā iy bülbül-i gülzār-ı ᶜuşşāḳ
Göñüller germ ü cānlar saña müştāḳ

Şimdi, ey aşıklar gülbahçesinin bülbülü, gönüller sıcak ve canlar sana arzulu.

Sözüñdür ḳalb-i maḥzūnuñ ṣafāsı
Demüñdür rūḥ-ı mecrūḥuñ devāsı

Hüzünlü kalbin neşesi (senin) sözündür, yaralı ruhun ilacı nefesindir.

Gel iy bülbül dem-i eyyām-ı güldür
Figān it gel bizi şevḳile güldür

Gel ey bülbül, gül devridir, feryat et, gel bizi neşeyle güldür.

Ṭutulmadın dilüñ depret dehānı
Nefes bağlanmadın söylet zübānı

Dilin tutulmadan ağzını kımıldat, nefes kesilmeden, dilini söylet!

101a Dem ola saña bir dem olam hemdem
Dem urmağa emān virmeye bir dem

An ola ki sana bir an arkadaş olayım, an da olur dem vurmaya fırsat vermez.

Biḥamdillāh elüñde furṣatuñ var
Söze başla ki Ḥaḳ'dan nuṣretüñ var

Hamdolsun, elinde fırsatın var, Allāh'tan başarın var, söze başla!

Ġanīmet gör bu ᶜömr-i nāzenīni
Yine feryāda gel eyle enīni

Bu nazlı ömrü ganimet bil, yine feryat etmeye gel, inle!

Muḥabbet gülşeninden keşf idüb rāz
Beyān-ı ḳıṣṣa-ı ᶜışḳ it ser-āġāz

Sevgi gülbahçesinden sır keşfedip, aşk hikayesini anlatmaya başla!

Muḥibler şāhı Vāmıḳ dil-şikeste
Yaturdı Naḫcüvān'da zār u ḫaste

Sevenlerin şahı Vamık, gönlü kırık, ağlayıp hasta olarak Nahcüvan'da yatmaktaydı.

Gelüb Ṭūr almışidi Naḫcüvān'ı
Esīr itmişidi pīr ü cüvānı

Tūr gelip Nahcüvan'ı almıştı. Yaşlıyı genci esir etmişti.

Ḥakīm ü Dilpeẕīr itmişdi elbir
Bu resme eylemişidi re'y ü tedbīr

Hakim ve Dilpezir elbirliği etmiş, şu şekilde fikir ve önlem düşünmüşler,.

Bıraġub milk [ü] mālı cümle varı
Alub ḳaçmışlaridi şehr-yārı

malı mülkü, bütün varlığı bırakıp, şahı alıp kaçmışlardı.

Getürmişlerdi şāhı Dilgüşā'ya
Hümāyı ṣanasın evc-i semāya

Şahı Dilgüşa'ya getirmişlerdi, sanki gökyüzünün doruğuna hümayı (getirdiler).

Birez yüz ṭutmışidi gerçi ṣıḥḥat
O deñlü yoġidi cisminde ḳuvvet

Biraz iyileşme görülmüştü ama cisminde o kadar kuvvet yoktu.

Aḳın ṣalup sipāh-ı ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā
İderdi ṣıḥḥatī milkini yağmā

Azra'nın aşk askeri akın edip sıhhat ülkesini yağma ediyordu.

Ḳılurdı ḳalᶜadan āh u fiġānı
İçerden cān yaḳaridi nihānī

Kaleden ah u feryat ediyor, içeride gizlice can yakıyordu.

Tek ü tenhā o gice tā-seḥer-gāh
Pey-ā-pey eyledi feryādile āh

Yapayalnız o gece ta seher vaktine kadar sürekli ah u feryat etti.

Meger kim Lāhicānile Perīzād
Ol aradan geçerdi ḫurrem ü şād

Meğer Lahican ile Perizad oradan şen şakrak geçmekteymişler.

Görürler şāh Vāmıḳ āh u nāle
İder irmiş ruḫı mihr-i zevāle

Şah Vamık'ı ağlayıp inlerken ve yanağı batan güneşe dönmüş görürler.

101b Cemāli gülleri efsürde olmış
Yañağı lālesi pejmürde olmış

Güzelliğinin gülleri buruşmuş, yanağının lalesi solmuş.

İnüb şāhin gib şāhı ḳaparlar
Düşüb ayağına elin öperler

Şahin gibi inip şahı alırlar, ayağına düşüp elini öperler.

Didiler iy şehenşāh-ı cüvān-baḫt
Neden irdi saña bu miḥnet-i saḫt

"Ey talihli şah, neden bu ağır derde düştün?" dediler.

Cihāñuñ cāñısın ṣıḥḥat yaraşır[191]
ᶜAzīz-i cānısın ᶜizzet yaraşır

"Cihanın canı sensin, sağlık yakışır, (herkesin) aziz canısın (sana) kudret yakışır.

Seni ṣaġ istemeyen ṣayru olsun
Hemīşe ṭatlu cāndan ayru olsun

Seni sağ istemeyen hasta olsun, daima tatlı cana muhtaç olsun!

Selāmet isteyen olsun selāmet
Melāmet isteyen olsun melāmet

Kurtuluşunu isteyen kurtulsun, ayıplamak isteyen ayıplansın!"

Görincek bunları göynüklenüb şāh
Geçürdi gögis itdi derdile āh

Bunları görünce şah kederlenip, göğsünü geçirdi, derdile ah etti.

Ne derdler gördügin devrān içinde
Ne ġamlar çekdügini cān içinde

Zaman içerisinde ne dertler gördüğünü, candan ne ızdıraplar çektiğini

Mufaṣṣal ḳıldı aḥvālin ḥikāyet
Felekden eyledi bī-ḥad şikāyet

hallerini ayrıntılı olarak hikaye etti, felekten sayısız şikayette bulundu.

İşitdi Lāhicānile Perīzād
Dögünüb eylediler āh u feryād

Lahican ile Perizad işitti. Dövünüp ah u feryat ettiler.

Hemān sāᶜat perīler şāhı pinhān[192]
Alub şāhı olurlar göge perrān

Aynı saat periler, şahı gizlice aldı ve göğe uçtular.

İletdi ḳūh-ı Ḳāf'a şehr-yārı
Geçürdi taḫta şāh-ı kām-kārı

Şahı Kaf Dağına götürüp mutlu şahı tahta geçirdi.

İçürdi aña tiryāk-i Süleymān
Yitişdi Vāmıḳ'uñ derdine dermān

Ona Süleyman panzehiri içirdi, Vamık'ın derdine şifa ulaştı.

Gözin açdı özin ṣıḥḥatde gördi
Şerefde ṭāliᶜi rifᶜatde gördi

(Vamık) göz açtı kendini iyileşmiş gördü, şeref burcunda talihini yükselmekte gördü.

Sevindi Lāhicānile Perīzād
Bu şükre itdiler biñ biñ ḳul āzād

Lahican ile Perizad sevindiler, şükür olarak binlerce köle azat ettiler.

102a Ḳażāyı Ḥaḳ Taᶜālā eyledi red
Taṣadduḳ eylediler genc-i bī-ḥad

Hak Taala kazayı def etti diye sayısız hazine sadaka verdiler.

Perīzād'a buyurdı Lāhicān tīz
Müheyyā eyledi bezm-i dil-āvīz

Lahican Perizad'a emretti, çarçabuk gönül çeken bir meclis hazırladı.

Getürdi kūh-i Ḳāf'uñ niᶜmetinden
Şarāb-ı nāb u şīr ü şerbetinden

Kaf Dağının nimet(ler)inden, saf şarap, bal ve şerbet getirdi.

---

[191] Kelime "yaraşur" şeklinde harekeli olmasına rağmen alt mısrada redif oluşturan aynı kelime "yaraşır" şeklinde harekelenmiştir. Birlik açısından "yaraşır" şekli tercih edildi.

[192] "penhān" şeklinde harekeli.

Melik Vāmıḳ oturur ḫurrem u şād
Ḳuruldı bezm uruldı ᶜīşe bünyād

Melik Vamık mutluydu. Meclis kuruldu, eğlence başladı.

Çalındı ᶜūdile çeng deffile nāy
Pür eyledi havayı hūyile hāy

Ud, çeng, def ve ney çalındı, havayı "hay huy" (sesleri) doldurdu.

Çü sāġar itdi bir ḳac defᶜa devrān
Göñüllerden gidüb ġam ṭoldı ferḥān

Kadeh birkaç defa dönünce, gönüllerden gam gidip (yerine) sevinç doldu.

2945 Pür eyledi bir altun sāġiri şāh
Derūnından ḳılub derdile bir āh

Şah bir altın kadehi doldurup ta içinden derdile bir ah edip

Didi ᶜışḳuña iy serv-i dilārā
Gözüm nūrı güzeller şāhı ᶜĀẕrā

"ey gönül süsleyen servi, aşkına" dedi. "Gözümün nuru, güzeller şahı Azra

ᶜAceb görklü cemālini görem mi
Viṣāle irmedin cānı virem mi

acaba güzel yüzünü görür müyüm, (yoksa sana) kavuşmadan ölür müyüm?"

Didi vü gözlerinüñ aḳdı ḳanı
Ciger ḳanı gibi nūş itdi anı

Dedi ve gözlerinden kan(lı yaş) aktı, ciğer kanı gibi onu yudumladı.

Pes andan nāle ḳıldı eyledi cūş
Ḳalub ḥayrān u mest ü deng ü medhūş

Ondan sonra hayran, kendinden geçmiş, sersem ve şaşkın düşüp inledi, coştu.

2950 Dökerdi göz yaşını erġavānī
Çıḳardı göge āhından duḫānı

Kanlı gözyaşı döküyor, ahının dumanı göğe çıkıyordu.

Şu deñlü ḳıldı nevḥa oldı giryān
Bile aġladı meclis ehli yeksān[193]

O kadar ağlayıp inledi ki onunla birlikte meclistekiler (de) ağladı(lar).

Özi göyindi şāh-ı Lāhicānuñ
Yüregin yaḳdı derdi bu fiġānuñ

Lahican Şah'ın içi yandı, (Vamık'ın) feryadı yüreğini yaktı.

Perīzād eyledi çoḳ āh u zārı
Bu derdile görincek şehr-yārı

Şahı bu dertle gören Perizad çok ağlayıp inledi.

102b Didiler iy şeh-i ferḫunde-aḫter
Ṣaġ olsun ser bulunur aña efser

"Ey yıldızı uğurlu şah!" dediler. "'Baş sağ olsun ona taç bulunur.'

2955 Vücūduñ cismine cāndur cihānuñ
Revā mıdur yana odlara cānuñ

Vücudun cihanın cismine candır, canının ateşlere yanması uygun olur mu?

Mübārek ḫāṭıruñda ẕerrece ġam
Gerekmez gözlerüñde ḳaṭrece nem

Mübarek gönlüne zerre kadar gam, gözlerine damla kadar nem gerekmez.

Buyur ḳuluñ yileyin yopurayın
Yüzüm üstine düşeyin ṭurayın

Emret kuluna durup dinlenmeden koşayım, yüzümün üstüne düşüp kalkayım.

---

[193] "yiksen" şeklinde harekeli.

Felek gibi zemīn ü ās-mānı
Ṭoḳuz ṭolanayın bulınca anı

Felek gibi yeri ve göğü onu buluncaya kadar dokuz dolanayım."

Melik Vāmıḳ bu sözden oldı dil-şād
Ayıtdı Lāhicān'a āferīn bād

Melik Vamık bu sözden hoşnut oldu, Lahican'a "aferin" dedi.

Yaḳīn bildüm ki ḫayr oldı ᶜalāmet
Ki virdi ṣıdḳile göñlüm şehādet

"İyice anlıyorum ki gelişmeler hayırlı oldu çünkü gönlüm samimiyetle inanıyor.

Sözüñden dertlü cānuma devā var
Belā-keş cānuma mihr ü vefā var

Sözün, dertli canıma ilaç gibi tesir etti, bela çeken canıma şefkati ve hayrı dokundu.

Keremden zaḥmetümüz iḫtiyār it
Hemān eglenme ṭur ᶜazm-i nigār it

İyiliğinden dolayı sıkıntımızı yüklen, hemen kalk, durma sevgiliye yönel!

İdevüz biz de ḫidmet inşā'allāh
ᶜİvāż ḫōd birine biñ vire Allāh

İnşaAllāh biz de (size) hizmet ederiz, Allāh her birine bin karşılık versin!"

Perīzādile ḳaldı anda Vāmıḳ
İderler ṣoḥbet-i ᶜişret-muvāfıḳ

Perizad ile Vamık orada kaldı, eğlenip sohbet ettiler.

Hemān-dem Lāhicān göklere uçdı
Niçe baḥrı vü berri deldi geçdi

Aynı anda Lahican göklere uçtu, nice deniz ve karayı delip geçti.

Birez müddet ṭolanub rūzigārī
Temāşā itdi gördi her diyārı

Bir müddet rüzgar gibi dolaşıp her diyarı gözledi.

Görür deryā yüzinde bir gemi var
Ki her cinsden içinde ādemi var

Denizin üzerinde, içinde her cinsten insan olan bir gemi olduğunu gördü.

Ḳamusı mest ü şeydā şūḫ ᶜāşıḳ
Dilinde cümlesinüñ ẕikr-i Vāmıḳ

Hepsi sarhoş, divane, uçarı, aşık, hepsinin dilinde Vamık sözü.

103a Aralıḳ yirde bir dilber ḳamer-veş
Bıraḳmış pertevinden ṣuya āteş

Aralık yerde ay gibi bir güzel (vardı) ışıltısı suya ateş düşürmüştü.

İçin ṭaşın pür itmiş şevḳ-ı Vāmıḳ
Dehāñın şekker itmiş zevḳ-ı Vāmıḳ

Vamık arzusu (onun) içini dışını doldurmuş, Vamık zevki ağzını şeker etmiş.

Eyitdi Lāhicān bildüm muḳarrer
Budur ol şūḫ-ı fettān u füsūn-ger

Lahican, "Bildim, şüphesiz o fitne çıkaran büyülü güzel budur." dedi.

Bulut gibi havadan indi çökdi
Gemii bir kenāra ṭoğrı çekdi

Bulut gibi havadan inip kondu, gemiyi bir kıyıya doğru çekti.

Cihān şol vechile oldu ḳarañu
Geminüñ ḫalḳı oldı eñü yañu

Dünya öylesine karardı ki gemi halkı şaşırıp kaldı.

Görincek Erdişīr itdi fiğānı
Ki hergiz görmemişdi bu nişānı

Erdişir görünce, feryat etti, asla böyle bir olaya rastlamamıştı.

	Didi geçdi deñizde cümle ᶜömrüm Bu aḥvāli henüz ben şimdi gördüm	*"Bütün ömrüm denizde geçti böylesini ilk defa gördüm." dedi.*
	Sizüñ naḥs-ṭāliᶜiñüzdür baña bu Bilürsiz siḥr vardur siz de cāẕū	*"Bu bana sizin uğursuz talihinizdir, sizde belirsiz sihir var, siz de sihirbazsınız."*
	İşitdi anı ᶜAẕrā eyledi zār Ayıtdı Erdişīr'e iy vefā-dār	*Azra onu duydu ağladı,Erdişir'e "Ey vefalı!" dedi.*
	Ṣaçumuñ her ḳılında ehl-i Bābil Yaraşur ḫidmet ide niçe biñ yıl	*"Saçımın her teline Babil halkı binlerce yıl hizmet etse yaraşır.*
	İder çeşmüm nice ᶜuşşāḳı meftūn Ki ḥāşā ben bilem siḥrile efsūn	*Gözlerimin nice aşık tutkunudur (doğru, fakat) tövbe ki büyü ve sihir bilmem.*
	Cihānda bir ġarīb ü nā-murādın Felek virmedi göñlümüñ murādın	*Dünyada garip ve muradına ermemiş biriyim, felek gönlümün arzusunu vermedi.*
	Belā bezminde ḳaldum zār u giryān Cefā ṭamında ser-gerdān u ḥayrān	*Bela meclisinde ağlayıp inlerim, sıkıntı evinde başı dönmüş ve şaşkınım.*
	Fiġānum hem-demüm eşküm şarābum Nedīmüm derd ü ġam bağrum kebābum	*Arkadaşım feryat, şarabım gözyaşı, dert ve gam kafadengim, bağrım kebap."*
	Yaşın yaşın döküb gözyaşın ol māh Fiġān u nevḥa ḳıldı eyledi āh	*O ay, için için gözyaşı döküp feryad etti, inledi, ah etti.*
103b	Eyitdi Erdişīr'e iy cüvān-merd Cihān içre vücūduñ görmesün derd	*Erdişir'e "Ey genç adam!" dedi, "Dünyada vücudun dert görmesin!*
	Be-rūḥ-ı Nūḥ-i keştī-bān-ı ṭūfān Gözümüñ yaşını eyleme ᶜummān	*Tufan gemisinin kaptanı Nuh'un ruhu için gözümün yaşını okyanus etme!*
	Cefā odı idübdür cānumı ḥarḳ Belā baḥrına itme sen daḫı ġarḳ	*Sıkıntı ateşi canımı yaktı, sen de bela denizinde boğma!*
	Ḳoyub gitme beni ġurbetde tenhā Bi-Ḥaḳḳ-ı Ḥażret-i Bārī Taᶜālā	*Beni Allāh için gurbette yalnız bırakıp gitme!"*
	Özi göyindi aña Erdişīr'üñ Didi luṭfile ḥāşā sen emirüñ	*Erdişir'in ona içi yandı. iyilikle dedi ki "Tövbe sen emirin*
	Vücūdından idem bir ḳılını kem Gözinden aḳıdam yā ḳaṭrece nem	*vücudundan bir kıla zarar verip, gözünden bir damla yaş akıtırsam.*
	Belā her ne gelürse baña gelsün Selāmetle saᶜādet saña gelsün	*Her ne bela gelirse bana gelsin, kurtuluş ve mutluluk senin olsun!.*
	Bu işlerde Ḫudā'nuñ ḥikmeti var Görelüm ḳudret-i Ḥaḳ neyler iẓhār	*Bu işlerde Allāh'ın hikmeti var, bakalım Allāh'ın kudreti ne gösterir.*

Çıḳalum şimdi deryādan ḳuruya
Ola kim devletüñ atı yürüye

Şimdi denizden karaya çıkalım, ola ki devletinin atı yürüye."

Deñizden çıḳdı ol ḫurşīd-i raḫşān
Ṣadefden ṣanasın dürr-i diraḫşān

O parlak güneş denizden çıktı, sanırsın parlak inci sadeften (çıktı).

Ne gördi gördi bir ḫurrem cezīre
Kim olmış bāġ-ı Firdevs'e naẓīre

Bir de ne görsün, cennet bahçesine benzeyen şen bir ada!

Yüridi bir iki adım yir ᶜAẕrā
Nitekim gülşen-i cennetde ḥavrā[194]

Azra cennet bahçesindeki huri gibi bir iki adım ilerledi.

Göründi gözine bir ḳaṣr-ı ᶜālī
Kim almış bāġ-ı Firdevs'den miṣāli

Gözüne örneğini cennet bahçesinden almış yüce bir köşk göründü.

Gelüb ḳaṣr öñine ḳıldı neẓāre
Ṭaşı mercān değüldür seng-i ḫāre

Köşkün önüne gelip göz attı, taşı sert taş değil, mercan (idi).

Özini Lāhicān eyledi peydā
Yüz urub didi iy serv-i dilārā

Lahican kendini gösterdi, (yere) yüz sürüp "Ey gönül süsleyen servi!" dedi.

104a Hemīşe devletüñ servi yücelsün
Saᶜādet gölgesin üstüñe ṣalsun

"Daima devletinin servisi yücelsin, mutluluk gölgesini üzerine salsın!

Serüñde ᶜizz ü devlet efser olsun
Ḳapuñda baḫt u iḳbāl çāker olsun

Başında yücelik ve devlet taç kapında baht ve talih kul olsun!

Buyur luṭf eyle ḳaṣra iy yüzi nūr
Gerekdür bāġ-ı cennet ḳaṣrına ḥūr

Ey nur yüzlü, buyur, lutf et, cennet bahçesinin köşküne huri gerekir."

Ḳadem başdı çü bānū nerd-bāna
ᶜUrūc eyler hümā ṣan ās-māna

Gelin merdivene ayak bastı, sanki Hüma gökyüzüne yükseldi.

Yetişdi ḳaṣr öñine şāh-ı ḫūbān
Nitekim meskenine ḥūr-i Rıḍvān

Cennet hurisinin evine (ulaşması) gibi güzeller şahı köşkün önüne vardı.

İçerden çıḳdı biñ raᶜnā perāstār[195]
Ṭabaḳla ellerinde dürr-i şehvār

İçerden ellerinde tabaklarla büyük inciler (taşıyan) bin güzel hizmetçi çıktı.

Ṣaçup üstine ḳıldılar duᶜāyı
El öpüp eylediler merḥābāyı

Üstüne saçıp dua ettiler, el öpüp merhabalaştılar.

Ḳadem başdı ḳapudan ol ferişte
Ṣanasın ḥūrdur girdi behişte

O melek kapıdan adım attı, sanki huri cennete girdi.

Ḳurulmış gördi bir ḫoş cevherī taḫt
Geçüb taḫta oturdı ol cüvān-baḫt

Güzel mücevher yapımı bir taht kurulduğunu gördü, bahtıyla, geçip tahta oturdu.

---

[194] "ḥūrā" şeklinde harekeli.
[195] "pirāstār" şeklinde harekeli.

Ṭururdı Lāhicān ḫidmetde ḳāyim
Duᶜā-yı devlet eyleridi dāyim

Lahican huzurunda ayakta duruyordu, sürekli devletin(in) duasını etmekteydi.

İcāzet aldı söze ol seḫun-sāz
Duᶜā itdi vü itdi söze āġāz

O söz oyuncusu konuşmak için izin aldı, dua etti ve söze başladı.

Ayıtdı müjde-gānı iy yüzi māh
Müyesser eyledi maḳṣūduñ Allāh

"Ey yüzü ay, müjde! Allāh arzunu nasip etti.

Ḳuluñ ḳurbānuñ üftādeñ esīrüñ
Şikeste-ḫāṭır u miḥnet-peẕīrüñ

Kulun, kurbanın, aşığın, esirin, kalbi kırık (aşığ)ın ve sıkıntına katlananın

Faḳīrüñ derd-mendüñ müstemendüñ
Muḥibbüñ āteş-i ᶜışḳa sipendüñ

fakirin, dertlin, zavallın, sevenin, aşk ateşine yanan sipendin,

Muḥibler pād-şāhı Şāh Vāmıḳ
Ḳul olmaġa degül ḳapuña lāyıḳ

sevenler padişahı Şah Vamık kapına kul olmaya layık değil.

104b Ayaġuñ tozına biñ ᶜaczile yüz
Sürüb eyler duᶜālar gice gündüz

Ayağının tozuna bin kez acizane yüz sürüp gece gündüz dualar eder.

Selām idüb mübārek ās-tānuñ
Öper biñ ᶜaczile ḫākini anuñ

Selam edip mübarek eşiğinin toprağını binlerce acizlenerek öper.

Perīşān sünbülüñ gibi siyeh-kār
Şikeste ḫaste çeşmüñ gibi bīmār

Dağınık saçın gibi simsiyah, incinmiş, yorgun gözün gibi hasta.

Ruḫuñ mānendi baġrı āteş ü tāb
Lebüñ gibi gözi pür dürr-i ḫoş-āb

Yanağın gibi bağrı ateş ve hararetli, dudağın gibi gözü parlak inci dolu.

Miyānuñ gibi ḳılca ḳaldı cānı
Yetişdi nezᶜa ṣarmaşdı zübānı

Canı belin gibi kıl kadar inceldi, can çekişmeye başladı, dili dolaştı.

Bugün yarın ṭapuñ irmezse dermān
Yoluñda ṭatlu cānın itdi ḳurbān

Bugün yarın zat-ı aliniz varmazsa yolunuzda tatlı canını kurban etti (demektir).

Ḳadem rence ḳıl iy dertler devāsı
Ayaġuñ tozı cānlar tūtiyāsı

Ey dertler devası, sıkıntı çekene adım at, ayağın tozu canlar sürmesi(dir).

Gidelüm muntaẓırdur saña sulṭān
Bugün Belḳis'ini görsün Süleymān

Bugün Süleyman, Belkis'ini görsün! Gidelim sultan seni bekler."

İşitdi anı ᶜAẕrā eyledi āh
Sevincinden uġundı ḳaldı ol māh

Azra onu işitip ah etti, o ay sevincinden bayılacak hale geldi.

Yine degşürdi kendin ol perī-ḫū
Gözin açdı ayıtdı düş midür bu

Yine o peri huylu kendini toparladı, gözünü açıp "Bu düş müdür?" dedi.

Bu deñlü ṭāliᶜümde var mı iḳbāl
Saᶜādet maṭlaᶜından açıla fāl

"Talihimde bu kadar yaverlik var mı ki mutluluk doğusundan fal açılsın."

Eyitdi Lāhicān'a bizi elḥaḳ
Sevindürdüñ sevindürsün seni Ḥaḳ

Lahican'a "Bizi gerçekten sevindirdin seni Allāh sevindirsin!" dedi.

Ḳademde Ḫıżrimişsin demde ᶜĪsā
Bu ölmiş cānı yine ḳılduñ iḥyā[196]

"Uğurlu gelişte Hızır, nefeste İsa'ymışsın, bu ölmüş canı yeniden dirilttin.

Sikender gibi Ẓulmetde perīşān
Arayıb isteriken āb-ı ḥayvān

İskender gibi Zulemat'ta perişan (halde), arayıp hayat suyunu isterken

İçürdüñ sen baña āb-ı ḥayātı
Yolumda eyledüñ ḥal müşkilātı

onu bana sen içirdin, yolumdaki engelleri kaldırdın

105a İki ᶜālemde Ḥaḳ virsün murāduñ
Bağışla gel bize luṭf eyle aduñ

Allāh iki dünyada muradını versin, gel bize lütfen adını bağışla!

Buyuruñ ḥażretüñüz şāh ḳatında
Ne ḫidmetde olursız ḫidmetinde

Zat-ı aliniz şahın katında, hangi hizmette bulunuyor söyleyiniz!

Eyitdi Lāhicān iy şūḫ-ı devrān
Ḳapuñdur mesned-i fağfūr [u] ḫāḳān

Lahican, ey devirlerin güzeli, Çin hakanının makamı kapındır." dedi.

Ḳuluñ ol şehr-yāruñ çākeriyin
Ayağı tozınuñ fermān-beriyin

"(Ben) kulun o şahın hizmetçisiyim, ayağı tozunun elçisiyim.

Perīler şāhıyın ben daḫı[197] iy şāh
Buluşduḳ şāhile yol üzre nāgāh

Ey şah ben de periler şahıyım, şahile ansızın yol üzerinde karşılaştık.

Yüzüm sürdüm ayağına ḳodum baş
Beni luṭfından idindi ḳarındaş

Yüzümü (yere) sürdüm ayağına baş koydum, lutfedip beni kardeş edindi.

Ki şimdi ḥażretüñe ṣaldı ḳāṣıd
İdem ḫayrile taḥṣīl-i maḳāṣıd

Şimdi arzusunu sonuçlandırayım diye huzurunuza gönderdi.

Biḥamdillāh işimüz ḫayra döndi
İnüb himmet Hümā'sı ḳula ḳondı

Hamdolsun işimiz hayra döndü, bağış Hüma'sı inip (bu) kul(un başın)a kondu.

Buyuruñ iy Hümā himmet ṭuralum
Mübārekdür sefer yola girelüm

Ey Hüma buyrun kalkalım, sefer kutludur yola düşelim!"

Hezārān nāzile ᶜAẕrā-yı pür-nāz
Hezārān eyledi ikrām [u] iᶜzāz

Binlerce naz ile nazlı Azra, binlerce ikram ve hürmet etti.

Eyitdi başum üzre yüzüm üzre
Ayağı tozı iki gözüm üzre

"Başım üstüne, yüzüm üstüne, ayağının tozu iki gözüm üstüne." dedi.

---

[96] "iḥyā" şeklinde yazılmış.
[97] "ben daḫı" kelimeleri bitişik yazılmış.

Ayaġ üzre degül yüzler sürüyüb
Varalum başumuż üzre yürüyüb

"Ayağımızla değil,, yüzler sürüyerek başımız üzerine yürüyüp varalım.

Saᶜādet irdi baḫt u devletüm var
Ḥużūruñda velī bir ḥācetüm var

Mutluluk erişti, talihim ve devletim var, fakat huzurunda bir isteğim var.

Dilerseñ ḫāṭırumda ḳalmaya ġam
Budur maḳṣūdum iy maḳṣūd-ı ᶜālem

Gönlümde gam kalmamasını istiyorsan, ey alemin arzu edileni maksadım şudur:

105b Beni şāh görmeye illā ben anı
Nezāket birle seyr idem nihānī

Ben onu gizlice nezaketle seyretmeden, şah beni görmesin!

Görem ᶜışḳı nicedür çākerine
Ne yüzden dil virübdür dilberine

Kuluna aşkı ne kadardır, ne sebeple gönül alanına gönül vermiştir göreyim.

Temāşā eyleyem ḥüsn ü cemālin
Kemāl-i kesbin ü kesb-i kemālin

Yakışığını ve güzelliğini, gayretinin miktarını ve miktarın kazandırdığını seyredeyim.

Kemīne cāriye olam ḳatında
Geçürem bāḳī ᶜömri ḫidmetinde

Katında hizmet eden cariye olayım, kalan ömrümü hizmetinde geçireyim.

Ḥużūruñda daḫı bir ḥācetüm var
Budur maḳṣūdum iy yār-ı vefā-dār

Huzurunda bir isteğim daha var, Ey vefalı dost, arzum şudur:

Şu keştī kim ṭoḳundı rüzgāra
Getürdüñ anı deryādan kenāra

Şu fırtınaya tutulan ve denizden kıyıya getirdiğin gemi

Kim anuñ bir mübārek ṣāḥibi var
Ḫıżır yār olsun aña Ḥaḳ nigeh-dār

var ya onun mübarek bir sahibi var, Hızır ona dost, Allāh koruyucu olsun!

Giderken rāh bī-rāh ṭaġa ṭaşa
Bize eylikler itdi ḥadden aşa

Yollu yolsuz dağa taşa giderken bize haddinden fazla iyilikler etti.

Gemiye aldı ṭobraḳdan götürdi
Selāmet ḫāk-i pāyuña yitürdi

Gemiye aldı, (elimizden tutup) yerden kaldırdı, kurtarıp ayağının toprağına ulaştırdı.

Gerekdür biz daḫı inᶜām u iḥsān
İdevüz anlara olduḳça imkān

İmkan oldukça onlara bizim de iyilik ve cömertlik etmemiz gerekir."

İşitdi Lāhicān sözin emīrüñ
Eyitdi Ḥaḳ Taᶜālā dest-gīrüñ

Lahican, emirin sözünü işitti, "Hak Taala yardımcın olsun!" dedi.

Ne ḫidmet kim buyursañ anı tedbīr
Birine yüz biñ eyleyem degül bir

"Ne hizmet emredersen yerine getireyim, birine bir değil, yüzbin yapayım."

Pes andan Lāhicān emr itdi fī'l-ḥāl
Perīler uçdılar açub per ü bāl

Lahican ondan sonra hemen emretti, periler kol kanat açıp uçtular.

Alurlar kūh-ı Ḳāf'dan genc-i vāfir
Götürdükleri miḳdārı cevāhir

Kaf dağından bol hazine, götürebildikleri miktarda cevherler aldılar.

Ḥisāba gelmez altun laᶜlile dür Gemiyi gevherile itdiler pür	*Sayılamayacak kadar altın, yakut, inci... Gemiyi cevherle doldurdular.*
Bir eylik itdi keşti-bān biñ aldı Kim āḫir keştisi mālile ṭoldı	*Gemi kaptanı bir iyilik etti, bin aldı ki sonunda gemisi mal ile doldu.*
106a Bürāder eylügi eyle ṣuya ṣal ᶜİvaż var anda bir eylüge biñ al	*Kardeş! 'iyilik yap suya at', onun karşılığı vardır, bir iyiliğe bin al(ırsın).*
Kişinüñ eylügin Ḥaḳ żāyiᶜ itmez Meşeldür ekmeyince nesne bitmez	*Kişinin iyiliğini Allāh ziyan etmez, 'ekmeyince bir şey bitmez' atasözüdür.*
Eken eylükleri eylik götürdi Ferāġat eyleyüb yidi oturdı	*'İyilik eken iyilik kaldırır', zengin olup yer oturur..*
Yavuzluḳ eyleme cehd eyle zinhār Ki ṣoñra zehr olur eyler saña kār	*Kötülük etme sakın gayret et, çünkü sonra her iş zehr olup sana döner.*
Ṣoñuñda itmesünler saña nefrīn Ḳıl eylik eylesünler medḥ ü taḥsīn	*Sonunda sana küfretmesinler, iyilik et övüp beğensinler.*
Pes andan Erdişīr ol mālı aldı Duᶜā itdi gemisin ṣuya ṣaldı	*Ondan sonra Erdişir o malı aldı, dua edip gemisini suya saldı.*
Vidāᶜ eyledi ol şūḫ-ı zemāna Kim oldı rūy-ı deryāya revāne	*Çağın güzeline veda etti, sonra deniz yüzünde yol aldı.*
Buyurdı Lāhicān bir taḫt-ı zerrīn Getürdiler cülūs itdi nigārīn	*Lahican bir altın taht emretti, getirdiler, put gibi güzel (Azra) tahta geçti.*
Oturdı ṣaġ ḳolında pīr-i ḥikmet Ṣolına Dilpeẕīr'i ḳıldı daᶜvet	*Oturdu, sağ tarafına yaşlı bilgini, soluna Dilpezir'i çağırdı.*
Muḳābil Lāhicān ḫidmetde ṭurdı Dönüb bir niçe perīye buyurdı	*Karşısında Lahican huzurunda ayakta durdu, dönüp bir çok periye emretti:*
Hümā gibi olalar göge perrān Hümā gökler yüzinde ide seyrān	*Hüma gibi göğe kanat açalar, Hüma (Azra) gökyüzünde yolculuk ede!*
Perīler pāyını taḫtuñ öperler Alub baş üstine yirden ḳaparlar	*Periler tahtın ayağını öperler, başları üzerine alıp yerden kaldırırlar.*
Ṣanasın her biri şāhin ü şehbāz İderler kūh-ı Ḳāf'a ṭoġru pervāz	*Sanırsın her biri şahin ve doğan(dır); Kaf Dağına doğru kanat çırptılar.*

LÂHİCÂN VÂMIḲ'UÑ ḤASRET-İ CÂN-SÛZINA MERḤAMET İDÜB ᶜAẔRÂ'YI ARAYUB BULUB ḤAŻRET-İ SÜLEYMÂN BELḲÎS İÇÜN BİNÂ İTDÜGİ SERÂYA GETÜRDÜGİDÜR

(Lahican Vamık'ın Can Yakan Hasretine Acıyıp, Azra'yı Arayıp Bularak Hazret-i Süleyman'ın Belkis için yaptırdığı Saraya getirmesi)

106b Meger kim varidi bir şehr-i vîrân
Dürüb devrin ısız ḳomışdı devrân

Bir virane şehir vardı, felek devrini bitirmiş, tenha bırakmıştı.

Süleymân urmışıdı aña bünyâd
Buyurmışdı anuñ adını Dilşâd

Süleyman ona temel atmış, onun adına Dilşad demişti.

Yüce yirdeyidi ġâyet de rûşen
İçi âb-ı revân u bâġ [u] gülşen

Yüksek yerdeydi, oldukça da parlak, içi akarsu, bağ ve bahçe (idi).

Binâsı ḳıymetî ṭaşidi yeksân
Kimi laᶜl [ü] zümürrüd kimi mercân

Bütün bina kıymetli taştan; yakut, zümrüt ve mercan(dan yapılmıştı).

Ṣıvanmış misk [ü] ᶜanberle müretteb
Münâkkaş lâciverdile müẕehheb

Tertip üzere misk ve anberle sıvanmış, nakkışlı lacivertle süslenmişti.

Döşenmişdi ḳamu ferşine billûr
Güneş görse virürdi gün gibi nûr

Bütün zemine cam döşenmişti, güneş görünce gün gibi nur saçardı.

Degüldi üstinüñ örtüsi ḳurşun
Ki ḳurşun yiri örtülmişdi altun

Üstünün örtüsü kurşun değil, kurşun yerine altınla örtülmüştü.

Süleymân itmişidi anı iḥyâ
Cevâhirden muᶜallâ ḳaṣr-ı zîbâ

Süleyman ona hayat vermişti, cevherlerden (yapılmış) yüce, süslü bir köşk(tü).

Düzetmişlerdi ḳaṣr öñinde eyvân
Aña rifᶜatde reşk eylerdi Keyvân

(Süleyman) köşkün önüne bir çardak yaptırmıştı, yücelikte Keyvan onu kıskanırdı.

Bu eyvânda ḳurulmışdı iki taḫt
Muraṣṣaᶜ laᶜl u mercândan ḳamu raḫt

Bu çardakta iki taht kurulmuştu, bütün aksamı yakut ve mercanla süslüydü.

Süleymân Ḥażreti şol demde dâmâd
Olıncak eylemiş bu ḳaṣra bünyâd

Hazreti Süleyman o zamanda damat olunca bu köşke temel atmıştı.

Bu ḳasr olmışidi Belḳîs'e gerdek
Süleymân andan olmazidi münfek

Bu köşk Belkis'e gerdek (odası) olmuştu, Süleyman ondan uzak kalmazdı.

İki ṣanduḳ bu taḫt üzre zer-endûd
Ḳonulmış ḳufl-ı sîmînile mevcûd

Bu taht üzerine konulmuş altın yaldızlı gümüş kilitli iki sandık vardı.

Süleymânile Belḳîs'üñ mükemmel
Libâsı heb bu ṣanduḳda muḳaffal

Süleyman ile Belkis'in bütün elbiseleri hep bu sandıkta kilitliydi.

Perîler ṭoġru ol şehre inerler
Süleymân'uñ serâyına ḳonarlar

Periler doğruca o şehre iner, Süleyman'ın sarayına konarlar.

107a Perîzâd'a ḫaber itdi perîler
Perîzâdile bir niçe perîler

Periler, Perizad'a haber gönderdiler, Perizad ile birçok peri

Ḳanat açup uçarlar äs-māna
Yetişüb sürᶜätile Lähicān'a

gökyüzüne kanat açıp uçarlar, hızla Lahican'a yetişirler.

Buyurdı Lāhicān çün çüst ü çālāk
Perīler ol serāyı eyledi pāk

Lahican, perilerin o sarayı çarçabuk temizlemelerini emretti.

Gülāba ḳatdılar miskile ᶜanber
Türābın ol serāyuñ itdiler ter

Gülsuyuna misk ve anber kattılar, sarayın toprağını nemlendirdiler.

Ḳoyub micmerlere ᶜūd u sipendāñ
Buḫūr eylediler müşg ü ḥaṣalbān[198]

Tütsü kaplarına ud ağacı ve üzerlik tohumu koyup misk ve güzel koku buhurladılar

Getürmişlerdi çoḳ laᶜl u zeberced
Niṣār eylediler bī-ᶜadd u bī-ḥadd

Çok miktarda yakut ve zeberced getirmişlerdi, sayısız ve nihayetsiz saçtılar.

Güzeller şāhını gördi Perīzād
Ayağına yüz urub oldı dil-şād

Perizad güzeller şahını gördü, ayağına yüz sürüp sevindi.

Didi ḫōş geldüñ iy serv-i semen-ber
Cihān dilberleri ḳapuñda çāker

"Ey yasemin göğüslü servi hoş geldin!" dedi. "Cihan güzelleri kapında kul(dur)."

Güzeller şāhı göster[ir]di talṭif
Ṭurub bunlara ṣad[ı]r itdi teklif

Güzeller şahı iltifat etti, kalkıp bunlara sedirl teklif etti.

Ḳılub her birine biñ dürlü pūziş
Ṣorub ḫāṭırların itdi nevāziş[199]

Her birine bin türlü özürler edip hatırlarını sorup gönülleri(ni) okşadı.

Perī-ruḫdan perīler gördi ᶜizzet
Birine itdiler biñ dürlü raġbet

Periler, peri yanaklıdan büyüklük gördüler, birine karşılık bin türlü iltifat ettiler.

Gelüb yir öpdiler ᶜAẕrā öñinde
Nitekim ḳaṭreler deryā öñinde

Gelip denizin önündeki damlalar gibi Azra önünde yer öptüler.

Yirinden ᶜizzile ṭurdı Perīzād
Revān oldı ṣanasın serv-i āzād

Perizad yerinden izzetle kalktı, hür servi gibi yürüdü.

Öpüb ṣanduġını Belḳīs'üñ aldı
Ḳamer gibi güneş ḳatına geldi

Belkıs'ın sandığını öpüp aldı, ay gibi güneş katına geldi.

Öñinde ḳodı ṣanduġı perīnüñ
Saᶜādet burcı gibi Müşterī'nüñ

Sanki saadet burcı Müşteriye (getirdi), sandığı perinin önüne bıraktı,

107b Duᶜālar eyledi taḥsīnler itdi
Yir öpdi döndi luṭfile eyitdi

Dualar edip övgüde bulundu, yeri öptü dönüp güzel konuştu::

Budur iy ḫüsn ilinüñ şehr-yārı
Süleymānile Belḳīs yād-gārı

"Ey güzellik ilinin padişahı, Süleyman ile Belkıs'ın hatırası budur.

[198] Kelimenin aslı "ḥaṣalubān".
[199] "nüvāziş" şeklinde harekeli.

ᶜArūs olduḳda Belḳīs ol cihāngīr Ne kim baġlandı vü geyindi bir bir	*Belkis gelin olduğunda, o cihan sultanı ne kuşandı ve ne giyindi bir bir*
Gelinlik ṭonları heb iy yüzi nūr Bu ṣanduḳlar içinde cümle mestūr	*gelinlik elbiseleri (v.s.) ey yüzü ay, hepsi bu sandıklar içinde saklı.*
Biḥamdillāh size oldı müyesser Mübārek olsun iy serv-i semen-ber	*Hamdolsun size nasip oldu, ey yasemin göğüslü servi, kutlu olsun!"*
Güzeller şāhı şād oldı beġāyet Şükürler itdi Ḥaḳḳ'a bī-nihāyet	*Güzeller şahı oldukça mutlu oldu, Allāh'a sonsuz şükürler etti.*
Perīzād'a buyurdı serv-i āzād Açа ol ṣanduġı göre perī-zād	*Peri gibi güzel, hür servi, görmek için Perizad'dan sandığı açmasını istedi.*
Çü genc-i maṭlaba yol buldı ṭālib Perīzād açdı anı ḳuflın alıb	*İstenen hazineye, isteyen yol bulunca, Perizad anahtarı alıp onu açtı.*
Cihānı ṭutdı būy-i misk ü ᶜanber Dimāġı ᶜālemüñ oldı muᶜaṭṭar	*Misk ve anber kokusu cihanı tuttu, herkesin şuuru buhurlandı.*
İçinde cümle Belḳīs'üñ cihāzı Çıḳub büġçayla ol dem[200] çoḳ u azı	*İçinde Belkis'in bütün çeyizi, o an çoğu azı (ne varsa) bohçayla çıktı.*
Çıḳardı öpdi yüz sürdi Perīzād Ḳodı ᶜAẕrā öñinde ḫurrem ü şād	*Perizad çıkardı, öptü, yüzünü sürdü, sevinçli ve şen olarak Azra'nın önüne koydu.*

ṢIFAT-I TĀC-I MURAṢṢAᶜ [VE] BELḲĪS ḪAZĪNESİNDE ᶜAẔRĀ İÇÜN BİR BÜĠÇA LİBĀS-I ŞĀHĀNE BULINDUĠIDUR

(Kıymetli Taşlarla Süslü Taç Hakkında ve Belkis'in Hazinesinde Azra İçin Şahlara Yakışır Bir Bohça Elbise Bulunması)

Açub ol büġı gördi verd-i nesrīn Muraṣṣa bir mübārek tāc-ı laᶜlīn	*Nesrin gülü o bohçayı açıp kıymetli taşlardan yapılmış bir kutlu yakut taç gördü.*
Yidi yirde ḳomışlar yidi gevher Ṣanasın kim felekde yidi aḫter	*Yedi yerine yedi cevher koymuşlar, gökyüzünde yedi yıldız(sanırsın*
108a Ḳomış farḳında bir gevher muᶜallā Güneş gibi muṣaffā vü mücellā	*Üstüne büyük bir inci konulmuş; güneş gibi parlak ve cilalı.*
Sürüb ḫarca temām itmişdi tācı Bu dünyānuñ yidi yıllıḳ ḫarācı	*Bu dünyanın yedi yıllık vergisi harcanarak taç tamamlanmıştı.*

ṢIFAT-I MİYĀN-BEND-İ MÜCEVHER Ü MURAṢṢAᶜ U BĪ-MİṢL

(Kıymetli Taşlardan Yapılmış ve Emsalsiz Mücevher Kemer Hakkında)

Mücevher bir ḳuşaḳ zer-dūz kemḫā Müzeyyen ñaḳş-ı zībāyile zībā	*Mücevher bir kuşak, altın işlemeli, ipek kumaş, güzel nakışlarla süslü, nakışlı.*

[200] "ol dem" kelimeleri bitişik yazılmış.

Cihan içre naẓīrin görmemiş göz
Degül ādem melekler sürmemiş yüz

Dünyada benzerini göz görmemiş, insan değil melekler yüz sürmemiş(tir).

ṢIFAT-I CĀME-İ ZER-BAFT [Ü] MÜCEVHER
(Altın Dikimli ve Mücevherli Elbise Hakkında)

Yine bir ṣırma ile dikme ḳaftan
Cevāhirle ḳamu endāmı yeksān

Yine bir sırma işlemeli kaftan, boydan boya cevherlerle (dolu).

Şu ṭaşlar kim ne maᶜdendür bilinmez
Arasañ biri dünyāda bulınmaz

Öyle taşlar ki madeni ne olduğu bilinmez, dünyayı arasan biri bulunmaz.

ṢIFAT-I DÜRC-İ CEVĀHİR-İ ŞEMĪN
(Kıymetli Mücevher Sandığı Hakkında)

Çıḳar bir ḥoḳḳa gün gibi münevver
Zer-i sürḫden içi ṭobṭolu gevher

Kırmızı altından içi mücevher dolu güneş gibi nurlu bir hokka çıkar.

Şeker-leb ḥoḳḳaı itdi güşāde
İçinden çıḳdı bir gevher-ḳılāde

Şeker dudaklı, hokkayı açtı, içinden mücevher bir gerdanlık çıktı.

Ser-i meftūl ḳomışlar bir güher-pāk[201]
Degül ẕerre ḳatında mihr-i eflāk

Bir saf cevheri fitil ucu koymuşlar, göklerin güneşi onun katında zerre bile değil.

108b

ṢIFAT-I ᶜANBERĪNE NAḲD-I GENCĪNE-İ CİHĀN
(Dünyanın Hazineleri Kıymetinde Anber Kabı Hakkında)

Çıḳar bir ᶜanberīne ᶜanber-āgīn
Ki ḫarc olmış ḫarāc-ı Çīn [ü] Māçīn

Çin'in Maçin'in vergisi harcanmış içi dolu bir anber kabı çıkar.

Mülemmaᶜ ᶜūd ᶜānber misk-i ezfer
Ḳoḫusından[202] cihān u cān muᶜaṭṭar

Ud, anber, güzel kokulu misk karışık, kokusundan can ve cihan parfümlüdür.

ṢIFAT-I SIVĀR-I ᶜĀLĪ-MİḲDĀR
(Çok Değerli Bilezik Hakkında)

Pes andan çıḳdı bir çüft şūḫ nāzük
Gümiş bileklüye altun bilezük

Ondan sonra, gümüş bilekliye bir çift zarif, ince altın bilezik çıktı.

Cihānda her ne varise cevāhir
Ḳomışdı anda heb üstād-ı māhir

Cihanda cevher çeşitlerinden ne varsa hünerli usta, hep ona kakmıştı.

ṢIFAT-I ḪĀTEMEYN-İ ZER-NİGĀR
(Yaldızlı İki Yüzük Hakkında)

Çıḳar bir çüft yüzük yāḳūt u elmās
Bahāsın bilmede ᶜāciz ḳamu nās

Bir çift yakut ve elmas yüzük çıkar, kıymetini bilmede herkes aciz (kaldı).

Ki her bir ṭaşına biñ genc-i ᶜālem
Bahā olmazidi v'allāhü-aᶜlem

Öyle ki Allāh biliyor (ya) her bir taşına bin dünya hazinesi fiyat olmazdı.

---

01 "gevher-pāk" şeklinde yazılmış.
02 "Ḳaḫusından" şeklinde harekeli.

ṢIFAT-I MUᶜCİR-İ ZER-KEŞ
(Yaldızlı Başörtüsü Hakkında)

Çıḳar bir zer-nigārī ḫūb-muᶜcir
Muraṣṣaᶜ ṣırma ile dikme yekser[203]

Yaldızlı güzel bir başörtüsü çıkar, baştan-başa kıymetli taşlarla süslü sırma ile dikili.

109a Zer ü fer-sāyile olmış münaḳḳaş
Ki ṣaḳlar ṭutmaya dünyāyı āteş

Altın, zinet v.s. ile süslü, dünyayı ateş tutmasın diye gizleyici.

Bu esbābı görincek şāh-ı ferruḫ
Açıldı gül gibi ᶜAẕrā-yı gül-ruḫ

Kutlu şah, gül yanaklı Azra bu hazineyi görünce gül gibi açıldı.

Libāsın cümle Belḳīsüñ müretteb
Açıldı gül gibi ᶜAẕrā-yı gül-ruḫ

O şeker dudaklı güzel Belkıs'ın bütün elbiselerini yerli yerince bir bir giyindi.

Ṭonatdı cism-i pākin cümle resme
Pes andan ḳaşlarına çekdi vesme

Mübarek bedenini bütün desene donattı, ondan sonra kaşlarına sürme çekti.

Çeküb nergislerine sürme-i nāz
Ki pür-nāz oldı ol serv-i ser-efrāz

Nergislerine naz sürmesi çekip, öyle ki o uzun servi pür naz ol(up çık)tı.

Yañāğı güllerini ḳıldı ḫandān
Ṭağıtdı sünbül [ü] nesrīne reyḥān

Yanağının güllerini güldürdü, sünbül ve nesrine reyhan dağıttı.

Ṭuṭağı ġonçesini itdi gūyā
Zübānın ḳıldı ṭūṭī-yi şeker-ḫā

Dudağının goncasını konuşturdu, dilini şeker yiyen papağan etti.

Turunc-ı ġabġabını ḳıldı sīr-āb
Şeker-lebden ḳodı üstine ᶜunnāb

Çene altının turuncunu suya kandırdı, şeker dudaktan üstüne çiğde ağacı koydu.

Şu resmile ṭonandı ol yüzi nūr
Görüb taḥsinler itdi ravżadan ḥūr

O yüzü nur öyle süslendi ki cennet hurileri görüp beğendiler.

Duᶜā itdi Perīzād-ı gül-endām
Didi iy meh senüñdür şimdi eyyām

Gül yapılı Perizad dua etti, "Ey ay, gün senin günündür." dedi.

Bugün devrüñde Belḳīs-i zemānsın
Zemānuñda cihāñ cismine cānsın

"Bu çağında zamanın Belkıs'ı sensin, cihanın bedenine cansın.

Hezārān çoḳ şükürler saña iy māh
Müyesser itdi Belḳīs taḫtın Allāh

Binlerce çok şükürler; ey ay sana Allāh Belkıs'ın tahtını nasip etti.

Buyuruñ olmışiken taḫt pīrūz
Bu taḫta devletile iy dil-efrūz

Ey gönül aydınlatan, buyur görkemle bu tahta otur!"

Yirinden ṭurdı nāzile şeker-nāz
Yüridi taḫta ol serv-i ser-efrāz

Nazı şeker olan (Azra) yerinden nazile kalktı, o başı yüce servi tahta yürüdü.

---

203 "yikser" şeklinde harekeli.

Ki şān cevlān ider Ṭāvus-i Sidre
Ḳamerdür yā şerefde irdi ḳadre

Sanki Cebrail dolaşıyordu veya ay şeref burcuyla onurlanmıştı.

109b Oturub taḫta mihr-i ās-mān-taḫt
Güzeller şāhı ʿAẕrā-yı cüvān-baḫt

Güzeller şahı talihli Azra, gökyüzü tahtının güneşi (gibi) tahta oturdu,

Mübārek-bād idüb cümle perīler
Nişār eylediler üstine gevher

bütün periler tebrik edip üzerine mücevher saçtılar.

Yaraşdı taḫt u tāc ol tāc-dāra
Nigārīn nitekim naḳş-ı nigāra

Resim gibi güzel sevgilinin resim tablosuna yakışması gibi o şaha taht ve taç yakıştı,

Şeker-dilden Perīzād-ı şeker-ḫā
Buyurdı bir niçe serv-i dilārā

Şeker çiğneyen Perizad şeker dilden birçok gönül süsleyen serviye emretti.

Perī sulṭānları duḫterlerinden
Getürdi kūh-ı Ḳāf dilberlerinden

Peri sultanlarının kızlarından Kaf dağı güzellerinden getirtti.

Olub cümle şeker-pāş [ü] şeker-rīz
Müheyyā itdiler bezm-i dil-āvīz

Hepsi şeker dağıtan ve şeker çiğneyendi, cazip bir meclis hazırladılar.

Perīler āyini üzre Perīzād
Düzetdi bezmi itdi ʿīşe bünyād

Periler töresince Perizad meclisi tertipleyip eğlenceyi başlattı.

Döşendi ṣofra ḳondı çerb[204] ü şīrīn
İçildi mül yüridi cām-ı zerrīn

Sofra döşendi, yağlı ve tatlı (yemekler) kondu, şarap içildi, altın kadeh dolaştı.

Çalındı ʿūd u nāy çeng ü ḳānūn
Perīler raḳṣa girdi ḫūb u mevzūn

Ud, ney, çeng ve kanun çalındı, periler güzel ve ahenkle dans ettiler.

Perī-çehre perīler birle ṣoḥbet
İdüb eylerdi Ḥaḳḳ'a şükr ü minnet

Peri yüzlü (Azra) perilerle sohbet edip Hakk'a şükür ve minnet ediyordu.

Ġubār-ı jeng-i ġamdan ol dilārā
Göñül āyinesin ḳıldı mücellā

O gönül süsleyen keder pasının tozundan gönül aynasını arındırdı.

Ḳomadı cān u dilden ġuṣṣaya yol
Nişāṭ-ı ʿīş ü nūşa oldı meşġūl

Can u gönülden eleme yol vermedi, meclisin neşesine daldı.

LĀHİCĀN VĀMIḲ'A ʿAẔRĀ GELDÜGİNDEN ḪABER İDÜB ḪAŻRET-İ SÜLEYMĀN ṢANDUĠINDAN AÑA DAḪI BİR BÜĠÇA ESBĀB[205] BULINDUĠIDUR

(Lâhicân'ın Vâmık'a Azrâ'nın Geldiğini Haber Gönderip Hazreti Süleymân Sandığından Ona da Bir Bohça Elbise Çıkması)

Bu cānibden Melik Vāmıḳ perīşān
Ṭurub yol gözleridi zār u giryān

Bu taraftan Melik Vamık, perişan (halde) kalkmış ağlaya inleye yol gözlüyordu.

---

[204] "cerb" şeklinde yazılmış.
[205] "espāp" şeklinde yazılmış.

110a Kemān gibi beli ġamdan bükülmiş
Üni oḳ gibi göklere dikilmiş

Beli kederden yay gibi bükülmüş, sesi ok gibi göklere çıkmış.

Ümīd-i vaṣl-ı cānāndan kesilmiş
Oḳı atılmuş u yayı yaşılmış

Sevgiliye kavuşma ümidinden yoksun, oku atılmış ve yayı yasılmış (gevşetilmiş).

Firāḳ u intiẓār odında yanmış
Tenūr-ı ġamda cān biryāna dönmiş

Ayrılık ve bekleme ateşinde yanmış, can(ı) elem tandırında kebaba dönmüş.

İrişdi Lāhicān-ı şūḫ ṭarab-nāk
Şehüñ öbdi ayaġını feraḥ-nāk

Lahican neşeli, şen sevinçli bir şekilde gelip şahın ayağını öptü.

Eyitdi şāh-ı ᶜālem müjde-gānı
Ki buldum derde dermān cāna cānı

"Ey alemin şahı, derde derman cana can buldum, müjde!" dedi.

Leṭāfet milkinüñ ṣāḥib-serīri
Melāḥat burcınuñ mihr-i münīri

"Güzellik ülkesinin sultanı, yüz güzelliği burcunun nurlu güneşi

Güzeller şāhı ᶜAẕrāyı getürdüm
Süleymān-taḫtı Dilşād'a yitürdüm

güzeller şahı Azra'yı getirdim, Süleyman tahtlıyı Dilşad'a ulaştırdım.

Bu gün ol gündür iy sulṭān-ı devrān
Zelīḫā'yı göre Maḥbūb-ı Kenᶜān

Ey çağın sultanı bugün Kenan sevgilisinin Zeliha'yı göreceği gündür.

Göre Şīrīn'i Ḫüsrev ḫurrem ü şād
Temāşā ide Ḫurşīd'i Feraḥşād

Hüsrev şen ve mutlu (halde) Şirin'i görsün Ferahşad, Hurşid'i seyretsin.

Yiter bülbül gibi ḳıl āh u zārı
Süheyl olub bu gün [gör] Nevbahār'ı

Bülbül gibi ağlayıp inlediğin yeter, bugün Süheyl olup Nevbahar'ı gör!"

Bu şīrīn sözi Vāmıḳ eyledi güş
Sevincinden yıḳıldı oldı bī-hüş

Vamık bu tatlı sözü duyunca, sevincinden düşüp bayıldı.

Yaḳın oldı revān idüb revānı
Girü menᶜ eyledi ᶜaḳlile anı

Neredeyse canı çıkacaktı, yine aklıyla bunu önledi (kendine geldi).

Sevinmekden niçeler cān virüpdür
Bu gerçekdür ki gerçekler görübdür

Sevinmekten dolayı birçoğu can vermiştir, bunu görenler vardır..

Ḳaçan bir müflisüñ bī-derd ü bī-renc
Eline girse bir virānede genc

Ne zaman bir fakirin dertsiz ve sıkıntısız olarak eline bir viranede hazine geçse

Sevinmekden unudur kend'özin ol
Çoḳ olur kim helāk ider özin ol

o sevinmekten kendini unutur, çoğunlukla kendini öldürür.

110b Meger ᶜAẕrā'yidi bir genc-i pinhān[206]
İrişdi şāh ᶜaceb mi oynasa cān

Gizli hazine Azra olunca, Şah ona kavuştu, (şimdi) canını feda etse şaşılır mı?

---

[206] "penhān" şeklinde harekeli.

Bu yolda gerçi Vāmıḳ çekdi renci Müyesser oldı āḫir göñli genci	*Bu yolda Vamık dert çektiyse de sonunda gönlünün hazinesi nasip oldu.*
Dilerseñ ki olasın gence mālik Gerek evvel olasın rence sālik	*Hazine sahibi olmak istiyorsan önce sıkıntıya katlanman gerekir.*
Ḳapudan ḳapuya çekmese renci Ki ṭoldurmazdı torbasın dilenci	*Dilenci o kapıdan bu kapıya dert çekmese torbasını doldur(a)mazdı.*
Didi şāh Lāhicān'a iy ḳarındaş ᶜAceb devlet göre mi oñmaduḳ baş	*Şah, Lahican'a "Ey kardeş, acaba baş dert çekmeden taç görür mü?" dedi.*
Oñulur mı ġarībüñ bağrı başı Diñe mi ehl-i derdüñ gözi yāşı	*"Garibin bağrındaki yara iyileşir mi , dertlilerin gözyaşı diner mi?*
İçürdüñ baña bir meyden piyāle Beşāret ḥāletin itdüñ nevāle	*Bana (eşsiz bir) şarap kadehi içirdin, müjdeyi meze ettin.*
Ṣafādan cānumı ḳılduñ ṭarab-nāk Seni Ḥaḳ eylesün dāyim ferāḥ-nāk	*Gönlümü şen edip canımı sevindirdin, Allāh (da) seni her zaman coştursun!*
Ḳomaduñ cānda ġuṣṣa tende ḳayġu ᶜAceb gerçek miseñ[207] gerçek midür bu	*Canda elem bedende üzüntü bırakmadın, acaba sen ve bu (olanlar) gerçek midir?"*
Beşāret cāmın idüb Lāhicān nūş Duᶜā-yı devlete başladı pür-cūş	*Lahican müjde kadehini yudumlayıp, devlete coşkuyla dua etti.*
Didi iy şehr-yār-ı rubᶜ-meskūn Murāduñ üzre gerdān oldı gerdūn	*"Ey dünya topraklarının padişahı, gökler (zaman) arzuna göre dönsün!" dedi.*
Nihāyet buldı şāhā miḥnet ü ġam İrişdi devr-i şādī vaḳt-i ḫurrem	*"Ey şah gam ve sıkıntın sona erdi, sevinç devri, neşe vakti geldi.*
Nekim maḳṣūd iderdüñ zīr ü bālā Müyesser itdi cümle Ḥaḳ Ṭaᶜālā	*Küçük büyük her ne arzu ederdiysen Allāh hepsini nasip etti.*
Buyuruñ furṣatı fevt itmeñ iy şāh İziñ tozını gözler şimdi ol māh	*Ey şah, buyurun fırsatı kaçırmayın, şimdi o ay izinizin tozunu gözler.*
Çü furṣat virdi el furṣat demidür Unut miḥnetleri rāḥat demidür	*Madem ki fırsat el verdi, fırsat anıdır, sıkıntıları unut, huzurlu olma zamanıdır.*
111a Yirinde furṣatı fevt eyleyen ḫām Ḳalur irmez murāda şöyle nā-kām	*Yeri geldiğinde fırsatı kaçıran deneyimsiz arzusuna kavuş(a)maz, öyle talihsiz kalır."*
Saᶜādet naḳdını şāh elde gördi Sevincinden ayaġ üstine ṭurdı	*Şah mutluluk sermayesinin ele geçtiğini gördü, sevincinden ayağa kalktı.*
Ṣafādan Lāhicān'uñ ağzın öpdi Baṣub bağrına arḳasını yepdi[208]	*Sevinçten Lahican'ın ağzını öptü, bağrına basıp sırtını okşadı.*

[207] Kelime aynı zamanda "gerçek misiñ" okunacak şekilde harekeli.
[208] "yipdi" şeklinde harekeli.

Didi dermān nedür n'itmek gerekdür
Buyuruñ ne yola gitmek gerekdür

"Çare nedir, ne yapmak gerekir, hangi yolu takip etmek gerekir, söyleyin!" dedi.

Ḳarārum ḳalmadı gözüm ḳarardı
Dükendi ṣabrum u beñzüm ṣarardı

"Düşünemiyorum, gözüm karardı, sabrım tükendi ve benzim sarardı."

Buyurdı Lāhicān cemᶜ oldı leşker
Dirildi heb perākende perīler

Lahican emretti, asker toplandı, bütün dağınık periler bir araya geldi.

Nidā oldı mülūk-i ḳūh-i Ḳāf'a
Geleler dergeh-i şāha ṭavāfa

Kaf dağının yerlilerine, şahı tebrik etmeye gelmeleri duyuruldu.

Atası Lāhicān'uñ geldi evvel
Düşüb şāhuñ ayağına öper el

Önce Lahican'ın babası geldi, şahın ayağına düşüp el öptü.

Perī ṣulṭānlarından yüz ulu ḫān
Gelüb şāh işiginde ṭutdı divān

Peri sultanlarından yüz ulu hakan, gelip şahın eşiğinde el pençe divan durdular.

Ḳamunuñ vāridi maᶜrūf u meşhūr
Eli altında yüz biñ ḳalᶜa maᶜmūr

Hepsinin eli altında yüzbin tanınmış ünlü ve bakımlı kale vardı.

Getürdi her biri yüz biñ mübāriz
Hünerde birine biñ dinse cāyiz

Her biri yüzbin savaşçı getirdi; beceriklilikte her birine bin dense doğru olur.

Buyurdı Lāhicān bir kac perīler
Hümā ṭalᶜatlular kebg-i derīler

Lahican emretti ki, Hüma yüzlü keklik güzelliğinde birkaç peri

Perīzād'a varalar ṣu içince
İreler bunda göz yumub açınca

bir solukta Perizad'a gidip, göz açıp kapayıncaya kadar buraya dönsünler!

Süleymān ṣanduğın biñ ᶜizzetile
Alub bunda geleler rağbetile

Bin hürmetle Süleyman sandığını alıp özenle getirsinler!

Perīler oldı perrān irdi fi'l-ḥāl
Perīzād'a gelüb ᶜarż itdiler ḥāl

Periler hemen kanatlandı, Perizad'a gelip durumu anlattılar.

111b Perīzād eyleyüb taᶜẓīm [ü] tekrīm
İder biñ luṭfile ṣanduğı teslīm

Perizad saygı ve hürmet gösterip bin türlü güzellikle sandığı teslim eder.

Getürüb ṣanduğı ᶜizzetle ber-dūş
Şehenşāh ḫidmetine irdiler ḫōş

Sandığı saygıyla omuzlar üzerinde güzelce getirip şahın huzuruna vardılar.

Perī sulṭānları ḳarşu yügürdi
Yüzin ṣanduğa sürdi her ki gördi

Peri sultanları karşıladılar görenler yüzünü sandığa sürdü.

Ḳodılar ᶜizzetile şāh öñinde
Nitekim burc-ı Pervīn māh öñinde

Pervin burcunun ay önünde (olması) gibi saygıyla şahın önüne koydular.

Süleymān'a duᶜā itdiler evvel
Uzatdılar pes andan ṣanduġa el

Önce Süleyman'a dua edip ondan sonra sandığa el uzattılar.

Buyurdı Lāhicān ṣanduḳ açıldı
Cihāna miskile ᶜanber ṣaçıldı

Lahican emretti, sandık açıldı, dünyaya misk ve anber yayıldı.

ṢIFAT-I TĀC-I ZERRĪN [Ü] MÜCEVHER VE TEŞBĪHĀT-I EFLĀK [Ü] ŞEMS-İ ḪĀVER-PEYKER
(Gündoğusu Yüzlü Güneş, Gökler Benzeri, Altın ve Mücevher Taç Hakkında)

Ezel bir tāc-ı zerrīn Keyḳubādī
Çıḳar kim Tāc-ı Pervīnidi adı

Önce Keykubad'a layık Tac-ı Pervin adında bir taç çıkar.

Felek vaṣfında bir üstād-ı kāmil
Düzüb itmişdi eflāka muḳābil

Onu iyi bir usta düzenleyip (yıldızlı) göklere benzetmişti.

On iki küngüre ḳılmışdı ḳısmet
Kim itmiş her birin bir burca nisbet

Oniki zirveye bölmüş her birini bir burca karşılık etmişti.

Ḳomışdı her birinde bir gevher-i[209] pāk
Bezenmişdi nite burcile eflāk

Gökler burçlarla süslenmiş gibi her birine saf bir inci koymuştu.

Gözi nūrı ḳamunuñ yüzi aġı
Ḳomışdı farḳına bir şeb-çerāġı

Üzerine göz nuru, herkesin yüz akı başına şeb-çerag (parlayan bir yakut) koymuştu.

Ḳarār itse kimüñ başında ol tāc
Olurdı tāc-dārān aña muḥtāc

O taç kimin başına geçse taç sahipleri ona muhtaç olurdu.

Temāşā itdi tācı cümle varı
Çıḳardılar yine bir yād-gārı

(Vamık) tacı ve bütün eşyayı seyretti, yine bir hatıra çıkardılar.

112a

ṢIFAT-I CĀME-İ MÜCEVHER [Ü] ZER-KEŞ
(Mücevherli ve Altın İşlemeli, Elbise Hakkında)

Yine bir cāme zer-bāf u muṭavvaḳ
Ḳomışlar ṭavḳa gevherler mürevvāḳ

Yine altın işlemeli ve boynu gerdanlıklı bir elbise, saf cevherli gerdanlık koymuşlar.

Cihānuñ naḳşın itmişler aña derc
Kim olmış genc-i ᶜālem ḫarcına ḫarc

Dünyanın nakşını onda toplamışlar ve alemin hazineleri maliyeti için harcanmış.

Dün ü gün igne urub aña üstād
Yidi yılda temām itmişdi ābād

Usta(sı) ona gece gündüz iğne atıp yedi yılda tamamlamıştı.

Müyesser olsa her şaḫsa bu ḫilᶜat
İderdi ins ü cān heb aña ḫidmet

Bu kaftan her kime nasip olsa insan ve cinler ona hizmet ederdi.

ṢIFAT-I KEMER-İ MÜCEVHER MĀNEND-İ MINṬAḲA-İ ẒĀTÜ'L-BURŪC-I MÜNEVVER
(Nurlu Burçların Sahibi [Güneşin] Kuşağı [Halesi] Gibi Mücevher Kemere Dair)

Keyānī bir kemer pür-naḳş u zīver
Dinürdi adına Şedd-i Ġażenfer

Büyük sultanlara mahsus nakışlı ve süslemeli Şedd-i Gazenfer denilen bir kemer:

---

[209] "gevher", "güher" okunacak şekilde harekeli.

Ḳomışlar on güher[210] on yirde şeffāf
Maᶜāyibden dil-i āşıḳ gibi ṣāf

On yerine on parlak mücevher koymuşlar, ayıplanan aşığın gönlü gibi saf.

İki ḳullāb iki başında gevher
Düzetmiş şekl-i ejder bir hüner-ver

İki başında bir ustanın ejder şeklinde yaptığı iki mücevher çengel.

Kimüñ bilinde ol şed olsa muḥkem
Getürmezdi yire arḳasın ādem

Kimin beline sıkıca bağlansa, adamın sırtını yere getirmezdi.

ṢIFAT-I ḪANÇER-İ ĀB-DĀR-I CİGER-ŞİKĀF [Ü)] CĀN-ŞİKĀR
(Ciğer Yaran, Can Avlayan Parlak Hançer Hakkında)

Çıḳar bir zülf-i cānī[211] ḫançer-i tīz
Ṣanasın ḫançer-i Behrām-ı ḫūn-rīz

Kan döken Behram'ın hançeri gibi, gümüşten yapılmış keskin bir hançer çıkar.

112b Ucı tīzlikde dārūyı direrdi
Yidi ḳat yire dek dürtseñ yarardı

Ucu sivrilikte ilacı toplardı, yedi kat yere kadar itsen yarardı.

ṢIFAT-I TĪĞ-İ MÜCEVHER [Ü)] ZER-NİGĀR [Ü)] ĀB-DĀR
(Mücevher(li), Altın İşlemeli, Parlak Kılıç Hakkında)

Yine bir zer-nigārī tīğ-i Hindī
Nişān virmez görenler Hind ü Sind'i

Yine bir altın işlemeli Hint kılıcı, Hind'i Sind'i görenler (bile benzerini) görmemiştir.

Zeberced ḳabżası balçağı gevher
Kını zer ṭıbligi yāḳūt-ı aḥmer

Kabzası zeberced sapı cevher bir kılıç; kını altın dibliği kırmızı yakuttan.

Ne örs ü ne çekiç görmişdi ne od
Düzetmişdi anı muᶜcizle Dāvud

Ne örs, ne çekiç, ne ateş görmüştü, Davut onu(demiri yoğurma) mucizesiyle yapmıştı.

Şu resme tīzidi ol tīğ-i ḫ(ᵛ)ūn-ḫᵛār[212]
Öküz'den Balıġ'a iderdi der-kār

O kan dökücü o kadar sivri kılıçtı ki Öküz'den Balığ'a kadar işlerdi.

Kesişde hem-seridi Ẕü'lfiḳār'a
Ḫıyārile biridi aña ḫāre

Keskinlikte Zülfikar'a eşti, hıyar ve sert taş fark etmezdi.

Dimezdi kūh-ı Ḳāf'a ẕerre-i ḫāk
Yolında ḫāk olurdı tīğ-i Ḍaḥḥāk

Kaf dağına toprak zerresi demezdi, Dahhak'ın kılıcı yolunda toprak olurdu.

ṢIFAT-I GÜRZ-İ GİRĀN U GİRĀN-BAHĀ
(Ağır ve Değerli Gürze Dair)

Çıḳar Sām-ı süvārī yine bir gürz
Tozırdı göge ḍarbın yirse Elbürz

Süvari Sam'ınki gibi bir gürz çıkar, Elbürz dağı (onun) darbesini yese, göğe tozardı.

Ki biñ baṭman zer-i sürḫidi ṣāfī
Yıḳardı bir uruşda kūh-ı Ḳāf'ı

Saf bin batman kırmızı altındı, bir vuruşta Kaf dağını yıkardı.

---

[210] "gevher" şeklinde yazılmış.

[211] Başka metinlerde de bu şekilde (zülf-i cānī) rastladığımız kelimenin doğrusu "zülfencāne" dir.

[212] "ḫ(ᵛ)ūn-ḫor" şeklinde harekeli.

ṢIFAT-I SİPER-İ MÜCEVHER-İ MU'TEBER-İ GERDŪN-PEYKER
(Gök Yüzlü, Değerli Mücevher Kalkan Hakkında)

113a Yine bir ḫoş siper çıḳdı müzeyen
Yidi yerde yidi āyine rūşen

Yine güzel, süslü bir kalkan çıktı, yedi yerinde yedi parlak ayna (vardı).

Ṭoḳunsa hīc nişān itmezidi tīr
Çalarsañ biñ keret kesmezdi şimşīr

Ok değse hıç iz (bile) bırakmazdı, in kerre kılıç vursan kesmezdi.

ṢIFAT-I KEMĀN-I NİŞĀN-I BĪ-NAẒĪR-İ CİHĀN
(Dünyada Eşi Görülmemiş Yay Hakkında)

Çıḳar ḳavṣ-ı ḳuzaḥ manendi bir yay
Tozı müşgīnidi vü rengi fer-sāy

Gökkuşağı gibi bir yay çıkar, kabzanın kabuğu ve kirişi siyah ve rengi ışıl ışıldı..

İki başı la'alden gez yeşimden
Kirişi ḳırmızī ḫāṣ ebrişimden

İki başı yakuttan, gezi yeşimden, kirişi kırmızı renkli saf bükülmüş ipekten.

Çekemezdi anı zūr itse Rüstem
Ki tuncından düşürmezlerdi dirhem

Rüstem yüklense onu çekemezdi, (kimse) tuncundan dirhem koparamazdı.

ṢIFAT-I TĪR-KEŞ-İ BĪ-MĀNEND-İ DİL-BEND
(Gönül Bağlayan, Benzersiz Ok Kabı Hakkında)

Yine bir ḫoş belik bir tāze tīr-keş
Müẕehheb lāciverdile münaḳḳaş

Yine bir sadak, orijinal bir ok kuburu; süslü, lacivert nakışlı.

Ḳamışdan tīr-keşde iki yüz oḳ
Ararsañ 'ālemi ilde biri yoḳ

Kuburda kamıştan ikiyüz ok; dünyayı arasan birini (bile hiçbir yerde) bulamazsın.

Ki heb peykānları[213] elmāsı ṣāfī
Yilegi şeh-per-i simurġ ṣāfī

Uçları saf elmas, tüyleri, sade Simurg kanadı.

'Adūdan yaña ḳuş gibi uçarlar
Ḳuşı uçmaḳda ḳuşlıḳlıḳ geçerler

Düşman üzerine kuş gibi süzülür,uçmakta kuşu geride bırakırlar.

Melik Vāmıḳ bu fetḥe oldı ḫurrem
Ferahlar geldi rıḥlet eyledi ġam

Melik Vamık bu zafere sevindi, sevinç geldi keder göç etti.

Ayaḳ üstine ṭurdılar selāṭīn
Didiler cümle iy şāh-ı cihān-bīn

(Peri) sultanlar(ı) ayakta durdular, hepsi "Ey cihan görmüş padişah!" dediler.

113b Süleymā[n] nebīnüñdür bu esbāb
Naṣībüñdür saña fetḥ itdi Vehhāb

"Bu gereçler Süleyman peygamberindir, nasibindir,Vehhab (olan Allāh) sana sundu

Ḳabūl it iy şeh-i ferḫunde-aḫter
Ṭapuña 'aynile oldı müyesser

Ey şansı açık padişah kabul et, aynen senin katına nasip oldu."

Ḳabūl itdi ḳamu esbābı Vāmıḳ
Du'ā itdi Süleymān'a muvāfıḳ

Vamık bütün eşyayı kabul etti, Süleyman peygambere gerektiği gibi dua etti.

"bīkānları" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.

Öpüp başına ḳodı tācı evvel Pes andan ṣundı sulṭān cāmeye el	*Sultan, tacı önce öpüp başına koydu, ondan sonra elbiseye uzandı.*
Göñül āyinesinden sildi pası Geyindi ḫüsrevāne her libāsı	*Gönül aynasından pası sildi, padişahlara yakışır şekilde her elbiseyi giyindi.*
Süleymān'uñ silāḥını müretteb Ṭaḳındı şāh-ı ᶜālem cümlesin heb	*Alem padişahı Süleyman'ın bütün silahlarını kuşandı.*
Nefīr itdi çalındı kūs-ı şāhī Ḫaberdār oldı cümle murġ [u] māhī	*Duyurdu, şah kösü çalındı, bütün kuş ve balıklar haberdar oldu.*
Ṭabul gül-bāng u ṣurnāy itdi efġān Dirildi geldi ṣan yine Süleymān	*Davul, tezaurat ve zurna sesi koptu, sanki yine Süleyman dirilip geldi.*
Getürdi Lāhicān bir taḫt-ı ᶜācī Ki ḫarc olmış aña dünyā ḫarācı	*Lahican, dünyanın parası harcanmış fildişi bir taht getirdi.*
Melik Vāmıḳ geçüp taḫta oturdı Perī sulṭānları yirden götürdi	*Melik Vamık geçip tahta oturdu, peri sultanları (onu) yerden kaldırdılar.*
Şükūh-ı kevkebile şāh-ı devrān Hümā gibi havāya oldı perrān	*Devrin padişahı yıldızların yüceliğiyle Hüma gibi havaya yükseldi.*
Seḥer-gāh irdiler Dilşāda dil-şād Duᶜālar eyledi çıḳdı Perīzād	*Seher vaktinde sevinçle Dilşad'a ulaştılar. Perizad karşıladı, dualar etti.*
Eyitdi iy şehenşāh-ı cihān-dār Cihān ṭurduḳça olġıl dünyede var	*"Ey dünyayı tutan padişah dünya durdukça durasın!" dedi.*
Felekden yüksek olsun pāy-ı taḫtuñ Melekden artuḳ olsun ᶜizz ü baḫtuñ	*"Tahtının ayağı gökten yüksek olsun, şeref ve bahtın meleklerinkinden fazla olsun!"*
Ḥakīm ü Dilpeẕīr oldı feraḥ-nāk Baş urub ayağına öpdiler ḫāk	*Hakim ve Dilpezir sevindi, ayağına baş vurup toprağı öptüler.*
114a Ḳamusı itdi taḥsīnile şābāş[214] Didiler şāḥ-ı ᶜālem āferīn-bād	*Hepsi beğenip takdir ettiler, "Cihan padişahı, aferin" dediler.*
Süleymān taḫtın itdiler tekellüf Buyuruñ taḫta eylemeñ tevāḳḳuf	*Süleyman'ın tahtını teklif ettiler, "Tahta buyurun, beklemeyin." (dediler).*
Çü gecdi taḫta ol şāh-ı cihāngīr Cihānı ṭutdı bī-şimşīr ü bī-tīr	*O cihanı tutan padişah tahta geçince kılıçsız ve oksuz olarak cihana hakim oldu.*
Süleymān taḫtı bir taḫtidi mesrūr Serīr-i Salṭanat dirlerdi meşhūr	*Süleyman'ın tahtı arzusuna ulaşmış bir taht idi, Serir-i Saltanat adıyla ünlüydü.*

[214] "sābāş" şeklinde yazılmış.

Yücelikde serîr-i ᶜarşa hem-ser
Güzellikde behiştile berâber

Yücelikte arş tahtına eş, güzellikte cennetle aynı.

Ne deñlü varise dünyâda ṣanᶜat
Her üstâd işleyüb virmişdi ṣûret

Dünyada ne kadar sanat varsa, her sanatçı işleyip şekil vermişti.

Ne deñlü cânluya vażᶜ oldısa ad
Ḳamusın anda naḳş itmişdi üstâd

Sanatkar ne kadar bilinen canlı (varlık) varsa, hepsini ona işlemişti.

Oturdı çün Süleymân taḫtına şâh
Şükür itdi didi elḥamdüli'llâh

Şah, Süleyman'ın tahtına oturunca şükredip "Elhamdülillâh" dedi.

Yine bir taḫta geçdi şâh-ı ferruḫ
Güzeller şâhı ᶜAẕrâ-yı perî-ruḫ

Bir tahta da uğurlu şah, güzeller şahı, peri yanaklı Azra geçti.

Araya perdeler çekdi Perîzâd
Bulutda göre Ḫurşîd'i Feraḥşâd

Perizad araya perdeler çekti (ki) Ferahşad Hürşid'i (güneşi) bulutta görsün.

Perî sulṭânları ṣaçdı cevâhir
Zer-i surḫ sîm-i ṣâfî dürr-i fâḫir

Peri sultanları mücevherler saçtı; kırmızı altın, saf gümüş, değerli inci...

Duᶜâlar itdi şâha şeyḫile şâb
Didiler iy şeref burcında mehtâb

Genç, yaşlı (herkes) şaha dualar etti, dediler ki "Ey şeref burcunun mehtabı!

Hemîşe devletüñ ḳandîli yansun
Uyusun miḥnetüñ baḫtuñ uyansun

Devletinin kandili sönmesin, sıkıntın uyusun, talihin uyansın!

Cihân fermân-peẕîr olsun ḳapuñda
Ḳuluñ ṣâḥib-serîr olsun ṭapuñda

Dünya(da herkes) kapında emir erin olsun, taht sahip(ler)i huzurunda kölen olsun!

Şükür kim ölmedin maḳṣûda irdük
Süleymân Ḥażretini yine gördük

Şükür ki ölmeden isteğ(imiz)e kavuştuk, Hazreti Süleyman'ı yine gördük.

114b Mübârek olsun iy şâh-ı cüvân-baḫt
Saña bu tâc-ı pîrûzile bu taḫt

Ey talihli şah, sana bu hayırlı taç ve bu taht kutlu olsun!"

Temâm idüb duᶜâyı cümle begler
Yüz urub yire el yüze silerler

Bütün beğler duayı bitirip, yere secde edip ellerini yüzlerine sürerler.

VÂMIḲ U ᶜAẔRÂ PÜR-ZÎNET OLUB PERDE ARDINDA ᶜİŞ [Ü] ᶜİŞRET EYLEYÜB ᶜAẔRÂ VÂMIḲA BİR DEST-MÂL GÜL GÖNDERDÜGİDÜR

(Vâmık ve Azrâ Süslenmesi, Perde Arkasından Muhabbet Etmesi, Azrâ'nın Vâmık'a Bir Mendil Göndermesi)

Bu cânibden güzeller şâhı ᶜAẕrâ
Şehenşâhuñ ḳudûmın itdi ışfâ

Bu taraftan güzeller şahı Azra, şahlar şahının gelişine içtenlikle sevindi.

Ḥayâsından edeb itdi riᶜâyet
Şeh istiḳbâline itmedi raġbet

Görgü kurallarına uydu, utancından şahı karşılamaya heveslenmedi.

Nihânî perde ardından temâşâ
İderdi Vâmıḳ'uñ ḥüsnini ᶜAẕrâ

Azra Vamık'ın güzelliğini perde arkasından gizlice seyretmekteydi.

Ne gördi gördi bir mihr-i cihān-tāb
Ki ferinden[215] alur mihr-i cihān tāb

Birde ne görsün, parıltısından güneşin ışık aldığı cihana ışıyan bir güneş.

Muṣavver gördi bir nūr-i mücessem
Ki başdan ayağa cāndur mükerrem

Aziz bir canı, baştan ayağa cisme bürünüp bir nur olarak tasarlanmış gördü.

Cemālī gülşeninde nev-şüküfte
Henüz tāze benefşe lāle-ḫufte

Taze menekşe ve uyuyan lale güzelliğinin gülbahçesinde yeni açılmış.

Açılmış ruḫlarınuñ erġavānı
Ṣaçılmış gülşeninüñ żaymerānı[216]

Yanağının erguvanı yeni açılmış, gülbahçesinin reyhanları saçılmış.

İki nergisleri bīmār u sermest
İki ebrūları miskīn-i peyvest

İki nergis (göz)ü hasta ve sarhoş, iki kaşı sürekli tembel.

İki ᶜanber külāle caᶜd u müşgīn
Nice ḫāl-i siyeh ṣan nāfe-i Çīn

İki (bölük) güzel saç; kıvırcık ve siyah, Çin ceylanının miski gibi çok siyah ben.

Nihāli müntehā serv-i sehīden
Hezārān-bih zenaḫdānı behīden

Düz boyu düz serviden uzun, gerdanı, güzelden binlerce kez güzel.

İrişdürmiş kemāline cemāli
Ki bulmış ḥüsn ü ḫulḳile kemāli

Güzellik ve huy mükemmelliği eşit olduğundan dört dörtlük.

115a Görincek māhtāb ol Āf-tābı
Güneşden ālmaḳ istedi seḥābı

Mehtap o güneşi görünce güneşten bulut (gibi örtüy)ü almak istedi.

Didi kend'özine ol şemᶜ-i pür-nūr
Gerekdür kim ola mestūra mestūr

Kendi kendine "O ışıl ışıl mumun iyice örtünmüş olması gerekir." dedi.

Perīzād'a işāret itdi dilber
Ṭabaḳlarla pür eyleñ laᶜl ü gevher

Güzel (Azra) Perizad'a işaret etti: "Tabakları yakut ve mücevher doldurun,

Niṣār it şāh-ı devrān ayağına
Ṭağıt ıldız gibi māh ayağına

ayın etrafına (saçılmış) yıldız gibi devrin padişahının ayağına saçın!

Mübārek ellerin öpüp selām it
Dile eksikligümüzi temām it

Mübarek ellerini öpüp selam söyle, gönl(ün)e eksikliğimizi hissettirme!"

Çıḳardı bir muraṣṣaᶜ dest-mālı
Aña ḫarc olmışidi dünye mālı

Kıymetli taşlarla süslü bir mendil çıkardı, dünya malı onun için harcanmıştı.

Güzeller şāhı kendü işlemişdi
Anı ṣırmāyile nāḳışlamışdı

Güzeller şahının kendi işlemiş, onu sırmayla nakışlamıştı.

[215] Kelime hem "ferrinden" hem de "ferinden" okunacak şekilde harekeli. "ferrinden" şekli vezne uysa da anlamca doğrusu "ferinden".
[216] "żaymurānı" şeklinde harekeli.

Zer ü fer-sâyile olmışdı zîver Kim aña şemse idi şems-i ḫâver	*Altın ve zinetle süslenmişti, öyle ki doğan güneş ona şemse idi.*
Ẓarâfet ḫarc idüb ol ṣaçı sünbül Pür itdi dest-mâlı ḳırmızî gül	*O sünbül saçlı incelik gösterip mendili kırmızı gül ile doldurdu.*
Buyurdı tîz Perîzâd niçe perrî[217] Ṭabaḳlara pür itdi laᶜl [ü] dürri	*Perizad emretti, birçok peri tabaklara yakut ve inci doldurdu.*
Gülile dest-mâlı kendü aldı Ṭurub şâh-ı cihân ḳatına geldi	*Gül ile (dolu) mendili kendi aldı, kalkıp cihan padişahının katına geldi.*
Yir öpdi didi ᶜömrüñ dâyim olsun Binâ-yı milk-i devlet ḳâyim olsun	*Yer öptü, "Ömrün uzun, devletinin binası ayakta kalsın (yaşasın)" dedi*
Şehenşâhuñ ayağına Perîzâd Niṣâr eyledi ol gevherleri şâd	*(ve) Perizad şahın ayağına o cevherleri coşkuyla serpti.*
Ḳodı şâhuñ öñinde dest-mâlı Didi ḥüsn ilinüñ ṣâḥib-cemâli	*Şahın önüne mendili koyup "Güzellik ülkesinin güzeli." dedi.*
Diler ᶜöẓrin güzeller şâhı ᶜAẓrâ Mübârek elüñ öpdi ol dilârâ	*"Güzeller şahı, o gönül süsleyen Azra özür diler, mübarek ellerinden öper.*
115b Selâmile ṣenâ-yı ḫidmet itdi Ṣafâyile duᶜâ-yı devlet itdi	*Selamla köleniz (olarak) iyi dileklerini sunuyor, devlet(iniz)in içten duacısı.*
Yüzin sürdi ayağuñ ṭoprağına Nitekim misk-i ter gül yaprağına	*Taze miskin gül yaprağına (sinmesi) gibi yüzünü ayağınızın toprağına sürüyor.*
Ḥicâb idüb utandı iy şehenşâḥ Rikâbuñ öpmege gelmedi ol mâh	*Ey şahlar şahı, utandı, o ay (gibi güzel), (atının) üzengisini öpmeye gel(e)medi.*
Mürüvvet eylesün şâh-ı cihângîr Benüm eksikligüme ḳalmasun dir	*Cihan padişahı mertlik buyursun, benim yokluğumdan ötürü kusura bakmasın der.*
İzüñ tozın gözine çekdi sürme Ḳabûl eyle ḳapuñdan anı sürme	*İzinin tozunu gözüne sürme çekti, onu kabul buyur, kapından sürgün etme!"*
Gelincek dest-mâl-ı şâh-ı ḫûbân Ayağ üzre ṭuruban aldı sulṭân	*Güzeller şahının mendili gelince, sultan ayağa kalkarak aldı.*
Melik Vâmıḳ bu sözden oldı serḫoş Gehî ᶜaḳlı gelüb gâh oldı bî-hûş	*Melik Vamık bu söz(ler)den sarhoş oldu, aklı gelip gitti.*
Ṣafâdan içine ṣığmazdı cânı Ṭolaşub ṣarmaşur idi zübânı	*Gönül şenliğinden içi içine sığmadı, dili dolaştı.*

Vezin ve kafiye için "perî" kelimesi "perrî" şeklinde harekelenmiş.

Öpüb sürdi yüzin bağrına başdı
Ki cānın virmek oldı aña ḳaṣdı

Öpüp yüzüne sürdü, bağrına bastı, o (mendil)e canını vermek istedi.

Nice cān virmesün ol dest-māla
Deger her riştesi biñ desti māla

O mendile nasıl can vermesin, her ipliği bin kova hazineye değerdi.

Melik bülbül gibi açdı zübānı
Didi ol bāġ-ı cennet gül-sitānı

Melik, bülbül gibi ağzını açtı, dedi ki "O cennet bağının gül alıcısı

Bizi ḫāk-i meẕelletden götürmiş
Ki yirden başumuz göge yitürmiş

Bizi hor görülme toprağından(tutup) kaldırmış ve başımızı yerden göğe ulaştırmış.

Mürüvvet gösterüb ol serv [ü] şimşād
Gülile bülbülini eylemiş yād

O servi ve şimşad (boylu) mertlik gösterip (bu) gül ile bülbülünü hatırlamış.

Yüregüm delmişidi ḫār-ı fürḳat
Oda yaḳmışdı cānum nār-ı ḥasret

Ayrılık dikeni yüreğimi delmişti, hasret ateşi canımı yakmıştı.

Ṣıvardı ḫaste cānum ol gül-i ter
Yüregüm yāresine virdi şekker

O taze gül hasta canıma su, yüreğimin yarasına şeker verdi

116a Hemīşe ḫurrem olsun sebze-zārı
Gülistān-ı cemālinüñ bahārı

Çimenliği, güzelliğinin gülbahçesinin baharı daima şen olsun!

Yañağı gülleri ferḫunde olsun
Ṭudağı ġonçesi pür-ḫande olsun

Yanağının gülleri mesut olsun, dudağının goncası hep gülücük saçsın!

Bahārı görmesün bād-ı ḫazānı
İrürmesün niḥāline ziyānı

Sonbahar rüzgarı, baharı(nı) görmesin, fidan boyuna zarar vermesin!"

Ḳoçardı dest-mālı gāh öperdi
Gehī büt idinüb aña ṭapardı

(Melik) bazen mendile sarılır öper, bazen onu put edinip tapardı.

Başardı bağrına gāh cānı gibi
Ḳoridi sīneye īmānı gibi

Bazen canı gibi bağrına basar, imanı gibi göğsüne koyardı.

Yüzine sürdügince tāze tāze
Açardı göñlin irmiş gibi yaza

Yüzüne sürdükçe gönlü yaza kavuşmuş gibi taze taze açardı.

Çü gördi bezm-gāhı pür-gül oldı
Melik ol şādlıḳdan bülbül oldı

Melik meclisini gül dolmuş görünce neşeden bülbül oldu.

Pes andan didi vācibdür ᶜaṭiyye
Gerek cānāna cān ola hediyye

Ondan sonra "Hediye(ye karşılık) gereklidir, sevgiliye can hediye etmek lazım." dedi.

Aradı fikrile cümle cihānı
Ne ola ol perīye ermağānı

Düşünüp bütün dünyayı araştırdı, "O periye layık hediye ne olabilirdi?

Teferrüc itdi göñli her diyārı
Bulur bir tuḫfe ᶜālī yād-gārı

Gönlü her yeri gezdi, manevi kıymeti büyük olan bir armağan buldu.

VĀMIĶ ᶜAẔRĀ'YA CĀM-I CİHĀN-NÜMĀ-NİŞĀN ĀYİNE-İ FERḤĀN-NĀM BİR ĀYİNE-İ ṢAFĀ-ṢIFĀT GÖNDÜRDÜGİDÜR

(Vamık'ın Azra'ya Dünyayı Gösteren Kadeh Gibi Ayine-i Ferhan İsminde Parlak bir Ayna Göndermesi)

Şehüñ varidi bir āyīne-çīnī[218]
Ki görmedi gören rūy-i zemīni

Şahın bir çini aynası vardı, (bütün) yeryüzünü görenler (onun gibisini) görmediler.

Atadan anaya ķalmışdı mīrāş
Anı bir feylesōf itmişdi iḥdāş

Babasından annesine miras kalmıştı, onu bir filozof icat etmişti.

Şeref burcında iken yidi aḫter
Yidi maᶜdenden almışlardı cevher

Yedi yıldız şeref burcunda iken, yedi madenden cevher almıştı.

116b Düzetmişdi anı ol ehl-i ḥikmet
Aña ḫarc eylemiş çoķ dürlü ṣıfᶜat

Hikmetli kimseler onu yapmışlar çok çeşitli özellikler vermişlerdi.

Ķaçan maġribde ṭutsañ ķarşudan şarķ
Olurdı rūşen ol āyinede farķ

Ne zaman batıda tutsan karşıda doğu parlar, o aynada belirirdi.

Ṭutarsañ şarķda maġrib görinirdi
Aña Āyīne-i Ferḥān dinürdi

Doğuda tutarsan batı görünürdü, ona Ayine-i Ferhan denirdi.

Ķaçan kim ṣāḥibine ķonsa bir reng
Ṭutardı yüzin ol āyinenüñ jeng

Ne zaman sahibine bir oyun edilse, o aynanın yüzü pas tutardı.

Ṣafā irse olurdı yine rūşen
Anı ırmazdı Vāmıķ kend'özinden

(Sahibi) neşeli olsa yine parlardı. Vamık onu yanından ayırmazdı.

Severdi cānı bigi cānile şāh
Bir altun ḥoķķada ṣaķlardı her gāh

Şah (onu) canı gibi içten sever, hep bir altın hokkada saklardı.

Perīzād'a eyitdi Şāh Vāmıķ
Ki yoķdur nesnemüz ol māha lāyıķ

Şah Vamık, Perizad'a, "O aya layık bir şeyimiz yoktur." dedi.

Faķīrāne tekellüfdür bu mirāt
Olur ḥüsn ehline āyīne sevķat

"Bu ayna fakirce bir özenmedir, güzel olanlara ayna hediye edilir.

Bilürüz kim degüldür aña ķābil
Kim olmaz āyīne aya muķābil

Ona yeterli (yansı) olmadığını, aynanın aya denk olmadığını biliriz."

Alub āyīnei ol serv-i āzād
Güzeller şāhına ṣundı Perīzād

O hür servi Perizad aynayı alıp güzeller şahı (Azra'ya) sundu.

Yir öpdi ᶜizzetile didi iy māh
Selāmile şenā eyler şehinşāh

Saygıyla yeri öpüp, "Ey ay, şahlar şahı selam edip övgüde bulunuyor." dedi.

Faķīrāne ṭapuña yād-gārı
Budur iy ḥüsn ilinüñ şehr-yārı

"Ey güzellik ilinin sultanı, katına fakirce hediyesi budur".

---

[218] Mısra "Şehün vardı bir āyīne-i çīnī" şeklinde daha düzgün olurdu.

Ayağ üzre ṭurub ᶜAẕrā-yı pür-nāz
Selāmın aldı servüñ ol ser-efrāz

O başı yüce olan, nazlı Azra, ayağa kalkıp servinin selamını aldı.

Alub biñ ᶜizzetile yâd-gārın
Öpüb yüzine sürdi ol nigārīn

O put gibi güzel, bin saygıyla (Vamık'ın) hediyesini alıp, öpüp yüzüne sürdü.

Didi çoḳ çoḳ şükür Allāh'a minnet
Şehenşāh eylemiş luṭf u mürüvvet

"Hamdolsun, Allāh'a çok şükür, şahlar şahı lütuf ve cömertlik etmiş." dedi.

117a Naẓar eyledi bu ḫāk-i siyāha
Maḳāmum Māhīden irgürdi māha

"Bu siyah toprağa (bana) baktı, makamımı Balık burcundan ay burcuna eriştirdi.

Ḳara ṭopraḳ ḳadar yoğidi ḳadrum
Şerefde şimdi eflāk oldı ṣadrum

Kıymetim kara toprak kadar yoktu, şimdi makamım şeref (burcun)daki gökler oldu."

Pes ol āyinei āyīne-i dil
Alub ayına eyledi muḳābil

Ondan sonra gönül aynası (Azra) o aynayı alıp ay (güzelliğ)ine karşı tuttu.

Görüb kend'özini ol şūḫ-ı ḫ[ō]d-bīn[219]
Olub ḥüsnine mağrūr itdi taḥsīn

O kendini beğenen güzel, aynaya bakıp gururlandı, güzelliğini övdü.

Cemāli mihrini ol meh begendi
Kemāl-i ḥüsnine germ oldı kendi

O ay, güzelliğinin güneşini beğendi, güzelliğinin tamlığına kendi heyecanlandı.

Didi taḥsīn bunuñ gibi cemāle
Kim irgürdi niçe mihri zevāle

"Böyle güzelliğe aferin ki birçok güneşi batırdı." dedi.

Niçe diller bunuñ mekrinde meftūn
Niçe cānlar ṣaçı bendinde mecnūn

"Birçok gönül bunun hilesine esir, birçok can saçının zincirinde deli."

Ġurūrı ḳodı itdi ḳalbini ṣāf
Yine kendüye kendü virdi inṣāf

Gururu bırakıp kalbini temizledi, yine kendi kendini ölçüye çağırdı..

Didi yā Rab senüñdür cümle ḳudret
Virürsin bir avuc ṭopraġa rifᶜat

"Ya Rab bütün güç senindir, bir avuç toprağı (sen) yüceltirsin." dedi.

Hezārān çoḳ şükür Yezdān-ı pāke
Bu deñlü ḥüsn ü ṣūret virdi ḫāke

"Hazret-i Allāh'a binlerce şükür (ki) toprağa bu kadar güzellik ve şekil verdi."

Pes andan döndi ᶜAẕrā-yı şeker-gū
Perīzād'a buyurdı ol melek-ḫū

Ondan sonra tatlı sözlü, o melek huylu Azra dönüp Perizad'a buyurdu:

Ne dir şāh-ı cihān ne gösterür yüz
Añub ḫāki ne yüzden söyledi söz

"Cihan şahı ne der, ne yüz gösterir, (ben) toprağı anıp nasıl söz etti.

Yine ṣıdḳumda ṣādıḳ mı muḳarrer
Yine ᶜāşıḳ mı ᶜışḳumda münevver

Benim kadar bağlılığı kesin mi, hala (dünyayı) aşkımla gören aşık mı?

---

[219] *Vav* harfi yerine sadece hareke konmuş.

Cemālüm güllerini yād ider mi
Daḫı bülbül gibi feryād ider mi

Güzelliğimin güllerini anmakta mı ve bülbül gibi feryat eder mi?

Yudar mı laᶜlüm añsa derdile kān
Olur mı sünbülüm añsa perīşān

Kırmızı dudağımı ansa dertle kan yutar mı sünbül (saç)ımı ansa perişan olur mu?

117b Döker mi nergisüm añsa gözi yaş
Olur mı zaḫm-ı ġamzem bağrına baş

Nergis (göz)ümü ansa gözü yaş döker mi, gamzemin darbesi bağrına yara olur mu?"

Cevāb virüp Perīzād-ı gül-endām
Didi iy şūḫ-ı devrān şāh-ı eyyām

Gül yapılı Perizad cevap verip "Ey zamanın şahı, devirlerin güzeli!" dedi.

Saña şāh-ı cihān şimdi ḳul oldı
Gülistānuñda gūyā bülbül oldı

"Şimdi sana cihan şahı kul oldu, gülbahçende öten bülbül oldu.

Ṣaçuñ sevdāsına şimdi ṭolaşdı
Ḫayāl-i vaṣluña şimdi ulaşdı

Saçının sevdasına şimdi takıldı, kavuşma hayaline şimdi düştü.

Ümīẕi yoğidi evvel viṣāle
Umardı derd-i hicrān bāḳī ḳala

Önceden kavuşmaya ümidi yoktu, ayrılık derdinin sürekli kalacağını sanıyordu.

Ki şimdi devletünüñ güni ṭoğdı
Ki ṭopı ᶜizzetinüñ göge ağdı

Artık şimdi devletinin güneşi doğdu, Artık şerefinin topu göğe yükseldi.

İrişdi siz Hümā'nuñ sāyesine
Yitişdi naḳd-ı cān sermāyesine

Siz Hüma'nın gölgesine erişti, can serveti, ana kaynağına ulaştı.

Dil ü cāndan ḳuluñdur Şāh Vāmıḳ
Ṭurupdur ṣıdḳile yoluñda ṣādıḳ

Şah Vamık can u gönülden kölendir, içtenlikle yolunda sebat eder."

Bu sözden şāh-ı ḫūbāñ oldı medhūş
Bu ḥayretden olub ḥayrān u serḫōş

Bu söz(ler)den güzeller şahı şaşırdı, şaşkınlıktan hayran ve sarhoş oldu.

Gözin açdı özini dirdi ol māh
Cigerden eyledi derdile bir āh

Gözünü açtı, kendini toparladı, ciğerden dertli bir ah çekti.

Ol āhile cihānı oda yaḳdı
Duḫānı yidi ḳat eflāke çıḳdı

O ah ile dünyayı yaktı, dumanı yedi kat göğe çıktı.

Dönüb kend'özine virdi naṣīḥat
Didi ṣabr eyle itdi ṣabra niyyet

Dönüp kendi kendine nasihat verdi, sabırlı olmaya karar verip "sabr et!" dedi.

ṢIFAT-I ᶜİŞ Ü ᶜİŞRET VE ṢIFAT-I ETᶜİME-I ẒİYĀFET
(Eğlence ve Ziyafet Yemeklerine Dair)

Şükür minnet Ḫudā'ya rūz-i nevrūz
İrişdi saᶜāt-ı saᶜd vaḳt-i pīrūz

Allāh'a şükür nevruz günü; uğurlu saat, hayırlı vakit geldi.

118a Cihān ölmişiken yine dirildi
Neşir ḥaşr oldı maḥşerde dirildi

Dünya ölmüşken yeniden dirildi,haşır-neşirden sonra mahşerde toplanıldı.

Nesīm oldı bahāruñ nefḫ-i ṣūrı
Saña ᶜarż eyledi keşf-i ḳubūrı

Rüzgar, baharın sur (borusunun) nefesi oldu, kabirlerin açılmasını sana sundu.

Virüb cān ḳaṭre-i Nīsān ḥayāta
Ḥayāt irgürdi emvāt-ı nebāta

Nisan yağmuru hayatı canlandırıp, bitkilerin kurularını diriltti.

Ḳara ṭopraḳ bitürdi tāze gülşen
Açıldı lāle vü nesrīn ü süsen

Kara toprak taze gülbahçesi yetiştirdi, lale, nesrin ve süsen açıldı.

Ṭonatmış tāze güller şāh-sārı
İderdi āh u zārı murġ-zārı

Koruları taze güller süslemişti, kuşlar ötüşmekteydi.

Berü gel vaḳt-i güldür ᶜīş ü nūş it
Muṣāḥib yārile vaḳtüñi ḫōş it

Beri gel gül vaktidir eğlen, sohbet arkadaşlarıyla hoşça vakit geçir!

Geçer ḳalmaz bu devrāñ bī-vefādur
Saña andan ḳalan ancaḳ cefādur

Bu devirler vefasızdır, geçer kalmaz, ondan sana ancak sıkıntı kalır.

Elüñde variken her işde furṣat
Geçürme furṣatı añla ġanīmet

Her işte elinde fırsat varken 'fırsatı ganimet bil!' kaçırma.

Melik Vāmıḳ şu deñlü çekdi fürḳat
Aña el virmemişdi dest-i furṣat

Melik Vamık o kadar ayrılık çekti, fırsat ona el vermemişti.

İrişdi Ḥaḳ Taᶜālā'dan ᶜināyet
Temām oldı nihāyet buldı fürḳat

Hak Taala'dan yardım erişti, ayrılık bitti.

Açıldı baḫt [ü] iḳbālüñ bahārı
Ṭolundı devr-i idbāruñ nehārı

Şans ve talihin baharı açıldı, talihsizlik devrinin günü doldu.

Gül-i sūrī gibi ferḫunde ḫandāñ
Dil-i bülbül gibi şūrīde şādān

Pembe gül gibi mutlu, neşeli; bülbülün gönlü gibi aşık, keyifli

Süleymān taḫtına[220] geçmişidi şāh
Yine bir taḫta ᶜAẕrā ol yüzi māh

şah, Süleyman tahtına geçmişti, o ay yüzlü Azra da bir (öteki) tahta (geçmişti).

Arada perde germişdi Perīzād
Bulutda göre Ḫurşīd'i Feraḫşād

Perizad, Ferahşad'ın Hurşid'i (güneşi) bulutta görmesi için araya perde çekmişti.

Ḥakīm oturdı ṣaġ yanında şāhuñ
Bu yaña Dilpeẕīr yanında māhuñ

Hakim, şah (Vamık)ın yanına; diğer tarafta Dilpezir, ay (Azra)nın yanına oturdu.

118b Melik Vāmıḳ melek-manẓarlarile
Perī-çehre perī-peykerlerile

Melik Vamık, melek görünüşlü, peri çehreli, peri yüzlülerle (bir aradaydı).

Perī sulṭānları ṣaçdı cevāhir
Ṭurub taḫtuñ öñinde cümle ḥāżır

Peri sultanları mücevherler saçtı, hepsi tahtın önünde hazır durdular.

---

[220] "taḫtıta" şeklinde yazılmış.

Pes andan Lāhicānile Perīzād
İderler bir müferriḥ bezme bünyād

Ondan sonra Lahican ve Perizad içaçıcı eğlenceye hazırlık yaparlar.

Perī sulṭānlarına ṣaǧ u ṣolda
Müretteb yir düzerler iki ḳolda

Peri sultanları sağlı sollu iki sıra yer düzenlerler.

Düzetdi Lāhicān bezmi müretteb
Ki bildi her kişi yirlü yirin heb

Lahican meclisi tertipledi, herkes kendine ayrılan yeri öğrendi.

Dökerler ṣahn-ı bezme laᶜl [ü][221] mercān
Ṣularlar ṣu yirine āb-ı ḥayvān

Meclisin ortasına yakut ve mercan dökerler, su yerine ab-ı hayatla sularlar.

Ṣalarlar üstine zerrīn bisāṭı
Bisāt üzre döşediler simāṭı[222]

Üzerine altından sergi serdiler, serginin üzerine sofra kurdular.

Çekildi bezme geldi nüzl-i niᶜmet
Neᶜāyim[223] ü nefāyis şīr ü şerbet

Meclise misafir yemeği konuldu: Nimetler, nefis şeyler, süt ve şerbet... (konuldu).

Ḳamer-veşler götürmiş çerḫ⟨i⟩-i çīnī
Muᶜallā-serv-i sīmīnlerde sīnī

Ay yüzlüler çini tepsiler taşıyorlar, gümüşten uzun serviler de sini(leri).

Sinīler geldi Sind ili ḫarācı
Çīnīler[224] genc-i Çīn'üñ başı tācı

Sind ilinin haracı (değerli) siniler geldi, çömlekler Çin hazinelerinin baş tacı(ydı).

Dögüldi bādemī yaǧlı çörekler
Çekildi ṣaḥnile şekker börekler

Bademli yağlı çörekler açıldı, sahanla şeker börekleri çekildi.

Ḳonıldı yehniler cerb ü muherrā[225]
Pilāv [ü][226] zerde vü zīrvā vü salma

Yağlı ve çok iyi pişirilmiş yahniler, düğün yemeği, paça ve borani konuldu.

Pilāvuñ ḳubbesin eflāke teşbīh
İder şunlar k'ider her vechi tevcīh

Her görünüşü manalandıranlar pilavın kubbesini göklere benzetir.

Noḫūd ol ḳubbe üzre aḫterāndur
Ki rişte ara yirde kehkeşāndur

Nohut o kubbede yıldızlardır, erişte (o yıldızların) arasında samanyoludur.

Ne deñlü var cihāñda ördeg ü[227] ḳaz
İder ol ḳubbenüñ üstinde pervāz

Dünyada ne kadar ördek ve kaz varsa o kubbenin üzerinde uçar.

119a Kebāb-ı keklik ü biryāñ-ı bere[228]
Müzeyyen üsti terḫūnile tere[229]

Keklik kebabı, üzeri baharat ve tereyle süslü kuzu çevirme.

Bağlaç *üstün* ve *ötre* harekesiyle verilmiş.
"sümātı" şeklinde harekeli.
"niᶜmet" kelimesinin çoğulu (niᶜam) olarak düşünülmüş olmalı. "Neᶜāim", "neᶜāme" (devekuşu) kelimesinin çoğuludur. Nesre "nimet" kelimesinin çoğulu anlamında çevrildi.
"Çīnīler" şeklinde yazılmış.
"muḥarrā" şeklinde yazılmış.
Bağlaç harekeyle verilmiş.
Bağlaç kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmış.
"berre" şeklinde harekeli.
"terre" şeklinde harekeli.

Gülācile ṭolu laᶜlīn ṭabaḳlar
Ḫōş-āb-ı nābile çīnī çanaḳlar

Yakut tabaklar güllaçla dolu, çini çanaklar halis hoşaf.

Gülāca şöyle ṣacmışlar gülābı
Temām olmazdı bir yılda ḥisābı

Güllaça öyle gülsuyu dökmüşler ki hesaplasan bir yıla bitiremezsin.

Şeker senbūse bile cerb ü şīrīn
İçi bādāmile ṭolmış gögercīn

Şeker tatlısı ile yağ ve tatlı(lar), içi bademle dolu güvercin (şeklinde tatlı).

Gümişden tepsīlerde nuḳl-ı bādām
Zeberced kāselerde ḳırmızī cām

Gümüş tepsilerde badem çerezi, zeberced kaselerde kırmızı kadeh.

Ḳoyun ḳuzı şu deñlü oldı biryān
Ki meclis ehli çūbān oldı yeksān

O kadar koyun kuzu kebap edildi ki meclistekilerin hepsi çoban oldu.

Şu deñlü şerbete şekker ezildi
Ḥiṣābı deftere bir yıl yazıldı

Şerbete o kadar şeker ezildi ki hesabını yazmak bir yıl sürdü.

Neᶜāyimden[230] cihānda her nekim var
Ḳamusın Lāhicān itmişdi iḥżār

Dünyada yiyeceklerden ne varsa Lahican hepsini hazır etmişti.

Perīler gerçi yimezdi ġıdāyı
Ḳoḫusından alurlardı nevāyı

Gerçi periler gıda yemezlerdi (fakat) kokusundan nasiplenirlerdi.

İki cānib de oldı ᶜişe āheng
Çalındı deffile nāy ᶜūdile çeng

İki tarafta eğlenceye konsantre oldu, def, ney, ud ve çeng çalındı.

Perīler ellere altun ayaġı
Alub öpdürdiler laᶜlīn ṭudaġı

Periler ellerine altın kadehler alıp yakut dudağı öptürdüler.

Ṣuvardılar vefāya teşne cānı
Ṭoyurdılar ṣafāya teşne cānı

Vefaya susamış canı suvardılar, neşeye susuz canı doyurdular.

Ki meclis ehline şevḳ oldı ġālib
Ḳamu dil güft ü gūya oldı ṭālib

Meclistekilere coşku hakim oldu, bütün gönüller sohbet etmeyi istedi.

Göñüller nerm olub germ oldı ḫāṭır
Açıldı oldı her dil nuṭḳa ḳādir

Kalpler yumuşayıp gönüller hararetlendi, her dil çözüldü, konuşma gücü buldu.

Şeker lebler açub şīrīn zübānlar
Oḳurlar dürlü dürlü dāstānlar

Şeker dudaklar tatlı dilleri açıp, türlü türlü destanlar okurlar.

119b Gehī ṭūṭī gibi yirlerdi şekker
Dökerler dürc-i laᶜlinden güherler

Bazen papağan gibi şeker yerler, yakut kutusundan inciler dökerdiler.

Gehī bülbül gibi gülden ḥikāyet
İderler ḫār-ı hicrāndan şikāyet

Bazen bülbül gibi gülden hikaye edip ayrılık dikeninden şikayet ederler.

---

[230] "niᶜmet" kelimesinin çoğulu (niᶜam) olarak düşünülmüş olmalı. "Neᶜāim", "neᶜāme" (devekuşu) kelimesinin çoğuludur. Nesre "nimet" kelimesinin çoğulu anlamında çevrildi.

Ki her dil kendü derdin eyledi yād
İderdi yārın añub āh u feryād

Her gönül kendi derdini anar, sevgilisinden bahseder ah u feryat ederdi.

Melik Vāmıḳ daḫı şürīde sermest
İçerdi bādei şevḳile peyvest

Melik Vamık da tutkun, sarhoş halde şarabı keyifle aralıksız içerdi.

Ṣafā-yı bāde vü keyfiyyet-i ᶜışḳ
Nişāṭ-ı ṣıḥḥat u cemᶜiyyet-i ᶜışḳ

Şarabın neşesi ve aşk hali, sağlık neşesi ve aşk düğün-derneği (ile)

Cihān fikrin idüb cümle ferāmūş
Yürekden çekdi bir āh eyledi cūş

dünya kaygısını bütün unutup yürekten bir ah çekip coştu.

Naẓar eyledi ᶜAẕrā'dan yaña şāh
Görür nūrın bulutda gizlemiş māh

Şah, Azra'nın tarafına baktı, ay nurunu bulutta gizlenmiş gördü.

Cemāli āf-tābına seḥābı
İdinmiş perde ol ḥüsn āf-tābı

O güzellik güneşi, güneş gibi güzel yüzüne bulutu perde edinmişti.

Dilerdi refᶜ ideydi perdei şāh
Güneşden istifāde ol yüzi māh

Şah, o ay yüzlü (Vamık) perdeyi kaldırmak, güneşten faydalanmak isterdi.

Umardı kim devā ireydi derde
Arada mānıᶜ oldı līk ki[231] perde

Derdine derman ulaşmasını beklerdi, fakat perde araya engel oluyordu.

İşāret eyledi şāh söze sāzı
Getüre nāzeninler ide nāzı

Şah, nazlı güzellerin sözün yanına sazı getirip naz etmelerini işaret etti.

Meger kim Lāhicān'uñ bir ḫōş üstād
Muṣāḥib hemdemi varidi ᶜavvād

Meğer Lahicanın ud çalan işinin ehli bir sohbet arkadaşı varmış.

Cüvānī ḫurremidi adı Ferruḫ
Ḫuceste ṭāliᶜidi Müşterī-ruḫ

Neşeli bir genç, adı Ferruh, talihi uğurlu, Müşteri yanaklı biriydi.

Ḳaçan ᶜūda vireydi ğūş-mālı
Felekde Zühre bulurdı zevāli

Ne zaman udu akort etse, Gökte Zühre batardı.

Fürūdāş itse bir nağme nevādan
Felekler raḳṣ iderdi ol ṣafādan

Sazı tınlatmaya başlayınca felekler zevkten dans ederdi.

120a İşiden cānlara düşerdi āteş
Erirdi yüregi olsa eger ṭaş

İşiten canlara ateş düşerdi, yüreği taş olsa erirdi.

Buyurdı Lāhicān kim ᶜūda ᶜavvād
Ḳoya odı ide feryāda bünyād

Lahican ud ustasının uda ateş koyup inletmesini istedi.

Yire baş ḳodı ᶜavvād aldı ᶜūdı
Yaḳub cānlar çıḳardı göge dūdi

Ud ustası yere baş koydu, udu aldı (ve) canlar yakıp dumanı göğe çıkardı.

Kendinden önceki kelimeyle bitişik ("līke" şeklinde) yazılmış ve harekelenmiş.

Şu deñlü derdile iñletdi anı
Ki yaḳdı ᶜūd-veş ḫalḳ-ı cihānı

Onu öyle inletti ki cihan halkını ud (ağacı) gibi yaktı.

Melik Vāmıḳ dilinden sözile sāz
Ki ᶜarż-ı ḥasb-i ḥāle itdi āġāz

Melik Vamık'ın diliyle söz ve saz, halden bahsetmeye başladı.

Dutub vech-i ḥüseynīden ḥicāzı
Bu şiᶜre başladı söyletdi sāzı

Hüseyni aşiran makamından hicaza (yol) tutup şu şiire başladı, sazı söyletti.

ᶜAVVĀD-ÜSTĀD VĀMIḲ-I ᶜĀŞIḲ AĠZINDAN SER-ĀĠĀZ EYLEDÜGİ ĠAZEL-İ ḤASB-İ ḤĀLDÜR
(Ud Çalan Ustanın Aşık Vamık Ağzından Dertleşme Gazeline Girişi)

1 Beni bülbül gibi zār eyledi ᶜışḳ
Ṭurağum gül gibi ḫār eyledi ᶜışḳ

"Beni bülbül gibi ağlattı aşk, yurdumu gül gibi diken eyledi aşk.

2 Ḳomadı cānda şevḳ ü tende rāḥat
Cihānuñ geñligin ṭar eyledi ᶜışḳ

Canda neşe tende rahat bırakmadı, dünyanın genişliğini dar etti aşk.

3 Ṭağıtdı dirnegini ᶜaḳluñ elden
Ne müşkil ṣatı bāzār eyledi ᶜışḳ

Aklın derneğini elden çıkardı, ne zor alışveriş etti aşk.

4 Dirīġā miḥnet ü dām-ı belāya
Esir oldum giriftār eyledi ᶜışḳ

Yazık! sıkıntı ve bela tuzağına esir oldum, düşkün etti aşk.

5 Degül cān u göñül cümle cihāndan
Beni bī-zār u bī-kār eyledi ᶜışḳ

(Sadece) can ve gönül değil bütün cihandan beni gözü yaşlı ve avare etti aşk."

ᶜAẔRĀ ᶜAVVĀDUÑ ŞİᶜRİNİ DİÑLEYÜB ŞEVḲE GELÜB PERİZĀD'DAN BU ŞİᶜR[E] CEVĀB İÇÜN SĀZ U SÖZ NİYĀZ İTDÜGİDÜR
(Azra'nın Ud Ustasının Şiirini Dinleyip Coşarak Perizad'dan Bu Şiire Cevap Vermek İçin Saz ve Söz İstemesi)

Temām itdi bu ṣavtı çünki ᶜavvād
Düşürdi ehl-i bezme āh u feryād

Ud ustası bu (güzel) sadayı bitirdi, meclistekilere ah u feryat düşürdü

120b Bu cānibden güzeller şāhı ᶜAẕrā
Bu şiᶜri eyledi cānile ıṣfā

Bu taraftan güzeller şahı Azra, şu şiiri gönülden uygun gördü.

Perīzād'a buyurdı ol yüzi gül
Bizüm meclişde daḫı olsa bülbül

O gül yüzlü Perizad'a "Bizim meclisimizde de bülbül olsun!" dedi.

Ḫaṭāsın añlayub bilse ṣavābın
Bu şiᶜrüñ ṣavtile virse cevābın

"Yanlışını anlayıp doğrusunu bilsin, bu şiirin cevabını (güzel) sesle versin!"

Perīzād'uñ meger bir çengisi ḫūb
Varidi şūḫ u şengül ḫūb u merġūb

Perizad'ın meğer hoş, alımlı ve güleryüzlü, güzel ve sevimli bir çalgıcısı varmış.

Ruḫı gülgūnidi vü adı Gülreng
İderdi çengi çalsa Zühre āheng

Yanağı gülrenkli ve adı Gülreng idi, çengiyi çalsa Zühre ritim tutardı.

Bilürdi mūsıḳī ᶜilmin temāmet
Kim ehl-i perde idi ol ḳıyāmet

Müzik ilmini tamamen bilirdi, o boylu boslu (güzel), örtülü bir kadındı.

İşāret eyledi aña Perīzād
Ki ʿuzzālda ide bir ṣavta bünyād

Hicaz makamından bir giriş peşrevi yapması için Perizad ona işaret etti.

Gül-i sūrī gibi açıldı Gülreng
Bu şiʿri başladı aldı ele çeng[232]

Gülreng, pembe gül gibi açıldı, eline çeng alıp şu şiire başladı.

ÇENGĪ-İ[233] MECLİS ʿAẒRĀ AĞZINDAN İNŞĀ İTDÜGİ ĠAZEL-İ AB-DĀRDUR
(Meclisteki Çengī Sanatçının Azrā Ağzından Söylediği Nükteli Gazel)

1 Zihī cān kim aña kār eyledi ʿışḳ
Yaḳub bülbül gibi zār eyledi ʿışḳ

"Aşkın işlediği can ne güzel, yakıp bülbül gibi ağlattı aşk.

2 İder gül gibi ḫurrem āḫir-i kār
Kimüñ kim meskenin ḫār eyledi ʿışḳ

Kimin kaldığı yeri diken ettiyse işin sonunda (onu) gül gibi güldürdü aşk.

3 Bulur vuṣlat gülistānında vüsʿat
Cihānı kime kim ṭar eyledi ʿışḳ

Kavuşma gülbahçesinde genişlik olur, dünyayı kime dar ettiyse aşk.

4 Olur dürr-i girān-māye[234] bahāda
Kimüñle ṣatı bāzār eyledi ʿışḳ

Kıymetçe değerli bir inci olur, kiminle alışveriş eylerse aşk."

VĀMIḲ MĀBEYNİNDE VĀḲİʿ OLAN ḤİCĀBI REFʿ İDEMEDÜGÜNE NĀLĀN U GİRYĀN OLDUĠIDUR
(Vamık'ın Arada Bulunan Perdeyi Kaldıramadığına Ağlayıp İnlemesi)

121a Cevābın virdi bu ṣavtile Gülreng
Duʿā eyledi yir öpdi ḳodı çeng

Gülreng, bu sesle cevap verip dua etti, yer öptü, çengi bıraktı.

Ḥarāretden ṭutuşdı ehl-i meclis
Ḳamunuñ gitdi ʿaḳlı ḳalmadı ḥis

Meclis halkı yanıp tutuştu, hepsinin aklı gitti, hissi kalmadı.

Melik Vāmıḳ şu resme oldı serḫōş
Gehī pür-cūş olub gāh oldı bī-hūş

Melik Vamık öyle sarhoş oldu ki bazen pek coşuyor, bazen sersemliyordu.

Açardı gözlerin eyleridi āh
Yumub göz kend'özinden diridi vāh

Gözlerini açıp ah ederdi, kendinden ümit keser ah vah ederdi.

Ne bellü mürde vü ne bellü zinde
Ḳulağı meclis-i ʿAẓrā sözinde

Canlı mı ölü mü belli değil, kulağı Azra'nın meclisinin sözünde.

Aradan refʿ idemezdi ḥicābı
Bulutdan görmezidi āf-tābı

Perdeyi aradan kaldıramaz, buluttan ötürü güneşi göremezdi.

Ṣanasın ẕerre ser-gerdān u ḥayrān
Ḳarārı yoḳ iderdi āh u efġān

Sanki başı dönmüş ve şaşkın zerreydi; bir yerde durmaz, ah edip inlerdi.

---

[232] "ceng" şeklinde yazılmış.
[233] Harf-i izafet "hemze" ile gösterilmiş.
[234] "girān-māde" şeklinde yazılmış.

İşāret itdi şāh-ı Müşterī-ruḫ
Eline ala ʿūdı yine Ferruḫ

Müşteri yanaklı şah, Ferruh'un yine udu eline almasını işaret etti.

Şikāyet eyleye devrān elinden
Ḥikāyet eyleye hicrān elinden

(İstedi ki) devrin ettiklerini şikayet etsin, ayrılığın çektirdiklerini hikaye etsin.

Yire yüz urdı ʿavvād aldı ʿūdı
Cigerden göklere çıḳardı dūdı

Ud sanatçısı, udu aldı, yüzünü yere sürdü, (ahın) dumanını ciğerden göklere çıkardı.

Ḥüseynīde ṭutub bir[235] ḳavl-i aḥsen
Oda yaḳdı işiden cānile ten

Hüseyni makamında güzel bir söz tutturup, işiten can ve tenleri ateşlere yaktı.

VĀMIḲ AĞZINDAN ʿAVVĀD ŞİKĀYET-İ ḤASB-İ ḤĀL [VE] ĠAZEL-İ İẒHĀR-I MELĀL İTDÜGİDÜR
(Udi Sanatçının Vāmık Ağzından Söylediği Duruma Göre Şikayet ve Hüzün Gazel)

1 Niçe bir yanayın cānān ġamından
Öleyin ḳurtılayın cān ġamından

"Üzüntünden ne kadar yanayım, cana işleyen üzüntüden ölüp (de) kurtulayım.

2 Yetiş gel iy ecel luṭf eyle ḳurtar
Beni ol āfet-i devrān ġamından

Ey ecel, yetiş, gel lütfen, o çağın güzelinin üzüntüsünden kurtar beni!

3 Güler gülşende gül pervāsı yoḳdur
Bu yaña bülbül-i nālān ġamından

Gülbahçesinde gül güler, bu tarafta inleyen bülbüle aldırmaz

121b 4 Dirīġā ḥasretile yana yana
Kül oldum ol gül-i ḫandān ġamından

Ne yazık hasretle yana yana, gülen gülün üzüntüsünden kül oldum.

5 Kişi cān virmeyince ʿışḳ içinde
Ḫalāṣ olmayısar hicrān ġāmından

Kişi aşk içinde can vermeyince ayrılık üzüntüsünden kurtul(a)maz."

MEŞNEVĪ
(Mesnevi)

Temām itdi bu şiʿri diñdi Ferruḫ
Bu cānibden deger Gülreng'e pāsuḫ

Ferruh bu şiiri bitirip sustu. Bu taraftan Gülreng'e cevap sırası geldi.

Alub Gülreng ele iñletdi çengi
Yine bezm ehline diñletdi çengi

Gülreng ele çengi alıp inletti, meclistekilere yine (zevkle) dinletti.

Ser-āġāz itdi bir göynüklü efġān
Diyesin ḳalmadı bir gevdede cān

Yanık bir feryada başladı,dersin ki hiç bir bedende can bırakmadı.

Ḳopardı būselikde bir terāne
Cevābın virdi şiʿrüñ yana yana

Buselik makamında bir nağme kopardı, şiirin cevabını yana yana verdi.

ʿAẔRĀ AĞZINDAN ŞİKĀYET-İ AḤCĀB ĠAZELİNÜÑ CEVĀB-I ŞİFĀ-NİŞĀBIDUR
(Azrā Ağzından Perdelerden Şikayete Dair [söylenen] Gazele Verilen Cevap)

1 Didi iy āh iden cānān ġamından
Şikāyet eyleyen devrān ġamından

"Ey sevgilinin üzüntüsünden ah eden devrin üzüntüsünden şikayet eden" dedi.

[235] "tutub" ve "bir" kelimeleri bitişik yazılmış.

2 Bu yolda baş u cān terk itmeyince
Kişi ḳurtulımaz hicrān ġamından

"Bu yolda baş ve can terk etmeyince, kişi ayrılık üzüntüsünden kurtulamaz.

3 Ḳaçan bulur kişi cānāna vuṣlat
Göñülden geçmeyince cān ġamından

Cana üzüntüsünden gönüllü olarak geçip yol almayınca kişi sevgiliye nasıl kavuşur?

4 Hezārān bülbül öldi ḥasretile
Gülistanda gül-i ḫandān ġamından

Gülbahçesinde gülen gülün üzüntüsünden binlerce bülbül hasretle öldü.

5 Kişi cānāna irmek mümkin olmaz
Ferāġat itmeyince cān ġamından

Can üzüntüsünden fedakarlıkta bulunmayınca kimsenin sevgiliye kavuşması mümkün olmaz."

ARA YİRDEN PERDE REFᶜ OLUB ᶜĀŞIḲ MAᶜŞŪḲ BİRBİRİN BĪ-NİḲĀB GÖRDÜKLERİDÜR
(Aradan Perde Kalkıp Seven ve Sevilenin Birbirlerini Örtüsüz Görmeleri)

122a Temām itdi çü Gülreng nevbetini
Şehüñ ḳomadı tende ḳuvvetini

Gülreng sırasını bitirdi, şahın bedeninde kuvvet bırakmadı.

Perīzād'ı şehenşāh itdi daᶜvet
Perīzād geldi öpdi pāy-ı devlet

Şahlar şahı Perizad'ı çağırdı. Perizad geldi tahtın ayağını öptü.

Didi şāh āh iderek iy ḳarındaş
Bu cismüm ṭolu baş çeşmüm ṭolu yaş

Şah, ah ederek "Ey kardeş bu cismim yara, gözüm yaş dolu." dedi.

Ne ṣabrum var elümde ne ḳarārum
Elümden yile vardı iḫtiyārum

"Ne sabrım var ne şuurum yerinde, tahammülümü yel aldı.

Yüregim ḥasretile pārelendi
Ciger hicrān oḳından yaralandı

Yüreğim hasretle parçalandı, ciğerim ayrılık okundan yaralandı.

Niçe yıldur ki bu fürḳat belāsın
Çekerin derdile ḥasret belāsın

Nice yıldır bu ayrılık, bu hasret belasını dertle çekerim.

Ḳamudan artuḳ oldı işbu perde
Ḥicāb oldı aṣıldı işbu perde

Bu perde hepsini geçti, bu perde engel olup asıldı."

Götürdi cān yüzinden perdei şāh
Didi bī-perde olur ᶜāşıḳa rāh

Şah can yüzünden perdeyi kaldırdı. "Aşıka perdesizlik yol olur." dedi.

Gider iy meh aradan bu ḥicābı
Görünsün göze devlet āf-tābı

"Ey ay (gibi güzel), aradan bu perdeyi kaldır, devlet güneşi gözü(müze) görünsün!

Ki yoḫsa ten ḥicābın cān yüzinden
Giderüb dūr iderin kend'özinden

Yoksa ten engelini (perde gibi) can yüzünden kaldırıp kendimden uzaklaştırırım."

Perīzād gördi kim germ oldı bāzār
Didi şāhā hemīşe devletüñ yār

Perizad gördü ki pazar(lık) kızıştı; dedi ki "Ey şah her zaman talihin yaver

Murāduñ oḳı yaḳındur nişāna
Birez ṣabr eyle ṣapmasun yebāna

İsteğinin oku hedefe yakındır, biraz sabret (okun) karavana gitmesin!"

Pes andan geldi ᶜAẕrā'ya Perīzād
Duᶜā ḳıldı yir öpdi ḫurrem ü şād

Ondan sonra Perizad Azra'ya geldi, dua etti, yer öptü, neşeli ve mutlu;

Didi iy maᶜden-i luṭf u saḫāvet
Meh-i burc-ı şeref kān-ı saᶜādet

"Ey iyilik ve cömertlik madeni, şeref burcunun ayı, mutluluk dükkanı!" dedi.

Bu perde kim arada ṣaldı sāye
Ḥicāb oldı güneş öñinde aya

"Araya gölge salan bu perde güneş önünde aya engel oldu.

122b Güneşde sāye olmaz iy yüzi nūr
Niçe bir olasız perdeyle mestūr

Ey nur yüzlü güneşte gölge olmaz, daha niye perdeyle gizlenmiş olasınız?"

Didi nāzile ᶜAẕrā-yı şeker-ḫand
Bu yerde ol sebebden oldı der-bend

Tatlı gülüşlü Azra nazla "Buraya şu sebeple perde çekildi:" dedi.

Bu cān perdeyle perverde olubdur
Anuñçün ortaya perde ṣalubdur

"Bu can(ım) perdeyle büyütüldü bu sebeple ortaya perde asıldı.

Budur ḳorḳum aradan gide perde
Beni eksikli göre şeh naẓarda

Aradan perde gidince şah beni kusurlu görür diye korkarım.

Güneş ḳurbında olmaz aya rağbet
Güher ḳatında bulmaz şırça ḳıymet

Güneşin yanında aya rağbet edilmez, elmas katında camın kıymeti olmaz.

Benüm kevkeb ḳadar yoḳdur sitārem
O mihre ẕerre-veş yüz süre varam

O güneşe zerre gibi yüz sürmek için benim yıldız kadar talihim yoktur.

Meger ben ẕerreye ol şems-i devlet
İder ẕerre ḳadar mihr ü muḥabbet

Olsa olsa ben zerreye o devlet güneşi zerre kadar sevgi ve şefkat eder."

Perīzād eydür ol şūḫ-ı zemāne
Ne ḥācet bu ḳadar ᶜözr ü bahāne

Perizad, o zamane güzeline "Bu kadar özür ve bahaneye ne gerek var?" dedi.

Sen anuñ ol senüñ iy serv-i āzād
Didi vü perdei açdı Perīzād

Perizad "Ey hür servi, sen onunsun, o senin" dedi ve perdeyi açtı.

Çü gördi birbirini ayile gün
Ḳırān itdi şeref burcında ol gün

Ay ile güneş birbirini görünce o gün şeref burcunda tutulma oldu.

Melik Vāmıḳ ayağ üstine ṭurdı
Ṣu gibi serv ayağına yügürdi

Melik Vamık ayağa kalktı, su gibi servinin ayağına koştu.

Yirinden ṭurdı ᶜAẕrā ḫurrem ü şād
Varur şimşāda ḳarşu serv-i āzād

Azra sevinç ve neşeyle yerinden kalktı, hür servi, şimşada doğru yürüdü.

Ṭururlar bir zemān sermest ü ḥayrān
Biri birine ḳarşu zār u giryān

Karşı karşıya bir süre sarhoş ve hayran kaldılar.

Biri birine ḥayrān iki ḥāsret
İkisin daḫı başdı pāy-ı ḥayret

İki hasret (sevgili) birbirine hayran (kaldı), şaşkınlık ayağı ikisini de ezdi.

Biri birinden olmadı ḫaberdār
Ḳalurlar şöyle ṣankim naḳş-ı dīvār

Biri ötekinden haberdar olmadı, duvar resmi gibi öylece (donup) kaldılar.

123a Gelür başına şāhuñ ᶜaḳlı gāh gāh
Bu yaña kend'özin cemᶜ idemez māh

Şahın aklı zaman zaman başına gelir, diğer tarafta ay (Azra) kendini toparlayamaz.

Gelincek ᶜaḳlı şāh eyler figānı
Gözin açsa ḳamer açmaz dehānı

Şahın aklı başına gelince feryat eder, ay (Azra) gözünü açsa ağzını aç(a)mıyordu.

O gün ol gice şöyle iki sermest
Ṭururlar ṣubḥa dek ne nīst ne hest

O gün (ve) o gece iki sarhoş sabaha kadar varlıkları yoklukları belirsiz dururlar.

Saᶜādet bābını fetḥ itdi Allāh
Açıldı gülşen-i bāġ-ı seḥer-gāh

Allāh mutluluk kapısını açtı, seherin gülbahçesi açıldı.

Cihān gül gibi güldi ḫurrem oldı
Gül ü bülbül ṣafādan hemdem oldı

Dünya gül gibi güldü şenlendi, gül ve bülbül neşeden arkadaş oldu.

Uyanur gibi uyḳudan iki şāh
Açub gözler iderler derdile āh

İki şah (uyumadıkları halde) uyanıyorlarmış gibi göz açıp derdile ah ederler.

İki ᶜāşıḳ biri birini gördi
İki ḥasret biri birine irdi

İki aşık birbirini gördü, iki hasret birbirine kavuştu.

Düşüb māhuñ ayağına şehenşāh
Döner şāhuñ ayağına düşer māh

Şahlar şahı, ayın ayağına; ay, şahlar şahının ayağına düşer.

Ol anuñ elini öpdi ol anuñ
Ol anuñ göñlini ḳapdı ol anuñ

Birbirlerinin elini öptüler, birbirlerinin gönlünü aldı (teselli etti)ler.

Bu aña ol buña itdi niyāzı
Şu deñlü kim bilinmez çoğı azı

Birbirlerine yalvardılar, velhasıl (o an ki mutluluğun) çoğu azı tahmin edilemez.

Zihī vaḳt-i şeref zī-sāᶜat-i saᶜd
Viṣāl ola firāḳ olmaya min-baᶜd

Onur saatine, uğurlu saat sahibine aferin, artık kavuşma olsun ayrılık olmasın!

İki ḥasret irincegez murāda
Ḳamu ḥācet revādur ol arada

İki hasret murada erince o sırada (yapılan) bütün dilekler kabul olur.

İlāhī gerçek ᶜāşıḳlar ḥaḳḳiçün
Bu ᶜışḳ yolunda ṣādıḳlar ḥaḳḳiçün

Allāh'ım gerçek aşıkların hakkı için, aşk yoluna bağlı olanların hakkı için

Ḳamu rindān-ı ᶜışḳı eyle eşref
Viṣāl-i yārile eyle müşerref

bütün aşk rindlerini onurlandır, sevgiliye kavuşmakla şereflendir.

Duᶜāsın Cāmiᶜī'nüñ ḳıl icābet
Raḥīm'sin raḥmetüñe yoḳ nihāyet

Camiī'nin duasını kabul et, En Merhametli Olan'sın, acıyışının sonu yok.

123b Melik taḫtına taḫtına dilārām
Geçüb oturdılar bā-ᶜizz bā-kām

Melik tahtına, gönül süsleyen güzel (de kendi) tahtına ululuk ve zevkle oturdular.

Oturdı Lāhicānile Perīzād
Ḳılub bezm-i cihān-ārāya bünyād

Lahican ile Perizad cihanı süsleyen meclise hazırlık yapıp oturdu.

Yine ḳaldurdı ṣāḳīler eyāġı
Pür itdiler şarāb u şeb-çırāġı

İçki sunan güzeller yine kadeh kaldırdı, şarap ve ışıklandırıcıları hazırladılar.

Yine odlar ḳodı ᶜūdına ᶜāvvād
Yine itdürdi çengī çenge feryād

Ud ustası yine uduna ateşler koydu, yine çalgıcı enstürmanı feryat ettirdi.

Güzeller yine raḳṣ itdi ṣafādan
Ṣafālar sürdi ᶜāşıḳlar vefādan

Güzeller yine gönül şenliğinden dans etti, aşıklar vefadan şen oldu.

Yine göge çıḳardılar ḫurūşı
Feleklerden melekler itdi cūşı

Coşkun haykırışlar yine göğe çıktı, göklerde melekler (de) coştu.

Temām ḳırḳ gün ulayu ṣoḥbet oldı
Ṣafā vü ẕevḳ ü ᶜīş ü ᶜişret oldı

Tam kırk gün durmadan sohbet oldu, neşe ve zevkle yiyip içip eğlenildi.

Temām eylediler ẕevḳile bezmi
Şikāra itdiler bu kerre ᶜazmi

Zevkle meclisi bitirdiler, bu defa ava gitmeye karar verdiler.

Perī sulṭānları atlandı düpdüz
Gelüb şāh işigine sürdiler yüz

Peri sultanları tamamıyle at bindi, gelip şahın eşiğine yüz sürdüler.

Melik Vāmıḳ biner bir bād-pāya
Çekerler bir Hümā-peyker Hümā'ya

Melik Vamık rüzgar gibi bir ata biner, Hüma(Azra)ya bir hüma yüzlü (at) çekerler.

Öñince Lāhicānile Perīzād
Yilerler sürᶜatile nitekim bād

Lahican ile Perizad (onların) önünde rüzgar gibi süratle dörtnala giderler.

O gün aḫşam olınca itdiler ṣayd
İrişdi şām temām olundı ol ḳayd

O gün akşam oluncaya kadar avlandılar, akşam oldu (ve) o debdebe de sona erdi.

Gice kāşānede şemᶜile ṣoḥbet
İderler ṣubḥ olınca ᶜīş ü ᶜişret

Gece köşkte sabaha kadar mum ışığında sohbet edip yiyip içip eğlenirler.

Bu resme bir niçe gün rūzgārı
Sürüb ḫatm itdiler bezm-i bahārı

Bu şekilde bir çok gün devran sürüp bahar eğlencesini bitirdiler.

Meger bir gice fikr eyleridi şāh
Düşer fikrine Behmen fikri nāgāh

Şah bir gece düşünürken ansızın Behmen aklına düştü.

124a Severdi Behmen'i cānile Vāmıḳ
Nitekim ṣıdḳile maᶜşūḳı ᶜāşıḳ

Sanki aşığın sevgilisini sevdiği bağlılıkla Vamık (da) Behmen'i candan severdi.

Ḳatı kār itdi Behmen iftirāḳı
Ziyāde oldı şāhuñ iştiyāḳı

Behmen'in ayrılığı canına tak etti, şah (onu) çok özlemişti.

Ḥakīm ü Dilpeẕīr'i daᶜvet itdi
Gelincek bunlara Vāmıḳ eyitdi

Hakim ve Dilpezir'i çağırdı. Geldiler; Vamık bunlara dedi (ki):

Hezārān çoḳ şükür maḳṣūda irdüm
Cihānda ölmedin ᶜAẕrā'yı gördüm

"Binlerce şükrolsun, isteğime kavuştum; ölmeden dünyada Azra'yı gördüm.

Murādum şimdi Behmen'dür Ḫudā'dan
Meded eyleñ baña siz de duᶜādan

Şimdi Allāh'tan isteğim Behmen'dir, siz de bana duayla yardım edin.

Umaruz irişe Ḥaḳ'dan ᶜināyet
Görevüz Behmen'i ṣaġ u selāmet

Allāh'tan yardım erişe! Behmen'i sağ salim görmeyi ümit ederiz."

İşitdi Dilpeẕīr Behmen sözini
Şehüñ ayaġına sürdi yüzini

Dilpezir Behmen sözünü duyunca şahın ayağına yüz sürdü.

Didi iy ᶜālemüñ ṣāḥib-ḳırānı
Cihānuñ kām-kārı kām-rānı

"Ey cihan padişahı, cihanın arzusuna, emeline kavuşmuş olanı,!" dedi.

Murāduñ virdi saña Ḥaḳ Taᶜālā
Müşerref eyledi dīdār-ı ᶜAẕrā

"Sana Hak Taala muradını verdi, Azra'nın yüzüyle onurlandırdı

Benüm daḫı murādum budur iy şāh
Müyesser ide Behmen vaṣlın Allāh

Ey şah benim de muradım şudur (ki) Allāh Behmen'e kavuşmayı nasip etsin!"

Duᶜā idüb Ḥakīm-i nükte-perdāz
Didi her bir günüñ olsun yiñi yaz

Nükteli söz söyleyen Hakim, dua edip "Her bir günün taze bahar olsun!" dedi.

Hemīşe devlet ü ᶜömrüñ bahārı
Bahārī ḫurrem olsun sebze-zārī

"Her zaman devlet ve ömrünün baharı ve yeşilliği bahara yakışan şenlikte olsun!

Budur sen şāha lāyıḳ olan iy şāh
Olasın Behmen'üñ ḥālinden āgāh

Ey şah, sen şaha layık olan Behmen'in halinden haberdar olmaktır."

Didi şāh ḳanda ola şimdi Behmen
Anı kimden bilüb kimden ṣoram ben

Şah "Şimdi Behmen nerde olabilir, ben onu kimden sorup, kimden öğrenirim?" dedi.

Şehenşāh Lāhicān'a eydür iy yār
Bizi Behmen'den eylegil ḫaberdār

Şahlar şahı (Vamık), Lahican'a "Ey dost bizi Behmen'den haberdar et!" der.

124b Eyitdi Lāhicāñ iy şāh-ı ᶜādil
Anı ḥabs eylemişdür Tūr-ı cāhil

Lahican, "Ey adil padişah, cahil Tür onu haps etmiştir." dedi.

Anı bend eylemişdür Tūr-ı Efreng
Gerekdür aña muḥkem ḍarbile ceng

"Frenk Tür onu bağlamıştır, ona şiddetli bir saldırıyla savaş açmak gerekir."

Didi Vāmıḳ aña nitmek gerekdür
Yaraġın görüben gitmek gerekdür

Vamık, "Yapılacak başka bir şey yok, hazırlanıp gitmeliyiz!" dedi.

Didi ᶜAẕrā'ya şāh iy şūḫ-i eyyām
Siz eyleñ biz gelince bunda ārām

Şah, Azra'ya "Ey çağın güzeli, biz gelinceye kadar siz burada dinlenin!" dedi.

Varub ben Behmen'i bendden alayın
Ayaġuñ tozına yine geleyin

"Varıp Behmen'i zincirden kurtarıp ayağının tozuna yine (dönüp) geleyim."

İşitdi anı ᶜAẕrā itdi feryād Didi iy şāh-ı ᶜādil eylegil dād	*Azra onu duyunca feryat etti, "Ey adil padişah insaflı ol!" dedi.*
Revā mı sen gidesin devletile Ḳalam ben bunda derd ü ḥasretile	*"Sen güle güle (uğurla) gidesin ben burada dert ve hasrette kalayım uygun mu?*
İtüñ gibi atuñ öñince iy şāh Giderin tā alınca cānum Allāh	*Ey şah Allāh canımı alıncaya kadar itin gibi atının önünce giderim."*
Bu sözler şāha ğāyet eyledi kār İcāzet virdi māha çār u nāçār	*Bu sözler şaha pek işledi, (o güzel) aya çar naçar izin verdi.*
Didi ᶜAẕrā'ya şāh iy şūḫ-ı devrān ᶜAceb bilsem nedür bu derde dermān	*Şah, Azra'ya "Ey devrin güzeli acaba bilsem ki bu derdin dermanı nedir?" dedi.*
Didi ᶜAẕrā budur dermānı anuñ Olursa himmeti şāh-ı cihānuñ	*Azra onun dermanı şudur dedi: "Cihan şahı irade (izin) buyurursa*
Bile gitmek gerekdür bu kemīne Ki göñlüm açıla cānum sevine	*gönlümün açılması, canımın sevinmesi için bu cariyesi de birlikte gitsin."*
Ḥakīm'e didi şāh iy pīr-i ḥikmet Bu tedbīre nicedür sizde niyyet	*Şah Hakim'e "Ey ilim sahibi ermiş kişi, bu önlem için siz ne düşünürsünüz?" dedi.*
Ḥakīm eydür budur niyyet ṭuravuz Sizüñle Naḫcüvān'a dek varavuz	*Hakim "Niyetimiz şudur dedi. Kalkalım ve sizinle Nahcüvan'a kadar gelelim!*
Muḳarrer anda olur Ṭūr-i bed-reng Alavuz Behmeni eyleyevüz ceng	*Hayırsız Tür kesinlikle oradadır, savaşalım, Behmen'i kurtaralım!"*
125a Melik bu fikri ḫoş görüb didi tīz Hemān ṭurmañ oluñ yarın seḥer-ḫīz	*Melik bu fikri beğenip "Tez durmayın hemen yarın sabahla (hazır) olun!" dedi.*
Buyurdı Lāhicān ol gün müretteb Görürler yol yarağın neyise heb	*Lahican emretti, ne gerekliyse o gün yerli yerince yol hazırlığı görürler.*
Seḥer bir taḫt-ı ᶜāca ṣāḥib-i tāc Biner kim cümle ᶜālem aña muḥtāc	*Seher vakti sultan cümle alemin muhtaç olduğu bir fildişi tahta biner*
Ḥakīm ü Dilpeẕīr ᶜAẕrā-yı gül-fām İderler cümle ol taḫt üzre ārām	*Hakim ve Dilpezir, gül renkli Azra, hepsi o taht üzerine yerleşirler.*
Buyurdı Lāhicān niçe perīler Hemān dem götürürler taḫtı ber-ser	*Lahican emretti, bir çok peri aynı anda tahtı baş(ları) üzerine kaldırdılar.*
Ne indiler ne ḳondılar yebāna Hemāñ ᶜazm eylediler Naḫcüvān'a	*Ne indiler, ne tenhada konakladılar, hemen Nahcüvan'a gittiler.*
Melik Vāmıḳ havadan yire indi Muḳābil Naḫcüvān'a ḳarşu ḳondı	*Melik Vamık havadan yere indi, Nahcüvan'ın karşısında konakladı.*

Bu yaña fārigü'l-bāl Tūr-i bed-kīş
Alub şehri iderdi dün [ü][236] gün ʿīş

Bu tarafta dinsiz Tūr gönlü rahat, şehri almış gece gündüz eğlenmekteydi.

Yaturdı bend-i zindān içre Behmen
Ümīẕ üzmişdi kendü kend'özinden

Behmen zindan prangasında yatıyordu, kendi kendinden ümit kesmişti.

Añardı Vāmıḳ'ı vü Dilpeẕīr'i
Esīridi yoğidi dest-gīri

Vamık ve Dilpezir'i anardı, esirdi, elinden tutanı yoktu.

Niyāz eylerdi ol Yezdān-ı Pāk'e
Sürerdi yüzini ʿaczile ḫāke

Hazreti Allāh'a yalvarır, yüzünü ezilerek toprağa sürerdi.

Umardı bir gün ola derde dermān
Diridi niçe bir bu bend-i zindān

Bir gün derdine derman olacağını ümit ediyor, "Bu nasıl zindan prangası?" diyordu.

Meger günlerde bir gün Tūr-i ebter
Oturub ʿişret eyleridi ol ḫar

Meğer günlerden bir gün hayırsız Tūr, o eşek (Tūr) oturmuş eğleniyordu.

İrişdi bir kimesne itdi feryād
Ḫarāba vardı cümle milk-i ābād

"Bir kişi varıp bayındır ülke harap oldu." diye feryat etti.

Şehā bir kimse geldi Vāmıḳ'ın dir
Dil ü cāndan yolumda ṣādıḳın dir

Ey şah bir kişi geldi; '(ben) Vamık'ım, bu yola can baş koydum.' diyor.

125b Yanınca iki dil-keş ḫūb u zībā
Bilesince bile bir pīr-i dānā

Yanında iki gönül çeken güzel ve alımlı, (hanım) ayrıca bir yaşlı bilgin var.

Ḫarāb eyledi ḳondıġı arayı
Nedür hīc kimse bilmez māceráyı

Konakladığı yeri harap eyledi, olayın aslı nedir kimse bilmiyor.

Bugün elbetde irer taḫt-gāha
Ḫaber virdüḳ irişdük işde şāha

Bugün mutlaka başkente varır, işte yetiştik (siz) şaha haber verdik."

İşitdi Tūr-ı bed-reng oldı dil-teng
Gidüb ʿaḳlı yıḳıldı yimedin beng

Çirkin Tūr işitti, canı sıkıldı, afyon yemeden aklı gitti, (yere) yıkıldı.

Ṭaġıtdı ṣoḥbeti tīz itdi dīvān
Ḳapuya ḥāżır oldı ehl-i erkān

Sohbeti bitirip olağanüstü divanı topladı, devlet büyükleri kapıda hazır oldular.

Didi ṭurmañ irişdi geldi düşmen
Ki Behmen intiḳāmın ala benden

"Durmayın Behmen'in intikamını benden almak için düşman gelip ulaştı." dedi

Muḳarrer biri Vāmıḳ biri ʿAẕrā
Birisi Dilpeẕīr ol serv-i raʿnā

"Mutlaka biri Vamık, biri Azra, biri de o güzel görünümlü servi Dilpezir'dir.

Birisi ol Ḥakīm'dür pīr-i nā-dān
Umarlar yaʿnī derde ire dermān

Biri o Hakim'dir; bunak yaşlı, derde derman bulacaklarını sanıyorlar.

---

[236] Bağlaç *ötre* harekesiyle verilmiş.

Çıḳarın yarın aña āş-kāra
Yüreklerin ideyin pāre pāre

Yarın onları karşılar, yüreklerini parça parça ederim.

Ne Vāmıḳ ḳala ne ᶜAẕrā ne ol pīr
Urayın bunlaruñ boynına şimşīr

Ne Vamık, ne Azra, ne de o yaşlı(yı bırakayım, bunların boynunu kılıçtan geçireyim."

O gün aḫşam olınca on biñ ādem
Ata bindürdi ol kelb-i cehennem

O cehennem köpeği o gün akşam oluncaya kadar onbin kişiyi ata bindirdi.

Seḥerden oldı şehr öñinde ḥāżır
Gözedüb düşmeni olmışdı nāẓır

Erkenden şehrin önünde hazır oldu, düşmanı bekleyip gözetledi.

Ṭururlar Vāmıḳ u ᶜAẕrā yirinden
Duᶜā istediler biri birinden

Vamık ve Azra yerlerinden kalkıp, birbirlerinden dua istediler.

Ṭaḳındı tīr-keş ḳuşandı şimşīr
Biner bir raḫş-ı tāzīye cihāngīr

Cihan padişahı, ok kuburunu takındı, kılıç kuşandı, bir arap atına bindi.

Ḥakīm ü Dilpeẕīr ᶜAẕrā geyindi
Üçi göñli bir itdi ata bindi

Hakim, Dilpezir ve Azra (da) giyindiler, üçü gönül birliği edip ata bindi.

126a Urub bir naᶜre Vāmıḳ ṣaldı atı
İrüb muḥkem ṭaġıtdı bir 'ki ḳatı

Vamık bir nara atıp atını sürdü, varıp bir iki safı fena dağıttı.

Ṣalub gürz-i girānı itdi cengi
O gün yıḳdı yire beş yüz Fireng'i

Ağır gürzü sallayıp savaştı, o gün beşyüz frengi yere serdi.

Şeb-i hengām irişdi döndi leşker
Melik Vāmıḳ henüz pīç itmedi ser

Akşam vakti oldu, asker döndü, Melik Vamık daha (yorulup) başını eğmedi.

Şehenşāḥ döndi ḳarşu geldi ᶜAẕrā
Duᶜālar itdi ol serv-i dilārā

Şahlar şahı döndü, Azra karşıladı, o gönül süsleyen servi dualar etti.

Ḥakīm ü Dilpeẕīr itdi duᶜālar
Biḥāmdillāh ki ṣavuldı ḳażālar

Hakim ve Dilpezir "Hamdolsun kaza savuşturuldu." diye dualar ettiler.

Seḥerden bindi Vāmıḳ ṣanki Rüstem
Yüridi ᶜaskere hīc yimedi ġam

Vamık erkenden Rüstem gibi ata bindi, Frenk askeri üzerine gözü kara yürüdü.

O gün şimşīrile itdi neberdi
İder ḫākile yeksān niçe merdi

O gün kılıçla dövüştü, bir çok kişiyi yerle bir etti.

Yitişdi çünki aḫşam döndiler heb
Seḥerden yine bindiler mürettеb

Akşam oldu döndüler, erkenden yerli yerince (yine) at bindiler.

Melik Vāmıḳ dil ü cānile ṭurdı
Binüb yaḫşına meydāna yügürdi

Melik Vamık can u gönülden kalktı atına binip meydana sürdü.

Alub tīr [ü] kemānı ṭutdı meydān
Düşürdi yire ol gün iki biñ cān

Ok ve yayı alıp meydana girdi, o gün ikibin canı yere serdi.

Görincek Tūr-ı Efreng oldı dil-teng
Didi zinhār kimesne itmesün ceng

Frenk Tür görünce canı sıkıldı, "Sakın kimse savaşmasın!" dedi.

Şeb-i hengām irince ḳaldı meydān
Gelüb ḳondı yirinde merd-i meydān

Yiğit (Vamık) akşam oluncaya kadar meydanda bekledi, dönüp yerine geldi.

Ḥakīm ü Dilpeẕīr şād oldı ğāyet
Güzeller şāhı ᶜAẕrā bī-nihāyet

Hakim ve Dilpezir oldukça sevindi, güzeller şahı Azra nihayetsiz sevindi.

Görür aḫşam irişdi gün ṭolundı
Seḥerden yine meşrıḳda bulundı

Akşam olup günün bittiğini görür, seher yine gündoğusunda (hazır) olur.

Ṭurub at arḳasına geldi ᶜasker
Çalındı kūs [u] çözüldi ᶜalemler

Asker kalkıp ata bindi., davul çalındı ve bayraklar açıldı.

126b Bu yaña Şāh Vāmıḳ şīr-i ğarrān
Girüb meydān içinde itdi cevlān

Bu tarafta kükremiş arslan şah Vamık meydana çıkıp dolaştı.

Çağırdı Tūr-ı bed-rāya ṣalub el
Eyitdi merdiseñ meydānuma gel

Kötü fikirli Tür'a el sallayıp çağırdı, "Erkek isen karşıma çık!" dedi.

İşidincek bu sözi oldı derhem
İrişdi yüregine zaḫm-ı verhem

(Tür) bu sözü işitince incindi yüreğine hakaret yarası değdi.

Bu sözler Tūr'a ğāyet eyledi kār
Siñer kendüye zehri nitekim mār

Bu sözler Tür'a çok işler, yılan gibi (bu) zehri içinde saklar.

Yitişdi Vāmıḳ'a oldı muḳābil
Didi işde irişdüm olma ğāfil

Yetişip Vamık'ın karşısına geldi, "İşte geldim kendini kolla!" dedi.

Pey-ā-pey üc gün üc dün ceng iderler
Cihānı birbirine teng iderler

Ardarda üç gün üç gece savaşırlar, dünyayı birbirlerine dar ederler.

Ẓafer bulmadı bunlar birbirine
Süñüler aldı āḫir ellerine

Bunlar birbirlerine üstünlük sağlıyamadı, sonunda ellerine süngüleri aldılar.

Anuñla daḫı bulunmadı çāre
Şığındı Ḳādir-i Perverdgār'a

Onunla da sonuç elde edilemeyince (Vamık) mutlak güç sahibi Allāh'a sığındı,

İrüb Tūr'ı atından ḳapdı Vāmıḳ
Bi-emr-i Ḥażret-i Vehhāb-ı Ḫāliḳ

yetişip Tür'ı atından aldı, Yaratıp Bağışlayan Allāh'ın emriyle

Yire urdı inüb gögsine çıḳdı
Elin bağladı boynın ipe ṭaḳdı

yere vurup (attan) inip göğsüne çıktı. Elini bağladı, boynuna ip taktı.

Ḫudā ḳuvvet virüp ol ᶜaskeri şır
Ṭağıtdı cümlesin şāh-ı cihāngīr

Allāh kuvvet verdi, cihan padişahı o askerin hepsini kırıp geçirdi.

Muẓaffer oldı sulṭān-ı muẓaffer
Buyurdı ḳanı gelsün Tūr-ı ebter

Muzaffer sultan zaferi kazandı, "Kuyruğu kesik Tür nerede? Gelsin!" dedi.

Getürdiler o melᶜūnı şikeste Boyın-zencīr eli ayağı beste	*O lanetliyi yaralı, boynu zincirli elleri kelepçeli olarak getirdiler.*
Melik Vāmıḳ buyurdı ḳanı Behmen Bu cismüm içre cānuñ cānı Behmen	*Melik Vamık (Tūr'a) "Canımın canı olan Behmen nerede?" diye sordu.*
Yüzini yire sürdi ᶜaczile Ṭūr Didi şāhā hemīşe düşmenüñ ḫor	*Tūr zavallıca yüzünü yere sürdü, "Ey şah daima düşmanın hordur." dedi.*
127a Ṣorarsañ Behmen'i ṣaġ u selāmet Yatur ḥabsümde olmışdur melāmet	*"Behmen'i sorarsan sağ salim, dışlanmış olarak hapisanemde yatıyor.*
Şehā ḥabs eyledüm bir yirde anı Velī irgürmedüm aña ziyānı	*Ey şah onu bir yerde hapsettim ama ona zarar vermedim.*
Riᶜāyet itdüm elden geldügince Elümde vüsᶜ [ü] ṭāḳat oldıġınca	*Elden geldiği kadar, imkan ölçüsünde ve gücüm yettiğince görüp gözettim.*
Varayın yüzüm üzre iy cihāngīr Gele şimdi ḥużūr-ı şāha ol şīr	*Ey cihan padişahı yüzümün üstüne varıp o arslanı şimdi şahın huzuruna getireyim."*
Ḫalāṣ eyledi bendden Ṭūr[ı][237] server Yüzin sürdi ayağına ḳodı ser	*Sultan Tūr'un bağlarını çözdü, (Tūr, şahın) ayağına yüz sürdü, baş koydu.*
İrişdi Behmenüñ öpdi ayağın Götürdi her nekim varise bağın	*Yetişti Behmen'in ayağını öptü, bütün bağlarını çözdü.*
Ṣorub ḥālini göñlin ele aldı Alub biñ ᶜizzetile şāha geldi	*Halini sorup gönlünü aldı, bin saygıyla alıp şaha getirdi.*
Görincek şāhı Behmen eyledi āh Yıḳıldı düşdi Behmen üstine şāh	*Behmen şahı görünce ah etti, şah (da) yıkılıp Behmen'in üstüne düştü.*
Ḳocub bağrına başdı şāhı Behmen Ḳocuşdılar nitekim cānile ten	*Behmen, şahı kucaklayıp bağrına bastı, canla ten gibi kucaklaştılar.*
Melik Vāmıḳ geçen aḥvāli bir bir Mufaṣṣal Behmen'e heb itdi taḳrīr	*Melik Vamık geçenleri bir bir Behmen'e ayrıntılarıyla anlattı.*
İki ḥasret buluşdı oldılar şād İderler bu ṣafādan Ṭūr'ı āzād	*İki hasret buluşup sevindiler, bu keyifle Tūr'u serbest bıraktılar.*
Ḫalāṣ itdi özin ol varṭadan Ṭūr Başın ḳurtardı gitdi ᶜāciz ü ḫor	*Tūr o tehlikeden kendini kurtardı, başını alıp aciz ve aşağılanmış olarak gitti.*
Varub bir ḥīle düzdi Ṭūr-i bed-rāy Çerī cemᶜine meşġūl oldı bir ay	*Kötü fikirli Tūr gidip bir hile düşündü, bir ay asker toplamakla meşgul oldu.*

[237] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.

Dirildi bir yire atlu piyāde Ḳamusı oldı yüz biñden ziyāde	*Süvari ve piyade olanlar bir yere toplandı, tamamı yüzbin(kişi)den fazlaydı.*
Hemān ol gün buyurdı Tūr-ı bed-kār İderler Naḫcüvān'a ṭoġrı ılġār	*Aynı gün kötü işler çeviren Tür (ve askerleri) Nahcüvan'a doğru at sürdüler.*

127b TŪR'I BEHMEN ḪĀṬIRİÇÜN ĀZĀD İDÜB TEKRĀR LEŞKER ÇEKÜB ḤİLE İLE VĀMIḲ'I ÇĀHA DÜŞÜRÜB ESİR İTDÜGİDÜR

([Vamık] Behmen'in Hatırı İçin Tur'u Serbest Bıraktı, [Tür'un] Tekrar Asker Toplayıp Hile ile Vamık'ı Kuyuya Düşürerek Esir Etmesi)

Melik Vāmıḳ serīr-i Naḫcüvān'da Oturub ᶜişret eyleridi anda	*Melik Vamık Nahcüvan tahtında oturup eğleniyordu.*
3650 Yitişdi nāgehān feryādcı bir er Didi şāhā irişdi Tū[r-i] ebter	*Ansızın yaygaracı bir kişi geldi, şaha "Hayırsız Tür geldi." dedi.*
Bugün gelmezse yarın çīn seḥer-gāh İrişdi taḫt-gāh-ı şāha bed-ḫᵛāh	*"Bugün gelmezse yarın şafak vakti (o) kötü emelli (Tür) şahın başkentine ulaşır."*
Revān ṭurdı Melik Vāmıḳ yirinden Yimezdi ġam cihānuñ ᶜaskerinden	*Melik Vamık hemen yerinden kalktı. Dünyanın askeri (gelse) aldırmazdı.*
Henüz Arslanile buluşmamışdı Dilekciler gelüb barışmamışdı	*(Fakat) henüz Arslan ile görüşmeye oturmamıştı, arabulucular gelip barış(tır)mamıştı.*
Gelincek şāh-ı ᶜuşşāḳ ol araya Kim Arslan gitmişidi Dilgüşā'ya	*Aşıkların şahı oraya geldiğinde, Arslan Dilgüşa'ya gitmişti.*
3655 Şeh Arslan ḳullarından niçe ādem Şehenşāha muṭīᶜ olmışlar ol dem	*Şah Arslan'ın maiyetinden bir çoğu o zaman şahlar şahına bağlanmıştı.*
Temām on biñe irdi ᶜasker-i şāh Yitişdi leşker-i kem-rāh [u] bī-rāh	*Şahın askeri tam onbine ulaştı, niyeti bozuk asker gelip ulaştı.*
Muḳābil oldı geldi Tūr-i ebter Buyurdı bir uġurdan cümle ᶜasker	*Hayırsız Tür (Vamık ile) karşı karşıya geldi, (Tür) emretti bütün asker hep birlikte*
Ṣalarlar Vāmıḳ'uñ üstine raḫşı İder Vāmıḳ bularla cengi yaḫşı	*Vamık'ın üstüne at sürdüler. Vamık bunlarla yaman çarpıştı.*
Yidi defᶜa ṣıdı ol ᶜaskeri[238] şāh Görüb Tūr anı eyler derdile āh	*Şah o askeri yedi defa bozguna uğrattı. Tür onu görüp dert ile ah etti.*
3660 Şeh-i meşrıḳ çü ġarba itdi ᶜazmi Ḳonub bunlar daḫı terk itdi rezmi	*Doğu şahı (güneş) batınca bunlar da konaklayıp savaşı bıraktı.*
Ṭanışdı ol gice Tūr itdi tedbīr Ki şiri ḥīle birle ide naḫcīr	*O gece Tür arslanı hileyle avlamak için görüş alışverişinde bulunup plan yaptı.*

[238] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.

128a Ḳazarlar rezm-gāhda bir ulu çāh
Ola kim düşe Vāmıḳ aña nāgāh

Olur ki ansızın Vamık düşer diye savaş alanında derin bir kuyu kazarlar,

Belürmez ḳıl ḳadar ol arada çāk
İderler üstini pür-ḫār u ḫāşāk

O kuyunun ağzı kıl kadar belli değildi. üzerini çerçöplerle (kamufle) ederler.

Ṣabāḥ oldı yine atlandı leşker
Melik Vāmıḳ eline aldı gönder

Sabah oldu. Asker atlandı, Melik Vamık eline mızrak aldı.

Ṣalar meydāna at kim ide cevlān
K'ide ᶜarż-ı hüner ol merd-i meydān

O yiğit gezip hüner göstermek için meydana at sürdü.

Ḳażā-yı nāgehān ol çāha düşdi
Nekim varise kāfir aña üşdi

Apansız kazayla o kuyuya düştü, ne kadar kafir varsa onun üzerine üşüştü.

Cüdā düşdi şehenşāhdan semendi
Ṣalarlar üstine yir yir kemendi

Atı, şahlar şahından ayrı tüştü. Yer yer üzerine kement attılar.

Ṭutub bend eylediler şāhı bunlar
Getürdiler başına ḳara günler

Şahı tutup bağladılar, başına kara günler getirdiler.

Ḳonub leşker oturdı taḫtına Tūr
Bu fetḥ-i bāba ġāyet oldı maġrūr

Asker konakladı, Tür tahtına oturdu. Bu fetihe çok gururlandı.

Getürler Vāmıḳ'ı dīvāna maḥbūs
Ağız bendile nūr-i çeşm-i Ṭaymūs

Taymūs'un gözünün nuru Vamık'ı ağzı bağlı esir olarak huzura getirirler.

Zevāle irdi mihr-i Müşterī-fer
Görincek anı Tūr-ı naḥṣ-ı ekber

Müşteri parlaklığındaki güneş battı, büyük uğursuz Tür onu görünce

Didi ḳanı benüm mihr-i münīrüm
Gözüm nūrı ḥabībüm Dilpezīr'üm

"Hani benim nurlu güneşim, gözümün nuru, sevgilim, Dilpezir'im?" dedi.

Ḳanı Behmen ḳanı ᶜAẕrā vü Dilşād
Getür anları bendümden ol āzād

"Hani Behmen, hani Azra ve Dilşad? Onları getir esaretten kurtul!"

İşitdi Vāmıḳ anı gözi ṭoldı
Silüb yaşını döndi yine güldi

Vamık onu duyunca gözleri doldu, yaşını silip dönüp yine güldü.

Didi iy bī-edeb nā-cins ü nā-merd
Erenler meclisinde añılur merd

"Ey edepsiz, cinsi belirsiz, kahpe, yiğitler meclisinde mert(ler) anılır.

Añılmaz zen erenler ṣoḥbetinde
Añarlar ᶜavreti ᶜavret ḳatında

Erkekler sohbetinde kadın(lık eden) anılmaz, karıyı karı huzurunda anarlar."

128b Bu sözi Tūr işitdi öykelendi
Ṭaraldı[239] cānı vü göñli bulandı

Tür bu sözü işitince öfkelendi, canı sıkıldı ve midesi bulandı.

---

[239] "Ṭarıldı" şeklinde harekeli.

Ġażabdan ḳurıdı cisminde cānı
Didi boynın uruñ virmeñ emānı

Öfkeden cisminde canı kurudu, "Aman vermeyin boynunu vurun!" dedi.

Vezīri varidi bir ehl-i idrāk
Gözi vü göñli mekr ü fitneden pāk

Gözü ve gönlü hile hurdadan temizlenmiş tecrübeli bir veziri vardı.

Eyitdi Tūr'a iy şāh-ı cihān-bīn
Dilerseñ kim ᶜadūdan alasın kīn

Tūr'a dedi ki "Ey cihan görmüş padişah, düşmandan hıncını almak istiyorsan

Ġażab vaḳtinde ṣabr itmek gerekdür
Ulular sözidür nitmeñ gerekdür

ulular: 'öfkelendiğinde sabr etmek gerekir." demiştir.' (o halde) ne yapmalısın,

Budur şimdi aña tedbīr-i rūşen
Buluna Dilpeẕīr ᶜAẕra vü Behmen

şimdi onun görünen çaresi şudur: Dilpezir, Azra ve Behmen bulunmalıdır!

Ḳalursa bunlaruñ biri belādur
Ki bunlar birbirine mübtelādur

Bunların biri kalırsa bela olur, çünkü birbirlerine düşkündürler.

Ṭutulduġı zemānda Behmen'üñ sen
Urayduñ boynını gideydi Behmen

Behmen yakalandığında boynunu vursaydın (ve) Behmen ölseydi

Gelincek Behmen'i bulmasa zinde
Degüldi Vāmıḳ'uñ ᶜālem gözinde

Vamık geldiğinde onu yaşıyor bulmasaydı dünya gözüne gelmez

Yaḳardı şehrüñi tālān iderdi
Şehir ḫalḳın ḳamu nālān iderdi

şehrini yakar, yağmalardı. Bütün şehir halkını inletirdi.

Buyur iy şāh-ı ᶜālem ḥabs olunsun
Ḳamu yoldaşları bir bir bulunsun

Ey cihan padişahı emret hapsedilsin, bütün arkadaşları teker teker yakalansın!

Pes andan idesin muḥkem siyāset
Buyur zindāna anı oldur ᶜādet

Ondan sonra sıkı bir siyaset takip edersin. emret zindana atılsın, usül budur."

Bu tedbīri begendi ol münāfıḳ
Aġır bendile maḥbūs oldı Vāmıḳ

O münafik bu önlemi beğendi. Vamık ağır zincirlerle hapsedildi.

Döker göz yaşın ᶜAẕrā bu ṭarafdan
Ṭolundı gördi meh burc-ı şerefden

Bu tarafta Azra gözyaşı döküyordu. Şeref burcunda ayı dolunay olmuş gördü.

Dögüb göksini Behmen dirdi feryād
Yanınca Dilpeẕīr ol serv-i āzād

Behmen Dilpezir ve hür servi (Azra). göğüslerini dövüp feryat ediyordular.

129a Ḥakīm-i ḫaste-dil eylerdi nāle
Yaḳardı cānın oda ṣanki lāle

Kalbi hasta Hakim inler. lale gibi canını ateşe yakardı.

Seḥerden şāh-ı encüm milk-i şarḳı
Alub feth itdi ṣaldı tīġ-i berḳi

Yıldızların şahı şafakta şimşek kılıcını vurup doğuyu ele geçirdi.

Çalındı kūs-ı ḥarbī bindi ᶜasker
Döke ḳanı bedenden ayıra ser

Harp davulu çalındı asker kan döküp baş kesmek için (ata) bindi,

Bu yaña Dilpeẕīr ᶜAẕrā vü Behmen
Ġazāya niyyet itdiler seḥerden

Bu tarafta Dilpezir, Azra ve Behmen şafakla birlikte savaşmaya karar verdiler.

Ḥakīm'e didiler iy pīr-i ḥikmet
Bize vir bāb-ı hikmetden naṣīḥat

Hakim'e "Ey yaşlı bilgin, bize ilim kapısından öğüt ver!" dediler.

Nedür bu varṭaya tedbīr-i nāfiᶜ
Kim ola bu belā şerrine dāfiᶜ

"Bu tehlikeyi ortadan kaldıracak önlem nedir, bu belanın şerrini defedici kimdir?"

Buyurdı pīr-i ḥikmet bir güzel pend
İşitdiler bular didiler aḥsend[240]

Yaşlı bilgin güzel öğütler verdi, bunlar dinleyip "aferin!" dediler.

Didi budur anuñ tedbīr ü re'yi
Bu yolda cümlemüz ola fidāyī

Onun önlemi ve fikri şudur: "Bu yolda hepimiz kendimizi feda edelim!

Göñülden baş u cān terkin uravuz
Irılmayub bu yolda berk ṭuravuz

Gönüllü olarak başımızı canımızı terk edelim, ayrılmayıp bu yolda sağlam duralım.

Ölince idelüm küffārile ceng
Uralum başına vü dişine seng

Ölünceye kadar kafirlerle savaşalım, başına ve dişine taş vuralım!

Ümīdüm bu hidāyet ide Ḥannān
Muᶜīn ola bu yolda bize Mennān

Hannan ve Mennan olan Allāh'ın bu yolda klavuz ve yardımcı olacağına ümitliyim."

Bu tedbīri görürler cümle rüşen
Geyerler başa ḫūd arḳaya cevşen

Bu düşünceyi hepsi yerinde bulur, başlarına cevşen sırtlarına zırh giyerler.

Melik Vāmıḳ cemālin bir kez ᶜAẕrā
Añub gözden aḳıtdı iki deryā

Azra, Melik Vamık'ın güzel yüzünü bir kez anıp gözü iki deniz oldu.

Ḥakīm öñinde baş ḳodı didi āh
Ḳocuşub Dilpeẕīr'i öpdi ol māh

Hakim'in önüne baş koyup ah etti, o ay Dilpezir'le kucaklaşıp onu öptü.

Eyitdi Behmen'e iy yār-ı ṣādıḳ
Görünürse saña dīdār-ı Vāmıḳ

Behmen'e "Ey gerçek dost, sana Vamık görünürse

129b Elin bizden öpüp eyle duᶜāyı
Unutmasun duᶜadan bu gedāyı

elini öpüp bizden taraf dua et, bu yoksulu duada unutmasın!

Duᶜādan siz daḫı itmeñ ferāmūş
Didi vü urdı kendin ᶜaskere ḫōş

Siz de duada unutmayın!" dedi ve kendini askere doğru attı.

Ṣağın ṣola devürdi ṣolı ṣağa
Düşürdi niçe başları ayağa

Sağını sola, solunu sağa devirdi, nice başları ayak(lar altın)a düşürdü.

Ṭağıtdı ḳalb-gāhın ol çerīnüñ
Alur tīğile cānın her birinüñ

O askerin merkezini dağıttı, kılıçla her birinin canını aldı.

Temāmet leşkere heybet oturdı
Fireng'üñ cānına zaḥmet getürdi

Bütün asker korkuya kapıldı, Freng'in canına sıkıntı geldi.

---

[240] Kelimenin doğrusu "eḥsent".

Görüb Tūr anı oldı key hirāsān[241] Buyurdı ᶜasker itdi tīr bārān	*Tūr onu görüp çok korktu, emretti asker ok yağdırdı.*
Atına kend'özine şol ḳadar oḳ Ururlar kim aña ḥadd u ḳıyās yoḳ	*Atına ve kendine haddi hesabı olmayacak kadar ok vururlar.*
Zebūn olub güzeller şāhı ᶜAẕrā Yüz urub Ḥaḳḳ'a dir bār-i Ḫudāyā	*Güzeller şahı Azra, gücü tükenince secd ederek Allāh'a, "Ey Allāh'ım" der.*
ᶜİnāyet eyle vir yā Rab[242] nuṣret Muᶜīn ol kim bulam aᶜdāya furṣat	*"Ya Rabbi lutf et, zafer ver, uygun bir fırsat yakalamam için yardımcı ol!*
Cemālin Vāmıḳuñ bir kerre göster Göreyin anı andan vireyin ser	*Vamık'ın güzel yüzünü bir kerre göster, onu göreyim ondan sonra başımı vereyim!"*
Şu deñlü eyledi dergāha nāzı Ḳabūl olındı ḥażretde niyāzı	*Hak kapısına o kadar yalvardı ki duası (Allāh'ın) huzurunda kabul edildi.*
Hemān-dem ḳarşudan bir toz belürdi Ṣanasın bir ulu ṭağdur gelürdi	*Aynı anda karşıdan bir toz belirdi, sanki bir ulu dağ gelmekteydi.*
Toza yil ḳarşu vardı toz açıldı İçinden bir ulu leşker seçildi	*Tozu rüzgar karşıladı, toz açıldı, içinden bir büyük ordu çıktı.*
Bilinmez bu ḳavim ẓāhir degüldür Bu rūşen oldı kim kāfir degüldür	*(Daha önce) görülmemiş yabancı bir kavimdi, (ancak) kafir olmadıkları belliydi.*
Gelüb bu leşkere oldı berāber Görüb ḳorḳdı anı Tūr-ı bed-aḫter	*Gelip (Tūr'un) askerine karıştı, yıldızı uğursuz Tūr onu görüp korktu.*
130a Götürdi Vāmıḳ'ı bendile ḳaçdı Deñizde bir aṭa var aña geçdi	*Vamık'ı bağlı olarak alıp kaçtı, denizde bir adaya sığındı.*
İrişdi Dilpeẕīr ᶜAẕrā'yı ḳapdı Yüzin yüzine sürdi boynın öpdi	*Dilpezir yetişip Azra'yı kaçırdı, yüzünü yüzüne sürdü, boynunu öptü.*
Dönüb ᶜAẕrā didi yā Rab bu server Kim ola kim çeker bu deñlü leşker	*Azra dönüp "Ya Rab bu lider kimdir,bu kadar asker sevkedebilen kim olabilir?" dedi.*
Bizümle yağı olsa ceng iderdi Cihānı başumuza teng iderdi	*"Bizimle düşman olsa savaşır, dünyayı başımıza dar ederdi.*
ᶜİnāyetdür meger feyż itdi Sübḥān Yetişdi buñ deminde bize dermān	*Allāh lütuf yağdırdı, felaket anında bize derman yetişti.*
Hezārān çoḳ şükür minnet Ḥudā'ya Siper oldı yitişdi bu ḳażāya	*Allāh'a binlerce şükür, bu kazaya yetişip kalkan oldu."*

[241] "herāsān" şeklinde harekeli.

[242] "Rabi" şeklinde harekeli.

Didi vü düşdi yire ol perî-ruḫ
Mecāli ḳalmadı virmedi pāsuḫ

O peri yanaklı (bunları) söyledi ve yere düştü, gücü kalmadı cevap ver(e)medi.

Ki zîrā ḥadden aşmışdı aḳan ḳan
Ol eṭrāfı pür itmiş laᶜl ü mercān

Çünkü çok kan kaybetmişti, etrafını yakut ve kırmızı mercan doldurmuştu.

Beğāyet bî-mecālidi dil-ārām
Anuñçün idemezdi bir dem ārām

Gönül süsleyen (Azra) çok zayıf düşmüştü, onun için bir an rahat edemiyordu.

ŞEHR-İ TÜS EMÎRİ MERZBĀN ŞĀH ᶜAẔRĀ TAṢVÎRİN GÖRÜB ᶜĀŞIḲ OLUB VEZÎRİN YİRİNDE ḲOYUB ARAYU GİTDÜGİDÜR

(Tūs Şehrinin Lideri Merzbān Şāh'ın Azrā'nın Resmini Görüp Aşık Olması, Vezirini Yerine Koyarak Aramaya Çıkması)

Elā iy ṭālib-i esrār-ı ḥikmet
Gözüñ ac bu cihāndan añla ᶜibret

Ey olayların gizli sebeplerine talip olan (okuyucu) gözünü aç bu dünyadan ders al!

Ḥaḳḳ'uñ her bir işinde ḥikmeti var
Ki her ḥikmetde yüz biñ ᶜibreti var

Allāh'ın her işinde bir sebebi var, her sebepte (alınacak) yüzbin ders var.

Sebebsüz nesne yoḳdur bu cihānda
Naẓār itseñ zemîn ü ās-mānda

Bu dünyada, yere ve göğe baksan sebepsiz şey yoktur.

Sebedür birbirine cümle eşyā
ᶜAceb ḥikmetdür iy bār-i Ḫudāya

Her şey birbirinin sebebidir, Ey Allāh'ım şaşılacak gizli sebeplerin var.

130b Ḳaçan virmek diler bir derde dermān
İder evvel anı giryān u biryān

(Allāh) ne zaman bir derde derman vermek dilerse onu önce ağlatıp sızlatır,

Yaḳar pervāne gibi nār-ı ḳahra
Boyar cismini anuñ āb-ı zehre

mahvetme ateşine pervane gibi yakar, bedenini zehir suyuna boyar.

Eridür pūte-i ḥikmetde anı
Kederden ṣāfî olur cism ü cānı

İlahî sebep potasında onu eritir, kederden (onun) bedeni ve canı saflaşır.

ᶜAceb ḥikmet ki altun olıcaḳ ḳāl
İdemez kimse aña ḳilile ḳāl

Söz altın (gibi değerli) olunca kimsenin ona dedikodu edememesi büyük hikmettir.

Key añlağıl bu ḥikmet bü'l-ᶜacebdür
Ki Ḥaḳḳ'uñ luṭfına ḳahrı sebebdür

Allāh'ın iyiliğine sebep mahvetmesidir, bunu iyice anla bu çok şaşılacak şeydir

Bu deñlü derd ü miḥnet çekdi ᶜAẓrā
Aña luṭf itdi āḫir Ḥaḳ Taᶜālā

Azra bu kadar dert ve sıkıntı çekti: Hak Taala sonunda onu ödüllendirdi.

İdenler bu ḥikāyetden rivāyet
Şu vechile beyān itdi ḥikāyet

Bu hikayeyi rivayet edenler şu şekilde devam ettiler:

Şu vaḳtin kim güzeller şāhı ᶜAẓrā
Cemāli naḳşın itmişidi inşā

Güzeller şahı Azra'nın güzelliğini resmettirdiği zaman

Mükerrer anı ḫōş yazdurmışidi
Cihān milkini heb gezdürmişidi

onu güzelce kopyalatmış dünyayı hep dolaştırmıştı.

Ṭağılmışidi çün rūy-i zemīne
Biri ol ṣuretüñ varmışdı Çīn'e

Yeryüzüne dağılmış, o kopyalardan biri Çin'e varmıştı.

3745 Melik Vamıḳ aña olmışdı ᶜāşıḳ
Anuñçün ᶜālemi gezmişdi vāmıḳ

Melik Vamık ona aşık olmuş onun için aşkıyla dünyayı gezmişti.

Anuñ birini bir ehl-i dil almış
Zemānile meger ol Ṭūs'a gelmiş

Bir gönül ehli o(resimler)den birini almış zamanla Tūs'a gelmiş,

İletmiş pād-şāha anı pīşkeş
Görüb şāhuñ düşer cānına āteş

onu hediye olarak padişaha sunmuş. Şah görünce canına ateş düşmüş.

Meger ol devr içinde bir ulu şāh
İdinmişidi Ṭūs'ı taḫt u dergāh

Meğer o devirde bir ulu şah Tūs'u başkent ve karargah edinmişti.

Temāmet ḥükm iderdi ol diyāra
Dinürdi Merzbān ol şehr-yāra

Oraların tamamına hükmederdi, o sultana Merzban denirdi.

131a 3750 Kemāl-i ᶜāḳlile mevṣūfidi ol
Cihānda ᶜadlile maᶜrūfidi ol

Merzban, kıvrak zekasıyla ünlü, dünyada adaletiyle tanınmış (biriy)di.

Çü gördi Merzbān ol ṣūreti ḫūb
İdindi cān u dilden anı maḥbūb

Merzban o güzel yüzü görünce ona can u gönülden aşık oldu.

Gidermezdi gice gündüz naẓardan
Esīr olmışdı göñli ol eṣerden

Gece gündüz gözünün önünden kaldırmazdı, gönlü o esere esir olmuştu.

Çü bildi ṣūreti ᶜAẕrā'yimiş bu
Dil ü cān boynına sevdāyimiş bu

Resmi Azra'ya ait olduğunu, can ve gönlün boynına sevda olduğunu öğrendi.

Bu ṣūret fitnesi aldı ḳarārın
Yile virdi elinden iḫtiyārın

Bu resmin fitnesi aklını aldı, sabrını yele ver(ip bitir)di.

3755 Ḳodı taḫtı vü terk itdi diyārı
Bıraḳdı cümle gözden kār [ü] bārı

Tahtı bırakıp oraları terk etti, işi gücü bıraktı, (hiçbir şey) gözünde değildi.

Vezīrini ḳodı yirinde nāyib
Ṭaleb itmege yāri oldı ṭālib

Vezirini yerine vekil olarak bıraktı, sevgiliyi aramaya çıktı.

Yanınca aldı bir miḳdār leşker
Ḳamusı pür-hüner serheng ü server

Yanına bir miktar hepsi hünerli komutan ve lider olan asker aldı,

Revān oldı seḥerden Merzbān Şāh
İderek nāle vü feryādile āh

Merzban ah ile ağlayıp inleyerek şafakla yola düştü.

Gice gündüz yürīdi niçe gün yol
Yolın irgürdi Ġaznī şehrine ol

Gece gündüz çok yol yürüdü, yolu Gazni şehrine vardı.

Görürler Ġaznī ḫalḳı cümle pür-ġam
Kara geyüb ṭutarlar yās u mātem

Gazni halkını kederli, kara(lar) giyinip yas ve matem tutmakta görürler.

Birinden ṣordı ḥāli Merzbān Şāh
Niçün bu ḫalḳ ḳara geyüb ider āh

Merzban Şah, durumu birinden sordu: "Niçin bu halk kara giyip ah çeker?"

Cevāb virüb didi bir ehl-i idrāk
Bu şehrüñ şāhına bir duḫter-i pāk

Akıllı kişi cevap verdi: "Bu şehrin şahına temiz bir kızı

Müyesser itmişidi Ḥaḳ Taᶜālā
Dinürdi ol mehüñ adına ᶜAẕrā

Hak Taala nasip etmişti. O ayın adına Azra denirdi.

Meger bir gice ġāyib oldı ol māh
Anuñçün mātem eyler şehrile şāh

Bir gece o ay kaybolduğu için şehir ve şah mateme girdi."

131b İşitdi Merzbān Şāh oldı dil-teng
Didi oldur o kim geçdi baña reng

Merzban Şah'ın canı sıkıldı. "Beni oyuna getiren odur." dedi.

Yüregi oda yandı bu ḳahırdan
O gün ḳatlanmadı çıḳdı şehirden

Bu eziklikten yüreği ateşe yandı, o gün dayanamadı şehirden çıktı.

Şu resme içdi andı itdi ᶜahdi
Ölince eyleye bu yolda cehdi

Şu hususlara söz verip yemin etti: Ölünceye kadar bu yolda gayret edeceğine,

Ḳarār itmeye anı bulmayınca
Ḳomaya ağlamaġı gülmeyince

onu bulmayınca durmayacağına, gülmeyince ağlamayı bırakmayacağına.

Cihānı seyr iderken Merzbān Şāh
O gün ol cenge irdi yolı nāgāh

Merzban Şah cihanı gezerken, o gün yolu ansızın o savaş(ın olduğu yer)e ulaştı.

Gelincek Merzbān Şāh ṣındı leşker
Ṭağıldı ḳalmadı ol yirde bir er

Merzban Şah geldiğinde (Tūr'un) askeri bozuldu, orada bir er kalmadı, dağıldı.

Çü gördi Merzbān Şāh bir ḳac ādem
Yaluñuz ḳaldılar çekmediler ġam

Merzban Şah yalnız kalmış, kaçmamış birkaç kişi görünce

Sürüb atını irdi aña server
Gelüb gördi iki ᶜavret iki er

atını sürüp on(lar)a ulaştı, geldiğinde iki kadın, iki erkek gördü.

Ḥakīm ü Dilpeẕīr ᶜAẕrā vü Behmen
İderler bir arada dördi[243] şīven

Hakim, Dilpezir, Azra ve Behmen, dördü birarada feryad etmekteydiler.

Kim ᶜAẕrā'nuñ şu deñlü aḳdı ḳanı
Yaḳın ḳalmışdı pervāz ide cānı

Azra o kadar kan kaybetmişti ki ölmesi yakındı.

Gözi ṭuş oldı māha Merzbān'uñ
Temāşā itdi ḥüsnin ol Hümā'nuñ

Merzban'ın gözü ay (Azra'ya) ilişti. o Hüma'nın güzelliğini seyretti.

---

[243] "dözdi" veya "düzdi" okunacak şekilde yazılmış.

Cigerden Merzbān Şāh itdi bir āh
Didi budur benüm istedügüm māh

Merzban Şah içten bir ah çekip "Benim istediğim ay budur." dedi.

Atından yire indi cüst ü çālāk
Başın aldı dizi üstine bī-pāk

Çarçabuk atından yere indi, (Azra'nın) başını arzuyla dizinin üstüne aldı.

Güzeller şāhınuñ gitmişdi ᶜaḳlı
Ṣanurlardı görenler itdi naḳlı

Güzeller şahının aklı başında değildi, görenler öldü sanırdı.

Ṣaçarlar gül yañağına gülābı
Virüb tiryāḳ içürdiler cülābi

Gül yanağına gülsuyu serper, ilaç verip gülsuyu içirirdiler.

132a Yiyüb tiryāḳı vü cülābı içdi
Gelüb başına ᶜaḳlı gözin açdı

İlacı yiyip, gülsuyunu içti, aklı başına gelip gözünü açtı.

Görür başını bir şāhuñ dizinde
Yüzi yüzinde vü gözi gözinde

Başını bir şahın dizinde, yüzü yüzünde ve gözü gözünde gördü.

Ayağ üstine biñ cehdile ṭurdı
Şeh öñinde yüzin ṭoprağa sürdi

Bin gayretle ayağa kalktı, şahın önünde yüzünü toprağa sürdü.

Hezārān rıfḳile luṭfile bānū
Ḳodı başın ayağa öpdi zānū

(Azra) Hanım, binlerce yumuşaklık ve iyilikle başını (şahın) ayağına koyup diz öptü.

Ki ᶜarż-ı ḥāle yoğıdı mecāli
Ne añlardı cevābı ne su'āli

Halini anlatmaya gücü yoktu, ne soruyu ne cevabı anlayabilirdi.

Özi göyindi şāhuñ yandı cānı
Didi iy bāğ-ı cennet gül-sitānı

Şah acıdı, içi yandı, "Ey cennet bağının gül alıcısı," dedi.

Nedendür bunca ḫāre iy yüzi gül
Mizāc-ı nāzüküñ eyler taḥammül

"Ey gül yüzlü, nazik yaradılışının katlandığı bu kadar yara nedendir?"

Getürdi başına ᶜaḳlını ᶜAẕrā
Duᶜā itdi yir öpdi didi şāha

Azra aklını başına topla(maya çalış)tı, dua edip yeri öptü, "Ey şah," dedi.

Benüm ḳıṣṣam uzaḳdur iy cihāngīr
Ḳanı dil biñde birin ide taḳrīr

"Ey cihan sultanı benim hikayem uzundur, binde birini anlatacak dil nerede..."

Nekim geldiyse başa ḫayr u şerden
Cihānda her nekim geçdiyse serden

Hayır ve şer olarak başa ne geldi, dünyada başından ne geçtiyse

Ne artıḳ didi ne eksik temāmet
Ağızdan eyledi bir bir ḥikāyet

ne eksik ne fazla tamamını bir bir hikaye etti.

Ṣoñında eydür iy şāh-ı yegāne
Buları baña gösterdi zemāne

Sonunda "Ey biricik şah zaman, bana bunları gösterdi." dedi.

Derūnumda egerçi yāre çoḳdur
Bu dertden ẕerre deñlü yāre yoḳdur

"İçimde her ne kadar yara çoksa da bu dertten zerre kadar şikayetçi değilim.

Budur derdüm ki aldurdum ṭabîbüm
İki ᶜâlemde maḳṣûdum ḥabîbüm

Doktorumu yanıltan derdim budur. İki alemde maksadım sevgilimdir.

Bu cânum andan oldı pür-cirâḥat
Ne tende vü ne cânda ḳaldı râḥat

Bu canım ondan yara doldu, ne tende ne canda rahatım var.

132b Bu derdüñ oldurur dermânı iy şâh
Anuñ ᶜışḳında cânum ala Allâh

Ey şah bu derdin dermanı odur, Allâh canımı onun aşkında alsın.

Gerekmez baña dünyâda bu dirlik
Meger kim anuñile ola birlik

Onunla birlikte olmayınca bu dünya hayatı bana gerekmez."

Didi vü nevḥa ḳıldı ol semen-ber
Ḥazân oldı ṣarardı verd-i aḥmer

dedi ve o yasemin göğüslü inledi, kırmızı gül (gibi) sararıp soldu.

Çeküb bir âh-ı serd-i âteş-engîz
Ḥicâbı refᶜ idüb itmedi perhîz

Ateşi körüklenmiş keskin bir ah çekip (yüzünden) perdeyi kaldırdı, sakınmadı.

Didi iy dertlere dermân viren Ḥaḳ
Ḳuru ṭopraġa tâze cân viren Ḥaḳ

"Ey dertlere derman veren Hak, kuru toprağa taze can veren Hak!" dedi.

Cihânı yoġiken sen eyledüñ var
işde ḳudretüñ olmışdur iẓhâr

"Cihanı yoktan sen var ettin, her işte Her *kudretini gösterdin.*

Ki yoġı var [u] varı yoġ iden sen
Ki çoġı az u azı çoḳ iden sen

Yoğu var ve varı yok eden sen, çoğu az ve azı çok eden sen.

Müyesser it baña Vâmıḳ cemâlin
Ki maᶜşûḳuñ göre ᶜâşıḳ cemâlin

Bana Vamık'ın güzel yüzünü nasip et de seven sevilenin güzelliğini görsün.

Beni luṭf eyle ansuz itme yâ Rab
Bu ḫaste cismi cânsuz itme yâ Rab

lutfedip beni onsuz etme ya Rab, bu hasta cismi cansız etme Ya Rab!

İlâhî derdüme luṭf it devâ ḳıl
Yâ cânum al yâ cânânum ᶜaṭâ ḳıl

Allâh'ım derdime lutfunla derman ver, ya canımı al ya sevgilimi (bana) bağışla!"

Derûnî ḥâletile ḳıldı zârî
Yıḳıldı yire ḳalmadı ḳarârı

İçten gelerek ağladı, yere yıkıldı, şuuru gitti.

Gözin açdı yine kendüyi dirdi
Edeb birle sözini kesdi ṭurdı

Gözünü açıp yine kendini toparladı, haddini bilerek sözünü kesip kalktı.

Bu aḥvâli görincek Merzbân Şâh
Naṣîḥat virdi didi iy yüzi mâh

Merzban Şah bu halleri görünce nasihat verdi. "Ey ay yüzlü!" dedi.

Bu sözler kim buyurduñ cümle maᶜḳûl
Degüldür ehl-i dil ḳatında maḳbûl

"Demiş olduğun sözlerin hepsi akıllıca, (fakat) gönül ehli olanların katında anlamsız.

Yoluñda cân virüb bîçâre ᶜâşıḳ
Şehîd oldı saᶜâdet buldı Vâmıḳ

Zavallı aşık Vamık yolunda can verip şeḥit oldu, (ebedi) mutluluğu buldu.

133a	Girü gelmeyiser giden ḳo gitsün Ḫudā anı ġarīḳ-i raḥmet itsün	*Geri gelmeyecek (artık), Giden bırak gitsin, Allāh ona bol bol rahmet etsin!*
	Giden gitdi anı ḫayrile yād it Duᶜā birle hemān rūḥını şād it	*Giden gitti, onu hayırla an, duayla ruhunu şad et!*
	Ḫazān oldukça ṭopraġile hemdem Ruḫuñ olsun gül ü gülzār-ı ḫurrem	*Yaprak dökümü toprakla arkadaş oldukça yanağın gül ve şenlik gülbahçesi olsun!*
	Güle gülşende bülbül eksük olmaz Ki bülbül olıcaḳ gül eksük olmaz	*Güle gülbahçesinde bülbül eksik olmaz ve bülbül olunca da gül eksik olmaz.*
	Gül imdi gül gibi iy lāle-ruḫsār Niçe bir olasın bülbül gibi zār	*Ey lale yanaklı artık gül gibi gül, (daha) ne kadar bülbül gibi ağlıyacaksın?*
	Ne deñlü zaḥmet olsa iy şeker-nūş Beni telḫ itme sözüm eyle der-gūş	*Ey tatlı sözlü, ne kadar zor olsa da beni azarlama, sözümü dinle!*
	Beyān idem saña bir ḫōş ḥikāyet Kim ola hem ḥikāyet hem şikāyet	*Sana güzel bir hikaye anlatayım da hem hikaye hem de şikayet olsun.*
	İşit derd-i derūnın derd-mendüñ Ne yanar āteşi gör bu sipendüñ	*Dertlinin gönül derdini dinle, bu tütsülenen üzerliğin ateşi nasıl yanar, gör!*
	Ḳuluñdur şehr-i Ṭūs'uñ şehr-yārı Ferīdūn [u][244] Sikender yād-gārı	*(Ben)Feridūn ve İskender sülalesinden olan Tūs şehri padişahı, köleniz..*
	Meger günlerde bir gün iy yüzi gül Gülerdi gül fiġān eylerdi bülbül	*Ey gül yüzlü, ünlerden bir gün, gül güler, bülbül feryat ederdi.*
	Gülistānidi ol gün ᶜazm-gāhum Ki servüñ sāyesinde bezm-gāhum	*O gün gezinti yerim gülbahçesi, eğlence meskenim servinin gölgesiydi.*
	İderdüm ᶜīş ü ᶜişret şād u ḫurrem Sürūr-ı cān gelüb gitmişidi ġam	*Şen şakrak yiyip içip eğlenirdim, cana sevinç gelmiş, üzüntü gitmişti.*
	Ṭutub nergis gibi altun piyāle Ṣunardı sāḳī-yi müşgīn-külāle	*Siyah kıvırcık saçlı saki, nergise benzeyen altın kadehi doldurup, sunuyordu.*
	İçerdüm dōst-kāmī nūş-ber-nūş Cihāñ fikrini itmişdüm ferāmūş	*Kafa dengi dostlarla durmadan içiyordum, dünya gailesini unutmuştum.*
	Ser-i derbān ḳapudan girdi nāgāh Duᶜā itdi ḳodı baş öpdi dergāh	*Baş kapıcı ansızın kapıdan girdi, dua edip baş koydu, eşik öptü.*
133b	Eyitdi Cem gibi iy şāh-ı ᶜālem Hemīşe cāmile ol şād u ḫurrem	*'Cem'e benzeyen ey cihan padişahı' dedi. 'Her zaman kadehle şen ve mutlu ol!*

244 Bağlaç *esre* harekesiyle verilmiş.

Ayaḳ tozıyla irdi bir müsāfir
Şāha medḥ ü s̱enālar itdi vāfir

Ayağının tozuyla bir misafir geldi, (siz) şaha çokça övgü ve iltifatlar etti.

Şeh-i ᶜālem-penāhı görmek ister
Yüzini ḫāk-i pāye[245] sürmek ister

Herkesin sığınağı olan şahı görmek, yüzünü ayağının toprağına sürmek ister.'

Buyurdum geldi ol merd-i seḫun-sāz
Selām virdüm duᶜāya itdi āġāz

Emrettim, o söz işleyici adam geldi, selam verdim, duaya başladı.

Elinde bir ᶜacāyib bergüzārı
Bir üstād-ı cihānuñ yād-gārı

Elinde dünya çapında bir ustanın eseri, ilginç bir hediye (vardı).

Açup gördüm ki bir levḥ-i münaḳḳaş
Yazılmış anda bir taṣvīr-i dil-keş

Açıp nakışlı bir levha gördüm, ona gönül çekici bir resim yapılmış.

Olıncak ol cemāle gözlerüm ṭuş
Ḳodum cām-ı meyi ᶜışḳ itdi serḫōş

Gözlerim o güzelliğe ilişince içki kadehini bıraktım, (çünkü) aşk sarhoş etti.

Göricek oldı cümle varlıġum yoḳ
Ṭoḳundı kirpüginden cānıma oḳ

Görünce bütün varlığım yok oldu, (onun) kirpiklerinden canıma ok saplandı.

Mücaᶜad zülfinüñ müşgīn kemendi
Kemendi ṣaldı cān boynına bendi

Lülelenmiş saçlarının siyah kemendi, ruhumun boynuna kement attı.

Şarāb-ı şevḳ-ı laᶜliyile mestem
O taṣvīri görelden püt-perestem

Kızıldudağının arzu şarabıyla sarhoşum, o resmi gördüğümden beri put perestim.

Bıraḳdum tācı başdan taḫtı elden
Cihān naḳşını yudum levḥ-i dilden

Tacı baştan, tahtı elden bıraktım, dünya resmini (adını) gönül defterinden sildim.

Niçe yıldur ki ser-gerdān u ḥayrāñ
Felek gibi dönerin zār u giryāñ

Bir çok yıldır başı dönmüş ve sersem, ağlayıp sızlayarak gökler gibi dönerim.

Umarın bir gün iy mihr-i cihān-tāb
Ṭoġa devlet güni fetḥ ola bir bāb

Ey cihana ışıyan güneş, bir gün devlet güneşi doğar,bir kapı açılır diye umutluyum.

Biḥamdillāh bugün ol mihr-i devlet
Göründi ẓerreye Allāh'a minnet

Hamdolsun bugün o devlet güneşi, zerreye göründü. Allāh'a şükür.

Ḳabūl it ben ḳuluñ iy şāh-ı ḫūbān
Kim olam ḫidmetüñde bende-fermān

Ey güzeller şahı ben kulunu kabul et, huzurunda emir kulu olayım.

134a Nekim var māl u genc ü il vilāyet
Senüñdür cümlesin eyle ḥimāyet

Ne kadar mal, hazine, il ve vilayet varsa senindir hepsine sahip ol! "

İşitdüginde ᶜAẕrā oldı dil-teng
Ṭoḳundı cānına oḳ başına seng

Azra duyunca canı sıkıldı, canına ok başına taş değdi.

[245] "ḫāk" ve "pāy" kelimeleri bitişik yazılmış.

Şu resmile ṭaraldı[246] tende cānı
Revā oldur ki[247] terk ide revānı

Bedeninde canı öyle sıkıldı ki ruhu bedenini terketse şaşılmazdı.

Ġılāfından çıḳardı ḫanceri tīz
Didi iy ḫancer-i ḫūn-ḫōr u ḫūn-rīz

Hemen hançeri kılıfından çıkardı, "Ey kan içen ve kan döken hançer!" dedi.

Emān virme hemān ic ḳanumı sen
İrür cānānuma bu cānumı sen

"Bırakma, hemen kanımı sen iç, bu canımı sevgilime sen kavuştur!

Gerekmez baña cānānsuz cihānı
N'iderler cismi çün olmaya cānı

Sevgilisiz dünyayı, cismi omayan canı ne yaparlar... bana (da) gerekmez."

Pey-ā-pey eyledi bir niçe kez āh
Ḳodı ḫancer ucın gögsine ol māh

Ardarda birkaç kez ah etti, o ay hançerin ucunu göğsüne koydu.

Diledi kim[248] düşe üstine bī-bāk[249]
Bedenden cān ide cān cübbesin çāk

Çekinmeden hançerin üstüne düşmeyi, canın tenden can cübbesini yırtmasını istedi.

Ki cān derdine dermāñ bula ḫaste
Yitişdi Dilpeẕīr-i dil-i şikeste

Böylece hasta,can derdine ilaç bulsun (diye düşünmüştü). Gönlü yaralı Dilpezir yetişti,

Elinden ḫançer-i bürrānı ḳapdı
Yüzin yüzine sürdi gözin öpdi

elinden keskin hançeri aldı, yüzünü yüzüne sürdü, gözlerini öptü.

Görincek anı feryād itdi Behmen
Yitişdi pīr-i ḥikmet bir ṭarafdan

Behmen onu görünce feryat etti, diğer taraftan yaşlı bilgin yetişti.

Aña ḥikmet sözinden pīr-i ḥikmet
Hezārān eyledi pend ü naṣīḥat

Yaşlı bilgin ona hikmetli sözlerle binlerce öğüt nasihat etti.

Ṣadāḳat gördi ᶜAẕrā'dan şehenşāh
İlerü geldi eydür bārekallāh

Şah (Merzban)Azra'da bağlılık gördü, ilerledi, "BarekAllāh" dedi.

Aña dirler bu ᶜışḳ içinde ᶜāşıḳ
Ki maᶜşūḳuñ ola yolında ṣādıḳ

"Aşkta sevdiğinin yoluna bağlı olan kimseye aşık derler.

Cihāñ ṭolu belā vü ġam olursa
Yüzin döndürmez ᶜāşıḳ biñ ölürse

Cihan bela ve keder dolu olsa, bin kere ölse (de) yüz çevirmez."

134b Bu ḥāli gördi Ṭūs'uñ şehr-yārı
Elinde ḳalmadı ṣabr u ḳarārı

Tūs şahı bu hali görünce sabrı, kararlılığı gitti,

Bu dertler cānına şāhuñ boyandı
Uyurdı ḫᵛāb-ı ġafletden uyandı

Bu dertler şahın canına işledi, gerçeklerden habersiz uyurken uyandı.

Hemāñ dem irdi ilhām-ı ilāhī
Mükedderken münevver itdi şāhı

Aynı anda Allāh'tan ilham erişti, şah kederliyken içi açıldı.

---

[246] "ṭarıldı" şeklinde harekeli.
[247] bağlaç "ye" harfiyle yazılmış.
[248] "Diledi" ve "kim" kelimeleri bitişik yazılmış.
[249] "bāk" pāk şeklinde yazılmış.

Hevā-yı nefsi sürdi cān içinden Giderdi şübhei īmān içinden	*Nefsin isteğini candan sildi, inancını şüpheden temizledi.*
İrişdi pertev-i nūr-i ḥaḳīḳī Mecāzīnüñ kesildi her ṭarīḳi	*Asıl nurun ışığı ulaştı, kopyanın bütün yolları kesildi.*
Muḥabbet meclisinden içdi cürᶜa Bulub aṣlı naẓar ḳılmadı ferᶜa	*Sevgi meclisinden (sevgi) yudumladı, Eser sahibini buldu, esere bakmadı.*
Mecāzīden çü kūtāh eyledi dest Mey-i bezm-i ḥaḳīḳīden olub mest	*Kopyadan el çekince, hakikat meclisinin şarabından sarhoş oldu.*
Gelüb māhuñ öñinde Merzbāñ Şāh Dileyüb şuçını oldı ᶜöẓür-ḫāh	*Merzban Şah gelip ay (Azra'nın) önünde suçunu bağışlaması için özür diledi.*
Didi kemter ḳuluñ kim işi kemdür Mürüvvet ehlinüñ dāyim keremdür	*"Aşağılık kulun işi (hep) kötüdür,mert olanlar her zaman iyilikseverdir.*
Kerem kānı mürüvvet maᶜdenisin Saḫā vü cūd-ı luṭfile ġanīsin	*Affetme dükkanı,iyilik madenisin, cömertik ve bağış, lutfun elaçıklığı ile zenginsin.*
Muṭīᶜüz emrüñe ḥükmüñe münḳād Gerek öldür gerekse eyle āzād	*Emrine amade, kararına boynu eğriyiz, ister öldür, ister serbest bırak.*
Bu günden ᶜömrüm olduḳça cihānda Ḳuluñ bilgil riyāsuz her zemāñda	*Bu günden itibaren ömrüm oldukça ben kulunu her zaman doğrulukta bil!*
Melik Vāmıḳ daḫı ferzendüm olsun Emīrüm dilberüm dil-bendüm olsun	*Melik Vamık da oğlum olsun, komutanım, sevdiğim, gönül bağladığım olsun!*
İcāzet buyuruñ iy şāh-ı ᶜālem Gidelüm Ṭūsa deñlü şād u ḫurrem	*Ey alem şahı, izin verin Tüs'a kadar şen şakrak gidelim!*
Gelince Vāmıḳ olsun meskenüñ Ṭūs Salalum her diyāra biz de cāsūs	*Vamık gelinceye kadar Tüs da kal, biz de her yere casus gönderelim,*
135a Ümīẓdür ki bulub şāhı görevüz İki gözi murāda irgürevüz	*şahı görmeyi, iki gözü murada erdirmeyi ümit ederiz."*
Temām itdi sözin şāh oldı ḫāmūş Güzeller şāḫı ᶜAẓrā eyledi gūş	*Şah sözlerini bitirip sustu, güzeller şahı Azra (onu) dinledi.*
Cevābın virdi şāhuñ ol semen-ber Didi ᶜālemde maḳṣūduñ müyesser	*O yasemin göğüslü (Azra), şahın cevabını verdi: "Alemde isteğine kavuşasın!*
Şehenşāh her nekim buyurdı maᶜḳūl Kemīne cāriyeñ ḳatında maḳbūl	*(Siz) şahlar şahı her ne dediyseniz, mantıklı,(ben) zavallı hizmetçinizin kabulü.*
Benüm ᶜözrüm var iy şāḥ-ı yigāne Temām idince ᶜömrümi zemāne	*Ey biricik şah, özür dilerim. Zaman ömrümü bitirinceye kadar*

3875 Buçuḳ sāᶜat cihānda ṭurmayam hīc Bulınca Vāmıḳ'ı oturmayam hīc	*yarım saat bekleyemem, Vamık'ı bulunca-ya kadar (bir an bile) oturamam.*
Baña ᶜālemde ansuz dirlik olmaz Girürsem cennete göñlüm dölenmez	*Bana alemde onsuz yaşamak yoktur, cennete girsem (de) gönlüm rahatlamaz.*
Hemān himmet idüñ ben ḳula yoldaş Bu yolda terk-i cān idem virem baş	*Ben kulunuza bir yoldaş verin, bu yola baş koyup can vereyim*
Eger ḥācet olursa yardım iy şāh İdevüz şāhı ol ḥālden biz āgāh	*Ey şah, gerektiğinde (siz) şahı durumdan haberdar ederiz.*
İdesiz luṭfı ne gelse ᶜaṭādan Unutmañ iy şeh-i ᶜālem duᶜādan	*Lutfedip bağışlayınız, bizi duala-rınızda unutmayınız!"*
3880 İşitdi bu cevābı Ṭūs şāhı Didi iy maẓhar-ı lutf-ı ilāhī	*Tūs şahı bu cevabı işitti. "Ey Allāh'ın hayrına layık olan!" dedi.*
Hidāyet rehber olsun Teñri nāẓır ᶜİnāyetler yoluñda cümle ḥāżır	*"Hak yolu rehberin Allāh koruyucun olsun, bütün hayırlar yoluna çıksın!"*
Buyurdı bir ṭavile esb-i tāzī Eyeri vü uyanı ṭabl-bāzı	*Eğeri, davulu ve dizgini üzerinde olan bir tavla arap atı verdi;*
Muraṣṣaᶜ lāciverdile müẕehheb Yirinde cümle esbābı müretteb	*Kıymetli taşlarla bezenmiş, lacivert süslü, her gereci yerli yerinde.*
Niçe yük beksimāt[250] ü şehd ü şekker Yanınca niçe hemyān[251] sīmile zer	*Bir çok yük peksimet, bal ve şeker, ilave-ten bir çok çanta dolusu altın ve gümüş.*
135b 3885 Ḳabūl itdi ḳamu esbābı ol māh Geçüb ol gün irişdi çün seḥer-gāh	*O ay hepsini kabul etti. O gün geçti (ertesi gün) sabah olunca*
Vidāᶜ itdi güzeller şāhına şāh Revān oldı yolına çin seḥer-gāh	*şah, güzeller şahına veda etti, erkenden yola düştü.*
Ṭabīb ü Dilpeẕir ᶜAẕrā vü Behmen Ṭurub bunlar daḫı yirlü yirinden	*(Onlar gidince) doktor, Dilpezir, Azra ve Behmen de yerlerinden kalktı,*
Ḳalurlar dört kişi sermest ü ḥayrān Firāḳ odına yanmış bağrı biryān	*sersemlemiş ve şaşkın, bağrı ayrılık ateşine yanmış dört kişi olarak kaldılar.*
Ne cānib gözlerine geldise ḫōş Ṭutub ol ṭuşı bunlar gitdi pür-cūş	*Hangi taraf gözlerine hoş geldiyse o yönü tutup istekle gittiler.*
3890 Ṣorarlar her kişiye ir eger gic Ki Vāmıḳdan ḫaber bilinmedi hīc	*Erken olsun geç olsun herkese sordular, fakat Vamık'dan hiç haber yoktu.*

[250] "beksimād" şeklinde yazılmış.
[251] "hümyān" şeklinde harekeli.

Aşub ṭag u dere deşt ü beyābān Giderler gice vü gündüz şitābān	*Dağ, dere, çöl, ova aşıp acaleyle gece gündüz giderler.*
Bular gitmekde yārın istemekde Dirīğ eylemeyüb sa'y [ü] emekde	*Bunlar çabayla gayretle sakınmayıp yari arayarak gitmekteyken*
Ola bir gün 'ināyet ide Raḥmān İrişe bunlaruñ derdine dermān	*bir gün ola ki Çok Acıyan (Allāh) lutfedip bunların derdine derman vere!..*

VĀMIḲ'I TŪR ḲAYD U BEND İLE GEMİYE ḲOYUB ALUB ḲAÇDUĠIDUR
(Tūr'un Bağlı Vāmık'ı Gemiyle Kaçırması)

Bu cānibden diyelüm bir rivāyet İdelüm yine Vāmıḳ'dan ḥikāyet	*Rivayeti bu taraftan söyleyelim: yine Vamık'tan hikaye edelim:*
Bu dehr-i dūn kime eylerse kīne Hümā olursa endürür zemīne	*Bu alçak dünya kime düşmanlık düşünse Hüma olsa yere indirir.*
Kime eylerse devrān intiḳāmı Serīriken şerā olur maḳāmı	*Zaman kimden intikam almak istese onun yeri taht iken toprak olur.*
Yüzin döndürse devrān bir kişiden Eger merdise kemterdür dişiden	*Devran bir kişiden yüz çevirse erkekse dişiden daha aşağı olur.*
Çü Vāmıḳ'dan yüzin dönderdi devrān Ṣalub bir varṭaya itdi perīşān	*Devran Vamık'tan yüz çevirdiği için bir uçuruma atıp perişan etti.*
136a İşitdüñ niçe kez kim Tūr-ı Efreng İderken Vāmıḳ u 'Aẕrāyile ceng	*(Ey dinleyici) Frenk Tūr'un bir çok kez Vamık ve Azra ile savaştığını dinledin.*
Çü Vāmıḳ ṭutılub olmışdı maḥbūs O demde irmişidi ḫüsrev-i Ṭūs	*Hani Vamık yakalanıp hapsedilmiş, o anda Tūs padişahı yetişmişti.*
Göricek anı ṣındı Tūr-ı bed-ḫū Düşüb cānına ğam göñline ḳorḫu	*Kötü huylu Tūr onu görünce bozguna uğradı, canına keder gönlüne korku düştü.*
Hezīmin şerbetini çünki içdi Götürüb Vāmıḳ'ı bendile ḳaçdı	*Yenilgi şerbetini içtiği için Vamık'ı bağlı halde alıp kaçtı.*
O gün ol gice ilğār itdi gitdi Yarındası yolu deryāya yitdi	*O gün ve o gece hızla at sürüp gitti, ertesi gün yolu denize ulaştı.*
Gemisi ḥāẓıridi girdi ol dūn Deñiz yüzinde gitdiler yidi gün	*Gemisi hazırdı, o alçak (adam) bindi ve yedi gün denizde gittiler.*
Sekizinci güni vaḳt-i seḥer-gāh Görindi yidi ulu bārça nāgāh	*Sekizinci günü seher vakti, ansızın yedi büyük kalyon göründü.*
Görüb Tūr'uñ gemisin ṭoblar atdı Göz açdurmadı irdi yitdi ṭutdı	*Tūr'un gemisini görüp toplar attı, göz açtırmadı, yetişip yakaladı.*

Ezelden Tûr'a bunlar yağı imiş
Oda ṭapıcı ṭağı bâğı imiş

Bunlar, ta başından beri Tûr'a düşmanmış her şeyleriyle ateşe tapıcıymışlar.

Gemiler birbirine çün çatıldı
Kırıldı kimi kimisi ṭutuldı

Gemiler birbirine kenetlenince (dövüş başladı). kimi öldürüldü, kimi yakalandı.

Ol eşnâda bile ṭutuldı Vâmıḳ
Degüldi ṭâliᶜ vü devlet muvâfıḳ

(Yakalananlarla) birlikte Vamık da ele geçti, talihi ve şansı yaver değildi.

Ḳażâya çün rıżâ virdi şehenşâh
Ola bir gün ᶜinâyet ide Allâh

Şahlar şahı kaderine razıydı, Allâh bir gün yardım ederdi.

Gemide buldılar mâl u ḫazîne
Ṣanasın ṭâlibin buldı defîne

Gemide mal ve hazine buldular, sanki arayanı defineyi bul(muş gibi sevin)di.

Bu fetḥe germ olub âteş-perestler
Giderler şevḳile mağrûr u mestler

Ateşe tapanlar bu zafere heyecanlanıp, coşkuyla, böbürlenerek yol alırlar.

Açub yilken giderler ḫurrem u şâd
Çıḳar bir ḫoş mülâyim müstaḳîm bâd

Yelken açıp şen şakrak giderler, (gidiş) yönünde hoş, yumuşak bir rüzgar çıkar.

136b Yürürler gice gündüz yollarına
İrer âteş-perestler illerine

Ateşe tapanlar gece gündüz yola devam eder, illerine ulaşırlar.

Çıḳarlar Hind ilinde bir kenâra
Oda ṭaparlaridi âş-kâra

Hindistan'da bir kıyıya çıkarlar. Açıkça ateşe tapıyorlardı.

Emîri ehl-i nâruñ ehl-i tedbîr
Cihân-dide cihân fettânı bir pîr

Ateş halkının reisi akıllı, dünya görmüş, gözü açık bir yaşlıydı.

Bilüb Tûr'ı buyurdı dikdiler dâr
Boğazından o kelbi itdi ber-dâr

Tûr'u tanıdı, emretti, darağacı diktiler, o iti boğazından astılar.

Buyurdı baḫş idüñ mâl u esîri
İderler ᶜöşrin anuñ mâl-ı mîri

"Mal ve esirleri bölüşün!" diye buyurdu. Onun onda birini devlet vergisi ederler.

Esîrler âteşe ḫidmet iderler
Belâlar çeküben ḳanlar yudarlar

Esirler ateşe hizmet etmekte, eziyetlerle kan yutmaktaydılar.

Ḳomadılar bu ḫalḳı şöyle ḫâlî
Çü ḳısmet eylediler bâḳî mâlı

Bunları da boşta bırakmayıp, kalanını bölüştüler ya

Bu pîrüñ ḫissesine düşdi Vâmıḳ
Emîriken ḳul oldı şâh-ı ᶜâşıḳ

yaşlı kabile reisinin hissesine Vamık düştü. Aşıkların şahı efendiyken kul oldu.

Eger çi ṣuretâ ḳulidi sulṭân
Velî maᶜnîde oldur cân u cânân

Sultan (Vamık) görünüşte kul olsa da manada can ve sevgili odur.

Ḳul oldı evvelinde Ḫûb-ı Kenᶜân
Gör âḫir Mıṣr'a sultân itdi Sübḥân

Başlangıçta Yusuf da köle oldu ama gör ki Allâh sonunda Mısır'a sultan etti.

Olursa zerrece Ḥaḳ'dan ᶜināyet
Ṭoğar ḳul başına şems-i saᶜādet

Allāh'tan zerre kadar yardım olursa kul başına mutluluk güneşi doğar.

Çü Vāmıḳ eyleridi pīre ḫidmet
Velī ḫidmet idenler buldı ᶜizzet

Vamık yaşlı adama hizmet ediyordu ama hizmet edenler saygınlık bulmuştur.

Uluḷıḳ isteriseñ ḫidmet eyle
Uluları göricek ḥürmet eyle

Yücelmek istiyorsan hizmet et, büyükleri görünce saygılı davran!

Şu deñlü itdi ḫidmet anda Vāmıḳ
Olur her vechile iḥsāna lāyıḳ

Vamık orada öyle hizmet eder ki her defasında bağış yapılmaya layık olur.

Begendi ḫidmetini şāhuñ ol pīr
Yanında ḫidmetile eyledi yir

Yaşlı adam şahın hizmetini beğendi, yakın hizmetine aldı.

137a Gice gündüz iderler cām u bāde
Emīr‹i›-i meclis oldı şāhzāde

Gece gündüz içki meclisi kurarlar. Şahzade meclisin şefi olur.

Elinden ḳomazidi cāmı dāyim
Olurdı ḫidmet içre şāh ḳāyim

Kadehi elinden hiç bırakmazdı, şah hizmette esas duruştaydı.

Nigārını nihānī yād iderdi
Yıḳılmış göñlini ābād iderdi

Gizlice sevdiğini anar, yıkılmış gönlünü onarırdı.

Geh olur ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā cūş iderdi
Gehī ᶜaḳlın alub bī-hūş iderdi

Bazen Azra'nın aşkı coşar, bazen aklını alıp sarhoş ederdi.

Gehī bülbül gibi açub dehānı
Gehī meclisde āh eyler nihānī

Bazen bülbül gibi öter, bazen mecliste gizlice ah ederdi.

İderken bāde-i gül-gūnı ol şāh
Ruḫ‹ı›-ı dildārı añub eyledi āh

Şah gül renkli şarap içerken, sevgilinin yanağını anıp ah etti.

Virüb ᶜaḳlını bāda itdi nāle
Yaşın yaşın aḳıtdı çeşm[i][252] jāle

Aklını yele verip inledi, gözleri gizli gizli çiğ döktü.

Görür ol pīr-i dānā ḥālin anuñ
Firāsetle bilür aḥvālin anuñ

Akıllı ihtiyar onun halini görüp, durumunun ne olduğunu sezinledi.

Suᶜāl idüb aña ol pīr-i ḫōş-yār
Nedendür bu fiğān u nāle vü zār

Dost canlı ihtiyar neden ağlayıp inlediğini sordu,

Degüldür ikiden ḫālī bu aḥvāl
Biri ġurbet biri ᶜışḳdur be-her-ḥāl

(ve ekledi): "Bu hal iki şeyden başka bir şey değildir, biri gurbet, ikincisi kesinlikle aşk.

Eger ᶜışḳdur eger ġurbet beyān it
Ne müşkil varise bize ᶜıyān it

İster gurbet ister aşk olsun söyle, problem neyse bize açıkla!

---

[252] Akuzatif eki harekeyle verilmiş.

Şakın benden üşenme iy cüvān-merd
Getürme ḫāṭıruña ẕerrece gerd

Ey delikanlı sakın benden çekinme, gönlünü zerre kadar tasalandırma!

Ḥaḳīḳat ᶜışḳuñ olursa bu ḥālet
Virem āteş Ḥaḳḳiçün ben icāzet

Gerçekten bu haline sebep aşk ise ateşe yemin ederim ki izin veririm."

Söze çün buldı furṣat Şāh Vāmıḳ
Nice olduğını ᶜAẕrā'ya ᶜāşıḳ

Şah Vamık söz alınca Azra'ya nasıl aşık olduğunu

Atasın anasın terk itdügini
Ḳoyub tācı vü taḫtı gitdügini

anasını babasını terk ettiğini, tacını tahtını bırakıp gittiğini (anlattı ve devam etti):

137b Gezüb ilden ile görüb serencām
İrişince nigāra itdüm iḳdām

"Maceralarla sevgiliye ulaşıncaya kadar sabırla gayret ettim,

Temām el virmişiken ᶜışḳ-bāzī
Uçurdum ġafletile şāh-bāzı

tam yalancı aşk el uzatmışken, dalgınlıkla (avcı) doğanı (elden) kaçırdım.

Niçe günler olub anuñla ḫōş-ḥāl
Dönüb bu çarḫ-ı ġaddār itdi bir āl

Bir çok gün onunla mutluyken bu acımasız dünya bir hile yaptı.

Nigārumdan ayırdı ben ḥaḳīri
Ki yoḳdur ben faḳīrüñ dest-gīri

Kimsesi olmayan ben zavallı fakiri sevgilimden ayırdı.

Egerçi devletüñde var ḥużūrum
Ġanīyüz niᶜmetüñle yoḳ ḳuṣūrum

Her ne kadar devletinizde huzurluysam, nimetinizle zenginsem, eksiğim yoksa da

Velī çıḳmaz göñülden şevḳ-i dildār
İder mest olsa ᶜāşıḳ āhile zār

sevgilinin arzusu, gönülden çıkmaz (ve) aşık sarhoş olunca ağlayıp inletir.

Elüme alduğumca cām [u] ṣaḫbā
Ṣanur dīvāne göñlüm laᶜl-i ᶜAẕrā

Kadehi şişeyi elime aldıkça divane gönlüm Azra'nın dudağı sanır.

Beni ᶜışḳ itdi bir derde giriftār
ᶜAceb mi olsa kārum nāle vü zār

Beni aşk bir derde düşürdü, işim ağlayıp inlemek olsa tuhaf olur mu?"

Gehī söylerdi gāhī ağlaridi
Geh āh idüb cigerler ṭağlaridi

Bazen söyler bazen ağlardı, bazen ah edip ciğerleri dağlardı.

Gözinüñ yaşını eylerdi ᶜunnāb
Yanınca bile ağlar şeyḫile şāb

Gözünün yaşı dikenli unnab idi. Onunla birlikte genç, yaşlı (herkes) ağlar,

Çıḳardı göklere āhı duḫānı
İrüb çarḫa boyardı ās-mānı

ahının dumanı göklere çıkar, gökyüzünü boyardı.

Şu deñlü yandı ḥālin ehl-i nāra
Ki ṣan āteş bıraḳdı ol diyāra

Ateş halkına öyle dert yandı ki sanki oralara ateş bıraktı.

Özi göyündi her kim eyledi gūş
Temām itdi sözini oldı ḫāmūş

Hem kendi hem dinleyenler yandı, sözlerini bitirip sustu.

Beyān-ı vāḳiᶜini diñledi pīr
İcāzet virdi didi itme teḫīr

İhtiyar, olayları dinledi, izin verdi, "Gecikme!" dedi.

Virüb āteş-perestler aḳçe altun
Ḳarār itmedi daḫı anda bir gün

Ateşe tapanlar, altın/para verdi. (Vamık) orada daha bir gün kalmadı.

138a Vidāᶜ itdi o pīre yüridi rāh
Ḫayāl-i dilberile oldı hem-rāh

İhtiyara veda edip yola düştü, sevgilinin hayaliyle yoldaş oldu.

Arayı gitdi ᶜAẕrā'yı şehenşāh
Murādına irişe inşāallāh

Şahlar şahı Azra'yı aramaya gitti, inşaAllāh muradına kavuşur!

ᶜAẔRĀ VÜ BEHMEN DİLPEẔĪR Ü ḤAKĪM VĀMIḲ'UÑ ḲANDALIĞIN BİLMEYÜB ṬALEB İDERKEN ZENGĪ'LER ḲALᶜASINDA GİRİFTĀR OLDUĞIN BEYĀN İDER

(Azrā, Behmen, Dilpezir ve Hakim, Vāmık'ın Nerede Olduğunu Bilmeyip Ararken Zengī''lerin Kalesinde Tutsak Olmaları)

Bu yaña ṭutışub odlara ᶜAẕrā
Dökerdi gözlerinüñ yaşı deryā

Bu tarafta Azra ateşlere yanıp gözünden denizler (gibi) yaş dökerdi.

Giderdi cān atub dört yār-ı hemderd
Çekerler derdi germā miḥnet-i serd

Dört dert ortağı dost, can atıp gider, sıcak derdi, soğuk sıkıntısı çekerlerdi.

Gice gündüz ne iḳlīme irerler
İrenden Vāmıḳ aḥvālin ṣorarlar

Gece gündüz hangi ülkeye varsalar gelenden geçenden Vamık'ı sorarlar.

Bu resmile giderler bir niçe gün
İrerler bir ulu ṣaḥrāya bir gün

Bu şekilde bir çok gün gider, bir gün büyük bir ovaya varırlar.

Açılmış lāle vü nesrīn ü sūsen
Arada çeşme-sār u ḥavż-ı rūşen

Lale, nesrin ve susenler açılmış, ortada çeşmelik ve berrak bir havuz.

Bir ulu kārbān ol sebze-zāra
İnüb ḳonmış oturmış bir kenāra

Büyük bir kervan o çimenliğe konaklamış bir kenara oturmuş.

Gelüb bir güşede bunlar da indi
Begendi yüklerin indürdi ḳondı

Bunlar da gelip bir köşeye indiler, beğenip yüklerini indirerek konakladılar.

Ki bir bir kārbandan ṣordı ᶜAẕrā
Ḫaber bilinmedi Vāmıḳ'dan aṣlā

Azra kervandakilerden teker teker Vamık'ı sordu, hiç haber yoktu.

Yirinden kārbān ṭurdı seḥer-gāh
Ki bunlar daḫı oldı bile hem-rāh

Kervan seher vakti yerinden ayaklandı, bunlar da birlikte yoldaş oldular.

Giderken yolları bir kūh-sāra
İrer inüb ḳonarlar bir kenāra

Giderken yolları dağlık bir yere varır, inip bir kenara konaklarlar.

Meger ol yirde bir niçe ḥarāmī
Gice gündüz öñerler ol maḳāmı

Meğer orada bir çok eşkıya gece gündüz orayı beklermiş.

138b Görincek kārbānı ṣaldılar at
K'ideler bunları luᶜbile şehmāt

Kervanı görünce at sürdüler ki bunları piyonla şah-mat edeler.

Biri birine urdı kārbānı
Dökerler niçe cāndan yire ḳanı

Kervanı birbirine geçirip bir çok kişinn kanını dökerler.

Görincek anı ᶜAẕrā-yı cihāngīr
Süvār oldı eline aldı şimşīr

Yiğit Azra onu görünce eline kılıç alıp ata bindi.

Geyindi Dilpeẕīr egnine cevşen
Görüb anı yaraġa girdi Behmen

Dilpezir sırtına zırh giyindi, Behmen silahlarını kuşandı.

Ḥarāmī leşkerine irdi bir bir
Ac arslanlar ṣanasın buldı naḫcīr

Aç arslanlar av bulmuş gibi birer birer (ardarda) eşkıyaya daldılar.

Ṭaġıtdılar ḥarāmī dirnegini
Diri ṭutub çevürdiler begini

Eşkıya topluluğunu dağıttılar, beğlerini canlı yakalayıp çembere aldılar.

Gezend[253] irgürmediler baş u cāna
Ziyān olmadı çöpce kārbāna

Baş ve canlarına zarar gelmedi, kervana çöp kadar zarar verdirmediler.

Olanlar kārbānuñ ḫalḳına baş
İderler āferīn taḥsīn ü şābāş[254]

Kervan halkına reis olanlar (onlara) "aferin" der ve överler.

İderler çoḳ tażarruᶜ çoḳ temelluḳ
Kesüb ḳurbānlar itdiler taṣadduḳ

Yalvarıp yaltaklandılar, kurban kesip sadaka verdiler.

Bilenler kārbānda resm ü ᶜādet
İderler bunlara ᶜālī żiyāfet

Kervanın adetini, töresini bilenler bunlara büyük bir ziyafet verdi.

Görürler her maḳāli bir maḳāmda
Ṣorarlar ḥāli eṣnā-yı kelāmda

Her sözün bir sırası olduğunu bilir söz arasında durumu sorarlar.

Cevābın virdi ᶜAẕrā-yı cefā-keş
Yüregine bularuñ ḳodı āteş

Çilekeş Azra cevap verdi, bunların yüreğine ateş koydu.

Ne cevri çekdise devrān elinden
Ne luṭfı gördise cānān elinden

Felekten ne sıkıntı gördü, sevgiliden ne iyilik gördüyse

Birez aġlar birez taḳrīr iderdi
Geh olur sözini taġyīr iderdi

biraz ağlayıp biraz anlatırdı, bazen sözü değiştirirdi.

Özi göyündi her kim eyledi güş
Ḳamusı oldılar bī-hūş u medhūş

Hem dinleyen hem kendi yandı, hepsi sarhoş oldu ve ürperdi.

139a Şeh-i cüvān idüb ᶜöẕrile ᶜizzet
Bulardan eyledi yola icāzet

Genç şah özür dileyerek saygı gösterdi, bunlardan gitmek için izin istedi.

Didiler iy meh-i ferḫunde-aḫter
Ḳabūl it cümle olduḳ saña çāker

"Ey şansı açık ay, sana hizmetçi olduk kabul et!" dediler.

---

[253] "Güzend" şeklinde harekeli.
[254] "sābāş" şeklinde yazılmış

Yanuñca sāye gibi iy yüzi nūr
Ölince ḫidmetüñden olmazuz dūr

"Ey nur yüzlü, gölge gibi ölünceye kadar yanında olur bırakmayız."

3990 Şeh-i ḫūbān baş oldı kārbāna
Seḥerden oldılar yola revāne

Güzeller şahı kervana reis oldu. Şafakla yola düştüler.

Isızlıḳ yoldı derbend ü çengel[255]
Olurdı ḫār u ḫas yolcıya engel

Tenhalık, dar geçit ve orman bir yoldu, çer çöp yolcuya engel olmaktaydı.

Kimesne olmazidi cānluya ṭuş
Yügürmezdi ḳolan uçmazidi ḳuş

Canlı bir şeye rastlanmaz, zebra yürümez, kuş uçmazdı.

Giderler ol yola bir ay temāmet
Otuz birinci gün ṣağ u selāmet

Tam bir ay o yolda yürürler, otuzbirinci gün sağ salim

Olurlar varṭa-ı derbendden āzād
Ḳonarlar bir arada ḫurrem ü şād

dar geçidin tehlikesinden hürriyete kavuşur, bir yerde şen ve sevinçle konaklarlar.

3995 Görürler püşte üzre bir ḥiṣārı
Felek evcine irmiş burc bārı

Tepede burcunun uzunluğu göğün doruğuna ulaşmış bir hisar görürler.

Didiler bu maḳāmda vardur ādem
Ümīẕdür il içidür çekmezüz ğam

"Burası şehir merkezi, birileri vardır. Sıkıntı çekmiyeceğimizi umarız." dediler.

Yaḳub āteş bişer her dürlü niᶜmet
Yiyüb içüb iderler ᶜīş ü ᶜişret

Ateş yakıp her türlü yemek pişirir, yiyip içip eğlenirler.

Yorılmışlaridi ḥadden ziyāde
Virür ᶜaḳlın bularuñ uyḫu bāda

Haddinden fazla yorulmuşlardı. Uyku bunların aklını yele verir.

Yatu[r]lar şöyle ğāfil fāriğü'l-bāl
Felek itdi yine bunlara bir āl

Gönlü rahat bir şekilde yatarlar. Felek bunlara yine bir hile yaptı.

4000 Meger bu ḳalᶜada biñ merd-i bī-dīn
Olurdı cümlesi ḫūn-ḫōr [u] ḫōd-bīn

Meğer kalede bin tane dinsiz, hepsi kan dökücü, kibirli adam bulunuyormuş.

İderdi biri biñ merdile cengi
Emīri bunlaruñ bir naḥs Zengī

Biri bin adamla savaşabilirdi, Bunların komutanı uğursuz bir Zengi'ydi.

139b Elinden kimse bulmazdı emānı
Yürütmez olmışidi kārbānı

Elinden kimse kurtulamazdı, kervanları geçirmez olmuştu.

Ki Zengī kārbānı gördi ğāfil
Didi bunlardan olur ḥiṣṣe ḥāṣıl

Zengi, kervanı herşeyden habersiz görünce "Bunlardan bir şeyler elde ederiz." dedi.

Buyurdı yüz kişi girdi yarağa
Ṭaḳındılar yarağı ṣola ṣağa

Emretti, yüz kişi silahlandı, sağlarına sollarına silah kuşandılar.

---

[255] "çüngel" şeklinde harekeli.

Alurlar orta yire kārbānı
Çekerler tīġi virmezler emānı

Kervanı çenbere alıp kılıç çeker, göz açtırmazlar.

Meger ol demde ᶜAẕrā-yı perī-ḫū
Imızġanmış gözin almışdı uyḫu

Meğer o sırada peri huylu Azra uyuklamış, gözünü uyku almıştı.

Görür ḫāb içre bir ṣaḥrāda Vāmıḳ
Ṭurur küsmiş gibi maᶜşūḳa ᶜāşıḳ

Rüyada Vamık'ı bir ovada görür. Sevdiğine küskün durmaktadır.

Güzeller şāhına söz söylemez hīc
Benefşe gibi boynın eyleyüb pīc

Güzeller şahıyla hiç konuşmaz, menekşe gibi boynunu eğmiştir.

Şu deñlü yalvarur ᶜAẕrā-yı gül-fām
Öpüb elin ayağın eyler iḳdām

Gül renkli (Azra) çok yalvarır, elini ayağını öpüp (konuşturmaya) çabalar.

Pes andan didi Vāmıḳ iy melek-ḫū
Girür mi ᶜāşıḳuñ gözine uyḫu

Ondan sonra Vamık, "Ey melek huylu sevenin gözüne uyku girer mi?" dedi.

Bu sözi işidüb ᶜAẕrā ider āh
Ḳulağına girür ceng üni nāgāh

Azra bu sözü işitip ah çeker, ansızın kulağına savaş sesleri gelir.

Uyandı gördi bir āşūb [u] ġavġā
Geyindi ata bindi ṭurdı ᶜAẕrā

Azra uyandı, bir kavga dövüş vardı, kalktı, giyinip ata bindi.

Ṭurub uyardı Behmen Dilpezīr'i
İderler hāy hūy [u] dār [u] gīri

Behmen kalkıp Dilpezir'i uyandırdı, hay huy, gürültü patırtı ederler.

Emān virmezler ol demde irerler
Ḥarāmī ᶜaskerin cümle ḳırarlar

Hemen varıp fırsat vermez, eşkıya askerinin hepsini kırıp geçirirler.

Çü bulmadı ḥarāmīler emānı
Ḳaçub düşdi ḥıṣāre ḳurtılanı

Eşkiyalar fırsat bulamayınca kurtulanları kaçıp canını kaleye attı.

Beş on Zengī gelüben itdi feryād
Çıḳarduḳ ᶜāleme erligile ad

Beş on Zengi gelerek feryat etti, "Erlikte aleme isim yaptık,

140a Zebūn olduḳ elinden bir cüvānuñ
Yile virdük adını ad u ṣanuñ

bir gencin elinden perişan olduk, şanı şöhreti yele verdik."

İşitdüginde Zengī oldı derhem
Buyurdı binsün ata üc yüz ādem

(Reisleri) Zengi işittiğinde canı sıkıldı. Üçyüz kişinin at binmesini emretti.

Varub ol kārbānı ḥaḳlasunlar
Ṭutuben ol cüvānı ṣaḳlasunlar

Varıp o kervanı haklasınlar, o genci yakalayarak canlı getirsinler (dedi).

Yetişdi Zengīler çün kārbāna
İderler cengi bunlar ᶜāşıḳāne

Zengi'ler kervana yetişince bunlar (yine) içtenlikle savaşa giriştiler.

Geleni gürzile aḳdardı ᶜAẕrā
Yanına kimse gelmez oldı ḳaṭᶜā

Azra geleni gürz ile devirdi, kesinlikle yanına kimse yaklaşamadı.

Ṭuyub Zengī yine gönderdi leşker Bu defᶜa geleni oḳa dikerler	*Zengi (durumu) öğrenip yine asker gönderdi bu defa gelenleri okladı.*
Ṣınub anlar gelür üc yüz dilāver Atub oḳı yebāna aldı gönder	*Onlar bozguna uğrayınca üçyüz yiğit (daha) gelir, oku kenara atıp mızrak aldı.*
Ḳamunuñ sīnesine urdı nīze Ciger-gāhını itdi rīze rīze	*Hepsinin göğsüne mızrak vurup ciğerlerini parça parça etti.*
Ḫalāṣ oldı bulardan bir ʻki yaġı Götürdi Zengīye deñlü ayaġı	*Bunlardan kurtulan bir iki düşman kendilerini Zengi'nin yanına attılar.*
Görincek Zengī oldı key ġażāb-nāk Ḥarāretden yaḳasın eyledi çāk	*Zengi görünce çok öfkelendi, kızgınlıktan yakasını parçaladı.*
Buyurdı ata bindi cümle leşker Ḳamusı bir uġurdan oḳ seperler	*Emretti, bütün asker ata bindi, hep birlikte ok attılar.*
Şu deñlü atlarına urdılar oḳ Ki ḥaddi vü ḥisābı ṣaġışı yoḳ	*Atlarına o kadar ok vurdular ki haddi var hesabı yok.*
Düşüb atı giriftār oldı ᶜAẕrā İderler kārbān ḫalḳını yaġmā	*Atı yuvarlanınca Azra yakalandı, kervan halkını da yağmaladılar.*
Ṭutarlar Behmenile Dilpeẕīr'i Yanınca daḫı bir niçe esīri	*Behmen ile Dilpezir dahil bir sürü esir ele geçirdiler.*
Getürdiler ḥiṣāra bendile ḫōr Oturdı Zengī taḫta mest ü maġrūr	*Aşağılayarak kaleye getirdiler. Zengi böbürlenerek tahta oturdu.*
140b Didi eyleñ bu ṭutsaḳları ᶜuryān Gözin giryān idüñ baġrını biryān	*"Bu esirleri soyundurun, gözlerini yaşlı, göğüslerini kebap edin!" dedi.*
Uruñ boynın hemān virmeñ emānı Dürülsüñ bunlaruñ devr [ü] zemānı	*"Hemen boyunlarını vurun, bekletmeyin, bunların zaman (defter)i dürülsün!"*
Ezel ᶜAẕrā'dan aldılar niḳābı Ṭulūᶜ eyledi ḥüsni āf-tābı	*Önce Azra'nın peçesini aldılar, güzelliğinin güneşi doğdu.*
Görincek Zengī anı oldı ḥayrān Didi insān mı bu yā ḥūr-i Rıḍvān	*Zengi onu görünce hayran oldu, "Bu insan mı cennet hurisi mi?" dedi.*
Nigāra yine örtdiler niḳābı Güneş yüzine ṣaldılar seḥābı	*Put (gibi güzel)e yine peçeyi örttüler, güneş yüzüne bulut saldılar.*
Buyurdı Behmenile Dilpeẕīr'i Ṣalarlar ḥabse ol iki emīri	*Emretti, iki emiri (yani) Behmen ve Dilpezir'i hapse attılar.*
Daḫı hem niçe kişi kārbāndan Bile ḥabs oldılar pīr ü cüvāndan	*Kervandan genç yaşlı bir çok kişi de birlikte hapsoldu.*

Oturdı bezme Zengī oldı serḫōş
Dünüñ nıṣfı olınca eyledi nūş

Zengi meclise oturdu, sarhoş oldu, geceyarısına kadar içti.

4040 Yetişdi ḫalvet-i ᶜAẕrā'ya Zengī
Ṣanasın şehd şekker buldı bengī

Zengi Azra'nın özel dairesine vardı. Sanki esrarkeş (herif) bal ve şeker buldu.

Perī ruḫsāra yalvardı dilince
Ḳuluñ ḳurbānuñ olayın ölince

Peri yüzlüye kendi diliyle yalvardı: "Ölene kadar kulun kurbanın olayım,

Baña sen çünki ṭoğrı yār olasın
Benüm yanumda ber-ḫūrdār olasın

bana sen gerçek yar olursun, benim yanımda mutlu olursun.

Sarāyumda benüm biñ var ḳaravaş
Olasın bunlaruñ cümlesine baş

Benim sarayımda bin tane hizmetçi var, bunların efendisi olursun.

Hemān sen ol benüm yanumda cānān
Gerekmez baña sensüz ḥūr-i Rıḍvān

Şimdi sen benim sevgilim ol, bana sensiz cennet hurisi gerekmez.

4045 Nekim varise altun aḳça vü pūl
Senüñdür cümlesini eyle maḳbūl

Ne kadar altın ve para-pul varsa hepsi senindir, kabul et!"

Hezārān eyledi bu vechile rīv
Ki yol bula perīnüñ vaṣlına dīv

Periye kavuşmak için dev bu şekilde binlerce hileye başvurdu,

141a Bu cānibden güzeller şāhı ᶜAẕrā
Bu kelbüñ sözine baḳmadı aṣlā

Bu taraftan güzeller şahı Azra, bu köpeğin sözüne hiç aldırış etmedi.

Yine yalvardı ol bīçāre Zengī
Didi naḳşı ḳo geçme baña rengi

Çaresiz Zengi yine yalvardı, (Azra), "Bana hile hurda yapmayı bırak!" dedi.

Şu deñlü ağladı yalvardı miskīn
Güzeller şāhı itdi ḳaşların çīn

Sefil (herif) çok ağlayıp yalvardı, güzeller şahı kaşlarını çattı.

4050 Urursañ bağruma biñ yirde yāre
İderseñ ẕerre deñlü pāre pāre

"Bağrımın bin yerine yara vursan, zerre kadar parçalara bölsen

Meded yoḳ saña benden iy bed-endīş
Gerek ur başuña ṭaş elüñe diş

ey fikri bozuk (adam), benden sana fayda yok, istersen başına taş, eline diş vur."

Gice gündüz şu deñlü itdi lābe
Ne vaṣla irdi ne şāfī cevāba

Gece gündüz çok yaltaklandı, ne kavuştu ne de ümit verici cevap aldı.

Yine eyledi bir gün Zengī iḳdām
Güzeller şāhına çoḳ itdi ibrām

Zengi yine bir gün çabaladı, güzeller şahının üstüne çok düştü.

Didi Zengī'ye ᶜAẕrā-yı bed-aḫter
Ḳaçan hem-dem olur insānile ḫar

Talihsiz Azra, Zengi'ye "İnsan ile eşek nasıl eş olur." dedi.

4055 Benüm kes başumı dök yire ḳanum
Ki ḳurtılsun elüñden ḳuşca cānum

"Benim başımı kes, kanımı yere dök de canım elinden kuş gibi kurtulsun.

İkimüz daḫı ġamdan olsun āzād
İşidenler disünler āferīn-bād

İkimiz de üzüntüden kurtulalım, duyanlar, aferin desinler."

İşitdi anı Zengī oldı dil-teng
Görür itmedi ol meh ṣulḥa āheng

Zengi onu işitince canı sıkıldı, baktı o ay barışmaya niyetli değil.

Didi derdüme itmedüñ devāyı
Ölince ideyin saña cefāyı

"Derdime derman olmadın, ölünceye kadar sana eziyet edeceğim." dedi.

İçer mest olur eylerdi ᶜitābı
İderdi dilbere dürlü ᶜaẕābı

İçip sarhoş olur, işkence ederdi, güzele türlü ızdıraplar verirdi.

4060 Belā bendinde ḳaldı bunda ᶜAẕrā
İdelüm yine Vāmıḳ sözin inşā

Azra burada bela prangasında kaldı, (biz) yine Vamık'tan bahsedelim.

VĀMIḲ ĀTEŞ-PERESTLER ELİNDEN ḪALĀṢ OLUB ᶜAẔRĀY[I] ZENGİLER ḲALᶜASINDAN ḲURTARDUĠIDUR
(Vāmık'ın Ateşe Tapanların Elinden Kurtulup Azrā'yı Zengiler Kalesinden Kurtarması)

141b **ᶜAẔRĀY[I] ZENGİLER ḲALᶜASINDAN ḲURTARDUĠIDUR**
(Azrā'yı Zengiler Kalesinden Kurtarması)

Budur gerdūn-çarḫuñ işi her dem
Televvün üzredür gerdişi her dem

Dönen çarkın her zaman işi budur, dönüşü hep döneklik üzeredir.

Geh olur ᶜīş ü nūşı pür-ġam eyler
Geh olur pür-ġam iken bī-ġam eyler

Bazen eğlenceyi üzüntüye çevirir, bazen üzüntü doluyken kaygısız eder.

Kime gösterse yüz devr-i zemāne
Döner üstine anuñ bī-bahāne

Zemanenin dönüşü kime yüz gösterse, onun lehine sebepsiz döner.

Ḫudā bir ḳulına ḳılsa ᶜināyet
Belāyı redd ider ider hidāyet

Allāh bir kuluna iyilik etse, belayı kovar (ve) doğru yolu gösterir.

4065 Naẓar ḳılsa ᶜināyet birle Allāh
Aña āsān olur her menzil ü rāh

Allāh kime hayırla baksa ona her hedef ve yol kolay olur.

İrişdi Vāmıḳ'a luṭf-ı ilāhī
Muᶜīn oldı Ḫudā açıldı rāhı

Vamık'a Allāh'ın lutfu erişti, Allāh yardımcı oldu, yolu açıldı.

İşidilmişdi Vāmıḳ bir diyāra
Düşüb ḫidmet iderken ehl-i nāra

Dinlemiştiniz; Vamık bir yere düşüp ateş halkına hizmet ederken

Ḫalāṣ olmışdı āteş ḫidmetinden
Yanardı oda ᶜAẕrā ḥasretinden

ateşe hizmetten kurtulmuştu. Azra'nın hasretinden yanmaktaydı.

Görünmez gözlerine ṣubḥıle şām
Ki bir dem diñlenüb itmezdi ārām

Sabah akşam gözüne görünmez ve bir an durup dinlenmezdi.

4070 Düşüb bir yola olmışdı revāne
İrer yolı bir ulu kārbāna

Yola düşmüş giderken yolu bir kervana ulaştı.

İki ay bunlaruñla oldı hem-rāh
Buña baḳmadı hīc ol ḳavm-ı gümrāh

İki ay bunlarla yolculuk etti, o yolunu kaybetmiş kavim buna dönüp bakmadı.

İderdi ḫidmeti olmazdı münfek
Ne bir içim şu virürler ne etmek

Hizmet eder kendini soyutlamazdı, ne bir içim su, ne ekmek verirlerdi.

Ki bir gün ḳarşudan nāgāh ᶜasker
Belürdi bir niçe yüz merd-i server

Bir gün ansızın karşıdan her biri baş yiğit olan yüzlerce asker belirdi.

Görincek kārbān oldı hirāsān[256]
Bir uğurdan iderler āh u efğān

Kervan (onları) görünce korktu, hep birlikte ah u feryat ettiler.

142a Bularuñ ḳorḳudan ḳaçmışdı ḳanı
Ṭutulmışdı ḳamusınuñ zübānı

Bunların korkudan kanı donmuş hepsinin dili tutulmuştu.

İçinde birisi ᶜaḳlını dirdi
Şehenşāha cevābı şöyle virdi

İçlerinden biri aklını başına topladı, şahlar şahına şöyle cevap verdi:

Ḥarāmīdür şu ḳarşudan gelenler
Bulardur māl u baş u cān alanlar

"Şu karşıdan gelenler eşkıyadır, bunlar mal yağmalar, can alırlar.

Kimesne bulmaz anlardan emānı
İrişür kārbāna çoḳ ziyānı

Kimse onların elinden kurtulamaz, kervana çok zarar verirler."

Didi Vāmıḳ üşenmeñ Ḥaḳ oñara
Bulalum inşa'allāh aña çāre

Vamık, "Çekinmeyin, Allāh yoluna koyar inşAllāh ona çare buluruz." dedi.

Baña at u yarağ u gürz ü şimşīr
Virüñ rümḥ ü kemāñ ü cünne vü tīr

"Bana at, teçhizat, gürz, kılıç, mızrak, kalkan ok ve yay verin!

İdeyin ᶜāşıḳāne ḫōş neberdi
Ṣavayın üstüñüzden ben bu derdi

Coşkuyla güzelce bir dövüşeyim, üzerinizden bu derdi savayım."

Gülüşdiler didiler iy cüvān-merd
Ḳaçan ṭura bu deñlü merde bir merd

Gülüştüler. "Ey delikanlı bu kadar kişiye bir kişi nasıl karşı durabilir?" dediler.

Ara yirden didi bir merd-i ᶜāḳıl
Virüñ istedügin itmeñ teğāfül

İçlerinden akıllı bir adam, "İstediğini verin umursamazlık yapmayın" dedi.

Virürler Vāmıḳ'a yat u yarağı
Geyindi bindi irişince yağı

Vamık'a araç gereç verdiler, giyinip ata bindi, düşman varınca

Sürüye ṣan bir ac ḳurt irdi yitdi
Su içince ālāyını ṭağıtdı

sanki aç kurt sürüye daldı, kısa sürede hepsini dağıttı.

Hemān bir tīğ ü bir at aldı Vāmıḳ
Dönüb ṣağ u selāmet geldi Vāmıḳ

Vamık hemen bir kılıç ve bir at alıp sağ salim dönüp geldi.

Gelüb bir bir ulusı kārbānuñ
Öperler elini şāh-ı cihānuñ

Kervan büyükleri bir bir gelip cihan şahının elini öperler.

---

256 "herāsān" şeklinde harekeli.

Çıḳardılar idüb taᶜẓīm ü tekrīm
Ḳumāş u laᶜl u yāḳūt u zer ü sīm

Saygı ve cömertlik gösterip kumaş, mücevher, yakut, altın ve gümüş çıkardılar.

ᶜÖzürler dileyüb minnet iderler
Ḥużūrında ḳoyub ᶜizzet iderler

Özürler dileyip teşekkür ederler. Önüne koyup ikram ederler.

142b Didiler bendeyüz ḫidmetde ḳāṣır
Bağışla cürmümüz gel evvel āḫir

"Köleyiz, hizmette kusur ettik, önceki sonraki suçlarımızı gel affet!" dediler.

Gülümsindi görincek mālı Vāmıḳ
Didi bunlar ḳamu sizlere lāyıḳ

Vamık malı görünce gülümsedi, "Bunların hepsi sizlere layık." dedi.

Benem bir derd-mend-i dil-şikeste
Esīr-i ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā zār u ḫaste

Ben gönlü kırık dertli, Azra'nın aşkının esiri, gözü yaşlı ve yaralı biriyim.

Eger varise ᶜAẕrā'dan ḫaberler
Virüñ oldur bāna hem sīm ü hem zer

Eğer varsa Azra'dan haber verin, bana altın da gümüş de odur.

Ululardan birisi didi iy şāh
Ki oldum şimdi ben ol ḥalden āgāh

Büyüklerden biri "Ey şah ben o durumdan haberdar oldum." dedi.

Bizümle bir seferde iy ḳarındaş
Yol üzre oldılar dört kişi yoldaş

"Ey kardeş, bir yolculukta dört kişi yol üzerinde bize katıldı.

Meger bir Zengī varimiş ḥarāmī
Ki bir ḳalᶜada ṭutmışdı maḳāmı

Meğer bir eşkıya Zengi varmış, bir kaleye yerleşmiş.

Ḳoyuldılar bular çün kārbāna
Ziyāñ irgürdiler çoḳ baş u cāna

Bu (Zengi)ler kervana saldırıp çok baş ve cana zarar verdiler.

Ki bunlar itdi ḥadden aşa cengi
Esīr eyledi ol dört yāri Zengī

Gerçi bunlar canla başla savaştılar, (ancak) Zengi bu dört arkadaşı esir etti.

Birisin bildük anuñ duḫterimiş
Saᶜādet burcı üzre āḫterimiş

Onlardan birinin kız olduğunu öğrendik, mutluluk burcu üzerinde yıldız imiş.

Meger bir pād-şāha ᶜāşıḳ olmış
Göñülden ᶜışḳ içinde ṣādıḳ olmış

Meğer bir padişaha aşık olmuş, aşkına içtenlikle bağlı kalmış."

İşitdüginde Vāmıḳ itdi bir āh
Didi oldur benüm istedügüm māh

Vamık işittiğinde bir ah çekti, "Benim istediğim ay odur." dedi.

Didiler ġuṣṣaı ḳo şād-mān ol
İrişür az zemānda ol yire yol

"Elemi bırak mutlu ol, az zamanda yolumuz oraya ulaşır." dediler.

Yatub ol dün yarındası göçerler
Niçe ṭağ u niçe ṣaḥrā geçerler

O gün yatıp ertesi gün göç ederler, bir çok dağ ve bir çok ova geçerler.

İrer bir yire yolları ṣusızlıḳ
Beriyye vü beyābān u ısızlıḳ

Yolları susuz, ıssız, çöl bir yere varır.

143a Ṭolaşmış birbirine ḫār u mişe
Yaturmış anda bir arslan hemīşe

Diken ve çalılar birbirine tolaşmış. Orada her zaman bir arslan yatmaktaymış.

Niçe vaḳtidi kesmişdi sebīli
Geçilmezdi yol olmasa delīli

Çoktan beri yolu kesmişti, klavuz olmayınca o yol geçilmezdi.

İrincek kārbān anda üşendi
Ḳamunuñ ᶜaḳlınuñ bendi boşandı

Kervan oraya varınca çekindi, herkesin aklı ipten boşandı.

Melik Vāmıḳ çü bildi anda arslan
Piyāde vardı olmadı hirāsān[257]

Melik Vamık orada arslan olduğunu öğrenince çekinmedi, yaya yürüdü.

Urur bir naᶜre-i raᶜdī cihāngīr
Beliñleyüb uyandı mişeden şīr

Yiğit (Vamık) yıldırım gibi bir nara vurur, arslan korudan korkuyla sıçrayıp uyandı.

Gerindi sündi uyḳusı açıldı
Gözin açdı ayaġ üstine geldi

Gerinip uzadı, uykusu açıldı, gözünü açıp ayağa kalktı.

Görincek Vāmıḳ'ı ol şīr-i sermest
Zemīni yırtdı açdı pençe-i dest

Şaşkın arslan Vamık'ı görünce yeri tırmaladı, pençelerini açtı.

Şu resme añradı bir kez ṣalub baş
Üninden yanḳulandı ṭaġile ṭaş

Başını uzatıp öyle kükredi ki sesinden dağ taş yankılandı.

Çü arslan çenber itdi ḳuyruġını
K'erenler şāhı dögdi yumruġını

Arslan kuyruğunu çemberleştirince, yiğitler şahı yumruğunu dövdü.

İki ḳat oluben bir kez atıldı
Özini Vāmıḳ'uñ üstine ṣaldı

Bir kez kasılıp atıldı, kendini Vamık'ın üzerine attı.

İki ḳaşınuñ arasına bir müşt
Şu resme urdı arslan düşdi ber-püşt

(Vamık) iki kaşının arasına öyle bir yumruk vurdu ki arslan sırtı üzerine düştü.

Virüb arslana heb işkencesini
Derisin yüzdi aldı pençesini

Arslanı öldürüp derisini yüzdü, pençesini aldı.

Görincek kārbān taḥsīn iderler
Gice yatub yarındası giderler

Kervan görünce tezaurat yaptı, (o gün) gece yatıp ertesi gün giderler.

Şu resmile giderler bir beş on gün
İrişdi bir yire yoları bir gün

Bu şekilde beş on gün gittiler. Bir gün yolları bir yere vardı (ki)

Göründi ḳarşuraḳdan bir ḳara ṭaġ
Ṭurıncaḳ bir naẓar ṣayru olur ṣaġ

biraz ötede bir kara dağ görünüyordu, (orada) sağ olan bir an dursa hasta olur.

143b Ṭutuşub oda yanmış çevre yanı
Yidi ḳat göklere çıḳmış duḫānı

Çevresi tutuşup yanmış, dumanı yedi kat göklere çıkmış.

---

257 "herāsān" şeklinde harekeli.

Çün anı kārbānuñ ḫalḳı gördi
Ḳamusı bir yire dirneşdi ṭurdı

Kervan halkı onu görünce hepsi bir yere toplanıp durdu.

Kimi ağlar kimi yolar ṣaḳalın
Melik Vāmıḳ bularuñ ṣordı ḥālin

Kimi ağlar kimi sakalını yolar. Melik Vamık bunların halini sordu:

Nedendür bu fiğān u girye vü zār
Buyuruñ olalum biz de ḫaberdār

Neden bu feryat, ağlayıp sızlama, söyleyin biz de bilelim.

Didiler yidi başlu bir ner-ejder
Yatur bu ṭağ içinde iy bürāder

Kardeş, bu dağ içinde yedi başlı bir erkek ejderha yatar dediler.

Ġıdā vaḳtinde yir beş yüz ḳoyunı
Ki her bir başınuñ oldur öyüni

Acıktığında beşyüz koyunu yer, ki (bu sadece) bir başının öğünüdür.

Çıḳar burnından anuñ bed tütünler
Getürür başumuza ḳara günler

Burnundan kötü dumanlar çıkar, başımıza kara günler getirir.

Şu deñlü sürmiş ᶜömri yaşamış ol
Kim olmışdur ḳamu aᶜżāsı pūl pūl

O kadar ömür sürmüş yaşamış ki bütün uzuvları pul pul olmuş.

Ṣanasın bir siperdür her peşīze
Ne ḳılıc kār ider aña ne nīze

Her pulu sanırsın bir kalkandır, ne kılıç işler ne mızrak.

Bulursa kārbān andan emānı
Zemīn üzre sürer niçe zemānı

Kervan ondan kurtulursa yeryüzünde daha çok yaşar.

Melik Vāmıḳ didi ḳorḳmañ üşenmeñ
Size andan ziyān irişe sanmañ

Melik Vamık "Korkmayın, çekinmeyin, ondan size zarar gelir sanmayın!" dedi.

Eger yārī ḳılursa baña Allāh
Keseyin yidi başın inşa'allāh

"Eğer Allāh bana yardım ederse inşaallāh yedi başını da keserim."

Yire indi atından ol cihāngīr
Kemān aldı bir ele bir ele tīr

Yiğit (Vamık) atından yere indi, bir eline ok bir eline yay aldı.

Didi meşġūl oluñ siz de duᶜāya
Vidāᶜ idüb yöneldi ejdehāya

"Siz de dua edin!" dedi, veda edip ejderhaya (doğru) yöneldi.

Varub bir püştenüñ ardında ṭurdı
Meger kim ejdeḥā yatub uyurdı

Varıp bir tepenin arkasında durdu. Meğer ejderha yatmış uyuyordu.

144a Tevekkül eyleyüb Ḥaḳḳ'a şehenşāh
Urub bir naᶜra cāndan didi Allāh

Şahlar şahı Hakk'a dayanıp candan Allāh diye bir nara attı.

Dere depe ününden yanḳulandı
İşitdi ejdehā anı uyandı

Sesinden dere tepe yankılandı, ejderha onu duyup uyandı.

Gözini açdı ejder gördi ādem
Açub ağzını urdı Vāmıḳ'a dem

Ejderha gözlerini açıp bir insan gördü, ağzını açıp soluğunu Vamık'a üfledi.

Çü gördi ejdehā açdı dehānı Ele aldı melik tīr ü kemānı	*Ejderhanın ağzını açtığını görünce melik oku yayı eline aldı.*
Gözinde ejdehānuñ urdı bir oḳ Ol oḳile ider bir başını yoḳ	*Ejderhanın gözüne bir ok attı, o okla başlarından birini yok etti.*
Ġażab-nāk oldı ejder öykelendi Çevürdi bir ṭaşı bir ḳac ṭolandı	*Ejderha kızıp öfkelendi, bir taşın etrafını birkaç tur attı.*
Açub bir ağzını urdı yine dem Melik Vāmıḳ yirinde ṭurdı muḥkem	*Ağzını açıp yine soluğunu üfledi, melik Vamık yerinde sağlam durdu.*
Hemān-dem itdi pertāv aña bir tīr Helāk itdi anı daḫı cihāngīr	*Yiğit (Vamık) aynı anda o(baş)a (da) bir ok attı, onu da öldürdü.*
Birer oḳile yidi başını şāh Helāk itdi ināyet ḳıldı Allāh	*Allāh'ın rehberliğiyle şah birer okla (ejderhanın) yedi başını da öldürdü.*
Acıdı cānı ḳuyruğile ejder Şehüñ siñdügi ṭaşı şöyle çarpar	*Canı yanan ejder kuyruğuyla şahın saklandığı, siper olduğu taşa öyle çarpar*
Ki mıḳnāṭısıdı ol seng-i ḫāre Kim oldı rīze rīze pāre pāre	*ki o sert taş mıknatıs olduğundan lime lime, parça parça oldu.*
Zehir kār eyledi şāh oldı bī-hūş Düşüb ḫāk üzre ḳaldı deng [ü] ḫāmūş	*Zehirin etkisiyle şah şuurunu kaybetti, yere düşüp sersem ve sessiz kaldı.*
Iraḳdan kārbān gözlerdi anı Ne şahuñ ne yılanuñ var nişānı	*Kervan uzaktan onu bekliyordu, (baktılar ki) ne şahın ne ejderhanın belirtisi var.*
Ṣabaḥdan 'kindüye dek gözlediler Melik gelmedi āḫir izlediler	*Sabahtan ikindiye kadar beklediler, Melik gelmedi. Sonunda peşine düştüler.*
Seçildi kārbāndan bir 'ki server Iraḳdan gözlediler ölmiş ejder	*Kervandan bir iki yiğit seçil(ip gönderil)di, uzaktan ejderin öldürüldüğünü gördüler.*
144b Yaḳın varub görürler şāhı yatmış Henüz var cānı līkin ʿaḳlı gitmiş	*Yaklaşınca şahın yattığını görürler, henüz canlı ama baygın.*
Ḫazān yaprağına dönmiş yañağı Ḳurımış dili tepsermiş ṭuṭağı	*Yanağı solmuş yaprağa dönmüş, dili kurumuş, dudağı pörsümüş.*
Virürler Vāmıḳ'a tiryāk-i ekber Ezüb içürdiler şehdile şekker	*Vamık'a panzehir verdiler, ezip bal ile şeker içirdiler.*
Gelüb başına ʿaḳlı ṣu seperler Düşüb ayağına elin öperler	*Su serperler aklı başına gelir. Ayağına düşüp elini öperler.*
Melik Vāmıḳ yirinden eyledi ḫīz Çıḳardı ejdehānuñ mühresin tīz	*Melik Vamık yerinden fırladı, çarçabuk ejderhanın mühresini çıkardı.*

Geçüp ol ṭağı bir ṣahrā bulurlar
Ṣanasın cennet-i me'vā bulurlar

O dağı geçip cennet-i Meva gibi bir ova bulurlar.

Bu ṣaḥradan revān bir mā-i cārī
Döşenmiş bāğ u bāğçe her kenārı

(içinden) bir akarsu akar, her tarafı bağ bahçe döşenmiş bir ova.

Ḳonarlar üc gün anda şād u ḫurrem
Ṭutub cāmı iderler ṣoḥbet-i Cem

Neşe ve keyifle orada üç gün kalırlar, kadeh tutup Cem'in sohbetini ederler.

Olub dördünci gün yola revāne
Vidāᶜ idüb giderler ol mekāna

Dördüncü gün yola revan olup oraya veda edip giderler.

Yidi gün gitdiler bir gün seḥer-gāh
Ki bir virāneye irgürdiler rāh

Yedi gün gittiler. Bir seher vakti yolları bir viraneye vardı.

Ziyāde kārbān olmışdı yorğun
Ḳonub diñlendiler ol yirde ol gün

Kervan çok yorgundu, o gün konaklayıp orada dinlendiler.

İrişdi vaḳt-i şām yinildi niᶜmet
Yetişdi her kişiye ḫāb-ı ğaflet

Akşam oldu yemek yediler, herkesin gözünü uyku bürüdü.

O gice ol arada eglenürler
Yatub rāḥat oluben diñlenürler

O gece orada kalırlar, yatıp rahat eder dinlenirler.

Bu yirde varimiş bir dīv-i güm-rāh
Şikāre gitmişidi geldi nāgāh

Burada yaşayan azmış bir dev, ava çıkmıştı, ansızın döndü.

Görür kim bu arada niçe ādem
Yaturlar cümlesi bī-derd ü bī-ğam

Burada bir sürü adamın dertsiz tasasız yattığını gördü.

145a Şikārını ḳodı elden o merdūd
Ol eṭrāfı ider pür-āteş [ü] dūd

O lanetlenmiş (varlık) avını bırakıp etrafı ateş ve duman doldurdu.

Açub ağzın ṣadā itdi o serkeş
Ṣaçıldı kārbān üstine āteş

O vahşi (dev) ağzını açıp bağırdı, kervanın üzerine ateş saçtı.

Uyandı kārbān itdi fiğānı
Ṭoḳundı bir niçe şaḫṣa ziyānı

Kervan uyandı, feryat etti, dev bir çok kişiye zarar verdi.

Melik Vāmıḳ bu ğavğādan uyandı
Ṭurub aldı eline tīğ-i Ḥind'i

Melik Vamık bu gürültüye uyandı, kalkıp eline Hind kılıcını aldı.

İlerü vardi dīvüñ öñin aldı
Miyānın ṭutdı muḥkem anı çaldı

İleri varıp devin önünü kesti, belinden tutup onu kuvvetlice (yere) çaldı.

Şu resme çalmışidi öykesinden
İki şaḳ itdi dīvi ortasından

Öfkesinden öyle çalmıştı ki devi ortasından ikiye böldü.

Duᶜa idüb ḳamusı oldı dil-şād
Kimi ḳurbān kimi ḳul itdi āzād

Hepsi dua edip sevindi, kimi kurban kesti, kimi köle azat etti.

Temām oldı bu yolda derd-i der-bend
Ki vardur bend içinde daḫı der-bend

Bu yolun zorlukları bitti, gerçi köprü de bile kilit vardır.

Eger ol bendüñ olursa güşādı
Belā gitdi irişdi vaḳt-ı şādī

Eğer o köprü açılırsa bela gitti, sevinç vakti geldi (demektir).

Melik Vāmıḳ didi ol ne belādur
Bu yol eri aña da mübtelādur

Melik Vamık "Ne türlü bela olursa olsun (ben) bu yolcu ona da varım." dedi.

Didiler ol ḳız'alan Zengī'dür şūm
İdinmişdi bu dağı meskeni būm

"Kızı alan o uğursuz Zengi' (o) baykuştur., Bu dağı mesken tutmuştu." dediler.

Yidi günde irerüz ol mekāna
Gelür elbetde anlar kārbāna

"Yedi günde oraya varırız, onlar (da) elbette kervana gelirler.

Degül Ḥaḳḳ'a muṭīᶜ ol kelb-i ᶜāṣī
Bulursa kārbān andan ḫalāṣı

O asi köpek Allāh'a inanmaz. Kervan ondan kurtulursa

Yolumuzdan arınur ḫār u ḫāşāk
Belā bendinden olur ḳalbümüz pāk

yolumuzda çerçöp kalmaz, kalbimiz bela engelinden kurtulur."

Melik Vāmıḳ bulardan aldı pāsuḫ
Ki bildi andadur ᶜAẕrā-yı gül-ruḫ

Melik bunlardan cevap alınca anladı ki gül yanaklı Azra oradadır.

145b Eyitdi bunlara ğam yimeñüz hīc
Ṭuruñ bu yolda ṭoğrı olmañuz pīç

Bunlara "Hiç gam yemeyin, bu yolda dik durun eğilmeyin." dedi.

İnāyet eylerise ferdiyiçün
Getürem Zengī başına ḳara gün

"(Allāh) lutf ederse tek kişi için (bile) Zengi'nin başına kara gün getiririm."

Duᶜa idüb didiler inşa'allāh
Umaruz kim ᶜināyet ide Allāh

Dua edip "İnşaAllāh" dediler. "Umarız ki Allāh yardım." eder.

Yidi gün yidi gice bir ḳarāra
Gidüb bir gün irerler bir bıñara

Yedi gün yedi gece aynı kararda gidip bir gün bir pınara varırlar.

Ṭolayu ḳondılar bu çeşme-sārı
Göründi ḫalḳa Zengi'nüñ ḥiṣārı

Bu çeşmeliğe çepeçevre konakladılar. Halka Zengi'nin kalesi göründü.

Didiler Vāmıḳ'a ol ḳalᶜadur bu
Ki Zengī andadur ol kelb-i bed-ḫū

"O kale budur, o Zengi huysuz köpeği oradadır." dediler.

İşitdüginde şād oldı be-ğāyet
Olursa ben ḳula Ḥaḳ'dan ᶜināyet

(Vamık), işittiğinde oldukça sevindi. Ben kula Hak'tan yardım olursa

Ṭaḳam ol Zengīnüñ boynına zencīr
Ala kelbüñ elinden āhūyı şīr

o Zengi'nin boynuna zencir takayım; (o lütufla) arslan ceylanı köpeğin elinden ala!"

Dünüñ bir baḫşı geçdi otururlar
Gelür ğaflet yatub rāḥat olurlar

Gecenin bir kısmı geçinceye kadar otururlar, uykuları gelir, yatıp dinlenirler.

Şehenşāhuñ gözine gelmedi ḫāb
Cihānı nūra ġarḳ itmişdi mehtāb

Şahlar şahının gözüne uyku girmedi, mehtap cihanı nura gömmüştü.

Seḥer olınca bülbül gibi zārī
İderdi yād idüb ol gül-ᶜiẕārı

(Vamık) seher oluncaya kadar bülbül gibi inleyerek o gül yanaklıyı andı.

Bu yaña gözciler ḳomışdı Zengī
Ki yolları gözede ide cengi

Baskın yapmak için Zengi bu tarafa yolları gözetleyen gözcüler koymuştu.

İki yüz ceng eri Zengī ḥarāmī
Ḳomazlardı yire bir laḥẓa cāmı

İki yüz savaşçı Zengi eşkıyasının ellerinden bir an şişe düşmezdi..

Görürler gözledürken nāgeḥānī
Yol üstinde bir ulu kārbānı

Gözetleme esnasında ansızın yol üzerinde bir büyük kervan görürler.

Yüridi kārbān üstine cümle
Ḳılıclar parladuban ḳıldı ḥamle

Hepsi kervanın üzerine kılıçlar parlatarak yürüyüp hücum etti.

146a Erenler şāhı Vāmıḳ ata bindi
Ḳomadı gelmege arḳurı indi

Yiğitler şahı Vamık ata bindi, (onları) gelmeden yolu kesip önlerine çıktı.

İrerler ḫocalar[258] da bī-bahāne
Ḳafādār oldılar şāh-ı cihāna

Tüccarlar da kaçınmaz varıp cihan padişahına destek olurlar.

Yitişdi niçesin tīġile çaldı
Niçenüñ tīrile cānını aldı

Nicesi yetişip kılıç salladı, bir çoğunun canını kılıçla aldı.

Süñü ṣunub biri birine ḳatdı
Buları tār-mār itdi ṭaġıtdı

(Vamık) süngü uzatıp (Zengi'leri) birbirine kattı, bunları darmadağın etti.

Öleni öldi ḳaçdı ḳurtılanı
Yetişdi Zengi'ye[259] dek atdı cānı

Ölen öldü, kaçan kurtuldu, yetişip canını Zengi'ye dek attı.

Didiler kim aña iy merd-i ᶜāḳıl
Ṭur oturma yirüñde olma ġāfil

Ona "Ey akıllı kişi!" dediler, "Kalk yerinde oturma, gafil olma!

Tek ü tenhā gelüb bir şīr-i merdān
Niçemüzi idüb ḫākile yeksān

İnsanların arslanı tek başına gelip bir çoğumuzu yerlere yeksan (yerle bir) etti.

Yaluñuz ḳarşu geldi bir dilāver
İki yüz Zengi'ye[260] at ṣaldı bir er

(Bize) yalnız başına bir yiğit karşı geldi, (o) bir er ikiyüz Zengi'nin üstüne at sürdü.

Ṭurımaz heybetine Rüstem ü Zāl
Bahādır bir cüvāndur itme ihmāl

Rüstem ve Zal onun heybetine (karşı) duramaz. Yiğit bir gençtir, hafife alma!"

İşitdüginde Zengī oldı dil-teng
Ṣanasın kim ṭoḳundı başına seng

Zengi duyduğunda canı sıkıldı, sanki başına taş düştü.

[258] Kelimede elif-i gayr-i melfūz yazılmamış.
[259] Vezin için kelime Zengī'ye şeklinde yazılması gerekirken yā-yı nisbet kısa telaffuz edilmiş.
[260] Vezin için kelime Zengī'ye şeklinde yazılması gerekirken yā-yı nisbet kısa telaffuz edilmiş.

Ḳatına cemᶜ idüben bunları heb Oluñ esbāb-ı cengile müretteb	*Bunları huzuruna toplayıp "Silah kuşanın,*
Ṣaḳınuñ siz bu erden ġāfil olmañ Ṭururken kendü māle māyil olmañ	*Bu erden kendinizi koruyun uyumayın, o dururken ganimet peşine düşmeyin!*
Getürelüm ele anları bir bir Ḳamusını ḳılalum ṭuᶜm-ı şimşīr	*Onları birer birer ele geçirelim, hepsini kılıcın azığı yapalım.*
Buyurdı siz yürüñ ben daḫı vardum Olayın ardıñuzdan arḳa yardım	*Siz önden gidin ben de geliyorum, arkadan sizi destekliyeyim." dedi.*
Giderler atlanub ḥāżır olanlar Yürürler kārbān üstine bunlar	*Orada olanlar atlarına binip gider, kervanın üzerine yürürler.*
146b Zirihler geydi Zengī bindi ata Tażarruᶜlar ider Lāt u Menāt'a	*Zengi zırhlar giyinip ata bindi, Lat ve Menat'a yalvarıp yakardı.*
Bu cānibden işit kim nitdi Vāmıḳ İder tedbīr-i rūşen cenge lāyıḳ	*Bu taraftan Vamık'ın ne yaptığını işit! Savaşa uygun güzel bir plan yapar.*
Ayırdı kārbāndan elli merdi Yüzin döndürmeye ide neberdi	*Kervandakilerin içinden, kaçmayıp savaşacak elli yiğit seçti.*
Didi taᶜlīm idüb üslūb-ı cengi Gelicek kārbāna şimdi Zengī	*"Savaş planını ezberleyin, şimdi Zengi kervana gelince*
Benümle atlanub ḥāżır oluñ siz Ḳafādār oluban nāẓır oluñ siz	*siz benimle atlanıp hazır olun, kafa dengi gözcülük yapın!!*
Muᶜīn olursa Ḥaḳ furṣat bizümdür Üşenmeñüz bu gün nuṣret bizümdür	*Hak yardımcı olursa fırsat bizimdir, çekinmeyin bu gün zafer bizimdir.*
Ṣaḳın zinhār ırılmañ bir aradan Ḳayırur ḳaydımuzı çün yaradan	*Sakın birbirinizden uzaklaşmayın, yaradan gereğini görüp bize yardım eder."*
Didi vü ḳarşu vardı Zengbār'a Ac arslan nice varursa şikāra	*dedi ve aç arslanın ava atılması gibi Zengi'lere karşı atıldı.*
Ṭuluᶜ itse göñülden ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā Görinmezdi gözine kimse ḳaṭᶜā	*Azra'nın aşkı gönülde doğunca kesinlikle kimse gözüne görünmezdi,*
Hīce ṣaymazidi bebr ü pelengi Ṣıġınub Ḥaḳḳ'a ider yaḫşı cengi	*canavarı hiçe saymaz, Hakk'a sığınıp güzel savaşırdı.*
İderken cengi ol gün ᶜāşıḳāne Yüridi ḫocalar[261] da sādıḳāne	*O gün içtenlikle savaşırken tüccarlar da bağlılıkla (Zengi'lerin üzerine) yürüdüler.*

[261] Kelimede elif-i gayr-i melfūz yazılmamış.

Düşer anlara daḫı ġayret-i ceng
Ki ceng eylemege ṭutdılar āheng

Onlara da savaş gayreti geldi, savaşa uyum sağladılar.

Ḳılıclar ṭartuban ᶜuryān iderler
ᶜAdūlar bağrını biryāñ iderler

Kılıçları çekip yalınlaştırır, düşman bağrını kebap ederler.

Ṣıdı aḫşam olınca anları şāh
Ḳaçub ol ḳavm-i gümrāh oldı bī-rāh

Akşam olunca şah onları bozguna uğrattı, o azgın topluluk kaçıp yolunu kaybetti.

Kimisi ṣola ḳaçdı kimi ṣağa
Kimi ṣaḥrāya ḳaçdı kimi ṭağa

Dağılıp sağa sola, ovaya, dağa kaçıştılar.

147a Ḥarāminüñ ṣınub ṣınḳın çerisi
Ṭağıldı ḳalmadı biñde birisi

Eşkıyanın yenik askeri kırılıp, dağıldı, binde biri kalmadı.

Yidi sekiz kişisi ḳaldı deyyār
Olub bīçāre döndi çār u nāçār

Yedi sekiz adamı kal(mış)tı. (Zengi) tek başına çaresiz kalıp döndü.

Yanında kimse yoḳdur gördi Zengī
Ṣınub ḳaçdı ḥiṣāra ḳodı cengi

Zengi yanında kimsenin olmadığını gördü. zayıf düşüp savaşı bırakıp kaleye kaçtı.

Ṣınub Zengī irişdi çünki aḫşam
Dönüb bunlar daḫı itdiler ārām

Zengi'ler yenilip akşam (da) olunca bunlar da dönüp dinlendiler.

Temāmet ḫāna vardı ḫalḳ yeksān
Ṭurub bir ḫālī yire vardı sulṭān

Herkes hana gitti, sultan kalkıp bir tenha yere vardı.

Yüzin sürüb yire eyler münācāt
Cenāb-ı Ḥażrete ᶜarż itdi ḥācāt

Yüzünü yere sürüp yalvarır, isteklerini Allāhü Taala'ya arz eder.

Derūn-ı dilden añub bī-niyāzı
Döker göz yaşların eyler niyāzı

Muhtaç olmayan (Allāh')ı gönülden anıp gözyaşı döküp yakarır.

Açub başını itdi yaḳasın çāk
Yüz urub yire sürdi yüzine ḫāk

Baş açıp yaka yırttı, yere yüz, yüzüne toprak sürdü.

İlāhī nāṣır ol vir baña nuṣret
Bulam tā düşmenüm üstine furṣat

"Allāh'ım yardım edici ol, bana başarı ver, düşmana üstünlük fırsatı bulayım.

Muᶜīn ol sen ᶜināyet eyle yā Rab
Yol azmışa hidāyet eyle yā Rab

Ya Rab, yardım edici ol, sen yardım et, doğru yoldan sapmışa klavuz ol Ya Rab!

ᶜAdemden var idensin bu cihānı
Dilemezseñ idersin cümle fānī

Bu cihanı yokluktan var edensin, istemezsen herşeyi yok edersin.

Benem bir ᶜāciz ü bīçāre ġam-nāk
Naḥīf ü nā-murād u ḫākdan ḫāk

Ben bir aciz, çaresiz ve gamlı biriyim, zayıf, muradına erememiş ve topraktan aşağı...

Beni sen eyledüñ şūride şeydā
Ki yaᶜnī mübtelā-yı ᶜışḳ-ı ᶜAẕrā

Beni deli divane, yani Azra'nın aşkına düşkün sen ettin.

İlāhī maḥrem eyle itme maḥrūm
Benüm ḥālum Ḫudāyā saña maᶜlūm

Allāh'ım yoksun etme, kavuştur, Ey Allāh'ım halimi biliyorsun.

Baña ᶜAẕrā cemālin göster iy Ḥaḳ
Ḳoma maḥrūm beni ᶜālemde muṭlaḳ

Bana Azra'nın güzel yüzünü göster, beni alemde tek başıma bırakma!"

147b Niyāz u nāzı çün itdi temām ol
Uyandı yir yirin āzāde vü ḳul

Yalvarıp yakarışı bittiğinde yer yer efendi ve köle (herkes) uyan(maya başlamış)tı.

Ṭururlar bir araya cemᶜ olurlar
Şehenşāhuñ ḥużūrına gelürler

Kalkıp biraraya toplanır, şahlar şahının huzuruna gelirler.

Nedür tedbīriñüz nitmek gerekdür
Ḳamumuz arḳa bir itmek gerekdür

(Onlara) "Planınız nedir ne yapmak gerekir? Hepimiz elbirliği etmeliyiz." (dedi).

Ümīẕ oldur bu yolı pāk idesiz
Bu ḳavmuñ zehresini çāḳ idesiz

"Bu yolu açmanızı bu kavmin ödünü patlatmanızı ümit ederiz."

Nekim emr eylerisen dönmezüz biz
Ḳamumuz emrüñe fermān-berüz biz

"Ne emrederseniz döneklik etmeyiz, hepimiz size emirkuluyuz." (dediler).

Şehenşāh işidicek bu cevābı
Derūnından açıldı ᶜışḳ bābı

Şahlar şahı bu cevabı işitince, içinden aşk sayfası açıldı.

Mufaṣṣal ẕikr idüben ᶜarż-ı ḥāli
Bu ᶜışḳ içinde olan ḳīl ü ḳāli

Durumu, bu aşk içinde geçen oldu bittiyi ayrıntılı olarak anlattı.

Bu ḳıṣṣa cümlesine oldı ẓāhir
Beyān itdi ḳamusın evvel āḫir

Bu hikaye hepsi tarafından öğrenildi, öncesi ve sonrasıyla herşeyi açıkladı.

İşitdüm bunda ḥabs olmış nigārum
Nigārum dil-peẕīrüm lāle-zārum

"Sevdiğimin burada hapsedildiğini duydum sevdiğim,gönlümün bağlandığı,lalebahçem.

Benüm maḳṣūdum almaḳdur ḥiṣārı
Ya ser virem yā alam ol nigārı

Benim niyetim kaleyi (ve) başımın gitmesi pahasına o sevgiliyi almaktır."

Bunu didi vü ṭurdı cüst ü çālāk
Yüridi ḳalᶜanuñ rāhına bī-bāk

Bunu dedi ve çarçabuk davrandı, korkusuzca kalenin yolunu tuttu.

Görürler şāhuñ iḳdāmını bunlar
İder tedbīr-i rūşen iş bilenler

Bunlar şahın gayretini görürler, tecrübeliler güzel planlar yapar.

Ḳuşandılar ḳamu ğayret ḳuşağın
Miyān-bend eylediler ceng yarağın

Hepsi gayret kuşağını kuşandı, savaş silahlarını bellerine taktılar.

Seçildi içlerinden ḳırḳ nefer er
Birisi elli ādeme berāber

İçlerinden biri elli kişiye bedel kırk tane er seçildi.

İrişdi ḳalᶜanuñ sūrına sulṭān
Yetişdi ḳırḳ nefer er merd-i meydān

Sultan kalesinin suruna ulaştı, kırk yiğit er (de gelip) yetişti.

148a Bükerler ebrişimden bir kemendi
ᶜAdūlar gerdenine giçe bendi

Halkası düşmanların boynuna geçsin (diye) bükülmüş ipekten bir kement yaparlar.

Kemendi ṣaldı Vāmıḳ eyleyüb çîn
Geçüb burcı bedende oldı sākin

Vamık kemendi toplayıp fırlattı, burcu geçip siper aralığına takıldı.

Kemendile burūca çıḳdı ol māh[262]
Ṣanasın şems burūcından ṭoğar māh

O ay (gibi güzel Vamık) kementle burçlara çıktı sanki güneş burcundan ay doğdu.

Kevākib gibi ardınca çıḳarlar
Ṭonandı burc [u] bārūya erenler

(Diğerleri de) yıldızlar gibi ardından çıktılar, yiğitler burca ve sipere girdiler.

Ayuñ on dördi olmışidi ol şeb
Meh'üñ eṭrāfını ṭutmışdı kevkeb

O gece ayın ondördüydü, ayın etrafı yıldız doluydu.

Yaḫūd şems-i cihān-ārā virüb tāb
Ḳırān itmişidi şemsile mehtāb

Yahut cihanı süsleyen güneş ışıyıp güneşle ayışığı biraraya gelmişti..

Ḳaçan māh olsa ḫurşîde muḳārin
Ṭağıdur zengbāruñ cümle varın

Ne zaman ay, güneşe yakın olsa karanlık kümesinin herşeyini darmadağın eder.

Şebîḫūn eylediler Zengbār'a
Ururlar başlarına seng-i ḫāre

Zengi topluluğuna gece baskını yapıp (bir anlamda) başlarına granit taşı vurdular.

Girîbān çāk olub sulṭān-ı ᶜāşıḳ
Ṣığardı ṣağ ḳolını Şāh Vāmıḳ

Aşıkların sultanı Şah Vamık yakasını yırtıp sağ kolunu çemledi.

Ṣalub dāmenlerini ḫōş-miyāna
Yürüdi şehr içine ᶜāşıḳāne

Eteklerini güzel beline toplayıp gönülden şehrin içine yürüdü.

Çeküb Merrîḫ-ṣıfat bir tîğ-i ᶜuryān
Kime ṭuş olsa eyler anı bî-cān

Merrih gibi elde yalın kılıç kime rastlasa onu öldürür.

Yürürler Allāh Allāh diyü şehre
Erenler her ṭarafdan urdı naᶜre

"Allāh Allāh" diyerek şehre yürürler, yiğitler her taraftan nara atarlar.

Ḥıṣār ol naᶜrelerden yanḳulandı
İşidüb naᶜrei Zengî uyandı

Kale o naralardan yankılandı, Zengi (de) bağırtıyı duyup uyandı.

Görür ṭolmış ḥıṣāruñ içi āfet
Ṣanasın başına ḳopdı ḳıyāmet

Hisarın içine afet dolduğunu görünce sanki başına kıyamet koptu.

Ḳoyulmışlar ḥıṣāra cān u[263] dilden
Yaḳın bildi ki ḳalᶜa gitmiş elden

Can u gönülden hisara saldırmışlar. (O zaman) iyice anladı ki kale elden gitti.

148b Hemān saᶜat yirinden ṭurdı ol ḫar
Ol araya yaḳın olurdı dilber

O eşek aynı anda yerinden kalktı, güzel (Azra) oraya yakın bir yerdeydi.

---

[262] Bu son kelimenin şah olması daha uygun.
[263] "can" ve bağlaç bitişik yazılmış.

Ḥiṣāruñ uğrı ḳapusını açdı Uğurlayın alub ᶜAẕrāyı ḳaçdı	*Kalenin gizli kapısını açtı, gizlice Azra'yı alıp kaçtı.*
Melik ol gice fetḥ itdi ḥiṣārı Arayub bulımadı ol nigārı	*Melik o gece kaleyi fethetti. O güzeli aradı (fakat) bulamadı.*
Çıḳardı Behmenile Dilpeẕīr'i Ḥakīmile daḫı niçe esīri	*Behmen ile Dilpezir'i, Hakim'i ve daha bir çok esiri kurtardı.*
Ṣorub didi güzeller şāhı ḳanı Didiler aldı ḳaçdı Zengī anı	*"Güzeller şahı (Azra) nerede?" diye sordu. "Zengi onu alıp kaçtı." dediler.*
Şeh⟨i⟩-i Ṭūs'uñ ḳulıydı işbu ḳulmaş Aña ᶜāṣī olub olmışdı ḳallāş	*İşte bu dönek (Zengi) Tûs şahının kuluydu, kalleş, (önceden) ona isyan etmişti.*
Zebūn olub elinden ḳaçdı şāha Vire pīşkeş diyü mihri o māha	*Yenilgiye uğrayıp (Tûs) şah(ının yanın)a kaçtı. Şaha yani güneşe ayı hediye edip*
Dileye ṣuçını şehden bu ᶜāṣī Bula şehüñ elinden ol ḫalāsı	*bu asi, bağışlanmak dileyip şahın elinden kurtulmayı (umuyordu).*
Eyitdi Behmenile Dilpeẕīr'e Baña bu şehr [ü] ḳalᶜa oldı tīre	*(Vamık) Behmen ile Dilezir'e"Bana bu şehir ve bu kale zindan oldu dedi.*
Ḥiṣāra bir emīni eyledi baş İdindi on yarar yoldaşı yoldaş	*Güvenli birini kaleye komutan tayin etti, işe yarayacak on kişiyi yanına aldı,*
Ḳarār eylemeyüb ardınca gitdi Birez müddet içinde Ṭūs'a yitdi	*durup dinlenmeyip (Zengi'nin) peşine düştü. Bir müddet sonra Tûs'a ulaştı.*
Bu cānibden alub Zengī nigārı Getürdi şehr-i Ṭūs'a gül-ᶜiẕārı	*Öte taraftan Zengi put gibi güzel, gül yanaklı (Azra)yı alıp Tûs şehrine getirmişti.*
Didi Zengī budur evvel baña farż İdeyin şāh-ı Ṭūs'a ben bunı ᶜarż	*Zengi, "Öncelikle bana farz olan bunu Tûs şahına sunmaktır." dedi.*
Varub şahuñ ayağına ḳodı baş Duᶜā idüb temelluḳ itdi evbāş	*Varıp şahın ayağına baş koydu, aşağılık (herif) dua edip yaltaklandı.*
Ararken gökleri iy şāh-ı ᶜādil Hümā girdi elüme yirde ġāfil	*"Ey adaletli padişah Hüma'yı gökte ararken yerde buldum.*
149a Elümden aldı bir ẓālim ḥiṣārı Alub bunda getürdüm ol nigārı	*Zalimin biri kaleyi elimden aldı. O güzeli alıp buraya getirdim."*
İşitdi Zengī'nün sözini server Eyitdi kim ḳanı ol şems-i ḫāver	*Sultan Zengi'nin sözünü işitti. "O güneş kim, nerede?" dedi.*
Getür biz de görelüm ol nigārı Varub Zengī getürdi gül-ᶜiẕārı	*"O put gibi güzeli, getir biz de görelim. Zengi varıp (o) gül yanaklıyı getirdi."*

Görincek şehr-yārı bildi ᶜAẕrā
Didi virsün murāduñ Ḥaḳ Taᶜālā

Azra sultanı görünce (olup biteni) anladı, (şaha)" Hak Taala muradını versin!" dedi.

Duᶜā idüb özini eyledi fāş
Bilüb şāh anı dökdi gözleri yaş

Dua edip kendini açığa vurdu, şah onu tanıyıp ağladı.

Buyurdı iltüñ ol servi sarāya
Ki ḫidmet eyleye ḫūrşīd ol aya

"O serviyi saraya iletin ki (ben) güneş (olarak) o aya hizmet edeyim." dedi.

Sarāya gitdi çünkim ol ruḫı al
Ṭutuldı Zengī'nüñ nuṭḳı olub lāl

O al yanaklı saraya gidince Zengi'nin dili tutuldu, rengi kıpkırmızı oldu.

Didi cellāda ṭurma itme teḫīr
Ṭaḳuñ ol Zengīnüñ boynına zencīr

"Cellada durma, geciktirme, bu Zengi'nin boynuna zincir tak!" dedi.

Ṣaluñ bir ḥabse kim girmeye ādem
Ki yatsun anda bu kelb-i cehennem

"Hapse atın, yanına kimseyi bırakmayın, o cehennem köpeği orada yatsın!"

Ṭurub kendü yüridi ḫalvetine
Varub oturdı ḫātūnı ḳatına

Kalkıp hareme vardı,. eşinin yanına geçip oturdu.

Didi ḫātūna ḳanı ol müsāfir
Aña ikrām u ᶜizzet eyle vāfir

Eşine, "O misafir var ya ona çokça saygı ve ikramda bulunun!" dedi.

Ulu şāḫzādedür ol gevher-i pāk
Felek itmiş ḳabā-yı devletin çāk

"O temiz yaradılışlı büyük bir şahzadedir, felek, devlet kaftanını parçalamış."

Varub yüz ᶜizzetile aña ḫātūn
Öpüp gözin ṣaçar üstine altun

Hanım yüz türlü saygıyla ona varıp, gözlerinden öpüp üzerine altın saçtı.

Alub ikrāmile şāha getürdi
Öpüp şāhuñ dizin ᶜAẕrā oturdı

Özen göstererek alıp şaha getirdi. Azra şahın dizini öpüp oturdu.

Ne derd çekdiyise devrāndan ol māh
Ayıtdı anı ᶜAẕrā diñledi şāh

O ay Azra felekten ne çektiyse anlattı, şah dinledi.

149b Tesellī virdi didi iy dil-ārām
Bu yirde bir niçe gün eyle ārām

Teselli verdi: "Ey gönül rahatlatan burada bir çok gün dinlen!" dedi.

Birez gün aclıġa ṣabr eyleñ iy māh
İşiñüz ḫayra dọne inşā'allāh

"Ey (güzel) ay, birkaç gün açlığa sabred(er gibi sabret) işiniz inşaAllāh hayra dönüşür"

Açıldı gül gibi ᶜAẕra-yı gül-fām
Duᶜālar itdi şāha ol gül-endām

Gül renkli güzel endamlı Azra gül gibi açıldı, şaha dualar etti.

Sürüb ḫātūn ayaġına yüzini
Ki tekrār öpdi elini dizini

Hanım (sultan)ın ayağına yüz sürüp tekrar elini dizini öptü.

Ḳocub bağrına başdı anı ḫātūn
Buyurdı ortaya getürdiler ḫ^{v}ān[264]

Hanım onu kucaklayıp bağrına bastı, emretti ortaya sofra kurdular.

Nefāyisden ḳonuldı niçe ni'met
Yinildi vü içildi şīr ü şerbet

Nefis şeylerden bir çok nimet konuldu, yenildi, süt ve şerbet içildi.

Şeker-güftār açup şīrīn zübāñı
Beyān eyledi giçen dāstānı

Tatlı sözlü tatlı dilini çözüp (başından) geçen hikayeyi anlattı.

Bu cānibden erenler şāhı Vāmıḳ
İrişdi Ṭūs'a yārī ḳıldı Ḫālıḳ

Bu taraftan yiğitler şahı Vamık, Allāh'ın yardımıyla Tūs'a ulaştı.

Varidi şehr içinde bir ulu ḫān
Ḳonub ol ḫāna Vāmıḳ oldı mihmān

Şehrin içinde bir büyük han vardı, Vamık orada konaklayıp misafir oldu.

Eyitdi Behmen'e iy yār-ı hem-dem
Gerekdür kim urasın zaḫma merhem

Behmen'e "Ey can ciğer dost, şimdi senin yaraya merhem vurman gerekiyor." dedi.

Yüri var server-i Ṭūs'a ḫaber vir
Bu yolda bize nitdi Zengī bir bir

"Sen varıp Tūs şahına, Zengi'nin bize ettiklerini bir bir haber ver!.

Ḥikāyet eyle ḥāli ḳıl şikāyet
Ümīẕdür ḫayr ola ire 'ināyet

Halimizi hikaye et, şikayette bulun, ümit ederim ki hayırlı olur, (bize) yardım eder.

İşitsün derdümi ḥālümden alsun
Bu maẓlūm dādın ol ẓālimden alsun

Derdimi duysun halimden (hisse) kapsın, o zalimden bu mazlumun ahını alsın.

O mel'ūnuñ elinden dād u feryād
Yiridür şāh-ı 'ālem eylesün dād

O lanetlinin elinden ah u feryat makamıdır. Alem şahı adalet(ini) göstersin!

Eger aṣlım ṣorarsa ol şehenşāh
İdesin ben ḳulından şāhı āgāh

Eğer şah kim olduğumu sorarsa ben kulunu tanıtırsın."

150a Alub himmet yirinden ṭurdı Behmen
Varub dīvān-ı şāha girdi Behmen

Behmen izin alıp yerinden kalktı, şahın divanına varıp içeri girdi.

Du'ālar ḳıldı şāha alḳış itdi
Ḳamu derdini yandı nāliş itdi

Şaha dualar edip övgüde bulundu. Her derdini yandı, inledi.

Döküb gözden deñizler eyledi zār
Yüzin sürdi yire tekrār-be-tekrār

Gözünden deniz (gibi gözyaş)ları döküp ağladı, tekrar tekrar yüzünü yere sürdü.

Şu resme eyledi derdile efġān
Aña raḥm eylediler ehl-i dīvān

Dertle öyle feryat etti ki ona devlet erkanı acıdı.

Mufaṣṣal diñledi şāh oldı āgāh
Sözinden Behmen'i bildi şehenşāh

Şah ayrıntılı olarak dinleyip bilgilendi, sözlerinden Behmen'i tanıdı.

---

[264] Kelime "ḫūn" okunacak şekilde yazılmış ve harekelenmiş.

Eyitdi ol cüvān degil misün sen
Fireng cenginde irişdüm saña ben

"Sen o Frenk savaşında (yardımına) yetiştiğim genç değil misin?" dedi.

Şımışdı leşkeriñüz Tūr-ı Efreng
Yetişdüm ben anuñla ḳılmaġa ceng

"Frenk Tür askerinizi bozguna uğratmıştı, onunla savaşmak üzere yetiştim.

Görincek Tūr-ı bī-dīn ḳaçdı benden
Dimezler mi senüñ aduña Behmen

Dinsiz Tür beni görünce kaçtı. Senin adın Behmen değil mi?"

İşitdi anı Behmen aġladı zār
Yir öpdi şāh öñinde yine tekrār

Behmen onu işitip hıçkırarak ağladı, yine şahın önünde yer öptü.

Didi iy āf-tāb-ı burc-ı devlet
Şehenşāh-ı serīr-i evc-i rifᶜat

"Ey devlet burcunun güneşi, ululuk doruğunun tahtının şahlar şahı!" dedi.

Bugün ᶜuhdeñde Kisrī-yi zemānsın
ᶜAdālet taḫtına ṣāhib-ḳırānsın

"Bu gün sorumluluğunla zamanın Kisra'-sısın, adalet tahtının sultanısın.

Benem ol derd-mend ü dil-şikeste
Felekler gerdişinden zār u ḫaste

Ben dertli, gönlü kırık ve feleğin dönüşünden gözü yaşlı ve hasta biriyim."

Didi luṭfile sulṭān iy cüvān-merd
Ḳayırmaz bu cihānda çoḳ olur derd

Sultan yumuşaklıkla "Ey delikanlı, bu cihanda dert çok olur, boşver." dedi.

Ḳanı Vāmıḳ ḳanı ṣultān-ı ᶜāşıḳ
Ḫaber vir ḳandadur ol yār-ı ṣādıḳ

"Vamık nerede, (o) aşıkların sultanı nerede, haber ver o gerçek dost neredédir?"

Didi Behmen eyā sulṭān-ı devrān
Ḳapuñda şimdi Vāmıḳ bende-fermān

Behmen "Ey devrin sultanı Vamık şimdi kapında emirkulu." dedi.

150b Ḳuluñı ḥażretüñe ḳıldı irsāl
Ḳılam ᶜizz-i ḥużūra vaṣf-ı aḥvāl

"(Ben) kulunu zat-ı alinize gönderdi ki yüce makamınıza durumu bildireyim."

İşitdüginde şāh oldı feraḥ-nāk
Feraḥdan ṭurdı yirinden ṭarab-nāk

Şah duyduğunda sevindi, sevinçten yerinden kalkıp coştu,

Sevincinden vezīre itdi fermān
Ki ḳarşu varsun aña ehl-i erkān

sevincinden vezire, devlet erkanı varıp karşılasın diye emretti.

Yirince eyleñüz taᶜẓīm ü tebcīl
İrişdürüñ baña ol şāhı taᶜcīl

"Gerektiği gibi saygı ve hürmet gösterin, o şahı çabucak bana getirin!"

Çü Behmen bu cevābı şehden aldı
Yüridi sürᶜatile şāha geldi

Behmen bu cevabı şahtan alınca hızla yürüyüp şah(Vamık)a geldi.

Eyitdi müjdegānı necm-i rāciᶜ
Şeref burcında oldı yine ṭāliᶜ

"Müjde" dedi. "(siz) ümitlinin yıldızı yine şeref burcunda doğdu.

Vezīri geldi şāhuñ iy şehenşāh
Ṭur imdi eyleyelüm ᶜazm-i dergāh

Ey şahlar şahı, şahın veziri geldi, artık kalk saraya gidiyoruz."

Bu sözi ᶜarż idince irdi erkān
Gelüb ol ḫān öñinde ṭutdı dīvān

Bu sözleri söyledi, devlet erkanı (da) ulaştı, gelip o hakanın önünde hazırolda durdu.

Ṭurub Vāmıḳ geyindi cüst ü çālāk
Çıḳardı itdi miḥnet cübbesin çāk

Vamık kalkıp çabucak giyindi, sıkıntı elbisesini yırttı.

Süvār itdi çıḳardı şāhı Behmen
Duᶜā vü himmet aldı cümlesinden

Behmen, şahı ata bindirip (yola) çıkardı, her (hizmeti) için dua ve iltifat aldı.

Ne ise ol zemāñda resm-i ᶜādet
İderler şāhı ol resme riᶜāyet

O zamanda merasim şekli neyise şahı o şekilde yönlendirdiler..

Bular gelmekde Ṭūs'uñ pād-şāhı
Buyurdu cemᶜ olub bindi sipāhi

Bunlar geledursun, Tūs padişahı emretti, (karşılama için) bütün asker ata bindi.

İrişdi beglerile şāh-ı devrān
Buluşdı bir arada iki sulṭān

Devrin padişahı beğlerle (vezirlerle) geldi. iki sultan bir yerde buluştu.

Görincek Şāh Vāmıḳ ᶜizzetinden
Nüzūl itdi hemān oldem atından

Şah Vamık (onu) görür görmez saygısından hemen atından indi.

Ḳomadı Merzbān Şāh didi zinhār
Süvār ol ata yine iy cihān-dār

Merzban Şah bırakmadı, "Sakın!" dedi. "Ey sultan yine atına bin!"

151a Görür şehden bu deñlü luṭf u iḥsān
Süvār oldı yine raḫşına sulṭān

Şahdan böylesine iyilik ve güzellik görüp, sultan yine atına bindi.

At üzre iki sulṭān görişüb ḫōş
Biri birini itdiler der-āġūş[265]

At üstünde iki sultan görüşüp birbirlerini kucakladılar.

Ki hergiz görmemişdi Vāmıḳ'ı şāh
Göricek didi taḥsīn bārekallāh

Şah, Vamık'ı hiç görmemişti, görünce "Bravo, barekAllāh!" dedi.

Getürdi kendü taḫtına geçürdi
Virüb ḫilᶜat yidirdi vü içirdi

Getirip kendi tahtına geçirdi, kaftan verip yedirip içirdi.

Pes andan şāh buyurdı Dilpeẕīr'i
Varuñ ᶜAẕrā'ya iltüñ ol emīri

Ondan sonra şah "Dilpezir hanımefendiyi. varıp Azra'ya götürün!" dedi.

Buyurdı Zengī'yi getürdi sulṭān
Eyitdi Vāmıḳ'a it buña fermān

Sultan, emredip Zengi'yi getirtti, Vamık'a "Buna (ne yapalım) emret!" dedi.

Ki zīrā saña çoḳ itdi ziyānı
Nekim eyledi bir bir bulsun anı

"Çünkü sana çok çektirdi, (şimdi) ne ettiyse bir bir bulsun!"

Didi Vāmıḳ çıḳarsunlar derisin
Gerekmez baña ol itüñ dirisin

Vamık, "Derisini yüzsünler, bu itin canlısı bana gerekmez." dedi.

---

[265] "dir-āġūş" şeklinde harekeli.

İşitdi Zengī anı gözi ṭoldı
Birez ağladı döndi yine güldi

Zengi onu duyunca gözü doldu, biraz ağladı, (sonra) yine güldü.

Didi Vāmıḳ ki bildüñ n'olısarsın
Neden ağlar neden yine gülersin

Vamık, "Ne olacağını öğrendin, (daha) neden ağlar, sonra ne diye gülersin?" dedi.

Sürüb Zengī türāba ᶜaczile yüz
Didi ḥikmet sözinden şāha bir söz

Zengi ezilerek yere yüz sürdü, şaha özlü öğütlerden bir söz söyledi:

Bu dehr-i dūnuñ iy şeh yoḳ vefāsı
Meger kim bir vefāya biñ cefāsı

"Ey şah bu alçak dünyanın vefası yok. Olsa olsa bir vefaya bin eziyeti (olur).

Olısar bir arada şādī vü ġam
Bu gün dügün olursa irte mātem

Sevinç ve keder bir arada olur, bugün düğün olursa ertesi gün matem.

Kimi ağlatsa evvel çarḫ-ı devvār
Kim anı güldiriser āḫir-i kār

Dönen çark kimi önce ağlatsa işin sonunda onu güldürür.

Seni iy şāh-ı ᶜālem çarḫ-ı gerdūn
Ki döne döne itmişdür diger-gūn

Ey alem şahı, dönen çark seni, döndükçe değiştirmiştir.

151b Gör evvel itdi bülbül gibi nālān
Dönüb gül gibi aḫir itdi ḫandān

Bak önce bülbül gibi inletti, sonra dönüp gül gibi güldürdü.

Kim evvel ben daḫı ağladum iy şāh
Umarın ṣoñra gülmek vire Allāh

(Ve) ey şah ben de önce ağladım, umarım Allāh sonra güldürür."

Melik Vāmıḳ bu sözden aldı ḥiṣṣe
Ki gitdi ḳalmadı cānında ġuṣṣa

Melik Vamık bu sözden ders aldı, canında elem kalmadı.

Bu şādīden güneş gibi feraḥ-şād
Oluban eyledi Zengī'yi āzād

Bu sevinçten güneş gibi açıldı, Zengi'yi serbest bıraktı.

Ḥiṣārın itdi yine aña inᶜām
Yanınca eyledi çok luṭf u ikrām

Kalesini yine ona verdi, ilaveten iyilik ve bağışta bulundu.

Gelüb şāh-ı cihānuñ pāyın öpdi
Ḥarāma tevbe idüb döndi gitdi

(Zengi) gelip cihan padişahının ayağını öptü, harama tövbe edip dönüp gitti.

Duᶜā idüb yir öpdi gitdi Zengī
Yirine ṣaġ u sālim yitdi Zengī

Zengi dua edip yeri öptü, yerine sağ salim ulaştı.

Niçe gün ḳaldı Ṭūs şehrinde Vāmıḳ
Çıḳup gitmege bulmadı aralıḳ

Vamık Tūs şehrinde çok kaldı, çıkıp gitmek için fırsat bulamadı.

Egerçi dün ü gün ᶜişretde idi
Ṣafā vü ẕevḳile ṣoḥbetde idi

Gerçi gece gündüz eğlencede, zevk ü safada, sohbetteydi.

Ḫaber gönderdi bir gün şāha ᶜAẕrā
Çağırdub Behmen'i yanına tenhā

Azra, bir gün Behmen'i yanına çağırıp şaha haber gönderdi.

Eyitdi Behmen'e ol ehl-i ᶜizzet
Niçe bir olalum bu şāha s̱ıḳlet

O saygın (Azra), Behmen'e (Vamık'a söyle), "Daha ne kadar şaha yük olacağız?" dedi.

Yıla yaḳlaşdı kim bu yirde ḳalduḳ
Gidelüm bunlara yiter yük olduḳ

"Burada neredeyse bir yıldır kalıyoruz, yük olduğumuz yeter, (artık) gidelim.

Varalum bizüm ile iy şehenşāh
Yaḫūd Çīn iline irgürelüm rāh

Ey şahlar şahı (ya) bizim ile (Gazni'ye) varalım veya Çin'e yollanalım."

Çü Vāmıḳ oldı bu sözlerden āgāh
Benüm daḫı murādum oldur iy māh

Bu sözler Vamık'a ulaşınca "Ey ay (gibi güzel) benim arzumda öyledir."

Buyurdı Behmen'e Vāmıḳ ki iy yār
İcāzet iste yola gitmege var

Behmen'e "Ey dost, var gitmemiz için izin iste!" dedi.

152a Gelüb Behmen yir öpdi Merzbān'a
Didi iy ḫusrev-i devr-i zemāne

Behmen Mezrban'a gelip yer öptü, "Ey için-de bulunduğumuz dönemin padişahı!" dedi

Melik Vāmıḳ duᶜā idüb ḥavālet
Diler gitmege sulṭāndan icāzet

"Melik Vamık dua edip gitmek için (siz) sultandan izin istiyor.

Çoġ itdük şāh-ı devrāna ṣudāᶜı
Buyursunlar idelüm elvidāᶜı

Devrin şahının başını çok ağırttık, emretsinler vedalaşalım (diyor).

İcāzetden budur maḳṣūd-ı ġālib
Ṣıla olmışdurur ol şāha vācib

İzin istemekten asıl emel şudur: Şaha vata-nına dönmek vacip olmuştur.

Pes on yıldur çeker ġurbetde miḥnet
Velīkin vālideyne oldı ḥasret

On yıldır gurbette sıkıntı çekti ana-baba-ya hasret kaldı.

Umar sizden ṣafā-yı himmetile
Yirine gönderesiz ᶜizzetile

gönüllü destekleyip onu yüceliğiniz(e yara-şır şekil)de yerine göndermenizi bekler."

İşitdüginde sulṭān oldı derhem
Mübārek ḫāṭırına geldi verhem

Sultan duyduğunda üzüldü. mübarek gönlüne burukluk geldi.

Baş egdi aldı deryā-yı taḥayyür
Bu resme eyledi āḫir tefekkür

Baş eğip hayret denizine daldı, bu şekilde düşünüp sonunda

Eyitdi Behmen'e var şāha söyle
Kerem luṭf eyle göñlin rāżī eyle

"Behmen'e, var şaha söyle, cömertlik ve iyilikle gönlünü razı et!" dedi.

Mürüvvet eylesün şāh-ı cihāngīr
Dügün içün idem bir özge tedbīr

"Cihan şahı mertlik etsin (evet desin), dü-ğün için görülmemiş bir hazırlık yapayım.

Taḥammül eylesün bir ḳac aya dek
Yapam üc şāhiçün üc ᶜālī gerdek

Birkaç aya kadar sabretsin, üç şah için üç güzel gelin odası yapayım.

İdem şāhāne tertībin müretteb
Müzeyyen hem münaḳḳaş hem müẕehheb

Şahlara yakışır şekilde yerli yerince süslü, nakışlı ve yaldızlı düzenliyeyim.

Birinde Şāh Vāmıķ ṭuta mesken Birinde Dilpeẕīriyile Behmen	*Birinde Şah Vamık, birinde Dilpezir ile Behmen kalsın.*
Birinde Lâhicānile Perīzād Üçi üc yirde ola ḫurrem u şād	*Üçüncüsünde de Lahican ile Perizad (kalır). Üçü üç yerde şad ve mutlu olsun!*
İdem üc şehr-yārı bunda daᶜvet İdem her birine biñ dürlü ḫidmet	*Üç şahı buraya davet edip her birine bin türlü hizmet edeyim.*
152b Ki evvel bunda daᶜvet ola Ṭaymūs Ķulı ķurbānıdur anuñ şeh-i Ṭūs	*Önce Taymūs'u davet edeyim, Tūs şahı onun kulu kurbanıdır.*
İkincisi Melik Şāh Gāznī şāhı Güzeller şāhı ᶜAẕrā'nuñ penāhı	*İkincisi güzeller şahı Azra'nın sığınağı (babası) Gazni şahı Melik Şah.*
Üçünci Naḫcüvān'dan gelsün Arslan Birike biraraya üc ulu ḫān	*Üçüncüsü Nahcüvan'dan gelecek olan Arslan. Üç ulu han biraraya toplansın!*
Melik Vāmıķ iderse buña inkār Elümüzden ne gelür çār u nāçār	*Melik Vamık bunu reddederse elimizden ne gelir? İster istemez*
İcāzetdür ṭoyum olsun ṭoķ olsun Degüldür baġlu yolı açuķ olsun	*müsaade onundur,'toyum olsun tok olsun' (demişler),durduramayız, yolu açık olsun!"*
Çü şahuñ sözlerini aldı Behmen Duᶜālar itdi şāha geldi Behmen	*Behmen şahın sözlerini dinledi, dualar edip şah (Vamık)a geldi.*
Görüb işitdügini itdi taķrīr Budur maķṣūdı şāhuñ iy cihāngīr	*"Ey yiğit şahın isteği şudur:" (deyip) görüp işittiklerini anlattı.*
Görüb maᶜķūl eyitdi Şāh Vāmıķ Ķabūl itdüm müvecceh hem muvāfıķ	*Şah Vamık akla yatkın bulup, "Kabul ettim yerinde ve uygundur." dedi.*
Buyurdı Merzbān Şāh geldi üstāḍ K'uralar bir mübārek demde bünyād	*Merzban Şah kutlu bir saatte başlamak için uzman (astrolog)u emretti..*
Sehel müddet içinde oldı ābād Gelüb begler iderler āferīn-bād	*Az müddet içinde (her şey) tamamlandı, beğler gelip beğendiler.*
Buyurdı cemᶜ ola yegāne[266] begler Firāset ṣāḥibi ferzāne begler	*Değerce eşsiz beğlerin, ileri görüşlü bilgin kişilerin toplanmasını emretti.*
Ṣalalar ol iki bünyāda pertev Müşerref ola cennet gibi ol ev	*"O iki temele ışık salsınlar, o ev cennet gibi şereflensin" (diye).*
Dirildi ol maķāma ehl-i ᶜişret İderler Vāmıķ'ı ol bezme daᶜvet	*Eğlenceciler oraya toplanıp Vamık'ı o meclise davet ederler.*

[266] "yigāne" şeklinde harekeli.

Gelincek ḳarşuladı cümle begler
Ḳamusı üstine gevher şaçarlar

(Vamık) gelince bütün beğler karşıladı, hepsi üstüne cevher saçtılar.

Tekellüf eyledi sulṭān aña taḫt
Didi lāyıḳdurur benden saña taḫt

Sultan, ona tahtı teklif edip "Benden çok sana yakışır." dedi.

153a Edeb itdi riᶜāyet geçmedi şāh
Ḥayānuñ perdesini açmadı şāh

Şah görgü kurallarına uyarak, utanma perdesini yırtmadı (ve) tahta geçmedi.

Çoḳ itdi Merzbān ibrām u iḳdām
Getürdi yanına şāhı serencām

Merzban çok ısrar edip üzerine düştü, sonunda şahı yanına oturttu.

Ki bir taḫta oturdı iki sulṭān
Duᶜālar itdi meclis ehli yeksān

Bir tahta iki sultan oturduğu için meclistekiler birlikte dualar ettiler.

Buyurdı şāh çekildi nüzl ü niᶜmet
Müretteb oldı tertīb üzre ṣoḥbet

Şah emretti, özel yemeklerle donattılar,yerli yerince (protokol) yemeği verildi.

Cihān içre ne deñlü varise aş
Ḳamusı geldi anda iy ḳarındaş

Ey kardeş, dünyada ne kadar yemek varsa hepsi oraya geldi.

Yinildi vü içildi cām u bāde
Gidüb ğam oldı ḫāṭırlar güşāde

(Yemekler) yenildi, şarap içildi, üzüntü bitip gönüller şen oldu.

Alub altun eyāğı[267] sīm-gün dest
Yürütdi ehl-i bezme sāḳī peyvest

Altın kadehi beyaz elli saki alıp meclistekilere ardarda dolaştırdı.

Ki ḥadden aşa Vāmıḳ oldı ferḥān
Açıldı ğonçeyiken oldı ḫandān

Vamık haddinden fazla keyiflendi, gonca iken açılıp (gül gibi) güldü.

Ziyāde Merzbān Şāh daḫı dil-şād
Olub olmışdı cümle ğuṣṣadan şād

Merzban Şah (da) çok sevindi, bütün elemlerden (kurtulmuş) neşelenmişti.

Didi şāh Vāmıḳ'a iy pūr-i Ṭaymūs
Senüñdür taḫt u tāc kişver-i Ṭūs

Vamık'a "Ey Taymūs'un oğlu dedi. Taht, taç ve Tūs ülkesi senindir."

İcāzet buyuruñ tedbīr idelüm
Dügün eylemege el bir idelüm

"İzin verin hazırlanalım, düğün için elbirliği edelim.

Ṣalalum her şehenşāha bir ādem
Geleler şehr-i Ṭūs'a şād u ḫurrem

Tūs şehrine sevinçle gelmeleri için şahlar şahı (Taymūs'a) adam gönderelim,

Velīkin Lāhicānile Perīzād
Perīlerdür degüldür ādemī zād

fakat Lahican ve Perizad insan değil peridir,

Ne yirde isteyelüm anları biz
Nedür tedbīr buyuruñ anlara siz

biz onları nerede arayalım, onun için ne çare buyurursunuz?"

---

[267] Kelime "ayağı"şeklinde yazılmış. Kelimenin Türkçe olduğu kabul edilirse anlam değişmez fakat vezin açısından zihaf yapmak icap eder.

Didi Vāmıḳ budur tedbīr-i rūşen
Kim evvel vara şehr-i Çīn'e Behmen

Vamık "En iyi yol şudur: Behmen önce Çin şehrine varsın.

153b Yolı üzre anuñ bir ᶜayn-ı cārī
Ki luṭfından yaratmış anı Bārī

Onun yolu üzerinde bir çeşme (vardır ki) Allāh onu tabii olarak yaratmıştır.

Giderken Behmen uğraya bıñara
Gelür her dem perīler ol diyāra

Behmen giderken çeşmeye uğrasın, periler her zaman oraya gelir.

Bula anları yāḫūd bile aḫbār
İde bu cānibi andan ḫaberdār

Lahican ve Perizad'ı bulsun veya haber göndersin, bizi de haberdar etsin.

Ṣalalum Ġaznī'ye ulu vezīri
Ki varsun Naḫcüvān'a daḫı biri

Gazni'ye baş veziri gönderelim. bir kişi de Nahcüvan'a gitsin.

Olur bunlar gelince ḫayli müddet
Görilsün bunda olan bāḳī ḫidmet

Bunlar gelinceye kadar bir hayli zaman geçer. Burada da diğer işler görülür."

Müvecceh gördi bu tedbīri sulṭān
Ḳabūl itdi begendi ehl-i erkān

Sultan bu çareyi uygun buldu, devlet büyükleri (de) kabul edip beğendi.

Ḳoşuldı Behmen'e bir niçe yoldaş
Ḳamusı ehl-i dil her hāle ḥāldeş

Hepsi gönül ehli, dert ortağı olan bir çok kişi Behmen'e yoldaş oldu.

Gelüb yüz sürdi şāhuñ işigine
Revān oldı mübārek demde Çīn'e

(Behmen) gelip şahın eşiğine yüz sürdü, mübarek bir saatte Çin'e doğru yola düştü.

Bu cānibden yine buyurdı sulṭān
Gelüb cemᶜ oldılar düstūr-ı devrān

Bu tarafta sultan yine emretti, dönemin vezirleri gelip toplandılar.

Vezīrüñ ikisine iki ḫilᶜat
Virüb yoldaş iderler yümn [ü] himmet

Vezirin ikisine iki elbise verip uğurlarlar.

Ulusı Ġaznī'ye oldı revāne
Kiçisi gitdi mīr-i Naḫcüvān'a

(Vezirin) büyüğü Gazni'ye küçüğü Nahcüvan'a gitti.

Dün ü gün yortum idüb gitdi Behmen
İrişdi ol bıñara elli günden

Behmen gece gündüz hızla gidip elli günde o çeşmeye vardı.

Görür Behmen ki ol ḥavżuñ bıñarı
Ṣuyı ṣāfī yaşarmış sebze-zārı

Behmen, o suyu berrak havuzun etrafının yeşermiş olduğunu görür.

Yorulmışdı yoşumışdı ṭavarlar
Buyurdı Behmen ol yirde ḳonarlar

Sürüler yorgun argın (yatıyor)du. Behmen'in emriyle orada konakladılar.

Didi vācib sefer üzre müsāfir
Ola menzilde bir ḳac gün mücāvir

Yolculuk sırasında yolcunun gittiği yerde birkaç gün komşu olması vacip(gerekli)dir.

154a Ḥużūra vardı ol gün anda Behmen
Ḫaberdār olmağiçün Lāhicān'dan

Behmen o gün orada Lahican'dan haber almak için dinlendi.

BEHMEN VĀMIḲ'UÑ BĀBĀSI ṬAYMŪS(I) ŞĀH[I] SŪRA DAᶜVET EYLEMEGE GİDERKEN LĀHİCĀNLA PERİZĀD(Ā)DAN ḪABER ALUB VĀMIḲ'A BİLDÜRDÜGİDÜR

(Behmen'in, Vāmık'ın Babası Taymūs Şāh'ı Düğüne Davet Etmeye Giderken Lāhicān ve Perīzād'dan Haber Alıp Vāmık'a Bildirmesi)

Bu fikrile yaturken bunda Behmen
Gürüldi ḳopdı nāgāh gök yüzinden

Behmen bu düşüncelerle yatarken ansızın gökyüzünde gürültü koptu.

Ḥevādan bir ulu bīgāne leşker
İnerler Behmen'e ḳarşu ḳonarlar

Havadan bir büyük yabancı asker topluluğu inip Behmen'in karşısına kondular.

Naẓar eyledi Behmen gördi bunlar
Benī Ādem degül cümle perīler

Behmen bakınca bunların insan değil peri olduğunu gördü.

Arasından birisi bu çerīnüñ
Meger kim ulusı imiş perīnüñ

Perilerin lideri olan biri askerin arasından

Yitişdi Behmen'e ḳıldı duᶜāyı
İderler birbiriyle merḥabāyı

Behmen'e ulaşıp dua etti. Birbirleriyle merhabalaştılar.

Ṣorub Behmen didi iy ehl-i ᶜizzet
ᶜUğurile ne yire ᶜazm-i niyyet

Behmen sorup "Ey yüce kişi" dedi. Uğurlar olsun, nereye gitmeye niyetlisiniz?

Eyitdi kūh-ı Ḳaf'dan ṭoġrı geldük
Biḥamdillāh ki geldük size irdük

"Doğruca Kaf dağından geliyoruz, şükür ki sizinle karşılaştık." dedi.

Didiler Lāhicānile Perīzād
Yıl oldı bendden olmadılar āzād

"Lahican ile Perizad hapiste kalalı bir yıl oldu." dediler.

Ki şehden ayrılalı Lāhicān'ı
Perīzādile bir dīv ṭutdı ānı

"Şöyle ki, şahtan ayrıldıktan sonra Lahican ile Perizad'ı bir dev yakaladı.

Melik Vāmıḳ bu yaña ḫurrem u şād
Muḳayyed Lāhicānile Perīzād

Melik Vamık bu tarafta şen şakrak, (diğer tarafta) Lahican ve Perizad zincirli."

Didi Behmen nedür ol derde dermān
Didi Vāmıḳ'dan olur luṭf u iḥsān

Behmen, "O derdin çaresi nedir?" dedi. "Ne olursa Vamık'tan olur." diye cevap verdi.

İderler Behmen'e şol deñlü ibrām
Varalum Vāmıḳ'a olmadın aḫşam

"Akşam olmadan Vamık'a ulaşalım." diye ısrar ettiler.

154b Bilürsin sen anuñ nāzük mizācın
Kerem ḳıl eyle bu derdüñ ᶜilācın

"Onun (Vamık'ın) ince yaradılışını sen bilirsin, bu derdin ilacını bağışla.

Getürelüm üşenme çin seḥer-gāh
Seni ṣaġ u selāmet inşā'allāh

Endişe etme seni yine sağ salim inşallāh sabah erkenden getiririz."

Şu deñlü itdiler iḳdām u ibrām
Nice itsün oldı behmen bunlara rāh

O kadar gayret sarfedip ısrar ettiler ki Behmen ne yapsın bunların dediğini yaptı.

Alurlar Behmen'i bir bārgāha
Hemān perrān olurlar ṭoġrı şāha

Behmen'i bir çadıra alıp hemen şaha doğru kanatlandılar.

Ki daḫı ötmedin dünüñ ḫorosı
İrişdi buldı bunlar şehr-i Ṭūs'ı

Daha gecenin horozu ötmeden bunlar ulaşıp Tūs şehrini buldular.

Yaturdı uyḳuda ol şāh-ı ᶜāşıḳ
Didiler geldi Behmen ṭurdı Vāmıḳ

Aşıkların şahı Vamık yatmış uyuyordu, "Behmen geldi." dediler, kalktı.

Ḫayır mı iy bürāder yoḫsa şerdür
Ki giceyle gelen ḳara ḫaberdür

"Ey kardeş hayır mı şer mi? Çünkü gece vakti gelen kara haberdir."

Didi Behmen ḫayırdur inşā'allāh
Ḫaber var Lāhicān'dan iy şehenşāh

Behmen, "Hayırdır inşAllāh dedi. Ey şahlar şahı Lahican'dan haber var." dedi.

Ṭutulmış Lāhicānile Perīzād
Umarlar ḥażretüñden ola imdād

"Lahican ile Perizad yakalanmış, zat-ı alinizden yardım bekliyorlar.

ᶜAdūsı varimiş bir dīv-i ḫ⟨^{v}⟩ün-ḫ^{v}ār
Ol iki cānı itmişdür giriftār

Kan içen bir düşmanı varmış, o iki canı esir etmiş.

Dinürmiş Ġund-i dīv ol nā-bekāra
Düşürmiş ġāfil anları şikāra

O hayırsıza Dev Gund[i] denirmiş, onları gafil avlamış."

İşitdüginde Vāmıḳ oldı derhem
Gözinden aḳdı yaşlar yirine dem

Vamık işittiğinde incindi, gözünden yaş yerine kan akıttı.

Didi Vāmıḳ ne yirdedür mekānı
Varıncaḳ ḳanda bulurın ben anı

Vamık, "Nerede bulunuyormuş?" dedi. "Gidince ben onu nerede bulurum?"

Didiler kūh-ı Ḳāf'da bir dere var
Derenüñ orta yiri bir ulu ġār

"Kaf dağında bir dere, derenin ortasında büyük bir mağara var." dediler.

Maḳām itmiş anı bir dīv-i bed-kīş
Dün ü gün anda yatur ol bed-endīş

"Dinsiz, kötü düşünceli dev orayı mekan tutmuş, gece gündüz orada yatıyor."

155a Buyurdı Behmen'e şeh ṭurma iy yār
Varub Çīn şehrini eyle ḫaberdār

Şah, Behmen'e "Ey dost (sen) durma, Çin şehrine varıp haber ver!" dedi.

Ḫaber vir vālideyni daᶜvet eyle
Gelince anlara ḫōş ḫidmet eyle

"Haber ver, anne ve babanı davet et, gelinceye kadar onlara güzel davran!

Ḫudā yārī ḳılursa Lāhicān'ı
Ḫalās idem Perīzādile anı

(Ben de) Allāh yardım ederse Lahican ve Perizad'ı kurtarayım."

Şehenşāha duᶜālar itdi Behmen
Perīlerle yolına gitdi Behmen

Behmen, şahlar şahına dualar etti, Perilerle yoluna gitti.

İrişdi çin seḥerden leşkerine
Revān oldılar andan yollarına

Sabah erkenden askerine ulaştı. Oradan yollarına devam ettiler.

VÂMIḲ KÛH-I ḲAF'A VARUB (LÂHİCÂNİLE PERÎZÂD'I) DÎV GUNDÎ-NÂM ᶜİFRÎTİ HELÂK İDÜB LÂHİCÂNİLE PERÎZÂDI ḲURTARDIĠIDUR

(Vâmık'ın Kaf Dağına Varıp Dev Gundî İsimli Şeytanı Öldürüp Lâhicân ile Perîzâd'ı Kurtarması)

Bu cânibden ṭurub sulṭân-ı ᶜâşıḳ
Yarağın gördi kendüye muvâfıḳ

Bu taraftan aşıkların şahı kalkıp kendine göre hazırlık yaptı.

Hemân geydi şehenşâh âlet-i ceng
Ki ol dîv cengine eyledi âheng

Şahlar şahı derhal savaş silahlarını kuşanıp devle çarpışma havasına girdi.

Buyurdı perîler şâhı getürdi
O dîvüñ olduġı ṭaġa getürdi[268]

Emretti, periler, şahı o devin olduğu dağa getirdiler.

Şehenşâh gördi bir vâdî sehem-nâk[269]
Ne ot var ne aġac ne ḫâr u ḫâşâk

Şahlar şahı baktı ki, korkunç bir vadi. Ne ot var, ne ağaç, ne çerçöp.

Ṭaşı ḳabḳara seng-i ḫâredür heb
İçi ṭobṭolu mâr u mûr u ᶜaḳreb

Taşı simsiyah, hep sert granit taşı, içi yılan karınca ve akrep dolu.

Ḳoḳusı mühmel ü çirkin hevâsı
Hevâ görmezdi yoġıdı feżâsı

Bakımsızlık kokuyordu ve göğü olmadığı, havalanmadığı için kötü havalıydı.

Şu resme gündüzin oda yanardı
Ne ḳolan yügürür ne ḳuş ḳonardı

Gündüzün öyle yanardı ki ne yaban eşeği yürür, ne kuş konardı.

Çıḳardı ıssısından göklere dûd
Cehennem aña nisbet żerrece od

Sıcaktan dumanı göklere çıkardı, cehennem ona göre kıvılcım (sayılır)dı.

155b Gice olsa olurdı şol ḳadar serd
Ṣanasın kim yaġardı berfile berd

Geceleri öyle sertti ki sanki karla birlikte soğuk yağardı.

Perîler ol sebebden çâr u nâçâr
Ẓafer bulmazlaridi aña her bâr

Bu sebeple periler çaresiz(diler), her defasında ona üstünlük sağlıyamazdılar.

Didiler şehr-yâra iy şehenşâh
Bu vâdide olur ol dîv-i gümrâh

Sultana "Ey şahlar şahı, o azgın dev bu vadidedir." dediler.

Olur bu yirde ol kelb-i cehennem
Yidügi mâr u mûr u içdügi sem

"O cehennem köpeği burada yaşar, yediği yılan ve karınca, içtiği zehirdir."

Gice olınca Vâmıḳ itdi ârâm
Ṭolındı gün uruldu nevbet-i şâm

Vamık gece oluncaya kadar dinlendi, güneş kızardı, akşamın (gitme) nöbeti çaldı.

Ṭurub âbdest alub ṭurdı namâza
Yüz urub ḫâke başladı niyâza

Kalkıp abdest alıp namaza durdu, yere secde edip yalvarmaya başladı.

Yüzin yirlere sürdi dökdi yaşı
Ṣuladı ol arayı gözi yaşı

Yüzünü yerlere sürüp yaş döktü, o çevreyi gözlerinin yaşı suladı.

---

[268] Bu ikinci "getürdi" kelimesi yerine "yetürdi" olsa kafiye doğru ve anlam daha uygun olurdu.

[269] "sehm-nâk" kelimesi vezne göre telaffuz edilmiş.

Tażarruᶜlar ḳılub ḳıldı enīni
Gözinüñ yaşı ṭoldurdı zemīni

Yalvarıp inledi, gözyaşları yeri doldurdu.

Dil ü cāndan añub Yezdān-ı Pāki
Eliyle başına çün ḳoydı ḫāki

Can u gönülden Hazreti Allāh'ı zikredip eliyle başına toprak koydu.

Didi ḳalmışlara ḳuvvet viren Ḥaḳ
Ḳavī olmayana ḳudret viren Ḥaḳ

"(Ey) düşkünlere kuvvet, güçsüzlere güç veren Allāh!" dedi.

İlāhī ben ḥaḳīri eyle manṣūr
Ki görem düşmenümi ḫor[270] u maḳhūr

"Allāh'ım ben zavallıyı üstün kıl ki düşmanımı küçük ve aşağılanmış göreyim."

Bu resme ağlayuraḳ merd-i meydān
Yüzin yirden götürdi şāh-ı devrān

Zamanın padişahı yiğit (Vamık), bu şekilde ağlıyarak, yüzünü yerden kaldırdı.

Diledi kim[271] yüriye vādīye şāh
Perīler didiler kim iy şehenşāh

Şah vadiye yürümek istedi. Periler "Ey şahlar şahı!" dediler.

Velīkin bunda bir müşkil var iy şāh
Girilmez bu dereye gāh bī-gāh

"Her şeye rağmen burada bir problem var; bu dereye her zaman girilmez.

Düşer bu vādīye gündüzin āteş
Yanar ḳum u ḳayır ḳaynar ḳızar ṭaş

Bu vadiye günzüdün ateş düşer, kum yanar, çakıl kaynar ve taş kızar.

156a Yılanı ḳatı çoḳdur ᶜaḳrebi bol
Eser bād-ı semūm virmez saña yol

Yılanı çok fazladır, akrebi boldur, sıcak sam yeli eser, sana yol vermez.

Didi şāh eydelüm Allāh oñara
Ümīẕüm var bulam bu derde çāre

Şah, "Allāh iyi etsin, diyelim bu derde çare bulacağıma ümidim var." dedi.

Bugün cān u göñülden olmazın şād
Gelince Lāhicānile Perīzād

"Bugün Lahican ile Perizad gelinceye kadar can u gönülden (yatıp) rahat ol(a)mam."

Ġam u ġuṣṣa uşub göñlini aldı
Mübārek gözlerine uyḫu geldi

Keder ve elem uçup gönlünü rahatlattı, mübarek gözlerine uyku geldi.

Uyudı rāḥat oldı ol gice şāh
Uyandı ṣubḥ-ı ṣādıḳdan seḥer-gāh

Şah o gece uyuyup dinlendi, seher vakti subh-ı sadıktan itibaren uyandı.

Ṣabāḥ oldı yirinden ṭurdı Vāmıḳ
Yüzini yire sürdi yine Vāmıḳ

Sabah olunca Vamık yerinden kalktı, secde etti.

Varidi Vāmıḳ'uñ tiryāk-ı ekber
Ezüben gevdesine sürdi yekser[272]

Vamık'ın panzehiri vardı, ezerek bütün gövdesine sürdü.

Geyindi ālet-i ḥarbi temāmet
Ṭaleb eyledi Ḥaḳ'dan istiᶜānet

Bütün silahlarını kuşandı, Allāh'tan yardım diledi.

---

[270] "ḫor" şeklinde yazılmış.
[271] "Diledi" ve "kim" kelimeleri bitişik yazılmış.
[272] "yikser" şeklinde harekeli.

Ḳuşandı biline tīg-i felārek
Didi yā Rabb[ī] sen eyle mübārek

Beline kılıç kuşanıp "Ya Rabbi, sen mübarek kıl!" dedi.

Kemānı ḳolına aldı ele tīr
Yüridi vādīye şāh-ı cihāngīr

Yayı koluna takıp oku eline aldı. Cihan zapteden şah vadiye doğru yürüdü.

Birezden ḳızdı vādī ḳaynadı mūr
Yüridi mār u ʿaḳreb eyledi zūr

Biraz sonra vadi fena ısındı, karınca kaynaştı, yılan süründü, akrep baskın etti.

Üşerler her ṭarafdan şehr-yāra
Muḳayyed olmadı şeh mūra māra

Her taraftan şaha üşüşürler, şah karıncaya, yılana (v.s.) aldırmadı.

Egerçi kim üşerdi şāha bunlar
Ḳırardı bunları tiryāḳ-ı ekber

Her ne kadar bunlar şaha saldırsa da (süründüğü) panzehir bunları öldürmekteydi.

Yitişdi bāb-ı ğāra şāh-ı devrān
Temāşā itdi bir dem ḳıldı seyrān

Devrin padişahı mağaranın kapısına ulaştı, biraz durup gözetledi.

İlerü vardı gördi bir mağāra
İçinden od çıḳardı āş-kāra

İlerleyip mağarayı gördü, içinden dışarıya ateş çıkıyordu.

156b İder semʿine bir ün key ṣaḳın key
Dilersin kim idesin dīvi der-pey

Kulağına, "Eğer devin peşindeysen çok dikkatli ol" diye bir ses geldi.

Eger furṣat bulursañ aña zinhār
Hemān bir kerre çalğıl çalma tekrār

"Eğer fırsat bulursan bir kere vur, ikinciyi sakın vurma!

İki kerre çalıcaḳ dirilür dīv
İdemezsin anuñla ṣoñra sen rīv

İki kere vurursan dev dirilir artık onu oyuna getiremezsin."

Naẓar ḳıldı mağāra içre sulṭān
Göricek ol laʿīni ḳaldı ḥayrān

Sultan mağara içine baktı, o lanetliyi görünce şaşırdı.

Uyuridi meger kim dīv-i gümrāh
Murādınca temāşā eyledi şāh

Meğer azgın dev uyumaktaymış, şah onu enine boyuna süzdü.

Ne gördi gördi bir kelb-i cehennem
Başı arslana beñzer desti ādem

Ne görsün bir cehennem köpeği, başı arslana elleri insana benzer.

Teni ḳaplana beñzer pāyıdur ḫar
Ṣanasın ḳuyruğı bir ulu ejder

Bedeni kaplana ayakları eşeğe benzer, kuyruğunu ejderha sanırsın.

Diledi kim[273] uyandura anı şāh
Urub bir naʿre Vāmıḳ didi Allāh

Şah onu uyandırmak istedi. Vamık, "Allāh" diye bir nara attı.

Bu naʿre semʿine irişdi fī'l-ḥāl
Yıḳıldı ṣandı ğārı dīv-i bed-ḥāl

Bu nara anında (devin) kulağına ulaştı. Kötü dev mağarayı yıkıldı sandı.

[273] "Diledi" ve "kim" kelimeleri bitişik.

Beliñleyü uyandı uyḳusından
Kim āteşler çıḳardı her gözinden

Korku ile uykusundan sıçradı, gözlerinden-ateşler saçtı.

Temām almamışidi uyḳusını
Uyandı aldı ādem ḳoḳusını

Uykusunu tam alamamıştı, uyandı insan kokusu aldı.

Görür bir ādemi ḳarşuda bī-bāk
Muḳābil kendüsine cüst ü çālāk

Karşısında korkusuz duran bir insan görüp çabucak

Yirinden ṭurdı derḥāl Dīv Ġundī
Yüridi Vāmıḳ'a ḳarşu yükindi

Dev Gundi yerinden kalktı, Vamık'a karşı yürüyüp eğildi.

Eline aldı bir mermer ᶜamūdı
Ṣaçardı ġıjġırub ağzından odı

Eline bir mermer sütun aldı, haykırarak ağzından ateş saçmaktaydı.

Yüridi Vāmıḳ'a ol dīv-i gümrāh
Yirinde ṭurdı muḥkem gitmedi şāh

O azgın dev Vamık'ın üstüne yürüdü, şah kaçmadı, yerinde sıkı durdu.

157a Ḥavāle eyledi gürz-i girānı
Irıldı Vāmıḳ altından nihānī

Ağır topuzu salladı, Vamık eğilip gizlenerek savuşturdu..

Atalardan bu söz dāyim meṣeldür
Kim erlik on u ṭoḳuzı ḥīledür

Atalarımız 'Erliğin onda dokuzu hiledir' demiştir.

Şu resme urdı ḍarbı yire ol ḫar
Gömüldi nıṣfına dek yire mermer

O eşek, darbeyi yere öyle vurdu ki mermer (sütun) yarısına kadar yere gömüldü.

ᶜAmūduñ ḍarbı irdi çünki ḫāke
Żarar irişmedi ol cism-i pāke

Sütunun darbesi yere değdiği için o soylu kişiye bir zarar gelmedi.

Toza ġarḳ oldı ġāruñ içi yeksān
Görinmezdi dīvüñ gözine insān

Mağaranın her tarafı tozla doldu. Devin gözü (artık) insanı görmemekteydi.

Didi iy derdmend bīçāre ādem
Yat imdi bu ᶜamūd altında bir dem

(Öldürdü sandı) "Ey çaresiz zavallı insan, şimdi bu sütunun altında biraz yat!" dedi.

İşitdi nerrenüñ gümrendügin şāh
Münācāt eyledi Ḥaḳḳ'a şehenşāh

Şah çirkin (dev)in homurdandığını duydu. Allāh'a yalvardı.

Yüzin ḫāke sürüb didi ilāhī
Muẓaffer eyle nuṣret vir ilāhī

Yüzünü toprağa sürüp "Allāh'ım üstün kıl, zafer ver!" dedi.

ᶜİnāyet irse senden bir gedāya
Ki ḳorḳmaz ḳarşu varur ejdehāya

"Senden bir dilenciye yardım ulaşırsa korkmaz, ejderhanın (da) karşısına çıkar."

Didi vü aldı ele tīġ-i Hindī
Ṣıġadı ḳollını Haḳḳ'a ṣığındı

dedi ve eline Hind kılıcını aldı, kolunu sıvayıp Allāh'a sığındı.

Ḳılafından çeküben itdi ᶜuryān
Yürüdi ol laᶜīn üstine sulṭān

Şah (kılıcı) kınından çekip yalın kılıç o lanetlenmişin üzerine yürüdü.

Dil ü cāndan didi bir kerre Allāh Yetişdi şöyle çaldı ḫışmile şāh	*Can u gönülden bir kerre "Allāh" dedi. Şah yetişip öfkeyle öyle bir vurdu (ki)*
Miyānından urub bir tīġ-i Hindī Ṣanasın kim[274] ḥarīre irdi ṣındı[275]	*Hint kılıcı (devi) belinden biçti, sanki ipeğe makas değdi.*
Ḳılıc şol resme urdı dīve yara Nitekim tīz bıcaḳ tāze ḫıyāra	*Kılıç keskin bıçağın hıyarı kesmesi gibi devi yaraladı.*
Çağırdı Dīv Ġundī āferīn-bād Eriseñ ancaḳ olur ādemī zād	*Dev Gundi "aferin" diye seslendi." İnsanoğlu yiğitlik ancak (bu kadar) olur.*
157b Ḳoluña ḳuvvet olsun tīġiñi al Belā çekdürme baña bir daḫı çal	*Koluna kuvvet, kılıcını al, bana acı çektirme bir daha vur!"*
Melik güldi didi iy dīv-i aḥmaḳ Hemāñ bir kez çalarlar dīvi ancaḳ	*Melik güldü, "Aptal dev, deve sadece bir kez vurulur." dedi.*
Yıḳıldı Dīv Ġundī virdi cānı Ṣanasın yoġidi evvelde cānı	*Dev Gundi yıkılıp öldü. Sanki hiç yaşamamıştı.*
Şeh-i devrān yüridi ġāra girdi Perīler şāhını bendile gördi	*Devrin padişahı yürüyüp mağaraya girdi, perilerin şahını bağlı gördü.*
İkisinüñ daḫı boynında zencīr Ki zencīre çekilmiş iki naḫcīr	*İkisi de boyunlarından bağlı av gibi zincire vurulmuştu.*
Melik bunları bendden itdi āzād Hemān-dem Lāhicānile Perīzād	*Melik bunları zincirden kurtardı. Aynı anda Lahican ile Perizad*
Gelüb şāh ayağına ḳodılar baş İderler āferīn taḥsīn u şābāş[276]	*gelip şahın ayağına baş koydular, alkışlayıp tezaurat eder ve beğenirler.*
Perīzād'uñ ṭutulmışdı zübānı Bu dīv siḥrile bağlamışdı anı	*Perizad'ın dili tutulmuştu, dev sihirle onu bağlamıştı.*
Eyitdi Lāhicān iy şāh-ı ʿāḳıl Ṭılısmı vardur anuñ eyle bāṭıl	*Lahican "Ey akıllı padişah!" dedi. "Onun tılsımı vardır, onu boz!" dedi.*
Ṭılısmı bāṭıl olmayınca olmaz Perīzād şöyle ḳalur nuṭḳa gelmez	*"Tılsım bozulmayınca Perizad bu şekilde kalır, konuşamaz.*
Didi ḳanda olur anuñ ṭılısmı Ki ben aña oḳıyam bir ḳac ismi	*(Vamık) "Kendisine birkaç isim okumam için onun tılsımı nerede bulunur?" dedi.*
Didi şol ġār içinde var bir ejder Ṭılısmıdur anuñ iy şāh-ı kişver	*"Ey ülkenin padişahı, şu (karşı) mağara içinde bir ejderha var, tılsımı odur." dedi.*

[274] "Sanasın" ve "kim" kelimeleri bitişik yazılmış.
[275] Kelimenin doğrusu "şındu". Hindī" kelimesini de Hindū okuyarak, kafiye ve anlama uygun bir düzeltme yapılmış olabilir.
[276] "sābāş" şeklinde yazılmış.

Melik Vāmıḳ yüridi ḳarşu ġāra
Bir ejder ḳarşu geldi āş-kāra

Melik Vamık karşı mağaraya yürüdü. Bir ejder ortaya çıkıp karşı geldi.

Hücūm idüb şāha aġzın açardı
Dem urub ġıjġırub odlar şaçardı

Şaha hücum edip ağzını açmakta, nefesiyle homurdanarak ateşler saçmaktaydı.

Dehānında gözedüb urdı bir oḳ
Ṭoḳundı eyledi ol ejderi yoḳ

Ağzına nişan alıp bir ok attı, yerini buldu ejderi yok etti.

158a Ṭılısmı bāṭıl oldı heb bozuldı
Üşendi çarḫ-ı zencīri üzüldi

Tılsım geçersiz olup zencirin halkası kırılıp çözüldü.

Perīzād nuṭḳa geldi bülbül oldı
Melik bunları aldı ṭaşra geldi

Perizad konuşup bülbül oldu, melik bunları alıp dışarı çıktı.

Perīler cümle istiḳbāl iderler
Şehinşāhı alub şehre giderler

Bütün periler karşıladılar, şahlar şahını alıp şehre gittiler.

İrişmişleridi tāze bahāra
Ḳonarlar bir müzeyyen murġ-zāra

Taze bahara kavuşmuşlardı. Süslü bir kuş cennetinde konakladılar.

Yidi gün eylediler ᶜīş ü ᶜişret
Temām oldı nihāyet buldı ṣoḥbet

Yedi gün yiyip içip eğlendiler, sohbet (ve eğlence) tamam olup, sona erdi..

Bulara şāh-ı Ṭūs'uñ niyyetini
Ḥikāyet eyledi cemᶜiyyetini

(Şah) bunlara Tūs'un niyetini düğün dernek (programını) anlattı.

İşidüb Lāhicān oldı ṭarab-nāk
Zemīne baş ḳoyub sürdi yüze ḫāk

Lahican duyunca sevindi, yere baş koyup yüzüne toprak sürdü.

Duᶜāya el götürüb eydür iy şāh
Nekim vardur murāduñ virsün Allāh

El açıp "Ey şah Allāh her muradını versin!" dedi.

Hemīşe yarıcuñ olsun Ḫudāvend
Cihān serkeşleri bendüñde der-bend

"Allāh her zaman yardımcın, dünyanın dikbaşlıları zincirinde bağlı olsun!

Buyuruñ devlet ü iḳbālile siz
Yaraġımuz görelüm varalum biz

Siz devlet ve talihle buyurun, biz (de) hazırlık görüp gelelim.

Gelelüm yüz süriyü ḫidmetüñe
Duᶜālar eyleyelüm devletüñe

Yüz sürerek huzuruna gelelim, devletine dualar edelim."

Ḳabūl itdi erenler şāhı Vāmıḳ
Münāsib gördi anı hem muvāfıḳ

Yiğitler şahı Vamık kabul etti, bu (fikr)i yerinde ve uygun buldu.

Buyurdı Lāhicān bir ḳac perī ḫōş
Götürdiler serīr⟨i⟩-i şāh[ı] ber-dūş

Lahican emretti, birkaç güzel peri, şahın tahtını omuzladılar.

Şu deñlü sürᶜatile itdiler ḫiz
Yarım sāᶜatda irdiler dahı tīz

Öyle hız yaptılar ki yarım saatten daha çabuk vardılar.

İşitdi ḫüsrev-i Ṭūs oldı dil-şād
Gelüb itdi hezārān āferīn-bād

Tūs'un padişahı duyup memnun oldu. Gelip binlerce aferin dedi.

158b Buyurdı Merzbān Şāh ehl-i erkān
Gelüb cemᶜ oldı ṭurdı yine dīvān

Merzban Şah emretti, devletin ileri gelenleri gelip toplandı, divan durdular.

Buyurdı yine tīz görüñ yarağı
Dügün içün yaḳını vü ırağı

Yine emretti, çabuk hazırlık yapın, düğün için yakındaki ve uzaktakini

Ḫaberdār eyleñ ᶜālem ḫalḳı bilsün
Yarağ u yatıyıla Ṭūs'a gelsün

haberdar edin, herkes bilsin, hazırlığıyla Tūs'a gelsin.

Yazıldı her yire ḳadrince nāme
Ṭağıldılar erenler ḫāṣ u ᶜāma

Her yere kıymetine göre mektup yazıldı. Yiğitler herkese dağıttılar.

Ol esnāda irüb bir peyk-i çālāk
Duᶜā itdi şeh öñinde feraḥ-nāk

O sırada hızlı bir postacı varıp, şahın önünde keyifle dua etti.

Eyitdi müjdegānı iy şeh-i Ṭūs
İrişdi devletile şāh-ı Ṭaymūs

"Ey Tūs şahı müjde, devletli Taymūs Şah geldi."dedi.

Buyurdı peyke māl u nüzl u niᶜmet
Didi çoḳ çoḳ şükür Allāh'a minnet

Postacıya mal, yemek ve bağışta bulundu. "Allāh'a şükür, hamdolsun!" dedi.

Buyurdı bindi ᶜasker çaldılar kūs
Yüridi Vāmıḳile ḫüsrev-i Ṭūs

Emretti, asker davul çaldı, Vamık ve Tūs şahı yürüdüler.

O gün ol gice gidüb Merzbān Şāh
Yarındası seḥer vaḳtinde nāgāh

Merzban Şah (ve Vamık) o gün ve o gece gidip ertesi gün seher vaktinde ansızın

Görürler bir müzeyyen ulu ṣaḥrā
Ṣanasın ravża-ı Firdevs-i Aᶜlā

Firdevs cennetinin bahçesi gibi güzel bir ova gördüler.

Pür olmış lāle vü nesrīn ü sünbül
Açılmış gül ider feryādı bülbül

Lale, nesrin ve sünbül dolu, gül açılmış, bülbül feryat eder.

Güneş ṭoğdı cihānı itdi pür-nūr
Ṣafādan ḫalḳ-ı ᶜālem oldı mesrūr

Güneş doğdu, dünyayı nurla doldurdu, gönül şenliğinden herkes sevindi.

İrişdi şevketile şāḥ-ı Ṭaymūs
Görincek indi atdan ḫüsrev-i Ṭūs

Taymūs Şah debdebeyle ulaştı. Tūs şahı onu görünce attan indi.

Melik Vāmıḳ daḫı indi atından
Irılmadı şeh-i Ṭūs'uñ ḳatından

Melik Vamık da atından indi, Tūs şahının yanından ayrılmadı.

İki sulṭān yüridiler piyāde
Şehe ḳarşu yüz adımdan ziyāde

İki sultan şaha karşı yüz adımdan fazla yaya yürüdüler

159a

Edeb birle gözedüb neng ü nāmūs
Rikābın öpdi Ṭaymūs'uñ şeh-i Ṭūs

Tūs şahı ar ve edeb kurallarına uyup Taymūs'un üzengisini öptü.

Görincek Vāmıḳ'ı fehm itmedi şāh
Didi eyleñ beni bu cāndan āgāh

Şah Vamık'ı görünce tanıyamadı, "Bu canı bizimle tanıştırın!" dedi.

Didi Behmen budur ol şāh-ı ᶜāşıḳ
Hem oğluñ hem ḳuluñ Şehzāde Vāmıḳ

Behmen, "Aşıkların şahı, hem oğlun, hem kulun Şehzade Vamık." dedi.

İşitdüginde Ṭaymūs oldı bī-hūş
Yıḳıldı düşdi atdan ṣanki serḫoş

Taymūs (onu) duyunca bayıldı, sarhoş gibi attan düşüp yıkıldı.

Ḳomadı düşmege Vāmıḳ yetişdi
Öpüb dest-i mübārek pāya düşdi

Vamık yetişip düşmesini önledi, mübarek elini öpüp ayağına düştü.

Zihī yevm-i mübārek sāᶜat-ı ḫūb
Ki buldu Yūsuf'ını pīr Yaᶜḳūb

Ne güzel kutlu gün, güzel saat ki, ihtiyar Yakub, Yusuf'unu buldu.

Sevincinden ata binmedi Ṭaymūs
Yüridi şehre öñince şeh-i Ṭūs

Taymūs sevincinden ata binmedi, Tūs şahının önünde şehre yürüdü.

Gelüb ḳondurdılar bir ḫōş sarāya
Ki cennet reşk iderdi ol araya

Gelip cennetin kıskanacağı güzel bir saraya yerleştirdiler,

Ki tertīb üzre itmişlerdi tezyīn
Geçüp oturdı taḫta ḫüsrev-i Çīn

Usulüne göre süslemişlerdi. Çin padişahı geçip tahta oturdu.

Bile gelmişdi Ṭaymūsile Meryem
Görüb oğıl cemālin ola ḫurrem

Oğlunun yüzünü görüp sevinsin diye Meryem de Taymūs ile birlikte gelmişti.

Buyurdı Merzbān Şāh kim ḫavātīn
Çıḳalar ḳarşu geldi bānū-yı Çīn

Merzban Şah hanımlara gelen Çin hanımını karşılamalarını bildirdi.

İşitdüginde fi'l-ḥāl ṭurdı ḫātūn
Ki başdan ayaġa dek geydi altun

Duyduğunda hanım(ı) hemen kalktı, baştan ayağa kadar altın (sırma elbise) giyindi.

Ṭonandı Dilpezīr ᶜAẕrā-yı gül-ruḫ
Gelüb dergāh-ı şāha sürdiler ruḫ

Dilpezir ve gül yanaklı Azra süslendi, şahın sarayına gelip yüz sürdüler.

Revān oldı yola serv-i revānlar
Yüzi güller yañaġı erġavānlar

Yürüyen serviler, gül yüzlüler, yanağı erguvanlar, yola düştü,

Şehirden şevketile çıḳdılar ḫōş
Yaḳın gelmişdi Meryem oldılar ṭuş

Şehirden görkemle çıktılar, Meryem yakındaydı, karşılaştılar.

159b

Görincek cümlesi Meryem yüzini
İnüb atdan öperler heb dizini

Hepsi Meryem'in yüzünü görünce, attan inip dizini öperler.

Nişār itdiler üstine cevāhir
cevher varise bī-ḥadd u vāfir

Ne tür mücevher varsa hadsiz hesapsız Ne *bolca üzerine saçtılar.*

Rikābın öpdi evvel geldi ᶜAẕrā
andan Dilpeẕīr ol serv-i raᶜnā

Önce Azra gelip üzengisini öptü, ondan Pes *sonra güzel servi Dilpezir.*

Hezārān kerr ü ferrile alurlar
Dönüb taᶜẓīmile şehre gelürler

Binlerce defa ilerleyerek, geri dönerek saygıyla alıp şehre gelirler.

Melik Vāmıḳ işitdi bu ḫaberden
Ṭutuşdı āteş-i ḥasret cigerden

Melik Vamık bunu haber alınca hasret ateşiyle ciğerinden tutuştu.

İrişdi anasına atdı cānı
Ayağına düşüb şeh şād-mānī

Varıp anasına can attı, şah, sevinçli olarak (anasının) ayağına düştü.

Çü Meryem gördi şāhı ᶜaḳlı gitdi
Düşüben bir ᵓki sāᶜat şöyle yatdı

Meryem şah (Vamık'ı) görünce aklı başından gitti. düşüp bir iki saat öylece yattı.

Gelüben ᶜaḳlı Meryem açdı gözin
Ḳocub şāhı sürer yüzine yüzin

Meryem'in aklı başına geldi, gözünü açtı, şahı kucaklayıp yüzünü yüzüne sürdi.

Didi iy dertlü göñlümüñ sürūrı
Gidelden sen gözümüñ gitdi nūrı

"Ey dertli gönlümün sevinci, sen gittiğinden beri gözümün ışığı gitti." dedi.

Niçün ḳıyduñ benüm iy cānuma cān
Niçün itdüñ göñül milkini vīrān

"Ey can niçin benim canıma kıydın, niçin gönül ülkemi viran ettin,

Niçün ḥasret odına şöyle yaḳduñ
Niçün şöyle beni gözden bıraḳduñ

niçin hasret ateşine bu denli yaktın, niçin bu denli gözünden düştüm?"

Didi vü ağladı derdile Meryem
Sevindi döndi yine oldı ḫurrem

dedi ve derdile ağladı. Meryem sonra yine sevindi, keyiflendi.

Anasınuñ elini öpdi Vāmıḳ
Naṣīḥat virdi şānına muvāfıḳ

Vamık, annesinin elini öptü, şanına uygun öğüt(ler) verdi.

Şu deñlü aldı ele ḫāṭırını
Dimek ḳābil degül biñde birini

(Annesinin) gönlünü öyle aldı ki binde birini anlatmak imkansız.

Ṣanasın yire gökden indi ᶜĪsā
Ki virdi Meryem'e nuṣḥ u tesellā

Meryem'e öyle öğüt ve teselli verdi ki sanki İsa gökten yere indi.

160a Geçüp ol dün irişdi rūz bī-rūz
Cihān güldi ṣafadan ṣanki nevrūz

O gece geçti, günler birbirini kovaladı, dünya nevruzmuş gibi sevinçten güldü.

Żiyāfet itdi Ṭaymūs'ı şeh-i Ṭūs
Ulular geldi heb itdi zemīn-būs

Tūs Şahı, Taymus'a ziyafet verdi. Büyüklerin hepsi gelip yer öptü.

Yidi gün eylediler ᶜīş ü ᶜişret
Temām tertībile ḫatm oldı ṣoḥbet

Yedi gün yiyip içip eğlendiler, sohbet yerli yerince bitirildi.

Dimişdi bundan evvel Merzbān Şāh
Dügün içün ide her şāhı āgāh

Bundan evvel Merzban Şah "Düğün için her şahı bilgilendirelim." demiş

Ki her bir şāha ṣaldı bir vezīri
Melik Şāh'a biri Arslān'a biri

ve her bir şaha bir vezir göndermişti; Melik Şah'a birini Arslan'a diğerini,

Vezīrinüñ ulusı Mihrcān'ı
Ki Ġaznī şehrine ṣalmışdı anı

vezirlerinin büyüğü Mihrcan'ı, Gazni şehrine yollamıştı.

Kiçisi Naḫcüvān'a gitmişidi
Ki Arslan şāhı daᶜvet itmişidi

Küçüğü Nahcüvan'a gitmiş Arslan şahı davet etmişti.

Ḫaber geldi ki şāhı Naḫcüvān'uñ
İrişdi ḫidmetine Merzbān'uñ

Nahcüvan şahının Merzban'ın huzuruna ulaştığı haberi geldi.

Ulular aña istiḳbāl iderler
Ki bir günlik yola ḳarşu giderler

Büyükler bir günlük yola kadar giderek onu karşıladılar.

İrişüb görişüb ḫōş raġbetile
Getürler şehre şāhı şevketile

Ulaşıp görüşerek, şahı hayli ilgi göstererek görkemli bir şeklide şehre getirirler.

Getürdiler bir ᶜālī ḫōş maḳāma
Ki baş egmezidi Dāru's-selām'a

Cennetten aşağı kalmayan yüce, güzel bir yere getirdiler.

Temām aṣlınca itdiler żiyāfet
Yirine vardı ḳānūn üzre ᶜādet

Geleneğe göre ziyafet verdiler, töreler gerektiği gibi yerine getirildi.

Didiler Dilpeẕīr'e geldi Arslan
İşitdi Dilpeẕīr oldı çü ḫandān

Dilpezir'e "Arslan geldi." dediler, Dilpezir duyar duymaz neşelendi.

Ḥakīm aldı elini Dilpeẕīr'üñ
Getürdi ḫidmetine ol emīrüñ

Hakim Dilpezir'in elinden tutup o emirin huzuruna getirdi.

Gelüb öpdi atasınuñ dizini
Düşüb sürdi ayaġına yüzini

(Dilpezir) babasının dizini öptü, düşüp ayağına yüzünü sürdü.

160b Melik öpdi gözinde Dilpeẕīr'i
Bu şükre itdi āzād çoḳ esīri

Melik (Arslan), Dilpezir'i gözlerinden öptü, bunun şükrü olarak bir çok köle azad etti.

Pes andan ṣordı biñ luṭfile ḥālin
Serāy-ı miḥnet içre her maḳālin

Ondan sonra bin yumuşaklıkla halini sordu.(O da) sıkıntı sarayındaki her sözü açtı.

Acı ṭatlu nekim gördiyse bir bir
Atasınuñ öñinde ḳıldı taḳrīr

Acı tatlı ne gördüyse bir bir atasının önünde anlattı.

Şikāyet ḳıldı dehr-i dūn elinden
Neler gördügini gerdūn elinden

Aşağılık dünyadan (ve) feleğin elinden neler çektiğini şikayet etti.

Didi Arslan eyā şūḫ-ı zemāne
Belā çekmege geldüñ bu cihāna

Arslan "Ey zamane güzeli," dedi. "Bu dünyaya bela çekmeye geldin.

Budur devr-i zemānuñ ḥāli her dem
Ki bir gün şādlıḳdur niçe gün ġam

Bir gün sevinç, bir çok gün üzüntü; zamanın dönüşünün hali her an budur.

Ḳo gitsün miḥnet-i devr-i zemānı
Geçen geçdi unudalum biz anı

Zamanın dönüşünün sıkıntısını bırak gitsin, geçen geçti, biz onu unutalım."

Didi Arslan benüm derdüme vāḳıf
Degülsin ḥālüm olmışdur muḫālif

Arslan, "Benim derdimi bilmediğin için beni yanlış anladın." diye ilave etti.

Melik Vāmıḳ gelincek Naḫcüvān'a
Zehir virdüm bilürsin ol cüvāna

"Melik Vamık Nahcüvan'a gelince, biliyorsun o delikanlıya zehir verdim.

Varub Ṭaymūs ayagına sürüb yüz
Derūn-ı dilden anuñ bendesiyüz

Gönülden onun kölesi olduğumuzu varıp Taymūs'un ayağına yüz sürüp (gösteririm)

Maᶜāf eylerse cürmüm zī-saᶜādet
Ve ger itmezise müşkil beğāyet

suçumu affederse ne mutlu bana, ve eğer etmezse (işim) çok güç."

İşitdi Dilpeẕīr eydür muḥāldur[277]
Bu işüñ ḳorḳarın ṣoñı cedeldür

Dilpezir duyup "İmkansız, korkarım bu işin sonu savaştır,

Didi Vāmıḳ'dan olur aña dermān
Varayın ḫidmetine şimdi elān

ona Vamık'tan çare olur, şimdi huzuruna varayım." dedi.

İrişdi geldi Vāmıḳ ḫidmetinde
Tek ü tenhā kimesne yoḳ ḳatında

Vamık'ın huzuruna geldi, yalnızdı, yanında kimse yoktu.

Didi luṭfile iy luṭf-ı ilāhī
Kerem kānı mürüvvet pād-şāhı

Yumuşaklıkla "Ey Allāh'ın (bize) lutfu, cömertlik dükkanı, mertlik padişahı!" dedi.

161a Egerçi ḫidmetüñde şerm-sāruz
Velīkin luṭfile mihrüñ umaruz

"Her ne kadar karşında utanıyorsak da yine de iyilik ve şefkatini bekleriz.

Zehir virmişdi evvel size Arslan
Kim oldı ol işe ṣoñra peşīmān

Arslan size önceden zehir vermişti, fakat yaptığı işe sonra pişman oldu.

Üşenür şāh-ı Ṭaymūs'dan ziyāde
Ki ᶜömri ḫirmenini vire bāda

Taymūs şah'tan ömür harmanını yele verir diye çok çekiniyor."

Gelüb Vāmıḳ didi geçdüḳ biz andan
Geçen geçdi geçüñ siz de geçenden

Vamık yaklaşıp "Biz ondan (vaz)geçtik, siz de (geçmişte) 'geçenden geçin'" dedi.

Eyitdi Dilpeẕīr ᶜaczile iy şāh
Nigeh-dāruñ ola her yirde Allāh

Dilpezir acizane e"Ey şah, Allāh yer yerde koruyucun olsun!" dedi.

Dilek it şāh-ı Ṭaymūs'dan ḥaḳīrüñ
Ḳabūl eyle niyāzın Dilpeẕīr'üñ

Taymūs Şah'a "Bu adi Dilpezir'in yakarışına aracı olmayı kabul et! "

Elini Dilpeẕīr'üñ aldı Vāmıḳ
Atası ḫidmetine geldi Vāmıḳ

Vamık Dilpezir'in elinden tutup babasının huzuruna geldi.

Duᶜā itdi yüzini ḫāke sürdi
Ki vardı bendeler silkinde ṭurdı

Dua edip yüzünü yere sürdü, varıp kölelerin safında durdu.

[277] Kelimenin "maḥal" şeklinde yazılmış olması anlam açısından doğru değil.

Didi iy āf-tāb-ı burc-ı devlet
Ḳapuñdur secdegāhı ehl-i ḥācet

"Ey devlet burcunun güneşi," dedi. "İsteği olanların secde edeceği yer kapındır.

Hemīşe ᶜizz ü devlet dest-gīrüñ
Murādı var ḥaḳīre Dilpeẕīr'üñ

Her zaman ululuk ve devlet seninle olsun, zavallı Dilpezir'in bir isteği var.

Şehā maᶜlūmuñ olsun bir zemānda
Atası ben ḳuluña Naḫcüvān'da

Ey şah bilesin ki bir süre önce Nahcüvan'da (Dilpezir'in) babası ben kulunu

Zehīr virmişdi ġāfil baña iy şāh
Ḫalāṣ oldum ᶜināyet itdi Allāh

aldatıp zehir vermişti. Ey şah, Allāh yardım etti, kurtuldum.

Ki şimdi ᶜöẕr iderler ḫidmetüñden
Umarlar ḥüsn-i himmet himmetüñden

Şimdi huzurunda özür diliyor, yüksek iradenden iyi davranmanı bekliyorlar.

Ḥużūruñdur ümīd-i ẓann-ı ġālib
Reḥāsından budur olmaya ḫāyib

En gerçekçi beklenti huzurundur, bu, kurtuluştan ümitsiz olmamaktır."

İşitdüginde anı şāh-ı ᶜādil
Didi iy ᶜömrümüñ bāġında ḥāṣıl

Adaletli padişah onu dinleyip, "Ey ömür bahçemin meyvesi," dedi

161b Gül-i gülzār-ı devletsin baña sen
Ḫudā'dan luṭf [u] raḥmetsin baña sen

"Bana devlet gülbahçesinin gülü sensin, Allāh'ın bana lutfu ve acıması sensin.

Senüñ devletlü başuñçün hezārān
Anuñ gibi günāh olursa iy cān

Ey can onun gibi binlerce günah(ı) olsa senin devletli başın için

Maᶜāf idüb bağışladum muḥaḳḳaḳ
Ki sen cānı bağışladı baña Ḥaḳ

mutlaka affedip bağışladım, çünkü can olan seni (de) bana Allāh bağışladı."

Buyurdı Şāh Vāmıḳ Dilpeẕīr'e
Ki ᶜaczile süre yüzini yire

Şah Vamık, Dilpezir'e minnetle yüzünü yere sürmesini söyledi.

Yetişdi Dilpezir yüz sürdi ḫāke
Şükürler eyledi Yezdān-ı pāke

Dilpezir atılıp yere yüz sürdü, yaratıcıya şükürler etti.

Edeb birle varub Ṭaymūs Ḫān'uñ
Öper ᶜizzetle ḫāk-i pāyın[278] anuñ

Terbiyeyle gidip Taymūs Han'ın ayağının toprağını saygıyla öper.

Duᶜālar eyledi maḳṣūda irdi
Murādı ḥāṣıl oldı yola girdi

Dualar etti. Maksadına ulaştı, istediğini elde etti (her şey) yoluna girdi.

Varub muştuladı Arslan'a anı
Arındı ġuṣṣadan şād oldı cānı

Varıp Arslan'a onu müjdeledi, elemden kurtuldu, sevindi.

[278] "ḫāk-i pāyın" terkibindeki kelimeler bitişik yazılmış.

MERZBĀN ŞĀH VEZĪR-İ ḪĀṢINI ᶜAẒRĀ'NUÑ BĀBĀSI ĠAZNĪ ŞĀH[I] MELİK ŞĀH'A SŪRA DAᶜVET EYLEMEGE GÖNDERDÜGİDÜR

(Merzban Şah'ın, Özel Vezirini, Azra'nın Babası Gazni Şahı Melik Şah'ı Düğüne Davet Etmek İçin Göndermesi)

Şu vaḳtin kim şeh-i Ṭūs'uñ vezīri Getürmişdi varub Arslan-ı pīri	*Tūs şahının vezirinin, yaşlı Arslan'ı getirdiği zaman*
Birisi Ġaznī'ye olmışdı irsāl Melik Şāh'a varub iᶜlām ide ḥāl	*(vezirin) biri (de) durumu bildirmek üzere Gazni'ye gitmişti.*
Yüridi bir niçe gün arada yol Ki bir gün şehr-i Ġaznī'ye irer ol	*Bir çok günlük yürüyüşten sonra vezirin yolu bir gün Gazni'ye ulaşır.*
Melik Şāh'a didiler elçi geldi Kim anı Merzbān bu milke ṣaldı	*Merzban'ın gönderdiği bir elçinin geldiğini Melik Şah'a haber verdiler.*
Buyurdı daᶜvet idüñ gelsün elçi Sözin disün cevābın alsun elçi	*"Elçiyi çağırın gelsin sözünü söylesin ve cevabını alsın!" diye emretti.*
Getürler ᶜizzetile Mihrcān'ı Ki şāh kendü ḳatına aldı anı	*Saygıyla Mihrcan'ı getirirler. Şah onu kendi katına aldı.*
162a Neyise ol zemānda resm-i ᶜādet Kim itdi Mihrcān ol resme ḫidmet	*O zamanda resmiyet nasılsa Mihrcan ona göre davrandı.*
Melik Şāh virdi destūrına destūr Gelen elçiye vire söze destūr	*Melik şah gelen elçinin konuşma isteğine izni verdi,*
İcāzet virdi söze Mihrcān'a Duᶜā itdi ezel şāh-ı cihāna	*konuşması için Mihrcan'a müsaade etti. Mihrcan önce cihan şahına dua etti.*
Pes andan didi iy devletlü sultān Cihān sulṭānları ḥükmüñde fermān	*Ondan sonra "Ey devletli sultan, cihan sultanları emrin altındadır." dedi.*
Selām [u] ḫidmet eyler Merzbān Şāh Sizi dügüne oḳur iy şehenşāh	*"Ey şahlar şahı Merzban Şah'ın selam ve saygısı var, sizi düğüne davet etmektedir.*
Meger kim Şāh Ṭaymūs oğlı Vāmıḳ Kim olmış ᶜışḳile ᶜAẓrā'ya ᶜāşıḳ	*Şah Taymūs'un oğlu Vamık, Azra'ya aşık olduğu için*
Çıḳarmış tācı ḳomış taḫt-gāhı Nekim varise terk itmiş kemāhī	*tacı çıkarmış, tahtı bırakmış, vesaire her şeyi terk etmiş.*
Cihān milkini geşt idüb temāmet Bizüm iḳlīme irişdi selāmet	*Bütün dünyayı baştan başa gezip (sonunda) ülkemize geldi.*
Ṭolanub bu cihānı şiddetile İrişdi şehr-i Ṭūs'a müddetile	*Dünyayı hızla dolaşıp zamanla Tūs şehrine ulaştı.*

Ki şimdi andadur ᶜAẕrā-yı Vāmıḳ İki şehzāde birbirine lāyıḳ	*Şimdi Vamık'ın Azra'sı oradadır. İki şahzade (de) birbirine layıktır.*
Bulara Merzbān Şāh itdi ᶜizzet Ḳız idindi anı ṣāḥib-mürüvvet	*Ululuk sahibi Merzban Şah bunlara saygı gösterdi, (Azra'yı manevi) kızı edindi.*
İkisin birbirine virmek ister Murāda bunları irgürmek ister	*İkisini birbirine vermek, bunları murada erdirmek ister.*
Anuñçün ḥażretüñüz itdi daᶜvet Ḳabūl idüñ sizüñdür bāḳī ḫidmet	*Onun için zat-ı alinizi davet etti, kabul ediniz, kalanı sizin yapacağınız iş."*
Melik Şāh'a bu ḳıṣṣa oldı maᶜlūm Eridi yandı sızdı nitekim mūm	*Melik Şah bu olayı öğrenince mum gibi eriyip aktı.*
Bir āh itdi ṭutuşdı ṭāḳ u dergāh Yıḳıldı taḫt üstine Melik Şāh	*Bir ah etti, saray ve kemerleri tutuştu. Melik Şah tahtın üzerine düştü.*
162b Ki ṭutdı elçinüñ güftārına semᶜ Gözini açdı ᶜaḳlın eyledi cemᶜ	*Elçinin sözlerine kulak verip gözlerini açtı, aklını başına topladı.*
Melik Şāh itdi diḳḳat birle teftīş Baña gerçek digil gerçek mi bu iş	*Melik Şah dikkatle inceledi. (Elçiye) "Bana doğru söyle bu iş gerçek mi?" (dedi).*
Eyitdi Mihrcān v'allāhi b'illāh Bu sözden ṣādıḳın gerçekdür iy şāh	*Mihrcan, "Ey şah, sözlerim vallāhi billāhi doğru." dedi.*
Melik Şāh gerçekimiş bildi taḥḳīḳ Vezīrüñ sözlerini ḳıldı taṣdīḳ	*Melik şah vezirin sözlerinin doğru olduğunu anladı, onayladı.*
İnandı şādmān oldı begāyet Buyurdı çaldılar ṭabl u beşāret	*İnandı, çok sevindi, emretti, davul çalınıp müjdeler verdiler.*
Ki ᶜAẕrā ġāyib olaldan Melik Şāh Ḳara geyüb iderdi derdile āh	*Çünkü Azra kaybolduğundan beri Melik Şah kara giyinip dertle ah etmekteydi.*
Siyāh-pūş olmışıdı ḫalḳ-ı ᶜālem Çekerler ḥasreti yirleridi ġam	*Herkes siyah giysiliydi, hasret çeker elem duyardılar.*
Buyurdı ḫalḳ çıḳarsunlar ḳarayı Müzeyyen eylesünler her arayı	*Halkın siyah giysileri çıkarmasını, her yeri süslemesini emretti.*
Yidi gün gice gündüz il ṭonansun Ḳamu ḫalḳ ᶜīş ü ᶜişretle güvensün	*Yedi gün yedi gece il süslensin, bütün halk yiyip içerek sevinsin!*
Ṭoyurdı niᶜmetile açları şāh Ġanī eyledi hem muḥtācları şāh	*Şah nimetlerle açları doyurdu, yoksulları zenginleştirdi.*
Aġır ḫilᶜat geyürdi Mihrcān'a Virür şol deñlü māl gelmez beyāna	*Mihrcan'a değerli elbiseler giydirdi, anlatılamayacak kadar mal verdi.*

Göñüllerden gidüb ġam oldılar şād
İder şāh cümle zindān ehlin āzād

Elem gönüllerden gidip şenlendiler, şah zindandakileri serbest bıraktı.

Buyurdı göc yaraġın gördiler tīz
Didi yarın ḳamu olsun seḥer-ḫīz

Emretti, derhal yolculuk hazırlığı gördüler. "Herkes yarın erkenden (hazır) olsun!"dedi.

Bu gün her ḫidmeti itmek gerekdür
Hemān eglenmeyüb gitmek gerekdür

Bu gün her işi yapmak, daha beklemeyip hemen gitmek gerekir.

Yaraġ ol gün görüldi çin seḥer-gāh
Şehirden çıḳdı yümnile Melik Şāh

O gün seher vaktinde eşya hazırlandı, Melik Şah uğurla şehirden çıktı.

163a Yüridi yola sulṭān heybetile
Yaḳın irişdi Ṭūs'a devletile

Sultan heybetle yola düştü, devletle Tûs'a yaklaştı.

Muḳaddem Mihrcān'ı gönderür şāh
Kim ide geldüginden şāhı āgāh

Şah (Melik) şahı geldiğinden haberdar etmesi için Mihrcan'ı öncü gönderdi.

İrişdi Mihrcān virdi beşāret
Melik Şāh irdi şāhā bā-saᶜādet

Mihrcan varıp müjde verdi: "Ey şah Melik şah saadetle geldi." (dedi).

Buyurdı şāh-ı Ṭūs'uñ cümle erkān
ᶜAyān oldı şehirden çıḳdı aᶜyān

Emretti Tûs Şah'ının her birimden ileri gelenlerinin şehirden çıktığı görüldü.

Çalındı kūs süvār oldı selāṭīn
Buyurdı öñce evvel ḫüsrev-i Çīn

Büyük davul çalındı, sultanlar ata bindi. Çin padişahı (Taymûş) önden buyurdu;

Yüridi Merzbān Arslan Vāmıḳ
Daḫı kim varise gitmege lāyıḳ

Merzban, Arslan, Vamık ve daha gitmeye layık kim varsa yürüdü.

İrişdi bir mübārek saᶜd-sāᶜat
Yetişdi bir yire ṣāḥib-saᶜādet

Bir mübarek uğurlu saat oldu, Saadet sahibi (Melik Şah) bir yere ulaştı.

Görincek birbirin atdan inerler
Buluşub görişüb yine binerler

Birbirlerini görünce attan iner, buluşup görüşüp yine binerler.

Zihī sāᶜat zihī devletlü devrān
Birikdi bir yire dört ulu sulṭān

Ne güzel saat, ne uğurlu zaman, dört ulu sultan biraraya geldi.

Nekim taᶜẓīm ü tekrīm varise heb
Riᶜāyet oldı aṣlınca müretteb

Saygı gösterme,ağırlama (v.s) ne varsa hepsi yerli yerince uygulandı.

Melik Şāh devletile geldi indi
Ne ᶜādet varise yirine ḳondı

Melik Şah görkemle gelip indi, adet neyse yerine getirildi.

Ḳuruldı bezm oturdılar selāṭīn
Süvār oldı bu cānibden ḫavātīn

Meclis kuruldu, sultanlar oturdular, bu taraftan hanımlar ata bindiler.

Binerler Dilpeẕīr ᶜAẕrā-yı pür-nāz
Yanınca bir niçe serv-i ser-efrāz

Dilpezir, nazlı Azra ve yanınca bir sürü baş çekmiş servi binerler.

Buyurdı sürᶜātile nitekim berḳ
Ki hicrān odına olmışidi ḥarḳ

Azra ayrılık ateşine yandığı için şimşek gibi süratli gitti.

Görincek anasını ol semen-ber
At üstinden yıḳıldı yire ber-ser

O yasemin göğüslü (Azra) annesini görünce at üstünden başı üzerine yere yıkıldı.

163b Yetişdi bir ṭarafdan dāye miskīn
Ki döñdi ol mehüñ üstine Pervīn

Ayın üzerine Pervin gibi zavallı dadı bir taraftan koşup yetişti.

Ṭağıdur ᶜaḳlını yine dirердi
Yüzin ayağı tozına sürerdi

Aklını kaybedip yine toplardı, yüzünü (onun) ayağının tozuna sürüyordu.

Ol on ḳızlar ki ᶜAẕrāyile yaşdaş
Bile büyüyüb olmışlardı başdaş

Azra'ya yaşıt olan birlikte büyüdüğü kafa dengi o on kız

Ḫazān yapraḳ gibi atdan düşerler
Segirdüb serv ayağına düşerler

sararmış yapraklar gibi attan düşerler, koşup servinin ayağına sarılırlar.

Ki gūyā oldı bülbül gibi Gülşen
Ḳarañuluğı terk eyledi Rūşen

Gülşen bülbül gibi konuştu, Rûşen karanlığı terk etti.

Hilāl olmışdı ḥasretle ḳamer-veş
Dilin ṭutmışdı Dildārile Dilkeş

Hilal hasretle ay gibi olmuştu, Dildar ve Dilkeş lal olmuştu.

Ḫazān olmışiken Gülzār-ı nevrūz
Yanarken nite pervāne Dilefrūz

Nevruzun Gülzar'ı solmuşken Dilefrûz pervane gibi yanarken,

Dökerken acı yaşları Şekerḫand
Ṭutulmışken belā bendine Dilbend

Şekerhand acı acı gözyaşı dökerken, Dilbend bela zincirine tutulmuşken,

Dilārām çeng gibi eylerken efğān
Sevindürdi ḳamusın fażl-ı Yezdān

Dilaram çeng enstürmanı gibi inlerken, Allāh'ın lutfu hepsini sevindirdi.

Ṣafālar kesb idüb şādān olurlar
Gül-i ğonce gibi ḫandān olurlar

Neşelenip sevinirler,gonca gül gibi gülerler.

Çü gördi anası ᶜAẕrā yüzini
Kim az ḳaldı sevinmekden özini

Annesi Azra'nın yüzünü görünce az kaldı ki sevincinden

Helāk idüb ᶜadem milkin ṭuta yol
Çü ğayret birle dirdi kend'özin ol

ölüp yokluk ülkesine yollana. Gayretle kendini toparladı.

Görüb ᶜAẕrā"yı gitdi iḫtiyārı
Ne ṣabrı ḳaldı elde ne ḳarārı

Azra'yı görünce kendini tutamadı, ne sabrı ne kararı kaldı.

Der-āğūş eyledi ol gül-ᶜiẕārı
Ṣanasın buldı tāze nev-bahārı

O gül yanaklıyı kucakladı, sanki taze baharı buldu.

Ḳocub bağrına başdı gözin öpdi
Güzeller şāhı anuñ yüzin öpdi

Sarılıp bağrına bastı, gözlerini öptü, güzeller şahı (da) onun yüzünü öptü.

164a İki ḥasret buluşdı birbirine
İki serv ṭolaşdı birbirine

İki hasret birbirine kavuştu, iki servi birbirine sarmaştı.

Ṣarıldı anasına serv [ü] şimşād
Ṣanasın buldı Ḫurşīd'i Feraḥşād

Servi ve şimşad (boylu güzel), annesine sarıldı, sanki Ferahşad Hurşid'i buldu.

Zihī vaḳt-i saᶜādet gitdi meftūn
Ḳırān ayı gün olmışidi ol gün

Ne güzel mutluluk saati! Düşkünlük gitti, o gün, ay ve gün kavuşmuştu.

Dirib ᶜaḳlını ᶜAẕrā-yı dil-efrūz
Didi elḥamdülillāh rūz-i pīrūz[279]

Gönül aydınlatan Azra aklını başına toplayıp "Allāh'a şükür, uğurlu gün." dedi.

İrişdük ḳopmadın rūz-i ḳıyāmet
Ḳavışduḳ ḥasrete ṣaġ u selāmet

Kıyamet kopmadan kavuştuk, (ölmeden) sağ salim hasreti bitirdik.

Durub nāzile ᶜAẕrā-yı füsūn-ger
Anasına naṣīḥat virdi dilber

Gönül kapan büyüleyici güzel Azra durup annesini yatıştırdı.

Melik Vāmıḳ anası atdan indi
Ki ᶜAẕrā anasına vire pendi

Azra'nın annesine öğüt vermek için Melik Vamık'ın annesi attan indi.

Tesellī virdi Meryem ḫūb-mevzūn
Didi luṭfile iy devletlü ḫātūn

Meryem (ona); tam, ölçülü teselli(ler) verdi, yumuşaklıkla "Ey devletli hanım!" dedi.

Budur devrī zemānuñ işi dāyim
Degüldür çarḫ-ı dūn bir yirde ḳāyim

"Dönücü zamanın işi hep böyledir, alçak felek bir kararda kalıcı değildir.

Virür her baġlu işlere güşādı
Getürür ḳalbe ḳuvvet rūḥa şādī

(Bazen) problemli işleri çözer, kalbe kuvvet, ruha sevinç getirir,

Gehī şādī yirine gösterür ġam
İder gāh gāh dügüni ᶜīşi mātem

bazen sevinç yerine elem verir, zaman zaman düğünü (ve) eğlenceyi keder eder.

Muḳarrer gāh ferḥān gāh ġuṣṣa
Ki vardur bu ikiden şaḫṣa ḥiṣṣe

Şüphesiz bazen sevinç, bazen üzüntü; bu ikisinden kişiye bir mesaj vardır.

Biḥamdillāh irişdi sāᶜat-ı saᶜd
Ki gelmez gitdi derd-i ġuṣṣa min-bāᶜd

Hamdolsun uğurlu saat geldi, bundan sonra hüzün belası gitti, gelmez artık.

Güzeller şāhı ᶜAẕrā'ya yetişdük
Gül-i Firdevs-i Aᶜlā'ya yetişdük

Güzeller şahı Azra'ya kavuştuk, Firdevs cennetinin gülüne kavuştuk.

Ferāmūş eyle geçmiş mācerāyı
Der-āġūş eyle serv-i dil-rübāyı

Geçmişte olanları unut, gönül alan serviyi kucakla!"

164b Ḳabūl itdi bu nuṣḥ [u] pendi ḫātūn
Taṣadduḳ eyledi çoḳ aḳça altun

Hanım (Azra'nın annesi) bu öğüt ve nasihata uydu, çokça altın sadaka verdi.

---

[279] "bīrūz" şeklinde yazılmış.

Süvār oldı ata serv-i revānlar Revān oldı yola serv-i cinānlar	*Yürüyen serviler ata bindi, cennet servileri yola düştü.*
İrüb şehre olundı ᶜişe āheng Çalındı nāyile def ᶜūdile çeng	*Şehre ulaşıp eğlenceye katıldılar, ney, def, ud ve çeng çalındı.*
Göñüller germiken ẕevḳ [ü] ṣafādan Ki nāgāh bir ġulüvv ḳopdı havadan	*Gönüller zevk ü safaya ısınmışken ansızın gökten bir gürültü koptu.*
Cihān ṭoldı ser-ā-ser hūyile ḥāy Çalınur ṭabl kūs ṣūrnāyile nāy	*Dünya baştanbaşa hay-huy sesleriyle dolar Davul, büyük davul, zurna ve ney çalınır.*
Görinmez kimse erkekden dişiden Uçunur vehm alurdı her işiden	*Erkek kadın kimse görünmez, (sesleri) duyanların rengi kaçar korkuya düşerdi.*
Didi begler nedür buna ᶜalāmet Yaḳın oldı meğer rūz-i ḳıyāmet	*"Beyler bu neye işarettir, yoksa kıyamet mi kopmak üzere?" dediler.*
Didi Vāmıḳ üşenmeñ bu ṣadādan Perīler leşkeri geldi havadan	*Vamık, "Bu seslerten korkmayın, havadan peri askerleri geldi." dedi.*
Kimesneye ziyān itmez bular hīc Size yoḳ ḳorḳu bunlardan er ü gic	*"Bunlar kimseye zarar vermez, er veya geç (vakit) bunlardan size korku yoktur.*
Perīler şāhınuñdur işbu ġavġā K'olubdur kūh-ı Ḳāf bunlara me'vā	*Bu gürültü periler şahınındır, Kaf dağı bunların yurdudur.*
Bir ulu pād-şāhdur Ḳāf içinde Naẓiri yoḳdur ol eṭrāf içinde	*(Periler şahı) Kaf dağının içinde bir ulu şahtır, o civarda dengi yoktur.*
Ḳuluñuzı idinmişdür ḳarındaş Olur her yola yoldaş ḥāle ḥāldeş	*(Ben) kulunuzu kardeş edinmiştir, her yolda yoldaş her halime haldeş olur.*
Gelürler bendeñüz görmege gāh gāh Dügüne geldi şimdi ol şehenşāh	*Zaman zaman köleniz (Vamık'ı) görmeye gelirler, o şahlar şahı şu an düğüne geldi."*
Hemān saᶜat perīler yire indi Şehir ḳurbında bir ṣaḥrāya ḳondı	*Aynı anda periler yere indi, şehre yakın bir ovada konakladılar.*
Yetişdi Lāhicān'a geldi Vāmıḳ Yirinden ᶜizzetile aldı Vāmıḳ	*Vamık, Lahican'a yetişip bulunduğu yerden saygıyla alıp*
165a Şehinşāhlar ḥużūrına getürdi Duᶜā idüb gelüb yire yüz urdı	*şahların huzuruna getirdi, dua edip yere yüz sürdü.*
Ayaġ üzre ṭurub begler riᶜāyet İderler Lāhicān'a bī-nihāyet	*Beyler ayakta durup Lahican'ı çok iyi ağırlarlar.*
Yir itdiler Melik Vāmıḳ ḳatında Edeb birle oturdı ḫidmetinde	*Melik Vamık katında yer yaptılar. (Lahican onun) huzurunda saygıyla oturdu.*

Bu cānibden güzeller şāhı ᶜAẕrā
Yanınca Dilpeẕīr ol serv-i raᶜnā

Bu taraftan güzeller şahı Azra, yanında güzel servi Dilpezir,

Perīzād'a ol iki serv-i bālā
Didiler merḥabā ehlā vü sehlā

bu iki uzun servi Perizad'a "Merhaba hoş geldin!" dediler.

Maḳāmından o dil-dārı alurlar
Ulu taᶜẓīmile bezme gelürler

O (Lahican'ın) gönl(ünü) çalmış sevgiliyi alır, büyük saygıyla meclise getirirler.

Gelüb ḫātūnlara itdi duᶜāyı
El öpdi itdi bir bir merḥabāyı

(Perizad) gelip hanımlara dua etti, el öptü, herkesle selamaştı.

Melāḥat gördiler anuñ sözinde
Öperler her biri iki gözinde

Onun sözlerinde tatlılık görüp, her iki gözünü öperler.

Perīzād'a yir itdi şāh-ı ḫūbān
Oturdı ṣaġ ḳolında şād [u] ḫandān

Perizad'a güzeller şahı (Azra) yer ayarladı, sağ yanında şen şakrak oturdu.

Yidi gün ᶜişret itdiler pey-ā-pey
Simāṭ-ı[280] bezm kimse itmedi ṭay

Ardarda yedi gün eğlendiler, meclis sofrasını kimse kaldırmadı.

Çü ṣoḥbet āḫir oldı Şāh Ṭaymūs
Eyitdi Merzbān'a iy şeh-i Ṭūs

Sohbet bitince Şah Taymûs "Merzban'a ey Tûs şahı!" dedi.

Görülsün emr idüñ dügün yaraġı
Uyaruñ yansun ᶜāşıḳlar çirāġı

"Emredin düğün töreni başlasın, aşıklar meşalesini tutuşturun yansın!"

Didi ᶜizzetler idüb Merzbān Şāh
Ki himmetler iderseñ inşā'allāh

Merzban Şah incelik göstererek dedi ki, "İnşAllāh himmet edersen

Görülmişdür meṣāliḥ devletüñde
Temām olmışdur ᶜālī himmetüñde

sayende işler görülmüştür, yüce nüfuzunla (her şey) tamamdır."

Yetişdi sāᶜat-ı saᶜd vaḳt-i pīrūz[281]
İki günden iriser rūz-ı nevrūz

Uğurlu saat, kutlu vakit geldi, iki gün sonra nevrûz(dur).

165b Dügünüñ ibtidāsı andan olsun
Umaruz ḫayrile ḫatm ola dügün

O (gün) düğünün başlangıç tarihi olsun, bitişinin (de) hayırlı olmasını ümit ederiz.

Re'īs⟨i⟩-i mihterāne emr ider şāh
Yidi yüz ḳubbelü bir ᶜālī ḫar-gāh[282]

Çadır uşaklarının reisine emr eder, (o yiğit) yediyüz kubbeli bir büyük otak

Ḳurar meydān içinde ol dilāver
Ki her bir ḳubbesi eflāke hem-ser

meydanın ortasına kurar ki her bir kubbesi gökyüzüne eştir.

Dikilmiş ṣırma altunile düpdüz
Cihān içre naẓīrin görmemiş göz

Baştanbaşa sırma altınla dikilmiş, göz dünyada benzerini görmemiştir.

---

[280] "sümāṭ" şeklinde harekeli.
[281] "bīrūz" şeklinde yazılmış.
[282] "ḫir-gāh" şeklinde harekeli.

İçi zer-dūzī üsti ḳırmızı aṭlas Temāşāsında ḥayrān cinnī vü nās	*İçi altın sırmalı, üstü kırmızı atlas, cin ve insanlar onun seyrine hayran(dır).*
Ḥarīridi ipi vü ilmiği heb Sütūnı sīm-i ḫāmidi müẕehheb	*İpi ve ilmeği tamamen ipekti, sütunu yaldızlanmış saf gümüştü.*
Elekden cümle ṭopraġın elerler Gülāb-ı nābile düpdüz ṣularlar	*Bütün toprağını elekten geçirir, tamamıyla saf gülsuyuyla kararlar.*
Buḫūr eylediler yüz biñ yük ᶜūdı Muᶜaṭṭar eyledi āfāḳı dūdı	*Yüzbin yük ud ağacını buhurladılar, dumanı ufukları parfümledi.*
Yanınca niçe yüz yük müşg [ü] ᶜanber Ḥaṣalbānile[283] micmerde yaḳarlar	*İlaveten buhurdanda yüzlerce yük misk, anber ve aselbent yakarlar.*
Ḳururlar altı yirde cevherī taḫt Kime irse zihī devlet zihī baḫt	*Altı yerde mücevherden yapılmış taht kurarlar, ona oturan ne devletli ne talihli(dir).*
Müzeyyen eylediler her serīri Nihālīler döşediler ḥarīri	*Her tahtı süsleyip, ipek halılar döşediler.*
Ṣabāḥdan tā irince nevbet-i şeb Ḳamu tertībi düzdiler müretteb	*Sabahtan geceye kadar her şeyi yerli yerince düzenlediler.*

ṢIFAT-I SŪR-İ MAĠBŪṬ ES-SŪRŪRU MEBSŪṬU'L-ḤUBŪR
(İmrenilen Düğün ve Sevincin Ayrıntısı)

	Geçüb ol dün irişdi rūz-i nevrūz Ḥamel burcında mihr-i ᶜālem-efrūz	*O gece bitip nevruz günü geldi, Hamel burcunda dünyayı aydınlatan güneş*
166a	Diküb nūrānī altun başlu sancaḳ Zemīn ü ās-māna virdi revnaḳ	*nur gibi altın başlı sancak dikip yere ve göğe tazelik verdi.*
	Şitānuñ şiddeti ẓulmın götürdi ᶜAdālet taḫtına geçdi oturdı	*Kışın şiddeti, haksızlığı kaldırdı, adalet, tahtına geçip oturdu.*
	Götürdi zehr-i ḳahrın rūz-gāruñ Getürdi luṭf u mihrin nev-bahāruñ	*Zamanın öldüren zehrini kaldırdı, ilkbaharın iyilik ve şefkatini getirdi.*
	Ṣafādan şevḳile cūş itdi enhār Uyandı ġaflet uyḳusından ezhār	*Irmaklar mutluluktan neşeyle coştu, çiçekler uykudan uyandı.*
	Zeberced taḫta çıḳdı ḫüsrev-i gül Mübārek-bād oḳurdı ṣavt-ı bülbül	*Gül padişahı zeberced tahta çıktı, bülbülün sesi kutlu olsun demekteydi.*
	Ṭonanmış gül gibi alıyla lāle Gülābile yüzini yurdı jāle	*Lale, süslü gül gibi kırmızılar için de(ydi), çiğ, gülsuyuyla yüzünü yıkardı.*
	Ki āzeryūn ṭutardı kāse-i zer Nişāriçün ṭolu miskile ᶜanber	*Azeryün misk ve anber saçmak için, içi dolu altın kase tutardı.*

[283] Ḥaṣalubān kelimesi bu şekilde telaffuz edilmiş.

Hezār oḳur hezārān dürlü destān
Ġazel-ḫ^{v}ānlıḳ ider murġ-ı ḫōş-elḥān

Bülbül binlerce hikaye okur, hoş sesli kuş(lar) gazel söylerdi.

Ṣafā vü şādlıḳ ṭolmışdı dehre
Zemīn ü ās-mān almışdı behre

Dünyaya gönül şenliği ve sevinç dolmuş, yer ve gök (bundan) payını almıştı.

Mübārek sāʿatidi vaḳt-i pīrūz[284]
Ḫuceste mevsümidi ḳutlu nevrūz

Mübarek saat, uğurlu vakit, hayırlı mevsim, kutlu nevrūzdu

Rivāyet şöyle itdi ol gün üstād
İderler ol mübārek sūra bünyād

Üstad şu şekilde rivayet etti: O mübarek düğüne başlarlar.

Buyurdı Şāh Ṭaymūs ḫüsrev-i Ṭūs
Çalındı ṣubḥ-dem sürnāyile küs

Şah Taymūs ve Tūs padişahının emriyle sabahleyin zurnayla büyük davul çalındı.

Zemīn ü ās-māñ ṭoldı ṣadādan
İşiden raḳṣa girdi ol ṣafādan

O ses yeri göğü doldurdu, işitenler keyiften dans etmeye başladı.

Ṣalā oldı cihān ḫalḳına düpdüz
Ki ḳırḳ gün dügün olsun gice gündüz

Bütün halka kırk gün kırk gece düğün olacağı duyuruldu.

Şu deñlü āteşe hīzem[285] uruldı
Ṭaşımaḳdan cihān ḫalḳı yoruldı

Ateşe o kadar odun atıldı ki taşımaktan cihan halkı yoruldu.

166b Ḳazanlar olmışidi ḫalḳa der-güş
Demürler gevdeler götürdi ber-dūş

Kazanlar yuvarlak küpe olmuştu, demirler omuz üzerinde gövdeler taşıdı.

Şu deñlü ḳırdılar ördek [ü] ḳazı[286]
Yığıldı ṭağlar oldı ṭoldı yazı

O kadar ördek ve kaz kestiler ki dağlar gibi yığıldı, ova doldu.

Kesildi güsfend[287] ü gāv berre
Ṣu gibi ḳanı ṭoldı baḥre berre

Koyun, kuzu ve öküz kesildi, kanları su gibi kara ve denizi doldurdu.

Ḳırarlar şöyle kebg mākiyānı
Zemīn ṭoldı uçurmadur ḳalanı

O kadar keklik ve tavuk kestiler ki yeryüzü doldu, geri kalanı masal.

Añılmaz söglünü dürrāc ü tīhū
Ḥisāb olmazdı ḫargūş u āhū

Söglünü dürracı ve tihūsu sayılmaz, tavşan ve ceylanı hesap edilemezdi.

Oturdı yirlü yirine selāṭīn
Şu tertīb üzre kim olmışdı āyīn

Sultanlar yerli yerince oturdu. Tören şöyle düzenlenmişti:

Oturmaġa maḥal olan oturdı
Ayaḳ üzre ṭuracaḳ ḳarşu ṭurdı

Oturma yeri ayrılanlar oturdu, ayakta duracak olanlar karşıda durdu.

---

[284] "bīrūz" şeklinde yazılmış.
[285] "hīzüm" şeklinde harekeli.
[286] "ḳadı" şeklinde yazılmış.
[287] "güsifend" şeklinde harekeli. Metindeki diğer uygulamalar dikkate alınarak kelimenin medli okunması gerektiği veya bu şekilde telaffuz edildiği söylenebilir.

Ṣalā oldı çekildi nüzl ü niᶜmet
Şarāb-ı ḫōş-güvār u şīr ü şerbet

Çağırıldı, misafir yemeği ve nimetler lezzetli şarap, süt ve şerbet getirildi.

O devrānda neyise resm-i ḳānūn
O tertībile ḳondı ortaya ḫᵛān[288]

O zamanda usul neyise sofra o düzenle ortaya kondu.

Cihānda her ne kim var ekle ḳābil
Olurdı cümle ol meclisde ḥāṣıl

Cihanda yemeğe elverişli ne varsa hepsi o mecliste bulunuyordu.

Yazarsam her birinüñ adlu adın
Söz uzanur uçurur cümle dadın

Her birinin adını yazarsam söz uzanır tadını kaçırır.

Yimekdür cümlesi yinmek gerekdür
Şu kim meşhūr ola dinmek gerekdür

(Velhasıl) hepsi yemektir, yenilmelidir, meşhur olması için şunlar söylenmelidir:

Pilāvuñ ḳubbesi eflāke irdi
Yağı ṭaşub yidi ḳat ḫāke irdi

Pilavın kubbesi göklere ulaştı, yağı taşıp yedi kat yerin altına aktı.

Herise[289] üzre ḳonan degme güfte
Ġıdā olur bir aca iki hefte

Keşkek yemeği üzerine konan sıradan bir köfte bir açı, iki hafta doyurur.

Şu deñlü zerdeye ḫarc itdiler zer
Yazıldı biñ mücelled oldı defter

Pirinç tatlısına o kadar altın harcadılar ki bin cilt defter tuttu.

167a Çīnīye şöyle ḳoymışlar gülācı
Ṭoyurur bir çīnīsi elli acı

Çin kaselerine güllacı öyle koymuştular ki bir kase elli açı doyururdu.

Şu deñlü geldi orta yire zirvā
Kim anuñla ṭolardı yidi deryā

Ortaya o kadar zerdalili ve sarımsaklı paça kondu ki onunla yedi deniz dolardı.

Dökerler meclise şol deñlü şekker
Yidi ednā meges bir kelle şekker

Meclise o kadar şeker döktüler ki küçücük sinek bir baş şeker yedi.

Rübāhuñ ol dügünde degme acı
Begenmezdi öyinde yüz dücācı

O düğünde, tilkinin sıradan açı öğünde yüz tavuğu beğenmezdi.

Ki her ḳurd ḳoyına olmışdı çūbān
Azırḳanurdı yüz gövdeyi bir cān

Her kurt koyun çobanı olmuştu, bir tanesi yüz gövdeyi az görürdü.

Şaġāl gelle idinmişidi gāvı
Naṣīb olduḳca her can aldı avı

Çakal, öküzü sürü edinmişti, nasip olduğu kadar her canlı avını aldı.

Ṣabaḥdan aḫşama dek oldı ᶜişret
Yiñilendi gice olduḳda ṣoḥbet

Sabahtan akşama kadar eğlenildi, gece olduğunda sohbet tazelendi.

Yaḳarlar şemᶜ-i rūşen şemᶜdāna
Zemīni beñzedürler ās-māna

Şamdanda parlak mum yakarlar, yeri gökyüzüne benzetirler.

---

[288] Kelime "ḫūn" okunacak şekilde yazılmış ve harekelenmiş.
[289] "Ḥarīse" şeklinde yazılmış.

Şu deñlü yaḳdılar ḳandīl[i] mūmı Yire indi yidi çarḫuñ nücūmı	*O kadar kandil ve mum yaktılar ki (sanki) yedi göğün yıldızı yere indi.*
Kebāb u dürlü niᶜmet cerb [ü] şīrīn Kimesne şerḥ idemez biñde birin	*Kebap, yağlı ve tatlı çeşitli nimetler (vardı). Kimse binde birini anlatamaz.*
Kederden ḳalbi itmege güşāde Getürdi lāle-ruḫlar bezme bāde	*Kalbi kederden kurtarmak için lale yanaklılar meclise şarap getirdiler.*
Gülistān oldı meclis kāseler gül Arada bülbüle olmışdı bülbül	*Meclis gülbahçesi, kaseler (de) gül oldu, (kaseler) arasında sürahi bülbül olmuştu.*
Çözüb gül yüzlü sāḳīler külāle Ṭutar nergis gibi zerrīn-piyāle	*Gül yüzlü sakiler kıvrılmış saçlarını çözüp nergis gibi altın kadeh tutarlar.*
Ziyāde cūşa geldi şāh-ı ᶜāşıḳ Muḥibler pād-şāhı şāh Vāmıḳ	*Aşıkların şahı, sevenler padişahı, şah Vamık, oldukça keyfe geldi.*
İşāret eyledi çākerlerine Alalar sāzlarını ellerine	*Sazendelerine sazlarını almaları için işaret etti.*
167b Alub sāzını evvel çengi Şādān Derūndan çengine itdürdi efġān	*Önce Şadan çengi alıp enstürmanı derinden feryat ettirdi.*
Rebābı[290] derdile iñletdi Bihzād Fiġān itdürdi ḳānūna Ferahşād	*Bihzad Rebabı dertli dertli inletti, Ferahşad kanunu feryat ettirdi.*
Pes andan nāy[ı] nālān itdi Maḳṣūd Yaḳub cānlar çıḳardı göklere dūd	*Ondan sonra Maksūd neyi inletti, canlar yakıp dumanı göklere çıkardı.*
Eline aldı ᶜūdı ṣoñra Ḫandān Ṭarab-nāk oldı meclis ehli yeksān	*Sonra Handan udu eline aldı, bütün meclis keyiflendi.*
Çalındı naḳş u taṣnīf ü ᶜameller Ḫōş elḥānile oḳundı ġazeller	*Değişik formda besteler çalındı, hoş nağmelerle gazeller okundu.*
Temām ḳırḳ gün bu resme şād ḫurrem Gice gündüz iderler ᶜİş-i bī-ġam	*Tam kırk gün bu şekilde şen, gece gündüz dertsiz (tasasız) eğlenirler.*
Alurlar her ne ḥaẓẓ olursa vāfir Sürūrile iderler sūrı āḫir	*Çok haz duyarlar, sevinçle düğünü bitirirler.*
Çü ḫatm oldı dügün ü ᶜİş ü ᶜişret Bu kez oldı gelin almaġa niyyet	*Düğün ve yiyip içme faslı bitince bu kez gelini almaya niyetlenirler.*

290 "Rebāmı" şeklinde yazılmış.

[ ][291]

(Gelinin Süslenmesi)

Gel iy cān bülbüli cāndan ḫaber vir Bahār irdi gülistāndan ḫaber vir	*Gel ey can bülbülü candan haber ver, bahar geldi, gülbahçesinden haber ver.*
Çekersin bir yıl oldı iştiyāḳı Senī yandurdı ḥasret iftirāḳı	*Bir yıl oldu arzularsın, hasret kalmak seni yaktı.*
Gerekdür kim olasın vaṣla vāṣıl İdesin bezm-i gül şevḳini ḥāṣıl	*Kavuşman, gül meclisinin zevkini elde etmen gerekir.*
Dem-i gül irdi şimden girü şād ol Yitiş maḳṣūd-ı cāna ber-murād ol	*Gül zamanı geldi, bundan sonra mutlu ol, canın gayesine ulaş, muradına kavuş!*
Ḫudā her ᶜuḳdeye virür güşādı Murāda irgürür her nā-murādı	*Allāh her düğümü çözer, isteğine kavuşamayanı kavuşturur.*
168a Melik Vāmıḳ şu deñlü çekdi ḥasret Kim āḫir Ḥaḳ Taᶜālā itdi raḥmet	*Melik Vamık bu kadar hasret çekti, sonunda Hak Taala (ona) acıdı,*
Murādın virdi aña ḳıldı iḥsān Zihī luṭf u mürüvvet ıssı Yezdān	*onu isteğine kavuşturdu, Allaḥ ne güzel lütuf ve cömertlik sahibi.*
Ṣalā oldı dirildi ḫalḳ sarāya Ulular geldi cümle bir araya	*Duyuru yapıldı, halk saraya toplandı, ulu kişiler bir araya geldi.*
O devrāñda neyise resm-i āyīn Ḳıyarlar ol şerīᶜat üzre kāyīn	*O zamanın geleneği neyse o kurallara göre nikah bedeli (mihir) belirlendi.*
Gelin ḳatına geldi cümle ḫātūn Bularuñ daḫı vardur resm-i ḳānūn	*Bütün hanımlar gelinin yanına geldi. bunların da töreleri vardı.*
Gülāb [u] müşgile ᶜanber ezerler Yüzini yurlar altunla yazarlar	*Gülsuyu misk ve anber ezer, (gelinin) yüzünü yıkayıp altınla makyaj yaparlar.*
Gülāb-ı nābile billūrı yurlar İderler ḫōş ṭılā kāfūr [u] ᶜanber	*Saf gülsuyu ile (sanki) kristali yıkarlar, kafur ve anberi güzelce macun yaparlar.*
Ṭararlar sünbülini ᶜanber ile Muṭarrā itdiler müşg⟨i⟩-i terile	*Sünbül (saçı)nı anberle tarayıp taze misk ile parfümlediler.*
Ekerler ᶜanber ü müşgi vü ᶜabīri Ḥarīr üzre geyürdiler ḥarīri	*Anber, misk ve abir sürüp ipek üzerine ipek giydirirler.*
Yaḳarlar ḳaşına miskīn ḫiżābı[292] Çekerler māh-ṭābına seḥābı	*Kaşına miskli kına yakarlar, dolunay (yüzü)ne bulut çekerler.*

[291] Boş bırakılmış bir başlık satırı.

[292] "ḫażāb" şeklinde yazılmış ve harekelenmiş.

Çekerler nergisine sürme-i nāz Olur bir ġamzesi biñ ġamze ġammāz	*Nergisine naz sürmesi çekerler, bir süzgün bakışı bin yan bakışı aldatır.*
Ruḫı gül-gūne ile[293] itdiler al Ezüb miski ḳodılar üstine ḫāl	*Yanağını gül renkli allık ile boyadılar, miski ezip üzerine nokta yaptılar.*
Gülāb [u] ḳandile yurlar dehānın Şekerden ṭatlu itdiler zübānın	*Gülsuyu ve şekerle ağzını yıkayıp dilini şekerden tatlı ederler.*
İderler lü'lü'-i[294] lālāsını ṣāf Gülāb-ı nābile gün gibi şeffāf	*Parlak inci (dişler)ini saf gülsuyu ile güneş gibi parlatırlar.*
Düzerler ḳūt-i cān şīrīn lebini Bih eylerler behīden ġabġabını	*Tatlı dudağını can gıdası olarak hazırlarlar, gerdanını çifte güzel ederler.*
168b İki aḳ ele al ḥınnā yaḳarlar Gümiş barmaġa zer ḫātem ṭaḳarlar	*İki beyaz ele al kına yakar, gümüş parmağa altın yüzük takarlar.*
Temām zeyn eylediler ol nigārı Kim oldı dil-rübālar şehr-yārı	*O put gibi güzeli tamamen süslediler, öyle ki gönül kapanların padişahı oldu.*

[ ][295]

(Gelinlerin Süslenmesi ve Kavuşma)

Bu cānibden işit bir ḫōş ḥikāyet Zemānile olunmışdı rivāyet	*Bu taraftan bir güzel hikaye dinle, zamanında rivayet edilmiş,*
Beyān olmışdı sābıḳda bu aḫbār Varıncaḳ şehr-i zerrīne o dil-dār	*bu haberler eskiden söylenmişti. O gönül alan sevgili altın şehre varınca*
Süleymānī libāsī ol dil-ārā Ki bulmışdı iki ṣanduḳ müheyyā	*o gönül süsleyen, içinde Süleyman'a ait elbiseler bulunan iki sandık bulmuştu.*
Perīzād ṣanduḳile almış idi Gelincek bile alub gelmiş idi	*Perizad sandıkla onu almış, geldiğinde yanında getirmişti..*
Birin Vāmıḳ birin ʿAẕrā öñinde Edeb birle ḳodılar ḫidmetinde	*Birini Vamık'ın, diğerini Azra'nın önüne saygıyla koydular.*
Süleymān Ḥażretin añub Perīzād Duʿā idüb iderler rūḥını şād	*Perizad, Hazreti Süleyman'ı anıp dua ederek ruhunu şad eder.*
Duʿā resmini yirine yitürdi Pes andan ṣanduġuñ ḳuflın götürdi	*Dua bittikten sonra sandığın kilidi açıldı.*
Ṭaḳarlar sāʿid-i sīme sivārı[296] Ki Belḳīs'i Süleymān yād-gārı	*Gümüş kola Süleymañ'ın Belkis'e hediye ettiği bileziği takarlar.*

---

[293] "eyle" şeklinde harekeli.

[294] "lüle" okunacak şekilde yazılmış ve "lüli" şeklinde harekelenmiş.

[295] Boş bırakılmış başlık satırı.

[296] "süvārı" şeklinde harekeli.

Gümişden boynına sīmīn ü zerrīn
Ṭaḳarlar bir ḳılāde[297] ᶜanber-āgīn

Gümüş boynuna altın ve gümüşten (içi) anber dolu bir gerdanlık takarlar.

Ṭaḳarlar gūş-vāra iki dürri
Alurdı nūrı andan necm-i dürrī

Kulaklarına inci gibi parlak yıldızların ışık kaynağı olan iki inci takarlar.

Nekim vārise Belḳīs'üñ libāsın
Ḳuşağın muᶜcirin[298] tācın ḳabāsın

Belkis'in ne ki elbisesi, kuşağı, başörtüsü, tacı, kaftanı varsa (hepsini)

169a Geyindi vü ḳuşandı serv-i reftār
Düzündi vü ḳoşundı şehd-güftār

yürüyen servi giyinip kuşandı, bal sözlü, takıp takıştırdı.

Şu resme eyledi meşşāṭa zīnet
İşitdi itdi taḥsīn ḥūr-i cennet

Gelini süsleyen kadın öyle mücevher taktı ki cennet hurileri duyunca aferin dedi.

Bu yaña Dilpeẕīr'e degdi nevbet
Aña da ancılayın oldu raġbet

Bu tarafta sıra Dilpezir'e geldi. Ona da onun gibi özenildi.

Güzeller şāhı ᶜAẕrā'nuñ nişānı
Neyise eyle ṭonatdılar anı

Güzeller şahı Azra'nın süsü nasılsa onu da öyle süslediler.

Ḳodılar ḳamu tertībi yirine
Ḳomadılar yirincek kim yirine

Her gereği yerine getirdiler, kimseyi üzecek sebep bırakmadılar.

Ṭonandı Dilpeẕīr ḫōş ḫurrem ü şād
Bezendi anuñ ardınca Perīzād

Dilpezir (de) coşku ve neşeyle donatıldı, onun peşinden Perizad bezendi.

Perīler āyīni üzre perīler
Perīzād'ı iderler ġarḳ-ı zīver

Periler kendi adetlerine göre Perizad'ı süse boğarlar.

Ḳurarlar üc cibinlik ṣırma altun
Ṭutarlar üstine çetr-i hümāyūn

Altın sırmalı üç cibinlik kurarlar, üzerine padişah gölgeliği tutarlar.

Çalındı ṭabl-ı şādī ötdi ṣurnā
Ayaġ üstine geldi pīr ü bürnā

Sevinç davulu çalındı, zurna öttü, genç yaşlı (herkes) ayağa kalktı.

Zemīn ü ās-mān ṭoldı ṣadādan
Felekler raḳṣa girdi ol ṣafādan

Yer gök sesle doldu, gökler neşeden dans etmeye başladı.

Nişār eylediler şol deñlü gevher
Ayaġ altında ḳaldı sīmile zer

O kadar mücevher saçtılar ki altın ve gümüş ayaklar altında kaldı.

Kimesne baḳmaz oldı yirdekine
Getürdiler gelini gerdegine

Kimse yerdekine aldırmaz oldu, gelini gerdek odasına getirdiler.

Görincek Şāh Ṭaymūs itdi taᶜẓīm
Üzengülik buyurdı bir ḳac iḳlīm

Şah Taymūs görünce nezaket gösterdi,gelin çıkarma bahşişi olarak birkaç şehir verdi.

---

[297] "ḳolāde" şeklinde harekeli.
[298] "maᶜcarın" şeklinde harekeli.

Melik Vāmıḳ anası şād ḫandān
Nişār eyledi yüz yük laᶜl u mercān

Melik Vamık'ın annesi sevinçle yüz yük yakut ve mercan saçtı.

Bu cānibden işit şehzāde neyler
Dirildi bir araya yine begler

Bu taraftan şehzadenin ne yaptığını dinle! Beyler biraraya toplandılar.

169b Süleymān Ḥażretinüñ yād-gārın
Getürdi Lāhicān ortaya varın

Lahican Hazreti Süleyman'ın hatıralarını ne varsa ortaya getirdi.

Süleymān'a duᶜā itdiler evvel
Kim andan ṣoñra urdı ṣanduḳa el

Önce Süleyman'a dua edip ondan sonra sandığa el vurdular.

Çıḳardılar içinden her libāsı
Görenlerüñ giderdi ḳalbi pāsı

İçinden bütün elbiseleri çıkardılar, görenlerin içi açılmaktaydı..

Geyindi bir bir anı Şāh Vāmıḳ
Kim oldu pür-uṣūl u pür-yaraşıḳ

Şah Vamık teker teker giyindi. Hepsi üzerine oturdu, çok yakıştı.

Ulu taᶜẓīmile şāhı alurlar
Alub gerdek ḳapusına gelürler

Büyük saygıyla şahı alıp gerdek kapısına getirirler.

Mübārek-bād iderler ulu begler
Ṣaçarlar üstine dürrile gevher

Büyük beyler tebrik ederler, üzerine inci-mücevher saçarlar.

İcāzet istediler kim gireler
İki yārı murāda irgüreler

Girip iki sevgiliyi murada erdirmek için izin istediler.

Buyurdı içerü ḳapu ağāsı
Bu buyruğuñ nedür göre revāsı

Kapı ağası (bekçi başı) bu isteğin bahşişinin ne olduğunu içeriye sordu.

Görüb ᶜarż eyledi ṣāḥib-saᶜādet
Buyurdılar içerüden icāzet

Saadet sahibi (padişah) (bahşişi) sundu. İçeriden izin verildi.

İşitdiler Melik Şāhile Ṭaymūs
Yüridiler ol iki ehl-i nāmūs

Melik Şah ve Taymus iki şerefli insan (izin verildiğini) duyup yürüdüler.

Melik Şāh aldı ᶜAẕrā'nuñ elini
Ki teslīm ide Ṭaymūs'a gelini

Melik Şah gelini Taymüs'a teslim etmek için Azra'nın elinden tuttu.

Ṭutub Vāmıḳ elini şāh-ı Çīnī
Ki ᶜarż ider güyegüye gelini

Çin Şahı (Taymüs), gelini güveğiye sunmak için Vamık'ın elini tuttu.

Elin eline virdiler iki şāh
Eyitdiler mübārek ide Allāh

İki şah (Azra'nın) elini (Vamık'ın) eline verdiler, "Allāh mübarek etsin!" dediler.

Ṣaçarlar şol ḳadar dürr-i şemīni
İderler kān-ı gevher ol zemīni

O kadar değerli inci saçarlar ki o yeri inci dükkanı haline getirirler.

Ṭağıldı ḫalḳ iki cān ḳaldı ḫalvet
Gelüb şādī aradan gitdi naḫvet

Herkes dağıldı, iki can yalnız kaldı, mutluluk gelip kibir kayboldu.

170a Çün el virdi müyesser oldı ümmīd
Ḳırān eylediler māhile ḫurşīd

Ümit el verdi nasip oldu, ay ve güneş buluştu.

İki maᶜşūḳ biri birine ᶜāşıḳ
İki ᶜāşıḳ biri birine lāyıḳ

Birbirine aşık, birbirine layık iki sevgili (idiler).

Çü gördi birbirini iki sulṭān
Ḳalurlar bir zemān sermest ü ḥayrān

İki sultan birbirini görünce bir süre sarhoş ve hayran (bakıp) kalırlar.

Ṭağılmış ᶜaḳlını başına dirdi
Melik Vāmıḳ o gice ḳadre irdi

Melik Vamık dağılmış aklını başına topladı, o gece (sanki)kadre (kadir gecesine)kavuştu

Uyandı devlet ü baḫtı çirāğı
Götürdi gül yañaḳdan al ṭuvağı

Şans ve talihinin mumu yandı, gül yanaktan al duvağı kaldırdı..

Ne gördi gördi bir ḫurrem gülistān
Düşinde görmemişdi anı Rıḍvān

Taze bir gül bahçesi (gördü), onu (cennetin bekçisi) Rıdvan rüyasında görmemiştir.

Kemāline irişmiş nevbahārı
Ter ü tāze hemīşe nev bahārı

İlkbaharı en güzel çağında, güzelliği, daima taptaze ve körpe.

Açılmış nergis ü nesrīn ü sünbül
Yitişmiş tāze ğonçe ḳırmızı gül

Nergis, nesrin, ve sünbül açmış, taze gonca ve kırmızı gül yetişmiş.

İcāzet oldı sulṭān girdi bāğa
Temāşā ḳıldı muḥkem ṣola ṣağa

İzin verildi, sultan bağa girdi, sağı solu iyice seyretti.

Ki her bir mīve her gül virdi şevḳi
Şehinşāh her birinden aldı ẕevḳi

Her meyve ve her çiçek neşe verdi, şahlar şahı hepsinden zevk aldı.

Yitişmiş gördi her dürlü yimişler
Ne el urmış aña kimse ne dişler

Her türlü meyvenin yetiştiğini kimsenin el vurup yemediğini gördü.

Geḫī ḳaşına ḥayrān oldı peyvest
Ki oldı nergisī mestine sermest

Bazen kaşına hayran olup takıldı, nergis gözlerinin sarhoşluğuyla sarhoş oldu.

Gehī sünbülden itdi boynına bend
Gehī laᶜl-i şeker-ḫādan yidi ḳand

Bazen sünbül (saç)ından boynuna zincir taktı,bazen tatlı sözlü dudaktan şeker yedi.

Gehī şeftālūlar dirdi lebinden
Geh ayva ḳoḳuladı ğabğabından

Bazen dudağından şeftaliler topladı, bazen gerdanından ayva kokladı.

Gehī gül yiyleyüb olurdı sermest
Geh iki nār-ı bustāna urur dest

Bazen gül koklayıp sarhoş olurdu, bazen bostanın iki narına dokunurdu.

170b Gehī eylerdi cām-ı laᶜlini nūş
Gehī eylerdi servini der-āğūş

Bazen kırmızı kadehi yudumlar, bazen serviyi kucaklardı.

Bu nevᶜe seyr iderken gülşeni şāh
Görür bir vādī-yi billūrı nāgāh

Şah gülbahçesinde bu şekilde gezerken ansızın şeffaf bir vadi görür.

Temām itdi şehinşāh seyr-i bāġı
İzinden buldı bir āhū yataġı

Şahlar şahı bahçedeki gezintiyi bitirip iz takip ederek bir ceylan yatağı buldu.

Bıraḳmış vādide bir nāfe āhū
Virürdüñ cān ele girseydi āh ū

Ceylan vadide misk bırakmış, ah! O, ele geçsin diye can verirdin!

Muḳaffel buldı şāh bir dürc-i yāḳūt
Olurdı ḳalbe ḳuvvet cānlara ḳūt

Şah cana gıda, kalbe kuvvet olacak kilitli bir yakut kutusu buldu.

Mühür urmışdı ol ḳufla melekler
Ḥavādişden anı her laḥẓa bekler

Melekler o kilidi mühürlemiş, her an ola(bile)ceklerden onu korurdu.

Laᶜal- miftāḥile ol dürc açıldı
İçinden laᶜlile mercān ṣaçıldı

O kutu yakut anahtarla açıldı, içinden yakut ve mercan saçıldı.

Şu deñlü virdi ferḥān cism [ü] cāna
Ṣanasın kim yiñi geldi cihāna

Can ve tene öyle neşe verdi ki sanki dünyaya yeni gelmiş gibi oldu.

İrişdi rūḥa rāḥat ḳalbe ḳuvvet
Gidüb ṣıḳlet göñülden geldi ṣıḥḥat

Ruha rahat kalbe kuvvet geldi, gönülden ağırlık kalktı, sıhhat geldi.

Çekildi cān gözine nūr-ı cevher
Göñül āyinesi oldı münevver

Can gözüne inci gibi parladı, gönül aynası nurlandı.

Ṣafādan ṭoldı şāhuñ göñli şādī
Ki buldı baġlu işler heb güşādı

Bütün düğümlü işler çözüldüğü için zevkten şahın gönlü sevinç doldu.

Çü gördi cümle maḳṣūdın muḳadder
Muḳadder eylemiş anı muḳadder

Bütün arzularının kaderi yazan tarafından takdir edilmiş olduğunu gördü.

Göñül maḳṣūdına irdi şehinşāh
Murādını müyesser itdi Allāh

Şahlar şahı gönlünün amacına ulaştı, Allāh, arzusunu gerçekleştirdi.

Pes andan servini itdi der-āġūş
Kenāra çekdi sidre ṭalını ḫoş

Ondan sonra servisini kucakladı, sidre (ağacı) dalını güzelce kenara çekti.

Yine baġrına başdı cānını şāh
Getürdi sīneye īmānını şāh

Şah canı (gibi sevdiği)ni bağrına bastı, imanı (gibi) göğsüne getirdi.

171a Çün irdi cümle maḳṣūdına sulṭān
Yire yüz urdı itdi şükr-i Yezdān

Sultan bütün gayesine ulaştı, Allāh'a şükr edip secde etti.

Üc ᶜāşıḳ bir gicede cemᶜ olurlar
Kimi pervāne kimi şemᶜ olurlar

Üç aşık bir gecede kavuşurlar, kimi pervane, kimi mum olur.

Geçüb ol dün irişdi ṣubḥ-ı ṣādıḳ
Ṭulūᶜ itdi şeref burcında şārıḳ

O gece geçip şafak attı, güneş şeref burcundan doğdu.

Żiyā virdi zemīn ü ās-māna
Ṣafā virdi ḳulūb-ı ins ü cāna

Yere ve göğe ışık, insanların ve cinlerin kalplerine neşe verdi.

Ṣafādan şādlıḳdan ṭoldı ᶜālem
Uyandı ġaflet uyḳusından ādem

Alem neşe ve sevinçle doldu, insan(lar) uykudan uyandı.

Uyandı uyḳusından çünki Vāmıḳ
Yiñi cān virdi aña ṣanki Ḫālıḳ

Vamık (da) uykusundan uyanınca sanki yaratıcı ona yeniden can vermişti.

Gelüb begler mübārek-bād iderler
Duᶜāyı devlete bünyād iderler

Beyler gelip kutlarlar, devlete dua etmeye başlarlar.

Selāṭīn cümle bā-iᶜzāz u ikrām
Alub şāhı iderler ᶜazm-ı ḥammām

Sultanlar şahı izzet ve ikramla alıp hamama giderler.

Bu cānibden daḫı uyandı Behmen
Görür yatur ḳocuşmış cānile ten

Bu taraftan Behmen de uyandı, can ve tenin sarmaş dolaş yattığını gördü.

Dilemez ayıra cānı bedenden
Vire cān virmeye cānānı Behmen

Behmen can verip sevgiliyi vermek, canı bedenden ayırmak istemez.

Uyandı Lāhicān gördi zemāne
Murād oḳını irgürmiş nişāna

Lahican uyanıp zamanenin isteğinin okunu hedefe vurduğunu gördü.

İdüb cām-ı şarāb-ı vaṣlını nūş
Yaturlar gice gündüz mest [ü] serḫōş

Kavuşma şarabının kadehini yudumlayıp gece gündüz sarhoş yatarlar.

Yatur cānına cān ḳatmış Perīzād
Ṭolanmış serv-i āzādile şimşād

Perizad canına can katmış yatmakta, hür servi ile şimşad (birbirine) sarılmış (gibi).

Cihānı nūra ġarḳ itmiş ser-ā-ser
Zemīn olmış zemānile berāber

Baştan başa her tarafı nurlandırmış, zaman ve mekan birbirine kavuşmuş.

Yazarsam bunlaruñ vaṣfın mufaṣṣal
Ki taṭvīl-i kelām olur muḥaṣṣal

Bunların durumunu ayrıntılı yazarsam sonunda (asıl) söz değişmiş olur.

171b Ṭolar kāġıd idersem cümle taḥrīr
Söz uzanur olınmaz şerḥ [ü] taḳrīr

Hepsini yazarsam kağıt dolar, söz uzanır, şerh ve açıklama yapılmaz.

Ne ḥācet sözi uzatmaḳ ziyāde
İrişdi ḳamu ᶜāşıḳlar murāda

Sözü fazla uzatmaya ne gerek var, bütün aşıklar murada erdi.

Murādına yitişdi çün şehenşāh
Şükür itdi didi elḥamdülillāh

Şahlar şahı muradına kavuşunca şükredip "Allāh'a hamdolsun!" dedi.

Temām olundı ᶜurs ḳalmadı teşvīş
Görüldi her meṣāliḥ bitdi her iş

Düğün bitti, problem halloldu, her iş görüldü.

Oturdı ᶜişrete yine selāṭīn
Melik Şāhile Arslan ḫüsrev-i Çīn

Sultanlar; Melik Şah, Arslan, Çin hükümdarı eğlenceye oturdu.

Hezārān ᶜizzetile Şāh Ṭaymūs
Dir eṣnā-yı kelāmda iy şeh-i Ṭūs

Şah Taymūs binlerce saygıyla söz arasında "Ey Tūs şahı!" der.

Murāduñ üzre devr itsün zemāne Bahār-ı devlet irmesün ḫazāna	*"Zaman isteğine göre geçsin, devletinin baharı solmasın.*
Yıl oldı sāyeñüzde rāḥat olduḳ Size ḥadden ziyāde żaḥmet olduḳ	*Bir yıl oldu ki sayenizde güzel günler geçirdik, size haddinden fazla zahmet verdik.*
Buñumuz yoḳ hemīşe şād-mānuz Velīkin sizlere bār-ı girānuz	*Sıkıntımız yok, çok mutluyuz, fakat size ağır yük olduk.*
Geçüb ḥadden ziyāde oldı taṣdīᶜ Yiridür ger bize olursa teşnīᶜ	*Haddinden fazla baş ağrıttığımız cabası artık bizi ayıplasalar yeridir.*
Buyuruñ iy şeḥ-i devrān icāzet Sefer aḥvāli görilsün temāmet	*Ey devrin padişahı, izin verin yolculuk hazırlığı yapılsın!*
Ṣafā-yı ḫāṭırile iy şehinşāh Bize yümnile himmet eyle hem-rāh	*Ey şahlar şahı gönül şenliğiyle bize uğurlayarak yardımını yol arkadaşı et!*
Ne deñlü görse göz görmege ṭoymaz Velīkin vaᶜdeye bu ᶜömr[299] göymez	*'Göz görmeye doymaz' fakat ömür zamana katlanamaz (ve biter).*
Murādum budur iy şāh işbu sözden Ṭulınmadın[300] gözümüñ nūrı gözden	*Ey şah bu sözden kasdettiğim şudur: Gözümün nuru gözden kaybolmadan*
Saᶜādet āf-tābı ṣala pertev Serīr-i Çīn'e Vāmıḳ ola ḫüsrev	*mutluluk güneşi Çin tahtını ışıtsın, Vamık Çin tahtına sultan olsun!*
172a Zihī baḫt [u] saᶜādet kim bir oğlan Atasınuñ ola taḫtında sulṭān	*Bir oğulun babasının tahtına sultan olması ne imrenilecek şans ve talihtir.*
Yiridür ol şehinşāh ide şīven Ṣoñında taḫtını żabṭ ide düşmen	*Sonunda tahtı düşman tarafından elegeçirilen şah feryat etse yeridir.*
Bititmesün bu ḥāli dostlara Ḥaḳ Ki düşmen taḫtın ala bula revnaḳ	*Allāh, dostlara, tahtı düşmana kaptırıp sevindirmeyi göstermesin!"*
Temām itdi sözi ḫatm itdi Ṭaymūs İşitdi bir bir anı ḫüsrev-i Ṭūs	*Taymūs sözü bitirdi. Tūs padişahı onu bir bir dinledi.*
Didi ᶜizzetler idüb Merzbān Şāh Müyesser eylesün maḳṣūduñ Allāh	*Merzban Şah nezaketle "Allāh gayene erіştirsin!" dedi.*
Yaraşur baḫt [u] iḳbālile Vāmıḳ Ata taḫtında sulṭān ola lāyıḳ	*"Vamık şans ve talihiyle babasının tahtına sultan olmaya yakışır.*
Murāduñı müyesser ide Yezdān Göresin oğluñı taḫtuñda sulṭān	*Allāh muradını versin de oğlunu tahtında sultan göresin!*

[299] "ᶜömür" şeklinde harekeli.
[300] "ṭulunmadın" şeklinde harekeli.

Ne sözler kim buyurduñ cümle maᶜḳūl Ḳabūla ḳābil ü maḳbūla maḳbūl	*Söylediğin bütün sözler akla yatkın, kabul etmeye elverişli makbul olmasına makbul,*
Ḥużūruñda velīkin iy cihān-dār Şikeste bendenüñ bir ḥāceti var	*fakat ey cihan padişahı, huzurunda ben gönlü kırık kölenin bir isteği var.*
Yidi gün oldı bir hefte muḳarrer Temām ol hefte ṣoḥbet ola yek-ser[301]	*Yedi gün, (yani) sadece bir hafta boyunca sohbet edilsin!*
Temām olınca iy ṣāḥib-saᶜādet İdevüz her güne bir dürlü ᶜādet	*Ey padişah (sohbet) bitinceye kadar her gün bir türlü adeti yerine getirelim!*
Bu ṣoḥbet ḫatm ola bula nihāyet Ṭoġa bir ḳutlu gün bir ḳutlu saᶜāt	*Bu sohbet bittikten sonra bir kutlu gün bir kutlu saat doğsun, (o zaman)*
Sefer ola mübārek size iy şāh Saᶜādetle gidesiz fetḥ ola rāh	*ey şah yolculuk size mübarek olsun, sağ salim gidesiniz yolunuz açık olsun!"*
Ḳabūl itdi bu sözi Şāh Ṭaymūs Ḳodı baş Merzbān itdi zemīn-būs	*Şah Taymūs bu teklifi kabul etti, Merzban, baş koyup zemin öptü.*
Duᶜālar itdi şāha ṭurdı gitdi Varub ol meclisüñ tedbīrin itdi	*Şaha dualar edip kalkıp gitti, varıp o meclisin hazırlığını yaptı.*
172b Ḳamu tertībi aṣlınca müretteb Ne kim var gördi cümle ḳaydını heb	*Her şeyi yerli yerince gerektiği gibi hazırladı.*

[ ][302]

(Düğün Sonrası Merzbān Şāh'ın Özel Eğlence Düzenlemesi ve Vedalaşma)

Gel iy bülbül çemende naġme-sāz ol Nevālar gösterüben perde-bāz ol	*Gel ey bülbül çemende şarkı söyle, makamlar göstererek şarkı çal ve söyle!*
Şeker tengini açdı ṭūṭī-i cān Dil-i bülbül gerekdür şekker-efşān	*Can papağanı şeker çuvalını açtı, (çuvala) şeker saçan bülbül gönlü gerekir.*
Gelüb evrāḳ-ı gülden eyle taḳrīr Ki nāzük naġmelerle eyle taḥrīr	*Gelip ince nağmelerle yazarak gülün yapraklarından bahset!*
Yine şerḥ eyle şīrīn dāstānı Açılsun ġonçenüñ rāz-ı nihānı	*Tatlı hikayeyi yine anlat, goncanın gizli sırrı açılsın!*
Açılsa ġonçe-gül pür-cūş olursın Geçerse devr-i gül ḫāmūş olursın	*Gonca gül, açılsa coşarsın, gül devri geçse susarsın.*
Yitiş gül devrini fevt itme zinhār Geçer gül revnaḳı ancaḳ ḳalur ḫār	*Yetiş gül devrini sakın geçirme, gülün tazeliği geçer geriye diken kalır.*

301 "yik-ser" şeklinde harekeli.

302 Boş bırakılmış başlık satırı.

Bahār eyyāmı geldi devr-i güldür
Ġamı ḳılsun ferāmūş cānı güldür

Bahar günleri geldi, gül zamanıdır, neşelendir (ki) can üzüntüyü unutsun!

Gülincek ġonçe bāġuñ güllerine
Ötetur didiler bülbüllerine

Gonca bahçenin güllerine gülünce, (bahçenin) bülbüllerine "durmadan ötün!" dediler.

Ötersin gülşen içre eyleyüb zār
Çekersin bir yıl oldı fürḳat-ı yār

Gülbahçesinde inleyip ötersin, sevgilinin ayrılığını çekeli bir yıl oldu,

Gel imdi seyr-i gülzār eyleyelüm
Temāşā-yı ruḫ-ı yār eyleyelüm

gel artık gülbahçesini seyredelim, sevgilinin yanağını seyredelim.

İdenler ṭarf-ı gülzārı temāşā
Ṣanurlar gülşeni Firdevs-i Aᶜlā

Gülbahçesine göz atıp seyredenler Firdevs cenneti zannederler.

İşid imdi gülistān ṣoḥbetini
Gülistānile Bostān ṣoḥbetini

O halde, gülbahçesinin, Gülistan ve Bostan'ın sohbetini dinle.

173a Şehüñ varidi bir gülşen-i muᶜaẓẓam
Naẓīrin görmemişdi nesl-i ādem

Şahın görkemli bir gülbahçesi vardı, insanoğlu (onun) benzerini görmemişti.

Ġam u ġuṣṣa bulıncaḳ göñline rāh
O bāġa ᶜazm iderdi Merzbān Şāh

Merzban Şah keder ve üzüntü gönlüne yol bulunca o bahçeye giderdi.

Türābından gelürdi būy-i ᶜanber
Aña reşk eyleridi misk-i eẕfer[303]

Toprağından anber kokusu gelirdi, güzel kokulu misk onu kıskanırdı.

Varidi ortasında bir bıñarı
Muṭarrā eylemişdi sebze-zārı

Ortasında bir şadırvanı vardı, yeşilliğe canlılık vermişti.

Müşemmen ḥavżıdı mermer bināsı
Ṣuyı şīrīn laṭīf idi havası

Mermerden yapılmış sekiz köşeli havuzdu, suyu içimli kokusu güzeldi.

O ḥavżın çevre yanı bāġ [u] gülşen
Şehüñ olurdı göñli anda rūşen

O havuzun etrafı bağ bahçeydi, şahın gönlü orada ferahlardı.

Zümürrüd-vār döşenmişdi çemenler
Ḥarem olmışdı aña nār-venler[304]

Çimenler zümrüt gibi döşenmiş nar ağacı onlara eş olmuştu.

Çemenlerle berāberdi zaᶜferān
Semenlerle[305] bezenmişdi gülistān

Safran çimenlerle beraberdi, bahçe yaseminlerle süslenmişti.

Gül⟨i⟩-i sūrī[306] olub sulṭān-ı ebhār[307]
Sürer pāyına yüz enhār u ezhār

Penbe gül baharların sultanı olup ağaçlar ve çiçekler (onun) ayağına yüz sürer.

Zeberced taḫta geçmiş oturur gül
Öter gūyā olub şevḳile bülbül

Gül, yeşil zeberced tahta geçmiş oturur, bülbül dile gelmiş coşkuyla öter.

---

[303] "ezfer" şeklinde yazılmış.
[304] "nāreven" şeklinde harekeli.
[305] "şemenlerle" şeklinde yazılmış.
[306] "şūrī" şeklinde yazılmış.
[307] "bahar" kelimesi Farsça olduğu halde Arapça efᶜāl vezniyle çoğul yapılmıştır.

Dehān-ı lāleye düşmişdi jāle
Görenler dir budur lü'lü'-yi lālā[308]

Çiğ lalenin ağzına düşmüş, görenler bu parlak incidir derler.

Bir ayağ üzre çün serv-i ḫōş-endām
Ḳabā-yı sebzile olmış pür-endām

Güzel boylu servi bir ayak üzerine (durur), yeşil elbiseyle çok yakışıklı.

Çıḳub serv üstine eyler ḫōş-elḥān
Hezār oḳur hezārān dürlü destān

Hoş nağmeli bülbül servinin üzerine çıkıp binlerce destan söyler.

Oḳur ḳumrı bu bāga nev-bahārı
N'ideyin dost diyüb gözler nigārı

Kumru bu bahçeye nev-bahar makamını okur, "nideyim dost" deyip sevgiliyi gözler.

Olur gülşende sūsen mīr-i meclis
Anuñ ağzın gözedür lāle nergis

Gülbahçesinde meclisin beyi susen olur, lale ve nergis onun ağzını gözetir.

173b Ḳadeh nergisleri zerrīn piyāle
Ṭutar elde laᶜalden kāse lāle

Nergisleri kadeh, fulya piyale (kadeh idi), lale elinde yakut kase tutardı.

Siñüb ḳaldı benefşe sebze-zāra
Boyın egmeziken zülf-i nigāra

Sevgilinin saçına boyun eğmezken menekşe yeşilliğe gizlenip kaldı.

Giceyle gülşeni eylerdi ḫōş-bū
Seḥerden götürür ḳoḫuyu şeb-bū

Şebboy geceyle gülbahçesini güzelce kokulayıp seherden itibaren kokuyu yükseltti.

Münaḳḳaşlar geyüb mīr ᶜāşıḳānlar
Zeberced cāme geymiş żaymerānlar[309]

Mir aşıkanlar nakışlı şeyler giyip zaymeranlar zeberced elbise giymiş.

Firengī aṭlasın geymiş ḳaranfül
Libās-ı lāciverdi geydi sünbül

Karanfil Frenk atlasını giymiş, sünbül lacivert elbise giydi.

Temāşā eyleyen zülf-i nigārı
Görür nergis gibi her dem bahārı

Zülf-i nigar çiçeğini seyreden, nergis gibi her an baharı görür.

Şaḳāyıḳ yāsemen gülnār zanbaḳ
Çemen bezmine virmişlerdi revnaḳ

Şakayık, yasemin, gülnar ve zanbak çimenlik meclisine parlaklık vermişti.

Pür itmiş kāsesin şebnemle lāle
Güneş görse uçardı göge jāle

Lale kasesini çiğle doldurmuş, güneş görse göğe uçardı.

Şu deñlü zīnet itmiş bāğ[ı] nesrīn
Felekde reşk iderdi aña Pervīn

Nesrin bahçeyi öyle süslemişti ki gökte Pervin görse kıskanırdı.

Temāşā eyleyen bir kez bu bāğı
İderdi gayri gülşenden firāğı

Bir kez bu bahçeyi seyreden başka bahçeleri terk ederdi.

Müferriḥ güşe vü şāhāne menzil
Güşāde oluridi anda her dil

Ferahlatıcı köşe ve şahlara layık konak, onda her gönül açılır (şenlenir)di.

---

[308] Terkip "lülü-yi läle" şeklinde (hemzeler ihmal edilerek) yazılmış.
[309] "żaymurānlar" şeklinde harekeli.

Buyurdı ḳullarına Merzbān Şāh
Varalar ol maḳāma çin seḥer-gāh

Merzban Şah kullarına sabah erkenden oraya varmalarını emretti.

Didi yirde ḳuralar çetr-i ᶜālī
Döşiyeler aña zerrīn nihālī

Yüce bir çadır kurmalarını ona altın işlemeli halı döşemelerini söyledi.

Hemān-dem ᶜazm iderler ol mekāna
İrişdiler seḥerden būstāna

Derhal oraya gider, seherle birlikte bahçeye ulaşırlar.

Yidi yirde yidi ṭāḳ-ı muᶜallā
Ḳurarlar aṭlas u dībā vü zībā

Atlas, ipek ve süslü kumaşlarla yedi yerde yedi yüksek kubbe kurarlar.

174a Bostānların zer-endūd itmiş üstād
Niçe yıllar çalışmış itmiş ābād

Ustası bostanları altın yaldızlamış, yıllarca çalışıp bayındır hale getirmiş.

Ḳomışlar yir yir anda gevher-i ṣāf
Gice olsa virür gün gibi şeffāf

Yer yer oraya saf inci koymuşlar, gece olunca güneş gibi parıltı verir.

Yidi yirde ḳurarlar taḫt-ı zerrīn
Cevāhirle müzeyyen sāḳ-ı sīmīn

Yedi yerde gümüş kenarları mücevherle süslü (yedi) altın taht kurarlar..

Müzeyyen ḳıldılar pāy-ı serīri
Döşediler ḥarīr üzre ḥarīri

Tahtın ayağını süslediler, ipek üzerine ipek döşediler.

Oturdı altı taḫta altı sulṭān
Ṣorarsañ her biri faġfūr [u] ḫāḳān

Altı tahta altı sultan oturdu, sorarsan her biri (büyük) hükümdar, hakan...

Yidinci taḫta geçdi çün ḫavātūn
Bularuñ daḫı vardur özge ḳānūn

Yedinci tahta hanımlar geçti, bunların da kendilerine göre töreleri var.

Perīzād'a buyurdı şāh-ı kişver
Çeke ortaya bir perde muᶜanber[310]

Ülkenin padişahı (Merzban) Perizad'a araya güzel kokulu bir perde çekmesini söyledi.

Otura perde ile ḫūb-rūlar
Güneş yüzlü güzeller māh-rūlar

Güneş yüzlü, ay yüzlü güzel yüzlüler perde ile otursunlar (diye).

Seḥāb[ı] mesken idindi Hümālar
Bulutdan nem ḳapardı meh-liḳālar

Hümalar bulutu mesken edindi, (çünkü) ay yüzlüler buluttan nem kapardı.

Perīzād Dilpeẕīr ᶜAẕrā vü Meryem
Ulu ḫātūnlarile şād u ḫurrem

Perizad, Dilpezir, Azra ve Meryem büyüklerin hanımlarıyla şen şakrak

Oturub bir araya cemᶜ olurlar
Kimi pervāne kimi şemᶜ olurlar

oturup bir araya gelirler, kimi pervane olur kimi mum.

Bular şevḳinde olsun şöhretile
İşit neyler selāṭīn şevketile

Bunlar şöhretle eğlenmekte olsun, sultanlar görkem içinde ne yapmaktaydı dinle!

Gözedüb her kişi ḳullu ḳulını
Bilür tertībile yirlü yirini

Herkes, kullu kulunu gözetip protokola göre yerini bilir.

---

310 "muᶜamber" şeklinde yazılmış.

Gelüb evvel oturdı Şāh Ṭaymūs İder ikrām u ᶜizzet server-i Ṭūs	*Önce Şah Taymüs gelip oturdu. Tüs sultanı (ona) izzet ü ikram eder.*
Melik Şāh oturur taḫtuñ birine ᶜAle't-tertīb geçer yerlü yirine	*Melik Şah tahtın birine oturur, sırasıyla yerli (yeri olanlar) yerine geçer.*
174b Döşediler simāṭ-ı[311] şehr-yārı Müẕehheb hem münaḳḳaş zer-nigārī	*Yaldızlanmış, nakışlı ve altınla işlenmiş padişah sofrasını kurdular.*
Ne deñlü varise gülşende ezhār Dikilmiş ol simāṭa[312] olmış iẓhār	*Gülbahçesinde ne kadar çiçek varsa o sofra üzerine dikilip sergilenmiş.*
İşāret itdi ẕevvāḳīne[313] sulṭān Nefāyisle pür oldı ṣaḥn-ı meydān	*Sultan yemek eksperine işaret etti, meydanın ortası nefis şeylerle doldu.*
Sinīlerle gelür yağlı çörekler Çinīlerle ṭolu şekker börekler	*Sinilerle yağlı çörekler, çini kaselerle dolu şeker börekleri gelir.*
Pilāv evvel gelüb ḳurar otağı Ṭaşar ırmağ olur ol bāğa yağı	*Önce pilav gelip otak kurar, yağı, bağa taşıp ırmak olur.*
Ol ırmağ içre ḳonmış ördek ü ḳaz Şikār ider sipāhīler çü şehbāz	*O ırmağa ördek ve kaz konmuş, süvari askerler avcı şahin gibi avlanır.*
Ḳaşıḳlarda gören dāne birinci Ṣanurlardı ṣadef ağzında inci	*Kaşıklarda pirinç tanesini gören, sadef ağzında inci sanırdı.*
Ḳoyun yaḫnīleri[314] perverde olmuş Çevürme ḳuzılaruñ içi ṭolmış	*Koyun yahnileri kıvamını bulmuş, kuzu çevirmelerin içi doldurulmuş.*
Börekler beñzemiş şemse şekilde Ḳamer-cehre güzeller ṭutar elde	*Börekler güneş biçimine benzetilmiş, ay çehreli güzeller ellerinde tutar.*
Döner ortada gögercin kebābı Yüzerdi rūğan üzre mürğānı[315]	*Ortada güvercin kebabı döner, yağ üzerinde ördekler yüzerdi.*
Gelür dürrāc u bıldırcın firāvān Ḳonılur yir yirin biryān-ı murğān	*Bol bir şekilde dürrac, bıldırcın getirilir, yer yer ördek kebapları konulur.*
Neᶜāyimle[316] pür itdiler cihānı Ḥisāb olmazdı kebg ü mākiyānı	*Dünyayı nimetlerle doldurdular, keklik ve tavuklar hesap edilemezdi.*
Şeker senbūseler bādām⟨u⟩-ı terden Gülācı kimse farḳ itmez şekerden	*Taze bademden yapılmış şekerli hamur tatlısı (ve)güllacı kimse şekerden ayırdedemez.*

[311] "sümāṭ" şeklinde harekeli.
[312] "sümāṭa şeklinde harekeli.
[313] "zevvāḳīne" şeklinde yazılmış.
[314] "yaḫnīleri" şeklinde yazılmış.
[315] Kelime "mürğ" ve "ānı/ānī" şeklinde bölünerek yazılmış.
[316] "niᶜmet" kelimesinin çoğulu (niᶜam) olarak düşünülmüş olmalı. "Neᶜāim", "neᶜāme" (devekuşu) kelimesinin çoğuludur. Nesre "nimet" kelimesinin çoğulu anlamında çevrildi.

Bişerdi dürlü dürlü tāze niᶜmet
Gelürdi meclise yiyene minnet

Türlü türlü taze nimetler pişer, meclise gelirdi yiyen(in canın)a minnet.

Ṭaᶜāmı yidiler içildi şerbet
Ḳurıldı meclis-i şāhī temāmet

Yemekler yiyilip meşrubat içildi. Padişaha ait meclis kuruldu.

175a Ṣurāḥīler geçüb yir yir oturdı
Ṭuruban sāḳīler yirden götürdi

Sürahiler geçip yer yer oturdu, sakiler kalkıp (onları) yerden kaldırdılar.

Alub destine sāḳīler piyāle
Olurlar meclis ehline ḥavāle

Sakiler ellerine kadeh alıp meclistekileri dolaşırlar.

Yidi yirden yürīdi yidi sāḳī
Ṣanasın sīmden sāᶜid[317] [ü] sāḳı

Yedi yerden yedi saki yürüdü, (onların) baldır ve bileğini gümüştendir sanırsın.

Yürütdi çünki sāḳīler eyāġı
Gelüb ferḥān götürdi ġam ayaġı

Sakiler kadeh gezdirince, neşe gelip üzüntü ayak çekti.

Gelür her şaḫṣa meyden şevḳ [ü] şādī
Bulurlar baġlu göñüller güşādı

Herkese şarap zevki ve neşesi gelir, içine kapanık gönüller, açılır.

Ziyāde oldı şevḳi her birinüñ
Ḳolın boynına ṣaldı birbirinüñ

Her birinin neşesi arttı, kollarını birbirlerinin boynuna attılar.

Güzeller başladı nāz u niyāza
Oḳurlardı ġazeller tāze tāze

Güzeller naza cilveye başladılar, yeni yeni gazeller okumaktaydılar.

Gelincek her kişinüñ çeşmine mey
Kimi ḳānūn gözedür kimisi ney

Şarap herkesin (başına) gözüne çıktıkça kimi kanun gözetir kimi ney.

Şeh-i Ṭūs'uñ varidi ġāyet üstād
Çalardı cümle sāzı adı Dilşād

Tūs şahının Dilşad isimli, her sazı çalan oldukça usta (bir çalgıcı)sı vardı.

Yidi āvāze on iki maḳāmı
Bilürdi perde perde her maḳāmı

Yedi ses on iki makamı perdesi perdesine bilirdi.

Niçe şākirdleri varidi üstād
Kimisi nāy-zen kimisi ᶜavvād

Hoca olmuş, bir çok öğrencisi vardı, kimi ney kimi ud çalar,

Kimi ṭanbūr çalar kimi kemānçe
Kimi def yüzine urur ṭabance

kimi tanbur çalar kimi kemençe, kimi defin yüzüne el tabanı vururdu.

Bilürdi dürlü dürlü naḳş u taṣnīf
Ḳamusın kendüsi ḳılmışdı te'līf

Çeşitli beste ve müzik formları bilirdi, hepsini kendi bestelemişti.

Kemālile çalardı cümle sāzı
İder bir nağmede seyr-i ḥicāzı

Hakkını vererek bütün sazları çalardı, bir nağmede hicazda müzikal gezinti yapardı..

---

317 "sāᶜid" şeklinde yazılmış.

	Fürūdāş itse çeng olur iki ḳat Felekde Zührei ḳılmaġiçün māt	*Çengi çalsa gökte Zühre'yi mat etmek için çeng iki kat olur.*
175b	Buyurdı Merzbān Şāh ṭutdılar sāz Yanınca ehl-i diller ḳıldı āvāz	*Merzban Şah emretti, sazları ele aldılar, yanınca gönül sahipleri eşlik etti.*
	Virürler sāzlarına güşmālı Kimesne eylemeye ḳīl ü ḳālı	*Kimse dedikodu etmesin diye sazları akort ettiler.*
	Burar burḳılarını ṣaġa ṣola Fürūdāş eyleyüb girdi uṣūle	*Burgularını sağa sola büküp, tınlatıp usule girdi.*
	Ḳamusı birbirine oldı āheng İşidenler ḳalur sermest ü dil-teng	*Hepsi birbirine eşlik etti, duyanlar, sarhoş olur ve hüzünlenir.*
	Çalarlar bir faṣıl ᶜūdile ṭanbūr Dügāh sünbüle ᶜuşşāḳ u māhūr	*Ud ve tanbur bir fasıl çalar, dügah, sünbüle, uşşak ve mahur.*
	Çalındı şevḳile çeng ü çeġāne Üni irdi ᶜIrāḳ u Iṣfahān'a	*Coşkuyla çeng ve çegane çalındı, sesi Irak ve Isfahan'a ulaştı.*
	Kemānçeye neyi dem-sāz iderler Ḥiṣār u selmek ü şehnāz iderler	*Kemançeye neyle eşlik ederler, Hisar, selmek ve şehnaz (makamlarını) çalarlar.*
	Aġız bir eyleyüb ᶜuşşāḳ [u] dil-sūz İderler būselik yüzinde nevrūz	*Hep bir ağızdan uşşak, dil-süz söyleyip büselik yüzünde nevrüza geçerler.*
	Ḥüseynīde çalarlar bir semāᶜī İderler raḳṣ idenler istimāᶜi	*Hüseynide bir semai çalarlar, duyanlar dans eder.*
	Oḳurlardı ḫōş-āyende ġazeller O şevḳile girür raḳṣa güzeller	*Hoşa giden gazeller okurlardı. Güzeller neşeyle dans etmekteydi.*
	Güzeller nāzenīnler dil-rübālar Güneş yüzlü perīler meh-liḳālar	*Güzeller, nazlılar, gönül alanlar, güneş yüzlü periler, ay yüzlüler...*
	Gözi nergis lebi mül ḫadd[i] lāle Dökerler gerden-i sīme külāle	*Gözü nergis, dudağı, şarap, yanağı lale, gümüş gerdana lülelenmiş saçlarını dökerler.*
	Semāᶜ ider güzeller cüst ü çālāk Girür şevḳile çarḫa ṭoḳuz eflāk	*Güzeller, hızla dönerler, dokuz gök neşeyle halaya katılır.*
	Bile döner yanınca māh ḫūrşīd Ḳodı sāzın semāᶜa girdi Nāhīd	*Ay ve güneş (de) birlikte döner, Nahid sazını bırakıp halaya girdi.*
	Olurlar şevḳ [u] şādīden feraḥ-nāk Ḳılurlar ehl-i meclis sīneler çāk	*Neşe ve sevinçten coşarlar, meclistekiler göğüslerini açarlar.*
176a	Götürelden ayaġı ġuṣṣa vü ġam Feraḥdan şādlıḳdan ṭoldı ᶜālem	*Elem ve üzüntü ayak çekeli, alem sevinç ve neşeyle doldu.*

Kimesne ḳalmadı meclisde ğam-nāk
Semāᶜa girüb oldılar ṭarab-nāk

Mecliste üzgün kimse kalmadı, halaya girip keyiflendiler.

Temāmet devr idüben mūsiḳārı
Dügāh yüzinde ḳıldılar karārı

Mûsikar peşrevini de tamamlayıp dügah makamında karar kıldılar.

İderler meclis içre dil-nüvāzı
Yir öpdiler ḳodılar yire sāzı

Meclistekilerin gönlünü alıp yer öpüp sazı yere koydular.

Temām bir hefte oldı şeyḫile şāb
Gelüb gözlerine mey gelmedi ḫᵛāb

Tam bir hafta gencin yaşlının gözlerine içki çıktı, uyku girmedi.

Yidi gün rūz şeb oldı żiyāfet
Buyurdı her birine yidi ḫilᶜat

(Merzban) yedi gün, gece gündüz ziyafet verdi, (sultanların) her birine yedi kaftan sundu.

Sekizinci güni Ṭūs'uñ emīri
İder daᶜvet ḳamu bay u faḳīri

Sekizinci gün Tûs padişahı bütün zengin ve yoksulları,

Buyurdı ehl-i fażl [u] ehl-i ḥikmet
Ḳamusın cemᶜ idüben ḳıldı daᶜvet

faziletli ve erdemli kimseleri davet edip, bir araya topladı, ziyafet verdi.

Bişürtdi dürlü niᶜmetler firāvān
İder her birine ḳadrince iḥsān

Çeşitli yemeklerden bolca pişirtti, Her birine değerine göre bağışta bulundu.

Yidiler niᶜmeti içildi şerbet
Duᶜā olundı āḫir oldı ṣoḥbet

Yemekler yenilip meşrubatlar içildi. Dua edildi, sohbet bitti.

Çün itdi bunca luṭfı Merzbān Şāh
Ḳamu begler didiler bārekallāh

Merzban Şah bu kadar cömertlikte bulununca bütün beyler "BarekAllāh!" dediler.

İderler cümle taḥsīn āferīn-bād
Ḫudā ḳılsun özüñi ğamdan āzād

"Allāh keder vermesin!" (deyip) hepsi beğenip takdir ettiler,

Eyitdi Şāh Ṭaymūs Merzbān'a
Didi luṭfile ol şāh-ı cihāna

Şah Taymûs Merzban'a, o cihan padişahına nezaketle dedi ki:

Bizi ḫākdan götürdüñ müstedām ol
Cihān içinde dāyim şād-kām ol

"Bizi yücelttin, ebedi ol, dünyada her zaman sevinçli olasın!

Ṭoyurduñ ḫūn-ı[318] luṭfa bizi iy şāh
Birine biñ ᶜivażlar vire Allāh

Ey şah, bizi iyilik-cömertlik sofrasında doyurdun. Allāh birini bin etsin!

176b Ululardan budur ḳānūn-ı ᶜādet
İrādet gelmek ü gitmek icāzet

Büyüklerimizin töresi şudur: 'Gelmeye istek, gitmeye izin.'

Gelüb zaḥmetler olduḳ niçe eyyām
İcāzet buyuruñ iy şāh-ı ᶜālem

Gelip günlerdir zahmet verdik. Ey cihan padişahı izin veriniz!"

[318] Kelime "ḫūn" okunacak şekilde yazılmış ve harekelenmiş.

Eyitdi Merzbāñ Şāh iy şehenşāh
Ḫudā hem-rāhuñ olub açıla rāh

Merzban Şah, "Ey şahlar şahı Allāh yoldaşın olsun, yolun açık olsun!" dedi.

Bize bāḳī degülsiz ir eger gic
Meşeldür ṭoymaġ olmaz görmege hīc

"Bizde kalıcı değilsiniz, er veya geç (gideceksiniz) 'Görmeye doyum olmaz.' demişler.

Bir iki gün çün olduñ bunda mihmān
Bizi ḫākdan götürdüñ itdüñ iḥsān

Bir iki gün burada misafir kalmakla lutfettin, bizi yücelttin.

Ḳudūmuñla şeref buldı vilāyet
Muʿīnüñ ola teşrīf-i hidāyet

Gelişinle şehir şeref buldu, Allāh'ın klavuzluğu yardımcın olsun!

Ola Ḥaḳ cümleñüzüñ dest-gīri
Unutmañuz duʿādan ben ḥaḳīri

Hak, hepinizin yardımcısı olsun, ben değersizi de duanızda unutmayın."

Ṭoḳuzıncı güni ḥāżır olurlar
Onuncı gün mübārekdür görürler

Dokuzuncu günü hazır olurlar, onuncu günü (yola çıkmak için) mübarek görürler.

Perī insān iderler elvidāʿı
Götürmege ol aradan ṣudāʿı

Oradan baş ağrıtmayı yeterli görüp, peri, insan (bütün misafirler) vedalaşırlar.

Sefer ḳaydında oldı cümle insān
Perīler ās-māna oldı perrān

Bütün insanlar yolculuk telaşındaydı. Periler gökyüzüne kanatlandılar.

Seḥerden yüklenildi bār u büngāh
Yürıdi Şāh Ṭaymūs açılub rāh

Seher vaktiyle birlikte yükler, çadırlar v.s. yüklenildi. Yol açıldı, Şah Taymūs yürüdü.

Ḳamu şehler yürıdi yollarına
İrerler müddetile illerine

Her şah kendi yoluna gitti. Zamanla illerine ulaştılar.

Giderdi Şāh Ṭaymūs sürʿatile
İrişdi şehr-i Çīn'e devletile

Şah Taymūs hızla gitmekteydi. Çin ülkesine görkemle ulaştı.

Şehirde bir kişi ḳalmadı ḳaṭʿā
Büyük küçük ḳamu aʿlā vü ednā

Şehirde bir kişi bile kesinlikle kalmadı. Büyük küçük bütün seçkin, sıradan (insan)

Çıḳarlar ḳarşu şāha ʿizzetiçün
Döşedler ḥarīri ḥürmetiçün

yüceltmek için şahı karşıladı, saygılarını göstermek için halı döşediler.

177a Gelince Çīn'e ol ṣāḥib-saʿādet
Ṭonandı cümle şehr ü il vilāyet

Sultan Çin'e gelinceye kadar bütün ülke, il ve vilayet süslendi.

Sarāyına irişdi Şāh Ṭaymūs
Ḫudā'ya şükr idüb ḳıldı zemīn-būs

Şah Taymūs sarayına ulaştı, Allāh'a şükredip yeri öptü.

Niçe yüz üştüri gāv [ü] semendi
İder ḳurbāñ niçe biñ güsfendi

Yüzlerce deve, öküz ve at, binlerce koyun kurban eder.

Żiyāfetler idüb açlar ṭoyurdı
Niçe yalınlara ḳaftān geyürdi

Yemek verip açları doyurdu, çıplakları giydirdi.

Vezīri Şādkām'a buyurur şāh
Ḳamu beglerimi eylegil āgāh

Şah, veziri Şadkam'a "Bütün beylerime haber ver!" dedi.

Geleler ḳullarum aʿlā vü ednā
Olalar bunda ḥāżır pīr ü bürnā

"Seçkin, sıradan (bütün) halkım (da) gelsin, genç, yaşlı (herkes) burada hazır olsun!"

Şehüñ emrin ṭutub düstūr-ı devrān
İşāret ḳıldı begler geldi yeksān[319]

Zamanın veziri şahın emrini tutup bütün beylere işaret etti.

Şehüñ emrine itdiler iṭāʿat
Ḥużūr-ı şāha geldiler temāmet

Hepsi şahın emrine uyup huzuruna geldiler.

Duʿālar eylediler şāh-ı Çīn'e
Edeb birle ṣalarlar ser zemīne

Çin şahına dua edip saygıyla başlarını öne eğdiler.

Görincek beglerin sulṭān ḫāḳān
Eyitdi luṭfile ol şāh-ı devrān

Şahlar şahı, zamanın padişahı, beğlerini görünce güzel bir şekilde hitap etti.

Şeker-dilden nis̱ār eyledi ḳandı
İder cümlesine nuṣḥile pendi

Tatlı dilden şeker saçtı, hepsine öğüt nasihat etti:

Olanlar cān [u] dilden Ḥaḳḳ'a māyil
Sözüm ḥaḳdur olalar Ḥaḳḳ'a ḳāyil

"Can u gönülden Hakk'a bağlı olanlar, hakkı (gerçeği) söylerim Hakk'a boyun eğsinler.

Yidi yüzden ziyāde yaşadum yaş
Degüldür cümlesi bir günce ḳardaş

Yediyüz yıldan fazla yaşadım, hepsi birgün kadar kardeş değildir.

Cihānuñ varlıġı bir gündür ancaḳ
O gün daḫı bu āndur bil muḥaḳḳaḳ

Dünyanın varlığı ancak bir gündür, o gün de mutlaka bu andır.

Bu ẓāhir oldı fānīdür bu dünyā
Ḳarār olmaz fenā milkinde ḳaṭʿā

Dünyanın fani olduğunu biliyoruz, yokluk ülkesinde şüphesiz kalıcılık yoktur.

177b Murādum bu ʿināyet ide Sübḥān
Ḥayātumda idem oġlumı sulṭān

İsteğim şu; Allāh bağışlarsa ben hayattayken oğlumu sultan edeyim!

Ben oldum pīr-i fānī ol cüvāndur
Yaraşur şehlıḳ aña nev-cüvāñdur

Ben yaşlandım, o gençtir, o delikanlıdır, şahlık ona yaraşır.

Cüvānile bir olmaz pīr-i fānī
Görenler böyle görmişdür cihānı

Yaşlıyla genç bir değildir. Görüp geçirenler dünyayı böyle görmüştür.

Benüm emrüme her kim ola rāżī
Duʿām oldur göre ʿömr-i dırāzı

Benim emrime boyun eğenler dilerim ki uzun ömürlü olsun!"

Görür bunlar ki maʿḳūl u muvāfıḳ
Atası yirine şāh ola Vāmıḳ

Bunlar babasının yerine Vamık'ın şah olmasını akla yatkın ve uygun görürler.

---

319 "yiksān" şeklinde harekeli.

Yüz urdılar zemīne cümle begler
Fidā olsun yoluña cān u serler

Bütün beyler yere yüz sürdüler, "Yoluna baş(ımız) ve can(ımız) feda olsun!" (dediler).

Ḳamumuz bendeyüz ḳapuñda iy ḫān
Ne emr itseñ oluruz bende-fermān

"Ey han, hepimiz kapında köleyiz, ne emredersen emirkulu oluruz.

Sen anuñ ol senüñdür iy şehenşāh
Belālardan sizi ṣaḳlasun Allāh

Ey şahlar şahı sen o(ğlun)un, o(ğlun) senindir, Allāh sizi belalardan korusun!

Ne emr itseñ muṭīᶜüz emre her dem
Budur ḳullar sözi Allāhü aᶜlem

Ne emredersen her zaman boynumuz eğri, Allāhü aᶜlem kullara bu yakışır."

Duᶜālar eyledi bunlara sulṭān
Vezīri Şādkām'a ḳıldı fermān

Sultan bunlara dualar edip veziri Şadkam'a emretti ki

Varalar Vāmıḳ'ı daᶜvet ideler
El üzre ṭutuban ᶜizzet ideler

el üstünde tutup saygı göstererek varıp Vamık'ı davet etsinler.

Yüridi şādkām-dil şöhretile
Yanınca bunca begler şevketile

(Bütün) şöhretiyle kalbi sevinçli (vezir), yanındaki heybetli beylerle yürüdü.

Varurlar Vāmıḳ'ı daᶜvet iderler
El üzre ṭutuban ᶜizzet iderler

Varıp Vamık'ı davet eder, el üstünde tutarak saygı gösterirler.

Ṭurub atlandı ol şāh-ı dilāver
Atası ḫidmetine irdi server

O yiğitler şahı, (o) sultan kalkıp ata bindi, babasının huzuruna vardı.

Göricek Vāmıḳ'ı ṣāḥib-saᶜādet
Ayağ üzre ṭuruban ḳıldı ᶜizzet

Padişah Vamık'ı görünce ayağa kalkıp onu yüceltti.

178a Ḳodı kendü eliyle başına tāc
Didi şehler ḳapuña ola muḥtāc

Kendi eliyle (onun) başına taç koydu. "Şahlar kapına muhtaç olsun!" dedi.

Urundı başına tāc-ı mücevher
İçi ṭaşı ṭoludur misk ü ᶜanber

Başına içi dışı misk ve anber dolu mücevher taç takındı,

O tāca dirleridi tāc-ı devlet
Olur her kim geyerse ehl-i ᶜizzet

O taca devlet tacı denirdi, her kim taksa kudret sahibi olurdu.

O devrānda buyidi resm ü ᶜādet
Kimüñ başında olsa tāc-ı devlet

O zamanda gelenek görenek buydu. Tac-ı devlet kimin başında olursa

Muṭīᶜ olurdı ᶜālem ḫalḳı yeksān[320]
Olurdı ḫalḳ içinde ulu sulṭān

bütün dünya halkı (ona) boyun eğer, halk içinde ulu sultan olurdu.

Kimüñ kim ola farḳında ol efser
Yed-i ḥükminde oluridi kişver

O taç kimin başında olursa, ülke hükmü altında olurdu.

---

[320] "yiksān" şeklinde harekeli.

Pes andan elin aldı Vāmıḳ'uñ şāh Geçürdi taḫtına şāh[ı] şehenşāh	*Ondan sonra şah, Vamık'ın elini aldı, (Vamık) şahı tahtına geçirdi.*
Oturdı taḫta Vāmıḳ oldı sulṭān Mübārek-bād oḳıdı ehl-i erkān	*Vamık tahta oturdu, sultan oldu, devlet büyükleri tebrik ettiler.*
El öpüp didiler iy ehl-i ᶜizzet Mübārek ola taḫt u tāc-ı devlet	*El öpüp "Ey kudret sahibi, taht ve devlet tacı kutlu olsun!" dediler.*
Ṭapu idüb giderler cümle erkān Atasınuñ düşer pāyına sulṭān	*Bütün devlet erkanı bağlılıkların bildirip giderler. Sultan, babasının ayağına düşer,*
Öper Ṭaymūs'uñ elini dizini Öper Ṭaymūs anuñ iki gözini	*Taymūs'un elini, dizini öper. Taymūs (da) onun gözlerinden öper.*
ᶜÖẕürler itdi Ṭaymūs'a şehinşāh Naṣīḥatlar ider sulṭāna ol şāh	*Şahlar şahı (Vamık), Taymūs'a özürler gösterdi, o şah (da ona) nasihatlar etti:*
Dilerseñ iki ᶜālemde saᶜādet Özüñe Allāh emrin eyle ᶜādet	*"İki dünyada mutlu olmak istiyorsan her işinde Allāh'ın emrinden çıkma!*
Ẓulümden ġāfil olma ᶜadl [ü] dād it Ḳabūl it eyligi kemligi yad it	*Zulümden habersiz olma, adaletli ve insaflı ol, iyiliği kabul et, kötülüğü uzaklaştır.*
Vilāyet ḫalḳı senden ola şākir Gice gündüz olalar ẕikre ẕākir	*Vilayet halkı senden memnun olsun, gece gündüz sözünü etsinler.*
178b Ki zīrā ḫālī olmaz her vilāyet Olur her güşede ehl-i kerāmet	*Çünkü hiçbir vilayet boş değildir, her köşede bir keramet sahibi vardır.*
Kerāmet ehli olmasa cihānda Cihān fānī olurdı az zemānda	*Dünyada veliler olmasa az zamanda dünya yok olurdu.*
Ṣaḳın ḫālī degüldür işbu meydān Yatur her güşesinde niçe arslan	*Aman (dikkat) bu dünya boş değildir, her köşesinde nice arslan yatar.*
Faḳīr ü derd-mende ḫōr baḳma Elüñle ḫirmenüñi oda yaḳma	*Fakire dertliye hor (gözle) bakma, kendi elinle harmanını ateşe yakma!*
Ne bilsün her kişi kimde ne vardur Gedā şeklinde sulṭānlar gedādur	*Kimse kimde ne olduğunu bilmez, dilenci şeklinde sultanlar (vardır) dilencidir.*
Tehevvür[321] eyleme ṣaḳın her işe Ḫudā'nuñ emrini gözlet hemīşe	*Hiç bir işte öfkeli davranma, devamlı Allāh'ın emriyle hareket et!*
Ki dāyim ehl-i ᶜilme ḥürmet eyle ᶜAzīz olmaḳ dilerseñ ᶜizzet eyle	*Her zaman ilim sahiplerine hürmet et, yücelmek istiyorsan yücelt!*

[321] "teḥavvür" şeklinde yazılmış.

Dilerseñ kim olasın ehl-i ᶜizzet İdegör ehl-i ᶜilme ᶜizz ü ḥürmet	*Kudret sahibi olmak istiyorsan ilim sahiplerinedeğer ver, hürmet göster!*
Muṣāḥib olmağıl cāhillerile Umūruñı danış ᶜāḳıllarile	*Cahillerle sohbet etme, emirlerini akıllı kişilere danış!*
Kişinüñ hem-nişīni olsa cāhil Ḳalur her işi nāḳıṣ fiᶜl-i bāṭıl	*Kişinin oturup kalktığı arkadaşı cahil olursa her işi eksik ve yanlış olur.*
Kimüñ kim hem-demi olursa fāżıl Şeref bulub ider taḥṣīl ü ḥāṣıl	*Kimin arkadaşı erdemli olursa şeref bulur ve kazançlı çıkar."*
Naṣīḥatlar idüb dir şāha Ṭaymūs Ḳuşan ġayret ḳuşağın gözle nāmūs	*Taymūs, şah (Vamık')a nasihat edip"Gayret kuşağını kuşan, namusu gözet!" der*
Er olan kişide ġayret gerekdür Ki ġayretsüzden ᶜavret yigirekdür	*"Erkek gayretli olmalıdır, gayretsiz olan (erkek)ten kadın daha iyidir."*
Unutma sözlerümi eylegil gūş Seḫun gevherlerini eyle der-gūş	*Sözlerimi unutma söz incilerini kulağına küpe et!*
Ḫalāṣ olmaḳ dilerseñ her belādan Unutma vālideynüñi duᶜādan	*Her beladan kurtulmak istiyorsan ana-babana dua etmeyi unutma!*
179a Kişinüñ vālideyni olsa rāżī Muḥaḳḳaḳ olur andan Ḥaḳ rāżī	*Kişinin ana-babası razı olursa mutlaka Allāh (da) ondan razı olur.*
Ben oldum rāżī senden rāżīdür Ḥaḳ Ġaraż pend ü naṣīḥatdurur elḥaḳ	*Ben senden razı oldum (ya) Allāh razıdır. (yoksa) amaç öğüt nasihat etmektir.*
Ḫudā'dan dileridüm her seḥer-gāh Müyesser eyledi maḳṣūdum Allāh	*Allāh'tan her seher vakti dilerdim, duamı kabul etti.*
Ḳabūl itdi niyāzum Ḥaḳ Taᶜālā Yitişdüm ḳadre oldı ḳadrum aᶜlā	*Hak Taala duamı kabul etti, nimete kavuştum, nimetim çok büyük.*
Biḥamdillāh seni taḫtumda sulṭān örüb biñ kerre ḳıldum şükr-i Yezdān	*Hamdolsun, seni tahtımda sultan görüp bin,kerre Allāh'a şükrettim.*
Budur şimdi murādum Ḥaḳ'dan iy cān İderse ben ḳulına luṭf u iḥsān	*Ey can, Hak'tan şimdi muradım şudur: Eğer ben kuluna lutuf ve ihsan ederse*
ᶜAlāyıḳdan beri idem özümi ᶜİbādetle geçürem gündüzümi	*Dünyevi ilgilerden kendimi arıtıp günlerimi ibadetle geçireyim.*
Felek döndükce yir ṭurduḳça ḳāyim Gice gündüz olam ḳāyim ü ṣāyim	*Gökyüzü döndükçe yer sağlam kaldıkça geceyi gündüzü namaz ve oruçla geçireyim.*
Geçem her nesneden idüb ferāġat Ḳanāᶜat tūşem u pīşem ᶜibādet	*Her şeyden el etek çekip kanaatı azık ibadeti sanat (edeyim)."*

ᶜÖmürden her ne kim ḳaldıysa bāḳī
Ecel peymānesin ṣunınca sāḳī

Ömürden geriye ne kaldıysa saki (Azrail) ecel kadehini sununcaya kadar

Niçe müddet niçe ay u niçe yıl
ᶜİbādetle geçüb Ṭaymūs-ı ᶜādil

adaletli Taymūs zamanlarını, aylarını ve günlerini ibadetle geçirip

Bu nevᶜile güderken rūz-gārı
İrişdi nāgehān taḳdīr-i Bārī

bu şekilde ömür sürerken ansızın Allāh'ın takdiri ulaştı.

İrüb bād-ı ecel urdı zemīne
Ṭoḳundı ṣanki senge āb-gīne

Ecel rüzgarı (onu) yere vurdu. sanki cam şişe taşa değdi.

Gelincek vaᶜde olmaz aña te'ḫīr
Bozar tedbīr ü re'yi irse taḳdīr

Vade gelince (bir an bile) ertelenemez 'takdiri tedbiri bozar.'

Yaradılmış olısar cümle maᶜdūm
Ḳalur Bāḳī ebeddür **Ḥayyü Ḳayyūm**[322]

Bütün yaradılmış olanlar yok olacak, Baki Allāh diri ve kalıcıdır.

179b Çü terk itdi fenā milkini ol şāh
Beḳā milkine buldı müstaḳīm rāh

O şah yokluk dünyasını terk edince sonsuzluk dünyasına(giden)hakiki yolu buldu.

Fenāyı terk idenler aldı menzil
Beḳā ṣaḥrāsına indürdi maḥmil

Geçici olanı terk edenler ilerledi, sonsuzluk ovasına yükünü indirdi.

Gidüb Ṭaymūs yirinde ḳaldı adı
Añılur ḥaşre deñlü ᶜadl ü dādı

Taymūs öldü, adı kaldı. Kıyamete kadar adaleti ve insafı söylenir (durur).

Çıḳar sen daḫı cehd eyle eyü ad
Ṣoñuñda eylügile ideler yād

Gayret et, sen de iyi ad bırak (ki) sonunda iyiliğ(in)le ansınlar.

Çü Vāmıḳ şāh olıcaḳ milk-i Çīn'e
ᶜAdāletle zemān uydı zemīne

Vamık Çin ülkesine şah olunca adalette zaman ve zemine uydu.

Olıcaḳ bir vilāyet şāhı fāżıl
İder elbette fażlı anı ᶜādil

Bir ülkenin şahı erdemli olunca, elbetteki sahip olduğu fazilet onu adaletli eder.

ᶜAdāletle bulan ḫalḳ içre şöhret
Unudulmaz ilā yevmi'l-ḳıyāmet

Halkın içerisinde adaletiyle tanınan kıyamet gününe kadar unutulmaz.

Şecāᶜat hem seḫāvet hem ᶜadālet
Şehüñ şānında idi bunca ḫaṣlet

Yiğitlik, cömertlik, adalet (gibi) özellikler (Vamık) şahın şanı idi.

İderdi ḫalḳa iḥsānı pey-ā-pey
Seḫāda ṣanasın kim Ḥātem-i Ṭay

Halka sürekli cömert davranırdı, cömertlikte Hatem-i Tay gibiydi.

Şehinşāhlıḳ umūrın ḳıldı maᶜmūr
Vilāyet sāyesinde oldı mesrūr

Padişahlık görevlerini öyle güzel yaptı ki ülke, (onun) sayesinde mutlu oldu.

Vilāyet ḫalḳı şākirdi özinden
Ṣaḳınur her biri iki gözinden

Ülke halkı öğrenciyi kendinden, iki gözünden sakınır, (korur).

[322] Bkz. İktibaslar, Nu: 20.

	Niçe yıllar sürüb ᶜAẕrāyile dem Ṭoḳunmaz ḫāṭırına ẕerrece ġam	*(Vamık Şah) Azra ile yıllarca mutlu yaşar.*
	Gice gündüz iderdi ᶜişreti şāh Ṭoġar burc-ı Ḥamel'den şemsile māh	*Şah gece gündüz eğlenirdi, hamel burcundan güneş ve ay doğdu.*
	İderken ḥüsn(i)-i gülzārın temāşā[323] Vücūda geldi iki vird-i raᶜnā	*Gülbahçesinin güzelliğini seyrederken iki taze gül dünyaya geldi.*
	İkisinden gelür iki sülāle Düşürür ruḫları mihri zevāle	*İkisinden iki sülale oluşur. Yanakları güneşi karartır.*
180a	Güzellikde biri birinden āfet Görenler ṣanuridi ḥūr-i cennet	*Güzellikte birbirlerinden felakettiler, görenler cennet hurisi sanırdı.*
	Olıcaḳ vālideyni ḫūb-rūlar Ṭoġar burc-ı şerefden māh-rūlar	*Anne-babaları güzel yüzlü olunca, şeref burcundan (da böyle) ay yüzlüler doğar.*
	Birinüñ ḫaddi gül-gūn ḳadd[i] bālā Birinüñ laᶜli ġonçe çeşmi şehlā	*Birinin yanağı gül renkli, boyu uzun, diğerinin dudağı gonca, gözleri ela.*
	Birinüñ ṣaçı sünbül ruḫları gül Biri şīrīn zebāndur lebleri mül	*Birinin saçı sünbül yanakları gül, diğeri tatlı dilli, dudakları şarap.*
	Birinüñ ismi Adem biri İnsān Olur bunlar daḫı ırşile sulṭān	*Birinin ismi Adem, diğerinin İnsan. Bunlar da Sultan tabiatlı olurlar.*
	Niçe yıllar olurlar Çīn'e sulṭān Ṣoñ ucı bulmadılar mevte dermān	*Nice yıllar Çin'e sultan oldular. Sonuçta (onlar da) ölüme çare bulamadılar.*
	Cihān bunlara da ḳalmadı iy yār Ḫalāṣ olmaz olan mevte giriftār	*Ey dost, dünya bunlara da kalmadı, ölüme yakalanan kurtulamaz.*
	Fenāda kimse ḳalmaz cāvidānī Żarūrī terk iderler ḫān-mānı	*Dünyada kimse ebedi kalmaz, ister istemez evi barkı terk eder.*
	Bir iki gün olursa bunda dil şād Üçünci gün ider āhile feryād	*Burada bir iki gün, gönlü şen olsa üçüncü gün ah ile feryat eder.*
	Ṣanasın āsiyābdur çarḫ-ı devvār Üġidür erzen-i gendüm bu cevvār	*Dönen gök çiftçinin buğday öğüttüğü su değirmeni gibidir.*
	Ṣaḳın aldanma iy ġāfil fenāya Düşer dāneñ dehān-ı ejdehāya	*Ey gafil, sakın geçici olana aldanma, tanelerin (ürünün) ejderhanın ağzına düşer.*
	Cihān bir mār-ı efᶜīdür zehir-nāk Niçe Ḍaḫḫāk'uñ itdi zehresin çāk	*Dünya (öyle) zehirli bir engerek yılanıdır, (ki) Dahhak'ların ödünü koparmıştır.*

[323] "şemāşā" şeklinde yazılmış.

Ḫaṭardan ḫālī olmaz milk-i dünyā
Ḳonan göçer ḳarār itmez dirīġā

Dünya tehlikesiz olmaz, eyvah (kimse) kalmaz, "konan göçer".

Fenā üzre örülmişdür bināsı
Görinür evveli yoḳ intihāsı

Binası yokluk temeli üzerine örülmüştür. öncesi görünür, devamı yoktur.

Elüñden gelse terk eyle cihānı
N'iderler ol mekānı k'ola fānī

Becerebiliyorsan dünyayı terk et, geçici olan yer neye yarar?

180b Degüldür kimseye bāḳī bu dünyā
Benüm bildügüm oldur ḳurı ġavġā

"Dünya kimseye kalmamış", benim bildiğim (dünyadaki) kuru kavgadır.

Kimesne bāḳī ḳalmaz bu cihāna
İrerse ḥükmi yirden ās-māna

Bu dünyada hükmü yerden göğe kadar ulaşsa (da) kimse kalıcı değildir.

Ḳanı Vāmıḳ ḳanı sulṭān-ı ᶜāşıḳ
Ḳanı ᶜAẕrā ḳanı yār-ı muvāfıḳ

Hani aşıkların sultanı Vamık, hani gönüle göre sevgili Azra?

Ḳanı Leylī ḳanı Mecnūn-ı şeydā
Niçe ᶜuşşāḳı pinhān[324] itdi dünyā

Hani Leyla, hani divane Mecnun? Dünya nice aşıkları (içinde) gizledi.

İderler Ḫüsrev [ü] Şīrīn ü Ferhād
ᶜAcūz-ı dehr elinden cümle feryād

Hüsrev, Şirin ve Ferhad, hepsi dünya kocakarısının elinden çektiler.

Fenā dārında kimse olmadı şād
Zemīne düşdi Ḫurşīd ü Ferāḥşād

Yokluk yurdunda kimse gülmedi, Hurşid ve Ferahşad (toprağa) düştü.

Ḳanı ol ᶜāşıḳ-ı şeydā olanlar
Ḳanı ol dilber-i raᶜnā olanlar

O divane aşık olanlar nerede, o gönül çalan güzeller nerede?

Ne ᶜāşıḳ ḳala ᶜālemde ne dil-dār
Ne maᶜşūḳ ḳala dünyāda ne aġyār

Dünyada ne seven ne sevilen, ne sevgili ne de başkaları kalır.

Ne bülbül ḳala gülşende ne gülzār
ḳalur ṭūṭī-yi şehd ü şeker-bār

Ne gülbahçesinde bülbül, ne gülbahçesi, Ne *ne tatlı sözler saçan papağan kalır.*

Diridür dāyima ᶜāşıḳlar ölmez
Anuñ kim ᶜışḳı yoḳdur nāmı ḳalmaz

Aşıklar her zaman diridir, ölmez, aşkı olmayanın adı kalmaz.

Olanlar ᶜışḳile ᶜālemde meşhūr
Girüb ḳaᶜr-ı zemīne olsa mestūr

Alemde aşkıyla tanınanlar (ölmez), yerin altına girip örtünür.

Anı yād eyler ᶜāşıḳlar cihānda
Duᶜāyile añarlar her zemānda

Aşıklar dünyada onu hatırlar, her zaman duayla anarlar.

İlāhī ben ḳuluñı eyle ᶜāşıḳ
Senüñ ᶜışḳuñ yolında eyle ṣādıḳ

Allāh'ım ben kulunu aşık et, senin aşk yoluna bağlı et!

---

[324] "penhān" şeklinde harekeli.

Giriftār eyle ᶜışḳa yā ilāhī
Naṣīb eyle baña ᶜışḳı ilāhī[325]

Ey Allāh'ım aşka esir et, Allāh'ım bana aşkı nasip et!

Penāh ol ben ḳuluña ḳıl ᶜināyet
Ayırma ṭoğrı yoldan vir hidāyet

(Ben) kuluna lutfet sığınak ol, doğru yoldan ayırma, yol göster!

181a ᶜİnāyet eyleseñ bir ḳula bir ān
İdersin dü-cihāna anı sulṭān

Bir kula bir an lutf etsen onu iki cihanda sultan edersin.

Ḥabībüñ ḥürmetine eyle mağfūr
Livā-yı ḥamd birle eyle mesrūr

Habibin (Hz. Muhammed) hürmetine affet, onun mahşerdeki bayrağı altında sevindir!

Ḳamu ᶜālem umar andan şefāᶜat
Aña ümmet olana zī-saᶜādet

Bütün alem ondan aracı olmasını bekler, ona ümmet olana ne mutlu!

Şefāᶜat ıssı Aḥmed ḥürmetiçün
Saᶜīd-i āl-i aṣḥāb ḥürmetiçün

Şefaatçi Ahmed hürmetine, (onun) sohbet arkadaşlarının mübarekleri hürmetine...

Olurlar rükn-i aṣḥāb-ı peyem-ber
Ebūbekr ü ᶜÖmer ᶜOṣmān u Ḥaydar[326]

Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali, peygamberin arkadaşlarının temel direğidirler.

Ḳopa yevm-i ḳıyāmet ola maḥşer
Naṣīb it baña aṣḥābile kevṣer

Kıyamet kopup mahşer olunca bana ashab-ı kiramla kevser (suyunu) nasip et!

Umarın ḥażretüñden luṭf u iḥsān
Beni luṭfuñdan eyle ehl-i īmān

Huzurundan bağışlanmak ve iyilik umarım, beni lutfunla imanlılardan et!

Göçicek bu fenādan āḫiri kār
Yatağum gülşen eyle eyleme ḫār

Son işim bu yokluk (dünyasın)dan göçmek olacak, yatağımı gülbahçesi et, diken etme.

Mezārum eyle īmānile tezyīn
Emīn eyle belādan kim dir āmīn

Mezarımı iman (nuru) ile süsle, "amin" diyenleri beladan koru!

----

[325] Bir önceki beytin içeriğinden hareketle bu son iki kelimenin "ᶜışk(ı)-ı ilāhī" (Allāh aşkı) anlamında olabileceği de düşünülebilir.

[326] "Ḫaydar" şeklinde yazılmış.

FONKSİYONEL SÖZLÜK

FONKSİYONEL SÖZLÜK

-A-

āb-dār (f.): 1- nükteli, zarif, güzel, hoş. 2- parlak.
āb-gīne (f.): billur, şişe, sürahi, kadeh ayna, elmas, gözyaşı.
ᶜabīr (a.): güzel kokulu çiçeklerden oluşturulan terkip, güzel koku.
abu (t.): şaşma ve korku ünlemi.
āb ü gil (f.) : 1- su ve kil (=arz) 2- fani vücut.
āc-ı şimşād (f.): şimşat ağacı.
ᶜācī (a.): fildişinden yapılmış.
ᶜacūz (a.): kocakarı, mecazen cadı karı.
ᶜadīl (f.): eş, müsavi.
ᶜadl-güster (a.f.): adalet, doğruluk yayan.
āferiniş (f.): yaratma,yaratılış,bütün mahluklar.
ağıl (t.): koyun ve keçilerin gecelediği çit veya duvarla çevrili yer.
-āgīn (f.): "dolmuş" manasına birleşik kelimeler yapar.
ağmaḳ (t.): aşağı inmek, ağır gelip aşağı meyletmek.
aḥcāb (a.): araya giren şeyler, perdeler.
ᶜahd (a.): devir, zaman, gün.
āheng (f.) : 1- uygunluk, uyum, düzen. (mecazen: uyuşma, anlaşma.) 2- çalıp eğlenme, cünbüş etme.
aḥsen (a.): pek güzel.
aḫterān (f.): yıldızlar.
āhīn (f.): demir.
āḫiretlıḳ (t.): ahiret kardeşi.
ᶜaḳd (a.): bağ, düğüm.
akın salmaḳ (t.): akın etmek, hücum etmek, baskın yapmak.
āl (a.): hile, düzen, dek.
āl (a.): aile.
ᶜalā'iḳ (a.): ilgiler, ilişkiler. (ᶜalā'ik-i dünyeviyye: dünya ilişkileri.)
ālāyiş (f.): debdebe, tantana, gösteriş.
aldamaḳ (t.): aldatmak, kandırmak.
aldurmaḳ (t.): kaptırmak.
aᶜlem (a.): en (daha, çok) bilen.
ᶜālem-efrūz (a.f.): cihanı parlatan, bütün āleme ışık saçan.
ᶜalem-penāh (a.f.): alemin sığınacağı yer.
ᶜale't-tertīb (a.): sırasıyla, bir düzen üzere.
ᶜālī-cenāb (a.f.): cömert.
ᶜālī-himmet (a.): himmeti yüksek olan.
alp eren (t.): yiğit bahadır.
-āmīz (f.): ...le karışık, ...yı içine alan.
ᶜamūd (a.): sütun, direk.
ᶜanā (a.): zahmet, meşakkat, güçlük.
ᶜanber (a.): 1- güzellerin saçı. 2- güzel saç.
ᶜan-kārīb (a.): yakından,çok geçmeden.
añramaḳ (t.): kükremek,homurtulu ses çıkarmak.
ārām (f.): 1- eğlenme, durma, dinlenme. 2- yerleşme, istirahat etme.
arḳa (t.): yardımcı, koruyucu, kayırıcı.
arḳurı (t.): birbirinin tersine çaprazlama.
arḳurı inmek (t.): karşılarına çıkmak. (bkz. arḳurı çıḳmaḳ)
arḳurı çıḳmaḳ (t.): yolunu kesmek, karşısına çıkmak.
armaḳ (t.): yorulmak, yorgun düşmek.
ᶜars (a.): sevinç, ferahlık.
ᶜarż-ı ubudiyyet (a.): kulluğunu, bağlılığını bildirme, gösterme.
aser: sığınak, melce.
aṣḥāb (a.): peygamberimizi görmek ve sohbetine ermek şerefini kazanmış kimseler.
āsiyāb (f.): su değirmeni.
ās-tān (f.): dergah, eşik.
aşağa (t.): aşağıya.
ᶜaşere-i mübeşşere (f.): Cennetlik oldukları sağlıklarında kendilerine peygamberimiz tarafından müjdelenen on zat. (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali. Hz. Talha, Hz. Zübeyrb. Avvām, Abdurrahman b. Avf, Ebu Ubeyde b. Cerrāh, Said b. Zeyd, Sad b. Ebi Vakkas.
āşūb-ı ġavġā (f.): kavga kargaşalığı.
āşüfte (f.: çıldırırcasına seven, bu yüzden deli divāne olan.
aṭa (t.): ada.
at arkasına gelmek (t.): ata binmek.
ᶜaṭiyye (f.): hediye, bahşiş.
at tonı (t.): savaşta ata giyirilen zırh.

avān(a.): vakit, zaman.
ayağ (t.): kadeh, tas, çanak.
ayağ götürmek (t.): 1- çabucak çekilip gitmek. 2- ayak çekmek.
aᶜyān (a.): bir memleketin ileri gelenleri.
ᶜayān (a.) belli, açık, meydanda.
ayırmak (t.): cüda kılmak.
ayıtmaḳ (t.): söylemek.
āyīn (f.): yaradılış, adet, töre, tarz, merasim, tören.
āyīne-i çīnī (f.): Tunç madeninden yapılmış özel nitelikleri olan bir aynadır.
ᶜayn (a.): 1- göz. 2-kaynak, pınar.
āzeryūn (f.): şakayık nevinden ortası siyah, kenarları çok kırmızı bir çiçek.
azırḳanmaḳ (t.): azımsamak, az görmek.
ᶜazīz (a.): 1- muhterem, sayın 2- sevgili
ᶜazm (a.) kasıt, niyet, karar. (azmetmek, azmeylemek: yönelmek bir yere gitmek.)
azmaḳ (t.): ayrı düşmek, ayrılmak.

-B-

bā (f.): ile...li.
bādemī (f.): badem biçiminde.
bād-ı semūm (f.a.): sıcak rüzgar, sam yeli.
bād-pā (f.): ayağına çabuk olan (at vesaire), süratli, tez.
bāğ ü rāğ (f.): güzel bahçe, çimenlik, gezinti yeri.
baḫş (f.): bölüm, hisse.
bahā (f.): 1- güzellik, zariflik 2- azamet, görkem.
bahār (a.): güzellik.
bahār (f.) kış ile yaz arasındaki mevsim, ilkyaz.
bahārī (f.): ilkbahara ait, ilkyazla ilgili.
bahr-i muḥīṭ (a.): okyanus.
bā-kām (f.): isteğine kavuşmuş.
balçaḳ (t.): kılıç sapı.
-bān (f.): "cı, ci, sahip" anlamlarıyla birleşik kelimeler yapar.
bānū (f.): 1-kadın, hatun, hanım, 2-gelin.
-bār (f.): "yağdıran, döken" anlamında birleşik kelimeler yapar.
bār (f.): 1- defa, kerre. 2- yük. 3- yer için genişlik, büyüklük, uzunluk, hacimlilik ve izdiham, kalabalık manasına gelir.
barça (it.): kalyon türünden küçük savaş gemisi.
bār-gāh (f.): girmek için izin almak lazım gelen çadır, yüksek divan.
bār-i Ḫudā (f.): Tanrı.
bārū (f.): kale duvarı, hisar burcı, siper sığınak.
-bāş (f.): dilimizdeki baş yerine de kullanılır.
baş (t.): yara.
başın ṣalmaḳ (t.): başını önüne eğmek.
baş oynamaḳ (t.): başını vermeye hazır olmak, ölmeye hazır olmak.
bātıl (a.): boş, beyhude, çürük, yalan.
battāl (a.): 1-işe yaramaz, hantal, 2-işsiz.
bay (t.): zengin, müstağni.
bayıḳ (t.): açık,belli, aşikar, gerçek, kesinlikle.
bāz (f.): doğan, şahin.
bāzī (f.): oyun eğlence.
be (f.): 1- isme "e" hali verir, "ile, için" anlamları kazandırır. 2- bazen bazı kelimelerin başına süs yahut pekiştirme için getirilir.
bebr (f.): eski kitaplara göre Hindistan ve Afrika'da bulunan kediye benzeyen üstü yol yol tüylü gayet büyük azgın bir canavar. Rüstemin bu hayvanın derisinden giydiği elbiseye de bebr veya bebri beyān denir.
becid (t.): çabuk, acele, derhal.
becidd (f.): ciddi, gerçek, gerçekten.
bed-aḫter (f.): yıldızı, talihi kötü olan kimse.
bed-endīş (f.): kötülük düşünen.
beden (a.) bir kale duvarı arasındaki siperler arasındaki aralık.
be-der (f.): dışarı.
bedihī (a.): 1-akla kendiliğinden gelen, 2-delilsiz açık olan, besbelli.
bed-kār (f.): işi, hareketi kötü.
bed-kīş (f.): dinsiz.
bed-nām (f.): adı kötüye çıkmış.
bed-reng (f.): kötü süret ve şekilli olan.
begāyet (a.): pekçok, aşırı, son derece.
behcet (a.): güzellik.

be-her-ḥāl (f.a.): herhalde, mutlaka.
behī (a.): güzel.
Behrām (f.): Merih yıldızı.
behre-mend (f.): hisseli.
be-kām (f.): isteğine kavuşmuş.
beksimāt (f.): peksimet, kurutulmuş ekmek.
beleñ (t.): dağlık, sarp yer.
belik (t.): ok ve yay kuburu, sadak.
beliñlemek (t.): korku ile yerinden sıçramak.
bend (f.): 1- bağ, rabıta. 2- su mecrası için yapılan kemer (köprü).
bende-fermān (f.): emirkulu.
beng (f.): afyon gibi uyuşturucu ve keyif verici "ban" denilen bir nebat ve bunun tohumu, esrar.
bengī (f.): beng tiryakisi, esrarkeş.
berāt (a.): (eskiden) rütbe ve imtiyaz verildiğini bildiren fermān.
ber-ḫūrdār (f.): mesut olan.
berd (a.): soğuk.
berk (t.): sağlam, sıkı, muhkem, kuvvetli.
berkitmek (t.): kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak.
ber-murād (f.a.): arzusuna kavuşan, dileğine eren.
berre (f.): kuzu.
bergüzār (f.): hediye, hatıra.
berīd (a.): postacı, haberci, tatar, ulak.
beriyye (a.): çöl, kır, sahra.
ber-püşt (f.): arka üstü, sırt üstü.
berre (f.): kuzu.
beşāret (a.): müjde.
beyᶜ (a.): satma, satınalma, satış.
beyᶜat (a.): (biat) kabul ve tasdik muamelesi.
beydaḳ (a.): satranç oyununda piyade denilen taşların her biri.
beyt-i maᶜmūr (a.): gökte, Kābe hizasında Kerrūbiyānın (büyük melekler, Allāh'a yakın meleklerin) tavafı olan Beyt-i Şerif.
bıñar (t.): pınar, çeşme.
bī (f.): başına geldiği kelimeyi olumsuz yapar.
bī (a.): "ile, için" anlamı verir.
bī-ᶜadd (f.a.): sayısız.
bī-bahāne (f.): bahanesiz, sebepsiz.
bī-dād (f.): 1- zulüm işkence 2- zalim.
bidᶜat (a.): sünnete zıt olan, sonradan ortaya çıkan.
bih (a.): 1- iyi, yeğ. 2-ayva.
bī-hūş (f.): akılsız, fikirsiz, şuursuz, şaşkın, sersem.
bil (t.): yamaç, dağ beli.
biliş (t.): bildik, tanıdık, dost, aşina.
billūr (a.): gayet parlak ve şeffaf (saydam) taş veya pek saf ve temiz beyaz cam, kristal.
bilü (t.): 1-bilgi, ilim, irfan, idrak, malumat, 2- zihin, fikir.
bī-mehābe (f.a.): mehābetle, korkunçlukla, azametle, heybetle.
bīnā (f.): gören, görücü.
bīneng (f.): namussuz, rezil.
bī-niḳāb (f.a.): perdesiz.
bī-niyāz (f.): muhtaç olmayan, ihtiyacı olmayan (Allāh).
Bircīs (a.): Müşteri (jüpiter) gezegeni.
biregü (t.):bir kimse,başkası.
bir eylemek (t.): birleştirmek.
bir uğurdan (t.): birden, hep birden, birden bire, derhal.
biryāñ (f.): kebap
bisāt (a.): kilim, minder, döşeme, yaygı.
bī-tekellüf (f.a.): külfetsiz, sıkıntısız, tabii olarak.
bititmek (t.): takdir etmek, nasib etmek, yazmak, mukadder olmak.
bitmek (t.): bitişmek, kaynaşmak.
biz (t.): bez, kumaş.
boşanmaḳ (t.): boşalmak, boş kalmak.
boyanmak (t.): erişmek, ulaşmak, uzanmak.
bozdağan (t.): demir topuz, gürz.
bucağ (t.): (bucak) köşe.
būğ (f.): kucakta, omuzda, elde götürülmek üzere hazırlanmı eşya çıkını, bohça.
buḫl (a.): cimrilik.
bulamaḳ (t.): sallamak.
bulanmaḳ (t.): karışmak.
buñ (t.): felaket, sıkıntı.
burnus (f.): kalın yünden bir tür elbise ve takkedir Ekseriya Nasara rahipleri giyerler. Frenk şapkası olduğu da söylenir; bu tepesi sivri külah takkedir.
būm (a.f.): 1- baykuş. 2- yer toprak, yurt.

burc (a.): kale, hisar çıkıntısı, kule.
burc-ı şevr (a.):boğa burcu.
büselik (f.): Türk müziğinin 2 numaralı basit makamı ve batı müziğindeki "mineur"un mukabili. En eski makamlardandır.
büselik-nevrüz (f.): Buselik makamıyla nevruz sesinden meydana gelmiş terkip.
büstän(f.): 1- gül ve çiçeğin bol olduğu yer, bahçe. 2- Şirazlı Şeyh Sadi'nin ünlü eseri.
bü'l-ᶜaceb (a.): çok acayip, çok tuhaf, çok şaşılacak şey.
'bü'l-beşer (a.): ebü'l-beşer. "İnsanların babası" Hz. Adem.
bülbüle (a.): şarap,kadeh.
büngāh (f.): içine para eşya ve yolculuk malzemeleri konulan oda, yer, çadır, şey.
bürnā (f.): genç, delikanlı, yiğit.
bürūdet (a.): soğukluk.

-C-

caᶜd (a.): kıvırcık (saç).
cāh (a.): itibar, makam.
cāᵓize (a.): hediye, bahşiş armağan.
cāme-ḫᵛāb (f.): yatak.
cāme-i ḫᵛāb (f.): gecelik.
cān-ken (f.): can koparan, can kazıyan, can söken.
can oynamaḳ (t.): canını fedaya hazır olmak.
cān-ver (f.): canavar.
cehd (a.): çalışma, çabalama.
cemᶜiyyet (a.): düğün, dernek.
cenāb (a.): 1- "şeref, onur ve büyüklük" terimi olarak kullanılır, hazret. 2- avlu (metin içerisinde Allāh'ın huzuru)
ceng-cū (f.): cenk arayıcı, kavgacı.
cerb (f.): yağlı, semiz olan.
cerr (a.): çekme, sürükleme.
cevāb-ı şāfī (a.): inandırıcı cevap
cevherī (f.): kuyumcu.
cevvār (a.): çiftçi, bahçıvan.
cezā (a.): karşılık.
cezīre (a.): ada.
cılasın (t.): kahraman, babayiğit, gürbüz delikanlı.
cidd (a.): ciddilik.
cīfe (a.): leş.
ciger-der (f.): ciğer delen.
ciger-ḫūn (f.): ciğeri kanlı, çok acıklı.
cihān-bīn (f.): dünyayı gören.
cihān-dide (f.): dünyayı gezip görmüş, tecrübeli.
cinān (a.): cennetler.
cirāḥat (a.) : yara.
ciyān: meyvelerde olan kurt.
cūyā (f.): arayıcı, arayan.
cūyān (f.): arayıcı, arayan.
cülāb (f.): gül suyu.
cünbiş (f.): 1- kımıldanma, hareket. 2- zevk eğlence.
cünd (a.): asker, asker topluluğu.
cünne (a.): kalkan.
cürᶜa (a.): yudum, içim.
cüst ü çālāk (f.): çabuk hareketli, çevik.
cüvān-baht (f.): talihli.

-Ç-

çağırtmaḳ (t.): yüksek sesle duyurmak, tellal bağırtmak.
çāh (f.): kuyu, çukur.
çār-yār (f.): dört dost. (Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali)
çarḫacı (t.): ordunun öncüleri, öncü asker.
çatmaḳ (t.): karşılaşmak, dokunmak, çarpmak.
çav (t.): şöhret, nam.
çegane (f.): bir çeşit çalpara, çengi tefciği.
çeng (f.): kanuna benzer, dik tutularak çalınan bir çeşit saz.
çengel (f.): orman.
çerāğ (f.): fitil, mum.
çerāğ-ı çeşm (f.): 1- göz nuru. 2- evlat.
çerb (f.): semiz, yağlı.
çeşm (f.): 1- göz.
çeşme-sār (f.): çeşmesi bol olan yer.
çetr (f.): çadır, gölgelik.
çıyan (t.): çayan, çağan. Dişleri çakıp ısırıcı. Kırkayak ve akrep gibi çok ayaklılar.
çīn (f.): Çin'de yapılan çanak çömlek.
-çīn (f.) "toplayan", "derleyen" manalarıyla birleşik kelimeler yapar.
çīnī (f.): sırlı kap, çini.

çin seher (t.): tanyeri ağarmak üzere olduğu zaman, subh-ı sadık.

-D-

dād (f.): adalet, doğruluk.
dād ü feryād (f.) feryat, eyvah.
dāfiᶜ (a.): defeden, savan, savuşturan.
dammaḳ (t.): damlamak, damla damla akmak.
dār (a.): yurt
ḍarb (a.): 1- dövme, vurma. 2- güç, kuvvet.
ḍarbī (a.): darba ait, darb ile ilgili.
ḍarr (a.):zarar.
dārū (f.): ilaç
dār u gīr (f.): savaş, hengame.
dārü'l-beḳā (f.a.): ahiret.
dārü's-saᶜāde (f.a.): saadet yeri, saray.
degürmek (t.): eriştirmek, yetiştirmek, bildirmek, dokundurmak, değdirmek.
dehr (a.): sınırsız zaman, ebet.
delim (t.): çok, birçok, fazla.
delv (a.): kova (burcu)cedī: oğlak burcu.
dem-beste (f.): nefesi bağlanmış, susmuş, soluğu kesilmiş.
demne (f.): fırın ve ocak bacası.
Demne: Çakal adıdır, Envār-ı Süheyl isimli kitapta meşhur hikayesi anlatılır. Kelile ve Dimne benzeri bir eserdir. Anadoluda Hümāyunnāme denilen kitap onun tercümesidir.
dem-sāz (f.): uygun arkadaş, dost, sırdaş.
deng (f.): hayran, şaşkın, ahmak, sersem.
deñlü (t.): kadar, denli.
depinmek (t.): şiddetle hareket etmek. saldırmak, çırpınmak.
der (t.): ter.
der-āġūş (f.): kucaklama, sarma.
derbāẖt (f.): (derbāẖten fiilinden) bağışlamak.
der-bān (f.): kapıcı, kapıya bakan.
der-bend (f.): 1- kapı bağı. 2- boğaz, dar geçit.
derc (a.): hattatların yazdıkları meşk tomarı.
derdā (f.): yazık, vah vah.
der-dest (f.): hazır.
derd-mend (f.): dert sahibi, tasalı, kaygılı.
dergah (f.): kapı yeri kapı önü.
der-gūş (f.): küpe.
derhem (f.): 1- muzdarip, 2- incinme. 3- karışık karmaşık.
der-kār (f.): işte, iş üzerinde bulunan.
der-pey (f.): ardı sıra.
derrāk (a.): çabuk anlayan, anlayışlı.
deryūze (f.): dilencilik.
dest-gīr (f.): elinden tutan, yardımcı.
destī (f.): testi.
destūr (f.): 1- izin, müsaade, ruhsat. 2- vezir, vekil.
devlet (a.): 1- bir hükümet idaresinde teşkilatlandırılmış olan siyasi topluluk. 2- büyük saadet, zenginlik, 3- baht, talih, kut. 4- büyük rütbe, mevki. (devlet ü ikbāl ile: birini uğurlama sözü, güle güle.)
devr (a.): 1- zaman, devir. 2- dönme, devretme. 3- bir zamanın bölündüğü kısımlardan her biri. 4- (müzikte) bir müzik üzerinde her ölçüye verilen isim olup umumiyetle büyük ölçüler ve peşrevler için kullanılır.
deycūr (a.): çok karanlık.
deyyār (a.): biri, bir kimse, bir fert.
dībā (f.): renkli dokuma motiflerle süslü bir çeşit ipek kumaş, canfes kumaş.
dīdār (f.): 1- yüz, çehre. 2- görme, görüşme.
diger-gūn (f.): ters, başka türlü, renk ve halin değişmesi manasında değişik, bambaşka.
dil-ārā (f.): gönül okşayan, gönlü dinlendiren, gönül alan.
dil-ārām (f.): kalbi rahatlandıran, gönlü dinlendiren.
dil-āvīz (f.): gönüle asılan, gönül çeken, cazip, güzel.
dil-bend (f.): gönül bağlayan.
dil-ber (f.) gönül alıp götüren, güzel.
dil-dār (f.): gönül alan.
dil-efgār (f.): gönlü yaralı olan aşık.
dil-efrūz (f.): gönül aydınlatan.
dilekçi (t.): şefaatçi.
dilek etmek (t.): dilemek, rica etmek, niyaz etmek, şefaat etmek.
dilgü (t.): tilki.

dil-güşā (f.): gönül açan, iç açan, kalbe ferahlık veren.
dil-güşāde (f.): gönlü ferah, yüreği rahat.
dil-keş (f.): gönül çekici.
dilkülenmek (t.): yaltaklanmak, dalkavukluk.
dil-nüvāz (f.): (aslı "dil-nevāz"dır.) gönül okşayan.
dil-peẕīr (f.): gönlün beğendiği, gönüle hoş gelen.
dil-rīş (f.): yüreği yaralı, dertli.
dil-rübā (f.): gönül kapan, gönül alan.
dil-sitān (f.): gönül alan ve gönül zapteden güzel.
dil-sūz (f.): 1- gönül yakan, yürek yakıcı. 2- tahminen altı asırlık mürekkep makamdır. Elimizde hiçbir besteli nümūnesi yoktur.
dil-teng (f.): yüreği dar, kederli sıkıntılı.
dimāğ (a.): 1- beyin 2- akıl, şuur.
Dimne (f.): çakal adı. (Kelīle ve Dimne) kuşlar ve diğer hayvanlar hakkında Hintçe yazılmış bir hikāye kitabıdır.
diñmek (t.): sakin olmak, susmak.
diraḫşān (f.): parlak, parlayan.
dirhem (a.): eski okkanın dörtyüzde biri.
diriğ (f.): esirgeme.
dirīğā (f.): yazık,eyvahlar olsun.
dirilmek (t.): toplanmak.
dirlik (t.): yaşayış, hayat, sağlık, geçim.
dirmek (t.): toplamak, biriktirmek.
dirnek (t.): dernek,toplantı, toplantı yeri, cemiyet.
dirneşmek (t.): toplanmak, yığılmak.
diyānet (a.): dindarlık, din duygusu.
diz-dār (f.): kale muhafızı.
dōst-kām (f.): dost meramlı, meramı dostun meramına uygun olan.
dögmek (t.): ezmek.
dökme (t.): kalıba dökülmüş, dökme.
dölenmek (t.): mutmain olmak, sükūnet bulmak, huzura kavuşmak.
dūdmān (f.): soy, nesil, nesep.
dūḫt (f.): kız, kerime.
dūn (a.): adi, aşağı, alçak.
dübdüz (t.): tamamen bütünüyle.
dücāc (a.): tavuk, horoz ve piliç cinsi.
dügāh (f.): Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarındandır. Bu makam, sabā terkibine şeteraban makamından veya nev-eserin yegāh perdesindeki şeddinden birkaç sesin ilavesinden mürekkeptir.
dügme (t.): kapı ve sandıklara takılan halka.
düpdüz (t.): baştanbaşa tamamiyle.
dürc (f.): sandık, kutu.
dür-dāne (f.): 1- inci tanesi. 2- sevgili, kıymetli.
dürişmek (t.): çalışmak, çabalama, gayret etmek.
dürmek (t.): bükmek, katlamak, tomar haline getirmek.
dürrāc (a.) : sülüne benzer bir kuş.
dürr-i fāḫir (a.): değerli, kıymetli inci.
dürr-i meknūn (a.): muhafazalı parlak inci.
dürr-i şemīn (a.): kıymetli inci.
düstūr (a.): vezir, müşir.
düşün virmek (t.): konaklamak.
düzmek (t.): yapmak, meydana getirmek, tertip etmek, tanzim etmek.

-E-

ebkem (a.): söz söylemeye muktedir olmayan (hayvan gibi dilsiz, ağızsız) adam, nesne.
ebter (a.): 1- kuyruğu kesik (hayvan) 2- zürriyetsiz ve hayırsız adam.
ecnebī (a.): yabancı,taşralı.
eczā (a.): ilaçlarda kullanılan maddeler.
edhemī (a.): Bektaşī tarikatinde bir kolun adıdır. Edhemī olan Bektāşiler'in serpūşu dört terkli, çerağları da üç boğumlu ve üç emzikli olur .
efāżıl (a.): pek bilgililer, çok mümtaz olanlar.
efgende (f.): düşkün, biçare.
ef῾ī (a.): engerek yılanı.
efreng/efrenk (a.): Frenk taifeleri, Frengī, Avrupalı.
efsürde (f.): solmak, buruşmak.
egin (t.): sırt, arka.
ehlā vü sehlā (a.): hoş geldin(iz) anlamında bir deyim.
ehl-i idrāk (a.): düşünce sahibi kimseler, her şeye akıl erdirenler.

ehl-i ᶜişret (a.) içki içenler, içkiciler.
ehl-i perde (a.f.): namuslu, örtülü, peçeli kadın.
ehl-i tedbīr (a.): tedbirli, akıllı, idareci kimse.
eḫsent (f.): aferin.
ekābir (a.): rütbece, görgü ve faziletçe büyük olanlar, devlet ricali.
el (t.): il, şehir, ülke.
elā (a.): başlama ve tenbih edatı.
elā ey (a.): "şimdi bilmiş ol ki.
Elbürz (f.): Kaf dağı,kafkas dağlarının en yükseği.
el götürmek (t.): el kaldırmak.
em (t.): merhem.
emākin (a.): mahaller mevkiler yerler mevziler.
emān (a.): 1- eminlik, korkusuzluk. 2- bağışlama.
Emīn (a.): Hz. Muhammed (s.a.v.) in lakabı.
emīr (a.): 1- bir kavmin, bir şehrin başı beği. 2- büyük bir hanedana mensup kimse.
emsem (t.): ilaç, merhem.
enāniyyet (a.): kendini beğenme, bencillik.
endürmek (t.): indirmek.
-engīz (f.): koparan, karıştıran, depreten.
eñü yañu (t.): şaşırmış şaşkın.
epsem (t.): sessiz, ses çıkarmayan, susan.
erġavān (f.): erguvan da denilen kırmızımtırak bir çiçek.
erkān (a.): esaslar, destekler, direkler, sütunlar.
erzen (f.): darı.
esb (f.): at.
esbāb (a.): vasıtalar, lazımalar.
esfel (a.): aşağı (taraf).
etᶜime (a.): yemekler.
evbāş (a.): ayaktakımı, terbiyesiz, aşağılık.
evc (a.): doruk.
evreng: 1. Taht. 2- şeref. 3- süs. 4- akıl,irfan. 5- yakışıklılık.
eyitmek (t.): söylemek.
eyü (t.): iyi
eyyām (a.): 1- günler, gündüzler. 2- zaman. 3- nüfuz, iktidar.
eẕfer (a.): güzel kokulu (şey).

-F-

faḫr (a.): 1- şeref, onur. 2- büyüklük, ululuk, 3- fazilet erdem.
fāḫir (a.): 1- fahreden, onurlu, şanlı, şerefli. 2- kıymetli, değerli. 3- mükemmel.
fā'iḳ (a.): a'lā, üstün.
faḳ (t.): kapan, tuzak.
faḳāhet (a.): fakihlik, fıkıh ilminde bilgi sahibi olma.
fāriġü'l-bāl (a.): başı dinç, gönlü rahat.
farḳ (a.): 1- ayrılma, seçilme. 2- başın tepesi.
fārūḳ (a.): 1- haklıyı haksızı ayırmakta pek mahir olan, 2- Hz. Ömer'in lakabı.
fāş etmek (t.): meydana çıkarmak, açığa vurmak, dile vermek, duyurmak.
fehm (a.): anlama, anlayış. ("etmek olunmak" masdarlarıyla kullanılır.)
fer (f.): 1- parlaklık, aydınlık, 2- zinet, süs, bezek.
ferᶜ (a.): bir aslın neticesi.
ferāġ (a.): vazgeçme, bırakma, terketme.
ferāġat (a.): istirahat dinlenme.
feraḥ-nāk (a.f.): sevinçli.
fergār (f.): ıslak. fergārīden (ıslatmak, yoğurmak, mezcetmek) fiilinden.
ferhān (a.): sevinçli, neşeli, şen, memnun.
ferḫunde (f.): mübārek, mesut, kutlu, mutlu, uğurlu.
ferīd (a.): tek, eşsiz, eşi olmayan, üstün.
ferişte (f.): melek.
fermān (f.): ferman, emir, irade, buyruk.
fermāñ-ber (f.): aldığı emri yerine getiren.
fermān-pezīr (f.): buyruğu kabul eden, emre boyun eğen.
ferrūḫ (f.): uğurlu, kutlu.
ferş (a.): 1- yeryüzü, kır, sahra. 2- döşeme, yayma, döşetme.
ferzāne (f.): 1- seçkin, güzide. 2- hakim, feylesof, bilgili (kimse).
fesāne (f.): asılsız hikaye, masal.

feth-i bāb (a.): kapının açılması.
fettān (a.): cazibeli, gönül alıcı.
fevt (a.): bir daha ele geçirememek üzere kaybetme, elden çıkarma, kaçırma.
feyż (a.): bereket, bolluk.
feżā (a.): geniş alan, geniş saha, yer, alan.
fi'l-ḥāl (a.): bu anda, hemen şimdi.
firāş (a.): yatak.
firāz (f.): 1- yüksek, yukarı. 2- (sıfat olarak) yükselten, kaldıran.
filōrī (İt.): altın para.
fuḳḳā' (a.): boza.
fülān (a.): herhangi bir şahıs, biri belirsiz bir şey.
fülk (a.): gemi, sandal, kayık.
füru' (a.): 1- dallar, budaklar. 2- bir aslın neticeleri.
fürūzān (f.): parlayıcı, parlayan, parlak.
fürūġ (f.): nur, ziya, ışık, parlaklık.
füsürde (f.): donuk.
fütūḥ (a.): fetihler, galebeler, aynı zamanda akıl ve kalbin ilim ve faziletler kazandığı hususlar.
fütüvvet (a.): 1- soy temizliği. 2- mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık. 3- cömertlik, elaçıklığı.

-G-

ġabġab (a.): çene altı, çifte gerdan.
gāh bī-gāh (f.): vakitli vakitsiz, sıralı, sırasız.
ġalṭān (f.): yuvarlanıcı, yuvarlanan, tekerlenen.
ġam-ḫōr (a.f.): gam yiyen, gam yiyici (gamlı) nā-tüvān: zayıf,kuvvetsiz.
ġam-ḫ^{v}ār (a.f.): gam yiyen, gam yiyici (gamlı).
ġammāz (a.): birine iftira ederek zarar veren, münafık, fitneci, koğucu.
ġamz (a.): 1- kaşla gözle işaret, göz kırpma. 2- münafıklık etme.
ġamze (a.): süzgün bakış.
ġanī (a.) zengin, varlıklı, bol, doygun.
ġāret (a.): düşman toprağına yağma için yapılan saldırış.
ġarīm (a.): alacaklı, hasım, rakib.
ġāşiyedār (a.f.): at uşağı.
gāv (f.): öküz, sığır.
gav-ı arż (f.a.): eski Hintlilerin dünyayı boynuzları üzerinde taşıdığını sandıkları öküz. (gav-ı āsmān: gök öküzü, süreyya yıldızı.)
ġavr (a.): dip, esas, hakikat.
ġavvāṣ (a.): dalgıç.
ġāyret (a.): 1- çalışma, çabalama. 2- çekememe, kıskanma.
ġayurmaḳ (t.): kaygılanmak, tasalanmak. (bkz. ḳayırmaḳ)
ġazāl (a.): ceylan, geyik, maral, ahu, geyik yavrusu.
ġażenfer (a.): iri arslan 2- cesur, yiğit (adam).
gelle (f.): sürü, koyun, keçi ve sığır sürüsü.
gendüm (f.): buğday.
geñlik (t.): genişlik, ferahlık.
gerd (f.): tasa, gam, keder.
gerestī (f.): yutmak.
germā (f.): sıcak.
geşt (f.): gezme, dolaşma, seyretme.
gevher (f.): 1- inci, mücevher aksamı. 2- asıl ve nesep, zat ve cibiliyyet.
gevher-i pāk (f.): saf inci. (bkz. pāk-gevher.)
gez (t.): okun kiriş geçecek gediği.
gezend (f.): 1- zarar, ziyan, 2- elem, keder, afet, musibet.
gıjgırmaḳ (t.): haykırmak, gürlemek, fışıltı ses çıkarmak, haykırarak saldırmak.
ġıll ü ġış (a.): kin ve hile.
girān (f.): 1- sert, katı. 2- ağır.
girān-māye (f.): pahası ağır, kıymetli, değerli.
girībān (f.): elbise yakası.
girü (t.): yine, tekrar, bir daha, sonra.
gönder (t.): kargı, mızrak, sırık.
gönderi çıḳmaḳ (t.): uğurlamak, yola vurmak.
gönlü bulanmaḳ (t.): mide bulanmak, kusmak.
görk (t.): güzellik, yüz güzelliği.
götürmek (t.): yukarı kaldırmak.
göymek (t.): 1- katlanmak, beklemek, sabr etmek. izin vermek.
göynük (t.): acı, yanık, yanmış,ızdırap, keder,hararet.
göyünmek (t.): yanmak.

gözetmek (t.): göz önünde bulundurmak.
gözüne yeñdürmek (t.): küçük görmek.
ġulām (a.): köle, esir, kölemen.
ġulüvv (a.): 1- taşkınlık. 2- hücum, saldırı.
gūn (f.): 1- renk. 2- gidiş, tarz. sıfat.
gusfend (f.): koyun.
güher-pāş (f.): mücevher saçan, mücevher serpen, mücevher dağıtan.
gülbāng (f.): yüksek sesle hep birden yapılan alkış, velvele, bağırma veya bir hususu yüksek sesle duyurma,
gül-fām (f.): gül renkli.
gül-gūne (f.): kadınların kullandıkları gül renkli düzgün.
gül-i sūrī (f.): pembe gül.
gülnār (f.): nar çiçeği.
gülsitan/gülistān (f.): 1- Gül bahçesi. 2- Şirazlı Şeyh Sādī'nin ünlü eseri.
gümrāh (f.): yolunu şaşırmış, doğru yoldan ayrılmış.
gümrenmek (t.): homurdanmak.
gürbe (f.): kedi.
gürg (f.): kurt.
gürüldi (t.): gürültü.
güşād (f.): açma, açılma, açılış, merāsim açılışı.
güşāde (f.): açılmış, açık,ferah, şen.
gütmek (t.): izlemek, takip etmek, riayet etmek, kollamak.
güvenmek (t.): sevinmek.

-H-

-ḫā(y) (f.): "çiğneyen" manasına gelip birleşik kelime yapar.
hᵛāce (f.): 1- hoca, efendi, ağa, çelebi, sahip, muallim, profesör, öğretmen, müderris. 2- tüccār.
ḫadeng (f.): kayın ağacından yapılmış ok.
hādī-yi sebil (a.): Hz. Peygāmber (s.a.v).
ḥadisāt (a.): hadiseler, olaylar.
ḫā'ib (a.): mahzun, ümitsiz, kederli, zarara uğrayan.
ḥāil (a.): iki şey arasında veya bir şey önünde perde olan, mani olan, engel.
ḫāk-pāy (f.): ayağın bastığı toprak, ayağın tozu.
ḫāk-i mezellet (f.a.): horluk, düşkünlük toprağı.
ḫākī (f.): toprak rengi, toprakla ilgili.
ḫalā'iḳ (a.): mahluklar, yaratıklar, insanlar.
ḥalāvet (a.): 1- tatlılık, şirinlik. 2- zevk.
ḥālet (a.): dikkate değer hāl.
ḥalḳa (a.): ortası boş, yuvarlak şekil, daire biçiminde olan şey.
ḥall (a.): çözülme. (halletmek: bir cismi bir sıvı içinde eritmek.)
ḫalvet (a.): tenha yer, tenha oda.
ḫām (f.): terbiye, tecrübe görmemiş acemi (kimse).
ḥamiyyet (a.): milli onur ve haysiyet.
ḫāmūş (f.): susmuş, sessiz.
ḫande (f.): gülme, gülüş.
ḫānedān (f.): kökten asil ve büyük aile, ocak. (ḫānedān-ı Nübüvvet: Hz. Muhammed'in ailesi.)
Ḥannān (a.): pek merhametli (Allāh)
ḫar (f.): eşek.
ḫᵛār (f.): hor, hakir, aşağı kahrolmuş.
ḫarc (a.): sarf, gider bir iş için kullanılan madde.
ḫarçeng (f.): yengeç (burcu).
ḫāre (f.): sert taş, kaya.
ḫar-gāh (f.): büyük çadır,otak.
ḫargūş (f.): tavşan.
ḥarīr (a.): 1- hararetli, ateşli. 2- ipek.
ḥarīre (a.): muhallebi.
ḥarḳ (a.): yakma.
ḫār u ḫas (f.): ot kırıntısı, çalı çırpı, çerçöp.
ḥaṣalbān: Bkz. ḥaṣalbān.
ḥaṣalubān: aselbent (koku yapımında kullanılan ağacın ismi veya bundan elde edilen reçine).
ḥasb (a.): göre, nazaran, binaen, gereğince. (ḥasb-i ḥāl: 1- görüşüp dertleşme. 2- hālin gereği, hāle göre.)
ḥaṣīn (a.): müstahkem, kuvvetli, sağlam (yer).
ḫāṣṣ (a.): mahsus, özel.
ḫāṣṣ ü ʿām (a.): herkes.
ḥaşr (a.): 1- toplama. 2- ölüleri diriltip mahşere çıkarma; kıyamet. (ḥaşr u neşr: toplanıp dağılma.)

ḫātem (a.): 1- en son. 2- mühür, üstü mühürlü yüzük.
ḫātemeyn (a.): iki yüzük.
ḥavādiş (a.): ilgi ile beklenen haber.
ḫavāṣ (a.): muhterem, saygın olanlar.
ḫavātīn (a.): hatunlar, şerefli kadınlar.
ḥavāyic (a.): ihtiyaçlar, gerekli şeyler.
ḫāver (f.): şark, gün doğusu, doğu.
ḥavrā (a.): ahu gözlü (kız, kadın).
ḫayāl (a.): 1- hayal. 2- kuruntu. 3- gölgeli görünen şey.
ḥayy (a.): diri, canlı. Hayat sahibi olan her mahluk bir bilgi ve faaliyet kaynağıdır, bunlar hayatın izleridir, fakat bu izler her hayat sahibinde müsavi değildir ve her hayatın kıymeti bu izlerle ölçülür.
ḥāẕıḳ (a.): işinin ehli, usta (en çok doktorlar için).
ḥāżır (a.): huzurda bulunan, gözönünde bulunan.
ḥażret (a.): 1- saygı saymak üzere büyüklere verilen ünvan. 2-yakın, ön, huzur.
helāhil (a.): panzehiri olmayan ağu.
hem-civār (f.a.): komşu.
hem-dem (f.): sıkı fıkı, can ciğer arkadaş.
hemīşe (f.): daima, her vakit, her zaman.
hem-nişīn (f.): beraber oturup kalkan, teklifsiz arkadaş.
hemyān (f.): dağarcık, büyük kese, çanta.
hem-zübān (f.) aynı dilden olan, arkadaş.
hengām (f.): zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.
hengāme (f.): şamata, velvele.
herīse (a.): keşkek yemeği.
hest (f.): var.
heşt-bihişt (f.): Kur'an'da adı geçen sekiz cennet.
hevā (a.): 1- arzu istek, heves. 2- durum
hevā-dār (f.): yar, dost.
hevdec (a.): kadınlar için deve üzerine yapılan mahfe.
hezār (f.): bülbül.
hezim (a.): (yenilip) kaçan.
ḥıḳd (a.): kin tutma, öc fırsatı bekleme.
ḫırīdār (f.): müşteri, satın alan.
ḫıṣāl (a.): huylar, tabiatlar, ahlaklar.
ḥıṣn (a.): sağlam, sarp (yer), kale.
ḥicāb (a.): 1- utanma, sıkılma. 2- perde.
ḥicāz (a.): Türk müziğinin 8 numaralı basit makamıdır. Halen çok rağbet edilen bu makam çok kullanılmıştır.
hidāyet (a.): hak yoluna, doğru yola kılavuzlama.
ḫidmet (a.): hizmet, kulluk.
ḥikmet (a.): 1- Allāh'ın varlıkları bilip icat ve yaratma sıfatı ve insanın varlıkları bilip hayırlı fiilleri işlemek sıfatı. Varlıkların harici ve gizli hallerinden bahs eden tümel ilme denir ve diğer ilimler o ilmin kısımlarıdır. 2- ilahi sebep. 3- bilgelik.
ḥikmet-āmīz (a.f.): hikmet öğretici.
himmet (a.): 1- yardım, kayırma. 2- ermiş kimsenin te'siri.
ḫilᶜat (a.): eskiden, padişah veya vezir tarafından takdir edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan.
hirāsān (f.): korkan, korkak.
ḥiṣār (a.): 1- kuşatma, etrafını alma. 2- kale etrafı, istihkamlı bent.
ḥiṣār (f.): Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarındandır. Süz-i dil makamına hüseynī beşlisinin veya hüseynī makamının ilavesinden mürekkeptir.
ḥiṣār eylemek (t.): muhasara etmek, kuşatmak.
ḥiṣṣe (a.): pay, nasip.
ḫitāb (a.): bir veya bir çok kimseye ağızdan veya yazı ile söyleme.
ḫitāb-ı izzet (a.): Allāh tarafından söylenen söz.
ḫīz (f.) kalkma, yükselme, sıçrama, atılma.
ḫiżāb (a.): kına.
hīzem (f.): yakacak odun.
ḫōca (f.): bkz. ḫᵛāce.
ḫōd (f.): 1- kendi. 2- miğfer.
ḫōd-bīn (f.): kendini beğenmiş, bencil, mağrur.
ḫōr (f.): ehemmiyetsiz, eğersiz, bayağı, adi (kimse).

-ḫōr (f.): "yiyen", "yiyici" anlamlarıyla birleşik kelimeler yapar.
ḫōş-āb (f.): 1- hoşaf. 2- parlak ve berrak manasına olup inci, yakut, lāl ve elmasa sıfat olur.
ḫōş-āyende (f.): hoşa giden, beğenilen.
ḫōş-dil (f.): gönlü hoş, memnun.
ḫōş-endām (f.): boyu bosu güzel düzgün olan.
ḥubūr (a.): sevinç, sürur.
ḫuceste (f.): uğurlu, hayırlı, saadetli, kutlu.
ḫūd (f.): başlık, miğfer.
Ḫudāyī (f.) Allāh'a mahsus.
ḫufte (f.): yatmış, uyumuş.
ḫulḳ (a.): huy, tabiat.
ḫulk-i ḥasen (a.): güzel huy, güzel huylu.
ḫullet (a.): içten sevgi, hakiki dostluk, arkadaşlık.
ḫūn (f.): 1- kan. 2- sofra , üzerinde yemek olan sofra. (ḫuvān, yani ḫᵛān, Bu kelime de ḫuvāce, yani ḫᵛāce kelimesinin ḫoca şeklinde telaffuz edilmesi gibi aynı ses hadisesiyle ḫūn şeklinde telaffuz edimiştir.)
ḫurd (f.): 1- küçük, ufak. 2- kırık.
ḫurrem (f.): şen, sevinçli, güleryüzlü, gönül açan, taze.
ḫurūş (f.): coşma, telaş, bağırtı, gürültü, şamata.
ḫusūf (a.): ay tutulması.
ḫūşe (f.): başak, salkım, astronomide sünbüle denilen burç.
ḫūşe-çīn (f.): başak toplayan.
Ḥūt (a.): balık burcu.
ḥużūr-i ḳalb (a.): gönül rahatlığı.
hüdhüd (a.) çavuşkuşu, ibibik, Süleyman Peygamber ile Sebā Melikesi Belkis arasında haber getirip götüren kuş.
hümā (f.): devlet kuşu.
hümāyūn (a.): 1- padişaha ait, 2- mübarek, kutlu.
ḥüseynī (a.): Türk müziğinin altı numaralı basit makamıdır. en eski makamlardandır.
ḫüsrevāne (f.): hükümdarca, hükümdara yakışır şekilde.
ḫüsrev-āyīn (f.): padişah görkemli, padişah yaradılışlı.
hüveydā (f.): açık, apaçık, belli, besbelli.

-I-

ıldız (t.): yıldız.
ılğamak (t.): dört nala koşmak.
ılğar etmek (t.): 1- akın etmek, süvari hücumu yapmak. 2- atı hızla sürmek.
ımızğanmaḳ (t.): uyuklamak azıcık uyumak.
ırılmaḳ (t.): ayrılmak, uzaklaşmak, uzaklaşıp kaybolmak, yorulmak.
ırlamaḳ (t.): teganni etmek.
ırmaḳ (t.): ayırmak, cüda kılmak, uzaklaşmak.
ışfā (a.): 1- birine karşı içtenlikle şefkatli olma, içtenlik. 2- seçmek, uygun görmek, yeğlemek.
ısuz (t.): tenha, sahipsiz, ıssız.
ışıḳ (t.): miğfer.
ᶜışḳ-bāzī (a.f.): birine aşık görünerek arzusuna kavuşmak isteme, yalancı aşk, sever görünme.

-İ-

ibrām (a.): can sıkacak derecede isteme, üstüne düşme, ısrar etme.
ᶜibret-engīz (a.f.): ibretli, ders alınacak türden.
içerülek (t.): az içeri.
idbār (a.: talihsizlik, düşkünlük, bahtsızlık, işlerin ters gitmesi.
ifāde (a.): fayda vermek, fayda tutmak.
ifāḳat (a.): hasta iyi olma, iyiliğe dönme.
iḥdāş (a.): meydana çıkarma, ortaya çıkarma.
iḫtiyār (a.): tahammül, katlanma.
iḥżār (a.): hazırlama, hazır etme.
ᶜikāb (a.): ezā, cefā, eziyet,azap, suç cezası.
iḳbāl-i taḫt (a.f.): tahtın ikbali, saadeti.
iḳdām (a.): 1- gayret ve sebatla çalışma. 2- ilerleme.
iḳtiżā (a.): lazım gelme, gerekme.
iᶜlām (a.): bildirme, anlatma.
ilenmek (t.): beddua etmek, küfretmek, kötü söylemek.
ilerülek (t.): az ileri.

il - gün (t.): il, halk.
ilgin/elgin (t.): garip, aciz, miskin, sefil.
iltiḥāb (a.): alevlenme, tutuşma, yangı, ısı ve ağrı ile beliren irin toplanması.
imdi (t.): "buna göre", "şu halde", "artık", "şimdi" anlamlarıyla başına getirildiği cümleyi önceki cümlenin sonucu durumuna sokar.
ᶜinâyet (a.): lütuf, ihsan, iyilik.
inᶜām (a.): nimet verme, iyilik etme.
inḥirāf (a.): bozulma, değişme, yoldan sapma.
irte (t.): yarın.
irürmek (t.): ulaştırmak, eriştirmek.
istemek (t.): aramak, araştırmak.
istiᶜānet (a.): avn, yardım isteme.
istidād (a.): doğrulma, alışma.
istiğrāḳ (a.): 1- dalma, içine gömülme. 2. kendinden geçip dünyayı unutma.
istimāᶜ (a.): dinleme, kulak verip dinleme.
istimālet (a.): teselli etme, avutma.
isüz (t.): boş, tenha, sahipsiz, ıssız.
ᶜitāb (a.): azarlama, paylama.
itᶜam (a.): yemek yedirme.
iᶜtidāl (a.): ölçülülük.
ᶜivāz (a.): bedel, karşılık, karşılık olarak verilen şey.
iᶜzāz (a.): aziz kılma, ikram etme, ağırlama, saygı gösterme.
iẓhār (a.): gösterme, meydana çıkarma.
ᶜizz (a.): 1- değer, kıymet. 2- yücelik, ululuk. 3- güçlülük.
ᶜizzet (a.): 1- yücelik, ululuk. 2- kuvvet, kutdret. 3-hürmet, saygı, ikram.

-K-

ḳabā (a.): üste giyilen, elbise, kaftan.
ḳābil (a.): istidatlı.
ḳābile (a.): kadın ebe.
kābin (f.): güveğinin geline verdiği ağırlık, para (mihr).
ḳabz ü bast (a.): kapanıp açılma,daralıp genişleme.
ḳadr (a.):1- değer, itibar. 2- onur, şeref.
kāfūr (a.): uzakdoğuda yetişen bir taflandan elde edilen ıtırı kuvvetli bir madde.
kāḫ (f.): köşk, kasr, bir göz oda yüksek bina.
kāh (f.): saman, saman çöpü.
ḳā'il (a.): 1-razı olmuş, boyun eğmiş 2-inanmış, aklı yatmış.
ḳā'im (a.): 1- ayakta duran. 2- namaz kılan, vaktini namaz kılmakla geçiren.
ḳāl (a.): söz, laf. (ḳīl ü ḳāl: dedikodu.)
kalb (a.): yalancı, kendine güvenilmeyen.
ḳallāş (a.): ayyaş.
ḳalmış (t.): aciz, düşkün.
ḳaltabān (f.): pezevenk, namussuz.
kām (f.): 1-istek, arzu, emel. (kām u nā-kām: ister istemez, elbette.) 2-lezzet, zevk.
kām-kār (f.): isteğine ulaşmış, mutlu.
kām-rān (f.): kām sürücü, arzusuna isteğine kavuşmuş.
ḳanāᶜat (a.): kısmete razı olma, bir şeyi yeter görüp fazlasını istememe.
ḳandan (t.): nereden.
ḳanḳı (t.): hangi.
ḳannış (t.): naz, eda, fitne, fettānlık.
ḳānūn (a.): adet, yol, yordam.
ḳapmaḳ (t.): kavramak, alıp götürmek, çarpıp tutmak.
ḳaᶜr (a.): çukur şeyin dibi, derinlik.
ḳarār (a.):1- durma, 2- rahat, 3- devamlılık., süreklilik. 4- neticeye bağlama. (bī-karār: kararsız, sebatsız, bir halde durmayan.)
ḳararmaḳ (t.): canı sıkılmak, kederlenmek.
ḳaravaş (t.): cariye, hizmetçi.
ḳaravul (t.): gözcü, nöbetçi, karakol.
kār-dān (f.): iş bilir, işten anlar.
ḳargı (t.): kamış, kalın kamış.
ḳarmaḳ (t.): karıştırmak, katmak, birleştirmek.
ḳarūre (a.): gözbebeği.
kār ü bār (f.): 1- iş güç, kazanç. 2- meşguliyet. 3- savaş.
ḳasver (a.): aslan.
kāşāne (f.): mükemmel ev, köşk.
ḳaşanmaḳ (t.): işemek.
ḳatlanmaḳ (t.): 1- tahammül etmek. 2- sabretmek.
ḳavs-ı ḳuzaḥ (a.): ebem kuşağı.
ḳavşurmaḳ (t.): iki elin bir araya getirerek tutmak.
ḳayd (a.): emel, arzu, iş, güç, düşünce.

ḳaydını ḳayurmaḳ (t.): tedarikte bulunmak, hazırlık yapmak.
ḳayğurmaḳ (t.): kaygılanmak, esef etmek, üzülmek.
ḳayır (t.): kum, kalın kum, çakıl.
ḳayırmaḳ/ḳayurmaḳ (t.): 1- mukayyet olmak, ilgilenmek, hazırlamak. 2- kaygılanmak, tasalanmak.
ḳayırmaz (t.): beis yok, zarar vermez önemi yok.
ḳayurma (t.): endişe, üzüntü.
ḳāyin (a.): güveğinin geline aldığı altun, eşya v.s.
ḳażiyye (a.): iş husus, madde, mesele, dava.
ḳazzāz (a.): ipekçi, ipek satan.
kebg (f.): keklik.
kebg-i derī (f.): bir çeşit keklik. (mecazen sevgili).
kebg-i ḫirāmān: bir çeşit keklik. (mecazen sevgili).
kej (f.): eğri, çarpık.
kelb (a.): köpek.
kelek (f.): çirkin ve lekeli olgunlaşmamış ham kavun.
kelle (f.): baş gibi yuvarlak şey. (bir kelle şeker, bir kelle lahana v.s.).
kem (f.): az, eksik.
kemā-hī (a.): bunun gibi, olduğu gibi.
kemḫā (f.): ipekli kumaş.
kemine (f.): noksan, eksik, aciz, zavallı.
kemin-geh (a.f.): pusu yeri.
kemişmek (t.): atmak, koymak, bırakmak.
kem-rāh (f.): yolu kötü olan.
kemter (f.): hakir, itibarsız, daha aşağı, aşağıda bulunan.
-ken (f.): "kazıcı, kazan, yıkan, koparan" anlamında birleşik kelimeler yapar.
kendüye (t.): kendisine.
kerb (a.): kaygı, gam, keder .
kerem (a.): 1- cömertlik, elaçıklığı, lütuf, bağış, ihsan. 2- asālet, asillik, soyluluk.
keret (a.): kerre, defa.
kerrūbī (a.): meleklerin büyüğü, büyük melek.
kerr ü ferr (a.): savaşta bir aralık geriledikten sonra tekrar saldırma.
keşāfet (a.): bulanıklık, açık ve berrak olmayış.
kesb (a.): çalışıp kazanma.
keştī-bān (f.): gemici, kaptan (metinde "gemiciler" anlamıyla bu daha uygun).
kevkeb (a.): yıldız.
key (t.): iyice, hakkıyla.
keyānī (f.): büyük hükümdara mahsus, onunla ilgili.
keyḳubād (f.): adalet sahibi ve hakkı gözeten manasınadır. Keyaniyen sülalesinin birinci padişahıdır.
Keyvān (f.): Zuhal (Satürn) gezegeni.
ḳıgırtmaḳ (t.): çağırtmak, davet ettirmek, nida ettirmek. 2- tellal çağırtmak.
ḳılāde (a.): gerdanlık.
ḳır (t.): kırların rengi, beyazla az miktarda siyahın karışmasından oluşan renk.
ḳısmet (a.): bölme, pay etme, hisselere ayırma.
ḳıvām (a.): spor çalışmalarında başarılı olabilmek için fizik ve moral yönünden istenilen iyi durum.
ḳıvanmaḳ (t.): sevinmek, heveslenmek, haz duymak.
ḳıvanu (t.): sevinerek, haz duyarak, heveslenerek.
ḳıyaḳı (t.): gürültü, hep bir ağızdan konuşma, kıyasıya, gereğinden çok.
ḳızlanmaḳ (t.): kız görünmek, kız gibi davranmak.
ḳızoğlan (t.): bakir.
kimesne (t.): kimse.
kimsene (t.): kimse.
kīne (f.): gönülde gizlenen düşmanlık.
Kisrī (a.): eski iran hükümdarlarından Nuşirevān-ı Adil'in lakabı.
ḳocmaḳ → ḳoçmaḳ
ḳoçmaḳ (t.): kucaklamak, sarılmak, bağrına basmak.
ḳol (t.): 1- taraf, yan, cihet, 2- asker, bekçi.
ḳolan (t.): yaban eşeği.
ḳolayına (t.): 1- bildiği gibi, kolayına geldiği biçimde. 2- başıboş, gelişigüzel, rastgele.
ḳoparmaḳ (t.): söküp çıkarmak.

ḳopmaḳ. harekete geçmek, fırlamak, kalkmak.
ḳoşun ḳoşmaḳ (t.): saf, dizi haline gelmek.
ḳoymaḳ (t.): 1- bırakmak, terketmek. 2- tesir etmek, etkilemekb
ḳoyulmaḳ (t.): üzerine saldırmak, şiddetle girmek, dalmak.
küçe (f.): küçük sokak, dar sokak.
ḳudūm (a.): uzak bir yoldan, uzak bir yerden gelme; ayak basma.
ḳufl (a.): kilit, sürgü.
ḳullāb (a.): çengel, nesne, ucu eğri nesne.
ḳulmaş (t.): aldatıcı, kalleş, terbiyesiz.
ḳur ḳuşaḳ (t.): süslü, özenle yapılmış kuşak.
ḳurretü'l-ᶜayn (a.): göz nuru.
ḳuru (t.): kara, toprak, yer.
ḳurulmaḳ (t.): hazırlanmak.
kūs (f.): eski savaşlada deve veya araba üstünde taşınarak çalınan büyük davul.
ḳuşak. yaraşıklu (t.): yakışıklı, süslü.
ḳūt (a.): yaşamak için yenilen şey.
kūtāh (f.): kısa, boysuz.
ḳūt-i rūḥ (a.): can için olan gıda.
küdūret (a.): 1- bulanıklık. 2- gam, tasa, kaygı.
külāle (f.): kıvırcık saç.
küllī (a.): umumi, bütün, çok, tam.
künc (f.): köşe bucak.
küngüre (f.): kubbenin tepesi, en yüksek yeri.
küştī-gīrān (f.): güreş tutanlar, pehlivanlar.

-L-

lābe (f.): 1- yaltaklanma, yalvarma, acz gösterme. 2- bu yolda söylenen söz.
lā-cerem (a.): şüphesiz,besbelli elbette.
lāf ü güzāf (f.): boş lakırdı.
lehce (a.): yüz, surat.
lehv (a.): oyun,eğlence faydasız iş.
lemᶜa (a.): parıltı, parlayış.
lems (a.): dokunma ile duyulan, el ile dokunup duyma.
lenger (f.): çapa, gemi demiri.
letāfet (a.): güzellik.
licam (a.): gem.
linet (a.):yumuşaklık,mülayimlik.
livā-yı ḥamd (a.): Hz. Muhammed ümmetinin mahşer günü altında toplanacağına inanılan bayrak.
liyāḳat (a.): layık olma, değerlilik, yararlılık.
luᶜb (a.): oyun,eğlence.
luᶜbet-bāz (a.f.): oyuncu.
lūle (f.): halka gibi dürülmüş şey, lüle (saçın sıfatı).
lüᶜlüᶜ (a.): inci. (lü'lü'-i lālā: parlak inci.)

-M-

maᶜāyib (a.): ayıp sayılan şeyler, kusurlar, lekeler.
mābeyn (a.): iki şeyin arası, aradaki şey, ara.
mağbūṭ (a.): gıpta edilmiş, imrenilmiş.
mağmūm (a.): gamlı, kederli, tasalı.
maḥaffe (a.): bkz. "maḥfe".
maḥall (a.): yer,mekān. (maḥal görmek: gerek görmek.)
mā-ḥażar (a.): daha önceden hazır olan, hazır ne varsa.
maḥfe (a.): deve katır gibi hayvanların sırtına konulan ve içine iki kişi oturabilen kapalı vāsıta.
māh-ı Naḫşeb (f.): Mukanna' adlı ve Horasanlı bir şahsın Nahşeb (Nesef) şehrinde Siyam Dağının eteğinde, maharet ve sanatla kuyu içinde doğar halde gösterdiği ay şekli.
māhī (f.): güneybalığının alfa yıldızı.
maḥmil (a.): deve üzerine konan iki kişinin bineği, sepet.
maḥrem (a.): (biriyle) çok samimi, içli dışlı olan.
māhūr (f.): Türk müziğinin en eski makamlarındandır. Neşeli, şuh, ferah verici bir makamdır. Asırlardan beri rağbet ile kullanılmıştır.
makāl (a.): 1- söz, lakırdı. 2- söyleme, söyleyiş.
maḳdem (a.): gelme, dönüp gelme.
maḳhūr (a.): mağlubolmuş gazaba uğramış.
mākiyān (f.): tavuk.
māl-ı mīr (a.): hükümete ait olan mal.

manṣūr (a.): Allāh'ın yardımıyla üstün gelmiş.
mār (f.): yılan. (mār-ı ef'ī: engerek yılanı).
maṭla' (a.): Tulu edecek doğacak yer.
maṭlab (a.) talebolunan, meram, maksat, istenilen şey, istek.
maẓāhir (a.): bir şeyin göründüğü, çıktığı yerler.
ma'zūl (a.): azledilmiş.
mebsūt (a.): uzun uzadıya anlatılan.
meç (f.): iki tarafı da kesen kılıc.
meftūl (a.): fitil haline getirilmiş, bükülmüş kıvrılmış.
mefhūm (a.): sözden çıkarılan mana.
meges (f.): sinek.
mehābet (a.): azamet, ululuk, korkunçluk, büyük görünme.
mehcūr (a.): ayrılmış.
mekr (a.): hile, düzen.
melāhāt (a.) yüz güzelliği.
melālet (a.): sıkılma, sıkıntı.
melāmet (a.): ayıplama, kınama, azarlama.
me'lūf (a.): ülfet edinilmiş, alışılmış, huy edinilmiş.
men' (a.): bırakmama, durdurma, esirgeme, vermeme, önleme.
menāzil (a.): duraklar, konak yerleri.
menfūḫ (a.): 1- üfürülmüş 2- büyük karınlı, şişman.
Mennān (a.): lütuf ve iyilik sahibi (Allāh).
menzil (a.): 1- yollardaki konak yeri. 2- mesafe.
merd (f.): 1- adam insan. 2- erkek. 3- özü sözü doğru, kabadayı, yiğit.
merd-i meydān (f.a.): yiğit, tek kişi.
merd-āne (f.): mertçe, erkekçe.
meṣāliḥ (a.): işler.
mesmūm (a.): zehirlenmiş. mehmūm: endişeli, düşünceli.
mesned (a.): 1- isnad edilen, dayanılan şey. 2- rütbe, derece, paye makam.
mesrūr (a.): sevinmiş, meramına ermiş, memnun.
mest (f.): sarhoş.
mest (t.): atın ve hayvanatın ayağında leke, paça.
meşāmm (a.): burun.
meşreb (a.): 1- huy, tabiat, ahlak. 2- içecek yer.
meşşāṭa (a.): gelini süsleyen kadın.
mevā (a.): yurt, mesken, yer, makam, sığınacak yer.
mezād (a.): arttırma ile yapılan satış.
meẓāhir (a.): bkz. maẓāhir.
meẓāḳ (a.): tad duyulan yer, damak.
mezellet (a.): zellilik, horluk, hakirlik, itibarsızlık.
mınṭaḳa (a.): kuşak, kenar.
mışbāḥ (a.): kandil, çıra, meşale.
micmer (a.): buhurdan, içinde tütsü yakılan kap.
mihir (a.): (eskiden) evlenirken erkek tarafından kadına verilen nikah bedeli.
mihr-bān (f.):şefkatli güleryüzlü, muhabbetli.
miḥnet-pezīr (a.f.): mihnete, sıkıntıya razı olan.
mihter (f.): çadırlara bakan uşak.
min-ba'd (a.): bundan böyle, bundan sonra.
minhāc (a.): açık, geniş yol.
minnet (a.): iyilik etme, şükür, teşekkür etme.
mīr āşıkān (f.): (botanikte) horozibiği (kırmızı çiçekleri horoz ibiğini andıran bir süs bitkisi).
mişe (t.): meşe, koru.
miyān-bend (f.): kuşak, kemer.
mizāc (a.): hal, 1-keyfiyet, ruh, tabiat 2- sıhhat
Mizān (a.): terazi burcu.
mu'āf (a.): affolunmuş bağışlanmış.
mu'anber (a.): güzel kokan, güzel kokulu.
mu'aṭṭar (a.): ıtırlı, güzel kokulu.
mu'ayyen (a.): 1- belli, belirli, tayin edilmiş. 2- kararlaştırılan.
mu'azzez (a.): 1- izzet ve şeref sahibi. 2- kıymetli, değerli, aziz.
mu'cir (a.): bir çeşit kadın başörtüsü.
mugtenim (a.): ganimet olarak alan, ganimet bilen.
muḥaḳḳaḳ (a.): birbuçuk bölüğü düz, kalanı yuvarlak yazı çeşidi.
muḥāl (a.): mümkün olmayan, olamaz, olmaz, olmayacak. (Ḫayāl-i muḥāl: imkānsız, olanaksız şey.)

muḫalled (a.): daimi sürekli olarak kalan, ebedi.
muḫanneş (a.): korkak, alçak, kadın tabiatlı, kalleş.
muherrā (a.): çok iyi pişirilmiş.
muḥibb (a.): seven, sevgi besleyen, dost.
muḥkem (a.): sağlam kılınmış, sağlamlaştırılmış, kuvvetli.
mucīn (a.): yardımcı.
muḳaṭṭac (a.): kat edilmiş, kesilmiş, kesik, ayrı.
muḳābil (a.): bir şeye karşılık yapılan.
muḳadder (a.): takdir olunmuş.
muḳaddir (a.): takdir eden.
muḳarreb (a.): yaklaşmış, yakın. (melek-i muḳarreb: Allāh'a yakın, yaklaşmış olan melek.)
muḳarrer (a.): şüphesiz, sağlam.
muḳbil (a.): ikballi, kutlu, mutlu.
mūr (f.): karınca.
muraṣṣac: 1- kıymetli taşlarla bezenmiş. 2- edebiyatta iki mısraı veyā iki fıkrası kelime kelime birbiriyle aynı vezin ve kafiyede olan söz.
murġ (a.): kuş.
murġ-zār (a.f.): kuş yatağı, kuşu bol olan yer.
muṣāḥib (a.): sohbette bulunan, konuşan, arkadaş.
muṣaffā (a.): tasfiye edilmiş, saflaştırılmış, yabancı maddelerden ayrılmış.
musammāt (a.): ipliğe dizilen inci anlamına gelir. Terim olarak çok bendin birleşmesiyle oluşan nazım şekillerine bu isim verildiği gibi her beytinin ortası ilk beytinin sonu ile kafiyeli olan kaside ve gazellere de bu ad verilir. Musammat gazel gibi.
muṣavver (a.): tasvirli, resimli.
mūsīḳār (f.): adı anonim bir Edvār-ı İlm-i Musıkī'de geçen makam.
mūş (f.): fare.
muşk (f.): misk.
mutallā (a.): yaldızlanmış, yaldızlı.
muṭarrā (a.): taravetli, taze.
muṭavvaḳ (a.): boynuna gerdanlık ve saire takılmış.

mucterif (a.): itiraf eden, kendi kusur ve kabahatini gizlemeyerek söyleyen, anlatan.
muṭlaḳ (a.): yalnız, tek.
mutmaᵓin (a.): gönlü kanmış, içi rahat, şüphesi yok kimse. (nefs-i mumaᵓin: iyilikle kötülüğü ayırdeden, temizlenerek kişiyi Allāh'a yaklaştıran kuvvet.)
mübāriz (a.): döğüşe, güreşe kalkışan (dövüşçü güreşçi),
mücacad (a.): kıvırcık, kıvrılmış lülelenmiş saç.
mücāvir (a.): komşu.
mücmel (a.): icmal olunmuş, kısa ve az sözle anlatılmış.
müdārā (a.): idare ile kullanma, güzel davranış.
müeddeb (a.): te'dip edilmiş, edeplendirilmiş, edepli, terbiyeli.
müferriḥ (a.): ferahlık, iç açan, iç açıcı.
müft (f.) : bedava, beleş.
müheyyā (a.): hazır, hazırlanmış.
mühmel (a.): ihmal edilmiş, bakılmamış, bırakılmış.
müjdegānī (f.): müjdeye karşılık verilen bahşiş
mükerrem (a.): hürmet ve tazime eriştirilmiş, saygıdeğer, ululanmış.
mülemmac (a.): alaca, renk ṛenk, karışık.
münaḳḳaş (a.): nakş edilmiş, resimli, işlemeli.
münfek (a.): ayrılan ayrılmış çıkmış sökülmüş.
münīr (a.): nurlandıran, ışık veren, parlak.
münḳād (a.): inkıyad eden, boyun eğen.
müntehā (a.): bir şeyin varabildiği en uzak yer, son kerte.
mürebbā (a.): terbiye olunmuş,terbiye görmüş.
mürevvaḳ (a.): süzülmüş, tortusu giderilmiş.
mürġ (f.): 1- kuş. 2- ördek.
mürüvvet (a.): 1- insaniyet, mertlik, yiğitlik 2- cömertlik, iyilikseverlik.
müsaḫḫar (a.): 1- teshir olunmuş elde edlmiş, ele geçirilmiş, 2- tutkun, itaat etmiş boyun eğmiş.

müşemmen (a.): 1- sekiz renkli 2- sekizli, sekiz köşeden meydana gelen.
müstaḳīm (a.): doğru.
müstecāb (a.): kabul ile icabet olunmuş (cevap verilmiş) olan.
müstedām (a.): devamlı, sürekli, sürüp giden.
müstemend (f.): 1- üzüntülü, kederli, hüzünlü. 2- biçāre. zavallı, 3- talihsiz, mutsuz.
müsteṭāb (a.): hoş, güzel bulunan.
müşekkel (a.): şekli, kalıbı yerinde, gösterişli.
müşgīn (f.): siyah.
müşt (f.): yumruk, muşta, avuç.
müştāḳ (a.): iştiyaklı, özleyen, can atan.
müttekīn (a.): dindarlar,
müvecceh (a.): herkesin teveccüh ettiği, makbul, münasip, uygun.
müyesser (a.): 1 - nasip olan. 2- mümkün, kolaylıkla olan.
müẕehheb (a.): 1- tezhib olunmuş, altın suyuna batırılmış. 2- yaldızlanmış.

-N-

nāb (f.): 1- halis, saf, katıksız. 2- berrak.
nā-bekār (f.a.): haylaz, yaramaz, hayırsız.
nācī (a.): kurtarıcı.
nācins (f.a.): cinsi bozuk, alçak, soysuz aşağılık.
nāfe (f.) : misk ahusu denilen hayvanın göbeğinen çıkarılan bir çeşit misk, koku.
nāfiᶜ (a.): menfaatli, faydalı, karlı.
naḫ (f.): değerli kumaşlardan yapılan bir çeşit halı, kilim.
naḫçīr (f.): av.
Nāhid (f.): Venüs (Zühre) gezegeni, Çulpan.
naḥīf (a.): zayıf, arık.
nāḫun (f.): tırnak.
naḫvet (a.): kibir, gurur, büyüklenme, böbürlenme.
nā'ib (a.): vekil.
naᶜīm (a.): bollukta yaşayış.
nā-kām (f.): nasipsiz.
naḳāre (f.): davul, kös.
nāḳe (a.): dişi deve.
naḳş (a.): 1- (mecazen) hile. 2- beste ve iki haneli semai formu.
naḳş-perdāz (a.f.): nakış yapan, ressam.
nā-merd (f.): 1-merd olmayan, alçak. 2- korkak.
nā-reven (f.): yürümeyen, gitmeyen (su gibi) akmayan.
nār-ven (f.): nar ağacı.
nā-süfte (f.): 1- delinmemiş. 2- (mecazen) evlenmemiş güzel kız.
nā-yāb (f.): benzeri olmayan, eşsiz.
naẓm (a.): sıra, tertip.
nāzenīn (f.): 1- narin, ince tabiatlı. 2- çok nazlı yetiştirilmiş olan.
neᶜā'im (a.): deve kuşları. (bkz. neᶜāme.)
neᶜāme (a.): deve kuşu.
neᶜāyim (a.): menāzil-i kamerden dört nurlu yıldızın adı. (bkz. "neᶜā'im")
neberd (f.): harp, savaş.
nedīm (a.): eğlence arkadaşı.
nefᶜ (a.): menfaat, fayda, kār. (nefᶜ ü ḍarr: kar ve zarar.)
nefā'is (a.): nefis, güzel, beğenilir şeyler.
nefīr (a.): boynuzdan yapılmış boru, çığıltı, bağırtı.
nefrīn (f.): lanet okuma, sövüp sayma.
nefs-i mutma'ine (a.): iyilikle kötülüğü ayırdeden, temizlenerek kişiyi Allāh'a yaklaştıran kuvvet. İlham verici nefis olan "nefs-i mülhimedeki fakir, masum, perişan birine yardımda bulunmak gibi misalleri yerine getirenlerde oluşan tatmin duygusudur.
neheng (f.): timsah.
nekbet (a.): talihsizlik, bahtsızlık,
neng (f.): ayıp, utanma. (neng ü nāmūs: ar ve edep, ayıp ve haya.)
ner (f.): 1-er, erkek, 2- çirkin. 3- hem erkek hem dişi.
nerd-bān (f.): merdiven.
nerre (f.): bkz. ner.
nerre-şīr (f.): erkek arslan.
nesr-i tā'ir (a.): Batı yönünde görülen parlak bir yıldız. "T" şeklindeki yapısında iki hattın birleşme yerinde bulunan bu burcun en parlak yıldızı.

nesrīn (f.): yaban gülü ve daha başka bazı gül çeşitleri bu isimle anılır
nevā (f.): 1- nasip, behre 2- ses, sada, makam, ahenk, nağme.
nevāḥī (a.): nahiyeler bucaklar.
nevāle (a.): 1-nasip, talih, kısmet.2- yiyecek, içecek.
nevāziş (f.): okşama, gönül alma, iltifat.
nev-bahār (f.): 1- ilkbahar. 2- Türk müziğinin en az altı asırlık bir mürekkep makamı olup zamanımıza bir örneği kalmamıştır.
nevḥa (a.): feryat ederek ağlama.
nev-rūz (f.): 1- Güneşin koç burcuna girdiği gün olup miladi takvime göre martın yirmibirine rastlar, ilkbahar başlangıcı ve Celālī takvimine göre yılbaşıdır. 2- Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarından biridir.
nezᶜ (a.): can çekişme.
neẓẓāre (a.): bir şeye bakma.
niᶜam (a.): "nimet" kelimesinin çoğulu; nimetler, azıklar, yiyecekler.
nigeh-bān (f.): gözcü, bekçi.
nihālī (f.): halı, kilim.
niᶜmet (a.): azık, yiyeceğe içeceğe dair şeyler, ekmek. (bkz. niᶜam)
niṣāb (a.): nasip, hisse.
nist (f.): yok.
nite (t.): nasıl.
niteki (t.): gibi, benzeri.
niyāz-mend (f.): 1- yalvaran. 2- muhtaç.
nöker (t.): maiyet memuru, hizmetçi.
nuṣret (a.): başarı üstünlük.
nuḳl (a.): meze, çerez.
nükte-perdāz (a.f.): nükteli söz bulup söyleyen
nüzl (a.): misafir için hazırlanan yemek.

-O-

oka dikmek (t.): oka hedef etmek.
oñarmaḳ (t.): yoluna koymak, tedavi etmek, rast getirmek.
oñat (t.): doğrusu, layıkıyla tamam mükemmel.
oñmaduḳ (t.): bedbaht, talihsiz iflah olmayan.
oñulmak (t.): şifa bulmak, iyileşmek, yara kapanmak.
ot (t.): od.

-Ö-

ög (t.): akıl, hatır, zihin.
öñmek (t.): intizar etmek, beklemek.
öñürdi (t.): önce, ilk önce, daha önce.
örüturmaḳ (t.): ayağa kalkmak, ayakta durmak.
ᶜöşr (a.): onda bir.
öykelenmek (t.): öfkelenmek.
öylelik (t.): yarım günlük.

-P-

pāk (f.): kutsal, mübarek.
pāk-gevher (f.): aslı temiz, soylu.
pās (f.): gam,keder,iç sıkıntısı gönül üzüntüsü.
pāsuḫ (f.): cevap, karşılık.
-pāş (f.): "serpen, saçan, dağıtan" manalarıyla birleşik kelimeler yapar.
pāy-ı taḫt (f.): baş şehir, başkent.
pejmürde (f.): solgun, solmuş.
peleng (f.): panter.
pelīd (f.): pis, murdar, alçak rezil.
penāh (f.): sığınma, sığınacak yer, himaye eden, koruyan.
penbe (f.): pamuk.
perākende (f.): dağınık.
perde-bāz (f.): şarkı söyleyip saz çalan.
pençe-i dest (f.): (yırtıcı hayvanlarda) elin tırnakları.
perdāḫt (f.): cila, parlaklık, parlama.
peren (f.): Ülker yıldızı.
perestār (f.): 1- hizmetçiler, beslemeler. 2- kullar, köleler.
perī (f.): cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farzedilen dişilerine verilen ad.
perrān (f.): uçan uçucu.
pertāb (f.): uzağa düşen şey.
pertāv (f.): uzağa düşen şey.
pervā (f.): korku
pervāz (f.): uçma, uçuş.
perverde (f.): beslenmiş, yetiştirilmiş, büyütülmüş.
perverd-gār (f.): becleyici, terbiye edici, rızıklandırıcı. (Allāh).
Pervīn (f.): ülker yıldızı,süreyya.
peşīze (f.): balık pulu.

pey-ā-pey (f.): ardarda, peşpeşe.
peyker (f.): yüz, surat.
peyveste (f.): daima.
-pezīr: kabul eden,edici,alan.
pīl (f.): fil.
pīre-zen (f.): kocakarı.
pīrūz (f.): kutlu, hayırlı, uğurlu.
pīşe (f.): 1- kaval. 2- sanat, meslek, iş, alışkanlık tabiat.
piş-rev (f.): önden giden.
pūr (f.): oğul.
-pūş (f.): örten manasına
pūziş (f.): mazeret, özür.
pül (f.): köprü.
püşt (f.): üst,arka, art, sırt, yardımcı.
püşte (f.): yığın, tepe.

-R-

rabbānī (a.): Rab'la ilgili, kendini olanca gücüyle Rabb'a veren.
rācī (a.): geri dönen.
rāġ (f.): 1- dağ eteği. 2- çayırlık, çimenlik, bağlık, bahçelik. (Bāġ u rāġ: güzel bahçe, çimenlik.)
raġbet (a.): istekle karşılama.
rāġıb (a.) rağbet eden, isteyen, istekli.
rāḥ (a.): şarap.
rāh-ı bī-rāh (f.): düzensiz yol.
raḫş (f.): 1- gösterişli,yürük ve güzel at. (raḫş-ı tāzī: arap atı). 2- Zāl oğlu Rüstem'in atı.
raḫşān (f.): parlak, parlak yıldız.
raḫt (f.): 1- at takımı, 2- yol levazımı, 3- döşeme ve ev takımı.
raᶜiyyet-perver (a.f.): tebaasına, halkına iyi bakan (hükümdar).
rām (f.): itaat eden boyun eğen
raᶜnā (a.): güzel, latif, hoş görünen.
raṣad (a.): Astrolojide gözleme, ölçme, bekleme.
recā (a.): 1- ümit, umma. 2- yalvarma
reḥā (f.): kurtulma, kurtuluş.
rence (f.): sıkıntılı, hasta, rahatsız, dertli.
reng (f.): 1- renk. 2- hile. 3- sūret, şekil.
reng geçmek (t.): hile yapmak, aldatmak.
resm (a.): 1- yazma, çizme, desen. 2- eser iz, nişan. 3- tören. 4- tertip, plan, taslak.
revān (f.): 1- can, ruh. 2- giden yürüyen. 3- hemen, derhal.
revnaḳ (a.): parlaklık, tazelik, süs.
revzen (f.): pencere.
reyb (a.): şüphe.
rıḍvān (a.): 1- cennet. 2- Cennet'in kapıcısı olan büyük melek.
rıfḳ (a.): yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık.
rıżā (a.): 1- razı olma pekiy deme. 2- istek, kendi isteği.
riᶜāyet (a.): 1- gütme, gözetme. 2- ağırlama.
rifᶜat (a.): yükseklik, yücelik, büyüklük, büyük rütbe.
rikāb (a.): üzengi, büyük bir kimsenin katı, önü.
rind (f.): kalender, dünya işlerini hoş gören kimse, aldırışsız.
rindān (f.): kalenderler, dünya işlerini hoş görenler.
rīsmān (f.): ip, halat.
rişte (f.):1- iplik. 2- erişte çorbası. 3- keten helvası.
rīv (f.): dek, düzen, hile.
riyāż (a.): bahçe.
riyāżet (a.) : nefsi kırma, dünya lezzetlerinden ve rahatlarından sakınma, perhizle kanaatle yaşamalar.
-rīz (f.): "döken, akıtan, saçan" manalarıyla birleşik kelimeler yapar.
rīze (f.): kırıntı, döküntü, parça.
rubᶜ (a.): dörtte bir, çeyrek.
rubᶜ-ı meskūn (a.): dünyanın dörtte bir olan kara kısmı.
rūbāh (f.): tilki.
rūbeh (f.): tilki.
rūġan (f.): yağ.
rūḥ-ı muṣavver (a.): cisimlenmiş ruh.
rūşenā (f.):belli, meydanda, aydın, parlak.
rükn (a.): bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği.
rümḥ (a.): kargı mızrak süngü.

-S-

-sā(y) (f.): "süren, sürücü" manalarıyla birleşik kelimeler yapan.

sa'ādet (a.): mutluluk, sevinç, bolluk, bereket, feyiz.

ṣabbāğ (a.): boyacı.

ṣadā (a.): yankı.

ṣādıku'l-va'd (a.): vadinde sözünde duran.

ṣadr (a.): sedir.

ṣafā (a.): 1- gönül şenliği, kedersizlik. 2- saflık, berraklık.

ṣafiyy (a.): temiz, pak, saf, arı. Ṣafiyy-ullāh: Hz. Adem.

ṣağ (t.): sağlam, sağlıklı.

sāğar (f.) kadeh, içki bardağı.

ṣağış (t.): sayı, adet, miktar, hesap.

saḥā (a.): cömertlik, elaçıklığı.

saḥāvet (a.): cömertlik, elaçıklığı.

ṣaḥīḥ ü saḳīm (a.): gerçek ve yanlış.

ṣāḥib-kırān (a.f.): her zaman başarı, üstünlük kazanan hükümdar.

saḥn (a.): orta, meydan, açıklık.

saḥn-ı müseddes (a.): altı kısımdan meydana gelmiş olan, altılı açıklık (altı yönlü dünya).

saḫt (f.): 1-katı, sert, çetin. 2- zor, güç.

sā'id (a.): kolun dirsekle bilek arası olan kısmı.

sa'īd (a.): 1- mutlu, uğurlu, mübarek. 2- ahiretini hazırlamış (kimse).

sā'id-i sīm (a.f.): gümüş kol.

ṣā'im (a.): oruç tutan, oruçlu.

sāḳ (a.): 1- geometride kenar. 2- baldır.

saḳīm (a.): hasta, hastalıklı.

saklamaḳ (t.): muhafaza etmek, sakınmak, korumak, esirgemek.

ṣalāḥ (a.): 1- düzelme, iyileşme, iyilik, 2- rahatlık, barış.

ṣāliḥ (a.): 1- yarar, elverişli, iyi, uygun, yakışır. 2- dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan.

sālik (a.): bir yola giren, bir yolda giden.

salma aşı (t.): acem yahnisi, boranı.

sām (f.): od, ateş.

ṣan (t.): şöhret, ün.

ṣanışmaḳ (t.): birlikte düşünmek.

ṣatı bāzār (t.): alışveriş.

ṣavt (a.): ses, sādā.

sāy (f.): cilalamak.

sa'y (a.): 1- çalış çabalama, gayret, emek.

-sāz (f.): "yapan", "düzen" manalarında birleşik kelimeler yapar.

sāz (f.): 1- sıra, düzen. 2- silah.

ṣebāt (a.): yerinde durma, sözünden kararından vazgeçmeme.

seg (f.): köpek.

sehel (t.): az, azıcık, pek basit.

seḥer-ḫīz (a.f.): erkenci, sabahları erken kalkan.

sehī (f.) düz, doğru.

sehm-nāk (f.): korkunç, korkulu.

seḫun (f.): söz.

seḫun-dān (f.): güzel söz söyleyen, söz bilen.

seḫun-ver (f.): güzel konuşan.

seḫun-sāz (f.): söz uyduran.

seḳirlāt (f): çuha.

selḫ (a.): başkasına ait şiirin manasına dokunmadan kelimelerini değiştirmek suretiyle onu benimseyerek neşretme.

selmek (f.): Türk müziğinin en eski bir mürekkep makamıdır. Az kullanılmıştır.

selvet (a.): gönül rahatlığı, iç huzuru, mutluluk, keyif.

semā'ī (a.): müzik formu. Türk müziğinin tanınmış formu. Lādīnī ve güfteli eserlere mahsus bir şekildir. Güfte, 4 mısra ile bir takım "terennüm" denilen lāfızlardan ibaret olur.

semek (a.): balık (burcu).

ṣemen (a.): baha, kıymet, değer.

semen (f.): yasemin.

semen-ber (f.): göğsü yasemin gibi beyaz olan.

semend (f.): 1- kula at. 2- çevik ve güzel at.

ṣemīn (a.): pahalı, kıymetli.

semm (a.): zehir, ağı.

semūm (a.): 1-sam yeli, sıcak rüzgar. 2- zehirli şey.

senbūse (f.): baklava yufkası inceliğinde açılan hamurla yapılan bir tatlı.

ṣerā (a.): toprak.

ser-ā-ser (f.): baştanbaşa, büsbütün.

serd (f.): sert.

ser-defter (f.a.): defterin başında yazılı olan, en başta adı geçen.
ser-efgen (f.): baş düşürücü, başı yere atan.
ser-efrāz (f.): büyük, meşhur, benzerlerinden üstün olan, başını yukarı kaldıran.
ser-firāz (f.): itibar makamında bulunan, müstesna mevkide olan, sivrilmiş (kimse).
sergerdān (f.): 1- başı dönen, sersem, şaşkın. 2- perişan.
serheng (f.): çavuş, kavas, yasakçı.
serīr (a.): taht.
serkeş (f.): dikbaşlı, başkaldıran, inatçı, itaatsiz.
sermedī (f.): daimi, sürekli.
ser ü sāmān (f.): bir şeyi yapmak için gerekli olan araç ve güç.
server (f.): önder, baş, başkan, reis, ulu.
serv-i çemen (f.): naz ve eda ile salına salına yürüyen sevgili.
sevḳat : hediye, armağan, bahşiş, ihsan.
ṣevābit (a.): seyyar (gezegen) olmayan ve yerinde durur gibi görünen gök cisimleri.
sevāre (f.): binici, süvari.
ṣevr (a.): boğa burcu.
seyr (a.): 1- yürüme, yürüyüş, gitme. 2- yolculuk. 3- gezme gezinti. 4- müzikte makamların karekteristik yürüyüşü.
ṣıdk (a.): 1- doğruluk gerçeklik. 2- iç, yürek temizliği.
ṣımaḳ (t.): kırmak, bozmak, yenmek, harap etmek.
ṣındu (t.): makas.
ṣınḳın (t.): mağlup, yenik, bozguna uğramış.
ṣınıḳdurmaḳ (t.): bozguna uğratmak.
ṣınmaḳ (t.): 1- kırılmak, parçalanmak. 2- Zayıf düşmek, aciz kalmak. 3- Yenilmek, mağlup olmak, bozguna uğramak. 4- Kaybolmak, yitmek.
ṣıvarmaḳ (t.): sulamak, su vermek.
silk (a.): sıra, dizi.
sīm-gūn (f.): beyaz.
sīm-i ḫām (f.): saf gümüş.
simāt (a.): sofra, yemek sofrası, yemekler ziyafet.
sīmurġ (f.): anka kuşu, masal kuşu.
sin (t.): mezar, kabir.
sinān (a.): mızrak, süngü.
siñmek (t.): gizlenmek, saklanmak, yer tutmak.
sipāhī (f.): timar sahibi süvari asker.
sipend (f.): üzerlik tohumu (tütsü olarak kullanılır).
sipendān (f.): üzerlik tohumu tütsülenen kap.
siper (f.): 1- kalkan. 2- şapka kenarı, önü.
sipihr (f.): gökyüzü.
sīr-āb (f.): 1- suya kanmış. 2- taze körpe.
ṣīt (a.): ün, iyi şöhret.
-sitān (f.): "alan, alıcı" manalarıyla birleşik kelimeler yapar.
sitāre (f.): talih, kader, baht.
sivār (a.): bilezik.
siyeh-kār (f.): günahlı, suçlu.
ṣoḳunmaḳ (t.): takınmak.
sormaḳ (t.): 1- sormak. 2- emmek emer gibi çekmek.
sovuḳ (t.): soğuk.
ṣoymaḳ (t.): (derisini) yüzmek.
söglün (t.): dürrac (eti gevrek, keklik cinsinden bir kuş, çil kuşu, turaç kuşu), tīhū (çil kuşu).
söglünmek (t.): kebap edilmek, pişirilmek.
sökülmek (t.): yarılmak, parçalanmak.
söyündürmek (t.): söndürmek.
söyünmek (t.): sönmek parlaklığı gitmek.
ṣudā' (a.): baş ağrısı rahatsız etme rahatsızlık.
sunmaḳ/ṣunmaḳ (t.): 1- el uzatmak uzanmak. 2-hamle etmek, saldırmak, hücum etmek.
ṣūrī (a.): gösterişten ibaret olan, gösterişlik.
ṣurre (a.): para kesesi, para çıkını.
sūrnāy (f.): zurna.
sūsen (f.): yaprakları kılıç biçiminde mor renkli güzel kokulu süs bitkisi.
Sübḥān (a.): Allāh.
sübül (a.): sebiller, yollar, caddeler.

sünbüle (a.): muhayyer sünbüle makamının 19. asırdan evvel kulanılan ismi. en eski makamlardandır.
sünmek (t.): uzamak, uzanmak.
sürḫ (f.): kırmızı, kızıl.
sürmek (t.): kovmak, uzaklaştırmak.
sürūr (a.): sevinç.
süst (f.): gevşek, sölpük.

-Ş-

şaᶜb (a.): ayrılmak, dağılmak.
şābāş (f.): takdir etme, beğenme "aferin" deme, hoşā.
şādān (f.): sevinçli, keyifli.
şāfī (a.): yeter görünen, kifayet eden.
şagāl (f.): çakal.
şāh-bāz (f.): bir cins iri ve beyaz doğan (bkz. şeh-bāz).
şāhī (f.): yumurtalı, nişastalı bir helva.
şāh-sār (f.): dallık, ağaçlık, koruluk.
şaḳāyıḳ (a.): dağ lalesi.
şākird (f.): talebe, öğrenci.
şarāb-ı ergāvānī (a.f.): erguvan rengin-de kırmızı şarap.
şebāne (f.): gece vakti olan, geceleyin, geceye ait.
şeb-bū(y) (f.): güzel, kokulu, dar yap-raklı, değişik renkli çiçekleri olan süs bitkisi.
şeb-çerāğ (f.): gece parlayan yakut, gece çıra gibi parlayan inci.
şebīḫūn (f.): gece baskını.
şeb-rev (f.): gece giden, gece yolculuğu yapan.
şecāᶜat (a.): yiğitlik, yüreklilik.
şedāᵓid (a.): zahmetli, sıkıntılı, eziyetli haller.
şedd (a.): sıkı bağlama, sıkma.
şefḳat (a.): acıyarak ve esirgeyerek sevme.
şeft-ālū (f.): (mecazen) öpücük.
şeh-bāz (f.): 1- bir cins iri ve beyaz doğan. 2- yiğit, şanlı, gösterişli (adam).
şehd (a.):bal.
şehīr (a.): namlı, ünlü.
şehlā (a.): 1- ela göz, koyu mavi göz. 2- tatlı şaşı.
şehnāz (f.): Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarındandır. Çok güzel ve karakteristik bir makam olup hicazkārın daha yumuşağı ve nazlısı, masal edasına çok müsait bir türdür.
şeh-per (f.): kuş kanadının en uzun tüyü.
şek (a.): şüphe, zan tereddüt.
şeker-bār (f.): şeker yağdıran, etrafa şeker yağdırırcasına tatlı.
şeḳāvet (a.): kötülük, zulüm.
şeker-ḫand (f.): sevgilinin tatlı tatlı gülüşü.
şeker-rīz (f.): şeker saçan, pek tatlı. (ayrıca bkz. -rīz)
şemm (a.):koklama, koku alma.
şengül (f.): güleryüzlü, şuh, hoşsohbet açık meşrepli.
şerb : ince keten kumaş.
şerḥ (a.): açık anlatma.
şerīf (a.): 1- şerefli, mübarek, kutsal 2- soylu, temiz. 3- Mekke emirlerine verilen bir isim.
şermende (f.): utanmış olan.
şerm-sār (f.): utangaç.
şerr (a.): 1- kötülük, fenalık, 2- kavga gürültü.
şevḳ (a.): hararet, arzu, gönülden meyil, parlak istek, neşe, sevinme. (Türkçede: şule, ışık.)
şevket (a.): büyüklük, heybet (padi-şahlar için kullanılırdı).
şeyḫ ü şāb (a.): ihtiyar ve genç.
şifā (a.): hastalıktan kurtulma, iyi olma.
şikeste (f.): 1-kırık, kırılmış, 2-yenilmiş. kayd ü bend: bağlama.
şimşād (f.): şimşir ağacı.
şīr-i jiyāñ (f.):kızgın, hışımlı, kükremiş arslan.
şīr-i ner (f.): erkek arslan.
şitāb (f.) 1- acele, sürat, çabukluk. 2- dalkavukluk.
şitābān (f.) koşarak, aceleyle.
şīven (f.): matem, yas, inleme, sızlan-ma.
şūḫ (f.): zarif, neşeli, şen ve oynak.
şuḳḳa (a.) : parça kumaş veya kağıt parçası.
şūm (f.): şom, uğursuz.
şūr (f.): ızdırap, kederli hal.

şūrīde (f.): aşık, tutkun.
şuġl (a.): iş, meşgūliyet, dert, gaile.
şükūh (f.): ululuk.
şürb (a.): içme, içilme.
şüst (f.): yıkama.

-T-

taʿaḳḳul (a.): akıl erdirme, zihin yorarak anlama.
tāb (f.): 1-hararet. 2- ışık, parlaklık.
ṭabance (f.): avuç içi, el ayası.
ṭabl-bāz (f.): eyere bağlanan küçük davul.
tābiʿīn (a.): Hz. Muhammed'i görmüş olanları görüp kendilerinden hadis dinlemiş olanlar.
taʿcīl (a.): acale ettirme, çabuklaştırma.
tāc-dār (f.): taçlı, taç giyen, şehenşah, hükümdar, padişah.
tafḍīl (a.): birini ötekilerden üstün kılma.
taḥayyür (a.): hayran olma, hayrete düşme, şaşırma, şaşakalma.
taḥḳīḳ (a.): 1- doğru olup olmadığını meydana çıkarma. 2-doğru, gerçek.
taḥṣīl (a.): ilim öğrenme, ele geçme/ geçirilme.
taḫt-ı gūr (f.): mezarın altı.
taḫt-ı revān (f.): dört kişi ve ekseriya iki katır tarafından taşınan nakil vasıtası.
ṭāḳ (a.): 1- bina kemeri, 2- yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstü. 3- kubbe, künbet.
ṭāḳ-ı muḳarnes (a.): gökyüzü.
taḳrīr (a.): anlatma, anlatış.
ṭalʿat (a.): 1- yüz, surat, çehre. 2- güzellik.
ṭāliʿ (a.): 1- tulu eden, doğan. 2- talih, kısmet.
ṭāliḥ (a.): yaramaz, faydasız (ṣāliḥin zıddı).
ṭāʿn (a.): 1- darbe. 2- sövme, yerme ayıplama.
ṭañ (t.): 1- hayret, şaşma, şaşırma, 2- şaşılacak şey.
ṭaña kalmak (t.): şaşa kalmak,dona kalmak.
ṭaʿne (a.): sövme, çekiştirme, yerme, kötüleme.
ṭapu (t.): 1- huzur, nezd, makam, kat. 2- zat, zat-ı āli hazret.
ṭapu etmek (t.): itaat etmek, inkıyat etmek boyun eğmek.
ṭarab-nāk (a.f.): sevinçli, coşkun.
ṭaralmaḳ (t.): içi sıkılmak, patlayacak hale gelmek.
ṭarf (a.): göz ucu.
tār-mār (f.): darmadağınık, karışık, perişan.
ṭartmaḳ (t.): çekmek.
ṭarrıḳū (a.): "yol açın, yol verin" (anlamında emir).
taṣdiʿ (a.): baş ağırtma, can sıkma, rahatsız etme.
taṣnīf (a.): hava ve beste bağlamak.
taṭvīl-i kelām (a.): sözü değişme.
ṭavar (t.): binek hayvanı.
ṭavīle (a.): tavla, ahır.
ṭavḳ (a.): gerdanlık.
taʿvīẓ (a.): nazara ve başka kötülüklere karşı takılan nuska.
ṭāvus-i sidre (a.): Cebrāil āleyhisselām.
taʿẓīm (a): saygı gösterme, ululama.
ṭay (ṭayy) (a.): dürme, dürüp bükme, sarma, katlama, kaldırma, lağvetme
ṭaya (t.): dadı, sütnine.
teb (f.): hararet.
tebcīl (a.): ululama, ağırlama.
teber (f.): balta.
tebsermek (tepsermek) (t.): (dil, dudak, yara, meyva hakkında kuruyup buruşmak.
teʾemmül (a.): iyice, etraflıca düşünme.
teferrüc (a.): açılma, gezinme, gezintiye çıkıp gam dağıtma.
teferrüc-gāh (a.f.): eğlence, gezinti yeri.
tefe'ül (a.): fal açma, fala bakma.
teftīş (a.): bir şeyin doğru olup olmadığını araştırma.
tehevvür (a.): öfkelenme, köpürme.
tehī-dest (f.): fakir.
tekellüf (a.): gösteriş, yapmacık., özenme.
tekrīm (a.): saygı gösterme, ululama.
telḫ (f.): acı.
televvün (a.): döneklik, kararsızlık.
temāşā (f.): 1- bakış seyretme. 2- gezme.
temcīd (a.): ululama, ağırlama.

temelluķ (a.): 1- yaltaklanma, dalkavukluk. 2- okşama, iltifat etme.
tenende (f.): örümcek.
teng (f.): 1- dar (yer). 2- denk, birbirine uygun iki şeyden her biri.
tenk (t.): içi dolu çuval, hayvana karşılıklı yükletilen yükün her biri.
tenūr (a.): tandır.
tenzīl (a.): 1- indirme. 2- Kur'ān-ı Kerim.
ter (f.): 1- yaş, ıslak, rutubetli. 2- taze, taravetli, saf, latif.
teraḥḥum (a.): merhamet etme, acıma.
terḫūn (f.): mürekkebe fasilesinden ekşi usareli bir nebat.
terkin urmaķ (t.): terk etmek, vazgeçmek.
teşbīhāt (a.): teşbihler, benzetmeler.
teşniᶜ (a.): çok ayıplama, çirkin bulma.
teşvīş (a.): karıştırma, karma karışık etme.
tevaķķuf (a.): durma, eğlenme, bekleme.
tevfīķ (a.) Allāh'ın yardımı.
tevcih (a.): mana verme, yorumlama.
ṭılā (a.): 1- sürülecek, merhem, yağ, ilaç. 2- altın yaldız. 3- altın yaldızla süsleme veya yazma.
tīğ-i Hindī (f.): Hint çeliğinden yapılmış kılıç.
tīhū (f.): çil kuşu.
tīmār (f.): yara bakımı.
tin (t.): ten.
tīr (f.) 1- ok. 2- (Astronomide) utarit (merkür).
tīre (f.): bulanık, kara, karanlık.
tīr-keş (f.): ok kuburu, sadak.
tiryāk (a.): 1- panzehir. 2- zehirlenmeye ve bazı hastalıklara karşı kullanılan macun.
ṭoķunmaķ (t.): dokunmak, isabet etmek, düşmek, karşı koymak, karşı durmak.
ṭolayı (t.): çepeçevre, fırdolayı.
ṭolınmaķ (ṭolanmaķ) (t.): dolaşmak.
ṭolunmaķ (t.): ay dolunay durumuna gelmek.
ṭon (t.): elbise, kılık kıyafet.
ṭonanmaķ (t.): süslenmek, giyinip kuşanmak.
top (t.): 1- top. 2- küme, topluluk, bütün,büsbütün.
ṭoylamaķ (t.): yedirip içirmek, ziyafet vermek
ṭoyum olmak (t.): ganimete kavuşmak, zengin olmak.
toz (t.): yayın kabzası üzerine kaplanan kayın ağacı kabuğu ve kirişi.
tūde (f.): yığın,küme.
ṭufeylī (a.): dalkavuk, çanakyalayıcı.
tuḥfe (a.): 1- hediye, armağan. 2- yeni çıkma, hoşa gider yeni şey.
ṭulınmaķ (t.): kaybolmak, görünmez olmak, batmak, grup etmek.
ṭuᶜm (a.): tad, çeşni, yiyinti, azık.
ṭuncıķmaķ (t.): havasızlıktan bunalmak.
ṭuraķ (t.): yerleşilen yer, yurt.
ṭurmaķ (t.): ayağa kalkmak, kıyam etmek.
ṭurrāc (a.) : bkz. dürrāc.
ṭurğay (t.): çayırkuşu.
turunc (f.): turunç
tüşe (a.): ölmeyecek kadar yenecek şey, azık.
ṭuş olmaķ (t.): 1- yönelmek. 2- rast gelmek, isabet etmek, karşılaşmak.
tūtiyā (a.): sürme.
ṭutulmaķ (t.): durdurulmak, zaptedilmek.
ṭuyūr (a.): kuşlar.
tuz (t.): güzellik, şirinlik.
tünd (f.): sert, şiddetli, haşin.

-U-

uçunmaķ (t.): korkudan rengi sararmak.
uçurma (t.): kuru boş laf uydurma söz.
ᶜūd (a.): 1-ağaç odun. 2- ödağacı. 3- ud.
uğrı ķapu (t.): yapının asıl kapısından başka göze çarpmayan başka kapısı, gizli kapı.
uğunmaķ (t.): bayılacak hale gelmek bayılmak aklı başından gitmek.
uğūrlamaķ (t.): çalmak, sirkat etmek.
uğurlanmaķ (t.): gizlenmek
uğurlayın (t.): hırsız gibi, gizlice, sessizce.
ᶜuhde (a.): sorumluluk, birinin üzerinde bulunan vazife.

ulalmak (t.): 1- büyümek, yetişmek, yaşlanmak. 2- artmak, çoğalmak.
ulayu (t.): sürekli, muttasıl arkası kesilmeden.
ulu (t.): 1- zengin. 2- ağır. 3- çok büyük, pek önemli. 3- şerefli, saygıdeğer.
ummaḳ (t.): beklemek, temenni etmek.
umūr (a.): işler, hususlar, maddeler, şeyler.
ᶜunnāb (a.): dikenli bir ağaç, çiğde, meyvesi yenir.
ᶜurs (a.): düğün yemeği.
urunmaḳ (t.): takınmak, giyinmek konulmak.
ᶜusr (a.): güçlük.
uṣūl (a.): 1- asıllar, kökler. 2- yol, yöntem, tertip, metod, nizam, kaide, düzen.
uşanmaḳ (t.): kırılmak, parçalanmak, dağılmak, toz haline gelmek.
uşmaḳ (t.): uçmak.
ᶜuşşāḳ (a.): Türk müziğinde 5 numaralı basit makam. Çok tabii bir dizi arzeden uşşak, en eski ve esas makamlardandır. Aşk, ve tasavvufî hissiyāt için iyi kulanılırsa en yüksek bir ifade vasıtası olabilir. Asırlardan beri kullanılmıştır.
uyan (t.): dizgin, gem, yular.
uyarmaḳ (t.): ışığı parlatmak, yakmak.
uzanmaḳ (t.): taarruz, el uzatmak (hıyanet), uzanan olmak.
ᶜuzzāl (a.): hicaz ailesinin dört basit makamından biri.

-Ü-

üftān ü hizān (f.): düşe kalka.
üleşdürmek (t.): paylaştırmak, bölüştürmek.
ᶜünnāb (a.): hünnāp, dikenli bir bitki, çiğde (bkz. ᶜunnāb)
üşenmek (t.): 1- tedirgin olmak, rahatı kaçmak. 2- çekinmek, sakınmak, korkmak. 3- kırılmak, parçalanmak, ufanmak,dağılmak, kopmak.
üşmek (t.): üşüşmek.
üştür (f.): deve.
üzengülik (t.): gelin almaya gelenlerden alınan bahşiş.
üzmek (t.): koparmak, kazmak, kemek, bozmak.

-V-

vā (f.): aş, yemek.
vācid (a.): vücuda getiren, getirici.
vaḥdet (a.): birlik, teklik, yalnızlık.
vaḳār (a.): ağırbaşlılık, temkinlilik.
vāḳiᶜ (a.): 1- vuku bulan, olagelen, rastlayan. 2- geçen geçmiş olan.
vālih (a.): şaşırmış, şaşakalmış.
varmaḳ (t.): 1- yok olmak, zayil olmak. 2- geçmek, maziye karışmak. 3- gitmek, yürümek.
varṭa (a.): (mecazen) tehlike, içinden çıkılması güç iş.
važᶜ (a.): koyma, konulma.
važīᶜ (a.): alçak, bayağı, adi, aşağı.
vech (a.): 1- üst, yüz, satıh (vech-i ahsen: en iyi yol, vasıta). 2- yüz, surat, çehre.
vech-i hüseynī (a.): Müzikte hüseynī aşīrān bazı eski eserlerde verilen isimdir.
vefā (a.): yetişme, yetme, kafi gelme.
Vehhāb (a.): çok hibe eden,fazla bağışlayan (Allāh).
vehm (a.): kuruntu, yersiz korku.
velīme (a.): düğün ziyafeti, evlenme şölen.
ve'ş-şems (a.): "Güneşe andolsun". Kurān-ı Kerim'in 91. suresinin ismi.
vird (a.): belli zamanlarda okunması adet olan kuran cüzleri, duaları.
viribimek (t.): göndermek, irsal etmek.
vuḥūş (a.): yabani (hayvanlar).
vüsᶜ (a.): güç, kuvvet, takat. zenginlik, bolluk.
vüsᶜat (a.): genişlik, bolluk.

-Y-

yād (f.): hatırlama, anma.
yad (t.): yabancı, ecnebi, garip.
yad eylemek (t.): yabancı saymak, uzak tutmak.
yagı (t.): düşman.
yaḳīn (a.): sağlam bilgi, iyi, kati olarak bilme.

yalmanmaḳ (t.): yalanmak, yalanıp bir şey isteyip aramak.
yaña (t.): 1- taraf, cihet, yön. 2- tarafa. 3- tarafta, yanda. 4- taraftan, yandan.
yapmaḳ (t.): 1- kurmak, yapmak. 2- örtmek, kapamak
yarağ (t.): levazım, teçhizat. (yarağ-ını görmek, -eylemek, -itmek (t.): işini görmek, hazırlığını yapmak, hazırlanmak.)
yaraşık (t.):yakışıklı, süs, ziynet, güzellik.
yarıcı (t.): yardımcı şefaatçi.
yarındası (t.): ertesi gün.
yārī (f.): yardım.
yaşağ (t.): 1-kanun ferman buyruk.2- ödev olarak verilen iş.
yasağcı (t.): muhafız, bekçi, koruyucu, zabıta memuru.
yaşavul (t.): koruyucu, muhafız. ḳaravul (t.): gözcü, nöbetçi, karakol.
yaşmaḳ (t.): yayın kirişini gevşetmek, düz hale getirmek yassıtmak.
yaşarmaḳ (t.): yeşermek.
yaşın yaşın (t.): gizli gizli, için için.
yat (t.): hazırlık, levazım.
yatlu (t.): uğursuz, adi, fena.
yavı ḳılmaḳ (t.): yitirmek kaybetmek.
yavuz (t.): kötü, fena.
yayınmaḳ (t.): dağılmak, yayılmak.
yaz (t.): bahar, ilkbahar.
yegāne (f.): biricik, tek, dengi ve benzeri olmayan.
yehni (yaḫnī (f.)) (t.): pişmiş şey, et yemeği.
yek-sān (f.): 1- bir, beraber. 2- aynı, eşit bir düziye.
yek-ser (f.): bir baştan bir başa.
yeñmek (t.): galebe etmek.
yepmek (t.): okşamak.
yerince (t.): yerilmiş, kötülenmiş.
yeşim (a.): açık yeşil ve pembe renkli kolay işlenen değerli bir taş.
yetmek (t.): olgunlaşmak.
yeynilmek (t.): hafiflemek, hafifleşmek.
Yezdān (f.): Allāh.
yırmaḳ (t.): ayırmak, cüda kılmak.
yidmek (t.): çekmek, yedekte götürmek.
yig (t.): 1- daha iyi, üstün. 2- kuvvetli, baskın.
yigin (t.): üstün, baskın, galip, kuvvetli, şiddetli.
yigirek (t.): daha iyi, üstün, baskın, tercih edilir.
yile varmaḳ (t.): heba olmak, havaya, gimek, boşa gitmek, zayi olmak, heder olmak.
yilek (t.): okun tüyleri.
yilip yopurmaḳ (t.): telaşla koşmak, durmadan seğirtmek.
yilmek (t.): (hayvan) tırıs gitmek, dörtnala gitmek.
yiñi (t.): yeni, taze.
yirince (t.): yerinde, uygun, düzgün, eksiksiz.
yirinmek (t.): kederlenmek, üzülmek, mahzun olmak, tasalanmak.
yiylemek (t.): koklamak.
yola girmek (t.): yola çıkmak, yola koyulmak.
yol bulmaḳ (t.): fırsat bulmak.
yortmak (t.): koşmak sürekli yürümek, sefer.
yoşumaḳ (t.): yıpranmak, yorulmak, zayıf düşmek, kuvvetini kaybetmek.
yügürmek (t.): koşmak, hızlı gitmek.
yükünmek (t.): önünde eğilmek, diz çökmek, baş eğmek.
yümn (a.): uğur, mut, bereket.
yüñ (t.): tüy, kuş tüyü.
yürimek (t.): söz geçirmek.
yüsr (a.): kolaylık.
yüz süre gelmek (t.): yüz sürmeye gelmek.

-Z-

zaᶜferān (a.): safran, süsengillerden baharda çiçek açan soğanlı bir kültür bitkisi.
żabṭ (a.): idaresi altına alma, kendine mal etme.
zaḫme (f.): kudüme vurulan uzunca ve ucu topuzlu değnek
żamā'ir (a.): zamirler, içyüzler bir ismin yerine kullanılan kelimeler.
żamīr (a.): iç, içyüz.
ẓann (a.): şüphe, zan, sanı. (zann ü gümān: şüphe, zan)
ẓann-ı gālib (a.): hakikate en yakın olan zan.

zārī (f.) ağlayıp sızlama.
ẓātü'l-burūc (a.): burçların sahibi.
-zā(y) (f.): "doğuran" manasına gelerek birleşik kelimeler yapar.
żayğam (a.): arslan.
żaymerān (a.): reyhan, fesleğen.
zebūn (f.): güçsüz, aciz.
zehrā (a.): yüzü pek beyaz ve parlak olan.
zehre (f.): öd, safra.
zeng (f.): siyah adam, zenci.
Zengbār/Zengībār (f.): Zengī' topluluğu, Zengī kalabalığı.
zer-bāf (f.): 1- sırma ile dokunmuş olan kumaş. 2- ustufacı, sırmalı kumaş dokuyan kimse.
zer-baft (f.): sırmalı kumaş.
zerde (f.): pirinç ve şekerle pişirilen bir tatlı. (pilav ü zerde: düğün yemeği.)
zer-dūz (f.): haddeden geçirilmiş altın, gümüş tel işliyen kişi, sırmacı yahut bunlarla işlenmiş şey, sırmalı.
zer-endūd (a.f.): altın yaldızlı.
zer-nigār (f.): altınla işlenmiş, yaldızlı.
zer-nişān (f.): kılıç, kakma altınla yapılan işleme, süs.
zerrīn (a.): 1- altından yapılmış. 2- fulya (çiçek).
ẓevvāḳīn (a.): padişah yemeklerinin tadına bakan kimse.
zıḳḳ (a.): tulum.
ẕī- (a.): "sahip" manasına kelimelerin başına getirilerek birleşik kelimeler yapar.
zī (a.): heyet, kılık, kıyafet, elbise.
zībā (f.): süslü.
zīc (a.): yıldızların yerlerini, dolaşmalarını göstermek için hazırlanmış cetvel.
zindegān (f.): dirilik, hayat, yaşayış, geçim.
zinhār (f,): sakın, aman, asla olmaya.
zīr ü zeber (f.): altüst.
zīrvā (f.): zerdali ve sarımsaklı paça.
zurret: iç sıkıntısı,yürek darlığı.
zülfencāne (f.): gümüşten veya sadece kabzası gümüşten yapılmış olan kılıç hançer ve bıçak türünden olan alet.

BİBLİYOGRAFYA

BİBLİYOGRAFYA

REHBER ESERLER

AYNUR, Hatice, *Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları-Tezler, Yayınlar, Haberler 1-11*, Boğaziçi Üniversitesi, FEF, TDEB, İstanbul, 1989-2000.

BEAUD, Michel, *L'art De La These (Tez Yazma Sanatı)*, (çev.: Ayşe Meral), Söylem Yay., İstanbul, 2001.

EFŞAR, İrec, *Fihrist-i Makalat-i Farsī*, 5 C. Tahran 1349-1370 h.ş.

KAVAKÇI, Yusuf Ziya, *İslām Araştırmalarında Usul*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1976.

KOMİSYON, *İmla Kılavuzu*, TDK Yay., Ankara, 1996.

POPPER, Karl R., *Logik der Forschung (Bilimsel Araştırmanın Mantığı)*, (çev.: İlknur Aka - İbrahim Turan), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1998.

Tez Yazım Klavuzu, AÜ,SBE, 1996.

TİMURTAŞ, Faruk K., *Osmanlı Türkçesine Giriş*, 2 C. İÜ EF Yay., İstanbul, 1984.

YILDIRIM, Nimet, *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, AÜ FEF Yay., Erzurum, 2000.

KATALOGLAR

ATEŞ, Ahmet, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, MEB Yay., İstanbul, 1968.

BAYRAM, Ali vd., *Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu*, 6 C., AÜ Ktp. Yay., Erzurum - 1973-1978.

BLOCHET, E., *Catalogue Des Manuscripts Turcs*, Paris Bibliotheque Nationale, Tome I, II 1932-1933

DAĞLI, Yücel vd., *Sermet Cifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001.

EDWVARDS, M.A. *A Catalogue of the Persian Printed Books in the British Museum*, London, 1922.

FLUGEL, Gustav., *Die Arabischen Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich Königlichen Hofbibliothek Zu Wien*, III C., 1865-1867.

GÖTZ, Manfred., *Türkische Handshriften*, Franz Steiner Verlag Gambh. Wıesbaden, 1979.

İSAM *Kütüphane - Ktp- Prog.* (C.D.), Prog Yapım: Prof. Dr. M. Saim Yeprem, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yapımı.

MİNORSKY, V. The Chester Beatty Library, A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures, Volume I, II, III (A. J. Arberry vd.), Hodges Figgis Co. Ltd., Dublin, 1958, 1960, 1962.

MONZAVI, Ahmad, *a Catalogue of Persian Manuscripts*, Volume I-II (Part 1-2), Publication No: 21-22, Regional Cultural İnstitute, Tahran, 1349.

ÖZEN, Mine Esiner, *Dr. Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu (Yazma Eserler)*, Tek-Esin Türk Kültürü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yay., İstanbul, 1995.

SİMSAR, Muhammed Ahmed. *Oriental Manuscripts*, A.M., M.B.A., D.C.S. Phıladelphıa, 1937.

TEZLER

AKALIN, Nazir; *Nizamî-yi Gencevî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Leylî vü Mecnûn Mesnevisinin Tahkiye Unsurları Açısından Tahlili*, AÜ, SBE, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1994.

ALTUNBAY, Rüştü, *Camiî ve Vâmık u Azrâ'sı*, I. Disiplin, İlk Travay (Tr. No: 16) İstanbul Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü (Bitirme Tezi), 1937.

ECE, Selami, *Tahkiye Açısından Hâşimî'nin Mihr ü Vefâ Mesnevisi*, AÜ, SBE, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1996.

----------------, Esirî'nin *Vâmık u Azrâ Mesnevisi (Tevhid, Münacat ve Sebeb-i Telif Kısımlarının Çevirisi)*, AÜ FEF, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Bitirme Tezi), Erzurum, 2001.

İŞCAN, Nuran, *Camiî-Vâmık u Azrâ*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Enstitüsü, (Bitirme Tezi No: 988), İstanbul, 1970.

KARABEY, Turgut, *Meşairü'ş-Şuarâ, Açıklamalı İsimler, Eserler İndeksi*, (Doktora Ön Çalışması), Erzurum, 1978,

TOLASA, Harun, *Sehī Latifī, Āşık Çelebi Tezkireleri'nde Şair Tetkik ve Tenkidi*, AÜ EF, (Doçentlik Tezi), Erzurum, 1975

ULUDAĞ, Erdoğan, *Vakaya Dayalı Eser Olarak Lamiī Çelebi'nin Salaman u Absal Mesnevisi (İnceleme, Karşılaştırmalı Metin, Sadeleştirme)* AÜ, SBE, (Doktora Tezi), Erzurum, 1997.

ANSİKLOPEDİLER

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 22 C., Ana Yay. A.Ş. İstanbul, 1993,

Büyük Türk Klāsikleri, 12 C., Ötüken Yay., İstanbul, 1985.

İslam Ansiklopedisi, 13 C., MEB Yay., İstanbul, 1993,

Meydan Larousse, 12 C. + 1 Ek, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1969-1976.

Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür, 7 C., Ağaç Yay., İstanbul, 1993.

Sahabiler Ansiklopedisi, 2 C., Nesil Yayınları, İstanbul, 1999.

Türk Ansiklopedisi, 33 C., MEB Yay., İstanbul, 1989.

Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi, İstanbul, 1988.

Yeni Ansiklopedi (Dini, İlmi, Felsefi), , 4 C., Timaş Yay., İstanbul, 1991.

MAKALELER

a) Ansiklopedi Maddeleri:

ATEŞ, Ahmet, "Hüseyin" , *İA*, 5.(I), 634-640.

----------------, "Nizamī", *İA*, 9, 318-327.

DERMAN, M. Uğur, "Hat", *DİA*, 16, 427-437.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, 2, 371-374

----------------, "Hasan", *DİA*, 16, 282-285.

FURAT, Ahmed Suphi, "Zül-Karneyn", *İA*, 13, 650-652.

HELLER. Bernhard, "Lokman", *İA*, 7, 64-67.

HUART, Cl., "Vamık u Azrā", *İA*, 13, 190-194

KANAR, Mehmet, "Firdevsī", *DİA*, 13, 125-127.

KAYA, Mahmut, "Aristo", *DİA*, 3, 375-378.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Battal Gazi", *DİA*, 5, 204-205.

----------------, "Battalnâme", *DİA*, 5, 206-208.

RUSKA, J., "inci", *İA*, 5 (II), 990-991.

SÜMER, Faruk, "Kızıl-Arslan", *İA*, 6, 787-789.

ŞAHİNOĞLU, M. Nazif, "Unsurî", *İA*, 13, 41-49.

---------------, "Vâmık u Azrâ" *İA*, 13, 190-194

TÜLÜCÜ, Süleyman, "Hâtim et-Tâî", *DİA*, 16, 472-473.

ULUDAĞ, Süleyman, "Edhemiyye", *DİA*, 10, 421.

WALKER, J., "Süleyman b. Davud", *İA*, 11, 172-174.

WENSINCK, A. J., "Saîd b. Zeyd", *İA*, 10, 81-82.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Arş", *DİA*, 3, 406-409.

----------------, "Gılman", *DİA*, 14, 50.

ZETTERSTEEN, K. V., "Sad b. Ebu Vakkas", *İA*, 10, 18-21.

b) Süreli Yayınlar:

ATAÇ, Nurullah, "Roman Üzerine", *Türk Dili Dergisi Roman Özel Sayısı*, XIII, 154, Temmuz 1964, 648-651.

BAHRULULUMÎ, Hüseyn, "Sadıkî-yi Namî Vâmık u Azra-yı U", *Edebiyat-ı Tahran* 1353 h.ş., 1; 25-32.

BEYZÂDEOĞLU, Süreyya A., "Divan Şirinde Kâfir ve Frenk", *Yedi İklim*, 51, 1995; 52-59.

ECE, Selami, "İktibas", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 19; 2002; 39-55.

HANDERÎ, Perviz Natil, "Vamık u Azra-yı Unsurî ve Şahname-i Firdevsî", *Heftad Sohen*, 1369 h.ş. 3; 226-231.

KAPLAN, Mehmet, "Destan, Mesnevi ve Roman", *Hisar*, 139, Temmuz 1975, s. 3-6.

KURNAZ, Cemâl, "Divan Şiirinde Belge Redifler", *Yedi İklim*, 67, Ekim 1995, s. 65-68

KUTLAR, Fatma S., "Mesnevi Nazım Şekline Genel Bir Bakış ve Türk Edebiyatında Mesnevi Araştırmalarıyla İlgili Bir Kaynakça Denemesi", *Türkbilig, Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2000/1, 1, 102-157

MAHCÛB, Muhammed Cafer, "Vâmık u Azrâ-yı Unsûrî", *Sohen*, 1357 h.ş., 1, 43-52

----------------, "Vâmık u Azrâ-yı Unsûrî", *Sohen*, 1357 h.ş., 2, 131-142.

PACI, Enzo, "Çağdaş Roman Üzerine Birkaç Düşünce", (çev.: Bilge Karasu), *Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi*, Roman Özel Sayısı, XIII, 154, Temmuz 1964, 762-765.

QUİRAUD, Pierre, "Üslüp İlminin Vazifeleri" (çev.: Eriman Topbaş), *Türk Yurdu*, 12, 53, Ocak 1992, 37-39.

RİYAD, Muhammed, "Tesir-i Şahname der-Mesnevi-yi Vamık u Azra-yi Unsurī", *Hilal*, 1348 h.ş., 7; 14-25.

RÜSTEMOVA, Azade, "Vamık ve Azra Adlanan Eserin Tale Yazısı", *Elmi Araşdırmalar* 1-2, Azerbaycan Elmler Akademiyası Nizamı *adına* Edebiyyat institutu, Bakı-"elm", 2000, 18-22

SAĞLIK, Şaban, "Şiirin Kapsam Alanındaki Kardeş Sanat: Öykü Öykünün Şiirdeki Macerası", *Hece Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı, 54-55-56, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, 350-370.

ŞENTÜRK, Atilla, "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Ādetler ve Günlük Hayattan Sahneler", *Türk Dili*, 500, Ağustos 1993, s. 211-223.

TÖKEL, Dursun Ali. "Şiirin Korkusu, Şiirin Kurgusu: Divan Şiirinde Kurgu ve Anlam", *Hece Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı, 54-55-56, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, 305-322.

UNAMUNO, Miguel de, "Gerçeklik, Gerçekçilik Üzerine", (çev.: Bilge Karasu), *Türk Dili Dergisi*, Roman Özel Sayısı, XIII, 154, Temmuz, 1964, 766-771.

ÜNVER, İsmail, "Mesnevi", *Türk Dili Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, 430-563.

YETİŞ, Kazım, "Türkiyat Enstitüsü Kütüphānesindeki Tezlerin Bibliyografyası I", *İÜ EF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1981. XXIII, 265-327.

----------------, "Türkiyat Enstitüsü Kütüphānesindeki Tezlerin Bibliyografyası II, *İÜ EF, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1981. XXVI, 317-350.

KİTAPLAR

ABDURRAHMAN SÜREYYĀ, *Mizanü'l-Belāga*, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1303.

AHAT, Azra, *Üslüp İlminde Yeni Bir Usul*, İÜ EF Yay., İstanbul, 1937.

AHMED ABDULCABBAROĞLU, *Tuhfetü'l-Letaif,* Süleymaniye Ktp., Ragıp Paşa Kitaplığı, Yahya Tevfik Efendi nu: 189.

AHMET CEVDET. *Kısās-ı Enbiyā I-VI,* Haz. Mahir İz, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000,

AKKUŞ, Metin, *Nefī Divanı'nda Tipler ve Kişilikler,* AÜ, FEF Yay., Erzurum, 1995.

------------------.*Eski Türk Edebiyatı Nesir (Ders Notları),* AÜ, FEF Yay., Erzurum, 1999.

------------------. *Divan Şiirinde İnsan I - Dini Kişilikler,* AÜ, FEF Yay., Erzurum, 2000.

AKKUŞ, Muzaffer, *Kitāb-ı Gunyā,* TDK Yay., Ankara, 1995.

AKSAN, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili,* Be-Ta Basım Yayım, İstanbul, 1993.

AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş,* Birlik Yay., Ankara, 1984.

------------------. *Edebiyatta Üslūp ve Problemleri,* Akçağ Yay., Ankara, 1986.

ALAİN, *Edebiyat Üstüne Söyleşiler,* (çev.: Asım Bezirci), 3. Baskı, Say Yay., İstanbul, 1985.

ALPTEKİN, Ali Berat, *Halk Hikāyelerinin Motif Yapısı,* Akçağ Yay., Ankara, 1997.

ALTIPARMAK Muhammed İbni Muhammed Efendi, *Meāric'ün-Nübüvve (Nur-u Muhammed 1-2),* (Osmanlıcadan Sadeleştiren: Sabri Yılmaz), Kit-San Yay., İstanbul, 1985.

AMŪLİ, Cevadī, *Zen der-Āyine-i Celāl ü Cemāl (Celāl ve Cemāl Aynasında Kadın),* (çev.: Ejder Okumuş), İnsan Yay., İstanbul, 1996.

ANDEWS, Walter G., *Poetry's Voice, Society's Song* (*Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı),* (çev.: Tansel Güney), İletişim Yay., İstanbul, 2000.

ARAT, Reşid Rahmeti, *Atabetü'l-Hakayık - Edip Ahmed B. Mahmud Yükneki,* AKDTYK TDK Yay.: 32, TTK Basımevi, Ankara, 1992.

ARİSTOTELES, *Poetika,* (çev.: İsmail Tunalı), 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999,

AŞIKPAŞAZĀDE, *Tarih* (*Aşıkpaşaoğlu Tarihi),* (Haz. Atsız), MEB Yay., İstanbul, 1970.

AVFİ, Muhammed, *Lübābü'l-Elbāb,* (Edited by Edward G. Browne, M.A., M.B.,) Volume I-II, London-Leıden 1903-1906.

AYAN, Gönül, *Lāmi'ī Vāmık u Azrā (İnceleme-Metin),* AKM Yay., Ankara, 1998.

AYDIN, Mehmet S., *Din Felsefesi,* 4. Baskı, Selçuk Yay., İstanbul, 1994.

AYTAÇ, Gürsel, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yay., Ankara, 1990.

-------------------, *Genel Edebiyat Bilimi*, Papirüs Yay., İstanbul, 1999.

AYVAZOĞLU, Beşir, *İslâm Estetiği ve İnsan*, Çağ Yay., İstanbul, 1989.

--------------------. *Aşk Estetiği*, Ötüken Yay., İstanbul, 1993.

--------------------. *Güller Kitabı*, Ötüken Yay., İstanbul, 1996, s. 139.

BALTACIOĞLU, İsmayil Hakkı, *Türklerde Yazı Sanatı*, Kültür Bakanlığı Yay., Mersin, 1993.

BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1-2*, MEB Yay., İstanbul, 1971.

Barnabas incili, (çev.: Mehmet Yıldız, Önsöz ve Notlar: Ali Ünal) Kültür Basın Yayın Birliği: 26, İnceleme Araştırma: 8, Gümüş Basımevi, Ayyıldız Matbaası.

BAYRAV, Süheylâ, *Chanson De Roland Edebiyat ve Üslûp Tahlili*, İÜ EF Yay., İstanbul, 1947.

BERKİ, Ali Himmet - KESKİOĞLU, Osman, *Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, 21. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2001.

BERTHELS, E.E., *Tarih-i Edebiyyât-ı Farisî*, (çev.: Sîrûs-i Îzedî), 2 C. İntişarât-ı Hirmend, Tahran, 1373-1374 h.ş.

BİLGEGİL, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

BİLGİN, Azmi, *Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi*, TDK Yay., Ankara, 1996.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kuran-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri* 8 C., Akçağ Yay., Ankara, 1991.

BROWNE, Edward G., *A Literary History of Persia*, Volume I-IV. Campbridge at the University Press. Cambridge, 1924.

BOURNEUR, R. - QUELLET, R., *l'Univers du Roman (Roman Dünyası ve İncelenmesi)*, (çev.: Hüseyin Gümüş), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989.

BOYDAŞ, Nihat, *Talik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, MEB Yay., İstanbul, 1994.

BURSALI MEHMET TAHİR, *Osmanlı Müellifleri I-II-III*, (Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, Ankara, 2000.

CÂMÎ (Abdurrahman), *Nefahatü'l-Üns Min-Hazarati'l-Kudüs*, (çev.: Lamii, Sadeleştiren: Abdulkadir Akçiçek) Huzur Yay., İstanbul, 1981.

--------------------, *Baharistan*, (çev.: M. Nuri Gençosman), MEB Yay., İstanbul, 1985.

CAMİ'Î (Manisalı), *Vāmık u Azrā*, Süleymaniye Ktp. Fatih Bl. No: 4142.

CAN, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 4. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, ?.

CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, 18 C., Akçağ Yay., Ankara, 1991.

CANIM, Rıdvan, *Lātifī Tezkiretü'ş-Şuārā ve Tabsırātu'n-Nuzāmā* AKM Yay., Ankara, 2000.

CARLAUI, J.C., - FİLLOX, J.C., *Edebī Eleştiri*, (çev.: Ayşe Hümeyra Çakmaklı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985.

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, , 2. Baskı, Paradigma Yay., İstanbul, 1999.

COOMARASWAMY, Ananda K., *The Transformation of Nature in Art (Sanatın Tabiatındaki Başkalaşım)*, (çev.: Neşat Özdemiroğlu), İnsan Yay., İstanbul, 1995.

ÇAMUROĞLU, Reha, *Tarih Heterodoksi ve Babailer*, 3. Baskı, Om Yay., İstanbul, 1999.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2001.

ÇELEBİOĞLU, Amil. *Kanūnī Sultān Süleymān Devri Türk Edebiyatı*, MEB Yay.: İstanbul,1994.

----------------------. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul, 1998.

----------------------. *Türk Edebiyatında Mesnevi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999.

DAVUD EFENDİ, *Şerh-i Delail-i Hayrat*, Bosneviyyü'l-Hacc Muharrem Efendi Basmahanesi, 1304.

DEMİR, Yavuz, *İlk Dönem Hikāyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi*, Akçağ Yay., Ankara, 1995.

DEMİREL, Mustafa, *Kemal Paşazāde, Yusuf u Züleyha*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983.

DEVLETŞAH, *Tezkiretü'ş-Şuara*, (çev.: Necati Lugal), 4 C., Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

DİLÇİN, Cem, *Mesūd bin Ahmed Süheyl ü Nevbahar (İnceleme-Metin-Sözlük)*, AKM Yay., Ankara, 1991.

------------------,*Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 3. Baskı, TDK Yay., Ankara, 1995.

DİNO, Güzin, *Türk Romanının Doğuşu*, Cem Yay., İstanbul, 1978.

DOĞAN, Muhammed Nur, *Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1996.

-------------------, *Fuzûlî'nin Poetikası*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1997.

DÜRDER, Baha, *Roman Anlayışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.

EBU NASR SERRÂC TÛSÎ, *el-Lüma (İslam Tasavvufu)*, (çev.: H. Kâmil Yılmaz), Altınoluk Yay., İstanbul, 1996.

EBU'L-KELÂM ÂZÂD, *Te'emmulât fî Şahsiyyeti Zu'l-Quarneyn (Zülkarneyn Kimdir)*, (çev.: Muharrem Tan), İz Yay. İstanbul, 2000.

ECKMANN, Jânos, *Çağatayca El Kitabı*, (çev.: Günay Karaağaç), İÜ EF Yay.: 3412, EF Basımevi, İstanbul , 1988.

EDİSKUN, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

EFLÂKÎ El-Ârifî, *Menâkıbü'l-Ârifîn* (Yayınlayan: Tahsin Yazıcı), 2 C., 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1976.

ELÇİN, Şükrü, *Türk Edebiyatında Tabiat*, AKM Yay., Ankara, 1993.

ELIADE, M. - COULIANO, Ioan P., *Dictionnaire des Religions (Dinler Tarihi Sözlüğü)*, (çev.: Ali Erbaş), İnsan Yay., İstanbul, 1997.

ERASLAN, Kemal, *Mevlâna Sekkâkî Divanı*, TDK Yay., Ankara, 1999.

ERBAY, Erdoğan, *Eskiler ve Yeniler*, Akademik Araştırmalar, Erzurum, 1997.

EREN, Hasan, *Türklük Bilimi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1998.

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 16. Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1985.

ERGUN, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, 3 C., İstanbul, 1935-45.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme* (*Evliya Çelebi Seyahatnâmesi)*, (Haz.: Zuhurî Danışman), 13 C., Zuhurî Danışman Yay., İstanbul 1969-1971.

EVOLA, J. ve GUÉNON, R., *Diorama Filosofico, Les Armes Symboliques* (*Savaş Metafiziği ve Sembolik Silahlar)*, (çev.: A. Ataman, M. Tahralı, İ. Taşpınar), İnsan Yay., İstanbul, 2000.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, *Anadolu İnançları-Anadolu Mitologisi*, Geçit Kitabevi Yay., İstanbul, 1987.

FASİH AHMET DEDE b. Muhammed. *Vâmık u Azrâ'dan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisü'l-Küttap Bl. 1212. (s. 61-75)

FINN, Robert P., *Türk Romanı*, (çev.: Tomris Uyar), Bilgi Yay., İstanbul, 1984.

FİRDEVSİ, *Şehname*, (çev. Necati Lugal), 4 C. MEB Yay., İstanbul, 1994.

FORSTER, E. M., *The Aspects of Novel (Roman Sanatı)*, (çev.: Ünal Aytür), 2. Baskı, Adam Yay., İstanbul, 1985.

GIBB, E.J.Wilkinson, *A History of Ottoman Poetry (Osmanlı Şiir Tarihi)*, çev. Ali Çavuşoğlu), II C., Akçağ Yay., Ankara, 1999.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Alevi-Bektaşi Nefesleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

---------------, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Yay., İstanbul, 1977.

GRÖNBECH, K., *Der Türkisch Sprachbau (Türkçe'nin Yapısı)*, (çev. Mehmet Akalın), TDK Yay, Ankara, 1995.

HAMİLTON, Edith, *Mythology (Mitologya)*, (çev.: Ülkü Tamer), 10. Baskı, Varlık Yay., İstanbul, 2000.

HAMMER, Jozeph V., *Vamik und Asra, d.i. des Gluhende und die Bluhende, das älteste Persische Romantische Gedicht*, Wien, 1833.

HASAN ÇELEBİ (Kınalızade), *Tezkiretü'ş-Şuara*, (Haz. İbrahim Kutluk), 2 C., TTK Yay., Ankara, 1989.

HERODOTOS, *Herodot Tarihi*, (çev.: Müntekim Ökmen), 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

HOLBROOK, Victoria R., *The Unreadable Shores of Love (Aşkın Okunmaz Kıyıları)*, (çev.: Erol Köroğlu-Engin Kılıç), İletişim Yay., İstanbul, 1998.

HÜSEYİN VASSAF, *Sefine-i Evliya*, (Osmanlıcadan çev.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Seha Neşriyat, İstanbul, 1990.

İBN ARABĪ, *Fī ma'rifeti makāmi'l-muhabbe (İlāhī Aşk)*, (çev.: Mahmut Kanık), 2. Baskı, İnsan Yay., İstanbul, 1992.

İBN HAZM, *Le Collier du Pigeon ou de l'amour et des amants, Tawg al-hamama fi'lulfa Wa'l-ullaf (Güvercin Gerdanlığı)*, (çev.: Mahmut Kanık), 6. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

İBN KESİR, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), 16 C., Çağrı Yay., İstanbul, 1991.

İBN SĪNĀ, vd., *Aşk Risāleleri*, (çev.: M. Fatih Birgül), Sır Yay., İstanbul, 2000.

İBN SĪNĀ, SÜHREVERDİ, A. GAZZĀLĪ, N. RĀZĪ. *İslām Felsefesi'nde Sembolik Hikāyeler 1*, (çev. Derya Örs vd.), İnsan Yay., İstanbul, 1997.

İBNÜ'L-KAYYUM EL-CEVZİYYE, *Hadi'l-Ervāh (Cennetteki Hayat)*, (çev.: İsmail Hakkı Sezer), 2. Baskı, Uysal Kitabevi Yay., Konya, 1998.

--------------------, *Ravzatü'l-Muhibbin ve Nüzhetü'l-Müştakin (Sevenlerin Bahçesi Aşka ve Aşıklara Dair)*, (çev.: İbrahim Doğu), Ahsen Yay., İstanbul, 2001.

İBRAHİM HAKKI (Erzurumlu), *Marifetnâme*, Hasankale, ?

İPEKTEN, Haluk, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri*, AÜ FEF, Erzurum,

---------------------, 1986.*Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yay., İstanbul, 1994.

---------------------, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yay., İstanbul, 1996.

İPEKTEN, H - İSEN, M - TOPARLI, R - OKÇU, N - KARABEY T., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, KTB Yay., Ankara, 1988.

İSEN, Mustafa, *Sehi Bey Heşt Behişt (Tezkire)*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.

--------------------, *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yay., Ankara, 1997.

İSMAİL ANKARAVÎ, *Miftahü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha*, Tasvir-i Efkâr Matbaası, İstanbul, 1284.

KAHRAMAN, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, 6. Baskı, Marifet Yay., İstanbul, 1993.

KAHRAMAN, Mehmet, *Leyla ve Mecnun Romanı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.

KALADZE, İnga, *Unsurî'nin Epik Şiiri*, Tiflis, 1983.

KANAR, Mehmet, *Fehmî ve Şebisterî'den Şem ve Pervane*, İnsan Yay., İstanbul, 1995.

KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlileri*, 3. Baskı, Dergah Yay., İstanbul, 1996.

KARAAĞAÇ, Günay, *Lutfî Divanı*, TDK Yay., Ankara, 1997.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, *Edebiyat Sanatı*, 2. Baskı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980.

KARAHAN, Abdülkadir, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İÜ EF Yay., İstanbul, 1980.

KARAKAYA, Zeki, *Edebî Bir Söylem Olarak Sözsüz Aktarım*, Etüt Yay., Samsun, 1999.

KARTAL, Ahmet, *Klasik Türk Şiirinde Lale*, Akçağ Yay, Ankara, 1998.

KATİP ÇELEBİ, *Keşf-el-Zünûn*, 2 C., Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

KAVRUK, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, MEB Yay., Ankara, 1998.

KEKLİK, Nihat, *Felsefenin İlkeleri*, Doğuş Yay., İstanbul, 1982.

KIRAN, Z., *Dilbilim Akımları*, 2. Baskı, Onur Yay., Ankara, 1996.

KIRAN, Z. - KIRAN, A. ,*Yazınsal Okuma Süreçleri*, Seçkin Yay., Ankara, 2000.

KILIÇ, Filiz, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ yay., Ankara, 1998.

KILIÇ, Sadık, *Tabiattaki Metafizik ve Guenon'un Doğu Metafiziği*, Akçağ Yay., Ankara, 1995.

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat, Zebur ve İncil), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2000.

KOMİSYON, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.

KORKMAZ, Zeynep, *Türkçe'de Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, TDK Yay., Ankara, 1994.

KÖKSAL, M. Asım, *İslam Tarihi*, 11+1 C., Şamil Yay., İstanbul, 1981.

---------------------, *İslam Tarihi, Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası*, Akçağ Yay., Ankara, 1984.

---------------------, *Büyük Peygamberler Tarihi*, 2 C., Köksal Yay., İstanbul, 1999.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 2. Baskı, Diyanet Yay., Ankara, 1966.

---------------------. *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. Baskı, Ötüken Yay., İstanbul, 1986.

---------------------. *Edebiyat Araştırmaları 2*, Ötüken Yay., İstanbul, 1989.

KUDRET, Cevdet, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, 5. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987.

KUNDERA, Milan, *L'Art du Roman (Roman Sanatı)*, (çev. İsmail Yerguz), Afa Yay., İstanbul, 1989.

KURNAZ, Cemal, *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Yay., İstanbul 1996,

KÜLEKÇİ, Numan, *Mesnevi Edebiyatı Antolojisi*, II C. Aktif Yay., Erzurum, 1999.

LEVEND, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980.

---------------------. *Türk Edebiyatı Tarihi I Giriş*, 3. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1988.

LİNGS, Martin, *The Life of Muhammad (Hz. Muhammed'in Hayatı)*, (çev. Nazife Şişman), 21. Baskı, İnsan Yay., İstanbul, 2000.

LİVİNGSTON, Ray, *Geleneksel Edebiyat Teorisi*, (çev.: Necat Özdemiroğlu), İnsan Yay., İstanbul, 1998.

MACİT, Muhsin, *Divan Şiirinde Āhenk Unsurları*, Akçağ Yay., Ankara, 1996

MALİK B. NEBİ, *Kuran-ı Kerim Mucizesi*, (çev.: Ergun Göze), TDV Yay., Ankara, 1991.

MANSEL, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, 7. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1999.

MEHMET RİFAT, *Mecmāü'l-Edeb*, 3 C., Kasbar Matbaası, Dersaadet, 1308.

MEREDİTH-OWENS, G.M., *Meşairu'ş-Şuarā or Tezkere of Aşık Çelebi*, Lowe Brydone Ltd. Londra, 1971.

MERİÇ, Münevver Okur, *Cem Sultan Cemşid ü Hurşid (İnceleme-Metin]*, AKM Yay., Ankara, 1997.

MİLLAS, Herkül. *Türk Romanı ve "öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, Sabancı Üniversitesi Yay., İstanbul, 2000.

MİRALAY SÜLEYMAN BEY, *Mebāniü'l-İnşā*, 2 C. Mekteb-i Fünūn-ı Harbiye-i Şāhāne Matbaası, İstanbul, 1288-1289.

MİYASOĞLU, Mustafa, *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*, Ötüken Yay., İstanbul, 1998.

MORAN, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yay., İstanbul, 1983.

MUHİDDİN-İ ARABİ, *Fütūhāt-ı Mekkiye*, (çev.: Selahattin Alpay), Esma Yay., İstanbul, ?,

MUᶜÎN, Muhammed, *Ferheng-i Farisi, Silsile-i Ferhenghā-yı "Muᶜīn"* 6 C., Müessese-i İntişārāt-ı Emirkebīr, Tahran 1371 h.ş.

MÜRŞİD 3.0 (C.D), Turan Yazılım.

MÜSTAKİMZĀDE SÜLEYMAN SADEDDĪN EFENDİ, *Mecellütü'n-Nisāb*, Kültür Bakanlığı Yayınları (Tıpkıbasım) Ankara, 2000.

NECİP EL-KEYLANĪ, *Medhal ilā Edebi'l-İslāmī (İslāmī Edebiyata Giriş)*, (çev.: Ali Nar), Risale Yay., İstanbul, 1988.

NEFESZĀDE İBRAHİM, *Gülzar-ı Sevāb*, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul, 1938.

NEFÎSÎ, Said, *Tarih-i Nazm u Nesr*, II C.,Tahran, 1363 h.ş.

NİZAMĪ, *Hüsrev ü Şirin*, (çev. Sabri Sevsevil), MEB Yay., İstanbul, 1994,

NOYAN (Dedebaba), Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektāşīlik ve Alevīlik*, 9 C., Ardıç Yay., Ankara, 1998.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı - Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, 2. Baskı, Dergah Yay., İstanbul, 1996.

OĞUZ, Muhammed İhsan, *İslâm'da Kazâ ve Kader*, 2. Baskı, Oğuz Yay., 1993.

OKAY, M. Orhan, *Kültür ve Edebiyatımızdan*, Akçağ Yay., Ankara, 1991.

OKAY, Orhan - AYAN, Hüseyin, *Şeyh Galip Hüsn ü Aşk*, 2. Baskı, Dergah Yay., İstanbul, 1992.

ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Cemal Kurnaz), TDV Yay, Ankara, 1992.

ÖMER NESEFİ, *Akaid*, (Haz. M. Seyyid Ahsen), 12. Baskı, Bayrak Yay., İstanbul, 1992.

ÖNAL, Mehmet, *En Uzun Asrın Hikâyesi (Yeni Türk Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım)*, Akçağ Yay., Ankara, 1999.

ÖZ, Baki, *Bektaşilik Nedir (Bektaşilik Tarihi)*, Der Yay., İstanbul, 1997.

ÖZCAN, Abdulkadir, Şakaık-ı Numaniye ve Zeyilleri 5 C., Çağrı Yay., İstanbul, 1989.

ÖZDEMİR, Emin, *Yazınsal Türler*, Bilgi Yay., İstanbul, 1999.

ÖZDENÖREN, Rasim, *Ruhun Malzemeleri*, Risale Yay., İstanbul, 1986.

ÖZMEN, İsmail, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi*, 5 C., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998.

ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Türkçe'de Roman*, 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1985,

ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar*, V C., 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü I-II*, Akçağ Yay., Ankara - ?

PARLA, Jale, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, 3. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

PEKOLCAY, Necla - ERAYDIN, Selçuk, *İslâmî Türk Edebiyatı*, 3. Baskı, İrfan Yay. İstanbul, 1976.

POSPELOV, Gennady N., *Edebiyat Bilimi*, (çev.: Yılmaz Onay), Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul, 1995.

PROPP, Vladimir, *Masalın Biçimbilimi*, (çev.: Mehmet Rifat-Sema Rifat), BFS Yay., İstanbul, 1985.

PÜRCEVÂDÎ, Nasrullah, *Bûy-i Cân (Can Esintisi İslam'da Şiir Metafiziği)*, (çev.: Hicabi Kırlangıç), İnsan Yay., İstanbul, 1998.

RANDALL, William L., *The Stories We Are An Essay on Self-Creation (Bizi "Biz" Yapan Hikâyeler),* (çev.: Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999.

RECAİZADE MAHMUD EKREM, *Talim-i Edebiyat,* İstanbul, 1330.

REŞİD, *Nazariyât-ı Edebiyye,* 2 C., Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1328.

RİYAHÎ, Muhammed Emin, *Zebân u Edeb-i Farsî der Kalemrov-i Osmânî (Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı),* (çev. Mehmet Kanar), İnsan Yay., İstanbul, 1995.

RYPKA, Jan, *History of İranian Literature (Tarih-i Edebiyat-ı İran),* (çev.: İsa Şehâbî), Çaphane-i Milli-yi İran, Tahran, 1354 h.ş.

SAFÂ, Zebihullâh, *Tarih-i Edebiyyât, Der-Îrân,* V C., Tahran, 1371 h.ş.

SAFİYURRAHMAN EL-MÜBAREK-FURİ. *Er-Rahiku'l-Mahtum (Peygamber Efendimiz Hayatı ve Daveti),* (çev.: Halil İbrahim Kutlay), Risale Yay., İstanbul, 1999.

SAİD PAŞA (Diyarbekirli), *Mizanü'l-Edeb,* İstanbul, 1305.

SALİHOĞLU, Hüseyin, *20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı,* İmge Kitabevi Yay, Ankara, 1995.

SAUSSURE, Ferdinand de, *Cours de Linguistique Generale (Genel Dilbilim Dersleri),* (çev.: Berke Vardar), Multilingual, İstanbul, 1998.

SAVRAN, Ahmet - ÇÖĞENLİ, M. Sadi, *Osmanlıca ve Arşiv Rehberi,* AÜ, FEF Yay., Erzurum, 1989,

SCHİMMEL, Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş,* Kırkambar Yay., İstanbul, 1999.

SEFERCİOĞLU, Nejat, *Nev'i Divanı'nın Tahlili,* 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2001.

SERİN, Muhiddin, *Hat Sanatımız,* Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1982.

SERTOĞLU, Midhat. *Osmanlı Tarih Lûgatı,* 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.

SETTÂRÎ, Celâl, *Derd-i Aşk-ı Züleyhâ (Züleyha'nın Aşk Derdi Hz. Yusuf Kıssası),* (çev.: Mehmet Kanar), İnsan Yay., İstanbul, 1998.

STANZEL, Franz K., *Typische Formen des Romans (Roman Biçimleri),* (çev.: Fatih Tepebaşılı), Çizgi Kitabevi, Ankara, 1997.

STEVİCK, Philip, *The Theory of the Novel (Roman Teorisi),* (çev. Sevim Kantarcıoğlu), Gazi Üniversitesi Yay., Ankara, 1988.

SUBAŞI, M. Hüsrev, *Yazıya Giriş,* Dersaadet Yay., İstanbul, 1987.

SÜGEN, Yücel, *Astroloji ve Geleceği Görmek*, Seç Yayın Dağıtım, İstanbul, 2000.

SÜHREVERDĪ, Şihabuddīn. *Avārifü'l-Meārif (Gerçek Tasavvuf)*, (çev.: Dilaver Selvi), 2. Baskı, Umran Yay., İstanbul, 1995.

ŞEFİ, Muhammed, *Vāmık u Azrā-yı Unsurī*, Çap-ı Danişgah-ı Pencap, Lahor, 1967.

ŞEMĪSĀ, Sirūs, *Ferheng-i Telmihāt*, İntişārāt-ı Firdevs, Çaphane-i Rāmin, Tahrān, 1366 h.ş.

ŞEMSEDDİN SĀMĪ, *Kāmūsu'l-A'lām*, 6 C., Kaşgar Neşriyat (Tıpkıbasım / facsimile), Ankara, 1996.

TABERĪ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberī-yi Kebīr* (Tercümesi) 3 C., çev.: ?, Şirket-i Sahhafiye-yi Osmaniye Neşriyatı, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1306.

TABERÎ, Muhammed Ali, *Zübdetü'l-Asar*, Müessese-i İntişarāt-ı Emīr Kebir, Tahran, 1372.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1976

--------------------, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz. Zeynep Kerman), 4 Baskı, Dergah Yay., İstanbul, 1995.

TARLAN, Ali Nihat, *Şeyhī Divanını Tetkik*, Sühulet Basımevi, İstanbul, 1934.

---------------------, *Fuzūlī Divanının Şerhi*, 3 C., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985.

TATLISU, Ali Osman, *Esmaü'l-Hüsna Şerhi*, 10. Baskı, Seha Neşriyat, İstanbul, 1990.

TEKİN, Mehmet, *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) 1*, Ötüken Yay., İstanbul, 2001.

TERBİYET, Muhammed Ali, *Makalāt-ı Terbiyet*, İntişarat-ı Dünya-yı Kitab, Tahran, ?

TOBİAS, Ronald B., *Roman Yazma Sanatı*, (çev.: Mehmet Harmancı), Say Yay., İstanbul, 1996.

TODOROV, Tzvetan, *Theorie de la Litterature. Textes des formalistes russes (Yazın Kuramı Rus Biçimcilerinin Metinleri)*, (çev.: Mehmet Rifat - Sema Rifat), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1995.

TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2001.

TOPALOĞLU, Bekir, *Kelam İlmi*, 2. Baskı, Damla Yay., İstanbul, 1991.

TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.

TURİNAY, Necmettin, *Kültür Dil ve Sanata Dair*, Akçağ Yay., Ankara, 1996.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Alevi Bektaşi Kimliği (Sosyo-Antropolojik Araştırma)*, 3. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 1995.

UÇAR, Şahin, *Tarih Felsefesi Meseleleri*, Nehir Yay., İstanbul, 1997.

ULUDAĞ, Süleyman, *İslamda İnanç Konuları ve İtikadi Mezhebler*, Marifet Yay., İstanbul, 1992.

---------------------, *Sûfî Gözüyle Kadın*, İnsan Yay., İstanbul, 1998.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV C., 8. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1998.

ÜÇIŞIK, Seyyid Ahmet Mekki, *Saadet-i Ebediyye Tam İlmihal* , (Haz. M. Sıddık Gümüş) , Hakikat Kitabevi, İstanbul, 1985.

ÜLKEN, Hilmi Ziya. *İslam Düşüncesi*, 2. Baskı, Ülken Yay., İstanbul, 1995.

WELLEK, R. - VARREN, A., *Theory of Literature (Edebiyat Teorisi)*, (çev.: Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.

YAZIR, M. Bedreddin, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli I-II*, (Haz. Uğur Derman), 2. Baskı, Diyanet Yay., Ankara, 1981.

YAZIR, Muhammed Hamdi (Elmalılı), *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri*, 10 C. Eser Neşriyat, İstanbul, 1971.

YENİTERZİ, Emine, *Divan Şiirinde Nat*, TDV Yay., Ankara, 1993.

YETİŞ, Kazım, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, AKM Yay., Ankara, 1996.

YILMAZ, Durali, *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*, Akçağ Yay., Ankara, 1997.

YILMAZ, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992.

YÖRÜKÂN, Turhan, *Yunan Mitolojisinde Aşk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 2000.

YÜCEL, Tahsin, *Anlatı Yerlemleri Kişi/Süre/Uzam*, 2. Baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1993.

ZEKERİYA B. MUHAMMED, *Nûru'l-Hudâ Limen İhteda*, (çev. Karakaşzade Ömer), Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1286.

Zerdüşt Avesta, (çev.: Eshat Ayata), Kora Yay, İstanbul, 1998.

ZÜLFİKAR, Hamza, *Türkçe'de Ses Yansımalı Kelimeler*, TDK Yay., Ankara, 1995.

SÖZLÜKLER

AHMET VEFİK PAŞA, *Lehce-i Osmānī*, (Haz.: Recep Toparlı), TDK Yay., Ankara, 2000.

AHTERĪ Mustafa b. Şemsüddin Karahisār, *Ahterī Kebir, Arapça-Türkçe Büyük Lugat*, (Haz.: İ. İlhami Ulaş, Abdülkadir Dedeoğlu), Osmanlı Yay., İstanbul, 1978.

AKSOY, Ömer Asım - DİLÇİN, Dehri, *Tarama sözlüğü*, (Haz. Cem Dilçin), TDK Yay., Ankara, 1993.

-----------------*Tarama Sözlüğü*, VIII C., 2. Baskı, TDK Yay., Ankara, 1996.

ALTAYLI, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü* II C., MEB Yay., İstanbul, 1994.

ĀMĪD, Hasan, *Ferheng-i Amīd*, 9. Baskı, Sazman-ı İntişarat-ı Cāvidān, 1354 h.ş.

BAYTOP, Turhan, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1997.

ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Arapça Deyimler sözlüğü*, AÜ, FEF Yay., Erzurum, 1993.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 16. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1999.

DİHHODĀ, Ali Ekber, *Lugatnāme*, 14+1 C., Müessese-i İntişārāt ü Çap-ı Danişgah-ı Tahran, 1372-1373 h.ş.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, Sosyal Yay., İstanbul, 1991.

EYÜBOĞLU, E. Kemal, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, 2 C., Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş., İstanbul, 1973.

GRİMAL, Pierre, *Mitoloji sözlüğü - Yunan ve Roma*, (çev. Sevgi Tamgüç), Sosyal Yay., İstanbul, 1997.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

KADRİ, Hüseyin Kazım, *Türk Lügātı* IV C., Maarif Vekaleti Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

KANAR, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yay., İstanbul, 1998.

KOMİSYON, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 4 C., MEB Yay, Ankara, 1995.

MACİT, Muhsin, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yay., Ankara, 1996.

MEHMED ESAD EFENDİ (Şeyhülislam), *Lehcetü'l-lügat*, (Haz. H. Ahmet Kırkkılıç), TDK Yay., Ankara, 1999.

MUHAMMED HÜSEYİN b. Halef et-Tebrizî, *Burhân-ı Katı* (Mütercim Asım Efendi), (Haz.: Mürsel Öztürk, Derya Örs), TDK Yay., Ankara, 2000.

MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995.

MUTLU, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Ark Yay., Ankara, 1995.

ÖZER, Mine Esiner, *Yazma Kitap Sanatları sözlüğü*, İÜ Fen Fakültesi, İstanbul, 1985.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III C., MEB Yay., İstanbul, 1993.

REDHOUSE, Sir James, *Turkish and English Lexicon*, 2. Baskı, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

SARI, Mevlüt, *El-Mevârid, Arapça-Türkçe Lugat*, Bahar Yay., İstanbul, ?

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügatı*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.

ŞEMSEDDİN SAMİ. *Kâmûs-ı Türkî*, 2. Baskı, Çağrı Yay., İstanbul, 1987.

ŞİMŞEK, Sait - UZUN, Taceddin, *Arapça-Türkçe Deyimler, Kalıp İfadeler, Atasözleri*, Beyan Yay., İstanbul, 1991.

ŞÜKÛN, Ziya, *Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya Farsça-Türkçe Lügat* 3 C., MEB Yay., İstanbul, 1996.

TANYERİ, M. Ali, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yay., Ankara, 1999.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul, 1991.

VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, ABC Kitabevi, İstanbul, 1998.

VARLIK, Mustafa Ç. vd., *Dini Terimler Sözlüğü*, II C., Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul - ?

DİZİN
(Şahıs - Eser - Yer Adları)

ÖZ GEÇMİŞ

1966 yılında Erzurum'un Tortum İlçesine bağlı Kemerkaya Köyü'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da yaptı. 1985 yılında Atatürk Üniversitesi Erzurum Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne başladı ve bir yıl devam etti. 1986 yılında başlamış olduğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü 1990'da bitirerek bir süre öğretmenlik yaptı. Daha sonra mezun olduğu bölümde Araştırma görevlisi kadrosu ile çalışmaya başladı. Yüksek Lisans tezinde "Tahkiye Açısından Haşimî'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi" konulu çalışmayı yaptı. Daha sonra Aynı fakültenin Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünü de bitirdi.

Yazı ve şiirleri değişik dergilerde yayımlandı ve ödüller kazandı. Üç şiir kitabı bulunmaktadır.

Makaleleri:

1- "Mesnevilerde Üslup Problemi", Kültür Dünyası Şubat 1998, Sayı 10.

2- "Türk Edebiyatında Mihr ü Vefa Mesnevisi", A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1998, Sayı 10.

3- "Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığı Yazma Koleksiyonları Türkçe Manzum-Mensur Eserler", AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl 2000, Sayı 15. (Müşterek makale: Doç. Dr. Metin Akkuş ile birlikte)

4- "İktibas" AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl 2002, Sayı 19.

5- "Modern Öyküleme Teorileri Açısından Mesnevi", A. Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl 2002.

EKLER:

Ek - 1. Vamık u Azra mesnevisinin serlevhası.

Ek - 2. Mesnevide, Vamık ile Azra'nın aşkını öykülemeye giriş sayfası

Ek - 3. Hatime.

